DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

EENENDERTIGSTE JAARGANG.

II.

AMSTERDAM. J. H. de BUSSY. — 1909.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

INHOUD VAN DEN EENENDERTIGSTEN JAARGANG, TWEEDE DEEL.

Pag.

Indische anomalieën; door Mr. R. Tj. Mees 865

De Filipinos onder het Spaansche en het tegenwoordige, Amerikaansche gouvernement; door L. F. Dingemans 885

Gebrek aan ambtenaren; door Ch. Borel 902

Voortgezette Opleiding van Inlanders; door Boeka 909

West-Borneo. Eenige mededeelingen aangaande bevolking en bestuur; door W. G. Elenbaas 913

Reorganisatie van het onderwijs aan de School tot Opleiding van Inlandsche Artsen te Weltevreden; door W. K. Tehupeiory 922

Een voorbeeld gesteld; door W. K. A. Burghardt 929

Varia:

Frankrijks koloniale financiën 934

Overeenkomsten met Inl. Vorsten in den O.-I. Archipel 943

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift en Dagbladartikelen . . . . . ~~684~~ 949

De Madoera-stoomtram. — De Anti-suikeraccijnsbond. — Eene tragische gebeurtenis in Atjeh. — De oud-Consul-Generaal W. H. Read. — Indische Vereenigingen. — De Chineesche missie. — Chineesche bankinstelling. — Curaçao en de 30 pCt. additioneele rechten. — Een groote Chineesche school te Medan. — Ook een Vorstelijke moeder. — Westersch vandalisme in China. — Te veel bestuursbemoeienis. — Consulaat-generaal van Turkije te Batavia. — Opium op Java. — De zending en de jongste beweging onder Inlanders en Chineezen. — Een overval van een patrouille ter Sumatra's Westkust. — Het Nederlandsch in Nederlandsch-Indië. — De Droogdokmaatschappij Tandjong Priok. — Bezwaren tegen een ambulante postspaarbank. — De brochure der Vereeniging „Studiebelangen". — De werkkring van den controleur op Java. — De Hadji-politiek der Indische Regeering. — Een gevaarlijk levensteeken. — Koloniale spoorwegpolitiek. — De suikercultuur een zegen of een vloek voor den Javaan? — Onnauwkeurige bevolkingscijfers. — Het fiasco van het onderwijsstelsel in Bengalen. — De kolonisatie in de Lampongs. — Openbare aanbesteding in Indië. — Dr. J. D. E. Schmeltz †. — Het eerste bananenschip te Amsterdam. — Een Junghuhn-gedenkboek. — Een gouvernements landhuis. — De jaarmarkt te Soerabaja. — De koffiecultuur in N.-I. als bron van inkomsten. — De rietsuikerindustrie in verschillende landen. — Islamisme en beschaving. — The Dutch Burgher Union te Ceylon. — Engelsche expeditie naar Ned. Nieuw-Guinea. — Veiligheid en belasting in Djokja. — Het Museum van Land- en Volkenkunde te Rotterdam. — Uitvoer van oudheden uit N.-I. — Het Indisch boschbeheer. — Eene circulaire. — Inboorlingen-politiek in Algiers. — Eene excursie naar het Boven-Kajan gebied. — Het politiek leven in Ned.-Indië.

Pag

Koloniale Literatuur:

Tropisch Nederland. Indrukken eener reis door Nederlandsch-Indië door Charles Boissevain. Haarlem. — H. D. Tjeenk Willink en Zn. — 1909; door H. B. . . . 980
Jaarverslag aan den Topographischen Dienst in Nederlandsch-Indië over 1908, vierde jaargang, Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1909 982
Over Java en de Javanen. Amsterdam, P. N. van Kampen. en Zoon. 1909; door N. 986
Het rechtsleven bij de Minangkabausche Maleiers, door Mr. G. D. Willinck, Oost-Indisch rechterlijk ambtenaar met verlof. Leiden, uitg. voorheen E. J. Brill. 1909; door F. C. H. 989

Wetenschap en Industrie:

Vogelnestgrotten in de Palembangsche Bovenlanden. 993

Uit de geschiedenis der Oost-Ind. Compagnie in de 18e eeuw; door N. Mac Leod. IV. De reforme in het Zeewezen en andere takken van bestuur onder van Imhoff. (Slot) 995

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 1004

De Provincie Madras en haar bestuur; door J. H. Nieuwenhuijs 1009

De Zending in Nederlandsch-Indië; door C. Poortman. 1031

De Minahassa en Noord-Celebes; door J. E. de M.. 1052

Varia:

De praktijk der landschapskassen 1064
Schoolfanatisme 1071
Het standpunt der Mohammedanen in Britsch-Indië 1073
Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten in den O. I. Archipel 1075
Het Engelsch-Siameesche verdrag 1081

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 522

Australië en Nederl.-Indië. — Geknoei met Sumatra-koffie. — Slapheid der Regeering tegenover hare ambtenaren. — Semarang en het wereldverkeer der naaste toekomst. — Spoorwegen ter Oostkust van Sumatra. — Over het nut van bosschen. — De leiding van het boschwezen in N.-I. — Opcenten op landsbelastingen. — Gemeenten in Suriname. — Het bestuur en de boschnegers in Suriname. — Lichtpunten in Atjeh. — De Julianaboom te Koeta-Radja. — Defensie van Java met behulp van Javanen. — Indische kunstnijverheid. — Haventoestanden in Soerabaja. — Costuum van Inlandsche Vorsten. — Nederland en Venezuela. — De suikerfabriek Djatiroto. — Kinderspelen in Engelsch Nieuw-Guinea. — Te veel bestuursbemoeienis. — Contractbreuk. — De New-Yorksche koffermoord. — Nederlandsch spreken van Inlandsche ambtenaren. — Kolonel J. J. K. Enthoven. — De kennis omtrent onze koloniën. — Veiligheid en rechtspraak op Java. — Europeesch-Chineesche scholen. — Van der Steur's liefdewerk. — Slangenvellen. — Onze opiumpolitiek in de buitenlandsche pers. — Opvoedscholen en voogdijraden voor Indië. — Het soembangan-gebruik. — Coöperatie in de dessa. — Aardbeving op Sumatra. — De Chineezen-quaestie te Batavia. — De moord op Sir William Curzon Wyllie. — Journalistieke bescheidenheid. — De inlandsche pers. — Oostersche hulde aan Prinses Juliana. — De stembus en de Koloniën. — Een nieuwe industrie.

Koloniale Literatuur:

Documenten omtrent Herman Willem Daendels, Gouv.-Gen. van Ned. Oost-Indië. Verzameld en van inleidingen voorzien door wijlen Dr. L. W. G. de Roo. Twee deelen. Supplement op het dertiende of laatste deel van „De opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië", 's Gravenhage, Mart. Nijhoff 1909. 1115
Verzameling van Nederlandsch-Indische rechtspraak en literatuur, 1898—1907, bewerkt door Mr. J. Duparc, O.-I. rechterlijk ambtenaar met verlof, 's Gravenhage, Martinus Nijhof, 1909 1025

Pag.

De regeling van het Desabeheer (Stbl. 1906, No. 83) en die van het Credietverband (Stbl. 1908, No. 542), getoetst aan de eischen van het Inlandsch Credietwezen, door Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, leeraar in de rechts- en staatswetenschappen aan de Opleidingschool voor Indische ambtenaren te Magelang. — Druk H. V. Maresch. — Magelang 1127

Wetenschap en Industrie.

De openbare werken in Nederlandsch Indië. 1129
De stand van zaken bij het Panamakanaal 1136

Eerste Indrukken (Feuilleton) door F. 1139

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 1148

De landrentebeschouwingen van den heer J. H. Nieuwenhuys nader besproken; door F. H. Sollewijn Gelpke 1153

De Minahassa en Noord-Celebes (*Slot*). 1195

Varia:

Officieel verslag over de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie. 1206
Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten in den O.-I. Archipel (Siak) 1209

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1224

Indrukken van een onderzoekingsreiziger op Nieuw-Guinea. — De Menado-Courant. — Java-suiker. — De omwenteling in Perzië. — De haven van Idi. — De inlandsche rechtschool. — De geest onder de Chineezen in N.-Indië. — De politierechtspraak. — Mohammedaansche propaganda en zending. — De koffiecultuur in N.-I. als bron van inkomsten. — Een gevaarlijke gids. — Onvoldoende diepte der Indische havens. — De vorm van het eiland Celebes. — Jacob Elisa Doornik. — Nog eens de ambulante postspaarbank. — De nieuwe verlofsbepalingen. — Noesa Kembangan. — Kosten van bescherming van ondernemingen. — Goesti Madé Djilantik. — De rechtspositie der Chineezen. — Twijfel bevorderen aan den onderwijskoers. — De gebreken der Indische statistiek. — Bevolkingstekort in Oost-Java. — Vereeniging van Spoor- en Tramweg Personeel in N.-I. — De Regeering en de Gemeenteraad van Batavia. — Veertigjarig jubileum van den Regent van Demak. — Is Japan bankroet? — Lotsverbetering van de Inlandsche bestuursambtenaren. — De Baron-zaak. — A. F. von Dewall. — Het Sewoegebergte op Java. — Een drijvend museum te Soerabaja. — Gebr. Penard. — Eene inlandsche coöperatieve handelsvereeniging. — Hollandsch-Inlandsche scholen. — Het arbeidersvraagstuk in Suriname. — Kolonisatie. — De onderwerping van Djambi. — Welvarende toestand van Palembang. — De vierde Jaarmarkt-Tentoonstelling te Soerabaja. — Pandhuizen in Indië. — De 30 pCt. additioneele rechten. — Dwars door Sumatra in drie dagen. — Tegenzin in het ambt van Inl. bestuursambtenaar. — Het dessa-onderwijs. — Een Corantijn-expeditie. — Atjeh-zaken. — Giro-verkeer. — Bestuurswisseling.

Koloniale Literatuur:

Tot welzijn van Java; Eenige causerieën bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan van den zendingspost Tjidérés (West-Java), door J. Verhoeven, zendeling der Nederl. Zendingsvereeniging. — Neerbosch. — Typ. der Weesinrichting 1256
Chineezen buiten China; hunne beteekenis voor de ontwikkeling van Zuid-Oost-Azië, speciaal voor Nederlandsch-Indië, door L. H. W. van Sandick, Controleur B. B. op de Buitenbez.. 's Gravenhage M. van der Beek's Hofboekhandel 1909. . 1263

Wetenschap en Industrie:

Eenige cijfers betreffende de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. . . . 1267
Kostprijs van rietsuiker 1275
De snelspoorwegen der toekomst 1277

Indische baanbrekers in de 17e eeuw, door S. Kalff. 1281

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië door W. C. M.. 1291

Pag.

Adatoverschattingen, door Mr. F. C. Hekmeijer 1297

De approviandeering van het Indische leger tegenover den inlandschen vijand van 1816—1840, door W. C. Nieuwenhuyzen 1317

Wederwoord op de critiek van den heer F. P. Sollewijn Gelpke, door J. H. Nieuwenhuys, *N.I.B.A.* 1351

De drainage-theorie, door J. E. de Meyier. 1360

Varia:

De asch van Gautama-Boeddha. 1379
Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten in den O.I. Archipel (Pelalawan en Deli). 1381

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1388

Malakka en Sumatra. — Aardstorting op de lijn Kalisat-Banjoewangi. — De heerendiensten op Java. — Malaria-expeditie naar Grogol. — Minder gunstige resultaten op de Koningin Wilhelmina-school. — De toekomst van Curaçao. — Ambtenaren-Kamerlid. — De herstellingsarbeid aan den Boroboedoer. — Nieuw-Guinea. — Welvaart in Suriname. — Opleidingsscholen in een koel klimaat. — Indische jongelui naar Nederland. — Opiumaanhalingen. — Vermeende degeneratie. — De zendeling A. Lett vermoord. — Het alcoholmonopolie in Indo-China. — Dessascholen en dessaloemboengs. — Nuttige lectuur. — Opleiding van Inlandsche onderwijzers. — Chineesche emigranten. — Grooter levensduur. — Vlagvertoon. — De Oranjefeesten in de Minahassa. — Van Flores en omstreken. — Een overval op Flores. — Langs een omweg. — De Nederl.-Indische inboorlingen-politiek. — De organisatie der Buitenbezittingen. — Het Gouverneur-Generaalschap. — Jong China naar Nanking. — Het beheer van het boschwezen in N.-I. — Grondverhuur aan suikerondernemingen. — Dierenbeulen. — Het Mandarijn-Chineesch. — Een uniform voor ambtenaren P. en T. — De Aroebaai. — Artillerie- of torpedovloot. — De wajangbeber. — Bataviaasch-Maleische taalstudiën. — De emigratiekoloniën in de Lampongs. — De ontwikkeling van Java. — Voordeelen der decentralisatie.

Koloniale Literatuur:

Hedendaagsche Zending in Onze Oost. Handboek voor Zendingsstudie. Samengesteld en uitgegeven door den Nederlandschen Studenten-Zendings-Bond. 1909. 1416
Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem. No. 42 (Juli 1909). Verslag over het jaar 1908 met bijlagen en afbeeldingen. Uitg. van het Museum. Druk van J. H. de Bussy, Amsterdam 1909. 1417

Wetenschap en Industrie:

De Staatsspoorwegen in Ned.-Indië in 1907 1419
Japansche kopermijnen. 1421
Klappercultuur op de Philippijnen. 1423
Het horloge als kompas 1424
Kopra-bereiding. 1424

Indische baanbrekers in de 17e eeuw, door S. Kalff. (*Slot*) 1426

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 1436

Indië weerbaar; door Boeka 1441

Hirado en Desjima; door J. Habbema 1448

Goed recht voor den Inlander, door Mr. F. C. Hekmeijer 1477

De approviandeering van het Indische leger tegenover den Inlandschen vijand van 1816—1840; door W. C. Nieuwenhuyzen (Slot) 1493

Pag.

Varia:

Tebingtinggi—Palembang 1516
De opvoeding van den keizer van China 1517
Het Fransche Ministerie van Koloniën verhuist 1518
De ethnographische verzameling der Koninklijke Militaire Academie; door C. Spat. 1520
Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten in den O. I. Archipel 1521

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1533

Het Inlandsch onderwijsstelsel. — Onder Nederland of China? — De rampen te Kaliwoengoe en Loemadjang. — Het personeel der gouvernementsmarine. — De school tot opleiding van Inlandsche artsen. — Koppensnellen op Borneo. — Het land Nanggoeng. — Zoutmonopolie en vervoerwezen in N.-I. — Verbeteringsgestichten. — De Britten in het Jangtse-gebied. — De verantwoordelijkheid voor het Koloniaal Bestuur. — Kinine-verkoop. — Een antithese voor Indië. — De kampioen voor een Westersch wetboekenrecht. — Vier-en-twintig ontwerpen over Indisch recht. — Een protest van Mr. A. Stibbe. — Het verloskundig vraagstuk voor Nederl.-Indië. — De heer J. H. Lovink, Directeur van het Departement van Landbouw. — Reboisatie op Java. — Samenstelling en sterkte der scheepsmacht in Ned.-Indië. — Een onderzeeboot voor Indië. — De verbreeding van het Suez-kanaal. — Koloniale beloften. — Opiumbestrijding. — Arak tegenover opium. — De toestand in Atjeh. — De Javaansche adel. — Legerbelangen. — De Indische mijnbouw in de Troonrede. — Het Nederlandsche eskader in Oost-Azië. — Directe stoomvaartverbinding Oostenrijk—Indië. — Buitensporige tractementen. — Pandhuisknoeierijen. — Lepra-bestrijding. — De Karoen-irrigatie nabij Ahwaz in Perzië. — Engelschen en Duitschers op Nieuw-Guinea. — Ombilinkolen en waterpijpketels. — De dood van Tsjang-tsji-toeng. — Staatsboschexploitatie en houthandel. — Assistent-Resident J. Dunnewold. † — Een geschenk voor H. M. de Koningin.

Koloniale Literatuur

Het reglement op het notarisambt in Ned.-Oost-Indië, benevens het tarief van het honorarium, toegelicht door P. Vellema, tweede uitgewerkte druk. 's Gravenhage Martinus Nijhoff 1909; door Mr. F. C. H. 1565
Die Malaria, von Si Omong. Verl. Buchh. Bruno Volger. — Leipzig. Gohlis 1909. . . 1566
Miskenningen van het adatrecht, door Mr. C. van Vollenhoven. Leiden. Boekhandel en drukkerij voorheen E. J. Brill. 1909 1567

Wetenschap en Industrie:

Het karakter van den Inlander 1569
Nieuwe kaarten 1572
Een kinderziel; door F. 1574
Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 1581

Het een en ander over het Inlandsch bestuur in de Residentie Benkoelen; door H. F. K. Ezerman 1585
Goed recht voor den Inlander; door Mr. F. C. Hekmeijer. (Slot) 1595
Hirado en Desjima; door J. Habbema. (Vervolg). Desjima 1625

Varia:

Bezwaren aan mijnontginning in Nederlandsch-Indië verbonden 1645
Een populair portret van H. M. de Koningin 1649

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1650

De goede weg bij het Inlandsch onderwijs. — Houthandel en boschwezen. — De beroemdste Indische generaal. — Commissie voor het adatrecht. — De cholera-onlusten te Batavia. — Nieuw-Guinea-expedities. — Particuliere dok- en reparatie-

Pag.

inrichtingen in Ned.-Indië. — Een werkkring in Indië. — De Junghuhn-herdenking. — Opium-verkoop op Java. — Nederlandsch-Indië geen kroonkolonie. — Politiehonden. — Wegenbelasting en recht. — Het jachtrecht binnen de houtvesterijen. — Een dessahyena en een consul. — Het Nederlandsch in Indië. — De suikerindustrie in de Tweede Kamer. — Ani-ani of sikkel. — Nederlandsche koloniale ethica. — Het Atjeh-verslag van den heer Liefrinck. — Landschapskassen. — Wreedheden in den Belgischen Congo. — De moord op prins Ito. — Voor alles verstandsontwikkeling voor den Javaan? — Reorganisatie van den burgerlijken geneeskundigen dienst. — Minister J. H. de Waal Malefijt. — Het Blinden-Instituut te Bandoeng. — Rietbranden. — Vezelcongres te Soerabaja. — Nederlandsch-Zendelinggenootschap. — Een recht op de kolen te Tandjong Priok. — Een onderzeeboot voor Indië. — De Javaan in ons koloniale leger. — Koloniale werving en koloniale reserve. — De Koningin Wilhelmina-school te Batavia. — Particuliere landerijen op Java. — Suriname niet hopeloos.

Koloniale Literatuur:

Agama en Adi-Agama, Oud Balische wetboeken, vertaald door Goesti Poetoe Djilantik en Ida Bagoes Oka. Batavia, Landsdrukkerij 1909; door J. C. van Eerde. 1682
De Utrechtsche Zendingsvereeniging, door Dr. J. J. Valeton Jr. Gedrukt bij J. van Boekhoven te Utrecht. 1687
L'Ile de Java sous la domination française, par Octave J.-A. Collet. Bruxelles Libr. Falk Fils, Éditeur. 1689
Bamboe in Nederlandsch-Indië, door J. A. Loeber Jr. Uitgave van het Koloniaal Museum te Haarlem, druk van J. H. de Bussy te Amsterdam. 1692
Schoolatlas van Nederlandsch Oost-Indië, door W. van Gelder. Te Groningen bij J. B. Wolters. 1909. 1693

Wetenschap en Industrie:

Japansche vervoermiddelen 1694
Nieuwe kaarten. 1695

Het leven te Tananarivo. . . . . .

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 1705
Register XXXIe Jaargang (1909). 1709

VERBETERINGEN.

In het artikel van L. F. Dingemans over „De Filipinos onder het Spaansche en het tegenwoordige, Amerikaansche Gouvernement", opgenomen in de Juli-aflevering, komen de volgende drukfouten voor:

Op bl. 885 reg. 2 van onderen, staat: Maghallanus, lees: „M a g h a l l a n e s".
„ „ 891 „ 13 „ boven „ constitueele „ „c o n s t i t u t i o n e e l e".
„ „ 892 „ 12 „ onderen, „ conviscatie, „ „c o n f i s c a t i e".
„ „ 900 noot 1, staat: 1906, lees „1907".

In de September-afl. blz. 1263 en op het schutblad, in den titel van het werk van den heer L. H. W. van Sandick, te lezen inplaats van „Chineezen buiten Europa": „Chineezen buiten China".

Indische anomalieën.

DOOR

Mr. R. Tj. MEES.

Dat bij de vele, goede eigenschappen, die wij, Hollanders, overigens bezitten, ons nochtans de gaven en talenten van den wetgever in niet geringe mate ontbreken, is eene stelling, waarvan tegenspraak niet wordt geducht. Is niet schier ons gansche burgerlijk recht van uitheemschen oorsprong, evenals ook de in de laatste jaren verschenen nieuwe wetten op sociaal gebied voor een groot deel aan het buitenland, dat ons daarin is vooraf gegaan, werden ontleend. Hoevele jaren heeft het geduurd, alvorens wij in het bezit kwamen van een eigen strafwetboek. Hoevele jaren zullen wij het nog moeten doen met ons geheel verouderd handelsrecht, waarvan, sedert op het faillissement en de surséance van betaling eene nieuwe, afzonderlijke wet is verschenen, nagenoeg alle andere onderwerpen, welke in dat wetboek worden behandeld, als het zeerecht, het assurantiewezen voornamelijk met betrekking tot de levensverzekeringen, het wisselrecht en niet het minst de naamlooze vennootschappen dringend algeheele herziening behoeven.

En toch hoe heerlijk, hoe gunstig steekt dit alles behalve fraaie bouwwerk nog af bij den warboel, die in Nederlandsch-Indië bestaat, waar nevens ditzelfde vervallen gebouw, hetwelk daarheen is overgebracht, zoovele misstanden voorkomen, dat een woningwet op wetgevend gebied in het belang der maatschappelijke hygiène, tot opbeuring en in het welzijn der gansche, gezamenlijke bevolking, aldaar hoog noodig is.

Hier althans is er eenheid, gelijkheid van recht, geldende, zonder onderscheid, voor een ieder en een iegelijk, voor allen te zamen. Hier is het recht als de Staat „un et indivisible". Hier wordt niet aan den een toegestaan, wat den andere is verboden. Hier is niet, zooals daar, voor dezen recht, wat onrecht is voor gene.

Dat bij het bestaan van heterogene toestanden in een Rijk, aan de verschillende gewesten hun eigen landrecht wordt gelaten, kan, hoewel ook daar voortdurend zal behooren te worden gestreefd naar consolidatie, naar één nationaliteit, naar één recht, nochtans tijdelijk in het welbegrepen belang zijn van het geheel. Evenwel bestaat er in dat geval in elk gewest, zij het ook een afzonderlijk, dan toch slechts één recht, op allen in dat gewest toepasselijk, waaraan allen gelijkelijk

zijn onderworpen. Dat men echter in éénzelfde landstreek, in éénzelfde stad, op éénzelfde plaats of plek onderscheiden recht niet alleen toelaatbaar acht, maar bovendien op de instandhouding daarvan, zooals het geval is, zich nog beroemt, daarvoor, schijnt mij, kan men niet anders dan met blindheid geslagen zijn voor hetgeen zich dagelijks voordoet.

Inderdaad wordt Ned. Indië door verscheidene volken bewoond, naar den verschillenden trap van beschaving, waarop zij zich bevinden, van elkander afwijkende in zeden, gewoonten, godsdienst en daarmede overeenkomend recht. De wetgever heeft deze volken gerangschikt en verdeeld in drie groepen, te weten: Europeanen, inlanders en vreemde oosterlingen, en nog onlangs, scherper dan te voren geformuleerd, bij de wet van 31 December 1906 (Ind. Stbl. 1907, No. 204) tot wijziging van de artikelen 75 en 109 van het Reglement op het beleid der Regeering van Ned.-Indië, niet alleen aan elk dezer groepen, maar ook aan elk der onderdeelen, waaruit de inlandsche bevolking en de vreemde oosterlingen bestaan, het behoud van een eigen burgerlijk, handels- en strafrecht gewaarborgd en toegekend. Immers is bij dat nieuwe, echter nog niet in werking getreden, artikel 75 bepaald, dat, voor de Europeanen de in Nederland geldende wetten worden gevolgd, terwijl, wat de inlanders de vreemde oosterlingen en de onderdeelen, waaruit deze beide hoofdgroepen der bevolking bestaan, betreft, enkel dan wanneer de *bij hen gebleken* maatschappelijke behoeften dit eischen, op hen de voor de Europeanen geldende bepalingen worden toepasselijk verklaard, doch overigens worden gevolgd de onder hen geldende met hunne godsdiensten en gewoonten samenhangende rechtsregelen.

Indien nu elk van deze volken van den grooten Indischen archipel een ander eiland was gaan bewonen, dan zouden — ofschoon het niet met de taak en roeping van eene koloniale mogendheid in dezen tijd zoude overeenkomen — aan ieder zijn hoogere of lagere beschavings- en rechtstoestand *kunnen* gelaten worden. Maar, waar dit niet het geval is geweest, waar de Europeanen, Chineezen en Arabieren zelfs met geen ander doel waren overgekomen dan om handel te drijven, hetgeen niet in afzondering pleegt te geschieden, en dan ook reeds aanstonds bij hunne aankomst waren begonnen met bij de inheemsche bevolking nadering, voeling, aanraking, contact te zoeken; waar sedert, niet het minst door de verbeterde en meerdere middelen van gemeenschap, de omgang en het verkeer, de wederzijdsche verhoudingen en onderlinge betrekkingen zoozeer zijn uitgebreid, onverpoosd in veelheid, omvang en belangrijkheid dermate zijn toegenomen, dat reeds innige aaneensluiting, en door samenwoning en samenleving op één plaats samenzijn is tot stand gebracht, daar dienen de slagboomen en afsluitingen tot afscheiding der volken te vervallen, te worden omver gehaald en weggeruimd, daar is het in de wet uitge-

sproken beginsel van verdeeling der volken in drie kasten eene absolute onmogelijkheid geworden, onhoudbaar, onbestaanbaar, dat niet kan worden opgevolgd, als zijnde in volstrekt conflict, une incompatibilité met de bestaande toestanden, de werkelijkheid.

Ik aarzel dan ook niet de bepaling van het nieuwe artikel 75 Reg. Reglement een anachronisme te verklaren, want geldt niet reeds sedert langen tijd het gewijzigd strafwetboek voor de Europeanen als algemeen strafrecht voor alle inlanders en vreemde oosterlingen in Ned.-Indië? Is daartoe overgegaan, dewijl „de bij hen gebleken maatschappelijke behoeften dit" hadden geëischt, of heeft niet integendeel, zooals de considerans der algemeene verordening van Ind. Staatsblad 1872, No. 85, het zoo juist heeft uitgedrukt, tot die toepasselijk-verklaring „de noodzakelijkheid" geleid, waar het overgeleverd laten van den inlander aan zijn strafrecht een gruwel zoude zijn geweest, voor den westerling niet aan te zien, te dulden en te verdragen. Is niet reeds ruim een halve eeuw geleden, bij Indisch Staatsblad 1855, No. 79, behoudens de daarin vermelde uitzonderingen, de gansche Europeesche burgerlijke en handelswetgeving op de vreemde oosterlingen op Java en Madura, en sedert in de meeste gewesten der buitenbezittingen, toepasselijk verklaard, en zulks wederom allerminst dewijl „de bij hen gebleken maatschappelijke behoeften dit" hadden geëischt, doch integendeel op aandrang van den Europeeschen handel, voor wien deze maatregel de noodwendige voorwaarde voor zijn verder bestaan was geworden, omdat het algemeen belang, zoude niet op den duur onnoemelijke schade worden ondervonden, eenheid en gelijkheid van recht volstrektelijk behoefde.

Gelijke behoefte, gelijke noodzakelijkheid om ditzelfde voor de inlanders te doen, ontstond, toen na zeer veel moeite de wet van 9 April 1870 *(Ind. Stbl.* N°. 55) tot aanvulling van artikel 62 van het Regeerings Reglement was aangenomen en de daaruit voortvloeiende agrarische verordeningen waren tot stand gekomen. Het vermeerderd contact tusschen inlander en niet-inlander, hetwelk daarvan het gevolg werd, maakte het dringend noodig, naar geoordeeld werd, dat de handelingen van beide partijen door één recht werden beheerscht. Zonder bezwaar, werd daarom gemeend, zouden, met gebruikmaking van de bevoegdheid aan den Gouverneur-Generaal bij het thans nog vigeerende artikel 75 Reg. Reglmt. toegekend, op de inlanders, voor zooveel noodig gewijzigd, kunnen worden toegepast de titels 1, 3, 17 en 18 van het eerste boek, het geheele tweede boek, met uitzondering van de bepalingen omtrent de erfopvolging bij versterf, het geheele derde en het geheele vierde boek van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Koophandel mede in zijn geheel.

Inmiddels was in 1872 door den toenmaligen Minister van Koloniën aan den Gouverneur-Generaal opgedragen om de daarvoor vatbare

bepalingen van het Burgerlijk Wetboek op de inlandsche grondbezitters toepasselijk te verklaren, waartoe een jaar later met des te meer klem op de spoedige voldoening werd aangedrongen, dewijl, zoolang dit niet geschiedt, „het inlandsche eigendomsrecht, in strijd met de bedoeling der agrarische wet, slechts is een zeer *onbestemd* en zeer *onzeker* recht. Naar het oordeel van den Minister mocht het recht van den inlander op den grond niet voortdurend blijven een *onbeschreven* en daardoor *onvast* en *nevelachtig* recht, en daar van de twee daartoe openstaande middelen, namelijk het in verordeningen formuleeren van de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der inlanders, die hun recht op den grond beheerschen, dan wel de toepassing van de voor Europeanen geldende wetgeving, het eerste onbruikbaar is bevonden, ligt het voor de hand, zeide de Minister, dat het tweede middel worde te baat genomen om den inlandschen grondbezitter voor zijn onbeschreven recht eene vaste wet te geven.

Ten einde den Gouverneur-Generaal in staat te stellen aan de hem verstrekte opdracht gevolg te geven, werd bij Koninklijk Besluit van 3 December 1873 (Ind. Stbl. 1874, No. 78) artikel 2 van het Koninklijk Besluit van 20 Juli 1870 (Ind. Stbl. No. 118) ingetrokken.

Om nu dien onzekeren toestand, waarin de rechtspraak ten aanzien van den inlander verkeert met betrekking tot het burgerlijk- en handelsrecht *zoodra mogelijk* te doen ophouden, werd door den Directeur van Justitie voorgesteld om in plaats van slechts een deel der Europeesche wetgeving op de inlandsche bevolking van toepassing te verklaren, een volledig wetboek van burgerlijk- en handelsrecht voor den inlander te ontwerpen, zooveel mogelijk overeenkomende met het Burgerlijk wetboek en het wetboek van Koophandel voor Ned. Indië, en daarbij tevens de wijzigingen aan te geven, welke het Reglement op de uit oefening der politie, de burgerlijke rechtspleging en de strafvordering onder de inlanders en daarmede gelijkgestelde personen dientengevolge zal ondergaan. Dit voorstel ontmoette echter bij de Indische Regeering bedenking, waar toch aan de door den Directeur van Justitie bedoelde, veel omvattende en in de zeden, de gewoonten, de gebruiken, de instellingen en den godsdienst van den inlander diep ingrijpende arbeid, zeer zeker nog een uitgebreid onderzoek zoude dienen vooraf te gaan, die dus onmogelijk *spoedig* zoude kunnen tot stand komen, terwijl het intusschen wenschelijk was geworden dat *zoodra mogelijk* op den inlander op Java en Madura, voor zooveel noodig gewijzigd, werden van toepassing verklaard de met de agrarische verordeningen verbandhoudende bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, waarop ook door den Minister van Koloniën zoozeer was aangedrongen. Het zoude daarom, naar het gevoelen van de Regeering, overweging verdienen eene codificatie van het *personen-, erf- en handelsrecht* voorloopig uit te stellen en zich te bepalen tot eene gewijzigde toepasselijk-verkla

ring voor den inlander op Java en Madura van de elf eerste titels van het tweede boek, alsmede van het derde en vierde boek van het Burgerlijk Wetboek, in den zin als door den Minister was aangegeven, waartegen te minder bedenking kon bestaan, „omdat de leer der verbindtenissen de godsdienstige meeningen geheel ongeschonden laat,, omtrent het bewijs reeds een groot deel der voorschriften van het Burgerlijk Wetboek geldende is, en de rechtszekerheid van den inlander vordert, dat ook ten zijnen aanzien de verjaring volledig worde geregeld."

Naar aanleiding daarvan werd een ontwerp-verordening samengesteld, blijkens het opschrift de strekking hebbende om een gedeelte van de Europeesche wetgeving op de eigenlijk gezegde inlandsche bevolking van toepassing te verklaren, waarvoor met uitzondering van de artikelen 1617, 1684, 1693, 1828, 1989, 1991 en 1992, vatbaar werden geacht de titels één tot en met elf, en negentien tot en met één-en-twintig van het tweede boek, het derde boek en het vierde boek van het Burgerlijk wetboek voor Ned. Indië, terwijl in verband daarmede, evenwel voor zoover betreft inlanders, van datzelfde wetboek een aantal artikelen werden gewijzigd en aangevuld, doch zulks met dien verstande, dat sommige van die gewijzigde en aangevulde artikelen slechts zouden gelden bij geschillen tusschen inlanders onderling, doch tusschen inlanders en Europeanen of vreemde oosterlingen die artikelen weder onveranderd zouden moeten worden toegepast. Voorts werd aan het tweede boek van het Burgerlijk wetboek achter artikel 736 een nieuwe titel 8*a* toegevoegd, bevattende veertien artikelen, waarin het erfelijk individueel gebruiksrecht van den inlander op den grond volledig werd behandeld. Immers nadat van dit gebruiksrecht eerst eene definitie was gegeven, werd daarvan de wijze, zoowel van verkrijging als van verlies vastgesteld. Naast de middelen in artikel 584 B. W. voor den eigendom opgenoemd, zoude dit recht tevens kunnen worden verkregen door ontginning, sedert geregeld bij Indisch Staatsblad 1896, N°. 44, terwijl, wordt de grond verlaten, sterft de bezitter zonder wettelijke erfgenamen na te laten of blijft hij in gebreke de op den grond rustende verplichtingen na te komen, het de bedoeling was om diens recht op de desa, als universitas, te doen overgaan. De Staat bleef wel als eigenaar erkend, maar zoude die erkenning op privaatrechtelijk gebied geen gevolgen hebben. Voorzien werd mede in het geval, dat dit gebruiksrecht, hetwelk uitsluitend door den inlander kan worden uitgeoefend en niet vatbaar is voor overdracht aan niet-inlanders, door het huwelijk van eene inlandsche vrouw met een Europeaan in de huwelijks-gemeenschap valt of door erfopvolging geraakt in handen van een Europeaan of vreemden oosterling. Het gebruiksrecht zoude dan binnen één jaar, behoudens toegestane verlenging van dien termijn, aan een inlander moeten worden overgedra-

gen. Voorts werden de rechten en verplichtingen van den inlandschen grondbezitter beschreven. Werd aan hem niet toegestaan het erfelijk individueel gebruiksrecht hypothecair te verbinden of daarop andere zakelijke rechten te vestigen, waartoe hij nochtans door zijn gebruiksrecht in agrarischen eigendom te converteeren, voor zooveel het recht van hypotheek betreft, zoude kunnen geraken, naast de bevoegdheid van vrije beschikking, verhuur en bruikgeving, zoude evenwel dit recht voor schuld mogen worden verbonden ingevolge de daaromtrent bestaande gebruiken en gewoonten als het memaro- of merteloecontract, mits daarvan aanteekening geschiede in het voor dit gebruiksrecht in elke desa speciaal aan te leggen register. Voorgesteld werd toch in een register van de levering of opdracht van het gebruiksrecht ten name van den nieuwen verkrijger melding te doen maken, waarvoor geen andere formaliteiten zouden worden vereischt dan de tegenwoordigheid van partijen en van twee leden van het desa-bestuur.

Dit ontwerp heeft de onverdeelde instemming van de daarover gehoorde adviseurs niet mogen verwerven. Zijne aanneming is vermoedelijk afgestuit op den zonderlingen vorm, welke gevolgd was, in algeheele afwijking van den zooveel meer juiste in de ordonnantie van Indisch Staatsblad 1855, N°. 79, in acht genomen. Dientengevolge werd daarvan in de toepassing bij rechtsbetrekkingen tusschen personen van onderscheiden landaard tal van moeielijkheden gevreesd.

Het is mij niet bekend of sedert nog andere pogingen zijn aangewend om tot het gewenschte doel te geraken, welke dan evenzeer hebben gefaald, waar immers tot dusverre nog steeds geen verandering is gekomen in den toestand, waarvan het verder bestaan reeds in 1872 werd afgekeurd. Nog altijd is het Europeesche burgerlijk en handelsrecht niet op den inlander toepasselijk verklaard. Nog altijd is het recht van den inlander op den grond onbeschreven en daardoor gebleven een onvast en nevelachtig, zeer onbestemd en zeer onzeker recht. Nog steeds is er, althans volgens de bestaande wetgeving, geen eenheid van recht op eenzelfde plaats voor allen gezamenlijk en gelijkelijk geldende, terwijl sedert de wijziging, welk artikel 75 Reg. Reglmt. heeft ondergaan, daarvan nauwelijks meer de verwezenlijking kan worden gehoopt.

Evenwel de natuur is ook hierin gebleken sterker dan de leer te zijn, en wat de wetgever nalatig blijft te doen, is reeds lang in de praktijk van het dagelijksch leven tot stand gebracht. Evenals het acclimatisatie-vermogen van het menschelijk lichaam zoo groot is, dat het elk klimaat vermag te verdragen, aan elke omgeving zich kan gewennen en aanpassen, zoo ook weet de menschelijke samenleving bij en ondanks het voortbestaan van eene verouderde en ondeugdelijke wetgeving, zich daaraan te onttrekken, in haar ontgroeien aan die bepalingen en verdere ontwikkeling zich te behelpen en te redden.

De toepasselijkheid van het Europeesche recht op den inlander, is, in weerwil van hetgeen daaromtrent in de wet anders is bepaald, bij de rechtsbetrekkingen tusschen den inlander en den Europeaan of vreemden oosterling bereids een voldongen feit.

En hoe kon het ook wel anders. Dewijl bij eene handeling, door twee of meer personen van ongelijken landaard voltrokken, enkel deze handeling, en niet de personen, die haar hebben verricht, object van beoordeeling vormt, hetgeen niet anders dan naar één recht kan geschieden, wordt daarbij de toepasselijkheid van het Europeesche recht algemeen, als eene praesumptio juris et de jure, stilzwijgend aangenomen. Niemand, die het niet doet, ook niet de, naar gelang van den verweerder, Europeesche of inlandsche rechter, om de eenvoudige reden, dat het aldus moet, niet anders kan. Er is door een Europeaan met een inlander, zonder zich daarvoor aan de bepalingen van het Europeesche recht te hebben onderworpen, eene koopovereenkomst gesloten. Zoude het nu aangaan, dat al naar het geval daarvan de Europeesche of inlandsche rechter kennis neemt, verschillend wordt beoordeeld èn het eigendomsrecht van de verkochte zaak, èn de betaling, èn de aard der transactie, of reeds de gesloten overeenkomst de zaak van eigenaar doet veranderen, dan wel eerst de daarop gevolgde levering, of bij het verloren gaan der zaak de verbindtenis vervalt? Gesteld, dat zulks nochtans zoude gebeuren, zoude het dan niet veel rechtvaardiger zijn, waar door ieder der partijen de getroffen handeling naar hare eigen rechtsbegrippen is opgevat, dat de Europeesche rechter recht spreekt naar het recht van den eischenden inlander, en de inlandsche rechter naar het recht van den eischenden Europeaan, in plaats van omgekeerd, zooals de wet voorschrijft. (Zie het oude art. 75 Reg. Reglmt., artt. 11 en 12 der Algemeene Bepalingen van wetgeving, en art. 4 der overgangs-bepalingen op de nieuwe wetgeving).

Kan aan den Europeaan of vreemden oosterling noch het erfelijk individueel gebruiksrecht, noch de zoogenaamde agrarische eigendom op den grond toebehooren, daarentegen belet niets den inlander daarnaast van een onroerend goed en in het algemeen van alle andere zaken den eigendom te hebben, zooals die is bedoeld en omschreven in artikel 570 van het Indisch Burgerlijk Wetboek. Nochtans is dat wetboek voor den Europeaan geschreven, is het niet op den inlander toepasselijk verklaard, geldt en bestaat het dus niet voor hem. Wat nu, indien hij een door een Europeaan in vollen Europeeschen eigendom bezeten stuk grond of eenige andere, roerende of onroerende zaak, heeft gekocht? Wel dan gedraagt hij zich, met of zonder vrijwillige onderwerping aan het voor de Europeanen vastgestelde burgerlijk en handelsrecht, waartoe hij niet kan gedwongen worden, ten opzichte van die zaak volkomen als Europeaan. Hoe zoude hij anders

kunnen doen. De scherp gedefinieerde eigendom van het Burgerlijk Wetboek kan niet van wezen veranderen, adats-eigendom worden, door zijn overgang in handen van een inlander. Niettegenstaande de publikatie van Indisch Staatsblad 1834, N°. 27, op de overschrijving van den eigendom van vaste goederen en het inschrijven van hypotheken op dezelve in Ned.-Indië, ingevolge de bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving vervangt de voorschriften omtrent de wijze van levering of opdracht van onroerende goederen door openbaarmaking der acten, vervat in artikel 616 tot en met 620 van het Burgerlijk Wetboek, en de bepalingen van dat Wetboek betrekkelijk de wijze van vestiging en opheffing van hypothecaire verbanden en van doorhaling van hypothecaire inschrijvingen, welke nog altijd „voorloopig buiten werking blijven," wordt nochtans in die publikatie en in de talrijke wijzigingen, die zij heeft ondergaan, laatstelijk nog bij de ordonnantie van 19 November 1908 (*Ind. Stbl.* N°. 651) ettelijke malen van inlanders gewag gemaakt. Zij moet derhalve geacht worden bepaaldelijk ook op hen toepasselijk te zijn. Maar is dan niet hierin gelegen eene stilzwijgende erkenning door den wetgever, dat het gansche tweede boek van het Indisch Burgerlijk Wetboek, met uitzondering van de titels 12 tot en met 20, mede voor den inlander geldt? Dat Europeesche eigendom van vaste goederen en schepen, volgens deze publikatie, van Europeanen en vreemde oosterlingen op inlanders en omgekeerd wordt overgeschreven, komt dan ook telkens voor, evenals op dien eigendom door den inlander hypotheek en andere zakelijke rechten worden gevestigd, terwijl, indien al voor een enkele maal in de hypotheek-acte van eene vrijwillige onderwerping van den inlander aan het Europeesch recht wordt melding gemaakt, zulks is eene gedwongen fraaiigheid, een phrase en niet anders, waardoor des te meer éclatant de dwaasheid der bestaande wet uitkomt.

Ook inlanders gaan, hetzij onder elkander, hetzij met Europeanen en vreemde oosterlingen burgerlijke maatschappen en vennootschappen onder eene firma aan. Ook inlanders zijn somtijds met Europeanen en vreemde oosterlingen oprichters van naamlooze vennootschappen. Vele inlanders sluiten eene overeenkomst van levensverzekering. Dit alles is ongetwijfeld een hoogst gelukkig en verblijdend verschijnsel, hetwelk niet genoegzaam kan worden aangemoedigd en waartoe in de eerste plaats de overheid geroepen is door het tot stand brengen van eene behoorlijke wetgeving, mede te werken. Het is nu juist aan het algeheele gemis daarvan misschien voor een groot deel toe te schrijven, dat bij eene zoo talrijke inheemsche bevolking als Java heeft, deze handelingen van den inlander nog zoo hoogst zelden voorkomen. In den regel wordt in de desbetreffende opgemaakte acten door den notaris het onderwerpings-formulier van den inlander aan de Europeesche wetgeving ingeschreven. Doch indien de opneming

van deze sacramenteele woorden in de acte vergeten is, zal er dan geen vennootschap naar Europeesch of inlandsch recht bestaan of zal bij geschil met den verwerenden inlandschen vennoot de inlandsche rechter daarvan moeten kennis nemen en daarbij te rade gaan met de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der inlanders? Zal, wanneer de inlander weigert zich aan het Europeesche recht te onderwerpen, de handeling dan maar moeten afspringen, of moet bij verzuim om hem tot die vrijwillige onderwerping te dwingen, de andere partij daarvan al de nadeelige gevolgen ondervinden? Mag de wetgever zich op dit standpunt stellen? Het wordt wel niet vermoed en niemand, die er aan denkt, maar is het niet absurd, dat zelfs elke handeling van de Europeesche huisvrouw tot aankoop bij den inlandschen venter van een kip, een paar vruchten of groenten, al zoude de adat ook daarin volkomen gelijk zijn aan het Europeesche recht, nochtans naar de geldende wet beheerscht wordt door tweeërlei recht.

Doch niet alleen is, buiten den wetgever om, reeds veelal eenheid en gelijkheid van recht voor alle landaarden, zonder onderscheid, verkregen door ten aanzien van zaken en verbindtenissen eenvoudig het Europeesche recht als tevens voor den inlander bindend aan te nemen, door den drang der omstandigheden en den gestadigen invloed daarop door den Europeaan en vreemden oosterling uitgeoefend, heeft bovendien het volksrecht, de adat — voor zooverre althans op Java bij de anarchistische toestanden in vroegeren tijd daarvan ooit sprake kan zijn geweest als een afgerond, wel geordend, één geheel vormend samenstel van regelen, het maatschappelijk leven der individuen in zijne tallooze verbindingen tot allen en op zaken beheerschende — zich allengs gewijzigd, is voortdurend veranderd, heeft zich aangepast aan de nieuwe maatschappelijke orde, is zoo niet verdrongen, dan toch opgegaan in, heeft zich, bij de onophoudelijke invasie van westersche denkbeelden, westersche instellingen, geheel de westersche staatsinrichting, vereenzelvigd met het Europeesche recht, in die mate, dat, met uitzondering van het familie- en erfrecht, alsmede in zake het communaal en erfelijk individueel gebruiksrecht, waarin geen vreemde inmenging is geoorloofd, geen eigenlijk gezegd volksrecht meer voorkomt, immers geheel analoog, één en hetzelfde is geworden met het Europeesche recht.

Aldus is buiten en tegen de wet eenheid van recht tot stand gebracht. Doch daardoor is tevens en zeker niet minder duidelijk aangetoond en gebleken de algeheele ongerijmdheid der bestaande wetgeving, de volstrekte onhoudbaarheid tot handhaving van zelfstandige, onafhankelijke volksrechten, evenals trouwens geheel de kasten-verdeeling, welke nog bij het nieuwe artikel 109 Reg. Reglement is aangenomen en vastgesteld, is irreëel, tegennatuurlijk, waar de aanraking der volken reeds zoover is gekomen, dat vermenging is ingetreden, zoodat

er velen zijn, die noch smettelooze Europeanen, noch zuivere inlanders, noch reine vreemde Oosterlingen zijn. Want welke ratio legis kan ten grondslag gelegen hebben aan de bepaling, voorkomende onder No. 4 van dat artikel, dat de al dan niet erkenning door den Europeeschen vader van een buitenechtelijk uit eene inlandsche vrouw geboren kind zal bepalen of het Europeesche recht dan wel de heilige, onschendbare adat richtsnoer voor zijn levenswandel zal zijn.

Doch dit daargelaten. Voorts staat vast, dat niet enkel „voor zoover de bij hen gebleken maatschappelijke behoeften dit eischen" op de inlanders de voor de Europeanen geldende bepalingen behooren te worden toepasselijk verklaard, daar, naarmate een recht meer verdorven is, het rechtsgevoel afneemt en verstompt, en dus tevens de maatschappelijke behoefte naar ander en beter recht vermindert en verdwijnt, maar dient juist integendeel tot dien maatregel te worden overgegaan, zoodra de bij de andere volken gebleken maatschappelijke behoeften, het algemeen belang, dit eischen. Deze maatschappelijke behoeften der andere volken worden op haar beurt bepaald door de talrijkheid hunner externe aanrakingen. Want hierop komt het aan, het zijn juist deze gemengde betrekkingen, welke eenheid van recht vorderen, evenals ook tusschen de onafhankelijke naties naar een internationaal privaatrecht wordt gestreefd. Ook al zoude de veelheid der betrekkingen niet zoo groot zijn als door mij wordt aangenomen, doch moeielijk zal te loochenen vallen, dan het nog behoort tot den eersten plicht van den Staat, wel verre van de bevolking te scheiden en te verdeelen, hare toenadering te bevorderen door haar naar één recht rechtszekerheid te schenken.

Intusschen schrijft het nieuwe artikel 75 Reg. Reglmt. voor, dat bij algemeene verordeningen worden geregeld het burgelijk recht, het handelsrecht en het strafrecht, alsmede de burgerlijke rechtsvordering en de strafvordering, zoowel van de Europeanen als van de inlanders, en vreemde oosterlingen en de onderdeelen, waaruit deze beide hoofdgroepen der bevolking bestaan. Er moet dus zijn een gecodificeerd privaat- en strafrecht van en voor elk volk. Of het mogelijk zal zijn aan dit voorschrift te voldoen, mag betwijfeld worden. Aan de inlanders wederom hun eigen strafrecht toe te kennen, is natuurlijk geheel uitgesloten door de ergernis en den aanstoot, die het zoude geven. Uitgaande van het beginsel, dat het recht behoort te voldoen aan het hoogste zedelijkheids-gevoel der meest beschaafden, werd daarom het Europeesche wetboek van strafrecht, voor zooveel noodig gewijzigd, op de inlanders en vreemde oosterlingen toepasselijk verklaard. Evenmin zal het genot van het Europeesche burgerlijke en handelsrecht bij Indisch Staatsblad 1855, No. 79, aan de vreemde oosterlingen geschonken, hun weder ontnomen kunnen worden. Is het nu de bedoeling om ten aanzien van hetgeen dan nog overblijft,

evenmin aan het voorschrift van artikel 75 Reg. Reglmt. te voldoen, dan kan daarmede volkomen genoegen worden genomen. Doch is het de ernstige wil, en zoude het bovendien gelukken, aan die bepaling de hand te houden, dan zal, naar gemeend wordt, eene zoodanige organisatie kwalijk op dien naam aanspraak kunnen maken. Evenmin als de individu in afzondering kan leven, immers aan eigen krachten overgelaten, niets vermag, doch enkel in de gemeenschap, in de samenleving tot steeds hoogere ontwikkeling kan geraken, evenzoo behoeft elk volk om aan zijne bestemming te kunnen voldoen, de gemeenschap met alle andere volkeren, en zulks des te meer, wanneer zij vormen één staatsverband, tot één Staat behooren. Is derhalve de gemeenschap de onmisbare voorwaarde voor de ontwikkeling van den mensch in het algemeen, dan behoort die gemeenschap ook zoodanig georganiseerd en ingericht te zijn, dat inderdaad de gezamenlijke krachten van het geheel dienstbaar worden gemaakt aan de ontwikkeling van allen. Het is daarom, dat gebroken is met alle bevoorrechting van den een boven den ander, dat afgeschaft zijn de souvereiniteit van den adel, de souvereiniteit van de stad, die van de kerk en der gilden, en daarvoor in de plaats één absoluut recht allen beheerscht.

Zoover is men in Indië nog niet, doch zoover moet het toch komen. Evenals goed onderwijs, behoort daar ook goed recht te zijn. Dat kost nu heelemaal niets, althans zal het niet meer uitgaven vorderen, dan aan de tegenwoordige rechtsbedeeling wordt besteed. Goed recht nu zal niet verkregen worden door stipte uitvoering te geven aan het voorschrift van art. 75 Reg. Reglmt. Want waarop komt het aan, niet dat van elk volk zijn recht gecodificeerd wordt, maar dat er één gemeenschappelijk recht bestaat bij de samensmelting der volken, waardoor toch hun recht voorbestemd is mede samen te smelten, op te gaan, zich te vereenzelvigen met het hoogste, meest eenvoudige en eerlijke recht, d. i. het Europeesche recht. Zal men nu dit natuurlijk proces, in plaats van het te begunstigen, tegenhouden, tegengaan, belemmeren? Dit toch zal gebeuren door de codificatie der volksrechten, waardoor zij worden vastgelegd en geconserveerd. Er bestaat reeds een Compendium der civiele wetten en gewoonten der Mohamedanen, regelende de erfopvolging ab-intestato, dateerende van 1828, waarvan sedert nimmer één letter is gewijzigd. Wie is er, die zich met dit gecodificeerd recht, „bijeenverzameld uit het Mohamedaansche wetboek, volgens de opgave der priesters en inlandsche hoofden", inlaat, daarvan kennis neemt. Zelfs de priesterraden, tot wier competentie deze materie behoort, slaan er nimmer acht op. Ik vrees, dat het even zoo zal gaan met de gecodificeerde volksrechten en allerminst het volk, voor hetwelk een zoodanig wetboek bestemd zal zijn, zich daarmede ingenomen zal betoonen, zich daaraan zal houden. Voor de historie van het recht

moge eene zoodanige codificatie niet zonder waarde zijn, voor het volk, dat daarmede begiftigd wordt, zal zij nutteloos en voor den vooruitgang hoogst schadelijk wezen.

Wat wil men codificeeren? Om mij enkel tot Java te bepalen, als verreweg het belangrijkste eiland van den Indischen archipel met eene bevolking, talrijker dan die der gezamenlijke buitenbezittingen, zal, niettegenstaande in elke wel geordende maatschappij moet worden gestreefd naar gelijkheid van recht, er aldaar zijn een burgerlijk en handelswetboek voor de Javanen, een ander voor de Soendaneezen, daarnaast één voor de Madureezen, misschien een vierde voor de Bantammers, behalve en ongerekend dat voor de Chineezen, voor de Arabieren, voor de Mooren en voor elk der andere oostersche volken, geen landzaten of inboorlingen zijnde van den Indischen archipel? Waar echter het burgerlijk- en handelswetboek voor de Europeanen, met uitzondering van de bepalingen in Staatsblad 1855, No. 79, opgenoemd, bereids op de vreemde oosterlingen zijn toepasselijk verklaard, terwijl het volksrecht op Java reeds voor een groot deel is verdwenen, opgegaan en versmolten met het Europeesche recht, komt het mij wel zoo eenvoudig voor om, in plaats van een aantal afzonderlijke wetboeken, die alsdan vrij wel zullen overeenkomen met en gelijk en eensluidend zullen zijn aan het burgerlijk- en handelswetboek der Europeanen, ook voor de inlanders het voetspoor van de ordonnantie van 1855 te volgen. Elk wetboek beoogt en kan uit den aard der zaak niet anders bedoelen dan de interne betrekkingen te regelen van het volk, welks recht in dat wetboek wordt behandeld, terwijl het nu juist te doen is om voorziening in de uitwendige betrekkingen. Dit doel kan slechts worden bereikt, zal niet telkens bij de rechtspraak rechtsonzekerheid voorkomen, verwarring ontstaan, door één wetboek, behoudens de noodige uitzonderingen, geldende voor allen, aan te nemen. Ik kan mij bovendien geen voorstander verklaren van codificatie van recht, dat zich niet verdraagt, onvereenigbaar is met de Europeesche rechtsbegrippen. De polygamie, het huwelijksrecht van den inlander, waarbij hij somtijds even vaak van vrouw verwisselt als er maanden zijn in het jaar, de rechtstoestand van die vrouw, het lot der kinderen, het een is al even weerzinwekkend als het ander. Dit te codificeeren zoude zijn het te erkennen en goed te keuren. Indien het voortbestaan van zooveel ongerechtigheid nochtans moet worden geduld en toegelaten, dan late men het althans onbeschreven en doe er het zwijgen toe.

Ook om deze reden is de eenige aangewezen weg om te volgen die, welke bij Staatsblad 1855, No. 79, is aangegeven. Indien in zoodanige ordonnantie, houdende toepasselijk-verklaring van de Europeesche wetgeving op de eigenlijk gezegde inlandsche bevolking, tevens een plaats wordt gegund aan de regeling van den agrarischen eigendom

en het erfelijk individueel gebruiksrecht, dan zoude, naar geloofd wordt, eene wetgeving zijn tot stand gebracht, overeenkomende met de werkelijkheid en voldoende aan de eischen der tegenwoordige maatschappelijke toestanden

Waar althans ook door den wetgever in het nieuwe artikel 75 Reg. Reglement is ingezien, dat er eindelijk ook op wetgevend gebied voor den inlander iets behoort te worden gedaan, al is dan ook de richting, die daarin wordt aangegeven, de meest reactionnaire, welke, naar gevreesd wordt, van kwaad tot erger zal leiden, dewijl daardoor nooit bereikt zal worden hetgeen nu juist van het meeste en hoogste belang is, te weten regeling van de rechtsbetrekkingen der volken onderling, eenheid en gelijkheid van recht, komt het mij voor bij de goede bedoeling, die nochtans bij den wetgever heeft voorgezeten, dat beter dan daarover een breedvoerig betoog te leveren, hetwelk toch geen indruk zal maken of geloofd wordt, door mij daadwerkelijk behoort te worden bewezen de mogelijkheid, de uitvoerbaarheid en de betrekkelijke eenvoudigheid van hetgeen wordt voorgestaan. Het zij mij daarom geoorloofd hieraan, om te eindigen, in ruwe trekken een schets van eene zoodanige ordonnantie toe te voegen, welke, om vooral niet te ver te gaan, het minimum geeft, dat noodzakelijk is.

Eerste titel

van de rechten van de eigenlijk gezegde inlandsche bevolking op onroerende zaken.

Eerste afdeeling

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De eigendoms- en bezitsrechten, krachtens welke de inlandsche bevolking het genot van en de beschikking over den grond kan uitoefenen, worden onderscheiden in:

1°. den eigendom, zooals deze beschreven is in artikel 570 B. W.,

2°. den eigendom, verkregen door uitwijzing van het gebruiksrecht op den grond (zie art. 1 van Stbl. 1872, No. 117).

3°. het (erfelijk individueel) gebruiksrecht.

Tweede Afdeeling:

van eigendom, zooals deze beschreven is in artikel 570 B. W.

Art. 2. De bepalingen van de elf eerste titels en van den laatsten titel van het tweede boek, mitsgaders die van den zevenden titel van het vierde boek van het Burgerlijk Wetboek, en van de tweede afdeeling van den zesden titel van het derde boek van het Reglement op de burgerlijke rechtsvordering, alsmede van het Koninklijk Besluit van 24 Januari 1886 (*Stbl.* N°. 57), zijn, behoudens het bepaalde in de vierde afdeeling van deze verordening, toepasselijk op den in deze

afdeeling bedoelden eigendom, met dien verstande, dat bij de toepassing van al hetgeen daarin voorkomt met betrekking tot den staat en de bevoegdheid der personen, het erfrecht en de verdeeling der nalatenschappen, zal worden acht geslagen op en tot richtsnoer van beslissing zullen worden genomen de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der inlandsche bevolking.

Derde Afdeeling.

Van den eigendom, verkregen door uitwijzing van het gebruiksrecht van den grond.

Art. 3. De eigenaar van den, krachtens uitwijzing van het gebruiksrecht verkregen grond, is, behalve aan het in artikel 570 B. W. bepaalde, onderworpen aan de heeren- en kultuurdienstplichtigheid voor zoover die rusten op den grond, aan de verplichtingen jegens de gemeente, voor zoover die hier of daar aan het grondbezit mochten verbonden zijn, en eindelijk aan het door de Regeering voorbehouden recht om ten behoeve der op hoog gezag ingevoerde kultures, volgens de daarop betrekkelijke verordeningen, tegen behoorlijke schadeloosstelling over den grond te beschikken, of wel om zich de vruchten der koffieplantsoenen tegen een door haar te bepalen prijs te doen leveren. (Zie art. 18 van *Stbl.* 1872, N°. 117, welks beschrijving is overgenomen, vergl. voorts art. 4 van *Stbl.* 1870, N°. 118, zooals het is gewijzigd bij *Stbl.* 1872, N°. 116).

Art. 4. De eigenaar mag, behoudens de onteigening ten algemeenen nutte, den grond, op straffe van nietigheid der handeling, niet vervreemden aan niet-inlanders.

Geen ander zakelijk recht mag daarop worden gevestigd dan dat van hypotheek. (Zie art. 19 van *Stbl.* 1872, N°. 117).

De verhuring van den grond aan niet-inlanders mag door den eigenaar niet anders plaats hebben dan overeenkomstig en met inachtneming van de voorschriften van *Staatsblad* 1900, N°. 240.

Art. 5. De in deze afdeeling bedoelde eigendom van den grond wordt, behalve door uitwijzing van het gebruiksrecht, verkregen door natrekking, door verjaring, door erfopvolging en door opdracht of levering tengevolge van een rechtstitel van eigendoms-overgang, afkomstig van dengene, die gerechtigd was over den eigendom te beschikken. (Zie art. 584 B. W.).

Art. 6. Met betrekking tot de eigendoms-verkrijging door natrekking zijn toepasselijk de artikelen 588 tot en met 605 B. W.

Art. 7. De eigendom van den grond wordt door verjaring verkregen volgens het bepaalde in artikel 610 B. W.

De daaromtrent in den zevenden titel van het vierde boek van het Burgerlijk Wetboek gegeven voorschriften zijn ten dien aanzien toepasselijk met dien verstande, dat de rechter bij de toepassing dier be-

palingen, voor zooverre zij betrekking hebben tot den staat en de bevoegdheid der personen, de erfopvolging en de rechten en verplichtingen der ergenamen, zijne beslissing zal gronden op de wetten, volksinstellingen en gebruiken der inlandsche bevolking.

Art. 8. De levering of opdracht en het vestigen van hypotheken op den in deze afdeeling bedoelden eigendom geschiedt overeenkomstig de daaromtrent bestaande bepalingen. (Stbl. 1873. No. 38).

Art. 9. De artikelen 1162, 1163, 1165, 1166, 1168, 1169, 1178, 1198 tot en met 1220 van het Burgerlijk Wetboek zijn ten deze toepasselijk.

Vierde Afdeeling.

Van de eigendoms-verkrijging door erfopvolging.

Art. 10. Ten aanzien der eigendomsverkrijging door middel van erfopvolging blijven van kracht de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van den inlander.

Art. 11. De verdeeling van den grond, welke aan meer dan één persoon toebehoort, kan, behoudens het bepaalde omtrent de aan gemeenten of zedelijke lichamen toebehoorende gronden (zie Stbl. 1885, No. 102) door ieder belanghebbende ten allen tijde worden gevorderd.

Er mag echter worden overeengekomen om die verdeeling gedurende een bepaalden tijd niet te doen plaats hebben.

Zoodanige verbindtenis is slechts voor vijf jaren verbindend, maar kan telkens, na afloop van den termijn, vernieuwd worden. (Zie art. 1066 B.W.)

Art. 12. De verdeeling geschiedt, ingeval de mede-eigenaren het vrije beheer over hunne goederen hebben, en tegenwoordig zijn, op zoodanige wijze en door middel van zoodanige acte als zij zullen goedvinden. (Zie art. 1069 B. W.).

Art. 13. Namens hen, die het vrije beheer over hunne goederen niet bezitten, kan de verdeeling niet gevorderd worden dan met inachtneming der omtrent zoodanige personen bestaande verordeningen, godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der inlandsche bevolking. (Zie art. 1070 B. W.)

Art. 14. De vordering tot verdeeling wordt ingesteld voor den landraad, binnen wiens rechtsgebied de gemeenschappelijk bezeten grond gelegen is. (Zie art. 689 Burgerl. Rechtsv.).

Art. 15. Indien de gemeenschappelijke eigendom van den grond is ontstaan door erfopvolging, en de nalatenschap of de opengevallen boedel bovendien bevat andere goederen, waarvan tevens de verdeeling onder de erfgenamen en andere belanghebbenden kan worden gevorderd, wordt de vordering tot scheiding en deeling van den geheelen boedel eveneens bij den landraad, binnen wiens rechtsgebied de grond gelegen is, gedaan.

Art. 16. In het vonnis, waarbij de in de beide voorgaande artikelen

bedoelde scheiding en deeling wordt bevolen, wordt tevens, voor het geval een of meer der belanghebbenden weigeren om tot de scheiding en deeling mede te werken, een curator ad hoc benoemd om zoodanigen weigerachtigen of nalatigen belanghebbende bij de scheiding en deeling te vertegenwoordigen.

Tot curator ad hoc wordt bij voorkeur benoemd de boedelkamer of de agenten van de boedelkamer, als het goed gelegen is in of nabij de plaats, waar dergelijk collegie of zijne agenten gevestigd zijn. (Zie art. 1071 B. W.)

Art. 17. Indien, nadat de scheiding en deeling bevolen is, tusschen partijen geschil bestaat, wordt het geschil op nieuw aangebracht bij den landraad, die in het bij artikel 13 bedoeld geval niet beslist dan na ingewonnen advies van den priesterraad. (Zie art. 691 Burgerl. Rechtsv., art. 78 Reg. Reglement en art. 3 Rechterl. Organisatie).

Art. 18. De landraad kan, nadat desnoods na verhoor van deskundigen gebleken is, dat de gemeenschappelijk bezeten grond niet voor verdeeling in natura vatbaar is, of niet aan een der belanghebbenden in de bij de artikelen 15 en 17 voorziene gevallen in zijn geheel kan worden toebedeeld, den openbaren verkoop daarvan met inachtneming der plaatselijke gebruiken gelasten. (Zie art. 1076 B.W.)

Art. 19. De door den in artikel 16 benoemden curator ad hoc te ontvangen gelden of goederen worden, wanneer niet de boedelkamer zelve als zoodanig is benoemd, overgebracht bij de boedelkamer, onder wier ressort de scheiding en deeling heeft plaats gehad, ten einde ingevolge hare instructie ten behoeve van belanghebbenden te worden beheerd.

In het eerste geval houdt de boedelkamer de gelden onder zich en handelt daarmede in voege voorschreven.

Art. 20. De door partijen of ingeval van verschil door de daartoe bevoegde autoriteit vastgestelde verdeeling geldt als titel van eigendoms-verkrijging voor hen, aan wie de grond is toebedeeld, en maakt den met het overschrijven van den eigendom belasten ambtenaar bevoegd om op verzoek van den belanghebbende de vereischte acte van eigendomsovergang op te maken.

Art. 21. Ieder mede-eigenaar wordt geacht onmiddellijk te zijn opgevolgd in den hem toebedeelden of in den bij aankoop krachtens artikel 18 door hem verkregen grond.

Geen der mede-eigenaren wordt alzoo gerekend immer den eigendom van den aan hen niet door toebedeeling of aankoop verkregen grond te hebben gehad (zie art. 1083 B. W.).

Art. 22. De mede-eigenaren of mede-erfgenamen zijn verplicht om, ieder in evenredigheid van zijn aandeel, elkander over en weder te vrijwaren tegen alle stoornis en uitwinning, voortkomende uit eene oorzaak vóór de verdeeling ontstaan.

De vrijwaring heeft geen plaats, wanneer die bepaaldelijk bij een bijzonder en uitdrukkelijk beding in de acte van verdeeling is uitgesloten. Zij houdt op wanneer de mede-eigenaar of mede-erfgenaam door zijne schuld de uitwinning ondergaat. (zie art. 1084 B. W.).

Art. 23. Indien een of meer der mede-eigenaren of mede-erfgenamen zich buiten staat bevinden om hun aandeel in de ter zake van eenige vrijwaring van hunnen mede-eigenaar of mede-erfgenaam verschuldigde schadeloosstelling te voldoen, wordt het door hem of hen verschuldigde aandeel, naar evenredigheid van ieders deel, omgeslagen over den gewaarborgde en de mede-eigenaren of mede-erfgenamen, die in staat zijn om te betalen. (Zie art. 1085 B. W.)

Art. 24. De in deze afdeeling vervatte bepalingen zijn toepasselijk zoowel op den eigendom, zooals deze is beschreven in artikel 570 B. W. als op dien, verkregen door uitwijzing van het gebruiksrecht.

Vijfde afdeeling.

Van het (erfelijk individueel) gebruiksrecht.

Art. 25. Gebruiksrecht is een door inlanders uitsluitend uitgeoefend recht om van gronden, door hen of hunne voorgangers ontgonnen, het genot te hebben en daarover te beschikken, behoudens de op dien grond rustende en in artikel 3 van deze verordening omschreven verplichtingen en met inachtneming der volgende bepalingen.

Art. 26. Het gebruiksrecht geeft den bezitter te goeder trouw het genot van de vruchten, welke de grond oplevert, zonder dat hij in geval van gerechtelijke opvordering tot teruggave daarvan gehouden is.

Art. 27. Het gebruiksrecht gaat bij versterf over op de, krachtens de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der inlandsche bevolking, daartoe gerechtigden.

Art. 28. Het gebruiksrecht kan worden vervreemd, doch bij uitsluiting aan Inlanders (Zie Stbl. 1875, No. 169).

Art. 29. Het gebruiksrecht kan met geen andere zakelijke rechten dan dat van credietverband, bedoeld bij Koninklijk Besluit van 6 Juli 1908 (*Ind. Stbl.* N° 542), worden bezwaard.

Art. 30. Alle met de beide voorgaande artikelen strijdige handelingen en overeenkomsten zijn nietig. De wet staat te dier zake geen rechtsvordering toe.

Art. 31. Wanneer tengevolge van erfopvolging of krachtens anderen titel het gebruiksrecht is gekomen in handen van een niet-inlander vervalt dat recht.

Het desabestuur, onder wiens ressort de grond gelegen is, vordert in dat geval en, ingeval van weigering of nalatigheid, bij den bevoegden rechter ontruiming en inbezitstelling van den grond.

Art. 32. Bij toewijzing van den eisch en nadat het desabestuur zich daarvan in het bezit heeft gesteld, wordt dat recht binnen een

korten termijn in het openbaar en met inachtneming van de plaatselijke gebruiken verkocht.

De zuivere opbrengst van dien verkoop wordt uitgekeerd aan den belanghebbende, die, buiten het geval voorzien bij artikel 30, ongeoorloofd eigenaar van het gebruiksrecht is geworden.

Wanneer de belanghebbende afwezig is of uit anderen hoofde weigerachtig of nalatig is die opbrengst te ontvangen, worden de gelden overgebracht bij de boedelkamer, onder wier ressort de grond gelegen is, die deze gelden ten behoeve der belanghebbenden beheert.

Art. 33. De levering of opdracht van het gebruiksrecht aan den nieuwen verkrijger geschiedt door de feitelijke inbezitstelling in tegenwoordigheid van een of meer leden van het bestuur der desa, waaronder het goed gelegen is, en wordt daarvan aanteekening gehouden in een daartoe aangelegd of aan te leggen register.

Art. 34. Ingeval van eigendomsverkrijging door middel van erfopvolging zal de erfgenaam zich in het bezit stellen van den grond na van zijn recht volgens de bestaande godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der inlandsche bevolking ten overstaan van het desa-bestuur naar behooren te hebben doen blijken.

Art. 35. De artikelen 11 tot en met 23 zijn ten deze toepasselijk.

Art. 36. De gebruiker mag den door hem bezeten grond verhuren.

De verhuring aan niet-inlanders is onderworpen aan de bepalingen van de in Staatsblad 1900, no. 240, opgenomen ordonnantie.

Art. 37. Het gebruiksrecht gaat te niet, in geval de gebruiker den grond onbebouwd en onbeheerd heeft gelaten met het kennelijk oogmerk om daarop geen rechten meer te doen gelden. Er bestaat een wettelijk, niet voor tegenbewijs vatbaar vermoeden, dat de gebruiker geen recht meer op den grond wil doen gelden, wanneer hij dien meer dan vijf jaren braak heeft doen liggen.

Art. 38. In het bij het voorgaande artikel bedoelde geval, vervalt het gebruiksrecht aan de desa, waaronder de grond gelegen is. Deze stelt zich daarvan in het bezit en handelt voorts overeenkomstig het bepaalde in artikel 32.

Tweede titel.

Omschrijving der toepasselijk-verklaarde wettelijke bepalingen.

Art. 39. Ten opzichte van al hetgeen niet in artikel 1 van deze verordening is bedoeld, zijn op de inlandsche bevolking toepasselijk:

1°. het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië, met uitzondering van het eerste boek, van den twaalfden tot en met den achttienden titel van het tweede boek, van den tienden titel van het derde boek, en van den eersten tot en met den zesden titel van het vierde boek;

2°. de vierde afdeeling van den derden titel, alsmede de zesde en zevende titel van het eerste boek, en de eerste, vierde en dertiende

titel van het tweede boek van het Wetboek van Koophandel voor Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de aan het slot van den eersten volzin van artikel 398 van dat wetboek voorkomende woorden: „en de verdere scheepsgezellen eene maand der gagie"; (zie Staatsblad 1873 No. 119);

3°. de bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, voor zooveel betreft de in deze verordening toepasselijk verklaarde bepalingen;

Alles evenwel met dien verstande, dat bij de toepassing van al hetgeen in deze toepasselijk verklaarde bepalingen voorkomt met betrekking tot den staat en de bevoegdheid der personen, de huwelijkszaken, de erfopvolging en de boedelscheiding, zal worden acht geslagen op en tot richtsnoer van beslissing zullen worden genomen de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken der inlandsche bevolking.

Art. 40. Op de inlanders zijn voorts al de andere bepalingen van het wetboek van koophandel voor Nederlandsch-Indië toepasselijk met betrekking tot alle handels-transactiën, welke zij aangaan met kooplieden, die niet-inlanders zijn.

Art. 41. De inlandsche schuldenaar, die in den toestand verkeert, dat hij heeft opgehouden te betalen, kan, indien zich onder zijne schuldeischers één of meer niet-inlanders bevinden, in staat van faillissement worden verklaard, behoudens de in dat geval mede toepasselijke wettelijke voorschriften omtrent de surséance van betaling.

De bepalingen der faillissements-verordening zijn alsdan ook verplichtend voor die schuldeischers, die overigens niet daaraan zijn onderworpen.

In geval van faillissement van den man blijven ten aanzien van de rechten der vrouw van kracht de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van den inlander, welker bepalingen in de plaats treden van de regeling in artikel 60, eerste tot en met vierde lid, der faillissements-verordening.

Art. 42. De inlanders zijn door de daad van het aangaan van eene vennootschap van koophandel met niet-inlanders met opzicht op die vennootschap onderworpen aan de bepalingen van het Wetboek van Koopnandel en aan die, betrekkelijk de misdrijven, begaan ter gelegenheid van faillissement, bij kennelijk onvermogen en bij surséance van betaling.

Art. 43. In het geval in het vorig artikel voorzien, zullen de koopmans-boeken moeten worden gehouden en ingericht op de wijze bij het Wetboek van Koophandel voorgeschreven.

Art. 44. De bepalingen van de beide voorgaande artikelen zullen mede toepasselijk zijn op vennootschappen onder eene firma, door twee of meer inlanders aangegaan, welke zich in handels-transactiën met niet-inlanders inlaten.

Mitsdien zal zoodanige vennootschap verplicht zijn tot het doen bewerkstelligen der inschrijvingen en bekendmakingen, welke bij de tweede afdeeling van den derden titel van het eerste boek van het wetboek van koophandel zijn voorgeschreven en zulks op straffe bij artikel 29 van dat wetboek vermeld.

Art. 45. De inlanders zullen onderling geen naamlooze vennootschappen mogen aangaan zonder zich ten dien aanzien bij de acte van oprichting aan de bepalingen van het wetboek van koophandel te onderwerpen.

Art. 46. De landraden blijven, behoudens het bepaalde in artikel 2 omtrent de uitwijzing van het recht van eigendom, beschreven in artikel 570 B. W., en in geval van faillissement, de dagelijksche rechters van de eigenlijk gezegde inlanders, ook met betrekking tot die onderwerpen van de Europeesche burgerlijke en handelswet, welke op hen bij deze verordening toepasselijk zijn verklaard.

Art. 47. Door de in deze verordening gemaakte bepalingen wordt geen verandering gebracht in de rechten der opgezetenen van de door de Regeering aan bijzondere personen afgestane landgoederen of gronden, blijvende die rechten, bepaaldelijk ten aanzien van bezit en eigendom, zooals zij thans, hetzij volgens de oude herkomsten en gewoonten, hetzij volgens bijzondere verordeningen, bestaan, zonder dat door de voorschriften van deze verordening op die rechten of in het algemeen op de onderlinge verhouding tusschen die opgezetenen en landeigenaren eenige inbreuk wordt gemaakt.

Art. 48. De bovenstaande bepalingen zijn, totdat dienaangaande anders wordt beschikt, alleen toepasselijk op Java en Madura.

De Filipinos onder het Spaansche en het tegenwoordige, Amerikaansche, gouvernement.

DOOR

L. F. DINGEMANS,

Oost-Indisch ambtenaar met verlof.

Eene ontmoeting, in October 1906, op de „*Hongkong maru*", [1]) met *Mr. Henry C. Ide*, den toen sinds kort afgetreden Amerikaanschen Gouverneur-Generaal der *Philippijnen*, heeft mij er toe gebracht het impulsieve optreden van het Amerikaansche Gouvernement in zijne Aziatische bezitting, meer speciaal op politiek gebied, in verband met haar verleden en met het oog op hare toekomst, in nadere beschouwing te nemen.

„Ons Gouvernement" — stelde „Governor Ide", zooals men hem nog noemde, over de Philippijnen sprekende, voorop — „kenmerkt zich door eene strenge scheiding tusschen *Staat* en *Kerk*, een principieel verschil met den feitelijken toestand gedurende het Spaansche bewind".

Toetst men deze uitlating aan hetgeen ons uit officieele en andere geschriften bekend is geworden aangaande de bestuursstelsels vóór en na de Amerikaansche occupatie, dan zal de kracht van Mr. Ide's oogenschijnlijk eenvoudig lijkende, doch inderdaad eene diepe beteekenis hebbende praemisse, beter kunnen worden gevoeld [2]).

Vooraf eene korte geschiedkundige inleiding. Het was in Augustus van het jaar 1519, dat de bekende ontdekkingsreiziger *Fernão de Magalhães*, Portugees van geboorte, later als Spanjaard genaturaliseerd en in *Spanje* als *Fernando de Maghallanus* bekend, met zijne vloot, van vijf vaartuigen en 239 man, *San Lucar*, de zeehaven van Sevilla,

---

[1]) Eene tusschen de Philippijnen en San Francisco, via Hongkong en Yokohama, varende Japansche mailboot van de „Toyo Kisen Kaisha".

[2]) Voor de samenstelling van dit artikel zijn o. a. de volgende geschriften geraadpleegd:

Fred. W. Atkinson. First General Superintendent of Education in the Philippine Islands. „The Philippine Islands". Ginn & Company, Boston etc. 1905.

Prof. F. Blumentritt. „Die Philippinen. Eine übersichtliche Darstellung der ethnographischen und historisch-politischen Verhältnisse des Archipels". Hamburg 1900. (Sammlung gemeinverständl. wissenschaftl. Vorträge. Neue Folge, XV Serie).

Special report of *Wm. H. Taft*, Secretary of War to the President on the Philippines. Washington, Government Printing office; 1908.

Dr. D. A. Sloos. „De Nederlanders in de Philippijnsche wateren vóór 1626". (Academisch Proefschrift). Amsterdam, 1898.

John Foreman, F. R. G. S. „The Philippine Islands", etc. London 1890.

uitzeilde, vervolgens in het jaar daarop door de naar dezen ex-Portugeesch edelman genoemde Straat van Magellaan voer en ten slotte eenige maanden later, in Maart 1521, te *Boetoean*, in het noorden van het eiland *Mindanao* [1]), voet aan wal zette.

Spoedig was er op een heuvel een kruis geplaatst en, nadat er voor het eerst eene mis was gehouden, het was in de Paasch-week, stelde Magellaan zich, in naam van Spanje's koning, in het bezit van genoemd eiland [2]).

Na zijn tijd werden meerdere expeditities uitgerust, deels uit Spanje, deels uit Mexico en is die van 1542 uit dit laatste rijk, van een zekeren *Villalobos*, daarom merkwaardig, wijl deze aan het eiland, waarop hij landde — volgens enkelen Samar, volgens anderen weer Leyte — den naam *Filipina* gaf, ter eere van den toenmaligen Infant, later Koning Philips II van Spanje, eene benaming, welke eenige jaren daarna (ongeveer 1565) door den Spaanschen edelman, *Don Miguel Lopez de Lagaspi*, den eigenlijken vestiger van het Spaansche gezag in de Philippijnen, gegeven werd aan den ganschen Philippijnschen archipel, — *Las Islas Filipinas* — die te voren door Magellaan reeds met den naam van *St. Lazarus-eilanden* was gedoopt geworden.

Toen ter tijde leefden de inboorlingen hetzij aan het strand, hetzij op de velden of in de bosschen, in stammen (*barangays*) van 40 tot 50 families, met eenen „*cabeza*" [3]) als despotisch erfelijk stamhoofd.

Langzamerhand trokken de Spanjaarden van de positie van dit hoofd partij voor de inning der belastingen.

De functie van zoo'n „*cabeza de barangay*" werd daardoor geenszins aangenaam, want aan den eenen kant was hij, als collecteur der belastingen, bij het volk gehaat en aan den anderen kant werd hij door het Gouvernement gestraft, als de belastingen niet behoorlijk binnenkwamen.

Eenige stammen bij elkaar vormden een „*barrio*" of wijk, terwijl naderhand de *gemeente*, eene westersche instelling, in den zin onzer „Indische gemeenten" op Java, eenige barrio's omvatte. Dergelijke

[1]) Het grootste van ongeveer 1600 grootendeels vulkanische eilanden van den Philippijnschen Archipel, welke eene totale oppervlakte van circa negen maal die van Nederland beslaat, met eene bevolking van ongeveer acht millioen zielen.

[2]) Als *arbiter* tusschen de katholieke rijken *Spanje* en *Portugal* optredende, besliste *Paus Alexander VI*, bij pauselijke bul (de *Demarcatie-bul*) van 4 Mei 1493, welk deel van den aardbol door elk dier naties in bezit mocht worden genomen. Daar echter de daarbij aangegeven grenslijn niet zeker was en daardoor twist ontstond, werd, bij het *verdrag van Tordesillas* van 7 Juni 1494, bedoelde grens nader vastgestel en de aarde, volgens den meridiaan, die 370 mijlen bewesten de *Kaap Verdische eilanden* loopt, in twee halfronden verdeeld, met dien verstande, dat het *oostelijke* deel aan *Portugal* en het *westelijke* deel aan *Spanje* werd toegewezen. Ten aanzien der *Philippijnen* was deze verdeeling weinig afdoende; dit nam niet weg, dat Magellaan er, in naam der Kroon van Kastilië, bezit van nam.

[3]) *Cabeza* (Sp.) = hoofd.

gemeenten [1]) bestaan uit een samenstel van Inlandsche dorpen en verstaat men onder „*pueblo*" feitelijk het stadsgedeelte of dorp, waar de bestuurszetel gevestigd is, naar welk dorp gewoonlijk ook de geheele gemeente genoemd wordt.

In lateren tijd vond eene indeeling in *provinciën* plaats en waren slechts enkele noordelijk gelegen eilanden, o. a. het hoofdeiland Luzon, verdeeld in dergelijke provinciën, met een civiel bestuur. Op de andere eilanden had men een militair- dan wel een marinebestuur.

De *provincie* vormde eene uitgestrekte territoriale eenheid, bestuurd door eenen *gouverneur*, tot welke betrekking uitsluitend Spanjaarden benoemd werden. De gouverneurs waren de directe vertegenwoordigers van den Gouverneur-Generaal en hadden zij diens bevelen stipt op te volgen. Zij werden, evenals de Landvoogd zelf, op voorstel van den Minister van Koloniën, door de Kroon benoemd.

Het bestuur der Spaansche kolonie was steeds uitermate gecentraliseerd en onder contrôle van het Moederlandsche Opperbestuur te Madrid.

De voornaamste wetten werden door de Kroon en het Spaansche Parlement gemaakt, terwijl de Koninklijke macht feitelijk door het Departement van Koloniën, d. i. door den betrokken Minister, werd uitgeoefend.

In de kolonie zelf werd de Gouverneur-Generaal ter zijde gestaan door eenen *Kolonialen raad*, een zuiver *adviseerend* lichaam, een soort kabinet van den Landvoogd, met zeven leden, die er ex-officio zitting in hadden, t.w. (1) de aartsbisschop van Manila, (2) de luitenant-generaal, (3) de commandant der marine, (4) de chef der financiën van de kolonie, (5) de directeur-generaal van den civielen dienst, (6) de president van het Hoog-gerechtshof en (7) de procureur-generaal.

In de provinciën had men *provinciale raden* met den Gouverneur-Generaal ex-officio als voorzitter. Deze colleges telden zeven ambtelijke en twee geestelijke leden, welke beide laatsten door de broederorden werden gekozen. Ook de provinciale raad was bloot een adviseerend lichaam. De gouverneur alleen bestuurde.

De *plaatselijke-* of *gemeenteraden* waren vrij onbeteekenende colleges, waarvan de Gouverneur-Generaal evenzoo ex-officio voorzitter was; hare beslissingen waren onderworpen aan het veto der provinciale gouverneurs. Eerst hier is er sprake van een, zij het ook beperkt, kiesrecht der inboorlingen, want het gemeentehoofd (*capitan municipal*) en zijne mede-raadsleden (de zoogenaamde luitenants) werden voor vier jaren door twaalf afgevaardigden uit de voornaamste ingezetenen der plaats gekozen. De „luitenants" hadden elk eene bijzondere taak. Een hunner was de zoogenaamde luitenant „en chef", van de overigen was er een belast met de politie, een met de bouwgronden, terwijl weer een andere het toezicht had over het vee.

---

[1]) Staande onder een *Gobernadorcillo* of, ook genoemd, *Capitan municipal*.

Vatten we den geheelen Spaanschen regeeringsvorm te zamen, dan was, in aangelegenheden de *kolonie* betreffende, in het laatste ressort de aartsbisschop te Manila machtiger dan de Gouverneur-Generaal, terwijl in *gemeentelijke* zaken de parochiale priester feitelijk de locale bestuurder was. Dit alles vanwege den grooten invloed der kloostergeestelijkheid bij het Spaansche Hof.

Wee den Gouverneur-Generaal, die het niet met de Spaansche geestelijkheid kon vinden [1])!

In den vorm van tendenz-artikelen wezen de monniken er nl. op, dat de Spaansche heerschappij in de Philippijnen feitelijk van hen afhing; de millioenen inboorlingen deden immers wat zij wenschten. Dit gold als dogma in het Spaansche ministerie van koloniën en liet men de bescherming der kolonie dan ook met een gerust hart over aan deze „eenige kenners des lands". Zoo konden de monniken eenen bijkans onbegrensden invloed op de ambtenaarswereld uitoefenen.

Van eene vertegenwoordiging der bevolking was geen sprake.

Handelden de gouverneurs als agenten van den Landvoogd, de gemeentelijke functionnarissen stonden in hun doen en laten onder den invloed van de contrôle dier bestuurshoofden.

Hoe de Amerikanen het Spaansche régime beoordeelden, kan het best blijken uit het officiëele rapport van de eerste „*Philippine Commission*". In dit stuk werden de volgende fouten van de Spanjaarden aangewezen:

(1) De onbeperkte macht van den Gouverneur-Generaal.

(2) De regeeringsmachine was ter hoofdplaats Manila gecentraliseerd.

(3) Vertegenwoordigende instellingen, waarin de Filipinos hunne nooden en wenschen konden blootleggen, werden gemist.

(4) Het belastingsvsteem werd verderfelijk geacht.

(5) Ten plattelande had men een heirleger van beambten, die de publieke zaak, welke zij behoorden te behartigen, veronachtzaamden.

(6) De aanwezigheid van allerlei onderling niet eensgezinde raden en bureaux.

(7) Het kostbare bestuurssysteem en de corruptie van het ambtenaarspersoneel.

(8) De verwarring tusschen de functies van den Staat, de Kerk en de geestelijke orden.

Waren de Filipinos met dezen vorm van regeering en bestuur tevreden? Geenszins. Men raadplege slechts de verdere geschiedenis.

---

[1]) In de eerste twee eeuwen na de Spaansche occupatie was het gebruikelijk, dat een speciaal hiervoor benoemde Koninklijke commissie — volgens sommigen echter een rechterlijk ambtenaar — onderzoek deed naar de bestuursdaden van den Landvoogd, alvorens deze mocht repatrieeren. Men noemde dit: „*Hacerle la residencia*". Menig Gouverneur-Generaal werd toenmaals wegens oneerlijke handelingen vervolgd en gevangen gezet.

De moeielijkheden, waarmede de Spanjaarden, gedurende hun bewind van bijna vier eeuwen over de Philippijnen te kampen hadden, zijn te onderscheiden in die, veroorzaakt vooreerst door den B(uitenlandschen) V(ijand) en in de tweede, niet minder voorname, plaats, die door den I(nlandschen) V(ijand), welke laatste factor, het ontevreden Filipino-element, indirect tot den ondergang van het Spaansche gezag zou leiden.

Onder de eerste rubriek is te brengen de *Chineesche invasie* in het jaar 1574. Eene vloot uit China, bemand met chineesche soldaten en emigranten, zoowel mannen als vrouwen, onder aanvoering van een Chineeschen boekanier, landde op het eiland Luzon. Na een paar keeren door de Spanjarden te zijn teruggeslagen en daardoor het doel, de verovering van Manila, te hebben gemist, trokken de invallers zich terug in eene streek, ten noorden dier hoofdstad, de tegenwoordige provincie Pengasinan. Het zijn deze Chineesche immigranten, die hun aandeel hebben gehad in de vorming der *Chineesche mestiezen*, meest Katholieken, die men heden ten dage nog in de noordelijke provinciën van Luzon aantreft [1]). Reeds vóór de komst der Spanjaarden hadden er zich op enkele eilanden *Chineezen* gevestigd. In 1603 nam het Chineesche element, naar men zegt, als een gevolg der handelingen van de zijde der Spanjaarden, eene zoodanige houding aan, dat circa 24,000 Chineezen op last van het Bestuur werden afgemaakt. [2])

Behalve Chineezen hadden zich reeds vroeg ook *Japanners* in de Philippijnen gevestigd, die zich eveneens met de daar aanwezige rassen vermengden [3]). Vermeldenswaard is, omstreeks het jaar 1593, eene zending uit Japan van een gezant, die in opdracht had gekregen den Spanjaarden te overreden zich te onderwerpen aan het gezag van den Mikado, een voorstel, hetwelk, hoewel niet aanvaard, toch leidde tot een handelsverdrag, dat later vernieuwd werd.

Naar verluidt zou voorts — het zij hier ter loops vermeld — omstreeks het eind der zestiende eeuw, op verzoek van den toenmaligen *radja van Siauw*, een der eilanden van de Sangi- en Talauergroep, eene kleine Spaansche vloot zijn uitgerust, ten einde dien Inlandschen vorst bij te staan tegen Europeesche en andere vijanden, wijl zij z. i. willekeurige handelingen pleegden. Deze expeditie liep voor de Spanjaarden allerongelukkigst af, want nauwelijks was de vloot uitgezeild of er

---

[1]) De Chineesche mestiezen vormen de actiefste en ondernemendste volksklasse van den Philippijnschen archipel. De geborenen uit huwelijken tusschen *Spanjaarden* en inboorlingen noemde men *„mestizos privilegiados"*; thans staan zij als *„Spanish-mestizos"* bekend.

[2]) Ook in latere jaren werden Chineezen in grooten getale afgemaakt.

[3]) Door dergelijke vermengingen moet men heden ten dage in de Philippijnen zoo goed als geen zuiver ras meer aantreffen. Men vindt er onder de bevolking afstammelingen van onder elkaar gehuwde Maleiers, Negritos, Indonesiërs, Japanners, Arabieren en Spanjaarden enz., niet onmogelijk ook reeds van Amerikanen.

brak onder de Chineezen aan boord muiterij uit, waarvan het eind was, dat o.a. de Spaansche Gouverneur-Generaal *Gomez Pérez Dasmariñas* (1590—1593) werd vermoord en zijn schip als buit naar Cochin China werd meegevoerd.

Ook in lateren tijd liepen expeditiën uit Manila naar de Molukken — waar de Spanjaarden van 1521 tot 1663 factorijen hadden — om daar de Portugeezen en Hollanders te bevechten, niet steeds met succes af.

Van hun kant stelden de *Hollanders* herhaaldelijk alle pogingen in het werk om de Spanjaarden in de Philippijnsche wateren afbreuk te doen, eensdeels om den winstgevenden Chineeschen handel op Manila en andere plaatsen in de Philippijnen aan de Spanjaarden te onttrekken en naar Java te verplaatsen, anderdeels om zoodoende allen toevoer naar de Molukken te beletten.

Als een gevolg van den oorlog, dien Engeland aan Frankrijk en Spanje had verklaard, verscheen in September 1762 plotseling eene Engelsche vloot van dertien schepen uit Madras, met 6830 man aan boord, voor Manila en werd deze plaats, waar toen de aartsbisschop tevens de functie van Gouverneur-Generaal bekleedde, na een beleg van een paar weken, ingenomen. Sinds dien bleef de Britsche vlag er waaien tot na den vrede van Parijs in 1763, waarbij de gansche archipel in Spaansche handen terugkeerde. Dit wat de „B. V." betreft.

In zake de *binnenlandsche aangelegenheden* kenmerkte zich de geheele periode der Spaansche overheersching door eene krachtige werkzaamheid der geestelijken.

Het karakter der Spaansche kolonisatie was dan ook, dat de geheele archipel *één groote missie* vormde, wier hoofddoel was de inboorlingen tot het Christendom te bekeeren.

De missionarissen namen, als een deel der bekeering, het opvoedingswerk der bevolking ernstig ter hand, waartoe zij lagere en hoogere scholen stichtten. Met doodsverachting drongen de bekeerders tot de heidenen en Mohammedanen in het binnenland door om onder hen de christelijke leer te verkondigen.

Evenwel hebben zij het onderwijs in het Spaansch in de volksscholen — krachtens de wet verplicht — tegengewerkt, hetgeen hun niet moeilijk viel, wijl de schoolopzieners in den regel geestelijken waren. Wel was de geestelijkheid voor het volksonderwijs in de landstaal en had dan ook elke gemeente minstens twee volksscholen.

Ook aan de bevordering van den Inlandschen landbouw hebben de geestelijken hunne beste krachten gewijd.[1])

---

[1]) Als Directeur van het *Manila observatorium*, thans onder den naam van *„Philippine Weather Bureau"* bekend, heeft menig Spaansch geestelijke de komst in de Philippijnen voorspeld van — in de Chineesche zee welbekende — *typhoons* (Phil. *baguios*) en, door tijd, plaats, richting en vermoedelijke duur dier gevreesde stormwinden aan te geven, veel onheil voorkomen.

Gaandeweg ontstond er echter een strijd tusschen de Kerk en hare priesters aan de eene zijde en de kloosters met hare monniken aan de andere zijde. De inboorlingen vermeenden achteruitgesteld te worden, daar zij alleen *wereldlijk* priester konden worden, terwijl als *kloosters*-geestelijken slechts Europeesche Spanjaarden werden aangenomen.[1])

Allerlei geestelijke orden toch hadden op gindsche eilanden hunne vertegenwoordigers, o. a. de Jezuiten, de Augustijnen, de Dominicanen, de Franciscanen en andere orden, die allen eene zekere mate van onafhankelijkheid trachtten te handhaven.

Aangezien men in den archipel eene praeventieve censuur had en het daarom noodzakelijk geacht werd in het moederland zelf propaganda te maken voor de Philippijnsche zaak, gaf de zoogen. *Assimilatie-partij* — wier doel het was in de Philippijnen constitueele vrijheden te verkrijgen, zoo ook eene vertegenwoordiging der kolonie in het moederlandsche Parlement, alsmede de verdrijving der monniken, liefst uit het land — in latere jaren te *Madrid* een weekblad uit, getiteld: „*La solidaridad*", hetwelk, trots het strenge verbod, toch op de Philippijnen zeer verbreid was.

Als *tegenwicht* werd, eveneens te *Madrid*, een weekblad uitgegeven, getiteld „*La Politica de España en Filipinas*", hetwelk de rechten der monniken zou verdedigen en den steun der klooster-geestelijken genoot. Doordat het echter sterk op de kleurlingen afgaf, had het eene uitwerking als die van olie in het vuur.

De eerste binnenlandsche opstand van eenige beteekenis was die in 1649 op het eiland Samar, onder leiding van eenen inboorling. De aanleidende oorzaak schijnt gelegen te hebben in de middelen, die de toenmalige Gouverneur-Generaal aanwendde om daar de inlanders aan den militairen dienstplicht te onderwerpen. De ongeregeldheden, ingezet met het ter dood brengen van een Spaansch priester en het afloopen van eenige kerken aan de oostkust van genoemd eiland, waren echter van korten duur.

Een ernstiger karakter droeg de *rebellie* in 1719, waarbij de Gouverneur-Generaal werd vermoord, een teeken voor de overheerschers, dat de betrekkingen tusschen Staat en Kerk eene vijandige wending hadden genomen.

Wat was nl. gebeurd? De *aartsbisschop* te *Manila* had, gebruikmakende van het kerkelijk asyl, geweigerd eenige misdadigers aan de civiele autoriteiten over te leveren. Toen daarop eene gevangenneming van dezen hoogen geestelijke volgde, bestormde het volk de gevangenis en bevrijdde den prelaat, die daarna circa negen jaren als gouverneur het bewind over de kolonie voerde.

[1]) Het jaar 1837 is daarom van gewicht, wijl toen de bevolking voor het eerst vroeg om vervanging der Spaansche broeders door priesters uit haar midden.

Eerst in de tweede helft der negentiende eeuw begonnen de opstanden een zeer ernstig karakter te dragen.

De verhouding tusschen de Spanjaarden en de inboorlingen was gaandeweg meer en meer gespannen geworden, zelfs in die mate, dat er in 1872 te *Cavite*, eene plaats ten zuiden van Manila gelegen, een opstand uit voortsproot.

De *Filipino-leider*, een zekere *Dr. Joseph Burgos*, was de man, die ook bij den opstand van 1890, in en om Manila, eene voorname rol zou spelen.

Deze Burgos was het hoofd van eene groep „*Jong Filipinos*", meest allen vrijmetselaren, van wie er velen in Europa gestudeerd hadden, die hierdoor onder den invloed der daar heerschende liberale ideeën waren gekomen, waardoor zij, in hun geboorteland teruggekeerd, bezield waren met verlichte denkbeelden en plannen voor grootere vrijheid onder hun volk. Toch was hun doel geenszins om de kolonie van het moederland afgescheiden te krijgen, maar wel uitsluitend om in hun land eene *hervorming* te bewerkstelligen in Spanje's h. i. middeleeuwsch systeem van bestuur [1]).

Ook Burgos' tijdgenoot, *Dr. José Rizal*, streefde naar hervorming in zake de Spaansche middeleeuwsche opvattingen in Staats- en Kerkelijke aangelegenheden.

Deze Rizal — wiens familienaam feitelijk Mercado was, maar die op aanraden van een ouderen broeder, wien de studie aan de Universiteit was ontzegd, omdat hij met Dr. Burgos was bevriend geweest, den naam Rizal had aangenomen — was de stichter van „*La Liga Filipina*", eene politieke vereeniging, welke hare wenschen in een *hervormings-program* met de volgende punten, had neergelegd:

(1) Verbanning der monniken uit de kolonie en conviscatie hunner goederen.

(2) Verkrijging der zelfde politieke administratieve en economische concessies, als toegestaan waren aan de Spaansche kolonie Cuba, met inbegrip van vrijheid van drukpers en het recht van vereeniging en vergadering.

(3) Gelijkstelling der Philippijnsche en Spaansche legers en eene billijke verdeeling tusschen de Spanjaarden en de inboorlingen van de burgerlijke betrekkingen.

(4) Teruggave aan de rechthebbenden van de landerijen door de monniken in bezit genomen, zoo ook verkoop van die, welke aan de geestelijken orden toebehooren [2]).

---

[1]) Atkinson oppert de veronderstelling, dat in 1860 te Cavite de eerste maçonnieke loge in de Philippijnen moet zijn gesticht geworden, met vertakkingen, in den vorm van locale loges, die, na den opstand van 1872 te dier plaatse, zich langzamerhand in plaatselijke politieke vereenigingen oplosten.

[2]) Deze „*friars' lands*" besloegen eene oppervlakte van 425,000 acres, waarvan 275,000 in de omgeving van Manila, 25,000 in Cebu en 125,000 in de afgelegen

(5) Voorkoming van beleedigingen aan de inboorlingen, hetzij in preeken, dan wel door de pers.

(6) Bezuiniging der uitgaven, vermindering van belastingen, aanleg van spoorwegen en openbare werken.

Ziedaar de wenschen dier vereeniging, welker ziel, Dr. Rizal, een man was, die te Madrid had gestudeerd en daar den doctorsgraad in de philosophie en geneeskunde had verkregen. Liefhebberij hebbende in de oogheelkunde, begaf hij zich, in Europa zijnde, naar Parijs en Weenen om zich daar in het bijzonder op dat vak toe te leggen.

In dezen *Med. et Phil. Dr. Rizal* heeft men een voorbeeld van een zeer ontwikkelden Filipino, een goed Katholiek, die, na zijne studies in het buitenland te hebben volbracht, in Spanje teruggekomen, te Barcelona Spanje's ondergang predikte, voor het geval het nog langer in de Philippijnen voortging met zijne hardvochtige conservatieve weinig vrijgevige politiek.

Evenals dat van Burgos was ook Rizal's levenseinde allernoodlottigst.[1])

Laatstgenoemde werd, later in zijn geboorteland teruggekomen en in 1896 als officier van gezondheid aangenomen om in het Spaansche leger tegen de Cubaansche opstandelingen ten strijde te trekken, doortrekkende, te Barcelona gevangen genomen en naar Manila teruggezonden, beschuldigd als hij was het vuurtje van ontevredenheid in de Philippijnen te hebben aangestookt.

Hier teruggekeerd werd Rizal voor het gerecht getrokken en ten slotte in den morgen van den 30sten December van datzelfde jaar, conform het doodvonnis, echter feitelijk onschuldig, op de *Luneta* van *Manila* gefusilleerd. De aanklager herriep zijne beschuldiging vóór zijn eigen dood; evenals zoovele anderen had ook hij eene valsche verklaring afgelegd, in de hoop zich zelven te kunnen redden door een door de Regeering gehaat persoon aan den beul over te leveren.

Met hem ging een persoon heen, die liefde gevoelde voor zijn volk, het volk, waarvan hij eene beschrijving gaf in zijn roman: *„Noli Me Tangere"* [2]). Zoo boeiend moet deze zijn geschreven, dat een zekere Howell in zijn werk *„An Eagle Flight"* er van zeide: *„But he is gone and his book remains...."*

In Augustus 1896, eenige jaren, nadat dit boek gepubliceerd was

---

provincies Isabella en Mindoro lagen. Het aantal opgezetenen der bedoelde in de nabijheid van *Manila* gelegen landen bedroeg circa 60,000 Voor den terugkoop dier gronden was einde Juni 1907 door het Amerikaansche Gouvernement circa 6,7 millioen dollar in uitgaaf gesteld.

[1]) Op Dr. Burgos werd de *„garrote-straf"* toegepast, eene Spaansche wijze van strafvoltrekking, waarbij iemand geworgd werd middels een aan een paal bevestigden ijzeren halsband, die, door eene schroefbeweging, allengs nauwer werd toegehaald, totdat de levensgeesten van het slachtoffer geheel waren uitgedoofd.

[2]) Vrij vertaald: „Kruidje roer me niet". De titel der Fransche uitgave van dezen roman luidt: *„Au Pays des Moines"*. (Paris P. B. Stock, 1899).

geworden, vond het zijne uitwerking in de provincie *Cavite*. Er ontstonden opstootjes en het is uit dien tijd, dat de bekende toenmaals 27 jarige *Emilio Aguinaldo y Famy* [1]), uit *Hongkong* teruggekomen, waarheen hij, verdacht door het Spaansche Gouvernement, had moeten vluchten, zich aan het hoofd eener oproerige beweging stelde, welke zich allengs over het geheele eiland *Luzon* en eenige andere eilanden verspreidde.

Onder het lagere volk was een *geheime bond* gevormd, de „*Katipunan*", wier einddoel was de monniken uit het land te verjagen; daar echter Staat en Kerk één waren, moest van zelf, bij een eventueel succes, de afscheiding van den archipel van Spanje het natuurlijk gevolg van een en ander zijn.

De bond was door abnormale sociale verhoudingen ontstaan; een groot deel nl. van het grondbezit was, naar wij reeds zagen, in handen der geestelijke orden gekomen; op hare gronden werkten de inboorlingen als pachter of arbeider, als hoedanig zij het in slechte tijden hard te verantwoorden hadden. Bovendien was het grondbezit der inboorlingen overigens geenszins veilig. Een kadaster was er in den Spaanschen tijd onbekend.

Genoemde *Katipunan* is te vergelijken met de *Maffia* der Sicilianen en de *Camorra* der Napolitanen.

Daar de kloosterbroeders verklaarden, dat de zaak door vrijmetselaars in het leven was geroepen, werden verscheidene ontwikkelde menschen met verdachte liberale ideeën of die hervormingsgezind waren, „en masse" gevangen genomen.

Naar men zegt waren de leden der *Katipunan* gemakkelijk te onderkennen, daar zij zich als herkenningsteeken eene insnijding in het been moesten maken; met het zoodoende verkregen bloed waren zij verplicht het bewijs van toetreding tot den bond te teekenen.

De toestand was schijnbaar zoo verergerd, dat in een der eerste maanden van 1896 een vijfduizendtal *Filipinos* den Keizer van *Japan* een verzoekschrift aanboden om de Philippijnen te annexeeren. Eerst toen Japan de Spaansche regeering hiermede in kennis stelde, schijnt het moederland op de hoogte te zijn gekomen van een wel georganiseerd plan voor eene revolutie onder de inboorlingen.

Toen er op de *Katipunan* verdenking rustte, werden vele leden ervan gevangen genomen. Had de geestelijkheid, zoo vermeent *Prof. Blumentritt*, toen nog bijtijds, hare bemiddeling tusschen de

---

[1]) *Aguinaldo* was de zoon van een Maleischen grondbezitter in de provincie Cavite; na aan de normaalschool der Jezuiten te Manila gestudeerd te hebben, werd hij op 21 jarigen leeftijd tot rechter van Carangay benoemd; vijf jaren later verkreeg hij, bij volkskeuze, den rang en titel van „capitan municipal" en werd hij niet lang daarna door de „Katipunan" tot lid van het gemeentebestuur van Cavite benoemd.

Regeering en de insurgenten verleend, zoo zouden vele kwade gevolgen vermeden kunnen zijn geworden. Evenwel drongen de aartsbisschop te Manila en de geestelijke orden er bij de Spaansche regeering op aan om den toenmaligen Gouverneur-Generaal *Blanco*, wegens gebrek aan energie, terug te roepen, een verzoek, hetwelk gereedelijk werd ingewilligd.

Een opvolger, *Polavieja*, werd uitgezonden, onder wien de Spanjaarden te Manila „tevreden" konden zijn, want, ingevolge de doodvonnissen, verkregen de peletons soldaten rijkelijk materiaal, waaronder lieden uit het volk, geneesheeren, advocaten, wereldlijke priesters enz.

Intusschen geraakten provincie op provincie in opstand.

Ten einde raad trachtte G.-G. *Rivera*, de opvolger van Polavieja, de gemoederen tot rust te brengen door de opstandelingen vergiffenis te schenken, indien zij maar de wapenen neerlegden, daarbij de bevolking tevens hervormingen belovende. Het was echter reeds te laat.

De toestand was niet veel beter, toen — in verband met de wan ordelijkheden op *Cuba* en het in de lucht springen van het voor *Havana* liggende Amerikaansche pantserschip de *Maine*, bij welke gelegenheid 300 menschen het leven verloren — de Amerikanen den 25sten April 1898 aan Spanje den oorlog hadden verklaard en van dit feit gebruik maakten om te trachten zich meteen in het bezit te stellen van de Philippijnen.

Den 1sten Mei 1898 werd de Spaansche vloot voor Cavite totaal vernietigd door een Amerikaansch eskader, onder admiraal *Dewey*. Geen landingstroepen bezittende, was Dewey tot werkeloosheid gedoemd.

Den 19den Mei d.a.v. landde *Aguinaldo* — uit *Hongkong* teruggekomen, waarheen hij ten tweeden male was uitgeweken, na eene reis via *Singapore* [1]), onder bescherming van de Amerikaansche oorlogsschepen en met het doel om als troepenaanvoerder samen te werken met de Amerikaansche strijdmacht — te Cavite en ging hij er vervolgens toe over zijne landgenooten tot den *vrijheidsoorlog* aan te sporen.

Den 24sten Mei daarop vaardigde *Aguinaldo* een met zijn naam onderteekend *manifest* uit, daarbij zijn optreden tegen de Spanjaarden rechtvaardigende, en den volke verkondigende, dat hij, onder protectoraat van het Amerikaansche Gouvernement, de Regeeringsmacht in handen genomen had.

Deze *proclamatie*, die ook in Dewey's bezit kwam, ondervond van de zijde der Amerikanen geen protest. In grooten getale stroomden vrijwilligers toe om de Spanjaarden te bevechten. Aguinaldo's macht steeg, toen een Spaansch generaal zich met zijne troepen aan hem moest overgeven.

---

[1]) Hier heeft hij met den Amerikaanschen Consul-Generaal Pratt in het Raffles-hotel het zoogenaamde „Verdrag van Singapore" gesloten.

Evenmin verzetten zich de Amerikanen tegen de *proclamatie* der *onafhankelijkheid* der Philippijnen, van 12 Juni 1898, noch tegen de installatie der regeering van de „*Philippijnsche Republiek*" op 1 Augustus van dat jaar, met Aguinaldo als president en zoo werd in Januari 1899 de op Europeesche leest geschoeide Philippijnsche *constitutie* plechtig te *Malolos* door de opstandelingen geproclameerd.

Alles ging Aguinaldo voorspoedig, totdat op eens, den 4^en^ Februari 1899, kort voor de ratificatie te *Washington D. C.* van het *vredestractaat* van *Parijs*, van 10 December 1898 — waarbij Spanje de Philippijnen tegen een bedrag van 20 millioen dollar aan Amerika afstond — vijandelijkheden tusschen de *Amerikanen* en *Filipinos* uitbraken. Over en weer beschuldigde men elkaar den strijd geopend te hebben en toen bleek, dat samenwerking tusschen Aguinaldo, den president van het zoogen. *Malolos-gouvernement*, onder den naam „*Philippijnsche Republiek*", aan de eene zijde en de Amerikanen aan de andere zijde, op den duur onmogelijk was, werd eerstgenoemde ten slotte in April 1901 gevangen genomen. [1])

Hierdoor vielen de toenmalige verwachtingen der Filipinos, neêrgelegd in de eerste drie artikelen hunner Constitutie — nl. dat het gansche volk te zamen ééne natie vormt, welke Staat den naam „Philippijnsche Republiek" draagt, eene vrije onafhankelijke republiek, waarin de souvereiniteit uitsluitend op het volk rust — in duigen.

Intusschen waren de Amerikaansche troepen nog in Juli 1898 gearriveerd en was *Manila* in de maand daarop ingenomen geworden. In Augustus 1899 viel *Malolos*, de hoofdplaats der insurgenten.

Op den 1sten Juli 1901 werd bij proclamatie van den President der Vereenigde Staten verklaard, dat de ongeregeldheden (officieel) geëindigd waren; zij duurden echter nog geruimen tijd daarna voort; tevens werd toen het *militair* — door een *civiel bestuur* vervangen.

Gedurende het militair bestuur stelde eene door den President benoemde commissie, de zoogen. „*First United States Philippine-Commission*", ook kortweg, naar haren voorzitter, „*Shurman Commission*" genoemd, die in April 1899 te Manila arriveerde, een onderzoek in naar de conditie, waarin de Philippijnsche archipel verkeerde en naar de capaciteiten der inboorlingen.

In Februari 1900 werd eene nieuwe „*Philippine Commission*" in het leven geroepen, bestaande uit een *voorzitter* en vier *Amerikaansche* leden. Elk der leden werd tevens chef van een der vier *departementen van algemeen bestuur*, departementen, welke onderverdeeld werden in

---

[1]) In zijn werk „*La verdad sobre la Revolucion de las Filipinas*" (Madrid 1900) beschreef Aguinaldo den Philippijnschen opstand en zijn aandeel daarin. De Fransche vertaling ervan: *La vérité sur la révolution des Philippines*, is opgenomen in de *Revue des Revues, 1900.*

bureaux, onder afzonderlijke chefs. In het jaar daarop werden *drie Filipino-leden* aan de commissie geassumeerd [1]).

Ook het verdere reorganisatiewerk werd door de Amerikanen krachtig ter hand genomen, want handhaving van de Spaansche Staats- en bestuursinrichting achtte men onhoudbaar.

Zoo werd al spoedig eene scherpe scheiding gemaakt tusschen de functies in zake Staat en Kerk, welke onder het Spaansche bewind vrijwel uitsluitend door den Gouverneur-Generaal werden uitgeoefend [2]).

Bovendien werd, op enkele uitzonderingen na, bij benoemingen, de voorkeur gegeven aan Filippinos.

Evenals gedurende het Spaansche régime wordt het bestuur in en over de Philippijnen door een *Gouverneur-Generaal* uitgeoefend, die, evenals elk der leden van de „*Philippine Commission*", benoemd wordt door den President der Vereenigde Staten, onder nadere goedkeuring van den Senaat te Washington D.C.

Het voor genoemd Amerikaansch territoir in Azië te volgen regeeringsbeleid is bij eene wet, de zoogen. „*Organic act*", van 1 Juli 1902, geregeld.

De „*Secretary of War*" (Minister van Oorlog) vertegenwoordigt te Washington de belangen der Philippijnen.

De zoogen. „*Philippine Assembly*", eene gekozen *volksvertegenwoordiging* in de *Philippijnen*, is eene instelling van nog geen drie jaren oud. Zij werd den 16^{en} October 1907, op last van President *Roosevelt* door den toenmaligen Minister van Oorlog, *William Howard Taft*, onder het uitspreken eener rede, geinaugureerd [3]).

Krachtens genoemde wet mag het aantal leden der volksvertegenwoordiging niet minder dan vijftig en niet meer dan honderd bedragen en worden deze leden door de bevolking gekozen, in verband met hare getalsverhouding in de verschillende provincies, met dien verstande, dat elke provincie minstens één lid mag afvaardigen.

Het *kiesrecht* werd op groote schaal uitgebreid. Dat voor het lidmaatschap der „*Assembly*", waartoe in 1907 de zoogen. „*Christian provinces*" in 80 *kiesdistricten* waren verdeeld, is hetzelfde als het kiesrecht voor de gemeenteraden.

Het artikel in „*De Indische Gids*" van Maart 1905, getiteld: „*Wat de Amerikanen op de Philippijnen tot stand brachten*" en dat van

---

[1]) *Senores Pardo de Tavera, Benito Legarda* en *José Luzuriaga.*

[2]) Sinds de Amerikaansche occupatie is de *Protestantsche zending* ijverig aan het werk gegaan en treft men thans in de Philippijnen zendelingen aan van allerlei Protestantsche gezindten, als daar zijn van de Presbyterianen, Methodisten, Episcopalen, Baptisten, enz.

[3]) „*Judge Taft*" was destijds voorzitter van de Tweede Philippijnsche Commissie, waarvan mijn reisgenoot, Mr. Ide, lid was. Den 1sten Juli 1901 trad Taft op als eerste civiele gouverneur der Philippijnen, in welke functie hij generaal Mac Arthur, den civielen en militairen Gouverneur, opvolgde.

Mr. C. Th. van Deventer in „*De Gids*" van Februari jl. getiteld: „*Amerika in Azië*", maken eene beschrijving der stelsels van bestuur, van het onderwijsstelsel in de Philippijnen, enz., in den zin van dit opstel, overbodig.

Alleen zij, wat de *gemeenten* betreft, slechts dit vermeld, dat deze, naar het zielental, in vier klassen zijn verdeeld. Gemeenten met eene bevolking van 25,000 of meer zielen, mogen 18 gemeenteraadsleden hebben, daar beneden, tot 18,000 zielen, 14 raadsleden; de gemeenten der derde klasse, nl. die met eene bevolking van meer dan 10,000, doch minder dan 18,000 zielen, 10 en beneden de 10,000 zielen 8 raadsleden.

Is de Filipino reeds geschikt voor de hem door de Amerikanen weggelegde zelfbestuurstaak?

Alvorens deze vraag te beantwoorden zij een tweede vraag gesteld, nl. wie men thans feitelijk onder de „*Filipinos*" kan rekenen. In hare *enge* beteekenis slechts het *beschaafde* deel der heterogene bevolking, in tegenstelling met de *onbeschaafde* Negritos, Igorotten en Moros, of te wel niet-christelijke volkeren der Philippijnen.

De verschillende *karakterbeschrijvingen* van den Filipino komen in hoofdzaak met elkaar overeen. Laten wij in de eerste plaats *Taft* aan het woord doen komen. Deze vindt den *opgevoeden Filipino* eene aantrekkelijke persoonlijkheid, vlug van begrip, met een fijnen zin voor humor, iemand, die artistiek is aangelegd en eene dichterlijke verbeelding heeft; daarbij in hooge mate beleefd; ook is hij dapper en edelmoedig en, vanwege den Spaanschen invloed, een aristocraat. Door zijne opvoeding bezit de Filipino een geschoolden logischen gedachtegang. Zijne musicale gaven paart hij aan een oratorisch talent. Overigens vindt Taft de Filipinos over het algemeen gastvrij en een in vele opzichten beminnelijk volk. Door den invloed der tropische zon zijn zij noch energiek, noch ijverig. Toch vermeent hij, dat het volk der Philippijnen door *organisatie* meer geschikt zou kunnen worden gemaakt voor den arbeid.

Dobbelen is de hoofdondeugd der Filipinos. Daarentegen ziet men zelden dronken lieden onder hen, hoewel zij, de een minder, de andere meer, het gedistilleerde sap der bloemkelk van de nipahpalm drinken.

De meesten dergenen, die geen onderwijs genoten, hebben weinig politieke gevoelens; toch zijn zij zeer gesteld op rust en bescherming tegen roovers (ladronen) of andere rustverstoorders. Den geestelijken broeders zijn velen vijandig gezind.

Het oordeel van *Generaal Hughes*, destijds civiel en militair Gouverneur-Generaal der Philippijnen, over de *Filipinos* is niet zeer gunstig. In het algemeen van hen sprekende vond hij ze lui; in dienstverband zouden ze gaarne drie dagen in de week vrijaf willen hebben om

hanevechterijen bij te kunnen wonen en te kunnen *dobbelen*. Als arbeiders achtte hij ze niet in staat zwaar werk te verrichten.

Een *Filipino-geneesheer* verklaarde destijds aan de eerste „*Philippine Commission*", dat de Filipino door den invloed der geestelijkheid een stoïcijn was, dat hij tot op zekere hoogte wilde werken en wel zoolang, als noodig was om te kunnen bestaan. De Filipino heeft niet kunnen *sparen*, omdat de oververdienste aan de Kerk moest geschonken worden, reden waarom de inboorling onverschillig was voor het sparen. Overigens is de Filipino z. i. onverschillig voor den dood, niet zoo zeer, omdat hij dapper is, maar wel, omdat hij denkt het hiernamaals beter te zullen hebben.

Intusschen werken de Amerikanen op de *Philippijnsche jeugd*, die men het *Engelsch* als gemeenschappelijke taal doceert en eene *practische opvoeding* geeft. [1])

Bij het onderwijs zijn de kinderen gewillig, vlug en bijdehand; zij hebben een goed geheugen en aanleg om talen te leeren.

Een Amerikaansch onderwijzer, zijn oordeel over de Filipinos uitsprekende, beschouwde het een open vraag of hun eerlijkheid en oprechtheid zouden kunnen worden geleerd, deugden, die zij thans z. i. niet bezitten. Hij gelooft, dat de Filipinos er geen bezwaar in zien onwaarheid te spreken, ja doen zij zulks dikwijls zonder duidelijke reden.

De *Filipinos* zijn wel eens met de *Japanners* vergeleken; beiden zijn vlug van begrip en navolgend; echter hebben Japansche kinderen meer volharding.

Naar het oordeel van den meergenoemden schrijver *Atkinson* moet erkend worden, dat, met uitzondering van mannen als Rizal, voor zoover betreft intellectueel succes, wetenschappelijke vooruitgang en uitvindingen, literatuur en philosophie en ook op het gebied van kunst, het Philippijnsche volk nog weinig gepresteerd heeft.

Wat de *moreele eigenschappen* aangaat, heeft het volk de fouten, die aan de meeste Oostersche volken eigen zijn, hoewel er onder voorkomen, die een voorbeeld van een goed Christen zijn.

De *Filipinos*, die men in de *Gouvernementsbureaux* te *Manila* en in de voornaamste *provinciesteden* aantreft, behooren grootendeels tot de *mestiezen*, die een belangrijk deel der bevolking uitmaken en, mocht het in gindsche gewesten ooit tot een zelfbestuur komen, zoo schijnt het vrij zeker, dat zij de regeerders zullen zijn.

Overigens stelt het volk nog weinig belang in de publieke zaak en is het, vooral tegenover hen, in wie zij vertrouwen stellen, zeer volgzaam.

---

[1]) Zie hierover § 31 van mijn artikel in „De Indische Gids", Mei-Aflevering 1909, getiteld: „*De Particuliere Suiker-industrie in de Gouvernementslanden op Java*", in brochure-vorm in den handel verkrijgbaar gesteld.

Prof. Blumentritt schetst het *karakter* van den *Filipino* als een leidzaam en eerzuchtig persoon, die als soldaat in het opstandelingenleger uiterst gehoorzaam was. Deze schrijver waarschuwt voor beoordeelingen van Spanjaarden over den Filipino. Ook mag men den in de groote stadslucht van *Manila* verkeerenden *Filipino* niet als maatstaf nemen. Leugen en huichelarij onder het volk, waarover door menigen reiziger geklaagd wordt, schrijft *Blumentritt* aan het monniken-régime toe, aangezien zulks het eenige middel was om zich aan hunne vervolgingen te onttrekken. Wie de Spaansche, door de Filipinos in hooge mate aangenomen, beleefdheidsvormen kent, zegt genoemde hoogleeraar verder, weet de werkelijke leugen gemakkelijk van de conventioneele te scheiden.

Hoewel de *Filipinos* naar onderwijs verlangen, zegt *Atkinson*, is hun *ambitie* die van Filipinos en niet van Amerikanen en denken vele inboorlingen helaas maar al te zeer, dat onderwijs geld zonder werk meebrengt, m. a. w. waar een *Amerikaan* het onderwijs beschouwt als een middel om zich voor zijne verdere levenstaak te bekwamen, beschouwen de *inboorlingen* het te veel als een middel om zonder werken aan den kost te komen.

Vermeldenswaard zijn voorts de volgende verklaringen aangaande het *Amerikaansche régime* in de *Philippijnen*, van het eerste vorenbedoelde drietal in de *Philippine Commission* benoemde *Filipino-leden*.

Señor Benito Legarda [1]) zeide: „De autonomie, thans door de gemeenten genoten, krachtens de gemeentewet, kon niet vrijgeviger zijn geweest. Nimmer hebben de Filipinos dergelijke rechten gehad, noch onder het Spaansche bestuur, noch onder het kort bestaan hebbende Malolos-gouvernement".

Señor Pardo de Tavera schreef: „De beloften van President *Mc. Kinley*, dat Amerika tot de Philippijnen was gekomen om de bevolking daar te helpen, haar de beginselen te geven van een bestuur als in de Vereenigde Staten en een groot rijk te vormen, staan te worden vervuld. Op eene volledige autonomie, welke de gemeenten thans bezitten, kon onder het Spaansche régime zelfs niet gezinspeeld worden. De Filipinos zijn overtuigd, dat de aera van rechtvaardigheid is aangevangen".

Señor José Luzuriaga voegde er aan toe: „Als een resultaat van het Amerikaansche gezag moeten wij de groote weldaden erkennen, welke de vrede en al zijne heilzame en nuttige eigenschappen gebracht hebben, zoowel aan de provincies als aan de gemeenten, wijl, daargelaten de voordeelen van de gemeentelijke autonomie en het provin-

---

[1]) Een van het eerste tweetal Filipinos, hetwelk in 1906 door de „Assembly" en de „Philippine Commission" *naar Washington D. C. werd afgevaardigd om daar de Philippijnen te vertegenwoordigen.*

ciale régime, het recht snel en goed is. Bovenal is het onderwijs zoo georganiseerd geworden, dat de Amerikaniseering van dit land binnen weinige jaren een voldongen feit zal zijn, indien slechts alle elementen daartoe meewerken; het is te hopen, dat zij zulks willen doen met het oog op de vervulling van dit verdienstelijk werk, ten gunste der cultures en de welvaart der bevolking. Zoolang er nog abnormale toestanden bestaan, schijnt het niet voorzichtig, noch politiek te zijn eenige verandering aan te brengen in het gevestigde bestuur dezer eilanden".

Ten slotte iets over de *politieke toekomst* der *Philippijnen*. Wie kan ons ter zake beter inlichten, dan *Taft* zelf, de tegenwoordige President der *„United States"*.

Volgens hem is de leidende politiek, dat langzamerhand het zelfbestuur zal worden uitgebreid, al naar het volk er geschikt voor gevonden wordt. Een datum te bepalen, waarop volledig zelfbestuur kan worden gegeven, acht Taft niet wijs; eerst dient z. i. het volk te worden *opgevoed*, waartoe van zelf het *Engelsch* de taal moet zijn, die het volk onderling zal binden. „Al wenscht de groote meerderheid van het volk *onmiddellijke* onafhankelijkheid, zoo dient het eerst behoorlijk te weten, welke verantwoordelijkheid daaraan verbonden is en wat eigenlijk een bij de bevolking geliefd bestuur is".

Taft acht daarom de aanwezigheid der Amerikanen nog noodzakelijk om de *lagere klassen* te ontwikkelen en hunne *rechten* te *beschermen*. Als het volk zich eenmaal in alle opzichten volkomen bewust is van de hem opgelegde verantwoordelijkheid, kan het z.i. de onafhankelijkheid gerustelijk gegeven worden.

Hevig gaat Taft te keer tegen de scherpe critiek van *Engelsche koloniale staatslieden* tegen Amerika's streven in de Philippijnen; echter acht hij zulks natuurlijk, omdat z.i. de meesten hunner het maar het veiligst achten om de Inlanders onwetend en stil te houden

„Ofschoon aan den eenen kant de Amerikaansche politiek eene proef is, waaraan door *overdreven* onderwijs gevaar van opwinding en gisting van eerzuchtige politici of slecht geleide patriotten is verbonden, staat er tegen over" — zoo zegt Taft alweer — „dat het gansche volk ten slotte voldoende kennis zal verkrijgen om zich zelf te besturen".

Voorwaar eene menschlievende gedachtegang van den tegenwoordigen President van een groot en machtig rijk als dat der Vereenigde Staten van Amerika.

De tijd zal uitwijzen of en wanneer Amerika den Filipinos, die dan wel geheel ver-Amerikaniseerd zullen zijn, het hun toegedachte volledig zelfbestuur waardig zal keuren.

Gebrek aan Ambtenaren.

DOOR

Ch. BOREL.

Waar het gebrek aan ambtenaren bij verscheidene takken van dienst in Indië reeds geruimen tijd duurt en voor degenen, die in dienst zijn, dikwijls het onaangenaam gevolg heeft van verlofweigering, daar is het niet te verwonderen dat van meerdere zijden naar de oorzaak daarvan wordt gezocht, ten einde tot oplossing van dit vraagstuk te kunnen komen.

Het zij schrijver dezes vergund om de aandacht op een reden te vestigen die misschien tot het ontstaan van dat gebrek kan hebben geleid.

In de eerste plaats zij er op gewezen dat dit gebrek in hoofdzaak bestaat bij die takken van dienst, die hunne ambtenaren uit Nederland betrekken, zoodat dan ook de oorzaak van het gebrek daar en niet hier moet worden gezocht, wat trouwens ook algemeen geschiedt.

De voornaamste redenen, die men meestal hoort opgenoemd, zijn dan te lage tractementen, slechte promotie, ongunstige voorwaarden van uitzending en gebrek aan energie van de zijde der Hollandsche jongelingschap.

Het een en ander mag daartoe hebben medegewerkt, maar waar de Regeering reeds sedert eenige jaren werkzaam is om hierin verbetering te brengen, zonder dat de verwachte resultaten zijn verkregen, daar rijst wel eens twijfel of deze opgenoemde oorzaken wel de voornaamste zijn.

Wat de tractementen betreft, mijns inziens kan gezegd worden dat die voor normale behoeften voldoende zijn, al zal soms de eene diensttak zich niet billijk behandeld beschouwen ten opzichte van een ander.

De promotie is zeker, vergeleken met vroeger, vertraagd, maar dat is een verschijnsel, hetwelk zich in Nederland even goed voordoet.

Hierin eene groote verbetering te brengen zal niet gemakkelijk zijn zonder de belangen van velen te schaden en misschien ten slotte het kwaad nog te verergeren.

In de voorwaarden van uitzending enz. zijn reeds verbeteringen gebracht.

En nu het beweerde gebrek aan energie van de Hollandsche jon-

gelingschap, dat deze er toe zou brengen liever naar een slecht bezoldigde betrekking in Nederland te dingen dan hun carrière in Indië te zoeken!

Ziet men een twintigtal jaren terug dan was er toenmaals geen sprake van ambtenaarsgebrek, eer het tegendeel.

Dat was nog de tijd dat bij het groot ambtenaars examen tientallen candidaten dongen naar één plaats; ingenieurs opzichters werden om bij vacature van ingenieur te kunnen invallen; dat de studiekosten voor militaire geneesheeren konden worden verminderd; de uitrustingskosten voor rechterlijke ambtenaren ingetrokken, zelfs de vrije overtocht afgeschaft.

Zou in die enkele jaren, die dan toch maar één geslacht vertegenwoordigen, de energie der Hollandsche jongens in dier mate gedaald zijn? Ik kan het niet gelooven.

Men wijst wel op verbeterde tractementen in Holland, doch verzuimt er bij te vermelden dat die in hoofdzaak het gevolg zijn geweest van verhoogden levensstandaard, terwijl er billijkheidshalve op dient te worden gewezen, dat die factoren zich in Indië evengoed hebben laten gelden, zoodat de verhouding niet zoo veel zal zijn gewijzigd.

Zeide ik hiervoren dat de Indische tractementen voldoende zijn, hetzelfde kan echter niet gezegd worden van de verlofstractementen en pensioenen en nu rijst de vraag of niet hierin de bron van het kwaad moet worden gezocht.

Niet op directe wijze, want een studeerend jongmensch zal zijn hoofd niet breken over Indische verloven en bevindt zich nog niet op een leeftijd om al aan pensioen te denken en doet hij zulks wel en vergelijkt hij het Indisch pensioen met de inkomsten van de lieden uit zijne omgeving, dan zal hij dat allicht nog niet zoo verwerpelijk vinden.

Maar wellicht wel op indirecte wijze.

Hoe is toch de toestand tegenwoordig in vergelijking met vroeger?

Idealisten mogen spreken over een edele roeping, die nog in Indië is te vervullen, veiliger is het om maar te blijven op de basis van het nuchter verstand en dat zegt dat men alleen naar Indië gaat om zijn toestand, vooral finantieel te verbeteren.

En dat gebeurt ook feitelijk, al zal zulks natuurlijk voor pas in dienst getreden ambtenaren in mindere mate het geval zijn dan voor de ouderen. Maar daarmede is dan ook eigenlijk alles gezegd.

Voor de enkele bevoorrechten, die op de hoofdplaatsen blijven, bestaat misschien nog iets wat op een gezellig leven lijkt, voor het gros, dat in de binnenlanden vertoeft, ontbreekt dit vrijwel geheel.

De tijden, dat men dit zocht in slemppartijen zijn gelukkig voorbij.

In Europa wordt gewezen op de meer en meer toenemende zucht naar genot en waar dan toch de Indische ambtenaar uit die kringen

voortkomt, daar is het bezwaarlijk aan te nemen, dat hij in Indië komende ineens van die zucht zoude genezen zijn.

En wat vindt hij nu in Indië?

Een goed materieel leven en nu en dan een flauwe schemering van kunstgenot, meestal nog erg duur, maar voor de rest niet veel buiten zijn werk.

Is het nu te verwonderen dat zoo iemand leeft op illusies, in de eerste plaats zijn verlof met de bloemetjes, die men denkt dan buiten te zetten, in de tweede plaats zijn pensioen op een leeftijd dat men nog jong genoeg is om in patria te kunnen genieten van alles was men hier gemist heeft?

Menig ambtenaar telt de dagen, die hem nog van zijn verlof scheiden.

Wat blijft er nu, als het zoover is, van die illusies over?

De jonge ambtenaren hebben door de bank genomen geen inkomen, dat hun in staat stelt een goeden spaarpot te maken. Zij komen dus met verlof in Holland op een schamel verlofstractement, moeten uitgaven doen, waaraan zij later niet veel meer hebben, b. v. kleeren en ondervinden gauw, dat een rechtgeaard Hollander een Indischverlofganger zoowat beschouwt als een schaap dat vrij losloopt om geschoren te worden.

Toch wil men ook genieten, doet zulks ook, maar het blijkt peper duur te zijn.

Men is dan echter nog niet op een leeftijd om erg zwaartillend te zijn en ook wat nood! Crediet is gemakkelijk te krijgen en in Indië teruggekeerd, komt dat wel weer terecht.

Het aantal verlofgangers dat met schuld terugkeert zal dan ook wel de meerderheid uitmaken.

In Indië moet men zich weer in de schuld steken voor de aanschaffing van een inboedel, kortom het duurt jaren alvorens men dien finantieelen slag weer te boven is.

Wel stijgen de inkomsten, maar ook de behoeften van het gezin en is de tijd daar voor het 2de verlof, dan is de spaarpot weer niet ruim voorzien.

Er zal dan misschien minder aan pret maken worden gedacht, de kosten aan opvoeding van de kinderen zijn dan in veel grootere mate gestegen dan het verlofstractement.

Richt men zich uit economie in, dan dient men er rekening mede te houden later ruim de helft op die inrichtingskosten te verliezen.

Wil dan ook de Regeering de verloven na zes jaar dienst invoeren, waarvan sprake is, zonder een behoorlijke verhooging van het verlofstractement, dan blijft die bepaling een doode letter, alleen geschikt voor enkele hooggesalarieerden, de anderen hebben nog het onaangenaam gevoel recht te hebben op verlof, er gaarne van gebruik te willen maken, maar er finantieel niet toe in staat te zijn.

Het natuurlijk gevolg van dit alles is dat een ambtenaar, vooral

hij die eenige malen met verlof is gegaan, niet in staat is geweest een kapitaaltje van eenig belang over te leggen.

Nadert dus de tijd van zijn pensioen, dan is hij vrijwel uitsluitend daarop aangewezen.

En nu komt wel de grootste deceptie.

Alle illusies van op een nog niet al te ver gevorderden leeftijd nog wat te kunnen genieten vervliegen in rook.

Men went aan een goed materieel leven heel wat gemakkelijker dan aan een slecht en vooral het tienmaal omdraaien van een dubbeltje, alvorens het uit te geven, iets wat de meeste Hollandsche gezinnen, ook al is het niet noodig, als van zelf sprekend beschouwen, leert een Indisch gast af.

Zulks toch te moeten doen, nu zijn pensioen betrekkelijk gering is, zich in alles te moeten bezuinigen, hindert hem.

Nu kan men wel spreken van de tering zetten naar de nering, maar wanneer men tientallen van jaren gewend is geweest om ruim te leven, bovendien op een leeftijd is gekomen, dat men zich moeilijk meer leert schikken, daar is dit zoo gemakkelijk niet.

Noodgedwongen zal men er wel toe moeten komen, menigmaal vergelijkingen makende met hetgeen men in Indië heeft gekend, maar ten koste van hoeveel gemopper.

Het is nu juist dat gemopper, hetwelk ik als een groote oorzaak beschouw van den verminderden lust van dienstneming in Indië.

Tegenwoordig heeft bijna iedereen een familielid, dat in Indië is geweest en die hij hoort mopperen, en wie dit niet heeft, hoort het weer uit de tweede hand.

Men merkt dan niet op dat zoo iemand heel wat minder moppert over hetgeen hij in Indië heeft gehad, dan over hetgeen hij in patria heeft teruggevonden.

Is het dan te verwonderen dat de jongelieden denken, als het in Indië al even slecht is als hier, dan maar liever hier, waar ik ten minste in een mij bekende omgeving blijf?

Hoeveel anders was de toestand vroeger.

In Indië werd toen geld, veel geld verdiend, niet alleen door particulieren, maar ook door vele ambtenaren. Hooge cultuurprocenten als anderszins stelden in staat ruim te leven en toch nog een aardig fortuintje over te garen.

Niet voor allen was dat natuurlijk weggelegd, maar in een tijd toen een reis naar Europa nog zoo bezwaarlijk was, maakten velen van hun recht op verlof (dat men toen trouwens eerst na 12 à 15 jaren verkreeg) geen gebruik.

Was hun diensttijd om, dan voelde men zich zoo van het vaderland vervreemd, dat men liever in Indië bleef. Het aantal blijvers was toen zeker grooter dan nu.

Het waren dus in de eerste plaats de meer fortuinlijken, die terugkeerden en dan ook weinig reden tot klagen hadden. Het tegendeel is waar.

Schrijver dezes heeft in zijn jeugd nog de verhalen gehoord van hen, die in Indië een eldorada hadden gevonden en die door hunne verhalen anderen opwekten hun voorbeeld te volgen.

De ambtenaren werden dan ook voor een groot deel uit de Indische families gerecruteerd; bovendien dit alles dateert nog uit den tijd, toen een Hollander den Indischman voor een halven kaffer aanzag en liever niets met „zoo'n Indischen troep" uitstaande had.

Dat geslacht zal nu wel uitgestorven zijn en hunne nakomelingen hebben ondervonden dat in Indië het vet van den ketel af is.

Ook zij kwamen ontevreden terug, maar behalve dat hun aantal nog vrij beperkt was, vormden zij een afgescheiden coterie, daartoe genoopt, zoowel door afkomst, als omdat een vereeniging van Hollander en Indischman niet zoo gemakkelijk gaat.

De Indischman beschouwt den Hollander als krenterig en bekrompen; hij die jaren lang niet aan politiek heeft gedaan, van politieke schakeeringen maar een oppervlakkig begrip heeft, kan zich niet voorstellen, dat de Hollandsche natie zich warm maakt over een antithese. Omgekeerd heeft ook de Hollander zijne grieven, maar het feit bestaat dat, waar ieder jaren lang zijn eigen richting is gegaan, men zich ten slotte moeielijk meer verstaat.

Voor omstreeks 20 jaren kon de Hollander nog glimlachend spreken van een „Indischen mopperaar", maar zooals gezegd, dat mopperen bleef in betrekkelijk engen kring besloten.

De eischen van den Indischen dienst werden echter steeds grooter, het aantal ambtenaren vermeerderde reusachtig.

Aan dien eisch konden bovenbedoelde Indische families bij lange na niet meer voldoen, zoodat de ambtenaren uit steeds meer uitgebreiden kring voortkwamen.

Door gunstige voorwaarden verlokt gingen lieden uit gezinnen naar Indië, die daar vroeger niet aan zouden hebben gedacht.

Daardoor hebben nu zoovele gezinnen familieleden in Indië gekregen.

Zoo langzamerhand echter is ook de tijd genaderd, dat die breedere schare terugkeert en waar het mopperen vroeger bepaald bleef tot engen kring, daar zijn die ontevredenen nu overal verspreid.

Dit aannemende moet het betwijfeld worden of belanghebbenden, die steeds op tractementsverhooging aansturen wel op den rechten weg zijn en of niet meer zou worden bereikt, wanneer de Regeering hare ambtenaren een minder zorgvolle retraite bezorgde.

Verhooging van tractement brengt ook wel vermeerdering van verlofstractement en pensioen mede, doch slechts in geringe mate.

Ook zou men kunnen zeggen, dat wanneer de ambtenaar die ver-

hooging opspaarde of daarvoor een levensverzekering nam, hij op die wijze ook zijn pensioen zou kunnen verhoogen, maar aan de oude wet „hoe meer inkomsten, hoe meer behoeften" ontkomen slechts weinigen, een volgend geslacht, dat het oude tractement niet gekend heeft, wel het allerminst.

Een pensioen van een $^1/_4$, of na 30 tellende dienstjaren (en jaren doorgebracht onder het tropisch zonnetje tellen mede), dus op ± 55-jarigen leeftijd van maximaal $^3/_8$ van het activiteitstractement, is te gering om een eenigszins zorgeloos bestaan te verschaffen.

Het behoeft wel nauwelijks betoog, dat men niet naar de enkele hoog gesalarieerde en gepensionneerde ambtenaren moet zien, maar naar het gros.

Zoolang een Gouvernement hare ambtenaren niet zal betalen op de wijze bij particuliere firma's in zwang, nl. een vaste bezoldiging met een jaarlijksche premie, zal naar een anderen weg dienen te worden uitgezien.

Bedoeld systeem is anders nog zoo kwaad niet. Men komt er gemakkelijker toe om die premie niet als vast inkomen te beschouwen en haar dan op de eene of andere wijze rentegevend te maken, dan om van een hoogere bezoldiging maandelijks dat zelfde bedrag afte-zonderen.

Of een Gouvernement een dergelijk systeem zou kunnen toepassen is een andere vraag.

Blijft dus alleen over: verhooging van tractement of van pensioen.

Het eerste is voor de Indische Regeering gemakkelijker, eensdeels in de verwachting met een dadelijk voordeel meer candidaten te lokken dan met een in de toekomst, anderdeels omdat hierover in Holland weinig gesproken wordt. Men merkt er daar niet veel van, maar wel van een hooger pensioen, als het daar verteerd wordt.

Dat wekt een soort jaloezie op, die zelfs weerklank heeft gevonden in de 2de Kamer.

Overigens is zulks wel eenigszins begrijpelijk. Een ieder is allicht geneigd eens anders vooruitzichten naar zijn eigene af te meten, slechts weinig rekening houdende met bijzondere omstandigheden en in het geheel niet, wanneer hij die omstandigheden niet beoordeelen kan.

Nu zullen de Indische pensioenen in verhouding tot de Hollandsche wel hoog zijn, daarbij verkregen op een leeftijd dat een Hollandsch ambtenaar er nog niet aan denken kan zich uit den dienst terug te trekken.

Maar is die jaloezie wel billijk? Immers neen, omdat men ginds niet kan beoordeelen hoe men dat pensioen hier heeft verdiend.

Van de eene zijde ziet men niet in waarom een Indisch ambtenaar in hetzelfde land voor niets doen op betrekkelijk jongen leeftijd een inkomen moet genieten, dat misschien niet veel verschilt met het

activiteits-tractement van een Hollandsch ambtenaar, zonder er rekening mede te houden, dat men meestal niet ongestraft jaren lang onder de palmen wandelt; van de andere zijde zal men er op wijzen, dat men al die jaren van eenig genot gespeend is geweest en al wordt tegengeworpen dat de Hollandsche tractementen ook niet op pleizier maken berekend zijn, te antwoorden dat in Europa reeds veel kosteloos valt te genieten.

Maar het genot om te flaneeren in Spui- of Kalverstraat en te kijken naar de fraaie etalages der winkels, zoo groot voor iemand, die jaren lang in de binnenlanden heeft gezeten, kan daarom voor een Hagenaar of Amsterdammer, die zulks zoo dikwijls kan doen, om echter die etalages meestal slechts van den buitenkant te mogen bezien, wel vrij problematiek zijn.

Zoo zijn er te dien opzichte zoo vele punten van verschil. Ik wees reeds op het onaangename van het zich in alles te moeten bekrimpen, een onaangenaamheid, die een Indisch gast door zijn in Indië geleid leven in veel hoogere mate voelt en waartegen alle redeneering maar dorre theorie is. Daarbij heeft hij, die in een geheel nieuwe omgeving komt, noodwendig in den beginne vele behoeften, die iemand, die steeds daarin heeft verkeerd, niet in die mate kent.

Maar als een Hollander zich eens kon indenken in het gevoel van zoovele Indische ouders, die hunne kinderen op 12 à 13jarigen, soms, wanneer geen Europeesche lagere school in de nabijheid is, op nog jeugdiger leeftijd, naar Holland sturen, om ze te onttrekken aan den invloed van klimaat en omgeving, om ze dikwijls, nadat hunne opvoeding een groot deel van het hooge tractement heeft verslonden, eerst terug te zien, wanneer ze volwassen zijn, dan zou menigeen het den Indisch-ambtenaar niet misgunnen, wanneer hij later iets kon inhalen van al hetgeen hij jaren lang heeft gemist.

En reeds heb ik betoogd dat hij zulks op verre na niet kan en dat al die opofferingen, waar tegenover alleen een goed materieel leven heeft gestaan, hem tot een Indischen mopperaar hebben gemaakt.

Misschien zou men kunnen tegenwerpen dat een Regeering haar plicht heeft gedaan, wanneer zij er voor zorgt, dat haar gewezen ambtenaren in het leven kunnen blijven, maar wat de Hollandsche Regeering nog kan volhouden, kan de Indische misschien niet meer

Pasoeroean, 22 Maart 1909.

Voortgezette Opleiding van Inlanders.

DOOR

BOEKA.

Dat er tusschen Oosterling en Westerling een groot verschil bestaat, wordt thans algemeen erkend en steeds meer geraakt men overtuigd dat deze afstand wel altijd onoverkomelijk zal blijven. Dit verschil omvat velerlei, zoo heeft de Westerling eene verbazende energie, waartegenover bij den Oosterling berusting gevonden wordt. Te spreken hierover als van onverschillig fatalisme is verkeerd, gelaten berusting omschrijft het beter.

Het is namelijk geen onverschilligheid, maar een met gelatenheid zich neerliggen bij het bestaande, wat het tegenovergestelde beduidt van bitterheid, dien aartsvijand van het geluk, zoo licht voortvloeiend uit ontevredenheid. Deze berusting is nauw verwant aan den vrede en de kalmte van het gemoed door Boeddha hoog verheven; een zich schikken in zijn lot zou men dan ook met evenveel recht als onverschilligheid kunnen betitelen. Het onderscheid is alleen dat de Oosterling eerder de onvermijdelijkheid van iets, eerder de tusschenkomst van eene Hoogere Macht, welke volgens den Oosterling ook een goeden of kwaden geest kan zijn, aanmeent, dan de Westerling. Waar ontwikkelde Westerlingen beweren dat er geesten zijn (spiritisten) laat zich deze aangelegenheid terugbrengen tot een meeningsverschil omtrent wil en geaardheid van eene Hoogere Macht; om zulk meeningsverschil kan nu den Oosterling toch geen onverschilligheid ten laste worden gelegd.

Soms denkt de Westerling den Oosterling te overtuigen door het voorbeeld te geven tot verkrijgen van verbetering, doch vergeet dan, dat de Oosterling door zijn slagen slechts tot de gevolgtrekking komt, dat eene Hoogere Macht deze verandering wenschte en den Westerling als werktuig gebruikte.

Door hem verkeerd te begrijpen, verwijt de Westerling den Oosterling ook zoo dikwijls ondankbaarheid. Wanneer b.v. een Westerling die het hart op de goede plaats heeft zitten, Oosterlingen zwaar ziet lijden, zoo zal hij met de hem eigene energie verbetering voor hen pogen te verkrijgen. Gelukt hem dit, dan zal hij veelal den Oosterling van snoode ondankbaarheid beschuldigen, onbekend met de opvatting van dezen. De Oosterling schrijft de verbetering uitsluitend toe aan den

vaststaanden wil van eene Hoogere Macht, en beschouwt daarom den Westerling als haar willoos werktuig, wiens tusschenkomst slechts schijnbaar vrij was en wien hij geen dank verschuldigd is. Ongetwijfeld zullen er Oosterlingen zijn die, of om den Westerling aangenaam te wezen, of om hem niet voor het hoofd te stooten, als zij weten hoe hij hierover denkt, of zonder na te denken, dankbaarheid toonen, doch bij den echten Oosterling kunnen geene andere drijfveeren verondersteld worden.

Verder wijdt de Westerling zich bijna uitsluitend aan het materiëele, terwijl de Oosterling daar, behoudens sommige uitzonderingen, niet veel mee op heeft, doch destemeer met bespiegelingen, welke echter slechts bij zeer enkelen zich bewegen op het gebied der wijsgeerige vraagstukken, maar bij de groote massa veel lager bij den grond blijven.

Eene goede regeling te vinden voor het onderwijs van den Oosterling is dus voor den Westerling, wiens gedachten onwillekeurig door Westersche ideeën worden vertroebeld, uiterst moeilijk.

In den regel wordt de Javaan tot voorbeeld genomen bij het ontwerpen van maatregelen en veelal terecht, want niet alleen is Java het belangrijkste deel van Indië, maar de Javanen vormen ook omstreeks de helft der geheele Inlandsche bevolking, inbegrepen Dajaks en Papoea's. Bovendien staat de Javaan het verste van ons af, zijnde het type van den Oosterling, terwijl daarentegen het dichtste bij ons staan de Inlanders van de Minahassa, in vele opzichten naderend tot de bevolking der Philippijnen, welke weder groote overeenkomst vertoont met den Japanner, die schakel tusschen Oosterling en Westerling. Men begaat derhalve eene fout door voor de Inlanders van ons Indië iets geschikt te achten, omdat het voor de bewoners der Philippijnen goed bleek; bijna even groot als dit te denken van iets dat in Japan voldeed.

Een maatregel die voor den Javaan past, heeft groote kans zulks ook te doen voor de andere Inlanders der archipel, slechts zal het soms noodig wezen dezelve eenigszins in Westerschen geest te wijzigen, hetgeen voor ons, Westerlingen, geen beletsel kan opleveren.

Nu is in Indië het onderwijs voor den Oosterling bijna geheel geregeld als voor den Westerling. De jeugdige Westerling wordt achtereen opgeleid voor eene loopbaan en huwt eerst daarna, hetgeen overeenstemt met het gebruik in Westersche landen, doch ongeschikt is voor den Oosterling.

Op blz. 1252 van den vorigen jaargang van dit tijdschift werd gezegd: „Het bekende oordeel, dat inlandsche jongens op school aanvankelijk zeer goed vooruit komen, doch naarmate de puberteit nadert, blijk geven van apathie, waarbij het intellect gepresteerd schijnt te hebben waartoe het in staat is, en alle moeite aan verdere ontwikkeling besteed, vruchteloos is, . . .

Zulk eene uitspraak zal geene verwondering wekken bij hen die dergelijke jonge Inlanders bijwoonden en hunne versuftheid opmerkten;

op lateren leeftijd echter is de Inlander hoegenaamd niet suf. Ligt hierin geene vingerwijzing voor de regeling van het onderwijs? Een enkele Oosterling moge eene uitzondering vormen, doch het meerendeel der Inlandsche jongens mist op dien leeftijd de geschiktheid, veel nut van het onderwijs te trekken. Ook moet een schoolleven voor dien toestand slecht wezen, terwijl de onbekwaamheid tot hersenarbeid wel gepaard gaat met eenig bezwaar bij het werken met de spieren, maar dit laatste ondervindt de nadeelen van den toestand veel minder. Wordt dus met deze eigenaardigheid rekening gehouden, dan moet het onderwijs op dien leeftijd onderbroken worden. Het kan gelijk wezen, welke loopbaan de Inlandsche jongen later denkt te volgen, opdat het een soort voorbereiding vormt voor alle beroepen. Na het verlaten der school echter moet eene keuze van betrekking plaats vinden, en men geve den aspirant dan eene ondergeschikte plaatsing bij den gekozen diensttak waar gelegenheid bestaat, eenige praktische kennis op te doen van het beroep, hetwelk het doel van den jongen is; de a. s. Inlandsche bestuursambtenaar zou als magang te werk gesteld kunnen worden, de a. s. djaksa bij de politie [1]), enz. Waarschijnlijk zou het de voorkeur verdienen, de eerste jaren nog niet tot eene definitieve benoeming over te gaan, opdat de aspirant magang, enz., eenigszins bruikbaar wordt, daarna zou de benoeming kunnen volgen. Deze zou moeten geschieden volgens ranglijst, dus niet bij keuze, anders is de kans te groot, dat jongens met machtige kruiwagens, welke men niet gaarne onaangenaam zou zijn, hoewel verre de mindere in bekwaamheid van jongens die deze missen, ten onrechte met voorbijgang dezer laatsten zouden worden benoemd.

Bevordering bij keuze moge in theorie zeer schoon klinken, in de praktijk heeft het groote bezwaren. De mogelijkheid kan zich voordoen dat een of meer lieden duidelijk laten blijken dat door hen eene zekere bevordering gewenscht wordt, en nu valt het gemakkelijk te beweren, dat bij benoeming alleen de geschiktheid in aanmerking mag komen, doch dikwijls gebieden de omstandigheden hoofdzakelijk rekening te houden met andere zaken, zooals met de wenschen van personen die men niet onaangenaam kan zijn, bij Inlanders soms om zeer gegronde redenen van politieken aard. Ook komt het voor, dat degeen die de benoeming doet, moet afgaan op inlichtingen van anderen, zoodat het dan van de juistheid dier inlichtingen afhangt of de benoeming gerechtvaardigd is, al bestaat er geen enkelen anderen nadeeligen factor.

In het werkzame leven zal men van de suf heid niet veel last hebben, vooral daar het eene lage betrekking betreft en de Inlandsche jongens na eenige jaren beter in hun werk worden. Voor schoolgaan deugt hij vooreerst echter niet, later, wanneer hij een vijf en twintig

[1]) Uitgaande van het schema, aangegeven in *Pah Troeno*.

jaar telt, is er hoegenaamd geene traagheid van geest meer en kan de opleiding met vrucht worden voortgezet. Op dezen leeftijd gekomen, dienen ze in de gelegenheid gesteld te worden, op een cursus zich voor eenen bepaalden diensttak te bekwamen, waarna zij heel wat bruikbaarder zullen blijken dan wanneer zij nog slechts een schoolleven achter den rug hadden, terwijl hun meerdere ouderdom bij het verkrijgen van eene hoogere positie een groot voordeel geeft, vooral in eene Oostersche maatschappij. Bovendien kan van zulke personen eerder verantwoordelijkheidsbesef verwacht worden dan van jeugdige Inlanders die nog nimmer in het praktische leven werkzaam waren. Tevens moet het van veel gewicht geacht worden, dat de leerlingen reeds grootendeels bemerkt hebben wat zij dienen te weten, om later vooruit te komen, zoodat bij deze volwassenen op veel belangstelling gerekend mag worden bij het onderwijs, wanneer dit ten minste goed en praktisch is ingericht. De mogelijkheid dat de meesten reeds gehuwd zullen wezen, kan geen ernstig beletsel vormen, slechts zal het misschien noodig blijken hun eene toelage te geven, daarentegen zal juist in dat gehuwd zijn eene krachtige aansporing liggen, welke door de vrouwen en hunne bloedverwanten nog zal aangewakkerd worden.

Natuurlijk zullen deze leerlingen veel vergeten zijn van het vroeger geleerde, wie heeft zulks niet een tiental jaren na het verlaten der school, doch dit bezwaar zal gemakkelijk te verhelpen wezen door den cursus te doen aanvangen met eenig herhalingsonderwijs, maar slechts zooveel als bepaald noodig is voor het speciale beroep, waartoe opgeleid wordt.

Daar eene dergelijke regeling zich beter aanpast aan de omstandigheden zal van den Inlander dan meer te maken wezen. Hoewel een welslagen vrij zeker is in hoofdzaak, het bijbrengen van theoretische kennis ten behoeve van een hoogeren rang na een praktisch werkzaam zijn in een lageren, verdient het toch aanbeveling eerst eene proef te nemen, voordat tot uitgebreidere invoering wordt overgegaan, want in onder deelen moet de ervaring uitspraak doen.

West-Borneo.

Eenige mededeelingen aangaande bevolking en bestuur.

DOOR

W. G. ELENBAAS.

Nog geen paar etmalen stoomens verwijderd van twee belangrijke stations van den wereldhandel, Batavia en Singapore, is de ligging van het gewest ten opzichte van het algemeen handelsverkeer bizonder gunstig.

Met Batavia wordt middels de Paketvaart eene veertiendaagsche verbinding onderhouden; op Singapore varen, behalve stoomers dezer maatschappij, in druk verkeer eigen Chineesche booten, die ook de gemeenschap met de kustplaatsen onderhouden.

De machtige Kapoeas-stroom, tot Sintang toe voor kleine zeestoomers bevaarbaar, in zijne kronkelingen herhaaldelijk den evenaar snijdend, verdeelt het land in een vlak Zuiden — met enkele berggroepen — en een hooger Noorden. Dit verschil in hoogte maakt, dat de rivier hare zijtakken, die betrekkelijk weinig in getal zijn, hoofdzakelijk van het Noorden, dus rechts, ontvangt, en lager bij zee tot deltavorming overgaande, neiging vertoont al haar water zuidwaarts te doen afstroomen, zoodat deze zuidelijke uitmondingen dan ook breed, diep en goed bevaarbaar zijn.

Het geheele gewest is topographisch opgenomen en in kaart gebracht.

De bevolking, die in het Westen uit Maleiers, Dajaks en Chineezen bestaat, is in het overig deel van het gewest uitsluitend Dajaksch, met vertegenwoordigers der twee andere rassen op de hoofdplaatsen en kleinere verkeerscentra.

De Dajaks, vormende de oorspronkelijke bevolking, hebben zich door de invasie der Maleiers en Chineezen van de kust teruggetrokken en leven meer landwaarts in, onmiddellijk achter de door Maleiers en Chineezen bezette kuststrook.

Hoewel bedeeld met eene groote bevattelijkheid en geschiktheid voor hoogere beschaving, zijn zij door de Maleische overheersching, waarvan zij met toenemenden drang wenschen vrij te komen, in hunne natuurlijke ontwikkeling gestoord. [1]

[1] Men vergelijke hen b.v. met hunne stamgenooten in Midden- en Oost-Borneo en Serawa.

Zij zijn een miskend [1]), armoedig, van de hand in den tand levend ras, in vele streken schuw, dierlijk, zich uit gebrek voedend met slangen, torren en mieren.

Speciaal in de landschappen van de Midden-Kapoeas staan zij aan soms wreede afpersingen bloot.

Hun twee middelen van bestaan zijn ladangbouw, het inzamelen van boschprodukten, die echter schaars worden; in streken, die zich daartoe eigenen, en wat goudwasschen als nevenbedrijf. Voorts verhuren zij zich veel aan Chineezen. Uiteraard komt dit laatste slechts aan de kust en in de handelsplaatsjes in het binnenland voor.

Waar sedert onheugelijke tijden Chineezen en Dajaks in goede gezindheid tot elkander hebben gestaan, daar zijn beider maatschappelijke verhoudingen innig saamgeweven.

Zij zijn met betrekking tot de grootte van het gewest zeer gering in aantal en in vele stammen en onderstammen verdeeld, elk met afwijkende gewoonten en dialect. In de aan Chineesche nederzettingen grenzende streken is regel, dat de Dajak ook het Chineesch verstaat.

Het snellen, vroeger zeer in zwang, komt thans slechts in afgelegen streken, en dan nog hoogst zelden, voor, doch men vindt in de kampongs nog tal van oude koppen, die zorgvuldig worden bewaard.

Aan de Boven-Kapoeas is de zending onder hen werkzaam.

Men leert den Dajaks ter Westkust nog niet, zooals in de neven-residentie reeds geschiedt, eenige zindelijkheid betrachten onder en om hunne kampongs [2]), waar steeds de bodem één groote afzichtelijke en onwelriekende modderpoel is. Het spreekt van zelf, dat alleen een algemeen en blijvend verbod voor het geheele gewest een eind kan maken aan het bestaan van deze schadelijke, malaria kweekende, poelen en modderbedden. Wat enkele afdeelingsbestuurders ten deze trachten te doen, leidt niet tot iets blijvends.

Ook verdient het samenwonen van zoovele gezinnen in één huis afkeuring.

De Chineezen vormen in de kuststrook vanaf Serawak tot bezuiden Pontianak, waar zij, niet gebonden aan wijken, samen met de Maleiers ook het platteland bewonen, de hoofdbevolking.

Door den rijkdom der alluviale [3]) goudafzettingen het binnenland

---

[1]) Het woord dajak, gebezigd tegen een Maleier of Chinees, heeft de beteekenis van ons: lomperd, stommerik.

[2]) Gewoonlijk één lang huis op hooge palen en in vakken verdeeld, een voor elk gezin.

[3]) De Chineezen moeten echter ook, op primitieve wijze, aan rifbouw hebben gedaan. Een „batoe oerat" wordt dadelijk onderscheiden van een gewonen steen. Nog heden wordt door Dajaks, die het van de Chineezen moeten hebben afgezien, uit erstgangen in het gebergte het kwarts afgeslagen, fijn gestampt en, al of niet na roosting, in de rivier gedoelangd.

ingelokt, totdat hun macht, die Dajaks en Maleiers geen weerstand konden bieden, door het Nederl.-Ind. Gouvernement werd gefnuikt, waardoor een eind kwam aan het verder Oostelijk opdringen [1], is diezelfde machtsfnuiking, die den Dajaks weder moed gaf, de teruggang [2] van het Chineesche ras naar de havenplaatsen en de kust, ook het, tijdelijk, staken van den mijnbouw en annexe industrie van diamantgraven (dit voornl. in Landak) geweest.

De Dajaks van het Westen, die van de Chineezen het maken van afspoelleidingen en de kunst van goudwasschen hadden geleerd, namen de industrie, hoewel op kleiner schaal, over, totdat wederom een opdringen van de Chineezen naar de goudvelden plaats had, thans op meer vredelievende wijze, kort vóór en tijdens de meer gezonde toestanden, die ons bestuur er had geschapen.

Nogmaals — in '86 — werd de Westkust het tooneel van den openlijken strijd der Chineezen tot handhaving van hun gezag, waarbij de door het bestuur ter hulp geroepen Dajaks naar hartelust oversloegen tot brand, moord en roof, zelfs op welgezinden.

Deze opstand, begonnen in Mandor, het eenig overgebleven republiekje, de Kongsi Lanfong, was het einde van de weerbarstige, meesterachtige houding der Chineezen. Men heeft thans te doen met een rustig, onkrijgshaftig volksdeel, waaronder moord en roof weinig voorkomen.

Was echter de groote samenzwering, die in 1907 werd ontdekt, met vertakkingen tot ver boven Sintang, en waartoe, merkwaardig als een bewijs van groote organiseerkunst, Dajaks en Maleiers behoorden in beduidend getal, weder niet een uiting van den machtbewusten Chineeschen volksgeest, die zich met den tegenwoordigen staat van zaken nog niet heeft kunnen verzoenen?

Naast handel (het uitvoerproduct is voornl. kopra en peper) is landbouw hun voornaamste bestaansmiddel. De gansche kuststrook is één kokosaanplant met wellicht $^1/_3$ Chineesche eigenaars. [3] Daarachter liggen

---

[1] Dit ging met het zwaard in de hand. Door de Dajakbevolking worden nog vele plaatsen aangewezen, waar zooveel Chineezen of zooveel Dajaks in de pan werden gehakt. List en, zooals van zelf spreekt, de grootste onbarmhartigheid kenmerkt dezen strijd tusschen het gele en het bruine ras.

[2] De Oostelijk van de Chineesche afgravingen gelegen goudvelden zijn dus nimmer door hen onderzocht.

[3] Deze cultuur, een strandcultuur, is jammer genoeg, niet geleid geworden. In stede van een door wegen en vaarten in regelmatige blokken verdeelde beplanting, heeft men van de kust een verwarde klapperwildernis gemaakt.

Ook een klapperkeur, die min ijverige tuinbezitters zou dwingen door meerdere zorg aan aanplant en onderhoud het ontstaan van gevaar door torren, muizen en onvoldoende afwatering voor de omgeving te voorkomen, laat op zich wachten.

N. b. m. dienen beide verzuimen alsnog hersteld.

hunne sawahs, hunne peper- en gambir-tuinen. De beide laatste cultures zijn door de lage prijzen der laatste jaren kwijnend, de tuinen worden echter niet verlaten, omdat men aan de cultuur gewoon is en hoopt op betere tijden. Gedeeltelijk valt, door de afwezigheid van volkscredietbanken aan geldschieters de oogst ten deel der klapper-, peper- en gambir-aanplantingen, welke cultures, daar zij geen dadelijke opbrengsten leveren, kapitaal behoeven.

De eertijds bloeiende goudindustrie is sterk achteruitgegaan.

Het belang, dat de Chineesche „peranakan" ter Westkust in zijn stamland stelt, is betrekkelijk gering, doch wordt door den stroom van immigranten steeds opnieuw verlevendigd. Moge al een in China geborene in later dagen, zoo zijne middelen hem dit veroorloven, gaarne naar zijn geboortegrond terugkeeren, een peranakan gaat zelden heen.

Blijkt door aanwijzing bij staatsblad van de plaatsen, waar Chineezen mogen zijn gevestigd, de politiek der Regeering een 30 jaar geleden geweest te zijn dezen landaard hier als elders in Ned.-Indie binnen beperkte kringen te houden, deze richting schijnt thans verlaten en staat het geheele binnenland der kuststaatjes voor hen open.

Op de hoofdplaatsen en kleine handels-centra der binnenlanden zijn de Chineezen het element, dat leven en vertier brengt. Hier zijn zij als kooplieden de middelaren tusschen het groot-kapitaal en de inheemsche bevolking. Misbruik makend van hun meerder intellect weten zij soms grove winsten te maken ten koste der Dajak-bevolking, die in landschappen met zelfbestuur gewoonlijk niet die bescherming geniet, die het meer energieke gezag in direct bestuurd gebied haar waarborgt. Waar uit een streek wat te halen valt, hetzij boschproducten, hetzij produkten van eigen nijverheid, als b.v. in het Tajansche de arensuiker, daar wordt getracht die streek te isoleeren en het product te monopoliseeren, wat natuurlijk met alle middelen behoort te worden verhinderd.

De Maleiers, het derde element der bevolking, bewonen samen met de Chineezen de kust, en verder zijn zij te vinden aan de oevers der voorname rivieren.

Voor een onbeteekenend deel zijn zij geen echte Maleiers, doch Dajaks, die uit hun stam zijn getreden, tot den Islam zijn overgegaan en zich onder de Maleiers hebben gevestigd, met hunne afstammelingen. Voor zijn Radja heeft de Maleier veel eerbied, hij komt zijne godsdienstige plichten vrij nauwgezet na, maar is niet fanatiek.

Waar hij in Midden-Borneo op een gelijk peil van ontwikkeling staat met den Dajak en in uiterlijk weinig van hem verschilt, daar is hij in West-Borneo — met uitzondering van een klein deel van Landak, waar een krachtiger Dajakras wordt gevonden — beslist nog de meerdere.

In vatbaarheid voor hooger beschaving staat hij niettemin beneden den Dajak.

Overgaande tot de beschouwing van het bestuur en de bestuursinrichting, zij er aan herinnerd, dat het gewest hoofdzakelijk is indirect gebied, bestaande uit staatjes onder Panembahans, d. i. „ondergeschikten", met tot hoofd van twee der kuststaatjes een Sultan, d. i. souverein, terwijl enkele radja's een lageren titel dan dien van panembahan voeren. (Pangeran, Toean).

Direct gebied is slechts een deel der afdeeling Sintang, alsmede het aan Pontianak grenzende landschap Meliau. Voorts de zoogenaamde □ paal ter standplaats der bestuursambtenaren.

Van een inlandsch zelfbestuur verwachte men geen scheppende of leidende, het belang der bevolking dienende energie. Vandaar, dat naast dit zelfbestuur Europeesche ambtenaren zijn geplaatst, als stuwende kracht in de richting van goed beheer, tevens als directe bestuurders over de eigen Gouvernements onderdanen in het landschap, d. z. de Vreemde Oosterlingen.

De baten van het staatje komen aan het landschapsbestuur, eenige der lasten, zooals vaccine en een voornaam deel der politie aan het Gouvernement, zoodat dit met de vele indirecte uitgaven in dit gewest zeer zeker eene vrij belangrijke financieele lastpost moet bezitten [1]). De bestuursinrichting is echter zoo eenvoudig, dat aan eene goedkoopere niet te denken valt. Inkrimping van het Europeesch toezicht zoude roekeloos zijn en het eenige, waartoe derhalve de Regeering zal moeten overgaan, is inkorting der vorstelijke toelagen voor afkoop van vroeger geheven tollen, welke toelagen in enkele landschappen inderdaad zeer ruim zijn.

Het is ook de vraag of de tijd nog niet gekomen is om in de politieke contracten het maximum-inkomen van elken Radja vast te stellen en het meerdere te doen storten in een landschapskas. Van de zijde der vorsten kan dit niet onbillijk worden geoordeeld, aangezien men hetzelfde in onze en andere beschaafde staatsinrichtingen heeft.

Kenmerkt het rechtstreeksch bestuur zich door vlugheid, soberheid, eenvoud, van het indirecte zijn lauwheid, samengesteldheid, twijfel, en baatzucht karakteristiek. Dit rechtstreeksch bestuur omvat — het direct gebied buiten beschouwing latend — voornl. de Chineezen.

---

[1]) Dit is erkend, maar van zekere zijde tegengesproken. Hoewel een nauwkeurig cijfer van het aandeel in pensioenen, verloven, algemeen bestuur, etc. etc. bezwaarlijk is vast te stellen zou de totaal-som der vorsten-inkomsten, in aanmerking genomen den economischen toestand van het gewest, vermoedelijk reeds voldoende zijn om allen twijfel op te heffen.

Het bestuur over dezen landaard is geschoeid op denzelfden voet als dat over inlanders en dus on-Chineesch. Men heeft wijk- en kamponghoofden, en over eenige kampongs te zamen weder een hoogeren functionaris, een kapitan. Deze hoofden zijn bezoldigd, doch hebben — het behoeft wel niet gezegd — het een of ander bedrijf erbij, als koopman, pachter der kleine middelen, landbouwer. Van de gegoedheid van den persoon hangt het af of het ambt dan wel het beroep hoofdzaak is.

Alleen aan ambten — zonder rijkdom — ontleende sporten van autoriteit zijn vreemd aan Chineesche begrippen en zoo is het absurd van een onbemiddelden kapitan persoonlijk gezag over de ambtelijk onder hem gestelden te verwachten.

In de inrichting van het Chineesch bestuur buiten de z.g. Chineesche districten zoude naar het voorkomt eene geringe bezuiniging kunnen worden gebracht door afschaffing van de kapitans. Aan bezoldigde kampong- en wijkhoofden heeft men daar toch zeker genoeg. Zoo zou in Tajan de kapitan zeer wel door een lothay (kamponghoofd) vervangen kunnen worden.

Hoe eigenaardig Chineesch zulk een koopman-kapitan in zijne opvatting van besturen nog kan zijn, en hoe negatief zijne kennis onzer staatsinstellingen is, toont het gezegde van een Pontianaksch titularis, die de verhoogde Chineezenbelasting van 1907 begreep uit een hooge geldelijke toezegging, die de Gouverneur- Generaal aan Hare Majesteit voor zijne benoeming moest hebben gedaan.

Deze hoofden hebben behalve hunne bezoldiging 8% collecteloon der inkomsten-belasting. Men vraagt zich af of dit laatste nog aan bezoldigde hoofden mag worden toegestaan.

Ten aanzien der Chineezen moet met nadruk worden gewezen op de ongebreidelde invasie, voornl. in de kuststreek, maar ook meer binnenwaarts. Kan men al aan een vreemd volk met eigen nationale regeering en sterk solidariteitsgevoel niet vergunnen zich binnen de grenzen in wassend aantal en met uitdrijving van het eigen, zoo te zeggen nationale volk, in een aaneengesloten gebied als landbouwers en landontginners te vestigen, te meer klemt dit, waar dit vreemde volk ook is van vreemd ras, dat niet in de inheemsche bevolking wenscht op te gaan. Er vormt zich thans ter Westkust een Chineezen-gebied, waarvan de grenzen zich door binnenstroomen van nieuw aangekomenen steeds meer landwaarts in uitzetten.

Terugkeer tot de vroeger gevolgde richting met als gevolg vermaleisching der kuststreek zij daarom eisch.

Zeer veel belangstelling verdient het z.g. indirecte bestuur over de eigenlijke bevolking, Dajaks en Maleiers.

Voor de laatsten, de Heeren, vrij van stamverband, bestaat eene onbeperkte vrijheid van vestiging, die hun is gelaten. Dit mag, waar

eens voor al eene goede politiek verheffing der Dajaks [1]) medebrengt, hen niet meer worden toegestaan.

Men dulde Maleiers slechts dààr in onvermengd Dajak-territoir, waar zij nuttig kunnen zijn, dus als kleinhandelaar, en dan nog alleen onder scherp toezicht.

Maar behoort verder — en in de allereerste plaats — niet te worden overgegaan tot een maatregel, waarvan nog geen gewag wordt gemaakt en die dus naar het schijnt nog niet in voorbereiding is, hoewel zij toch den grondslag zal moeten zijn voor een behoorlijk bestuur over de Dajaks, de aanstelling nl. van Dajaksche [2]) in stede van Maleische districtshoofden, rechtstreeks ondergeschikt aan den vorst? Dat men nog steeds toelaat, dat in zuiver Dajakgebied een Maleisch wedana met zijne familie den Radja moet vertegenwoordigen, geeft blijk, dat vrees voor eene ontstemming onder de Maleische aristocratie ter Westkust nog altijd zwaarder schijnt te wegen dan het middel om den Dajak te geven zijn huisvrede, het gevoel van te worden bestuurd door een landgenoot, van minder te zijn het aan Maleiers onderworpen volk.

Kan men die Maleische aristocratie door het oprichten van scholen, die hun den toegang tot ambten, als mantri-politie, mantri-opium, kunnen openen, niet een waardevol en politiek zeer aanbevelenswaardig equivalent geven voor het verlies van eenige wedana-posten?

Het behoeft zeer zeker geen betoog, dat die Dajaksche districtshoofden er mettertijd wel zullen komen. 't Is echter zaak, hiermede niet te wachten, wil het lijdelijk verzet, een gevolg van den onbevredigd blijvenden wensch om van de Maleische heerschappij te worden ontslagen, het volk niet gewennen aan tuchteloosheid.

Wat ook dadelijk de aandacht trekt, is dat in elk staatje de verplichtingen der Maleiers en Dajaks ongelijk zijn. Die der laatsten zijn aanmerkelijk zwaarder, wat het idee van onderhoorigheid levendig houdt. In deze Ned.-Indische vazalstaatjes bestaat geen gelijk onderdaanschap!

Maar ook in den aard der verplichtingen, in de verschillende staatjes aan Maleiers en aan Dajaks opgelegd, bestaat verschil. Zoo wordt in Sambas door de Dajaks *f* 12.— per gezin (pintoe) aan hassil [3]) betaald, in het aangrenzende Mampawa, waar die hassil *f* 4.— bedraagt, schijnen de andere geldelijke verplichtingen zoo hoog te zijn,

---

[1]) Dit wordt door de Regeering ingezien, wat zou blijken uit hare politiek ter Oostkust. Die politiek is echter dikwijls onzeker en ziet men vaak in het eene gewest juist het omgekeerde doen van wat in het andere regel schijnt.

[2]) In de neven-residentie demangs geheeten, de Maleische districtshoofden heeten er kiais.

[3]) D. i. schatting, door den onderworpen ongeloovige opgebracht aan den Mohamedaanschen Staat.

dat — althans naar de bewering der grens-Dajaks — inderdaad geen verschil bestaat.

In een samenhangend geheel als dit gewest is, kon thans worden overgegaan tot eene uniforme belasting- en heerendienstregeling, zooveel mogelijk overeenkomende met de in het direct gebied bestaande.

Men stelle dan de belasting in alle staatjes voor Maleiers en Dajaks op *f* 4.— per volwassen persoon [1]) met weglating [2]) van alle bijdragen bij huwelijk, begrafenis etc. van den Radja of zijne verwanten.

Het maximum-aantal, alleen ten algemeenen nutte vorderbare heerendiensten — w. o. ook irrigatiediensten —, stelle men op b. v. 26 per jaar.

Waar door invoering der voorgestelde belasting in eenige staatjes de vorst te zeer zoude worden benadeeld, ongeacht het hoofdgeld der Maleiers en der ongehuwde Dajaks, wier aantal een aanzienlijk percentage der mannen bedraagt, daar zoude dit hoofdgeld tijdelijk kunnen worden verhoogd tot aan de verheffing van een nieuwen vorst.

Eenige onderwerpen van bestuur mogen hier afzonderlijk worden besproken.

W e g e n. De toestand der wegen is steeds een maatstaf voor de intensiteit van het bestuur. Een vadsig bestuur, dat zich niet om de wegen bekreunt, handelt evenzoo verkeerd, als een dat te ijverig is en wegen aanlegt, waar vooralsnog geen wegen noodig zijn. Om te voldoen aan de behoeften van het heden en de allernaaste toekomst worden voor de Westkust de volgende hoofdwegen voorgesteld:

1°. langs de goed bevolkte N.W. kust een breede rijweg naar Pontianak.

2°. Van uit Pontianak een onverharde, niet te breede, maar langs een welgekozen tracé voerende weg naar Mandor, aansluitend aan het padennet van Mampawa. Voor de ontwikkeling van dit deel van het gewest is deze weg noodig.

3°. Een verbindingsweg van Landak met een plaats aan de kust.

Het hoogere stroomgebied van de Kapoeas is slechts bewoond aan zijn rivieren. Men zorge dus, dat deze behoorlijk van boomstammen worden gezuiverd.

Men zorge bovendien, dat de secundaire wegen met wat meer zorg worden aangelegd en onderhouden en dat zij behoorlijk worden verhard, waar producten- of goederentransport regel is.

Dat zelfs in het vrij wel bevolkte westelijk deel der residentie nog geen enkel twee- of vierwielig voertuig wordt aangetroffen, legt getuigenis af van de weinige aandacht, die het bestuur aan het verkeerswezen overland tot nu toe heeft gewijd.

---

[1]) De aanslag per pintoe houdt de huwelijken tegen.

[2]) Enkele, den vorst zelven betreffende en bedoeld als eerbiedsbetuiging, dus niet drukkend, zoude men als adatgebruik kunnen behouden.

Sawahs. De ladangcultuur is nog aloverheerschend. Alleen Chineezen en — bij uitzondering — enkele Dajak-kampongs hebben sawahs. De groene dalen, afstekend tegen de donkere heuvelketens, geven het Chineezen-gebied hier en daar markante plekken van eene bekoorlijke liefelijkheid.

Van pogingen om Dajaks en Maleiers af te brengen van de verderfelijke ladangcultuur wordt niets vernomen. Toch hoort dit ook tot de bestuurstaak.

In nauw verband tot de sawahcultuur staan de

Bosschen. Het is inderdaad bedroevend te zien, hoe telken jare een deel der bosschen, toevlucht voor den Dajak in tijden van rijstschaarschte, roekeloos aan den ladangbouw wordt geofferd, hoe waardevol (ijzer)hout, rotanstoelen, guttaboomen, alles onder de aks valt, hoe als na één oogst de ladang verlaten wordt, deze plek, te voren oerbosch, bewassen wordt met ondeugdelijk hout, of erger, met alang-alang, dat elken oostmousson 2 à 3 malen in brand gestoken, den rand der bosschen verder achterwaarts drijft.

In andere residenties is het gewoonte om door het maken van bosch-reserves den ladangbouw te beperken en den inlanders langzaam aan te noodzaken tot de intensieve cultuur.

Ook ziet men daar, dat iemand zich een stuk van zulk een bosch uitkiest, om in de schaduw nieuwe rotanstoelen bij te planten, die dan zijn eigendom blijven.

De gewoonte in vele residenties is voorts, dat op de ladang zelve, tusschen het rijstgewas in, ficus en eene bepaalde rotansoort worden geplant. Verlaat men de ladang, dan is zij bestemd om ficus- en rotanbosch te worden en later alleen daar te worden gekapt, waar nog plaats is voor bijplanting.

Hoe het zij, het bestuur zij indachtig, dat ontwouding, vooral der heuvels en gebergten, waar de waterbronnen zijn gelegen, schromelijke gevolgen voor de streek kan hebben.

Reorganisatie van het onderwijs aan de School tot Opleiding van Inlandsche Artsen te Weltevreden.

DOOR

W. K. TEHUPEIORY.

Als oud-leerling der „Stovia" komt het mij niet overbodig voor, naar aanleiding van het door de Commissie voor de reorganisatie van den Burgerlijken Geneeskundigen dienst in Indië ingediend rapport, enkele opmerkingen te maken, over de voorgestelde reorganisatie van het onderwijs aan de „Stovia"; opmerkingen, die te meer noodzakelijk zijn, nu blijkens hunne critiek de heeren Haga en Kohlbrugge het er in principe eens mee zijn.

Allereerst gevoel ik me evenwel gedrongen, de Commissie dank te zeggen voor de juiste schildering van den werkkring van den Inlandschen Arts, van zijne behoeften en andere levensomstandigheden; benevens voor de voorstellen ter verbetering zijner financieele en maatschappelijke positie.

Worden deze voorstellen door de Regeering aangenomen, dan is daarmee begonnen aan eene sinds jaren verwachte verbetering. De Inlandsche Arts zal dan voldoende worden bezoldigd, in aanmerking genomen de diensten, die van hem gevraagd worden en de studie, die hij achter den rug heeft gehad. Elders [1]) heb ik aangetoond, dat de Inlandsche Arts op het oogenblik zeer onvoldoende wordt bezoldigd in vergelijking met andere ambtenaren, zooals onderwijzers, postcommiezen, apothekersbedienden, Inlandsche veeartsen, en de te vormen Inlandsche officieren.

Al acht de Commissie de opleiding tot Inlandsch Arts nog onvoldoende voor de vervulling van de betrekking van adjunct-inspecteur; het is ons een reden tot dankbaarheid, dat de Commissie voorstelt, Inlandsche Artsen, die daartoe de geschiktheid bezitten, practisch tot die betrekking op te leiden.

Het spijt me evenwel, dat de Commissie ter wille van de voldoening

[1]) Iets over de Inlandsche Geneeskundigen. Indisch Genootschap, 28 Jan. 1908.

aan de geneeskundige behoefte der inlandsche bevolking, gemeend heeft voorstellen te moeten doen, die het peil van het onderwijs aan de „Stovia" zullen verlagen. Hoe het onderwijs zal moeten worden ingericht, blijkt uit blz. 71 van het rapport, waar de Commissie op de door haar gestelde vraag, welke diensten men van den Inlandschen Arts verlangt, o.m. antwoordt, dat de curatieve arbeid moet bestaan in het zoo spoedig mogelijk genezen der meest voorkomende ziekten. Onder de door de Commissie opgenoemde ziekten ontbreken echter o.a. de voor Indië zoo belangrijke: beri-beri, chronische dysenterie, leverabsces, chronische bronchitis, longtering, welke zich helaas sterk onder de bevolking uitbreidt, bloedarmoede, lepra, terwijl ik eveneens verbrandingen, ziekten der zuigelingen en vergiftigingen mis, om mij te bepalen tot slechts die ziekten, waarvan iedereen weet, dat zij voor Indië even gewichtig zijn, als de door de Commissie opgesomde. De Commissie heeft blijkbaar, met het doel om de opleiding te vereenvoudigen, zich laten verleiden tot een zoo kort mogelijke lijst van kundigheden, die voor den Inlandschen Arts door haar noodig worden geacht. Daardoor is de Commissie in de fout vervallen van te weinig te eischen.

De Commissie wil vormen opgewekte behandelaars van de meest voorkomende ziekten (uitgenomen de bovengenoemde!), menschen, die in moeilijker gevallen den patient naar een nabijgelegen grooter hospitaal moeten zenden. Wie eenigszins bekend is met de toestanden in Indië, zal over dit voorstel verbaasd staan, en zich onwillekeurig afvragen, of dit wel een praktisch standpunt is. Zelfs dan als de Regeering er geen bezwaar in ziet, de hooge transportkosten, etc. te dragen, zullen de resultaten toch belangrijk minder moeten zijn, dan die, welke een goed onderlegd Inlandsch Arts met zijn onmiddellijke hulp zou bereiken.

Nog grooter evenwel zullen de bezwaren zijn, die van de zijde der inlandsche bevolking zullen worden ondervonden. Waar in normale omstandigheden de inlander reeds tegen een hospitaalbehandeling opziet, zal de nieuwe maatregel, die hem van zijne verwanten zou scheiden, zeker niet er toe bijdragen, hem eerder de hulp van den Inlandschen Arts te doen inroepen. De hulp van den doekoen zal hij prefereeren en langzaam maar zeker zal de Europeesche geneeskunde in discrediet geraken, terwijl de Commissie juist het omgekeerde beoogt.

Bij aandachtige beschouwing der door de Commissie gedane voorstellen kan ik niet nalaten, verder op enkele inconsequenties te wijzen.

De Commissie stelt voor alleen de door haar genoemde ziekten te doceeren en wel minder uitvoerig, dan zij tot nu toe behandeld werden. Dit laatste blijkt uit de zinsnede, dat den leerlingen geen finesses behoeven te worden geleerd, iets, dat nu echter ook niet geschiedt. Ik vraag me af, hoe het dan mogelijk is, dat de Commissie den gerechtelijk geneeskundigen arbeid aan hen wil overlaten. Immers,

waar het onderwijs in dit vak op het oogenblik van dien aard is, dat de Commissie gerust dien maatregel durft voor te stellen, zal zij bij de verlaging van het peil van het onderwijs in de andere vakken o.a. in anatomie en physiologie (welke vakken weder in eene hand vereenigd moeten worden blz. 67) moeilijk zoo kunnen blijven.

Waar de Commissie van plan is de civiele geneesheeren zooveel doenlijk te doen vervangen door inlandsche artsen, komt het mij, op grond van mijne ervaring en van die mijner collega's, zeer gewaagd voor, hen met zulk een beperkte kennis de praktijk in te zenden.

Doch niet alleen, dat zij de leerstof wil inkrimpen; ook de wijze van behandeling vindt de Commissie te uitvoerig. Het is mij natuurlijk onbekend, tot hoever de Commissie met de besnoeiing wenscht te gaan, doch vast staat het, dat dit hoogst onpraktisch zou zijn, daar zonder onderscheid door de Inlandsche artsen geklaagd wordt, dat zij met te weinig kennis toegerust de school verlaten en de praktijk worden ingezonden. Deze ondervinding deden niet alleen mijn overleden broer en ik op, doch ook mijne collega's in Deli en alle hier in Nederland studeerende Inlandsche Artsen, die ik dit nog eens speciaal heb afgevraagd. Ons aller overtuiging is, dat geen beperking, doch integendeel uitbreiding van het onderwijs aan de „Stovia" moet worden nagestreefd, om de Inlandsche Artsen te maken tot opgewekte bedreven behandelaars van de inlandsche bevolking.

Dit voelt trouwens ieder Inlandsch Arts in de praktijk. Voor een duidelijk begrip van de malaria en ankylostomiasis toch is, om ons tot deze twee voorbeelden te bepalen, een uitvoerige theoretische behandeling van de muskieten en wormen, benevens den ontwikkelingsgang der parasieten noodig, terwijl daarbij het microscopisch onderzoek niet gemist kan worden.

Om later geschikt te zijn voor hygiënischen arbeid en het verzamelen van gegevens ter opsporing van de oorzaken der epidemiën, is eene uitvoerige behandeling van de algemeene pathologie, een der theoretische vakken, zeker een vereischte. Dat dan ook tegenwoordig juist het onderwijs in dat vak uitvoeriger dan vroeger gegeven wordt, wordt door alle Inlandsche Artsen ten zeerste toegejuicht.

Dat men daarbij niet in de finesses behoeft door te dringen, zooals aan de universiteiten in Holland gedaan wordt, spreekt vanzelf en wordt ook niet gedaan; mijne ervaring is zelfs, dat het onderwijs van de tropische ziekten niet geheel voldoende is.

Theoretische wetenschap, zonder in vage hypothesen te vervallen, is beslist noodig voor den Inlandschen Arts. Afgezien nog van de moeilijkheid iets aan te leeren zonder voldoende theoretische uiteenzetting, zal men al spoedig tot de ervaring komen, dat de leerling zelf de uitlegging vraagt. Is het bovendien verstandig hem den pas tot verdere ontwikkeling af te snijden?

Waar de Commissie zelf betoogt, dat de achteruitgang van den Inlandschen Arts in de praktijk te wijten is daaraan, dat hij niet beschikt over vakliteratuur, die den Europeeschen Geneeskundige onder dezelfde omstandigheden staande houdt; waar de Commissie zelf zegt, dat de Inlandsche Arts een geneeskundig tijdschrift moet lezen, daar bekruipt me de angst, dat later bij een inspectie de inspecteur onopengesneden tijdschriften zal vinden, die de Inlandsche Arts wel besteld had, daartoe door een voldoend traktement in staat gesteld, maar waar hij nooit in kijkt, aangezien het toch voor hem onverteerbare kost is, die hem daarin wordt aangeboden.

Zelfs bij de tegenwoordige opleiding is het niet altijd mogelijk, alle voor ons gewichtige tijdschriftartikelen te volgen; dit zal nog toenemen, indien het onderwijs verminderd wordt. Voor eene verdere ontwikkeling van den Inlandschen Arts, ja voor eene handhaving op hetzelfde standpunt is voldoende theoretische kennis als grondslag noodzakelijk. En deze grondslag kan alleen op school door grondig theoretisch onderwijs worden bijgebracht.

Men behoeft m. i. niet te vreezen, dat de handelingen, van den Inlandschen Arts door theoretische wetenschap, door het aankweeken van twijfelzucht, kinderlijk zwak zouden worden. Niet in een te wetenschappelijke opleiding ligt de oorzaak van het aarzelend optreden; integendeel, dit moet m.i. eerder in het onvoldoend onderwijs worden gezocht.

Het is hier verder de plaats, om tegen de bewering van de Commissie op te komen, als zou de Inlandsche Arts door den inlander als renegaat of dissident worden beschouwd. Wel is het waar, dat de Inlandsche Arts dikwijls door conservatieve hoofden zeer onvoegzaam wordt behandeld en dat dit voorbeeld door mindere goden wordt gevolgd, doch volgens mijn Javaansche collega's kan dit van de inlandsche bevolking niet worden gezegd.

Trouwens, al was deze bewering van de Commissie waar, dan nog kan het euvel niet worden ondervangen, door eene lagere opleiding; eene opleiding, die toch nog zoo hoog moet zijn, dat de leerlingen, later op den naam „geneeskundigen" aanspraak kunnen maken.

M.i. is de oorzaak te zoeken in de vrees dier hoofden, dat zij hun invloed op de bevolking zouden verliezen. Immers de Inlandsche Arts van geene of slechts lage adellijke afkomst, verkeert door zijn werkkring en door zijn kennis van de Hollandsche taal met de Europeanen van de plaats, terwijl dit als regel niet het geval is met de andere gelijk of hooger bezoldigde inlandsche ambtenaren. Bovendien is hij, doordat hij direct ondergeschikt is aan het Europeesch hoofd van plaatselijk bestuur geheel onafhankelijk van het inlandsch hoofd. Het zou op de bevolking den indruk kunnen maken, alsof het gedaan is met de macht der aristocratie. Dat dit door de conservatieve hoofden

en deze zijn het, die de inlandsche artsen wel eens onheusch behandelen, zooveel mogelijk wordt tegengegaan, is begrijpelijk.

Doch moet de Hollandsche Regeering daarom er toe overgaan, den inlandschen geneeskundigen een lagere trap van ontwikkeling te doen erlangen, waar zij op ander gebied krachtig werkzaam is, meerdere ontwikkeling aan de bevolking bij te brengen?

Moet zij niet eerder er toe overgaan, de conservatieve fractie van andere denkbeelden te doordringen?

Waar nu ernstig begonnen wordt aan de ontwikkeling van het Javaansche volk, waar binnen enkele jaren de zoon van een Javaanschen oppasser het kleinambtenaarsexamen zal kunnen afleggen, daar zou het een groote fout zijn, het peil van het onderwijs aan de „Stovia" te verlagen. De met groote moeite en inspanning verkregen resultaten zouden dan met één slag te niet worden gedaan.

De Commissie zegt, dat wij die hooge opvoering der studies niet hebben gevraagd; officieel is dit ook niet het geval geweest, maar hoevelen van ons hebben zich niet bij het passeeren van Batavia wel degelijk in dien geest tegenover den Directeur der School uitgelaten? Onderhands hebben wij bij die gelegenheid, onder het deprimeerend gevoel van op de school te weinig geleerd te hebben, om voor onze taak voldoende berekend te zijn, er wel degelijk om gevraagd.

Bovendien, al hebben we er niet officieel om gevraagd dat wij het zeer waardeeren, had der Commissie toch kunnen blijken uit de door mij in het Indisch Genootschap gehouden lezing, waar ik een eeresaluut bracht aan de leeraren en den Directeur der school voor de groote diensten, aan het corps en daarmee aan geheel Indië bewezen.

Toen bepleitte ik ook verhooging van het traktement in verband met de diensten, die de inlandsche geneeskundigen hebben te presteeren en in evenredigheid met de lange en veelomvattende studie. Doch ik kan niet meegaan met de Commissie, wanneer zij aan de te vormen Inlandsche Artsen met een lagere opleiding zulk eene hooge bezoldiging zou willen geven. De gevolgen hiervan in verband met de bestaande ontevredenheid onder de verschillende ambtenaarscorpsen en den slechten financieelen toestand van Indië, zouden wellicht niet te overzien zijn.

Heb ik boven gezegd, dat de opvoering der studies in Indië niet door ons officieel gevraagd werd, geheel anders is het, wat betreft de toelating tot de universiteit. De voorstellen tot de toelating van inlandsche geneeskundigen tot het theoretisch geneeskundig examen zijn door een onzer collega's Dr. Abdul Rivai, aanhangig gemaakt en zijn dus niet buiten ons toedoen ons in den schoot geworpen, zooals de Commissie zegt.

Ik zal de eerste zijn, om te erkennen, dat dit een groot voorrecht is, waar onze voorbereidende opleiding niet gelijkwaardig is met die der Nederlandsche Artsen, doch men zie niet voorbij, dat daar men

den West-Indischen geneeskundigen wel die faciliteiten verleend had, het tegenover ons zeer onbillijk zou zijn geweest anders te handelen.

Evenals de Inlandsche Artsen ontvangen die West-Indische geneeskundigen een zesjarige medische opleiding van officieren van gezondheid, dus *van gewone artsen*. Indien men de eischen der toelating tot de geneeskundige school te Paramaribo vergelijkt, met wat op de voorbereidende afdeeling der „Stovia" wordt onderwezen, dan blijkt het, dat de West-Indische geneeskundigen minder kennis van wis- en rekenkunde, daarentegen een zekere kennis van de drie moderne talen moeten hebben. Onbekend met de Surinaamsche toestanden, kan ik over de studie niet oordeelen, doch in aanmerking genomen de grootte van Batavia en het grootere corps Officieren van Gezondheid in Oost-Indië, durf ik wel zeggen, dat het leeraarspersoneel en materiaal zeker wel eene vergelijking met dat in de West kunnen doorstaan.

Ik kan ten slotte niet nalaten, nog enkele woorden te wijden aan het voorstel der Commissie, omtrent het instellen van een Commissie van toezicht, waarvan de medische leden tot leden der eindexamencommissie moeten worden gekozen. Immers deze moeten daardoor beoordeelen, of de candidaat al of niet geschikt is voor de praktijk; zij zouden na elk examen hun oordeel kenbaar moeten maken, waarnaar de Directeur het onderwijs zal hebben in te richten. Welnu, deze mannen, die aan het hoofd der verschillende inrichtingen te Batavia staan, en volgens de Commissie lid zouden moeten zijn van de commissie van toezicht en de eindexamencommissie, hebben geen voeling met de Inlandsche Artsen en hun werkkring, en kunnen evenmin als de Commissie dit voor den Directeur der „Stovia" betoogt, beoordeelen of met de eischen der practijk voldoende rekening is gehouden.

In dit opzicht zal een commissie van toezicht, samengesteld op de wijze door de Commissie aangegeven, dus niet aan het doel beantwoorden.

Dat de Directeur der School, die bij zijne aanstelling wel op de hoogte is van de behoeften van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst, er na een paar jaar uit is, ziet de Commissie over het hoofd. Als vanzelf wordt de Directeur der School geheel onderwijsman, en dat moet hij ook in de eerste plaats zijn.

Wat de beslissing omtrent het ontslag van leerlingen, die niet mee kunnen, betreft, daar is de Raad van Bestuur beter voor geschikt, omdat hierin de onderwijzers zitting hebben, die den leerling geheel kennen. Een Commissie van toezicht zou zich toch altijd geheel moeten vereenigen met het advies van het onderwijzend personeel; er van afwijken kan zij, zonder gevaar van onjuist te oordeelen, niet. Gevaarlijk voor het peil van het onderwijs zou het zijn, indien de commissie van toezicht zich niet steeds met het advies van het onderwijzend personeel vereenigde, en minderwaardige elementen op

school liet blijven. Doch hiermee is tevens ook gezegd, dat de Commissie van toezicht voor dit punt geheel overbodig is.

En wat het argument der Commissie betreft, dat zooals de toestand nu is, de leerlingen zich geheel van den Directeur der School afhankelijk gevoelen en hierdoor een geest van lijdelijk verzet bij hen wordt aangekweekt, dit is m.i. niet juist. Het is mij, noch aan een der op het oogenblik in Nederland studeerende Inlandsche Artsen, waaronder er zijn, die eerst kortelings de school verlieten, bekend, dat onder de goede leerlingen (en daarmee behoeft slechts rekening te worden gehouden), zich ooit een geest van weerspannigheid heeft vertoond, door de wijze, waarop sedert 1902 de aanneming en het ontslag der leerlingen is geregeld. De zaak is o.i. goed en praktisch ingericht en behoeft geene wijziging.

Integendeel voor een behoorlijken gang van zaken is het gewenscht, dat het onderwijzend personeel hen van de school zal kunnen blijven verwijderen, die volgens het gevoelen van leeraren en onderwijzers niet meekunnen en het onderwijs der anderen in den weg staan.

Aan het einde van mijn opstel gekomen, kan ik niet nalaten, als mijne meening uit te spreken, dat het een groote fout zou zijn, indien de Regeering op de voorstellen der Commissie inging. Nu in alle deelen van Indië de drang naar ontwikkeling steeds grooter wordt, nu de Regeering door opening van lagere en andere onderwijsinrichtingen in die behoefte tracht te voorzien, nu kan het niet verstandig worden genoemd, de eenige inrichting van middelbaar en hooger onderwijs ten behoeve van Inlanders aan Indië te ontnemen. Voor alle naar ontwikkeling strevende inlanders zal dit zeker een groote slag zijn, terwijl de toeloop tot de school uit die standen, ondanks de hoogere bezoldiging zeker zal afnemen. Zij toch zullen andere wegen trachten te vinden, die hen voeren zullen tot de begeerde meerdere ontwikkeling.

En al zullen zij dit doel ten laatste ook bereiken, het neemt niet weg, dat aan de geleidelijke ontwikkeling van Indië een knak zal zijn toegebracht, waarvan het zich misschien eerst na verloop van tientallen jaren herstellen kan.

Hamburg, 14 Mei, 1909.

Een voorbeeld gesteld.

DOOR

W. K. A. BURGHARDT.

Gelijk voor alle Jong-Aziaten, gelden ook voor de Jong-Javanen de wachtwoorden: „wording, ontwikkeling, evolutie, vooruitgang, verbetering", en is het aan onze regeering door verstandige leiding zorg te dragen, dat het in den bruin-getinten broeder sluimerende bewustzijn langs geleidelijken weg, tot heil van beide partijen, doch in de allereerste plaats van de overheerschte, ontwake; alsdan zal het gevaar dat evolutie ooit in revolutie ontaarde, tot een minimum worden gereduceerd.

Het voor de hand liggend middel om tot het beoogde doel te geraken, is wel de invoering te bespoedigen van een in alle opzichten passend en in alle behoeften voorziend stelsel van onderwijs, hetwelk dient te zijn gebaseerd op den physischen, litterairen en religieuzen standaard, voor zooverre de Javanen deze bezitten, doch men wachtte er zich voor een zoodanig stelsel op Westerschen leest te schoeien, op gevaar af verwarring te stichten. De oplossing van het desbetreffend onderwijsvraagstuk kleve zoo min mogelijk fouten aan die kleinzieligheid of egoïsme zouden ademen en zal het aanbeveling verdienen specifiek Westersch-weten facultatief te stellen.

Behalve dat er met bestaande toestanden rekening dient te worden gehouden, verlieze men niet uit het oog dat de eischen der gemeenschap op Java niet anders zijn dan elders op aarde; de samenleving toch stelt aan ieder individu, dat aan den Struggle for existence gaat deelnemen, stilzwijgend de vraag: „wat zijt ge voor ons waard" om pas daarna het bezit van bizondere kennis te apprecieeren; in verband hiermede de vraag of het van practischen zin getuigt van inlandsche ambtenaren in spe kennis van onze taal te eischen, daar toch deze categorie van nuttige leden der inlandsche maatschappij par droit de naissance is uitverkoren den Javaan te regeeren, zooals dat heden ten dage wordt verstaan; en dit laatste, regeeren in tegenstelling van heerschen, zal eerder door hem worden begrepen wanneer hij

door de regeering wordt aangemoedigd zich in de inlandsche talen te bekwamen; het instellen van litteraire examens in de op Java inheemsche talen met daaraan verbonden vaste jaarlijksche toelagen voor het met goed gevolg afleggen derzelve, zal de aan hunne zorgen toevertrouwde bevolking eerder ten goede komen dan het al dan niet ambtenaar kunnen worden, o. a. afhankelijk te stellen van de kennis der Nederlandsche taal. In alle geval is de kennis van een Westersche taal voor den eerlijken, zijn land en volk liefhebbenden, inlandschen ambtenaar beslist overbodig. Doch niet alleen daarom is het stellen van een Europeesche taal als verplicht leer- en examenvak voor a.s. inlandsche ambtenaren te veroordeelen, maar ook om het daaraan verbonden gevaar van, weliswaar de taal in zooverre te kennen dat met goed gevolg door de mazen van het onvermijdelijke examennet kan worden gekropen, doch au fond de gewraakte taal niet voldoende machtig te zijn om er zich op te kunnen verlaten, m. a. w. het idioom niet te voelen. De bewijskracht voor deze veronderstelling kan worden geput uit de aan de regeering van N.-I. door de met het afnemen der examens ter verkrijging van de acte van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs belaste Commissies ingediende rapporten; wat daarin betreffende de bij de examinandi gebleken kennis van de Nederlandsche taal staat vermeld, schreit ten hemel en hier gold het geen inlanders!

Voorts zal het noodzakelijk gevolg van Westersch-weten, Westersch-willen zijn, een verlangen dat zich het sterkst bij hen zal openbaren die gebrek aan kennis door schijn meenen te kunnen redden, het „les plumes font l'oiseau" in praktijk brengen. Daargelaten dat voor 99 % der inlandsche ambtenaren, die, der adat getrouw, in de meeste gevallen behalve voor vrouw en een talrijk kroost nog voor ettelijke familieleden hebben te zorgen, het Westersch kunnen, faute d'argent, beslist onbereikbaar is, schuilt er voor den Oosterling reeds in het willen een groot gevaar, en dat dit niet imaginair is, heeft Japan ons bewezen, in welk land de grenzenlooze corruptie van het overgroote deel van het huidige corps ambtenaren, ja van vele parlementsleden reeds in 1902 spreekwoordelijk was geworden; waren de bezoldigingen voor den, volgens de in zijn vaderland heerschende zeden en gewoonten levenden Japanschen ambtenaar, aanvankelijk ruim voldoende, al ras bleek het tegendeel toen de gele dwergen de genietingen der white man tot de hunne meenden te moeten maken, een neiging welke van hooger hand op een onverantwoordelijke wijze werd aangemoedigd toen het schip van staat eenmaal van Westersch tuigage was voorzien. Zoo zal ook reeds menig inl. ambtenaar op Java, tot schade van eigen finantieele positie, hebben ontwaard, dat het rooken van geurige Hollandsche sigaren en het verschalken van gefrappeerde whisky soda's vrij wat zwaardere eischen aan de beurs stelt dan het inheemsche minoem seroetoe en ajer batoe, terwijl bovendien zijn huis, bij het

presenteeren der laatste zaken, door menigen sobat, vulgo tafelschuimer, zal worden gemeden, wiens gezelschap per saldo voor den gastheer alles behalve een opvoeden in Westerschen zin zal kunnen medebrengen.

Hoewel als twee hoofdgebreken van het huidig Westersch gemeenschapsleven zijn aan te merken: „semi-weten" en „opschroeven der levenseischen", zoo mag toch worden verondersteld dat een verstandige regeering, gedachtig aan het gouverner c'est prévoir, in het aanmoedigen dier, tot een débacle voerende, ondeugden niet zal willen medewerken en dit zal ze beslist doen, zoodra ze den Javaanschen ambtenaar met Westersch vernis gaat bestrijken. Bezuiniging in eigen huishouding, invoering eener op commercieelen grondslag gebaseerde boekhouding, dat alles heeft veel van een paskwil wanneer men door het treffen van onpractische maatregelen de kans loopt de huishouding van millioenen anderen finantieel te zullen ontwrichten. Wie den Oosterling in het algemeen, den Javaan in het bijzonder, kent, zal weten hoe gretig de officieele stroop en/of verfkwast door hem wordt ter hand genomen om in het gevlei van regeering of haar vertegenwoordigers te geraken; met deze wetenschap voor oogen diende eerder een eventueel zich openbarende neiging om de Europeesche levenswijze aan te nemen van regeeringswege met beleid te worden onderdrukt; is toch eenmaal het hellend vlak, van meer te verteeren dan inkomsten te hebben, betreden, zoo zal het lain-boelan systeem, dat door vele Europeanen tot in het onbeschaamde wordt toegepast, gretig worden gevolgd, om eens te moeten ervaren dat de rekbaarheid van dit helaas allertreurigste stelsel wel heel groot is, doch niet is om te zetten in een wisseltrekken op het langst leven.

En wanneer dan als gevolg van het najagen der genoegens, die het Westersch leven biedt, de Javaan tot de ontnuchtering is gekomen, finantieel een gebroken man te zijn geworden, zal hij, al is het ook in stilte, de hem opgedrongen Westersche beschaving vloeken, en zal de terugslag dier vervloeking ons toekomstig bestuur evenveel zorgen baren als waardoor de regeering in het land der rijzende zon thans wordt gekweld; een ontevreden gemaakt proletariaat dat onder de leus „Japan voor de Japanners, weg met den witten duivel" het moment vervloekt waarop het, met terzijdestelling van eeuwenoude gewoonten en gebruiken, werd verleid Westersch te doen zonder daartoe finantieel in staat te zijn, een ontevredenheid welke zich zoo nu en dan uit in daden van ruw geweld en verzet tegen de Keizerlijke regeering op een wijze, zooals ze zich tot heden nergens in Europa of Noord-Amerika heeft geopenbaard.

We dienen ons bij het zoeken naar een voor den aan onze zorgen toevertrouwden en tevens zich toevertrouwenden Oosterling passend onderwijsstelsel niet te veel op de in Nederland te dien opzichte opgeld doende wijsgeerige opvattingen te verlaten; het Christendom schenkt

ons toch den standaard der moraal; ook dient de liefde voor onze taal zich tegenover de in zielental ettelijke malen grootere bevolking van Insulinde niet te manifesteeren in een ophemelarij of opdringen van het Nederlandsch; verlichte Javanen zouden er allicht een verkapte uiting van een baatzuchtig streven uit kunnen distilleeren.

Ethische bevliegingen, noch het opdringen van onze moedertaal, zullen ons die heilige kracht schenken, waarmede het moderne koloniaal bestuursstelsel dient te worden aangevat, doch alleen op de basis van een onbaatzuchtig streven, Java economisch vooruit te helpen, er onrecht en verdrukking te bestrijden, ontaarding van den inboorling te voorkomen, dient het geheel te worden opgebouwd; zoo ook het in te voeren onderwijsstelsel en alsdan kunnen de beste scholen par manière de dire niet goed genoeg zijn; heeft Jules Simon immers niet eens gezegd: „Le peuple qui a les meilleurs écoles, est le premier peuple. S'il ne l'est pas aujourd'hui, il le sera demain"; maar we dienen daarbij veilig aan te nemen, dat deze groote denker bij het vereeuwigen zijner gedachten er stilzwijgend aan heeft toegevoegd: „pourvu qu'il ne renonce pas à lui même". Laten we hopen, dat dit ook de gedachtengang is geweest der oprichters der „Sarikat dagang Islamiah", waaromtrent de *Java Bode* meldt, dat te Buitenzorg een vergadering gehouden is door inlandsche en Arabische handelaren, ten doel hebbende de oprichting van een handelsvereeniging onder islamitische handelaren. Het streven der vereeniging zal zijn de behartiging van handelsbelangen in den ruimsten zin. De vereeniging zal den naam dragen van „Sarikat dagang Islamiah" en Buitenzorg als hoofdzetel krijgen. Verder zullen overal afdeelingen worden opgericht. Ook zullen een handelsschool en handelslokalen worden geopend. Het bestuur en de statuten zijn staande de vergadering samengesteld; rechtspersoonlijkheid zal worden aangevraagd. Voor het vereenigingslokaal, waar tevens gelegenheid zal bestaan tot het geven van handelscursussen voor inlanders en Arabieren, werd gecollecteerd op de vergadering en reeds meer dan *f* 1250 opgehaald.

Met het oog op de onvermogenden worden de leden verdeeld in verschillende klassen, te regelen naar hun maandelijksch inkomen.

Het bestuur wordt gevormd door verscheidene goed ontwikkelde inlanders. Voordrachten zullen worden gehouden over handelswetenschappen en er zullen boekjes over handel enz. worden uitgegeven tegen uiterst billijke prijzen in de moderne inlandsche talen (Javaansch, Maleisch, Soendaneesch).

Onzen, naar een bevredigend onderwijsstelsel zoekende specialiteiten op dat gebied een voorbeeld gesteld! Kracht puttende uit eigen bodem, zoo gunstig afstekende bij onder de Jong-Chineezen op Java in die richting geconstateerde neigingen om in de eerste plaats in het aanleeren van speciaal Wetersch-weten voor eigen bestaan heil te

zoeken instede van Westersche wetenschap practisch op eigen bodem over te planten; de waarde van het op zoo ostensieve wijze uitgesproken verlangen om toch Nederlandsch te mogen leeren zal wellicht gelijkstaan met de ten onzent door ettelijken uitgebazuinde vaderlandsliefde, brallen op Oranje-feesten. En het zal dan ook een open vraag blijven of deze gedeeltelijk gestaarte, voor het overige deel zonder haar-vlecht op Java, liefst in smoking rondwandelende Mongolen bij het onverhoopt overgaan van ons Koloniaal bezit in andere handen niet met evenveel enthusiasme om onderwijs in de alsdan als officieel geldende taal zouden roepen.

VARIA.

FRANKRIJKS KOLONIALE FINANCIËN.

Terwijl het nog niet lang geleden zeer moeilijk was om zich met behulp van de Fransche staatsbegrooting op de hoogte te stellen van het finantiewezen der koloniën, is in het beheer daarvan eene verandering gekomen, waarbij, zooals in meer zaken, de Fransche kolonie Tunis een voorbeeld heeft gegeven, dat op gelukkige wijze is gevolgd. Zooals de heer E. Fallot[1]) mededeelt in het Maartnummer van de *Revue économique internationale* wordt sedert 1890 een jaarlijksch rapport aan den President der Republiek ingediend omtrent den toestand van het beheer van Tunis, dat zeer volledige en zeer heldere overzichten der financiën bevat. Nu Algerië krachtens de decreten van 1896 en 1900 administratieve autonomie heeft verkregen, publiceert de Gouverneur-Generaal ook daarvan jaarlijks financiëele statistieken. Eindelijk heeft het Ministerie van Koloniën besloten het publiek op de hoogte te stellen van den werkelijken stand der geldmiddelen der verschillende bezittingen, die het beheert en onlangs een boekdeel uitgegeven, getiteld: „Statistiques coloniales pour les années 1895-1904. Finances". Deze publicatie, welke volgens den heer Fallot den directeur van het „Office colonial", den heer Auricoste, de grootste eer aandoet, is vooral voor Algerië van belang, omdat dit sedert 1901 eene groote hervorming heeft ondergaan.

Tot dusver waren de uitgaven van het moederland en die van de plaatselijke budgetten zoo in elkaar grijpend, dat het moeilijk was in deze wanorden den weg te vinden. Thans moet elke kolonie haar eigen uitgaven betalen en zij krijgt dan naar omstandigheden een subsidie van het moederland of staat dit een deel van haar inkomsten af.

De gezamenlijke burgerlijke en militaire uitgaven, die, hetzij uit de schatkist van het moederland, hetzij door de plaatselijke budgetten ten behoeve van de Fransche koloniën gedaan worden, beliepen in 1904 een totaal van 310 millioen francs. Hiervan komen 81 millioen op het Fransche budget voor, de rest op de plaatselijke budgetten. Wel bedraagt de begrooting van het Fransche Ministerie van Koloniën 105 millioen, doch daarvan moeten 23 millioen voor den dienst der strafkolonies worden afgetrokken en voorts eenige terugbetalingen. Evenzoo komen op de plaatselijke budgetten 232 millioen voor, doch daaronder is 3 millioen subsidie, die reeds op de begrooting van het Ministerie is uitgetrokken. Bij het straks genoemde cijfer van 310 moeten nog gevoegd worden de budgetten van Algerië (62 millioen, van Tunis (45 millioen), de militaire uitgaven dezer beide landen (60 millioen) en de spoorweggaranties, die nog ten laste van het moederland loopen (18,900,000 frs.); men komt dan op een totaal van 496 millioen francs voor het geheele Fransche overzeesche rijk. Hoewel die som oppervlakkig hoog schijnt, mag zij voor het besturen en tot ontwikkeling brengen van een gebied van bijna 10 millioen K.M². en 55 millioen inwoners toch niet overdreven worden geacht, vooral omdat ongeveer twee derde er van uit de hulpbronnen der koloniën zelf wordt verkregen. Onder de sommen, die het moederland bijdraagt, zijn die voor rentegarantie en aanleg van sommige spoorwegen een belangrijke post, welke echter op den duur op de plaatselijke budgetten

[1]) Zie *Ind. Gids* 1902. II bl. 1131.

zal overgaan. Er blijft dan slechts hetgeen besteed wordt voor het onderhouden van de legercorpsen, die tot taak hebben de koloniën te verdedigen en er de orde te handhaven. De heer Fallot acht dit een uitgaaf welke in de eerste plaats uit de souvereiniteit voortvloeit en waarvan het natuurlijk is, dat zij ten laste van het moederland komt. Sommige koloniën dragen er door een jaarlijksch contingent toe bij, doch het is onwaarschijnlijk dat zij ooit geheel zal verdwijnen.

In het algemeen is uit een financieel oogpunt de Fransche koloniale administratie op den goeden weg en waar sommigen vreesden, dat de snelle uitbreiding der koloniën Frankrijk op een gevaarlijken weg zou brengen, kan de schrijver ze gerust stellen; de periode van groote opofferingen is ten einde en de lasten zijn voor den vervolge binnen grenzen beperkt, die niets buitensporigs vertoonen. Vergeleken met andere mogendheden maakt Frankrijk zelfs een goed figuur tegenover Duitschland, dat voor een veel minder uitgestrekt gebied met 12 millioen zielen een koloniaal budget heeft van 100 millioen Mark, terwijl meer dan de helft der kosten door het moederland worden gedragen, tegen slechts een derde in Frankrijk.

Ter vergelijking van de plaatselijke budgetten met die van andere koloniën, Britsch-Indië buiten rekening gelaten, worden verder eenige cijfers genoemd, die hier kortheidshalve achterwege kunnen blijven omdat men ze in de bekende ,,Geographisch-Statistische Tabellen" van Prof. Juraschek gemakkelijk en tot het laatst bijgewerkt vinden kan. Daaruit blijkt dat die cijfers voor de Fransche koloniën nog betrekkelijk gering zijn. Waar de financieele bronnen aldaar slechts spaarzaam vloeiden, wordt er op gewezen, dat de meeste dezer koloniën van jonge dagteekening zijn en als het ware in de kindsheid verkeeren. Maar ook de oudere, overblijfselen van het koloniale rijk der 18de eeuw, georganiseerd volgens het denkbeeld der assimilatie, hebben daardoor geen goede uitkomsten opgeleverd en zijn nog niet in staat hunne administratiekosten te dekken. Hoewel minder dan vroeger, ontving uit de subsidies van het moederland in 1904 Guadeloupe nog 650,000 frs., Nieuw-Caledonië 490,000 frs., Martinique 470,000 frs., Tahiti 169,000 frs., Fransch-Indië 50,000 frs., Guyana 10,000 frs. en Réunion (met inbegrip van zijn spoorwegbegrooting) 2,500,000 frs. Desondanks sloten hunne begrootingen meermalen met een tekort en wel die van Guadeloupe zeven maal in tien jaren, van Martinique éénmaal, van Saint-Pierre en Miquelon viermaal, van Nieuw-Caledonië vijfmaal. De reden van dien betreurenswaardigen toestand is dat men aan die koloniën voorbarig een vertegenwoordigend stelsel heeft geschonken met vergunning om dit zoodanig in toepassing te brengen, dat de gekozenen in staat waren de uitgaven naar hun genoegen op te voeren en dat zij zich weinig om de ontvangsten bekommerden, rekenend op het moederland om de tekorten aan te vullen. Een en ander gaf in 1899 aanleiding tot een onderzoek door den kolonialen inspecteur Picquié, die tallooze misbruiken waarnam. Hij bevond dat de moederlandsche belastingschuldige een aandeel van 44 pCt. betaalde in de burgerlijke uitgaven ten behoeve dier kolonies en dat de kosten van het bestuur, die in Frankrijk slechts 0.23 frs. per inwoner beliepen, daar 1.13 frs. per hoofd uitmaakten. Hij wees op het overdreven aantal ambtenaren: 1152 op Guadeloupe, 973 op Martinique, 904 op Réunion, 481 in Fransch-Indië, 205 op Tahiti, 147 op Mayotte en 107 op St.-Pierre en Miquelon. In het bijzonder bleek de weelde aan gerechtshoven in de Fransche Antillen. In elk dezer eilanden, die slechts door enkele uren stoomens van elkander verwijderd zijn, waren twee rechtbanken van eersten aanleg en een hof van appèl. (Inmiddels is door de ramp van St.-Pierre een gerechtshof verdwenen). Het hof te Martinique, dat 7

magistraten telde, velde slechts 51 vonnissen per jaar, dat van Guadeloupe soms maar 12.

Tengevolge van dit onderzoek, dat tot het besluit leidde dat de inkomsten der kolonies niet oordeelkundig besteed werden, is het financiewezen herzien bij de financiëele wet van 13 April 1901 (art. 33). De bevoegdheden der algemeene raden zijn verminderd, er zijn eenige bezuinigingen ingevoerd, maar, behalve Fransch-Guyana, dat in zijn goudmijnen een bron van inkomst heeft en sedert 1905 geen subsidie meer behoeft, komen al de andere genoemde koloniën nog voor een deel ten laste van het moederland. Bijna alle inkomsten gaan weg aan bezoldiging van het personeel en andere administratiekosten, terwijl de uitgaven voor openbare werken onbeteekenend zijn en er niets gedaan wordt om deze kolonies economisch uit te rusten, behoudens op Réunion, dat dank de Fransche vrijgevigheid een haven en een spoorweg bezit. De ware reden is dat de verkozen lichamen, die, hoewel minder dan vroeger, nog een grooten invloed hebben op de samenstelling der begrootingen, er slechts op bedacht zijn om aan de wenschen van hun kiezers te voldoen. Men heeft zich verplicht gezien voor eenige jaren de algemeene raden van Tahiti en van Saint-Pierre en Miquelon op te heffen. Een betere toekomst zou zich openen als voor deze koloniën met het vertegenwoordigend stelsel gebroken werd.

Met T u n i s is de nieuwe financiëele methode begonnen, die nu geleidelijk ook elders wordt toegepast. Toen het land, dat slechts 1½ millioen inwoners telt, onder Fransch beheer kwam, stak het zwaar in de schulden. Het eerste budget dagteekent van 1885-'86. De Minister van Buitenlandsche Zaken, onder wien het Protectoraat behoort, stelde van het begin af den regel, dat als eenmaal de kosten van het bezettingscorps betaald waren, Frankrijk verder geen geldelijke lasten ten behoeve van Tunis zou behooren te dragen en dat zelfs de rentegarantie voor een door Tunis gesloten leening, geheel nominaal zoude zijn. Om dit resultaat te bereiken werd, in tegenstelling met wat in Frankrijk gebeurt, het budget der ontvangsten het eerst vastgesteld. Behalve een kleine som voor onvoorziene uitgave afgezonderd moesten nu de uitgaven geraamd worden binnen de perken der ontvangsten, want geen aanvullend crediet kan verleend worden. De inkomsten worden met de meeste zorg geraamd en om te voorkomen, dat men ze overschat, wordt het gemiddelde genomen van de laatste vijf jaren, nadat het hoogste en laagste jaarcijfer er afgetrokken zijn. Hoewel Tunis een land is dat bijna geheel van den landbouw leeft, heeft het budget slechts tweemaal in de laatste twee-en-twintig jaren een tekort opgeleverd. Overigens waren er steeds overschotten, die te zamen tot 80 millioen frs. zijn opgeloopen. Op deze wijze heeft dit gewest niet alleen zijn oude schulden kunnen afbetalen, zonder een beroep te doen op de garantie van Frankrijk, maar het heeft ook den geheelen administratieven dienst kunnen hervormen en uitbreiden en nieuwe takken scheppen; het heeft leeningen gesloten, waarvan de opbrengst een krachtige ontwikkeling van economische hulpmiddelen mogelijk heeft gemaakt. De kusten zijn verlicht, vier groote havens zijn uitgerust; een net van gewone wegen en van spoorwegen is aangelegd, het laatste ter lengte van 1000 K.M. Voor al die die werken is honderd millioen frs. besteed. Dank zij die verstandige maatregelen en de binnenlandsche rust, welke eene voorzichtige en wel overlegde inboorlingenpolitiek heeft weten te herstellen en te handhaven, hebben de hulpbronnen zich ontwikkeld en zijn de ontvangsten jaar op jaar toegenomen, namelijk tot ongeveer 37 millioen frs., zijnde het dubbele van het eerste budget. De begrooting van Tunis voor 1906 beliep in eindcijfer 77,451,000 frs. Hierin vormt de belasting op de inlanders (hoofd-

geld en landelijke inkomsten) ten bedrage van 8,600,000 frs. een weinig veranderend bedrag. De indirecte belastingen beloopen 11 millioen, waarvan meer dan 1,700,000 frs. rechten op het gebruik van alcohol en suiker, de eenige belastingen van dien aard onder het nieuwe régime behouden. Een belangrijk aandeel in de ontvangsten vormen de staatsmonopolies en exploitaties (tabaksregie, post- en telegraaf, aandeel in concessies tot havenexploitatie, enz.) namelijk 9,400,000 frs. Het domein, met inbegrip van bosschen en vischrecht, levert 1,500,000 frs. en belooft op den duur meer. Maar wat het meest zal stijgen zijn de inkomsten der phosphaat-mijnen. De verbazend snelle ontwikkeling van deze industrie zal op den duur de noodige inkomsten opleveren om het spoorwegnet te voltooien. De voorspoedige toestand der financiën maakt het mogelijk verschillende diensttakken ruim te bedenken en wel 3 millioen voor landbouw, 1½ millioen voor onderwijs en 41 millioen frs. voor openbare werken, waardoor de kolonie een groote vlucht zal nemen.

In Indo-China dateert de definitieve administratieve inrichting van 1899, toen de heer Doumer met de vereischte eerbiediging der zelfstandigheid van elk der onderdeelen, deze tot één geheel wist te vereenigen door een algemeen budget in te stellen. Terwijl hij aan elke kolonie voor het plaatselijk budget de directe belastingen overliet, wees hij aan het algemeene budget der Unie de indirecte ontvangsten aan, registratie en zegel, opbrengsten van de régie's, van den post- en telegraafdienst, de bosschen en de spoorwegen. Dank zij deze hulpbronnen was hij in staat om op ruime schaal te voorzien in de behoeften der algemeene diensttakken, zooals justitie en landbouw, en om belangrijke wetenschappelijke instellingen te vestigen; zooals een geologischen dienst, een geographischen dienst en een meteorologischen, een geneeskundige school voor inlanders, instituten Pasteur, en een hoogere school, „Ecole d'Extrême-Orient", wier arbeid op taal- en archeologisch gebied den Franschen geleerden alle eer aandoet. Eindelijk heeft een beroep op het crediet de gelegenheid gegeven om een geheel spoorwegnet te ontwerpen en reeds ten deele uit te voeren, bestemd om alle Fransche gedeelten van het Indo-Chineesche Schiereiland onderling te verbinden door er een stroom van handelsverkeer in het leven te roepen, waarbij zelfs een belangrijk deel van China in den kring van Fransche bedrijvigheid wordt getrokken. Een spoorlijn, die uitgaat van de haven Haïphong, doorsnijdt de delta, volgt de delta van de Roode Rivier tot de Chineesche grens en zal binnen enkele jaren tot in het hart van Yunnan doordringen; eene andere aan beide einden tegelijk begonnen, moet Tonkin, door Annam heen, met Cochin-China in gemeenschap brengen; een derde minder belangrijke lijn, die reeds voltooid is, verbindt de hoofdstad van Annam en de havenplaats Tourane.

Zulke belangrijke maatregelen konden zonder stijging der inkomsten niet worden uitgevoerd. Deze hebben zich dan ook voor de Indo-Chineesche Unie binnen tien jaar tijd verdubbeld; van 58 millioen frs. in 1895 stegen zij geleidelijk tot 114 millioen in 1904. De toeneming is sneller geworden, nadat het algemeen budget is ingevoerd en bedroeg voor dien gemiddeld 4, later gemiddeld 6 millioen per jaar. In de tien jaren 1895-1904 hebben de werkelijke ontvangsten de ramingen gewoonlijk overschreden, eens zelfs met 8½ millioen en slechts eenmaal bleven zij er 1,200,000 frs. beneden. Hetzelfde was het geval met de gezamenlijke plaatselijke budgetten, die in 1895 en 1896 iets meer dan een millioen te kort, maar in 1897-1904 overschotten gaven, waaronder een in 1899 van elf millioen. Ondanks het afstaan van een

deel der inkomsten aan het budget der Unie, was de toestand der gewestelijke finaciën bevredigend. Laos, dat nog in wording verkeert, kan zijn administratiekosten niet dekken en ontving eerst een jaarlijksch subsidie van 1,575,000 frs. uit de algemeene kas, doch later is dit tot 900,000 frs. teruggebracht. Cochin-China, dat vroeger nogal eens ten achter was, heeft, dank zij een wijzer gebruik der hulpbronnen, waarover het nog beschikt, zijn achterstand bijgewerkt en belangrijke openbare werken uitgevoerd, waarvoor onder het vroegere financieele beheer geen geld zou zijn geweest.

De indirecte belastingen, waar het algemeene budget over beschikt, zijn behalve de douane, de registratie, het zegel, de régie van de alcohol, het opium en de tabak, de belasting op lucifers, minerale oliën en zout. Ten voordeele van de gewestelijke budgetten heeft men bovendien in Cochin-China de verpachting der visscherijen, pandhuizen en vogelnestjes, voor Tonkin die der overvaarten en markten, voor Cambodja die der overvaarten en visscherijen en de varkensslacht en voor Laos de belasting op olifanten, buffels en rijst. De directe belastingen, die ten voordeele dier zelfde budgetten geheven worden, omvatten de hoofdgelden, de rechten op den landbouw, namelijk een grondbelasting op de rijstvelden, een patentbelasting en een recht op vaartuigen. Met deze verschillende belastingen wordt bijna de geheele bevolking getroffen. Dit ligt voor de hand in een land, waar men op 20 millioen inboorlingen slechts ettelijke duizenden Europeanen vindt. Maar sommige personen houden vol dat de inlandsche belastingschuldigen te zwaar worden belast. Intusschen heeft men berekend dat over de geheele bevolking verdeeld de totale belasting slechts 7.93 frs. per hoofd bedraagt, een cijfer dat lager is dan in eenige andere Fransche kolonie en ook lager dan in de aangrenzende onafhankelijk gebleven Aziatische staten, n.l. 12.66 frs. per hoofd, terwijl in Japan 15.32 frs. wordt betaald.

Van verschillende inkomsten mag men verwachten dat zij op den duur zullen toenemen; bosschen en mijnen ter nauwernood in exploitatie gebracht. De door de kolonie geadministreerde spoorwegen zullen, naarmate zij in exploitatie komen, meer opleveren. Zijde- en katoen-industrie, thans nog in het begin, beloven grooter handelsomzet. Eindelijk breidt de rijstcultuur, welke den rijkdom uitmaakt der beide delta's en van het kustgebied van Annam, zich jaar op jaar over grooter oppervlakken uit, terwijl door beter bedrijf en zorgvuldiger zaadkeuze de opbrengst zal verbeteren. In 1907 werd er 1½ millioen ton van uitgevoerd. De heer Fallot ziet de toekomst der financiën van Indo-China zonder ongerustheid tegemoet.

De stichting der Fransche kolonie in West-Afrika is een merkwaardig verschijnsel op koloniaal gebied, want tot in het einde der 19de eeuw bezat Frankrijk slechts de vallei van de Senegal en enkele kantoren op de kust. Van die verschillende punten uit heeft zijn invloed zich in verschillende richtingen naar binnen doen gelden en in een twintigtal jaren heeft het daar, hetzij door kracht van wapenen, hetzij door het overwicht van zijn beschavingsmacht, een rijk tot rust gebracht en georganiseerd, dat in afmetingen met Europa wedijvert. Om dit te bereiken zijn bezuiden de Sahara slechts enkele duizenden militairen gebezigd, waarvan slechts eenige honderden uit het moederland kwamen, de rest was aangeworven onder de inheemsche bevolking. Daardoor waren de veroverings- en bezettingskosten zoo laag mogelijk en wat de administratie betreft, van den aanvang af, zijn deze koloniën verplicht in hun eigen behoeften te voorzien. Daarom heeft men voor Fransch-Guinea, de Ivoorkust, Dahomey, Soedan, officieel genaamd Boven-Senegal en Midden-Niger, welke naast de oude

kolonie Senegal zijn opgericht, naar het scheppen van geldmiddelen moeten omzien. Dit was in streken, waar men tegenover onbeschaafde toestanden kwam te staan, veel moeilijker dan bijv. in Noord-Afrika, waar men op eene oude beschaving kon voortbouwen. De eenige belangrijke inkomst, waar op te rekenen viel, was die der inkomende rechten, welke de handel reeds van oudsher betaalde. Men voegde er uitvoerrechten bij, bepaaldelijk op eenige kostbare artikelen, zooals caoutchouc. Naarmate het geregeld bestuur zich over het binnenland uitstrekte, eischte men, in ruil voor de stoffelijke voordeelen der geregelde toestanden, van de inlanders de betaling van een hoofdgeld. Deze belasting, die de gezinshoofden treft, wordt volgens een zeer matig tarief geheven, dat naar de landstreken afwisselt van 25 centimes tot 3 francs per hoofd. Die matige hulpbronnen nemen op bevredigende wijze toe. In 1895 waren de inkomsten der vijf gewesten, die te zamen Fransch West-Afrika vormen, 10 millioen frs.; voor 1908 zijn zij tot 40 millioen gestegen.

Als een voorbeeld van doelmatig beheer kan Fransch-Guinea gelden, de stichting van den gouverneur Ballay, waar alleen uit de opbrengst der belastingen alle diensten zijn georganiseerd en zoowel ambtenaren als politie betaald worden, terwijl er een hoofdstad, Konakry, is gebouwd, die in 1890 nog niet bestond en thans voor de voornaamste haven en fraaiste plaats van de Westkust geldt. Bovendien heeft deze kleine kolonie den aanleg aangedurfd van een spoorweg van 600 K.M. om den Niger te bereiken [1]). Ook Dahomey begon aan een spoorweg, doch werken van dien omvang gingen ten slotte boven de krachten der enkele kolonies en dit heeft tot hulp geleid van de zijde der Unie, die op het voorbeeld van Indo-China, hier door toedoen van den heer Roume is tot stand gekomen. Bij de vijf kolonies, die de eenheid Fransch West-Afrika uitmaken, voegde hij nog een zesde, Mauretanië, de gebieden aan den rechteroever van de Senegal, waar thans ook een geregeld beheer is ingesteld. Nadat bij de decreten van 15 Oct 1902 en 18 Oct. 1904 het algemeene gouvernement was gevormd en naast de plaatselijke budgetten een algemeene begrooting was gemaakt, werd het crediet der nieuwe instelling dadelijk op de proef gesteld door in 1903 een eerste leening van 65 millioen en in 1907 nog een van 100 millioen frs. te sluiten, om een groot plan van openbare werken tot uitvoering te brengen. Werken in het belang van den gezondheidstoestand werden uitgevoerd te Saint-Louis, Dakar, Rufisque en Konakry, terwijl een wetenschappelijk ingerichte sanitaire dienst al dadelijk twee epidemieën van gele koorts tot staan bracht. De vaart op de Senegal en Casamance is bebakend en van hinderpalen bevrijd, de verbetering van den loop van den Niger is onderhanden en een geregelde stoomvaartdienst op deze drie rivieren in werking. De spoorweg, die Senegal en Niger verbinden zoude en reeds in 1880 werd begonnen, is over een lengte van 555 K.M. sedert eenige jaren in exploitatie, terwijl die van Konakry naar den Niger tot dusver over 150 K.M. gelegd is en over twee jaar tot 300 K.M. zal zijn gevorderd, waarna men eene doortrekking beoogt tot de Soedansche marktplaats Kankan. In Dahomey is de spoorweg over 226 K.M. in exploitatie en wordt voortgezet. Een lijn naar het binnenland van ongeveer 100 K.M. is in aanbouw aan de Ivoorkust. Terwijl eindelijk ook de lijn van Dakar naar het binnenland, die tot Kayes, het tegenwoordige aanvangspunt van den Niger-spoorweg, zal gaan, in uitvoering is gekomen. Zoo heeft men dan een net van 1500 K.M., waarvan de helft reeds in exploitatie is. Tegelijk zijn verschillende Fransche steden ontstaan, Bingerville aan de Ivoorkust, Kindia aan den spoorweg van Fransch-Guinea,

[1]) Zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 116.

Kayes en Bammako in Soedan, Port-Etienne, het toekomstige middelpunt der visscherijen in de buurt van Arguin; het graven van een haven door een kanaal met de zee verbonden, wordt ondernomen in een lagune van de Ivoorkust en Dakar, dat als hoofdstad van Fransch West-Afrika is gekozen, werd een groote handelshaven, zeer geschikt als steunpunt voor de oorlogsvloot.

Dit alles is tot stand gekomen zonder den goeden gang van het geldelijk beheer te verstoren. Sedert 1895 zijn er steeds overschotten geweest, er is een gezamenlijke reserve van 13 millioen gevormd en de inkomsten nemen steeds toe. Terwijl de douane in 1895 slechts 5 millioen aan het algemeene budget leverde is dit nu tot 18 gestegen. De handelsbeweging is van 68 millioen waarde in 1892 toegenomen tot 200 millioen in 1907 en zal in het vervolg aanzienlijk vermeerderen als het binnenland door de aan te leggen spoorwegen zijn producten naar de kust kan afvoeren. Ook het hoofdgeld dat in 1904: 12,600,000 frs. gaf, zal vermeerderen als het op eene geheele bevolking van 10 millioen zielen wordt toegepast. Een land dat rekenen kan op natuurvoortbrengselen als olie-zaden, palm-olie, caoutchouc, rijst, kostbare houtsoorten, katoen en wol heeft ruimschoots uitzicht op ontwikkeling.

Fransch-Congo is een der weinige gebieden, die zonder wapengeweld zijn verkregen, door vreedzame ontdekkingsreizigers als Savorgnan de Brazza en zijn opvolgers. In 1899 begon men naast de exploratie ook met de economische exploitatie en bestuursinrichting. Het is dus wel een van de nieuwste der Fransche koloniën en de financiën zijn er nog het zwakst. Terwijl in 1899 een subsidie van $f2\frac{1}{2}$ millioen francs er aan werd toegekend, is dit thans wel tot 700,000 frs. verminderd, doch geheel kan het nog niet gemist worden. Ook hier zijn de voornaamste inkomsten de douane en het hoofdgeld. De opbrengst van in- en uitvoerrechten in 1895 nog geen millioen bedragende, bereikte 1,800,000 frs. in 1903 en 1904, in verband met de toenemende handelsbeweging, die van 8 millioen in 1899 klom tot 30 millioen frs. in 1906. Het hoofdgeld en de grondbelasting gaven 400,000 frs. in 1904 maar zij worden nog slechts in een zeer klein deel der kolonie geheven en men zal ze slechts geleidelijk en met groote voorzichtigheid kunnen uitbreiden. De rechten voor groote land-concessies, toegestaan aan groote maatschappijen hebben in 1903: 260,000 frs. opgebracht. In het geheel bedroeg het gezamenlijke budget der kolonie in 1904 6,390,000 frs. Daar de kosten nog niet worden gedekt, kon er slechts 200,000 frs. voor openbare werken worden afgezonderd en toch is verbetering van de gelegenheid tot riviervaart en het aanleggen van groote landverbindingen het eenige middel om de economische ontwikkeling te verhaasten. Om deze kolonie uit haar achterlijken toestand op te heffen, acht de heer Fallot het noodig dat Frankrijk bijspringt. Men heeft in 1904 een financieele en administratieve organisatie ingevoerd als in Fransch West-Afrika en de Unie bestaat hier uit de drie kolonies: Gabon, Midden-Congo en Oebanghi-Sjary, een oppervlak vijf à zes maal grooter dan Frankrijk.

Madagaskar, dat in 1895 veroverd werd, is eerst vier à vijf jaar later tot rust gebracht. Dit eiland, zoo groot als Frankrijk, België en Nederland te zamen, telt slechts $2\frac{1}{2}$ à 3 millioen inwoners. De eerste financieele begrooting van 1898 liep over 12,992,000 frs. aan ontvangsten, met inbegrip van 1,800,000 frs. subsidie van het moederland. Deze subsidie is later tot 700,000 teruggebracht en in 1903 geheel ingetrokken. Niettemin stegen de inkomsten tot 24,865,000 frs. in 1904, doch het is niet waarschijnlijk dat dit bedrag in den eersten tijd veel zal toenemen, want de helft er van is hoofd-

geld, dat tot 20 à 30 frs. per hoofd is opgeloopen, een bedrag, dat in een arm land moeilijk te innen is. De belasting op rijstvelden, die 1,600,000 frs. geeft, kan toenemen, als deze cultuur toeneemt, doch een van de voornaamste hulpbronnen beloven de mijnen te zullen worden, waarvan de cijnzen in 1904 een bedrag van 600,000 frs. gaven, het eenige dat voor belangrijke toeneming vatbaar schijnt. Het aldus door generaal Gallieni ingestelde budget is voldoende om bij zuinig beheer de bestuurskosten goed te maken en heeft bovendien veroorloofd om een door Frankrijk in 1900 toegestane leening aan te gaan voor een spoorweg van 300 K.M., die sedert het begin van 1909 de hoofdstad Tananarive met de zee verbindt. Reeds zijn langs het in exploitatie gekomen gedeelte cultures tot ontwikkeling gekomen en begint de kolonie rijst uit te voeren, waar zij die tot dusver moest invoeren. Door dien spoorweg zullen op het oogenblik echter alle financiëele krachten in beslag worden genomen en dit zal niet beter worden voordat de handelsomzet, in 1906 te waarde van 64 millioen, een hooger vlucht heeft genomen.

Krachtens een onlangs uitgevaardigd decreet is de kolonie Mayotte met onderhoorigheden waartoe de Canarische Eilanden behooren thans bij het gouvernement van Madagaskar ingelijfd. Deze had in 1904: 750,000 frs. inkomsten, waarvan 15,000 frs. subsidie van het moederland, voldoende om de bestuurskosten te betalen.

Als laatste der nieuwe koloniën wordt nog een woord gezegd over de Fransche Somalikust aan de Roode Zee, welke eerst kort geleden is bezet. Het geheele woestijngebied wordt door 200,000 nomaden bewoond. Alle bedrijvigheid vereenigt zich in de hoofdstad, Djibouti, die eerst sedert 1896 bestaat en een belangrijke stad begint te worden. Als pleisterplaats op weg naar Indië en mededingster van Aden, vormt zij het eindpunt van een spoorlijn van 300 K.M., die zich uitstrekt tot den voet der Abyssinische hoogvlakte. De eerste begrooting van 1900 sloot met 900,000 frs. ontvangsten en in 1907 bedroegen deze 1,600,000, waaronder 615,000 subsidie van het moederland. Als de spoorweg tot Addis-Abeba, de hoofdstad van Abyssinië is doorgetrokken en de rijke voortbrengselen van dit land afvoert, zal deze kleine kolonie eene belangrijke ontwikkeling tegemoet gaan.

Terwijl het stelsel van financieele autonomie in de nieuwe koloniën reeds zulke goede resultaten heeft gegeven, blijkt dit nergens zoo afdoende als in Algerië. Eerst sedert 1901 heeft deze kolonie een afzonderlijk budget en het blijkt nu hoe snel de ontvangsten van 57,800,000 frs. in dat jaar zijn gestegen tot 87,500,000 in 1907, terwijl de raming voor 1908 en 1909 respectievelijk 91,500,000 en 95,700,000 frs. bedraagt. Bovendien zal men in 1909 een bedrag van 26 millioen ten laste van het leenings- en reservefonds besteden, zoodat het eindcijfer van het budget van het loopende jaar tot 121,747,000 frs. is geklommen. Hierbij wordt opgemerkt dat slechts één nieuwe belasting, n.l. die op tabak, aan de bestaande belastingen is toegevoegd en dan is nog het doel daarvan het vervangen van de mindere inkomsten tengevolge van eene verlaging van de suikeraccijns en van de briefporten.

De normale inkomsten van Algerië zijn in negen jaar met 38 millioen, dus jaarlijks met ruim 4 millioen toegenomen, een schitterend resultaat, dat getuigenis aflegt van de levenskracht dezer kolonie, die bevestigd wordt door de cijfers in bijzonderheden na te gaan. De grondbelasting op bebouwde eigendommen, die 1,955,000 frs. opbracht, zal in het vervolg 2,276,000 frs.

geven. In 1907 bleken er 47,000 nieuwe gebouwen te zijn bijgekomen met eene huurwaarde van 12 millioen. De Europeesche etablissementen voor land- en wijnbouw in het binnenland waren 20,000 in aantal, met een geschatte verkoopwaarde van 116,795,000 frs. De opbrengst der patentbelasting, die in 1901 : 1,700,000 frs. bedroeg, wordt in 1909 een half millioen hooger geschat, hetgeen wijst op langzamen doch gestadigen vooruitgang van binnenlandschen handel en industrie. Er bestaan 104 Europeesche meelmolens, waarvan 25 met stoom, 37 Europ. oliemolens, waarvan 14 met stoom, 61 kalk- en gips-ovens, 85 pannenbakkerijen, 49 distilleerderijen van alcohol en reukwerken, 11 looierijen, 8 zagerijen, 35 fabrieken van plantvezelstoffen, 8 pottebakkerijen, 11 fabrieken voor voedingspreparaten uit meel en 13 tabaksfabrieken. Door de kostbaarheid der brandstoffen is de Europeesche industrie evenwel nog slechts in haar begin.

De belasting op de inboorlingen, hoofdzakelijk op den landbouw drukkende (8,300,000 frs.), is ongeveer gelijk gebleven en wordt vooral beheerscht door den regenval, doch de verbeterde cultuurmethoden, die in de laatste jaren worden ingevoerd, zullen zeker een meerwaarde opleveren. Eveneens heeft de douane niet veel hooger opbrengst, hoewel de handelsbeweging van een waarde van 535 millioen in 1900 tot 820 millioen in 1907 is gestegen. Dit wordt verklaard, omdat de meeste handel met Frankrijk wordt gedreven, waarvan de producten vrij van rechten worden ingevoerd. Andere bronnen van inkomst wijzen op belangrijke toeneming; zoo is de registratie van 4,379,000 frs. op 6,559,000 gekomen, het zegel van 4,128,000 op 4,937,000, verschillende belastingen zijn van 6,500,000 frs. tot 13 millioen gekomen, post- en telegraphie van 5,500,000 op 8,500,000, domeinen van 1.500,000 op 2 millioen, bosschen van 2,200,000 op 4,700,000 frs. Eindelijk leverden de mijnrechten in 1901 slechts 35,000 frs. en nu reeds 350,000 frs. De mijnindustrie wijst een veelbelovende ontwikkeling aan; reeds zijn 52 mijnen van zink, lood, ijzer, koper en antimoon in exploitatie en elk jaar worden nieuwe concessies gevraagd.

Door de verkregen gunstige uitkomsten is aan de meest belangrijke diensttakken meer besteed kunnen worden. Zoo zijn uit de gewone middelen de credieten voor openbare werken sedert 1901 met 259,000 frs. en die van het boschwezen met 660,000 frs. verhoogd, post- en telegraafdienst met 3,800,000 frs. en onderwijs met 3 millioen. De gunstige financieele toestand veroorloofde Algerië om in 1902 een eerste leening van 50 millioen te sluiten en in 1907 verkreeg het van het Parlement de toestemming voor eene leening van nog 175 millioen, welke belangrijke sommen besteed zullen worden aan de kolonisatie en de openbare werken. De dienst der kolonisatie ontvangt jaarlijks voldoenden steun om de Fransche immigratie ernstig aan te moedigen zoowel door kosteloozen grondafstand als door verkoop van gronden. Het programma der openbare werken omvat vooral belangrijke verbetering der spoorwegen, die op veel plaatsen onvoldoende zijn voor het huidig verkeer, aanleg van nieuwe lijnen en voltooiing van een net van gewone wegen. Bovendien is het Algerijnsche bestuur in het belang van den handel overgegaan tot het brengen van eenheid in de spoorwegtarieven en heeft het niet geaarzeld daarvoor de „Est Algérien"-concessie terug te koopen [1]).

Het geheel overziende, trekt de schrijver de conclusie dat het bij de oude Fransche koloniën gevolgde stelsel van assimilatie tot financieele teleurstellingen leidde, terwijl dat der nieuwe en voornaamste koloniën, namelijk

---

[1]) Zie *Ind Gids* 1906 I bl. 135.

administratieve en financiëele autonomie, nu ook met succes op Algerië toegepast, het eenige is dat goede resultaten belooft. Gelukkig spelen de oude kolonies nog slechts een ondergeschikte rol en de goede resultaten bereikt in de machtige organisaties van Noord-Afrika, Indo-China, West-Afrika en Congo bewijzen, dat Frankrijk hier geen taak op zich genomen heeft, welke voor dat land te zwaar dreigt te worden, doch dat het weldra de vruchten gaat plukken van de er voor gedane opofferingen.

Die vruchten zijn van velerlei aard en worden niet te duur betaald met de 160 millioen frs. welke de koloniën thans nog jaarlijks aan Frankrijk kosten. In de eerste plaats zijn er meer dan 1,200,000 Franschen, die hun levensonderhoud in die bezittingen verdienen en een zeker aantal van hen hebben er reeds in meerdere of mindere mate fortuin gemaakt. In de tweede plaats hebben de kapitalisten er eene loonende uitzetting voor hunne kapitalen gevonden. Men schat het bedrag daarvan, dat in ondernemingen van verschillenden aard in de koloniën is vastgelegd, op niet minder dan drie milliard francs.

De leeningen door Tunis, Algiers, Indo-China, Madagaskar en West-Afrika gesloten bedragen te zamen 1100 millioen frs. en om de rente daarvan te voldoen zonderen zij te zamen 42 millioen 's jaars op hunne budgetten af. Deze belangrijke som wordt jaarlijks bij de Fransche spaarpenningen gevoegd. Eindelijk geven de overzeesche etablissementen een vermeerdering van den gezamenlijken Franschen handel, waarvan de betrekkelijke grootte steeds toeneemt. In 1881 liep de gezamenlijke handelsbedrijvigheid der koloniën over een waarde van 850 millioen; thans is die tot 2 milliard gestegen (waarvan de oude koloniën slechts een tiende deel bijdragen) en zij is in de laatste tien jaren verdubbeld. Ook dit is, naarmate de koloniën beter uitgerust worden, voor belangrijke uitbreiding vatbaar. Ten slotte moeten de zedelijke voordeelen niet onderschat worden, die het land aan zijn overzeesche vestigingen ontleent: het zal hoe langer hoe meer door deze zijn dat Frankrijk in de wereld als een groote natie zal worden beschouwd.

Wat de schrijver met zijn studie in het licht wilde stellen is dat, ondanks fouten en tegenvallers, het Fransche koloniale rijk op de wereld slechts door dat van Engeland wordt overtroffen en dat het moederland er behoorlijk partij van begint te trekken. Dit moet steeds herhaald worden, om alle Franschen er van te overtuigen, dat die koloniën, mits verstandig bestuurd, eene onderneming vormen, die ruimschoots haar geld opbrengt. Langen tijd zijn zij beschouwd als een kostbaar weeldeartikel van twijfelachtig nut. Dat is nu niet meer het geval, zij zijn een loonende onderneming geworden, welke meer en meer een onmisbaar element van Frankrijks nationaal leven vormt.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O. I. ARCHIPEL.[1])

SUPPLETOIRE CONTRACTEN MET BALANIPA, MADJENE, PAMBAOEWANG, TJINRANA, TAPPALANG, MAMOEDJOE, BINOEWANG, TANETTE, LAIWOE, SUMBAWA, BIMA, SANGGAR, DOMPO, BOETON.

Suppletoire Overeenkomst onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen..... (Hier volgt voor de 7 eerstgenoemde staatjes) E m i e l D h o m e n, Controleur van Mandhar, ten deze handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en.....

[1]) Zie April-afl., bl. 507.

(1 12) Manawari, bestuurder van Balanipa en zijne landsgrooten.
(1 13) J. Djoewara „ „ Madjene „ „ „
(1 14) J. Latta „ „ Pambaoewang „ „ „
(1 15) J. Roekaloemoe „ „ Tjinrana „ „ „
(1 16) Andi Moesoe „ „ Tappalang „ „ „
(1 17) Karanene „ „ Mamoedjoe „ „ „
(1 18) Madjalekka Daeng Patompo „ „ Binoewang „ „ „

(Met Tanette, Laiwoe en Boeton is het contract gesloten door) J. A. G. Brugman, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw en Officier van de Oranje-Nassauorde, Resident ter beschikking van den Gouverneur van Celebes, ten deze handelende, enz., en

(1 19) We Tanri Ollé, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, bestuurster van Tanette en hare landsgrooten.
(1 20) Sao-Sao, bestuurder van Laiwoe en zijne landsgrooten.
(1 25) Moehamad Adiloerrahiem, bestuurder van Boeton en zijne landsgrooten.

(Met Sumbawa, Bima, Sanggar en Dompo is het contract gesloten door) Henry de Vogel, Mathieu Henryzoon, Controleur ter beschikking van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden voor de politieke aanrakingen met de zelfbesturen, ten deze handelend, enz. en

(1 21) Moehamad Djalaloedin, bestuurder van het landschap Sumbawa en zijne landsgrooten.
(1 22) Ibrahim, bestuurder van het landschap Bima en zijne landsgrooten.
(1 23) Abdullah, „ „ „ „ Sanggar „ „ „
(1 24) Moehamad Siradjoeddin, bestuurder van het landschap Dompo en zijne landsgrooten.

Aangezien het wenschelijk is geoordeeld, dat de bestuurder van ..... [1]) en zijne landsgrooten aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement tegen schadeloosstelling overdragen het recht tot heffing van in- en uitvoerrechten en accijnzen, haven- en ankeragegelden, en het recht van het Gouvernement erkennen tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het gebied van ..... [1]).

Zoo is op heden den 12 Augustus 1905 . . . . . met Balanipa.
„ 13 „ „ . . . . . „ Madjene.
„ 14 „ „ . . . . . „ Pambaoewang.
„ 6den October 1905 . . . . „ Tjinrana.
„ 5 „ „ „ . . . . „ Tappalang.
„ 8sten November 1905. . . „ Mamoedjoe.
„ 21 „ Augustus „ . . . „ Binoewang.
„ 8 „ December „ . . . „ Tanette.
„ 16en April 1906 . . . . . „ Laiwoe.
„ 22sten December 1905. . . „ Sumbawa.
„ 27 „ „ „ . . . „ Bima.
„ 30 „ „ „ . . . „ Sanggar.
„ 31 „ „ „ . . . „ Dompo.
„ 24 „ September 1906 . . „ Boeton.

[1]) Hier beurtelings in te vullen den naam van elk der veertien onderwerpelijke landschappen.

onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië tusschen..... (zie boven) als gemachtigde van het Nederlandsch-Indische Gouvernement en..... (zie boven), bestuurder van en..... [1]) en zijne landsgrooten overeengekomen als volgt:

Artikel een.

De bestuurder van..... [1]) en zijne landsgrooten dragen bij deze over aan het Nederlandsch-Indische Gouvernement:

1°. het recht tot heffing van in- en uitvoerrechten en accijnzen in het gebied van..... [1]).

2°. het recht tot heffing van haven- en ankeragegelden of andere scheepvaartrechten in en op de tot het gebied van..... [1]) behoorende havens en reeden, en erkennen het recht van het Gouvernement tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in de havens en op de reeden van het landschap..... [1]) zoomede om behalve de hiervoren met name genoemde middelen van inkomst, ten eigen bate ook te exploiteeren alle zoodanige andere middelen van inkomst, welke het te eeniger tijd nuttig of wenschelijk zal oordeelen.

Artikel twee.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement verklaart de in artikel 1 met name genoemde middelen van inkomst, te aanvaarden en verbindt zich daarvoor aan den bestuurder en zijne landsgrooten uit te keeren eene schadeloosstelling tot een gezamenlijk bedrag van:

ƒ 9000 (negen duizend gulden) 's jaars	(voor)	1	12	Balanipa.
„ 3600 (drie duizend zes honderd gulden) 's jaars .	„	1	13	Madjene.
„ 3000 („ „ gulden) 's jaars	„	1	14	Pambaoewang.
„ 600 (zes honderd gulden) 's jaars	„	1	15	Tjinrana.
„ 480 (vier „ tachtig gulden) 's jaars.	„	1	16	Tappalang.
„ 4200 (vier duizend tweehonderd gulden) 's jaars .	„	1	17	Mamoedjoe.
„ 1800 (een „ achthonderd „) „ .	„	1	18	Binoewang.
„ 1500 („ „ vijfhonderd „) „ .	„	1	19	Tanette.
„ 900 (negen honderd gulden) 's jaars	„	1	20	Laiwoe.
„ 7500 (zeven duizend vijfhonderd gulden) 's jaars.	„	1	21	Sumbawa.
„ 10000 (tien „ gulden) 's jaars	„	1	22	Bima.
„ 300 (driehonderd gulden) 's jaars	„	1	23	Sanggar.
„ 300 („ „) „	„	1	24	Dompo.
„ 4200 (vier duizend tweehonderd gulden) 's jaars .	„	1	25	Boeton.

Artikel 3.

Van de in artikel 2 genoemde schadeloosstelling wordt uitgekeerd een bedrag van..... *a*) 's jaars aan den bestuurder en een bedrag van..... *b*) 's jaars aan de gezamenlijke landsgrooten, terwijl een bedrag van..... *c*) in de landschapskas wordt gestort.

Het aandeel van elk der landsgrooten in het hun gezamenlijk toekomend bedrag wordt door den bestuurder in overeenstemming met den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden vastgesteld.

De uitkeering van de schadeloosstelling zal geschieden in twaalf gelijke maandelijksche termijnen.

---

[1]) Hier beurtelings in te vullen den naam van elk der veertien onderwerpelijke landschappen.

	a.	b.	c.
1 12	ƒ 4000.—	ƒ 2000.—	ƒ 3000.—
13	„ 1600.—	„ 800.—	„ 1200.—
1 14	„ 1333.34	„ 666.66	„ 1000.—
1 15	„ 266.66	„ 133.33	„ 200.—
1 16	„ 213.34	„ 106.66	„ 160.—
1 17	„ 1866.66	„ 933.34	„ 1400.—
1 18	„ 800.—	„ 400.—	„ 600.—
1 19	„ 500.—	„ 500.—	„ 500.—
1 20	„ 600.—	„ 150.—	„ 150.—
1 21	„ 3000.—	„ 3000.—	„ 1500.—
1 22	„ 4000.—	„ 3000.—	„ 3000.—
1 23	„ 150.—	„ 75.—	„ 75.—
1 24	„ 150.—	„ 75.—	„ 75.—
1 25	„ 1800.—	„ 1800.—	„ 600.—

(In dit artikel is bij Tanette gesproken van de bestuurster van Tanette en ook bij de zes laatstgenoemde contracten de naam van het landschap vermeld).

Artikel 4.

Aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement wordt het recht voorbehouden om ten aanzien van de in artikel 1 bedoelde middelen van inkomst en nopens de uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie alle zoodanige regelingen en bepalingen in te voeren als het oorbaar en wenschelijk zal achten.

Artikel 5.

Aan die regelingen en bepalingen zullen ook de onderdanen van den bestuurder van..... [1]) onderworpen zijn en overtredingen daarvan zullen door de rechtbanken en rechters van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden berecht.

De bestuurder van..... [1]) en zijne landsgrooten verbinden zich om bij het tegengaan en het opsporen van die overtredingen de meest mogelijke hulp en bijstand te verleenen, de aangehouden overtreders ter beschikking te stellen van de Gouvernements-rechtbanken en rechters en bij de ten uitvoerlegging van de door deze gewezen vonnissen ter zake steeds naar vermogen hunne medewerking te verleenen.

Artikel 6.

De bestuurders van..... [1]) en zijne landsgrooten zullen met alle hun ten dienste staande middelen er voor waken, dat door niemand, wie hij ook zij, eenig beletsel, van welken aard ook, worde in den weg gelegd aan den vrijen binnenlandschen handel.

Artikel 7.

Deze overeenkomst treedt in werking op een nader door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië vast te stellen datum.

---

[1]) Hier beurtelings in te vullen den naam van elk der veertien onderwerpelijke landschappen.

Van deze overeenkomst is op datum als boven omschreven deze akte in drievoud opgemaakt en door beide partijen onderteekend en bezegeld.

Hier stonden de stempel en handteekening van den bestuurder van..... [1]), zoomede de handmerken en handteekeningen van zijne landsgrooten.

(Voor No. 12 t/m 18)
(*w.g.*) DHOMEN.
(Voor No. 19, 20 en 25)
De Resident ter beschikking, enz.
(*w.g.*) J. A. G. BRUGMAN.
(Voor No. 21 t/m 24)
(*w.g.*) DE VOGEL.
In mijne tegenwoordigheid:
De Civiel Gezaghebber,
(*w.g.*) MULLER.

(Bovendien was het contract met Boeton nog geteekend):

In ons bijzijn:
De Civiel-Gezaghebber te Boeton,
(*w.g.*) J. v. HECHT MUNTINGH NAPJUS.
De Inlandsche schrijver op het Inlandsch bureau te Makassar,
(*w.g.*) onleesbaar.
De Tolk voor de Boetonsche taal,
(*w.g.*) H. DJAKARIA.

Deze overeenkomst is goedgekeurd en bekrachtigd op heden
den 22sten Februari 1906 (voor **1** 12 t/m **1** 17)
den 30en Juni 1906 (voor **1** 18, **1** 21 t/m **1** 24)
den 19den Juni 1906 (voor **1** 19 en **1** 20; waarbij nog staat boven de handteekening van den Resident Brugman):

(**1** 19). Aldus gedaan te Pantjana (Tanette), op datum voorschreven.
(**1** 20). Aldus gedaan te Kandarie (Lawoe) den 16den April 1906.

(Onder het contract met Boeton **1** 25, stond):

Dit suppletoir contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 25sten Januari 1907, met bepaling dat deze overeenkomst wordt gerekend te zijn in werking getreden op 1 Augustus 1906.

(Voorts onder alle veertien de onderteekening van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië J. B. van Heutsz voor No. **1** 12 t/m **1** 17 met den wd. Alg. Secretaris De Groot, en voor de overigen den Alg. Secretaris Van Rees).

1 26. NOTA VAN TOELICHTING.

In de jaren 1905 en 1906 zijn met een aantal inlandsche zelfbesturen van landschappen, in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, suppletoire contracten gesloten betreffende de overdracht aan het Gouvernement van het recht tot heffing van in- en uitvoerrechten en accijnzen en van haven- en ankeragegelden en andere scheepvaartrechten. Tevens werd daarbij het recht van het Gouvernement erkend tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in de havens en op de reeden van die landschappen, zoomede om, behalve de hiervoren genoemde middelen van inkomst, ten eigen bate ook te exploiteeren alle zoodanige andere middelen van inkomst, welke het Gouvernement te eeniger tijd nuttig of wenschelijk zou oordeelen.

---

1) Als boven.

De datum van inwerking treden dezer overeenkomsten, die verband houden met de inlijving van het Oostelijk deel van den Archipel bij het tolgebied (Indische Staatbladen van 1906 Nos. 297, 298 en 299) bepaalde de Gouverneur-Generaal op 1 Augustus 1906.

Bepalingen nopens de verdeeling van de in artikel 2 dezer overeenkomsten vastgestelde schadeloosstellingen, waarop werd gerekend bij de begrootingen van Nederlandsch-Indië voor de dienstjaren 1906 (zie de Nota van Wijzigingen in het Westontwerp van Hoofdstuk II der uitgaven, Gedrukt Stuk No. 37, blz. 2, onderafdeelingen 28, 46 en 91), 1907 (zie de Nota van Wijzigingen in het Westontwerp van Hoofdstuk II der uitgaven, Gedrukt Stuk No. 39, blz. 4 onderafdeeling 48) en 1908 (zie Hoofdstuk II, afdeeling IV, onderafdeeling 49) zijn opgenomen in artikel 3 van deze Suppletoire Contracten.

Wat de overige landschappen betreft naar de Nota van Toelichting No. 11 verwijzende, zij nog aangeteekend, dat onze verhouding tot de hieronder vermelde overigens werd beheerscht door de navolgende overeenkomsten:

Balanipa door het contract van 28 Januari 1873 [1]) aangevuld bij suppletoire contracten van 24 October 1887, 26 October 1888 [2]) en 21 Juli 1897 [3]).

Madjene door het contract van 20 Augustus 1892 [4]) aangevuld bij suppletoir contract van 20 Juni 1897 [5]).

Pambaoewang door het contract van 31 October 1892 [6]), aangevuld bij suppletoir contract van 21 Juni 1897 [7]).

Tjinrana door het contract van 29 September 1896 [8]), aangevuld bij suppletoir contract van 14 Mei 1901 [9]).

Tanette door het contract van 25 December 1898 [10]).

---

1) Gedrukte Stukken v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitt. 1873—1874— **16**, No. 4.
2) " " " " " " " " " " " 1890—1891—**112**, " 24 en 26.
3) " " " " " " " " " " " 1901—1902—**169**, No. 33.
4) " " " " " " " " " " " 1894—1895—**110**, " 17.
5) " " " " " " " " " " " 1900—1901—**169**, " 18.
6) " " " " " " " " " " " 1894—1895—**110**, " 31.
7) " " " " " " " " " " " 1901—1902—**169**, " 31.
8) " " " " " " " " " " " 1897—1898—**152**, " 31.
9) " " " " " " " " " " " 1901—1902—**169**, " 27.
10) " " " " " " " " " " " 1900—1901—**169**, " 20.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Juni 1909.

INHOUD.

De Madoera-stoomtram. — De Anti-suikeraccijnsbond. — Eene tragische gebeurtenis in Atjeh. — De oud-Consul-Generaal W. H. Read. — Indische Vereenigingen. — De Chineesche missie. — Chineesche bankinstelling — Curaçao en de 30 pCt. additioneele rechten. — Een groote Chineesche school te Medan. — Ook een vorstelijke moeder. — Westersch vandalisme in China. — Te veel bestuursbemoeienis. — Consulaat-generaal van Turkije te Batavia. — Opium op Java. — De zending en de jongste beweging onder Inlanders en Chineezen. — Een overval van een patrouille ter Sumatra's Westkust. — Het Nederlandsch in Nederlandsch-Indië. — De Droogdokmaatschappij Tandjong Priok. — Bezwaren tegen een ambulante postspaarbank. — De brochure der Vereeniging „Studiebelangen". — De werkkring van den controleur op Java. — De Hadji-politiek der Indische Regeering. — Een gevaarlijk levensteeken. — Koloniale spoorwegpolitiek. — De suikercultuur een zegen of een vloek voor den Javaan? — Onnauwkeurige bevolkingscijfers. — Het fiasco van het onderwijsstelsel in Bengalen. — De kolonisatie in de Lampongs. — Openbare aanbesteding in Indië. — Dr. J. D. E. Schmeltz. † — Het eerste bananenschip te Amsterdam. — Een Junghuhn-gedenkboek. — Een gouvernements landbouwhuis. — De jaarmarkt te Soerabaja. — De koffiecultuur in N.-I. als bron van inkomsten. — De rietsuikerindustrie in verschillende landen. — Islamisme en beschaving. — The Dutch Burgher Union te Ceylon. — Engelsche expeditie naar Ned. Nieuw-Guinea. — Veiligheid en belasting in Djokja. — Het Museum van Land- en Volkenkunde te Rotterdam. — Uitvoer van oudheden uit N.-I. — Het Indisch boschbeheer. — Eene circulaire. — Inboorlingen-politiek in Algiers. — Eene excursie naar het Boven-Kajan gebied. — Het politiek leven in Ned.-Indië.

De Madoera-stoomtram. In het onlangs verschenen 12de jaarverslag der maatschappij van dezen tramweg over het jaar 1908 wordt medegedeeld dat het contract voor het vervoer van verpakt zout naar Besoeki en Panaroekan tegen ult. 1908 door den Directeur der Gouvs. Bedrijven werd opgezegd en op 28 Oct. jl. voor den tijd van drie jaar in het openbaar uitbesteed. De maatschappij schreef in voor de prijzen, waarop dit haar vroeger was gegund, doch werd uit het veld geslagen door Chineesche ondernemers, wier aanbod pl.m. *f*60.000 lager was. Zij toonde aan dat de Madoera stoomtram niet zonder het zoutvervoer kan blijven bestaan, en dat zij bij openbare aanbesteding in concurrentie met Chineesche ondernemers geen kans van slagen had. Daarom werd aan den Minister hetzij onderhandsche gunning van die contracten gevraagd, dan wel een jaarlijksch subsidie van *f*37.000 als vergoeding voor het kosteloos vervoer van ambtenaren en briefmalen, of eindelijk overneming van den tramweg. Zonder eene definitieve beslissing te nemen, heeft de Minister op het onlangs ingediende ontwerp tot wijziging en verhooging van de Ind. begrooting voor 1909, van welk stuk (no. 226) in het slot onzer vorige Revue sprake was en dat op de zitting van 19 Mei jl. werd aangenomen, voor dit jaar een bedrag van *f*37.000 subsidie gebracht. Dit geschiedde blijkens de M. v. T.

omdat staking van het bedrijf der maatschappij het algemeen belang zou schaden en zeker *f*30.000 à *f*35.000 aan het Gouvernement zou kosten voor vervoer van brieven, ambtenaren, gevangenen, enz. In afwachting van de definitieve beslissing omtrent de overneming of subsidiëering van haar bedrijf, wordt aan de maatschappij dit bedrag voor één jaar verleend. In het Voorl. Verslag op die Memorie werd o.a. voorgesteld alleen het tekort der maatschappij, tot dat bedrag als maximum, te dekken. Men verlangde eene berekening van de jaarlijksche uitgaven voor het bewuste vervoer en hoeveel voor het zouttransport vroeger aan de maatschappij en nu aan den aannemer werd uitgekeerd. De M. v. A. gaf hierop eenige cijfers. De netto winst, door de maatschappij met het vervoer van gouvs. zout verkregen was in de jaren 1906—1908 respectievelijk *f*27.920; *f*31.990 en *f*30.250. Deze cijfers geven het verschil aan tusschen alle ontvangsten voor het zoutvervoer en alle onkosten, waaronder ook de tramvrachten, welke door den dienst van het zoutvervoer aan de exploitatie van den tramweg vergoed werden, nl. respectievelijk in die jaren: *f*63.030; *f*68.380 en *f*69.580. Nu het zoutvervoer wegvalt moet de Mij. dus niet slechts de netto winst, maar ook die vracht missen, waartegenover slechts eene kleine vermindering van exploitatiekosten staat, aangezien de treinen, met of zonder zout, toch moeten rijden. Per kojang werd aan de Mij. uitgekeerd krachtens contract Madoera (pakhuizen aan de tram) *f*4.50, id. (debietplaatsen) *f*11.40; Probolinggo *f*5.50; Pasoeroean *f*5.40; Solo-Klatten *f*11.22; Japara *f*15.75; Soerabaja (naar de zoutverk.-pakhuizen) *f*8.25; id. (naar de debietplaatsen) *f*15; Panaroekan *f*3.73⅝; Rembang *f*19.73⅝ en voor Madioen 36.6 ct. per kojangpaal. In totaal werd aan de Mij. voor de uitvoering der zoutcontracten in 1906—'08 resp. uitbetaald *f*207.406; *f*199.507 en *f*203.697. Wat aan den Chineeschen aannemer uitgekeerd werd was nog niet bekend.

Uit het verslag der Mij. wordt nog aangeteekend dat het winstsaldo over 1908 bedroeg *f*85.983, doch dat hiervan *f*85.500 in het bestaande Fonds voor buitengewone vernieuwing en uitbreiding is gestort, omdat het niet verantwoord is den tramweg verder te exploiteeren zonder behoorlijke regeling der vernieuwings- en reservefondsen, voor zoover dit onder de bestaande omstandigheden mogelijk is.

* * *

De Anti-Suikeraccijnsbond gaf onlangs het eerste nummer uit van een tweemaandelijksch orgaan *De Suiker*, onder redactie van den heer W. Graadt van Roggen te Breda. Daaruit blijkt dat het bestuur van dien bond bestaat uit de heeren: Dr. S. Birnie, K. de Boer Cz., Dr. Vitus Bruinsma, C. J. van Lookeren Campagne, Dr. M. Greshoff, Dr. R. N. de Haas, Mr. H. F. Hesselink van Suchtelen, J. M. Pijnacker Hordijk, H. van Kol, A. van Leeuwen, Prof. Dr. C. A. Pekelharing, J. W. Sanders en Mr. H. Smeenge. Reeds vroeger is in dit tijdschrift (*Ind. Gids* 1903 I, bl. 281) van dezen bond melding gemaakt, waarvan de oprichting geschiedde op aansporing van den in 1904 overleden heer George Birnie, aan wiens rusteloozen ijver op dit gebied, in de inleiding door Prof. C. A. Pekelharing hulde wordt gebracht. Doel en werkzaamheid van den bond worden door den heer Hesselink van Suchtelen in een volgend artikel besproken en Dr. Greshoff geeft het eerste gedeelte van een opstel over „Suikeraccijns en Saccharine."

In de redactie van art. 1 van de statuten, nl. dat het doel is „verlaging, zoo mogelijk, afschaffing van den suikeraccijns" in Nederland, schemert het besef der moeilijkheid door om het einddoel te bereiken en dit is geen wonder. Immers de algeheele afschaffing zoude den Staat komen te staan

op een verlies van 22 millioen 's jaars, of circa 5 millioen meer dan het bedrag der gezamenlijke opbrengst van de vermogens- en bedrijfsbelasting. Gemakkelijk is het waarlijk niet om een aequivalent te vinden voor een zoo elastische belasting als de suikeraccijns, die van 2 millioen in 1863 tot het elfvoud van dat bedrag kon stijgen. Het was daarom goed gezien om eerst op eene verlaging aan te sturen. En volgens den heer H. v. S. zal en moet het daartoe komen in verband met de gewijzigde beschouwingen, welke zich omtrent den aard dier belasting in binnen- en buitenland baan breken en de resultaten waartoe dit reeds heeft geleid. Gewezen wordt op Oostenrijk, waar de regeering aan den aandrang tot suikeraccijnsverlaging des te minder weerstand kon bieden, vermits het een onbetwistbaar feit werd geacht, dat de suiker in de volksvoeding een steeds grooter rol speelt en (met uitzondering alleen van Italië en Nederland) in Oostenrijk de hoogste suikerbelasting geheven werd. Hoopvol werd men ten onzent gestemd door de voorstellen in 1904 en door het vorige Ministerie gedaan, welk laatste de accijns van *f*27 op *f*17 per 100 K.G. wilde brengen. Meer nog wordt verwacht van de vorming eener krachtige volksovertuiging omtrent de voedingswaarde van suiker. In verband daarmede wordt de aandacht gevestigd op een artikel van A. Dastre in de *Rev. des 2 M.* van 1 Aug. 1903, op een in 1903 verschenen vlugschrift van Prof. Dr. C. A. Pekelharing: „De volksvoeding en de Suikeraccijns." Daarop volgde een praeadvies van Mr. H. T. Hesselink van Suchtelen in 1904, en een in 1905 verschenen brochure van Dr. Greshoff tegen de saccharine. In 1906 gaf de heer C. J. v. Lookeren Campagne een vlugschrift uit tot beter begrip van de beteekenis der suiker voor de volksvoeding, terwijl voorts verschillende artikelen der bestuursleden in dagbladen en tijdschriften verschenen.

Uit een statistiek omtrent het suikerverbruik in Nederland, in het blad opgenomen, blijkt dat de totale veraccijnsde hoeveelheid suiker in Nederland verbruikt in 1897 bedroeg 56.732.483 K.G.; in 1902: 70.760.186 en in 1908: 82.615.538 K.G., terwijl, vergeleken met het jaarlijks opgegeven bevolkingscijfer, het suikerverbruik per hoofd in de jaren 1897 t/m 1907 respectievelijk bedroeg: 11.42; 11.51; 11.76; 12.14; 12.84; 13.34; 13.40; 13.57; 13.02; 14.13 en 14.51 K.G.

* * *

Een tragische gebeurtenis in Atjeh. Op 7 Mei jl. richtte het Kamerlid De Stuers een vraag tot den Minister (zie Aanh. Verslag der *Hand.* no. 35) betreffende het door een patrouille onder luitenant H. Scheurleer in een grot neerleggen van 10 vijanden, 12 vrouwen en 11 kinderen, waarvan het bericht blijkt te zijn opgenomen in de *Jav. Ct.* van 2 April jl., doch waaromtrent den Minister geen nadere bijzonderheden bekend waren. In de Atjeh-correspondentie van het *Algem. Handelsblad* van 18 Mei, onderteekend „Si Anoe", wordt vermeld dat zulks plaats had in het Meulabohsche. Genoemde luitenant patrouilleerde met twee brigades marechaussees in het gebied van de Wojla-rivier, ten noorden van den post Koeala-Beë. Het is daar een verbazend moeilijk terrein (zie *Ind. Gids* 1907 I, bl. 248). Op 19 Maart te Bateë Lheuë vertoevende, werd men Atjehers op een bergrug gewaar, waarvan men door een diep ravijn gescheiden was. Behoedzaam wisten de marechaussees den bijna loodrechten ravijnwand af te dalen en onbemerkt te naderen, waarna de schuilplaats der Atjehers door opstijgenden rook ontdekt werd en de uitgangen zooveel mogelijk werden afgezet. Plotseling kwamen vier met geweren gewapende Atjehers te voorschijn, waarvan één werd neergeschoten, doch nog den tijd had zijn geweer achter-

waarts weg te werpen, waarmede de anderen in een grot verdwenen. Men vond een gang, die tot de grot toegang gaf, en door een zwaren steen was afgesloten. Met een fakkel werd de gang verlicht en, dat de vijand zich achter dien steen bevond, bleek uit een lansstoot, toen getracht werd dezen op zijde te duwen. Sommaties om zich op lijfsbehoud over te geven werden slechts beantwoord met een regen van zand en steenen om den fakkel te dooven. Uit het ,,Allah-al-illah-lah'' dat aangeheven werd, bleek dat de troep zich ten doode had gewijd. Men bood ongehinderden aftocht aan mogelijk aanwezige vrouwen en kinderen, gaf twee uur bedenktijd, doch zand en steenen waren het eenige antwoord. Eindelijk werd voor de opening een vuur aangelegd, met natte bladeren bedekt, zoodat de rook hoog opsteeg. Na ongeveer 10 minuten werd dit gedoofd en riep men nogmaals om zich over te geven. Alles evenwel tevergeefs. Toen werd het vuur opnieuw aangemaakt met het bekende resultaat. Den volgenden morgen wentelde men den zwaren steen weg. Er kwam een gewelf te zien, waarin werden gevonden 9 lijken, Beaumont-geweren, vier donderbussen en verscheidene blanke wapenen; deze ruimte stond in verbinding met een ander gewelf, waarin nog 23 lijken werden aangetroffen, benevens verscheidene brieven gericht aan Teungkoe Imeum Siadeuë. De grot was de schuilplaats van dezen geestelijke met zijn aanhang. Waarom de bende niet door uithongering tot de overgave is gedwongen, wordt daardoor verklaard, dat men in dit geaccidenteerde terrein nooit zeker is van het succes van zulk een middel, daar ontsnapping door andere uitgangen dikwijls nog mogelijk is, zooals dezelfde commandant eenigen tijd geleden zelf ondervonden had met een bende, wier aanval ons later nog ettelijke dooden en gewonden kostte.

* * *

De oud-Consul-Generaal W. H. Read, waarvan in de Maart-afl. bl. 380 reeds sprake was als ernstig ongesteld, is blijkens eene onlangs in de bladen aangetroffen advertentie op 10 Mei jl. te Londen overleden in den ouderdom van 90 jaren, zoodat de destijds opgegeven leeftijd niet geheel juist blijkt te zijn. Terwijl in die afl. reeds het een en ander over zijn verdiensten gezegd is, zij hier nog verwezen naar de Juli-afl. 1879 van de *Ind. Gids*, waarin op bl. 61 wordt medegedeeld hoe Gouverneur-Generaal Loudon op 16 Febr. 1873 langs telegraphischen weg de tijding had ontvangen dat Atjeh vijandelijke en verraderlijke plannen tegen ons smeedde. Deze tijding was afkomstig van den Consul-Generaal te Singapore — ,,een zeer geloofwaardig agent en een man, die onder de voornaamste personen der *Straits Settlements* relaties bezit'' zoo leest men daar. ,,Niet bij wijze van een gerucht, zooals men getracht heeft te doen gelooven, neen, als stellig berichtte de Consul-Generaal, dat gezanten van Atsjin bij de Consuls van Amerika en Italië hulp tegen Nederland hadden gezocht, en bereids zoo goed waren geslaagd, dat de Consul van Amerika een tractaat had ontworpen, en tevens de gezanten beloofd had, onmiddellijk den Amerikaanschen vlootvoogd, die in de Chineesche Zee gestationneerd was, te zullen bewegen of gelasten, naar Atsjin te stevenen.'' Daarop volgde het Ministerieel telegram van 18 Febr. 1873 en werd de oorlog begonnen.

* * *

Indische Vereenigingen. Terwijl in de April-afl. bl. 535 melding werd gemaakt van eenige Indische vereenigingen, leest men thans dat dit aantal o.a. in Bantam vermeerderd is met een inlandsche onderwijzers-vereeniging.

Onder het opschrift „Java vooruit" deelt de *Nieuwe Courant* van 15 Mei jl. mede dat op tweeden Paaschdag alle onderwijzers in dat gewest bijeen kwamen in het gebouw der vereeniging P i r o e k o e n (Samenwerking), welke vergadering door den regent van Serang werd geleid. Het doel schijnt om eerst eenheid te brengen in het onderwijs in dat gewest en om later den weg te banen tot een meer algemeen inlandsch onderwijzersgenootschap. Men zou o.a. het rekenboek van Wisselink in de landstaal doen vertalen, om meer eenvormigheid in het rekenonderwijs te brengen en elke drie maanden bijeenkomen om persoonlijke en algemeene belangen te bespreken.

Uitvoerige mededeelingen kwamen in den laatsten tijd in de Nederlandsche dagbladen voor over d e I n d i s c h e V e r e e n i g i n g in Nederland, die op 23 Mei jl. een buitengewone bijeenkomst of receptie in het restaurant De Twee Steden te 's-Hage hield, ter viering van de geboorte van H. K. H. Prinses Juliana. Op de vraag wat deze in het vorig jaar opgerichte vereeniging is en beoogt, geeft de *Nieuwe Courant* van 25 Mei jl. het antwoord, dat zij ontstond uit de behoefte aan meerdere aansluiting van de in Nederland aanwezige Indiërs, onder welken naam verstaan worden de inheemsche bewoners van Nederl. Oost-Indië. De statuten omschrijven als haar doel, het behartigen der gemeenschappelijke belangen van die Indiërs: 1o. door het bevorderen van hun onderlingen omgang in Nederland en 2o. het aanmoedigen van landgenooten om daar te komen studeeren. Dit laatste tracht zij te doen door *a* inlichtingen te geven omtrent studie en verblijf, *b* door het helpen van pas aangekomen Indiërs en *c* door desgevraagd alle mogelijke inlichtingen te geven over Nederland. Den omgang onderling tracht zij te bevorderen door het houden van vergaderingen, lezingen en gezellige bijeenkomsten en door de herdenking van nationale feesten. Op het oogenblik zijn er 23 leden, studeerenden te Amsterdam, Leiden, Delft en Wageningen.

* * *

De Chineesche Missie. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Mei jl. wordt uit de Indische bladen het een en ander overgenomen betreffende de aankomst op 15 April jl. te Tandjong Priok van de beide Chineesche oorlogsschepen „Hai Yoeng" en „Hai Tsi", aan boord waarvan zich de regeeringscommissaris Ong Tay Tjeng bevond. Vergezeld van zijn gevolg en van Chineesche comités van ontvangst begaf deze zich om één uur van boord en per auto naar de stad. Daar werden zij welkom geheeten door het bestuur der Chineesche vereenigingen Tiong Hoa Hwe Kwan (zie *Ind. Gids* 1908 I, bl. 825) en Hoa Siang Tjong Hwe en met muziek ontvangen. In de Chineesche wijken van Batavia wapperde van tal van woningen de drakenvlaggen. Een redacteur van het *Batav. Nieuwsblad* had een onderhoud met den Chineeschen regeeringscommissaris. Gevraagd naar het doel van zijn komst, luidde het antwoord: „De Chineesche regeering heeft het goed geoordeeld, nu ook onder de Chineezen op Java, gelijk elders buiten China, een ook geestelijk steeds levendiger verkeer zich ontwikkelt met het moederland, van tijd tot tijd door de uitzending van regeeringsvertegenwoordigers de betrekkingen levendig te houden, niet het minst om het zich uitbreidende handelsverkeer tusschen Java en China te bevorderen". De reisroute was er in verband daarmede op ingericht overal, waar Chineesche handelsvereenigingen opgericht zijn, kennis te maken met de leiders, om den commissaris „eenige bekendheid eigen te maken van werking en voorspoed van den Chineeschen handel, hier op Java voornamelijk." Het voornemen bestond Bandoeng en Soekaboemie te bezoeken, dan naar Semarang

te gaan, vandaar uit naar Solo en Djokja, vervolgens weder over zee naar Soerabaja, Boeleleng op Bali en Makassar en vandaar terug naar Singapore. Van uit deze plaats zou een bezoek aan Deli worden gebracht. Wat de vraag betreft of er geen politiek doel achter zat, werd geantwoord dat de zending geen bewust politiek doel heeft. Natuurlijk zou de belangstelling, waarvan de Chineesche regeering blijk geeft, in het lot der Chineezen in Indië, van invloed zijn op de gevoelens der landgenooten van den commissaris, maar daarop werd niet gewerkt. Hij bedoelde te zeggen dat geen politiek karakter aan zijne missie wordt gegeven, al zal het natuurlijk gevolg van deze aanrakingen zijn, dat de Chineezen zich telkens weer het verre vaderland herinneren, dat hen niet vergeten heeft.

* * *

Chineesche bankinstelling. Zonder in verdere bijzonderheden te treden over hetgeen zooal omtrent de door deze zending gewekte gevoelens wordt medegedeeld, schijnt het ons bij de praktische Chineezen wel waarschijnlijk dat die belangstelling van het stamland ook verband houdt met het materiëele bezit van de Chineezen buiten China. Zoo leest men in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Mei jl. dat er plannen bestaan om eene groote Chineesche bankinstelling op te richten, die haar zetel te Shanghai zou hebben en in alle werelddeelen agentschappen zou vestigen. Het doel der bank zou zijn, zoowel den toenemenden Chineeschen handel te steunen, als de in het buitenland verblijf houdende Chineezen op het gebied van geld- en credietzaken behulpzaam te zijn. Volgens de *Java-Bode* hebben de ontwerpers, na zich van den steun van de Chineesche Staatsbank te hebben verzekerd, een afgevaardigde uitgezonden om in het buitenland de gevoelens der Chineesche handelsvereenigingen te vernemen. Deze bezocht Indo-China en te Singapore sloot zich een afgevaardigde van de handelsvereeniging Siang Hwe aldaar bij hem aan. Beide begaven zich toen naar Batavia, andere handelsplaatsen van Java en Makasser, van waar de eerstbedoelde der beide afgevaardigden zijn reis o.a. naar Amerika voortzette.

De nieuwe bank, „Tiong Kok Hoa Siang Gin Hang" krijgt, behalve het tegen het einde van dit jaar te Shanghai te openen hoofdkantoor, een dergelijk te Singapore, waarna achtereenvolgens agentschappen zullen volgen te Manilla, Rangoon, Makasser, Soerabaja, Semarang en Batavia. Daarna komen Penang, Calcutta, Colombo, enz. aan de beurt. Het kapitaal is 20 millioen taels groot, waarvan de helft bij de oprichting wordt gestort. De aandeelen zijn per stuk pl.m. *f*12.50 groot om voor Chineezen uit alle standen de gelegenheid tot deelneming te openen. De aandeelen zijn ongeveer als volgt geplaatst: in Shanghai 2 millioen taels, in Hongkong $\frac{1}{2}$ millioen, Singapore 2 millioen, in Manilla $1\frac{1}{2}$, in Rangoon 1, in Soerabaja 1 en in Makasser en Batavia $\frac{1}{2}$ millioen. Het overige van het halve kapitaal wordt in China zelf geplaatst.

* * *

Curaçao en de 30 pCt. additioneele rechten. In het *Algem. Handelsblad* van 11 Mei wordt vermeld hoe de heer Julio Calcano, 30 jaar geleden hoofdbeambte bij de douane te Puerto Cabello, in het Venezolaansche blad *El Tiempo* het ontstaan dier 30 pCt. additioneele rechten verklaart. Men had namelijk opgemerkt dat gelijksoortige goederen, die van Curaçao en Trinidad ingevoerd werden, veel minder zwaar verpakt waren dan dit ter wille van de langere zeereis met de goederen uit Europa het geval was. Daardoor leden de importeurs uit Europa schade en de fiscus verloor bij

het toenemen van den handel van uit de Antillen, door het verschil in gewicht der verpakking. Om deze reden werd verhooging van rechten voor deze eilanden in overweging genomen. Generaal Guzman Blanco vermeerderde bij een berekend verlies van 15, hoogstens 20 pCt., die rechten evenwel met 30 pCt. Daardoor is de handel van de Antillen met Venezuela afgenomen. De heer Calcano zou het daarom rechtvaardig vinden, die rechten op billijke wijze te verlagen. Daar staat tegenover dat dan de groothandelaars liever depots voor hunne koopmansgoederen op Curaçao en Trinidad zullen vestigen en daarvan slechts naar behoefte in Venezuela zullen invoeren, hetgeen weder ten nadeele van den fiscus is. De *Amigo di Curaçao* meent dat het niet aangaat Curaçao te verhinderen voordeel te trekken uit gunstiger ligging en vraagt waarom de Europeesche, dat wil zeggen, de Duitsche handelshuizen moeten worden voorgetrokken. En deze bevoordeeling geschiedt bovendien ten nadeele van den Venezolaanschen handel. — Uit een en ander blijkt evenwel dat de afschaffing dezer additioneele rechten voor de Venezolaansche regeering nog zoo gemakkelijk niet is.

Intusschen blijkt (*Handelsbl.* 1 Juni) dat door het beleid van onzen Minister v. Buitenl. Zaken die afschaffing nog slechts een quaestie van tijd is. In de Venezolaansche pers scheelt het weinig, zegt de *Amigo d. C.*, of de 30 pCt. worden een krijgsleuze tegen de vreemdelingen. Moge het optreden van Nederland spoedig ten tweeden male aan onze woelige naburen de vrijheid hergeven en de rust.

* * *

Een groote Chineesche school te Medan. Terwijl de *Sumatra Post* reeds verleden jaar (zie *Ind. Gids* 1908 I, bl. 827) over de particuliere Engelsch-Chineesche scholen te Medan heeft gesproken, wijst dat blad er blijkens een in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Mei jl. overgenomen bericht op, dat van een Hollandsch-Chineesche gouvs.-school aldaar nog niets is gekomen, omdat men deze achteraf voor Medan niet noodig schijnt te hebben geacht. Daarentegen is aan de Djalan Kossong in de nieuwe Chineesche wijk een groot dubbel schoolgebouw verrezen, gebouwd voor rekening van den kapitein- en majoor-Chinees. Naast de school staat een even royaal gebouw, bestemd voor woning van de onderwijzers en voor interne leerlingen uit andere plaatsen van het gewest. Deze particuliere school zal zijn de voortzetting van de voornaamste Engelsch-Chineesche schooltjes op grooter schaal. Er is plaats voor 400 leerlingen, die onderwijs zullen ontvangen van Engelsch sprekende Chineesche onderwijzers. Bij een gesprek met den kapitein-Chinees, die blijkbaar van het nut van Hollandsch onderwijs overtuigd was, omdat hij voor zijn eigen kinderen toegang op de Europeesche school wist te verkrijgen, bleek dat de ouders, wier kinderen eenmaal in het Engelsch onderwijs hadden gekregen, er prijs op stelden dat het in die taal werd voortgezet, doch dat, als onder zich blijvend vestigende Chineezen vraag naar Hollandsch ontstond, later ook Hollandsche onderwijzers aangesteld zouden worden. De *Sum. P.* meent echter dat niet gewacht moet worden op die vraag, doch dat de gelegenheid om Hollandsch onderwijs te krijgen eerst van regeeringswege moet worden geboden, en wel te eerder ter S. O. K., omdat men zich daar al met een vreemde taal is gaan behelpen.

* * *

Ook een vorstelijke moeder. De *Nieuwe Courant* van 14 Mei jl. vestigde er de aandacht op dat in het *Soerab. Hbl.* een lans wordt gebroken voor de

in 1884 naar Menado verbannen weduwe van wijlen Hamangkoe Boewono V, in leven sultan van Djokja. Toen deze stierf, liet hij drie dochters na, maar eenige maanden na zijn dood bracht de weduwe Ratoe Kedaton een zoon ter wereld, goesti Mohamad. Intusschen was reeds een jongere broeder van den gewezen sultan dezen als Hamangkoe Boewono VI opgevolgd. Zonder er een oordeel over uit te spreken of de Regeering in die benoeming verkeerd handelde, is het toch begrijpelijk dat de moeder op allerlei wijze trachtte de kansen van haar zoon op den troon te versterken. Haar positie aan het hof was daardoor niet benijdenswaardig; van Mohamad werd verteld dat hij niet wel bij het hoofd was en vaak werd er bijgevoegd, dat men in de omgeving van den Sultan den jongeling met voordacht in dien toestand bracht door het toedienen van geheime middelen, uit vrees dat hij anders zijn oom zou opvolgen en dat daardoor diens kinderen weder zouden worden uitgesloten. In 1884 ontvluchtte de weduwe met haar zoon, volgens den een om te Buitenzorg recht te zoeken, volgens anderen om een opstand tegen den regeerenden Sultan te verwekken. Zij werd door onze troepen achterhaald en met haar zoon naar Menado verbannen. In 1905 stierf deze en nu wordt het vijf en twintig jaar, dat zij de straf ondergaat, die nu te zwaarder treft, nu zij haar eenigen zoon, voor wien zij alles opofferde, heeft verloren. Het blad vraagt of het thans tegenover de zeventigjarige vrouw geen tijd is om genade voor recht te doen gelden, als er hier van recht kan worden gesproken.

* * *

Westersch vandalisme in China. De *Nieuwe Courant* van 15 Mei bespreekt de berichten, die sinds eenigen tijd de ronde doen over het vooral in noordelijk China vernielen van monumenten, beelden, enz., door Europeanen. Aan een schrijven uit Peking, door den hoogleeraar J. J. M. de Groot te Leiden aan dat blad ter inzage toegezonden, blijkt dat in 1907 een niet in China woonachtig doch ter goeder naam bekend vreemdeling eene expeditie bekostigde naar Siau Foe in de provincie Sjensi, waarvan later bekend werd dat het oorspronkelijk doel was een Nestoriaansche tafel te rooven, hetgeen echter niet slaagde door de tegenwoordigheid van andere vreemdelingen en omdat de gouverneur de tafel in de stad liet overbrengen.

Eenigen tijd geleden vestigde een officieel college de aandacht van den troon op de vernielingen door vreemdelingen aangericht binnen de omsluiting van den Tempel des Hemels te Peking en moest die tempel, Ta Kao Tien, voor bezoekers gesloten worden. De vernieling van het snijwerk rondom het voetstuk van een marmeren monument in den Gelen Tempel in 1900 begonnen, wordt steeds voortgezet. De aanleg van spoorverbindingen heeft het toenemen van deze vernielingen zeer in de hand gewerkt. Er heeft zich nu een comité in China gevormd, dat zich tot taak stelt de monumenten en beelden tegen deze vernielzucht te beschermen en waarvan personen van verschillende nationaliteit leden zijn, o.a. ook de heer W. J. Oudendijk, secretaris van de Nederl. legatie te Peking. Het comité zorgt er voor dat bezoekers van oudheden eene waarschuwende circulaire in handen krijgen en roept de hulp in van allen, die zich voor de zaak interesseeren. Door toezending van 2 frs. aan den eere-thesaurier, den heer E. G. Hillier te Peking kan men lid der vereeniging worden.

„Voor de Chineesche kunstschatten", zegt de *N. Ct.*, „is het zeer te bejammeren, dat zij op die wijze teloorgaan, doch al zouden wij voor het behoud daarvan niet veel gevoelen, schamen moeten wij Europeanen ons

toch, dat wij, die ons stellen op het standpunt van meer beschaafd en ontwikkeld te zijn, in dat land te werk gaan als roovers en vandalen."

Een ander staaltje hoe weinig de Europeanen in China hun fatsoen weten te houden blijkt uit een in het *Alg. Hbl.* van 27 Mei en andere bladen overgenomen bericht uit de *Köln. Zeitung* dat, terwijl bij de op 1 Mei te voren plaats gehad hebbende begrafenis van wijlen keizer Kwang Soe door het Wai Woe Poe aan de gezantschappen het verzoek was gericht dat de genoodigden geen photographie-toestellen zouden medenemen, niettemin tal van Europeanen zich daarmede gewapend hadden. Een in groot tenue gestoken ambtenaar eener groote natie ontzag zich zelfs niet om in een album schetsen te maken en deze bij het den vreemden gasten in den Zoölogischen tuin aangeboden dejeuner aan zijne Chineesche gastheeren te laten zien.

* * *

Te veel bestuursbemoeienis. De *Nieuwe Courant* van 14 Mei haalde uit de *Locomotief* een eigenaardig staaltje aan van het nadeel om bureau-theorieën in de praktijk te willen toepassen. In Salatiga werd last gegeven om alle beschikbare gronden en weiden met eene op Bengaalsch gras gelijkende grassoort te beplanten, Kolodjono genaamd, en tevens de beesten niet meer vrij te laten rondloopen doch op stal te voederen. Dit was een groot verlies aan tijd en geld voor de veehouders, die maar juist genoeg gras sneden om het vee in het leven te houden. Daardoor ging de veestapel achter- in plaats van vooruit. De lastgeving verwekte groote ontevredenheid en er wordt op gewezen hoe gevaarlijk zulke lastgevingen kunnen nawerken en den bodem voor fanatisme en opruiing bereiden.

* * *

Consulaat-Generaal van Turkije te Batavia. Het *Algem. Handelsblad* van 16 Mei jl. vestigt er de aandacht op, dat de correspondent te Constantinopel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, als vervolg op een vroeger bericht (zie onze Mei-afl. bl. 677), dd. 12 Mei jl. schrijft, dat den vorigen dag de benoeming zou zijn afgekomen van Eched Rachid Bei, op het oogenblik Raad van Legatie aan de Ottomaansche Ambassade te St. Petersburg tot consul-generaal van het Turksche Rijk te Batavia, een man van groote begaafdheid en warm voorstander van het nieuwe régime. Volgens bericht zou hij tot eene aanzienlijke en welgestelde familie behooren en zich voor dien post beschikbaar hebben gesteld; men zou op dien uitgesproken wensch des te gewilliger zijn ingegaan, daar het nieuwe régime er groote waarde aan hecht, de vrijwel zelfstandige vertegenwoordigingen in de verafgelegen Moslimsche landen vervuld te zien door personen, niet alleen bekwaam en ervaren, doch voldoende op de hoogte van de inzichten en het streven der Jong-Turksche politiek en deze geheel toegedaan. Zulk een man van vertrouwen verwacht men dat Esched Rachid Bei zal wezen.

Het *Hbl.* herinnert er aan dat van een ontslag aan Racime Bei te Batavia niets is gebleken en vraagt of men hier te doen heeft met een intrige, aansturend op vervanging van den tegenwoordigen titularis. Het wordt niet ondienstig geoordeeld deze vraag waar zulks mogelijk is en behoort, onder de oogen te zien.

* * *

Opium op Java. In zijn „Van Dag tot Dag" was het *Algem. Handelsblad* van 10 Mei jl. opgekomen tegen „een paar leelijke en kwaadsprekende

stukjes" over de Nederlandsche opium-politiek, voorkomende in de April-aflevering van *The Friend of China*, het orgaan der Britsche Maatschappij „for the suppression of the opiumtrade." Voor ons land vindt het *Hbl.* het niet noodig de daarin voorkomende beweringen te weerleggen, doch het zond aan den secretaris der redactie een overdruk van de redevoering door Dr. E. B. Kielstra over de opiumregie in het *Ind. Gen.* gehouden. Door de regie is het opiumgebruik verminderd en de demoraliseerende smokkelhandel in opium geknot. Met een enkel woord worden de voordeelen der regie tegenover de pacht, die het gebruik uit zelfbehoud moest aanmoedigen, in het licht gesteld.

De *Nieuwe Courant* van 16 Mei vestigde er de aandacht op, dat C. Th. v. D. in een entrefilet in *Land en Volk* opkwam tegen de bewering van het *Hbl.*, dat het oude geslacht van opiumschuivers uitsterft en het verbruik daalt, omdat er niets gedaan wordt om het aantal opiumklanten aan te vullen. Sedert 1904, onder de werking der regie, is het opiumverbruik niet verminderd maar toegenomen, zooals zou blijken uit cijfers voorkomende in een artikel van v. D. in *Land en Volk* van 29 April jl. Dit verzet van die zijde verwondert de *N. Ct.*, vooral omdat in dat artikel de opmerking van Dr. Kielstra juist wordt geoordeeld, dat de cijfers van 1893, het laatste jaar van de pacht over geheel Java, vergeleken met 1907 eene vermindering van verbruik aanwijzen. Waar v. D. echter in zijn opstel de aandacht op vestigde was, dat na de invoering der régie een paar jaar lang het debiet sterk daalde om dan plotseling weer te rijzen. De *N. Ct.* verklaart zulks uit de omstandigheid dat de pachters nog veel clandestiene opium in voorraad hadden, die eerst verkocht is, waardoor het debiet van regie-opium aanvankelijk gedrukt werd. Dan wijst dit blad op de resultaten in Dr. K.'s brochure: In 1893 verbruik van 1079 pikols wettig en daarbij v e e l gesmokkeld opium, in 1907 slechts 771 pikols wettig en daarbij w e i n i g gesmokkeld opium, zoodat het verbruik per hoofd der bevolking met minstens 40 pCt. is afgenomen. Men late met zulke resultaten de regie toch nuttig aan het werk en bederve dit niet door onnoodig en overijld ingrijpen. Ook deed het der *N. Ct.* leed dat v. D. het entrefilet geschreven heeft, omdat daardoor zonder eenig nut voedsel wordt gegeven aan de aantijgingen, die het *Hbl.* juist aan het bestrijden was.

Blijkens de *N. Ct.* van 24 Mei was de discussie nog niet uit, en schijnt er bij *Land en Volk* nog eenig misverstand te heerschen omtrent het verschil in het feitelijk opiumverbruik en het debiet. Door te vragen of er toch nog opiumklanten gekweekt worden, werd het pleidooi verzwakt van iemand die bezig was de Nederl. regeering te verdedigen tegen lasterlijke aantijgingen in een buitenlandsch blad. De *N. Ct.* blijft protesteeren tegen het zonder een zweem van bewijs in verdenking brengen van het opperbestuur, van de Indische regeering en van de Indische bestuursambtenaren, dat zij het opiumgebruik zouden aanmoedigen.

In het *Alg. Handelsblad* van 9 Juni wordt nog eens gesproken over „Opium en sterken drank in N.-I." en, met betrekking tot het eerste, gewezen op drie stroomingen die zich openbaren, nl. 1o. van hen die, ziende dat de regie ten volle aan de verwachting beantwoordt, haar rustig haar gang willen laten gaan; 2o. van hen, die meenen dat het tempo versneld moet worden door uitbreiding van verboden kringen en vermindering van verkoopplaatsen en 3o. van de personen, die van bestrijding van het opiumverbruik binnenhalen van den drankduivel vreezen. Het blad heeft ernstig bezwaar tegen het sub 2o. bedoelde denkbeeld en deelt niet de vrees sub 3o.

Door uitbreiding der verboden kringen werkt men het clandestien bedrijf in de hand en zal men vooruitgang op papier, doch niet in werkelijkheid hebben. Dit geldt ook voor vermindering van het aantal verkoopplaatsen. Wordt de winkel gesloten bij gebrek aan koopers — uitmuntend; doch door ontijdige sluiting maakt men het dezen noodeloos lastig en dit leidt tot onwettigen verkoop. De menschen zullen dan ook meer voorraad in huis nemen en dit werkt de verleiding tot verbruik in de hand. Wat het derde punt betreft, het doel is thans het aantal schuivers geleidelijk te doen dalen en geen nieuwe te kweeken. Daardoor zal het aantal drinkers niet toenemen. Het alcoholgevaar in Indië is niet gering, maar is afgescheiden van de opiumbestrijding. Beide staan op zich zelf. Aangehaald wordt wat prof. Dr. G. A. Wilken schreef in 1890 (De Opiumvloek bl. 80) dat vroeger palmwijn in den geheelen Archipel in gebruik was; bij den overgang tot den Islam, die sterken drank verbiedt, heeft destijds noch opium, noch iets anders dien prikkel vervangen. In de Padangsche binnenlanden wordt evenmin sterken drank als opium gebruikt, hetzelfde is het geval met de Mohammedanen van Ambon en in Bolaäng Mongondo. Over het algemeen is de Indonesiër niet verslaafd aan drank. Het verband tusschen opium en drank is volgens het *Hbl.* in 1870—'72 te berde gebracht om het onbeperkt verstrekken van opium aan de pachters te vergoelijken, maar steunt niet op de feiten.

* * *

De zending en de jongste bewegingen onder de Inlanders en Chineezen. In haar op Hemelvaartsdag te Rotterdam gehouden openbare vergadering trad voor de Nederlandsche Zendingsvereeniging aldaar o.a. Prof. Mr. L. W. C. van den Berg op, en besprak de beweging, die thans in geheel Oost-Azië merkbaar is en zich, zij het dan in een eenigszins gewijzigd karakter, ook in Ned.-Indië vertoont. Het dualisme van Aziaten en Europeanen, waarop ons koloniaal stelsel berust, en dat zich in alle wetten afspiegelt, beantwoordt niet meer aan de eischen van den tijd. Verschillende feiten worden aangehaald om de beweging te kenschetsen en er wordt aangetoond dat zij, voor de zending groote beteekenis heeft. Ongetwijfeld zijn de Westersche aspiraties gunstig voor haar, doch zal de zending vruchtbaar werken, dan zal dat dualisme moeten verdwijnen. Er zijn intellectueelen onder de inlanders, die een andere toepassing van de zending eischen dan de onbeschaafden en ook hen moet zij trachten te brengen tot de gemeente zoo goed als dezen. Anders zullen zij gaan tot de theosophen of neo-confucianen.

Wanneer men dit zoo leest, dan rijst de vraag of het verdwijnen van dat dualisme zoo gemakkelijk zal gaan en in welke richting dit moet plaats hebben. De inlanders allen tot onze historisch ontstane begrippen en opvattingen te brengen zal toch wel met zeer groote bezwaren gepaard gaan en in die richting het arbeidsveld der zending te willen verruimen, geeft den leek de praktische vraag in de pen: hoe zal men zulks op den duur bekostigen? In de *Nieuwe Courant* van 26 Mei wordt toch op verzoek eene mededeeling geplaatst dat een aantal zendingvereenigingen, zooals het Nederl. zendelinggenootschap, de Utrechtsche zendingvereeniging en het Sangir- en Talaut-Comité op financieel gebied in ernstige moeielijkheden verkeeren. „Het zendingswerk wordt herhaaldelijk in 's lands vergaderzaal, zoowel door de linker-, als door de rechterzijde geprezen. Moge het blijken", zoo eindigt deze aanmaning, „dat men ook bereid is zich geldelijke offers te getroosten, ter wille van de geestelijke en stoffelijke belangen van onze koloniën, waaraan wij zoo groote verplichtingen hebben."

Het bovenstaande was reeds geschreven toen wij de belangrijke lezing in extenso afgedrukt vonden in de Juni-afl. van het *Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging* (opgericht 1858). Met betrekking tot het vraagstuk van dat dualisme, zegt de schrijver dat het geen betoog behoeft dat het niet meer kan beantwoorden aan de behoeften van onzen tijd, nu Oost-Azië hoe langer hoe meer in het wereldverkeer wordt getrokken. „En dit klemt vooral", zoo vervolgt hij, „indien men bedenkt, dat alle instellingen en alle autoriteiten voor de Europeesche bevolking officiëel als hooger staan geboekt dan die voor de Aziatische, wier bestuurders, rechters, onderwijzers en leeraars, welke ook hunne persoonlijke verdiensten mogen zijn, toch behoudens enkele uitzonderingen, wettelijk de bevoegdheid missen om eventueel hunne functiën ook met betrekking tot de werkelijke of fictieve Europeanen op gelijken voet uit te oefenen. Dit geeft aan alle instellingen en autoriteiten der Inlanders en Vreemde Oosterlingen een niet weg te nemen karakter van minderwaardigheid, en maakt de Europeanen en quasi-Europeanen tot eene met de Christelijke beginselen niet wel overeen te brengen kleine geprivilegieerde kaste." Naar het ons voorkomt wordt hier de moeilijkheid zeer juist geteekend, doch of in verband met hetgeen in de vorige aflevering op bl. 810—811 is overgenomen, de consequente doorvoering van de aldus opgevatte beginselen op den duur niet zoude leiden tot een soort zelfmoord der blanken, is een vraagstuk, waarvan men zich niet kan afmaken, met de stelling dat dit dualisme maar zal moeten verdwijnen, nog daar gelaten dat men de minderwaardigheid van den Aziatischen godsdienst, den Islam ten opzichte van het Christendom daarbij in stand wil houden.

Wat de bekostiging der taak betreft, die de schrijver op Java voor de zending meent weggelegd, komt bij een leek, zulk een Orgaan-afl. inziende, de vraag op of al die eenvoudigen en kleinen, die hunne stuivers voor het doel offeren, wel eenig besef hebben waar die eigenlijk in bestaat. De ontvangsten van 16 April tot 15 Mei 1909 bedroegen volgens deze aflevering *f*9576.50½, waaronder een legaat van *f*6600. Dit laatste bedrag kan geheel met kennis van zaken zijn vermaakt, doch het is opmerkelijk te zien hoe de bijna *f*3000, die daarnevens werden gegeven, de vrucht zijn van stuiverscollecten en andere kleine giften en gaven van lieden, die op niet minder dan pl. m. 140 plaatsen hun penningske offeren.

* * *

Een overval van een patrouille ter Sumatra's Westkust. Blijkens een bij het Ministerie van Koloniën ontvangen telegram werd op 20 Mei jl. een patrouille, waarbij zich de Ass.-Resident van Priaman bevond, bij het door de inheemsche bevolking als heilig beschouwde graf te Oelakan (afd. Priaman, res. Padangsche Benedenlanden) door 60 fanatici aangevallen, die met achterlating van 45 dooden en gewonden werden verjaagd. Aan onze zijde werden door het vuur der patrouille één inlandsch hoofd gedood en twee gewond.

Het plaatsje Oelakan ligt, zooals het *Alg. Handelsblad* van 22 Mei opmerkt, aan zee tusschen Priaman en Padang en is het hoofddorp van de laras Oelakan, welke tot de onderafdeeling Priaman der afd. Priaman behoort. [1]) Eertijds bestond hier een inlandsche sterkte. De onderafdeeling wordt rechtstreeks bestuurd door den in de afdeeling van dien naam

---

[1]) Zie Mr. G. D. Willinck. Het Rechtsleven bij de Minangkabausche Maleiers bl. 40.

bescheiden Assistent-Resident, thans de heer J. F. H. van Raadshoven, die ook de belastingrelletjes van het vorige jaar heeft medegemaakt. Het *Hbl.* meent dat de Ass.-Res. op een bericht dat geestdrijvers van uit het Kajoe Tanemsche de bevolking van Oelakan trachtten op te ruien, met een patrouille zich naar die plaats heeft begeven met het bekende gevolg. Dat het vuur ook ons goedgezinden niet gespaard heeft, laat zich wellicht verklaren uit een onverhoedschen aanval, waardoor een mêlée van goedgezinden en aanranders is ontstaan, tengevolge waarvan enkelen der eerstgenoemden mede getroffen zijn.

Het *Vad.* van 22 Mei wijst er op dat na Juli 1908 geen bedenkelijke rustverstoringen meer ter S. W. K. voorkwamen. De belastingen kwamen geregeld binnen en men vernam alleen van het opsporen en gevangen nemen van sommige raddraaiers, terwijl somtijds van die gezochte onrustige elementen nog steeds uit onze handen wisten te blijven. Zoo o.a. nabij de grens van de Ommelanden van Padang en het Priamansche en het waren in dit geval voornamelijk dwangarbeiders, gedrosten van de kolenmijnen te Sawah Loentoe. Mogelijk dat deze nog steeds voortvluchtigen aan den overval van 20 Mei hebben deelgenomen.

* * *

Het Nederlandsch in Nederlandsch-Indië. Daartoe door de welwillendheid van den oud-hoogleeraar, Dr. Kern, in staat gesteld, heeft de vereeniging „Oost en West" aan hare leden als feestgave bij haar tienjarig bestaan een brochure toegezonden, bevattende de lezing door dezen gehouden op het in Augustus 1908 te Leiden bijeengekomen XXXste Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congres. Prof. Kern verdedigt daarin zijn oude standpunt, waarop reeds in de *Indische Gids* van 1904 I, bl. 438, de aandacht werd gevestigd. Uit de geschiedenis der laatste drie eeuwen blijkt volgens hem dat in het algemeen het besef ontbrak, dat meerdere zorg voor de aankweeking der kennis van het Nederlandsch in de Overzeesche gewesten in het welbegrepen belang was èn van ons zelven, èn van de inlandsche bevolking. Een voorname reden daarvan was het door de Compagnie reeds aantreffen van het Maleisch als „lingua franca". Misbruik was daarbij, dat Europeesche ouders hun in de Oost geboren kinderen als eerste taal het Maleisch lieten spreken. Een ander ongunstig gevolg dat men zich om de werkelijke volkstalen niet bekommerde. Waar Prof. Kern steeds voor de studie dezer talen heeft geijverd, bedoelt hij, het verbreiden van kennis onzer taal in Oost-Indië bepleitende, geenszins dat wij moeten trachten de inlandsche talen door het Nederlandsch te verdringen. Hij is de overtuiging toegedaan dat het bestaan van afzonderlijke nationaliteiten, niet om elkaar te bestrijden, maar om elkaar aan te vullen, in 't belang is der menschelijke maatschappij in 't algemeen.

Bij een vergelijking met Engelands optreden op onderwijsgebied in Britsch-Indië, wordt de mogelijkheid erkend dat het ingevoerde onderwijsstelsel aldaar voor een aantal jonge Indiërs bedenkelijke gevolgen heeft gehad, maar er wordt uitdrukkelijk op gewezen dat het aanleeren van het Engelsch op zich zelf daar geen schuld aan heeft. De overtuiging dat kennis van onze taal in ruimer mate dan voorheen een eisch des tijds is, heeft bij ons eerst in de laatste jaren der vorige eeuw wortel gevat en de stemming is, naar gemeend wordt, dat in beginsel vrij algemeen de wenschelijkheid van meer uitgebreid onderwijs in het Nederlandsch wordt erkend.

De vraag blijft, in hoever? Het antwoord van den redenaar was dat er in de eerste plaats voor in aanmerking komen jonge inlanders van aan-

zienlijken huize, die later regeeringsambten zullen vervullen of die door hun afkomst aanzien genieten en door hun meerdere kennis een heilzamen invloed kunnen uitoefenen op den minderen man. Verder ook onderwijzers, aanstaande inlandsche artsen, studeerenden, enz. Buiten de kringen, voor wie het Nederlandsch noodzakelijk is, blijven er een menigte over, welke zich die kennis uit vrije beweging verwerven. De Regeering moet voor voldoende gelegenheid zorgen om de vereischte kundigheden op te doen. Verder dan waar de behoefte zich openbaart zal ze stellig niet gaan en voor alles, wat naar propaganda zweemt, dient zij zich te wachten. Op de volksscholen moet van Hollandsch geen sprake zijn, wel moet men er streven naar onderwijs in de volkstaal. Melding makende van de oproeping van een te Batavia gevormden Algemeenen Javaschen Bond, wordt er op gewezen hoe daaruit blijkt dat welbekende Javaansche mannen en vrouwen de handen willen ineenslaan om de ontwikkeling, en daardoor den welstand van hun volk te bevorderen. Alleen moet gewaarschuwd worden, wanneer het blijken mocht dat de Bond stappen zou willen doen om de Javanen te vereuropeeschen. In het slot wordt in het licht gesteld, hoe het wegens ons beperkt taalgebied in ons eigen belang is de kennis van het Hollandsch te bevorderen. En waar klachten werden aangeheven, dat wij in zulke uitgebreide koloniën onze bestuurstaak niet naar den eisch kunnen vervullen, daar is het onverstandig de krachten waarover wij beschikken kunnen, ongebruikt te laten. Eene aansporing aan al zijne hoorders om in hun kring mede te werken tot het uit den weg ruimen van vooroordeelen en misverstanden omtrent de door spreker bepleite zaak, besloot deze zijn voordracht, die er zeker toe zal bijdragen prof. Kern's bedoeling beter te doen begrijpen.

* * *

Droogdokmaatschappij Tandjong Priok. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Mei is een uittreksel opgenomen van het verslag dezer maatschappij, waarvan de zaken steeds in omvang toenemen. Bedroeg in 1903 het aantal werklieden gemiddeld 355 (zie *Ind. Gids* 1904 I, bl. 897) en in 1907 gemiddeld 385, in het jaar 1908 steeg dit tot 495. Het blijft echter moeilijk om op Java voldoende werkkrachten te vinden, terwijl de van buitenaf ingevoerde duur zijn en niet altijd van de beste soort. De maatschappij beschikt thans ook over een sleephelling, waar 118 dagen van gebruik werd gemaakt. Daardoor was zij in staat verschillende groote reparatiën uit te voeren, die anders wellicht in Singapore verricht hadden moeten worden. De steeds toenemende vloot der Kon. Paketvaart Mij. stelt voor het onderhoud harer schepen hooge eischen aan de werkplaatsen der Droogdok Mij. In 1908 werden 116 dokkingen uitgevoerd met 331 dokdagen. Als gewoonlijk werden 8 pontons van het dok verwisseld, schoongemaakt en geschilderd. Het voordeelig saldo der exploitatierekening bedroeg *f*128.585 (tegen *f*108.227 in het vorige jaar). De uitkeering bedroeg 10 pCt. dividend aan aandeelhouders (v.j. 9 pCt.), terwijl op concessies *f*1740 werd afgeschreven en aan het vernieuwingsfonds *f*40.000 werd toegevoegd. Op de oprichtersbewijzen kon *f*44.44 per stuk (v.j. *f*33.90) worden uitgekeerd.

* * *

Bezwaren tegen een ambulante postspaarbank als vermeld in onze Mei-afl. bl. 664 worden in het *Ind. Tijdschr. v. P. en T.* ingebracht door den heer H. Zaalberg, den tegenwoordigen Directeur der Postspaarbank. Hij zegt dat bij spaarbankautoriteiten het z.g. afhaalsysteem welbekend is, doch alleen toepasselijk voor banken met een klein terrein en geschikt, vertrouwd personeel, waarop eene scherpe contrôle kan worden toegepast. Wanneer de

reizende agenten ook de bevoegdheid krijgen terugbetalingen te doen, dan wordt de deur voor misbruiken wijd opengesteld. Bovendien berekent de Directeur dat de bezoldiging en reiskosten van zulk personeel veel te duur zullen worden om ze uit het verschil der uitgekeerde en gemaakte renten van de meerder te ontvangen spaargelden te betalen. Iets beters is het stelsel van inhoudingen op bezoldigingen van landsdienaren en gepensionneerden, dat nu reeds bestaat, ook bij particuliere maatschappijen in te voeren, doch tot dusver is op dit gebied nog slechts medewerking toegezegd door eene groote mijnbouwmaatschappij en door het Planterscomité te Medan.

* * *

De brochure der Vereeniging „Studiebelangen", waarvan in de *Ind. Gids* van 1908 I, bl. 687, de tweede uitgave werd aangekondigd, is thans in derden, vermeerderden en verbeterden druk verschenen. Dit geschrift, getiteld: „De Toekomst in en de Opleiding voor den Nederlandschen en Indischen Landbouw en het Boschwezen", is voor belangstellenden gratis verkrijgbaar bij den Secretaris dier vereeniging, den heer Th. Slinkers, Hoogstraat A. 188 te Wageningen. Het werkje is geheel op de hoogte van den tijd gebracht en aangevuld met enkele gegevens over den landbouw in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Het komt ons voor een welkome gids te zijn, zoowel voor hen, die in deze vakken hun studies willen aanvangen, als voor degenen, die uitzien naar eene betrekking in het landelijke.

* * *

De werkkring van den Controleur op Java werd door den heer A. J. H. Eyken geschilderd in eene lezing, welke hij op 26 Maart 1909 hield in de Indologische Vereeniging te Leiden. Zelf in dien werkkring geplaatst, was hij uitnemend in staat een beeld te geven van de maatschappij, de personen en omstandigheden waarmede deze ambtenaren in aanraking komen en nu die lezing in brochurevorm verschenen is, zal het in ruimer kring gewaardeerd worden, dat de schrijver eene onzelfzuchtige, ideale opvatting van die betrekking huldigt. De werkkring van den controleur noemt hij een der schoonste en aantrekkelijkste, die hij kent. Waar voor hen een breed arbeidsveld open ligt, waarop de beste menschelijke deugden en hoedanigheden tot hun recht kunnen komen, zijn naast algemeene ontwikkeling voor den bestuursambtenaar vooral te eischen een goed karakter, tact en gezond verstand. Het zou de beschouwingen slechts afbreuk doen, als hier getracht werd er een verkort overzicht van te geven, doch de algemeene indruk van het geschrift is, dat hier een hoog ideaal gesteld wordt, zoodat de schrijver in de praktijk misschien wel eens teleurgesteld was (zie onze April-afl. bl. 544). Waar hij hier aan het opbouwen is, doet hij een goed werk, dat zoowel de studeerenden als menig kameraad in de eenzame binnenlanden een hart onder den riem moge steken.

* * *

De Hadji-politiek der Indische regeering, het onderwerp eener lezing van Dr. Snouck Hurgronje, waarop in de Mei-afl. bl. 690 reeds de aandacht gevestigd werd, is nu als hoofdartikel verschenen in de Juni-afl. van het tijdschrift *Onze Eeuw*. Werd toen door ons slechts de conclusie besproken, bij lezing van dit uitnemende artikel treft thans het meest de objectieve beschouwing van de personen en omstandigheden, waardoor vele vroeger geheel verkeerd ingeziene zaken hunne verklaring vinden. Door zich eene onjuiste voorstelling van de hadji's te maken, werden in 1859 bepalingen

in het leven geroepen, waarvan de ongerijmdheid hier in het licht wordt gesteld. Het voorschrift om zich van de geldmiddelen der passen-aanvragers te vergewissen, is eerst in 1905 afgeschaft. Dat zoovelen niet in het jaar, waarin zij de bedevaart ondernamen, weder terugkeerden, was niet zoo verontrustend als men toen meende. Toen de stoomvaart de zeilvaart verving nam het aantal bedevaartgangers toe en konden ook vrouwen en kinderen er aan deelnemen. Meer en meer trokken de „Djawa's" de aandacht van die Mekkanen, die hun levensonderhoud zoeken in de bezorging van het hadji-verkeer en wier wijze van werken er wel op aangelegd is om er zooveel mogelijk geld aan te verdienen, doch wier hebzucht toch ook belangrijk gebreideld wordt door hun verlangen om door de aanbeveling der klanten van d i t jaar er in een volgend vele nieuwe te verkrijgen en door de zware concurrentie. Met de gewone begrooting van ongeveer vijfhonderd gulden per pelgrim wordt berekend dat de belooning voor de verzorging gedurende eenige weken of maanden van zóó hulpelooze wezens als deze gasten uit het Verre Oosten meestal zijn, waarlijk niet te groot is. In verband daarmede wordt ook de geldschieterij, waarover dikwijls onkundig en onbillijk geoordeeld wordt (o.a. in een afd.-verslag der Welv.-Commissie), in het juiste licht geplaatst. Wij kunnen omtrent het stuk in geen verdere bijzonderheden treden, doch aan allen in het bijzonder aan de eenzijdige voorstanders van dwangmaatregelen tegen de bedevaart, zij de lezing ten zeerste aanbevolen.

* * *

Een gevaarlijk levensteeken. Onder het opschrift „Een levensteeken?" komt in *de Banier* van 7 Mei jl. een bericht voor van den heer M. Tuiten te Pangharèpan bij Soekaboemi, waaruit blijkt dat juist na afloop van de koempoelan het kerkje van de zendingspost aldaar door brand is vernield. De pasgebouwde school, bevattende drie lokalen, welke ruimte boden aan pl.m. 100 leerlingen, benevens de apotheek, brandden totaal af, medicijnen en utensiliën gingen verloren. De schrijver meende met den bouw van die school een stap in de goede richting te hebben gedaan. Ze stond juist op de grens van de Christen- en Moh.-kampong. De oorzaak van den brand is volgens hem beslist vijandschap, want een stuk bamboe gevuld met petroleum is vlak bij de school gevonden. Enkele lieden zijn in hechtenis genomen — waaronder de dorpspriester; doch niemand heeft nog bekend. „We betreuren deze daad van kwaadgezindheid meer nog dan 't verlies van onze school en apotheek", schrijft de heer T.: „Als reden van deze kwaadgezindheid kunnen wij niet anders vinden, dan 't feit, dat er in den laatsten tijd van uit Pangharèpan 'n vrij krachtige actie wordt gevoerd tegen den Islam — door middel van tooverlantaarn, colportage, school, enz. Daarom schreef ik boven deze mededeeling „Een teeken van leven?" Ik heb ondervonden dat zoo men de Moh. met rust laat, hen niet te na komt met het evangelie, ze volstrekt niet kwaad zijn. Wanneer men ze echter af en toe neemt onder het zoeklicht van 't evangelie, dan volgt er reactie, zich uitend vaak in geniepige vijandschap."

Wanneer men deze opvatting vergelijkt met die van het artikel over de hadji-politiek, dan valt het verschil in denkwijze op en is het de vraag of, alvorens aanleiding te geven tot gevaarlijke branden, door tooverlantaarn, colportage en dergelijke acties, het geen zaak is zich te verplaatsen in de gevoelens en denkwijze van hen, die wat hun dierbaar is, daardoor zien aangetast. Moge Java voor het provoceeren van zulke levensteekenen bewaard blijven.

* * *

Koloniale spoorwegpolitiek. In de *Deutsche Wirtschafts-Zeitung* van 15 Mei jl. bespreekt professor Dr. G. K. Anton uit Jena de spoorwegen van Java, in verband met de in de Duitsche koloniën gevolgde spoorwegpolitiek. Met het op 7 Mei 1908 door den Rijksdag aangenomen programma van Minister Dernburg, waarbij tot den aanleg van 1500 K.M. nieuwe lijnen tegen een uitgaaf van 150 millioen Mark is besloten, zijn de toekomstige hoofdlijnen van het verkeer in die koloniën aangewezen en staat de aanleg van staatswege op den voorgrond. Het is nu de vraag in hoever dit hoofdnet door particuliere ondernemingen aangevuld zal kunnen worden en daarbij wordt de geschiedenis van het spoorwegwezen op Java als voorbeeld gesteld. Door de hooge eischen van veiligheid aan hoofdspoorwegen te stellen en de daaruit voortvloeiende groote kosten van aanleg, welke aanvankelijk niet door een groot verkeer worden goedgemaakt, kon de eerste spoorweg op Java slechts met rentegarantie door een particuliere maatschappij worden aangelegd. Daarop volgde in 1875 de beslissing om de verdere hoofdlijnen van staatswege aan te leggen, daar geen particulieren bij de gestelde voorwaarden het risico op zich wilden nemen. Niet uit tegenzin tegen particulieren aanleg, doch uit het bezwarende der eischen aan de hoofdlijnen gesteld, heeft dus op Java aanleg van staatswege plaats gehad. In verband daarmede liet ook de aanleg van aanvullingslijnen lang op zich wachten, totdat men eindelijk het middel vond om zonder staatshulp dien aanleg voor particulieren rendabel te maken. Dit bestond daarin, dat men op het voorbeeld der stoomtramwegen in Nederland, de eischen voor met geringe snelheid bereden lijnen aanmerkelijk lager stelde dan voor de hoofdspoorwegen. Het gevolg is geweest dat na 1893, toen dit geschiedde, het stoomtramwegnet zich van 281 K.M. tot 1899 K.M. in 1905 uitbreidde, terwijl de hoofdspoorwegen van 1314 K.M. in 1893 in datzelfde 12-jarig tijdvak slechts toenamen tot 2058 K.M.

Uit de beknopt doch volledig uiteengezette geschiedenis van Java's spoorwegwezen volgt, dat de groote ontwikkeling der kleine banen alleen mogelijk is geweest, door eene spoorwegwetgeving, waarbij geringere eischen aan deze gesteld zijn, iets dat op Java, zonder internationaal verkeer, reeds in zekere mate op de hoofdlijnen, doch, om ze rendabel te maken, nog veel sterker op de nevenbanen kon worden toegepast. Daardoor werden streken bediend, waarvoor hoofdspoorwegen te duur geweest zouden zijn. Het bouwen van niet direct rendeerende lijnen in het belang van de ontwikkeling van een streek, zooals dit in Europa soms plaats heeft, kan op Java niet geschieden omdat de draagkracht der bevolking aldaar nog niet groot genoeg is om zulke tekorten, door verhoogde belastingen te dekken. Behoudens enkele strategische lijnen moeten de spoorwegen hun eigen rente opbrengen. Dit is nu op Java op veel plaatsen mogelijk, omdat op de aangegeven wijze met een kleiner aanlegkapitaal volstaan kan worden, waarvan de rente eerder goedgemaakt wordt. Door de eischen aan een spoorweg te stellen te verminderen, maakt men reeds dadelijk den aanleg mogelijk en wordt een streek van betere verkeersmiddelen voorzien, waarop zij anders nog lang had moeten wachten, en aldus te eerder als de schoone slaapster door den tooverprins gewekt.

* * *

De suikercultuur een zegen of een vloek voor den Javaan? Deze vraag wordt in de Indische correspondentie van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Mei jl. behandeld n.a.v. de brochure van Dr. J. H. F. Kohlbrugge, welke in onze Juni-afl. bl. 811 e.v. is besproken. Het oordeel over dien

arbeid is dat origineele denkbeelden in die studie ontbreken en dat niet begrepen werd, waarom dit opstel is geschreven. Om dit te motiveeren wordt geoordeeld dat de schrijver van een verkeerde theorie uitgaat om te berekenen hoeveel de Javaan op de grondhuur tekort komt. Hij zou daarbij de elementaire theorie van de pachtwaarde van Ricardo niet kennen. Daaruit zou dan volgen dat het onjuist is, zooals de schrijver had gedaan, te berekenen, welke som een landbouwer van zijn oogst maakt, daarvan de uitgaven, welke hij voor het verkrijgen van dien oogst moest doen, af te trekken en het verschil als verhuurwaarde te beschouwen. Op die manier zou er in het algemeen voor een huurder geen belang bestaan om den grond in huur te nemen. In een repliek van Dr. K. in de *N.R.Ct.* van 29 Mei, vestigt deze er de aandacht op dat bedoelde correspondent slechts oordeelde over het eerste deel van het opstel, dat in de *Vragen des Tijds* verscheen, dat de leer van Ricardo sedert belangrijke omwerkingen heeft ondergaan en dat het Dr. K.'s bedoeling niet was zich in theorieën te verdiepen. Wil men den strijd met zulke beschouwingen voeren, dan is Dr. K. bereid te volgen, doch onder voorwaarde dat de schrijvers, die dat wenschen, hun correspondentie onderteekenen.

In verband met dit onderwerp verdient nog een bericht in de *Nieuwe Courant* van 27 Mei de aandacht, waarin gezegd wordt dat aan de suikerfabrikanten wel eens het verwijt is gedaan, dat zij zich zoo weinig aantrekken van het lot van hun helpers in het bedrijf, de inlandsche bevolking. Mocht dit verwijt, zegt de *N. Ct.*, misschien voor jaren gegrond zijn geweest, in den laatsten tijd zeker niet; meer en meer openbaart zich bij die fabrikanten verhoogde belangstelling in het welzijn van den inlander. Als bewijs hiervoor worden een aantal vragen genoemd door den voorzitter van het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten aan de afdeelingen ter beantwoording voorgelegd. Het betreft hier maatregelen met betrekking tot voorschotten, inlandsche cultuur, landbouwcrediet, veestapel, bemesting, fabrieksscholen, dessa-loemboengs, geneeskundige behandeling, werktijd, enz. Met het stellen van vragen daaromtrent is natuurlijk niet gezegd dat de maatregelen ook door de fabrikanten genomen zullen worden; zij zullen dat zeker niet doen als daardoor hun bedrijf in gevaar kan worden gebracht, maar uit het stellen alleen blijkt dat het lot der inlandsche bevolking hun verre van onverschillig is.

* * *

Onnauwkeurige bevolkingscijfers. In de op 15 Mei verschenen aflevering van het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap* oefent Prof. J. F. Niermeyer een gegronde critiek op de cijfers, die officieel omtrent de Indische volkstelling van 1905 zijn gepubliceerd. Er is daaraan geen touw vast te maken. „De meest lijdzame mensch wordt tureluursch als hij dezen warboel van cijfers beziet." Reeds vroeger is in dit tijdschrift (1907 II, bl. 1814 en 1815) op enkele fouten gewezen. Langzamerhand zijn er nog meer aan het licht gekomen en het Kol. Versl. 1907 werd met een Errata aangevuld, waarin sprake was van nadere inlichtingen, die gevraagd waren, terwijl een Aanvulling van het Kol. Versl. 1908 (kol. 301 e.v.) naar aanleiding van deze eenige verbeterde cijfers brengt. Met betrekking tot de bevolking der hoofdplaatsen vestigt de schrijver er de aandacht op dat van die verbeterde cijfers nog niet in den Regeeringsalmanak gebruik is gemaakt. Soerakarta heeft daar nog 19800 inwoners in plaats van 118400, enz. Het verbeterblad zegt dat het groote verschil tusschen het zielental

van een aantal plaatsen volgens de opneming van 1905 vergeleken met die van 1900 moet worden toegeschreven aan nauwkeuriger telling in 1905 of aan de uitbreiding, welke een paar plaatsen (Malang en Kediri) hebben ondergaan. Maar nu wordt gevraagd of het uit nauwkeuriger telling te verklaren is dat het zielental te Padang gestegen is van 39000 tot 91400, te Djambi van 1100 tot 9000, te Saleyer van 1200 tot 54500. Heeft de ambtenaar met de bewerking belast zoo weinig kennis van den Archipel, dat hij bijv. de onmogelijkheid van het laatste cijfer niet voelde, dat natuurlijk de (officieele) bevolkingssterkte van het geheele eiland aangeeft. Het is te hopen dat men bij de bewerking van een volgende volkstelling met deze opmerkingen rekening zal houden en vooral er op letten dat worde aangegeven voor welke geographische eenheden de bevolkingscijfers gelden. Terwijl nu het begrip „stad" blijkbaar niet voldoende omschreven is, moge tevens rekening worden gehouden met splitsing of samenvoeging van districten, waardoor vergelijking met vroeger in veel gevallen onmogelijk wordt als niet is opgegeven met welke vroegere indeeling deze overeenkomen.

* * *

Het fiasco van het onderwijsstelsel in Bengalen, als aanleiding der aldaar voorkomende onlusten is het onderwerp eener te Alkmaar verschenen brochure van den heer P. A. de Lange, waarin de bestaande toestanden in Britsch-Indië op duidelijke wijze worden omschreven. „Waar de onlusten in Britsch-Indië door vele mannen van naam en ondervinding, uitsluitend geweten worden aan dat zooeven genoemde onderwijssysteem", zegt de schrijver, „daar zij het mij vergund aan de hand dier schrijvers een résumé te geven van de toestanden in Bengalen; het den lezer overlatende zijne meening te vormen of dezelfde oorzaken in onze koloniën dezelfde gevolgen zullen hebben, of dat bij ons de toestanden en de bevolking toch geheel anders zijn. Moge niet uit het oog worden verloren bij elk opvoedingssysteem dat het leven, het streven naar ontwikkeling, een strijd is, en strijd is geen geluk. Hoe gelijkmatiger in alle onderdeelen der bevolking de begrippen van onze Westersche Eeuw zich zullen ontwikkelen, hoe minder zwaar de strijd zal zijn, hoe gelukkiger zich de Inlander onder ons bestuur zal gevoelen. Alleen een harmonische ontwikkeling van hoofd en hart kan den mensch dit geluk brengen. Het leven is te kort om geheel op te gaan in strijd: in dat korte leven moet de mensch ook weten wat geluk is. Geeft den inlander geen steenen voor brood."

Uit deze zinsnede moge de edelmoedige bedoeling van den schrijver blijken. Zijn geschrift is waard om gelezen te worden, doch waar hij ons overlaat eene meening te vormen, mag de indruk niet achtergehouden worden, dat de oorzaken wellicht dieper liggen dan de schrijver het doet voorkomen. Wat Britsch-Indië betreft, kan een verkeerd onderwijsstelsel halfkennis en zelfoverschatting bij de „Babu's" hebben gekweekt, dat er zoo algemeen ontevredenheid gaat heerschen, kan niet uitsluitend aan eerzuchtige agitatie van enkelen liggen, doch moet een economischen achtergrond hebben. Het is een feit dat Indië onder Britsch beheer verarmt en alleen waar de bodem door gebrek geschikt gemaakt wordt voor het wortel schieten van onkruid in den vorm van oproerige denkbeelden, zullen deze invloed uitoefenen. En wat Nederlandsch-Indië betreft, „de begrippen van onze Westersche Eeuw" is eene uitdrukking, welke het vage typeert van hetgeen wij er volgens hem brengen willen. Kan een Oostersch volk op den duur zonder strijd de denkbeelden van een Westersch ras aanvaarden en geheel gelukkig zijn? Duidt dat „Eeuw" niet op een tijdvak, een waan van den dag? En dan eindelijk:

geen steenen voor brood! Doch, om bij het beeld te blijven: een Inlander verlangt geen brood maar rijst. Strijd is wel geen geluk, maar het leven is actie en geen kalm berusten. Ziedaar welke denkbeelden bij een lezer opkomen, die het geschrift van den heer De Lange ter hand neemt.

* * *

De kolonisatie in de Lampongs, waarover in de *Ind. Gids* 1907, bl. 1233, meer uitvoerig gesproken is, blijft een voortdurend succes, waaromtrent ons dezer dagen eenige particuliere berichten onder de oogen kwamen. Voor het oogenblik in het midden latende of het koloniseeren met Javanen voor regeeringswege een goede politiek was of niet, kan toch niet anders gezegd worden dan dat het thans met de aanwezige kolonie opperbest gaat en dat het bewijs is geleverd dat zulk een kolonie gelukken kan. Men is nu over de eerste groote moeilijkheden heen; de menschen hebben het naar hun zin. Wel gaan er sommigen terug naar Java, maar wat zeer teekenend is, na eenigen tijd keeren bijna allen terug, omdat het, zooals zij zeggen, in die kolonie toch beter is dan op Java. Zoo kwamen half Febr. jl. vier gezinnen terug, die in Nov. 1907 naar Java waren teruggekeerd. Deze lieden hadden destijds reeds een eigen huis en erf en een aandeel in de sawahs. Zij moesten en zouden terug, alle overreding hielp niet; daar zij hun voorschot, premie, enz., terugbetaalden, liet men ze gaan. Nu zijn zij echter terug, moeten van meet af aan weder beginnen en verzekerden dat zij dit duizendmaal liever deden dan op Java te blijven, daar zij er zoo goed als niet konden bestaan. Onder de moeilijkheden, die zich bij de kolonisatie voordoen, zijn er sommige waar men in het geheel niet op bedacht was. Zoo blijkt de Javaan geen kolonist te zijn en den noesten ijver te missen om tot zijn doel te geraken, zoo geheel anders als bijv. bij Europeanen die naar Amerika uitzwermen. Nu is het waar dat, als men het Sumatraansche oerwoud aanschouwt, en men er bij denkt dat dit geheel tot natte sawah verwerkt moet worden, de zware arbeid daarvoor noodig eerst recht beseft wordt. Een ander bezwaar is dat het meerendeel der overgebrachte Javanen geen geboren landbouwers bleken te zijn en, ongeloofelijk als het klinkt, velen zelfs nog moesten leeren een patjol te hanteeren, om van ploegen niet eens te spreken. Van de 800 mannen konden slechts een 20-tal behoorlijk ploegen en geen vijftig, die er ooit achter geloopen hadden. Om onder die omstandigheden met geduld alles in het goede spoor te leiden, is niet eenvoudig, doch de taak is wel hoogst dankbaar. Gelukkig gaat men voet voor voet vooruit, en die langzaamheid is tevens een eisch van wijze landbouwpolitiek, opdat zich alles natuurlijk kan vormen, want gaat het te kunstmatig, dan zou al spoedig blijken dat men een kaartenhuis had gebouwd. Het is reeds een lust, om de menschen, die goed getraind zijn, te zien werken.

Wat het financieele betreft, het uitgegeven geld zal spoedig zijn rente opbrengen en te beginnen met 1910 zal elke nieuwe kolonist verplicht zijn de voor hem gemaakte kosten binnen tien jaar te restitueeren. Het welslagen van den veestapel belooft zeer winstgevend te zijn. Reeds $\frac{1}{4}$ in plaats van $\frac{1}{5}$ werd op eerste afbetaling van het fokvee aangezuiverd.

* * *

Openbare aanbesteding in Indië. Met terugzicht op haar artikelen van 28 en 29 Jan. te voren, (zie *Ind. Gids* Maart jl., bl. 382), constateert de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Mei jl. ditmaal met genoegen dat op

7 Mei en 1 Juni in Pasoeroean eene openbare uitbesteding zou worden gehouden voor den bouw van niet minder dan 23 pandhuizen, te zamen voor meer dan een half millioen gulden. Intusschen is het blad niet tevreden dat bestek en voorwaarden slechts ter inzage liggen ten kantore van den uitbesteder en dat deze stukken niet gedrukt en ruim verspreid zijn. Aan eene bepaling in Bijblad no. 3037, dat van belangrijke aanbestedingen gedrukte voorwaarden aan de Kamers van Koophandel gezonden moeten worden is niet voldaan. ,,Indien het de Indische regeering ernst is met haar streven om, meer dan tot nu toe geschiedde, openbare werken in aanneming te doen uitvoeren'', zegt de *N.R.Ct.*, ,,zal zij nog heel wat kunnen doen om dit te bevorderen, en zij zal daarbij in de eerste plaats bedacht moeten zijn op het wegnemen van belemmeringen, die met het stelsel van openbare aanbesteding onbestaanbaar dienen te zijn.'' Het wil ons voorkomen dat den schrijver te veel de Hollandsche toestanden voor oogen staan. Wij hebben vroeger reeds gezegd, waarom er geen aanleiding is om in een land, waar geen aannemersstand bestaat, zoo bijzonder warm te loopen op uitbestedingen, daar zulks financieel in Indië slechts een twijfelachtig voordeel geeft, en als er nog veel geld aan drukloonen moet worden uitgegeven, leidt dit zeer waarschijnlijk tot nuttelooze uitgaven.

* * *

Dr. J. D. E. Schmeltz. † Op 26 Mei jl. overleed de directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, die op 17 Mei te voren, in goeden welstand en met groote opgewektheid zijn 70sten verjaardag had gevierd. Blijkens een bericht uit Leiden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Mei, werd Johannes Diedrich Eduard Schmeltz te Hamburg geboren en genoot geen wetenschappelijke opleiding. Door toevallige omstandigheden kwam hij in aanraking met den heer Godefroy, hoofd van een aanzienlijk handelshuis, die voor eigen rekening een ethnographisch museum stichtte, waarbij hij in 1863 geplaatst werd. Daardoor bekend geworden met de wetenschappelijke mannen op dit gebied, zag hij zich bij de opheffing van bedoeld museum benoemd als conservator te Leiden en toen Dr. Serrurier in 1897 als directeur bedankte, werd hij zijn opvolger, eerst tijdelijk, later voor vast. Inzonderheid door vele bijdragen op het gebied van land- en volkenkunde maakte de heer Schmeltz zich naam in de wetenschappelijke wereld. Hij werd benoemd tot lid van verschillende geleerde genootschappen, verwierf de gouden medaille van het Keizerlijk Genootschap voor Ethnographie en Natuurlijke Historie te Moskou en de universiteit te Leipzig bevorderde hem in 1896 op grond zijner geschriften tot doct. phil. Niet het minst werd zijn naam gevestigd als redacteur van het ,,Internationales Archiv für Ethnographie.'' Dr. Schmeltz was Ridder in de Orde van den Nederl. Leeuw en Ridder in de Orde van den Rooden Adelaar 4e klasse van Pruissen. Van den catalogus, dien hij met behulp van de heeren Juynboll, Marquart, Fischer e.a. bezig was te maken, heeft hij geen enkel deel voltooid mogen zien verschijnen.

* * *

Het eerste bananenschip te Amsterdam. In aansluiting aan het in de vorige afl. op bl. 823 vermelde verhaal van de lossing van een bananenboot te Bristol, bevat het *Alg. Handelsblad* van 26 Mei jl. de beschrijving, hoe de correspondent van dat blad van Southampton af de reis naar Amerika medemaakte, a.b. van het stoomschip *Tortuguero*, de nieuwste boot van de reeds genoemde firma Elders en Tyfes. Deze firma heeft binnen korten tijd

niet minder dan tien uitmuntend gebouwde zeebooten in de vaart gebracht, uitsluitend voor het vervoer van bananen. Het onderhavige schip had eerst een 5-tal weken geleden de werf verlaten van de Glasgowsche scheepsbouwmaatschappij Alex. Stephen & Sons aan de Clyde en dadelijk koers gezet naar Santa Maria in Columbia om de eerste lading bananen te halen. De schepen gaan niet vaak naar Columbia, maar de bananenoogst was in den laatsten tijd in Nicaragua en Costa-Rica ongunstig geweest, zoodat daar geen voldoende voorraad was. Columbia heeft zeer goede bananen, die naast de bacoven van Suriname tot de fijnste gerekend worden. Het schip, dat den naam draagt van een stad in Nicaragua, bracht 51000 bossen te Southampton, waarvan er 31000 moesten gelost worden voor het zuidwesten van Engeland. De overige 20.000 waren via Amsterdam voor Duitschland bestemd, behalve 1200 om te beginnen als proef voor Amsterdam zelf. De boot kwam daar des middags van den 25sten aan en had nog oponthoud bij de Velserbrug, waarover de Engelschen zich beklaagden, met de vraag of dat geen reden kon zijn in het vervolg liever naar Rotterdam te gaan.

* * *

Een Junghuhn-gedenkboek. Blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Mei jl. had er in Den Haag een vrij druk bezochte vergadering plaats, om plannen te beramen ten einde op passende wijze den dag te gedenken, waarop Junghuhn voor honderd jaren geboren werd. Er werd eene commissie gekozen, met Prof. Niermeyer als voorzitter om de leiding op zich te nemen. Besloten werd te trachten om voldoende gelden bijeen te brengen, ten einde in October a.s. een gedenkboek te doen verschijnen in den trant van het bekende Rumphius-gedenkboek (zie *Ind. Gids* 1902 II, bl. 1289). Mochten de te ontvangen giften zeer ruim vloeien, dan zou zelfs de stichting worden overwogen van een Junghuhn-fonds, dat zou strekken tot aanmoediging en bevordering van het geologisch onderzoek en van physisch-geographische studiën in Nederl.-Indië. Onder de medewerkers van het gedenkboek worden genoemd Prof. J. J. A. Muller te Zeist (topographie), Dr. J. P. van der Stok (meteorologie), Dr. R. D. M. Verbeek (geologie), dr. E. Koorden (plantengeographie), de heeren G. P. Rouffaer, Van Baren en W. C. Muller. Ook van den Berlijnschen hoogleeraar Schmidt wordt eene belangrijke bijdrage verwacht, terwijl de heer Carpentier Alting Junghuhn zal beschouwen in zijne beteekenis voor de ethisch godsdienstige stroomingen van zijn tijd.

* * *

Een gouvernementslandbouwhuis. In het *Kol. Weekblad* der Ver. „Oost en West" van 27 Mei jl. geeft Djamaloedin bin Mohamed Rasad, leerling aan de Rijks landbouwschool te Wageningen, het denkbeeld aan de hand om naast een schoolsche methode om den inlandschen landbouw in Indië te bevorderen, dit laatste ook langs praktischen weg te bereiken, door van Regeeringswege „landbouwhuizen" op te richten, die onder het Departement van Landbouw staan en gelegen moeten zijn in de centra van verschillende gewesten. De bevolking zou daar kosteloos alle mogelijke inlichtingen moeten kunnen verkrijgen over: hoogland-cultures, laagland-cultures, veeteelt, bemesting en zuivelbereiding. De inrichting zou voorzien moeten zijn van allerlei praktische werktuigen, van laboratorium-benoodigdheden, monsters van meststoffen voor proefvelden, enz. Bij die inrichting zouden een directeur en verder personeel noodig zijn, die moeten beginnen met in hun ressort na te gaan hoe de landbouwer werkt, van alles een studie maken en

dan raadgevingen verstrekken tot verbetering. Is de directeur na een paar jaar voldoende op de hoogte, dan kan hij het bezoeken der boeren aan zijn assistenten overlaten en zich toeleggen op het krachtig bevorderen van vele verbeteringen. Hoewel die „landbouwhuizen" wel wat duur zullen zijn en het niet blijkt of er ook geregeld een landbouwbedrijf aan verbonden zal worden, is het denkbeeld wel de overweging waard, doch zou in de praktijk vermoedelijk neerkomen op de stichting van modelhoeven of boerderijen, zooals zij in Britsch-Indië bestaan. In het verslag van de „Indian Irrigation Commission 1901—'03 (zie *Ind. Gids* 1904 I, bl. 867) werden deze meer algemeen aanbevolen, op het voetspoor der Centraal Provincies, waar zij toen reeds waren.

* * *

De jaarmarkt te Soerabaja, die sedert 1905 aldaar gehouden wordt (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 940), heeft blijkens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 27 Mei een oogenblik gevaar geloopen in 1909 niet te zullen doorgaan. Tot dusver verleenden bij de regeling daarvan de inlandsche bestuursambtenaren, met name de onderdistrictshoofden, hulp en bijstand, doch werden daardoor voor geruimen tijd aan hun eigenlijk werk, bestuur en politie, onttrokken. De Ass.-Resident heeft daarom, naar het voorkomt ten rechte, aan de regelingscommissie doen weten, dat genoemde ambtenaren wel hulp en bijstand konden blijven verleenen, doch gedurende veel korteren tijd, dan dit in vorige jaren pleegde te geschieden. Die commissie verklaarde toen onder die voorwaarden haar taak niet te kunnen volvoeren, doch is nu daarvan teruggekomen. Wat vroeger de onderdistrictshoofden aan administratief werk verrichtten, zal nu worden gedaan door bezoldigd personeel. Dit is de gezonde toestand, waartoe men komen moet, dat namelijk de jaarmarkt zich zelve bekostigt. Zij zal van 1—10 Augustus worden gehoud n en zeven afdeelingen omvatten als: Inlandsche nijverheid en kunstnijverheid, een kampong, meubelen, photographiekunst toegepast op inlandsche landschappen, tuinbouw, ooftteelt en pluimvee.

* * *

De koffiecultuur in N.-I. als bron van inkomsten. In *De Indische Mercuur* van 25 Mei en 8 Juni jl. komt van de hand van Dr. K. W. van Gorkom eene belangrijke beschouwing voor omtrent den achteruitgang van de koffiecultuur op Java. Waar de Gouvs. of gedwongen cultuur, die van 1872—'86 gemiddeld 880.640 pikols per jaar opleverde, tot 30.000 in 1907 geslonken is, blijkt deze niet meer te handhaven, omdat zij berust op een stelsel van dwang dat niet meer van onzen tijd is. In 1888 heeft de Regeering zelf erkend dat de betaling te gering was, de in 1874 toegestane verhooging van *f*14 op *f*15 per pikol was onbeteekenend. Men heeft toen verlichting trachten aan te brengen door de eischen aan de cultuur gesteld te verminderen en eene handleiding in 1872 door Van Gorkom, Ples en Holle ontworpen in 1888 ter zijde gesteld en vervangen door een nieuwe van den hoofdinspecteur Heyting, welke, door minder zorgen te eischen ter voorbereiding van den grond, bij het uitplanten, onderhouden, enz., zich zou wreken door begrenzing van levensduur en productie van het plantsoen, dat feitelijk verzwakte. Daarbij komen de vele grieven, het oponthoud bij het innemen van de koffie in de pakhuizen, het planten op individueel bezeten gronden, en andere misbruiken, de steeds afwisselende denkbeelden, enz. Alles te zamen is deze schrijver er voor de gedwongen koffiecultuur los te laten en de nog bruikbare tuinen met behulp van het inlandsche landbouwcrediet aan de vroegere planters in erfpacht uit te geven.

De toestand der particuliere koffiecultuur nagaande, zijn ook hier de lagere marktprijzen en de ziekten en plagen groote bezwaren, doch de schrijver wanhoopt niet aan haar voortbestaan. Hij gaat echter niet mede met de groote verwachtingen, welke men telkens van nieuwe soorten heeft, waarvan hij als bijlage tot zijn artikel er niet minder dan 42 beschrijft, maar hij meent dat men vooral moet streven naar het uitzoeken van krachtige individuen. Drie oorzaken zouden de koffiecultuur op den duur onmogelijk kunnen maken: klimaatsverandering, uitputting van den bodem en andere levensvoorwaarden voor de koffie.

Afdoende wordt aangetoond dat de beide eerste ten onrechte als oorzaak beschouwd worden. De laatste echter is hier in het spel en wel verzwakking van levensenergie van het gewas door vele tekortkomingen van den planter en hiertegen moet op de aangegeven wijze worden opgetreden.

* * *

De rietsuiker-industrie in de verschillende landen zal te beginnen met *De Indische Mercuur* van 1 Juni jl. door den heer H. C. Prinsen Geerligs worden behandeld. Tengevolge van verschillende oorzaken als de Brusselsche Conventie, de verovering van Formosa door Japan, de tariefbegunstiging van de voormalige Spaansche koloniën door de V. S. en niet het minst door de vorderingen der wetenschap heeft de rietsuikerindustrie op de wereldmarkt de beetwortelsuiker opnieuw overvleugeld. Het oogenblik is daarom goed gekozen dezen gewichtigen tak van industrie in al zijn uitingen te bestudeeren en na te gaan aan welke factoren in elk bijzonder geval opbloei of verval zijn toe te schrijven en daaruit gevolgtrekkingen voor de toekomst af te leiden. De schrijver gevoelt zich des te meer tot studie en bespreking dezer vraagstukken aangetrokken, omdat hij van zeer nabij het verval en den wederopbloei der rietsuiker-industrie heeft bijgewoond en verder doordat hij, zoowel door eigen aanschouwing als door geregelde briefwisseling met gezaghebbende personen in nagenoeg alle rietsuiker-produceerende landen in de gelegenheid is over de meest betrouwbare inlichtingen te beschikken.

Het hierop volgende door een schetskaartje toegelichte opstel handelt over Britsch-Indië, naar den inhoud waarvan wij ons moeten bepalen hier te verwijzen.

* * *

Islamisme en beschaving. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Juni jl. wordt een bericht uit Saloniki aan de *Kölnische Zeitung* overgenomen, waaruit blijkt dat de Jong-Turksche politicus en schrijver Fasli Nedsjib Bei zich met eene verhandeling over dit onderwerp tot de Ottomaansche Oelema's heeft gewend en hun verweten heeft dat zij door hun reactionnair optreden bijna eene Europeesche interventie hadden veroorzaakt, als niet door het Roemelisch leger hun plannen tijdig in duigen waren geworpen. „Noch de stoffelijke ontwikkeling van het land, noch het grondwettig bestuursstelsel kunnen voortschrijden zonder Europa's welwillende medewerking. Onder Abdoel Hamid deerde ons de openbare meening weinig", zegt hij. „Wij wisten dat men het Islamisme nu eenmaal verantwoordelijk stelde voor alle gruwelen en moorden, die in het Turksche Rijk plaats hadden, hoewel daaronder niet slechts Christenen maar ook Mohammedanen leden. Wij wisten, dat men telkens en telkens weer gereed stond met de uitspraak, dat het Islamisme de vijand der beschaving is, dat het Islamietische fanatisme een steeds dreigend gevaar voor de Christenen en de volksontwikke-

ling oplevert. Men heeft deze verkeerde oordeelvellingen over onzen godsdienst in Europa zóó dikwijls herhaald, deze stelling is in alle bladen zóó vaak geopperd, dat men er in het Westen ten slotte aan ging gelooven." De schrijver verwijt zijn landgenooten dat zij er het zwijgen toe deden en dat daardoor de openbare meening in Europa door onjuiste en dwaze voorstellingen in strijd met de feiten werd gebracht en dat men daar vergat wat de Mohammedaansche Khaliefen hebben gewrocht, dat men de feiten der geschiedenis loochende. Eerst na 24 Juli 1908 scheen men in Europa tot een ander inzicht te komen en in te zien dat men zich ten opzichte van de ware toestanden in Turkije vergist had. De jongste gebeurtenissen, de muiterij van 13 April, hebben het Islamisme weer in discrediet gebracht en daarom roept hij de oelema's op om te helpen bewijzen dat dit Islamisme niet de vijand van den vooruitgang is. Zij zelve moeten Europa toeroepen dat niet een hunner tot die lafaards behoort, die onder het oude régime vijanden werden van een grondwettig bewind. Op den grondslag der constitutie zullen zij zelf aan de wedergeboorte van Turkije moeten arbeiden.

* * *

The Dutch Burgher Union te Ceylon, waarvan Maurits Wagenvoort destijds de aanstaande oprichting meldde (zie *Ind. Gids* 1908 I, bl. 117), heeft tot leden de aldaar wonende afstammelingen van oud-Hollandsche families, die op Ceylon gevestigd waren, toen dit eiland nog stond onder Nederlandsch gezag.

Dr. Hendrik Muller, die op 2 Juni alhier van zijn buitenlandsche reis (zie *Ind. Gids* 1908 II, bl. 1428) terugkeerde, vond, blijkens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 4 Juni jl., bij zijn aankomst o.a. een brief gedagteekend 1 Mei jl. van den Hon. F. C. Loos, voorzitter van den D. B. U., die zich thans te Londen bevindt. In die hoedanigheid geeft hij de verzekering dat het goede bericht dat de Koningin ons een Prinses heeft geschonken en dat beide het goed maken alle leden van de D. B. U. zeer zeker niet minder zal verheugen dan ons zelven; hij roept de tuschenkomst in van Dr. Muller om hun hartelijke gelukwenschen over te brengen aan het geheele Nederlandsche volk.

* * *

De Engelsche expeditie naar Ned. Nieuw-Guinea, waarvan sprake was in onze Maart-afl., bl. 1337, is blijkens een in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Juni jl. overgenomen *Times*-bericht reeds voor een groot deel voorbereid, doch zal niet zoo spoedig vertrekken als aanvankelijk de bedoeling was. De heer Goodfellow, die als leider zal optreden, wordt binnenkort in Engeland verwacht en de leden der expeditie zullen in October naar de Kei-eilanden gaan, waar al het benoodigde nu reeds wordt bijeengebracht. Als alles klaar is, vertrekt de expeditie naar de zuidkust van Ned. Nieuw-Guinea, waar, vroeg in Januari de eigenlijke tocht naar het Charles Louis gebergte zal worden aangevangen. Op de heuvelen aan den voet daarvan zal waarschijnlijk een vast kamp worden ingericht. Het is definitief vastgesteld dat de expeditie zal worden vergezeld door een opmetings-afdeeling, onder leiding van kapitein C. G. Rawling, aan wien nu pas de Murchisontoelage van de „Royal Geographical Society" is toegekend voor zijn uitmuntend opnemingswerk in West-Tibet. De kosten dezer afdeeling worden door deze „Society" bestreden. Behalve van een geëxamineerd assistent zou deze kapitein een twaalftal Ghoerka's in Sept. in Britsch-Indië als geleide gaan aanwerven.

De *N.R.Ct.* deelt mede, dat zij hieromtrent ter bevoegder plaatse om inlichtingen heeft gevraagd en dat haar werd medegedeeld, dat deze expeditie inderdaad zal plaats hebben en zij zal kunnen rekenen op de welwillendheid en steun van de Nederlandsche autoriteiten. Zoo zal haar een militair geleide worden medegegeven. Het uitstel staat in verband met den tocht van Mr. Lorentz (zie onze Mei-afl., bl. 689—690). De Engelschen zullen wachten totdat deze en de heer Van Nouhuys met hun exploratiewerk gereed zijn. Overigens valt het te exploreeren gebied niet samen; de Engelschen beginnen een 100 K.M. meer westelijk. Het blad vermoedt dat het te verstrekken militair geleide nu het medenemen van Ghoerka's wel onnoodig zal maken. Een ingezonden stuk van J. J. K. in de *N.R.Ct.* van 6 Juni jl. bevat de instemming met die laatste opmerking en de vraag wat Engelsche opmeters eigenlijk in Nederl. Nieuw-Guinea te doen hebben. Zoolang het 't verzamelen van vogels, enz. betreft, acht hij de expeditie van vrij onschuldigen aard, doch het doen van opmetingen met wat daar aan vast zit heeft zijn bedenkelijke zijde; het in kaart brengen is volstrekt onnoodig nu in de laatste jaren Nieuw-Guinea het druk betreden terrein van Nederlandsche onderzoekers zelf is geworden. De redactie teekent hierbij o.a. aan dat het sinds vele jaren onze politiek is geweest ook buitenlanders in de gelegenheid te stellen, tot het doen van wetenschappelijke onderzoekingen in onze koloniën en verdedigt een vrijzinnige opvatting in deze aangelegenheid.

* * *

Veiligheid en belasting in Djokjakarta. In de *Locomotief* van 7 Mei jl. bespreekt J. J. S. de veiligheid in dit gewest in verband met het onder Resident Couperus afschaffen van ronda's en patrollans, waarop hij reeds vroeger de aandacht vestigde (zie *Ind. Gids* 1907 II, bl. 1429). Die diensten werden vervangen door een belasting in geld van *f*0.05 per man en per maand. De oendang-oendang van het Inl. bestuur betreffende deze zaak bevatte de overweging dat die diensten in de regentschappen Sleman, Bantoel en Kalassan een zware last voor de dienstplichtige bevolking waren, zonder evenredig nut voor de openbare veiligheid en dat daarom op andere wijze daarin voorzien moest worden. Volgens J. J. S. kan deze oendang-oendang feitelijk als het werk van Resident Couperus worden beschouwd, waarbij het Inlandsch bestuur hem ter wille was. Men mag aannemen dat bij de uitvaardiging er van eerlijk gemeend werd dat de bevolking er praktisch door gebaat zou zijn, doch reeds bij de uitvaardiging werd dat denkbeeld bestreden, zooals blijkt uit een artikel van X. in de *Locomotief* van 22 Dec. 1905. Deze vreesde voor wederopleving van diefstal en inbraak, ketjoepartijen, rietbranden, enz. Het volk zou zelf zijn have en goed gaan beveiligen en dus toch, zij het ook niet in zulk een groot aantal, blijven waken en bovendien voor de afschaffing nog *f*38.440 moeten opbrengen. Ruim drie jaar zijn thans verloopen. Rietbranden, hier vroeger onbekend, komen thans voor; door de beheerders van tabaksondernemingen wordt in de laatste jaren veel meer over diefstal geklaagd dan vroeger en de schuldigen worden slechts zelden achterhaald. Geschiedde het toch houden van ronda's onder den vorigen Resident vrijwillig, bij een pranatan van 8 Maart jl. is onder Resident Van Andel de verplichting daartoe weder opgelegd; die diensten toch worden daarbij „geregeld" en de politiebelasting, die er voor in de plaats kwam, wordt niet ingetrokken. Wel wordt door J. J. S. toegegeven dat een groot deel der ondernemingen die belasting voor hun opgezetenen betalen, doch voor die van de kedjawan-

gronden blijft het bezwaar bestaan dat zij nu tweemaal betalen, eens in arbeid en eens in geld. Hij acht dit eene bedenkelijke politiek, en, als het bestuur werkelijk geld noodig heeft, ware het beter de bevolking op andere wijze aan den fiscus te doen offeren. De hervorming van Resident Couperus blijkt eene misrekening te zijn geweest, doch de wijze, waarop zijn opvolger redres heeft verleend, wordt in dit artikel allerminst te loven geacht.

* * *

Het Museum voor Land- en Volkenkunde te Rotterdam, dat het laatst besproken werd in den vorigen jaargang, deel I bl. 813, is thans blijkens het jaarverslag over 1908 voor het publiek gesloten, omdat de uitbreiding destijds toegezegd, nu in volle uitvoering is. Het verslag bevat eenige bijzonderheden over de wijze, waarop die uitbreiding tot stand komt, namelijk het aanbrengen van een nieuwe verdieping boven de bestaande en het bijbouwen van een trappenhuis, enz., waarvoor te zamen *f*68.100 beschikbaar is gesteld. De voorwerpen op de bovenzalen werden ingepakt, de uitstalkasten en vitrines tot wering van stof met papieren, op den vloer vastgeplakte, hoezen voorzien; daarna deze zalen zooveel mogelijk verder volgestuwd en ook alle deuren en vensters dichtgeplakt. De zalen op de 3e verdieping werden geheel ontruimd en de kasten en scheepsmodellen naar de 2e overgebracht, zoodat op 21 Aug. met het zetten der stelling om het gebouw begonnen kon worden en op 28 Dec. met het plaatsen van het inmiddels gereedgemaakte ijzerwerk voor het gewapend beton. De verzamelingen, die tijdens de sluiting aankomen, worden bewerkt in een paar elders beschikbaar gestelde ledige lokalen. Even als het vorige jaar zijn er vele verblijdende aanwinsten te vermelden. Telde de verzameling toen 13975 nummers, kort voor het afdrukken van het verslag over 1908 was dit gestegen tot bijna 16.500. Dit verslag is versierd met twee platen voorstellende een wevende vrouw en weefsel van Sami in het landschap Sobé, beoosten Kaap d'Urville op Nederl. Noord-Nieuw-Guinea, naar photo en geschenk van den Ass.-Resident L. A. van Oosterzee.

* * *

Uitvoer van oudheden uit Nederl.-Indië. Blijkens een bericht door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Juni overgenomen uit het *Bat. Nbl.* is er eene ordonnantie vastgesteld, waarbij de Directeur van O. E. en N. is gemachtigd om voorwerpen in N.-I., welke naar zijne meening in aanmerking komen om in bewaring te worden gegeven aan particuliere of landsmusea in Nederl.-Indië of in Nederland, ten laste van den lande aan te koopen en om deze, alsook die welke door personen of vereenigingen voor dat doel bestemd worden, zoo noodig te doen inpakken en verzenden, waarbij met betrekking tot de laatstbedoelde voorwerpen evenwel eene verklaring vertoond moet worden, dat de musea op de toezending prijs stellen.

* * *

Het Indisch boschbeheer vormt het onderwerp van het proefschrift, waarmede de heer A. H. Berkhout den dokterstitel behaalde aan de faculteit der Staatswetenschappen van de Eberhard-Karls Universiteit te Tubingen. „Ziele, Resultate und Zukunft der Indischen Forstwirtschaft" is de titel van het 190 bladzijden tellende werk, dat in acht hoofdstukken o.a. behandelt: het tropische woud in het algemeen, met de beschrijving der voornaamste nuttige houtsoorten die op Java en in Britsch-Indië worden aan-

getroffen, de aanplant van geta-pertja-boomen, die van de hevea's en andere caoutchoucgewassen, de kina-cultuur, het boschbeheer op Java en dat in Britsch-Indië.

Bij de geta-pertja-cultuur wordt een ongunstig oordeel uitgesproken over de rentabiliteit der onderneming te Tjipetir, waarvan in de Jan.-afl. van dit tijdschrift (bl. 120) melding is gemaakt. Op het einde van 1908 zouden pl.m. 1350 bouws beplant zijn. (Dr. Tromp de Haas vermelde op het einde van 1907 reeds 2440 acres of pl.m. 1390 bouws), die gemiddeld *f*300 per bouw zouden gekost hebben, waartegen nog geen noemenswaardige aftapping van bestaande boomen stond. Volgens dezen deskundige geven boomen, die niet geveld maar getapt worden, weinig melksap en worden spoedig ziekelijk. Aan dit geringe resultaat worden de pogingen toegeschreven om de geta-pertja uit de bladeren te trekken. Terwijl Dr. Tr. de H. sprak van 1½ pCt. gehalte, geeft de heer B. op dat 58 K.G. gewonnen werden uit 5900 K.G. bladeren. Dit schijnt ontleend aan oudere verslagen, zoodat het de vraag is of de voorstelling niet wat te pessimistisch werd gekleurd. Zooals ook blijkt uit een artikel van den heer Bruinsma in *De Ind. Mercuur* van 29 Dec. 1908, is het boschwezen niet zeer sympathiek gestemd jegens deze staatsonderneming.

Bij de beschouwingen over caoutchouc, hoofdzakelijk afkomstig van Hevea, kan de schrijver uit eigen ervaring putten met betrekking tot het winnen van die stof uit andere planten, waaromtrent hij in 1881 gelegenheid kreeg proeven te nemen. Vele als gummileverend bekende gewassen gaven geen resultaat, doch de ficus elastica maakte hierop een schitterende uitzondering. In 1906 had het boschwezen 6524 H.A. daarmede beplant en de kosten daarvan namen van 1901 tot 1906 geleidelijk af van *f*118 tot *f*17 per H.A. Zulk een oppervlak zou ten slotte *f*210 bruto aan caoutchouc opleveren. De opbrengst van hevea-aanplantingen is echter veel hooger.

Even als over deze producten, wordt in het boek ook een monographie over de kina-cultuur en hare geschiedenis aangetroffen, zoodat eerst op bl. 88 het eigenlijk boschbeheer van Java aan de beurt komt. De opvolgende reglementen worden besproken en in § 50 wordt de door nu wijlen den heer W. Buurman ingevoerde manier van herbeplanting, „Waldfeldbau", als een groote verbetering in het boschbeheer gekenmerkt. Bij de groote strijdvraag betreffende staats- of particuliere exploitatie van de bosschen, herinnert de schrijver er aan hoe hij in het XXVste deel van het *Tijdschr. v. Nijv. en Ldb.* met den toenmaligen houtvester A. E. J. Bruinsma de nadeelen van particuliere exploitatie aantoonde. Hij stelt zich dan ook voor, dat als alle djatibosschen definitief ingericht zijn, de particuliere exploitatie geheel zal worden verdrongen. Thans zijn er elf houtvesterijen ter gezamenlijke oppervlakte van 58255 H.A., terwijl de totale oppervlakte der djatibosschen 666.027 H.A. bedraagt. In de toekomst, wanneer alle bosschen ingericht zijn, zal alles of in eigen beheer gekapt worden, of het hout wordt op stam verkocht en op aanwijzing van het boschwezen gekapt, terwijl dan alleen in bijzondere gevallen particuliere exploitatie zal worden toegestaan. Bij de bespreking der polemiek met den heer Van den Wall Bake wordt toegestemd dat er een grond van waarheid is in het bezwaar dat bestellingen op maat, zooals die van spoorwegdwarsliggers voor Zuid-Afrika, onder het régime van staatsexploitatie bezwaarlijk zijn uit te voeren (bl. 112), doch de schrijver gelooft dat de hoeveelheid uit te voeren hout altijd belangrijk minder zal zijn dan die welke in het land zelf verbruikt zal worden, en dat het op den duur niet noodig zal wezen voor export bepaalde maten te kappen. Reeds nu zou een van de grootste importeurs van Java-djati in Europa

geen eigen aankap bezitten. Uitvoerig wordt vervolgens uiteengezet hoe de bedrijfsplannen worden gemaakt en het boschbeheer op Java wordt uitgeoefend, waarna nog een dertigtal bladzijden aan het boschwezen in Britsch-Indië gewijd worden.

In het slot van het zeer interessante geschrift wordt gewezen op de toenemende behoefte aan hout uit de koloniën en de noodzakelijkheid van doeltreffend beheer der tropische wouden. Hoe dit beheer reeds sedert jaren in Europa is ingericht, moet de jonge aanstaande houtvester daar leeren en dan toegerust met die kennis nieuwe wegen voor het tropisch boschbeheer openen, waar eerst orde in moet komen en waarvan de opbrengst dan nog verhoogd kan worden door doeltreffende bij-culturen, als van caoutchouc, kina, enz.

* * *

Een circulaire. Het weekblad *Jong-Indië* drukt in zijn nummer van 8 Mei jl. eene circulaire af van den Resident G. J. Oudemans, van Cheribon, welke tot dusver nog niet door de Indische bladen gereproduceerd was, gericht tot de Inlandsche ambtenaren in zijn gewest. Daarin wordt gezegd dat de Resident, gedurende het jaar dat hij hier die functie vervulde, met genoegen had gezien dat zij veel moeite deden hun kinderen goede scholen, ook Hollandsche, te laten bezoeken om ze later ambtenaar te doen worden. Doch dat is niet voldoende, die kinderen moeten ook opgevoed worden en in den huiselijken kring allerlei goede eigenschappen leeren, als eerlijkheid, rechtvaardigheid, ijver en vooral..... zuinigheid. Door het voorbeeld moet gewerkt worden en dan is voor de meeste prijaji's de laatstgenoemde eigenschap de lastigste. Men is er niet aan gewend en heeft wellicht vele schulden, doch m o e t er toe overgaan. Daarom wil de Resident niet dat men bij plechtige gelegenheden groote feesten geeft; de slametan's moeten zeer eenvoudig zijn. Als Regenten en Wedono's het voorbeeld geven, volgen de minderen van zelf. Dan wordt aanbevolen een gezelligen huiselijken kring te vormen, waardoor de kinderen niet alleen vrees en eerbied maar ook liefde voor hun ouders leeren gevoelen. Twee zaken staan de vorming daarvan in den weg, de onontwikkeldheid van de vrouw en het houden van bijwijven. Aan het eerste is niet veel te veranderen, slechts voor de toekomst kan dit beter worden als ook de dochters onderwezen worden en leeren hoe zij later hun huishouden moeten beheeren, het tractement van hun man bewaren, enz. Het tweede is ook niet zoo opeens te veranderen, doch het goede voorbeeld kan aan de zoons gegeven worden door er geen nieuwe bij te nemen en hen in te prenten, dat zij later aan één vrouw genoeg hebben, dat vrouwen veel geld kosten en dat een prijaji dikwijls zijn Raden Ajoe 's avonds alleen laat, om naar zijn bijvrouwen te gaan. Hoe kunnen de kinderen gezelligheid in huis vinden, als hun vader altijd uit is en hun moeder alleen blijft, dikwijls daarover klagende. Vervolgens wordt aanbevolen dat de vrouwen in elk geval nuttig voor hun man moeten zijn, het huis netjes houden, weinig uit moeten geven en zich den man waardig gedragen, dan zal hij niet zoo gauw zijn heil bij bijwijven zoeken. Deze beschouwingen, die blijk geven van warme belangstelling in het lot van den inlander, doch ook van den wil om deze ten goede aan te wenden, om in waarheid „een oudere broeder" te zijn van den Javaanschen groote, worden ten slotte ernstig in hunne aandacht aanbevolen.

* * *

Inboorlingen-politiek in Algiers. Dezer dagen viel onze aandacht op een artikel over dit onderwerp, voorkomende in de *Revue des Deux Mondes* van 1 April jl., geschreven door den heer Rouire. Hoewel de toestanden daar en in ons Indië zeer uiteenloopen en er door de verkeerde toepassing van de assimilatie-politiek veel bedorven is op het punt van grondbezit en zelfbestuur, dat bij ons nog niet zoo'n vaart heeft geloopen, levert de lezing toch vele waarschuwingen op betreffende de gevolgen, welke sommige maatregelen kunnen hebben, die met de beste bedoelingen genomen, bij de uitvoering niet daaraan beantwoorden. Zoo heeft men daar de inlanders onevenredig hoog belast, terwijl de opbrengst grootendeels ten bate komt van de Europeesche kolonisten. Waar een soort van gemengd zelfbestuur is, hebben deze laatste in de ,,communes de plein exercises'' (zie *Ind. Gids* 1902 I, bl. 654), alles te zeggen, terwijl zij in de ,,communes mixtes'' evenzoo de baas spelen, want al zijn de inlanders daar numeriek in de meerderheid, zij zijn geheel onderworpen aan den ,,administrateur'' die naast de functie van hoofd der gemeente, nog een politiek gezag over hen uitoefent. Een van deze beschrijft hoe bij een raadzitting de kolonisten, die geen Arabisch kennen, in het eene deel van de zaal onderling beraadslagen en hoe hunne beslissingen vertolkt worden aan de inlanders, die geen Fransch verstaan, in het andere deel. De administrateur, die niet tegen de kolonisten opgewassen is, wegens hun kiesbevoegdheid, zal zich niet tegen die beslissingen verzetten en de inlanders doen dit evenmin tegen hem, zeggende: ,,Gij zijt de meester. Het zij zoo als gij het wilt.'' In het artikel worden nieuwe denkbeelden aan de hand gedaan, waarnaar de inboorlingen-politiek zich behoorde te richten. De mogelijkheid om hen te ontwikkelen en hun overheerschers nader te brengen wordt aangetoond en er wordt niet gewanhoopt aan de opheffing der inlandsche rassen en aan hun toekomst, waarbij o.a. wordt verwezen naar het (in de *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1935 besproken) boek van Ismaël Hamet. Een kenner van het inlandsche volksleven, de heer Mercier, heeft in een werk: ,,La Question indigène en Algérie au commencement du XX Siècle'' dezen ontwikkelingsgang van den Muzelman geteekend, die niet meer denkt aan het maken van proselieten en volkomen verdraagzaam is, doch alleen niet gedoogt dat men zijn godsdienst verhindert of veracht. In de toekomst moet men er rekening mede houden dat Frankrijk door zijn uitgebreide koloniën feitelijk een moslimsch rijk is geworden en dat zijn politiek daarmede rekening moet houden.

* * *

Eene excursie naar het Boven-Kajangebied, welke in April derwaarts zou vertrekken wegens het plaats grijpen van een sneltocht door de Oema Alim in de Poedjoenganstreek, wordt door den medewerker van het *Vaderland* van 4 Mei jl. besproken in verband met zijne aanbeveling eener bestuursvestiging aldaar, vermeld in onze vorige afl. bl. 815. Hij wijst er op hoe zulke sneltochten een integreerend deel uitmaken van de zeden en gewoonten in die streken, dat zulk eene bestraffing slechts verbittering wekt zonder nut en dat alleen van blijvende vestiging heil is te verwachten. Alleen door ze onder onmiddellijk toezicht te stellen kan de bevolking tot een menschwaardig bestaan worden gebracht en het zal ten slotte toch tot eene bestuursvestiging aldaar moeten komen. Men trekt tegen de Ma Alim op, niet den sterksten, doch wel den invloedrijksten stam in de Poedjoenganstreek. Van haar ruim 5000 zielen sterke bevolking, gebiedt Lian Toeran, het machtige hoofd der Ma Alim, over circa 1200 onderdanen. Doch het is te verwachten dat ook de 6 overige stammen der federatie weerstand zul-

len bieden aan onze troepen, zijnde Lian Toeran hun algemeen hoofd. Onder deze zijn de Oema (of Ma) Long het sterkst in zielental, pl.m. 1400; sterke, grof gebouwde menschen, die geheel aan den bovenloop der Poedjoengan wonen, tegen de waterscheiding met Serawak. Om hen te bereiken moest controleur Van Walcheren destijds een zwaren tocht maken en de schrijver gelooft, dat de expeditie dus nog wel voor eenige moeilijkheden zal komen te staan.

* * *

Het politiek leven in Nederlandsch-Indië vormt het onderwerp der Indische Correspondentie, opgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Juni jl. De schrijver wijst er op hoe er eene verandering is gekomen en, waar vroeger de geheele levenswijze het karakter droeg om vooral aan de materieele eischen van het individu tegemoet te komen, thans in de inrichting van het leven zich het gevoel afspiegelt, dat men ook tegenover de gemeenschap plichten te vervullen heeft. Het societeitsbezoek is afgenomen, naast literatuur beoefenen velen in hun vrijen tijd een of andere studie. Er begint zich eene openbare meening te vormen en de snellere communicatie met Holland is oorzaak, dat men meer dan voorheen belang stelt in alles wat daar in het openbare leven voorvalt.

Maar al kan bij vroeger vergeleken reeds eene groote verbetering worden geconstateerd, toch is nog te dikwijls het eigenbelang een beletsel voor de behartiging van het openbaar belang. Als voorbeeld wordt aangehaald de gelukkig minder dan vroeger bestaande gewoonte om ambtenaren, die in den smaak vallen, door cadeaux en het opjagen van venduties een tegemoetkoming te geven, terwijl van Inlandsche ambtenaren beweerd wordt dat zij van particulieren binnen hun ressort een bijslag op hun tractement ontvangen. Door zulke praktijken geeft men blijk vermeend eigen belang hooger te stellen dan het publiek belang, waarvoor die personen hebben te waken.

Ook in een ander opzicht blijkt ten duidelijkste, dat de bemoeienis met de openbare zaken nog in hare kindsheid verkeert en wel in den vorm der kritiek, op regeeringshandelingen uitgeoefend. Er worden nevenbedoelingen ondersteld, beweegredenen, die men in Holland geen regeeringspersoon zou durven toedichten, worden als bestaande aangenomen. Nu geeft de eenigszins despotische regeeringsvorm in Indië hiertoe wel eenige aanleiding, doch het is meer, dat men op dit gebied niet hoog genoeg staat om een ander steeds goede bedoelingen te kunnen toeschrijven. In den loop der tijden zal ook dit echter wel verbeteren, als ten minste niet, onder den invloed van enkele heethoofden, eene partijgroepeering tot stand wordt gebracht, die niet geworteld is in de maatschappelijke toestanden van Indië en dus niet in onmiddellijk verband staande met de belangen der onderscheiden groepen, slechts de strekking kan hebben verwarring te stichten en de publieke zaak achteruit, in stede van vooruit te brengen. Vervolgens wordt gewezen op het weinige succes dat de aanvankelijk vrijzinnig-democratische, later in het algemeen vrijzinnige, kiesvereeniging had.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Tropisch Nederland. Indrukken eener reis door Nederlandsch-Indië door Charles Boissevain. Haarlem. — H. D. Tjeenk Willink en Zn. — 1909.

In de maandelijksche revue van dit tijdschrift werd reeds eenige malen de aandacht gevestigd op de brieven, de causeriën, welke Ch. Boissevain, tijdens zijne reis door Indië aan het door hem bestuurde dagblad zond. Thans zijn die vluchtig ontvangen en geschreven indrukken, sommige ,,meer verzorgd en aangekleed'', in een boekdeel vereenigd.

Bij het overzien van dit zestigtal, vlot en prettig geschreven opstellen, valt 't op dat de schrijver als 't ware zich van twee kanten laat zien. In den aanvang vooral is de opgetogen reiziger uitsluitend aan het woord, opgetogen over al het nieuwe, het verrassende, dat hij opmerkt; gaandeweg komt echter de journalist, de man van het *Handelsblad* meer op den voorgrond. Het is als of één gebeurtenis vooral, de op Sumatra uitgebroken opstand, den onbezorgden, zich aan de bekoring van het nieuwe leven, overgevenden reiziger, grootendeels tot zijn beroep als man van de voorlichtende pers terugroept.

De reiziger, die veel over Indië, over land en volk, gelezen en zich daarvan een voorstelling gevormd heeft, is telkens verrast over alles wat hij ziet en opmerkt en hij verheelt dit niet; de persoonlijke, onmiddellijke kennismaking met het Indische land, met de tropische natuur, brengt hem in verrukking en over de menschen heeft hij een vriendelijk, doorgaans waardeerend oordeel. ,,En 't is telkens hetzelfde. Ik ontmoet in Indië zulke ,,prachtexemplaren uit het vaderland, zoovele mannen, die zonder ophef, ,,bedaard als zeelui en vol liefde voor hun werk, als mannen van karakter ,,hun plicht en tienmaal hun plicht vervullen.''

De journalist, de directeur van het *Handelsblad*, blijft in zijne beschouwingen meer de man die hij was; zijne meeningen over regeerders, over bestuursopvattingen, wijzigen zich niet door dit korte bezoek [1]). Wanneer de heer B., geprikkeld door den toon van zekere dagbladen in Indië, na het uitbreken der onlusten op Sumatra, zich tot de ontboezeming laat verleiden: ,,Bij de keuze van regeerders in Nederlandsch-Indië moet men daarvoor zooveel mogelijk zorgen dikhuidige lieden aan te stellen, die onverschillig kunnen blijven in een moeras vol muskieten''; dan moet worden

1) Zelfs zijn geloof aan het niet bestaan eener behoorlijke bibliotheek, ten dienste van 's Lands Plantentuin, vóór het optreden als directeur daarvan, van Prof. M. Treub, en geopenbaard in het *Handelsblad* van 26 Dec. 1905, is ongeschokt gebleven, niettegenstaande in de Febr.-afl. 1906 (bl. 254) van de *Ind. Gids* er op gewezen werd, dat onder den vorigen directeur Scheffer reeds in 1869 het gebouw van het Mijnwezen te Buitenzorg bestemd werd voor museum, bibliotheek, enz. ten dienste van 's Lands Plantentuin. Het „schavotkleurige kastje met eenige boeken er in'' moest nu voor de tweede maal dienst doen, om den wetenschappelijken zin van Prof. Treub te stellen tegenover die van mannen als Scheffer en Teysmann, die 't met een boekenverzameling konden stellen, welke Prof. Treub met „een berg hooi'' kon vergelijken.

aangenomen, dat hij zich door die prikkeling eenigszins van de wijs heeft laten brengen. Veel liever hooren wij Ch. B., waar hij na zijne, van breede opvatting getuigende, meeningen over Inlandsche ambtenaren, zich als volgt uitlaat over de onontbeerlijkheid van een goed en rechtvaardig bestuur en regeering en de keuze van daarvoor geschikte Europeesche ambtenaren: „Willen wij onzen plicht blijven vervullen in Tropisch Nederland, dan hebben wij noodig als onze vertegenwoordigers hoogst beschaafde, welgemanierde mannen, die de sereniteit van kalmen moed en het zelfbedwang van regeerders toonen bij alles wat hun in 't leven voorkomt".

„Deze groote karaktergaven van het heerschend ras begrijpen, waardeeren en bewonderen Inlanders b o v e n a l l e s."

Maar bovenal geeft Ch. B. genot, waar hij de grootsche Indische natuur, het bonte Indische leven beschrijft, waar hij met zijn dichterlijke optimistische stemming, zijne indrukken weergeeft in de hem eigen, vlotte, prettige stijl, in ongezochte en toch mooie bewoordingen, die hem zóó uit de pen schijnen te vloeien. Hoofdstukken als: De Poort van Nederlandsch-Indië; Daar heb je Java; Batavia „The Garden City"; Soerabaja; Op den Paser Malam; In een rozentuin tusschen de vulkanen; Naar den Bromo; In het Tenggergebergte; en zoo vele andere zijn ware juweeltjes van frissche opmerkingsgave, van goeden kijk, tevens ook van nauwkeurige waarneming.

Al kent men een groot deel van Indië door eigen aanschouwing, het herzien van dat heerlijke land door de oogen van een dichterlijk aangelegd waarnemer als Ch. B. doet begrijpen, hoe vele malen men het mooie niet genoeg gewaardeerd heeft, of roept de herinnering aan het overschoone, met heldere kleuren in het geheugen terug.

Niet wel doenlijk is 't, in een kort bestek, een overzicht te geven van al hetgeen de reiziger en journalist over land en volk, bestuurders en bestuurden, menschen en rassen, cultures en industrieën opmerkte; een poging daartoe zou falen; veeleer zij de lezing van B.'s frissche opstellen warm aanbevolen. Voor wie Indië kent, voor wie Indië lief heeft, is het lezen van deze 500 bladzijden een genot, een voldoening; en voor hen die Indië niet kennen moge de lezing een spoorslag zijn met het tropische land kennis te maken, zij 't ook door een kort bezoek. „Zulk een bezoek geeft levenwekkende, bezielende kennis..... geeft kleur aan wat men las en stem en beweging aan personen, die tot nu schimmen voor ons waren."

Een volbloed Hollander, die veel van de wereld gezien heeft, die door den aard van zijn werkkring over vele dingen gedacht heeft, welke aan anderen voorbijgaan, zóó opgetogen te zien over ons tropisch Nederland, doet weldadig aan.

En dan, wat komt dit boek juist van pas. In een tijd waarin er over wordt geklaagd, dat de geneigdheid van de Nederlandsche jongelieden om naar Indië te gaan, schaarsch is, komt de 66-jarige Charles Boissevain ons verrassen met een geestdriftvol boek over dat land, met een aansporing om het te bezoeken, aan hen die tot meebesturen geroepen zijn; met een oproep om er heen te gaan aan de jongeren, die zoeken naar een mooien werkkring.

„Als ik aan Tropisch Nederland denk en aan onze grootsche roeping en taak aldaar, gevoel ik wat onze ware eereschuld aan de inboorlingen van den Archipel is. We zijn hun verschuldigd ons gezag daar zoo krachtig te bevestigen, dat die voor zelfbestuur nog niet geheel rijpe volken niet onder den dwang komen van andere conquistadores, die, hetzij ze Europeesche of Aziatische zijn, onze ervaring niet hebben, en niet zoo goed en eerlijk besturen zouden als wij doen."

„Onze eereschuld kan slechts gekweten worden als wij toonen, dat wij nog regeeren en bevestigen kunnen..... kan slechts betaald worden als wij onze beste jonge krachten naar Indië zenden, om daar ons te vertegenwoordigen, en als koopman, als nijvere, als militair, als ambtenaar voorbeelden te zijn van karakter en goede trouw."

Instemmende met deze laatste aansporing vooral, zij deze aankondiging besloten met den wensch dat vele jongeren Boissevain's boek mogen lezen.

Juni 1909. H. B.

Jaarverslag van den Topographischen Dienst in Nederlandsch-Indië over 1908, vierde jaargang, Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1909.

Deze jaargang is de laatste, welke onder toezicht van kolonel J. J. K. Enthoven het licht ziet, en door inhoud en uitvoering een waardig slotmonument van zijn werkzaamheid in Indië. Behalve het verslag der werkzaamheden in het afgeloopen jaar verricht, bevat het boek in de bijdragen van gemengden aard naast een tweetal technische opstellen een verslag van de opneming der Krakatau-groep in Mei 1908, welke door prachtige afbeeldingen en kaarten is opgeluisterd. Niet minder dan 35 platen zijn aan het boek toegevoegd. Behalve de kaarten en bladwijzers, die op de opnemingen betrekking hebben, vindt men weder zes kaarten van bergtoppen en kraters gegeven op de schaal 1:10000, met tranches op 10 M. onderlingen afstand. Zij hebben ditmaal betrekking op den G. Oengaran, Goentoer, Galoenggoeng en Papandajan [1]), die worden afgebeeld, terwijl op de schaal 1:25000 de Radjöbasö in de Lampongs en het meer Djěpara met omgeving in hetzelfde gewest er aan zijn toegevoegd. Dan heeft men op laatstgenoemde schaal een topographische kaart van de Krakatau-groep en verder een tiental photo's en een isobathen-kaart van het Krakataubekken op de schaal 1:50000.

Omtrent het nut van het in kaart brengen van kraters van vulkanen werd in *De Indische Gids* 1908 II, bl. 1500, twijfel uitgesproken. Naar aanleiding daarvan wordt in een noot op bl. 50 van dit verslag o.a. vermeld hoe N. S. Shaler het in de *North American Review* van Juni 1902 heeft over den oorsprong van vulkanische uitbarstingen en daarbij de recente erupties te Martinique en te St. Vincent bespreekt. Hij noemt als een der lessen, die uit de ramp getrokken kunnen worden, dat het noodig is vulkanen voortdurend en zorgvuldig te observeeren, ten einde voor een aanstaande uitbarsting te kunnen waarschuwen.

Voorts wordt nog aangeteekend, dat de opneming der kraters op groote schaal geschiedt op speciaal verzoek van den dienst van het Mijnwezen, welke dienst tot nu steeds de beschikking over goed kaartenmateriaal betreffende de kraters miste.

De hoofd- en secundaire driehoeksmeting van Zuid-Sumatra ondervond in het afgeloopen jaar minder politieke bezwaren, zoodat o.a. bij de werkzaamheden in Djambi geen gewapende dekking meer noodig was (zie *Ind. Gids* 1908 II, bl. 1134), doch dat die, welke het terrein oplevert, dikwijls groot zijn, moge blijken uit het feit, dat tijdens den marsch, van uit Koerintji ondernomen naar het punt G. Rajo no. 104, de hoekmeter, kapitein A. van Lith, door een hevigen storm vergezeld van zware regens werd overvallen, tengevolge waarvan helaas 8 Koerintjische dragers omkwamen.

[1]) Van den Papandajan komt een kaart op de schaal 1:20.000 voor in het rapport voor den Ingenieur J. G. B. van Heek, bespr. in de *Ind. Gids* 1907 II bl. 1612.

Bij de voortzetting en voltooiing der ten vorigen jare aangevangen hoofddriehoeksverkenning ter Sumatra's Oostkust had men het bezwaar dat de politieke toestand de keuze van de hoogste punten voor de Oostelijke toppen van het net uitsloot en dat het onraadzaam werd geoordeeld de verkenning van de toppen G. Perkisan en G. Oeloe Bĕsitang, op het grensgebergte tusschen Sumatra's Oostkust en Atjeh gelegen, te ondernemen van uit dit gouvernement, van waar zij het gemakkelijkst te bereiken zijn. Voor de verkenning van de Oostzijde waren zeer zware marschen door geheel woest en onbewoond terrein te verrichten. Het geheel ontbreken van voetpaden naar die toppen maakte kapping van tracé's door volmaakt onbekend oerwoud, waarin tastenderwijze de weg moest worden gevonden, noodzakelijk. Een ploeg koelies door een inlandsch hoofd met dat doel vooruitgezonden, verdwaalde en kwam eerst na een zwerftocht van tien dagen in bewoond terrein terug. Ten slotte werd eerstgenoemde top na een marsch van 14 dagen, waarvan 11 dagen tracé kappende, bereikt.

Een afzonderlijke plaat heeft betrekking op het zoeken van een geschikt terrein voor een basismeting, waarvoor ten slotte gekozen is dat, waardoor een voetpad loopt van Tengkoh, het eerste station op de Karo-hoogvlakte aan den grooten weg van Medan naar Sĕriboe-Dolok, welk voetpad vóór den aanleg van dezen weg eene hoofdverbinding met laatstgenoemde plaats vormde. De gekozen basis wordt ongeveer 6670 M. lang en ligt gemiddeld op 1300 M. boven zee.

Van bl. 13—72 vindt men vier paragraphen gewijd aan de secundaire driehoeksmeting van Midden- en Oost-Java en de topographische hermeting van Midden-Java, de Preanger en Krawang. Dan volgt de stand van zaken bij de topographische opneming van Zuid-Sumatra en Atjeh en bij de grensmetingen ter Sumatra's Oostkust. Van meer algemeen belang is § 11 (bl. 90) over de landrente-opnemingen op Java. Gedurende het verslagjaar werden de in West- en Midden-Java, resp. in de residenties Preanger-Regentschappen, Batavia (afdeeling Krawang), Banjoemas, Kĕdoe en Cheribon onderhanden werkzaamheden door de voor de landrente-opnemingen aangewezen twee brigades geregeld voortgezet. Elk dezer brigades is in twee secties verdeeld, waarvan een sectie der 1ste brigade belast is met de 1ste tienjaarlijksche herziening van de landrente-kaarten in de Preanger.

Zonder hier de bijzonderheden over het te volgen werkplan op te nemen, dient er op gewezen dat uitbreiding van personeel noodig blijkt. De huidige formatie houdt verband met het in 1901 geraamd nog op te meten areaal landrenteplichtige gronden van pl.m. 4 millioen bouws en eene gemiddelde jaarlijksche aflevering van 100.000 bouws door elke meetsectie. Toen echter de werkzaamheden in 1905 van den Kadastralen dienst werden overgenomen, bleek dadelijk eene sectie noodig voor de bovengenoemde bijhouding en bleven er slechts drie voor de nieuwe en aanvullende metingen over; voorts bleken de kaarten der voormalige kadastraal-statistische opneming betreffende tal van districten onbruikbaar en de op goeden kadastralen grondslag berustende kaarten van Pasoeroean en een deel van Kediri door verschillende omstandigheden niet aan de eischen van de nieuwe landrente-regeling te voldoen; ten slotte kwam aan de hand van sedert in de praktijk door de landrente-inspectie verkregen uitkomsten aan het licht, dat op een veel grooter percentage van meerbevinding zou moeten worden gerekend, dan men in vroeger jaren had gemeend te mogen aannemen. In verband met zoo nauwkeurig mogelijke ramingen werd dan ook het op 1 Januari 1909 nog op te meten areaal op 5.392.594 bouws bepaald.

Om te voldoen aan den eisch van tien jaar voor de invoering der geheele regeling en omdat de metingen minstens één jaar voorsprong moeten hebben op de overige werkzaamheden aan het landrenteonderzoek verbonden, moeten de metingen reeds in 9 jaar ten einde zijn gebracht, waarvoor dus minstens 6 meetsecties noodig zijn, behalve de sectie voor herziening. Om alle teleurstellingen te voorkomen bij mogelijk grootere meerbevindingen, wordt voor de goede uitvoering ten minste gedurende eenige jaren de beschikking over 8 meetsecties of vier brigades noodig geacht. Het blijkt dat thans machtiging is gevraagd voor de uitbreiding met een brigade tegen 1 Juli 1909 en dat de tweede in 1910 zal kunnen worden opgericht. De herhaalde moeilijkheden, ondervonden ter voorziening in de behoefte aan geschikt inlandsch personeel voor teekenwerk en planimeteren, welk hulppersoneel tot nu toe niet in vasten dienst kon worden aangenomen maar op daggeld werkte, hebben tevens aanleiding gegeven tot een voorstel voor de in dienststelling van vast inl. teekenpersoneel, 8 per sectie.

Bij de bespreking der bijzonderheden van het onderzoek en van de herziening der landrenteplichtige velden, komen vele merkwaardige resultaten aan het licht. Zoo geeft bl. 100—101 een overzicht van deze gronden, van de erfpachtsperceelen en van het zielental van een 16-tal districten in de Preanger in de jaren 1897—'98 en 1907—'08 en daaruit blijkt hoezeer de bevolking toeneemt daar waar niet alleen door vermeerdering van landrenteplichtige gronden, maar ook door toeneming van die in erfpacht uitgegeven, de gelegenheid tot geldverdienen toeneemt. Niettegenstaande de geringe uitgestrektheid der bouwgronden verheugen de districten Timbangantĕn met 4.3, Soetji met 5.1 en Indihiang met 5.0 hoofden per bouw landrenteplichtigen grond, zich in een welvaart, die zeker gunstig afsteekt bij vele andere dichtbevolkte streken van Java. Op bl. 102 wordt voor 7 districten de oppervlakte van den landrenteplichtigen grond omstreeks 1898 vermeld, hoeveel daar, blijkens bijhouding der leggers van het Plaatselijk Bestuur, zou zijn bijgekomen en hoeveel grond na 10 jaren bij de herziening werkelijk meer bevonden is. Daaruit blijkt dat die bijhouding slechts van 20 tot 72 pCt. der meerdere gronden aanteekening had gehouden.

De werkzaamheden der opneming in Krawang stuitten op de moeilijkheid dat hier op landrenteplichtig gebied een verwarring heerschte, die een afwijken van den normalen gang der opneming noodzakelijk maakte. Behalve het gemis aan goede landrentekaarten droegen ook andere omstandigheden hiertoe bij. Het noordelijk deel van dit gebied — dat om de er heerschende onveiligheid nog steeds vrij berucht is — schijnt in de laatste jaren eene bijzondere attractie uit te oefenen op landverhuizers en avonturiers, die er een middel van bestaan vinden in de ontginning van uitgestrekte, braakliggende, voor sawah- en tuinbouw voldoend geschikte terreinen. Vooral de spoorwegaanleg van 1902—1906 schijnt tot den snellen aanwas der bevolking in Noord-Krawang te hebben bijgedragen. Zoo nam het zielental van Rĕngasdengklok van 1890 tot 1905 met 272.4 pCt. toe, waarvan de grootste vermeerdering valt tusschen 1900 en 1905, toen de aanwas 196,4 pCt. bedroeg. Bij een dergelijk verrassend snellen aanwas der bevolking zou het zelfs met behulp van goede kaarten voor de plaatselijke ambtenaren zeer bezwarend zijn geweest om de landrenteleggers naar behooren bij te houden. De geconstateerde groote verschillen in de oppervlakten der landrenteplichtige gronden spruiten hoofdzakelijk voort uit vroegere foutieve opgaven door de bevolking, zoomede uit clandestiene ontginning op vrij groote schaal. Pogingen om den ongeordenden agrarischen toestand te regelen vóór den aanvang der metingen hadden weinig resul-

taat, met het gevolg dat het opnemingwserk herhaaldelijk groote vertraging ondervond. Ook de gesteldheid van het terrein, waar vaststelling van perceelgrenzen dikwijls bezwaarlijk was, had hier invloed op. Uit het slot van dit hoofdstuk zij nog aangeteekend dat eene berekening der opnemingskosten in 1908 voor de drie secties, die *nieuwe* opmetingen hebben uitgevoerd, aantoont dat de opneming van 291729,5 bouws landrenteplichtigen grond (122884,5 in Krawang en 168845 in Kĕdoe-Banjoemas), *f*24098 + *f*50298 = *f*74396 heeft gekost of 25,5 cts. per bouw, „een prijs die ook in den vervolge zeker niet zal worden overschreden."

Omtrent de opneming van de Krakatau-groep wordt als inleiding medegedeeld, dat de in Straat Soenda gelegen eilanden, met uitzondering van Dwars in den Weg en Prinsen-eiland, administratief deel uitmaken van de residentie Lampongsche districten en dat zij daarom met dat gewest in aanmerking kwamen topographisch opgenomen te worden. Voor de eilanden, gelegen in de nabijheid van den Sumatra-wal en grootendeels bewoond, leverde dit geen bezwaar op, daar deze met zeilvaartuigen zonder noemenswaardige moeite te bereiken zijn. De ongastvrije Krakatau-groep wordt echter hoogst zelden en dan nog bij goede weersgesteldheid door een enkelen inlander bezocht, die er eetbare vogelnestjes verzamelt, doch overigens zorgvuldig gemeden, niet alleen wegens het volslagen gebrek aan drinkwater, doch in hoofdzaak in verband met de in die buurt voorkomende sterke en ongeregelde stroomingen, waardoor bij windstilte groote kans op afdrijven bestaat. Toen het oogenblik was gekomen de Krakatau-groep in kaart te brengen, was het niet mogelijk zeilprauwen te huren, doch werd in het begin van Mei 1908 het stoomschip *Java* door Marine voor het doel afgestaan. Van de gunstige gelegenheid, dat een stoomer zich gedurende eenige weken in de nabijheid van Krakatau zou ophouden, werd tevens gebruik gemaakt om den uit een wetenschappelijk oogpunt zoo interessanten vulkaan nog op ander gebied te onderzoeken en namen op uitnoodiging van den Chef van het Topographisch Bureau de volgende heeren deel aan dat onderzoek: Dr. W. van Bemmelen, Directeur van het Kon. Magn. en Meteor. Observ. voor de diepzeeloodingen, de mijningenieur H. Cool voor het geologisch onderzoek, de heer C. A. Backer, employé van 's Lands Plantentuin voor het botanisch onderzoek, de heer E. R. Jacobson, particulier, voor het zoölogisch onderzoek, de 1e luit. bij d. Top. dienst H. W. Holtzappel, en een adj.-ond. photograaf J. Demmenie, benevens nog twee Europeesche en een inlandsche opnemer, alles onder leiding van den brigadechef, kapitein A. Franssen Herderschée.

De beschrijving van den tocht per *Java* van uit Telok Betong levert eenige merkwaardige bijzonderheden op. Zoo wordt van de Lĕgoendi-groep vermeld, dat deze uit een vijftal eilanden bestaat, waarvan Lĕgoendi en Si Oentjal de grootste zijn. Zij verrijzen steil uit de zee en zijn bedekt met dicht bosch. Op enkele punten worden klapper- en pisang-aanplantingen, zoomede ladangs aangetroffen, doch de daarbij gebouwde hutten zijn slechts tijdelijke verblijfplaatsen van Lampongers uit het nabijgelegen Pĕdada; een vaste bevolking vindt men er niet. In de straat tusschen de twee grootste eilanden verheft zich een kegelvormige rots, met een diepe grot, waar de bevolking eetbare vogelnestjes verzamelt. Voorts kan als merkwaardigheid worden vermeld dat het op Lĕgoendi wemelt van herten, waarop de Lampongers soms groote drijfjachten houden. Overgestoken naar Poeloe Seboekoe, heeft men nabij Tims-eiland, een eenzame, schaarsch begroeide rots, een prachtig uitzicht op den steilen noordwand van Krakatau.

Seboekoe is evenals Sěbesi het eigendom van een hadji te Kalianda, en werd een 15-tal jaren geleden in huur afgestaan aan een Europeaan, die trachtte het eiland in cultuur te brengen. Bovendien richtte hij er, door invoer van karbouwen en paarden een veeteelt en paardenfokkerij op. Evenals verschillende andere op groote schaal ondernomen exploitaties in de Lampongs bleek echter ook deze geen levensvatbaarheid te hebben. Het eiland werd verlaten, het vee verwilderde en nu nog zwerven in de bosschen karbouwen en een enkel paard rond. Niet afgeschrikt door deze mislukking ging Sěboekoe verleden jaar wederom in huur aan een Europeaan over, die nu door aanplant van klapperboomen, zoomede door verkoop van verschillende houtsoorten het eiland winstgevend tracht te maken.

Toegelicht door de photo's volgt hierop een beschrijving van de moeite, welke het gekost heeft de verschillende triangulatiebakens te stellen en den Krakatau zelf te bestijgen, hetgeen eerst mislukte, doch bij een tweede bezoek door den heer Demmeni werd volbracht. De werkzaamheden duurden tot 25 Mei. Uit de bij het verslag gevoegde kaart blijkt dat de vorm der eilanden sedert de groote eruptie van 1883 eene verrassende wijziging heeft ondergaan.

Aan de in het verslag tehuis behoorende mededeelingen zijn die toegevoegd, welke op ander wetenschappelijk gebied werden verkregen, omdat daardoor de resultaten der Krakatau-expeditie in beknopter vorm worden vereenigd. Het zijn vooreerst die omtrent de geologie door den heer H. Cool (overgenomen uit het Verslag van het Mijnwezen, 3e kwartaal 1908), dan het verslag van de oplooding van het Krakatau-bekken door Dr. W. van Bemmelen, een bericht over de flora van C. A. Backer en één over de nieuwe fauna, door Edw. R. Jacobson, die 263 soorten van dieren verzamelde. Hoewel er bij het peilen nog al wat teleurstellingen werden ondervonden, schijnt toch de daarop en op eenige dieptecijfers van de „Hydrograaf" gegronde Isobathen-kaart een vrij getrouw beeld van het Krakatau-bekken te geven. In tegenstelling met het grillig relief, dat men uit de cijfers op Verbeek's kaart zou moeten afleiden, geeft deze kaart een vrij regelmatig beloop te zien van een onderzeeschen krater met een tamelijk vlakken bodem, die 250 à 280 M. onder den zeespiegel ligt.

Voor de kennis van het eiland is dit belangrijk verslag zeker van hooge beteekenis en alleen daarom zal menig deskundige en wetenschappelijk lichaam zich zeker wel dezen jaargang willen aanschaffen, die blijkens de opgave van bij het topographisch bureau verkrijgbare bescheiden aldaar even als de vorige tegen den geringen prijs van *f*2.50 beschikbaar is.

Over Java en de Javanen. Nagelaten geschriften van H. E. B. Schmalhausen, Gep. Assistent-Resident. Amsterdam. P. N. van Kampen en Zoon. 1909.

Deze geschriften, een boekdeel van 236 bladzijden vormende, zijn, naar het woord vooraf van de zich niet noemende bewerkers, eigenlijk fragmenten van een groot werk, waarin de overledene zijne ervaringen en denkbeelden op koloniaal gebied wilde samenvatten.

De bewerkers hebben ten volle aanspraak op waardeering voor deze uitgave van allen, die zich op dat gebied bewegen: immers voor wie geen vreemdeling is op dat terrein heeft de heer Schmalhausen een naam van goeden klank. Talrijke geschriften van zijn hand verschenen over vele en

daaronder de belangrijkste der zoo talrijke vraagstukken, die zich in de koloniale politiek voordoen; geschriften, die geen onverdeelde instemming verwierven, doch wier inhoud vaak genoeg door de uitkomsten werden bevestigd; geschriften die klaar getuigden van des schrijvers praktisch inzicht in het wezen van die vraagstukken; geschriften eindelijk, die voortkwamen uit een hart vol warme belangstelling voor Java en de Javanen.

Van datzelfde praktische inzicht, van diezelfde warme belangstelling getuigen ook deze fragmenten en we kunnen het slechts betreuren, dat den overledene niet de tijd gegund is geworden, zelf de uitgave van zijn groot werk te bezorgen. Want reeds zooals het boek daar ligt, zouden wij het wenschen in de handen van allen, die op Java met de Javanen hebben om te gaan in allerlei verhoudingen; ook in de handen der bestuursambtenaren.

Het boek bevat een woord vooraf van de bewerkers, een overdruk van een korte levensbeschrijving door den Hoofdredacteur van de *Indische Gids*, verschenen in het Aprilnummer van 1906 en verder vier hoofdstukken, de bovenbedoelde fragmenten, getiteld: I. Eenige algemeene beschouwingen omtrent de economische toestanden in de Inlandsche maatschappij; II. De Javaansche maatschappij; III. De Suikercultuur en IV. Beschouwingen over de oorzaken van den tegenwoordigen toestand. — Middelen tot verbetering. — Bevordering der Inlandsche Nijverheid.

Zij hebben alle tot „Leitmotive", als ik die zoo noemen mag, de volgende stellingen: De kern der Javaansche bevolking wordt gevormd door landbouwers; de bewerkers van den grond zijn niet alleen het talrijkste, maar ook het beste gedeelte der bevolking van Java. De tijd is niet meer veraf, dat in vele streken tegenover iederen landbouwer een niet-landbouwer zal staan, want *a*. de bevolking neemt jaarlijks aanzienlijk toe; *b*. de voor ontginning beschikbare grond is niet van beteekenis tegenover dien aanwas. Bij de bespreking der economische toestanden moet dan ook met de steeds aangroeiende klasse der niet-landbouwers rekening worden gehouden.

De rijstproductie per bouw gaat voortdurend achteruit, in de laatste jaren is dat met 25 à 30 pCt. het geval geweest, want *a*. de grond wordt minder deugdelijk bewerkt dan voorheen; *b*. de grond wordt het geheele jaar door beplant met rijst en tweede gewassen; *c*. het vee gaat in getal en in qualiteit achteruit in vele streken, die in aantal zullen toenemen, en wel door, kortelijks gezegd, slechte verzorging.

Bij deze oorzaken van achteruitgang der bevolking in economischen zin komt nog de achteruitgang der koffiecultuur, waardoor thans véél minder geld onder de menschen komt dan vroeger; het kwijnen en verdwijnen van vele takken der Javaansche (huis)nijverheid, waardoor vele vrouwen ook als arbeidster moeten dienst doen om den vrijgekomen tijd productief te maken, vanwaar loonsverlaging het gevolg is; en ten slotte de vermindering der inkomsten per hoofd der bevolking, bij de suiker-industrie genoten, niettegenstaande de uitbreiding dier cultuur.

Deze stellingen, die de schrijver echter niet in dezen vorm geeft, licht hij toe met tal van berekeningen, beredeneert hij uitvoerig, verdedigt ze met zijn ervaring. En al zijn de cijfers, die hij soms tot steun van zijn redeneering benut, nu verouderd en niet altijd juist gebruikt [1]), de kracht

[1]) Zoo zijn de productie-cijfers, de cijfers van de uitgestrektheid van den grond, van den veestapel enz. onbetrouwbaar en dus ongeschikt om er conclusies uit te trekken, al is de bewijsvoering op bl. 35 aardig gevonden.

Zoo is het o. i. verkeerd het geld, dat de suiker-industrie onder de bevolking brengt, om te slaan over geheel de bevolking van Java. Juister toch zou het zijn, dat om te slaan over hen, die er bij betrokken zijn.

dier redeneering blijft daardoor onaangetast; en op haar komt het ten slotte toch maar aan.

De groote overtuigingskracht, die van het boek uitgaat, ligt in de krachtige redeneering, die daardoor getuigt van het helder inzicht in de oorzaken welke tot den achteruitgang, in economisch opzicht, der Javanen kunnen leiden en z.i. dat ook doen; maar niet minder in den aard en het karakter der Inlanders. In enkele trekken geeft hij de goede en de slechte eigenschappen aan en doet ons, Westerlingen, de moeilijkheid kennen een rechtvaardig oordeel te vormen over den inlander; de dezen toegedichte luiheid legt hij ons in enkele regelen uit: hij leert ons den Inlander kennen als een ‚gewoon mensch', een ontdekking, zou ik haast zeggen, in dezen tijd van ethische politiek en kunstenarij. —

Aan de hand van het rapport van Du Bus de Ghisignies van 1 Mei 1827 toont hij aan, dat de toenmalige toestanden nog in vele opzichten overeenkomen met de huidige, doch met dit verschil in omstandigheden, dat toenmaals Java een bevolking had van 6 millioen zielen tegen nu 30 en toen rijk was aan onontgonnen woeste gronden, tegen nu volslagen gebrek daaraan in vele streken, maar dat bovendien de groote massa der bevolking nog altijd staat op hetzelfde peil van ontwikkeling als ten tijde van dien landvoogd. Hij wijst erop, dat de Javaan te vroeg werd vrij verklaard, zonder dat wij, door hem meerdere ontwikkeling bij te brengen, hem in staat gesteld hebben van die vrijheid een behoorlijk gebruik te kunnen maken. Hij verklaart den Javaan niet dom, doch slechts onontwikkeld; daardoor wordt z.i. de vooruitgang, en niet in het minst in materiëel opzicht belemmerd. Immers de zoon blijft onontwikkeld als de vader; hoe zouden zij de intelligentie en de geestkracht kunnen bezitten, noodig om door intensieve cultuur meer uit den bodem te halen, die door den toenemenden drang naar steeds meer voedsel voor de snel aanwassende bevolking, nooit rust krijgt, uitgeput raakt en minder begint op te brengen?

In het laatste hoofdstuk geeft schrijver de verschillende maatregelen aan, die tot bevordering der algemeene welvaart dienen kunnen.

Het derde hoofdstuk is zeer belangrijk en leerzaam en o.i. wel het beste van het geheele boek. Het bevat een kostelijke les voor de pro- en contrasuikermannen, particulieren als ambtenaren. De schrijver beschikt over een rijke ervaring terzake opgedaan in de 5 groote suikerresidenties: Soerabaja, Kediri, Madioen, Pasoeroehan en Banjoemas, en komt na een uitgewerkt betoog tot deze slotsom, dat men op Java de suikercultuur niet missen kan, gezien vooral de steeds grooter wordende klasse van niet-grondbezitters, omdat er geen cultuur is, die onder den een of anderen vorm per bouw gemiddeld minstens *f*375 onder de bevolking brengt; omdat er geen ander bedrijf is, op eenigszins groote schaal uitgeoefend, waarbij de Inlander 20 duiten à 20 cents dagelijks kan verdienen.

De slotsom waartoe schrijver komt laten we hier in haar geheel volgen, omdat zij, al is ze jaren geleden geschreven, toch nog als actueel mag gelden.

„Als mijn persoonlijke meening gaf ik te kennen, dat de Javaan vrij „is verklaard op een tijdstip, waarop hij daarvoor nog niet rijp was, waar„van een halfslachtig Regeeringsstelsel het gevolg is geweest, waarbij vrij„heid wel in naam, maar niet inderdaad bestond.

„Om duurzame verbeteringen in den toestand te brengen dient men mijns „inziens in de eerste plaats een vast Regeerings-programma aan te nemen, „en dit consequent door te voeren op een wijze, die zich aansluit bij het „karakter en de ontwikkeling van den Javaan; verder is dan dringend

„noodig een uitnemend corps goedbezoldigde bestuursambtenaren en het „ernstig ter harte nemen van de volksopvoeding.

„Volksopvoeding is tot nog toe geen onderwerp van Regeeringszorg ge„weest; daaraan is het m.i. gedeeltelijk toe te schrijven, dat de hulpbron„nen van het land niet ontgonnen zijn, en dat landbouw, veeteelt, visch„vangst en inlandsche industrie zijn achteruitgegaan. Daarenboven ver„meerderde de bevolking snel, waarmede de ontginningen geen gelijken tred „konden houden.

„Ik voor mij acht maatregelen als de door mij voorgestelde onontbeerlijk „om met hoop op slagen aan de duurzame economische opheffing van het „Javaansche volk te kunnen arbeiden. Mocht men daartoe niet kunnen be„sluiten, dan zal m.i. elke poging tot hervorming slechts leiden tot verlo„ren moeite en kosten.

„Het is mijn stellige overtuiging dat op de door mij beschreven wijze een „vaste basis kan worden verkregen, waarop Java zich geleidelijk zal kun„nen ontwikkelen.

„Men verwachte echter niet, dat daarmede op Java binnen enkele jaren „alles zou zijn zooals het behoort! Dit zou men ook onmogelijk kunnen „eischen, waar zoovele jaren zijn verloopen, zonder dat wij de bevolking „tot een hooger peil van beschaving en welvaart hebben weten te verhef„fen. Hoezeer ook de omstandigheden mogen dringen tot snel handelen, be„hooren wij toch nooit over het hoofd te zien, dat een volk slechts lang„zaam voort kan schrijden op den weg der beschaving."

N.

Het rechtsleven bij de Minangkabausche Maleiers, door Mr. G. D. Willinck, Oost-Indisch rechterlijk ambtenaar met verlof. Leiden, uitg. voorheen E. J. Brill, 1909.

Dit boek is de eerste volledige beschrijving van het onbeschreven recht van een der volksstammen van den Indischen Archipel. Juist die volledigheid, zoo in de breedte als in de diepte is het hoofdkenmerk van het boek, waarmede men den kundigen schrijver kan gelukwenschen, want daarin lag juist de groote moeilijkheid, waar anderen vóór hem zich niet aan gewaagd hebben, en welke hij op uitnemende wijze heeft overwonnen.

Wij vinden in dat boek niet alleen het moederrecht, zooals het in zijn meest oorspronkelijken staat in zijn bakermat, de Padangsche Bovenlanden heeft bestaan, of nog bestaat, zooveel mogelijk historisch verklaard, afgeschilderd, maar ook zijn afslijting in de grenslanden ten gevolge van aanrakingen met andere volkstammen, zijn vervorming onder den invloed van Hindoe- en andere overheerschers. Wij vinden het — zoo als trouwens alleen een jurist het kon doen — vergeleken met het recht van andere Inlandsche volkeren, met het Nederlandsche en andere tegenwoordige en vroegere Westersche rechten. Wij zien het door den schrijver ontleden, zijn goede en zijn kwade eigenschappen aanwijzen, het karakter van elke instelling, van elke rechtshandeling openleggen, zoo afzonderlijk als in haar verband met de gansche matriarchale maatschappij, en tegenover soortgelijke instellingen en rechtshandelingen in ons recht. Die opzet, welke van het begin tot het einde constant wordt doorgevoerd, maakt het boek tot een zeer verdienstelijk werk, waartegenover men den schrijver slechts weinig aanmerkingen van ondergeschikt belang zou kunnen maken.

„Midden-Sumatra", zoo vangt de inleiding aan, „is vrijwel het eenige

land der wereld, waar, in die groep van het Maleische ras, welke men onder de algemeene benaming van Minangkabauërs samenvat, het oudste recht, dat de menschheid moet gekend hebben, als een eerbiedwaardig overblijfsel van voor-historische beschaving tot op onze dagen bijna in zijn vollen omvang en vrijwel ongeschonden bewaard is gebleven. Het is het recht, dat zich van zelf heeft opgebouwd uit de natuurlijkste aller verhoudingen, die onder menschen en zelfs in de dierenwereld bestaat, namelijk uit die van de moeder tot de uit haren schoot geboren kinderen. Niet de vrouw in het algemeen, in het geheel niet de man, want een haan kan geen eieren leggen, zooals de Minangkabausche spreekwijze luidt, *ajam djantan taq' bataloeè*, doch alleen de vrouw, die moeder werd, — het deed er aanvankelijk, gedurende eeuwen, zelfs niet toe of dit buiten huwelijk gebeurde, want deze vereeniging van man en vrouw is betrekkelijk een jonge tak aan den oerouden boom des rechts —, maakte er de spil van uit, om welke het gansche familie- en zelfs het staatswezen draaide, de kern, uit welke het gansche weefsel der oorspronkelijke gemeenschappelijke verhoudingen zich ontwikkelde."

Dat eene dergelijke, zoo geheel van de onze afwijkende maatschappij den schrijver belang inboezemde, is zeker niet verwonderlijk. S. heeft gedurende zijn verblijf te Padang blijkbaar druk gebruik gemaakt van de gelegenheid om de gegevens die de bestaande literatuur hem verschafte te vergelijken, aan te vullen en te controleeren. Toch heeft zijn groote belangstelling voor dit moederrecht hem niet blind gemaakt voor de vele gebreken die het heeft, en is de adat voor hem wel een voorwerp van toewijding geworden, doch geen afgod, geen onfeilbaar organisme, dat in al zijn uitingen boven ons Europeesche recht te verkiezen is

Treffend is het in dit werk te lezen (bl. 58), dat de zoo hoog geroemde welvaart in die streken van familiebezit eigenlijk niets meer dan een praatje is, dat de schrijvers elkander nazeggen, dat hongersnood en ellende in de onderafdeeling Alahan Pandjang ook voorkomen, dat de oeconomische toestanden der zuidelijke bovenlanden en der kuststreken te dien aanzien niets toegeven aan die van Midden-Java, dat Oost-Java en de Soendalanden even welvarend, zoo niet welvarender zijn dan de afdeelingen Agam, Tanah Datar en de L Kota, en dat de omstandigheid dat de Minangkabauër het beter heeft dan de Midden-Javaan minder te danken is aan zijn familiesocialisme, dan aan het kunstmatig tegengaan der geboorten. De zoo hoog geroemde adat tanggoeng-mananggoeng noemt hij (blz. 375, noot) in civilibus een premie op de luiheid, in criminalibus een bestendig gevaar voor de gansche familie. De onder ons gezag afgeschafte *thail amè*, een honorarium door de partijen aan de hoofden te voldoen voor hunne moeite bij het rechtspreken, was een verkapt middel om den rechter om te koopen. De belangstelling van den Minangkabauschen rechter voor de zaken van justiciabelen die het niet breed hadden, was dan ook niet bijster groot. Die werden eenvoudig niet behandeld (blz. 872). Treffend is ook de volgende rechtspreuk, waarvan de vertaling (blz. 812) luidt: Wanneer de misdadiger, en wel in het bijzonder hij, die zich aan moord of doodslag schuldig maakte, geld bezit, dan mag hij blijven leven, want hij vermag zijn misdaad af te koopen door het betalen van een bloedprijs, van de zoogenaamde *bangoen*, maar een arm mensch, die dezen niet kan betalen, wordt òf een ,,dood graf" op de open vlakte, namelijk indien hij door den wreker gedood is, in welk geval zijn lijk ver van de graven der zijnen in de eenzaamheid ter aarde besteld moet worden, òf hij wordt ,,levend graf" in de groote woning, dat is in het paleis des Radjas, doordat hij diens slaaf wordt."

Ook op de bewering van zoovelen dat de Minangkabauër zoo aan zijn adat gehecht zou zijn, is volgens den schrijver veel af te dingen. Wel haalt hij een pantoen aan (blz. 57) waaruit dan zou blijken, dat er aan de adat nimmer getornd zou mogen worden, maar uit andere blijkt weer dat de Maleier niet zoo stijf conservatief is als men hem wel beliefde af te schilderen. Het zijn slechts de vrouwen en allen voor wie de levenstafel in de Minangkabausche gemeenschap altijd gedekt is, die zooveel mogelijk aan de oude adat vasthouden. De mannelijke helft, die dikwijls door *mentjari* aan den kost moeten komen, is volstrekt niet zoo met het oude recht ingenomen. Menig onvervalschte Minangkabauër uit de Bovenlanden moet dat aan den schrijver verkaard hebben. De procureurs bamboe en andere vrienden van die partij, die liever geen verdeeling der familiegoederen hebben, doen steeds hun best de gevolgen van eene dergelijke gebeurtenis met de schrilste kleuren af te schilderen. Voor de bestuursambtenaren is die adat een gemakkelijk recht; het bespaart hun veel moeite en zorg.

Hoe interessant het Minangkabausche moederrecht ook is, het schijnt den schrijver in onze tijden echter niet meer op zijn plaats te zijn. Hij beschouwt het Maleische matriarchaat als een nog levende verschijning uit de voorwereld, die haar langste dagen gehad heeft, en heel spoedig den weg van al het aardsche zal moeten gaan (blz. 35). „Hoe jammer men dat ook van sommige zijden mag vinden, hoe men ook bereid zal zijn om over dat treurig lot, dat den Minangkabauschen adat wacht, tranen te plengen, niet te loochenen is, dat het te midden van de hedendaagsche wereld, met haren onafwijsbaren strijd om het bestaan, in welke het op individueele mannelijke krachts- en energieontwikkeling meer aankomt, dan op aan geboorte en familiegemeenschap ontleende pretentiën, niet tegen den geest des tijds duurzaam opgewassen zal zijn, al bezat het ook de physieke krachten van een *brontosaurus*. Bij de Minangkabauërs mag de individu niets zijn, zijn gansche leven, al zijn doen en laten heeft de strekking om slechts de familie, in welke hij opgaat, en in 't bijzonder de dames in deze, tot haar recht te doen komen; voor zich en de zijnen iets te bezitten, iets te verwerven, is hem door zijn recht verboden. Kortom, hij moet steeds bereid bevonden worden zijn gansche individualiteit ten dienste te stellen van, ten offer te brengen aan zijn familie, aan zijne saboewah-paroeï. En de geheele overige wereld om hem heen wordt hoe langer hoe meer bezield door den drang om juist die individu zoo krachtig mogelijk te doen worden, hem de meest mogelijke vrijheid van doen en laten te schenken, opdat hij zich overeenkomstig eigen gaven en talenten kunne ontwikkelen ten bate van het geheel, van de gansche gemeenschap."

Het zou te ver voeren den schrijver bij de behandeling van de verschillende hoofdstukken op den voet te volgen. Hij verdeelt het onderwerp in het staatsrecht en de staatsinrichting, het familie- en huwelijksrecht, het vermogensrecht, het strafrecht en de rechtspleging. Doet deze verdeeling aan Europeesche rechtsgeleerdheid denken, zij betreft slechts den vorm. Bij de behandeling der onderscheidene instellingen heeft de schrijver zich op verdienstelijke wijze weten in te denken in den Inlandschen gedachtengang, en heeft hij van daaruit elk onderwerp beschouwd, doch daarnevens door eene vergelijking met het Europeesche recht op menig instituut het juiste licht geworpen.

In § 1 krijgen we eene beschrijving van het wezen der negrie en der soekoe, en wordt naar aanleiding van eene vingerwijzing van den heer de Rooy (blz. 99) eene nieuwe verklaring van den oorsprong der laatstgenoemde gegeven. Het uiterlijk aanzien der negrie wordt uitvoerig geschetst,

wat terecht wenschelijk geoordeeld werd, omdat men gemakkelijker een blik in het rechtsleven van den Minangkabauër krijgt, wanneer men tevens een denkbeeld heeft van de omgeving waarin hij leeft. Na in § 2 over de bewoners der negrie en hun status te hebben gehandeld, vinden wij in § 3 eene beschrijving van de organen van den dorpsstaat, van de *adat panghoeloe*, waar op de veelhoofdigheid van het Minangkabausche staatsbestuur, en het samengaan van familiegezag met staatsgezag en de gevolgen van dien wordt gewezen. In het eerste hoofdstuk verdient nog bijzondere vermelding de vijfde paragraaf over de houding van de adat tegenover de godsdienstige wet en de verhouding van de Moslemsche geestelijkheid tot de Minangkabausche gemeenschap.

Bij het familie- en huwelijksrecht wordt het Minangkabausche verwantschapsstelsel, de saboewah-paroeï, haar ontstaan en hare leden behandeld. Daarna komt het familie- en stamverband aan de beurt, de adat tanggoengmananggoeng, de familiesolidariteit tot op den huidigen dag een plicht voor de onvervalschte Maleiers. In de volgende paragrafen van dit hoofdstuk worden de verhoudingen van het *djoerai*-hoofd, den *mamaq*, tot zijne familieleden geschetst, en het huwelijksrecht, de *adat manjamando* of *adat kawin*.

Het derde hoofdstuk is aan het vermogensrecht gewijd. Van de *harto poesako* en de *harto pentjarian* wordt het karakter uitvoerig uiteengezet, als ook het recht der individueele familieleden op het eerstgenoemde, het *hak gamgam baoentoek*. Daarna volgen het huwelijksgoederenrecht, de grond- en waterrechten, het verbintenissenrecht en het erfrecht. In het laatste hoofdstuk handelt de schrijver over het strafrecht en de rechtspleging, waarvan de uitvoerige beschrijvingen zeker niet naar den *masa adat* doen terug verlangen.

Het boek van mr. Willinck is een rechtsboek, dat ook voor anderen dan hen die op Sumatra geplaatst zijn, aan te bevelen is. Als het mij vergund is er iets op aan te merken, dan zou het voornaamste dit zijn, dat dezelfde stof m.i. wel in de helft van den omvang had kunnen zijn geschreven. De schrijver is niet alleen uitvoerig in zijn beschrijvingen, maar vervalt ook vaak in herhalingen. Het werk zou dan niet zulk een onbehoorlijk dikken omvang hebben gekregen als het nu met zijn bijna duizend bladzijden heeft.

F. C. H.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

VOGELNESTGROTTEN IN DE PALEMBANGSCHE BOVENLANDEN [1]).

Een groote lekkernij voor Chineezen vormen de nestjes van een soort kleine zwaluwen, welke deze bij voorkeur in grotten en onderaardsche holen bouwen. Men onderscheidt twee soorten van nestjes (Sarong Boeroeng), namelijk witte en grijze, waarvan de witte de andere soort eenige malen in marktwaarde overtreffen.

Nabij de doesoen Saoeng Naga in de marga Boeai Semangoes der Komering Oeloe komen aan de oevers der Sako-rivier eenige grotten voor, te zamen een uitgebreid complex vormend, waarin zich sedert onheugelijke tijden zwaluwtjes genesteld hebben, die er de zoo gezochte eetbare nestjes bouwen.

Een onderaardsche bergstroom baant zich in die grotten een weg en stort zich nabij Saoeng Naga in de Sako (zijrivier der Komering).

Duizenden en nogmaals duizenden vogeltjes hebben zich in bedoelde grotten genesteld.

Sedert jaren matigen vijf geslachten en vier doesoens zich het recht aan bedoelde grotten van hunne waardevolle nestjes te ontdoen, zich telkenmale op de ruwste wijze schuldig makend aan moord op weerlooze jonge vogeltjes, die zich niet door de vlucht kunnen redden. Behalve de talrijke vogeltjes, die in de donkere grotten aan de vele daar aanwezige slangen ten prooi vallen, worden honderden jonge diertjes door de „nestplukkers" geslacht dan wel op de pasar te Moeara-Doea verkocht.

Aan den pluk neemt een twintigtal personen deel onder het opzicht van een piawang (voorman). Ten einde de tegen de rotswanden der grotten stevig vastgehechte nestjes te kunnen afstooten (z.g. plukken) bedient men zich van een scherp, van tanden voorzien, ijzeren steekwerktuig (speciaal voor dat doel vervaardigd), aan een langen stok bevestigd. Uit droge klapperbladeren vervaardigde toortsen (soeloeh) dienen ter verlichting van de donkere grotten terwijl stevige uit geklopte boombast vervaardigde baatjes en broeken bescherming moeten verleenen tegen beten der zich in de grotten bevindende, op de uit de nestjes vallende vogeltjes azende, reptielen.

Er is dan feest in de doesoen! Uit de omliggende nederzettingen stroomt jong en oud toe tot bijwoning der sedekahs, waarbij door gadis (jonge meisjes) op de toonen der gamelan wordt gedanst! Men viert avond aan avond feest, tot dat de pluk binnen is, de nestjes in pandan-zakken dan wel in uit gespleten bamboes vervaardigde manden zijn verpakt, en in de gereed liggende vlotten geladen, waarna de oogst langs de Sako-rivier tot Moeara-Doea wordt vervoerd. Vandaar gaat de geheele opbrengst aan nestjes in prauwen langs de Komering naar Palembang en voorts naar Singapore.

[1]) Ontleend aan een artikel van S. J. P. in het *Nieuwsblad van Palembang*, overgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 Mei 1909.

Bij oordeelkundige exploitatie van bedoelde vogelnestgrotten zou de opbrengst daarvan ongetwijfeld het thans door roof verkregene verre overtreffen, zonder dat iedere pluk den dood van duizenden jonge vogeltjes tengevolge behoefde te hebben. Worden toch de nestjes geplukt nadat de jonge vogeltjes volwassen zijn en zich door de vlucht kunnen redden en niet, gelijk tot dusverre gebruikelijk op een tijdstip dat de diertjes nog te jong zijn om uit te vliegen, zouden niet zoovele dier nuttige beestjes ten prooi vallen aan mensch en reptiel.

Ieder der vijf geslachten en vier doesoens krijgt eene beurt, waarvan de volgorde bij rapat-vonnis is uitgemaakt. Elke beurt duurt twaalf maanden, terwijl iedere deelhebber(ster) de beschikking krijgt over drie plukken. Iedere pluk levert voor eene waarde van *f*4000 à *f*5000 aan nestjes op, zoodat elke beurt eene waarde vertegenwoordigt van *f*12.000 à *f*15.000.

Eene bron van inkomsten alzoo voor de weinig welvarende Inlandsche bevolking in die afgelegen streken, indien ook hier wederom niet een Chinees met de grootste winsten ging strijken! Door voorschotten te geven op de nog komende plukken heeft een ter hoofdplaats Palembang woonachtige Chinees zich geleidelijk de exploitatie dier grotten toegeëigend, tegen prijzen verre beneden de waarde der verkregen nestjes.

Ondanks de koempoelans, door opeenvolgende controleurs belegd met hoofden en bevolking, rechthebbenden op de grotten, waarbij den eenvoudigen lieden in duidelijke taal werd begrijpelijk gemaakt op welke wijze zij door den sluwen mongool worden beetgenomen, gaat men op den eenmaal ingeslagen weg voort.

Gelijksoortige grotten worden aangetroffen in de Boven Ogan en in de Kikim. De opbrengst dier vogelnestgrotten komt de in de onmiddellijke omgeving zich gevestigd hebbende bevolking ten goede en wordt respectievelijk op de pasars te Batoe-Radja en te Lahat te gelde gemaakt. De nestjes uit laatstbedoelde grotten worden eerst dan gehaald, wanneer de bevolking dadelijk contanten noodig heeft om hare padjeg (hoofdelijke belasting) te betalen.

Uit de geschiedenis der O.-I. Compagnie in de 18e eeuw.

DOOR

N. MAC LEOD.

IV.

(Slot).

DE REFORME IN HET ZEEWEZEN EN ANDERE TAKKEN VAN BESTUUR ONDER VAN IMHOFF.

Kon de Gouverneur-Generaal aan de versterking der vloot niet veel doen, zoolang de Bewindhebbers hem de gevraagde schepen niet zonden, zooveel te meer beijverde hij zich om het personeel te verbeteren.

De opleiding van zeeofficieren werd op militaire leest geschoeid. Bij resolutie van 17 December 1745 werd tot gouverneur der academie aangesteld de baas der kaartenmakers Paulus Paulusz, met de qualiteit en gagie van kapitein ter zee. Bij hem stond een onder-gouverneur. Aan de toen vastgestelde regeling van den dienst en het onderwijs wordt het volgende ontleend:

Overal om 5 uur; half zes ontbijt, voorafgegaan door gebed, daarna dankzegging. Om zes uur „visite" van den „krankbezoeker", dat is niet de geneesheer, maar de catechiseermeester of onder-predikant, die ook 's avonds 8 uur komt om te bidden en uit den bijbel te lezen. Om 9 uur 's avonds wacht opzetten. De wacht wordt waargenomen door een onderofficier met 4 cadets, gewapend met snaphaan en bajonets. Cadets die jonger dan 14 jaar zijn, doen geen wacht.

De lessen waren als volgt verdeeld: de voormiddagoefeningen, die steeds met psalmzingen beginnen en eindigen:

Maandag, Dinsdag, Donderdag en Vrijdag:

7—8 mathesis en cijferen.
8—9 Arabisch en latijn.
9—11 navigatie en schrijven.
11—12 teekenen.

Woensdag en Zaterdag:

7—8 navigatie en schrijven.
8—9 eigen oefening in theologie onder toezicht van onderofficieren.

9—11 de krankbezoeker (catechisatie) en onmiddellijk daarna, waarschijnlijk tot ontspanning,

11—12 de dansmeester (in die hitte!)

Namiddag:

Maandag, Dinsdag, Donderdag en Vrijdag:

2—3 schrijven, cijferen en mathesis.

3—5 navigatie.

Woensdag en Zaterdag:

1—3 schermen.

3—5 publieke les (niet duidelijk wat hiermee bedoeld wordt) in de navigatie.

Een zeer opmerkelijke bepaling was, dat niemand tot luitenant kon bevorderd worden, dan die confessie van de gereformeerde godsdienst zal hebben gedaan; van eene andere protestantsche godsdienst zijnde, zal hij moeten beloven dit bij de eerste gelegenheid te zullen doen. Roomschen en anderen werden dus zelfs niet in aanmerking genomen.

Op de schepen door kapiteins of kapitein-luitenants gecommandeerd, werd één kadet geplaatst om eene reis mede te maken, zonder wacht te mogen doen. Na de reis moest hij zijn journaal en landverkenningen op de academie inleveren.

De uniform was blauw met rood; hiervoor werd uit 's Comp.-magazijn blauw en rood laken en blauw en rood grein verstrekt.

De academie leverde in de 4 eerste jaren 8 luitenants op; in 1747 drie, in 1748 vier, in 1749 vijf.

Tot aanmoediging van het personeel werd in 1745 het verbod van medenemen van particuliere lading in zooverre gewijzigd, dat dit binnen Indië weer werd toegestaan aan de officieren, stuurlieden en chirurgijns, wordende de hoeveelheid, voor allen te samen, naar de grootte van het schip, bepaald op 25 tot 15 last.

Met het aanbouwen van beter bezeilde schepen, het volgen van bepaalde zeewegen en het verbeteren van het bevelvoerend personeel werden de reizen korter. Van ouds werd aan den schipper eene premie van *f* 600 betaald wanneer hij de uitreis binnen $6^1/_2$ maand had afgelegd, of *f* 300 wanneer het nog binnen de 7 maanden was. Bij resolutie van 12 Julij 1746 werd *f* 900 beloofd voor reizen binnen 6 maanden, en *f* 1200, wanneer het aantal zeildagen minder dan $5^1/_2$ maand bedroeg. Deze premie werd voor het eerst verdiend door de *Leckerland* van Amsterdam. Daarentegen werd aan eenige gezagvoerders eene boete opgelegd van 2 maanden gagie, omdat zij, tegen de bestaande zeilorder, St. Jago niet hadden aangedaan voor verversching en daarbij niet met hun journaal konden aantoonen dat zij het eiland niet hadden kunnen bezeilen. Deze boeten kwamen ten bate van de kweekschool. Het premie- en boete-stelsel werkte goed, maar niettemin liet het gehalte der schippers dikwijls nog veel te wenschen over.

Een schipper, die bij Kaap Komorijn door een Fransch oorlogschip werd aangehouden en gevisiteerd, gaf, in plaats van zich door zijne scheepspapieren bekend te maken, die hij zoo gauw niet kon vinden, een *geheim paket* ter inzage. Een ander (de *Schellag*) liet zich op onverklaarbare wijze door de Franschen, terwijl het nog vrede was, in beslag nemen op de kust van Koromandel. De gouverneur van Pondichéry, Dupleix, liet voor een waarde van 200.891 ropijen er uit nemen en, na lang over en weer schrijven met den Nederlandschen gouverneur, het schip zonder volk voor Porto-novo ten anker leggen.

In 1747 verdienden 22 van de uitkomende schepen de premie, doch werden 15 beboet voor het niet aandoen van St. Jago. De beste schippers werden tot kapitein-luitenant bevorderd. Niettemin klaagde in Maart 1748 de Regeering nog over het dikwijls verzeilen van schepen, door slechte officieren, slecht volk en slechte uitrusting-goederen (touwwerk, zeilen enz.), zoodat bij vergelijking met vroeger alleen het maaksel der schepen verbeterd scheen te zijn. In December van dat jaar schreef zij: „Men heeft op eene chaloup van andere natien meer opper-officiers als op een groot schip van de Comp. ja eens so veel bij de francen, die egter in andere articulen sig zo naauw behelpen, maar in dit ten regten geen menage plaats geven, nog omtrent haar getal, nog omtrent haar onderhout, welk laatste ook mogelijk beter bij alle andere natien als bij de Comp gereguleerd is op de scheepen".

Men beijverde zich in Indië intusschen om de schepen te verbeteren: zoo maakten het plaatsen van de kombuis in het tusschendeks of onder den bak, en het wonen van den bootsman en dekofficieren onder den bak of in hutten onder het halfdek, punten van overweging uit. In 1748 werd uitzending van ijzeren 18 ℔ers gevraagd voor de tusschendeksbatterijen; vroeger werd dit geschut in het ruim mede gegeven, maar in de laatste jaren was dit, vermoedelijk uit zuinigheid, nagelaten.

Men klaagde ook onophoudelijk over het te weinig uitzenden van schepen. In 1746 bestond de vloot in Indië uit slechts één schip van 150 voet, 10 van 145 en 35 kleineren, doch het klagen hielp, zoodat in 1747 van Batavia 96 schepen konden vertrekken, zoo naar Nederland als naar Indische plaatsen; in 1748 vielen er 10 af door ouderdom of vergaan en vertrokken 27 naar Nederland; in het laatst van dat jaar en begin 1749 voeren thuis 19, en in het laatst van 1749 waren vertrokken of lagen klaar 20 schepen. De waarde der gezamenlijke ladingen van die schepen was ongeveer 8 millioen. De sterkte van de vloot in Indië was toen, aan schepen van 150—100 voet: goede: 9; onbekwame 8; geschikt voor Aziatische wateren 4; alleen voor den Archipel 15; slechts voor de kust van Java 7; kleinere vaartuigen 90, behalve de roeibooten, orembaais en lichters. De vermindering sedert 1743 is opvallend.

Van het leger kon van Imhoff in 1744 zeggen dat het op een goeden voet was en tegen een Europeesch kon gemonsterd worden; den 4en Februarij van dat jaar was een „generaal reglement voor de troupes en garnisoenen van Indiën" goedgekeurd. Er was echter veel sterfte aan koortsen en dysenterie, zoodat in 1745 in 8 maanden 800 man overleden; toen in 1748 in het hospitaal 1294 Compagnie's dienaren, waarvan de meesten wel militairen zullen geweest zijn, stierven, noemde men de sterfte „passabel". Ook de hooge officieren volgden elkander door sterfte snel op: in 1744 waren de twee hoogsten de Colonel der infanterie Anthonie de la Fontenelle en de luitenant-colonel der cavalerie Jan Sayer; ondanks zijn lageren rang werd deze aangesteld tot commandant van de troepen over geheel Indië met den rang van Brigadier (generaal); hij overleed in 1745, en toen volgde de la Fontenelle hem op, die in Januarij 1747 stierf, waarop Jan Couvert in zijne plaats trad. Het schijnt wel dat alle hoofdofficieren Franschen waren.

Het hoofd van de artillerie was in 1743 de colonel Van Barbones, die echter niet lang daarna overleed. Onder hem diende een oude luitenant Faraquet, „die een proef van zijn métier heeft gegeven met 2 metalen 18 ℔ers, die in de zundgaten verloopen waren, weer bruikbaar te maken door het ingieten van een nieuw stuk dat de proefschoten zonder eenig defect heeft doorgestaan". Faraquet werd tot kapitein-luitenant bevorderd en verbuste in 1744 nog 20 metalen 24 ℔ers.

Het verbeteren der fortificatiën noemde Van Imhoff in 1744 een „amusement" voor den ingenieur en chef Bellidoor. Aan weerszijden der rivier, aan 't eind van 't vaste zeehoofd, 300 roeden dichter aan zee dan de zeepunten van het Kasteel (de kust was zeker zooveel aangeslibd), werden 2 batterijen aangelegd tot bescherming van de reede. Voor dit en andere doeleinden werden 60 stukken meer noodig geacht. Daarna werd, bij resolutie van 5 Maart 1745, bepaald dat ook nog op eene bank vóór de rivier eene batterij met zwaar geschut zou gemaakt worden. Toen deze in 1747 nog niet klaar was, door gebrek aan werkvolk, en de toestand niet vredig was, werden tegen de bank twee oude schepen gelegd om als batterijen te dienen. Waarschijnlijk hebben de westmoesons en de bandjirs en het daardoor verloopen van de bank het werk moeielijk gemaakt; het was in 1749 nog niet af, maar toen hoopte men dat een ander Fransch ingenieur, uit Koromandel gekomen, het klaren zou.

In dien tusschentijd waren wij met de Franschen in oorlog geweest. Hoewel de Republiek in den Oostenrijkschen successie-oorlog, door het onderteekenen van de pragmatieke sanctie aan de zijde van Maria Theresia en dus tegen Frankrijk stond, had dit echter geen invloed op de goede verstandhouding in Indië, totdat na de verovering van de Oostenrijksche Nederlanden door den Franschen Maarschalk Maurits

van Saksen, deze, het overwonnen leger der verbondenen vervolgende, in Staats-Vlaanderen viel en in September 1747 Bergen-op-Zoom innam. De Franschen in Indië kregen toen order om aan de Nederlanders zooveel mogelijk afbreuk te doen. Prins Willem IV, die, toen het gevaar voor de Republiek groot werd, tot Stadhouder in de 7 Provinciën en capitein en admiraal-generaal van de Unie benoemd was, schreef den 18e Julij 1747 aan den gouverneur-generaal dat hij hem gelastte op zijne hoede te wezen en alle voorzorgen te nemen en met de Engelschen samen te werken tot afbreuk van de Fransche schepen.

De brief kwam met de Engelsche brik *Swallow* den 1e Februarij 1748 te Batavia, toen de Regeering nog geen bericht van de Bewindhebberen had over de verheffing van den Prins. Ofschoon de Franschen reeds in het voorjaar in Staats-Vlaanderen gevallen waren, spraken de brieven der bewindhebbers van 27 April en van 4 Julij niet van vijandelijkheden in Indië. De Gouverneur-Generaal meende echter den Prins te moeten gehoorzamen en schreef de kantoren, Soerate, Malabaar, Ceilon, Koromandel, Bengalen en Malaka in den geest van den brief aan. Later bleek uit een brief, met een Nederlandsch schip aangekomen dat de order van den Prins gegeven was in overleg met eenige Bewindhebbers van het secreet besoigne en dat de gouverneur Swellingrebel aan de Kaap ook zulk eene order ontvangen had.

Den 24n Julij 1747 schreef de Prins een eigenhandigen brief aan den gouverneur-generaal (in het fransch) waarvan een gedeelte, vertaald, aldus luidde:

„Ik had mij voorgesteld, mijn waarde generaal, u eene lange dépèche te schrijven, maar ben waarlijk zoo weinig meester van mijn tijd, dat ik niet over een kwart uur beschikken kan; daarom zie ik mij tot mijn leedwezen gedwongen dat voornemen nog te verschuiven tot beter gelegenheid. Beschaamd, dat de orders, die ik u heb laten zenden over Engeland zijn gegaan zonder vergezeld te wezen van een brief van mijn hand, vergoed ik dit abuis met u in haast deze regelen te zenden. Kennende van overlang uwe vriendschap en hoe zeer gij mij genegen zijt, heb ik mij aanstonds overtuigd gehouden dat niemand met meer oprechtheid zou deelnemen dan gij in de gebeurtenis welke de Voorzienigheid zoo openlijk heeft geschikt ten mijnen gunste, en ik betuig u, mijn waarde generaal, dat het niet geweest is een inzicht van eerzucht of iets daarnaar gelijkende, maar de gehoorzaamheid aan de Goddelijke roeping en het vertrouwen dat diezelfde God mij niet verlaten, noch mij zijne hulpe weigeren zou, die mij hebben doen aannemen de ambten dezer Republiek, waarvan ik al de moeielijkheden en last ken, gelukkig zijnde zoo ik slagen kan en het vertrouwen verdienen waarmede het volk mij vereert" enz. enz.

Nadat de G. G. dezen brief in den Raad bekend had gemaakt, wilde men niet langer wachten met de verheffing van den Prins bekend te

maken, en koos daarvoor den 30^{en} Mei, gedenkdag der verovering van Djakatra en besloot op dien dag „op alle plaatsen te gelijk, door 't lossen van 't canon en andere solemniteijten openbare vreugde te laten bedrijven". En nademalen de persoon van hoog gem. vorst daar door geworden is van de hoogste aangelegentheijt en van de nauwste betrekking voor en tot de republicque onsen Souvereijn en het dus ten hoogste te wenschen is dat dit God behagen mag Zijne vorstel. doorlugtigh^{t} in die hoogewigtige eerampten te ondersteunen met Zijnen geest en kragt uijt der hoogte op dat alle desselfs raadslagen mogen worden bestrekt van boven onder de Goddelijke begunstiging en het gevolg derselve mag strekken tot welwesen van den Staat tot conservatie van de dierbare panden van Godsdienst en vrijheijt tot herstelling van alle vervallene saken, tot weiring van alle quade aanslagen en tot groeij van alle ook selfs der aller afgelegenste landen onder den hoogstgem. Staat onser Souvereijn sorteerende, ten eijnde land en kerke mogen genieten de aangename vrugten die zij sig met regt van Zijn hoog E^{ts} wijse bestellinge onder den Zegen des alderhoogsten mogen beloven, so is alverder verstaan van nu af aan hier ter plaatse en op de onderhorige comptoiren van dat het nodige aanschrijvens daaraf ontfangen sal zijn, de persoon van hooggem. heere Capiteijn en admiraal generaal te laten begrijpen in de publicque voorbiddinge voor de hoge overigheijt in alle kerken van Indien in dier volgen dat na de hoogmogende Heeren Staten generaal der vereenigde Nederlanden onse hoge en wettige souvereijnen en de heeren Staten van de resp^{e} provintien, sal werden gebeden voor Zijn hoogheijt den heere prince van orange en nassau als Capiteijn en admiraal generaal van de Unie en daarna voor heeren Bewindhebberen deser Oost Indische maatschappije, zijn hoog Edelheijt den heere gouverneur generaal en de Ed. heeren raden van Nederl^{s} Indie, en wijders in de gouvernementen voor den gouverneur en raad, en op derselver onderhorige plaatsen voor de overigheijt aan dien oird, en sal hiervan Extract werden gegeven aan den kerkenraad alhier en gesonden na de resp^{e} comptoiren, om sig daar na tot nader ordre te rigten". Kostelijk is die officieele aanbeveling in Gods gunst naar rangorde! en wat deden zij hun best om te doen uitkomen dat de heeren Staten, zelfs die van de Provinciën, toch de baas bleven!

Als gevolg van den oorlogstoestand werd den 26^{n} Maart besloten alle schepen (behalve die van de geoctroyeerde maatschappijen), uit Europa komende, te laten visiteeren en onderzoeken en „de geene welke bij de visitatie suspect mogten voorkomen en gepresumeert konden worden te colludeeren met de franschen, 't zij door overvoer van negotie off ammunitie goederen voor deselve, in verzekering te nemen" en naar Batavia op te brengen. De *Herstelder* en de *Hagedis* werden op kruistocht gezonden naar Straat Malaka, en de *Naarstigheijt*

naar Ceilon om te kruisen voor Trinkonomale, de vluchthaven aan de oostzijde van dat eiland, terwijl twee andere schepen in Straat Sunda kruisten. Meer schepen had men voor dezen dienst niet beschikbaar; daarbij was er zoo'n gebrek aan volk, dat er 1000 of 1500 inlandsche matrozen op de vloot waren. In 1748 waren door veroudering en ongelukken 18 schepen van de sterkte afgevallen en steeds kwamen te weinig schepen uit, zoodat de Regeering ernstig waarschuwde tegen verval der zaken. Maar gelukkig duurde altans de oorlogstoestand niet lang: in September 1749 had men bericht ontvangen van den in October 1748 te Aken gesloten vrede.

Intusschen werd ook het opperbeheer over de O. I. Compagnie aan den Prins opgedragen. De Staten-Generaal maakten in Maart 1749 daarvoor eene instructie voor Z. H. op, welke den 14de April in de vergadering der XVII Bewindhebbers werd aangenomen, waarop den 16de het diploma, in eene doos van Orientaals agaat met goud beslagen, aan Z.H. werd aangeboden. De Prins had het recht verkregen de vergadering der Bewindhebbers voor te zitten, maar mocht zich daarin ook door „representanten" doen vertegenwoordigen; dezen moesten ieder voor minstens *f* 6000 aandeelhouder zijn.

Den 17de April 1749 verzonden de Bewindhebbers het bericht, dat den 22ste November ontvangen werd, van de benoeming van den Prins Stadhouder tot Opperhoofd der Oost-Indische Compagnie, die dus meer en meer een Staats-onderdeel werd. Dit bericht werd door „'t lossen van 't canon" bekend gemaakt.

De daarop verzonden generale missive van 31 December werd gericht „aan Zijne Doorluchtigste Hoogheijt den heere Prince van Oranje en Nassau, Erfstadhouder, Capitain en Admiraal generaal van de Vereenigde Nederlanden, Mitsgaders Opperbewindhebber en Gouverneur Generaal van de geheele Oost Indische Maatschappij Eca eca

nevens

de Edele Hoog Achtbare heeren Bewindhebbers ter vergadering van Seventhienen" enz.:

de aanhef was: „Doorlugtigste Vorst en Heere! en Edele hoog Agtbare Heeren!" en de brief begon met een sierlijk compliment; maar in den loop van den brief kon de Regeering van het groote Indische handelsrijk toch niet nalaten eene gelegenheid waar te nemen om, hoewel erkennende dat haar „gewest" „van de Unie afhankelijk" was, te protesteeren tegen het verminderen van hare privilegien.

De representanten van den Prins verschenen voor het eerst in de vergadering op den 15en September 1749; van September 1750 af werden de brieven der Regeering niet meer aan Z. D. H. maar aan zijne representanten en de Bewindhebbers gericht.

Van Imhoff had nu ruim zeven jaren het bestuur in handen

gehad. Alle takken van den dienst waren door hem op beteren voet gebracht; op Java was het gezag der Compagnie zoo uitgebreid, dat, ofschoon men nog steeds van het „koninkrijk Jacatra" sprak, zij zich meester van geheel Java kon noemen, en op de andere bezittingen werd het gezag krachtig gehandhaafd, al ging een en ander met oorlogvoeren (Java, Madoera, Bantam, Malabaar) en groote kosten gepaard. Daarentegen trachtte hij op alle mogelijke wijze de Compagnie te bevoordeelen en haren handel te bevorderen. De opbrengst van koffie op Java bijvoorbeeld, klom van 5000 pikoels in 1743 tot 12000 in 1749, maar de uitvoer werd dikwijls door gebrek aan schepen bemoeielijkt. Het onophoudelijk aandringen op betere uitzending, en de aanbouw van kleine vaartuigen te Rembang, waartoe ook te Djapara een houtzaagmolen was opgericht, hadden eindelijk tot gevolg dat in 1750 voor het eerst na 7 jaar alle bezendingen naar de Indische kantoren tijdig konden plaats hebben, zoodat 38 schepen op tijd van Batavia vertrokken. Men kon nu zeggen dat er 24 goede schepen waren, 6 ook goed voor groote reizen, mits in goed jaargetijde, 19 voor reizen in den archipel en 8 voor de kust van Java, alle van 150—100 voet.

Van Imhoff beleefde de verbetering niet lang meer. Hij werd omstreeks half September ziek en overleed den 1^{en} November. Tot het laatst toe was hij werkzaam: eene missive, den 27^{en} October met de *Hersteller*, het schip waarmee hij was uitgekomen, naar Nederland verzonden, werd nog door hem onderteekend.

Door de Raden van Indië werd de 1^{e} Raad en Directeur-Generaal Jacob Mossel tot zijn opvolger gekozen. Op den dag van het overlijden zeide Mossel in de vergadering van den Raad „dat Van Imhoff niet alleen van den Hemel met ongemeene talenten en groote hoedanigheden begaafd was, maar ook van den beginne zijner regeering af, altoos alle desselfs vermogens met d' uiterste ijver ingespannen en geconcentreerd heeft om de Comp. ware het mogelijk te herstellen in een florissanten staat, zelfs toen een voorafgegaan langzaam verval van krachten Zijne Excellentie al scheen te waarschuwen dat rust voor zijne gezondheid absoluut noodzakelijk was, geen moeite of arbeid ontziende en zulks tot zoo verre dat menschelijkerwijze gesproken, daaraan eenigzins moest toeschrijven dat zijn Edelheid zoo ontijdig uit hun midden en van het roer der Regeering van Indië is weggerukt".

Van Imhoff, die bij zijn leven achting en eerbetoon eischte waar het noodig was, beschikte zelf, dat hij eenvoudig begraven wenschte te worden: „Laastelijk bedanke ik haar Ed^{s} voor eene Solemneele begraevenisse, begeerende nog bed van Parade, nog behangene kamer, maar zal het lijk bij avond worden bijgezet en g' escorteert door een detachement Dragonders, de Cadets der marine ter zijde gaende met

uijtgetogen degens, en den Heer Brigadier nevens den overste Muntz en mijn Adjudant Generaal alleen daarbij volgende, latende voorts aan Heeren Weesmeesteren over om dit weinige zo fatsoenlijk te schicken als mogelijk is, en ook niet te wederhouden die uijt genegenheit en onversogt volgen willen". Men hield zich echter „voornamentlijk voor het oog van den inlander", niet geheel aan deze beschikking, maar bracht het lijk over naar het kasteel, van waar het „met de gewone statie" en „met volle pompe" den 5^en 's morgens begraven werd [1]).

Eenig denkbeeld van de massa menschen, die deze begrafenis kan bijgewoond hebben, geeft de sterkte der bevolking van Batavia en ommelanden, die in December 1749 bedroeg (boven 14 jaar oud):

Batavia: 1239 Europeanen, 450 mestiezen, 1009 mardhika's, 1285 Chinezen;

ommelanden: 318 Nederlanders, 513 mestiezen, 5533 mardhika's, 10035 Chinezen, 472 Ambonezen, 782 „mohamedanen" (Arabieren?), 1952 Maleiers, 5905 Makasaren en Boegis, 36254 Javanen en Baliërs en 15244 slaven.

---

[1]) Zie Realia I blz. 121. (3 Nov. 1750). Red.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

A. J. H. Eyken: De werkkring van den controleur op Java. Lezing, gehouden op 26 Maart 1909, in de Indologische Vereeniging te Leiden. 's-Gravenhage, M. VAN DER BEEK'S Boekhandel. 1909. 8°.

J. J. Smith: Die Orchideen von Java. Figuren-Atlas. Zweites Heft. Leiden, vormals E. J. BRILL. 1909. gr. 8°.

H. E. B. Schmalhausen: Over Java en de Javanen. Nagelaten geschriften. Amsterdam, P. N. VAN KAMPEN. 1909. 8°. Met portret.

Prof. Dr. H. Kern: Het Nederlandsch in Nederlandsch-Indië. Rede, uitgesproken op het XXXe Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Leiden. Leiden, S. C. VAN DOESBURGH. 1909. 8°.

A. J. H. Eyken: Het boschwezen in Nederlandsch-Indië. Lezing, gehouden in de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie op 5 Februari 1909. 's-Gravenhage, M. VAN DER BEEK. 1909. 8°.

De **Opkomst van het Nederlandsch gezag** in Oost-Indië. Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal archief, uitgegeven en bewerkt door Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE en M. L. VAN DEVENTER. Supplement op het dertiende en laatste deel: Documenten omtrent HERMAN WILLEM DAENDELS, Gouv.-Generaal van Ned. Oost-Indië. Verzameld en van inleidingen voorzien, door wijlen **Dr. L. W. G. de Roo**. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1909. 2 dln. 8°.

Dr. J. H. F. Kohlbrugge: Die Gehirnfurchen Malayischer Völker verglichen mit denen der Australier und Europäer. Ein Beitrag zur Evolutionslehre. Amsterdam, JOH. MÜLLER. Mei 1909. 4°. Mit Tafeln. [Verhandelingen der Kon. Akademie van Wetensch. te Amsterdam, Tweede Sectie. Dl. XV. No. 1.]

A. J. H. Eyken: Voordracht over „De Jong Javaansche beweging", gehouden in de „Vereeniging van Ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Ned.-Indië", op 8 Maart 1909. Den Haag, Electr. Drukkerij KORTHUIS. 1909. 8°.

M. C. Piepers and **P. C. T. Snellen:** The Rhopalocera of Java. Pieridae by —. With the collaboration of **H. Fruhstorfer.** With 4 coloured plates. The Hague, MARTINUS NIJHOFF. 1909. 4°.

Programma (Officieel) van alle feestelijkheden die plaats zullen hebben te Batavia ter gelegenheid van de geboorte van het Koningskind. Batavia, G. KOLFF & Co. 1909 8°.

Museum voor land- en volkenkunde en Maritiem museum „Prins Hendrik", te Rotterdam. Verslag over het jaar 1908. (25e jaarverslag). (Rotterdam, 1909). 8°. Met platen.

Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel. Deel III [bewerkt door **F. W. Planten**]. (Tweede druk). Ministerie van Marine, afdeeling Hydrographie. 's-Gravenhage, MOUTON & Co. 1909. 8°.

E. Richings: Through the Malay Archipelago. London, H. J. DRANE [1909]. 8°.

Rapport der Commissie benoemd bij Gouvernements Resolutie van 19 Augustus 1908 No. 7508, tot het uitbrengen van advies omtrent de wenschelijkheid van den aanleg van eene spoorwegverbinding tusschen Paramaribo en het district Beneden-Saramacca. Paramaribo, (B. H. HEYDE). 1909. 8°.

G. W. Kiewiet de Jonge: Voordrachten over de tropische ziekten van den Oost-Indischen Archipel. Tweede deel. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1909 8°.

D. van Hinloopen Labberton: Register op de artikelen voorkomende in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde en de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, loopende tot het jaar 1907, benevens eene Inhoudsopgave tevens Prijslijst van 's Genootschap uitgaven bijgewerkt tot Juni 1908. Batavia, ALBRECHT & Co. — 's Hage, M. NIJHOFF. 1908 8°.

Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1908. Utrecht, J. VAN BOEKHOVEN. 1909 8°.

Serajoedal Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1908. 's-Gravenhage, voorheen Gebr. GIUNTA D' ALBANI. 1909 8°.

Oost-Java Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1908. Utrecht, J. VAN BOEKHOVEN. 1909 8°.

Semarang-Joana Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1908. 's-Gravenhage, voorheen Gebr. GIUNTA d' ALBANI. 1909 8°.

Malang-Stoomtram-Maatschappij. Verslag over het jaar 1908. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1909 8°.

Verslag van den Raad van Beheer der **Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij** over het jaar 1908. 's-Gravenhage (voorheen Gebr. GIUNTA d' ALBANI). 1909 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschr. van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap. *Tweede Serie, Dl. 26. No. 3. 15 Mei 1909.*

Het landschap Bada in Midden-Celebes, door ALB. C. KRUYT (met kaart). — Morotai (Halmaheira), door G. J. J. DE JONGH (met kaart). — Die fossile Zähne von Trinil, von Frau MARGARETHE SELENKA. — De flora der vulkanische terreinen op Java en Sumatra, door J. VAN BAREN. — Het aantal inwoners der hoofdplaatsen in Ned.-Indië, door J. F. NIERMEYER. — Regen in Ned.-Indië, door J. F. NIERMEYER. — Beklimming van drie van Java's vulkanen (de Sindoro, de Merapi en de Tangkoeban Prahoe), door EDW. JACOBSON (met platen). — Verrichtingen van het militaire exploratie-detachement op Zuid-Nieuw-Guinea (vervolg). — Protest van „Pionier". — ROUFFAER's onderzoekingstochten door den O.-I. Archipel. — Onderzoek van Centraal-Celebes, [door E. C. ABENDANON].

De Wereldkroniek. *22 Mei 1909.*

De feestviering ter eere van H. K. H. Prinses JULIANA te Curaçao (met afbeeldingen), door C. K. KESLER.

Eigen Haard. *35e jaargang 1909. No. 22.*
Bethesda in Suriname, 1899—1909, door H. H. ZAALBERG (met afbeeldingen).
Id. No. 23-24. Een maand aan boord van „de Klerk". door Mr. WHITE (met illustraties). [Beschrijving van verschillende Moluksche eilanden, enz.].

Jong Indië. Een Algemeen Weekblad. *1e jaargang 1909-10. No. 42.*
De val van ons fort te Kartasoera (vervolg; zie ook No. 43).
Id. No. 43. De sluiting van Djambi voor den mijnbouw. — Over journalistiek in Indië, door J. A. VAAN.
Id. No. 45. Multatuli en het sentiment in onze koloniale politiek, door TH.

De Banier. Christelijk Weekblad voor Ned.-Indië. *1e jaarg. 1909. No. 20.*
Het alkoholgevaar in Tropisch-Nederland.

Weekblad voor Indië. *5e jaarg. 1908-09. No. 52.*
De beoefening der zgn. Indische talen door Nederlanders, door Dr. A. A. FOKKER. — Zestig jaren in 's lands dienst (P. F. WEGENER), door V. B. (met portret). — Een commissaris-generaal der O.-I. Compagnie [H. A. VAN REEDE], door GABRIËL (slot). — Kiekjes en schetsen uit Jamdena, Timoer-Laoet-eilanden (met afbeeldingen), door L. M.
Id. 6e jaarg. 1909-10. No. 1. Een zeldzame plechtigheid uitreiking der M. W. O. 3e kl. aan den sergeant O. I. L. MARKS] (met portret en afb.). — Soedikampir, de Indische restauratie in den Haag, door J. J. MEYER.
Id. No. 2. Gaat de Halve Maan onder? door R. B. — De verjaardag van Prins HENDRIK te Temanggoeng (met foto), door J. A. K. — Automobilisme op Java (met foto), door BEAULIEU. — Feesten in de Vorstenlanden, door LATER.
Id. No. 3. De inheemsche rechtspraak in Indië. — Door Straat Bali (met schetskaartje), door NEPTUNUS. — Te paard naar den Bromo, door W. D. KOOT.

Nederland. *61e jaarg. 1909. No. 3.*
Baboe Prikkie (Schets uit het Indische leven), door NETTY MUNNIKS DE JONGH.

Het Koloniaal Weekblad. *9e jaarg. 1909. No. 20.*
Schets van het maatschappelijk bestaan der Dajaks in de Doesonlanden, meer in het bizonder die van de districten Midden- en Boven-Doeson, van de Residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, door E. VAN ASSEN (vervolg; zie ook Nos. 21—23). — Een informatiebureau van Oost en West.
Id. No. 21. Eene noodzakelijke verbetering voor den Inlandschen landbouw in Ned.-Indië, door DJAMALOEDIN BIN MOHAMAD RASAD.

Vragen van den Dag. *24e jaarg. 1909. Afl. 6.*
Het rundvee naar zijn geographische verbreiding en economische beteekenis bij onderscheidene volken, door Dr. H. BLINK. [Hierin een hoofdstuk: Het rundvee in Nederlandsch-Indië.]

Onze Eeuw. *8e jaargang. Juni 1909.*
De Hadji-politiek der Indische regeering, door Prof. Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde. *24e jaarg. No. 1.*
Een belangrijke bijdrage tot de geologie van den Indischen Archipel [van Dr. R. D. M. VERBEEK], door J. VAN BAREN.

Natuurkundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 68. Afl 1.*
Het klimaat der hoogvlakte van Tondano, door P. JOH. SMITS.

Rechtsgeleerd Magazijn. *28e jaarg. 1909. Afl. 3—4.*
Mr. I. A. NEDERBURGH: Hoofdstukken over strafvordering, besproken door Prof. Mr. J. H. CARPENTIER ALTING.

De Hollandsche Revue. *14e jaarg. 1909. No. 5.*

De blinden in Nederlandsch-Indië (met afbeeldingen). — M. VAN GEUNS [Hoofdredacteur van het Soerabajasch Handelsblad]. Karakterschets (met portretten).

De Indische Mercuur. *32e jaarg. 1909. No. 20.*

Rubberscraps, door A. H. BERKHOUT. — Fabrikatie-resultaten van een aantal Suikerondernemingen op Java, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — De resultaten van tot dusver in 1908 gehouden Sumatra- en Borneo-tabak inschrijvingen. — De kweekschool voor machinisten te Amsterdam, door E. VAN GELDER. — Het wereldgebruik van zijde in 1908.

Id. No. 21. De koffiekultuur in Ned. Oost-Indië als „Bron van inkomsten", door Dr. K. W. VAN GORKOM (zie ook No. 23). De vooruitzichten van de jutekultuur in Birma. — Koloniaal Museum. — Invoer op- en uitvoer van Java in 1909.

Id. No. 22. De rietsuiker-industrie in de verschillende landen van productie [I. Britsch-Indië], door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Bericht omtrent de gouv. kina-onderneming over het 1e kwartaal 1909.

Id. No. 23. De vereeniging voor den coprahandel te Amsterdam. — De met suikerriet beplante oppervlakte en de suikerproductie der residenties van Java.

Id. No. 24. Blauwen van kristalsuiker, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Rietbranden op Java. Rubber-plantersvereeniging te Bandjar. — Solosche Landhuurdersvereeniging. — Cultuur en gebruik van „vacoa" [een vezelplant] op Mauritius.

Tijdschrift voor Nijverh. en Landb. in Ned.-Indië. *Deel 78. April 1909.*

De invloed der bosschen op het grondwater, door M. BUYSMAN. — Verband tusschen den oogsttijd en de voedingswaarde van Lucerne, door M. BUYSMAN. — Het pulveriseeren van den grond, door M. BUYSMAN. — Zenuwen en melkproductie. — Wenken voor meteorologische waarnemers in Ned.-Indië (vervolg) door P. JOH. SMITS. — Ziekten in den kokospalm in Travancore, door E. J. BUTLER. — Het gebruik van koolteer, door C. MILLER. — Bepaling van de nicotine in de tabak. — Kunstmatig bereide zijde. — Eene nieuwe methode om caoutchouc uit het melksap te bereiden, door D. SANDMANN. — Lichtgevende planten, door Dr. J. KEINELK. — De ananascultuur op Hawaï, door A. MARQUÈS. — Behandeling van de roestziekte in de wortels van het suikerriet, door A. STOCKDALE. — Chineesche talk. — Hervatting van de pisang-cultuur in Egypte. — Eene eigenaardige variëteit van de Liberia-koffie. — Producten-markt en wisselkoersen over de maand Maart 1909.

Teysmannia. *20e jaargang. 1909. Afl. 5.*

De cassavemeel-industrie op Java (met plaat), door E. DE KRUYFF. — Reisindrukken. I. Over Efflatagronden, door Dr. E. C. JUL. MOHR. — Mededeelingen betreffende de caoutchouc-cultuur. XVIII. Selectie onzer caoutchouc boomen met behulp der chemische analyse, door W. R. TROMP DE HAAS. — Hetgeen voor een aetherische oliënfabrikant van belang is te weten (vervolg), door A. W. K. DE JONG. — Hibiscus op stam (met plaat), door A. J. WIGMAN. — Korte berichten uitgaande van het Departement van Landbouw: Over den invloed van het omgekeerd planten van cassave-stekken op de productie van knollen en stengels, door J. VAN DER STOK. — Bijdrage tot de kennis van den invloed van bevloeïing op den bodem, door L. G. DEN BERGER.

Cultura. *21e jaargang. No. 250. Juni 1909.*

De leiding van den dienst van het boschwezen in Nederlandsch-Indië, door A. E. J. BRUINSMA.

Tectona. Boschbouwkundig Tijdschrift. *Deel 1. Afl. 6. April 1909.*
Tuin- en landbouwcursus te Buitenzorg, door E. Tobi. — Amerikaansch boschbeheer op de Philippijnen (slot), door H. J. Kerbert. — Djatikulturen, aangelegd in kontract met en zonder padiverstrekking, in het boschdistrict Bodjonegoro (extract rapport), door Ch. S. Lugt. — Ervaring met plantkontrakten. Antwoord aan den heer Lugt, door H. J. Kerbert. — Nog eens opslagcultuur en z. g. contractscultuur, door A. F. Wehlburg. — Antwoord aan den heer Kerbert [naar aanleiding van „Iets over djatie", door J. C. Claasen]. — Het ontstaan van de djatibosschen, door H. J. Kerbert. — Iets over Heveamarcotten, door J. A. Lörzing. — Begrenzing van cultures, door K. C. Jaski.

Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde. *Jaarg. 25. 1909. No. 1.*
Kort geschiedkundig overzicht van de verrichtingen van het kadaster in Nederlandsch-Indië vanaf zijne organisatie in het jaar 1873, door G. F. Wiemans.

De Macedoniër. Zendingstijdschrift. *Juni 1909.*
Soemba. De Krokodillenvereering. I. Marapoe Shi Wawang, door D. K. Wielenga.

De Rijnsche Zending. *Juni 1909.*
Iets over muziek en zang bij de Bataks, door J. H. Meerwoldt. — Onze Zending op Nias (slot).

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *Juni 1909.*
De jongste bewegingen onder de Inlanders en de Vreemde Oosterlingen in Nederlandsch-Indië en de beteekenis daarvan voor de Zending, Referaat, gehouden door Mr. L. W. C. van den Berg.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. XXII. 1909.*
Neue Orchideen des malaiischen Archipels, III, von J. J. Smith.

Bulletin of the American Geogr. Society. *Vol. 41 (1909). No. 3.*
Curaçao, a losing colonial venture, by H. F. Cleland (with illustrations and map).

Geogr. Zeitschrift. *Jahrg. 1909. No. 1.*
Die geomorphologische Stellung Sumatras, von Wilh. Volz.

Den Haag, 24 Juni 1909. W. C. Muller.

De Provincie Madras en haar Bestuur [1]).

DOOR

J. H. NIEUWENHUIJS,
N. I. B. A.

Met dit stuk wordt een kleine reeks opstellen gesloten, in de *Indische Gids* van Mei en Augustus 1908 en Januari 1909 gepubliceerd.

In het eerste stukje dier reeks „Kan het aantal Controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera worden ingekrompen?" trachtte ik aan te toonen, dat het dubbel-bestuur op die eilanden, een Inlandsch *naast* een Europeesch, in het belang van beiden, maar vooral ook in dat van de financiën en de ontwikkeling der Buitenbezittingen, onder de noodige waarborgen, geleidelijk, reeds nu hier en daar te beginnen, moet vervangen worden door een enkel-bestuur, een Inlandsch *onder* en *volgend op* een Europeesch, onder toezicht van Europeesche ambtenaren. Geheel terloops en vluchtig slechts wees ik op het voorbeeld door het Britsch-Indische Bestuursstelsel ten deze gegeven.

Meer gedetailleerd was in het tweede opstel de beschrijving van „De taak van den Britsch-Indischen Bestuurs-ambtenaar", waaruit bleek, dat de Regeeringsbemoeienissen in Britsch- zoowel als in Nederlandsch-Indië, grosso modo genomen, begrijpelijk overigens, dezelfde zijn; dat het bestuur dáár wordt gevoerd door een getal Europeesche ambtenaren, relatief kleiner dan bij ons; dat daar geen dubbel-bestuur was, maar een enkel, een Inlandsch, volgend op en ondergeschikt aan het Europeesche bestuur; dat de bewoners dáár met die van onze eilanden niet fundamenteel verschillen in aard, gewoonten en karakter; dat desniettegenstaande toch aan de Inlandsche ambtenaren dáár eene veel grootere verantwoordelijkheid wordt opgelegd dan bij ons, grooter zelfs dan aan onze toch zoo veel beter onderlegde Europeesche ambtenaren van jongeren rang geschiedt; dat de diepte en omvang van het bestuur dáár even vérgaand is als bij ons en zich ook hoofdzakelijk beweegt op het gebied van den landbouw en wat daaraan annex is.

Ten bewijze van dit laatste publiceerde ik in Januari jl. een derde opstel: „Rijstcultuur en Landrente in Birma".

---

[1]) Vervolg op: Rijstcultuur en Landrente in Birma. *Ind. Gids.* Januari 1909.

En met dit opstel stel ik mij voor meer in bijzonderheden den omvang van het bestuur en van zijne bemoeienissen in eene belangrijke provincie van Britsch-Indië te doen kennen. Een enkel cijfer, op Java betrekking hebbende, zal daarbij den lezer in staat stellen zich van een en ander een juister begrip te vormen.

I. Physische gesteldheid der Provincie.

Madras, officiëel „Presidency of Fort St. George" genaamd, is de zuidelijkste provincie van Britsch-Indië. Zij beslaat met de vijf tot haar behoorende Inlandsche vazalstaten, benevens den Inlandschen staat Mysore en de Britsche provincie Coorg, het geheele zuidelijke deel van het schiereiland.

Zij ligt tusschen 8° en 20° 26′ N.B. en 74° 39′ en 84° 53′ O.L. van Greenwich; hare oppervlakte bedraagt, exclusief de Laccadiven en het eiland Pambān (tusschen Ceylon en den vasten wal), die administratief tot deze provincië behooren, 151.674 □ E. M. (een □ E. M. = 2,599 □ K.M.) Het Britsche gedeelte neemt daarvan 141.705 □ E. M. in, de vazalstaten 9.969 □ E. M. (Java is groot: 50.610 □ E.M; het Nederlandsche gedeelte 47.020 □ E. M; de beide vazalstaten 3.590 □ E. M.).

Madras grenst ten noorden aan Orissa, de Centrale Provinciën, Hyderābād en de provincie Bombay; ten oosten aan de baai van Bengalen; ten westen aan den Indischen Oceaan, welke wateren aan de zuidelijkste punt der provincie, kaap Comorin, in elkander overgaan

In de richting noord-zuid doorloopen twee bergketenen de provincie: de eene, steil en woest, langs de westkust op een afstand van 80—160 K.M. van de zee; de andere, minder scherp gemarkeerd, langs de oostkust op een grooteren afstand, zich in een flauwe bocht naar den westelijken keten richtende, en daarmede zich vereenigende in het bergstelsel der Nīlgiri (= blauwe bergen) in het district Coimbatore. Ten noorden van dit plateau ligt een tafelland van 1000 tot 3000 voet hoogte, bestaande uit Coorg, Mysore en die gedeelten van Madras, welke aan dien staat grenzen.

Van uit de Nīlgiri zet zich de westelijke keten voort naar het zuiden, onder verschillende namen: de Anaimalai (malai = heuvel) in Coimbatore; de Pālni-heuvels in Madura, de Cardamom-heuvels in Travancore.

Behalve deze twee bergketenen treft men nog verscheidene op zichzelfstaande heuvelreeksen aan in het oostelijk deel der provincie, als de Pachai-malai; de Kollai-malai, de Javādi-heuvels enz.

De westelijke keten, de West-Ghāt, heeft een gemiddelde kamhoogte van ± 4000 voet en rijst in de Nīlgiri tot een hoogte van 8760 voet voor den hoogsten top, den Dodabetta. (Op Java bereikt de Sĕmeroe een hoogte van 12040 voet). Hij wordt onderbroken door den Pāl-Ghāt in Malābar, een kloof van ± 25 K.M. breedte.

De Oost-Ghāt is veel minder hoog: de gemiddelde kamhoogte is daar ± 2000 voet.

Door dit bergstelsel wordt de provincie verdeeld in drie natuurlijke afdeelingen: 1° een smalle strook lands tusschen den Indischen Oceaan en den West-Ghāt; 2° een breedere strook tusschen den Oost-Ghāt en de baai van Bengalen; 3° een tafelland door de beide Ghāt's omsloten (de Deccan).

De onder 2° genoemde strook wordt nog onderverdeeld in *a*) de Agencies en de oostkust; *b*) de Zuider-afdeeling.

De ligging dezer provincie, geheel in de heete zône, en de physische gesteldheid des bodems verklaren voor een zeer groot deel het klimaat, den regenval, den rivierenloop, den landbouw, de bevolkingsdichtheid in hare schakeeringen enz. Immers, aan de westkust breekt geen rivier zich door den West-Ghāt baan, behalve de Ponnani door den Pāl-Ghāt; aan de oostkust daarentegen vindt men aanzienlijke rivieren als de Godāvari, de Kistna, de Pennar en de Cauvery, die met wijdvertakte delta's in zee uitmonden; aan de westkust kleine stroompjes met korten, snellen loop; aan de oostkust nevens de vier genoemde, nog talrijke andere, die, hoewel van minder belang, toch nog veel bijdragen tot de besproeiing van een groote oppervlakte lands.

Eigenlijke meren bezit de provincie niet. Het Chilka-meer in Ganjām en het Pulicat-meer in Nellore zijn feitelijk lagunen, terwijl het Colair-meer tusschen de delta's van den Godāvari en den Kistna, een inzinking van den bodem is, die langzamerhand dichtslibt.

Ofschoon de kustlijn ruim 2700 K.M. lang is, heeft deze provincie geen enkele natuurlijke haven geschikt voor mailstoomers; alleen de stad Madras heeft een aangelegde haven; overal elders treft men slechts open reeden aan, die, voorzoover ze bij de delta's liggen, steeds gevaar loopen te verzanden.

Aan mineralen bevat de bodem ijzer, goud, amethyst, diamant, steenkool, aluminium, bruinsteen, mica, salpeter enz.

II. Regenval, klimaat, bodem.

De regenval is zeer onregelmatig verdeeld en hangt voornamelijk af van de formatie van het bergstelsel. De Zuid-west moesson, die den meesten regen aanbrengt, strijkt eerst over den Indischen Oceaan en ontlast zich van het eind van Mei tot het eind van September, bijna geheel aan de westkust: de zware regenwolken kunnen den West-Ghāt niet overtrekken. Dientengevolge deelt de oostkust slechts voor een klein deel in den regen van dien moesson, maar ontvangt daarentegen den vollen Noord-Oost-moesson, die evenwel veel minder regenrijk is; de westkust geniet in den regentijd van een zwaren, nimmer falenden regenval van 2,500 mM. en daarboven; het midden- en zuidelijk tafelland, omvattende ongeveer de helft van de totale

oppervlakte der provincie, krijgt slechts een geringen, grillig verdeelden neerslag van 62—100 mM.; de oostkust krijgt meer, maar altoos minder dan de westkust.

Het klimaat is zeer gelijkmatig en heet. Het jaar laat zich verdeelen in vier seizoenen: 1°. de Z.-W.-moesson van Juni tot September, 2°. de N.-O.-moesson van October tot December; 3°. de droge moesson van Januari tot Maart; 4°. de heete moesson: April en Mei. Januari is de koelste, Mei de heetste maand; in Juli is de Z.-W.-moesson goed doorgekomen en in November de N.-O.-moesson.

Regenval en temperatuur worden eenigermate geïllustreerd door de volgende tabel. De daarin opgegeven stations zijn type-stations, in de verschillende natuurlijke afdeelingen op verschillende hoogten gelegen.

Namen der Stations.	Hoogte in Meters boven zee.	Gemiddelde Temperatuur Fahr.				Regenval mM.		
		Jan.	Mei.	Juli.	Nov.	Min. 's maands.	Max. 's maands.	Totaal per jaar.
Vizagapatam (Agencies).	68	74,9	86,7	84,8	78,5	8	263	1091
Cocanada (Agencies) . .	8	73,8	91,4	85,4	77,0	3½	225	1040
Nellore (oostkust) . . .	22	76,6	93,9	88,6	79,1	2¼	297	922
Cuddapah (Deccan) . . .	132	76,8	94,6	86,6	78,6	3	155	815
Madras (oostkust). . . .	7	76,2	89,6	87,3	76,7	4½	355	1282
Madura (zuider afd.) . .	136	78,3	88,8	84,8	80,0	6½	216	862
Coimbatore (zuider afd.) .	411	75,6	84,3	79,4	77,6	9½	160	551
Calicut (westkust) . . .	8	78,7	84,2	78,2	80,4	4	908	3018
Trivandrum (westkust) .	60	77,5	81,6	77,6	77,6	11	320	1485
Wellington (Nilgiri). . .	1890	56,5	67,1	64,5	59,6	2½	281	1285

De grootste jaarlijksche regenval werd opgemeten in 1882 in Vayitterie, nl. 7366 mM. (op Java in 1900 in Soember Redjo nl. 9101 mM.).

Behalve dus over eene betrekkelijk kleine uitgestrektheid, nl. de westkust, is in deze provincie regenval en daarmede watervoorziening, onzeker, veranderlijk en over het algemeen schaarsch.

De bodem bestaat over groote uitgestrektheden uit grond van middelmatige of inferieure hoedanigheid: steenachtig en zandig op eene rotsachtige onderlaag.

De delta's en de strooken langs de rivieren zijn vruchtbaar; maar de bekende zwarte, waterhoudende „cottonsoil" is hier meerendeels ziltig en mager.

De bouwgrond wordt, ten aanzien van den aanslag in de landrente onderscheiden in „natten grond", d. i. grond, geïrrigeerd behalve uit putten; „drogen grond" d. i. niet-geïrrigeerden grond; en „tuinen" d. i. drogen grond, geïrrigeerd uit putten en aangeslagen als droge grond.

Regenval, klimaat en bodem zijn dus voor den landbouw niet onverdeeld gunstig: schaarschte en hongersnood bezoeken ook deze provincie. Een der meest afdoende geneesmiddelen hiertegen is wel

de aanleg van irrigatiewerken. Aan de westkust onnoodig, zijn deze aan de andere zijde van den West-Ghāt onontbeerlijk en daar dan ook op groote schaal aangevat. Was daarbij aanvankelijk het beginsel, dat geene irrigatiewerken zouden worden aangelegd indien daarvan de rentabiliteit niet vaststond; men heeft thans dat principe verlaten, overtuigd van de groote, indirecte voordeelen, die irrigatie-werken aan de bevolking der betrokken streek geven.

III. Bevolking.

De bevolking bedroeg op 1/2 Maart 1901, (datum der jongste 10-jaarlijksche volkstelling), in het rechtstreeksche gebied 38,209,436 personen, w. o. 18,841,284 mannen en in de vazalstaten 4,188,086 personen, w. o. 2.098.048 mannen. De dichtheid buiten de steden loopt natuurlijk zeer uiteen; zij varieert in het rechtstreeksch gebied tusschen 115 en 561 per □ E. M., gemiddeld 261; en in het Inlandsche gebied tusschen 70 en 596 per □ E. M.., gemiddeld 420. Voor de geheele provincie bedraagt de gemiddelde dichtheid buiten de steden: 272 (op Java zijn die cijfers: bevolking in het rechtstreeksche gebied 26,149,928 personen, w. o. 12,833,131 mannen; en in de vazalstaten 2,597,100 personen, w. o. 1,275,835 mannen; de dichtheid voor het rechtstreeksch gebied varieert tusschen 214 en 1122 per □ E. M. en voor het Inlandsch gebied bedraagt zij 635 en 906 per □ E. M.; voor het geheele eiland 568).

Het grootste en volkrijkste district is Vizagapatam met 17.222 □ E. M. oppervlakte en 2.933.650 inwoners; het dichtstbevolkte district is Tanjore met een oppervlakte van 3710 □ E. M. en 2.245,029 inwoners. ± 11 pCt. der bevolking leeft in steden, waarvan slechts drie meer dan 100.000 inwoners tellen, nl. Madras, Madura en Trichinopoly; drie minder dan 10.000 nl. Anantapur, Kodaikānal en Coonoor en 55 tusschen 10.067 en 76.868 inwoners, (Java telt 3 steden met meer dan 100.000 inwoners: Batavia, Soerabaja, Soerakarta; 34 met minder dan 10.000 en 47 met een bevolking tusschen 10.207 en 89.286 inwoners).

De emigratie neemt toe, vooral naar Birma, Mysore, Ceylon, Straits-Settlements en Natal; vele emigranten echter keeren na verloop van tijd terug met hun overgespaarde gelden, om zich daarmede landbezit te verschaffen.

Er worden in deze provincie zes hoofdtalen gesproken en een groote menigte dialecten. Die hoofdtalen zijn:

Tamil,	gesproken door	15.182.957	personen.
Telugu,	„ „	14.276.509	„
Malayālam	„ „	2.861.297	„
Oriya	„ „	1.809.314	„
Kanara	„ „	2.861.297	„
Hendustāni	„ „	880.145	„
andere talen	„ „	1.680.635	„

(op Java zijn slechts drie hoofdtalen: Soendaneesch (6,846,437), Javaansch (15.119.233), en Madoereesch (6.781.358).

De vier eerstgenoemde talen behooren tot den Dravidi-taalstam. Tamil is de taal van de Zuider-afdeeling; Telugu van de oostkust; Malayālam van Malābar, Kanara van Zuid-Kanara, Oriya van de districten Vizagapatam en Ganjām, terwijl Hindustāni door de Mohamedanen gesproken wordt.

Van de andere talen is Marāthī de voornaamste: zij wordt gesproken door de groote kolonies der Marāthā's in de districten Bellary, Tanjore en Zuid-Kanara. De zeven genoemde talen zijn de eenige, die een eigen schrift bezitten.

Behalve de reeds opgenoemde worden nog tal van andere talen gesproken, die slechts in wezen blijven door de geïsoleerde ligging der stammen, die ze spreken. In de Agencies spreekt men bijv. nog: Khond, Savara, Gadaba, Koya en Gondī; zoo zijn er districten, waar acht verschillende talen gesproken worden. Voorwaar een moeilijkheid, waarmede onze ambtenaren op Java niet te kampen hebben.

Naar den godsdienst verdeeld zijn er: 34.048.091 Hindoes, 641.730 Animisten, 2.467.351 Mohamedanen, 1.024.071 Christenen en 28.193 personen, die een anderen godsdienst belijden.

De Hindoes vormen 97 pCt. der bevolking in de drie Noordelijkste districten en 80 pCt. in de overige, behalve in Malābar. In de Telugu-streek (Oostkust) zijn zij Vishnuieten, in het uiterste Zuiden Sivaïeten. Van de tallooze casten zijn de vijf voornaamsten: de Kapu's (2,576,000), de Palli's (2,554,000), de Vellāla's (2,379,000), de Paraiyan's (2,153,000) en de Māla's (2,379,000). Deze zijn niet homogeen: zij zijn verdeeld en weer onderverdeeld, volgens subtiele geloofsverschillen, in een eindeloos aantal sub-casten, die zich streng van elkander gescheiden houden, gewoonlijk niet met elkander huwen en nimmer samen eten. Dat castenwezen met zijn vooroordeelen, maakt het nemen van algemeen geldende maatregelen van bestuur zooveel te moeilijker.

De Mohamedanen bewonen voornamelijk de Deccan en Malābar, zij zijn òf immigranten en hun afkomelingen, òf afkomelingen van dezen bij Hindoe-vrouwen òf bekeerlingen.

Het aantal der christenen neemt snel toe. Zij zijn het talrijkst in Tinnevelly en Zuid-Kanara.

Er wonen in deze provincie ± 40.000 Europeanen (de Eurasiërs medegeteld). Op Java wonen ± 63,000 Europeanen.

IV. Landbouw.

71 pCt. der mannelijke bevolking oefent den landbouw uit en daarvan meer dan 72 pCt. op eigen grond (op Java zijn die cijfers resp. 70.3 pCt. en 72 pCt.). Vandaar dan ook, dat de Bestuursbemoeienissen zich het meest over landbouwaangelegenheden uitstrekken.

Het overige deel der bevolking houdt zich bezig met allerlei beroepen en bedrijven w. o. de voornaamste *die* zijn, welke samenhangen met het bereiden en verkoopen van voedingsmiddelen (7 pCt.) en met het bereiden van kleedingstoffen en -stukken (4 pCt.)

Van de totale oppervlakte (141,705 □ E. M.) beslaan de dorpsgronden, waartoe behooren bosschen, woeste gronden, braakliggende en bebouwde gronden 96,182 □ E. M. De uitgestrektheid der *bebouwde* gronden bedraagt 38,297 □ E. M. = 13,978,405 bs., waarvan 3,405,450 bs. geïrrigeerd zijn. (Op Java waren er in 1900: 2,901,303 bs. sawah en 1,533,917 bs. tegal; totaal 4,435,220 bs. bebouwden grond; dezelfde verhouding tusschen totale oppervlakte en uitgestrektheid der bebouwde gronden als in Madras, nl. ± 3 : 1).

In 1900/01 waren deze velden beplant, voor 12,723,535 bs. met voedingsgewassen als rijst, cholam (sorghum vulgare), rāgi (eleusine coracana), cambu (pennisetum typhoideum) enz. De rijst, hoofdvoedsel der meer gegoede bevolking, besloeg daarvan 3,759,500 bs. De minder gegoeden voeden zich voornamelijk met cholam, dat op 2,724,360 bs. geteeld wordt. Met handelsgewassen werden beplant 3,156,155 bs. Dubbel beplant werden 1,901,285 bs.

De uitkomsten der rijstkultuur zijn ongeveer dezelfde als op Java. In Madras bedraagt de oogst 10½ tot 15 pikols rijst (bĕras) per bouw; de beste velden brengen zelfs 40 pikols rijst voort. De opbrengst van het sorghum vulgare bedraagt 5 à 10 pikols per bouw.

De prijzen bedongen voor deze hoofdproducten zijn: rijst à ± *f* 4.— per pikol; cholam, cambu, rāgi à ± *f* 2.— p. p.

Ter tegemoetkoming aan de behoefte aan landbouwcrediet, werden indertijd de Land-improvement Act (1883) en de Agriculturist's Loans Act (1884)[1] uitgevaardigd, waaronder sedert dien tijd tot 1904 werden geleend resp. 75 lakhs (een lakh = *f* 80,000) roepieën en 22 lakhs, benut tot den aanleg en het herstel van ongeveer een 20,000 waterputten en den aankoop van vee enz.

Daar echter het Bestuur niet aan *alle* aanvragen om credietverschaffing kon en wilde voldoen, spoorde het aan tot oprichting van onderlinge credietbanken (nidhi), die thans reeds ruim 40,000 leden tellen, een volgestort kapitaal van 75 lakhs hebben en deposito's tot een bedrag van 25 lakhs. Het geheele bedrag is nagenoeg uitgeleend.

De landbouw wordt al even primitief als op Java gedreven: de gereedschappen zijn hoogst eenvoudig; bij den rijstbouw worden de ploegen door buffels, op de lichtere droge gronden door ossen getrokken; de grondbewerking is weinig diepgaand, en wel omdat het vee te klein, te slecht gevoed en verzorgd is, en daarom te zwak om een behoorlijk diep-ploegen mogelijk te maken.

---

[1]) Voor nadere bijzonderheden zie blz. 6 *Ind. Gids* 1909.

Op de gewone bouwvelden is van bemesting geen sprake; in de tuinen en op de erven echter wel; ook de kweekbedden van sommige gewassen worden goed bemest. Wisselbouw wordt niet opzettelijk gedreven; waar hij voorkomt, is zulks slechts toevalligerwijze. Ten einde den grond op zijn verhaal te doen komen, laat men gewoonlijk een vijfde van de uitgestrektheid braak liggen.

De veestapel is vrij talrijk. Per 100 acres (= 57 bouws) vindt men 62 stuks groot en 55 stuks klein vee (op Java 1 rund per bouw; van klein vee is geen opgave aanwezig).

Één span ploegvee komt voor op gemiddeld 9 acres (= $5^1/_8$ bouw).

De dagloonen der werklieden bedragen: in de stad Madras voor timmerlieden, smeden, metselaars, enz. ± *f* 0.45; daarbuiten ± *f* 0.35; voor koelies in de stad Madras ± *f* 0.16; daarbuiten ± $12^1/_2$ cts.

Bijna alle fabrieken, in deze provincie aanwezig, zijn opgericht met Europeesch kapitaal en worden door Europeanen beheerd.

V. Handel en Verkeersmiddelen.

Men onderscheidt in de statistieken: binnen- en buitenlandschen handel, beide verdeeld in export en import.

De binnenlandsche handel wordt over land en over zee gedreven; de buitenlandsche alleen over zee.

I. Binnenlandsche handel:

waarde van den

import	over zee: . . .	*f* 32,195,000	(w. o. granen	*f* 8,460,000).
	„ land: . . .	„ 54,544,000	„ „ huiden	„ 8,321,600).
export	over zee: . . .	„ 30,850,400	„ „ oliezaden	„ 6,421,600).
	„ land: . . .	„ 50,293,600	„ „ katoen	„ 7,163,200),
			granen	„ 6,725,600.)

II. Buitenlandsche handel:

waarde van den

import: *f* 60,118,400 (w. o. katoenen stukgoederen *f* 16,660.000).
export: „ 120,745,600 „ „ koffie *f* 10,901,600; katoen *f* 20,521,600; granen *f* 12,693,600; huiden *f* 21,746,400; oliezaden *f* 10,658,400).

(Voor Java ontbreken de cijfers betreffende den binnenlandschen handel bij gebreke van tollen; van den buitenlandschen handel bedroeg de export in 1904: *f* 172.136.973, de import: *f* 123.659.904). De zeehandel wordt voor bijna de helft over de haven Madras geleid; dan volgen in belangrijkheid de havens Tuticorin, Cochin, Calicut, Mangalore, Cocanada, Tellicherry en Negapatam, in elk waarvan de waarde der handelsgoederen, ex- en import, *f* 8.000.000 te boven gaat.

Tot het voeren van een richtig beheer over de haven van de stad Madras is een Harbour Trust opgericht, waarvan de positie en de macht bij speciale wet is geregeld.

De kleinhandel is gewoonlijk in handen van enkele casten, die erfe-

lijk den koophandel beoefenen, als de Chetty's in de Tamil-, en de Komati's in de Telugu-streek.

Vooral de Chetty's zijn zeer ondernemend: zij maken groote zeereizen en er zijn er, die correspondenten in Europa hebben. De kleine winkelhandel is voornamelijk in handen van de Mohamedanen, zoo ook de geheele leerhandel, ex- en import, wijl het leer onrein maakt bij aanraking en dus den Hindoes verboden is uit casten-vooroordeel.

Ter behartiging van de belangen des handels, zijn er kamers van koophandel opgericht te Madras, Cochin en Cocanada. De voornaamste is die van Madras, die het voorrecht geniet een lid te mogen voordragen voor een benoeming in den Wetgevenden Raad. Alle kooplieden van Madras zijn benoembaar.

De wegen worden verdeeld in twee klassen: I. die, welke staan onder het beheer der districtsraden, met een gezamenlijke lengte van ± 35.700 K.M., die *f* 2.089.600 aan onderhoud jaarlijks kosten. II. die, welke staan onder het beheer der B. O. W. en welker onderhoud en aanleg groote technische moeilijkheden opleveren, met een lengte van 950 K.M., *f* 244.800 aan onderhoud jaarlijks kostende.

De voornaamste wegen dezer laatste klasse zijn die, welke uitgaan van Madras naar Calcutta, Travancore en Calicut.

Er zijn in deze provincie 2 spoorwegmaatschappijen werkzaam: de Madras- Railway Company en de South-Indian-Railway Company.

De lijnen der eerste maatschappij, van normale breedte, bestaan uit 3 hoofdlijnen, van Madras naar 1°. Calcutta, 2°. Bombay, 3° de westkust door den Pālghāt. Van elk dezer hoofdlijnen gaan verschillende zijtakken uit (smal-spoor). De lengte der hoofdlijnen is ± 1448 K.M.; der zijlijnen ± 1126 K.M.

De tweede maatschappij exploiteert de spoorlijnen door den staat gebouwd (smalspoor). De hoofdlijn loopt van Madras naar Tuticorin, van waaruit stoombootjes de gemeenschap met Colombo onderhouden, zoodat Madras op die wijze met het wereldverkeer aangesloten is. Deze lijn heeft tallooze vertakkingen. De totale lengte is ± 2200 K.M.

Ten slotte heeft de Southern Marāthā-Railway Company nog 877 K.M. spoorlijn in deze provincie.

In 1904 bedroeg de totale lengte van alle lijnen 2611 K.M. normaalspoor, 2552 K.M. smalspoor en 40 K.M. trambreedte. (Op Java: 261 K.M. normaal-, 4084 K.M. smalspoor).

De voornaamste bevaarbare kanalen zijn de kanalen in de delta's van den Godāvari (793 K.M.), van den Kistna (494 K.M.) en het Buckingham-Kanaal (421 K.M.) Alle deze zijn onderling verbonden en brengen de stad Madras in onmiddellijke gemeenschap te water met de delta's. Er wordt jaarlijks ± 15 millioenen ton goederen langs vervoerd.

Ten aanzien der brievenposterij vormt deze provincie behalve Travancore en Cochin, die een eigen postdienst hebben, met Coorg, Mysore

en eenige kantoren in Hyderābād, één postkring onder beheer van den postmeester-generaal van Madras.

Het aantal postkantoren in dien kring bedraagt 3151; in 1904 werden 56.149.652 brieven, 46,974.616 briefkaarten, 5.205.850 couranten en 7.557.420 postpaketten vervoerd. Per postwissel werd ƒ 31.408.782 overgemaakt.

VI. Hongersnooden.

Sedert het begin der 19e eeuw zijn tot nu toe 12 gevallen van hongersnood opgeteekend, waaronder die van 1832—34 en die van 1876—78 de hevigste waren. In bijna alle gevallen hebben de districten van de Deccan steeds het meest te lijden gehad. De eerste kostte aan 150.000, de tweede, woedende in 14 districten, aan $3^1/_2$ millioen menschen het leven. Aan belastingen werd in het eerste geval ruim 4 millioen, in het tweede $15^1/_4$ millioen gederfd, terwijl deze laatste nog aan bestrijding ruim 50 millioen kostte. De voornaamste oorzaken dezer rampen zijn het klimaat, de bodem, de regenval. Zoolang nu de bevolking voor zulk een overwegend deel haar hoofdbestaan zoekt in den landbouw, zoo afhankelijk van de genoemde factoren en zoo primitief gedreven, zoo lang moeten onregelmatig verloopende moessons, in hongersnooden eindigen.

Ondertusschen wordt het bestuur geregeld op de hoogte gehouden van den regenval, den stand der voedingsmiddelen en der prijzen, de uitgestrektheid van den aanplant, de hoeveelheid water beschikbaar voor de irrigatie enz. enz; een en ander bij wekelijksche rapporten, zoodat van overrompeling der ambtenaren door zoodanige rampen geen sprake meer kan zijn. Bovendien wordt in „vredestijd" een lijst van eventueel aan te leggen reliefworks aangehouden met schema's van uitvoering, zoodat men volkomen voorbereid is.

VII. Het Bestuur der provincie Madras.

In de zes voorgaande paragrafen beschreef ik beknopt het terrein, waarop het provinciaal Bestuur moet werkzaam zijn: in de volgende zal ik kortelings uiteenzetten de inrichting van dat Bestuur, zijn werkwijze en de middelen, die het ter juiste uitoefening bezigt.

De verschillende onderdeelen van het algemeen bestuur der provincie zijn over verschillende departementen verdeeld, elk onder een hoofd De hoofden der departementen correspondeeren met het provinciaal bestuur door tusschenkomst van een secretarie, die in een aantal afdeelingen verdeeld is, elk onder een secretaris; er is één algemeene secretaris.

Elke afdeeling ter secretarie heeft bemoeienis met meerdere, bepaaldelijk aangewezen departementen en staat zelf onder het hoofdtoezicht van een der leden van den Uitvoerenden Raad, aan wien

alle vraagstukken de onder hem staande afdeelingen betreffende, worden voorgelegd ter afdoening in laatste instantie.

De Uitvoerende Raad, het Provinciaal Bestuur, bestaat uit den Gouverneur en 2 Raadsleden, ambtenaren van den Indian Civil Service, allen door de Kroon benoemd.

Ofchoon elk hunner op een zeker aantal departementen het hoofdtoezicht uitoefent en elks bevelen, aanschrijvingen, beslissingen enz. uitgevaardigd worden als vanwege den Gouverneur in Rade, wordt toch over belangrijke onderwerpen en zaken, door 2 of zelfs door alle leden in overleg beslist.

De secretarie telt 4 afdeelingen; de eerste heeft bemoeienis met de departementen van financiën, justitie, eeredienst, bestuur, marine, politieke aanrakingen en pensioenen; de tweede met de landelijke en andere inkomsten; de derde met locaal en gemeentelijk bestuur, onderwijs en wetgeving; de vierde met de Burgerlijke Openbare Werken.

Vooral de tweede afdeeling is zeer zwaar, ofschoon het bestuur in de eindcontrôle belangrijk wordt verlicht door den „Board of Revenue", een lichaam uit vier leden bestaande, dat over de collectors en andere landrente-ambtenaren dezelfde contrôle heeft als de commissioners in de andere provincies, die hier ontbreken.[1]) De correspondentie over deze aangelegenheden gaat door zijne handen

Twee leden hebben bemoeienis met de landrente-zaken, het boschwezen inbegrepen; het derde lid controleert den aanslag en de grondregisters der landrente; het vierde lid eindelijk ziet toe op de overige inkomsten des lands.

Elks bevelen enz. worden gegeven als vanwege den geheelen Board; maar in belangrijke zaken wordt beslist door 2, 3, of alle leden, in gemeen overleg.

De Board is verder weeskamer met de bevoegdheid landbezit van minderjarige weezen te beheeren.

De bestuurs-eenheid is het district. Madras telt 24 districten, welke, behalve de stad Madras (een afzonderlijk district), de Nilgiri en Anjengo (die bijzonder klein zijn), gemiddeld een oppervlakte hebben van 7036 □ E. M. met 1,879,000 inwoners (op Java is de gemiddelde grootte eener residentie 2976 □ E. M. met 1,770,412 inwoners). Die districten zijn als volgt gegroepeerd: I Agencies[2]) en oostkust: Ganjām, Vizagapatam, Godāvari, Kistna, Guntur en Nellore, te zamen 50,825 □ E. M. met

---

[1]) Zie omtrent de taak der collectors enz. *Ind. Gids* Augustus 1908, blz. 1044 en vlgg.

[2]) Agencies. Zoogenaamd, omdat daar de collectors den titel voeren van „agents to the Governor" en met meerdere bevoegdheden bekleed zijn dan elders het geval is, wegens den achterlijken staat der bevolking. De drie eerstgenoemde districten vormen de Agencies.

10,897,455 inwoners. II de Deccan: Cuddapah, Kurnool, Bellary en Anantapur, te zamen 27,572 □ E. M. met 3,898,790 inwoners. III de zuiderafdeeling: de stad Madras, Chingleput, Noord-Arcot, Salem, Coimbatore, Zuid-Arcot, Tanjore, Trichinopoly, Madura en Tinnevelly, te zamen 52,531 □ E. M. met 19,366,486 inwoners. IV de westkust: Nīlgiri, Malābar, Zuid-Kanara en Anjengo, te zamen 10,777 □ E. M. met 4,046,705 inwoners.

In elk distrikt is de hoogste uitvoerende macht in handen van den „collector and magistrate".

Elk district is verdeeld in 3 à 4 onderafdeelingen, waarvan er in het geheel 84 zijn, elk met een gemiddelde grootte van 1687 □ E. M. met 454,752 inwoners (op Java zijn de afdeelingen groot gemiddeld 619 □ E. M. met 344,080 inwoners). Aan het hoofd ervan staat een ambtenaar van den Provincial Civil Service, die gewoonlijk „Deputy Collector and Deputy Magistrate" is.

De onderafdeelingen zijn verdeeld in tāluk's onder *Inlandsche* ambtenaren, tahsīldār genaamd, in tāluk's, waar de dienst buitengewoon zwaar is, bijgestaan door een naïbtahsīldār. Er zijn 231 tāluk's, elk groot 613 □ E. M. (ter grootte dus van de afd. Meester Cornelis), met 165,364 inwoners.

De kleinste administratieve eenheid is het dorp. Elk dorp staat onder een hoofd, dat verantwoordelijk is voor de inning der landrente. Hij heeft tevens kleine civiel- en strafrechterlijke bevoegdheden. Een schrijver (patwārī) en mindere beambten staan hem bij. Zij genieten te zamen een belooning uit de village-cess (opcenten) op de landrente (5 pCt.).

De opvolging in al deze betrekkingen is erfelijk. Er zijn 54,610 dorpen, die elk ± 660 inwoners tellen. (Op Java 27,830 dorpen met ± 1081 inwoners elk).

Het aantal Europeesche ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in elk district bestaat uit: één collector en 3 à 4 deputy-collectors (op Java: één Resident en 4 à 5 Assistent-Residenten, 7 Controleurs, 2 Aspirant-Controleurs).

De collector wordt in zijn veelomvattende taak bijgestaan door een Superintendent van de Politie, een E. a. Ingenieur, een Ambtenaar van het Boschwezen, een Civiel-Geneesheer. Deze ambtenaren zijn wel onmiddellijk ondergeschikt aan de hoofden der departementen tot welke zij behooren, maar hun bureau vormt een onderdeel van dat des collectors en zij zijn gehouden zijn bevelen op te volgen, behoudens een in bepaald omschreven gevallen op hun departements-chef openstaand beroep.

Vijf Inlandsche staten hebben directe politieke aanrakingen met het bestuur der provincie: Travancore, groot 7091 □ E. M. met 2,952,157; Cochin, groot 1362 □ E. M. met 812,025; Pudukkottai, groot 1100 □ E. M. met 380,440, Banganapalle, groot 255 □ E. M. met 32,264 en Sandur, groot 161 □ E. M. met 11,200 inwoners. (Soerakarta en

Jogjakarta zijn groot resp. 2381 en 1197 □ E. M. met resp. 1,512,773 en 1,084,327 inwoners).

De Maharadja van Travancore en de Radja's van Cochin en Pudukkottai hebben recht op een saluut van 19, 17 en 11 schoten. Deze drie vorsten onderhouden een beperkt aantal troepen (resp. 1442, 525 en 129 man); de Maharadja nog een bereden lijfwacht van 61 man.

Travancore en Cochin hebben een eigen postdienst en de eerste zelfs een eigen munt. Beide deze Staten betalen een schatting van *f* 640.000 en *f* 160.000 's jaars.

De binnenlandsche aangelegenheden worden van bestuurswege gecontroleerd door middel van een Britschen Resident in Travancore en Cochin, en van de collectors der naast aangrenzende districten: in Pudukkottai die van Trichinopoly; in Banganapalle die van Kurnool en in Sandur die van Bellary. Voorafgaande goedkeuring van het bestuur is noodig in deze staten voor elke wet of wettelijke regeling, die zij wenschen te treffen of over te nemen. De Resident en de drie politieke agenten worden in kennis gesteld van of uitgenoodigd om van advies te dienen in alle zaken van gewicht. In elken staat wordt een jaarverslag opgemaakt aangaande alle takken van bestuur, welk verslag aan den Resident of aan de politieke agenten wordt toegezonden en met zijn aan- en opmerkingen c. q. voorstellen tot verbetering verrijkt, doorgezonden naar het provinciaal Bestuur.

VIII. Werkwijze en Bestuursmiddelen.

De wetten, in deze provincie van kracht, omvatten

1°. de wetten door het parlement of door den Gouverneur-Generaal in Rade gemaakt, voor zoover zij op Madras van toepassing zijn;

2°. de plaatselijke regelingen voor 1834 door den Gouverneur krachtens zijn toenmalige wetgevende bevoegdheid gemaakt, voor zoover zij niet ingetrokken zijn;

3°. de wetten na 1834 door den Wetgevenden Raad gemaakt.

De Wetgevende Raad bestaat uit: 1°. den Gouverneur en diens Raad; 2°. den Advocaat-Generaal en 3°. niet minder dan 8 of meer dan 20 additionneele leden, door den Gouverneur benoemd. Er zijn altijd volle 20 additionneele leden. Die benoeming is aan de volgende beperkingen onderhevig: *a.* van de 20 leden mogen hoogstens 9 tevens ambtenaar zijn, *b.* van de elf overigen benoemt de Gouverneur 7 opvoordracht van: 1. de gemeentelijke commissioners der stad Madras; 2. den senaat der universiteit; 3. de kamer van koophandel; 4. de gemeenten en 5. de districts-raden der Noordelijke, 6. de gemeenten en 7 de districtsraden der Zuidelijke districten, *c.* de 4 overigen kiest hij zoo, dat naar zijn inzicht aan de verschillende klassen der inwoners een behoorlijke vertegenwoordiging gegeven wordt. Zoo moet een hunner een zamindar zijn, die minstens *f* 16.000 aan grondbelasting jaarlijks betaalt.

Behalve wetten-maken mogen de leden onder zekere regelingen het bestuur interpelleeren over de bestuurszaken, alsmede den Staat van financieele uitkomsten van het beheer bespreken.

Wetten door dezen Raad aangenomen moeten door den Gouverneur en vervolgens door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd worden, terwijl alsdan nog de Kroon het recht van „disallowance" heeft.

In 1871 werden voor het eerst provinciale begrootingen opgemaakt. Aan elke provincie werd een vaste som uit de centrale kas toegewezen om daarmede de uitgaven te dekken. Eventueele stijging van uitgaven op eenige hoofden der begrooting moesten gebalanceerd worden door gelijke bezuiniging op andere hoofden der begrooting. Sedert 1882 worden de inkomsten uit belastingen verkregen verdeeld in *a.* middelen, die geheel in de centrale kas, *b.* middelen, die deels in de centrale, deels in de provinciale kas, en *c.* middelen, die geheel in de provinciale kas vloeien.

Op dezelfde wijze worden de uitgaven verdeeld.

De middelen onder elk der deelen *a*, *b* en *c* gebracht, wisselden elkander nog al eens af met de hernieuwing der vijf-jarige contracten, die tusschen de Regeering en het provinciaal bestuur gesloten werden t.a.v. de verdeeling bovenbedoeld. In 1904 werd de termijn van vijf jaren tot een onbepaald aantal jaren verlengd.

In *a.* vloeien de landrente, de invoerrechten, de inkomsten uit het zoutmonopolie; in *b.* de accijnzen, de zegel- en registratie-rechten, inkomsten uit het boschwezen en de directe belastingen; in *c.* eindelijk de opcenten op de landrente, en soms een der onder *a.* en *b.* genoemde bronnen van inkomst, geheel of gedeeltelijk.

In het jaar 1903/04 beliep de opbrengst der verschillende belastingen in totaal *f* 117.880.000 t.w.

landrente	*f* 48.503.200	(op Java *f*	17.592.000)
zout	„ 15.628.800	(„ „ „	8.986.522)
zegel	„ 6.766.400	(„ „ „	1.024.347)
accijnzen	„ 14.161.600	(„ „ „	4.737.000)
invoerrechten	„ 4.313.600	(„ „ „	7.742.385)
bosschen	„ 2.126.400	(„ „ „	1.439.218)
registratie	„ 1.230.400	(„ „ „	—
andere belastingen . .	„ 25.149.600	(„ „ „	8.090.706)

Van dit bedrag werd ter tegemoetkoming in de provinciale uitgaven uitgekeerd een som van *f* 33.987.200.

Die uitgaven bedroegen in totaal *f* 29.814.400. — nl. aan Traktementen, Collecteloonen *f* 6.480.000; aan Algemeene Administratie *f* 873.600; aan Justitie *f* 4.872.000; aan Politie *f* 3.996.000; aan Onderwijs *f* 1.705.600; aan Geneeskundigen Dienst *f* 1.120.800; aan Pensioenen *f* 2.724.000; aan Irrigatie *f* 3.677.600; aan B. O. W. *f* 2.611.200; aan andere uitgaven *f* 1.753.600.

Plaatselijk zelfbestuur dateert hier reeds sedert het midden der vorige eeuw. De groote meerderheid der wegen, scholen, hospitalen, ziekenhuizen, markten, pasanggrahans, alsmede de vaccine, zijn onder het onmiddellijk beheer van de locale raden geplaatst en worden uit de fondsen dier raden onderhouden. De inkomsten bedroegen in 1903/04: *f* 8.112.560, verkregen uit opcenten op de landrente (voor *f* 4.607.292), huistaks, school-, markt-, pasanggrahan-gelden, tollen, overvaarten, enz. De uitgaven beliepen *f* 8.009.463, gespecificeerd als volgt: wegen en gebouwen *f* 4.519.681; onderwijs *f* 1.050.644; geneeskundige dienst en vaccinatie *f* 1.651.856; openbare en liefdadige instellingen *f* 248.938; toezicht en beheer *f* 353.216; bijdragen aan de gemeenten *f* 184.726.

Ten aanzien van hun beheer schrijft het bestuur de te volgen gedragslijn voor, terwijl de collectors en andere ambtenaren contrôle op het werk der raden uitoefenen.

Al de gemeenten worden door een raad bestuurd. Ten plattelande worden de plaatselijke belangen behartigd door plaatselijke raden: de district-boards, onder presidium der collectors, de taluk-boards voorgezeten door de deputy-collectors.

Dorpen, te klein om tot gemeenten te worden verheven, doch groot genoeg om voorziening op hygienisch gebied te wettigen, worden vereenigd tot „panchayat's, die onder toezicht staan van de tāluk-boards. Zij hebben het recht een huistaks te heffen en de opbrengst voor het aangegeven doel te besteden.

In 1904 waren er 21 district-boards, 80 tāluk-boards, 379 panchayat's. Van de 657 leden der district-boards waren 307 gekozen door de tāluk-boards; 350 waren lid of ex-officio, of door den Gouverneur benoemd.

Sommige district-boards hebben locaal-spoorwegen aangelegd; zoo in Tanjore tot een lengte van 160 K. M. met een aanlegkapitaal van *f* 3.240.000. Deze spoorweg wordt geëxploiteerd door de South-Indian-Railway Company, die tot dusver geregeld jaarlijks meer dan $4^1/_2$ pCt. over het aanlegkapitaal kon uitkeeren.

Behalve in de stad Madras (1687) dateert de instelling van gemeenteraden van 1850. Die gemeenteraden, ten getale van 60, tellen thans (1904) 944 leden: 426 benoemd door den Gouverneur; 450 gekozen door de belastingbetalers, of 208 ambtelijke, 736 niet-ambtelijke leden of 172 Europeanen en 772 Inlanders. Van 38 gemeenteraden was de voorzitter geen ambtenaar (op Java dateert de Locale Raden Ordonnantie van 1905).

Die gemeenteraden genoten een inkomen van *f* 2.763.710 uit belasting op huizen, gronden, rijtuigen, dieren, ambachten, beroepen, tollen, water-, school-, markt- en abattoir-gelden, en uit bijdragen van het bestuur. De uitgaven bedroegen *f* 2.720.060 aan hospitalen en zieken-

huizen, openbare werken, onderwijs, gewoon onderhoud aan wegen, enz., kosten van beheer en verdere niet gespecificeerde uitgaven.

Sinds 1890 hebben 12 steden een waterleiding en werd in 3 een voorziening voor de afwatering getroffen. De kosten dezer werken bedroegen *f* 3.420.000, waarvan het provinciaal bestuur *f* 1.600.000 op zich nam en *f* 1.520.000 leende.

De politie van de geheele provincie staat onder het oppertoezicht van een Inspecteur-Generaal en drie Vice-Inspecteurs-Generaals. In de districten regelt de collector de werkzaamheid der politie.

De superintendenten, die in de districten aan het hoofd der politie staan, worden in Engeland benoemd na een wèl afgelegd vergelijkend vak-examen. Onder hen staan de inspecteurs van politie, door den Inspecteur-Generaal in Madras benoemd, (ook Inlanders kunnen inspecteur zijn). De benoeming volgt eerst na een goedbeoordeelden proeftijd, terwijl de candidaten een cursus aan de „Police-Training-School" te Vellore moeten volgen. De superintendent kiest de constabels uit hen, die zich voor den dienst der politie aanmelden. Deze personen dienen eerst zes maanden als recruut ter districtshoofdplaats gedurende welken tijd zij een opleiding ontvangen. Om tot hoofdconstabel (sergeant) te kunnen worden benoemd, moeten zij eerst een examen afleggen.

In de bergdistricten wordt uit de constabels een reserve gekozen, bestemd om in de woeste streken de orde en de rust te handhaven.

De politie is bewapend met Snider-karabijnen, de reserves zijn het met Snider-geweren.

In 1895 werd na gebleken noodzakelijkheid, een afzonderlijke spoorweg-politie-brigade opgericht, verdeeld in stations- en baanvak-politie. De spoorwegmaatschappijen dragen in de kosten dier brigade bij.

Het politie-corps bestaat thans uit 58 superintendenten en assistent-superintendenten, 388 Inspecteurs, 71 onder-inspecteurs, 2657 hoofdconstabels en 21.243 constabels. De kosten van onderhoud van deze macht bedragen *f* 3.821.869.

De dorpspolitie (talaiyari) ontvangt geene opleiding. Zij is bestemd tot het patrouilleeren op gezette tijden binnen haar ressort; het in het oog houden van vreemdelingen, die daarin vertoeven; het verschaffen van inlichtingen aan de geregelde politie enz.

De rechtspraak wordt uitgeoefend: *a* in de stad Madras, *b*. daarbuiten.

I. In burgerlijke zaken door

a. 1° een Small Cause Court, tot een maximum-geschilwaarde van *f* 1600.

2° een City Civil Court, tot een maximum-geschilwaarde van *f* 2.000 voor zoover zij niet staan tot de kennisneming van het Small Cause Court.

3° een High Court, bestaande uit een president en 5 leden door de Kroon benoemd, in zaken binnen de stad gerezen en die niet staan tot de kennisneming der sub. 1° en 2° genoemde hoven.

Voorts oefent het toezicht uit op de rechtsbedeeling in de provincie en is het hof van appèl in alle zaken. Dan heeft het nog jurisdictie in zaken betreffende insolventie, nalatenschappen, huwelijkszaken en de admiraliteit.

b. Village-, Revenue-, District-Munsifs-, Subordinate-Judge's- en District-Courts, dus vijf klassen van rechtbanken met gradueel oploopende bevoegdheden.

In de Agencies worden de civielrechtspraak uitgeoefend door de landrente-ambtenaren met appèl op het High Court van alle zaken in eersten aanleg door die ambtenaren berecht. Van het High Court is er nog weer appél op den Gouverneur in Rade.

De Village-Courts worden gepresideerd door de dorpshoofden. Zij berechten vorderingen met een maximum geschilwaarde van *f* 16.— met appèl op het District-Munsifs' Court.

Revenue-Courts worden voorgezeten door de afdeelingschefs om summierlijk geschillen over landhuur op particuliere landerijen te berechten. Appèl op het District-Court en op het High Court is toegestaan.

De District Munsifs' Courts zijn de dagelijksche rechters der bevolking. Zij nemen kennis van de meerderheid der geschillen onder haar voorkomende. De maximum-geschilwaarde is *f* 2.000 met appèl op het District-Court. Ook hebben zij bevoegdheid in 'Small Cause' zaken tot *f* 40.

Subordinate Judges zijn feitelijk de helpers van de District-Judges in zeer zware districten en hebben dezelfde bevoegdheden. Zij spreken recht in zaken hun door de District-Judges voorgelegd of zijn door dezen belast met het behandelen der appèls op de beslissingen der lagere rechtbanken. Zij hebben bevoegdheid in 'Small Cause' zaken tot *f* 400.

De Munsifs en de Subordinate Judges zijn bijna allen Inlanders.

In elk district is een District-Court, behalve in de Nīlgiri en Anantapur, die ressorteeren onder het District-Court van Coïmbatore en Bellary, en in Malābar, waar er twee zijn.

President is een ambtenaar van de I. C. S. [1]) Deze Courts oordeelen in eersten aanleg over zaken met een geschilwaarde hooger dan *f* 2.000, en in appèl over zaken met een geschilwaarde tot *f* 4.000. Ook hebben deze Courts algemeen toezicht op de rechtsbedeeling in het district.

In 1904 waren er: 5236 Village-, 63 Revenue-, 142 District-Munsifs', 24 Subordinate-Judges' en 23 District-Courts.

---

[1]) Indian Civil Service.

II. Rechtspraak in strafzaken.

Overtredingen van den Penal Code worden naar hare zwaarte verdeeld in zoodanige, welke ter kennisneming staan van I. de magistraten 1ste klasse, II. de magistraten 2de klasse, III. alle magistraten, IV. het Court of Sessions (hof voor misdrijven). De magistraten houden t. a. v. de laatste zaken het voorloopig onderzoek en zenden die c. q. door naar voormeld hof ter verdere berechting.

a. Hier treffen we aan:

4 Presidency-Magistrates 1ste klasse [1]) met hooger beroep van hun beslissingen en vonnissen op het High Court, dat in stafzaken Court of Sessions is.

b. Village-, Bench-, Cantonment-, Special-, Subordinate-, Subdivisional- en District-Magistates, alsmede Sessions-Judges.

De Village- en Bench-Magistrates zijn de dorpshoofden en colleges van dorps-oudsten. Zij berechten kleine diefstallen, vechterijen enz. en mogen daarvoor opleggen opsluiting tot 12 uren en 6 uur blok-straf.

De Cantonment-Magistrates zijn gewoonlijk staf-officieren met bevoegdheid van magistraat 3de klasse binnen de militaire kampementen.

De Special-Magistrates zijn ambtenaren van een der departementen van algemeen bestuur, in speciale gevallen met de bevoegdheid van magistraat 3de klasse toegerust.

De Subordinate-Magistrates zijn magistraten 2de of 3de klasse; zij zijn de dagelijksche rechters der bevolking. Gewoonlijk vindt men er een in elke taluk. De tahsīldār is ex-officio Subordinate-Magistrate.

In zeer drukke tāluks staat de naibtahsīldār hem als Subordinate-Magistrate in zijn ressort bij.

De afdeelings-chefs zijn de Subdivisional-Magistrates. Zij zijn magistraten eerste klasse en oordeelen in hooger beroep over de vonnissen der voorgaande magistraten.

Zijn zij Europeanen, dan zijn zij tevens Justices of the Peace en mogen als zoodanig Europeanen berechten.

De Collectors zijn de District-Magistrates, 1ste klasse. Tevens zijn zij Justices of the Peace.

De District Judge is in strafzaken Sessions Judge. Hij kan worden bijgestaan door „additional" en „assistant" Sessions-Judges. In de Agencies zijn de collectors tevens Sessions-Judges.

Zij mogen, behoudens hooger beroep van hun vonnissen op het High-Court, alle straffen van den Penal Code tot hun maxima toepassen; ook de doodstraf, maar die vereischt de bevestiging door het High-Court. De zittingen vinden plaats met Jury of met bijzitters (zoo in de Agencies). Zij beslissen in hooger beroep over de vonnissen der magistaten eerste klasse.

[1]) Zie omtrent de bevoegdheden der magistraten 1ste, 2de en 3de klasse. *Ind. Gids* 1908, blz. 1045 en 1049.

In 1904 waren er: 4.370 Village-, 58 Bench-, 4 Cantonment-, 47 Special-, 471 Subordinate-, 91 Subdivisional- en 23 District-Magistrates, benevens 22 Sessions-Judges.

In 1855 werd de eerste Inspecteur-Generaal der gevangenissen benoemd. Er zij drie klassen van gevangenissen: centrale, districts- en hulpgevangenissen. De eerste hebben een eigen directeur, de tweede staan onder het toezicht van den Civiel-(districts)geneesheer en de derde klasse gevangenissen staan onder het toezicht van den Subordinate-Magistrate. In deze laatste worden alleen zij opgenomen, die tot hoogstens een maand gevangenisstraf zijn veroordeeld.

In 1904 waren er 7 centrale, 10 districts- en 304 hulpgevangenissen met een dagelijksche bevolking van 10.976 personen. De kosten bedroegen *f* 574.516.

De opbrenst van den arbeid der gevangenen strekt tot vermindering dier kosten en bedroeg in dat jaar *f* 106.122. Die arbeid bestaat in het vervaardigen van allerlei benoodigdheden voor de verschillende departementen, en het leveren van drukwerk.

Voor jeugdige misdadigers is te Chingleput een school opgericht, die goede resltaten geeft.

Voor den dienst der B. O. W. is Madras verdeeld in zes kringen, elk onder een Hoofd-ingenieur. Elke kring is verdeeld in afdeelingen onder een Eerstaanwezend Ingenieur en de afdeeling in onderafdeelingen onder een Aspirant-Ingenieur.

Gewoonlijk valt een afdeeling samen met een district, maar niet overal. Zoo vormen Zuid-Kanara en Malabar één afdeeling en bestaan in de delta's de districten uit twee afdeelingen.

Het departement der B. O. W. ontwerpt en voert uit ingenieurswerk voor alle departementen van de centrale regeering en van het provinciaal bestuur, soms ook voor de locale raden.

Voor zooveel het de wegen betreft, legt het slechts zoodanige aan, welke buitengewone technische moeilijkheden opleveren.

De door het departement aangelegde of verbeterde [1]) irrigatie-werken in deze provincie omvatten ± 6.000 dammen en afvoerkanalen; 33.000 reservoirs en 7.000 aftapkanalen daaruit, die te zamen 2.793.000 bouws voor den eersten, en 600.000 bouws voor den tweeden aanplant bevloeien. Behalve deze werken voorzien nog 667.000 putten in de bevloeiing van 600.000 bouws voor den eersten en 250.000 bouws voor den tweeden aanplant.

De irrigatie-werken worden in drie soorten verdeeld: 1° hoofdwerken.

---

[1]) Vele oude inlandsche werken zijn in dit gewest door de Engelschen uitgebreid en verbeterd. Zie Afd. VII der Waterbouwkunde, uitg. v. Cleef. Bevloeiingen, bl. 41 en 112.

van gouvernemenentswege aangelegd in de delta's en de groote kanalen.

2° de mindere werken, aangelegd uit provinciale fondsen, waarvan een afzonderlijke rekening wordt geopend om de rentabiliteit van jaar tot jaar te kunnen nagaan.

3° de dorpswerken, bestaande uit duizende kleinere kanalen en reservoirs.

Het onderhoud der beide eerste soorten werken berust bij het departement der B. O. W; dat der derde soort bij de landrente-ambtenaren.

De opbrengst aan watergelden der sub 1° genoemde werken bedroeg in 1903/'04: 82 lakhs, de uitgaven 49 lakhs, zoodat er 4.3 pCt. rente over het aanlegkapitaal werd gemaakt. De opbrengst der sub 2° genoemde werken bedroeg 12 lakhs, de uitgaven 5 lakhs, zoodat er 3.6 pCt. rente over het aanlegkapitaal werd gemaakt.

Voor den dienst van het Boschwezen is de provincie verdeeld in drie kringen onder een Opziener, de kringen in 28 „charges" onder een Boschambtenaar, de „charges" in „ranges" onder een „ranger" en in „beats" onder een boschwachter.

Gewoonlijk valt een „charge" samen met een district. De opzieners staan onder contrôle van den „Board of Revenue".

Omtrent den Geneeskundigen Dienst het volgende: er zijn thans in deze provincie 512 burgerlijke hospitalen en ziekenhuizen met een dagelijksche bevolking van 2857 patienten, en een getal van 31283 uitwonende patienten. De inkomsten daarvan beliepen *f* 1.461.294 afkomstig van het provinciaal bestuur, de Locale en de gemeenteraden en van giften. De uitgaven bedroegen *f* 1.456.312.

Er zijn drie krankzinnigen-gestichten met een gemiddelde dagelijksche bevolking van 150 misdadigers-krankzinnigen en 449 andere. Het inkomen dier inrichtingen bedroeg *f* 111.378; de uitgaven beliepen *f* 93.590.

Vaccinatie is *niet* verplichtend gesteld; slechts 29 personen op de 1000 zijn gevaccineerd.

In alle postkantoren zijn te koop gesteld pakjes chinine van $\pm$ $^1/_2$ gram (7 grains), bereid aan de Gouvernement's Kinine-fabriek te Naduvattam. De prijs is $1^1/_4$ ct. per pakje. In 1903/'04 werden 2.050.000 pakjes verkocht. De postambtenaren genieten over den verkoop een klein commissieloon.

In de provincie zijn nog een Instituut-Pasteur in Coonoor, een instituut voor bacteriologisch onderzoek en het prepareeren van sera; een inrichting voor kraamvrouwen en een oogheelkundig instituut.

Voor het Onderwijs wordt door een aantal soorten scholen, openbare en bijzondere, als: arts-colleges, professional-colleges, secondary schools, primary schools, training schools, enz. gezorgd. Er waren in 1903/'04 20.057 openbare lagere scholen met 772.536 leerlingen, w. o. 669.403 jongens; 762 openbare lagere scholen voor meer uitgebreid onderwijs met 113.939 leerlingen, w. o. 91.534 jongens; 5.472 bijzondere lagere

scholen met 120.221 leerlingen, w. o. 107.791 jongens, en 291 bijzondere lagere scholen voor meer uitgebreid onderwijs met 6.648 leerlingen, w. o. 6.556 jongens. De totaalkosten bedroegen *f* 4.787.415.

Thans bezoekt 16,1 pCt. van de bevolking, die in de schooljaren is, de scholen. Bij de jongste volkstelling bleek, dat op 1.000 mannen 119 en op 1.000 vrouwen 9 konden lezen en schrijven en bovendien nog 9 mannen en een vrouw de Engelsche taal konden schrijven en lezen.

In 1857 werd te Madras een universiteit opgericht, met 4 faculteiten: „Arts, Law, Medicine, Engineering". Sedert 1879 overtreffen de inkomsten de uitgaven. In 1904 werden 1.521 nieuwe studenten ingeschreven en 193 diploma's van geslaagd eindexamen uitgereikt. De studie, van welk vak ook, moet minstens 4 jaren geduurd hebben.

Ten slotte een enkel woord over den opnemingsdienst

De topografische opneming der provincie werd reeds in het begin der vorige eeuw begonnen, doch vorderde weinig. In 1858 werd de „Madras-opname" in het leven geroepen. Sedert dat jaar zijn KADASTRAAL opgenomen en in kaart gebracht alle steden en dorpen, behalve die in de bergstreken, overigens zeldzaam, welke TOPOGRAFISCH opgenomen zijn. Van de 141.705 □ E. M. zijn 130.200 kadastraal en topografisch opgenomen; de overige 11.505 bestaan uit de heuvels zelf in de districten Madura, Tinnevelly, Malābar, Zuid-Kanara, Ganjām en Vizagapatam. Deze zullen door de „Opname van Indië" topografisch worden opgenomen.

Van Madras en 27 andere groote steden zijn kaarten op de schaal van 160—80—40 inches op de mijl overeenkomende met 1 : 396, 1 : 792; 1 : 1.584.

Uit den aard der zaak kon bovenstaand opstel niet anders bevatten dan een beknopte beschrijving van het onderwerp. Voor een tijdschrift-artikel dient een greep gedaan in de rijke stof en in enkele groote, doch overigens nauwkeurige trekken, een schets gegeven, die van de af te malen zaak een duidelijk beeld geeft. Ik heb daarnaar gestreefd.

Ik meen ook weer in dit stuk voor den *aandachtigen* lezer aangetoond te hebben, *dat* het mogelijk is een tropische bezitting te besturen, gewetensvol, met een getal Europeesche ambtenaren, kleiner, dan wij in Nederlandsch-Indië vermeenen noodig te hebben.

Ook de richting te hebben aangewezen *hoe* zulks te verwezenlijken zij.

Want het *moet* ook bij ons eenmaal zoover komen. Zoo niet nu dadelijk, dan binnen een niet groot tijdsverloop. Azië ontwaakt, richt zich op en Java deelt in die opwaartsche beweging.

De oprichting der vereeniging: „Boedi Oetåmå" is de kiem voor den (later-komenden) eisch der inheemsche bevolking om meerdere deelneming in het bestuur des lands, dan haar thans gegund is.

Moeten we nu maar afwachten tot die eisch zich onweerstaanbaar hooren doet en we moeten toegeven, of verdient het aanbeveling reeds nu ons voor te bereiden? Mij dunkt, dat van keuze geen sprake is. Tegen den stroom oproeien is onmogelijk; die stroom heeft zich ook op Java in beweging gesteld en nu is het een eisch van goede politiek, hem een ruime bedding te geven, opdat hij niet vernielend werke doch den lande ten zegen worde. Aan te toonen dat dit mogelijk is, was het doel dat ik met mijn kleine reeks opstellen beoogde en moge men tegenwerpen, dat de Inlandsche ambtenaren in Britsch-Indië beter onderlegd zijn dan de onze, dan zou ik willen antwoorden dat ik zulks ook wel geloof, maar dat men de zoo noodig zijnde meerdere ontwikkeling ook den Javaanschen ambtenaren kan bijbrengen en moet.

En waar de groote hervorming, waar ik op doel, niet in eens tot stand kan gebracht worden, daar meen ik nogmaals te mogen, ja te *moeten* aandringen op het nemen van een proef als door mij bedoeld op blz. 588 *Ind. Gids* 1908 in enkele met zorg uitgekozen afdeelingen met uitgezocht personeel Inlandsch zoowel als Europeesch; „niet om tot de wetenschap te geraken, dat werkelijke bepaalde toestanden zijn verbeterd, niet om te vergelijken de afdeeling waar*in* een proef wordt genomen, met andere afdeelingen, waarin andere ambtenaren, andere bevolking, andere verhoudingen en toestanden zijn andere oeconomische factoren werken op den gang van zaken" [1], maar om uit te maken of het mogelijk is den Inlandsche ambtenaren de uitvoering van de bestuursmaatregelen met al den aankleve van dien op te dragen.

Op papier kan men elkander toch niet overtuigen; subjectieve beschouwingen spelen in het onderhavige geval een te groote rol, daarom moet de uitkomst het leeren.

En dat zie ik met volkomen vertrouwen te gemoet.

---

[1] J. Th. Petrus. Tijdschrift Binn. Best. XXXVI.

De Zending in Nederlandsch-Indië.

DOOR

C. POORTMAN.

De meesten onzer, die geroepen zijn geworden over een koloniaal onderwerp ingevolge art. 52 van het Kon. Besl. van 11 Maart 1907 eene voordracht te houden, zullen wel hunne keuze hebben laten vallen op een zoodanig, hetwelk behoorde tot die waarmede zij in hun dienst veel in contact zijn gekomen en waarover zij dikwijls in de eenzaamheid hunner standplaats hunne gedachten hebben laten gaan.

Ook met mij is het aldus gegaan en waar ik nu op mijne laatste controleursstandplaats in de residentie Tapanoelie zulke gunstige indrukken heb gekregen van den arbeid der zending, een arbeid, die van zoo'n groot belang kan worden voor den geestelijken en daardoor ook materieëlen vooruitgang van vele inlandsche volken, besloot ik over de zending en wat daarmede samenhangt eene beknopte beschouwing samen te stellen. Natuurlijk zal het mij onmogelijk zijn in betrekkelijk korten tijd het onderwerp in alle onderdeelen te behandelen en zal ik er mij dus toe bepalen om in algemeene trekken mijne ideeën over de zending en wat daaraan annex is, weer te geven.

De lijnen waarlangs ik mij voorgesteld heb dit onderwerp te behandelen zijn de volgende: Een zeer kort overzicht omtrent de kerstening der Inl. volken vóór en tijdens de Compagnie, vervolgens eene beschouwing der verhouding waarin de zending tot de Regeering wenscht te staan, haar belang voor de Regeering en haar nut voor de ontwikkeling van de Ind. volken, hare wijzen van arbeiden en uitkomsten daarvan onder de heidenen en Mohamedanen en ten slotte de steun, die de Regeering aan haar kan verleenen.

Omtrent wat vóór en gedurende het bestaan der Oost. Ind. Compagnie voor de uitbreiding van het Christendom is gedaan, lezen wij bij verschillende schrijvers, dat in de jaren, dat Portugal en Spanje de heerschende naties in den Archipel waren, de Jezuïten de inlanders in de Molukken bij massa's doopten en dwang van de zijde der Spaansche en Portugeesche Gouvernementen hierbij dikwijls niet vreemd was. — Van welke qualiteit dat Christendom was, ligt voor de hand; dat het de bevolking niet opgeheven heeft valt te begrijpen.

Eén der meest bekende Jezuiten zendelingen is geweest „Xaverius", eene — in de lijst van zijn tijd beschouwd — groote persoonlijkheid, die eene kleine eeuw na de invoering van den Islam in Amboina de bevolking van dat eiland door den doop in massa tot z.g. Christenen maakte.

Sympathiek was der bevolking het Christendom niet, want zij zagen de Christelijke Spanjaarden en Portugeezen een allesbehalve ordentelijk leven leiden. Verder werden zij zeer vooringenomen tegen dien godsdienst door de ingevoerde inquisitie.

Gedurende den Compagniestijd was het dát handelslichaam, dat de belangen van kerk en evangelisatie behartigde, zij het ook onder invloed van den kerkeraad en de classis van Amsterdam. De Compagnie zond nl. de dominees en krankenbezoekers uit, wier taak was het bekeeren der inlanders. De tot het katholicisme bekeerde inlanders mochten niet roomsch blijven en moesten eenvoudigweg protestant worden.

Die overgang ging natuurlijk vrij gemakkelijk, daar tot dusver de bekeering altijd meer in de breedte was gegaan dan in de diepte. — Van vrijheid van godsdienst was voor die inlandsche Christenen al evenmin sprake als voor Europeanen. Dat de Compagnie den overgang gaarne zag, behoeft geen betoog. Zij moedigde dien dan ook aan door giften in geld aan hen, die zich bekeerden en door de bepaling, dat Christenkinderen hun recht op de erfenis hunner Mohamedaansche ouders behielden.

Evenwel mag over het algemeen van de Compagnie gezegd worden, dat hoezeer zij ook overeenkomstig den geest van den tijd verspreiding van het Evangelie onder de inlanders als eene plicht beschouwde, hare liefde voor de kerstening meer platonisch dan daadwerkelijk geweest is. Een hoog dividend was haar per slot van rekening meer waard dan de vervulling van dien plicht. Nog veel eerder dan de Regeering in het moederland is dan ook de Compagnie mild gaan optreden in godsdienstzaken. Hoe streng de Compagnie op papier ook tegen Mohamedanen en Chineezen optrad, in werkelijkheid heeft zij met het oog op hare handelsbelangen nimmer krachtig daaraan de hand gehouden, en eveneens heeft zij nimmer dáár met geweld aangedrongen op den overgang tot het Christendom, waar die aandrang mogelijke financiëele nadeelen na zich gesleept zou hebben.

Evangelisatie in den zin, zooals wij die thans kennen, heeft onder de Compagnie nooit bestaan. Gebrekkige taalkennis, gering inzicht in zeden en gewoonten der bevolking bij het meerendeel der predikanten, die zich met evangelisatie belast zagen, was oorzaak, dat van opwekking van een godsdienstig gevoel of verheffing van de zedelijkheidsbegrippen weinig sprake was. Aan bekeering van de Javanen of Soendaneezen is nooit gedacht, evenmin natuurlijk aan die der groote volksstammen op de groote Soenda-eilanden.

Te Batavia werd de inl. gemeente groot door de vestiging aldaar van vele inl. Christenen uit Malakka, Goa, Macao, Cochin, Voor-Indië en Ceylon. Behalve bij de inl. gemeente te Batavia, waar in de bijeenkomsten Portugeesch werd gesproken, was kust-Maleisch, eene taal, die ontstaan was door de reizen der Maleiers langs de kusten en die de Hollanders bij hunne komst aantroffen, het voermiddel der gedachten. Wat betreft de positie der inlandsche Christenen, valt op te merken, dat zij door de aanneming van het Christelijk geloof beschouwd werden als geheel gelijk te staan met de Europeanen, van wie zij inderdaad ook vele allures aannamen. Slechts de negorij-Christenen van Amboina zijn, niettegenstaande hun overgang, inlanders gebleven. Een groot verschil dus met tegenwoordig, nu het 't streven is — althans naar mijne overtuiging behoort te zijn — de inlander, die Christen wordt, inlander te doen blijven.

Resumeerende blijkt uit alles, dat de Compagnie zorgde voor het onderhoud van de kerken en scholen, dat zij de predikanten bezoldigde, in Protestantsche gedaante in stand hield wat de Portugeezen gevormd hadden, gedurende de eerste tientallen jaren van haar bestaan, vooral onder drang van de Nederl. kerken, nog wel hart voor de zending betoonde, maar er van evangelisatie — althans niet in de 18de eeuw — door haar en nog veel minder door particuliere genootschappen, onder Mohamedanen en heidenen zoo goed als geen sprake was.

Eerst in 1797 is te Rotterdam het Nederlandsch Zendelinggenootschap opgericht en in 1814 onder Raffles kwamen de eerste zendelingen, uitgezonden door het Londensche Zendelinggenootschap, te Batavia aan.

Aan eene opsomming waar thans zendelingen in den Archipel werkzaam zijn, wil ik mij, om niet onvolledig te worden, niet wagen. Slechts de meest bekende arbeidsvelden wil ik hier memoreeren, te weten: de Bataklanden, Nias, de Minahassa, Centraal Celebes, Oost- en West Java, Halmaheira, Nieuw-Guinea, Sangir en Talaut enz.

Ook wil ik er reeds thans op wijzen, dat die arbeidsvelden, wat uitkomsten en invloed op de inlandsche bevolking betreffen, niet met elkander vergeleken mogen worden, om de eenvoudige reden, dat in elk gebied de omstandigheden waaronder gearbeid wordt te verschillend zijn. Hoe men dan ook bij ééne algemeene verordening den rechtstoestand van al die verschillende Christenen, die onderling nog zoo hemelsbreed verschillen in ontwikkeling en levensomstandigheden, bevredigend denkt te regelen, is mij voorloopig nog een raadsel. Een Christen Batak of een Mohamedaansche Batak is nog in de eerste plaats Batak. Hunne wegen hebben zich gelukkig weliswaar reeds gesplitst, maar toch zijn zij nog steeds te veel menschen van gelijke beweging, dan dat ik mij voor kan stellen, dat die éene algemeene verordening, die art. 109, nieuw, al. 3 van het Reg. Regl. in het vooruitzicht stelt, gelukkige toestanden zal kunnen scheppen.

In de eerste helft der 19de eeuw, vooral gedurende den tijd van het cultuurstelsel, dus gedurende die jaren, dat Nederland, nog geheel in de lijn van de oude Oost-Ind. Compagnie, meer het oog had op dadelijke financiëele voordeelen voor de Nederl. schatkist uit zijne koloniën, dan op exploitatie dier landen ten behoeve zijner ingezetenen, werd er in Nederland niet veel gedacht over of gedaan voor de zending. De inlander, vooral die van Java, liet men gedurende de jaren, dat men alleen groote batige saldi van Indië verlangde, in zijne oude begrippen van onderworpenheid voortleven, kennismaking met een godsdienst als de Christelijke zou allicht hiervoor nadeelig geweest zijn en wat de buitenbezittingen betreft, och! die streken telden als onbekende lastposten nog niet voor vol mee. Eerst met de evolutie der ideeën ten opzichte van de koloniën zijn er gunstiger tijden voor haar aangebroken en al moge ook nog een 20, 25 jaar geleden de sympathie voor haar zeer lauw geweest zijn, zonder twijfel mag thans beweerd worden, dat die veel algemeener en nog steeds toenemende is. En geen wonder! want waar de vroegere denkbeelden ten opzichte der koloniën in de eerste plaats exploitatie ten behoeve van het moederland beoogden, terwijl aan opheffing dier landstreken eigenlijk niet gedacht werd, staat thans het beginsel van economische opheffing dier landen en ontwikkeling der inl. volken op den voorgrond. In de eerste helft der 19de eeuw vrijwel onverschilligheid ten opzichte der inl. bevolking: thans de overtuiging, dat geestelijke en materiëele verheffing noodzakelijk is, wil men eene maatschappij doen groeien, die van hoogere orde is dan de thans nog bestaande.

Materiëele en geestelijke vooruitgang zal het Gouvernement nochtans voor de inl. volken nimmer kunnen bereiken zonder dat de factor „godsdienst" in deze een woordje meespreekt. Uitschakeling daarvan zal voorshands in Indië zeer zeker nog onmogelijk blijven. Het staat echter tevens vast, dat het Gouvernement zelf zich nooit met den godsdienst van den inlander, voor zoover die zijn innerlijk leven betreft, zal mogen inlaten, want algeheele vrijheid van godsdienst is te zeer voor ons een axioma geworden, dan dat wij er ook maar in de verste verte voor Indië op terug zouden willen komen, zij het ook dat de groote massa der inlanders in haar tegenwoordig stadium van ontwikkeling dat dogma nog op lange niet zal kunnen waardeeren gelijk wij dat doen. Aan de gelijkheid voor de wet van de leden der verschillende gezindheden mag dus absoluut niet getornd worden.

De Regeering, hare ambtenaren en vele particulieren ('t is niet uit louter sympathie of philantropie, dat de groote tabaksmaatschappijen in Deli de zending in de Bataklanden steunen) beseffen die waarheid natuurlijk óok, maar gevoelen toch het belang, dat zij er bij hebben, dat de inl. volken in zoodanige richting gestuwd worden, dat daardoor bij hen de moraliteit op hooger peil gebracht kan worden en de factor

„godsdienst" niet remmend gaat werken voor eene gezonde, moreele, materiëele en politieke ontwikkeling.

Een godsdienst los van alle staatsgezag, welks leeraren er naar streven het leven en denken der inlanders te veredelen, is dus een noodzakelijke factor voor de Regeering, wil zij kunnen slagen in eene harmonische ontwikkeling der inl. maatschappij en moet haar welkom zijn. Weliswaar zal zij niet verwachten, dat door zoodanigen godsdienst alle individuën tot brave lieden gemaakt worden, maar die personen, die door gaven van hart en verstand in staat zijn hun volk een schrede vooruit te doen gaan, zullen door dien godsdienst en de maatschappelijke toestanden, die zich onder den invloed daarvan gevormd hebben, daarin niet belemmerd worden, gelijk thans in de Moh. inl. maatschappij nog maar al te dikwijls het geval is [1]). En dit verklaart de sympathie van velen voor de Christelijke zending. Wie toch zouden de taak van veredeling in het denken, doen en laten van den inlander, beter kunnen vervullen dan de hoogstaande mannen, die onder vele ontberingen en tegenstand in de inl. maatschappij door woord, daad en voorbeeld een godsdienst trachten te verspreiden, die geen ander doel heeft dan eene zoodanige veredeling en welke godsdienst bovendien principiëel absoluut niet wil weten van vermenging van godsdienstzaken en wereldsche zaken. Ook van de zijde der Regeering zal het echter niet meer dan sympathie mogen zijn en rechtstreeksche aantasting van den Islam of eenigen anderen godsdienst zal uitgesloten moeten zijn. Aan den anderen kant behoeft de Regeering niet zoo ver te gaan, dat zij zich van den arbeid der zending niets zou aantrekken. Zij kan wel degelijk door geoorloofde middelen den zendingsarbeid terzijde staan in de Moh. landen en middels dien arbeid elders eene ongewenschte verislamiseering beperken. Het karakter van die middelen zal evenwel zuiver sympathisch moeten zijn. d. w. z.: zij zal eene zoodanige houding moeten aannemen, dat de arbeid niet belemmerd wordt, slechte invloeden worden tegengehouden en de zending zich vrij kan bewegen en ontwikkelen; maar de Regeering zal geen streep mogen afwijken van het neutrale standpunt, dat zij inzake godsdienst behoort in te nemen. Over die middelen hoop ik straks nog kortelijks het een en ander te zeggen.

Op grond van de gelijkheid voor de wet van alle gezindheden zal de zending nimmer regeeringstaak mogen zijn, evenals omgekeerd de zending er nimmer naar mag — en ook niet wil — streven om politieke

---

[1]) Wat vormen de gelden, die aan de bedevaart en aan de sehs en hadji's geofferd worden door eene groote massa geloovige — of zich onder den drang hunner omgeving zoo voordoende — inlanders, die liever in zelfgenoegzaamheid blijven wachten op de gouden bergen, die de Islam hen in het hiernamaals belooft, dan hunne overgespaarde gelden productief te maken, niet eene enorme besnoeiing van het inlandsche vermogen en dientengevolge eene belemmering voor den vooruitgang van de maatschappelijke toestanden.

macht te krijgen of een deel van de taak der Regeering op zich te nemen, maar — en hier raak ik voor de praktijk der zending een lastig punt aan — in verband met den huidigen ontwikkelingsgraad van de groote massa der heidensche en mohamedaansche inlanders, in wier oogen geestelijk en politiek gezag nog steeds vereenigd behooren te zijn, is zij wel verplicht zich met het uiterlijk leven te bemoeien en dus gedeeltelijk denzelfden weg in te slaan als de Regeering doet ter bereiking van háar doel.

De Regeering beoogt het brengen van geregelde toestanden onder de onbeschaafde volken en het ontwikkelen van den economischen toestand der reeds onder geregeld gezag staande landen. De zending beoogt de verheffing van het geestelijk leven der inlanders, maar beide moeten aanvangen met de hervorming van het uiterlijke leven. Vandaar dat de zending overal waar zij werkt, zorgt voor onderwijs, ziekenverpleging, verzorging van armen en weezen, credietverschaffing etc. en bovendien in die streken, waar nog volslagen heidendom heerscht, voor de meest noodzakelijke verbeteringen in het materiëele leven. Zonder betere levenstoestanden geen verheffing van het zedelijk peil en zonder die verheffing weer geen materiëelen vooruitgang. Beide factoren houden nauw verband met elkander en oefenen onafgebroken eene wisselwerking op elkander uit.

Waar die wisselwerking tusschen materiëelen vooruitgang en geestelijke verheffing bij onbeschaafde volken ingeleid wordt door de zendelingen, acht ik dit voor die volken gelukkig, want in dát geval zal er geen wanverhouding ontstaan tusschen beide en zullen de menschen niet dermate hun evenwicht verliezen als het geval is, indien het Gouvt. optreedt. In beide gevallen worden weliswaar de bestaande dooreengeloopen begrippen omtrent staat en godsdienst van den inlander zeer geschokt, maar de zendeling geeft ook voor de godsdienstige elementen van die begrippen iets anders terug, wat het Gouvt. nooit doet noch kan doen.

Veel meer dan ambtenaren of particulieren zijn daarom de zendelingen de aangewezen personen om die menschen de eerste beschaving bij te brengen en acht ik het nog geen afwijking van haar principe „geen inmenging in godsdienstzaken", indien de Regeering er voor waakt, dat de heidensche volken der buitenbezitt., wien het oordeel des onderscheids voorshands gelijk aan kinderen ontzegd behoort te worden, zoolang en zooveel mogelijk buiten Moham. invloeden gehouden worden. Te klemmender is dit, daar de Islam principiëel géén vrijheid van godsdienst toelaat en uit dien hoofde dus ook uit een politiek oogpunt zoodanige steun aan de zending alleszins te verdedigen is.

Onafgebroken streven de zendelingen er naar de moraliteit en de beschaving te verheffen en hoe meer zij daarin slagen, hoe meer de menschen zullen gaan wenschen te leven in toestanden overeenkom-

stig die meerdere beschaving, waarvan als gevolg weer zal ontstaan meerdere vatbaarheid voor ontwikkeling.

De Islam daarentegen heeft in Ned.-Indië niet zoodanig gevolg. Deze brengt aanvankelijk wel eenige uiterlijke verbeteringen, die het volk tot semi-beschaafden maakt, maar hij doet daarna de maatschappij als 't ware verstijven in dat stadium en haar niet over dat eens bereikte punt heenkomen. Om die reden dan ook vertrouw ik, dat in de gekerstende streken veel meer en veel eerder dan in de Mohamedaansche het intellectueele en materiëele leven zich zullen ontwikkelen [1]). Hierbij komt nog dit: In de vele streken van Indië, waar de groote massa der bevolking reeds sinds eeuwen dan wel sinds kort Mohamedaan is, heeft het volk, hoe groot het percentage aan animisme in zijn godsdienst ook moge zijn, dóor de aanneming van den Islam den scheidsmuur, die ingevolge het rassenverschil tusschen blank en bruin bestaat, geconsolideerd en zijn hart nog meer gesloten voor den Europeaan dan oorspronkelijk reeds het geval is. De inlander daarentegen, die het Christendom aangenomen heeft, heeft dáardoor die ongunstige omstandigheid gecoupeerd en zal er onder den invloed van zijn godsdienst eerder toekomen dien muur neer te halen en mede te werken tot nivelleering van alle onderscheid [2]).

Ja! de Mohamedanen — hoofden zoowel als anderen — zullen, echte

---

[1]) *Gids Febr. 1909 mr. v. Deventer.* De hoofdindruk nu die Tafts rapport achterlaat, kan geen andere zijn dan dat althans Java in sommige materiëele opzichten den Philippijnen vooruit is, doch dat ten aanzien van de intellectueele ontwikkeling der inl. bevolking geheel Nederl. bij Amerik. Azië verre ten achter staat.

De verklaring hiervan moet zeker voor een deel worden gezocht in de met zoo uitnemenden uitslag door de Spanjaarden ondernomen kerstening van de aan hun gezag onderworpen Filipino's, die hun het beschavingswerk op Westerschen grondslag veel gemakkelijker heeft gemaakt dan het ons, staande tegen eene overweldigende meerderheid van onderdanen, die den Islam of het heidendom getrouw bleven, ooit vallen kon. —

[2]) Recht N.-I. Dl. 79 pag. 580: Meer zorg baart de Islam. Deze godsdienst strekt in theorie haar bemoeienis uit tot het gansche burgerlijke en openbare leven. In de praktijk wás de inl. een zeer kalm Mohamedaan, die het zich niet zeer druk maakte voor zijn geloof en stond zijn adat bij hem hooger dan de hem weinig bekende voorschriften van zijn godsdienst. Het wereldverkeer heeft hem echter nader gebracht tot Mekka en de pan Islam-strooming wint in Indië aanhangers. Zoolang dit alles zich bepaalt tot het zuiver godsdienstterrein, eerbiedigen wij dit en hebben niet anders te doen dan te waken, om elke uiting van rustverstoorend fanatisme in de geboorte te kunnen smoren. Evenwel eischt de verdraagzaamheid *niet*, dat de Staat goedschiks vreemden invloed laat ingrijpen in wereldlijke aangelegenheden en het *landrecht laat hervormen.* Wij zelven leveren daardoor den Islam, die hier toch reeds eene macht vormt, noodeloos een middel door de bestendiging der Priesterrechtspraak (art. 78 al. 2 R.R.), eene instelling die niet berust op eenig voorschrift van den Islam.

menschenkenners als alle inlanders zijn, den schijn aannemen of zij ten volle met ons westersch impulsief karakter meegaan, zij zullen eene belangstelling toonen in onze maatregelen ter opheffing hunner maatschappij, die zelfs ervaren kenners niet altijd juist zullen kunnen schatten, maar inderdaad zullen zij met koelen hoofde berekenen in hoeverre zij de plannen der ongeloovige vreemdelingen zullen kunnen exploiteeren ten eigen bate en hoeveel belangstelling zij zullen moeten toonen om den toewan, die de materiëele macht heeft, tevreden te stellen. Hoe geheel anders zou dat geworden zijn, indien zich eene kern van menschen in de inl. maatschappij had kunnen vormen, wier denken verheven en bevrijd was geworden door eene Christelijke zedeleer instede van terneergedrukt te zijn door een formalistischen godsdienst als de orthodoxe Islam er een is.

Nu ontken ik weliswaar niet, dat deze ongunstige karaktertrek alleen aan den Islam zou te wijten zijn. O! neen, ik ben volmaakt overtuigd, dat het eerder eene raseigenschap is en ook Christen-Inlanders maken zich nog wel eens aan die comedie schuldig, maar tóch! de Islam, zooals de inlander dien opvat en belijdt, heeft dien trek versterkt en de afstand tusschen hem en den Westerling grooter gemaakt, dan die onder andere omstandigheden zou zijn geweest. De Christ. godsdienst zal dat effect niet hebben; de Christen inlanders zullen dóor dien godsdienst spoediger zich met andere begrippen kunnen vereenigen, het antagonisme tusschen bruin en blank zal door dát geloof niet aangedikt worden, integendeel! het zal trachten het tot de kleinst mogelijke afmetingen terug te brengen.

Niet, dat ik er nu beslist aan wanhoop, dat de Moh. inlanders zich ooit zullen veranderen. De tijdsomstandigheden zullen hen ten slotte wel nópen om de banden, die den vooruitgang tegenhouden, te verbreken en de symptomen daarvan, die zich hier en daar aan ons vertoonen, spreken té duidelijk, dan dat men ze kan ontkennen. Inderdaad zijn er dan ook reeds enkelingen onder de Mohamedanen, die zich vrij hebben gemaakt en eene superieure ontwikkeling hebben verworven. Van deze personen zal ten slotte de drang uit moeten gaan, die hunne landgenooten er toe zal brengen zich los te maken van een godsdienst, die in zijn tegenwoordigen vorm eene belemmering is voor den vooruitgang. Vooréerst zal dat evenwel nog niet plaats hebben, maar ontwikkeling door onderwijs van onderen af zal bespoedigend werken.

Zendelingen zullen in de Moh. landen die taak niet meer kunnen verrichten, hoeveel goed zij overigens ook dáar kunnen verspreiden. Een inl. volk, dat den Islam eenmaal sinds vele geslachten beleden heeft, laat zich niet meer door onze zendelingen bekeeren. De veranderde toestanden slechts zullen ten slotte de Moham. inlanders tot wijziging hunner ideeën en gewoonten dwingen.

Op welke wijze de zending als 't ware het terrein voor het Gouv. voorbereidt, is verleden jaar voor de Toradjalanden volledig geschetst geworden door Dr. Adriani. Ook de voorbereiding der rustige annexatie van de Bataklanden en hare medewerking voor de stevige vestiging van ons gezag in die streken is haar werk geweest. Uit een politiek oogpunt is dit laatste voorbeeld van nog des te grooter gewicht, daar die breede strook land met zijne Christenbevolking een wig vormt tusschen het Moh. Atjeh en de Moh. Mal. landen.

Èn onder de Bataks èn onder de bevolking van Amboina en de Minahassa en laat ons hopen ook voor de bevolking van Centraal Celebes, heeft haar invloed bewerkt, dat de bevolking zich aan ons bestuur gehecht heeft en er niet die onverschilligheid tegenover betoont, welke maar al te dikwijls het geval is onder de Mohamedanen.

Zelfs voor Java valt in dit verband op een lichtpunt te wijzen, want reeds in 1889 constateerde de ass. res. Schmalhausen, dat te Modjo-Warno de meest welvarende dessa's waren, dat daar de meest betrouwbare hoofden worden gevonden en er een zekere reflexinvloed ten goede wordt uitgeoefend op de omliggende kampongs. Ook in het verslag van het welvaartonderzoek komen eenige opmerkingen ten gunste van de zending voor.

Aanvankelijk zullen ongetwijfeld de bekeerde heidenen zoowel als de bekeerde Mohamedanen, eene zeer naïeve opvatting van den Christelijken godsdienst hebben en daardoor ambtenaar en zendeling dikwijls voor lastige consequenties plaatsen, ja! zal juist hier dikwijls de bron van oneenigheid tusschen zendeling en ambtenaar gevonden worden, maar men vergete toch nimmer — tenminste indien men overtuigd is van de meerdere voortreffelijkheid van het Christendom — dat van geslacht tot geslacht, die godsdienst meer zijn invloed zal laten gevoelen en de inlander daardoor ons spoediger zal gaan begrijpen. Dat ik hiermede niet bedoel, dat de inlander ons zoo geheel moet begrijpen, dat hij Europeaan wordt door de aanneming van het Christelijk geloof, zal wel geen betoog behoeven. Even gelukkig als ik het noem, dat vele Moh. inl. volken, niettegenstaande het streven van den Islam, nog zoo heel veel typisch nationaals hebben behouden, even ongelukkig zou ik het vinden, indien de zending dat vernietigde. In de allereerste plaats moet dus de inlander, zooals ik in den aanvang reeds gezegd heb, inlander blijven, maar zijne gewoonten en gebruiken, begrippen en denkbeelden, zullen geadeld en verruimd moeten worden door het Christelijk geloof.

Politiek gevaar van de zijde der zending, hoezeer haar invloed aan vele inlanders een gepast gevoel van eigenwaarde zal geven, acht ik absoluut denkbeeldig, maar wel ben ik van meening, dat de inl. volken langs Christelijken weg spoediger mondig zullen zijn, want dat geloof zal als eene heilzame giststof werken en leven geven aan de Staats-

inrichtingen en de kennis, die het Ned. Ind. Gouvernement Indië en zijne bewoners deelachtig wil laten worden.

Daar komt als secundair gevolg voorloopig nog bij, dat de inl. Christenen ons van nut kunnen zijn, zooals ik in mijn eigen dienst heb ervaren, om ons op de hoogte te houden van het werken der fanatieke elementen onder de Mohamedanen.

De *arbeid* der zendelingen valt te verdeelen in: *A.* den arbeid onder de heidenen en *B.* den arbeid onder de Mohammedanen.

A. De arbeid onder de heidenen eischt van den zendeling zoo mogelijk nog meer opoffering wat zijn materiëele leven betreft, dan die onder de Mohammedanen, maar hij is hoopvoller en geeft uitzicht op bekeering en masse. Bestudeering van taal, gewoonten en godsdienstige begrippen van het heidensche volk, waaronder de zendeling werkt, zullen aanvankelijk zijne eerste bezigheid uitmaken. Is hij zoover, dat hij als de meerdere in kennis en geestelijke macht beschouwd wordt door de hoofden, [1]) dan is het oogenblik daar, dat bekeering van die hoofden groote kans op verwezenlijking begint te erlangen. Heeft die eenmaal plaats gehad dan volgen ongetwijfeld zoo goed als alle hunne stamgenooten.

Ongetwijfeld zal aanvankelijk die bekeering zeer oppervlakkig zijn, en met welke begrippen de zendeling kennis maakt, is o.a. door den zendeling-leeraar Alb. C. Kruyt in zijn „De Inlander en de Zending" beschreven en U eveneens bekend uit de voordrachten van Dr. Adriani. De middelen, die de zendeling onder de heidenen aanwendt ter bereiking van zijn doel, bestaan natuurlijk niet alleen uit die welke hervorming van het innerlijk leven beoogen, maar tevens zal hij moeten trachten het materiëele leven te verheffen. Hij zal onderwijs aan de jeugd geven, waar noodig of geroepen het volk doen profiteeren van zijne geneeskundige kennis, kleine oneenigheden trachten uit te maken of bij te leggen, ja zelfs nieuwe adat moeten scheppen, dus eenig primitief privaatrecht construeeren voor hen, die in geregelde omstandigheden zijn gaan leven, enz.

Voor het welslagen van dezen arbeid is het vooral wenschelijk, dat jonge zendelingen een oefentijd doormaken bij oudere broeders en dat allen door jaarlijksche conferenties voor bepaalde zendingsdistrikten voeling met elkander houden, van elkanders ervaringen profiteeren en zooveel mogelijk in denzelfden geest werkzaam zijn.

Het valt te betreuren, dat de zendelingen niet in meerdere gevallen op die wijze als 't ware de vestiging van het Nederl. Ind. bestuur hebben voorbereid. Is dat echter wél het geval geweest, dan zal nog

---

[1]) Dr. Adriani, „De Zending in midden Celebes" in „Onze Eeuw" van September 1908.

vele jaren lang door tactvolle samenwerking tusschen bestuur en zendeling er voor gewaakt moeten worden, dat het voor het Christendom gewonnen terrein niet verloren ga. — Ongetwijfeld toch zal de Islam, die zooveel gemakkelijker door den inlander te belijden is,[1] voortdurend gereed zijn om bij de eerste de beste gelegenheid op te treden en het Christendom te verdringen, gelijk vooral in Indië zoo menige gemakkelijk tierende woekerplant bij slechte verzorging een cultuurplant verstikt. Hoe dikwijls toch is het mij niet ter oore gekomen, dat hadji's, sehs of andere Mohamedanen op alle mogelijke wijzen intrigeerden tegen Christenlandgenooten. Hoe dikwijls kwamen er niet van die getulbande heeren van de Oostkust van Sumatra naar hun geboorteland terug om te trachten hun familie-, stam- of kampong-genooten tot afval te bewegen, en zou ik nu die lieden kalm hun gang moeten hebben laten gaan? Zouden zij vrijweg den arbeid der zendelingen hebben mogen teniet doen? Ik voor mij heb daarin nooit kunnen berusten en heb steeds die pogingen trachten te verijdelen waar dit mij maar mogelijk was.[2]

Vrijheid van godsdienst voor iedereen zal natuurlijk ook voor den ambtenaar de regel moeten zijn, maar hij vergete in sommige omstandigheden niet, dat een inlander van onverschilligheid in godsdienstzaken zich geen zuiver denkbeeld kan vormen en dat onverschilligheid door de Moh. godsdienstleeraars in hun voordeel geëxploiteerd wordt. De rechtvaardigheid behoeft hierbij volstrekt niet in het gedrang te geraken, maar ik zeg het professor mr. L. W. C. v. de Berg na: „de „politiek van een Chist. overheerscher moet zijn: zooveel mogelijk „vermijden, wat aanstoot kan geven, maar ook niet trachten zich „anders voor te doen, dan men is, of het Christ. karakter van den „Staat verloochenen". Verder zegt Z. H. Ed. Gel.: „Liefdoen tegen de „belijders van den Islam is onnuttig, beter is dat men als verklaard „Christen met hen praat. Hetzelfde geldt voor de Regeering. Geeft „deze meer voordeelen aan Mohammedanen, dan schrijft de Islam „dat gunstbetoon aan zwakheid toe".

Vrijheid van godsdienst en scheiding van godsdienstzaken van regeeringszaken zijn weliswaar beginselen, die zeer goed zijn voor onze maatschappij, maar door de inl. volken worden zij slecht begrepen. Die slecht begrepen verdraagzaamheid van de Regeering is het juist maar al te dikwijls geweest, die de inl. volken tot den Islam heeft doen overgaan. Wanneer ziet men meestal de onbeschaafde stammen in de buitenbezittingen den Islam omhelzen? Zoodra de Regeering

[1]) De Islam vraagt gedurende het leven zijner belijders zeer veel, geeft gedurende dien tijd zeer weinig, maar belooft ontzaggelijk veel in het hiernamaals.

[2]) Ingevolge art. 123 R. R. bestaat er geen vrijheid van propaganda voor den Christelijken godsdienst, ik zie dus niet in waarom Mohamedanen die vrijheid wél zouden mogen hebben.

rust gebracht heeft en rondreizende kustbewoners onder bescherming van dat Gouvt. al handelende, tegelijkertijd als agenten van den Islam de bekeering der heidenen tot stand brengen [1]). De zuidelijke Bataklanden zijn o.a. zelfs gedeeltelijk verloren gegaan, doordat het Gouvt. in den aanvang in hare scholen Moh. godsdienstleeraars tot onderwijzers benoemde.

Voor mij behoort de formalistische Islam, zooals hij in Indië door het meerendeel der inlanders beleden wordt, en hoe geëigend en gemakkelijk hij ook voor den Oosterling mag zijn, tot een der voornaamste beletselen tegen den vooruitgang en dat ik in deze op ervaring steunende uitspraak niet alleen sta, bewijzen de volgende woorden van eene autoriteit als Mr. Nederburgh in diens *Wet en Adat*, Dl. I, bladz. 66. Mr. N. zegt daar: „dat de deels door ons uit „gemakzucht ingevoerde priesterraden de adat verdringen;

„dat onze rechters dikwijls doen alsof de Islam feitelijk voor den „inlander was afgekondigd en wanneer zich kwesties voordoen, zonder „meer naar Mr. L. W. C. v. d. Berg's „beginselen" verwijzen, wat zeker „wèl zoo gemakkelijk is als een omslachtig onderzoek naar de adat „in te stellen. Zoo wordt de Islam door ons gèprotegeerd. Wanneer „nu nog het eenige bezwaar was, dat wij daardoor een langzamen „zelfmoord plegen, zou ik er desnoods nog in kunnen berusten, maar „het is ook in strijd met onze roeping in dezen Archipel een — aan „het volk niet eens eigene — rechts- en levensbeschouwing te bevor- „deren, die den domper zet op zijne moreele en verstandelijke ontwik- „keling, die het beknelt in een bevrozen systeem, dat de samenleving „op haast elk gebied tot stilstand noopt".

Weliswaar zou ik deze bewering nu niet zoo dadelijk geheel willen onderschrijven, want, zooals boven reeds gezegd, valt het niet te loochenen, dat er werking is onder de volken van Indië, maar ontegenzeggelijk kan toch niemand, die in de inl. maatschappij rondgekeken heeft, ontkennen, dat de Islam eer tegen- dan meewerkt bij onze pogingen tot opheffing van Indië.

Eene goede zijde van eene bekeering tot het Christendom zal ook nog zijn, dat van den kant der zendelingen er nimmer naar gestreefd

---

[1]) Toen de non-interventie politiek verlaten werd en van uit de Deli- en Serdang doesoen door het Gouvt. actief werd opgetreden, drong de toenmalige ass.-res. Westenberg, die chef der eerste zuivere Oostkust Batak-afdeeling stond te worden, er op aan, dat de vestiging van Mandaïlingsche „saudagars" leesijverige Moslimsche proselietenmakers door het hoofd v. Gew. Bestuur verboden, daarentegen van Chineezen aangemoedigd zou worden.

Vergelijk ook pag. 371 van het werk v. Warneck: Bewohnt ist diese Inselwelt, soweit sie holländisch ist, von einer ganz vorwiegend zur malaiischen Rasse gehörenden Bevölkerung die über 32 Millionen beträgt und ihrer groszen Majorität nach (auch noch unter der holländischen Herrschaft, die aus politischer Verblindung den Islam begünstigte) mohammedanisiert ist.

zal worden om het typisch nationale aan te tasten, integendeel waar mogelijk zullen de zendelingen trachten de adat te veredelen in Christelijken geest. Van den Islam kan dit niet gezegd worden, diens leeraren, die meestal in relatie staan met de orthodoxe Moh. scholen te Mekka en Caïro, trachten o. a. ook middels de hoofden — de priesterraden werken de invoering van het Moh. recht, naar het schijnt, ook in de hand — maar al te zeer de adat verward te maken en geleidelijk aan zoo zuiver mogelijk Moh. rechtsbegrippen ingang te doen vinden. Verzette niet de volksgeest uit eigenbelang of taai conservatisme zich er tegen, ongetwijfeld zouden zij reeds ver gevorderd zijn. Als voorbeeld zou ik er hier op kunnen wijzen, dat de Islam er naar streeft de positie van de vrouw te verlagen, terwijl de Christ. zending overal hare krachten aanwendt om haar aanzien te verhoogen.

B. De arbeid der zendelingen onder de Mohamedanen is in wijze en uitkomst geheel verschillend van dien onder de heidenen. Bekeeringen en masse komen hoogst zelden voor en van het volgen eener werkwijze, zooals b. v. onder de Toradja's, is natuurlijk geen sprake. Meestal zal onder hen meer in de diepte dan in de breedte gearbeid worden. De individuën zullen meer bewerkt moeten worden en wel om verschillende hier volgende redenen, waarvan al naar gelang van de streek de eene meer dan de andere als voornaamste belemmering valt te beschouwen:

1°. is de Islam an und für sich ontegenzeggelijk verre verheven boven fetischisme en animisme;

2°. hebben de hoofden te véel invloed op de groote massa en is deze door materiëele en familiebelangen té zeer gebonden om de consequenties van eene bekeering te durven aanvaarden;

3°. is de inl. maatschappij hier meer en daar minder reeds té zeer met Moh. begrippen doortrokken.

Dat de Islam verheven is boven den afgodendienst der heidenen en daarom moeilijker te vervangen door het Christendom, behoeft bijna geen betoog. Een ieder weet, dat ook de Islam in staat is om onder heidenen eenige orde en regelmaat te scheppen.

Het groote nadeel van dien godsdienst is evenwel, dat hij in zijn wezen onafscheidelijk met de politiek verbonden is en dat in Indië dit politieke element door de niet officiëele Moh. geestelijkheid maar al te zeer op den voorgrond geplaatst wordt. Het zuivere monotheïsme vindt men echter onder geen enkel Moh. volk van den archipel. In aller godsdienstig bestaan valt eene groote verwarring te constateeren, maar de Moh. vlag dekt die gemengde lading, terwijl de Moh. scholen voortdurend bezig zijn haar in Moh. richting te zuiveren.

Wat sub 2°. aangaat, stel ik voorop, dat het geen haat of afkeer van den kleinen man is jegens den zendeling, welke hem van overgang

terughoudt. Integendeel! velen gevoelen, dat de zendeling niet in hun land gekomen is om zijne eigen materiëele positie te verheffen. Weliswaar kunnen zij zich tevens geen rekenschap geven van de hooge motieven, die iemand er toe geleid hebben zich als zendeling in hun midden te vestigen en zoeken zij dus tóch naar een motief door het eigenbelang ingegeven, maar dat de zendeling iets geheel anders beoogt, dan het gros der blanken, is voor hen duidelijk.

De gróote reden is evenwel gelegen in het feit, dat de inlander over het algemeen nog te weinig zelfstandig individu is. Hij gaat voorloopig nog te veel op in zijn dessa- of kampong-verband. Wat de man ook doet, steeds komt zijn kamponghoofd daarvan op de hoogte. Waagt hij het een bijbel in huis te halen, dat feit zal niet onbekend blijven. Met dat hoofd en het geheele bestuur van zijn dessa of kampong komt het individu om zoo te zeggen dagelijks in contact. Dát zijn de machten, die hem het leven aangenaam of onaangenaam kunnen maken en die zijne stoffelijke of geestelijke belangen beheerschen [1]) en niet spoedig zal de doorsnee-inlander zich daartegen opponeeren. Onder dat bestuur is zeer dikwijls ook begrepen de dessa-geestelijke, die in zijne inkomsten zeer getroffen zou worden, wanneer de menschen zich niet meer door hem lieten trouwen etc.

Ten slotte komt hier nog bij — maar naar ik meen, geldt dat het meest voor Java, waar de Moh. wetten het familieleven en erfrecht meer doordrongen hebben dan ergens elders in den Archipel — dat door zijne bekeering een inlander door zijne familie uitgestooten en onterfd wordt en daaraan zal niet gauw de arme man, maar nog veel minder de gegoede inlander zich willen blootstellen. Elders in Indië zullen die materiëele gevolgen wel lichter zijn, maar de sterke familieband onder alle Mal. volken blijft overál een groot bezwaar. Dien band verbreken, daartoe zal de inlander nergens spoedig toe overgaan. Dientengevolge zijn in de Moh. streken, waar zendelingen werkzaam zijn, overgangen zeldzaam. Niettemin geloof ik tóch, dat de arbeid der zendelingen onder de Moh. inlanders méer resultaten heeft dan uit het bekeeringscijfer zou zijn af te leiden en dat die arbeid en hun voorbeeld wel degelijk op vele goede elementen der bevolking inwerkt en gedeeltelijk soms slechte invloeden neutraliseert.

Wat sub 3°. aangaat, zij opgemerkt, dat de Islam reeds té diep in het leven der meeste Moh. inlanders is doorgedrongen en zijn invloed uitgeoefend heeft op het bestuur, het familieleven en de zeden en gewoonten. Té zeer heeft de inl. maatschappij zich in Moh. geest gezet,

---

[1]) Kruyt „Wet en Adat" III. Wordt iemand in een dessa Christen, dan is gewoonlijk het dessabestuur er aanstonds op uit om hem zijn wettig aandeel in de sawah te onthouden of te ontnemen. Erfrecht zoowel als rechten uit aanhuwelijking geboren, worden te hunnen opzichte gewoonlijk geschonden waar het de nalatenschap of het bezit van Moh. familieleden betreft.

dan dat het den zendelingen gemakkelijk zou vallen dàarin verandering te brengen. Een feit is het dan ook, dat de Islam door de groote menigte gemakkelijk te belijden is, want hij is in de praktijk heelemaal niet streng voor zijne belijders en doet hen gelooven, dat de voldoening der formeele godsdienstplichten voldoende is om het hier en hiernamaals goed te hebben. Voeg hier nu bij, dat de Koran als het Boek der Boeken beschouwd moet worden, en hadji's etc. voldoende den volke bekend maken, dat door dat Boek alle vorige vervallen zijn, en het dus arrogant is van de Christenen om te beweren, dat zij beter zijn dan zij, Mohamedanen, dan begrijpt men, dat de zendelingen in hun strijd tegen eene dergelijke vastaaneengesloten macht van godsdienstige zelfgenoegzaamheid, bewuste of onbewuste rassenhaat en bijgeloovige onwetendheid weinig kans van slagen hebben. Aan die zelfgenoegzaamheid is van regeeringswege uit den aard der zaak nooit een duw gegeven. Wel is steeds op krachtige wijze door haar elke uitbarsting met fanatiek godsdienstig karakter krachtig bedwongen geworden, maar terecht is de Regeering steeds getrouw gebleven aan haar principe „eerbiediging van 's lands gebruiken en 's volks godsdienstige opvattingen", dus ook van de Moh. of vermohamedaanschte.

In den aanvang (van mijn opstel) sprak ik er over, dat de Regeering zich volstrekt niet onverschillig tegenover de Zending behoeft te gedragen en dat zij haar wel degelijk met geoorloofde middelen mag terzijde staan. — Welke die middelen zijn? Tot heden eigenlijk nog geen enkel krachtig werkzaam middel. Wel weet een ieder, dat de Regeering de Zending genegen is, dat zij inderdaad door sympathieke middelen haar steunt, maar dat zij huiverig is om krachtig werkzamen invloed in het belang van de Zending uit te oefenen is eveneens algemeen bekend. Tot die van sympathie getuigende middelen reken ik b.v. de subsidies voor het zendingsonderwijs, de gratisverstrekking van medicijnen aan zendelingen en zoo mogelijk de voldoening aan verzoeken, die het uitvloeisel zijn van hun philantropischen arbeid.

Tot het meest werkzame, maar slechtst te beschrijvèn middel behoort voor de zendelingen ongetwijfeld de mede- en samenwerking van de besturende ambtenaren in wier ressorten zendelingen werkzaam zijn.

Is die er en is die goed, dan kunnen mogelijke onbillijkheden voor de inl. Christenen uit publiekrechtelijke regelingen voortspruitende verzacht of geheel ontweken worden en vele gelegenheden, die de vijanden van de Zending in de inl. maatschappij zouden kunnen benutten om deze afbreuk te doen, gecoupeerd worden.

Zoo kunnen benoemingen van inlandsche Christenen tot inlandsch hoofd of inl. ambtenaar in de streken waar de Christenen met heidenen of Mohamedanen samenwonen en bovendien zoodanige benoeming niet om andere redenen onmogelijk of onbillijk is, zeer veel medewerken tot verbreiding van het Christendom. Verder kunnen de zooveel moge-

lijke vermijding van heerendiensten op Zon- en feestdagen, de strenge handhaving van de vrijheid tot ongestoorde uitoefening van iemands geloof en de verijdeling van intriges, op touw gezet om inl. Christenen te benadeelen en tot afval te nopen, in vele gevallen heilzaam werken.

Met de subsidies voor het onderwijs zijn de zendelingen zeer gebaat geworden, want er is geen meer algemeen als goed erkend middel ter verheffing van een volk dan onderwijs. Door die subsidies zijn de zendelingen in staat gesteld scholen in hunne ressorten op te richten en te onderhouden en daarmede te voldoen aan eene consequentie van de kerstening. Immers door de aanneming van het Christelijk geloof is er in het volksleven een element gebracht, dat algemeen eene behoefte heeft doen ontstaan aan onderwijs. Daarom is ook nergens in Indië het elementaire lager onderwijs dermate volksonderwijs geworden als juist in dié streken waar het Christendom heeft ingewerkt. Vergelijk de Minahassa en de Bataklanden met Java en men zal kunnen constateeren dat in de eerste twee het elementaire volksonderwijs zich reeds verder ontwikkeld heeft dan op Java. Bovendien weet ik uit eigen ervaring, dat in de kleinste kampong van enkele gedeelten der Bataklanden — oók in de Moh. kampongs en dit weer als reflexinvloed der zending — de wensch naar scholen inderdáad uit het volk voortkomt, dat men zich opofferingen zal getroosten om onderwijs te kunnen verkrijgen, dat men zich con amore vereenigen zal om eene school te bouwen en belangeloos materiaal daarvoor bijeen te brengen.

In welke richting dat elementaire lager onderwijs in de Bataklanden, zoolang de economische toestanden aldaar nog geen meerdere kennis voor de groote massa eischen, zich verder zal behooren te ontwikkelen, is voor de zendelingen aldaar nog eene onbeantwoorde vraag. Zij weten natuurlijk zeer wel, dat onderwijs een machtige hefboom is ter opheffing van de inl. maatschappij, maar toch, hoe gaarne zij die ook op hooger peil zouden wenschen te zien, zoo weet ik persoonlijk van meerderen hunner, die in de Bataklanden werkzaam zijn, dat meer onderwijs daar eerst tot zijn recht zal kunnen komen, wanneer de Bataks zich verder boven den „hauswirtschafts"-toestand zullen hebben verheven, dan thans het geval is.

Rechtstreeksche propaganda maken de zendelingen uit den aard der zaak niet door de scholen, zouden zij ook niet mogen doen, maar het onderwijs verruimt den blik van het kind — hoe minimaal die verruiming in onze oogen ook is — doet hem daardoor een ietsje meer begrijpen van de hooge beginselen van het Christendom en dit gevoegd bij de herhaalde voorhouding door zendeling en onderwijzer van goed en kwaad, maakt de school voor den zendeling tot het gewenschte middel ter bevestiging van het Christendom in zijne bekeerlingen.

Daardoor ook wordt het mogelijk den kinderen nog iets anders bij

te brengen dan enkel schoolgeleerdheid nl. iets idiëelers, iets hoogers, zonder hetwelk de beschaving, die wij het volk deelachtig willen doen worden, daarin niet kan gaan leven.

Een meer werkzamen invloed zou de Regeering kunnen uitoefenen door de vaststelling van alleen voor de inl. Christenen geldende algemeene verordeningen. De toepassing van dát middel zou evenwel n. m. b. m. voorloopig nog praematuur zijn, want hoezeer ik voor mij persoonlijk gevoel, dat het Christendom ook voor het Maleische ras een element moet zijn, dat opbouwend en ontwikkelend zal werken, zoo eischt toch de nuchtere waarheid de erkenning van het feit, dat de meeste inl. Christenen in Indië nog lang niet zóo ver van hunne Moh. of heidensche broeders afstaan dan dat het practisch uitvoerbaar zou zijn om hen onder verschillend recht te stellen.

Hoezeer Christenen en Mohamedanen ook in gezindheid verschillen, onloochenbaar is het, dat het meerendeel der inl. Christenen nog te zeer gelijksoortige levens leidt als alle andere inlanders, dan dat een dergelijke maatregel gewenscht zou zijn.

Wel is het verleidelijk aan de bekeering tot het Christendom de idee vast te knoopen, dat daardoor de bekeerde een enormen sprong voorwaarts gedaan heeft en geschiktheid gekregen om onder voor Europeanen geldende wetten te leven, maar al onderscheidde de Compagnie ook slechts Christenen en onchristenen en al stelde ook art. 7 sub 1^0 van de Algem. Bepalingen de inl. Christenen gelijk met Europeanen, zoo betwijfel ik zeer of gedurende den Compagniestijd aan dien principieëlen regel werkelijk de hand is gehouden, en is het een feit, dat het genoemde art. 7 van de Algem. Bep. dadelijk illusoir is geworden door art. 10 dier Bep. en spoedig daarna heelemaal krachteloos gemaakt door art. 3 van de Inv. Ord.

Bestaat er nu echter ook bepaald behoefte aan om voor de inl. Christenen afzonderlijke algemeene bepalingen te vragen en zou daardoor op die wijze eene directe bevordering van den arbeid der zending te verwachten zijn? Naar mijne meening voor verreweg de meeste inl. Christenen nog niet en dat antwoord zal zoo moeten blijven, zoolang de Christen inlander nog in de eerste plaats inlander blijft en zich nog niet zoodanig ontwikkeld heeft, dat er inderdaad voor hem door veranderde levenswijze, gevorderde ontwikkeling en maatschappelijken welstand behoefte is ontstaan aan eene bijzondere rechtspositie.

Nu wil ik hiermede niet zeggen, dat op het oogenblik zijne rechtspositie volmaakt is en zich ook soms niet de behoefte aan eene afzonderlijke regeling voordoet! Verre vandien! Er hebben bestaan en er bestaan nóg onbillijkheden voor den inl. Christen. Eerstens in enkele regelingen van publiekrechtelijken aard. Voorbeelden hiervan

zijn, dat Christeninlanders onder het bestuur staan van Moh. geestelijken, dat een Christeninl. geen regent kan worden tengevolge van art. 17 der instructie voor de regenten (B. B. No. 2795 zegt beslist het tegendeel) dat zij ten aanzien van de heerendiensten deze somwijlen moeten verrichten op zon- of feestdagen, dat zij moeten bijdragen aan Moh. dessafeesten, dat hunne wijze van eedsaflegging eigenlijk in de lucht zweeft en misschien nog enkele onbillijkheden meer.

In de 2de plaats schuilt er, kan althans eene onbillijkheid schuilen in art. 75 al. 3 R.R., want, behoort de Christen-inlander tot een volk, dat voor de overgroote meerderheid het Moh. geloof belijdt en zijn er in den loop der tijden in de zeden en gewoonten en vooral in het familie- en erfrecht specifiek Moh. voorschriften ingeslopen, dan zal door de toepasselijkheid van dat privaatrecht, ingevolge art. 109 al. 4 van het R.R. op inl. Christenen, ook die met Moh. begrippen doortrokken adat voor den inl. Christen gelden en hieruit kúnnen natuurlijk groote onbillijkheden voor dezen voortspruiten.

Vooral zal dit het geval zijn voor Java en die streken der buitenbezitt., die reeds sinds vele jaren geïslamiseerd zijn en ongetwijfeld kan ik mij begrijpen, dat voor de inl. Christenen dier streken de urgentie van afzonderlijke bepalingen is bepleit geworden. Hoe die bepalingen echter zouden moeten luiden, is mij nog niet helder. Juist ómdat, zooals ik reeds herhaaldelijk gezegd heb, ook in die streken de Christeninlander nog in zijne ontwikkeling en bewegingen etc. in hoofdzaak gelijk zal zijn aan de andere inlanders, acht ik de samenstelling hopeloos moeilijk. Bovendien, hoe ook geredigeerd, zouden zij onmogelijk de positie der Christeninlanders gelijk kunnen laten aan die der Mohamedanen en deze zou of eene zoodanige worden, dat velen om de voordeelen, die eene bijzondere rechtspositie zal opleveren, zich zullen laten inschrijven bij de zendelingen als Christen, òf eene zoodanige, dat niemand of nog kleiner getal lieden dan tegenwoordig, zal overgaan, omdat zij daardoor in eene nadeeligere rechtspositie zouden komen. In beide gevallen zou dus de arbeid der zending benadeeld worden.

Bij de beantwoording der vraag: „in hoeverre bestaan er inderdaad onbillijkheden voor de inl. Christenen?" zal het antwoord zeer verschillen voor de verschillende groepen van inl. Christenen, die in den Archipel verspreid zijn. Zoo geloof ik, dat de Christen-Javanen, voor zoover zij niet in eenigszins belangrijk aantal te zamen wonen, zeer zeker in slechte omstandigheden verkeeren en niet onwaarschijnlijk geldt datzelfde voor de reeds lang geïslamineerde streken der buitenbezitt. In veel mindere mate is dat echter het geval met de Christeninlanders, die behooren tot een volk, waar de Islam kort voor of na het optreden van de Zending is gepropagandeerd geworden en het familie- en erfrecht en de zeden en gewoonten nog vrij zijn gebleven van eene infiltratie van Moh. voorschriften. Onder die omstandigheden

zullen afzonderlijke bepalingen voor de inl. Christenen onnoodig geacht kunnen worden, omdat men daar een toestand heeft, die vrijwel in ruwen vorm overeenkomt met dien in ons land, n.l. voor allen, onverschillig welke iemands godsdienstige gezindheid is, gelijkluidend recht. Ging men aan dezen in enkele streken der buitenbezitt. voor de Zending nog gunstigen toestand tornen — en uit al. 3 van art. 109, nieuw, van het R.R., vermeen ik te moeten lezen, dat daar inderdaad kans op bestaat — dan zou de Regeering de belangen der Zending, die toch zoo nauw samenhangen met hare eigen belangen, eer tegenwerken, dan behartigen.

Voor deze laatste categorie van streken vallen derhalve geen onbillijkheden weg te nemen door bijzondere bepalingen voor de inlandsche Christenen en mochten er zich somwijlen enkele voordoen, die voortvloeien uit publiekrechtelijke regelingen, dan zal het in de praktijk met eenigen goeden wil van den Europeeschen bestuursambtenaar, dezen dikwijls niet moeilijk vallen die te voorkomen.

Voor die streken verder, welke sinds kort geheel Mohamedaansch zijn en die, welke nóg heidensch zijn, bestaat een ander middel om voor den arbeid der zending gunstige levensvoorwaarden te scheppen. Dat middel bestaat in de bestudeering van de adat, behoud daarvan voor zoover de zich wijzigende economische toestanden toelaten en vooral de zorg, dat daarin geen ongewenschte elementen binnensluipen. Alleen dáardoor zal men het typisch nationale in die volken kunnen bewaren en zal men een basis hebben en behouden, waarop — liefst onder invloed van het Christendom — het volk zich zal kunnen ontwikkelen tot het rijp is voor een Indisch recht, zooals Mr. Nederburgh zich voorstelt of voor eene toepasselijk-verklaring van ons recht gelijk al. 2 sub b. van art. R. R. mogelijk maakt. Alleen daardoor zal men kunnen voorkomen, dat Mohamedaansche begrippen zich met die adat vermengen en men dientengevolge krijgt een zich verder verwijderen van het Oostersche volk van het Westersche en een dam tegen verbreiding van het Christendom.

Voor een drang onder die volken tot opname van Mohamedaansche elementen in het familie- en erfrecht behoeft men, dit heeft mij de practijk onder de Bataks geleerd, niet te vreezen. Het volk wil die niet, het zijn slechts de hoofden en priesters, die incidenteel zoodanige vermenging trachten tot stand te brengen. Uit een politiek oogpunt bestaat er daarom geen gevaar, wanneer wij de leiding bij den groei van het inlandsch privaatrecht in handen nemen.

Hoe dat middel zal moeten worden toegepast, is weer een vraagstuk, dat moeilijk oplosbaar is, maar toch niet zóo lastig dunkt mij als de samenstelling van algemeene bepalingen regelende den rechtstoestand der inlandsche Christenen.

Codificatie van de adat zal men zeggen, en is reeds gezegd, zal in

deze de oplossing moeten zijn, maar mij lijkt dat niet de geheel juiste weg, want 1° zijn de inlandsche volken nog niet rijp voor gecodificeerd burgerlijk recht en alzoo niet voor eene codificatie van de stof, die in het Eerste Boek van ons B. W. staat en 2° verschilt die adat voor verscheidene vrij nabij elkaar liggende streken nog zóo zeer, ontwikkelt en groeit zij door de aanraking met Europeanen en onder invloed val tal van andere omstandigheden nog dermate, dat eene vastlegging door eene algemeene ordonnantie voorloopig nog niet aan te bevelen is.

Grooten invloed op de geldende gebruiken in zake familie- en erfrecht, grondbezit, andere zakelijke rechten en verbindtenissen heeft de jurisprudentie van de in laatstbedoelde streken gevestigde inl. rechtbanken, hetzij voor die streek de zg. adatrechtspraak geldt, hetzij de Gouvts. rechtspraak er ingevoerd is.

Maar juist ómdat die rechtbanken op de gangbare gebruiken en ook op de ontwikkeling daarvan zulk een belangrijken invloed hebben, is het te betreuren, dat er dikwijls zoo weinig continuïteit bestaat in de toepassing der adatvoorschriften, en er soms onder den eenen Europ. voorzitter zus en onder diens opvolger weer zoo in gelijkvormige gevallen beslist wordt. Steun vindt zoo'n voorzitter, wanneer hij pas in de streek is aangekomen, gewoonlijk heel weinig, noch bij zijn griffier — een enkele goede uitgezonderd — of zijn djaksa, noch bij zijne inl. leden en dus.... men is grootendeels aangewezen op wat de inl. leden u believen voor te dienen als zijnde de wáre gewoonte in dit of dat geval. Bovendien weten die leden gewoonlijk véel meer van de dessous der zaak, die in behandeling is, dan voor hun onpartijdig oordeel wenschelijk is en zijn ten slotte die leden Mohamedanen, dus lieden, die zich veelal geneeren voor hunne oude uit den heidentijd dateerende gewoonten, geloof dan vrij, dat zij Mohamedaansche elementen zullen invoegen bij hunne voorstelling van zaken. Van zuiver objectief denken is bij die leden geen sprake en derhalve groeit het gewoonterecht niet regelmatig, maar verwordt het incidenteel en onsystematisch, al naar daartoe aanleiding bestaat.

Hiertegen zou gewaakt kunnen worden.

Niet door eene vastlegging van de adat voor elk ethnografisch geheel of rapatgebied middels eene algemeene verordening, die voor deze materie veel te omslachtig is en te moeilijk te wijzigen, maar wél door de samenstelling van eene leidraad voor zoo'n geheel of gebied. Eene dergelijke leidraad zou niet eene gedetailleerde wet behoeven te zijn gelijk ons Burgerlijk Wetboek, maar ik stel mij voor, dat eene raadpleging van de civiele vonnissen, berustende in de archieven der verschillende inlandsche rechtbanken in de buitenbezittingen, door een bepaald daartoe aangewezen ambtenaar voor één of meer gewesten, dien ambtenaar voldoende stof zou verschaffen om na gepleegd overleg met de voorzitters en leden dier rechtbanken in betrekkelijk korten

tijd terzake van de meest toegepast wordende adatvoorschriften een résumé samen te stellen hetwelk stabiliteit zou brengen in de jurisprudentie en hetwelk opportunistische verwording van adatvoorschriften zeer dikwijls zou voorkomen.

Weliswaar zou zulk eene leidraad geen kracht van wet hebben, maar wel degelijk een gunstigen invloed uitoefenen op de beslissingen der inlandsche rechtbanken, evenals thans b.v. het „eindrésumé van het onderzoek naar het grondbezit in eenige residenties van Sumatra" zijn invloed laat gevoelen in beslissingen van den eersten rechter zoowel als in die van den rechter in hooger beroep.

Bestaat er eenmaal eenige continuïteit in de toepassing van de adatvoorschriften, worden de slechte loten aan den stam dadelijk weggesneden en geschiedt de noodzakelijk gebleken wijziging of aanvulling onder ons toezicht, dan zullen ook Mohamedaansche elementen onder den invloed van de leiding der Europeesche ambtenaren geweerd kunnen worden, terwijl met het toenemen van het peil van beschaving onder de veredelende inwerking van het Christendom langzaam zoodanige wijzigingen aangebracht zullen kunnen worden als noodzakelijk zullen blijken. In de streken, waar nu Christenen en Mohamedanen door elkander wonen, zal daardoor de gunstige toestand, nl. dat beide gezindheden onder gelijk recht kunnen blijven leven, behouden worden, terwijl zoowel daar als in de geheel gekerstende streken de zendelingen rustiger hun arbeid zullen kunnen voortzetten en behouden, wat zij gewonnen hebben.

De Minahassa en Noord-Celebes.

In een zijner bekende brieven „van ons Grooter Nederland", opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 21 Febr. jl., schreef „Maurits Wagenvoort" over de Minahassa, waar volgens hem Regeering en Zending in de dwaling vervallen zijn: „dat het voldoende is de menschen te onderwijzen om hen verstandig, hen Christenen te doen worden, om hen deugdzaam te maken. Christelijke beginselen en onderwijs zijn er dus ingepompt, en waarlijk het resultaat is, zelfs voor den oppervlakkigen beschouwer weinig aanmoedigend. De lasterzucht en haar naaste uiting: de anonieme brief, vinden er dagelijksche toepassing. Indien er, gegeven de schaarschheid der bevolking en de vruchtbaarheid van het land, eenige meerdere welvaart heerscht dan op Java, de pronkzucht en de zucht tot verkwisting houden daarmede gelijken tred".

Als bewijs daarvan haalt de schrijver aan hoe het handgeld der uit de Minahassa betrokken militairen verkwist wordt.

Uiterlijk biedt dit land, door een Westersch oog beschouwd, een zeer gunstig verschil met Java, en het is zeer waarschijnlijk dat zulks ook van eenigen goeden invloed is naar binnen, maar niettemin wordt bijvoorbeeld, althans in de bovenlanden, algemeen geklaagd over de smerigheid der bewoners, al zien zij er, naar de kerk gaande, uit om door een ringetje te halen.

Op eene bevolking van 160.000 zielen zijn er 200 scholen in de Minahassa en het onderwijs wordt, behalve op enkele hoogere onderwijsinrichtingen, gegeven in het Maleisch, die nuttige *lingua franca* van ons eilandenrijk. Niettemin blijft tweederde der bevolking de landstaal spreken „en werpt het geleerde Maleisch onder den boom, zoodra de school verlaten is". Wat lezen en schrijven betreft, nam de schrijver te Tondano waar, dat bij eene huwelijksinschrijving 40 pCt. der bruiden zoogenaamd te *malor* waren om anders dan met een kruisje te teekenen.

De zaak is dat volgens hem het onderwijs niet goed gegeven wordt door inlandsch onderwijspersoneel, niet berekend voor zijn taak en te onvoldoende betaald om meer kennis er van te kunnen eischen. Er zijn op de 200 scholen 100 hoofdonderwijzers op *f* 90 en 300 hulponderwijzers op *f* 30 's maands. Ongerekend natuurlijk de enkele Europeesche scholen, de hoogere meisjesschool te Tomohon, die zeer goed scheen, en de opleidingsschool voor inlandsche onderwijzers. De schrijver is weinig ingenomen met wat men in zulke landen als de Minahassa lager onderwijs noemt. Wat, inderdaad, hebben deze menschen er aan of zij als kinderen leeren lezen en schrijven? Zij lezen den bijbel en andere boeken, vertaald in hoog-Maleisch met een aantal Islamitische of Arabische uitdrukkingen er in, waarvan zij weinig zullen medenemen, zoodat de gewone lectuur zich spoedig op zijn best zal bepalen tot een onbenullig Maleisch courantje.

Waar er nog bij komt, dat de Minahassa zich zelf financieel niet bedruipen kan en het onderwijs dus gedeeltelijk uit de algemeene kas, ten laste van andere

gebiedsdeelen, betaald wordt, behoort er in elk geval wijziging te komen. De schrijver zou zeggen: „Schaf het volksonderwijs er geheel af — maar dit wilt gij niet en kunt ge niet — of verbeter het. Dan zal het echter nog meer kosten, en wie zal dit moeten betalen....?" De oplossing is volgens den schrijver eenvoudig, dat de Nederlandsche Staat dit moet doen, met name zij, die van het bezit onzer Koloniën middellijk of onmiddellijk voordeel genieten. Op dien Staat heeft het volk van de Minahassa volgens hem eene moreele schuldvordering. Ten eerste omdatNederland zijn koloniaal bezit voor een niet gering deel handhaaft met behulp van de Minahassa'sche soldaten, en dat ten koste van de physieke welvaart der bevolking. „Het zal niet enkel door deze oorzaak zijn, maar de longtering deert het volk der Minahassa op waarlijk bedroevende wijze" en het onttrekken van zooveel der krachtigste en gezondste jonge mannen kan niet anders dan schadelijk op de volksgezondheid werken. En dan is er nog een zuivere gevoelsreden: „het volk van de Minahassa voelt zich aan de Nederlandsche Natie verwant en dit is wel een der verblijdendste gevolgen van de invoering van het Christendom". Terwijl het individueel optreden van vele Hollanders, in hun zoogenaamd wereldburgerschap, elders in Indië ergernis geeft door zielekoudheid en zelfzucht, gepaard aan kleinmoedigheid, is daar in het volk der Minahassa iets dat een daarvan afkeerigen Hollander doet groeien. De Minahasser heeft gevoeld, dat wij alles te zamen toch een natie vormen, die achting verdient en op den duur achting inboezemt en hij brengt dit op primitieve manier tot uiting en wel vooral in eene bijna godsdienstige vereering voor het hoofd van den Nederlandschen Staat, voor de Koningin, die hij zijn Koningin noemt.

Deze denkbeelden, hier verkort weergegeven, gaven een oud hoofd-ambtenaar, die de Minahassa door en door kent, aanleiding om ons eenigszins meer in bijzonderheden de wording van den tegenwoordigen toestand in dat gewest uiteen te zetten, vooral ter aantooning van het onjuiste in het oordeel dat hier een, zelfs voor den oppervlakkigen beschouwer weinig aanmoedigend, resultaat zou zijn bereikt. Aangevuld met eenige historische aanteekeningen worden die beschouwingen hieronder wedergegeven.

In de eerste plaats wordt vergeten dat, wil men een goed oordeel krijgen over de Minahassers, men hen bestudeeren moet niet op de strandplaatsen maar in de bovenlanden. Daar wonen de echte, terwijl ter hoofdplaats Menado, te Kema en te Amoerang, de meerderheid der bevolking bestaat uit de zoogenaamde Inlandsche burgers, afstammelingen van personen uit andere gewesten, zooals Amboneezen, Ternatanen, Javanen, enz.

Verder wordt dikwijls uit het oog verloren, dat het beschavingswerk onder de Minahassers nog van betrekkelijk jongen datum is. Oorspronkelijk waren zij heidenen. Zij woonden in kolossale hoog boven den grond gebouwde houten gevaarten, waar een dikke plank of halve boomstam bij wijze van trap tegen aan stond, die 's nachts, om onwelkome bezoekers te weren, werd binnengehaald. [1]) De negorijen werden op plaatsen gebouwd, waar ze niet gemakkelijk

[1]) Hoe in 1821 het mooiste huis van Tondano er uit zag kan men lezen in Reinward's Reis blz. 561: „De beste en grootste huizen en dus ook die van de Hoekoems, staan in dit gedeelte (het midden der negorij); zij zijn alle, als naar gewoonte, hoog en van zware balken met veel houtwerk opgetimmerd, en zeer groot en ruim; vooral het huis, waar ik mijn verblijf nam, had een zeer goed voorkomen en is zeker het beste van de geheele plaats. Doch de inwendige inrigting beantwoordt niet aan het schoone uiterlijk. Een algemeen vertrek in het midden maakt het voornaamste gedeelte uit van het huis. Ter zijde zijn kleine, smalle kamertjes, zonder eenig ander meubel dan een ledekant; voorts kleine vensters met dikke, digt bij elkander staande bouten bijna weder digt gesloten,

te bereiken waren voor de vijanden, want men leefde voortdurend in onmin met naburige stammen.

Het koppensnellen was bij hen in zwang, en om in de Sinajawan, het Walhalla der Minahassa, te komen, moest men een of meer vijanden hebben verslagen. De zielen der verslagenen vergezelden hen op den weg daarheen en bedienden hem in de Sinajawan. Bij den dood van een opperhoofd of voorname werden, om het aantal zijner dienaren in het geestenrijk te vergrooten, door de bloedverwanten des overledenen een of meer vijandelijke hoofden gesneld en te zamen met den doode begraven.

In één woord, zij verkeerden nagenoeg in denzelfden toestand als waarin bijv. de Dajaks op Borneo zich nu nog bevinden. Eerst met de komst der Europeanen in die streken begon er eenige verandering ten goede te komen, zij het uiterst langzaam, daar men zich in de 16de, 17de en 18de eeuw zeer weinig met de binnenlanden bemoeide.

In de laatste helft van 16de eeuw vertoonden zich de Spanjaarden in de Minahassa; de plaats hunner eerste landing was bij de tegenwoordige negorij Kema; van hier stevenden zij naar Toempaän en wierpen het anker voor de monding der rivier, thans rivier van Menado of Tondano genoemd. Aan deze landingsplaats werd door de Minahassers den naam *Winaror* gegeven, in den loop der tijden veranderd in *Wanaro*, *Manaro*, *Manado* en *Menado*. Aldaar werd door de Spanjaarden eene kleine sterkte gesticht, waar een gedeelte hunner achterbleef. [1]) Verschillende pogingen werden later door hen gedaan om zich ook in de binnenlanden te nestelen, maar dezen mislukten telkens, tenminste het gelukte hun niet zich daar lang te handhaven; de Minahassische stammen in die bergachtige streken voerden met succes den guerilla-oorlog tegen hen, zoodat ze alle verdere pogingen om er vasten voet te krijgen opgaven en zich tevreden stelden met de strandplaatsen. Daar was hun invloed dan ook grooter en gingen de bewoners voor een deel tot den Roomsch-Katholieken godsdienst over. Als men het derde hoofdstuk van Valentijn er op naleest, dan hadden de Spanjaarden van uit Manilla zich te Ternate gevestigd, waar hun sterkte Gamma Lamma in 1654 door De Vlaming werd bezocht, die haar onwinbaar verklaarde, tenzij door uithongering. Doch eenige jaren later (2 Mei 1663) werd die plaats door hen verlaten en vertrokken zij onder Don Francisco de Attienso naar Manilla, waarvoor geen andere reden kan bestaan hebben: „dan dat zij, geen voordeelen daar meer trekkende, de te groote daarop loopende onkosten niet langer hebben kunnen of willen dragen".

Wat de bekeeringen tot den Roomsch-Katholieken godsdienst betreft, daarvan wordt het eerst melding gemaakt in 1535 met betrekking tot Ternate. In 1537 trad, volgens Valentijn, de Portugeesche landvoogd Antoni Galvaan op,

---

en, door het ver uitsteken der luifels, met weinig licht, een vierkant gat in den vloer voor het vuil, deuren zonder sloten en slechts een nederhangend stuk linnen tot afscheiding der vertrekken van elkander! Tegenover den ingang van het groote middenvertrek gaat men dwars door eene galerij naar een van het huis afgescheiden klein portaal of een steiger, alwaar meestal de dapoer of keuken is".

[1]) Valentijn zegt dat in 1655 onder den heer Hustaart te Menado een houten sterkte werd gesticht, doch naderhand in 1703 door den sergeant Henri Duchielsz „buiten orde met een steenen ringmuur omtrokken" . . . . . „In vorige jaren plagten de Spanjaarden hier almede te huisvesten, waarvan het Spanjaardsgat, op den noordwest hoek vlak in 't westen van denzelven gelegen, nog een overblijfsel is. Sedert de heer landvoogd, Simon Cos. in 1660 hen daar ging vernestelen en hen met 't jagt Molucco en de sloep de Diamant tot Amoera (Amoerang) toe bezoeken kwam, zijn deze volkeren, die den Boelanschen koning en dwingeland verworpen en zich aan den Spanjaard overgegeven hadden, tegelijk zoowel van de Spanjaarden als van den koning van Boelan verlost . . . . ."

die o.a. den priester François de Castro naar Celebes zond, op welke reis „een van de Celebische koningen, drie van zijn broeders, zijn vrouw en hun zoon, nevens 130 andere grooten, benevens het gemeene volk" bekeerd werden. Onder den landvoogd Jordaan de Freitas (1544–1547) kwam de „apostel van Indiën", Franciscus Xaverius, in 1546 in de Molukken, die o.a. te Ternate vele inlanders bekeerde en er een huis of convent stichtte voor de Jezuïten, van welke orde hij door Loyola tot provinciaal van Indië was aangesteld. Van hieruit schijnen de Jezuïten-priesters hun zendingsarbeid in verschillende richtingen uitgestrekt te hebben en Valentijn noemt onder hen Jacob of Didacus Magellanes, die door den landvoogd der Molukken tot nadere ontdekking van het eiland Celebes in 1568 uitgezonden werd en „twee heidensche koningen, den eenen van het eiland Sjauw, den anderen van Manado, nevens 1500 van hunne onderdanen gedoopt heeft; doch na zijn vertrek of na zes maanden, vielen die van Sjauw weer af . . . ." De Jezuit Pieter Marcarenhas werd er toen heen gezonden, die in September van hetzelfde jaar op Manado kwam, den verdreven koning van Siauw weder in zijn vorigen staat herstelde en afgezanten van het eiland Sangir ontving, die om invoering van het Christendom verzochten. Blijkens het eenigszins wijdloopig verhaal van Valentijn werd daaraan gevolg gegeven, de koning en vele grooten werden in een driedaagsch verblijf gedoopt, en van Sangir over Siauw werd ook een reis gedaan naar het op Noord-Celebes gelegen rijkje Kaidipang, terwijl Bolaäng eveneens werd aangedaan. Terwijl hij op eerstgenoemde plaats „zeer wel door Christenen en Heidenen ontvangen werd" en de koning van Bolaäng, een zoon des konings van Manado, „ofschoon moorsch echter groote genegenheid voor het Christendom toonde", kunnen uit den aard der zaak, deze bekeeringen niet zeer diepgaande zijn geweest.

In het jaar 1679 werd het eerste contract gesloten, waarin de Minahassische hoofden o. a. verklaarden, „dat zij de Edele Compagnie alleen aannemen en erkennen vóor hun wettig, eenig en eeuwig opperheer.".

Dat de Compagnie, die altijd, zooveel dit met hare oogmerken niet in strijd was, zorgde voor de verspreiding der christelijke religie, ook de Minahassa niet geheel vergat, blijkt uit de pogingen gedaan van uit Ternate, waar reeds in 1626 een Christelijke gemeente gevestigd was, om dat gewest te kerstenen. Raadpleegt men Valentijn in zijn negende hoofdstuk over de zaken van godsdienst in de Molukken, dan blijkt dat in 1621 reeds krankbezoekers aan het werk waren getogen, doch dat in gemeld jaar de eerste predikant Ds. Georgius Candidius te Ternate aankwam, die het echter met den gouverneur Le Febre zoo aan den stok kreeg, dat hij naar Batavia werd opgezonden. Onder zijn opvolgers is vooral dominé Jacobus Montanus merkwaardig, die in de verschillende onderhoorigheden van Ternate een „kerk-visite" bracht en in dato 17 Nov. 1675 daarvan een omstandig kerkelijk bericht indiende bij den Gouverneur Antonio Hurdt, hetwelk in extenso bij Valentijn is afgedrukt. Met betrekking tot Noord-Celebes leest men daarin het volgende:

„Op Manado heb ik vyftien dagen vertoeft en zes malen den Predik-dienst bedient, als ook de school, Catechizatieën en bedieningen des Doops, waardoor ik zestien kinderen de gemeente ingelyft heb. In de schoole zyn vyf-en-twintig schoolkinderen verschenen, van welken de meesten in de meeste gronden des Geloofs, in de leeskunde redelyk wel onderwezen, en onder de bejaarden twee en twintig vrouwen, en twee mans-perzoonen gevonden zyn, die nevens al de Gebeden, ook de Aldegonde, en alle andere Vragen van buiten geleert hadden. Zo nu en dan heb ik in de week de Gebeden met eenige vermaan- en onderwys-redenen, voor deze tedere gemeente voorgestelt, als oorbaar agtende, dat men meer stigtinge, hier mede te wege brengt, als met uitleggingen van diep-

zinnige Texten, of met Predikatiën, die als met stapels van schriftuurplaatzen zyn opgepropt, welke voorwaar te hoogzwevende voor dezen lage verstanden zyn. Ik hebbe ook onderzoek gedaan onder de Militairen, dog niemand gevonden, die ooit deelagtig geweest is aan het Sacrament des H. Nachtsmaale ofte eenige genegenheit daar toe liet blyken."

Na geklaagd te hebben over het misbruik maken van saguweer en anderen drank en de godslasteringen, waarop de dood behoorde te staan, althans zes weken met een strop om den hals voor de kerkdeuren, verhaalt Ds. Montanus dat de grootste helft der inwoners van de negorij Menado nu al eenigen tijd het Christendom omhelsd hadden. Van de anderen, in getale tot over de honderd, waren sommigen heidenen, anderen tot den Islam (het Moorschdom) bekeerd, doch hij wist van een negentigtal de belofte te verkrijgen dat zij zich alsnog zouden laten onderwijzen.

„Op den 20sten dezer maand hebben honderd en twee en vyftig (de Hollanders en anderen uitgezondert) de Maleitsche Predikatie ter kerke bygewoont, in welke op 't voorheen gegane verzoek van de Princesse (die mede nog Heidens is) en den Koning van Manado, zynde haar volle Oom, hem tot blyk van hooger eerbiedigheit, na haar hoge Koninklyke afkomst, in de zit-plaats de eerste rang vergunt, gelyk ook met een aan de boven gemelde negentig perzoonen een Gebeds-plaats (afgescheiden van de anderen) ingewilligd is. Mitsdien 't onmogelyk is, dat de Manadische Schoolmeester, Henrik Sybrantsz., de Maleitsche en Duitsche dagelyksche Gebeden, het lezen van derzelver Predicatiën, met de dagelyksche Catechizatiën, en Schooldiensten kan waarnemen, zo is hem, volgens order van de E. Heer Commissaris, Daniel Hellemans, een ondermeester, diens naam Johannes Adamsz. van Tagulanda, en die aldaar land- en taalkundig is, tot een hulpe toegevoegd, gevende dit voorval van zaken een goede hoop tot bekeeringe aan de afgelegenen, dog allereerst aan de drie Negryen, gelegen aan 't Fort Amsterdam, als Aris, Bantik en Clabbat, wiens Dorpelingen tot nog toe met ganscher herten de Alfoerize Duivels-diensten aanhangen, schoon zommige onder hen geen andere kennis van 't Christendom hebben, als alleenlyk, dat ze met eenig uiterlyk doopwater zyn besprengt geweest door een Mixtische leek, ofte Spaansche Paap."

Als de schrijver er op laat volgen dat „de omgelegen vorsten dezer landen" met allen ijver blijven verzoeken een verbond met de Compagnie aan te gaan, blijkt het dat hij hier op het oog heeft de verschillende rijkjes op de noordkust en langs de Tominibocht. Brengt men dit in verband met hetgeen Valentijn in het eerste en tweede hoofdstuk van zijn tweede boek mededeelt, dan valt het op hoeveel men toen reeds van die streken wist en hoe sommige gegevens later weder in het vergeetboek zijn geraakt. [1])

Als men alle plaatsen nagaat, waarheen zich het bezoek van zulk een predikant uitstrekte en hoe hij per kora-kora van het eene eiland naar het andere geroeid moest worden, dan is het geen wonder dat zulk een bezoek voor velen te afmattend was. Montanus stierf reeds op 22 April 1676 en in zijn plaats trad Gualterus Peregrinus te Ternate op, van wiens reizen in dit en het volgende jaar mede een verslag bij Valentijn wordt aangetroffen. Deze ging o. a. op 21 Oct. 1676 aan boord van het Fluit-schip de Helena en kwam met eenige andre Hollanders op 6 Nov. wel en gezond te Menado aan, waar hij predikte, doopte, enz. en vervolgens den 11den naar de Sangir-eilanden vertrok. Nogmaals kwam

[1]) Zoo wordt steeds van het rijkje Paloe, in plaats van Palos gesproken, welke laatste naam eerst sedert de Sarasins er opmerkzaam op maakten, aldus verbeterd is. Betreffende het Posso-meer leest men: „Men oordeelt dat de rivier van Posso haar oorsprong uit een zeer groot binnenwater heeft, rondom welks zoom wel de meeste dorpen liggen en men wil dat men van daar te lande tot in de bocht van Boni zou kunnen komen".

hij op de eerstgemelde plaats terug op 2 Dec. en op 28 Febr. 1677, doch bij die laatste gelegenheid naar het leven en den omgang zoo van de Hollandsche als van de Inlandsche Christenen een onderzoek instellend, vond hij daar „veele gebreeken en grove zonden in swang" als inzonderheid „de zonden van hoererye, concubinagie, overspel en polygamie, bloed-schande, schrikkelijk vloeken, en lasteren van den name Gods".

In 1694 of 1695 was Ds. Stampioen op kerkelijk bezoek te Menado en in 1695 was Ds. van Aken er zelfs geplaatst, doch overleed in dat jaar. Volgens een opgaaf in Valentijn waren er in dat jaar op Celebes 7 meesters, 6 scholen, 6 kerken, 2192 Christenen, 220 schoolkinderen en 27 lidmaten [1]). Hieronder zijn niet begrepen de Sangir- en Talaut-eilanden, dus vermoedelijk hebben de getallen betrekking op Menado en de andere onder Ternate staande kust staatjes van Noord-Celebes.

Hoe de predikant omstreeks 1705 „deze lastige, gevaarlijke en langdurige visite der kerken en scholen ondernemen zal" wordt uitvoerig door Valentijn beschreven. Hij gaat met een schip of wel meest met een sloep of kora-kora van Ternate eerst naar Menado, dat 40 mijlen er vandaan ligt. Omdat hier een Hollandsch opperhoofd en verscheidene posthouders zijn, bracht zijn dienst mede niet alleen voor de inlanders, maar ook in het Hollandsch te prediken. Daar er in 1705 ook negen lidmaten (3 mannen en 6 vrouwen) waren, moest hij voor deze het Avondmaal bedienen, nieuwe lidmaten hunne belijdenis afnemen en ze aannemen, kinderen en volwassenen doopen, en die genegen waren te trouwen in den echt bevestigen. „Behalven dit werk is geenszins van het minste, dat een predikant de school, zoo er in zulk een dorp een is, visitere en ordentelyk naspeure of de kinderen in 't lezen, schrijven en 't opzeggen der groote of kleine vragen, zoowel uit den catechismus als uit Aldegonde en eenige andere vraagboekjes, en in 't zingen ook wat gevorderd zijn en of de schoolmeester zich, zoowel daarin, als in 't waarnemen van de kerkdienst des zondags, met het voorlezen van een predikatie in 't maleisch, 't doen der voor- en nagebeden, het zingen, etc. en in 't waarnemen der avondcatechizatiën der gemeente en 't doen der gebeden twee- of driemaal per week, behoorlyk beyverd heeft en of ook daardoor de gemeente wel in kennis gevorderd zy. En dit is in de meeste dorpen, waar hy komt, zyn dagelyksch werk, predikende in ieder dorp een of tweemaal, nadat de tyd zulks toelaat en de staat dier kerke vereischt. De Christenen in dit dorp waren in dit jaar 499.

„Van Manado gaat een predikant met een cora-cora of een ander minder vaartuig, dat gewoonlijk vry slecht is, naar Boelan [2]), een etmaal scheppens of roeyens van daar, aan strand gelegen, scheppende gestadig langs strand. Men had in dien tyd hier 152 Christenen, doch onder dezelven nog geen lidmaat, behalve dat het slechte Christenen in zich zelven en zeer lompe menschen zyn. De predikant Brands trouwde hier toen 2 paar menschen; doch wat Zyn Eerw. op dien koning beproefde, zoo kon hy hem niet bewegen eenige meisjes te laten in de school gaan. Hij doopte hier 15 onechte kinderen, en vond het alles vry slecht gesteld.

„Van Boelan vertrok Zyn Eerw. naar Boelan Itam [3]) dat een etmaal scheppens van daar langs strand ligt en vond daar 472 Christenen, doch al mede geen lidmaat. Van Boelan Itam ging zyn Eerw. naar het dorp Dauw, behoorende onder den koning van Kaudipan, die beide over Boelan Itam en dit dorp

[1]) Zie over het aannemen tot lidmaat: Dr. C. W. Th. v. Boetzelaer en Dubbeldam, De Gereformeerde kerken in Nederland en de zending in O. I. in de dagen der O. I. C. bl. 187.

[2]) Thans Bolaäng Mongondo.

[3]) Bolaang-Itam ligt op de tegenwoordige kaarten 5 K. M. beoosten Kaidipang, zoodat dit wel het vroegere Dauw zal zijn.

heerscht. Dit laatste dorp, Dauw, doet zich byzonder wel op, ligt wel een uur gaans langs strand van Boelan Itam af. Hier predikte Zijn Eerw. in een fraai kerkje, met een predikstoel voorzien, dat men overal zoo niet vindt, en dit was ook de eerste maal, dat Zyn Eerw. sedert zyn vertrek van Manado, predikte; vindende hier 486 Christenen, doch geen lidmaat. Van Kaudipan of Dauw ging Zyn Eerw. naar Bwool ('t geen zij gewoonlyk Bool uitspreken) dat wel ruim 3 etmaal scheppens, langs strand, al oost [1]) van Dauw, en wel 70 mylen van Manado, ligt. Dit zyn Heidenen, Mooren en Christenen ondereen; van welke de Christenen alhier een getal van 1618 zielen uitmaken, onder welke echter almede geen lidmaat is. Van Bool gaat men wel 30 mijlen weder terug west [2]) aan tusschen Dauw en Bool, naar een plaats of inham, de Lewaas [3]) genaamd, van waar men over land en over 't gebergte zuidoost op, naar het dorp Attingola (daar midden in 't land gelegen) te voet gaat, dat daarom voor een predikant te moeyelijker is, omdat men van Bool tot Attingola toe wel zes of vyf en een half etmaal onderweg is, en van de Lewaas tot Attingola wel 2, 3 of 4 dagen (naar 't zich schikt) in 't bosch onder den blaauwen hemel, zonder dorpen of menschen te ontmoeten, huishouden en zeer dikwijls door rivieren en moerassen, die al vry diep zyn, trekken moet; behalve dat men hier ook alles medenemen en voor zyn eigen pot (buiten den last van 't huishouden aan 't kasteel [4]) als men getrouwd is) zorgen moet, alzoo daar ieders beurs en huiselyke zaken juist niet gedoogen voor zyn vrouw en kinderen een kok te huis te laten en er voor zich op de visite een mede te nemen. Dit, gelyk men denken kan, maakte de visite verdrietig en zwaar, en zoo lang in zulk een zware hitte, als men daar byna onder de linie heeft, te blyven, vermoeit een predikant, die niet gewoon is zoo ver te voet te gaan, geweldig, behalven dat zulke marschen door die rivieren en moerassen, die er al vry veel zyn, en daar hy somtyds tot den buik toe door moet, hem geenszins in de kleeren gaan zitten; een werk (myns bedunkens) dat men geen predikant behoorde te vergen. Nadat Zyn Eerw. dan van Bool vertrokken en drie dagen (trekkende onderweg door de groote Moorsche negryen of dorpen Gorontalo

---

[1]) Dit moet blijkbaar zijn : west.

[2]) Idem, als boven: oost.

[3]) De Leewaas is vermoedelijk de tegenwoordige baai van Soemalata, waarin een eilandje is, Oelawa of Oelewa.

Omtrent Attingola vindt men in het Journaal van Padt-Rogge *Bijdragen Taal-, Land- en Volkenk.* 1867 bl. 134 bij het noemen van een dorp Cattingale, behoorende aan den Koning van Limbotto, het volgende aangeteekend: „Hierachter onder de aan Gorontalo behoorende landen heet het Cattingole. Het is waarschijnlijk Attingola, een rijkje in het gebergte tusschen Kaudipan en Gorontalo. Valentijn noemt het ook Dommogoe en Boelangas, ook bericht hij dat de bevolking het christendom beleed. In het laatst der vorige eeuw ging zij echter tot den Islam over en verhuisde naar de op de Noordkust bewesten Kaudipan gelegen rivier van Andagile. (Zie Van Doren, *Herinn.* D. I, bl. 30 en II bl. 325. *De Globe* 1863 D. I bl. 37). In 1857 werd nog een acte van bevestiging aan den vorst van Attingola uitgereikt." Men had toen de vijf verbonden Gorontalo-rijken (Limolopo halsaäof 5 gebroeders): Gorontalo of Holontali, Limbotto of Limoeto, Baoelémo of Boalémo en Atinggola, Katinggola of Andagilé. Het laatste aan de rivier, die op de grens van Tapa (een district van Gorontalo) ontspringt en noordwaarts in zee valt (zie de kaart van Witkamp van 1898). In 1889 werden die zelfbesturende landschappen onder direct Gouvernements bestuur gebracht. Het landschap Atinggola is thans een der districten van de onderafdeeling Limbotto, Ass-residentie Gorontalo, grenzende ten Noorden aan de zee, ten Zuiden aan het district Tapa, ten Oosten en westen aan Kaidipan. De hoofdkampong Atinggola, of juister Kota Djin, ligt aan de Andagilé, ongeveer 3 palen van haar monding.

[4]) Namelijk van Ternate.

en Limbotto) [1]), op de reis geweest was, en wel dertig maal ('t geen men somtyds wel vry meermalen doen moet) door eene zware rivier getrokken was, 't geen hem, ofschoon een jong sterk man, zeer afmatte, kwam Zyn Eerw. in Attingola, waar hy 300 zeer slechte Christenen, die bijna geen Maleisch zelf verstonden, en onder welke geen lidmaat was, in een zeer slecht dorp vond. Zyn Eerw. ontmoette hier, pas over een rivier, een ander koningje van Boelan, dat onder al zyn volk, Mohammedaansch zynde, alleen Christen was. [2]) Hy vond hier ook geen kerk, maar men was bezig met er een te maken, weshalve men ook hier met geen vrucht voor een gemeente, die de taal niet verstond, prediken kon; behalven dat het ook niet waard was daarom een predikant zooveel vergeefsche moeite te laten doen. Hij vertrok dan, na 't verdere, dat zyn dienst hier vereischte, verrigt te hebben, weêr naar de Lewaas, moetende verklaren dat al die naamchristenen zoo veel niet waardig waren, dat men daaraan de gezondheid van een taalkundig predikant en die op andere plaatsen vry meer dienst doen kon en zelfs zyn leven (waarvan wy een voorbeeld geven zullen) waagde, aangezien men met zulk een visite by een zoo onervarene en zelfs ontaalkundige gemeente, schoon men daar eens of tweemaal in een geheel jaar al predikte en cathechiseerde, immers niet de allerminste vrucht doen konde; en 't veel noodiger was, in dat dorp of een ander daaromtrent, een vast predikant te leggen", enz.

Van de Lewaas trok Zijn Eerw. weder terug naar Kaudipan en vandaar met een ander vaartuig naar Menado.

Terwijl de Roomsche Inlanders na verloop van tijd tot de Protestantsche kerk overgingen, bepaalde zich het werk tot de strandplaatsen en waren de bergbewoners nog tot in de 19de eeuw geheel Heidensch in levenswijs en opvattingen. Omtrent de zeden en gewoonten der Minahassers van het binnenland heeft men eene interessante bijdrage uit het jaar 1679 afkomstig van den Gouverneur der Molukken Robertus Padtbrugge [3]). Aanvankelijk zouden de strand- en bergbewoners niet van elkanders bestaan afgeweten hebben. Toch worden zoowel strand- en berglieden beschreven als van gedrongen doch gespierde gestalte. „De aard is wel eenvoudig oprecht en boersch, doch hebben almede een weinig van het bedriegen, verkoopende doorgaans hun padi ongewant en dienvolgens met een derde doppen"..... „Verder zijn zij zeer naijverig den eenen op den anderen, vermag niemand onder hen iets afzonderiijks doen, of krijgt het geheele land tegen. Zijn ook zeer hardnekkig, zullende niet een stap noch stip wijken, van hetgeen onder elkander besloten hebben hetzij dan dat het billijk of onbillijk, redelijk of onredelijk, goed of kwaad, ja schoon het ook geheel strijdig tegen hun belang ware; anders zijn zij zeer openhartig en gastvrij, meer dan men zeggen kan; zijn ook al vrij arbeidzaam en naarstig in hunnen landbouw, daarin naast het koppenhalen hun meeste eer bestaat".

Op godsdienstig gebied werd een eeuwig onveranderlijk en onbegrijpelijk wezen vereerd en van de wereld namen zij aan dat die er van eeuwigheid geweest was en ook eeuwig zou duren. Verschillende bijzonderheden over hun godsdienstige denkbeelden worden door Padt-brugge medegedeeld, die ook

---

[1]) Dit moet bepaald een vergissing zijn. Gorontalo ligt geheel aan de zuidkust en Limbotto ± 11 paal daar vandaan. Het zoude groote dwaasheid en zeer tijdroovend geweest zijn via die plaatsen naar Attingola te gaan.

[2]) Welk Bolaäng hier bedoeld is, is niet duidelijk. Vroeger was er nog een rijkje Bolango waarvan de inwoners naar de zuidkust verhuisden, doch later vestigden zij zich in Bolaäng-Oeki waar zij zich met de bewoners versmolten.

[3]) Opgenomen in de *Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk.* 3e volgr. I (1866) bl. 304. Men zie ook zijn reisjournaal van 16 Aug.—23 Dec. 1677 opgenomen in het volgende deel (1867) bl. 105 e. v. (bl. 258).

de zeden en gewoonten beschrijft, de zeer hooge op stutten van 7 à 9 voet boven de grond gebouwde huizen, het huisraad en de primitieve nijverheid, zooals de potten, welke te Tondano werden vervaardigd, en de kleedjes van geklopt boomschors, waarvan de soldaten te Menado, als ze versleten waren, onverbeterlijke lont vervaardigden. Ook werd er veel vlechtwerk gemaakt en tooiden, vooral de vrouwen van het binnen-meer zich met een menigte arm- en beenringen, „hebbende sommige over de twintig ponden koper aan het lijf". De mannen hadden alleen armringen en verder een aantal kettingen om den hals hangen, „waaraan onder handsgewijze koperen dingen hangen, zoo groot en ook van gestalte als een okkernoot. De kettingen zijn van allerlei rommeling te zamen gelapt, van beentjes, steentjes, glazen brokken en koralen, horentjes en gemengd metaal. Sommigen hebben heele kettingen om den hals hangen van kiezen en tanden hunner vijanden".....

In den oorlog buit gemaakte koppen werden wel gekookt, doch alleen van de wang en de oogen gegeten, „zoodat zij in het geheel geen volkomen menschen-eters mogen genaamd worden. Sommige, doch weinige om als hun dapperheid en onvertzaagdheid te toonen, nemen ook wel een bout daaraf mede, dewelke zij dan koken of braden naar hun welgevallen en daaraf al vrij graag smullen. Het haar en bekkeneel, benevens de pot daar het in gekookt is, worden onder den luifel, tot een gedachtenis in het openbaar opgehangen".

Hoe het er in 1821 in het binnenland van de Minahassa uitzag, vermeldt o.a. Professor C. G. C. Reinwardt[1]). Van Menado uit trok hij op 15 Oct. van Lota naar Kakaskasan, eene groote volkrijke negorij, waar men bij den Oud-Hoekoem logeerde, „een goed, eenvoudig en gedienstig man, met wien wij echter niet konden spreken, daar hij slechts zijne inlandsche taal en hoegenaamd geen maleisch verstond". Het districtshoofd kwam echter te hulp. Wat den reiziger hier genoegen gaf, was: „de goede geaardheid der ingezetenen, hun minzame, genoegelijke omgang onder elkander, de vrolijkheid van een zeer groot aantal kinderen op de straten, die zich met allerlei spelen vermaakten en vooral ook de ongemaakte, vertrouwelijke voet, waarop het district-hoofd deze menschen behandelde. In den avond werden zij op een ruim plein, tot eene soort van koordans door dezen opgeleid, waarbij een groot aantal ingezetenen hand aan hand in eenen kring ronddansten en zongen, terwijl de oude man zelf voorzong; eene plegtigheid, die zij bij bijzondere gelegenheden, bijvoorbeeld wanneer zij een goeden rijstoogst willen afbidden, doch nu ter onzer eere, verrigten". Bij den intocht in het dorp had hier zoowel als te Lotta een soort spiegelgevecht plaats van met spies en schild gewapende volgelingen. Uit de gesprekken met het Hoofd bleek het Prof. Reinwardt: „dat de Alfoeren, hoezeer heidenen, echter eenige godsdienstige en zedelijke denkbeelden hebben; zij hebben hunne priesters, die zij bij vele gelegenheden raadplegen; zij gelooven aan een Opperwezen en ook aan een boos wezen of satan en hebben zelfs eenig denkbeeld van onsterfelijkheid, daar zij gelooven dat hunne ziel na dit leven naar het verblijf van het eeuwige licht, en die der boosdoeners naar dat der duisternis verhuist. Voor het Nederlandsche Gouvernement, of, zooals zij nog zeggen, de Kompagnie, hebben zij grooten eerbied, en zien er hoog tegen op".

In 1827 kreeg de hoofdplaats Menado een vasten predikant. Het was de persoon van Gerrit Jan Hellendoorn, die deze betrekking van 1830—1839[1])

---

[1]) Reis naar het Oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel, in het jaar 1821, uitgegeven door W. H. de Vriese; Amsterdam, Fred. Muller 1858, bl. 550.

vervulde, en die als de grondlegger der zending in de Minahassa beschouwd mag worden. Hij bezocht van tijd tot tijd de gemeenten buiten de hoofdplaats n.l. te Kema, Tanawangko, Amoerang en Likoepang en stichtte op verschillende plaatsen scholen. Maar vooral door de zendelingen Riedel en Schwarz, in 1831 aangekomen, werd de Evangelisatie der Bovenlanden flink aangevat en krachtig voortgezet door Rooker, Louwerier en anderen.

Wat de sterkte der bevolking betreft, volgens Reinwardt was deze van 58.635 zielen in 1817 vooral door de groote verwoestingen, welke de kinderpokken in 1819 en 1820 aanrichtten, toen 15857 personen aan die ziekte overleden, in **1821** verminderd tot 56.236, verdeeld als volgt:

Europeanen	13
Inlanders, Christenen (burgers)	1.516
„ „ (geen burgers)	2.532
„ Niet-Cristenen	51.164
Chineezen	231
Mohammedanen, Boegineezen	281
Slaven	499
Totaal	56.236 zielen.

De uitgever van het werk van Reinwardt deelt in een noot daarbij mede dat volgens Bleeker in 1854 de bevolking der Minahassa bestond uit:

Europeanen (± 60 blanken, 540 kleurlingen)	602
Chineezen	669
Slaven	314
Inlanders, burgers of vrijen, Christenen	1999
„ , „ „ Mohammedanen	1323
„ , dienstplichtigen, Christenen	28017
„ , „ , Mohammedanen	976
„ , heidenen	58646
Totaal	92546 zielen.

Volgens de Kol. Verslagen vond men in de drie afdeelingen Menado, Tondano en Amoerang der Minahassa het volgende aantal zielen:

	In **1900**.	In **1905**.
Europeanen	897	983
Chineezen	3145	3650
Arabieren en andere Vr. Oosterl.	327	381
Inlanders	178.335	188.438
Te zamen	182.704 zielen.	193.452 zielen.

Omtrent de kerkgenootschappen, waartoe zij behooren is het K. V. bijl. O. van 1908 niet geheel duidelijk. Onder de Europeesche Christengemeenten komt Menado met de residentie Menado voor met 749 civiele en 7 militaire Protestantsche Europeanen en onder de inlandsche Christengemeenten de hoofdplaats Menado met Gorontalo te zamen, als te tellen 7967 civiele en 18 militaire Protestantsche inlanders en daarmede gelijkgestelden. Voorts worden tien verschillende groepen van gemeenten genoemd, nl. Ajermadidi, Tondano, Tomohon, Sonder, Langowan, Ratahan, Koemelemboeai, Amoerang, Taratara en Maoembi,

---

[1]) Zie C. A. L. v. Troostenburg de Bruyn's Biogr. Wbk. bl. 175. Hij was te Amsterdam geboren, te Berkel opgeleid en werd door het Rotterdamsch Genootschap als zendeling uitgezonden. Te Padang aangekomen 18 Mei 1819 was hij tot einde van 1824 als w.d Predikant aldaar werkzaam.

tellende te zamen 236 gemeenten (met 10 Eur. hulppredikers, 122 inlandsche leeraars en verder een aantal inlandsche schoolmeesters tevens voorgangers) waar te zamen 166.292 Protestantsche Christenen zijn, w. o. 48.253 lidmaten, terwijl van de eerstgenoemde 7967 en 18 Prot. inlanders, te Menado met Gorontalo, 1213 civ. en 5 mil. lidmaten waren. Bovendien worden voor de geheele residentie Menado 7953 Roomsch-Katholieke inlandsche Christenen genoemd. Hoewel de inlandsche Christenen van Menado en Gorontalo bij deze opgaven niet gescheiden zijn, [1]) bestaat er aanleiding om voor de laatstgenoemde plaats waar ter hoofdplaats één Christenkampong bestaat, niet meer dan 700 à 800 af te trekken en dan komt men vrijwel tot hetzelfde cijfer genoemd door den hulp-prediker Ds. S. Schoch, blijkens het *Alg. Handelsblad* van 12 Maart jl. in eene lezing op den avond te voren te Amsterdam gehouden voor het Ned. Zendel. Gen., waarin hij mededeelde dat de bevolking van de Minahassa bestaat uit 172.000 Protestantsche en 5600 R.-K. Christenen, voorts uit 3200 Mohammedanen en 3000 Heidenen, gevende te zamen 183.000 zielen, terwijl de officiëele telling in 1905 4600 zielen meer gaf. Hoewel deze verschillen niet zijn op te helderen, ziet men er toch uit dat, terwijl de bevolking sedert 1854 bijna verdubbelde, het aantal Christenen in de afgeloopen halve eeuw zevenmaal grooter werd.

Dit resultaat heeft de zending gedeeltelijk te danken aan haar talrijke Inlandsche scholen en ook aan het zoogenaamde m o e r i d-stelsel. [2]) Feitelijk bestonden in de Minahassa tot omstreeks 1870 geen andere dan zendingsscholen; eerst na dien tijd is het Gouvernement begonnen zich aan het onderwijs der Inlanders te laten gelegen liggen. Die zendingsscholen waren volksscholen, voldoende aan de behoeften van den Minahasser en er op berekend om hen geleidelijk te ontwikkelen. Hoewel met de beste bedoelingen, beging het Gouvernement, volgens onzen zegsman, met het openen zijner scholen den misgreep van het onderwijs hooger op te voeren, dan goed en wenschelijk was in verband met den trap van beschaving, waarop de meerderheid van de bevolking stond. Gelukkig heeft men dit later ingezien en door de oprichting van gewone volksscholen voor de kinderen van den kleinen man en van meer uitgebreide scholen voor de hoogere standen en meer gegoeden de begane fout hersteld, terwijl door het geven van subsidie het particulier initiatief is aangemoedigd. Wordt die regeling gehandhaafd, zij het ook met de noodige wijzigingen in verband met de tijdsomstandigheden, dan zal men, naar de overtuiging van den bedoelden deskundige, bereiken wat het doel moet zijn: eene gezonde volksontwikkeling en volksopvoeding, vooral als men daarbij de behoefte aan ambachtsscholen niet uit het oog verliest.

---

[1]) Waarom moeten toch de opgaven in het Kol. Verslag dikwijls zoo onbruikbaar ingericht zijn?

[2]) „Moerid" beteekent leerling. Jongelieden van beider kunne werden door de zendelingen in huis genomen en opgevoed. Zij leerden lezen, schrijven en rekenen; de jongens oefenden zich in tuinbouw, timmeren en allerlei huiselijken arbeid; de meisjes leerden naaien, breien, strijken, vaatwerk, meubelen en huis schoonmaken en nog tal van kleine dingen, die hun later van nut konden zijn. In den dagelijkschen omgang leerden zij aldus beschaafde menschen kennen, zich beter kleeden, zindelijkheid betrachten en werden alzoo geschikt voor eene betrekking in de maatschappij, waar zij van veel nut voor hun medemenschen werden. Meer bepaald als negorijhoofd en vooral als schoolmeester, bracht de moeite, aan de opleiding der jongelieden besteed, goede vruchten op. In eene negorij geplaatst als schoolmeester en voorganger der gemeente en dikwijls gehuwd met een meisje, dat eenzelfde opleiding in het huis eens zendelings genoten had, konden de meester en zijn vrouw beschouwd worden als de „pioniers" der beschaving, ja als de leidslieden der geheele negorij. (Zie hieromtrent de nieuwe uitgaaf van de Minahassa door N. Graafland van 1898 I bl. 520 en „De inlandsche vrouw en de zending" door Alb. Kruyt, 1907).

Wanneer men de toestanden van ongeveer tachtig jaar geleden vergelijkt met de tegenwoordige, dan zal volgens denzelfden, in tegenstelling met het oordeel van den kortstondigen bezoeker, dat in het begin van dit opstel werd aangehaald, ieder onbevooroordeelde moeten erkennen dat door het Bestuur in samenwerking met de Zending in de Minahassa veel is tot stand gebracht in betrekkelijk korten tijd, waarbij natuurlijk ook niet vergeten wordt de ontvankelijkheid van het volk om dat alles in zich op te nemen.

Met betrekking tot het onderwijs deelde de heer Schoch in de reeds aangehaalde rede mede dat er thans in de Minahassa 160 scholen van het Genootschap en 80 van het Gouvernement zijn. Deze laatste achtte hij in zoover een gevaar, dat een Indonesiër geen begrip heeft van neutraliteit en dat hij deze als vijandschap tegen het Christendom opneemt. De gouvernementsonderwijzers zouden zich, met de kennis, die zij aan de gouvernementskweekschool opdeden, geëmancipeerd achten boven het Christendom en zich door hun betere bezoldiging verheven wanen boven de zendingsschool-onderwijzers. Het Gouvernement heeft, zooals de heer Schoch zeide, aan het Genootschap verzocht alle scholen over te nemen. Het antwoord van het Genootschap moet bij den Minister van Koloniën in behandeling zijn.

Onze geraadpleegde deskundige zag er evenmin bezwaar in de lagere of volksscholen (de tegenwoordige tweede klasse scholen met beperkt programma) aan het particuliere initiatief over te laten mits ondersteund en gecontroleerd. De Roomschen zullen wel voor eigen scholen zorgen; slechts op enkele plaatsen, waar Mohammedanen en Chineezen zijn, zal het Bestuur naar behoefte voor neutraal volks-onderwijs moeten zorgen. Op enkele plaatsen acht hij evenwel scholen noodig, waar het onderwijs hooger gaat; ongeveer als op de tegenwoordige eerste klasse scholen, dus gewone inlandsche scholen met inlandsche onderwijzers en Maleisch als voertuig zich aansluitend aan de volksschool. Daar de meeste kinderen niet verder dan deze gaan, zou zulk een regeling de onderwijskosten voor het gouvernement belangrijk doen afnemen.

Wat de behoefte aan ambachtsscholen betreft, verneemt men uit de rede van den heer Schoch, dat het Genootschap zulk een school heeft opgericht. Waar de Resident meende dat de oprichting daarvan gouvernementstaak was, omdat hij alleen het oog had op de bekwaamheden, die de leerlingen zich kunnen verwerven, zijn de zendelingen van oordeel dat ook hier het eerst moet worden gewerkt aan het karakter. De leerling moet er zich op toeleggen een zoo bekwaam mogelijk vakman te worden, omdat hij de hooge waarde van het Christen zijn leert inzien. Ook de medische dienst moet volgens het oordeel van Dr. Schoch de zending zich aantrekken. Thans zijn voor het geheele gewest slechts één officier van gezondheid en drie inlandsche artsen beschikbaar. Hij haalt een voorbeeld aan van den goeden invloed, die het zien van barmhartigheid-uitingen onder een kolonie van heidenen te Sonder heeft.

(Slot volgt.)

VARIA.

DE PRAKTIJK DER LANDSCHAPSKASSEN.

Het artikel in onze Maart-afl. bl. 358 over dit onderwerp heeft in de *Java-Bode* van 30 April en 5 Mei j.l. eene uitvoerige bespreking uitgelokt van een schrijver, zich teekenend P., een blijkbaar ter Sumatra's Oostkust bekend deskundige, want hij begint in de plaats van het op bl. 359 vermeldde staatje een meer uitvoerig overzicht te geven, dat betrekking heeft op de begrooting van 1909 en dat wij zoo vrij zijn hier te laten volgen.

Enkele toelichtingen worden hieraan toegevoegd. Het aandeel der hoofden in de cijns (kolom 4) bedraagt de helft van hetgeen in de kas vloeit, de andere helft blijft aan deze. De bezoldigingen bedoeld in de 5de kolom betreffen alleen het inlandsche bestuurspersoneel der landschappen; waar de stand der kas het toelaat worden ook de kamponghoofden bezoldigd, dan wel wordt hun tegen Koningin's geboortedag eene jaarlijksche belooning in eens uitgekeerd. De in de beide volgende kolommen vermelde uitgaven betreffen ook alweer slechts de door de zelfbesturen ten behoeve van het landschap aangestelde politie- en justitie-ambtenaren en beambten, zoomede den aanslag der bedrijfsbelasting van hunne eigene onderdanen. Onder het hoofd „openbare landschapswerken" zijn begrepen onderhoud, vernieuwing en herstelling van landschapswerken, — gebouwen enz., zoomede de kosten van het benoodigde technische personeel. De restitutie aan het gouvernement (kolom 10) betreft de kosten der drie scholen voor aanzienlijke inlanders, de zoogenaamde Delische, Langkatsche en Assahansche scholen; de laatste slechts voor een gedeelte, wijl ook kinderen van gounements onderdanen er van profiteeren; en voorts de uitgaven van het gouvernement voor het in het rechtstreeksch belang der zelfbesturende landschappen aangesteld personeel. De posten op de begrootingen van Langkat en Batoe Bahra, in de voorlaatste kolom, zijn opvallend hoog, wijl de sultan van Langkat onder het hoofd „administratiekosten" mede opbracht de telephoon-abonnementen ad ruim twee mille en de hoofden van Batoe Bahra daarop uittrokken een gelijke som voor opmetingskosten van land-concessiën.

Volledigheidshalve wordt aangeteekend dat de gezamenlijke inkomsten der landschapskassen voor het jaar 1909 als volgt zijn geraamd:

Saldo's van het jaar 1908	*f*	157.000
Gouvernements schadeloosstellingen	,,	643.000
Cijns van vergunningen en concessiën	,,	885.000
Belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten	,,	235.000
Diversen pl. m.	,,	70.000
Totaal pl. m.	*f*	1.990.000

Met betrekking tot het b e h e e r wordt medegedeeld, dat de landschapskassen aanvankelijk stonden onder het beheer der plaatselijke bestuursamb-

Landschapskas van	Begrooting 1909.	Vaste uitkeeringen door het Gouvernement.	Aandeel der zelfbesturen in de cijns van vergunningen en concessiën.	Bezoldiging van het bestuurspersoneel.	Politie en Justitie.	Kosten van aanslag en inning der belastingen.	Landbouw veeteelt, onderwijs en volksgezondheid.	Openbare landschapswerken.	Restitutie aan het gouvernement.	Administratie, schrijfbehoeften, gedrukten, enz.	Post voor onvoorziene uitgaven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Deli (met Padang en Be lagei).	ƒ 568.299	ƒ 207.100	ƒ 164.179	ƒ 43.068	ƒ 29.073	ƒ 3.040	ƒ 5.390	ƒ 99.407	ƒ 11.260	ƒ 2.150	ƒ 3.632
Langkat.	„ 471.050	„ 64.150	„ 150.000	„ 46.260	„ 47.152	„ 3.400	„ 24.400	„ 113.912	„ 11.137	„ 4.452	„ 6.187
Serdang	„ 195.600	„ 61.600	„ 57.500	„ 17.208	„ 14.874	„ 1.760	„ 5.630	„ 31.250	„ 850	„ 950	„ 978
Batoe Bahra	„ 62.625	„ 16.125	„ 12.000	„ 8.100	„ 4.810	„ 1.600	„ 4.750	„ 10.780	„ 1.737	„ 2.600	„ 123
Asahan	„ 146.965	„ 42.120	„ 40.000	„ 5.364	„ 15.906	„ 2.600	„ 1.520	„ 28.810	„ 8.002	„ 900	„ 1.743
Koealoe	„ 46.460	„ 20.000	—	„ 780	„ 1.200	„ 1.200	„ 2.700	„ 19.000	—	„ 560	„ 1.020
Panei, Bila en Kota Pinang. .	„ 81.992	„ 24.622	„ 4.705	„ 2.400	„ 6.984	„ 2.020	„ 7.155	„ 29.450	—	„ 1.950	„ 2.706
Siak Sri Indrapoera	„ 208.167	„ 178.945	„ 3.361	„ 1.200	„ 850	„ 1.000	„ 5.000	„ 14.666	—	„ 300	„ 2.845
Pelalawan	„ 20.100	„ 15.600	—	—	„ 190	„ 280	„ 150	„ 1.840	—	„ 200	„ 1.840
Simeloengoen	„ 103.200	—	„ 10.000	„ 22.596	„ 9.200	„ 2.000	„ 8.000	„ 48.040	„ 300	„ 300	„ 2.764
Karo-landen.	„ 74.272	„ 10.000	„ 886	„ 24.850	„ 5.210	„ 5.000	„ 9.000	„ 15.400	„ 2.187	„ 215	„ 1.524
Rokan	„ 6.500	—	—	—	„ 1.404	„ 400	„ 2.950	„ 1.000	—	„ 101	„ 646
Kampar Kiri	„ 5.550	—	—	—	„ 1.710	„ 444	„ 500	„ 2.500	—	„ 150	„ 246
Totaal . . .	ƒ 1.990.780	ƒ 643.262	ƒ 442.631	ƒ 171.826	ƒ 138.563	ƒ 24.744	ƒ 77.145	ƒ 416.055	ƒ 35.473	ƒ 14.827	ƒ 26.254

tenaren; om verschillende redenen bleek het evenwel al spoedig wenschelijk om alles in een hand te vereenigen en de ter beschikking van den Resident gestelde Assistent-Resident daarmede belast. Slechts den Assistent-Resident van Bengkalis, die ook wat de lands-administratie betreft met het oog op den grooten afstand als hulp-ordonnateur voor zijn ressort fungeert, bleef het beheer der vier kassen binnen zijn afdeeling toevertrouwd.

De bedoeling dier concentratie was om het landschapsbeheer allerwege eerst op vaste uniforme basis te vestigen; is dit eenmaal bereikt, dan kan de arbeid wellicht weer verdeeld worden en met geregelde inspectiën en contrôle worden volstaan. Want niet minder dan het geval is met die van het land is een nauwkeurige boekhouding en verantwoording van deze gelden een eerste plicht tegenover de inlandsche zelfbesturen.

Het beheer en de verantwoording geschieden overeenkomstig een, door het hoofd van gewestelijk bestuur vastgesteld reglement, goeddeels gebaseerd op de beheers-voorschriften voor de locale raden in Ned.-Indië (*Stbl.* 1905 no. 220); verschillende paragraphen daarin handelen over de begrooting, de uitgaven, de ontvangsten, de begrootingsrekening, de boekhouding en de verantwoording van gelden ter goede rekening.

De begrootingen worden in overleg met het Europeesche bestuur door de inlandsche zelfbestuurders vastgesteld en zijn, om te kunnen werken, aan de voorafgaande goedkeuring van den Resident onderworpen. Dat dit laatste noodig is behoeft, volgens den schrijver van het artikel geen betoog: want gaat men er niet tegenin, dan zouden nog vele zelfbestuurders van hunne bevoegdheid een zoodanig gebruik maken, dat vooral aandacht werd geschonken aan voordeelen en voordeeltjes voor personen en niet in de allereerste plaats aan het belang van land en volk.

Voor iedere kas worden voor elk dienstjaar afzonderlijk aangehouden een kasboek, registers van uitgaven, van ontvangsten, van bevelschriften tot betaling en van sommen ter goede rekening, benevens een memoriaal van inkomsten en een inventaris-register.

Vermits de Assistent-Resident ter beschikking negen landschapskassen onder zijn beheer heeft, waaronder de meest belangrijke en de administratie van iedere kas streng afgescheiden moet worden gevoerd van de overige, heeft hij voor de bijhouding van ruim 60 boeken en registers hulp noodig in den vorm van een boekhouder bij het contrôle-landschapsbeheer aangesteld, waartoe de zelfbesturen gelden op de begrootingen hebben uitgetrokken.

De beheerder is de eenige die met behulp van zijne bevelschriften tot betaling over de landschapsfondsen vermag te beschikken, terwijl hij in het bewerkstelligen der ontvangsten wordt bijgestaan door de zelfbestuurders en de bestuursambtenaren. Als kassier fungeert de Javasche Bank, die in dit gewest een viertal agentschappen heeft gevestigd. Alle gelden worden bij die bankinstelling gestort, terwijl de bevelschriften tot betaling slechts bij haar kantoren betaalbaar worden gesteld; de beheerder zelf behoeft er dus geen brandkast op na te houden.

Middels maandelijksche afrekeningen worden door de agentschappen de gelden aan den beheerder verantwoord; zijn er belangrijke saldi, dan worden deze gedeeltelijk belegd in (slechts uiterst solide) 4 pCts. effecten, die weder tegen gelijke renteberekening kunnen worden beleend als op een gegeven oogenblik meer contanten noodig zijn dan het aanwezige saldo bedraagt.

Behalve met de Javasche Bank, staat de beheerder ook steeds met enkele veraf gevestigde bestuursambtenaren in rekening-courant ten einde noode-

loos heen en weerzenden van geld te vermijden; ook zij fungeeren dus als kassier en mogen evenmin over de door hen ontvangen en in deposito genomen gelden beschikken anders dan krachtens mandaat van den beheerder.

Wat de verantwoording betreft, wordt jaarlijks voor iedere administratie afzonderlijk door den beheerder eene rekening opgemaakt, ten behoeve der inlandsche zelfbesturen, zoowel als van het gewestelijk bestuur (wat de eerste betreft, in het Maleisch). Jaarlijks wordt ook een verslag aan de Regeering ingediend, aan wie bij den aanvang van den dienst tevens afschriften van alle landschapsbegrootingen worden toegezonden.

Wanneer de schrijver van het artikel aldus het beheer der landschapskassen heeft uiteen gezet, bespreekt hij den twijfel omtrent de doelmatige besteding der gelden en betreurt het dat de praktijk nog te kort heeft gesproken om dezen weg te nemen. „Ontegenzeggelijk," zegt hij; „kan het Europeesche bestuur ter zake een grooten invloed uitoefenen, in het bijzonder waar er landschappen bij zijn, wier bestuurders nog niet dien graad van ontwikkeling hebben bereikt, dat zij het beheer hunner gelden kunnen overzien. Maar in des te sterker mate eischt ook de goede trouw, dat van dien invloed geen misbruik wordt gemaakt, waarvoor de hoofden van gewestelijk bestuur aansprakelijk zijn."

Dat men hier met een teer punt te doen heeft, blijkt wel uit hetgeen nu volgt: Dit voorop stellende, zal men overigens moeten toegeven dat het ondoenlijk is een juiste grens te trekken tusschen uitgaven, die wel en die niet uit de landschapskassen, dan wel uit de algemeene landskas kunnen worden bestreden. In vele gevallen zullen het algemeen landsbelang en het belang van land en volk der zelfbesturen ineen loopen of niet van elkaar zijn te onderscheiden; in zoodanige gevallen kan er moeilijk bedenking tegen bestaan dat de landschapskas geheel of gedeeltelijk voorziet in behoeften, welker voorziening evengoed kan geacht worden te zijn gelegen op den weg van het gouvernement, hetwelk echter niet of nog niet daartoe in staat is."

En verder: „Strikte afscheiding van de bijzondere belangen der landschappen en van het algemeen landsbelang is ondoenlijk: ieder geval zal op zich zelf moeten worden beoordeeld; slechts vermijdde men uitgaven ten laste van de landschapskassen te doen brengen, welke, hoezeer direct of indirect het voordeel van den lande beoogende of tot gevolg hebbende, nochtans de landschapsbelangen niet of niet noemenswaard raken. Oefent men in deze richting pressie op de zelfbesturen uit, dan streeft men het doel voorbij tot schade van de bedoelingen der regeering; tot schade ook van ons streven om het vertrouwen der zelfbestuurders, die meer denken dan wij vaak bevroeden en in ieder geval dan zij uiten, te herwinnen."

In het tweede artikel behandelt de heer P. de in de *Ind. Gids* aangehaalde voorbeelden van uitgaven niet in onmiddellijk verband met het belang van land en volk. Hij acht deze niet gelukkig gekozen en betoogt dat goedmaking der bestuurskosten in nieuw onderworpen streken op tweeërlei wijze kan geschieden, nl. door het heffen van een directe belasting ten behoeve van 's lands kas, dan wel door een rechtstreeksche bijdrage uit de landschapskassen, waar deze bestaan. Het bedrag dezer bijdrage kan het best worden berekend door de gewestelijke bestuurshoofden op wier kantoren nauwkeurig kan worden nagegaan, welke uitgaven ten behoeve van ieder landschap uit 's lands kas zijn gedaan. Behalve deze restitutie is

ook ieder gebiedsdeel verplicht tot het betalen van een evenredig aandeel in de algemeene landskosten, wat echter kan geacht worden waarschijnlijk door de indirecte belastingen te worden bestreden. Dit aandeel zou trouwens door de centrale regeering berekend moeten worden en blijft hier verder buiten beschouwing.

Als voorbeelden van landschappen, waar goedmaking der rechtstreeksche bestuurskosten alleszins billijk zou zijn te achten, worden de onderafdeelingen Rokan, Kampar Kiri en Karo-landen genoemd, waar in het vorige jaar een zeer matige belasting van *f*2 à *f*2.50 per hoofd is ingevoerd, welke op den duur wellicht te laag zal blijken. Men heeft hier op de landschapsbegrooting nog geen restitutiepost opgebracht, omdat nog bijna alles voor de ontwikkeling van die streken moet worden gedaan. „Wat de kultuurstreken (Deli, Langkat, enz.) betreft, waar een groote Europeesche industrie zich heeft ontwikkeld en een aanzienlijk aantal directe onderdanen van het gouvernement zijn gevestigd, daar bestaat geen aanleiding om de bestuurskosten geheel of ten deele door de landschapskassen te doen restitueeren, wijl die immers in de eerste plaats worden gedaan in het belang der eigene onderdanen van het gouvernement, wier personen en bedrijven reeds zoodanig zijn belast, dat het geheele gewest een belangrijk overschot oplevert." (Dit overschot wordt elders in het artikel op *f*3 à 4 millioen geschat). De landschappen hebben daarnaast hun eigen inkomsten en hun eigen uitgaven voor inlandsch bestuur, politie, justitie, enz.

De bestaande toestand dient volgens den schrijver als basis te worden aangenomen; maar waar voortdurend meerdere eischen worden gesteld aan 's lands schatkist, in eene verhouding omgekeerd evenredig aan de stijging der inkomsten, is het gerechtvaardigd dat de regeering, waar de eigen geldmiddelen der landschappen het toelaten, verdere uitgaven in dier rechtstreeksch belang voortaan terugvordert.

Als regel zullen de meerdere uitgaven direct uit de landschapskas plaats hebben, dus niet via 's lands kas, want juist om dien omweg te vermijden is men decentraliseerend te werk gegaan. In sommige gevallen is die omweg niet te vermijden of voor de landschappen de voordeeligste en dan dient restitutie te geschieden. Wijl de zelfbesturen er echter recht op hebben precies te weten wat van hen terug wordt gevorderd zal post voor post op de begrooting moeten worden opgebracht, dan wel een gezamenlijke restitutiepost, die dan in de toelichting op de begrooting nauwkeurig moet worden gespecificeerd.

Wat het bouwen van controleurswoningen betreft, deelt de heer P. mede dat zulks ook ter S. O. K. uit een der landschapskassen heeft plaats gehad. Een zoodanige maatregel — meent hij — is echter minder ongemotiveerd dan men geneigd is bij den eersten oogopslag aan te nemen. Wanneer wij ons ergens vestigen is dat in het belang van land en volk. Aan die vestiging zijn allerlei kosten verbonden; een der eerste maatregelen is het bouwen van een bestuursetablissement en men mag restitutie der kosten daarvan vorderen. Erkend wordt dat het beter voorkomt dat de regeering zelf die gebouwen deed oprichten en daarna bepaalde hoeveel de betrokken landschappen er voor zullen restitueeren. Dit wordt echter slechts een quaestie van vorm, niet van het wezen der zaak geacht.

Omtrent het bezoldigen van een Assistent-Resident à la suite uit de landschapskassen wordt opgemerkt, dat de Regeering hier den juisten vorm gekozen heeft. Die ambtenaar nl. ontvangt al zijn inkomsten uit 's lands kas; daarna heeft restitutie plaats uit de landschapskassen, maar niet van het geheel maar van de helft dier inkomsten. Dit raakt echter evenzeer

slechts den vorm. De vraag of die restitutie gerechtvaardigd is wordt beslist bevestigend beantwoord. De nieuwe politiek tegenover de zelfbesturende landschappen heeft aan onze bestuursbemoeienis eene zoodanige uitbreiding gegeven, dat het noodig werd aan den Resident een ervaren bestuursambtenaar toe te voegen. Deze werd in het bijzonder belast met werkzaamheden in het belang der zelfbesturen, als het ontwerpen van regelingen op de belastingen, op de heerendiensten, het rechtswezen en tal van andere, terwijl hem bovendien het beheer der landschapskassen werd toevertrouwd. Nu was het alleszins gemotiveerd om in dit geval alle kosten, aan zijne indienststelling verbonden op de gezamenlijke landschapskassen te verhalen; nochtans is slechts de helft daarvan op de begrootingen gebracht, uit overweging dat dien ambtenaar ook wel andere werkzaamheden moeten worden opgedragen.

Een dergelijke maatregel werd mede getroffen ten opzichte van een vijftal Europeesche collecteurs voor de belastingen der zelfbesturen. Deze naam blijkt echter minder juist, daar het innen der belasting door de inlandsche hoofden geschiedt tegen 8 pCt. collecteloon, terwijl de collecteurs in het algemeen belast zijn met werkzaamheden ten behoeve der belastingen, als aanslag, kohieren, contrôle, enz. Feitelijk hadden die personen door de landschappen zelf moeten zijn aangeworven, doch dan zouden de loonen veel hooger moeten zijn gesteld, daarom stelde het gouvernement ze aan, doch eischte restitutie van de daaraan verbonden kosten. Op gelijke wijze is ook korten tijd waterstaatspersoneel ten behoeve der landschappen gedetacheerd geweest.

Dat ook een boekhouder der landschapskassen, die in dienst is der landschappen, uit deze bezoldigd wordt, valt geheel buiten de lijn der bespreking waar het geldt de bemoeienis van andere dan de betrokken zelfbesturen met deze kassen.

Ten slotte wordt de door ons gewenschte openbaarheid betreffende landschapskassen besproken en dan zegt P.: ,,Hoezeer er nu tegen openbaarheid, gelijk ook deze beschouwingen aantoonen, geen bezwaar bestaat, is het evenwel een zeer belangrijk punt in hoeverre de landschaps-financiën een onderwerp kunnen uitmaken, ik zal niet zeggen van bespreking, doch van openbare discussie, stel in de volksvertegenwoordiging, wijl een andere belangrijke quaestie daaraan nauw is verbonden, nl. die der autonomie van de inlandsche zelfbesturen.

,,Onze verhouding tot dezen wordt bepaald door de politieke contracten (voor streken onder verband der korte verklaring gelden die contracten in het algemeen tot richtsnoer), zoomede door de beperking, vervat in alinea 2 van art. 27 van het Regeerings-reglement, dat de algemeene verordeningen op die gedeelten van Nederlandsch-Indië, alwaar het recht van zelfbestuur aan de inlandsche vorsten en volken is gelaten, slechts in zooverre toepasselijk zijn, als met dat recht bestaanbaar is.''

Met dat recht behouden de zelfbesturen de beschikking over hun eigen financiën, doch toezicht en leiding kunnen daarbij nog in vele jaren niet worden ontbeerd. Overigens beveelt de schrijver aan niet aan die bevoegdheid te tornen, want art. 34 van het politieke contract levert voldoende waarborgen dat de gelden tot hun recht komen. Uit dat artikel zou uitdrukkelijk blijken dat de regeering onder beheer slechts verstaat ,,administratie'' en dat het beschikkingsrecht geheel aan de zelfbestuurders is gelaten.

Blijkens eene beoordeeling van dit opstel, die wij aantroffen in de *Sumatra-Post* van 25 Mei jl., wordt terecht opgemerkt dat deze bewijsvoering

veel van haar waarde verliest door hetgeen de schrijver in het begin van zijn opstel zeide, dat het Europeesch bestuur ontegenzeggelijk een grooten invloed ter zake kan uitoefenen. Men gevoelt uit schrijvers eigen woorden, zegt dat blad, en zoo hij het niet zeide, dan zoude het te voorspellen zijn op grond van wat een ieder ter Oostkust weet van den ontwikkelingsgraad der zelfbestuurders —: *„de praktijk der landschapskassen zal deze zijn, dat gedurende nog vele jaren het Europeesch bestuur f e i t e l ij k het beheer over die kassen voert, f e i t e l ij k het beschikkingsrecht over de landschapsgelden bezit.*"

Zonderling klinkt, in verband daarmede de bewijsvoering van den heer P. in zake openbaarheid: „Voor zoover dus de bemoeienis onzer ambtenaren betreft met het landschapsbeheer, d.w.z. dus bewaring en administratie, kan desnoods discussie worden toegelaten, doch wat de begrootingen betreft en het besteden van de gelden, schijnt mij het recht daartoe te zijn uitgesloten, wijl die onderwerpen vallen binnen het kader der inwendige aangelegenheden van de autonome landschappen, waarover een zelfbestuur bezwaarlijk kan worden geïnterpelleerd anders dan krachtens het politiek contract door den Gouverneur-Generaal of diens vertegenwoordiger in het gewest. Zoodra de bemoeienis van anderen zich zou willen uitstrekken tot over de grenzen der belangstelling, zou den vorsten alhier moeilijk het recht kunnen worden betwist, met verwijzing naar de politieke contracten, hun beleefd te verzoeken zich niet met hun zaken in te laten."

Dit is zelfs de redactie van de *Java-Bode* wat kras, die meent dat de schrijver te ver gaat, wanneer hij alle inmenging van de Staten-Generaal in de zaken der landschapskassen uitsluit. Dat deze er zich veel mede zouden bemoeien, is stellig ongewenscht, maar waar bijdragen uit die kassen in 's lands kas worden gestort, valt het recht van den begrootingswetgever om den neus in de zaak te steken, moeilijk te ontkennen."

De *Sumatra Post* is van oordeel dat discussie zal moeten worden toegelaten n i e t alleen over de bemoeienis onzer ambtenaren met bewaring en administratie der landschapsgelden, maar wel degelijk over hun b e h e e r. Zoo min als elders, waar over fondsen van een publiek karakter wordt beschikt, mag hier de contrôle der openbaarheid ontbreken. Op theoretische gronden kan geen publiek toezicht worden tegengehouden, waar de praktijk, die hier juist zoo hemelsbreed van de theorie verschilt... dat toezicht gebiedend eischt. In theorie zou de autonomie der zelfbesturen zijn gered — in de praktijk zou die zijn overgedragen op de Europeesche bestuursambtenaren."

Dat de Regeering dit ook wel schijnt te hebben beseft, is af te leiden uit het slot van het artikel in de *Java-Bode* van 5 Mei, waarin wordt gezegd hoe in de toekomst gestreefd wordt naar samenwerking tusschen de landschapskassen en den onlangs ingestelden plaatselijken raad voor het cultuurgebied, aan welken de Regeering een deel van haar taak overdroeg.

In de *Java-Bode* van 21 Mei was het bericht opgenomen, dat bij wijze van tijdelijken maatregel ook ten behoeve van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden een Assistent-Resident in dienst is gesteld en dat de ter gedeeltelijke restitutie van de daaruit voortvloeiende uitgaven door de gezamenlijke zelfbesturen in genoemd gewest jaarlijks aan 's lands kas te vergoeden som is vastgesteld. Die ambtenaar zal, zooals de *Java-Bode* van 25 Mei j.l. nader verneemt, werkzaam zijn in het belang dier zelfbesturen. Zijn taak is te omschrijven als het doen van onderzoekingen in het belang van allerlei regelingen, als de organisatie van het Inlandsch bestuur, de

heerendiensten, het belastingwezen, zoomede het beheer der landschapskassen. Hij zal worden geplaatst te Makasser en het door de zelfbesturen te restitueeren jaarlijksch bedrag ter bestrijding van dien maatregel, is vastgesteld op *f*10.000, zoodat de kosten — al naarmate een jonger of ouder Assistent-Resident met de bedoelde functiën belast wordt — geheel of nagenoeg geheel door de betrokken landschappen zullen worden gedragen.

Het blad maakt van deze gelegenheid gebruik om er de mededeeling aan toe te voegen dat aan den wensch aan het slot van ons artikel in de Maartafl. uitgedrukt, betreffende de openbaarmaking van de bijzonderheden omtrent de werking der landschapskassen in de Koloniale Verslagen, zooveel mogelijk zal worden voldaan. Kort geleden nog zijn de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur door de Regeering uitgenoodigd om de daartoe vereischte eenigszins uitvoerige gegevens te verschaffen ter gelegenheid van de indiening van het jaarlijksch algemeen verslag betreffende hun gewest.

Die openbaarheid zal zeker een heilzaam tegenwicht vormen tegen de autocratische neigingen van bestuursambtenaren, welke gevoed moeten worden, door het gevoel, dat zij in hoofdzaak slechts verantwoording schuldig zouden zijn aan die inlandsche hoofden, waartegen P. zelf waarschuwt, dat zij zóo geneigd zijn aan vele personen geldelijke voordeelen te bezorgen en die dus niet geacht worden zelfstandig te kunnen handelen. Het geldt bij dat betalen van ambtenaren, controleurswoningen enz. een beginsel en de grens of iets wordt uitgegeven „ten behoeve van land en volk" is zooals de schrijver zelf aantoonde, zoo rekbaar. En al worden de uitgaven niet gedaan om b.v. te voldoen aan plaatselijke stokpaardjes van ambtenaren, nu wij weder een periode van algemeene begrootingstekorten schijnen in te treden, is de verleiding ook sterk om de Regeering te believen door uitgaven, die op de algemeene begrooting thuis behooren, maar te brengen ten laste van die zelfbesturen, die zich in de beschikking over hun landschapsgelden het meest meegaande hebben getoond. Dit alles kan alleen beoordeeld worden, als men duidelijk verneemt waar het geld blijft.

d. M.

SCHOOLFANATISME.

Bij de heerschende meening dat schoolonderwijs het meest noodige is voor iedereen, dat men ook den Oosterling geleidelijk tot leerplicht moet opleiden, is het wel eens goed het oordeel te vernemen van eminente mannen, die in hun leven gewoon waren tegen den stroom op te roeien en er een eigen meening op na te houden. In dit verband vestigde men onze aandacht op een artikel in *Le Correspondant* van 10 Juni jl. geschreven door Emile Faguet naar aanleiding van een boek van Gaston Strauss over de politiek van Renan. Het betreft een van de vele gezichtspunten, waaruit men dezen veelzijdigen geleerde kan beschouwen. Het is niet de bedoeling om op zijne politieke inzichten hier verder in te gaan; slechts dit zij aangehaald om Ernest Renan te karakteriseeren: Hij was een aristocraat, een der weinigen, onder de denkers der 19e eeuw. Hij was het door natuur en door geboorte, want hij was verfijnd en hoog begaafd ter wereld gekomen. Daarbij voegde zich zijn clericale, idealistische opvoeding, geheel doordrongen van het denkbeeld dat het zich bezig houden met stoffelijke belangen een zedelijk gebrek is, iets om zich over te schamen, de bij uitnemendheid verachtelijke zonde. Zijn eerste stappen in het leven brachten hem daartoe

Want hij kon niet liegen en om niet onoprecht te zijn, heeft hij juist die rechtstreeksche stoffelijke belangen ten offer gebracht en toen voelde hij zich van adel, op grooten afstand van het gemeene; ridderlijk, behoorende tot eene klasse, die weinig leden telt, en hij mocht het zeggen met een trots — die de schrijver de laatste is om hem te verwijten — dat het juist dergelijke mannen zijn, welke, omdat het hun recht is, de menschheid tot haar welzijn moeten leiden.

En als hij denkt aan de toekomst der wetenschap, dan bestaat er voor idealisten van zijn gehalte slechts een enkele ware leer, de verheven leer volgens welke het streven der menschheid gericht is op het verkrijgen van een verhoogd bewustzijn, of zooals men het eertijds uitdrukte, van de grootste eere Gods. Doch zulk een verhoogd bewustzijn kan slechts door een intellectueele keurbende worden verkregen. De groote massa, hoe welonderwezen ook, kan zich geen verhoogd bewustzijn scheppen.

„Het lager onderwijs," zeide Renan eens tot den heer Brandés, „is eigenlijk een kwaad. Wat is een mensch, die lezen en schrijven heeft geleerd, waaronder ik versta iemand, die niets anders kan? Een dom en verwaand dier. Geef aan de enkelen zoo mogelijk een opvoeding van vijftien of twintig jaren, of geef ze niets. Elke midden-oplossing is zoo weinig geschikt om hun verstand te scherpen, dat zij alleen zal dienen om hun beminnelijken aanleg, hun instinct en hun gezond oordeel te bederven. Slechts voor zeer goed onderwezen personen is het onderwijs voordeelig; de halfgeleerden moeten beschouwd worden als nuttelooze en aanmatigende apen."

Dit is hetzelfde denkbeeld dat men bij Rousseau aantreft, als hij zegt dat hetgeen wij niet weten ons veel minder schade berokkent, dan hetgeen wij meenen te weten.

Zonder de boutade van Renan al te letterlijk op te vaten, mogen wij niet blind zijn voor den grond van waarheid, die er in ligt en het is merkwaardig dat ook intelligente inlanders bij de tegenwoordige richting, iets dergelijks voelen. In het *Koloniaal Weekblad* van 17 Juni jl. wordt uit de *Bintang Soerabaja* een oordeel overgenomen van „Anggono" over het onderwijs, dat de Javaan van gouvernementswege kan genieten. Men leest daar o.a. het volgende: „Over het algemeen is men erg ingenomen met het feit, dat er zoovele scholen worden opgericht. Schrijver meent echter te moeten wijzen op de schaduwzijde van dien maatregel. Als de Javaansche knaap uit een gezin van landbouwers wat geleerd heeft, acht hij zich te hoog om later weder tot de landbouwende klasse terug te keeren, dan is zijne illusie om in 's lands dienst te treden."

. . . . . .

„De kinderen van den kleinen man, die de school bezoeken, trachten in alles het voorbeeld van prijaji-kinderen te volgen. Zij moeten evenals deze netjes gekleed voor den dag komen en den vrijen tijd besteden met allerlei spelletjes of met rond te slenteren. Zij verliezen uit het oog dat honderden adellijken en kundigen ook in den ambtenaarsstand opgenomen wenschen te worden." . . . . . .

„Dat het Gouvernement den inboorling onderwijs geeft, vindt schrijver goed, maar zooals dit op dit oogenblik gegeven wordt, keurt hij af; hij vermeent zelfs, dat het de luiheid van den Javaan bevordert. Kinderen van landbouwers, die niet van plan zijn in 's Lands dienst te treden, zijn, zoodra zij de school verlaten hebben, in zéér korten tijd het geleerde weer vergeten." . . . . . .

De fout ligt waarschijnlijk daarin dat men het verschil tusschen onder-

wijs en werkelijke opvoeding uit het oog verliest. Slaat men in Renan's bekend leven van Jezus het tweede hoofdstuk op over Jezus' opvoeding dan vindt men daar een analoog denkbeeld: „Het schoolonderwijs teekent bij ons, met betrekking tot de persoonlijke waarde, een scherpe grens tusschen degenen die het ontvingen en hen die er verstoken van bleven." Dit is niet het geval in het Oosten, noch in het algemeen in de goede Oudheid. De toestand van lompheid, waarin bij ons, tengevolge van ons op zich zelf staand en geheel individueel leven, degeen blijft staan, die geen scholen bezocht, is onbekend in die maatschappijen, waar de zedelijke beschaving en vooral de algemeene geest van den tijd worden overgedragen door het voortdurend verkeer van de menschen onderling. De Arabier, die geen enkelen onderwijzer heeft gehad, is dikwijls niettemin zeer voornaam; want de tent is een soort academie, die altijd open staat, en waarvan door de onderlinge aanraking van welopgevoede lieden, een groote geestelijke en zelfs letterkundige beweging uitgaat. De kieschheid in manieren en de scherpzinnigheid van geest hebben in het Oosten niets gemeen met hetgeen wij opvoeding noemen. Het zijn juist de schoolgeleerden, die daar voor verwaand en slecht opgevoed doorgaan. In dien maatschappelijken toestand is de onwetendheid, die bij een ander mensch tot een lageren stand veroordeelt, de voorwaarde voor groote dingen en eene groote oorspronkelijkheid."

HET STANDPUNT DER MOHAMMEDANEN IN BRITSCH-INDIË.

Op 24 Juni jl. had te Londen in Caxton Hall, Westminster, de eerste jaarlijksche vergadering plaats van de Londensche afdeeling der „All-India Moslem League", waarop Aga Khan, de voorzitter van dien Bond, het woord nam en zeide dat veel menschen in Engeland, zelfs onder de welonderrichte kringen, als zij hoorden van de Moslemsche „minderheid" er geen goede voorstelling van hadden, dat deze, volgens de laatste volkstelling, niet minder dan 62 millioen zielen telde; dat de percentsgewijze verhouding tot de geheele bevolking, sedert een veertigtal jaren geleden de eerste tienjarige volkstelling werd verricht, voortdurend toenam en dat deze nu 21¼ pCt. bedroeg van het geheel — een cijfer dat nog niet omvatte de talrijke en dappere grensstammen, welke binnen de staatkundige grenzen van het Britsche Rijk vielen. De deugdelijkheid en rechtvaardigheid hunner aanspraken in verband met de hervormingen, was door een overstelpende meerderheid van de leidende organen der openbare meening erkend, en in het bijzonder door het voornaamste blad van allen, de *Times*. Toch was dit bemoedigende en bevredigende feit van ongedachte zijde tegen hen gekeerd. Spreker was nooit zoo verbaasd geweest, als toen hij in de *Times* van 6 Maart jl. een bericht van den specialen Indischen correspondent van dat blad las, waarin vermeld werd dat hooge ambtenaren in Noordelijk Indië hunne ongerustheid hadden geuit met betrekking tot de instemming welke de eischen der Mohammedanen verwierven. Die ongerustheid sproot voort uit de vrees dat zulk een instemming „eene ongewenschte opwinding in de gemoederen der Mohammedanen zou verwekken." (*Gelach.*) Zij verzochten niets meer dan een billijk aandeel in de grondwettige voorrechten, welke thans aan het Indische volk verleend stonden te worden. Indien een zelfstandig pleidooi voor zulk een vraag uit sommige ambtelijke kringen wantrouwen had gewekt, dan kon dat alleen zijn ontstaan door dat de ongeregeldheden der laatste jaren er toe geleid hadden de voor hen

geopende uitzichten te verwringen en omdat kwade invloeden aan het werk waren geweest. Men had door het verkeerde einde van den verrekijker gezien — (*gelach*) — en het was te hopen dat die bezorgheid in het vervolg op betere gronden zou rusten. Op het oogenblik bestond er stellig geen gevaar voor onredelijke opwinding. De maatregelen, welke het Indische gouvernement op het punt stond te nemen, bleven zeer ten achteren bij de beloften die waren afgelegd. Onlangs had Lord Morley te Oxford er aanspraak op gemaakt, dat hij alle beloften, die aan het volk van Inlië gedaan waren, in vervulling had gebracht; maar ongelukkig kon niet gezegd worden dat dit het geval was, met betrekking tot de bijzondere voorrechten der Mohammedanen. Sprekende in het volle gevoel zijner verantwoordelijkheid als voorzitter van hun bond en na zijn woorden wel overwogen te hebben, zeide de spreker zonder aarzeling dat, indien in den vorm welke de regeeringsplannen ten slotte zouden aannemen, die beloften niet volkomen zoowel naar den geest als naar de letter in vervulling werden gebracht, de Indische hervormingen gedoemd waren op eene mislukking uit te loopen. (*Luide toejuichingen.*) Het was overal en niet in het minst in een land als Indië onmogelijk om een grondwettig stelsel behoorlijk uit te werken, als een groote en belangrijke afdeeling van het volk teleurgesteld bleef en zonder eene wezenlijke vertegenwoordiging werd gelaten en als eene andere afdeeling triomfantelijk kon juichen, omdat het haar vergund was een feitelijk monopolie in de vertegenwoordiging te bereiken. Omdat zij er voor bedanken zulk een stelling met voldoening te aanvaarden, werden zij „Separatisten" genoemd. Het was een feit dat geen gemeenschap in Indië de hunne overtrof waar het gold te arbeiden aan de ware eenheid der Indische volkeren. Als de tijden daarvoor rijp waren, dan zouden zij gereed zijn om mede te werken en zich te vereenigen met elke afdeeling, geen elementen van vijandschap koesterende, hetzij openlijk of bedekt, tegen de kracht en het voortduren van het gezag van hun Souverein, of van de Britsche tusschenpersonen, welke dit in Indië vertegenwoordigden. Het was afhankelijk van deze onvermijdelijke voorwaarde of de Indische Moslems al of niet voornemens zouden zijn, zich voortdurend af te keeren van eenige kenmerkende zijde of onderdeel van het Indische politieke leven. Doch versmelting kon niet daadwerkelijk tot stand worden gebracht door een of andere wetgevende of administratieve uitspraak — zij moest ontstaan langs de lijnen van geleidelijke ontwikkeling; en die ontwikkeling moet zoowel maatschappelijk en industrieel als politiek zijn (*Gejuich*). Het verheugde hem dat die noodzakelijkheid werd ingezien door de beste geesten onder de hedendaagsche Hindoe-denkers en dat o.a. de heer Rechter Sankaran Nair in zijn laatste toespraak als voorzitter van de „Indian Social Conference" er den nadruk op legde. Hij wenschte een beroep te doen op de leiders van de staatkundige denkbeelden der Hindoe's in het algemeen om bij het geven van een vorm aan hunne staatkunde van dat gezonde gezichtspunt uit te gaan; en aldus met hen mede te werken aan een politiek, die, mits goed opgevat, wel verre van die te vertragen het aanbreken van den dag zou verhaasten, waarop de uit evolutie ontstane eenheid der Indische volkeren zou komen. Zij vroegen eenvoudig dat onweerlegbare feiten erkend zouden worden bij het in elkander zetten van de nieuwe kiesinstelling. (*Gejuich.*)

De heer Ameer Ali, President van de Londensche afdeeling, zeide, bij een voorstel om een motie van dankbetuiging tot Aga Khan te richten, dat pogingen in het werk waren gesteld om de eenstemmigheid der Indische Moslems met betrekking tot de hervormingsplannen zoo gering mogelijk te maken. Als geheel genomen had het Mohammedaansche Indië zich ondub-

belzinnig en eensgezind uitgesproken en het had betuigd dat, tenzij daarin hunne positie verzekerd werd, zooals dit eerst door Lord Minto en later door Lord Morley beloofd was, de nieuwe orde van zaken hunne staatkundige ondergeschiktmaking beteekende van een gedeelte van een andere gemeenschap, die met hen in eeredienst, wetten, gebruiken, levensopvattingen en gewoonten verschilde. Met andere woorden het heft van bestuur en wetgeving zou feitelijk overgaan in handen van mededingers.

De aanspraak van den Mohammedaan op de deelneming in de grondwettige voorrechten, die nu verleend zouden worden, was door de regeering vrijwillig erkend. Deze voorrechten waren de vrije gift van den Souverein — (*toejuichingen*) — en de Kroon was bevoegd om te bepalen hoe de verschillende gemeenschappen in die weldaad zouden deelen. Zij was bevoegd te zeggen dat bij de toebedeeling het eene deel niet in een positie zou worden geplaatst, waarbij dit over een ander deel zou heerschen; dat de belangen van den een niet ondergeschikt gemaakt of opgeofferd zouden worden aan de eerzucht en de belangen van een ander (*Gejuich*). Sedert Lord Morley zich verbonden had om hun aanspraken op de kiesbevoegdheid ten volle toe te staan, was de houding van het Indische gouvernement in vele opzichten veranderd, hetgeen een betreurenswaardige uitwerking had op den geest der bevolking en haar opvatting van Britsche rechtvaardigheid (*Gejuich*). Zij wisten nu nog niet waar zij stonden of welke vorm de Moslemsche vertegenwoordiging ten slotte zou aannemen. Als onderstelde vervulling van de hun gegeven belofte, die even stellig in bewoordingen als ondubbelzinnig van beteekenis was, werd hun nu eene schikking aangeboden, die zij als noodlottig beschouwden voor een wezenlijke vertegenwoordiging. Deze verwaarloozing van de wenschen van het volk kwamen spreker voor in tegenspraak te zijn met het democratische beginsel, waarop het nieuwe régime gegrond scheen. De Mohammedanen zouden de voorgestelde regeling niet gewillig aanvaarden, en het zou hem niet verwonderen als de groote massa onder hen er toe besloot om er zich volstrekt op een afstand van te houden. (*Toejuiching*).

Uit het weekblad *India* van 2 Juli blijkt dat de congresmannen volhouden dat een aantal Mohammedanen op hun hand zijn en niet genegen om met de leiders van den Moslem-Bond een soort van politieken zelfmoord, zooals het blad het noemt, te begaan.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O. I. ARCHIPEL.[1])

---

1. 27

BALANIPA.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende Manawari, bestuurder van Balanipa verklaar:

Ten eerste: dat Balanipa een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve staat onder heerschappij van Nederland; dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal als Hoogstderzelver vertegenwoordiger, uit wiens handen ik het bestuur over Balanipa aanvaard.

Ten tweede: dat ik mij in geenerlei staatkundige aanrakingen zal stel-

---

[1]) Zie Juli-afl. bl. 91/3.

len met vreemde mogendheden, zullende de vijanden van Nederland ook mijne vijanden, de vrienden van Nederland ook mijne vrienden zijn.

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot Balanipa door of namens den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië zijn of zullen worden getroffen en dat ik in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens den Gouverneur-Generaal of Diens vertegenwoordiger zijn of zullen worden gegeven.

Aldus gedaan en beëedigd te Balanipa den 2den Augustus 1906 (of den elfden der maand Djoemadil achir van het Mohammedaansche jaar 1324) en opgemaakt in drievoud.

Hier stonden stempel en handmerk van Manawari, bestuurder van Balanipa, zoomede de handteekenigen van de Hadathoofden van Balanipa.

AKTE VAN ERKENNING EN BEVESTIGING.

Nademaal Manawari, bestuurder van Balanipa op den 2den Augustus 1906 de aan deze akte gehechte verklaring heeft bezegeld en onderteekend, zoo wordt voornoemde Manawari door mij onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië plechtiglijk erkend en bevestigd in zijn waardigheid van bestuurder van Balanipa, zullende hij, zoolang de in bovenbedoelde verklaring aangegane verbintenis door hem wordt nageleefd, in die waardigheid door het Gouvernement worden gehandhaafd.

Ten blijke waarvan hem één exemplaar van deze akte van erkenning en bevestiging zoomede één exemplaar van de bovenbedoelde door hem afgelegde verklaring zullen worden uitgereikt.

Aldus opgemaakt in triplo te Madjene den 7den Augustus 1906.

De Civiele Gezaghebber van Mandar,
(*w. g.*) LANZING,
Majoor.

Deze akte van erkenning en bevestiging, zoomede de hieraan gehechte verklaring zijn goedgekeurd en bekrachtigd op den 19 November 1906.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w.g.) J. B. VAN HEUTSZ.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w.g.*) VAN REES.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements Secretaris,
(*w.g.*) M. S. KOSTER.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
(w.g.) A. E. ELIAS.

1. 28. BALANIPA.

NOTA VAN TOELICHTING.

Op 9 Juni 1905 werd met het zelfbestuur van Balanipa een gelijksoortig contract gesloten als met de andere Mandasche staatjes in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden (1), en op 7 Juni 1906 werd dit contract door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië goedgekeurd

[1]) Zie de nummers 2, 3 en 4 van dezen bundel (*Ind Gids* Jan. 1908 bl. 71, 76, Febr. 1908 bladz. 217).

en bekrachtigd onder een dergelijk voorbehoud, als bij die contracten was gesteld.

De troebelen in dit landschap, die met den overval te Madjene op 6 Juni 1906 een aanvang namen, waren echter oorzaak dat aan het voorbehoud niet werd voldaan, het contract kwam dientengevolge niet in werking en het zelfbestuur van Balanipa legde evenals de zelfbesturen, in No. 40 van de Gedrukte stukken der Tweede Kamer, zitting 1906—1907—265 genoemd [1]), de Korte Verklaring af, waarna de bestuurder Manawari in zijne waardigheid werd erkend en bevestigd.

Balanipa is samengesteld uit de volgende landen en eilanden: Nopo, Samasoendoe, Mosso, Todang-Todang, Renggeang, Lemosoesoe, Balanipa, Salarie, Lemba-Lemba, Nemara, Lombo, Batoe, Pamboesoeang, Palisi, Laerong, Pendoeloengan, Batoeladja, Timbong, Ale-Ale, Limboro, Birienglenban, Lembe, Lakkang, Roei, Loedjo, Tangelang, Madjapai, Poetapi, Salonase, Patemiro, Satoko, Sabaliwali, Poesoei, Daäloe, Taramanoe, Kamandee, Tjampalagiang, Nepo, Boekoe, Mapilie, Podang-Podang, Loeloe, Pombedjambi, Poesoe, Boeloebengi, Lego, Karoba, Saboera, Batoe, Riso, Daka, Tapongan, Beloewa, Tandoeng, Tadasoera, Padang, Talempong, Sapola.

De voornaamste havens zijn:

Laboewang Tjampalagiang, Laboewang-Laboewan, Laboewang Pamboesoeang, Laboewang Karama, Laboewang Babasalo.

Voor onze vroegere politieke verhouding tot Balanipa zij verwezen naar de Nota van Toelichting No. 26.

1. 29. MADJENE, PEMBAOEWANG, TJINRANA.

VERKLARINGEN.

Ik ondergeteekende ..... bestuurder van ..... verklaar:

Ten eerste: dat het landschap ..... een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië, en derhalve staat onder de heerschappij van Nederland; dat ik mitsdien steeds getrouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal als Hoogstderzelver vertegenwoordiger, uit wiens handen ik het bestuur over ..... aanvaard.

Ten tweede: dat ik mij in geenerlei staatkundige aanrakingen zal stellen met vreemde mogendheden, zullende de vijanden van Nederland ook mijne vijanden, de vrienden van Nederland ook mijne vrinden zijn.

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot ..... door of namens de Koningin der Nederlanden dan wel den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië of Diens vertegenwoordiger zijn of zullen worden vastgesteld of toepasselijk verklaard en dat ik in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens den Gouverneur-Generaal of Diens vertegenwoordiger zijn of zullen worden gegeven.

Bovenstaande verklaring is afgelegd (voorzien van stempel, onderteekening of handmerk) en beëedigd door elk der hoofden hieronder vermeld. De namen der door hen bestuurde landschappen, de dagteekening van de verklaringen en van de besluiten, waarbij die verklaringen zijn goedgekeurd en bekrachtigd en de hoofden zijn erkend en bevestigd, volgen mede hieronder.

[1]) Zie *Ind. Gids* 1908 II, biz. 1236.

Nummer.	Namen van hoofden die de verklaring hebben afgelegd.	Namen van de door hen bestuurde landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening van de besluiten waarbij de verklaringen zijn goedgekeurd e. d. landschapshoofden zijn erkend en bevestigd.
1	Rammang Patta Lolo.	Madjene.	15 Februari 1908.	26 Mei 1908.
2	Simanangi Pakarama.	Pembaoeang.	13 Februari 1908.	„
3	Pagiling.	Tjinrana.	14 Decemb. 1907.	1 April 1908.

(1. 30.) MADJÈNE, PEMBAOEWANG, TJINRANA.

NOTA VAN TOELICHTING.

In Juni 1905 werden met de zelfbesturen van deze landschappen nieuwe contracten gesloten, gelijksoortig aan die met de andere Mandarsche staatjes in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden (1) en door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië werden deze goedgekeurd en bekrachtigd onder een dergelijk voorbehoud, als bij de andere contracten was gesteld. Tengevolge van de in Juni 1906 in deze landschappen uitgebroken onlusten, werd echter aan het voorbehoud niet voldaan, de overeenkomsten traden dus niet in werking en nadat de rust was hersteld, werd van deze zelfbesturen, evenals van die van andere landschappen waar gewapend verzet was voorgekomen of steun verleend aan vijanden van het Gouvernement, de korte verklaring gevorderd.

Daar deze verklaringen alle gelijkluidend zijn, worden zij in den gebruikelijken vorm collectief medegedeeld (zie laatstelijk de gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1906—1907, 265, no. 40).

Daar de bestuurder van Tjinrana I Roekaloemoe op 15 Juli 1907 was vermoord en de bestuurster van Pembaoewang I Latta, zoomede de bestuurder van Madjene I Djoewara wegens het voorgekomen verzet van hunne waardigheid waren vervallen verklaard, werden de tot hunne opvolgers gekozen bestuurders Pagiling (maradia van Somba en Vazal van Tjinrana), Simanangi Pakarama (zoon van den in 1873 verbannen en sedert overleden maradia van Balanipa) en Rammang Patta Lolo (zoon van den in 1899 overleden maradia van Madjene) in hunne waardigheid erkend en bevestigd.

Voor onze vroegere politieke verhouding tot deze landschappen wordt verwezen naar de Nota van Toelichting, No. 26.

Madjene bestaat uit de volgende landen en eilanden: Salabosi, Totoli, Sorejang, Baroega, Tande, Pombobarang, Palili en Poea Abang; de havens zijn BangaE, Sorejang, Tjamba en Baoeroe.

Pembaoewang bestaat uit de landen en eilanden: Adolang, Bababoelo, Paloerangan, Timbogadieng, Loewaworo en Sirindoe; de havens zijn Pembaoewang, Bababoelo en Loewaworo.

In Tjirana zijn de voornaamste landstreken: Mosso, Somba, Limboro,

1) Zie de nummers 2, 3 en 4 van dezen bundel. (*Ind. Gids* Jan. 1909 bl. 71 en Febr. bl. 217).

Tatatalisa, Karema, Tameroddo, Oöna, Poetadda en Paninggalan; de havens zijn Somba, Lakading, Palipie, Binanga, Sabalang, Lombona en Bonde Bonde

(1. 31.) LOEWOE,

VERKLARING.

Ik ondergeteekende We Kambo Daeng Risompa, bestuurster van Loewoe verklaar:

Ten eerste: dat Loewoe, enz. (gelijkluidend met de drievoudige verklaring in 1. 27 van Balanipa, behoudens verwisseling van naam).

Aldus gedaan en beëedigd te Palopo den 19den September 1905 of den negentienden der maand Radjeb van het Mohammedaansche jaar 1323 en opgemaakt in drievoud.

Hier stonden de stempel en handteekening van We Kambo Daeng Risompa, Bestuurster van Loewoe zoomede de handteekeningen van hare landsgrooten.

In tegenwoordigheid van:
(Hier stonden de namen der getuigen.)

AKTE VAN ERKENNING EN BEVESTIGING.

Nademaal We Kambo Daeng Risompa bestuurster van Loewoe op den 19en September 1905 de aan deze akte gehechte verklaring heeft bezegeld en onderteekend, zoo wordt voornoemde We Kambo Daeng Risompa door mij onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië plechtiglijk op nieuw erkend en bevestigd in hare waardigheid van bestuurster van Loewoe, zullende zij, zoolang de in bovenbedoelde verklaring aangegane verbintenis door haar wordt nageleefd, in die waardigheid door het Gouvernement worden gehandhaafd.

Ten blijke waarvan haar één exemplaar van deze akte van erkenning en bevestiging zoomede één exemplaar van de bovenbedoelde door haar afgelegde verklaring zullen worden uitgereikt.

Aldus opgemaakt in triplo te Palopo den 19den Setpember 1905.

De excursie-commandant in Loewoe,
(*w. g.*) DE WIJS.

Deze akte van erkenning en bevestiging, zoomede de hieraan gehechte verklaring zijn goedgekeurd en bekrachtigd op den 19den Juli 1906.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w.g.*) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w.g.*) VAN REES.

Voor eensluidend afschrift,
Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) HULSHOFF POL.

Voor eensluidend afschrift:
De Secretaris-Generaal bij het Dept. van Koloniën,
(*w.g.*) A. E. ELIAS.

1. 32 LOEWOE.

VERKLARING.

Wij ondergeteekenden We Kambo Daeng Risompa, Datoe en de Hadatsleden van Loewoe verklaren voor ons en onze onderdanen ten behoeve van

het Gouvernement van Nederlandsch-Indië afstand te doen van al onze aanspraken op de Possostreek en ons mitsdien niet verder te zullen inlaten met de zaken van die landstreek of de aldaar gevestigde personen.

Aldus gedaan te Palopo den 25sten Februari 1907 (of den twaalfden der maand Moeharam van het Mohammedaansche jaar 1325) en opgemaakt in drievoud.

Hier stonden stempel en handteekening van We Kambo Daeng Risompa, Datoe van Loewoe, zoomede de stempel en handteekeningen van de Hadatsleden van dat landschap.

De Civiel Gezaghebber in Loewoe,
(*w. g.*) G. K. DYKSTRA.
In onze tegenwoordigheid
(Hier stonden de namen der getuigen).

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 9den Juli 1907.

De Gouveneur-Generaal van Ned.-Indië,
(*w.g.*) J. B. VAN HEUTSZ.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
enz. (als bij Balanipa).

(1. 33) LOEWOE.

NOTA VAN TOELICHTING.

Nadat uit de slechte gezindheid van Loewoe was gebleken, dat met dit landschap langs vredelievenden weg niets te bereiken viel, werd in 1905 tot gewapend optreden besloten. Dit had tot gevolg dat de voornaamste hoofden hunne onderwerping aanboden. De bestuurster van Loewoe, We Kambo Daeng Risompa, teekende, evenals de zelfbesturen van andere landschappen in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, de korte verklaring, waarna zij in hare waardigheid werd erkend en bevestigd (September 1905).

Reeds in 1899 was door de Regeering in beginsel beslist dat het wenschelijk was het gebied benoorden het meer van Posso, waarop Loewoe aanspraken deed gelden, aan den invloed van het landschap te onttrekken.

Een eerste stap in deze richting werd gedaan toen We Kambo Daeng Risompa bij haar optreden als vorstin van Loewoe op aandrang van onzerzijds verklaarde te zullen medewerken tot de regeling van de noordelijke grens van Loewoe op nader door het Gouvernement aan te geven wijze (Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1901—1902—169 No. 43), doch de met de vorstin in 1904 omtrent den afstand van de Possostreek gevoerde onderhandelingen leidden tot geen resultaat. Toen nu, na het breken van het verzet van Loewoe in 1905, door het zelfbestuur de korte verklaring was geteekend, werd over den afstand van de Possostreek (1) opnieuw met het zelfbestuur in overleg getreden, welke onder-

[1]) Omtrent den invloed van Loewoe in Midden-Celebes zie *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* deel XLIV, pag. 242 e. v.: Mededeelingen vanwege het Nederlandsche Zendelingen-Genootschap 1901, pag. 153 e. v.; Verslagen van de Algemeene Vergaderingen van het Indisch Genootschap 1904, pag. 137 v. v.; 1906 pag. 85 v.v. 96; 1908, pag. 86 v.v.

handelingen eindigden met de bewilliging in den afstand van Loewoe's aanspraken ten behoeve van het Gouvernement.

De ter zake door het zelfbestuur onderteekende verklaring, gedagteekend 25 Februari 1907, wordt met de hooger bedoelde korte verklaring en akte van erkenning en bevestiging thans overgelegd.

HET ENGELSCH-SIAMEESCHE VERDRAG.

Blijkens het verdrag, dat 10 Maart jl. te Bangkok tusschen Engeland en Siam gesloten is, staat laatstgenoemd land aan Engeland onvoorwaardelijk af de staten Kelantan, Kedah, Trengganoe, Rhaman en het zuidoostelijk deel van Ranga (Patani) en eenige eilanden, waarvan Langkawi het voornaamste is. Het verworven gebied heeft een oppervlak van 30 à 32.000 K.M^2 en telt naar schatting 450.000 zielen. Behalve de waarde, die deze landschappen op zich zelf hebben, leveren zij voor Groot-Britannië het voordeel op dat de Engelsche bezittingen op het schiereiland Malakka er door worden afgerond en dat de grens met Siam thans duidelijk is vastgesteld.

Omtrent het staatje K e l a n t a n verneemt men, dat daar in 1902 rechten werden verkregen door den Engelschman Duff, welke vrijwel met die van een protectoraat overeenkwamen. Die rechten werden later bevestigd door aan den Radja een Britsch raadsman, den heer Graham, toe te voegen. Door de samenwerking van de heeren Duff en Graham werden op administratief, financieel en economisch gebied in dit rijkje reeds zooveel verbeteringen aangebracht, dat de waarde van den uitvoerhandel in 1907 tot 4½ milioen gulden was gestegen. Die uitvoer bestaat uit rijst, kopra, vee, geta-pertja, hout en dergelijke. Het land moet groote minerale rijkdommen bevatten en er is reeds een Engelsche Maatschappij gevormd om in de rivier van Kelantan naar goud te baggeren, terwijl er ook tinafzettingen van hoog gehalte aanwezig zijn.

In het rijk K e d a h speelt een ander Engelschman, de heer Hart, sedert 1905 ongeveer dezelfde rol als de heer Graham in Kelantan. Hoewel nog niet zoover gevorderd als daar, is men in dit landschap op den goeden weg en worden belangrijke werken uitgevoerd om de zeehaven Alor Star in te richten, waarvan eenige maanden geleden een voltooid havenhoofd is ingewijd. In dit rijkje is de nijverheid der bevolking zeer ontwikkeld. Uit de tinmijnen worden jaarlijks 600 ton metaal gewonnen, maar bovendien worden zijden en katoenen stoffen uitgevoerd alsmede wapenen, welke op het geheele Maleische schiereiland een goeden naam hebben. Het rijk van Kedah is zeer oud. In het artikel „Tochten (oudste ontdekkings-) tot 1497" van den heer Rouffaer in de *Encycl. van Nederl. Indië* (bl. 365) leest men dat de kustvaart der Hindoe's zich derwaarts uitstrekte en dat de naam sedert het jaar 850 A. D. in de Arabische bronnen voorkomt en pl. m. 675 als „Ka-la" in de Chineesche. Het is dan ook niet te verwonderen dat de Sultan met die annexatie door Engeland maar matig is ingenomen, daar hij ten opzichte van Siam vrijwel onafhankelijk was. Volgens een bericht in het *Alg. Handelsblad* van 30 Juni zou hij geweigerd hebben een detachement der „Malay State Guides" onder dak te brengen en zich eerst tot den koning van Siam willen wenden. In het algemeen zou er bij de hoofden der staatjes ontstemming heerschen, omdat zij door Engeland niet voldoende in den afstand van hun gebied zijn gekend.

Het meest op een afstand heeft zich T r e n g g a n o e gehouden, dat zich meer dan de naburige staten tegen den Engelschen invloed verzette

doch evenals deze groote minerale schatten moet bevatten. De beide andere in te lijven gebieden, R h a m a n en een deel van R a n g a, hebben minder te beteekenen, maar zij vormen een enclave in het overige gebied en zijn daarom door Engeland aangevraagd.

Een belangrijk punt van het verdrag vormt de toezegging door Engeland namens de Gefedereerde Maleische Staten gedaan om aan Siam 48 millioen gulden te leenen voor den aanleg van een spoorweg, welke Bangkok met de nieuwe grens van Siam moet verbinden. Er bestaat reeds een lijn van de hoofdplaats naar Petsjaboeri en de opnemingen zijn daar voorbij al gevorderd tot Bandon. Aan de andere zijde is de spoorverbinding tusschen Singapore en Penang reeds geheel voor het verkeer geopend. Engeland is nu voornemens deze lijn met die van Zuid-Siam in vereeniging te brengen en later van daar een verbinding over de waterscheiding van het schiereiland in de provincie Tenasserim met Moulmein te maken, waardoor eene aansluiting met de spoorwegen in Birma wordt verkregen. Van Penang tot Rangoon is een afstand van 1600 K.M., doch dit is geen bezwaar, waardoor de Engelschen zich zullen laten afschrikken, wanneer men denkt aan de groote politieke en commerciëele voordeelen verbonden aan eene directe spoorverbinding van Bombay en Calcutta met Singapore.

Het was juist twee jaren geleden, in Maart 1907, dat Siam een overeenkomstig verdrag sloot met Frankrijk, waarbij aan dit land de drie grensprovinciën Batambang, Sien-Réap en Sisophon werden afgestaan in ruil voor het grondgebied van het aan zee gelegen Kratt en Damsaï en tegen afstand van de eigen jurisdictie over Fransche onderdanen en Aziatische beschermelingen (*Ind. Gids* 1907 I bl. 761).

Wat de overwegingen zijn, die Siam tot dezen dubbelen afstand van grensgebied hebben bewogen, is niet geheel duidelijk. Men zou er het groote gewicht uit kunnen afleiden, dat het hof van Bangkok hecht aan de vrijheid om eigen administratie en rechtspraak in volle onafhankelijkheid en souvereiniteit te voeren en zich geheel te bevrijden van de knellende banden van exterritorialiteit. Voorts moet men aannemen dat het gezag van Siam in die grensprovincies toch niet groot was en dat de onzekere begrenzing telkens aanleiding gaf tot conflicten met het buitenland. Men zoude dan de voorkeur geven aan een kleiner, goed afgebakend en goed beheerscht gebied, boven een grooter domein, waardoor men zich in menig opzicht de handen gebonden zag.

Hoe het zij, als men de kaart beschouwt, schijnt het niet onwaarschijnlijk dat hiermede door Siam nog niet de laatste concessies gedaan zijn. Hoe meer het Maleische schiereiland zich economisch ontwikkelt, hoe meer de doorgaande spoorwegverbinding met Birma en Bengalen op den voorgrond zal komen en daarmede de wensch dat deze lijn geheel op Britsch grondgebied moge vallen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Juli 1909.

INHOUD.

Australië en Nederl.-Indië. — Geknoei met Sumatra-koffie. — Slapheid der Regeering tegenover haar ambtenaren. — Semarang en het wereldverkeer der naaste toekomst. — Spoorwegen ter Oostkust van Sumatra. — Over het nut van bosschen. — De leiding van het boschwezen in N.-I. — Opcenten op landsbelastingen. — Gemeenten in Suriname. — Het bestuur en de boschnegers in Suriname. — Lichtpunten in Atjeh. — De Julianaboom te Koeta-Radja. — Defensie van Java met behulp van Javanen. — Indische kunstnijverheid. — Haventoestanden te Soerabaja. — Costuum van Inlandsche Vorsten. — Nederland en Venezuela. — De suikerfabriek Djatiroto. — Kinderspelen in Engelsch Nieuw-Guinea. — Te veel bestuursbemoeienis. — Contractbreuk. — De New-Yorksche koffermoord. — Nederlandsch spreken van Inlandsche ambtenaren. — Kolonel J. J. K. Enthoven. — De kennis omtrent onze koloniën. — Veiligheid en rechtspraak op Java. — Europeesch-Chineesche scholen. — Van der Steur's liefdewerk. — Slangenvellen. — Onze opiumpolitiek in de buitenlandsche pers. — Opvoedscholen en voogdijraden voor Indië. — Het soembangan-gebruik. — Coöperatie in de dessa. — Aardbeving op Sumatra. — De Chineezen-quaestie te Batavia. — De moord op Sir William Curzon Wyllie. — Journalistieke bescheidenheid. — De inlandsche pers. — Oostersche hulde aan Prinses Juliana. — De stembus en de Koloniën. — Een nieuwe industrie.

Australië en Nederlandsch-Indië. In de *Locomotief* van 8 Mei jl. en in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Juni vindt men eene bespreking van een rapport door den heer B. Streefland, industrieel, aan de Regeering van Nederl.-Indië uitgebracht en bij de Landsdrukkerij te Batavia in het licht gegeven, betreffende eene studiereis van 9 Oct. tot 10 Dec. 1908 door hem in Australië gemaakt. Hij bezocht Townsville en Brisbane, Sydney, Melbourne, Launceston en Hobart, Adelaide, Fremantle en Perth en won overal uitvoerige inlichtingen in, terwijl hij door de transacties, die hij zelf aanging, een praktischen blik in de zaken kreeg. Zijn conclusies zijn optimistisch met betrekking tot de vooruitzichten van Java's handel met dit uitgestrekte land, vooral omdat, ondanks de politiek van bescherming en van bevoorrechting van het Britsche moederland, de handel met dit laatste niet vooruit gaat, daar Engeland niet van zijn gewoonten afwijkt en vele zendingen tot klachten aanleiding geven. Uit eenige cijfers blijkt dat de invoer van het Vereenigd Koninkrijk in 1902—'06 met 6.66 pCt. afnam, vergeleken met die van 1887—'91 en terwijl de invoer van de Britsche koloniën met 23.10 pCt. vermeerderde, bedroeg zulks 80.65 pCt. voor dien uit de overige landen. Daar voor vele artikelen uit het Ver. Koninkrijk de invoerrechten preferent zijn, is het voor Java zeer moeilijk deze tegen concurreerende prijzen aan de markt te brengen. Omtrent s u i k e r wordt aangeteekend, dat de productie van Queensland en New South Wales niet voldoende is om geheel Australië te voorzien. Er wordt daarom suiker van

Mauritius, Fidsji en Java ingevoerd, waarbij dit eiland verreweg het leeuwendeel heeft. Tot dusver bestaat er echter geen invoer van witte suiker en in weerwil van de hooge invoerrechten (£6 per ton) zou Java deze zeer goed naar Adelaide en Fremantle kunnen exporteeren; de vracht naar laatstgenoemde plaats is £1 per ton. Voor gepelderijst is nagenoeg geen markt; Brisbane, Sydney en Melbourne hebben een legio pelmolens. In ongepelde bestaat echter een vrij groote handel. Australië heeft veel kapok noodig; door de lage vracht, welke de nieuwe Paketvaartlijn bedingt, zal deze handel geheel in handen van Java-huizen zijn te brengen. Ook voor thee bestaan goede vooruitzichten, daar in Australië de Javathee langer bewaard kan worden dan andere soorten. Daar van koffie de productie van Australië niet noemenswaard is, willen de meeste firma's den invoer van Java gaarne bevorderen. Met betrekking tot den houthandel zegt de schr. o. a. dat waar Australië voornamelijk rijk is aan hard hout en er behoefte bestaat aan zacht hout, dat men nu van Zweden, Noorwegen, Amerika en Nieuw-Zeeland betrekt, er tusschen Nederlandsch-Indië en Australië een enorme handel in dit artikel zal ontstaan, zoodra het gouvernement er toe zal overgaan zijn uitgestrekte bosschen op de Buitenbezittingen te exploiteeren. Voor de zeepfabrieken worden voorts enorme massa's kopra verbruikt, waarvan in 1906 voor £175.329 waarde werd geïmporteerd. Ook de invoer van pisangs, thans voor £35000 à £40.000 waarde per jaar uit Fidsji geïmporteerd, kan een prachthandel zijn.

Merkwaardig is dat de uitvoerhandel van Australië zoo toeneemt en in 1906 £24.992.851 meer waarde had dan de import, welk verschil in 1886 nog slechts £12.478.360 bedroeg. De voornaamste artikelen, die naar Java uitgevoerd worden, zijn meel, boter, appelen en kolen. De nieuwe stoomvaartverbinding (zie onze Febr.-afl. bl. 230) zal er veel toe bijdragen dien handel te doen toenemen en de *Loc.* hoopt dat de Regeering in het rapport van den heer Streefland eene krachtige aansporing moge vinden om een einde te maken aan het onverantwoordelijk en tergend talmen met de verbetering van de twee voornaamste exporthavens, Soerabaja en Semarang. Zeker steekt dit sterk af bij hetgeen omtrent de Australische havens wordt medegedeeld: Men staat perplex over de groote, doelmatige havens en pieren, die men in Australië aantreft. Sydney had een enorme natuurlijke haven, doch men heeft de millioenen niet gespaard om haar te normaliseeren en haar tot de grootste, schoonste en meest doelmatige van de wereld te maken. Brisbane en Melbourne hebben reuzenhavens en betrekkelijk kleine plaatsen als Adelaide en Fremantle kunnen bogen op een enormen aanlegsteiger met dubbel spoor.

* * *

Geknoei met Sumatra-koffie. In het overzicht „De Batavia-markt", voorkomende in de *Locomotief* van 12 Mei jl., worden eenige betrouwbare berichten medegedeeld, die den schrijver uit Padang bereikten over de koffie, bestaande uit Bovenlandsche (interior), Painan, Ajer Bangis, Ankola en Mandheling. Vóór de afschaffing der gouvernements koffiecultuur werden op de Maart-, Juni-, September- en Decemberveilingen de koffies tegen prachtige prijzen verkocht. Nu deze is vrijgegeven, wordt de koffie door Maleische opkoopers en Chineesche handelaren onuitgezocht in de verschillende kampongs opgekocht en naar de lastgevers te Padang gezonden, die het product na uitzoeken meestal per zeilschip naar New-York verschepen. Door dien directen opkoop is het product niet beter geworden. De kampongbewoners willen liefst altijd maar geld zien en rissen alles van de

handel te doen toenemen en de *Loc.* hoopt dat de Regeering het rapport boomen, wat maar verkocht kan worden, waartoe de opkoopers hen aanzetten door maar rijp en groen aan te nemen om het commissieloon machtig te worden. Alle middelen worden daarbij te baat genomen om te bedriegen en het is meermalen voorgekomen dat bij voorbeeld koffie afkomstig van Tanah Datar (Fort-van-der-Capellen) naar Loeboek Sikapeng werd gezonden om vandaar uit als duurdere Ajer-Bangis-koffie te Padang te worden aangebracht. Ook is beweerd geworden dat enkele partijen, op dezelfde wijze behandeld, werden doorgezonden naar Ankola en Mandheling. Dit bedrog, waardoor goedkoopere koffies als duurdere soorten te Padang verkocht werden, heeft niet lang geduurd, doordat de concurrentie zulks aan het licht bracht, doch de Europeesche firma's staan toch telkens aan dergelijke onaangename verrassingen bloot en het schijnt dat de keuring van deze koffies niet zoo gemakkelijk gaat als men zich dat dikwijls wel voorstelt. De oogst van S. W. K. wordt dit jaar geschat op ongeveer 55.000 pikols tegen 32 à 35.000 in het vorige jaar. Daar vooral in de Bovenlanden en Tapanoeli veel gronden in gebruik worden genomen tot bijplanting van koffie, behoeft men niet bevreesd te zijn dat de productie zal te niet gaan. Het is dan echter te hopen dat de bevolking niet door de genoemde praktijken den naam van het product in discrediet zal brengen.

* * *

Slapheid der Regeering tegenover haar ambtenaren. In zijn „Links en Rechts" in de *Locomotief* van 15 Mei jl. bespreekt de hoofdredacteur het geval van een jong ambtenaar B. B. die in één jaar tijds kans zag voor duizenden guldens schuld te maken en daarbij de vraag hoe de regeering heeft op te treden tegenover ambtenaren, die door eigen schuld, ten gevolge van verregaande lichtzinnigheid, failliet zijn verklaard. Niet iedere klerk of ambtenaar behoeft deswege ontslagen te worden uit 's lands dienst; maar wel behoort dit naar zijn meening te geschieden als het geval een ambtenaar betreft, die tegenover de Inlandsche hoofden en de Inlandsche bevolking het Nederlandsche gezag, het Bestuur vertegenwoordigt. Wat geeft het of de Resident van Cheribon (zie onze vorige afl. bl. 977) al aan zijn Inlandsche ambtenaren voorhoudt, dat zij de tering naar de nering moeten zetten, wanneer zij herhaaldelijk kunnen waarnemen, dat de Regeering Europeesche bestuursambtenaren die zich aan veel erger dingen schuldig maken in 's lands dienst houdt. De evenbedoelde jeugdige ambtenaar, wiens handelingen doen denken aan idiotisme of aan criminaliteit, is wel uit zijn betrekking ontslagen, doch op wachtgeld in den dienst gebleven.

Zeide Mr. Gastman bij zijne installatie als President van het Hooggerechtshof o.m.: „dat de eerlijkheid van den rechter aan die zijner medeburgers ten goede komt, dat zijn eer tevens die der natie is", hetzelfde, zoo niet in sterker mate kan van de bestuursambtenaren gezegd worden. Hunne onwrikbare eerlijkheid en goede trouw komen aan die der Inlandsche ambtenaren en Inlandsche bevolking ten goede; hunne eer is die der door hen bestuurde bevolking; een volk dat zich bestuurd ziet door oneerlijke regeeringsambtenaren demoraliseert. De Indische Regeering handelt niet naar dit axioma. De benoemingen in hooge ambten dragen de sporen van willekeur en tegenover onwaardige ambtenaren neemt zij slappe maatregelen. Er volgt nu in het artikel een ernstig verwijt over een ambtenaar, die zich schuldig had gemaakt aan de ergerlijkste vexatie ten nadeele der Inlandsche bevolking en niettemin e e r v o l uit 's lands dienst ontslagen werd. Zooals bekend was dit een pensioen-quaestie en nadien heeft de Re-

geering om de handen vrijer te hebben bepaald, dat ook aan niet-eervol ontslagen ambtenaren een zekere „ondersteuning" kan worden verleend. Intusschen is in den feitelijken toestand geen verandering gekomen en men zegt: „dat de oorzaak van het slappe optreden der Indische Regeering tegen onwaardige landsdienaren te zoeken is in vrees voor „gezanik" of „gedonder" — welk woord zeker iemand liever gebruikt — in de Tweede Kamer." Oneervol ontslagenen achten zich steeds verongelijkt, vinden dan altijd wel een Kamerlid, die volle inlichting van den Minister vraagt, die natuurlijk terecht moet komen bij de Indische Regeering, en deze heeft er dan maar weer alle soesah van. „Men loopt de kans dat de beslissing verkeerd uitvalt en men den ontslagen ambtenaar in Indië weer op zijn dak krijgt, waardoor men een mal figuur slaat en in de verlegenheid geraakt. Veel beter is het dan den ambtenaar in godsnaam maar niet te ontslaan of althans niet oneervol! Inderdaad zijn er antecedenten en actualiteiten op dit gebied, voor de Indische Regeering verre van aangenaam."

Om een en ander te voorkomen, wordt door de *Loc.* eene commissie van beroep in Indië aanbevolen, doch zij meent dat de regeering evenals alle regeeringen er tegen opziet een stukje van haar macht prijs te geven door het instellen van zulk een college, dat echter geheel zou passen in Art. 49 R. R. In afwachting van een administratieve rechtspraak zou eene dergelijke instelling echter de Regeering kunnen afhelpen van hare weifelende en slappe houding tegenover ambtenaren, die een schande zijn voor hun corps, een verderfelijken invloed uitoefenen op hun Inlandsch personeel en onberekenbare schade toebrengen aan het prestige van ons bestuur.

* * *

Semarang en het wereldverkeer der naaste toekomst. In de *Locomotief* van 21 Mei jl. bespreekt E. S. de door de Engelsch-Russische entente mogelijk geworden spoorweg-verbinding Londen—Calcutta, welk traject in 8 dagen zou zijn af te leggen. De afstand Calcutta-Singapore is 1650 Eng. mijlen en zou per turbine-boot 3½ dag vorderen zoodat de mail in 12 dagen te Singapore zal kunnen zijn. Met het oog op de belangen, die Australië er bij heeft, wordt het de vraag of het niet voordeelig zou wezen met zulk een snelboot de mails van Singapore direct via Semarang te vervoeren. Bij verbetering van de spoorgemeenschap op Java (een 12-uurs verbinding met Batavia) zou West-Java er hoogstens 6 uur bij verliezen, doch Oost-Java er bij winnen en als de Australische mail verder overland naar Banjoewangi werd vervoerd, zoude zij vandaar per snelboot naar Port-Darwin gebracht kunnen worden en verder partij zijn te trekken van de Port-Darwin Spoor. Ook andere verbindingen als Calcutta—Rangoon—Yunnan—Hongkong en die van Weenen via Novibazar, Saloniki en Larissa met Athene, van waar de mail met snelbooten naar Port-Said kan worden overgebracht, komen in dit artikel ter sprake.

* * *

Spoorwegen ter Oostkust van Sumatra. In de *Java-Bode* van 24 Mei jl. komt een artikel voor van den heer A. Kruisheer te Fort de Kock, die een drietal jaren als civielgezaghebbber in Tamiang werkzaam was en thans niet met instemming in het *Nieuws v. d. D. v. N.-I.* van 31 Maart jl. las, dat als de Sembilan-geul (*Ind. Gids* 1908 I bl. 380) gereed is het gouvernement op zich zou nemen het bouwen van een steiger en loodsen voor algemeen gebruik nabij het eindstation (aan de Aroebaai) der Delispoorwegmaatschappij, enz. Hij wijst er op dat er thans drie projecten bestaan voor het tot stand brengen der verbinding van de Atjeh- en Delispoorwegnetten. Het om-

streeks 1905 ontworpen plan, dat hij A noemt, beoogt de verbinding van Langsar—Toenong, over Kwala-Simpang, Soengei Lipoet (Boven Besitan) met een punt van de Deli-lijn, die van Bindjey naar Tandjong-Poera loopt. Hoewel de aanleg niet goedkoop zal zijn, moeten aan deze verbinding geene bijzondere technische bezwaren verbonden wezen. Het tweede plan, B, is aangewezen op de in 1908 op de schaal 1 : 2.000.000 uitgegeven overzichtskaart van Sumatra (*Ind. Gids* 1908 II bl. 1582), n.l. de verbinding van Kwala Simpang via Boekit Kramat over de Besitan-rivier rechtstreeks met het eindpunt van den Deli-spoorweg aan de Sembilan-geul. Bij het aanleggen van den karreweg van Pangkalan-Brandan naar Salahadji is voldoende gebleken, dat spoorwegaanleg hier niet op terrein-bezwaren zou behoeven af te stuiten; alleen is er een vrij groote brug noodig over de Besitan. Het derde plan, afkomstig van den administrateur der Deli-Sp.-Mij., dat men gevoeglijk het plan „Schadee" kan noemen, wordt voorgestaan door den Luit.-Kol. De Rochemont, thans Chef van Exploitatie van de Atjeh-tram. Deze wil de Atjeh-lijn doortrekken over Kwala-Simpang tot Pangkalan Siata aan de uitmonding van de Salahadji-rivier in de Aroebaai en de Deli-lijn tot een punt op den vasten wal, dat tegenover de Zuidpunt van het eiland Sembilan ligt. De communicatie tusschen beide stations zou dan met veerbooten, die goederen-prauwen kunnen sleepen, worden onderhouden. Het doel van den schrijver is om er op te wijzen dat men zich met dit plan, dat t.a.p. in dit tijdschrift niet ongunstig werd beoordeeld, met half werk tevreden stelt. Nu Langsar als oceaanhaven is losgelaten tegenover de Sembilan-haven, is het te verklaren dat men plan A laat varen, doch dat men om een brug te sparen, die misschien een millioen zal kosten, van plan B afziet, wordt betreurd. Door het aannemen van het plan „Schadee" wordt het vonnis over de Langsar-haven nader bekrachtigd en door de lijnen gescheiden te houden zal het aan de Deli-Sp.-Mij. gemakkelijk vallen haar hooge tarieven te handhaven, terwijl bij onmiddellijke aansluiting dat tarief-verschil onhoudbaar zou blijken. Dan vindt de schrijver dat bijhaventje te Pankalan Siata, door de Kompay-geul bij hoog water met 17 voet diepgang bereikbaar, niet in 's lands belang. Indien de Sembilan-geul te allen tijde voor schepen met grooten diepgang bevaarbaar is, wordt betwijfeld of een gezagvoerder zijn vaartuig nog in de smalle Kompay-geul zal wagen om naar Pangkalan-Siata te gaan. Als men toch wil besparen dan is het beter de Atjeh-tram niet verder dan Kwala Simpang door te trekken, waardoor ook de brug over de Tamiang wordt uitgewonnen. Indien dan een eind gemaakt wordt aan de fiscale abnormaliteit, dat men in Tamiang voor te Langsar aangevoerde goederen èn hassil-, èn invoerrechten moet betalen (d.i. voor kramerijen pl. m. 20 pCt.), dan zullen de Tamiang-planters stellig Langsar als hun haven gaan beschouwen en heeft deze een reden van bestaan te meer. Voor doorgaand personenvervoer naar Pangkalan-Brandan zou met een automobiel langs den nieuwen weg volstaan kunnen worden. Eindelijk wordt nog opgemerkt dat bij uitvoering van plan B de op het eindpunt benoodigde werkplaatsen ook particulier werk voor de schepen zouden kunnen verrichten, waardoor de kosten ten deele zouden worden gedekt.

* * *

Over het nut van bosschen. In de Mei-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* schreef de Regent van Serang, R. T. A. A. Djajadiningrat, ten dienste der Inlandsche hoofden, die het Hollandsch niet machtig zijn, een opstel over dit onderwerp, waarvan de hoofdinhoud, volgens een door ons geraadpleegd deskundige op het volgende neerkomt:

In het Zuidelijk deel van de Residentie Bantam leggen vele inlanders nog hoema's aan door van een stuk boschgrond alles om te kappen en te verbranden en als de asch na eenigen tijd met den grond vermengd is, worden met een stok gaten gemaakt, waarin de zaadpadi wordt gelegd. Dit kan nog een tweede en derde jaar gebeuren, maar dan is de bodem uitgeput en wordt naar een ander stuk woesten grond omgezien. Het gevolg is dat duizenden bouws boschgrond waardeloos worden gemaakt en niets anders voortbrengen dan lantana en alang-alang. Nu heeft de Indische regeering bepaald dat het aanleggen van hoema's moet worden tegengegaan, maar de dessaman evenmin als menig prijaji ziet daarvan het nut in en denkt: er is nog zooveel woeste grond, waarom zouden de menschen daar niet van profiteeren. Daarom achtte de schrijver het wenschelijk het nut van bosschen zoowel voor den dessaman als voor den prijaji duidelijk te maken, in verband met hetgeen hij daaromtrent aantrof in de *Wetensch. Bladen* no. 9 van 1904 in een opstel van Félix Regnault. Deze schrijver deelt mede dat de boomen niet alleen de verdamping uit den bodem belemmeren door hunne bladeren en wortels, maar dat zij ook de omringende lucht vochtig houden en wolkvorming bevorderen. De lucht boven bosschen zou 3½ pCt. meer waterdamp bevatten dan waar geen boomen zijn. In Wurtemberg is het verschil in temperatuur tusschen de lucht in het bosch en daarbuiten op de open vlakte soms 8° C. en als de lucht vandaar in het bosch treedt vormt zich damp en stofregen. Verschillende voorbeelden worden aangehaald van landen, die tengevolge van ontwouding onvruchtbaar zijn geworden, zooals Griekenland, Spanje, Palestina en Arabië. De oorzaken van dat verdwijnen der bosschen ligt in de behoefte aan hout voor huizen, schepen, enz. en hoe beschaafder een volk wordt, hoe meer het voor allerlei doeleinden hout noodig heeft. Wanneer men nog op de leeggekapte terreinen vee laat weiden, inzonderheid geiten, dan wordt alles kaalgevreten en onvruchtbaar. De plantengroei wordt belemmerd, de humus spoelt weg en er ontstaat een steenachtige bodem, waarop niets kan groeien, zooals in het Zuiden der afd. Serang en in het Noorden der afd. Pandeglang. In zulke ontwoude streken, die in den drogen tijd vaak geheel waterloos zijn, komen in den regentijd hevige bandjirs voor, terwijl bij rivieren, die in woudrijke streken ontspringen het verschil in afvoer in de beide moessons lang niet zoo groot is, zooals bijv. in de rivieren Maribaja, Gangsa en Gong, die van den woudrijken Slamat en Gadjah afkomen. Misschien, zegt de Regent, zullen de lezers denken dat, als er zooveel menschen zijn, de grond toch productief gemaakt moet worden, want de inlander leeft immers hoofdzakelijk van de opbrengst van den grond. Dit is wel waar, doch die opbrengst is ook te verkrijgen door boomen te planten, zooals klapper-, karet- en vruchtboomen. Er is nog veel grond, die voor den rijstbouw benut wordt, maar de bergwouden moet men met rust laten. De schrijver zou wenschen dat men, evenals in Italië, op Java de schoolkinderen een dag per jaar speciaal vacantie gaf om boomen te planten.

Hoewel ons dat temperatuurverschil van 8° C. voor Indië wel wat groot voorkomt (in djatibosch zal dit zeker niet bestaan) schijnt het artikel zeer geschikt om door zijn overtuigenden en eenvoudigen vorm goede denkbeelden onder den Javaanschen middenstand te verspreiden. Veel gelukkiger komt het althans voor, dan een opstel over den invloed der bosschen op het grondwater, hetwelk de April-afl. van het *Ind. Tijdschr. voor Nijv. en Landb.* opende en waarin omtrent den stand van het grondwater, het verschil in regenval boven naald- en loofboomen, alsmede omtrent de stijgkracht van

vocht in hooge boomen uitspraken voorkomen, die of aan drukfouten doen denken of aan verkeerd aangehaalde citaten.

* * *

De leiding van het Boschwezen in N.-I. Naar aanleiding van het bericht, onlangs in de dagbladen verspreid, dat de Hoofdinspecteur van het Boschwezen zijn ontslag had gevraagd, wegens de gebrekkige regeling zijner verhouding tot den Directeur van Landbouw, schrijft zijn afgetreden ambtsvoorganger, de heer A. E. J. Bruinsma in het tijdschrift *Cultura* van Juni jl. een artikel over die verhouding in het algemeen, zooals zij thans bestaat, ingevolge het dienstreglement, opgenomen in de Bijbladen no. 5164 en 6429. Die regeling blijkt wel steeds meer te zijn ingericht op zelfstandigheid van den Hoofdinspecteur, die den Inspecteurs hun dienstkring aanwijst en aan wien volledige bevoegdheid is verleend tot indeeling en tewerkstelling van het gezamenlijke technische boschpersoneel, maar er zijn nog altijd sommige bepalingen van kracht, welke de schrijver in lijnrechten strijd acht met den feitelijken toestand, zooals die reeds sedert 1897 heeft bestaan en zich meer en meer heeft ontwikkeld. Nog altijd zijn de boschbeheerders in zake het beheer der voorloopig ingerichte djatibosschen, ondergeschikt aan de Hoofden van Gew. Bestuur, en de schrijver meent dat daarbij ten onrechte de mogelijkheid is ondersteld eener splitsing van den dienst in een technisch en in een administratief en politioneel onderdeel. Volgens een andere bepaling is niet de Hoofdinspecteur maar de Directeur de leider van het boschbeheer en bepalen zich de bevoegdheden van den eersten tot het doen van voorstellen en het opmaken van het jaarverslag en kan men uit art. 5 van het dienstreglement lezen, dat het instellen van plaatselijke onderzoekingen, de contrôle op het terrein, iets exceptioneels moet blijven, in elk geval voorafgegaan door een lastgeving van den departementschef. Er worden nu voorbeelden aangehaald, hoe bij andere diensttakken, zooals P. en T. (St. 1908 no 85), mijnwezen en staatsspoorwegen (St. 1906 no. 39) de zelfstandigheid van den dienstchef beter is gewaarborgd en dat zelfs Bijblad 5853 aan den Chef der Opiumregie bevoegdheden toekent, gewoonlijk slechts gegeven aan hoofden van departementen. Voorstellen van den schrijver om in deze verandering te brengen zijn tot dusver zonder gevolg gebleven. Hij acht het een onloochenbaar feit, dat al wat er goeds bij het boschwezen is bereikt, niet zou zijn tot stand gekomen zonder het initiatief en den aandrang uit den boezem van dat boschwezen zelf. De inkomsten zijn in de laatste tien jaren verdubbeld en de jaarlijks uitgevoerde houtmassa is verdriedubbeld, terwijl in 1897 is begonnen met de inrichting der djatibosschen tot houtvesterijen: „een maatregel, die voor de plaatselijke bevolking een weldaad is, die in hooge mate tot verbetering van de bosch- en bodemgesteldheid strekt, en die thans reeds jaarlijks inkomsten van verscheidene tonnen gouds aan de schatkist afwerpt." Voorts wijst hij op de van 1897 dagteekenende mogelijkheid om de exploitatie van de door particuliere aannemers versmade bosschen ter hand te nemen, op het zuiveren van dood hout van sommige bosschen en het kappen van gedevasteerd bosch in eigen beheer, waardoor vroeger verloren gaand hout aan de inlandsche bevolking kan worden verstrekt, op de vele duizenden H.A. door het boschwezen met caoutchouc beplant, enz. Dit alles vormt het bewijs dat evenals in alle landen, waar een staatsboschbeheer bestaat, de bloei en de ontwikkeling daarvan evenredig zijn aan de mate van den invloed, dien de deskundige technici op de regeling der boschaangelegenheden hebben weten te verwerven. Het boschwezen moet daarom een technischen chef bezitten,

wiens onafhankelijkheid gewaarborgd is, anders dreigt volgens den schrijver het voortdurend gevaar dat de niet deskundige departementschef zelf de teugels van het boschbewind wil grijpen en den technischen chef ter zijde stelt.

Naar het ons voorkomt wordt in deze beschouwingen te veel voorbijgezien dat elke tak van staatsdienst wel zijn speciaal technische eischen heeft, waarover deskundigen in de eerste plaats te oordeelen hebben, doch dat aan het beheer ook algemeen economische en politieke zijden zijn, die zeer wel of zelfs beter door leeken te beoordeelen zijn, omdat zij het onderling verband der verschillende takken van bestuur en de algemeene belangen beter overzien. Juist om die reden zijn er noodig departementen van algemeen bestuur. En nu is er speciaal bij het boschwezen eene politiek in wording van geleidelijke invoering van algeheele staatsexploitatie, met terzijde stelling van het particuliere element, waarvan de nuttigheid bij de meeste boschambtenaren een soort geloofsartikel is geworden, doch waartoe leeken nog niet geheel zijn bekeerd. Wel wordt gaarne toegegeven dat op de wijze der houtvesterijen het maximum nuttig kubiek aan hout uit de bosschen zal worden verkregen, doch het blijft de vraag of, als die wijze van exploiteeren over de tienvoudige oppervlakte is ingevoerd, de geldelijke resultaten in zooverre bevredigend zullen zijn, dat men die voorraden van zeer heterogene afmetingen ook behoorlijk zal kunnen van de hand zetten. Wel wordt veel verwacht van de behoefte aan hout in het land zelf, maar als men als een voordeel hoort noemen dat de jaarlijksche uitgevoerde houtmassa verdriedubbeld is, dan schijnt deze bron van afzet toch op den duur van voorname beteekenis en moet er, wil men geld zien, ook gewerkt worden op de eischen van de buitenlandsche markt. Het kan dan wellicht voordeeliger zijn geheele boschperceelen tot spoorwegdwarsliggers te verkappen, dan er bergen balken van niet gewilde afmetingen uit te halen, die op de stapelplaatsen blijven liggen.

In hoever het thans met het verkoopen van het reeds in eigen beheer gekapte hout gaat, is niet duidelijk. Bij de berekeningen omtrent het rendement der houtvesterijen wordt de waarde van het onverkochte hout medegeteld (zie *Ind. Gids* 1905 II bl. 1877). Thans leest men echter in de dagbladen het bericht dat de Resident van Rembang gemachtigd is om met „The Borneo Co. Lim." een overeenkomst aan te gaan voor de levering tegen respct. 26½, 24½ en 7 pCt. boven de vastgestelde limiteprijzen van alle reeds op de stapelplaatsen Ngandong, Ngidoong en Nglambangan aanwezige houtwerken, zoomede van die, welke gedurende de jaren 1909 en 1910 op eerstgenoemde plaats en 1909—1911 op de beide andere, zullen worden aangebracht, terwijl in Semarang een dergelijk contract moet gesloten zijn met den handelaar Th. L. Kan voor de houtwerken op de stapelplaatsen der houtvesterijen Noord-Kradenan en Noordwest-Wirosari aanwezig of tot en met 1911 daar aan te brengen, resp. tegen 21 en 26 pCt. boven de vastgestelde limiteprijzen. De toekomst zal nu moeten uitwijzen of een dergelijke verkoop en bloc steeds mogelijk en voordeelig zal zijn.

* * *

Opcenten op landsbelastingen. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 Juni jl. ontleent aan het *Bat. Nbl.* het bericht dat bij den gewestelijken raad van Banjoemas het voorstel aanhangig was van eene verordening tot heffing van opcenten, voor plaatsen door dien Raad aan te wijzen, op de hoofdsom van de inkomstenbelasting voor Europeanen en van de bedrijfsbelasting der Vreemde Oosterlingen, ten behoeve van het gewest Banjoemas, te benutten

voor de verbetering van de straatverlichting van een zevental plaatsen. Die verhooging zoude bedragen 32 pCt. van de hiervoor bedoelde landsbelastingen en voor het loopende jaar, waarvan reeds de helft verstreken was, 16 pCt. Het *Bat. Nbl.* acht het te waardeeren dat de inlander van het bijdragen in deze heffing wordt vrijgesteld, doch vindt haar voor de Europeanen en Vreemde Oosterlingen alleen voor dit doel zeer hoog. Waar moet het bij zulk een maatstaf naar toe, als andere noodige uitgaven voor politie, hygiëne en onderwijs eerlang nog meer van de draagkracht der ingezetenen zullen vergen? Blijkens een nader bericht in genoemd blad is het voorstel door den gewestelijken raad verworpen.

* * *

Gemeenten in Suriname. De Gouverneur van Suriname heeft aan de Koloniale Staten eene ontwerp-verordening aangeboden, waarbij ter nadere uitvoering van art. 115 van het R. R. van Suriname regelen worden vastgesteld, betreffende de samenstelling, inrichting en bevoegdheid van plaatselijke besturen. Uit het historisch overzicht in de toelichting blijkt, dat reeds in 1873 eene commissie omtrent het oprichten van gemeentebesturen advies uitbracht, dat deze eenparig van oordeel was, dat zulks tot verbetering in de administratie zou kunnen leiden, maar verdeeld over de vraag of zulks bezuiniging zou geven en betreffende de kosten en de krachten der burgerij om die te dragen. De Gouverneur acht de instelling alleszins wenschelijk, omdat toekenning van medezeggenschap aan de plaatselijke ingezetenen t.a.v. plaatselijke belangen tot eene goede behartiging van deze moet leiden, terwijl hij oordeelt dat bij doelmatige inrichting naar bezuiniging gestreefd zal kunnen worden. Zooveel het kan moet in het oog gehouden worden, dat de instelling van gemeentebesturen geen extra-onkosten mag veroorzaken.

Als deze verordening is vastgesteld, zal ter uitvoering van het eerste artikel een voorstel worden gedaan om te bepalen, waar gemeentebesturen zullen komen en dan zal Nickerie het eerst aan de beurt zijn. De Gouverneur betoogt dat de ambtenaren, die nu tevens voor de gemeente werkzaam zullen wezen, uit dien hoofde wel meer werk zullen krijgen, doch dat hun dienst als gouvernementsambtenaar in gelijke mate verlicht zal worden. Splitsing van hunne bezoldiging zal het gevolg van de decentralisatie zijn. Wat de geldmiddelen betreft staat art. 148 R. R. v. Sur. belastingheffing in den weg, doch een deel van de staatsinkomsten zal hun worden toegewezen. Waar thans het financieel evenwicht nog niet bereikt is, stelt de Gouverneur zich voor dat de decentralisatie tot het bereiken daarvan zal medewerken, daar de uitgaven tot dusver veelal voor plaatselijke belangen worden gedaan en waar het billijk is dat deze zooveel mogelijk worden bestreden uit de plaatselijk opgebrachte middelen, zullen de algemeene koloniale uitgaven dien ten gevolge verminderen en daarmede de subsidieering door het moederland. Zonder wijziging van het Regeeringsreglement acht de Gouverneur het geoorloofd om zoo noodig plaatselijke opcenten op de belastingen te heffen, omdat deze per koloniale verordening worden vastgesteld en als die opcenten dus slechts in die verordening worden genoemd, dan is aan art. 148 R. R. voldaan.

In een hoofdartikel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 Juni jl. wordt dit voorstel besproken. Vooreerst wordt het de vraag geacht of in Ned.-Guyana personenkeus en werk genoeg is voor gemeentebesturen en of er in werkelijkheid veel door veranderen zal, doch wat binnen het oordeel van een ieder in de West valt, is de vraag of het Regeeringsreglement van

Suriname met die regeling accoord gaat en dit wordt hier ontkend. Het bewuste art. 115 heeft slechts de gelegenheid geopend tot de oprichting van waterschappen, maar liet de verdeeling in districten en gemeenten alleen als louter administratieve groepeering toe. Niet alleen de tekst maar ook de historie steunt die opvatting, want toen in 1892 het Voorl. Verslag de mogelijkheid van „eigen middelen" voor die districten en gemeenten wenschte ingelascht te zien, weigerde de M. v. A. dit. Eerst door een wijziging van het R. R. in den geest van de O.-I. decentralisatie-wet van 1903 zouden district en gemeente eigen corporaties met eigen middelen kunnen worden. Wordt het ontwerp heilzaam geoordeeld, dan zal men dus eene wijziging van het R. R. hebben af te wachten, of alles wat op gemeentefinanciën betrekking heeft er uit moeten lichten. Anders zou het Opperbestuur zich genoodzaakt zien een besluit tot vernietiging „wegens strijd met de wet" aanhangig te maken bij den Raad van State, „die in zijne tegenwoordige samenstelling allicht een belangstellend doch critisch oog zou hebben voor deze ook overigens wel wat oppervlakkige nabootsing van het Nederlandsch gemeenterecht."

* * *

Het bestuur en de boschnegers in Suriname. De quaestie met de boschnegers, betreffende het verkeer op de, als heilig beschouwde, Auka-kreek, waarvan sprake was in onze April-afl. bl. 552 is op bevredigende wijze opgelost door de zending derwaarts van den heer C. A. J. Struyken de Roysancour, die met succes de Aukaner boschnegers tot rede wist te brengen, want blijkens een in de *Nieuwe Courant* van 16 Juni uit *Onze West* overgenomen bericht hebben zij een sedert uitgezonden goud-expeditie naar die kreek voor het vervoer volle medewerking verleend. Zijn eerste overwinning was dat hij het opperhoofd Osesi tot zich heeft doen komen op Abetre-joeka, een plaatsje eenige dagen varens vóór de residentie van dat opperhoofd, en een tweede nog grootere, dat hij hen medenam naar de Auka-kreek en persoonlijk liet helpen bij het opstellen van een paal, waarop vermeld staat dat die kreek voor het verkeer is opengesteld, bekrachtigd door beider handteekening. Deze overwinning werd bezegeld doordien de heer Struyken zich aanstonds eenige uren ver de kreek liet opvaren door boschnegers. Bij dit alles moesten vele moeilijkheden worden overwonnen en meermalen dreigde de expeditie te mislukken. De heer S. heeft door zijn optreden het prestige van het bestuur hersteld en blijk gegeven van grooten tact in eene zeer delicate aangelegenheid.

* * *

Lichtpunten in Atjeh. In de Atjehkroniek van de *Nieuwe Courant* werd reeds meermalen gewezen op den gunstigen invloed, die ons werkelijk vredelievend streven aldaar heeft, kenbaar door de zorgen voor onderwijs, veestapel, enz. Terwijl overvloedig feiten-materiaal wordt geleverd, dat zulks bij de bevolking waardeering vindt, blijkt nu weder uit het nummer van 20 Juni jl. dat men tegenwoordig bij onderlinge twisten niet ongenegen is tot het vreedzaam bijleggen daarvan. De Pédirsche hoofden en bevolking bijv. geraken overtuigd van het wenschelijke, ja noodzakelijke van orde en rust. Menig geschil, dat, tot voor enkele maanden terug, ongetwijfeld tot bloedvergieten en zeer langdurige wederzijdsche plagerijen aanleiding zou geven, wordt nu bij minnelijk overleg beslist. Zoo kwam, door bemiddeling van den gezaghebber der bovenstreken van de XXII Moekims, een grensgeschil tusschen de hoofden en bevolkingen van het Zuidoosten der VII

Moekims Pédir en die van het aangrenzende deel van eigenlijk Pédir tot oplossing. Een maand te voren gelukte het den Ass.-Resident Veenhuizen op dergelijke wijze de grens tusschen de landschappen Panté-Radja en Peudoeë, door middel van 7 inlandsche arbiters te doen vaststellen. In een bijeenkomst van hoofden te Merdoe werd bij meerderheid van stemmen beslist over de samensmelting van vier landschappen tot één hoeloebalangschap. „Dat oplossen van de verschillende quaesties door de bevolking zelf, —deze althans in de meening brengen dat zij zichzelf bestuurt, — is het kenmerkende der a e r a in Mei 1908 ingezet." Hoe moeilijk het echter is om de lieden van het „main prang" af te brengen, blijkt uit een sedert opgehelderde moordhistorie in Tangsé in Aug. 1908, eveneens in dat Pédir gelegen. Het was een geval van de veel besproken bila of bloedwraak. De gevallen Mat Ali had in 1905 een revolver geleverd aan den bendeleider pang Tjoet Bèn. Dit werd te Segli overgebriefd, weshalve Mat Ali in de kooi gezet en tot het betalen eener geldboete werd veroordeeld. Deze sloot zich daarna weder bij de verzetslieden aan en bracht zijn verrader om hals. Daarna werd hij weer „bevriend". Hij leverde de noodige aanwijzingen om op 9 Aug. 1908 den Kedjroeën Oebèt te kunnen doodschieten. Nu werd door de familie van dengeen die Mat Ali indertijd verraden had, de wraak voor diens dood uitgevoerd en wel door..... pang Tjoet Bèn, die in 1905 den revolver van Mat Ali kreeg, omdat hij naaste familie van den vermoorden aanbrenger was. Het Atjehsche leven hangt van zulke verwarde griezelijkheden aaneen.

* * *

De Juliana-boom te Koeta-Radja. Terwijl alle dagbladen vol staan van berichten over de feestvieringen ter gelegenheid van de geboorte van Prinses Juliana, vanwelke berichten het bezwaarlijk zou zijn een overzicht te geven, dient evenwel voor Atjeh een uitzondering gemaakt, naar aanleiding van een gedeelte van het uitvoerig relaas van den eigen berichtgever van het *Alg. Handelsblad* in het avondblad van 16 Juni. De eigenlijke feestdagen zouden een aanvang nemen op den tienden dag na ontvangst van de officiëele tijding en werden op 11 Mei ingezet met een vroolijke reveille op verschillende punten des morgens om 6 uur door de muziek en alle hoornblazers op verschillende punten van Koeta-Radja gespeeld, terwijl in de verte, maar steeds naderkomende de Atjehsche muziekinstrumenten uit de omliggende kampongs zich deden hooren.

Alles stroomde naar de groote messigit, waar de feestelijkheden een aanvang zouden nemen met het planten van een waringin-boom. Om de kuil waren enkele brandende waskaarsen geplaatst en in een breeden kring schaarden zich tal van belangstellenden daar omheen; de Atjehsche hoofden, bijna alle officieren en ambtenaren; priesters in hunne lange veelkleurige gewaden en een grooten drom toeschouwers. Op een symbolisch versierden wagen werd de boom naar den kuil gereden, waarop Toeankoe Mahmoed, vertegenwoordiger van het sultansgeslacht een toespraak hield, welke door den Gouverneur beantwoord werd; toen daarna de boom in den kuil was neergelaten wierp de Gouverneur de drie eerste scheppen aarde in den kuil, welke handeling door de voornaamste Atjehsche hoofden, ambtenaren en hoofdofficieren werd herhaald.

Het denkbeeld om dezen boom te planten in den vroegen morgen van den eersten feestdag is geheel van inlanders zelf uitgegaan.

„Moge deze waringin", zoo zegt de correspondent Si Anoe, „heilige- en tevens geluksboom naar de begrippen der inlandsche bevolking, op haar

initiatief door Atjeh's Gouverneur vóór de trotsche moskee geplant, het symbool zijn van een nieuw aangebroken tijdperk van rust en welvaart voor dit land.

„De Juliana-boom is geplant onder omstandigheden, die dezen wensch en die verwachting rechtvaardigen!"

* * *

De defensie van Java met behulp van Javanen is het opschrift van een lang artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Juni jl., geschreven door denzelfden R. M. Noto Soeroto, van wien reeds in de Juni-afl. bl. 830 is melding gemaakt. Hij heeft het over het Javaansche element in het Indische leger dat tot dusver niet tot zijn recht is gekomen, eensdeels omdat de militairen van dien landaard niet uit de beste elementen der bevolking worden gerecruteerd, anderdeels omdat zij in verschillende opzichten b. Europeanen en Amboneezen worden achtergesteld. Hij verwijst daarbij naar de lezing van den heer J. A. Gratama in de *Ver. t. beoef. v. d. Krijgsw.* en het opstel van den heer F. C. Hering in onze Juni-afl. en acht het voor een ieder duidelijk dat de gelijkstelling van den Javaanschen soldaat in a l l e o p z i c h t e n met zijn wapenbroeders van andere nationaliteit een eerste vereischte is. Reeds de verbetering van hun stoffelijke en zedelijke positie zal hunne gevechtswaarde tegen een inlandschen vijand aanmerkelijk verhoogen. Het komt ten slotte neer op het zeer prozaïsche „wiens brood men eet, diens woord men spreekt". Betere elementen zullen dienst nemen als de Javaan in het leger maatschappelijk even hoog staat als de Europeaan, Ambonees of Timorees. Het belang hiervan springt nog meer in het oog, wanneer er sprake is van defensie van de koloniën tegen een buitenlandschen vijand. En dan wordt de vraag opgeworpen of het „met den aard der koloniale staatkunde in overeenstemming is te brengen, dat de inlandsche bevolking l e v e n d i g in de militaire ontwikkeling van het overheerschende volk deelneemt; of liever door de overheerschers in hun militaire werkzaamheden in vredes- en oorlogstijd wordt opgenomen". De schr. bedoelt hiermede iets, waar hij in de politiek der regeering naar ziet streven, nl. tegemoetkoming der Javanen in maatschappelijk opzicht, door ze bijv. een werkdadig aandeel in het bestuur te laten nemen. Waar de vrees wordt geuit dat de ontwikkelden hunne wapens wel eens tegen hun eigen leermeesters zouden kunnen keeren wordt zulks oppervlakkig beschouwd niet ongegrond geacht, maar bij dieper nadenken als te pessimistisch verworpen, nu de vreemde heerschappij reeds zoolang duurde en de Javaan daaronder zich behagelijk voelt. Wel zijn nog niet allen van de bedoelingen der Regeering met de ethische koers doordrongen, doch zoolang wantrouwen bestaat, hebben de Nederlanders nog niet alles gedaan om die koers zoo ethisch mogelijk te maken. Vandaar dat het defensie-vraagstuk met de koloniale politiek zoo innig verbonden is. In verband daarmede vestigt schr. de aandacht op eene eventueele opleiding van Javanen aan de Kon. Mil. Academie. Vervolgens wordt er op gewezen dat de verdediging van Java door Javanen zulk een natuurlijke en logische eisch is, dat schr. daarover niet verder behoeft uit te weiden. De tijd moet daarbij komen dat de gewone Javaan begrijpt, dat het voortbestaan van zijn vrijheid, in zooverre hij ooit vrijheid genoot, van zijn natie, van zijn land door het Nederlandsch gezag wordt gewaarborgd. In hun historisch verleden heeft tweedracht en afgunst bestaan, zoodat zij nog ver verwijderd zijn van blakende vaderlandsliefde, maar ondanks dat alles is de liefde voor het Indische land bij den Javaan toch grooter dan die bij den Europeaan zal

zijn, althans wat het militaire gedeelte der bevolking betreft. Na over de onderlinge verhouding nog nader gesproken te hebben is de slotsom dat men: „het Javaansche volk, waar en wanneer het mogelijk is, in het hart moet prenten, dat de koloniale staatkunde om zijn bestwil wordt gevoerd, dat het zichzelf tot ondergang zou doemen, indien het in den zin had zich van de Nederlanders los te maken. Een legermacht, waar het Javaansche element sterk vertegenwoordigd is, toegerust met een diep nationaal bewustzijn, zal met beter kans op succes aan den vijand het hoofd kunnen bieden."

Het artikel van Raden Mas Noto Soeroto heeft in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 1 Juli een open brief aan den schrijver uitgelokt van den 1sten Luit. inf. O. I. Leger, J. C. A. Bannink, die er zijn voldoening over uitspreekt dat men thans eindelijk iets verneemt omtrent het denken en voelen van den Javaan zelf in deze aangelegenheid. De schrijver vraagt of nu het tijdstip niet is aangebroken dat de meer ontwikkelden, zooals bijv. de in Nederland studeerende Javaansche jongelui het voorbeeld aan hun landgenooten gaan geven door ook in het militaire leven deel te nemen. Wanneer zal de eerste Javaan zich aanmelden om voor officier te gaan studeeren aan de Militaire Academie? Terwijl vele Hollandsche studenten zich bekwamen voor reserve-officier, zou daarvoor ook belangstelling kunnen zijn bij de Javanen en dan zou de gelegenheid schoon wezen om Javaansche vrijwilligerscorpsen te gaan oprichten. Schrijver voorziet in de toekomst eene Javaansche vereeniging „Volks-weerbaarheid", een militair „Boedi Oetomo", waarvan eene bezielende kracht zal kunnen uitgaan. Tegenover een buitenlandschen vijand zou dan het leger niet meer alleen staan, maar als bondgenoot naast het volk. Een weerbaar Javaansch volk is beider ideaal en „de arbeid aan het bereiken daarvan besteed kan niet anders dan voldoening schenken en moet sympathiek wezen aan een ieder, die het wel meent met onze schoone koloniën."

* * *

Indische kunstnijverheid komt onder de aandacht van Nederlandsche lezers o.a. door publicaties in het fraai geïllustreerde tijdschrift van den architect Ed. Cuypers, *Het Huis, Oud en Nieuw*, waarvan de Mei-afl. het tweede gedeelte bevatte van een opstel over Bali en Lombok van den schilder W. O. J. Nieuwenkamp met afbeeldingen, zooals van een paneeltje met eigenaardig snijwerk, een deksel van een waterkan, een gekleurd houten beeld, enz. en de Juni-afl. eenige proeven geeft van Indische houtsnijkunst, toegelicht door den heer J. E. Jasper. Op de oudste proeven daarvan, gemakshalve als Compagnie's stijl aangeduid, werd het eerst de aandacht gevestigd door den heer Oosterhoff in *Elseviers Maandschrift* van 1898. In 1901 werden eenige exemplaren door de Vereeniging Oost en West te 's Gravenhage tentoongesteld en in 1907 verscheen de zeer artistiek verluchte en met zaakkennis geschreven verhandeling van Mevr. Serrurier-ten Kate over de Compagnie's kamer in het Museum van het Bat. Genootschap. Ook uit den term „barang Portugese", in de Molukken gebruikelijk, wordt afgeleid dat de eerste proeven van deze houtsnijkunst vervaardigd zijn in den Indo-Portugeeschen tijd. Vele voorwerpen zijn van het donkerbruine ebbenhout, dat tegenwoordig slechts op sommige eilanden in het Oostelijk deel van den Archipel voorkomt. Nu nog worden op de Sangir- en Talaut-eilanden en op Noord-Celebes meubels van ebbenhout vervaardigd. In die streken moeten deze voorbeelden van Alfoersche houtsnijkunst het eerst aan de Portu-

geesche zeevaarders zijn opgevallen en daarin is de vermoedelijke aanvang van den invloed der Portugeezen op de inlandsche huisvlijt te zoeken. Men ziet uit de afgebeelde voorwerpen hoe fraai de kunstenaars hun oude motieven op meubelen voor Europeesch gebruik weten te verwerken en hoe, bij geheel inlandsche voorwerpen zooals een prachtige Japarasche gongstandaard, de kunstenaar gebruik maakt van oude traditioneele motieven en toch aan zijn werk een persoonlijk cachet weet te geven.

Merkwaardig is wat medegedeeld wordt omtrent hetgeen in de kleine dessa Singkil in Sidoardjo nog wordt voortgebracht naar modellen die herinneren aan wat de voorvaders dezer houtsnijders voor de Compagnie's dienaren leverden. Ook de kustvaardigheid der Balineezen wordt in dit opstel besproken en door de afbeelding van een paar fraaie exemplaren beeldhouwwerk toegelicht. De kunst gaat jammer genoeg ook op Bali achteruit wat de toepassing betreft. „Het artistieke gevoel gloort in stilte in de geniaalsten van het volk, kan herleven en tot nieuwe uiting komen bij de toename eener gerechtvaardigde belangstelling van de zijde van het kunstminnend publiek." Daarom vestigde de schrijver in dit opstel de bijzondere aandacht op de geacheveerde scheppingen van kunstenaars van maar een klein deel van onzen Archipel.

De heer Eduard Cuypers, de redacteur van het bovenbedoelde tijdschrift, bevindt zich volgens een bericht in de *Locomotief* van 2 Juni in N.-Indië. Zijn komst staat volgens dat blad in verband met de inrichting der Nederlandsche Koloniale afdeeling voor de Brusselsche tentoonstelling van 1910. Deze deskundige gelooft, dat de Inlandsche kunstnijverheid slechts Europeesche leiding behoeft om te kunnen voorzien in de vervanging van allerlei onderdeelen van het huiselijk interieur en van voorwerpen van dagelijksch gebruik, welke thans uit Europeesche fabrieken leelijk en duur worden geïmporteerd. Die leiding van inlandsche houtbewerking, koperslagerij, smederij, enz., wil hij opdragen aan jonge Nederlandsche vaklieden en als hoofd van het atelier voor decoratieve kunst „Het Huis" te Amsterdam, stelt hij zich voor dergelijke artistieke werkkrachten uit Nederland naar Indië te dirigeeren. Te Semarang zoude een tentoonstelling georganiseerd worden van teekeningen en photo's op het gebied van architectuur en decoratieve kunst, waarbij nog voordrachten zullen komen, omtrent hetgeen de heer Cuypers zich als architect voorstelt van de ontwikkeling van een eigen Indische stijl voor het Indische woonhuis. In het algemeen valt er, zegt de *Loc.*, iets te profiteeren van zijn tijdelijk verblijf te Semarang en de overkomst van een zoo welbekend en artistiek bouwmeester naar Indië is op zichzelf reeds een gunstig verschijnsel.

* * *

Haventoestanden te Soerabaja. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Juni jl. wordt het bericht besproken, voorkomende in de *Java-Bode* van 13 Mei jl., dat er een voorloopig ontwerp is opgemaakt tot uitvoering van het steigerplan van den tegenwoordigen Directeur van Goor, waarvan de kosten op ongeveer 11½ millioen gulden zijn geraamd, terwijl het zoogenaamde plan C_3 (zie laatstelijk *Ind. Gids* 1909 I bl. 671) op 5.2 millioen was begroot. Hoewel uit het terzijde leggen van dit laatste en het opmaken van een meer uitgewerkt steigerplan zou kunnen worden afgeleid, dat de Indische Regeering tot uitvoering van dit laatste zou overhellen, meent de *N.R.Ct.* dat de kans op verwezenlijking daarvan niet groot is. In 1907 is

nl. het verbeteren van de Kalimas en van de bestaande douane-inrichtingen, geraamd op *f*1.650.000, onder handen genomen, waarvan *f*1.338.500 voor de bestaande kaaimuren tusschen het voormalig fort Prins Hendrik en de „Groote Boom", die dus vallen buiten het plan C_3. Later is een ontwerp opgemaakt voor het verbreeden van het noordelijk gedeelte der Kalimas over een lengte van 1400 M. en wel tot de breedte door de havencommissie in haar plan C_3 aangegeven. Dit ontwerp werd door de Kamer van Koophandel met groot genoegen gezien, daar het althans aan een deel van het plan C_3 vasten vorm geeft. Deze verbetering (tot een breedte van 60 M. en een diepgang van 2.5 M.) is in elk geval urgent, ook wanneer eenig steigerplan tot uitvoering mocht komen, zegt de *N.R.Ct.*, omdat, ook met dit laatste voor het aanleggen van zeeschepen, de Europeesche prauwenvloot voor een goed deel en de inlandsche prauwenvloot in haar geheel zal blijven bestaan en dat daarvoor noodig is eene ruime en gemakkelijk bevaarbare waterweg tusschen de reede en de pakhuizen, eene voorwaarde, waaraan de Kalimas in haren tegenwoordigen toestand geenszins voldoet. Als deze werken gereed zijn zal de Regeering komen te staan voor de beslissing omtrent de verplaatsing van het douane-etablissement. Officieel heeft toch de Chef van de 4e Waterst.-afd. aan den voorzitter van den Gemeenteraad geschreven dat het behoud van de „Groote Boom" geenszins in de bedoeling der Regeering ligt. Het gaat met de onderhanden werken niet voorspoedig. De gezamenlijke kosten zullen ongeveer 3 millioen bedragen en in verband met het geraamde tekort op de Ind. begrooting voor 1910 is het niet waarschijnlijk dat vóór de voltooïing der onderhanden werken eene beslissing ten gunste van het steigerplan zal vallen. Gaan de organen van den handel op dezelfde krachtige en volgens de *N.R.Ct.* overtuigende wijze voort met hunne belangen te bepleiten, dan is de mogelijkheid niet uitgesloten dat Soerabaja ten slotte ook het tweede gedeelte van plan C_3 zal zien uitgevoerd.

In een volgend artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Juni wordt gezegd dat eene verdieping van het Westgat van Soerabaja een levensvoorwaarde voor die handelsplaats is. Sprak men 30 jaar geleden van de werken „tot behoud" van het Westgat, thans wordt eene aanzienlijke verdieping van dat vaarwater vereischt. Na een korte historische herinnering wordt de aandacht gevestigd op de proefnemingen met het „slibrad" waarvan de gep. Generaal der Genie J. Ph. Ermeling het denkbeeld aan de hand deed. Men schijnt daarbij langzamerhand tot eene werkwijze te zijn gekomen, die succes heeft, want in de Kamerzitting van 13 Nov. 1908 kon de Minister mededeelen, dat de officieele berichten, die hem ten dienste stonden, „niet anders dan gunstig luiden", hoewel Z.E. zelf niet gedacht had dat het mogelijk zou zijn op die wijze gunstige resultaten te verkrijgen. De *N.R.Ct.* vindt die berichten bevestigd door eene mededeeling in het *Soer. Hbl.* van 8 April jl. als zoude eene toeneming van diepte van 1 Meter verkregen zijn, voornamelijk door de geplaatste stroomvangers en hoopt dat men op die wijze nog ½ M. zal kunnen bereiken, in welk geval men de schepen te Soerabaja dieper zou kunnen gaan afladen dan nu het geval 's.

Ongelukkig is volgens een nader bericht van het *Soerab. Hbl.* (o.a. opgenomen in het *Alg. Hbl.* van 18 Mei) die uitdieping van 1 M. alleen voorgekomen bij de stroomvangers en niet in de geul. Dat er echter wel een kleine verdieping in de geul zou zijn, wordt afgeleid uit het op 14 April doorvaren van de „Tjibodas" met 52 dM., toen de getijtafel 47.9 dM. aanwees, en van de Oostenrijksche Luna met denzelfden diepgang echter bij eene aanwijzing van 49.2 dM., terwijl de Ophir" van de Rott. Lloyd met

53 dM. vóór en 66 d.M. achter passeerde, toen er volgens de getijtafel 62.1 dM. diepte was.

* * *

Kostuum voor Inlandsche vorsten. In de *Nieuwe Courant* van 21 Juni wordt uit een Maleisch weekblad, de *Medan Prijaji* (zie onze Jan.-afl. 1909 bl. 96) de opmerking overgenomen dat de vorsten van Deli, Assahan, Riouw, Sambas, Koetei, Ternate, Batjan, Bima, enz., die wel tot de voorname gerekend mogen worden, een kostuum dragen naar Europeesch model, doch ieder naar eigen keuze. Zoo vertoont zich de een als Raad van Indië, een ander als Admiraal van Turkije, een derde als Engelsch ambtenaar, enz. Het blad vraagt daarom of het niet raadzaam zou zijn om in den vervolge in de contracten eene bepaling aangaande het te dragen kostuum op te nemen. Dan zou de een den ander niet trachten te overtreffen, zooals dat nu gebeurt.

* * *

Nederland en Venezuela. In de *Nieuwe Courant* van 21 Juni jl. komen eenige bijzonderheden voor aangaande het plotseling ontslag van Dr. de Paul als gezant van Venezuela, welk ontslag in zeer nauw verband blijkt te staan met hetgeen in de daaraan voorafgaande weken tusschen de Nederlandsche en de Venezolaansche Regeeringen is voorgevallen. Het op 19 April jl. door den Minister Van Swinderen en den heer De Paul onderteekende protocol is buiten werking geraakt en van nadere beslissingen afhankelijk geworden. Dit protocol bevatte eene clausule, volgens welke de diplomatieke betrekkingen tusschen de beide landen „van af den dag der onderteekening van dit protocol" werden hersteld. Wel kwamen aan het slot van het stuk nog de woorden voor dat het aan de bekrachtiging der bevoegde autoriteiten zou worden onderworpen, maar Dr. de Paul had stellig verklaard, dat dit slechts eene bloote formaliteit was, eene onderteekening door den President. Van een nadere ratificatie door het Congres zou geen sprake zijn; dit werd door den heer De Paul den Minister zoowel mondeling als schriftelijk verzekerd. Van Nederlandschen kant stond dus, daar Dr. de Paul oogenschijnlijk geheele volmacht had, aan het in werking treden van het protocol dadelijk na de onderteekening niets in den weg. Op 22 April nam de Minister derhalve namens H. M. de Koningin zijn geloofsbrieven als buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister in ontvangst en daarmede waren de (in het vorige jaar, zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 1425, afgebroken) diplomatieke betrekkingen hersteld.

Maar tegen het einde van Mei schreef Dr. De Paul, dat zijn Regeering bezwaar maakte tegen de onveranderde goedkeuring van hetgeen in het protocol was bepaald betreffende de 30 pCt. additioneele rechten (zie onze vorige afl. bl. 954) en werd van onze Regeering eene nadere verklaring verlangd, van deze strekking, dat indien bedoelde concessies aan Engeland tegen zekere tegenprestatie, werden verleend, ook Nederland om daarvan te profiteeren tegenconcessies (avantages équivalents) zou hebben te verleenen.

Terstond werd hiertegen bezwaar gemaakt, het protocol was geteekend de ratificatie volgens den gevolmachtigde louter een formaliteit en hoewel Dr. De Paul de juistheid van dit inzicht billijkte, kwam uit Caracas een antwoord, waaruit viel af te leiden, dat men daar de quaestie niet zoo komen begreep, doch aan de voorwaarde werd vastgehouden. Het eind was dat de Minister Van Swinderen telegraphisch van Caracas een definitief

bericht omtrent de ratificatie verlangde met het oog op de houding tegenover den gevolmachtigde aan te nemen. Het antwoord was dat de President het protocol had geratificeerd, maar dat dit nader zou worden onderworpen aan de goedkeuring van het Congres. Hierop seinde de minister terug dat in verband met Dr. De Paul's verklaringen, dat van dit laatste geen sprake behoefde te zijn, verdere betrekkingen met dien gezant onmogelijk waren geworden. Het antwoord was..... de officieele mededeeling van diens ontslag. De stand van zaken is daardoor ongeveer hetzelfde als vóór dat de onderhandelingen begonnen. Men heeft echter in Venezuela gezien dat van Nederlandschen kant voet bij stuk wordt gehouden. Dezerzijds zal opnieuw geduld en beleid te oefenen zijn tegenover Curaçao's wispelturigen nabuur.

* * *

De suikeronderneming Djatiroto, waar o.a. in de Mei-afl. van dit jaar bl. 692 de aandacht op gevestigd is, vormt het onderwerp van een bijvoegsel van *De Indische Mercuur* van 29 Juni jl. Dit bevat behalve een kaart en eene korte toelichting, afbeeldingen van een stuwdam in de rivier van dien naam, een gezicht op het terrein, van af den Staatsspoorweg Djember-Probolinggo, een afbeelding van de halte Djatiroto aan die lijn, een van het fabrieksemplacement van het Zuiden gezien, twee gezichten op de Europeesche woningen, een op het riethuis met mechanische rietlos-inrichting, vier gezichten binnen de fabriek, eene afbeelding van het brongebouw der waterleiding en een van de centrale wisselbediening op het terrein, zoodat men door een en ander zich eenigszins een denkbeeld van den grooten opzet kan vormen.

Eene moeilijkheid, waar men met zulke ondernemingen het meest mede zal hebben te kampen, is althans aanvankelijk het verkrijgen van voldoend bekwaam werkvolk in zulk een groot aantal als voor de enorme capaciteit der fabriek noodig is. Onlangs kwam uit Probolinggo het bericht dat het malen gestaakt was, omdat van de 15000 man, die noodig zijn om te werken, er slechts 5000 aanwezig waren. Blijkens een telegram van 10 Juni aan de *Java-Bode* was dit echter niet juist en was alleen het bezwaar dat van de 1500 man voor rietsnijden benoodigd er slechts 800 aanwezig waren. Sedert den vorigen dag was de fabriek echter weder aan het malen, terwijl het tekort aan rietsnijders, wier arbeid niet gemakkelijk is voor ongeoefenden, dagelijks vermindert.

* * *

Kinderspel in Engelsch Nieuw-Guinea. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Juni wordt de aandacht gevestigd op drie verschillende opstellen over kinderspelen in het Z.-O. deel van Nieuw-Guinea door de heeren Barton (zie onze Febr.-afl. bl. 264), Holmes en Haddon (*Ind. Gids* 1903 II bl. 1908) geschreven, welke voorkomen in de onlangs verschenen halfjaarlijksche aflevering van *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. Barton vindt de Papoea-kinderen de aardigste, die hij kent en in het bijzonder die van de Zuidkust van Hall Sound tot Aroma. Van hen heeft hij gedurende zijn achtjarig verblijf op het eiland, de spelen het best waargenomen. Tegen 2 uur komen zij uit hunne op palen gebouwde woningen te voorschijn op het zonnige strand in kano's of wadende en zwemmende, naakt als vischjes. Zij zoeken schelpdieren tusschen de riffen, waarbij even als bij andere spelen bepaalde liedjes behooren. Het is nu een spelletje, doch de bezigheid der voorouders is daarin bewaard gebleven, want er moet een tijd geweest zijn — groote hoopen schelpen bewijzen het — dat de schelpdieren op de

kust verzameld, op Nieuw-Guinea, zoowel als in Denemarken en in Peru, een voornaam deel van het voedsel der kustbewoners waren. Blijkens de afbeeldingen, die de opstellen verduidelijken, zijn er een aantal spelen, die zoowel op het land als plassend in het water worden uitgevoerd. Dan zijn er locale en overal bekende spelen, terwijl vele met de Europeesche overeenkomen, als tol, bal, vliegers, schuitjes, windmolentjes, bogen met pijlen, schommelen, fluiten op rietstengels. Merkwaardig is dat men hier ook het overneemspel, de draad zonder einde om de vingers gewonden, aantreft met zijn bekende figuren: het varken op de leer, de wieg, enz. Naar de laatstgenoemde figuur noemen de Engelschen het „the cats cradle". In Engelsch Nieuw-Guinea maken jongens en meisjes met dit spel figuren ,,perplexingly complicated'' zooals Barton zegt, maar zij gebruiken ook de vingers, de tanden en de teenen er bij. De drie schrijvers hebben heel wat materiaal verzameld en naar aanleiding daarvan wordt in de *N.R.Ct.* gevraagd hoe het staat met de kennis der kinderspelen in ons Nieuw-Guinea.

* * *

Te veel bestuursbemoeienis. In de *Locomotief* van 18 Mei, schrijft de controleur J. H. E. Kaulbach uit Salatiga dat het beplanten van weiden met kolondjono en andere grassoorten geschiedde op last van den Resident van Semarang, naar aanleiding van het voorkomende in het jury-verslag over de op 5 en 6 Sept. 1908 ter hoofdplaats gehouden veetentoonstelling. In dit verslag, opgemaakt door twee gouvs. veeartsen, werd stalverpleging van het vee aanbevolen, terwijl de bestaande weidegronden gemakkelijk in grastuinen zijn te veranderen, waar om de twee maanden een zeer gewild voer voor herkauwers op gesneden kan worden. Het vee zou daar wel bij varen en de mest zou kunnen dienen voor de tabakscultuur op de hellingen van den Merbaboe. Dat het vee, zooals in de *Loc.* van 19 April werd gezegd (zie onze Juli-afl. bl. 957), niet meer zou mogen worden geweid, is bezijden de waarheid, alleen op de met gras beplante weiden was dit verboden en nog steeds ziet men tusschen Salatiga en Tengaran het vee buiten. Gras snijden dat volgens het bericht nu noodzakelijk was en te bezwarend werd geoordeeld, gebeurde vroeger ook, want het grazen op de bestaande weiden geeft geen voldoende voedsel. Toen was het te snijden gras moeilijk te krijgen; in het vervolg zal men het bij de hand hebben. Er moet dan ook geen ontevredenheid heerschen en het met gras beplanten der weiden vordert weinig arbeid.

* * *

Contractbreuk. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Juni jl. komt eene Indische correspondentie voor over ,,Het Arbeidscontract in Indië'', waarin het geschrift van Mr. Paets tot Gansoyen wordt behandeld, dat reeds in onze Mei-afl. bl. 577 door Mr. R. Tj. Mees werd besproken. Deze correspondent, hoewel het denkbeeld van contracten niet ongenegen, wijst er op dat niet de vorm der overeenkomst beslissend moet zijn voor de strafbaarheid der contractbreuk, doch dat men moet aannemen dat er een reden toe kan bestaan, die niet altijd strafbaar is te stellen: ,,Menigmaal'', zegt hij, ,,geeft een inlander zijn woord, omdat hij het oneerbiedig zou vinden, hem, die met hem de overeenkomst wenscht aan te gaan, tegen te spreken. Hij stemt dan toe, omdat hij niet anders meent te mogen doen op dat oogenblik, maar inwendig wenschte hij wel gaarne anders te handelen. Het is naar onze begrippen veel oneerbiediger, een ander te laten wachten op de uitvoering der overeenkomst, zonder van zins te zijn haar ooit gestand te doen,

maar de inlander denkt daarover anders. In zulke gevallen, waarin de toestemming uit vrees gegeven wordt en er redenen zijn, misschien zeer geldige zelfs, om haar te weigeren, zou het niet aangaan, straf op te leggen, en er zijn nog tal van andere redenen denkbaar, waarom de strafbaarheid ook zou moeten worden uitgesloten....." De schrijver wil de beslissing ten slotte aan den rechter overlaten.

Naar aanleiding van deze correspondentie schrijft de heer Janssen van Raay uit Haarlem een zeer merkwaardig ingezonden stuk in de *N.R.Ct.* van 6 Juli jl., waarin hij de aandacht vestigt op de bemoeienis van de N.-I. Maatschij. van Nijv. en Landbouw met deze zaak, waarvan de schr. in de *Indische Tolk van het N. v. d. D.* van 28 Dec. 1890 een verslag gaf. Die Mij. had gevraagd naar feiten en de stellige vraag gesteld: „of tot dusver het naleven van verbintenissen door den inlander voor één cent van invloed is geweest op de voortbrengingskosten der uitvoerartikelen?" Uit de van verschillende vereenigingen ontvangen antwoorden valt te vermelden:

dat de Vereeniging van Beheerders van Landbouwondernemingen in de Residentie Pekalongan, erkende, dat dergelijke strafbedreiging tot knoeierij en het vorderen van arbeid tegen laag loon leidt;

dat in de Vereeniging van Landbouwers te Bandong gezegd werd, dat uit dergelijke strafbedreiging dikwijls een vermomd pandelingschap ontstaat;

dat in de beide genoemde vereenigingen getuigd werd, dat contractbreuk na het afschaffen der strafbepalingen daartegen verminderd was, en zich meer koelies aanboden dan vroeger;

dat de Voorzitter van de Bandongsche Vereeniging verklaarde, dat hoe gemakkelijker men het den inlander maakt om te vertrekken, hij des te eer en te liever zal terugkomen om werk te zoeken.

In de bestuursvergadering der Ned. Indische Maatschappij van N. en L. werd ook nog door den heer A. Mohr, die zelf tabaksondernemingen in Deli had, verklaard, dat de koelie-ordonnantie voor Sumatra's Oostkust aan beide zijden meer kwaad dan goed deed.

Ook deze schrijver is van oordeel dat men op dit punt evenmin iets van den tegenwoordigen Minister van Koloniën gedaan zal krijgen, als destijds van minister Mackay.

* * *

De New-Yorksche koffermoord. Blijkens berichten o.a. voorkomende in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Juni en later, het *Alg. Handelsblad* van 22 Juni, enz. werd in Chineesch restaurant en pension in de 8ste Avenue te New-York door een zekeren Sun Lung gehouden, in een kamer, laatst bewoond door een zekeren Leong Lee Lin, het in een koffer gepakte lijk van een jong meisje gevonden, Elsie Sigel, oud 22 jaar, de dochter van een gewezen Amerikaansch generaal uit den vrijheids-oorlog. Die Leong of Leon scheen er blijkens een aantal in beslag genomen brieven zijn werk van te maken blanke meisjes te verleiden. Tevens moet gebleken zijn dat bedoeld meisje en haar moeder zich onledig hielden met het zendingswerk onder de Chineezen, dat de man, die zich William Leon noemde, zich indertijd door haar tot het Christendom zou hebben laten bekeeren, maar daarbij tevens liefde voor de jonge zendelinge had opgevat, welke niet onbeantwoord bleef. Zonder in de verdere bijzonderheden van deze sensatiegeschiedenis te treden, in verband waarmede verschillende Chineezen zijn gearresteerd, verdient het gebeurde de aandacht als voorbeeld welke nood-

lottige gevolgen het heeft als menschen van geheel uiteenloopende rassen met elkander in aanraking komen en zich gaan vermengen, waarbij van uiteenloopende zedelijke opvattingen de goede verloren gaan en de kwade op den voorgrond treden. Het Chineesche element in de Amerikaansche hoofdstad, is door vrijmaking van de voorvaderlijke denkbeelden aldaar zeker veel slechter dan het in zijn vaderland zou zijn en de gemeenzame omgang van Amerikaansche vrouwen met deze geëmancipeerde Oosterlingen heeft ook op haar blijkbaar een verderfelijken invloed gehad.

* * *

Nederlandsch spreken van Inlandsche ambtenaren. Op 20 April jl. werd namens den Landvoogd door den gouvs-Secretaris eene circulaire gericht tot de hoofden van gewestelijk bestuur betreffende de opvolging der wenken vervat in de Bijbladen 6118 en 6496 omtrent de behandeling van Inlandsche ambtenaren en beambten, in het bijzonder met betrekking tot het nog steeds weigeren van Europeesche ambtenaren om zich met hen van de Nederlandsche taal te bedienen. Niet alleen moeten Inlandsche ambtenaren, welke die taal spreken, vrijheid hebben zich daarvan te bedienen, doch zij moeten daartoe worden aangemoedigd. Waar er onder deze zijn, die meemen daarbij aan de hormat te kort te doen of zich niet vloeiend genoeg er in uit te drukken, zal een ernstig gemeend, met tact en welwillendheid uitgesproken woord allicht voldoende zijn om dien schroom te overwinnen. De mogelijkheid wordt voorts ondersteld dat oudere Inlandsche ambtenaren uit verlegenheid voor eigen gemis aan opleiding of om andere redenen drang op ondergeschikten zullen uitoefenen om zich van de landstaal te bedienen. „Mocht van eene dergelijke tegenwerking van d i e zijde blijken, dan zal daaraan onmiddellijk een einde moeten worden gemaakt." In het slot der circulaire wordt onmiddellijk rapport verzocht: „wanneer, of op welke wijze ook, 's Regeerings bevelen ter zake niet worden opgevolgd of tegengewerkt, zullende alsdan zeer ernstige maatregelen tegen den betrokkene worden genomen".

Deze circulaire wordt o.a. in de *Locomotief* van 11 Mei besproken door een „Javaan", van wien het aan rechtmatigen twijfel onderhevig is of hij de zaak in ernst opvat, als hij wijst op vele uitdrukkingen, die de Inlandsche talen bezitten om de ijdelheid te streelen, terwijl inlanders door vleierij promotie hopen te maken of zich een onderscheiding te verwerven. Na gewezen te hebben op de magische kracht, die woorden als *kandjeng, toean besar*, enz. bezitten, zou deze Javaan willen bepaald zien dat een Inlander tegenover een Europeaan het Nederlandsch mag gebruiken, mits hij inplaats van i k het woord *abdidalem* of *gebaldalem*, inplaats van m ij n h e e r *pandjenengandalem, sampejandalem* of *goesti sampejandalem* zegt en voor alles, waar het van pas is, het woord *kandjeng* niet vergeten wordt.....

In het *Koloniaal Weekblad* van 1 Juli wordt het oordeel van de *Bintang Soerabaja* vermeld, die evenals andere bladen een driewerf bravo doet hooren, doch vraagt of de Landvoogd met die circulaire zijn doel zal bereiken. Het blad kent den aard van het gros der Europeesche ambtenaren en van de prijaji's en herinnert er aan hoe de gewoonte mede brengt, dat ambtenaren van den rang van wedono en lager voor den Resident of Assistent-Resident een *sembah* maken en hoe de Ass.-Wedono hetzelfde doet ook tegenover een jong controleur, enz. Die *sembah* gaat gepaard met het beleefdheidsformulier *noewoen* of *noen inggih* en het zou een paskwil zijn dit te vervangen door het Nederlandsche „ja, mijnheer!". Eerst wanneer de Euro-

peesche ambtenaar niet meer op *sembah's* gesteld is, wanneer hij den prijaji vergunt in zijn tegenwoordigheid op een stoel plaats te nemen of te blijven staan en den militairen groet te bezigen, zal het spreken van het Nederlandsch ingang kunnen vinden. Wanneer men voor den regent, den patih, den wedono geen sembah's meer maakte, zouden de Europeesche ambtenaren die ook niet eischen. Op Sumatra, Borneo en Celebes is deze hormatsbetuiging onbekend.

* * *

Kolonel J. J. K. Enthoven. Aan de verdiensten van den aftredenden Chef van den Topographischen dienst in Indië worden in no. 6 van *De Hollandsche Revue* van 26 Juni jl. een achttal bladzijden gewijd, versierd met de afbeeldingen van zijn bureau en de teekenzaal te Weltevreden, van een inlandsch militair als verkenner en van de contrôle van het meetwerk op het terrein bij de landrente metingen. Terwijl er op gewezen wordt hoe hij zich reeds vroeg onderscheidde o.a. door zijn arbeid op Borneo, wordt zijn loopbaan nagegaan en hoe hij ten slotte den dienst in zijn tegenwoordigen vorm organiseerde. Zijne bekendheid met dit eiland gaf hem in de *Ind. Gids* van 1892 II bl. 1611 zijn beschouwingen betreffende spoorwegaanleg aldaar in de pen en het blijkt tevens uit dit artikel dat de „Amsterdammer" die destijds de visioenen en droomen schreef betreffende „Een Trans-Borneo spoorreisje", uitgegeven als bijvoegsel van *De Indische Mercuur* van 22 April 1893 eveneens de heer Enthoven was. Ons bestek laat niet toe hier de in dit uitgebreide artikel opgenomen aanspraken van den heer Enthoven op de hulde van het publiek te resumeeren, doch het stuk zal er zeker toe bijdragen dezen verdienstelijken hoofdofficier beter te leeren kennen.

* * *

De kennis omtrent onze koloniën is zooals de *Nieuwe Courant* van 26 Juni jl. opmerkt bij vele volwassenen in Nederland uiterst gering en het wordt plicht geacht dat op de scholen meer worde gedaan om deze te vermeerderen. De onderwijzers in Indië, meerendeels uit Nederland afkomstig, staan hierbij op gunstiger standpunt dan hun Nederlandsche collega's, daar zij beide landen uit aanschouwing kennen en dit wat Indië betreft met de laatsten niet het geval. Om hieraan tegemoet te komen wordt het denkbeeld aan de hand gedaan om Indische onderwijzers, die met verlof of gepensionneerd in Nederland zijn en zich daartoe vrijwillig aanmelden, gelegenheid te geven op de scholen een beperkt aantal lesuren in koloniale aardrijkskunde en land- en volkenkunde te geven. Ook is het de vraag of de kinematograaf niet onder de hulpmiddelen van het onderwijs ware op te nemen. Ten slotte wordt de wensch geuit om in groote gemeenten de gelegenheid te openen meer detailkennis van Indië op te doen. „Ontwikkeld Indië, zoowel bruin als blank, neemt het der Hollandsche natie, in haar geheel genomen, wel degelijk kwalijk — meer dan misschien door sommigen wordt vermoed — dat de kennis van en de belangstelling voor dat kostbaar bezit, zoo uiterst gering zijn bij de groote lagen onzer bevolking". Dit kan veranderen.

* * *

Veiligheid en rechtspraak op Java. In de *Banier* van 21 en 28 Mei jl. behandelt de heer A. H. J. G. Walbeehm de vraag of er tusschen deze beide zaken verband bestaat. Alvorens over de bekwaamheid en sterkte der politie te spreken, dient te worden nagegaan of bij de door haar tot klaarheid gebrachte misdrijven het doel is bereikt, waarvoor de staat politie en justitie

instelde. De schrijver ziet nog altijd in den Staat eene wrekende gerechtigheid en in de strafwet een middel tot verdediging der maatschappij en tevens tot afschrikking van het kwaad. Wat de straffen betreft hangt het er veel van af, hoe deze worden toegepast. Voorbeelden worden aangehaald van doelmatige toepassing van dwangarbeid, den schrijver bij het uitvoeren van openbare werken in Rembang persoonlijk bekend, doch dikwijls, als er geen Europeesch toezicht is, ontaardt die dwangarbeid, zooals een hoofdambtenaar het eens teekenachtig uitdrukte, in „eene verlustiging in bedrijvig nietsdoen". Er wordt nu aangetoond dat het vooral de straffen van langer dan een jaar zijn, gepaard aan wegzending naar elders, die afschrikwekkend werken. Die langere straffen zijn in het wetboek veelvuldig voorgeschreven, maar in de praktijk worden zij zelden opgelegd. In 1908 gebeurde het in Kediri dat bij 349 veroordeelende vonnissen er geen enkele maal door den rechter de door de wet bepaalde straf werd opgelegd; 90 pCt. van de vonnissen vallen onder artt. 301 en 302 van het strafwetboek, welke respectievelijk 5—15 en 5—10 jaar bedreigen en 105 respectievelijk 51 vonnissen krachtens die artikelen behelsden veroordeelingen tot minder dan 1 jaar. Dit wordt toegeschreven aan art. 37, ingesteld om in bijzondere gevallen een lichtere straf te kunnen toepassen, dat vrijwel in a l l e gevallen wordt gevolgd. Er worden steeds verzachtende omstandigheden in rekening gebracht, ook daar waar bleek van te voren ondergane straffen van langer dan een jaar, hetgeen art. 25 v. h. Strafwetb. uitdrukkelijk eene verzwarende omstandigheid noemt. Daar ook de revisievonnissen in denzelfden geest uitvielen, concludeert de schrijver dat in het geheele rechtsgebied, althans van den Raad van Justitie te Soerabaja, op dezelfde wijze wordt rechtgesproken. Het zal dus vermoedelijk alleen een gevolg zijn van gebrek aan rechtskennis dat de leek hier voor een onoplosbaar raadsel meent te staan. Hoe dit echter zij, een feit is het dat in de meeste gevallen de opgelegde straf in geen enkel opzicht afschrikwekkend werkt. Het vermeerderen en verbeteren der politie kan misschien wel het gevolg hebben dat meer gevallen worden ontdekt en tot klaarheid gebracht, doch deze zullen wel niet anders worden berecht. Aan de verbetering der politie behoort daarom, volgens den schrijver, vooraf te gaan eene wijziging van de rechtspleging van de landraden. Eene in overweging zijnde wijziging, waarvan sprake was in het *Soerab. Hbl.* van 24 Febr. jl. (zie onze April-afl. bl. 536) zal volgens den schrijver zonder eenigen twijfel het aantal diefstallen belangrijk doen toenemen.

* * *

Europeesch-Chineesche scholen. De *Nieuwe Courant* van 26 Juni wijst er op hoe de Indische Regeering voortgaat met het oprichten van deze soort scholen, eerst op de drie hoofdplaatsen van Java en nu komen ook plaatsen van minder belang als Solo, Djokja, Bandjermasin, enz. aan de beurt. Wat zal de grens zijn en heeft men wel nagegaan of de Chineezen er bijster mede ingenomen zijn? Het blad verwijst daarbij naar het *Koloniaal Weekblad* van 24 Juni, waarin een artikel wordt besproken uit de te Bandjermasin verschijnende *Sinar Borneo*. In dat artikel wordt de rechtvaardigheid en welwillendheid gewaardeerd, waarvan die oprichting blijk geeft, mits de scholen maar niet concurreeren met de Tiong Hoa Hwe Koan-scholen, welke met moeite en belangrijke kosten vanwege de Chineesche gemeenten zijn tot stand gekomen. Het gouvernement komt in deze eigenlijk te laat.

De hak-tongs of Chineesche scholen zijn goed, zegt de *N.Ct.* Het onder-

wijs wordt er gegeven door onderwijzers, die in China een staatsexamen hebben afgelegd en voldoet in alle opzichten. Daarom wordt gevraagd of het niet beter zou zijn om, waar aan de Inlandsche school Nederlandsch geleerd wordt, den Europeeschen onderwijzer van die school op een toelage het lesgeven daarin aan de Chineesche school ter plaatse op te dragen of aan deze onderwijsinrichtingen een subsidie toe te staan om zelf een der plaatselijke onderwijzers daarmede te salarieeren. Dit stelsel is minder kostbaar en heeft bovendien voor dat de Regeering toezicht op de Chineesche scholen kan uitoefenen. Voorgesteld wordt met Banjoemas te beginnen, omdat de Chineesche vereeniging daar ter plaatse vroeger reeds een verzoek in dien geest heeft gedaan .

Overigens schijnt het toezicht op de particuliere Chineesche scholen te worden uitgeoefend door een Chineesch inspecteur. Volgens de *N.Ct.* van 25 Juni werd die quaestie besproken op een jaarlijksch Indo-Chineesch congres, dat op 16 Mei jl. te Soerabaja gehouden werd, voorgezeten door den president der aldaar gevestigde vereeniging Djawa Hak Boe Tjong Hwee. Het bleek dat de inspecteur het werk niet af kan en daarom wilde men aan de Chineesche regeering om een adjunct-inspecteur verzoeken, waarvan de genoemde vereeniging bereid was het salaris à *f*200 of *f*250 's maands voor haar rekening te nemen.

* * *

Van der Steur's liefdewerk. In zijne brieven „van ons Grooter Nederland" in de *Nieuwe Courant* van 30 Mei en 27 Juni jl. behandelt Maurits Wagenvoort de „Inrichting van Van der Steur" te Magelang. Hij herinnert er aan hoe Johan van der Steur in 1892 uitkwam als zendeling van het Genootschap der Zevende-dag-Baptisten en zijne verkondiging van het Goede Woord voornamelijk zou zijn onder de Christen-soldaten van ons Indische leger. Later heeft hij zich vooral de verlaten kinderen aangetrokken. Hij was nog geen twee jaar in Magelang of had er reeds veertien te verzorgen, waarop zijn zuster Marie uit Haarlem overkwam om hem bij te staan. Opgaande in dit werk, bleek het hem spoedig „dat het hier minder de vraag was den arbeid te doen van een sekte, hoe uitnemend en welmeenend ook, van een bepaalde kerkelijke gezindheid, hoe verheven ook; hier gold het Christen te wezen zonder inachtneming van sectarische of kerkelijke vragen"..... „Dit vond niet de goedkeuring zijner vrienden in het vaderland: goede menschen wellicht, maar aan wie het leven niet de les van al-erbarming had geleerd, die Van der Steur in Indië had doorgewerkt. In 1898 scheidde hij zich van de „Zevende-dag-Baptisten"af, en, als hulpprediker in dienst getreden van het Gouvernement, trad hij toe tot de Protestantsche kerk van Nederlandsch-Indië, die op gelukkige wijze al wat Protestantsch is omvat."

In de *Indische Gids* van 1902 I bl. 691 en 1903, II bl. 1220 is reeds vrij uitvoerig van zijn arbeid melding gemaakt. Uit deze brieven blijkt dat sedert dien tijd het aantal kinderen is geklommen tot 420 en dat de subsidie van het gouvernement per jaar was gestegen tot *f*28.000 voor 350 kinderen. Om in het ontbrekende te voorzien besteedt hij ook zijn salaris en wordt verder door goede vrienden in het vaderland geholpen. Doch kleine giften vallen hier „als een druppel water op gloeiend ijzer", daarom eindigt M. W. zijn beschrijving met de aanmaning om toch vooral te geven. „Geef een dubbeltje, een gulden, honderd gulden, duizend gulden, maar geef! geef! Geef wat gij te geven hebt aan mevrouw Van Randwijk of mevrouw van Idsinga in den Haag of aan Mr. Bierens de Haan te Amsterdam". In

de *Nieuwe Courant* van 28 Juni schrijft Mevrouw Van Idsinga, geb. barones van Hogendorp, Surinamestr. 2 dat deze opwekking reeds enkele giften ten gevolge had en dat zij, alsook Gravin Van Randwijk, Kanaalstraat 16 te 's Hage en Mr. J. Bierens de Haan, Heerengracht 531 te Amsterdam, penningmeester van het comité van bijstand, zich gaarne bereid verklaren verdere giften in ontvangst te nemen. Eerstgemelde dame voegt er bij dat de heer Van der Steur niet alleen behoefte heeft aan geldelijken steun, maar zoo mogelijk nog meer aan beschaafde Europeesche mannelijke en vrouwelijke hulp voor de opvoeding zijner kinderen.

* * *

Slangenvellen. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Juni ontleent aan de *Java-Bode* de mededeeling dat verscheidene firma's op Java zich geregeld bezighouden met den uitvoer van onbereide slangenvellen, die echter op eene wreede manier door de inlanders verkregen worden. Vallen worden nog weinig gebruikt, doch als op het dier met stokken en haken jacht is gemaakt, wordt het gewond maar levend tuschen palen uitgespannen en de huid er afgestroopt en in de zon gedroogd, om dan naar lengte en kleur gesorteerd aan de exporteurs te worden verkocht. Een schoenenfabrikant op Batavia, die proeven neemt om de huiden te bewerken zooals dit in Europa geschiedt, verzekert dat hij alles in het werk stelt om dit misbruik tegen te gaan. Tegenwoordig laat hij de slangen levend aan de fabriek brengen, waar zij gedood en daarna gevild worden. Dat het op die wijze niet mogelijk zou zijn de huid gemakkelijk en fraai in handen te krijgen, wordt tegengesproken. Het is wel goed, zegt het blad, dit bekend te maken, daar zich anders bij velen een tegenzin tegen deze industrie zou vormen, welke haar veel kwaad zou doen. Men had in buitenlandsche bladen, o a. in de *China Gazette* van 19 April, reeds de aandacht op deze wreede praktijken op Java gevestigd en het is gelukkig dat zij, althans wat de Europeesche industrieelen betreft, kunnen worden tegengesproken.

* * *

Onze opiumpolitiek in de buitenlandsche pers. Het *Alg. Handelsblad* van 6 Juli jl. deelt mede, dat in de April-afl. van *The Friend of China*, orgaan van de Engelsche vereeniging tot bestrijding van den opiumhandel, een schrijven werd overgenomen van een zekeren Dr. Wygchel, die in de *Shanghai Mercury* „allerlei merkwaardigen onzin betreffende de opiumregie in Nederl.-Indië had verkocht". Op dit schrijven verscheen een commentaar van den bekenden heer J. F. Scheltema (zie o. a. *Ind. Gids* 1907 II bl. 1744, 1855, 1874), waarin wel de goede gedachte, die bij de invoering der regie had voorgezeten werd erkend, doch zijne bewering dat de regeering de regie gebruikte om hare inkomsten te vermeerderen werd volgehouden.

De correspondent van het *Vaderland* te Londen, de heer Reyneke van Stuwe, bezorgde in de Juni-afl. van dat tijdschrift eene rectificatie en verwees daarin naar de lezing van Dr. E. B. Kielstra, waarbij de redactie aanteekende, dat zij van deze en van een studie van Mr. C. Th. van Deventer, aan het Intern. Kolon. Instituut aangeboden, goede nota had genomen. Zij gaf daarbij als hare meening te kennen, dat alleen door het stelsel van registratie der opiumschuivers een gouvernements monopolie zou kunnen leiden tot de door alle hervormers gewenschte algeheele afschaffing.

Het *Hbl.* zegt dat men zich nog steeds geen denkbeeld schijnt te kunnen vormen van de moeilijkheden en gevaren aan zulk een stelsel verbonden,

indien men het zou willen invoeren in een land, waar het opiumverbruik zich niet, als op de Phillippijnen en op Formosa, tot een enkele klasse van de bevolking bepaalt. Ontduiking op groote schaal en bevordering van den smokkelhandel zouden het gevolg zijn. Ook behoeft men zich over het tegenwoordig verbruik niet zoo ongerust te maken; het wordt op niet meer dan 9 schuifjes per hoofd en per jaar becijferd, terwijl in Nederland per hoofd en per jaar 135 glaasjes drank worden gebruikt. Het opium was onder de pacht een vloek en nu een kwaad, dat evenals de alcohol slechts door beschaving en overreding geleidelijk kan en mag worden bestreden.

* * *

Opvoedscholen en voogdijraden voor Indië. In de *Locomotief* van 1 Juni jl. bespreekt H. den toestand van den Indo-Pauper in verband met de Jong-Javanen-beweging en de Chineezen-emancipatie en herinnert er aan dat hij reeds vroeger gewezen heeft op de gebrekkige, moreele en intellectueele opvoeding, die aan het gros der jonge Indo-Europeanen ten deel pleegt te vallen. In verband met de jongste Kamerdebatten over de voorgestelde wijziging der Hollandsche kinderwetten en het rapport over de werking dier zegenrijke voorschriften, wordt Indië wel misdeeld geacht ten opzichte van hetgeen men sociale wetgeving pleegt te noemen. Volgens H. eischen rechtvaardigheid en menschelijkheid dat Staat en Gemeente te hulp komen om, door het stichten van opvoedscholen en het beperken der misbruikte ouderlijke macht, het kwaad te keer te gaan. Ook uit een oogpunt van welbegrepen algemeen belang kan het niet langer gedoogd blijven, dat de zeer talrijke klasse van Europeesche paria's, die, niet meer kunnende geven dan zij zelve ontvingen, op hun beurt aan nieuwe geslachten van paupers het aanschijn schenken. Sedert jaar en dag is men bezig om in overeenstemming met art. 75 R.R. de wettelijke bepalingen betreffende de ouderlijke macht en voogdij te doen aansluiten aan de nieuwe Nederlandsche wet van 9 Febr. 1901. Ook voor Indië zijn voogdijraden voorgesteld, die zich zouden aanpassen aan de Wees- en Boedelkamers, „maar het gaat zoo hatelijk langzaam en de nood dringt". Hierbij wordt verder gesproken over de nog bestaande gedwongen voogdij krachtens art. 369 e.v. B. W. (zie *Ind. Gids* 1906 I bl. 417/418), waardoor een algemeene plicht tot een persoonlijken last wordt vervormd. Noodig zijn opvoedingsgestichten, waarin door mannen en vrouwen uit roeping gearbeid wordt. In het algemeen wordt in het artikel aangetoond, dat de organisatie van het armwezen in N.-I., ook na de benoeming van een gouvs-inspecteur, allerbedroevendst is gebleven. Wat van regeeringswege wordt gedaan aan subsidies en toezicht loopt hoogstens tot ½ millioen op. Eindelijk wordt gewezen op het groote nut nu reeds door de Nederlandsche voogdijraden gesticht en hoe het preventieve karakter der opvoedingsgestichten deze zoo sympathiek en bij uitstek geëigend maken voor Indische toestanden.

* * *

Het soembangan-gebruik. De *Nieuwe Courant* van 2 Juli jl. herinnert aan een bericht, eenigen tijd geleden uit de *Locomotief* overgenomen, dat door den resident van Semarang maatregelen zouden genomen zijn om met het begin van dit jaar een einde te maken aan de soembangan-bijdragen, dat zijn die van dorpshoofden in de bestrijding der kosten van feesten ten huize van districts- of oud-districtshoofden gegeven. Aangetoond wordt hoe deze voortspruitende uit het gevoel van solidariteit en gemeenschapsleven, dat in de Javaansche maatschappij leeft en zich voornamelijk uit in het over en

weer verleenen van onbetaalde diensten. Voorbeelden daarvan worden aangehaald en hoe het zelfs een gewoonte is dat alle genoodigden op een feest (soembang) iets zenden als bijdrage. Uit dit gebruik is evenwel het misbruik ontstaan dat de inlandsche hoofden die bijdragen gaan eischen. Eenige jaren geleden heeft zich het geval in de Vorstenlanden voorgedaan dat een regent ook de Europeanen uitnoodigde, doch met verzoek aan elk om den een 24 flesschen stroop, een ander een kist wijn, enz. te zenden. Toen het feest afgeloopen was, verkocht hij den aldus bijeen gehaalden voorraad op publieke vendutie. „De resident van Semarang deed zeker een goed werk", zegt het blad, „aan deze g e d w o n g e n soembangan een eind te maken, maar laat ons hopen dat het gevoel van solidariteit, dat zich uit in onderling hulpbetoon, nog lang in de Javaansche maatschappij zal blijven voortleven, ook in den vorm van soembangan o n d e r l i n g."

* * *

Coöperatie in de dessa. In het zelfde nummer van de *N.Ct.* wordt uit het *Bat. Nbl.* het bericht overgenomen dat in de *Javasche Courant* de oprichting is afgekondigd van de Tambak-Maatschappij Siambo. De oprichters zijn allen ingezetenen van de dessa Depok, district en afd. Batang, residentie Pekalongan; het doel is ontginning van zeevischvijvers, handel in visch enz. Van de 48 eerste aandeelhouders zijn de meesten landbouwers, verder een loerah, een godsdienstonderwijzer, een priester en eenige politieambtenaren. Het kapitaal bedraagt *f*2500 in aandeelen van *f*10. Directeur is een loerah, commissarissen zijn de heeren C. T. v. Rosmalen, adm. penningmeester van de Batangsche Bank, de patih en een ass. wedono. Nu zal het initiatief wel van dien heer zijn uitgegaan, doch het is toch verblijdend dat op deze wijze allengs de energie wordt gekweekt. (zie *Ind. Gids* Juni-afl. bladzijde 820).

* * *

Aardbeving op Sumatra. Op 3—4 Juni jl. hadden op Sumatra te Korintji (dat ingevolge Gouvs. besl. 15 Juni 1907 tijdelijk tot de Djambi'sche Bovenlanden behoort) hevige aardschokken plaats, die belangrijke schade veroorzaakten en ten gevolge waarvan er 230 dooden en vele gewonden zouden zijn. Ook wordt gesproken van een vloedgolf, wat vermoedelijk beteekent dat het meer van Korintji buiten zijn oevers is getreden. In de *Nieuwe Courant* van 8 Juli jl. vindt men een uitvoerig aan de *Java-Bode* ontleend bericht waarin o.a. gemeld wordt, dat aan de Noodwestzijde van de vallei van Korintji de Piek van dien naam ligt en verder Z.O.-waarts de Soembing, beide werkzame vulkanen. Laatstgenoemde moet in den laatsten tijd aanhoudend gerookt hebben. Het voorkomen van verschijnselen van vulkanischen aard is hier dus niet te verwonderen, hoewel er in de laatste jaren geen aardbevingen van beteekenis voorkwamen. De hoofdplaats van de onderafd. Korintji is Sanggaran Agoeng aan de Oostzijde van het meer (waarvan de naam in verband te brengen is met pasangrahan, omdat de vroegere vorsten er reeds een tijdelijk verblijf hadden). Het landschap telt 60 à 70.000 inwoners en is één groote sawah met een welvarende, rustige, goed Mohammedaansche bevolking. Van eenige onrust overgebleven uit den tijd der onderwerping is niets te bespeuren. Dat er belangrijke schade moet geleden zijn, is duidelijk als men leest dat er te Korintji vele groote en goede huizen en andere gebouwen zijn. De moskeeën, maar vooral de rijstschuren, moeten er bijzonder hecht en fraai gebouwd zijn.

Op sommige plaatsen van Sumatra's Westkust, als te Padang, te Koebang-

nan-doea, Moeara-Labocli en Solok moeten volgens de *Sumatra-Bode* ook vrij hevige schokken zijn gevoeld.

* * *

Een Chineezen-quaestie te Batavia. Eenigen tijd geleden werd een tokohouder te Batavia, Loa Yoe Djin, door den politierechter (controleur) op overtuiging veroordeeld tot drie maanden ten arbeidstelling wegens heling van gestolen goed. Het betrof een vermeenden diefstal van gramophon-platen, volgens de onbeëedigde verklaring van twee dames. Het door de bestolenen in de toko van den beklaagde herkende goed was, terwijl zij zich uit de toko verwijderden om de politie te waarschuwen, plotseling verdwenen, zoodat de overtuigingsstukken ontbraken. Volgens de *Java-Bode* moet de verdedigende advocaat aanvankelijk verklaard hebben, dat de schuld van beklaagde ter terechtzitting genoegzaam was gebleken, doch later binnen de voorgeschreven tien dagen een request om gratie hebben ingediend, waarin o.a. de overweging voorkwam, dat de zaak niet genoegzaam zou zijn onderzocht. Er volgde eene afwijzende beschikking en de beklaagde onderging ten slotte zijn straf en werd op 2 Juni jl. uit de gevangenis ontslagen. Hij heeft toen een aantal telegrammen verzonden, aan de Indische Regeering, het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Peking, den Gouverneur van Nangking en den Chineeschen gezant in den Haag. Een uitvoerig heftige open brief verscheen in de Maleische Courant *Chabar Perniagaän* en op 3 Juni had er een opgewonden vergadering plaats van den Chineeschen Raad van Batavia, de Kong Koan, waarin geëischt werd dat de Chineezen in het vervolg zouden terechtstaan voor een rechtbank en niet voor een „controleur met een djoeroetoelis" (politierol). Het *Alg. Handelsblad* van 8 Juli haalt uit de *Locomotief* aan, dat op het oogenblik natuurlijk niet valt uit te maken of Loa Yoe Djin onschuldig veroordeeld is. In het feit echter dat een semi-officieel college als de Chineesche Raad in eene vergadering een politieken eisch stelt en binnenkort een tweede vergadering zal beleggen om te bespreken welke „maatregelen" door dien Raad genomen zullen worden, moet een ernstig verschijnsel worden gezien. Dat de beklaagde zich per telegram tot de Chineesche Regeering en tot den Chineeschen gezant in den Haag wendde is een bewijs te meer dat de Chineezen in Indië zich niet Nederlandsche onderdanen gevoelen, doch leden der Chineesche natie, voor wie de Chineesche regeering zou hebben in de bres te springen.

In de *Nieuwe Courant* van 9 Juli wordt een lange aanhaling ter zake uit het *Bat. Nieuwsblad* gedaan, dat de zaak als een „uitlanders-quaestie" beschouwt. Er is nu een soort van georganiseerd protest opgegaan tegen onze rechtspraak. Het is inderdaad van het standpunt van den ontwikkelden Chinees ongehoord dat hij op bloot vermoeden, op een boos gerucht of, erger, op een aanklacht, waaraan eene waarneming ten grondslag ligt, door den eersten den besten oppasser als de gemeenste misdadiger kan worden opgebracht.

* * *

De moord op Sir William Curzon Wyllie. Op 1 Juli jl. had in een der zalen van het „Imperial Institute" te Londen eene bijeenkomst plaats hoofdzakelijk bezocht door ambtenaren en oud-ambtenaren uit Britsch-Indië en door een aantal Hindoe-ambtenaren en Hindoe-studenten. Deze laatsten zijn altijd in grooten getale in Londen aanwezig en wonen, zooals de correspondent van het *Alg. Handelsblad* van 3 Juli jl. mededeelt, voor

een niet onbelangrijk deel in de tallooze boardinghouses van Bayswater, aan den anderen kant van Hyde Park en Kensington Gardens. Het schijnt dat Sir William Curzon Wyllie, de raadsman van den Minister voor Indië, op de trap werd aangesproken door den Hindoe-student Madar Lal Dhingra, die het op hem gemunt had en hem met een revolverschot doodde. Men wierp zich op den moordenaar en in de worsteling werd nog een Parsi-dokter uit Shanghai, Dr. Cawas Lalkalka, doodelijk gewond, terwijl volgens het weekblad *India* nog twee andere personen zich tusschen den moordenaar en zijn slachtoffer wierpen, waarvan de eene, Sir Leslie Probyn, een paar ribben brak, terwijl de Indiër Madan Mohan Sinha ongedeerd bleef. Bedoeld weekblad is er van overtuigd dat men hier met een op zichzelf staand geval te doen heeft en dat deze Dhingra geheel uit eigen beweging handelde. Anderen beschouwen hem als een van de zoogenaamde extremisten, en brengen den moord in verband met heftige lezingen door een zekeren Krisjna Varma gehouden, die aan het hoofd staat van een tehuis voor Indische studenten, een bekend middelpunt van omwentelingsgezinden. In een door hem geredigeerd maandschrift, de *Indian Sociologist*, moet volgens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 3 Juli jl. herhaaldelijk de leer verkondigd zijn, dat een politieke moord, gepleegd op Engelschen in Britsch-Indië, geen gewone strafbare doodslag is.

De hervormingsgezinden, waarvan *India* het orgaan is, doen hun uiterste best hun afschuw over de daad uit te spreken en het bestaan van medeplichtigen te loochenen, omdat het een zware proef is, waarop Lord Morley en de liberalen gesteld worden om ondanks zulke gewelddaden hunne hervormingsplannen door te zetten. Er zijn dan ook dadelijk een paar verontwaardigde protestmeetings gehouden. De eene had Zaterdagavond 3 Juli plaats in de „New Reform Club," onder het voorzitterschap van den heer Surendra Nath Banerjea (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 369), die zich in Engeland bevindt als afgevaardigde op een perscongres. Op deze vergadering betoogde deze in een lange rede, onder anderen dat er geen schijn of schaduw van een samenzwering bestond, dat men nooit iets anders beoogde dan een grondwettigé worsteling voor de staatkundige vrijheid, terwijl hij mededeelde dat een telegram van de „Indian Association" te Calcutta en een van de Indische studenten te Edinburgh was ontvangen, waarin de verontwaardiging over den moord en de instemming met het doel dezer vergadering werden uitgesproken.

Als een bewijs dat de Mohammedanen zelfs in dit geval niet gaarne met de Hindoes medewerken, kan gelden, dat op Maandag in Caxton Hall, Westminster, een andere protest-meeting werd gehouden onder voorzitterschap van Zijne Hoogheid Aga Khan, waarop o.a. de twee leden van den India Council, Syed Hosaim Bilgrami en K. G. Gupta, aanwezig waren, alsmede een paar Maharadja's, Parsi-fabrikanten uit Bombay en ook eenige Hindoe's, welke echter de eensgezindheid wat verstoorden. Want toen verschillende sprekers hun verontwaardiging over het gebeurde hadden uitgesproken en zelfs de jongere broeder van den moordenaar door den heer Theodore Morison, lid van den India Council, was binnengeleid en laatstgenoemde zich de tolk maakte van diens verdriet en afgrijzen over de daad van zijn broeder, werd bij het hand opsteken als bewijs van instemming met de motie van verontwaardiging, door een Hindoe, D. V. Savarkar, geroepen dat hij het in het geheel niet met die motie eens was. Sir M. Bhownaggree, die juist het woord had, werd boos en riep dat hij er uit gezet moest worden, waarop een standje ontstond, waarin een zeker heer Edward Palmer uit Hyderabad een bloedende hoofdwond door een stokslag opliep

en in dien toestand een opgewonden rede hield ten gunste der Engelschen, terwijl het jonge mensch hardhandig de zaal werd uitgegooid.

Degenen, die te kennen geven, dat de opgewonden dagbladpers, welke dagelijks aan de grieven tegen de Engelschen uiting geeft, al is het dan ook niet rechtstreeks toch indirect de oorzaak van zulke gewelddadigheden is, zooals de heer Rees en Mevrouw Flora Annie Steel, worden natuurlijk door *India* als monsters uitgekreten. Deze dame, ook den lezers van de *Indische Gids* niet onbekend, wegens hare novellen, die van hare groote bekendheid met de Indische samenleving getuigen, schreef in de *Times* van 6 Juli o.a., dat de opmerkingen welke in verschillende liberale en radicale bladen over den moord voorkwamen haar noopten een beroep te doen op het Britsche publiek, om zich niet langer te laten verschalken door het zwakke zoetsappige gewauwel, waardoor men het over de Indische zaken in de war tracht te brengen. Men ga zijn eigen weg en late zich niet van zijn voornemens afbrengen. Het is waar dat Sir Henry Cotton en zijn gevolg, de heer Surendra Nath Banerjea met zijn zenuwachtige bende, die altijd over hun loyauteit spreken, wellicht in geen persoonlijke betrekking staan tot den op een dwaalspoor gebrachten dwaas, die thans door het vernietigen van twee kostbare levens ten verderve wordt gevoerd. Niettemin, zegt deze schrijfster, met het gezag van iemand die getracht heeft het Indische temperament te doorgronden, dat er in de gemoederen der millioenen van Indië geen grenslijn bestaat tusschen de ,,onrust'' voorgebracht door een verzameling onstaatkundige vragen in het Parlement of wat in een blad als *India* gezegd wordt, en het anarchisme, dat roekeloos een vriend vermoordt, alleen omdat hij een Engelschman is. Voor den landman aan de ploeg is het leven zoo eenvoudig, dat hij in ontrouwe daden geen onderscheid van graad kan zien en waarom zouden wij dat dan wel doen, is haar vraag.

* * *

Journalistieke bescheidenheid. Geeft hetgeen dagelijks in Britsch-Indië gebeurt, een voorbeeld hoe gevaarlijk onverantwoordelijke uitingen en ophitsingen in de pers zijn, ook elders dient er wel eens op gewezen te worden, dat het zonder veel nadenken daarheen geworpen woord, soms schromelijke gevolgen kan hebben, die niet beseft worden door een schrijver, welke onder een eenzijdigen indruk eens aan zijn slecht humeur wenscht bot te vieren. Zoo is het tegenwoordig bij ons mode geworden om op toestanden en personen in Nederlandsch Indië neer te zien en er een karikatuur van te teekenen, in den trant, waarin de heer Bas Veth in een pessimistische stemming is voorgegaan.

In dit genre vestigde men onze aandacht op eene aankondiging van het werkje van Creusesol, De Khimono, dat ook in de *Indische Gids* (Jan. 1908 bl. 117) werd vermeld. De heer J. Everts Jr. zegt er van: Dit boek is amusant en 't is luchtig en niet te slecht geschreven, ,,Maar 't is ook nog iets anders, 't is meer: 't is Indië op en top. Geen bladzij, geen regel, geen zin of 't is Indië, afgeschreven direct van de realiteit. En daarom heeft dit boek zijn voornaamste belang te danken. Ge ruikt er Indië uit, voortdurend walmt die onaangenaam-muffe, penetrante stank van klapperolie en het vieze-wrange sirih-geurtje er uit op, en onweerstaanbaar komt de(n) Oost-stemming over u onder het lezen. 't Is alles echt, geen surrogaat. Ge leert er Indië uit kennen, en vooral de blanke gemeente met al haar kleinzieligheid, afgunst, achterklap, geknoei en gekonkel, haar nauwkeurig uitgemeten stand- en kleurgraduaties en daarop gebaseerde pretenties. De kracht van dit boek schuilt in de feiten..." enz.

Waar het eerste deel van deze realiteits-beschrijving doet vreezen dat de schrijver op geen gelukkige wijze met het Indische leven kennis maakte en een optimist in de blanke gemeente juist meer zelfstandigheid, energie en idealisme meent te ontwaren dan hij dikwijls in overeenkomstige vaderlandsche kringen ontmoette, daar geeft de aangehaalde passage zeker geen juist beeld van ons grooter Nederland. Dit zoude nu zoo erg niet zijn, als zulke uitvallen in een veel gelezen blad als de *Groene Amsterdammer* niet het nadeel hadden jongelui van de Indische loopbaan af te schrikken, hen te beletten zich daar door energie en werklust een carrière te maken. De schrijver vermoedt niet welken indruk zijn woorden in een of ander hem niet bekend gemoed kunnen maken. In een gezelschap, waar men de hoorders onder de oogen ziet, zal men zich uit vrees voor tegenspraak in den regel eerder wachten voor zulke uitvallen, dan op het papier. Daarop meent menig schrijver maar alles te mogen brengen, wat hem in een bepaalde stemming in de gedachte komt. Zijne bescheidenheid ziet niet in dat hij soms gelezen zal worden en welke portée zijne woorden dan kunnen hebben. Waarom zouden ook schrijvers over Indië zich geen rekenschap gaan geven van de verantwoordelijkheid, die in deze op een iegelijk rust, die in onze maatschappij op beschaving aanspraak maakt en zoo objectief mogelijk de waarheid tracht te benaderen?

* * *

De inlandsche pers. Het is wel toevallig dat juist in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Juli jl. R. M. Noto Soeroto een en ander over de inlandsche pers schrijft en hoe daar tegenwoordig vooral door bemoeienis van het *Kol. Weekblad* meer notitie van genomen wordt. Bij het geven van uittreksels onthoudt dit blad zich niet geheel van critiek, doch zijn oordeel is volgens dezen schrijver te zacht gestemd. Aldus verkort weergegeven, brengen de inlandsche artikelen niet het onaangename gevoel te weeg, dat zij bij het lezen in de landstaal bij den Nederlandsche lezer ongetwijfeld zouden opwekken. Het vinnige, scherpe en soms schreeuwerige, dat schering en inslag is, komt dan niet zoo uit.

Het blijkt wel dat het inlandsche publiek nog al smaak vindt in scheldpartijen. De Javaansche pers is meer bedaard, maar de Maleische heeft dat opbruisende en de schrijver deelt de vermakelijke bijzonderheid mede, dat niet lang geleden twee Maleische redacteuren met elkander afgesproken hadden om in een polemiek de scherpste pijlen op elkaar af te schieten, wel wetende dat hoe vinniger de strijd werd, met hoe meer gretigheid hunne artikelen gelezen zouden worden ... met vermeerdering van het aantal abonné's in het vooruitzicht. De schrijver meent voorts dat het *Kol. Wkbl.* het zijne zou kunnen bijdragen tot de ontwikkeling der inlandsche pers, die naast het verspreiden van nieuws of het orgaan zijn van een partij, ook een meer veelzijdig karakter moet dragen, om ontwikkelend op inlandsche bevolking te werken. Zij moet bij alles maat weten te houden, ook wanneer zij meent het recht aan haar zijde te hebben. Zij moet verder bij het bespreken van de regeeringshandelingen, de handelingen van sommige individuen niet op rekening stellen van den geest der regeering en bij het behandelen van een zaak het zakelijke niet met het persoonlijke dooreen warren. Ten slotte wordt melding gemaakt van een nieuw tijdschrift, in de Nederlandsche en Javaansche taal geschreven, dat opgericht is door den heer Boenjamin. Het tweeërlei streven is om van de Javaansche taal een cultuurtaal te maken en den inlanders meer algemeene kennis bij te brengen.

* * *

Oosterzche hulde aan Prinses Juliana. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Juli jl. wordt aan de *Sumatra Post* het een en ander ontleend over een feest dat de sultan van Deli gegeven heeft, nadat, zich richtend naar de agama, veertig dagen sedert de geboorte waren verloopen. Op 12 Juni was bij hem huis en hof door een overvloed van licht in feestgloed gezet en rijkelijk versierd, ter ontvangst van eenige honderden Europeesche gasten en heel de breede schare van Inlandsche grooten en hovelingen van Medan en elders. Het geheel zag er tooverachtig uit, de lange oprijlanen waren met slingers van lampions tusschen groene guirlandes en bouquetten geteekend en midden op het wijde grasveld bevond zich een tempel van licht, het ,,pantja persada'', behoorende bij een vorstelijke geboorteplechtigheid. Nadat de gasten door de sultan en den Toengkoe Besar aan de breede trap waren ontvangen, die naar de Paleiszaal voert, wachtte hen daarbinnen eene verrassing. Op een groen tapijt, rijkelijk electrisch verlicht was daar een van goud en kleuren schitterende inlandsche groep opgesteld, zich scharend om de attributen, welke een deel uitmaken van het ,,toeroen mandi''.

Als middenstuk een pagode van bloemen en goud, terzijde aar-vormige standaards met gouden doozen voor sirih, pinang en andere Inlandsche heerlijkheden, op den voorgrond een wieg van kostelijke kains als een hangmat bevestigd — rondom, gehurkt, Maleische vrouwen in gelijkvormige dracht, elk vóór zich een vergulde lamp met bladmotieven; daarachter staande, een kring van Inlanders in fantastischen dos en met de wonderlijkste hoofddeksels versierd. Een voorstelling, hoe 't vorstenkind Juliana den 40en dag na haar geboorte zou zijn gehuldigd, indien zij, instede van een Nederlandsche, een Maleische prinses ware. Daarbij, door den Maleischen adat heen, naar gewoonte der Delische radja's, Arabische gebruiken gevlochten.

Een bejaard inlander, oom van den Sultan, zong huldewenschen voor Poetrie Juliana; een priestergroep nam zijn woorden over om ze aan Allah op te dragen. De wieg werd in beweging gebracht en de aanwezigen werden uitgenoodigd het Wilhelmus te zingen. Vervolgens werden de attributen in de symbolische mandiplaats gezet, de ,,pantja persada'', dat letterlijk ,,vijf treden'' beteekent, terwijl ten slotte terzijde van het gebouwtje de met Bengaalsch vuur verlichte beeltenis der Koningin verscheen.

* * *

De stembus en de Koloniën. In de *Nieuwe Courant* van 10 Juli schrijft ,,Teisterbant'' over den ontmoedigenden uitslag der jongste verkiezingen, beschouwd in het licht der koloniale belangen. Als er in de Kamer van een ,,koloniale'' fractie ware te spreken, dan heeft deze het meest geleden. Geen der programma's van actie behelsde een enkel woord over koloniale belangen. Rechts heeft feitelijk bij de vertegenwoordiging daarvan nog minder aan het toeval overgelaten dan links. Dit wordt daaraan toegeschreven dat bij links het zwaartepunt meer ligt bij de kiezers, rechts bij de partijleiders. Waar de ondervinding geleerd heeft, dat de geheele of nagenoeg geheele linkerzijde warme sympathie kan gevoelen niet alleen voor den persoon maar ook voor de politieke daden van een rechtschen Minister van Koloniën, daar behoeft de aanwinst van rechts in dit geval en bij uitzondering niet beschouwd te worden als een verzwakking van links, maar veeleer als eene gedeeltelijke compensatie voor het door links geleden verlies. De te volgen koers zal voorshands niet anders zijn dan eene voortzetting van den tot dusver gevolgden. *Faute de combattants* zal de behandeling der Indische begrooting spoediger afloopen.

Vervolgens wordt er op gewezen dat in Indië geld en personen noodig zijn, en de Minister reeds te kennen heeft gegeven niet dan tot eene volstrekt onvermijdelijke verhooging van lasten te willen overgaan, doch het evenwicht wil behouden door beperking bij het nemen van nieuwe maatregelen, hetgeen zijn nut kan hebben omdat bij het voorzien in alle nooden en behoeften van dit reusachtige koloniale rijk de lijnen van geleidelijkheid de voorkeur verdienen boven de sprongen in het duister. Moeilijker is het te voorzien in de behoefte aan personen en dan spreekt de schrijver over een van de bedenkelijkste kwalen, waaraan een koloniseerend rijk kan lijden: de onverschilligheid van het moederland voor de koloniën, om met Thorbecke te spreken als een contagium gekarakteriseerd. Het tegengif daartegen is op het oogenblik de cardo quaestionis in onze praktische koloniale staatkunde. De schrijver zoekt dit in meer onderricht omtrent de koloniën. Hij wijst op Minister Dernburg, die zelf lezingen over de Duitsche koloniën hield; hij wil alle departementen bij de zaak betrekken, de actie moet van de geheele regeering uitgaan. Waar $^1/_4$ van het nationaal vermogen in Indië belegd is, is *Landbouw, Nijv. en Handel* er bij betrokken, *Financiën* heeft te maken met alle meerdere belastingen van vermogen uit Indië afkomstig, enz. Het rechtsche kabinet zal alleen dan slagen in het drijven eener vruchtbare koloniale staatkunde, indien het begint met de koloniale propaganda te plaatsen op de agenda van den *Nederlandschen Ministerraad*.

In de *N.Ct.* van 14 Juli zegt D. A. H. uit Brussel in een ingezonden stuk dat, toen een zijner vrienden, een Belg, die in koloniale politiek doet, meende dat de doorsnee-Hollander het bezit zijner koloniën niet genoeg op prijs stelt en dit door den schrijver krachtig weersproken werd, de ander hem triomfantelijk wees op het bovenbedoeld artikel. De propaganda door lezingen en onderricht was in het oog van den Belg te lauw en hij wees met een aardig parallel op een jonge dame, wier kleed had vuurgevat, waarop een jongmensch uit Luik haar stevig vastgreep tegen zich aan drukte en het vuur doofde, terwijl een Hollander bedaard op de smeulende plek zou gewezen hebben en op een karaf water in de buurt. Ook het kleed der koloniën smeult en met praten en beschouwen vervliegt de tijd tot blussching.

* * *

Een nieuwe industrie. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Juli jl. ontleent aan het *Soerab. Hbl.* het bericht dat binnen twee maanden te Soerabaja voor het eerst eene papierfabriek in werking zal komen op Goedo, aan den rechter-rivieroever. De capaciteit is voorloopig 2 à 3000 K. G. per dag, doch men zal haar gemakkelijk en spoedig kunnen uitbreiden. Aanvankelijk zullen nog geen fijne papieren vervaardigd worden, doch slechts karton en pakpapier. De grondstoffen zullen in hoofdzaak zijn bamboe en stroo, maar ook andere stoffen kunnen benut worden als: afval van zakken, touw, lompen, papier (geen couranten omdat zij niet sterk genoeg zijn), en overigens al wat eenigszins vezelig is. Afval van vezelproductie, waarvan het vervoer naar Europa niet loonend genoeg is, kan hier wellicht benut worden.

Reeds in de *Ind. Gids* van 1908 I bl. 381 werd over zulk een fabriek te Soerabaja gesproken terwijl de zaak nu reeds jaren in de pen is. In het belang van de eigen industrie van Indië mag het zeer jammer geacht worren, dat ook nu nog geen schrijf- en drukpapier geleverd schijnt te kunnen worden.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Documenten omtrent **Herman Willem Daendels**, Gouv.-Gen. van Ned. Oost-Indië. Verzameld en van inleidingen voorzien door wijlen Dr. L. W. G. de Roo. Twee deelen. Supplement op het dertiende en laatste deel van „*De Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië*." 's Gravenhage. Mart. Nijhoff 1909.

In een aankondiging [1]) van bovengenoemd werk werd de opmerking gemaakt, dat eene bronnenpublicatie als de hier boven genoemde veelal onbevredigd laat, dewijl uit den schat der officieele en minder officieele stukken, die sedert den loop der 18de eeuw vooral zóó omvangrijk is geworden, dat in het algemeen aan een volledige publicatie toch niet gedacht kan worden, immer eene keuze moet worden gedaan, die allicht subjectief zal zijn; beter ware het dan maar dadelijk, op grond der onuitgegeven documenten, het geschiedwerk zelf te schrijven.

Deze opmerking moge aannemelijk zijn voor een tijdperk, dat verder achter ons ligt, waarvan kan aangenomen worden, dat de meeste documenten reeds bereikbaar zijn, voor een meer recente periode is 't wellicht voorzichtiger, den tijd van volledige geschiedschrijving nog niet als aangebroken te beschouwen. Weliswaar, zou hier tegen kunnen worden opgemerkt, dat de geschiedschrijving van jongere perioden dan maar grootendeels zou moeten gestaakt worden, en dat 't dan heel moeilijk zal wezen, het tijdstip te bepalen, waarop dan wèl daartoe zou kunnen worden overgegaan, omdat er nog steeds, onbekende bronnen te voorschijn kunnen worden gebracht; doch, zóó ver behoeven wij niet te gaan. Ieder steentje, dat aangedragen wordt, kan voor het gebouw der latere geschiedschrijving dienstig zijn, maar bovenal moet het gewaardeerd worden, indien nieuw licht geworpen wordt op een tijdperk of een persoon, waarvan of van wien, de geschiedenis reeds min of meer officieel geschreven *is*, wanneer deze blijkt minder juist, onvolledig, of bevooroordeeld geschreven te zijn.

Dit schijnt, in menig opzicht, het geval te wezen met de geschiedenis van Ned. Oost-Indië, gedurende het bestuur van Daendels, zooals die door M. L. van Deventer op grond van officieele bescheiden in het XIIIde deel van „De Opkomst enz." beschreven werd.

---

[1]) *N. R. Ct.* Avondblad A. v. 23 Juni '09.

Reeds in 1886 koesterde Dr. de Roo het voornemen [1]), meer licht te doen opgaan over het bestuur van Daendels. Een eerste poging daartoe vond uiting in zijn critisch overzicht [2]), op het toen juist verschenen laatste deel van „De Opkomst enz.", welk overzicht een protest was tegen van Deventer's bewering, als zoude Daendels zijn, een der bewerkers van den val van Java in 1811. De opstellen Daendels-Raffles [3]) waarin van Deventer's aanklachten tegen den Maarschalk Gouverneur Generaal weder luide klonken, spoorde de Roo aan tot een meer ingaande studie over Daendels' bestuur, waartoe hij echter eerst in den aanvang van 1894 kon overgaan. De omstandigheden waren de Roo toen gunstig, in zooverre dat het Rijksarchief kort te voren belangrijke aanwinsten [4]) voor den tijd van D's bestuur had verkregen; na een ongewenschte driejarige onderbreking kon in 1902 met de studie worden voortgegaan, zoodat in 1906 het manuscript als gereed kon worden beschouwd. Door ziekte van den schrijver, gevolgd door diens overlijden op 26 Febr. 1907, werd het gereedmaken voor de pers door den Heer G. P. Rouffaer welwillend op zich genomen.

Zoo ligt dan nu het laatste werk van de Roo voor ons.

252 documenten van allerlei aard, waaronder officieele bescheiden, naast heel of half particuliere brieven, en daarbij een tekst van ruim 150 bladzijden, waarin de schrijver, na bestudeering dier documenten en van de vele die reeds bij het laatste deel van de Opkomst werden gepubliceerd, niet komt tot een geschiedenis van Daendels' bestuur, maar aantoont dat eenige van diens handelingen veelal verkeerd beoordeeld zijn, en dat inzonderheid van Deventer, het tijdperk 1808—1811, volstrekt niet onbevangen beschreven heeft.

Verreweg het grootste deel van den tekst wordt ingenomen door een pleidooi tegen een der ernstigste grieven tegen het regeeringsbeleid van Daendels, nl. diens weigering om uitvoering te geven aan contracten door Mr. van Polanen in Amerika gesloten, ter voorziening in behoeften van de Oostersche kantoren met name Ambon en Banda.

Wij willen in 't kort de toedracht dier zaak nagaan. Ongeveer zes weken vóór de komst van Daendels op Java (1 Januari 1808) was Mr. G. R. van Polanen [5]) naar Amerika vertrokken met een geheime opdracht, hem door den G. G. Wiese verstrekt, aldaar contracten te sluiten voor de voorziening van de kolonie, van allerlei hoogst noodige zaken, waaronder wapens, muntgereedschap en verschillende voorraden, waarvoor de daarmede uitgeruste schepen specerijen en andere producten in ruil zouden ontvangen. Een hoofddoel was ook voor de, in de magazijnen opgestapelde, voorraden contant geld te krijgen; aan de voor die specerijen a.a. te bedingen prijzen waren limiten gesteld. De Amerikaansche schepen zouden uiterlijk ult° Augustus 1808 Str. Soenda of Str. Bali moeten passeeren. In zijne Memorie van overgave gaf Wiese aan Daendels in bedekte termen kennis van die opdracht, doch stellig zal Wiese mondeling zijn opvolger wel nader hebben ingelicht, in ieder geval moet worden aangenomen dat D. met de opdracht aan van Polanen in kennis is gesteld. Waarschijnlijk hechtte D. echter niet veel

---

[1]) Zie het Voorbericht van zijn zoon W. de Roo de la Faille.

[2]) *Ind. Gids* v. 1888 blz. 820 en volg.

[3]) *Ind. Gids* v. 1891 blz. 341 en volg. I; blz. 524 en volg. II; blz 792 en volg. III; blz. 1387 en volg. IV; blz. 1593 en volg. slot.

[4]) Waaronder: de briefwisseling van den Minister van der Heim; die van Mr. R. G. van Polanen; het particulier archief der familie Daendels en dat der familie van den oud-Comm. Generaal van den Bosch.

[5]) Laatstelijk Vice-President van den Hoogen Raad v. Justitie.

waarde aan den maatregel; deze trachtte althans reeds spoedig, door andere middelen de kolonie te voorzien; de eerste secretaris van het Gouvernement L. W. Meijer ontving toch in April 1808 van D. een dergelijke opdracht als v. P. had, ten einde met aangewezen Huizen te Amsterdam contracten te sluiten voor de uitzending van benoodigdheden, voor de huishouding in Indië, te betalen met koloniale producten.

De onderhandelingen van v. P., die in Maart 1808 in Amerika was aangekomen, slaagden in den aanvang niet, zoodat hij 12 Juli aan den Minister van der Heim schreef dat er waarschijnlijk niets van de commissie zou komen, en dat, als het embargo met het einde van het jaar zou worden opgeheven — waar kans op was — hij zich niet gerechtigd achtte de commissie te volvoeren, omdat de tijd daarvan dan geëxpireerd zou zijn. Aan de Indische Regeering werd echter geen bericht gezonden van het vooralsnog mislukken zijner zending. L. W. Meijer, die zich over Amerika naar Holland had begeven, en die aanrakingen met v. P. had, kwam ten gevolge van allerlei oponthoud eerst in het begin van 1809 in Holland aan [1]).

19 April 1809 schrijft de Min. van der Heim aan v. P. dat hij, namens Z. M. den Koning, hem in zijne commissie continueert en tevens wordt aan Daendels bij brief van denzelfden datum bericht, dat v. P. „in die commissie (is) gecontinueerd, *op den voet, zooals hem dezelve was opgedragen* [2])". Van dat ministerieel schrijven moet D. vóór 30 November kennis hebben gekregen, want op dien datum schreef D. aan den Min. v. d. Heim, dat hij met de benoeming van v. P. tot Raad van Indië en met de verlenging van diens commissie niets ingenomen was, in deze bewoordingen: „De tweede is de keuze van den Heer van Polanen tot ordinair Raad van Indië, met continuatie van denzelven in eene aan Uwe Exc. onbekende, reeds vervallene, thans onnutte en van de zwakheid van den Generaal Wiese afgedwongen commissie". Daaruit blijkt dus dat D. niet veel op had met die commissie; en dat hij er niet veel van verwachtte tevens, uit het feit, dat hij in December 1809 en Januari 1810 schepen met voorraden naar de Molukken zond voor de voorziening waarvan, de Amerikaansche contracten juist vooral hadden moeten dienen.

Toen nu in Februari 1810 het eerste der Amerikaansche schepen te Soerabaja aankwam, en het bleek dat de door v. P. gesloten contracten niet alleen geheel afweken [3]), van de voorwaarden, waarop v. P. in 1807 gemachtigd was contracten aan te gaan, maar er bovendien „bleek van een verschil van 100 à 200 pCt., tuschen de, bij de contracten van v. P. voor de specerijen bedongen prijzen, en die welke een paar maanden geleden na aankomst van eenige (andere) Amerikaansche schepen waren vastgesteld", rekende D. zich verplicht vernietiging der contracten voor te stellen, waar mede de Hooge Regeering te Batavia zich vereenigde.

Dr. de Roo komt na een zeer uitvoerige en omstandige uiteenzetting van de zaak, op grond van een vergelijking van alle voorhanden bescheiden, tot het besluit dat Daendels „ter zake van de Amerikaansche contracten bevoegd was te handelen, zooals hij gehandeld heeft" en hij zegt verder: „hoe ook moge geoordeeld worden over het bestuur van den Gouverneur Generaal Daendels, stellig behoort hij te worden ontheven van den blaam, die

[1]) De communicatie voor reizigers en brieven was toen wanhopig treurig: 28 Nov. '09, dus bijna 2 jaar na zijn optreden als G.-G., ontving D. voor het eerst brieven van den Minister uit Holland; de overmacht der Engelschen ter zee belette alle geregelde gemeenschap.

[2]) De cursiveering is van ons.

[3]) Veel nadeeliger waren.

door Mr van Polanen op hem is geworpen, wegens de niet uitvoering der door dezen gesloten contracten''. Daarmede verwerpt de Roo tevens het betoog van van Deventer — dat geheel steunt op van Polanen's beweringen — waarin, zij 't in bedekte termen, de val van Ambon aan Daendels' handelwijze wordt toegeschreven. [1]) Een eenvoudige vergelijking van eenige data logenstraft deze bewering reeds. De Goldsearcher, het eerste der Amerikaansche contractschepen kwam eerst in de laatste dagen van Januari of de eerste van Februari 1810 te Soerabaja aan; de door Daendels afgezonden schepen waren reeds in December 1809 en Januari 1810 naar Ambon vertrokken.

„Van Deventers bewering, dat „de Amerikaansche Goldsearcher reeds te Soerabaja was lang vóór dat schepen van Java naar de groote Oost gezonden werden'' [2]) is dus stellig onwaar, en meer dan lichtvaardig is zijne opmerking dat „de komst der onzijdige Amerikaansche schepen (sic) in de bestaande behoeften, den hoog gestegen nood (van Ambon) had kunnen voorzien.'' '' [3]). De overige Amerikaansche schepen kwamen eerst in April en later aan; en Ambon werd reeds 19 Februari door den kolonel Filz overgegeven; de Goldsearcher zou zeker vóór dien datum Ambon niet bereikt hebben, of zoo al dan zou hij toch in handen van de Engelschen zijn gevallen, die reeds in de eerste dagen van Februari voor Ambon kruisten.

Uit het geheele beloop der zaak, zooals dat door Dr. de Roo is uiteengezet, wordt verder de indruk verkregen, dat men aan het Dept. van Koloniën, door het gaandeweg geven van uitgebreider instructiën aan Mr v. P., dan hem van uit Indië oorspronkelijk waren verstrekt, zonder daarvan den G.G. tijdig kennis te geven, lichtvaardig heeft gehandeld [4]), althans niet heeft overwogen, dat conflicten daarvan het gevolg zouden kunnen, ja, moesten wezen.

Dat het Dept. van Kol. echter „die ondoordachte opdracht gaf ten einde ten laste van de Indische geldmiddelen eene positie te verzekeren aan Mr. van Polanen'' is een gevolgtrekking van Dr. de Roo, welke niet zoo grif weg kan onderschreven worden; men liet zich slechts leiden door v. P. en zijn vriend D'Ozy aan het Departement; veeleer kan worden aangenomen dat men niet ongaarne zag, dat de voorziening in de Indische behoeften direct van uit Amerika, voor rekening van de Indische kas geschiedde, dan dat die voorziening van uit Holland zou moeten plaats hebben. Telkens wordt het toch in de ministerieele brieven uitgesproken dat alles wat noodig is, in Indië betaald moet worden, en bij voorziening uit Nederland, die trouwens door de Engelsche overmacht ter zee hoogst bezwaarlijk was, zou allicht te veel geriskeerd worden.

Toen later de Amerik. huizen op schadevergoeding aandrongen en men aan het Dept. v. Kol. begon in te zien dat de zaak ernstige gevolgen zou hebben, werd overwogen de schade op de Ind. Regeering te verhalen, onder de bewering dat de aan v. P. gegeven machtiging met voorkennis van den Koning was gegeven en dus door den G.G. had geëerbiedigd moeten wor-

---

[1]) Zie blz. LXXXV—LXXXVII. Deel XIII Opkomst.

[2]) *Ind. Gids* 1891 1 blz. 362.

[3]) de Roo blz. 88.

[4]) Bij brief van 19 April 1809 werd nog aan v. P. gezegd dat zijne commissie een voortzetting was van de Indische opdracht. Zie Bijl. 47; blz. 129—132, brief v. d. Heim aan Mr. v. P. — 18 Juli 1809 word aan Meijer door den Minister eene resolutie meegegeven voor v. P. die van ruimer strekking was. Zie Bijl. 67; blz. 182—184. Beide in de Roo's supplement.

den. „Maar bij deze bewering werd voorbijgezien, dat aan den Gouv. Gene-
„raal slechts kennis was gegeven van eene machtiging tot nadere uitvoering
„eener Indische opdracht, waarbij bepaalde voorwaarden waren gesteld en
„ter uitzending van hetgeen de Gouv. Generaal Daendels noodig had. Goed-
„keuring der handelingen van v. P. had eerst plaats gehad nadat reeds ver-
„schillende expeditieën waren uitgerust en het bericht dier goedkeuring had
„de Gouv. Generaal eerst ontvangen lang nadat de meeste contracten waren
„afgewezen [1])" Met dit betoog van Dr. de Roo kan D., formeel zeker wel van alle verantwoordelijkheid voor geleden schade ontheven worden geacht.

Of eindelijk Daendels zich alleen door 's lands belang liet leiden bij het vernietigen der contracten en of niet verbolgenheid op v. P. daarin tevens een rol speelde zou nog mogen betwijfeld worden; vreemd is 't zeker dat L. W. Meijer, die na het mislukken zijner pogingen om in Holland contracten te sluiten, ook naar Amerika ging, en daar te zamen met v. P. dergelijke contracten afsloot, als die welke den toorn van den Maarschalk opwekten, onmiddellijk bij zijn terugkeer in Indië, door D. benoemd werd tot secretaris-generaal.

Een tweede ernstige grief tegen Daendels, de zoogenaamde toeëigening van Buitenzorg, werd door Dr. de Roo aan een nauwgezet onderzoek onderworpen, dat hem tot het volgende besluit leidde: „Daendels heeft niet waar kunnen maken dat voor de verkrijging der inkomsten, hem bij zijne benoeming toegezegd, en voor de „verbetering" van het landgoed, zooals die door hem werd tot stand gebracht, het recht van den „vollen" eigendom noodig is geweest".

„Maar iets anders is het de aanvraag der concessie en het misbruik door Daendels gemaakt van de meegaandheid der Hooge Regeering af te keuren, iets anders zijn handelwijze voor te stellen als zelfverrijking met bewuste benadeeling van den Lande en misleiding van het Opperbestuur." Op dit laatste komt het aan.

Als vaststaand kan wel worden aangenomen, dat bij het optreden van D. eigenlijk niemand precies den rechtstoestand van Buitenzorg kende, dat men algemeen meende dat de afgaande Gouverneur Generaal verplicht was het landgoed aan den opkomenden G.G. over te doen.[2]) Dat niettemin D., twee maanden na zijn optreden als G.G. aan den Raad van Indië het verzoek deed in het volle eigendom van Buitenzorg te worden gesteld en dus niet verplicht te zijn het goed aan zijn opvolger over te doen,[3]) kan niet door den beugel.

„Immers de voordeelen van Buitenzorg golden als bijslag op het tractement van den Gouverneur Generaal; was dus de opvolger van Daendels niet tevens landheer van Buitenzorg, dan zou uit de Staatskas moeten worden voorzien in de vermindering van inkomsten, welke uit die omstandigheid voortvloeide". Aldus Dr. F. de Haan. Is hier geen bewuste benadeeling van den Lande, dan is er toch wel bedacht zijn op eigen belangen, zonder veel voorziening in de toekomst.

Wellicht zouden echter verlichtende omstandigheden kunnen worden ge-

---

[1]) de Roo blz. 72*.

[2]) Zie Faes' „Geschiedenis van Buitenzorg", met de onmisbare critiek daarop van Dr. F. de Haan in het *Ind. Tijdschr. v. Nijverheid en Landbouw.* Deel LXV. afl. 2 en 3.

[3]) De gewillige Raad vond spoedig gronden om D., met verwijzing naar vroeger bestaande rechten van vorige G.'s. G. — vóór 1780 — het verzoek, behoudens nadere goedkeuring des Konings, toe te staan. Die goedkeuring werd later verkregen.

pleit. Naar moet worden aangenomen was aan D., vóór zijn vertrek naar Indië, aan het Dept. van Koloniën in het vooruitzicht gesteld, dat de schikkingen omtrent Weltevreden en Buitenzorg hem een jaarlijksche bate zouden opleveren van 20 à 30.000 Rds, „evenals waren dit domainen aan den Lande behoorende". Bij zijne komst in Indië wordt D. gewaar dat hij Buitenzorg moet koopen, dat hij er overdrachtgeld voor moet betalen, en dat de opbrengst lang niet zoo groot is, als hem was voorgespiegeld; grootendeels doordien het goed, als niet in blijvend bezit, erg verwaarloosd was. Die uitgaven zouden D's inkomsten in Indië voor 2 jaren overtreffen. Aldus is de voorstelling, welke D. geeft in zijn brief aan den Minister van der Heim van 25 April 1808 en in dien aan den Koning van 27 April. Er is geen redelijke grond om die bewering in twijfel te trekken, en in de Voordracht van den Minister aan den Koning dd. 15 Juli 1809, inhoudende voorstel om den verkoop goed te keuren, wordt die bewering omtrent de voorgespiegelde inkomsten, zij 't ook schoorvoetend, toegegeven.

Van een man als D., die van korte metten hield, die wel inzag dat er van een vermeerdering van inkomsten uit het landgoed, onder een voortgezet bezit, ex officio, niet veel te verwachten was, is het dus wel verklaarbaar, dat hij, in den geldnood waarin hij verkeerde, den knoop maar doorhakte. Van misleiding van het Opperbestuur kan geen sprake zijn; wèl is er „met te veel overhaasting te werk gegaan" zooals de Minister in zijn voordracht aan den Koning opmerkte.

Een vreemden indruk maakt 't zeker, dat reeds op 23 April 1808 door Daendels, die op 29 Maart t.v. in het ongereserveerd bezit van Buitenzorg was geraakt — altijd onder nadere goedkeuring des Konings — een gedeelte van dat land aan den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander Pieter Tency, voor 70.000 Rds, werd verkocht. [1]) Wel een bewijs hoezeer D. geld noodig had, maar tevens hoe onbesuisd hij vooruitliep op de Koninklijke goedkeuring en hoe winstbejag hem niet vreemd was.

Dat D. van baatzucht vrij zou zijn, zooals Dr. de Roo oordeelt, kan dan ook niet worden toegegeven. Het zich laten toewijzen van het land Djasinga, [2]) waarvan hij later op 's Konings last weer afstand moest doen, wijst ook zeker wel op een verbazende gemakkelijkheid in het zich zelf bevoordeelen, al wil men ook in aanmerking nemen dat in het Napoleontische tijdperk, wel meer groote schenkingen gedaan werden aan legeraanvoerders die groote overwinningen hadden behaald.

Van de voordeelen, voortspruitende uit den lateren verkoop van het grootste deel van Buitenzorg op 11 Sept. 1810 schijnt D. intusschen niet veel wil gehad te hebben; stellig was hij niet gefortuneerd toen hij in Europa terugkeerde; het opnieuw aannemen van een niet schitterende militaire functie en de latere aanvaarding van zijne benoeming tot Gouverneur van de Kust van Guinea wijzen er wel op dat hij vèr van onafhankelijk was. Over de 400.000 Rds, welke D. bij zijn vertrek uit Indië in 's Lands kas had gelaten is nog veel te doen geweest. Dr. de Roo heeft ook die zaak getrouw nage-

[1]) 21 Mei d. a. v. werd genoemde gecommitteerde als zoodanig gesuspendeerd, zonder reclame op eenig revenu voor dit jaar, totdat (hij) zal hebben geprouveert zijne gezegdens, dat de reise van den Maarschalk en G.-G. waaraan 250 battoors daags tegen betaling gebruikt zijn, den lande voor 10/m pikols koffij zoude hebben benadeeld en veertig duizend man van de koffij-pluk hebben afgetrokken.

Plakaatboek deel XIV: 749.

[2]) Eén woord van den Maarschalk ware voldoende geweest, om de in al te vleiende bewoordingen gestelde Propositie van van IJsseldijk (zie Bijlage XXIX: 388 in deel XIII Opkomst) tot aanbieding van het land Djasinga, af te wijzen.

gaan. De Regeering behield die, op grond van drie tegenvorderingen: 1e de verbreking der Amerikaansche contracten; 2e de schade wegens het overnemen van Buitenzorg beneden de waarde; en 3e de toeëigening van de opbrengst der vogelnestjes.

Eerst in 1844 is deze zaak beëindigd, door aan de toen reeds bejaarde weduwe van D., die geen onderstand genoot, een pensioen van *f*3500 's jaars toe te kennen, benevens eene som van *f*130.000 als gekapitaliseerd pensioen, te rekenen van 1818 af, het jaar van het overlijden van haar echtgenoot.

Kan niet ten volle instemming worden betuigd met het betoog van Dr. de Roo voor wat betreft de toeëigening van Buitenzorg, wèl is dit het geval waar de schrijver opnieuw [1]) de partijdigheid aantoont van M. L. van Deventer's oordeel over den „Staat der Nederl. Oost Indische bezittingen onder het bestuur van den G.G. H. W. Daendels in de jaren 1808—1811."

Zooals bekend, is die „Staat" een verdediging van zijn bestuur door Daendels geschreven, [2]) na zijn terugkeer in Europa; en werd hij daarover aangevallen door N. Engelhard in zijn „Overzicht enz." [3]) en door R. G. van Polanen in zijn „Brieven enz." [3]). Dr de Roo toont nu met onderscheidene voorbeelden aan, hoe partijdig v. D's oordeel is, deels door onvolledig aanhalen van wat D. schreef [4]), deels door in den regel aan te nemen, dat, wat Engelhard schreef de waarheid was. Herhaaldelijk wordt de tegenstrijdigheid (volgens v. D.) tusschen D.'s officieele berichten en zijn „Staat" door de Roo verworpen of verklaard als slechts schijnbaar te zijn.

De Roo noemt v. D.'s werk „een boeiend bezwaarschrift, gegrond op partijdige en vijandige berichten", en zegt „dat zijne (v. D.'s) opmerkingen hem zelven geen aanspraak geven op vertrouwen in de onbevangenheid van zijn oordeel."

Wij aarzelen niet deze uitspraak te onderschrijven.

Terugkomende op ons punt van uitgang, mag, op grond van het voorgaande het besluit getrokken worden dat dit Supplement op het laatste deel van de Opkomst wèl beschouwd kan worden als een noodzakelijke correctie op de reeds min of meer officieel geschreven geschiedenis van Daendels' bestuur in O. I. Tevens echter blijkt, dat, ondanks de toegankelijkheid en het gebruik van vele nieuwe bescheiden, die geschiedenis ook thans nog niet geschreven *is*. Moet het boeiend bezwaarschrift van v. D. ter zijde worden gelegd als te partijdig; de Roo gaf ons slechts enkele stukken geschiedenis en dat nog wel in zeer fragmentarischen vorm.

Waarschijnlijk is het wel de Roo's oorspronkelijke bedoeling geweest de geschiedenis van D's bestuur te boek te stellen; uit de eerste regelen van het Voorbericht zou dit althans af te leiden zijn. Uit een verdere zinsnede van een daar aangehaalden brief van de Roo „Ik had gehoopt hier (d.i. te Batavia) de schriftelijke bescheiden uit Daendels' tijd te kunnen excerpeeren,

---

[1]) Hij deed dit reeds, met andere voorbeelden in de *Ind. Gids* van 1888.

[2]) Uitgegeven in 1814.

[3]) Uitgegeven in 1816.

[4]) Een merkwaardig staaltje van onvolledig aanhalen door v. D. en daardoor van diens onbetrouwbaarheid geeft ook Mr. I. Mendels op blz. 206 en 207 van zijn Acad. Proefschrift: „H. W. Daendels, vóór zijn benoeming tot G.-G. van Oost-Indië (1762—1807). 's Gravenhage 1890". Hoewel 't eigenlijk buiten het verband van Mendels' werk valt, haalt hij een voorbeeld aan, waarin v. D. vermoedelijk om een rhetorisch mooi klinkenden zin te schrijven, een *halve* aanhaling doet, waardoor echter de bedoeling van Daendels geheel verkeerd wordt voorgesteld.

maar ik heb dit moeten opgeven", zou kunnen blijken dat de Roo van die Bataviasche bescheiden wel eenige verwachting had. Ook is 't mogelijk, dat hij door zijne ongesteldheid niet heeft bereikt wat hij zich had voorgesteld. Hoe 't zij, een onpartijdig, tevens volledig overzicht van D.'s bestuur hebmen wij ook thans nog niet.

Het zal trouwens niet gemakkelijk vallen van een bestuur dat er op aangelegd *moest* zijn, een algeheele verandering in oude vastgeroeste begrippen en in uiterst vooze toestanden te brengen, geheel objectief de geschiedenis te schrijven, al ware 't alleen maar, omdat de tijdgenooten, de ooggetuigen vooral, allen en dus ook hunne berichten, tegen den invoerder van die veranderingen sterk vooringenomen waren. [1])

Uit tal van de nu en vroeger openbaar gemaakte bescheiden blijkt, hoe er in partikuliere brieven, in Indië en naar Holland verzonden, over D. geklaagd werd; hoe personen, die naar het vaderland kwamen als 't ware in opdracht hadden over den geweldenaar te klagen. 't Is trouwens of wij ouderen nog zijn opgevoed in de leer van het verfoeilijk despotisme van D., of wij nog niet vèr genoeg van het tijdperk af stonden, of die verhalen nog naklonken. Eerst in latere jaren is men begonnen een meer billijk oordeel te vellen. D. J. Mackay [2]) is misschien de eerste geweest, die D. in eenige opzichten openlijk gunstig heeft beoordeeld.

Professor P. J. Veth, die weliswaar zijn oordeel vormde vóórdat de officieele geschiedenis van Daendels' bestuur geschreven was, gaf reeds het volgende getuigenis: „Slechts drie jaren, van 1808—1811, voerde Daendels het bewind, maar het liet diepe sporen op Java achter. Men kan het vergelijken bij een hevig onweder, verwoestend in zijne onmiddellijke gevolgen, maar heilzaam in zijne uitwerkselen. Het is niet vreemd dat de onverzettelijke wil, de despotieke handelingen van den Maarschalk de tijdgenooten met wrevel en schrik vervulden; maar het nageslacht heeft erkend dat in den toenmaligen toestand van Java een krachtige hand als de zijne eene weldaad was, onder voorwaarde dat zij niet mistastte en dat hij dit laatste slechts zelden gedaan heeft." [3])

De bewerkers van den tweeden druk van Veth's Java oordeelden wel weer geheel anders en meenden dat Daendels maar al te dikwijls heeft misgetast, [4]) doch een ander onderzoeker, welke, evenals die omwerkers, M. L. van Deventer's bezwaarschriften kende, staat in de hoofdzaak aan de

---

[1]) Uit brieven van Mr. W. H. Muntinghe, indien die er waren van D's tijdperk, zou misschien een ander licht opgaan. In den brief van Reinking aan Wiselius (de Roo, bijl. 218, blz. 540 e. v.) wordt D. krachtig verdedigd.

[2]) De handhaving van het Europ. gezag en de hervorming van het regtswezen onder het bestuur van den G. G. Mr. H. W. Daendels over Java en Onderhoorigheden (1808—1811). Acad. Proefschrift, 's Gravenhage 1861.

[3]) Veth. Java; Deel II, blz. 549. Uitgave 1878.

[4]) In den tweeden druk van Veth's Java is de hier boven aangehaalde periode als volgt omgewerkt, waardoor zij een zin krijgt, juist of althans bijna tegenovergesteld aan den oorspronkelijken. „Slechts drie jaren, van 1808 tot 1811, voerde Daendels het bewind, maar het liet diepe sporen op Java achter. In den toenmaligen toestand van Java zou een krachtige hand als de zijne een weldaad geweest zijn, onder voorwaarde dat zij niet mistastte. Dit laatste heeft hij maar al te dikwijls gedaan. De inlandsche maatschappij heeft hij niet leeren kennen en dus de toestand van den inlander niet weten te verbeteren. Zijn despotische maatregelen vervulden niet alleen de Europeesche inwoners met wrevel en schrik, maar verbitterden gelijkelijk de vorsten en het volk."

Wel een bewijs hoe subjectief het oordeel over D.'s bewind is, want het verschil in de *geschiedschrijving*, door Veth en door de bewerkers van den 2den druk — trouwens niet zoo heel groot — berust al weer op v. D., die nu eenmaal partijdig was. Waar veel in alle takken van bestuur en administratie gewijzigd en hervormd werd, en waar kort daarop weer een geheel ander bestuur — dat van Raffles — optrad, is het moeielijk over het nut dier hervormingen een oordeel te vellen en blijft het begrip van weinig of veel mistastingen, maar zeer betrekkelijk.

zijde van den ouden Veth. J. A. van den Broek komt in eene verhandeling „Een en ander over Daendels, Gouverneur Generaal" [1]) tot eenige besluiten die wèl voor de uitkomsten van Daendels' bestuur pleiten, en die vierkant staan tegenover de kort samengevatte meening van evenbedoelde bewerkers. Ten bewijze halen wij eenige daarvan aan, om ten slotte nog op Daendels als mensch te komen.

„Men dient..... vóór alles in hem te zien het hoofd der regeering, die met kleine middelen veel had te verrichten en veel heeft uitgevoerd."

„Een gansch korps ambtenaren moest tot zijn plicht worden gebracht ..... ook dat moeilijk werk is verricht geworden."

„Van Daendels' regelingen is veel gebleven; het is de eenige maatstaf ter beoordeeling van de waarde van een historischen persoon. Hij schiep het rechtwezen op Java. De gedwongen koffiecultuur werd ingericht op een wijs zoo afdoende, dat hare organisatie, in het stelsel van Raffles en Elout niet passende, onder van der Capellen weer leven kreeg: zoodat van den Bosch maar weinig meer had te doen om „de weldoener" van Nederland te worden. [2]) Hij richtte een bestuur in, dat in hoofdtrekken zoo is gebleven tot heden toe."

„Veel van hetgeen Daendels verrichtte geschiedde spontaan, volgens de ingeving van het oogenblik. Maar in de hoofdzaken werd volgens een welberaamd plan gehandeld en wat zoo naast de hoofdzaken ..... tot stand kwam getuigt van groot organiseerend talent."

„Daendels was, in onderscheiding van vele zijner voorgangers, man van de daad."

En daarmede komen wij op den persoon van Daendels. Dat deze onbesuisd, doldriftig, haast woest, weerzinwekkend soms in zijne besluiten of vonnissen was, zal wel zelfs door hen die in D. een groot man zien, moeten worden toegegeven [3]); twee vonnissen, reeds kort na zijn optreden door hem geveld wijzen o.m. daarop. [4]) Niet mag echter uit het oog verloren, dat hier te keer gegaan werd tegen haast even weerzinwekkende knevelarijen, afpersingen, gewelddaden jegens inlanders. Zoo van iets, dan was D. doordrongen van het besef, dat vooral de ingeroeste gebreken, knevelarij en misbruik van macht, met alle geweld moesten worden uitgeroeid. Dat niettemin vele Javanen, onder zijn bestuur — bij den aanleg van den grooten postweg — zwaar geleden hebben, valt niet te ontkennen, maar hier ging het om een Landsbelang; die weg *moest* er komen; en dan is 't de vraag in hoeverre zijn bevelen te hardhandig werden uitgevoerd. In

---

[1]) *Tijdspiegel* 1893.

[2]) Dat later die koffiecultuur, met het geheele cultuurstelsel werd verfoeid, bewijst niets tegen D.; men moet bestuurders beoordeelen naar hun tijd. D. was den zijnen niet een halve eeuw vooruit, maar wèl een organisator passende in dien tijd.

[3]) Dat D. was een „despoot op last" zocals J. A. v. d. Broek oordeelt, op grond o. a. van den meermalen aangehaalden brief van Min. v. d. Heim dd. 13 April 1809, waarin hem gezegd werd dat „*alle maatregelen gerechtvaardigd zijn door het oogmerk*" kan niet geheel worden toegegeven; de eerste brieven uit Holland werden door D. eerst ontvangen, twee jaren na zijn optreden en D. was despoot van stonden aan, dat hij optrad als regeerder.

[4]) Een kapitein Chinees en een kapitein (Ekenholm?) van het leger werden beide veroordeeld, opv. 20 Mei '08 en 25 Aug. '08, om zes jaren als inlandsch soldaat te dienen; beiden werden gevonnist omdat zij zich aan hoogst ergerlijke mishandelingen en knevelarijen tegen inlanders hadden schuldig gemaakt. De kapitein, nog wel bij de compagnie, welke hij gecommandeerd had; de gewezen kapitein schoot zich voor den kop; de kapitein Chinees werd later, 18 Juni 1808, ingevolge de smeekbeden zijner verwanten, verbannen naar Banjoewangi. Zie Plakaatboek XIV: 749 en 638 en de Roo, bijl. 120: 326.

ieder geval waren voor den wegaanleg niet onbelangrijke sommen uitgetrokken; [1]) de vraag is hoeveel er aan de maat- en strijkstok bleef hangen.

In 't algemeen kan wel worden aangenomen, dat D. voor „den gemeenen inlander" van goede gezindheid was. Sommige zijner handelingen tegen inlandsche vorsten of dier familieleden schijnen echter niet te verantwoorden; zijn optreden tegen de Javaansche prinsen Noto Koesoemo en Noto di Ningrat blijft af te keuren, vooral de wijze waarop hij zich van die prinsen heeft trachten te ontdoen. Tegenover den willekeur, die uit D.'s besluiten spreekt, staan zijn buitengewone energie, zijn voortvarendheid, [2]) zijn rustelooze arbeidzaamheid, zijn aanvatten van alles wat verbetering behoefde. En nimmer mag over 't hoofd worden gezien dat D. in uiterst moeilijke omstandigheden verkeerde; zoo goed als geheel afgesloten van het moederland, zonder aanvulling van de hoogst noodige zaken, met een steeds dreigenden aanval van de Engelschen, staande tegenover een weinig medewerkend en bedorven personeel, bijgestaan door slechts weinige bekwame ambtenaren, moest bijna alles hervormd, verjongd, vernieuwd worden. [3])

Die taak heeft Daendels grootendeels vervuld; naast groote gebreken, zien wij in hem groote hoedanigheden.

Het is wel jammer dat Dr. de Roo, die veel studie van Daendels' tijdperk in Nederlandsch-Indië heeft gemaakt, blijkbaar den tijd nog niet aangebroken achtte, om tot een volledig overzicht, tot een eindoordeel te komen; dat hij te veel stukwerk leverde, dat hij zich in het bijzonder tot het navorschen van de geschiedenis der Amerikaansche contracten en der toeeigening van Buitenzorg heeft bepaald. Het onderzoek naar de eigenlijke redenen van het ontslag van D., waaraan de Roo vele bladzijden wijdde, heeft toch weinig nut voor de beoordeeling van D., omdat juist daaruit blijkt, hoevele invloeden tegen hem werkzaam waren, en het oordeel van den Keizer niet onbevangen kon zijn. [4]) Het napluizen van de geschiedenis der vordering van de erven D., tegen het Gouvernement is wel belangwekkend, maar werpt slechts weinig licht op den man zelf, om wien 't ons te doen is. Van een algemeene beoordeeling van D. als bestuurder en als mensch onthield de Roo zich, en waar hij trachtte hem van baatzucht vrij te pleiten, is hij juist niet sterk.

Met dat al heeft Dr de Roo, stellig een verdienstelijk werk geleverd, dat echter niet als supplement op het laatste deel van de Opkomst had moeten verschijnen, maar als een gedocumenteerde kritiek daarop.

Juli 1909. H. B.

---

1) Zie Encyclop. v. N.-I. IV: 745—747 en Plakaatboek XIV: 699 en volg.

2) 14 Januari 1808 nam D. het bestuur over van Wiese; 29 April ging hij op reis naar Semarang en Soerabaja; 5 Mei werd besloten tot den aanleg van den grooten postweg, tot de uitvoering waarvan onmiddellijk werd overgegaan.

3) Zie voor de moeielijkheden waarvoor D. stond: „The Policy and Administration of the Dutch in Java by Clive Day" blz. 150—155; Vertaling in het Nederlandsch, blz. 160—165. Clive Day die wel zoo ongeveer alles las, wat er over D. geschreven werd, kon als vreemdeling en als grondig onderzoeker, het tijdperk en de menschen onbevangen beoordeelen

4) Uit Dr. C(olenbrander)'s aankondiging, *Gids* Juli 1909, van de Roo's werk blijkt, dat D.'s niet vertrouwbaarheid op het punt van geldzaken tot zijn val heeft medegewerkt.

Verzameling van Nederlandsch-Indische rechtspraak en literatuur, 1898—1907, bewerkt door mr. J. Duparc, O.-I. rechterlijk ambtenaar met verlof, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1909.

In dit boek heeft de schrijver de rechtspraak en rechtsliteratuur van de laatste tien jaren bijeengebracht en geordend, om het naslaan daarvan gemakkelijk te maken. Dat was een heel werk, want het liep over ongeveer 8000 rechterlijke uitspraken en monografiën over een of ander rechtsgeleerd onderwerp, de laatstgenoemde in verschillende periodieken verspreid, waarvan de quintessens moest worden geformuleerd en die daarna gerangschikt moesten worden. De schrijver heeft daarbij in zekeren zin naar een eigen methode gestreefd, want noch de alfabetische volgorde naar de onderwerpen zooals in het werk van mr. Abendanon, noch die naar de artikelen van het wetboek, welke in mr. D. Léon's Rechtspraak gevolgd is, werd door hem overgenomen. Dat was zijn recht, variis modis bene fit. De praktijk had geleerd, dat bij de alfabetische methode het zoeken naar een bepaalde beslissing somtijds lastig was, en daarom schijnt het niet verkeerd, dat nu eens een andere methode wordt toegepast; het rechtsgeleerd publiek zal dan zelf wel beoordeelen welke van de twee de beste is .

De verschillende rechterlijke beslissingen zijn gerangschikt naar de verschillende onderdeelen, waarin de wetenschap het recht verdeelt. Het eerste komt het burgerlijk recht zoo van Europeanen als van Inlanders en Vreemde Oosterlingen, waaraan verschillende min of meer afzonderlijk staande onderwerpen zijn toegevoegd als het notariaat, de particuliere landerijen en de wees- en boedelkamers. Dan volgen het handelsrecht, het faillietenrecht, het burgerlijk procesrecht, zoo van Europeanen als van Inlanders, het strafrecht ook van Europeanen, van Inlanders en van militairen, het militair tuchtrecht, fiscale verordeningen, het strafprocesrecht van Europeanen, Inlanders en van militairen afzonderlijk, en ten slotte het staats- en administratief recht en de rechterlijke organisatie, welke laatste onderwerpen men bij deze methode liever in het begin had moeten plaatsen. Voor zoover noodig worden deze onderwerpen weer verdeeld, niet zooals bij Léon in artikelen, maar in onderwerpen vaak overeenkomende met den inhoud der titels, welke soms weer onderverdeeld worden, een en ander onder met vette letter gedrukte hoofden. Binnen deze verdeelingen staan alle beslissingen nu wel niet geheel door elkaar, maar toch niet in een gemakkelijk te onderscheiden volgorde, hetgeen zooals reeds werd opgemerkt, geen voordeel te noemen is. Het groote nut van werken als dit bestaat daarin, dat men snel en zeker eene bepaalde beslissing kan opslaan. Een eerste vereischte daartoe is dat de plaats waar die te vinden is, zoo is aangeduid, dat men zich niet behoeft bezig te houden met beslissingen welke men niet noodig heeft, en dat men direct kan zien of de beslissing die men zoekt, er is of niet. Dit nu wordt bij onderwerpen, waarover veel jurisprudentie is, niet gemakkelijk gemaakt, omdat men soms 30, 40 ja tot 80 nummers moet nazien om te weten of de gezochte uitspraak er bij is.

Door deze omstandigheid wordt er van den gebruiker een zekere kennis der wet geëischt, en schijnt het boek zoo niet uitsluitend, dan toch in hoofdzaak voor juristen geschreven te zijn. M. i. niet ten onrechte, omdat het meermalen gebeurt, dat rechterlijke beslissingen worden gepubliceerd niet omdat zij zoo juist zijn, maar omdat men die onjuist vindt, en men die aan een critiek wil onderwerpen. Verder geeft de Indische rechter niet zelden gelegenheidsbeslissingen, welke hoe practisch in het gegeven geval, geen andere juridische waarde hebben dan dat zij aanwijzen hoe men zich uit de moeilijkheid gered heeft. Voor den niet-jurist is het niet mogelijk de hiertoe vereischte schifting te doen. Als het vergund is de oorzaak van een en ander te gissen, dan schijnt ook hier de spoed waarmede schrijver heeft gemeend te moeten arbeiden niet gunstig op den inhoud gewerkt te hebben. Indien de beslissingen voor zoover mogelijk op de artikelen gezet waren, zou het boek zeker veel aan waarde hebben gewonnen.

Opmerking verdient nog dat geen beslissingen zijn opgenomen steunende op wetsbepalingen welke zijn afgeschaft of door andere vervangen. Desniettemin zijn boeken als dit zelden up to date, en dient men met de veranderingen in de wetgeving sedert het verschijnen rekening te houden.

Wij hopen dat de schrijver veel genoegen van zijn boek zal beleven, want er is inderdaad veel arbeid aan ten koste gelegd, en het zal zeker niemand spijten het aangeschaft te hebben.

Mr. F. C. H.

De Regeling van het Desabeheer (Stbl. 1906 no. 83) en die van het Credietverband (Stbl. 1908, no. 542). getoetst aan de eischen van het Inlandsch Credietwezen, door Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, leeraar in de rechts- en staatswetenschappen aan de Opleidingschool voor Inlandsche ambtenaren te Magelang. — Druk H. V. Maresch. — Magelang.

Het doel van dit geschrift is te onderzoeken of het nieuwe rechtsinstituut, hetwelk c r e d i e t v e r b a n d werd gedoopt, inderdaad zijne bestemming naar behooren zal kunnen vervullen. In verschillende paragraphen van dit ruim honderd bladzijden tellende werkje wordt de beteekenis van het inlandsche bezitsrecht op den grond in wording en wezen verklaard en nagegaan hoe het credietverband daarop kan gevestigd worden en met welke gevolgen. De uitkomst is niet bemoedigend en de 50ste paragraaf behandelt de wenschelijkheid om den dag van inwerkingtreding dezer ordonnantie, die alsnog door den Gouverneur-Generaal moet worden bepaald, maar tot de Grieksche Calenden te verschuiven. Reeds vroeger is ongunstig over deze bepalingen geoordeeld (*Ind. Gids* 1909 I blz. 109) en hier leest men dat: noch de credietverleener (de afdeelingsbank), noch de inlandsche credietnemer met het credietverband, zóó als dit geregeld is, geholpen zal wezen. De geheele opzet lijkt den schrijver ten eenenmale verkeerd. Uit alles blijkt, dat de meeste bepalingen vrijwel zonder critiek uit het Burg. Wetboek zijn overgenomen, dat verzuimd is ernstig na te gaan, op welke wijze de vermogensbestanddeelen waarover de Inlander te beschikken heeft, het doelmatigst als object van zakelijke zekerheid zouden zijn aan te wenden, zonder met bestaande wettelijke bepalingen of adatrecht in conflict te geraken.

Terwijl in het begin van het geschrift er reeds op gewezen werd dat het ook in de bedoeling der bepalingen ligt, dat slechts als uiterste maatregel tot verkoop van het verbondene wegens wanprestatie zou mogen worden overgegaan, wordt in het slot nog nader aangetoond wat dit bij de bestaande dessatoestanden beteekent. Zoo is het volgens de verordening mogelijk het individueel bezit van een woonerf, gelegen in een dessa met communaal bezit der bouwgronden, met crediet te bezwaren. Wanneer men nu bedenkt, dat in dergelijke dessa's het bezit van een erf veelal in zulk een nauwen samenhang staat tot het recht, om deel in de communale velden te hebben, dat het een zonder het ander niet denkbaar is, dan begrijpt men welke fatale gevolgen credietverband op het bezitsrecht van zoo'n erf moet hebben. De verkoop leidt tot totale ruïne van den bezitter; hebben vele dergelijke verkoopingen plaats, zoo loopt de dessa gevaar groote verwarring gebracht te zien in hare huishoudelijke aangelegenheden en wellicht geheel uit haar verband gerukt te worden.

In § 53 wordt nu de vraag behandeld, hoe het credietverband dan wel geregeld moet worden. Zulk eene regeling zou volgens den schrijver gegrond moeten zijn op de overtuiging, dat niet in de *verkoopwaarde van het bezitsrecht*, maar in de *productiviteit van den grond* de zekerheid gezocht dient te worden.

Men regele dit in dier voege, dat aan den verbandhouder het recht worde

verleend, om krachtens zijn verband zoodanig en zoolang over het verbonden goed (het voorwerp van het verbonden recht) en de producten daarvan te beschikken, als noodig zal blijken tot verhaal zijner vordering. Verder dient als gevolg aan het credietverband verbonden te worden de onvervreemdbaarheid van het bezitrecht op den grond gedurende den duur van het verband, tenzij de vervreemding met medewerking van den verbandhouder geschiedt, aan wien in dat geval de bevoegdheid tot in ontvangst nemen van de koopsom dient verleend te worden, teneinde daarop bij voorrang de vordering te verhalen.

Zonder verder op de details in te gaan, zij nog vermeld dat bij de geringe bedragen, welke in leen worden gegeven, het raadzaam is de kosten van de benoodigde acten zoo gering mogelijk te maken. Een der middelen daartoe is het bij wettelijk voorschrift erkennen van de vingerafdrukken van den schuldenaar als handteekening.

Het uitwerken van deze in enkele bladzijden aangegeven verbeteringen lag niet op 'schrijvers weg, doch hij hoopt dat in elk geval de tegenwoordige regeling van het credietverband spoedig door eene meer rationeele moge worden vervangen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE OPENBARE WERKEN IN NEDERLANDSCH-INDIË IN 1907.

Het onlangs verschenen *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië* heeft betrekking op het jaar 1907 en is nu genaderd tot den 16den jaargang. Zoo langzamerhand wordt het op die wijze een archief van wetenswaardigheden op dit gebied, dat een overzicht geeft van hetgeen in Indië tot stand komt, met de kosten en moeilijkheden daarbij ondervonden en waaruit de geschiedenis van de meest belangrijke werken zou zijn na te gaan, als op den duur gezorgd werd voor een behoorlijken klapper op den inhoud, samengesteld door een zaakkundige, die het belangrijke van het minder belangrijke weet te onderscheiden en het eerste daarin op den voorgrond te doen treden. Dat de indeeling van het werk van den aanvang af gelijk gebleven is, vormt daarbij een gemak.

Uit de mededeelingen van algemeenen aard zouden wellicht ook voor andere personen dan technici van den waterstaat nuttige gegevens zijn te putten. Zoo blijkt uit dezen jaargang dat, terwijl in Palembang concessies verleend zijn voor aankap (er staat abusievelijk „aankoop") van ijzer- en tembesoe-hout, niettemin voor het gebruik in dit gewest ijzerhout van Borneo werd aangevoerd. Wel is het aankappen in Palembang niet gemakkelijk (zie onze Mei-afl. bl. 662), maar ook op Borneo staat dit hout in den regel evenmin voor het grijpen. Voor gebruik te Makassar wordt gesproken van „Bajan"-hout, dat voor bruggedekken en kapconstructies (er staat abusievelijk „concessies") goed zou voldoen, doch niet te verven zou zijn, wegens het afzetten van een rood vocht. Zulke mededeelingen zijn wel wat heel onvolledig. Filet (uitg. 1888 bl. 39) spreekt van Bajang, Makassaarsch hout gen. Intsia amboinensis Thouars, dat ten onrechte ijzerhout wordt genoemd, als voortreffelijk b r a n d hout, dat licht door insecten wordt aangetast en de Beschr. Catalogus van het Kol. Museum te Haarlem (uitg. 1906 bl. 101) geeft er naast dien wetenschappelijken naam ook dien van Afzelia bijuga A. Gray aan en roemt het daarentegen zeer, vooral ook, wegens de mooie vlammen, als meubelhout. Dan wordt daar nog een varieteit genoemd, welke voor bruggen, enz., dienen kan en niet door witte mieren wordt aangetast, doch van dit roode vocht wordt geen melding gemaakt.

Van een nieuw soort steenslag voor de wegen te Kota Radja wordt gezegd dat het bevredigende resultaten gaf. Het werd gewalst en gebonden door een sproeisel van kokende koolteer met een laagje fijn zand. In het verslag zelf wordt deze besproeiing (*f*0.30 per M².) vrij duur geoordeeld. Als men daarmede vergelijkt bl. 76—77 van het Verslag over 1895 met betrekking tot Soerabaja, dan schijnt deze zelfcritiek wel wat overdreven.

In een volgende paragraaf wordt de uitbesteding van sommige materialen vermeld. (De zetter heeft hier bij koolteer, Zweedsche teer en portlandcement wat onduidelijk met zijn open regels gewerkt). Het ware wel belangrijk geweest te vernemen, van waar de koolteer en het portland-cement afkomstig zijn, ook om te beoordeelen of hier de Indische industrie zich zelf kan helpen.

Bij de leveranties van grind is het opvallend hoe duur dit is en hoe de prijzen uiteen loopen. Men zoude uit de opgaaf moeten besluiten dat een kub. Meter geleverd bij paal 23 van den grooten weg van Batavia naar Bantam *f*2.46 kost en bij paal 25 meer dan het dubbele, *f*5.78. Zoude hier

door grootere perceelen te nemen, niet wat meer gelijkmatigheid in te brengen zijn?

In de 4de paragraaf worden als van ouds de verwerkte bedragen en kosten van beheer van den gewestelijken waterstaatsdienst opgegeven, nu voor het eerst met opgaaf van hetgeen door Ambtenaren B. O. W. is verwerkt voor de gemeentelijke of gewestelijke werken. Het hoogste cijfer dat in deze opgaaf als verwerkt door B. O. W. voorkomt betreft de Preanger, namelijk een totaal van *f*1.103.870,75, waarbij het zeer jammer is dat er een fout in moet zijn, want de optelling van de beide cijfers, rubriek b. en c., geeft dit bedrag eerst, wanneer voor gemeente- en gewestelijke werken *f*441.079,91 en niet *f*41099,91 is verwerkt, en dan is men weder nieuwsgierig waaraan die buitengewone som is uitgegeven. Het cijfer is ook daarom van belang, omdat het percentage, dat de tractementen der ambtenaren B. O. W. hier van het verwerkte bedrag uitmaken, namelijk 3.7 pCt., het laagst is van alle gewesten, zoodat in de Preanger dan het best partij van hun diensten is getrokken, terwijl in de Westerafdeeling van Borneo dit cijfer 54.7 pCt. bedroeg. Men gaf daar *f*3000 tractement uit om *f*5483,77½ door den Waterstaat te laten verwerken.

In de aanteekeningen op dit overzicht der verwerkte bedragen wordt vermeld dat de werken voor de gemeenten Batavia, Semarang, Soerabaja en Padang niet door personeel der B. O. W. uitgevoerd worden. In verband daarmede verdient het de aandacht, dat, nu zulke werken onder het regime der bestuursdecentralisatie uitgevoerd worden, het geheele verslag onvolledig is geworden, aangezien over de uitvoering dezer werken in het vervolg gezwegen wordt. Het heeft echter slechts waarde als men er door op de hoogte komt van a l l e s wat van overheidswege wordt uitgevoerd. Dat die uitvoering door ander personeel of niet ten laste der algemeene begrooting plaats heeft, is een bijkomende omstandigheid, die wel vermeld behoort te worden, doch geen reden mag zijn om over de werken zelf te zwijgen. In denzelfden gedachtengang had ook melding gemaakt moeten worden van de proeven met schermen en slibraderen, die het Dept. van Marine in de vaargeul van het Westgat van Soerabaja doet. De zaak is uit een waterstaatkundig oogpunt van te veel belang, dan dat een verslag over de B. O. W. er over zwijgen mag.

In het tweede hoofdstuk wordt vermeld wat op het punt van gebouwen al zoo verricht is en dan blijkt dat het Paleis van den Gouverneur-Generaal te Buitenzorg een geduchte beurt heeft gehad met een nieuw koetshuis van *f*11410, en het opbreken van eenige vloeren, die voor ruim *f*10.000 door marmeren werden vervangen. Onder de opgebroken vloeren wordt genoemd een houten mozaiekvloer, waaronder de balklagen vergaan waren door witte mieren. Die vloer, blijkbaar in de danszaal, destijds zeer kunstig door een Chinees van Batavia gelegd en gemaakt van blank en gebijtst djatihout, was zeker niet veel meer dan 25 jaar oud en levert dus wel een bewijs hoe vergankelijk Indische bouwwerken zijn. Een verslag als het onderhavige kan leerzame gegevens hieromtrent geven. Nadat in 1834 het oude paleis, dat met eene verdieping gebouwd was, ten gevolge van een aardbeving zwaar beschadigd was en afgebroken moest worden, werd het tegenwoordige gebouwd en viert dus thans nog niet eens zijn 75sten verjaardag. Wat er vóór 1892 aan gedaan werd is niet uit de verslagen te zien, doch in 1892 werd er de portiek voor gebouwd, die *f*18418 kostte. In 1895 begon men met de geheele overkapping te vernieuwen, waarbij weldra ook een massa andere houtwerken defect bleken. Blijkens het verslag van 1897 was er ten slotte *f*100.463 aan het hoofdgebouw en de adjudanten-wo-

ningen verwerkt. Tegelijk werd ruim *f*21000 toegestaan voor de Oostelijke bijgebouwen, en nog ruim *f*18255 voor bediendenwoningen. In het verslag van 1898 vindt men dat dit werk *f*3587 was tegengevallen en dat voor *f*6255 een tuinmanswoning is gebouwd. In 1903 wordt *f*19031 besteed voor den aanleg van een gas-installatie. In 1904 werd een bestaand gebouw voor badkamer ingericht (*f*677). Dat in 17 jaar tijd aan dit eene gebouw alzoo pl.m. 2 ton is verwerkt, doet eenigszins vermoeden tot welke cijfers men komt als alle herstellingen en verbeteringen aan de Gouverneurs-, Residents-, Ass.-Residents- en Controleurs-woningen worden nagegaan, om nog niet eens te spreken van de Regents- en districtshoofdswoningen.

Onder de bijzonderheden betreffende verschillende gebouwen treedt § 5 over de Gouvernementspandhuizen op den voorgrond, omdat dit een categorie is, waaraan de behoefte eerst kort geleden is opgekomen. In de verslagen van 1903 tot en met 1906 zijn 27 pandhuizen als voltooid opgegeven voor *f*458.897. In dit verslag wordt onder de voltooide werken aangetroffen de vergrooting van twee bestaande pandhuizen voor *f*1495 en *f*3468, brengende het vorig bedrag voor 27 stuks op *f*463.860. Voorts 10 nieuwe voor *f*128.551, terwijl er nog een achttal onderhanden waren. Gemiddeld kwam een pandhuis tot dusver op *f*16000. Daar er 300 benoodigd zijn, zal er aan deze gebouwen nog een viertal millioenen zijn te besteden.

Onder de hospitalen komen 9 verschillende localen voor, alle behoorende tot de uitbreiding van 's Lands koepokinrichting en het Instituut Pasteur te Weltevreden, te zamen kostende *f*79032. Deze instelling is nu blijkbaar geheel naar de eischen des tijds ingericht.

Merkwaardig is een paviljoen voor *f*18803 gebouwd bij het departement der B. O. W. op Weltevreden om de afdeeling Staatsspoorwegen onder te brengen, terwijl er thans over gedacht wordt die afdeeling bij het Dept. der Gouvn.-bedrijven te voegen.

In het derde hoofdstuk, Wegen en Bruggen, komt bij de wijze van onderhoud de mededeeling voor, dat hetgeen gezegd wordt alleen betrekking heeft op de gewesten of gedeelten van gewesten, die op ult. 1907 nog niet door een localen raad worden bestuurd. Van 6 met name genoemde gewesten en van 16 gemeenten zullen derhalve geen mededeelingen worden gedaan.

Zooals boven reeds gezegd is, de openbare werken, nu door die locale besturen geadministreerd, blijven toch als zoodanig voor het publiek even belangrijk. Wie ze beheert is eene zuiver administratieve quaestie, welke daarbij niets afdoet. Werd vroeger het onderhavige verslag samengesteld uit rapporten en verslagen van ambtenaren der B. O. W. of van het B. B., dan zullen daar in het vervolg verslagen en gegevens, door die raden te verstrekken, bij moeten komen om het te kunnen samenstellen, doch dit is geheel administratief te regelen. Desnoods kan voorgeschreven worden inzending aan den G.-G., die de stukken ten gebruike aan het Dept. der B. O. W. afstaat, doch het gaat niet aan hoe langer hoe minder over de openbare werken te zeggen, naarmate de bestuurs-decentralisatie toeneemt. Alleen zou iets dergelijks te verdedigen zijn als elke bestuurseenheid zelfstandig verslagen publiceerde, doch dit schijnt vooralsnog geheel onnoodig.

Eenigszins volledige opgaven zijn gegeven omtrent den stand van acht verbeterde wegen in de Preanger-Regentschappen, waarvan men verneemt hoeveel er in het verslagjaar en ook vroeger aan verwerkt is en welk bedrag nog beschikbaar bleef. (Jammer dat hier op bl. 62 weer een drukfout in is). Deze wegsverbetering schijnt een afzonderlijken dienst te vormen. Nadat van een zevental wegen de stand van het werk is opgegeven, volgt

daarop een verslag van verschillende ondervindingen bij deze werken opgedaan, terwijl daarna nog wordt medegedeeld hoe de nieuwe wegen worden onderhouden.

Omtrent de verbetering van bestaande en aanleg van nieuwe wegen op de Buitenbezittingen, worden verschillende mededeelingen gedaan, inzonderheid met betrekking tot Sumatra, die den wensch doen opkomen om eens met een schetskaartje toegelicht te zien, welke weggedeelten bedoeld worden. Wanneer in den tekst dan daarbij in de plaats van een opsomming van allerlei namen, de wegen meer als de hoofdaderen van een stelselmatig net werden beschreven, zou de lezing minder vervelend en het doel van de verschillende werken duidelijker worden.

De bijzonderheden over sommige bruggen op Java zijn niet altijd even duidelijk. Zoo wordt gesproken van een brug Bedono in een weg waarvan de opgegeven eindpunten maar niet zoo dadelijk te vinden zijn. Deze had drie overspanningen van 20 M., waarvan men de bovenbouw elders gebruikt heeft en door het bijmetselen van drie pijlers de gelegenheid heeft verkregen om gewone liggers te bezigen. Als er staat „de nieuwe bovenbouw bestaat thans uit 1 ijzeren ligger" (bl. 77) dan wordt blijkbaar bedoeld uit I-vormige ijzeren liggers. Bij hetgeen gezegd wordt over de herstelling van de brug Progo Brodjonalan in den weg Salaman, via Boroboedoer, naar Mendoet, waar een ijzeren bovenbouw in het water lag, moet men, om hiervan de verklaring te vinden, teruggaan tot het verslag over 1905, waarin op bl. 83 vermeld is, dat in Febr. door ontgronding van den pijler de brug over de Progo in den weg van Salaman over Boroboedoer en Mendoet naar Karangpoetjang verloren ging. Als op beide plaatsen volkomen dezelfde omschrijving was gegeven zou een en ander duidelijker zijn.

Onder de bruggen op de Buitenbezittingen verdient de aandacht een bestaande verstijfde kabelbrug over de Aer Lim in den weg van Lahat naar Bandar en Pageralam, waarvan het rijvlak verbreed werd in verband met den op 1 Juli 1907 ingevoerden automobieldienst. Deze verbetering kostte slechts *f*1110. Deze brug schijnt dus sterk genoeg om die zware voertuigen te dragen, op het verkeer waarvan tot dusver bij die kabelbruggen in de binnenlanden van Sumatra niet gerekend was. In den weg van Lahat naar Tebingtinggi is dan ook maar een vakwerkbrug gelegd van 40 M. met 4 spanningen van gewone liggers aan weerskanten, welke brug op ruim *f*34000 geraamd was. Over de Pongi in denzelfden weg was vroeger een kabelbrug weggeslagen en deze wordt nu door twee overspanningen van 30 M. op bloklandhoofden en een pijler vervangen. Zoo ziet men geleidelijk op Sumatra goedkoopere bruggen door meer solide constructies vervangen, terwijl ook elders, met name in de onderhoorigheden van Atjeh kapitale bruggen vereischt worden, waar vroeger geen sprake van was. Een vijftal van deze worden in het verslag genoemd, waarvan drie in den weg van Sigli naar Samalangan. Voor Celebes worden eveneens drie bruggen besproken, doch er wordt niet bij gezegd waar ze liggen en het meest raadselachtige is nog „het ommetselen der Lempongbron te Tjamba", een werk waarvan men niet verneemt waarom het begonnen en ook niet waarom het gestaakt is.

De onderafdeeling van het vierde hoofdstuk over de havens en reeden begint voor Batavia als van ouds met een trouw verslag van den baggerarbeid in de benedenstad en een staat van peilingen, waaruit de diepte der verschillende wateren in elk van de 12 maanden van het jaar beneden Batav. peil blijkt. De vereischte minimum diepte van eenige wateren wordt er onder opgegeven. Als men beide vergelijkt heeft er het geheele jaar 1907

aan de diepte van Tjiliwong en scheepvaartkanaal nog al wat ontbroken. Te Tandjong Priok deed het beschikbare materiaal geregeld dienst, behalve het baggervaartuig „Elevator"; dat is nu al een paar jaar dat er niets van vermeld wordt dan schoonmaken en onderhouden. In 1904 (zie verslag van dat jaar bl. 111) heeft het 11.700 M³. op de terreinen bezuiden de gedempte Zuidergracht gevoerd, maar moest wegens den harden grond dit werk staken. Dat is dan toch wel jammer en men vraagt zich af of dit werktuig jaar in jaar uit als onnut meubel onderhouden moet worden, en het vroegere vonnis van den geneeskundigen dienst aan geen revisie is te onderwerpen.

De scheepvaartbeweging opgegeven van 1887 tot 1907 wijst eene vermeerdering aan die met 1900 belangrijk wordt. Vóór dien tijd 713 à 858 schepen van allerlei soort; in 1907 alleen aan particuliere schepen 1081 en dienstvaartuigen 184. (Men vergelijke hierbij *Ind. Gids* Mei-afl. bl. 690).

Ook van de andere havens, waar baggerwerk verricht wordt, zijn gedetailleerde bijzonderheden medegedeeld en uit deze bron is vermoedelijk geput wat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 Mei jl. schreef over het baggerwerk in Ned.-Indië. Door de veranderde eischen der scheepvaart is in de laatste dertig jaren langzamerhand een toestand ontstaan, waarbij, behalve te Batavia en Tandjong Priok, baggermolens met het daarbij behoorend materieel gestationneerd zijn te Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang, Soerabaja en Padang. Op enkele andere plaatsen wordt met de hand een weinig gebaggerd, doch overigens laat men den toestand aan de natuur over. De schrijver van dit artikel heeft berekend dat de 14 baggermolens, w.o. twee zeer kleine voor de stadsgrachten te Batavia en de rivier te Semarang, in 1907 gezamenlijk 1.054.000 M³. specie opbrachten, waarvoor aan bezoldiging van personeel en kosten van het baggermateriaal ƒ348.227 werd uitgegeven, of ruim 33 cts. per M³. Bij eene commercieele boekhouding zouden deze kosten, tengevolge van niet in rekening gebrachte factoren, nog belangrijk stijgen. Zonder in vergelijking te treden met Europa, kan wel gezegd worden dat dit een hoog bedrag is. De oorzaak zal wel gelegen zijn in de verdeeling van de op te brengen specie over een betrekkelijk groot aantal plaatsen, elk met afzonderlijk materieel en personeel, doch de schrijver zoekt het ook in het gebruik van verouderd materieel, en hij acht een onderzoek noodig of die kosten niet voor belangrijke vermindering vatbaar zijn, in welk geval op tal van plaatsen nog aanzienlijke verbetering van havens en vaarwater te verkrijgen zou zijn, „wat ongetwijfeld tot verhoogde welvaart zou voeren."

Inderdaad loopen de hoeveelheden specie per ton steenkolen door de verschillende molens opgevoerd belangrijk uiteen, doch daar de aard der specie hierop van veel invloed is, valt het moeilijk hieruit conclusies te trekken omtrent de deugdelijkheid van de molens. Volgens bl. 97 bracht de grootste molen, de *Merak*, met 236 ton steenkolen slechts 252.790 M³. specie op, dat is 1071 M³. per ton, werkende voornamelijk in de buitenhavenvest (?) Deze molen verzette per werkdag gemiddeld 1282 M³. en is dus nog even vermogend als vroeger (zie *Tijdschr. K. I. v. I.* 1892—'93). Destijds (in 1881) werd berekend dat 1000 M³. specie opgebracht door de *Merak* 932 K.G. kolen vereischte, hetgeen dus per ton geeft 1073 M³., dat al zeer merkwaardig met bovenstaand cijfer overeenkomt.

De *Oenarang*, die te Semarang werkte, verzette per dag dooreen 1133 M³. en bracht per ton steenkolen gemiddeld 1287 M³. op, terwijl de *Sawal* met 1449 M³. per ton en de *Salak* met 1410 M³. per ton te Batavia het voordeeligst werkten. Beide vaartuigen zijn echter van veel kleiner capaciteit.

Veel onvoordeeliger werkte de *Kloet* te Soerabaja met 792 M³. per ton (max. 1001 M³.) en de *Soenthar* te Semarang met 737 M³. (max. 905 M³.).

Daar op de kustplaatsen van Java, waar thans baggermolens gestationneerd zijn, deze werktuigen niet gemist kunnen worden, doch soms door reparatie of slechte gelegenheid werkeloos blijven, zal men er altijd wel wat onvoordeelig mede werken. Wat de havens op de Buitenbezittingen betreft, is elders (Juni-afl.) reeds de aandacht gevestigd op de onvoldoende diepte van de Emmahaven en op het baggeren voor rekening van de „Koninklijke" en de Mij. Langkat in de Sembilang-geul (*Ind. Gids* 1908 I, bl. 380) op Deli, doch men had in dit verslag gaarne eenige nadere bijzonderheden daarover aangetroffen.

Bij de haven van Makassar wordt ditmaal nagegaan in hoeverre de steigerlengte voldoet aan de behoefte tot aanlegruimte door het opnemen van een staatje, getrokken uit het register van den havenmeester, houdende de driemaal daags gedane waarnemingen van de door schepen ingenomen steigerlengte gedurende het jaar 1907. De waarnemingen werden gedaan des morgens om 6 uur, des middags om 12 uur en des namiddags om 6 uur. Er blijkt o.a. uit dat in de maanden Febr., Maart, April en November het respectievelijk 4, 3 1 en 8 keeren is voorgekomen, dat er gebrek aan steigerlengte bestond. Overigens laat het staatje aan duidelijkheid te wenschen over, daar de som der waarnemingen, waarbij bleek dat aan steigerlengte meer dan een zeker maximum werd ingenomen, soms hooger is dan het totaal der waarnemingen in die maand.

Wanneer men verder het verslag doorbladert, valt het soms op hoe droog en onbelangrijk sommige mededeelingen zijn, zooals die op bl. 123, volgens welke de zware herstellingen aan het „reservoir Simongan" te Semarang zijn afgeloopen. Waar deze in bestonden blijkt niet. In het verslag van 1905 vindt men alleen dat het „deversoir Simongang" door een bandjir zwaar beschadigd was. (In beide gevallen dus nog een drukfout ook).

Met het bandjirkanaal uit de Pepe-rivier ter hoofdplaats Soerakarta schijnt het goed vooruit te gaan en in den westmoesson 1906—'07 bleef de stad bevrijd van de bandjirs uit die rivier. Onder het hoofd „opnemingen en ontwerpen" wordt bericht dat in het begin van het verslagjaar een ontwerp ter beveiliging van die plaats tegen de overstroomingen uit de Solo-rivier is ingediend. Uit het voorkomende op bl. 128 van het vorig verslag moet worden afgeleid, dat dit plan een ringdijk om de stad Soerakarta beoogt. Nu het plan genoemd wordt, ware eenige toelichting omtrent de inrichting niet overbodig geweest.

De vierde onderafdeeling van het vierde hoofdstuk, handelende over drinkwaterleidingen, maakt een zeer onbevredigenden indruk. Een drietal onbeteekenende staten van verstrekt water te Priok is alles wat men van de drinkwaterleidingen in de residentie Batavia vernoemt en de geheele kostbare waterleiding te Soerabaja wordt niet meer vermeld, omdat deze in beheer is bij de gemeente. Over de onjuiste opvatting om zulke werken, wegens de wijze waarop zij beheerd worden, weg te laten is boven reeds het een en ander gezegd. Het is zeer te hopen dat men zal terugkeeren tot het geven van een v o l l e d i g verslag, op de wijze als dit ook in Nederland in het Verslag over de Openb. Werken gebruikelijk is. Nog valt te wijzen op onevenredige uitvoerigheid; terwijl te Priok en Tjilatjap bijv. maandelijks wordt opgegeven hoeveel water verstrekt werd, geschiedde dit voor Emmahaven slechts in den vorm van een collectief jaarcijfer. Het laatste is bij de betrekkelijk geringe hoeveelheid misschien voldoende, doch dan zijn de eerste opgaven overbodig.

In het hoofdstuk „Bevloeiingswerken" wordt vermeld dat de opruiming der voorraden van de gestaakte Solo-werken geregeld voortging. De waarde, van hetgeen aan andere departementen verstrekt werd, overschreed de uitgaven voor onderhoud, bewaking, opnemingen, enz., dit jaar met pl.m. ƒ22000. Er worden eenige sommen genoemd aan verschillende werken in de Solovallei besteed en op een andere plaats eenige mededeelingen gedaan omtrent hetgeen ten behoeve der afwatering van de Bengawandjero verricht is. Na alles wat met de Solowerken is voorgevallen, zou het in een volgend verslag van belang zijn een overzicht te geven van de werken die in plaats van den aanleg der gestaakte werken in het belang der gronden in de Solovallei verricht zijn. Zonder schetskaart is het zeer bezwaarlijk zich van een en ander een voorstelling te maken.

Terwijl eenige bijzonderheden worden medegedeeld over werken in het stroomgebied van de Serajoe (bl. 138), ware het wenschelijk geweest op bl. 139 duidelijker door een andere letter aan te duiden dat het Sindopradja- en Doetamati-gebied en wat verder volgt daar niet toe behoort. In het algemeen is de inventaris bl. 138—146 geen lectuur, die veel lezers zal vinden.

Blijkens de toelichting op de staten van uitgevoerde bevloeiingswerken, komen thans op die, welke betrekking hebben op werken van kleinen omvang, ook de zoogenaamde dessawerken voor: „Had op irrigatiegebied steeds het inzicht gegolden dat kleine verbeteringen en uitbreidingen der zoogenaamde inlandsche bevloeiingen zooveel mogelijk aan de bevolking zelve waren over te laten, en dat daarbij alleen dan van landswege hulp verleend kon worden, wanneer de te ondernemen werken ten goede kwamen aan een min of meer omvangrijk en tot meerdere dessa's behoorend gebied, blijkens eene circ. van den Directeur der B. O. W. van 24 Nov. 1905, verklaarde de Regeering zich in staat en bereid om (met behulp van een deel van de door Nederland in het belang der economische ontwikkeling van Indië beschikbaar gestelde gelden) haar hulp verder uit te strekken en meer dan voorheen werken ten dienste der inlandsche bevloeiingen steun te verleenen."

Voorstellen hiertoe mogen echter alleen gedaan worden als de belanghebbenden tot de uitvoering zullen bijdragen door het graafwerk voor hun rekening te nemen en de leidingen en, zooveel mogelijk, ook de kunstwerken te onderhouden en als het (behoudens bijzondere gevallen) mogelijk is een ingenieur bemoeienis met de bewerking der voorstellen te geven.

Te beginnen met bl. 169 komen eenige meer beredeneerde overzichten van bevloeiingswerken voor, waarbij verwezen wordt naar kaarten elders te vinden of, zooals van de Molekleiding en de Kedoengpoetrie hierbij gevoegd (waarom een staat van uitgevoerde werken door twee blanco pagina's, bl. 212 en 213, voorafgegaan moest worden is daarbij niet duidelijk). Vooral dergelijke gedeelten van het verslag zijn belangrijk om er de geschiedenis van belangrijke werken uit te putten, daar veel wat vroeger gebeurde een les kan wezen voor later. De verslagen over de B. O. W., nu zij er eenmaal zijn, zoude men dan ook ongaarne missen, doch willen zij aan het doel beantwoorden, dan moet er voor gewaakt worden dat zij niet ontaarden in dorre opsommingen van slecht toegelichte gegevens en dat zij een volledig beeld geven van a l l e belangrijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, voor zoover deze niet, zooals bijv. de spoorwegen, uit andere gedrukte verslagen bekend zijn.

DE STAND VAN ZAKEN BIJ HET PANAMAKANAAL.

Zooals vroeger is medegedeeld (*Ind. Gids* 1905 II bl. 1836), werd het Panama-kanaal in 1904 door de Vereenigde Staten overgenomen en, ondanks het advies van de meerderheid der buitenlandsche ingenieurs, werd door President Roosevelt in zijne boodschap aan het Congres van Febr. 1906 de uitvoering van een sluizenkanaal aangeraden. Nog steeds wordt er o.a. door den ingenieur Bunau-Varilla gepleit voor eene uitvoering op oceaanpeil doch ook de tegenwoordige President Taft blijft aan het sluizenkanaal vasthouden. Zooals men nog onlangs in de *Wet. Bladen* (Juni-afl.) kon lezen, in een bericht ontleend aan een artikel van Forbes Lindsay in de *American Review of Reviews* van April jl., is het plan waarnaar gewerkt wordt het volgende:

Het Panama-kanaal loopt van M i n d i aan de Limonbaai van den Atlantischen Oceaan naar L a B o c a aan de golf van Panama in den Grooten of Stillen Oceaan over een afstand van 66 K.M. Aan weerszijden van die plaatsen moet het nog ongeveer 7 K.M. verlengd worden om in voldoend diep water uit te monden, zoodat de totale lengte ongeveer 80 K.M. zal bedragen.

Van M i n d i tot G a t u n, een afstand van 5 K.M., ligt het kanaal op Atlantisch peil. Op laatstgemelde plaats wordt een dam gelegd die met de omringende heuvels een bergmeer zal insluiten, waarvan de waterspiegel ongeveer 26 M. boven Atlantisch peil zal liggen. De schepen zullen dit meer door een drietal achter elkander geplaatste schutsluizen bereiken, die evenals alle sluizen van het kanaal ruim 300 M. lang, 33 M. breed en 12.2 M. diep zullen zijn en waarvan, evenals overal, dubbele stellen naast elkander gebouwd zullen worden. Door het meer leggen de schepen een afstand van 37 K.M. af en bereiken dan de doorgraving van C u l e b r a, ter lengte van 14½ K.M., aan het einde waarvan de schepen door de schutsluis te P e d r o M i g u e l op een kleiner meer gebracht worden, waarvan de waterspiegel op 16,75 M. boven het gemiddelde peil van den Grooten Oceaan ligt. De door dit meer af te leggen afstand is 3 K.M. en aan het einde er van komen de schepen door twee schutsluizen achter elkander te M i r a f l o r e s op een kanaal dat op zeepeil ligt en tot L a B o c a nog 6½ K.M. lang is. De diepte van het kanaal is ten minste 13.7 M. en de bodembreedte in het nauwste gedeelte, de doorgraving van Culebra, 90 M., terwijl die op andere plaatsen 150 M. bedraagt en soms tot 250 en 300 M. toeneemt.

Terwijl vroeger de afdamming van het meer bij Bohio op 20 K.M. afstand van het beginpunt aan de Limonbaai zou komen, is thans de dam in de Chagres-rivier te Gatun ontworpen, 15 K.M. meer zeewaarts en verkrijgt een lengte van 2½ K.M., terwijl de kruin op 33.5 M. boven Atlantisch peil op 7.5 M. boven meer-peil zal liggen; de aanlegbreedte van den dam bedraagt 800 M. Door tal van grondboringen moet men er zich van overtuigd hebben, dat de bodem hier ter plaatse den dam dragen kan, welke door een kern van een doelmatig mengsel van klei en zand waterdicht zal worden gemaakt. Op sommige plaatsen steekt de rotsgrond op deze plaats hooger uit en men zal daarvan gebruik maken om daarop de schutsluizen en den overlaat te fundeeren.

Het meer is door de toevallige ligging der omliggende bergen wel grooter dan strikt noodig is hetgeen bij slecht weder de waterbeweging en de golving tegen den dam vermeerdert, maar daar tegenover staat het voordeel, dat men minder vrees zal behoeven te koesteren voor aanslibbing,

waarvoor bij een gemiddelde ligging van den bodem op 12 M. boven Atlantisch peil en de groote oppervlakte een groote bergruimte is.

Omtrent de te verzetten grondhoeveelheid vindt men in *Le Tour du Monde* van 19 Juni jl. aangeteekend, dat deze op 1 Jan. 1907 bedroeg 158.000.000 M³. en dat men sedert met toenemende snelheid heeft gewerkt, zoodat in Maart 1909 nog slechts 100 millioen M³. te verzetten viel. Men hoopt dan ook dat in 1915 het kanaal voor de scheepvaart geopend zal kunnen worden.

Omtrent het werkvolk wordt in dat bericht medegedeeld, dat ongeveer $\frac{2}{3}$ der arbeiders negers uit Britsch-Guyana zijn en $\frac{1}{5}$ mestiezen uit Spaansch-Amerika. Dan heeft men er 1000 Chineezen, 500 Hindoes, 300 Italianen, 300 Spanjaarden uit Galicië en Asturië, negers uit Haiti en de Antillen, Amerikanen, Engelschen, Canadeezen, Australianen, Duitschers, Russen, Denen, Oostenrijkers, Hollanders, Japanners, Zweden en Zwitsers, opgenoemd naar volgorde der getalsterkte. In het geheel vormt dit een aantal van 20,000 arbeiders en lagere beambten, die hun loon in het plaatselijk gangbare zilver ontvangen. Onder deze worden de Spanjaarden uit Galicië en Asturië het hoogst geschat, omdat zij sober, eerlijk en rustig zijn en tevens uitstekend arbeiden. Ook de Italianen en Chineezen worden geroemd. De laatsten treden vooral als handelaars op en voorzien het personeel met goede waren, als vruchten, koffie, thee en andere koloniale voortbrengselen.

Het toezicht wordt uitgeoefend door hooger personeel, ter sterkte van ongeveer 6000 personen, grootendeels blanke Amerikanen, doch overigens Franschen, Engelschen, Spanjaarden, Zweden en Italianen. Zij heeten in tegenstelling met de vorigen „goudbeambten", omdat zij hun bezoldiging in Amerikaansche dollars goudwaarde, ontvangen. Zij vormen een met zorg gekozen keurcorps; velen hebben hunne gezinnen bij zich en hunne kinderen genieten een goede gezondheid en gaan er op school en dat in een streek, die vroeger voor een der ongezondste ter wereld werd gehouden.

Dit heeft men te danken aan de hygienische maatregelen die getroffen zijn. Poelen werden zoo veel mogelijk gedempt; de vensters der woningen zijn met muskietengaas afgesloten, het gebruik van alcohol is verboden, het voedsel dat verstrekt wordt, is dat hetwelk de geneeskundigen voor de tropen het meest doelmatig achten. Hoewel de negers beter tegen het tropisch klimaat bestand zijn dan de blanken, is de sterfte onder hen veel grooter, omdat zij de voorzorgen verwaarloozen, die de laatsten nemen. Daar de Spanjaarden en Italianen gezonder leven, kunnen zij zelfs meer spierarbeid verrichten dan de negers, Indianen en mestiezen, die uit het tropisch Amerika zelf afkomstig zijn. De sterfte onder de blanken is dan ook niet meer dan 17 per mille en daarvan is slechts een deel te wijten aan ziekte en het meest aan de gewone ongelukken, welke bij zulke werken voorkomen. De gevallen van tuberculose verminderen. Daarentegen heeft echter eene nieuwe ziekte haar intrede gedaan, de „fievre hémoglobinurique", welke zoowel blanken als negers aantast en waarvoor de geneeskundigen tot dusver zoomin de oorzaak als het geneesmiddel hebben gevonden. Onder de gekleurde lieden is de sterfte 52 per mille, waarvan 42 door ziekten.

De politie wordt uitgeoefend door een corps van 300 man, dat de orde zoo goed handhaaft, dat men zich nacht en dag overal veilig bewegen kan. De gevallen van bestraffing betreffen in den regel dobbelen, dat verboden is en dronkenschap.

Daar de Maatschappij die met de uitvoering belast is, zorgt voor de huisvesting en voeding van het personeel, heeft zij de noodige magazijnen

en werkplaatsen opgericht, waar men brood, gebak, ijs, koffie, enz. gereedmaakt en verkoopt. Van Christobal aan den Atlantischen Oceaan tot Panama aan de Zuidzee heeft men op geregelde afstanden 16 hotel-pensions, waar de goudbeambten voor *f*0.75 een maaltijd kunnen bekomen, terwijl de Europeanen nog bovendien in 24 restaurants tegen *f*1. per maal kunnen eten. De zilverbeambten voorzien zich in een 24-tal keukens en eetgelegenheden tegen *f*0.75 per dag voor drie maaltijden, waarbij de Indianen (Roodhuiden) aan dezelfde tafels aanzitten en tegen denzelfden prijs eten.

Een thesaurier-betaalmeester teekent alle bons, die aan de werklieden verstrekt worden. De uitbetaling geschiedt na den 12den van elke maand en duurt 4 dagen, omdat de betaalmeester zich dan langs de geheele lengte van het tracé geleidelijk van de eene werkplaats naar de andere begeeft. Er zijn voorts inspecteurs, die over de verschillende ploegen toezicht uitoefenen, en onverwacht op de werkterreinen komen om het verrichte werk na te gaan en de presentielijsten van het volk te controleeren. Dagelijks brengen zij rapport uit aan den inspecteur-generaal, die alleen bevoegd is om boeten en andere straffen op te leggen, welke tegen de overtreders worden voorgesteld.

Het technisch toezicht, „The Engineering Department" staat onder een hoofdingenieur, den kolonel der genie Goethals, en het werk is in drie secties verdeeld: de Atlantische sectie, van den Atlantischen Oceaan tot aan den Gatundam, met de kunstwerken daarin, onder majoor Sibert; de centrale sectie van Gatun tot het einde van de Culebra-doorgraving onder majoor Gaillard en de Pacific-section, die de sluizen te Pedro Miguel en te Miraflores en het kanaal voorbij de Culebra-doorgraving omvat, onder den civielingenieur Williamson. Van de op 60 millioen gulden waarde geschatte werktuigen, die de Franschen hadden achtergelaten, konden de Amerikanen slechts voor een waarde van ongeveer 10 millioen gulden gebruiken. De rest was door roest en bederf onbruikbaar geworden. In de laatste jaren moeten de graaf- en baggermachines zeer verbeterd zijn. De nieuwe Amerikaansche stoomlepelbaggers verzetten 750 kub. M. grond per dag.

In 1903 verkregen de Vereenigde Staten tegen eene vergoeding van *f*24 millioen, die aan de nieuw gevormde republiek Panama betaald werd, het eeuwigdurend bezit van een strook grond aan weerskanten van het kanaaltracé, ter breedte van 5 Eng. mijlen, zoodat het kanaal thans, zooals men het uitdrukt, geheel op Amerikaansch grondgebied ligt. Overigens zal het onzijdig wezen en voor den wereldhandel openstaan.

Van de 300.000 inwoners, welke de staat Panama telt, zijn 30.000 Indianen, die langs den spoorweg en het kanaal handel drijven in visch, fruit, kleedingstukken, enz. Zij hebben van het gouvernement een afzonderlijk district in de bosschen en bergen van de landengte ter bewoning gekregen. Geen blanke mag zich op dit terrein vestigen en als de kanaalarbeiders zich er Zondags heen begeven dan worden zij door de bewoners zelf beleefd weder over de grenzen er van gebracht, die zoodoende in hun eigen belang met de politie medewerken.

In den omtrek van het kanaal wemelt het nog van wild gedierte, doch het aantal ongelukken daardoor veroorzaakt is niet groot. Zelfs de groote boa-constrictor schijnt de arbeiders ongemoeid te laten, daar er geen gevallen van beet door die slangen bekend zijn.

Eerste Indrukken.

Het was zoo'n heel warme, roezige dag geweest — zoo vreemd, zoo vol, zoo overweldigend, dat, toen de middag kwam, Madeleine een gevoel had of ze met haar gloeiende, bonzende hoofd in de handen, ergens op een donker eenzaam plekje moest gaan zitten — alléén — om alle indrukken die in haar hoofd als het ware op en over elkaar gesmeten waren als op een rommelige, verwarde hoop, een beetje te ordenen en vooral — een beetje aandachtiger te bekijken.

Och, eigenlijk waren de laatste weken al, van den dag af dat ze van boord stapte — lang afgebeden oogenblik! — roezig geweest, druk, druk, met allerlei bonte vreemde beelden en nieuwe sensaties, en Indië leek een zonderlinge kijkkast die onafgebroken voor haar verwonderde en vermoeide oogen vertoond werd...

Gelukkig dat haar Hendrik dezelfde bleef, de trouwe, de goede; en zijn liefde de rustige heerlijkheid waartegen haar vermoeide geest zich vlijen kon in vertrouwde overgave.

Madeleine was met den handschoen getrouwd en haar man, die tot controleur was benoemd te Karamadja, had haar nog net van boord kunnen halen. Zoo waren ze dus, drie dagen na haar aankomst te Batavia, al dadelijk met de trein naar Bandong vertrokken, om van daar met een reiswagen hun nieuwe standplaats te bereiken.

Te Karamadja hadden ze gelogeerd in het kleine logement van moeder Selterman, daar het nieuwe controleurshuis dat het gouvernement er pas had laten neerzetten, nog niet gereed was. Het oude — een vochtig, somber krot — zou geheel afgebroken worden en als Madeleine er 's avonds met Hendrik langs wandelde, zegende zij het lot dat haar bewaard had voor zulk een woning — somber en vervallen, omzwermd door vleermuizen en gegrepen door de wilde vangarmen van de ontzaglijk haastige plantenwereld stond het als in een moeras van hooge, dikke grassen, waartusschen de kikvorschen hun dof gekwaak deden trillen. „Brr! Wat een spookhuis!" zei ze dan rillend: Indië maakte haar dikwijls bang. Zij voelde zich zoo vreemd, en vooral zoo weerloos tegenover die overweldigende natuur.

„Neen, ons nieuwe huisje is vroolijker, hé!" antwoordde hij dan opbeurend... En: „Overdag hebben we de zon aan alle kanten!" kon hij spotten.

„'t Zal wel warm zijn, maar zoo gezellig", vond Madeleine dan.

En nu waren ze in dat lang verbeide huis... eindelijk...

O, die dag, die drukke, woelige dag. Koelies hadden de meubels en de kisten aangedragen, kooplui waren geweest met de meest verschillende waar, bedienden hadden rondgedraafd, meegesjouwd of lakoniek toegekeken en onder elkaar gemeesmuild over haar, Hollandsche, die nog zoo onnoozel leek. Wat een bont gewarrel... Ze wilde nu de beelden vasthouden om ze critisch te bekijken, maar ze ontglipten haar telkens... Ze was ook zoo moe, zoo moe...

„Kom, vrouwtje, ga een bad nemen en laten we hier dan gezellig een kop thee drinken", vroeg Hendrik.

„Gezellig? Aan die kale tafel?" antwoordde zij half huilend. „Ik heb nog geen enkel kleedje uitgepakt. Alles is zoo'n vreeslijke rommel— en ik kan niet meer." — „Arme stakker. Kom, huil nu niet — het is niks, straks lach je er zelf om. Ga nu baden. Ik heb 't ook gedaan en ik voel me nu zoo lekker als kip." — Zij liep, de oogen met haar mouw afvegend, machinaal naar de slaapkamer. Alles stond daar nog overhoop. De waschstellen op de ongedekte matras van 't bed, de koffers voor de kasten, en dingen waarvan ze 't bestaan zelfs vergeten was —: tasschen, portefeuilles, doozen, hengels, een fietspomp, een bundel droge grassen, allerlei rommel stond of lag juist op of tegen het valies waarin ze haar allernoodigste toiletartikelen geborgen had, vanmorgen. O, die inlanders... om haar te plagen natuurlijk... eigenlijk een gemeen volk, wat Hendrik ook beweerde, hoor! En met een vuurrood gezichtje begon ze haar valies los te wringen en sleurde er uit wat ze noodig had voor haar bad; nog niet lang genoeg in Indië om een bediende te roepen haar te helpen en in haar zenuwachtige ergernis ook te boos om „die menschen" weer 't genot te gunnen zich vroolijk te maken over haar onbeholpenheid. Zij had 't wel gezien, hoe ze haar uitgelachen hadden den geheelen dag door!

Eindelijk stond ze dan toch in de badkamer en toen het koele heerlijke water langs haar van moeheid trillende leden droop — heel langzaam goot ze 't emmertje leeg bij haar nek en voelde met wellust het vocht naar beneden glijden — toen zakte haar ergernis en werd ze weer blij — blij om 't nieuwe, 't onbekende, 't heerlijke leven, als een kind met verwonderde oogen...

Hoe vreemd was alles toch. Zoo heel anders dan ze zich had voorgesteld. Ja, zelfs — ze werd even rood — zelfs 't huwelijk was anders...

Goeie Hendrik, lieve man! En toch, soms... Niet over denken! — Vlug kleedde zij zich aan en stond na een paar minuten frisch en met vochtige haartjes om 't blanke gezichtje voor hem.

„Goed zoo. Zie je wel hoe heerlijk? Ga nu zitten. Kasmô heeft al thee voor ons gezet. Schenk jij me nu maar eens in".

Het werd nu stil om hen heen. De avond daalde snel.

Hendrik had een krant te pakken en lette niet meer op haar.

Met de fijne vingertjes in elkaar gestrengeld lagen haar handen op schoot en peinzend keken haar donkere oogen naar de lucht die aldoor dieper blauw werd. De zon ging onder achter hun huis; als zij even omkeek zag zij de roode gloed nog trillen langs de deur door de witte gang; maar vóor haar lag de rust, de zatheid al van den naderenden nacht. Haar erf — een kale lap, waarop eenige heesters groeiden met weerzin als 't ware, en waarop door de goede zorgen van 't vaderlijke gouvernement eenige schaduwboomen waren geplant — nog schraal en onbenullig in de roodachtige omgewoelde aarde — haar erf dat haar overdag van een nuchtere leelijkheid had toegeschenen, werd in het wondere licht van den avond een kostelijk stukje grond, waarop ook haar verbeelding de heerlijkste rozen zette...

Hé, ze rook al de geur!...

Heerlijk hier zoo te zitten. De zachte wind dreef aan en verkoelde. Enkele geluiden kwamen gedempt uit de verte, het geratel van karren, een zweepslag, en 't doffe geklop van een héel verre bedoek.

Eindelijk wat rust. Ja, 't leven was mooi en Indië ook — maar die eerste indrukken zoo vermoeiend — te veel, te veel opeens!

Hoe was 't mogelijk dat er een tijd zou komen waarop alles eentonig lijken zou en vervelend, zooals men haar gewaarschuwd had.

„Zeg Henk!"

„Wat is er?"

„Ik zit hier zoo heerlijk. Ik kan me nog niet begrijpen dat er menschen zijn die Indië vervelend vinden".

„Die menschen merken nooit iets op. Het leven is nooit vervelend", leeraarde hij. Ze glimlachte opeens met een ondeugende tinteling in de oogen. Hij kon soms zoo'n beetje schoolmeesterachtig doen. Maar 't was toch aardig en nu zou ze hem maar niet meer storen, want die dierbare krant, dat was toch maar alles voor hem op 't oogenblik.

Kom, ze wilde zich nu eens precies alles in volgorde herinneren wat er gebeurd was en wat ze gezien had vanaf 't oogenblik dat ze Tandjong Priok waren binnengestoomd. De zeereis was heel aardig geweest, vroolijk met amusante menschen. Hoe hadden ze haar geplaagd als ze eens een enkele keer — zij, de levendige, spotachtige met haar bloemfrissche levenslust! — een beetje sentimenteel voor zich uit had gestaard naar de oneindige golven, in de macht van haar meisjesverlangen en onder de tooverij van haar meisjesillusies. O, mooie oogenblikken waren er geweest, vooral s'avonds... Als ze de oogen sloot, kon ze zich nog verbeelden dat ze in rustige vaart met de zachtritselende golven om 't schip over de verschansing leunde en het prachtige mysterie van zee en lucht om haar heen stond...

Daarover kon ze niet eens met Hendrik spreken. En eindelijk die aankomst! Zijn gezicht dat ze herkende onder de wachtenden aan

de kaai; haar overhaaste, dolle vlucht naar beneden, naar haar hut, omdat ze hem boven niet omhelzen wilde, temidden van die menschen. En zijn binnenstappen, hun beider kreet van geluk!...

Toch, toch was 't anders geweest dan ze zich had voorgesteld, had ze niet zoo intens *gevoeld* als soms wel in haar verbeeldingen... En kleinigheden, vervelende kleinigheden hadden dien dag bedorven. Niet aan denken!... Toen was Indië in warrelende, woelige prentenrij aan haar oog voorbijgetrokken. Al dadelijk dat zonderlinge publiek, die vreemde dingen aan 't station; inlanders, Arabieren, Chineezen, halfbloeds met de zonderlingste Europeesche kleeding en over alles die zon, die vlammende felslaande zon. Toch waren 't soms belachlijke kleinigheden geweest die haar 't meest hadden getroffen: de natuur, de woningen, de menschen, ze had ze al zoo vaak op photo's en plaatjes gezien, ze scheen er al half mee vertrouwd — maar enkele dingen waren zoo vreemd en soms zoo potsierlijk geweest, ineens: inlanders met gestreepte tricots waaronder een gebatikte sarong flapperde; een ander met een stroohoed op zijn hoofddoek; een vrouw op de markt met een kind op den rug in een doek en een aan de borst, als een dubbelgebocheld wezen — kleine jongens met lange sarongs geplooid om de smalle heupjes die voornaam en onverstoorbaar deftig naar school stapten met een Europeesche leeren tasch — zulke nietigheden vooral waren in haar geheugen sterk gebleven.

En dan haar verblijf in 't logement van moeder Selterman! Al was zij door de hôtels van Batavia en Bandong al eenigszins voorbereid op dat soort interieurs, wat zij te zien kreeg bij die goeie oude Indische schommel was toch nog een — niet altijd aangename — verrassing geweest!

Maar dat was nu voorbij.....

„Hoe is 't kind, zit je te suffen?"

„Ik denk aan onze logeerkamer bij moeder Selterman... O, die armzalige mat op die naakte roode keukensteenen, dat bed met die scheefgetrokken klamboe, opgehaald door beenen haken aan een stukje rood veterband; die kapotte waschstellen en die telkens om willende vallen sampiran! Groote God, wat een nuchter zoodje... en de eerste morgen, weet je nog, Henk, toen ik water in de kom wou schenken en een dooie tjitjak dreef er in..."

„Ja, je gaf toen zoo'n gil, dat moeder Selterman dacht dat je vermoord werd".

„En die geluiden die ik 's nachts altijd hoorde! Zou ik vannacht beter slapen, Henk?"

„Dan moet je eerst beginnen om met baboe de lakens en kussensloopen uit te pakken, anders zal 't nog erger zijn dan in 't logement". „Hé, moet ik nu opstaan? Ik zat hier zoo lekker! Hendrik, had jij dat ook, toen je in Indië kwam, dat gevoel van verwardheid en moeheid in je hoofd? Ik heb bepaald een indigestie van indrukken!"

„Ik weet 't niet — 't is alweer zoo lang geleden, al twaalf jaar, moet je denken. En dan, ik was niet zoo mal als m'n vrouw om alles zoo ontzettend curieus en gewichtig te vinden".

„O — en daarstraks zei je, dat de menschen zooveel mogelijk moesten opmerken... weet je nog wel, schoolmeester?"

Zij stond op, levendig, met jonge gratie, en boog zich over hem heen om hem te kussen in ondeugende vleierij.

„Je bent stout", zei hij glimlachend, maar gaf haar kus hartstochtelijk terug. Zij werd even rood. „Nu ga ik", zei ze luchtig, „die vreeslijke rommel in onze kamer kan zoo niet blijven".

— —

Den volgenden morgen was 't weer een roezige drukte, maar gelukkig kwam er wat meer orde in dien chaos en om elf uur, toen Madeleine haar bad genomen had, kon zij zelfs met voldoening rondzien in haar achtergalerij, waar ze al eenige photo's en lappen had opgehangen en waar 't heusch wat „gezelliger" begon uit te zien.

Telkens werd ze echter in haar verfraaiingswerk gestoord door verschillende kooplui; inlanders die op hun naakte glimmende ruggen, waarlangs het zweet neerdroop, de bamboezen jukken torschten waaraan de manden zwiepten, opgetast met felkleurige vruchten of sappige en dofglanzende groenten. Soms waren de breede, grof opengewerkte manden gevuld met nijdigpikkende, schelkakelende kippen waartusschen de felroode kam van een haan; of krioelden en roekoeden grijsblauwe duiven er door elkaar.

Madeleine, altijd geïnteresseerd, ging er voor zitten op het bordesje van haar achtergalerij en met het weinige Maleisch dat zij al kende, trachtte zij voordeelige koopjes te sluiten. Toen kwamen ook de „klontongs" haar erf op, inlandsche en Chineesche; de echt ouderwetsche, die alles verkoopen, vanaf een stukje reukzeep tot linnenkantjes en pepermuntjes toe, en de Chinees die alleen katoen en batist verkoopt en altijd „loegi" heeft.

Aandachtig en geamuseerd liet zij ze allen defileeren. Grappig, curieus dat alles en die inlanders toch nog zoo kwaad niet; wel een kinderlijk, goedhartig volk, meende zij nu.

Haar bedienden, door moeder Selterman gehuurd, bleken ook nogal handig.

Kokkie kwam juist thuis van de passer en Madeleine werd duizelig van de massa inkoopen die ze gedaan had — kleine potjes en pannetjes en stukjes specerij en groente waarvan Madeleine het bestaan nooit had vermoed.

Om eén uur, aan de rijsttafel, die gelukkig heel goed was uitgevallen — vertelde Madeleine van haar drukken morgen. Hendrik luisterde verstrooid. Hij had het ook heel druk gehad. En...

„O ja, vrouwtje, vóór ik 't vergeet... de resident komt vanmiddag

hier, hij is doortrekkend en moet vannacht bij ons logeeren. Dat zal toch wel gaan, hé! We hebben immers nog een extrabed. En de rest moet je dan maar zien te schikken of van de doktersvrouw zien te leenen".

„Maar Henk..." Madeleine was bleek geworden. „Meen je dat heusch? Vannacht... een logé... terwijl alles nog zoo... Groote God, dat kàn immers niet. Er ligt nog geen mat, er hangt nog geen klamboe in die kamer... Je kunt 't onmogelijke toch niet van me verlangen!"

Haar mond begon te trillen.

„In Indië is alles mogelijk. Zet vanmiddag de baboe dadelijk aan 't naaien van de klamboe. Je kunt immers 't goed bij den klontong koopen. Een mat zal de „oppas" wel op de passer zien te krijgen. En de rest komt van zelf terecht".

„Ja, jij praat er makkelijk over". Zij schreide nu, wanhopig...

Hij stond eenigszins ongeduldig op.

„Kom, Madeleine, wees niet zoo kinderachtig. De resident zal wel begrijpen dat 't niet zoo in de puntjes kan zijn. Je moet die echt Hollandsche begrippen nu maar laten varen".

„Nou goed... goed... ik zal wel m'n best doen... maar ik vind je niks aardig... niks aardig!" zei ze, haar tranen afvegend en met het hoofd een grappige, energieke beweging makend.

Ze schaamde zich nu dat ze gehuild had voor de bedienden, die zeer discreet deden, maar waarvan zij den innerlijken lach vermoedde.

„Ja, hoor eens even, ik kan niet altijd aardig zijn!" Met die opmerking verliet de controleur zijn tafel.

Madeleine stond ook op. Het was nu half twee. Tot acht uur had zij den tijd... Zij riep haar baboe die zwijgend en gelaten haar verwarde, onduidelijke orders aanhoorde. Maar 't woord „toean residen" scheen wonderen uit te richten. Baboe had nog twee familieleden, soedara's, die ook naaien konden; een klontong was nog wel in de buurt en wat waschtafel, stoelen en andere meubelen betrof, zij zou „minta piendjem" bij „njonja dokter". Goddank, die vrouw zou haar tenminste helpen. Hoe kalm en handig ging ze verder haar gang! Madeleine zou zelfs haar dutje kunnen doen. Alles zou wel terecht komen. Och, Hendrik had gelijk... in Indië gingen zulke dingen zoo gemakkelijk. Maar onaardig was hij toch geweest... zich heelemaal niet eens in te denken in haar toestand!

Ze bromde nog wat in zichzelve na en ging toen wat liggen. Ze was zoo doodmoe. Hè, die hitte enerveerde en ze had zich zoo opgewonden, daarstraks. Toch kon ze niet slapen. Ze lag maar doodstil te kijken in de schemerdonkere kamer, waar het daglicht enkel door de reten der jaloezieramen naar binnen gleed. Spiraaltjes van zonlicht dansten op de goudgele mat vóór het bed. Het was stil; zij hoorde niets van buiten dan een flauw geruisch.

Lang lag ze na te denken en eindelijk kwam 't genot om haar rustige liggen, en om de zachte donkerte die zoo weldadig was! Het was ook of 't koeler werd...

Ja, de spiraaltjes zonlicht verdwenen, het werd nog schemeriger. Een flauw gedonder kwam aanrollen uit de verte, de wind stak op, het geruisch buiten werd sterker en eindelijk ratelde een knetterende slag die haar toescheen vlak boven haar hoofd te vallen. De donderslagen volgden elkaar nu op met angstige haast. Door de reten der jaloezieën zag zij het felle licht van den bliksem als een schitterend mes dat dreigend flikkerde. Zij werd zenuwachtig en zelfs bang toen de donderslagen gevolgd werden door een stortregen zoo geweldig, zoo machtig neerslaand, met een zoo overdonderend geluid dat ze meende doof te worden. En daartusschen dreunde de donder nog, maar nu met langer tusschenpoozen. Zij trilde van angst en wilde roepen, maar haar stem was als het piepen van een bang vogeltje in den orkaan. „O God, Henk, Henk!" snikte zij, „we vergaan! we vergaan!"

Maar een poos werd het zware geluid van den stortregen doffer. Zij luisterde angstig toe... Ja, het bedaarde, het bedaarde...

Ook hoorde zij haar man die in de achtergalerij iets toeriep aan de bedienden. Na een poos kwam hij binnen.

„Wat een weer, hé kind", zei hij met zijn rustige stem, die haar dadelijk kalmeerde. „Een echt Indisch buitje! Dat heeft de resident ook leelijk getroffen! Enfin, hij merkt er zelf niet veel van in zijn reiswagen, als die tenminste niet lekt".

„Ja... o Henk... ik was zoo bang..."

„Bang? Waarvoor?" vroeg hij verbaasd.

„Voor dien donder... en dien slagregen.."

„Maar in Holland dondert 't toch ook wel eens".

„Neen, nooit zóo... 't is verschrikkelijk! En die regen... ik dacht dat de zondvloed begon. 't Is afschuwelijk".

„Welnée — 't is heel lekker. Je moet maar eens naar buiten kijken, hoe alles opgefrischt is. Of ga je nog slapen?"

„Neen, ik sta op. Ik moet nog eens kijken hoever baboe is met 'r genaai".

„Goed. Zeg kind, ik heb nog wat blikjes laten komen van den Chinees, want de resident houdt nogal van lekker eten, heb ik gehoord".

„Hé, wat 'n drukte voor zoo'n man", pruttelde ze, de blonde haren opspeldend in een grooten wrong boven haar kinderlijk gezichtje.

„Onze chef", zei hij glimlachend, „je moet denken aan onze carrière! Ik moet gauw assistent-resident worden en daar kan een vrouw heel wat aan doen!" spotte hij, haar een kus gevend op haar bloote arm.

„Best, hoor, ik zal 'm wel lief aankijken. Of is 't een erge naarling, Henk?"

„Hij staat bekend als lastig en humeurig; daar kunnen we dus nog pleizier van beleven".

„Zoo — prettig. Ik wou dat ie al weg was".

„Kom, ga nou maar mee naar de logeerkamer kijken en niet zoo brommen over alles". Hij trok haar lachend mee. De logeerkamer begon er waarlijk bewoonbaar uit te zien. De baboe legde de laatste hand aan de strooken van de klamboe, de waschtafel van „njonja dokter" stond er al, de mat werd juist binnengedragen en Madeleine haalde vlug wat kleedjes en 't beddelinnen.

„Goddank dat dàt tenminste klaar is", zuchtte zij. Toen keek ze naar buiten en opeens verrukte haar het uitzicht op de van regen natte struiken, waarover de doorbrekende middagzon weer forsch haar licht schoot. Een aardlucht kwam haar tegen met den lichten wind die de dikke droppels liet vallen als vluchtige juweelen. Haar opgewektheid kwam terug.

„Och Henk, wat is 't leven toch mooi", zei ze, hem kussend toen ze alleen waren, „laat die nare resident nu maar komen..."

— —

De resident kwam pas tegen zeven uur aan met een tot boven toe bemodderden wagen en uitgeputte paarden die hijgend te dampen stonden na een harden trek op modderige wegen.

De deftige man steeg langzaam en waardig uit en gaf de controleur en zijn vrouw een voornaam, slap handje zonder ze aan te zien. Zijn eerste preoccupatie was zijn toilet en pas om acht uur voegde hij zich weer bij hen in de voorgalerij, langzaam en karig in woorden en voortdurend ontevreden. De weg was schandelijk, de menschen onhebbelijk geweest; *hij* had natuurlijk de slechtste paarden getroffen, *natuurlijk* was 't gaan regenen, 't sprak van zelf dat *zijn* reiswagen 't water door liet; hij wist vooruit dat hij te laat zou aankomen en hij, die 't juist zoo haatte om in donker te reizen, enz., enz. Indië was ook zoo'n beroerd land, wat deed men er eigenlijk! Geld verdienen dee je er toch ook niet eens als ambtenaar, 't was alles maar lak!

Madeleine trachtte vroolijke dingen te zeggen en beproefde al haar charme uit te doen gaan naar dien „brombeer", hem te vangen met een lief-coquet lachje of een ondeugenden oogopslag, maar hij scheen geheel ongevoelig voor haar bekoorlijkheid en, moedeloos, liet zij 't er eindelijk bij. Aan tafel werd de resident wat spraakzamer en ook wat belangstellender.

Hij roemde het keurige servies en vond de spijzen „heel goed" Madeleine kreeg er een kleur van en Hendrik knikte haar ongemerkt toe.

„Vindt u Indië niet afschuwlijk? vroeg de resident haar eindelijk, toen een derde glas wijn hem wat gemoedelijker gemaakt had. „Ik?... neen... resident... ik vind 't hier eigenlijk heerlijk, ziet u.. maar... ik ben ook pas..." Ze zweeg, hevig blozend. Ze had willen zeggen: „ik ben ook pas getrouwd", maar opeens bedacht ze zich dat zoo iets te zeggen niet paste.

„Bent u al lang in Indië?" vroeg ze toen maar.

„Ik? O jé, mevrouw, al twintig jaar! Ik denk er al ovér om weg te gaan. Maar die beroerde jongens van me in Holland — die kosten me zoo'n hoop geld. U kunt er zeker van zijn dat ik anders geen dag langer hier zou blijven".

Madeleine vond hem antipathiek. Opeens kreeg ze medelijden met Hendrik, die dienen moest onder zulk een chef. Ze zond hem een teêren blik toe. Zoo'n beste vent.

De resident bleef na 't eten nog heel lang napraten met Hendrik over de koffie, de suiker, de heerendiensten, de promotie en de indische politiek. Hij raakte langzamerhand in vuur en lette in 't geheel niet meer op 't bekoorlijke vrouwtje met het zonneblonde haar, dat eindelijk knikkebollend voor zich uit zat te staren.

Toen hij eindelijk naar zijn kamer was gegaan, rekte Madeleine zich uit en haar man omhelzend zei ze slaaprig: „Ik geloof dat de *menschen* Indië vervelend maken, Henk..."

Hij lachte en kuste haar zoo wild, dat ze er wakker van werd. En toen lachten ze samen als twee schoolkinderen om wat „meneer" gezegd en gedaan had. „'t Was toch wel leuk", zei Madeleine, „maar ik zal ze nooit vergeten die eerste dagen in ons huis..."

F.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Mr. F. D. E. van Ossenbruggen: De regeling van het desabeheer (Ind. Stbl. 1906, No. 83) en die van het credietverband (Stbl. 1908, No. 542) getoetst aan de eischen van het Inlandsch credietwezen. Magelang, H. V. Maresch. [1909.] 8°.

Prof. Mr. C. van Vollenhoven: Het adatrecht van Nederlandsch-Indië. *Aflevering III.* Leiden, voorheen E. J. Brill. 1909. gr. 8°. Met platen.

H. Halkema: Maleisch-Hollandsch en Hollandsch-Maleisch Handwoordenboek, met een toelichting voor het gebruik van de Maleische woorden als zindeel. Batavia, G. Kolff & Co. [1909]. 8°.

G. J. Velds: De onderwerping van Djambi, 1901—1907. Beknopte geschiedenis, naar officieele gegevens samengesteld. Officieele Bijdragen van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië. [*Indisch Militair Tijdschrift.* Extra-Bijlage No. 24]. Batavia, G. Kolff & Co. 1909. 8°. Met schetskaarten.

Mr. C. van Vollenhoven: Miskenning van het adatrecht. Vier voordrachten aan de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1909. 8°.

Ds. Js. Bootsma en **Jonkvr. H. B. de la Bassecour Caan:** Het werk der barmhartigheid. Beschrijving van de stichtingen in Nederland en Ned.-Indië, waar Christelijke barmhartigheid geoefend wordt. Met een woord van aanbeveling van Ds. H. Pierson, W. Hovy en Dr. J. Th. de Visser. Geïllustreerd. 's Gravenhage, Js. Bootsma, 1909. 8°.

De Suiker-onderneming **„Djatiroto."** (Overdruk „De Indische Mercuur" dd. 29 Juni 1909). Amsterdam, J. H. de Bussy. Fol. Met platen. [Handelsvereeniging „Amsterdam"].

H. F. Roll: Leerboek der gerechtelijke geneeskunde. *1e Deel.* Formeel gedeelte; materieel gedeelte (doodslag, zelfmoord, toevallige doodelijke verwondingen en andere toevallige doodsoorzaken). Batavia, Landsdrukkerij, 1908. gr. 8°. Met illustraties.

Wijziging van het **Reglement op de rechtsvordering** bij het Koninklijk Besluit van 25 Mei 1908, No. 66 (Staatsblad No. 522). (Officieele bescheiden). Met machtiging der Regeering uitgegeven van wege het Departement van Justitie. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. Fol.

A. Fayol: Le caoutchouc. Historique; latex; propriétés; traitements; technologie; fabrication; confection; vulcanisation; gommes analogues; essais. Paris et Liège, Ch. Béranger. 1909. 8°.

Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden. **Koloniën** 1907. Bewerkt door het Centraal Bureau voor de Statistiek. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. 1909. Gr. 8°.

Departement van Landbouw in Suriname. Meteorologische waarnemingen, gedaan op de meteorologische stations in de koloniën Suriname en Curaçao, in het jaar 1908. [Paramaribo], (1909). gr. 8°.

Jaarverslag van het Proefstation voor de Java-Suikerindustrie over 1908. Soerabaia, H. van Ingen. 1909. gr. 8°.

Verslag van het Mijnwezen over het 4e kwartaal 1908. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant van 15/6—1909. No. 47].

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur. *Dl. 36, afl. 5. Mei 1909.*
De rechtsverhouding tusschen den werkgever en den Inlandschen werkman op Java (Praeadvies voor het 10e Ned.-Indisch Landbouwcongres door Mr. A. PAETS TOT GANSOYEN), door Mr. J. C. KIELSTRA. — Hal goenanja Oetan, door A. DJAJADININGRAT. — Hippologische verhandelingen. III, door A. M. VERMAST.

Neerlandia. *13e jaarg. No. 6. Juni 1909. Batak-Nummer.*
Bataksch Instituut en het gebied der werkzaamheden, door Prof. Dr. A. W. NIEUWENHUIS. — De uitbreiding van ons gezag in de Bataklanden (met afb.), door M. JOUSTRA. — Bestuur en rechtspraak in de Bataklanden (met afb.). — Het reizen in de Bataklanden. — Iets over het Tobameer, door W. K. H. YPES. — De zending in de Bataklanden (met afb.), door M. J. — Het Zending-hospitaal te Pea Radja (met afb.), door L. VAN VUUREN. — Een en ander over het plateau Si Pirok, door C. POORTMAN. — Twee polsringen en nog iets over industrie, door M. J. — Iets over landbouw en veeteelt bij de Bataks (met afb.), door M. J. — Iets over huizen en dorpen der Bataks (met afb.), door M. J. — Over den Bataksehen volksnaam, Bataksche plaatsnamen, enz.

Vragen van den Dag. *24e jaarg. 1909. Afl. 7.*
Nederlandsch-Indische statistiek, door J. J. BEKAAR. (*Eerste gedeelte*).

Notulen van het Bataviaasch Gen. van K. en W. *Deel 46, 1908, afl. 4.*
Notulen der Directievergaderingen, gehouden op 26 Oct. en 23 Nov. 1908. — Staat van voorwerpen, buitgemaakt tijdens de expeditie naar Kloengkoeng op het eiland Bali gedurende 1908, welke aan het Genootschap in bewaring worden afgestaan. Aanwinsten in 1908 voor de Archaeologische, Numismatische en Ethnographische verzamelingen.

De Banier. Christelijk Weekblad voor Ned.-Indië. *1e jaarg. 1909. No. 21.*
Bestaat er verband tusschen de veiligheid en de rechtspraak op Java? door WALBEEHM (zie ook No. 22).
Id. No. 22. De waarde der Indische pers, door RADIUM.
Id. No. 23–24. De Bandjermasinsche opstand in 't jaar 1859. (1859—1909), door den heer MEIJER (oud-res. van Borneo's Z. en O. afd.).

Koninkl. Akademie van Wetenschappen. *Verslagen van de gewone vergaderingen der Wis- en Natuurk. Afdeeling van 24 Dec. 1908 tot 23 April 1909 (Deel XVII, 2e. ged.).*
Over den duur van regenbuien te Batavia, door J. P. VAN DER STOK. — Polyporandra Junghuhnii, een tot dusver nog niet beschreven, in 's Rijks Herbarium te Leiden aangetroffen soort van de familie der Icacinaceae, door S. H. KOORDERS. — Plantae Junghuhnianae ineditae III. Einige pflanzengeographische Bemerkungen über eine im Java'schen Hochgebirge wildwachsende Art von der Hamamelidaceen-Gattung Distylium Sieb. & Zucc., von S. H. KOORDERS.

Het Huis Oud en Nieuw. *Jaarg. 1909 No. 5.*
Bali en Lombok, door W. V.
Id. No. 6. Eenige proeven van Indische houtsnijkunst, door J. E. JASPER.

Tijdschrift voor Veeartsenijkunde. *Deel 36, Afl. 10 Juli 1909.*
De militair veterinaire dienst in Nederlandsch-Indië, door W. VAN DER BURG.

Weekblad voor Indië. *6e jaarg No. 4.*
Indië's zelfstandigheid door Lt. — Bij Multatuli's portret, door GABRIËL. — Een bezoek aan de hoogvlakte van Pengalengan (met afb.) door R. B. M. — Oerwoud bij de zee (met afb.), door R. B.
Id. No. 5. Kerstening en gecharterde compagnieën, door FELIX. — H. N. STUART, ambtenaar voor Chineesche zaken (met afb.). — Het bloemencorso te Soerabaja op 7 Mei 1909 (met afb.), door C.
Id. No. 6. Een hoogeschool voor Ned.-Indië, door R. B. — Mr. A. L. E. GASTMANN (met portret). — Het jubileum van het „Nieuw Prauwenveer" (met afb.), door D. KOLLING. — De voorjaarswedrennen te Batavia (met afb.), door C. — Uit Kandangan, door A. F. HERRMANN.

Id. No. 7. In memoriam (L. L. A. Maurenbrecher) met portret, door R. B. M. — Jan Pietersz. Koen en Jong Batavia (met afb.) — De Oranjefeesten te Batavia, door v. d. L. — De feesten in Jogja (met afb.), door Later. — Een maalfeest, door A. Brondgeest.

Jong Indië. Een Algemeen Weekblad. *1e jaarg. 1908—09. No. 47.*
Over Landbouwcredïet (zie ook No. 48). — Het jonge meisje in Indië (zie ook No. 48). — Het gezantschap der Oost-Indische Compagnie aan den Keizer van China in het jaar 1655 (zie ook No. 48—50).
Id. No. 49. Een Hoogeschool voor Ned.-Indië (zie ook No. 50). — Nog eens Landbouwcredietbanken (zie ook No. 50).

De Hollandsche Revue. *14e jaarg. 1909. No. 6.*
J. J. K. Enthoven [afgetreden chef van den topographischen dienst in Nederl.-Indië] (met platen).

Het Koloniaal Weekblad. *9e jaarg. No. 26.*
De landbouw-industrieel en de Inlandsche arbeider op Java, door D.
Id. No. 27. Landbouwleeraren ten behoeve van den inlandschen landbouw in Nederlandsch-Indië. door Djamaloedin Bin Moh. Rasad.

Bandera Wolanda. Maleisch Ned. Tijdschrift. *1909. No. 31.*
Landbouw onderwijs voor Inlanders, door R. M. Detarjo (zie ook Nos. 32—34).— Iets over de kennis van den doorsnee-Hollander omtrent Indië en Indische toestanden, door Noto Soeroto (zie ook No. 32).
Id. No. 34. De blijde gebeurtenis door de „Indische Vereeniging" gevierd.

Departement van Landbouw in Suriname. *Bulletin No. 16. Mei 1909.*
De krulloten ziekte der cacaoboomen in Suriname, haar oorzaak en haar bestrijding, door Dr. C. J. J. van Hall en A. W. Drost (met platen).
Id. No. 17. Juni 1909. Rapport omtrent eene proefneming met bereiding en verzending van kopra, in het belang van den kleinen landbouw, in 1907 te Coronie gedaan, door W. H. A. van Romondt.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 78 Mei 1909.*
Wenken voor meteorologische waarnemers in Ned.-Indië (vervolg), door P. Joh. Smits. — De gezondheid van eenen cultuurbodem, in verband met wortelselecties, door W. G. Leembruggen. — Het gebruik en het voordeel van gedenatureerde alcohol. — Het preserveeren van hout, door W. F. Sherfesee.— Microscopisch onderzoek der verschillende papiersoorten. — Gambir-cultuur en-verkoop in de Straits Settlements. — Giftplanten voor vee in Duitsch Oost-Afrika. — Hennep in Duitsch Oost-Afrika. — Vernietiging van witte mieren. — Bestrijding van de cacao-luis door mieren. — Productenmarkt en wisselkoersen over April 1909.

De Indische Mercuur *32e. jaarg. 1909 No. 25.*
De koffiekultuur in Ned.-Oost-Indië als bron van inkomsten door J. L. Waller en antwoord van Dr. K. W. van Gorkom.— De geschiedenis der indigo, door Dr. M. Greshoff.— Twee brochures over de verhouding der Java-suikerindustrie tegenover de Inlandsche bevolking [nl. van Dr. J. F. H. Kohlbrugge en L. F. Dingemans], door H. C. Prinsen Geerligs.— Het vezelcongres van 1910 en de volksnijverheid.— Bureau voor handelsinlichtingen.
Id. No. 26. Nog eens de suikerindustrie op Java, door Dr. K. W. van Gorkom.— De ware beteekenis der in de laatste jaren zoogenaamd nieuw gevonden suiker-leverende planten, door H. C. Prinsen Geerligs.— Surinaamsch hout, door Dr. A. H. Berkhout.— Solosche Landhuurders-vereeniging. Economische toestand van de Philippijnen in 1908.— Een nieuwe methode om caoutchouc uit het melksap te bereiden, door D. Sandmann. — De ontwikkeling der Japansche petroleum industrie.— De tabakskultuur in Aziatisch Turkije.
Id. No. 27. De flora der Ned. West-Indische eilanden, door Dr. A. Pulle [bespreking van een dissertatie van J. Boldingh over dit onderwerp].— Rubberscraps, door Dr. A. H. Berkhout.— Vernietiging van witte mieren.
Id. No. 28. Over rietwas en de mogelijkheid zijner technische gewinning, door H. C. Prinsen Geerligs.— De suikerindustrie op de Philippijnen.— De Gouv. Getah-pertja onderneming „Tjepetir".— Djocjasche landhuurdersvereeniging. — Vereeniging ter bevordering van landb. en nijverh. te Djember.— De theehandel in Britsch-Indië in 1908/09.

Teysmannia. *20e jaarg. 1909 afl. 6.*
Hetgeen voor een aetherische oliënfabrikant van belang is te weten (vervolg), door A. W. K. de Jong.— Over het z.g. „Mengsel Rioeng-Goenoeng" van Cinchona Ledgeriana Moens, door C. van Leersum.— Machinerieën, in gebruik bij de bereiding en nabewerking van de sisalhennep, door E. de Kruyff.— De Maniçoba's (Caoutchouc-leverende Manihot-soorten), door H. J. Wigman. — De gomziekte bij vruchtboomen.— Nelumbium Speciosum Willd.— Het begieten van planten in potten.— Vergelijkende proef met bibits, betrokken van oeritans sebarans en droge kweekbedden.— Boekbeoordeeling: Landbouwscheikunde, door Dr. A. W. K. de Jong, besproken door van der Stok.

Ceres. Orgaan der Studenten aan de Rijks Hoogere Landbouwschool. *3e jaarg. 1 Juli 1909.*
Groetenteelt in Java's laaglanden (vervolg), door M. Sanders.— Lampor (een natuurverschijnsel op Java), door Si Anoe.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *17e jaarg. 1909. Afl. 4.*
Eene studiereis in de beetwortelsuiker industrie, door H. C. Prinsen Geerligs. — Over het wegroesten van ijzeren platen bij stoomketels, door G. J. Hupkes. — Eene nieuwe refractometrische onderzoekingsmethode voor onzuivere suikerstropen, door W. C. Dickhoff.
Id. **Afl. 5.** Verschillende cultuurproeven, door J. D. Kobus en J. A. van Haastert. — De met suikerriet beplante oppervlakte van Java, door W. C. Dickhoff. — De suikerproducties der verschillende residenties in 1908, door W. C. Dickhoff. — Electrische krachtverdeeling in suikerfabrieken en raffinaderijen, door W. C. Dickhoff.
Id. Bijblad. Afl. 11. Wijzigingen der tariefsbepalingen op het vervoer van suiker en bibit. — Iets over de beetwortel-suikerindustrie in Europa, door W. C. Dickhoff. — Bestrijding van saccharine.
Id. Afl. 12. Papier uit ampas. — Suikerindustrie-tentoonstelling te Modjokerto in Oct. 1908, door W. F. Modderman.
Id. Afl. 14. Invoerrechten op suiker in de Vereenigde Staten, door W. C. Dickhoff.
Id. Afl. 16. Onderhoud van openbare wegen, door A. Paets tot Gansoyen. — Overzicht van de uitkomsten der gewestelijke onderzoekingen naar den Landbouw, enz. — Reglement op het gebruik van stoomketels in Ned.-Indië.
Id. Afl. 18. Papier uit ampas, door W. C. Dickhoff. — Overzicht van de prijsbeweging der verschillende Java-suikersoorten gedurende het jaar 1908, door N. Marx.
Id. Afl. 19. Rietbranden, door A. Paets tot Gansoyen. — Advies in zake de rietbranden, uitgebracht aan den Gewestelijken Raad van Pekalongan, door B. M. A. Carp en J. J. Hazewinkel.

De Cultuurgids. *Tweede gedeelte. 11e jaarg. 1909. Afl. 4.*
Een reuzen cacao-kolf met plaat), door Dr. F. W. T. Hunger. — Verdere mededeelingen over enkele op kina voorkomende insecten, door Dr. W. Roepke.— Over entbastaarden, door W. Doctors van Leeuwen.
Id. Eerste gedeelte. Afl. 7. Opstellen over Java-thee, door Dr. J. Bosscha. — Eenige cijfers betreffende Hevea. — Over het tappen van Castilloa, door H. T. — Rubberprijzen in de toekomst.
Id. Afl. 8. Thee-cultuur door de Inlandsche bevolking, door Dr. J. Bosscha. — Opstellen over Java-thee, door Id. — Bereiding van Castilloa-rubber, door H. T. — Cacao-productie en cacao-verbruik in 1908, door D. de Lange Jr. — Over selectie van Ficus boomen.
Id. Afl. 9. Opstellen over Java-thee, door Dr. J. Bosscha. — Recht van erfpacht. — De ontwikkeling van Hevea op Java, door C. K. — Jaarbericht omtrent de cultures in Oost-Java over 1908.

Geneeskundig Tijdschr. voor Ned.-Indië. *Dl. 49 (1909), Afl. 2—3.*
Beknopt verslag van de werkzaamheden in het geneeskundig Laboratorium, gedurende het jaar 1908. — Over het voorkomen van antistoffen in het bloedserum van lijders aan lepra, door Dr. J. de Haan. — Onderzoekingen over beri-beri, door G. W. Kiewiet de Jonge. — Over het voorkomen van bacillaire dysentrie in Ned.-Indië, door Dr. G. Grijns. — Over polyneuritis gallinarum, door Dr. G. Grijns. — Bacteriologisch onderzoek van het Delphin-filter, door Dr. G. Grijns. — Over gemengde malaria-infecties, door G. W. Kiewiet de Jonge, — Over het ontbreken van antigeen en zoogenaamde antistoffen bij beri-beri

en bij kippenneuritis, door Dr. G. Grijns en Dr. J. de Haan. — Een geval van tuberculeuze panophthalmie, door Dr. C. H. Felix en Dr. G. Grijns. — Over neuritis bij malaria, door G. W. Kiewiet de Jonge. — Onderzoek naar de verontreiniging van rivieren in Batavia, door Dr. J. de Haan en Dr. G. Grijns. — Mag rivierwater gebruikt worden voor het gieten op de openbare wegen? door Dr. G. Grijns. — Menginitis cerebrospinalis epidemica (Weichselbaum), door Dr. J. de Haan. — Over Combretum Sundaicum als middel tegen het opiumschuiven, door G. W. Kiewiet de Jonge. — De methode der complementbinding als middel tot het herkennen van kwaden droes, door Dr. J. de Haan.

Veeartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indië. *Deel 21 (1909). Afl. 1—2.*

Een geval van „Petechiaaltyphus," door Dr. G. A. van Lier. — Agglutinatie, haar waarde en toepassingen, door Dr. G. Leurink. — Nog een klop-castreertoestel, door J. C. F. Sohns. — Mededeelingen uit de praktijk, door A. C. H. Heshusius. — Onderzoekingen omtrent de normale temperatuur van het paard in Indië, door A. C. H. Heshusius. — De bestrijding der hondsdolheid, door 't Hoen. — Kunstmatige bevruchting van merries, door v. d. B. — Interne behandeling bij wondinfectie. — De pathologie van de bijnieren der huisdieren, door Heshusius. — Staat der gevallen van besmettelijke veeziekten in Nederlandsch-Indië gedurende de maand September 1908.

Het Recht in Nederl.-Indië. *Deel 91 (1909). Nos. 9—12.*

Beschouwingen over quasi-internationaal privaatrecht (vervolg), door G. André de la Porte. — Anomaliën in de burgerlijke rechtsvordering? door A. W. Hartman. — Iets over zaakwaarnemers in verband met de verbetering der rechtspleging voor Inlanders, door I. J. Dermout. — Transport-contract [gesloten tusschen suikerfabrieken en Inlandsche karrenvoerders], door Mr. D. Rutgers. — Jurisprudentie.

De Ingenieur. *24 jaarg. 1909. No. 26.*

Drijvende dokken voor de tropen, door T. N. Hellemans (met afbeeldingen).

Indisch Militair Tijdschrift. *40e. jaarg. 1909. No. 5.*

Bevordering en beoordeeling van officieren, door H. C. Kerkkamp. — Eenheidsproject voor artillerie te velde, door A. J. Gooszen. — Krijgsgeschiedenis van Celebes. De bestorming van „Lalilondong", door E. v. B. — Eene overwinning? door A. J. Gooszen. — Eenige opmerkingen naar aanleiding van het Reglement voor de exercitiën der Veldartillerie. Stukrijdersschool, door Carrus. — Tentmateriaal op patrouilles. — Het gevoel van eer en het prestige van militaire tooisels. — Eenige gegevens voor troepenvervoer over zee en voor landingen. — Benoeming van Onderluitenants. Enz.

Orgaan van de Bereden Artillerie. *1909. No. 4.*

Iets omtrent de beweeglijkheid van het nieuwe veldgeschut in Ned.-Indië, door J. C. J. Kempees.

De Macedoniër. *Juli 1909.*

Soemba. De Krokodillenvereering. II. Familie-verhouding, door D. K. Wielenga. — Java. Zending en belijdenis, door D. Bakker.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *15e jaarg. 1909. Afl. 3.*

Beelden uit het zendingsleven op Nieuw-Guinea, door J. L. van Hasselt (met afb.)

Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient. *Tome IX. 1909. No. 1.*

Notes d'archéologie bouddique, par A. Foucher. I. Le stûpa de Boro-Budur. II. Les bas-reliefs de Boro-Budur. III. L'iconographie bouddique à Java, (avec illustrations).

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. XXIII. 1909.*

Observations sur le Thé. I. Les maladies du thé en général (observations préliminaires). II. Les maladies du thé causées par des Acariens, par Dr. Ch. Bernard (avec planches).

Bulletin de Colonisation Comparée. *1909. No. 5.*

L'enseignement colonial en Hollande, par E. Dubois.

Der Tropenpflanzer. *13 Jahrg. No. 7. Juli 1909.*

Ziele, Resultate und Zukunft der Indischen Forstwirtschaft, von Dr. A. H. Berkhout.

Den Haag, 24 Juli 1909. W. C. Muller.

De landrentebeschouwingen van den heer J. H. Nieuwenhuys nader besproken.

DOOR

F. P. SOLLEWIJN GELPKE.

In de aflevering van Maart 1908 van de *Indische Gids* heeft de heer C. J. Hasselman, onder den titel de nieuwe landrenteregeling voor Java en Madoera, den gang van zaken bij het landrente-onderzoek in groote lijnen geschetst, gezegd: „wat iedereen van de landrente weten moet" en daarna enkele problemen der praktijk aangeroerd.

Aanleiding tot dat artikel is geweest het afkondigen door de Indische Regeering bij ordonnantie van 25 Juni 1907, opgenomen in Staatsblad 1907 No. 277, van eene algemeene landrenteregeling voor Java en Madoera, met uitzondering van de Vorstenlanden en de Preanger-Regentschappen.

Zooals zich begrijpen laat, is die regeling niet zoo maar in eens tot stand gekomen. Vele landrentestelsels zijn in den loop der jaren uitgedacht geworden; men zoude haast kunnen zeggen, dat er op landrentegebied niets nieuws meer *kan* worden uitgedacht.

Iets werkelijk bruikbaars werd echter niet tot stand gebracht.

Wat de een aanbeval brak de ander af. En als de afbreker dan in staat werd gesteld nu zelf eens met zijn stelsel een proef te nemen, dan mislukte die. Ja, het is gebeurd dat de afbreker er voor terugdeinsde zelf die proef te nemen, omdat zijn met mooie woorden voorgedragen systeem inderdaad ten eenenmale onuitvoerbaar was en hij dat zelf eerst inzag toen hij in de gelegenheid werd gesteld fiasco te maken.

Na 1889 zijn de achtereenvolgende leiders van het landrente-onderzoek met de onder hen dienende ambtenaren bezig geweest een geheel nieuw landrentegebouw op te trekken.

Elke Inspecteur, elke Controleur heeft daartoe naar zijn vermogen een steentje bijgedragen. Waar de een eindigde, is de opvolger begonnen en heeft het gebouw weer wat verder opgetrokken, dikwijls met opoffering van eigen lievelingsdenkbeelden en geleerd door de fouten van zijn voorgangers. Op die wijze heeft zich langzamerhand een zekere praktijk voor het landrente-onderzoek, een zekere landrente-

techniek *ontwikkeld*, waarbij zooveel mogelijk gestreefd is niet te vervallen in de fout van vele beginnelingen, die zich gaarne blind staren op eenig onderdeel, niet beseffen dat het landrente-onderzoek één harmonisch geheel moet vormen en dat een overdreven nauwkeurigheid in één onderdeel zonder gelijktijdige vermeerdering van nauwkeurigheid in de andere onderdeelen irrationeel is en welke methode van onderzoek *proefondervindelijk*, in verband met de geldmiddelen en de bestuurskrachten, waarover op Java en Madoera kan worden beschikt, nog bevredigende resultaten vermocht op te leveren.

De Regeering heeft eerst na lang wikken en wegen en proeven nemen door deskundigen bij Staatsblad 1896 No. 126 eene landrenteregeling getroffen voor de residentie Preanger-Regentschappen en toen na een tiental jaren inderdaad bleek, dat iets werkelijk bruikbaars was tot stand gekomen, nogmaals het landrentevraagstuk van alle kanten laten bekijken door personen, die ten volle als zaakkundig konden worden beschouwd en eindelijk! eindelijk!, voortbouwende op de Preanger-landrenteregeling, eene algemeene landrenteregeling voor Java en Madoera afgekondigd bij Staatsblad 1907 No. 277, met de bedoeling de Preanger-landrenteregeling daarin te zijner tijd te laten opgaan.

Wie de eer toekomt van deze nieuwe algemeene landrenteregeling en van de praktijk van landrente-onderzoek, die thans wordt gevolgd, ik zoude daarvoor niet één persoon bij name mogen noemen, want allen die thans nog bij de landrente werken en er vroeger bij hebben gewerkt, zoomede talrijke Regeeringsadviseurs buiten het landrentevak staande, droegen ieder het hunne er toe bij.

De landrente-techniek is thans zus of zoo ingericht, omdat de onderzoekers, toen zij het in eenig onderdeel vroeger op een andere wijze beproefden het hoofd hebben gestooten; al tastende en beproevende is men als het ware in de richting *gedreven*, die thans wordt gevolgd.

In de landrente-ordonnantie zijn de bewoordingen gekozen, die er thans staan, omdat in de praktijk bleek dat andere bewoordingen tot misverstand hadden aanleiding gegeven, omdat andere denkbeelden dan die, welke de thans gebruikte bewoordingen moeten weergeven, onuitvoerbaar bleken, of minder wenschelijk voorkwamen.

Geenszins wil ik hiermede te kennen geven dat het volmaakte is bereikt, want telkens zal de landrente-ordonnantie nog hier en daar aanvulling behoeven, maar ik wil er de aandacht op vestigen dat het geheele onderzoek, zooals het thans wordt verricht, de geheele landrente-ordonnantie in Staatsblad 1907 No. 277, uit hunne wordingsgeschiedenis moeten worden verklaard.

Het is niet mogelijk naar eisch een studie te maken van het landrentevraagstuk op Java en Madoera zonder kennis van de landrente-

techniek, zonder kennis van de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie.

Waar de nieuwe landrente-ordonnantie op de hierboven beschreven wijze is tot stand gekomen, moet het verwondering baren, dat een nieuweling in het landrentevak in een gezaghebbend tijdschrift als de *Indische Gids* met een critiek komt aandragen, die van de geheele, met zooveel moeite vervaardigde, ordonnantie nagenoeg niets meer overlaat.

Men zoude toch mogen denken, dat na 20 jaren strijd voldoende is getheoreticeerd, dat de tijd van denkbeelden ontwerpen en beproeven nu voorbij is en het er thans op aankomt met energie aan het werk te tijgen om binnen niet al te langen tijd op Java en Madoera de regeling in te voeren, waarnaar reeds zoovele jaren reikhalzend wordt uitgezien.

Ik bedoel het artikel, in de Maart-afl. 1909 blz. 205, getiteld „Beschouwingen over de nieuwe landrente-ordonnantie" (Staatsblad 1907 No 277) door J. H. Nieuwenhuys, blijkens de initialen N. I. B. A., leerling van de Nederlandsch Indische Bestuurs Academie [1]).

De „beschouwingen", een „*studie*", noemt de schrijver ze, zijn volgens een op de eerste bladzijde vermelde noot behandeld geworden in eene voordracht, bedoeld bij artikel 52 van het besluit op de Indische Bestuursopleiding (Staatsblad 1907 No. 230) op 8 Januari jl. en de schrijver zegt, dat het daarop volgende debat hem deed besluiten den tekst op enkele ondergeschikte punten te verduidelijken, waardoor echter de door hem ontwikkelde denkbeelden geenerlei wijziging ondergingen.

De denkbeelden van den heer Nieuwenhuys kwamen dus blijkbaar ongehavend uit het debat te voorschijn, hetgeen voor die denkbeelden zeer zeker erg vleiend zoude zijn, indien het debat, dat op de voordracht gevolgd is, inderdaad een debat is geweest, gevoerd door volkomen zaakkundigen, door mannen in alle onderdeelen bekend met het landrentevak.

Uit het vervolg zal blijken dat wel eenige aanleiding bestaat óf tot twijfel te dien opzichte, dan wel tot de vraag of de aard van het debat wel geheel juist door den heer Nieuwenhuys is weergegeven.

Reeds aanstonds moet het den aandachtigen lezer opvallen hoe de heer Nieuwenhuys zijne studie als het ware aanvangt *met te erkennen dat hij niets weet van de wordingsgeschiedenis der ordonnantie, dat hij zelfs niet eens weet, welke de motieven waren den tekst vast te stellen zooals deze in het Staatsblad luidt.*

En dat bij eene landrente-ordonnantie! die, zooals ik hierboven

---

[1]) De schrijver zelf bedoelt er mede: Ned.-Indische Bestuurs Ambtenaar, zie Juni-afl. *Tijdschr. B. B* bl. 292 noot (Red.)

aanstipte, alleen uit hare wordingsgeschiedenis kan worden verklaard [1]).

Wanneer men in aanmerking neemt, dat de heer Nieuwenhuys, hoewel zijne „beschouwingen" aanbevelende door de mededeeling, dat hij op een *„veeljarige ervaring"* kan bogen *nimmer* bij het landrentevak diende en verder bedenkt, dat de nieuwe landrente-ordonnantie eerst van medio 1907 dateert en het begrip veeljarige ervaring derhalve zelfs uitgesloten is, dan baart het geen verwondering meer, dat de heer Nieuwenhuys bij verwaarloozing van kennis der wordingsgeschiedenis van de landrente-ordonnantie en van de landrente-techniek, vele denkbeelden verdedigt, die gedeeltelijk reeds niet steekhoudend werden bevonden door de Regeeringsadviseurs, zonder dat hunne motieven in zijn studie worden weerlegd, of gedeeltelijk praktisch onuitvoerbaar zijn gebleken, ja soms zelfs meeningen verdedigt, die berusten op een foutieve gedachte.

Werkelijke *„veeljarige ervaring"* van het landrentevak, werkelijke *„studie"* van de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie had een en ander kunnen voorkomen zooals uit het vervolg van dit opstel moge blijken.

De heer Nieuwenhuys is wel eenige jaren Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur geweest, maar het dienen als Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur in eenige afdeeling kan toch niet geacht worden „ervaring" mede te brengen van alles, waarmede men wel eens iets te doen heeft gehad en in geen geval van een speciaal vak, wat de landrente tegenwoordig geworden is.

Omdat een Controleur wel eens een quaestie over een mijnbouwconcessie behandeld heeft, daarom heeft hij van den mijnbouw nog geen „veeljarige ervaring".

Omdat een Controleur wel eens een desabrug in elkaar heeft zien spijkeren, daarom heeft hij van bruggenbouw nog geen „veeljarige ervaring".

Omdat een Controleur wel eens de administratie van een afdeelingsbankje heeft gevoerd, daarom heeft hij van het bankwezen nog geen „veeljarige ervaring".

Omdat een Controleur wel eens heeft gezien dat een Controleur in commissie bij de landrente in zijn afdeeling eenige proeven nam of voorbereidende onderzoekingen verrichtte, daarom heeft hij van het landrentevak nog geen „veeljarige ervaring".

---

1) N. B. Hoewel met andere woorden en in een ander verband werd hetzelfde reeds betoogd in het artikel „Landrenteregeling in Nederlandsch-Indië" (*Indische Gids* 1904 blz. 821 en volgende) waar de Heer F. A. Liefrinck waarschuwde tegen overschatting van de waarde der studie van landrentestelsels in andere landen, voor zoover betreft hunne toepassing op Nederlandsch-Indië.

Het zoude mij te ver voeren *al* de beschouwingen van den heer Nieuwenhuys op den voet te volgen.

Gelukkig resumeert hij zijne beschouwingen in een aantal stellingen, zoodat het mogelijk is zijne denkbeelden, die daarin naar het schijnt moeten worden geacht gecondenseerd te zijn, nader te bespreken.

Het zal mij het gemakkelijkst vallen dit te doen door, waar mogelijk, het woord te gunnen aan enkelen van hen, die het landrentegebouw mede hielpen optrekken en wier kennis door den heer Nieuwenhuys zoo werd miskend, tevens om te doen blijken, dat het voor en tegen van vele der denkbeelden van den heer Nieuwenhuys, waar zij eenige reden van bestaan hebben, reeds lang geleden uitvoerig werd overwogen.

Bij eene systematische behandeling der stellingen zoude het rationeel zijn met te beginnen den lezer in te wijden in de landrente-techniek, in de bepalingen van de nieuwe landrente-ordonnantie, in de administratie zooals die bij invoering der nieuwe landrenteregeling in elk district wordt opgezet en in de bijhouding van die administratie. Daartoe zoude echter én den tijd én de ruimte ontbreken, zoodat wordt verwezen naar het hierboven aangehaalde Gidsartikel van den heer C. J. Hasselman, waarin vermeld wordt „wat iedereen van de landrente weten moet", terwijl dan in aansluiting daaraan in de onderdeelen wat dieper zal worden doorgedrongen, wanneer dit voor een beter begrip der zaak noodig of wenschelijk is.

STELLING I.

Het hoofdbeginsel van landrenteheffing van sawahs volgens de regeling van Staatsblad 1907 No. 277, „evenredige heffing van de belastbare opbrengst" is het eenige juiste; derhalve behoort het ook op de landrenteheffing van droge gronden, vischvijvers en nipahbosschen te worden toegepast.

STELLING II. g.

„De bepaling der landrente van droge gronden enz. berust op zulke „vage aanwijzingen, dat zij geen behoorlijke uitkomsten kan op'everen".

Deze beide stellingen is het noodig gelijktijdig te bespreken, omdat zij met elkander in nauw verband staan.

Logisch ware het echter geweest de stelling II g voorop te stellen en de stelling I daarop te laten volgen.

Het is toch beter eerst aan te toonen, dat iets niet deugt en daarna den weg tot verbetering aan te duiden, dan omgekeerd.

Doch ter zake:

De droge gronden bestaan uit woonerven, tuinen, vaste tegals, wisselvallig beplante tegals, vischvijvers, nipahbosschen.

Op de kotta Bandoeng bevinden zich enkele woonerven met meer

dan *f* 2000.— per bouw waarde en met een belasting van *f* 20.— per bouw, zonder dat er een boompje op groeit. In mindere of meerdere mate vindt men dat op alle grootere plaatsen.

Wat is nu de belastbare opbrengst van zulk een woonerf, berekend op de wijze der sawahs?

Moet van de landrente van zulk een woonerf ook worden afgeschreven wegens misgewas en onbeplant blijven evenals bij de sawahs?

De heer Nieuwenhuys verzuimt een en ander te verduidelijken.

Wat is een woonerf en wat is een tuin?

Inlanders verhuizen zoo dikwijls van de woonerven naar de tuinen. Een bamboehut is zoo gauw opgezet en weer weggedragen, dat het in algemeenen zin niet mogelijk is tusschen deze gronden praktisch een eenigszins stabiele grenslijn te trekken.

Wat is de belastbare opbrengst en wat is het criterium van misgewas van een gewoon Javaansch erf, zooals het beplant is met tal van soorten van vruchtboomen (klappers, doekoes, langsep, manggis, enz.), die het eene jaar beter, het andere jaar minder dragen, terwijl zich daaronder een aanplant bevindt van allerlei voedingsgewassen (ketella, enz.), en handelsgewassen (sirih, enz.), hier en daar in de Preanger nog afgewisseld door een kleine vischvijver?

De heer Nieuwenhuys verzuimt het mede te deelen en toch ware dat noodig geweest toen hij de onderwerpelijke stelling formuleerde.

De stelling luidt beslist en laat geen uitzondering toe voor de erven en tuinen.

Hoeveel boomen moeten er op een tegallan staan en hoe moeten zij er op staan om die tegallan een tuin te noemen?

Wanneer is een tegal vast en wanneer rekent men hem tot de wisselvallig beplante?

Het vorenstaande zijn enkele der vragen, die zich in de praktijk voordeden en die de leiders van het landrenteonderzoek onmogelijk praktisch wisten op te lossen en hen, toen het noodig werd de te treffen landrenteregeling in algemeene bewoordingen te omschrijven, *noopten* om eerst de onderscheiding tusschen woonerven en tuinen te laten vallen, daarna die tusschen tuinen en tegals en te eindigen met voor alle gronden buiten de eigenlijke sawahs een' anderen weg te kiezen, dan voor de sawahs, werd gekozen.

Indien de heer Nieuwenhuys de wordingsgeschiedenis der landrenteordonnantie had bestudeerd, dan zoude hij geweten hebben, dat ook dit punt behoorlijk, zoowel *praktisch* als *theoretisch* ter dege overwogen is geworden.

In eene ter zake handelende nota van vóór 1896 valt toch het volgende te lezen:

„Evenals bij de sawah's zal ook bij de tegalvelden en tuinen de eerste „grondslag daarvoor moeten zijn hunne uitgestrektheid, welke voor die

„gronden, voor zooverre zij in geregelde cultuur zijn, gaandeweg wordt ge-
„constateerd door de opmetingen van het kadaster".

„Het lag voor de hand ook hier de bruto-productie, zelfder wijze als voor
„de sawahs is omschreven, tot tweeden grondslag te nemen en daarmede
„is dan ook eene ernstige proef genomen, welke, ook nadat de werkzaam-
„heden eene grootere uitbreiding verkregen hadden, is voortgezet ge-
„worden".

„Aanvankelijk werden daarbij vrij bevredigende resultaten verkregen,
„doch naarmate het onderzoek vorderde, deden zich meer en meer moei-
„lijkheden voor, vooral in de hoogere bergstreken, waaromtrent nog het
„volgende kan toegelicht worden [1])".

„De gewone onderscheiding der gronden, welke, buiten de sawahs, in
„cultuur zijn, bestaat in tegalvelden, tuinen en erven. Hoe moeielijk het is
„deze laatsten (tuinen en erven) uit elkander te houden, weet een ieder
„die wel eens onderzoekingen in de desa heeft ingesteld. Door het verzetten
„van een huis, waartegen een Inlander, vooral in het gebergte, volstrekt
„niet opziet en dat dikwijls voor zijne cultuur ook noodig is, dan wel het
„doen vervallen van een pagger of het maken van een nieuwe, wordt her-
„haaldelijk wat vroeger tuin was erf en omgekeerd. Reeds van den aan-
„vang af was dan ook ingezien dat althans dit onderscheid moest vervallen,
„en erven en tuinen te zamen moesten worden opgemeten".

„Op den duur is echter in deze residentie ook het onderscheid tusschen
„tuinen en tegalvelden niet streng doorgevoerd kunnen worden".

„De beide soorten van bouwgronden loopen in de Preanger-Regentschap-
„pen telkens en telkens ineen".

„Op de tegalvelden wordt vaak ook weinig boomgewas aangetroffen, in
„de tuinen worden, wanneer de beplanting niet te dicht is, allicht ook wat
„tegalgewassen gecultiveerd; welke cultuurvorm de overhand heeft, is in
„zeer vele gevallen onmogelijk met zekerheid uit te maken en hangt dus af
„van de individueele opvatting der verschillende personen, die het beoor-
„deelen moeten, zoodat het herhaaldelijk voorkomt dat een stuk grond, het-
„welk door opmeters is aangeduid als tegal, door de Controleurs, die het
„schattingswerk verrichten, wordt aangezien voor een tuin en, al wilde
„men nu al in dergelijke gevallen steeds de opvatting der opmeters doen
„gelden, dan blijft nog het bezwaar bestaan, dat deze bijna bij elk kunner
„verschillend zal zijn. Voorts is het ook volstrekt geen zeldzaam geval, wan-
„neer naar het een of ander tegal-gewas tijdelijk veel vraag is aan de
„markt, zooals tegenwoordig naar de cassave, dat dan in de tuinen de
„minwaardevolle boomen worden omgekapt, en alleen de klapper- en aren-
„boomen worden uitgespaard, waartusschen dan het begeerde tegalgewas
„geplant wordt. Ook is het zeer gebruikelijk dat, wanneer de tegalvelden
„wat uitgeput beginnen te geraken, daarvan bijv. een bamboetuin wordt
„gemaakt om ze op hun verhaal te laten komen en toch in den tusschentijd
„er voordeel van te blijven trekken. Heeft de grond zich voldoende her-
„steld, dan wordt de bamboe omgekapt en op nieuw tegalgewas aangeplant".

„Zoo gebeurt het meermalen dat, wanneer men eenige maanden, nadat
„de opmeting eener desa heeft plaats gehad, zich met de kaart naar het
„terrein begeeft, perceelen, die daarop staan, aangeduid als kampong, met
„niets dan tegalgewassen prijken, terwijl op een als bamboetuin aange-

[1]) N. B. Met het denkbeeld van den Heer Nieuwenhuys is dus zelfs door de technici een uitgebreide proef genomen, doch zonder gunstig resultaat.

„geven stuk grond geen enkele struik meer is te bekennen en er druk ge-
„werkt wordt om den grond om te spitten, etc".

„De eenige gezonde oplossing, die onder deze omstandigheden mogelijk
„was en waardoor alle moeielijkheden uit den weg geruimd worden, be-
„stond hierin, ook het onderscheid tusschen tegalvelden en tuinen bij de
„opmeting te doen vervallen, waardoor slechts twee groote rubrieken van
„gronden overblijven: de sawahs en de droge gronden. De voornaamste
„overweging, welke er in den beginne van heeft terug gehouden om tuinen
„en tegalvelden bij elkaar te nemen, met name het verschil in hunne pro-
„ductieve waarde, bleek bij voortgezet onderzoek niet van veel belang te
„zijn, terwijl ook in de oogen der Inlanders te dien opzichte de beide
„soorten van gronden niet veel uit elkaar loopen, zooals mede wel daaruit
„blijkt, dat herhaaldelijk gronden van de eene categorie tot de andere
„overgaan. Voorzeker hebben in het algemeen goed aangelegde, met oordeel
„beplante, tuinen eene grootere waarde dan tegalvelden, doch dergelijke
„tuinen worden in de Preanger-Regentschappen slechts bij hooge uitzon-
„dering aangetroffen: de boomcultuur staat er op een zeer lage trap
„van ontwikkeling".

„In de weinige streken, waar werkelijk waardevolle tuinen voorkomen
„en het dus billijk te achten is deze ook hooger in de belasting aan te slaan,
„zal het volstrekt geen bezwaar opleveren ze wegens verschil in produc-
„tiviteit in afzonderlijke perceelen op te meten, want dan zal het niet moeie-
„lijk vallen hunne grenzen af te bakenen".

„Intusschen, zooals gezegd, dit geval is eene uitzondering; de algemeene
„toestand, waarmede bij de vast te stellen regeling in de eerste plaats re-
„kening gehouden moet worden, is dat de productieve waarde van tuinen
„en tegalvelden slechts weinig uit elkaar loopt".

„De op te leggen belasting zal verband moeten houden met de produc-
„tieve waarde der gronden".

„Hoe deze laatste bepaald kan worden, is dus de vraag die in de tweede
„plaats te beantwoorden valt".

„De voor dergelijke onderzoekingen bij de sawahs te volgen methode is
„als het ware aangewezen, er wordt nagenoeg altijd hetzelfde hoofdgewas
„op geplant: padi; deze rijpt egaal en de oogst wordt van een geheel veld
„tegelijk binnen gehaald. Daar behoeft men zich dus niet geheel te verla-
„ten op de mededeelingen van dorpsbestuurders en landbouwers, doch kan
„men zelf naar het veld gaan en productie-bepalingen doen".

„Dit is, alhoewel de inlichtingen der evenvermelde personen daarom
„toch in geenen deele gemist kunnen worden, een groot voordeel, dewijl de
„bedoelde inlichtingen alleen dan naar beste weten zullen worden gegeven,
„wanneer de gelegenheid bestaat ze te controleeren en daarvan van tijd tot
„tijd gebruik gemaakt wordt".

„Bij de droge gronden wordt de zaak veel moeielijker. Tegalvelden worden
„soms tweemaal in het jaar beplant, soms maar eens. Voor andere weer is
„het noodig na 3, 4 of meer jaren achter elkaar beplant te zijn geweest,
„ze eens een jaar braak te laten liggen of wel twee jaar, andere weer ge-
„ven alleen een den arbeid loonenden oogst, wanneer zij om het andere jaar
„beplant worden, etc.".

„Verder loopen de aard der gewassen, die er op geplant worden, het daar-
„van verkregen product en de waarde der producten verbazend uiteen".

„Vindt het een of ander tegalgewas tijdelijk geregelden afzet ten be-
„hoeve van eenigen tak van industrie, dan komt het wel voor dat met
„den aanplant daarvan f100 per bouw verdiend kan worden, maar wanneer

„op een gegeven oogenblik de grond er niet meer geschikt voor is, dan wel „de vraag naar het artikel ophoudt en het veld beplant moet worden met „eenig voedingsgewas of ander artikel van dagelijksch gebruik voor den „Inlander, dan kost het al moeite *f*25 à *f*30 van een bouw te maken en wil „het toeval, dat in eene streek van het zelfde gewas wat veel is aangeplant, „zoodat de oogst meer bedraagt dan de behoefte, dan kan het gebeuren dat „nagenoeg niets te gelde is te maken en dat het eenige voordeel van den „landbouwer bestaat in hetgeen hij zelf van zijn product kan consumeeren".

„Moeielijker nog dan van tegalvelden is de productiebepaling van tuinen. „In den regel wordt daarin eene gemengde beplanting aangetroffen, aller„lei boomsoorten door elkaar: van een geregelden aanplant is geen sprake, „het heeft grootendeels er van afgehangen welk plantmateriaal het gemak„kelijkst te krijgen was, of van eenige andere toevallige omstandigheid, „wat op de open plekken in de nabijheid der kampongs werd aangeplant. „Wanneer men aan het berekenen gaat, boom voor boom, hoeveel de op„brengst van een tuin is, dan komt men dikwijls tot hooge bedragen, zelfs „tot *f*200 per bouw".

„Doch dit geeft geen juist beeld van de productieve waarde dier gron„den. Zij worden niet geregeld geëxploiteerd en de oogst komt bij kleine „beetjes het geheele jaar door binnen. Wat een gezin voor eigen gebruik „noodig heeft, wordt er in de eerste plaats uitgehaald, dan wordt eens „hier wat van en daar wat van geplukt om het bij een desagenoot tegen „wat anders te ruilen of om het te verkoopen en zich zoodoende wat pasar„geld of wat reisgeld te verschaffen, etc. De meeste tuinproducten vinden „alleen aftrek aan de markt wanneer ze maar in kleine hoeveelheden wor„den aangebracht; want kwam er een groot aanbod van, dan zouden ze „direct nagenoeg waardeloos worden".

„De belastbare opbrengst der tuinen is dan ook niet groot en daarbij „zeer moeielijk te bepalen".

„Om de bovenvermelde redenen zal het moeielijk gaan voor de tegalvelden „en tuinen, evenals voor de sawahs, een percentsgewijs aandeel van de „geldswaarde hunner jaarlijksche productie als belasting te laten betalen, „zooals oorspronkelijk in de bedoeling lag. Het komt verkieselijk voor het „voor deze soort van gronden te betalen belastingbedrag bouwsgewijze vast „te stellen, daarbij rekening houdende met hunne waarde in vergelijking „tot de waarde der sawahs en met het bedrag der op deze drukkende be„lasting".

„Verder dient in het oog gehouden te worden dat de droge velden, hoe„wel hunne productie moeielijk met juiste cijfers kan worden aangegeven, „toch niet alle op dezelfde lijn mogen gesteld worden en het daarom „wenschelijk is eenige klassen van belasting aan te nemen met verschil in „het per bouw te betalen bedrag en bij de klasseering der gronden dan „vooral te letten op hunne meerdere of mindere vruchtbaarheid en in ver„band daarmede op de waarde, welke de Inlanders aan het bezit er van toe„kennen".

Wellicht ten overvloede kan nog worden aangeteekend dat bij de belasting der droge gronden rekening werd gehouden met allerlei voor de vaststelling daarvan bruikbare factoren, zooals verkoopwaarde, huurwaarde, productiviteit enz. al naar gelang, in verband met plaatselijke omstandigheden, bleek, dat aan een of meer dier factoren een goede maatstaf kon worden ontleend.

Het nemen van proefoogsten van tegalgronden is derhalve volstrekt niet uitgesloten, mits daaraan een goede maatstaf kan worden ontleend om te geraken tot een vergelijking van die tegals met sawahs en van die tegals onderling, ten einde een passende belasting per bouw voor elke klasse te berekenen.

Bij uitbreiding der Preanger-regeling over overig Java en Madoera stuitten de onderzoekende Controleurs in commissie al spoedig in mindere of meerdere mate op dezelfde moeielijkheden, die reeds in de Preanger-Regentschappen werden ondervonden en hierboven omstandig zijn gereleveerd.

In de toelichting op het gewijzigd ontwerp kan men dan ook lezen:

„Moeielijker dan de groepeering der sawahs is de classificatie der droge „gronden. De gebruikswijze dezer velden toch is zoo verschillend, de aard „der geteelde gewassen dikwerf zoo weinig regelmatig, dat hierbij slechts „in geringe mate sprake kan zijn van de bepaling eener normale opbrengst. „Ook zijn de aanplantingen op droge gronden meer onderhevig aan de „wisselende invloeden der weersgesteldheid dan die, welke op sawahs wor„den aangelegd".

„Mitsdien behooren de droge velden, afgescheiden van het oogenblikke„lijk gebruik, beoordeeld te worden naar de voordeelen, welke, in verband „met de hoedanigheid en met de ligging ten opzichte van bevolkingscentra, „marktplaatsen, groote verkeerswegen als anderszins, uit het bezit *kunnen* „voortvloeien, — of, om het zoo kort mogelijk uit te drukken, naar de re„sultante dier verschillende omstandigheden: *de onderlinge waardeverhouding*".

„Slechts in verwijderd verband staande met de opbrengst der geteelde ge„wassen, en zeer matig berekend [1]), neemt de landrente van droge gronden „meer het karakter aan van eene *grondbelasting*, en zal zij, in onderscheid „met die van de sawahs, niet vatbaar zijn voor ontheffing bij misgewas of „onbeplant blijven".

„Tusschen deze beide vormen van landrente — die der sawahs, dichter bij „eene *oogstheffing* staande, en die der droge gronden, welke meer nadert „tot eene *grondbelasting* — behoort, aangezien beide toch belastingen zijn „op het landbouwbedrijf, verband te bestaan en, vermits op Java de sawah„cultuur in belangrijkheid de bebouwing der droge gronden verre overtreft „en bovendien de uitkomsten daarvan zich het best laten bepalen, levert „die vorm van landbouwbedrijf tevens den standaard, waaraan de belast„baarheid van de droge gronden behoort te worden gemeten. Proefondervin„delijk is gebleken, dat die meting niet anders kan bestaan dan in eene „vergelijking tusschen beide categorieën van gronden onderling *naar hunne „waarde in evenbedoelden zin*".

„Vandaar — zoowel bij de Preanger-landrenteregeling van 1896 als bij de „onderwerpelijk voor geheel Java en Madoera voorgestelde bepalingen — „eene *groepeering* der *sawahs* naar gelang hunner *productiviteit* en eene

[1]) N. B. Gerekend over de 20 districten, waarin in 1908 de nieuwe landrenteregeling werd ingevoerd in Batavia, Cheribon, Banjoemas en Kedoe bedroeg de landrente per bouw sawah gemiddeld *f*4.96 en per bouw droge grond gemiddeld *f*1,28 en in de 10 districten der Preanger, waar de landrente-aanslag werd herzien, gemiddeld per bouw sawah *f*4.43 en gemiddeld per bouw droge grond *f*1.15.

„klassecering der *droge gronden*, c.a. naar gelang van de *onderlinge waardever-*
„houding, en *vaststelling van het voor de droge gronden per bouw aan landrente*
„te betalen bedrag door rekening te houden met de waardeverhouding tot de in
„het district aanwezige sawahvelden zoomede behoudens inachtneming van het
„verschil in karakter der beide heffingen, met de voor laatstgenoemde gronden
„voorgestelde belastingcijfers".

De onderwerpelijke twee stellingen zijn derhalve door den heer Nieuwenhuys ten eenenmale onvolledig behandeld geworden, al ware het alleen, omdat daarbij gezwegen is over een reeds met zijne denkbeelden genomen proef en omdat de bij die proef ondervonden bezwaren door hem niet tot een goede oplossing zijn gebracht.

STELLING II, sub a.

De verdeeling in perceelen en c.q. in gedeelten bevattende sawahs van ongeveer gelijke productiviteit, geschiedt volgens eene foutieve werkwijze, nl. door navraag en vergelijking, in stede van door speciale proefvelden.

De schrijver der beschouwingen licht zijne stelling onder meer toe met de woorden:

„Hier heb ik gelegenheid op de eerste fout te wijzen. Hoe heeft men „zulke perceelen respectievelijk perceelgedeelten van ongeveer gelijke „productiviteit kunnen bepalen? Door navraag? Maar geen Inlander „kan opgeven, eenigszins nauwkeurig, *zóó dat het voor belastingdoel-*
„einden bruikbaar is, de hoeveelheid padi, die een bouw sawah opbrengt. „al kan hij wel zoo ongeveer opgeven, hoeveel bos of amets padi zijn „sawah produceert", en iets verder:

„Maar al dat vragen naar de geaardheid van den grond: los of klei-
„achtig, veel of weinig humus bevattend, steenachtig, gemakkelijk of „moeielijk bevloeibaar, steil, hellend of vlak, al dan niet beschaduwd, „heeft m. i. slechts theoretische waarde en doet niets ter zake".

De heer Nieuwenhuys vergist zich schromelijk, want ware hem de landrente-techniek bekend geweest, zooals die zich langzamerhand na eindelooze proeven *ontwikkeld* heeft, dan zoude hij geweten hebben, dat er bij „de verdeeling in perceelen en perceelgedeelten, bevattende sawahs van ongeveer gelijke productiviteit" of zooals men het technisch noemt bij de sorteering en groepeering der sawahs *niet* wordt gevraagd naar de hoeveelheid padi, die een bouw opbrengt, dat er *niet* wordt gevraagd los of kleiachtig, enz. enz.

§ 4 van de Voorschriften tot uitvoering der landrente-ordonnantie in Staatsblad 1907 N°. 277 (Bijblad N°. 6738), schrijft onder meer voor:

(1). De bij alinea 1 van artikel 5 der „Landrente-ordonnantie" voorgeschreven groepeering der sawahperceelen of perceelgedeelten van een district, wordt tot stand gebracht op de volgende wijze:

a. door in de eerste plaats de gronden van ieder sawahperceel der desa onderling, en vervolgens de gronden van elk daarbij in het perceel aanwezig bevonden perceelgedeelte (zie alinea 3 van artikel 4 der Landrente-ordonnantie), met die van naburige en andere sawahperceelen en perceelgedeelten der desa te vergelijken;

b. door ten slotte de in de verschillende desa's van het district verkregen perceelen en perceelgedeelten zooveel mogelijk met elkander te vergelijken, teneinde aldus voor het geheele district te geraken tot eene vereeniging tot zeker aantal „groepen" van uit een belastingoogpunt gelijkwaardige sawahs.

(2). De sub *a* en *b* der vorige alinea bedoelde vergelijking van gronden geschiedt door ondervraging en raadpleging van het bestuur en de landbouwers der betrokken desa's, met vermijding van het gebruik van bepaaldelijk aangewezen, zoogenaamde „type"-velden, hetzij proefvelden, hetzij andere grondstukken.

(3). Maatstaf bij die vergelijking is de „productiviteit", waaronder in deze verstaan wordt de resultante van alle factoren: gesteldheid van den bodem, bevloeiïng, beplantbaarheid met nagewas, terreinvorm, enz. welke in de schatting der bevolking zelve, het eene grondstuk in het algemeen verkieslijk kunnen doen zijn boven het andere.

Aan dit Voorschrift wordt als volgt uitvoering geven:

Bij een perceel[1]) gekomen, verdeelt de klasseermantri te zamen met de hem vergezellende hoofden en landbouwers, die als het ware een commissie van schatters vormen, dit perceel in complexen, die gemakkelijk te overzien zijn, dus *hoogstens* 5 bouw groot mogen zijn, welke duidelijk met bamboestaken en vlaggen tijdelijk worden afgebakend, opdat zij door allen gemakkelijk in beschouwing kunnen worden genomen.

Daarna worden de grondbezitters van elk zoo'n klein complex bij name opgeroepen en elk grondbezitter wordt gevraagd *of zijn sawah even goed of even slecht is als die van zijn buurman*, of hij *zoo noodig een gelijke uitgestrektheid met zijn buurman zoude willen ruilen*, of hij *het dus billijk zoude vinden dat beiden voor dezelfde uitgestrektheid dezelfde belasting moeten betalen*.

Er wordt dus niet gerept over eene opbrengst van een zeker aantal pikols padi, zooals de heer Nieuwenhuijs het in zijn studie doet voorkomen.

[1]) N. B. Door technisch personeel worden volgens de voorschriften gemeten: desagrenzen, rivieren, wegen, grenzen tusschen sawahs en droge gronden, enz. Na de kaarteering ontstaan door al die zich snijdende lijnen, die meestal zichtbare grenzen weergeven, op de kaart vakken van allerlei vorm en grootte. Dit stellen voor de perceelen, ook wel genoemd meetperceelen ter onderscheiding van de perceelgedeelten. De meetperceelen zijn *gemiddeld* pl. m. 6 bouw groot en bij sawahs nimmer grooter dan 25 bouw.

Wie zal met recht kunnen volhouden dat de landbouwers op deze hierboven gestipuleerde vragen niet zouden kunnen antwoorden!

Met de antwoorden op deze vragen ten grondslag wordt het kleine complex òf in zijn geheel beschouwd als van dezelfde kwaliteit òf het wordt gesplitst in onderdeelen van verschillende kwaliteit, van verschillende „*productiviteit*", maar hoe groot die productiviteit is, is op het oogenblik der sorteering ten eenenmale onbekend.

Die zoude misschien zoo ongeveer bij benadering te zeggen zijn, indien in zulk een klein complex van sawahvakken van dezelfde productiviteit eens toevallig een vast proefveld lag.

Zoo wordt het eene complex voor, het andere na door eene commissie van schatters afgeloopen en doorkruisd, terwijl ten laatste het geheele perceel is verdeeld in perceelgedeelten, die elk sawahvakken bevatten die door de landbouwers worden geacht van dezelfde productiviteit te zijn.

Van welke productiviteit is voorshands nog onbekend, alleen is tevens nagegaan, van welk perceelgedeelte de productiviteit het grootst is en hoe de andere perceelgedeelten naar gelang hunner productiviteit daarop volgen.

De productiviteitsgrenzen tusschen die perceelgedeelten worden aanstonds met in den grond gedreven bamboebakens vastgelegd, door den landrente-mantri met behulp van eene boussole of equerre gemeten en op de desakaart gekaarteerd [1]).

In een der nota's vindt men de volgende heldere beschrijving hoe bij de landrente wordt te werk gegaan.

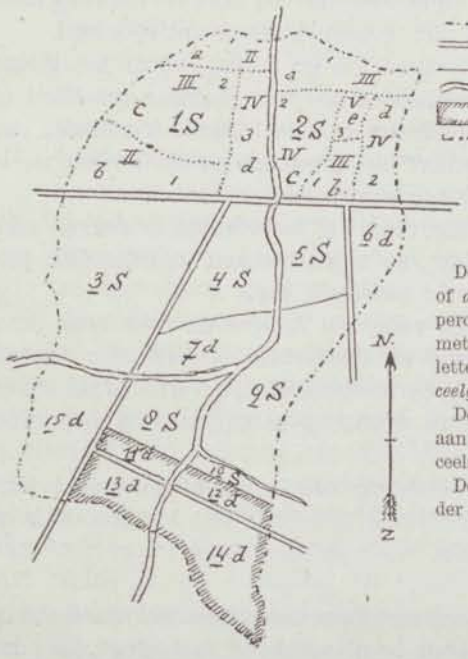
„Het meetperceel 1 S is gesplitst in vier onderdeelen (zie onderstaand „schetskaartje), aan te duiden als 1a, 1b, 1c en 1d, die ieder op zichzelf „van ongeveer dezelfde productiviteit zijn".

„In het meetperceel 2 S, dat hierna aan de beurt komt, treft men even„eens drie soorten aan, die echter zoodanig verspreid liggen dat het per„ceel in vijf onderdeelen gesplitst moet worden, waarvan twee (2a en 2b) „tot de *eerste*, twee (2c en 2d) tot de *tweede* en één (2e) tot de *derde* soort „van het *meetperceel* 2 behooren. Ook deze vijf onderdeelen zijn ieder op „zich zelf van nagenoeg gelijke waarde".

„Op dezelfde wijze gaat men voort in alle andere meetperceelen (op het „kaartje is gemakshalve alleen de verdeeling der beide eerste perceelen „aangegeven)".

„Tegelijk moet nu echter nagegaan worden in hoeverre de binnen twee „*aangrenzende* meetperceelen aangetroffen soorten onderling aan elkander „gelijk gesteld kunnen worden; het einddoel is toch, zooals boven bleek, de ge„lijkwaardige sawahs in districtsgroepen en de gelijkwaardige droge gron„den in districtklassen te vereenigen en het is zeer goed mogelijk, dat de

[1]) Het spreekt dat dit sorteeren en groepeeren een zeer tijdroovend werk is. Per dag kan niet meer dan 25 à 50 bouw sawah worden gesorteerd door één mantri.

grenzen der desa
groote weg
voetpad
waterloopen
erven
grenzen der perceelgedeelten

De onderstreepte cijfers, waarnaast *S* (sawah) of *d* (droge grond) geplaatst is, duiden aan de perceelen of meet-perceelen, de grondstukken met natuurlijke begrenzing, terwijl de kleine letters dienen ter onderscheiding van de *perceelgedeelten*, de eenheden van aanslag.

De kleine niet onderstreepte cijfers duiden aan de grondsoorten in elk perceel (meet-perceelsoorten).

De Romeinsche cijfers duiden de *desasoorten* der perceelgedeelten aan.

DESA TAMBAKSARI.

,,sawahs eerste soort van *meetperceel* 2, van veel minder qualiteit zijn dan ,,de sawahs eerste soort van *meetperceel* 1''.

,,Vastgesteld moet nu dus worden in hoever de in verschillende meetper-,,ceelen gelegen soorten aan elkander gelijk gesteld kunnen worden. De ge-,,lijkwaardige meetperceelen vormen dan te zamen één *desasoort*''.

,,Ook hiernaar wordt op het terrein en na overleg met de betrokkenen een ,,onderzoek ingesteld, waarvan de resultaten worden opgeteekend in een ,,tweetal hulpstaatjes (één voor de sawah meetperceelen en één voor de ,,droge gronden meetperceelen) van het navolgend model:

Aantal desa-soorten. (Kolom 1).	Nummers der sawah meetperceelen (cursief) en daaronder nummers der meetperceelsoorten. (Kolom 2) [1].						
	1	*2*	*3*	*4*	*5*	*8*	*9*
I	—	—	1	—	—	—	—
II	1	—	2	1	1	—	—
III	2	1	—	2	2	1	1
IV	3	2	3	3	3	2	—
V	—	3	4	—	4	—	—

[1]) N. B. Naar gelang het onderzoek vordert wordt kolom 2 perceel voor perceel ingevuld en eerst nadat *alle* sawahperceelen onderhanden genomen

„Hieruit blijkt dus dat de tweede soort van perceel No 3 gelijk wordt ge-
„acht aan de eerste soort van perceel 1, 4 en 5, dat de tweede soort van
„perceelen 1 en 4 gelijk is aan de eerste soort van perceel 2, enz. enz."

„Is op deze wijze het onderzoek voor *alle* meetperceelen van de geheele
„desa afgeloopen, dan kan men onmiddellijk zien hoeveel *desasoorten* er
„aangenomen moeten worden. Gelijkwaardige meetperceelsoorten toch wor-
„den bijeengebracht in één *desasoort* en zoo zoo men in het bovenstaand
„geval:

„in de *eerste* desasoort moeten opnemen de gronden van meetperceel 3;
„eerste (perceel) soort;

„in de *tweede* desasoort, die van meetperceel 1, eerste; meetperceel 3,
„tweede; meetperceelen 4 en 5, eerste (perceel) soort;

„in de *derde* desasoort, die van meetperceel 1, tweede; meetperceel 2,
„eerste, meetperceelen 4 en 5, tweede (perceel) soort enz. enz. enz."

„In totaal blijkt dat *vijf* desasoorten aangenomen zullen moeten
„worden [1])".

„Na het onderzoek van alle meetperceelen in de desa worden al de ge-
„wone (Arabische) cijfers, die de meetperceelsoorten op de kaarten
„aanduiden, vervangen door de Romeinsche cijfers der desasoorten, zoodat
„men direct kan zien tot welke *desasoorten* de verschillende ieder op zich
„zelf gelijkwaardige onderdeelen van elk meetperceel behooren; deze onder-
„deelen toch der meetperceelen zijn v. z. n. [2]) allen met een afzonderlijke
„letter aangeduid".

„Zijn op deze wijze voor alle dessa's van een district de desasoorten der
„sawahs vastgesteld, dan rest nog het bijeenbrengen der gelijkwaardige
„desasoorten in districtsgroepen".

„Ook hiervoor is het wederom noodig te onderzoeken of bijv. de eerste
„soort van desa A wel gelijk is aan de eerste soort van desa B enz. Dit
„onderzoek geschiedt eveneens op het terrein tijdens en na afloop van de
„sorteering en het eind-resultaat hiervan wordt ten slotte neergelegd in
een tweetal staatjes van het volgend model, die na het voorafgaande geen
nadere toelichting zullen behoeven".

„Tevens wordt voor elke desa een staat opgemaakt, aangevende de uit-
„gestrektheid van elk gelijkwaardig onderdeel van het meetperceel en de
„desasoort en districtsgroep of klasse, waartoe dat onderdeel behoort. Uit
„deze desastaten wordt een legger samengesteld [3])".

„Sorteering en groepeering (of klasseering) zijn hiermede afgeloopen,
„zoodat thans kan worden overgegaan tot de berekening van de belasting [4]).

---

zijn is het mogelijk kolom 1 in te vullen. Er wordt niet uitgegaan van een vooruit bepaald aantal desasoorten. Toen meetperseel 2 onderzocht was, kon nog niet worden gezegd tot welke *desasoort* het perceelgedeelte 2a behoort.

[1]) N. B. De opbrengst of productiviteit van elk dier desasoorten is dus voorshands te eenenmale onbekend.

[2]) N. B. Dit laatste is bijv. niet noodig, indien bij het onderzoek toevallig blijkt dat een meetperceel in zijn geheel van één soort is. Alsdan kan als aanduiding met het perceelnummer worden volstaan.

[3]) N. B. Een legger dus van de onderdeelen der meetperceelen, van de perceelen en *perceelgedeelten*, die de eenheden van den aanslag vormen.

[4]) N. B. Na afloop der klasseering van een district, worden de grondveranderingen, die tijdens de klasseeringen hebben plaats gehad en andere détails opgemeten door het technisch personeel teneinde aan de kaarten den hoogst mogelijken graad van nauwkeurigheid te kunnen geven.

Districtsgroepen [sawahs] en Districtsklassen [droge gronden].	Desa No. 1. Tjisaät.	Desa No. 2. Tjipari.	Desa No. 3. Lembana.	Desa No. 4. Parongkoeda.	Desa No. 5. Wakap.	Desa No. 6. Tjibanteng.	Desa No. 7. Tambaksari.
	desa-soorten der sawahs.						
1.	I	I	—	—	I	—	I
2.	II	II	I	I	II	I	II
3.	III	III	II	II	—	II	III
4.	—	IV	III	—	III	III	IV
5.	IV	—	IV	III	—	IV	V
	desa-soorten der droge gronden.						
1.	I	I	—	I	I	I	I
2.	—	II	I	II	—	II	II
3.	II	III	II	III	II	III	III
4.	III	—	III	IV	III	IV	IV

„Deze belasting regelt zich — wat de sawahs betreft — in hoofdzaak naar „de productiviteit, welke wederom grootendeels afhankelijk is van de ge„middelde opbrengst per bouw. En daar de productiviteit, volgens de or„donnantie, *groepsgewijze* door den Resident moet worden bepaald, zal in de „eerste plaats voor elke groep van gelijkwaardige sawahs een cijfer, aange„vende de gemiddelde productiviteit, moeten worden aangenomen. Hiertoe „wordt o.m. gebruik gemaakt van de gegevens, verkregen uit proefsnit„ten [1])".

„Vóór den aanvang van het onderzoek toch zijn in alle desa's op ver„schillende plaatsen proefvelden uitgezet en de uitkomsten der op die „proefvelden verkregen oogsten opgeteekend. Die proefvelden werden ook op „kaarten aangegeven en zoo kan, tijdens of na afloop van de sorteering, „bij inzage van de kaarten, al dadelijk blijken tot welk meetperceel en desa„soorten de proefvelden behooren".

„Uit den aard der zaak zullen op de tot elke districtsgroep behoorende „sawahs verschillende proefvelden aangetroffen kunnen worden; bij de be„paling der productiviteit wordt alsdan o.m. met de resultaten van al die „proefvelden rekening gehouden [2])".

"Voor de bepaling van de gemiddelde opbrengst van de districtsgroepen „gaat men dus na, *welke* proefvelden gelegen zijn binnen de tot elke dis„trictsgroep behoorende sawahs en in verband met de op die proefvelden „verkregen oogsten (welker waarde nader ter sprake zal komen) z.v.n. ge-

[1]) N. B. Derhalve komt het onderzoek naar de opbrengst en later naar de productiviteit eerst aan de beurt *na afloop* van sorteering en groepeering der sawahs.

[2]) N. B. Omgekeerd kan het ook voorkomen dat in een of andere groep geen enkel proefveld aanwezig is. De taxatie der productiviteit geschiedt dan door vergelijking met andere groepen en door navraag bij de bevolking.

„controleerd door de opgaven der bevolking of andere beschikbare gege-
„vens, wordt eene gemiddelde opbrengst per bouw voor elke groep aange-
„nomen. Is deze gemiddelde opbrengst eenmaal bekend en is vast-
gesteld de gemiddelde padiprijs alsmede het percentage dat in elke
„desa van de belastbare opbrengst als landrente zal worden geheven (arti-
„kel 7 ordonnantie) dan is het gemakkelijk de landrente te berekenen die
„in elke desa *per bouw* betaald zal moeten worden van de sawahs, behoo-
„rende tot de verschillende districtsgroepen en derhalve ook van de gron-
„den behoorende tot de samenstellende onderdeelen van die districtsgroepen
„(de perceelen en perceelgedeelten)".

„De arbeid van het speciale landrente-personeel behoeft niet verder te
„gaan dan het berekenen en mededeelen aan de bevolking van de belas-
„ting en de oppervlakte van de *perceelen*, waaronder in de praktijk der
„Preanger-ordonnantie dikwerf verstaan werden de *meetperceelen*, doch
„waaronder thans verstaan worden de bovenbedoelde samenstellende onder-
„deelen van het meetperceel, de in zich zelf gelijkwaardige stukken dus
„waarin het meetperceel verdeeld is (de z.g. perceelgedeelten)".

„Zoo zal in de desa Tambaksari aan de bevolking worden medegedeeld dat:
„*het stuk 1a* (perceelgedeelte 1a) groot is 2 bouw 350 roe, behoort tot
„desasoort II (districtsgroep 2) met een totaal belasting van . . f13.50
„*het stuk 1b* (perceelgedeelte 1b) groot is 3 bouw 110 roe, behoort tot
„desasoort II (districtsgroep 2) met een totaal belasting van . . f16.10
„*het stuk 1c* (perceelgedeelte 1c) groot is 5 bouw, behoort tot desasoort III
„(districtsgroep 3) met een totaal belasting van . . . . . f20.—
„*het stuk 1d* (perceelgedeelte 1d) groot is 3 bouw, behoort tot desasoort IV
„(districtsgroep 4) met een totaal belasting van . . . . . f 9.—
„*het stuk 2a* (perceelgedeelte 2a) groot is 3 bouw, behoort tot desasoort III
„(districtsgroep 3) met een totaal belasting van . . . . . f12.—
„enz. enz. enz."

„De repartitie van de belasting binnen elk gelijkwaardig stuk wordt nu
„verder (vergelijk artikel 10 van de ordonnantie) z.v.m. overgelaten aan
„de belastingschuldigen, die daarbij echter voorlichting moeten ontvangen
„van daarvoor aangewezen ambtenaren, repartitiecommissie (gewoonlijk
„moet het landrente-personeel ook hierbij tot zelfs in de details de behulp-
„zame hand bieden)".

„Gesteld dat de gronden in perceelgedeelte 1a toebehooren aan zes land-
„bouwers, dan zullen zij de uitgestrektheden moeten opmeten, die aan ieder
„bunner toebehooren en daarna het bedrag van f13.50 kunnen omslaan
„naar evenredigheid van ieders bezit".

Dat een landbouwer zijn landrenteplichtige grondstukken heeft liggen in 5 of 6 perceelgedeelten is geen uitzondering, maar regel in de gewesten waar thans wordt onderzocht.

Om derhalve den aanslag van elk individu te weten, moeten de aanslagen van al die grondstukken in verschillende perceelgedeelten gelegen voor elk individu eerst nog verzameld en opgeteld worden.

Hierboven is reeds uiteengezet dat *niet* wordt gevraagd wat de heer Nieuwenhuys wel meent, dat aan de landbouwers wordt gevraagd, terwijl uitvoerig is medegedeeld wat dan wel wordt gevraagd en met welk doel.

Over het denkbeeld van den heer Nieuwenhuys om de sorteering en groepeering der perceelen en perceelgedeelten te doen plaats hebben door speciale proefvelden, is het mogelijk, na vorenstaande uiteenzetting, kort te zijn.

Het plan in algemeene trekken van den schrijver der beschouwingen schijnt te zijn twee perceelgedeelten met gelijke opbrengsten van padi aan elkaar gelijk te stellen en met ongelijke opbrengsten in verschillende groepen te rangschikken.

Dit is in principe foutief gedacht, want de begrippen „*productiviteit*" en „*opbrengst*" zijn niet identiek.

Een paar voorbeelden, ad libitum te vermeerderen met die welke elk landrente-controleur dagelijks in de praktijk tegenkomt zullen zulks duidelijk maken.

Het perceelgedeelte 1ª brengt 30 pikols padi per bouw voort; de grond is vruchtbaar, maar bevat groote steenen, die de grondbewerking moeilijk maken; het is dan ook om die reden door huurders van gronden niet erg gezocht.

Het perceelgedeelte 1ᵇ brengt 20 pikols padi per bouw voort; de grond is minder vruchtbaar, doch gemakkelijk te bewerken.

De bevolking beweert, dat de gronden van de perceelgedeelten 1ª en 1ᵇ weliswaar verschillende opbrengst hebben, doch dezelfde *productiviteit*, omdat de moeielijke grondbewerking van 1ª een tegenwicht vormt tegen de meerdere vruchtbaarheid.

Nu zoude de heer Nieuwenhuys deze gronden in verschillende groepen willen rangschikken, met verschillende landrente per bouw, doch de Inlandsche belastingbetalers zullen dat ongetwijfeld verre van rechtvaardig vinden.

Zij meenen dat van perceelgedeelte 1ª en 1ᵇ per bouw *dezelfde* belasting moet worden betaald.

Een volgend voorbeeld:

Het perceelgedeelte 2ª brengt 20 pikols padi per bouw voort, maar is ongeveer om de drie jaar beplantbaar met zeer waardevolle tabak.

Het perceelgedeelte 2ᵉ brengt ook 20 pikols padi per bouw voort, maar levert behalve dat slechts van tijd tot tijd wat djagoeng op.

Nu zoude de heer Nieuwenhuys deze twee perceelgedeelten willen brengen tot dezelfde groep met dezelfde belasting per bouw, doch de bevolking zoude daar ernstig bezwaar tegen maken.

Zij beweert en terecht dat de „*productiviteit*" van 2ª, van wege de beplantbaarheid met tabak, veel grooter is dan die van 2ᵉ en dat hunne belasting niet gelijk *mag* zijn.

De heer Nieuwenhuys wenscht misschien die factor 2e gewas geheel te vinden in het heffen van percentage.

Derhalve in het perceelgedeelte 2a, 12 pCt. van de belastbare opbrengst (berekend naar 20 pikols opbrengst) en in het perceelgedeelte

2e, 9 pCt. van de belastbare opbrengst (berekend naar 20 pikols opbrengst), dan is zooals de bevolking verlangt de belasting verschillend.

Doch dan stuit men op een andere moeielijkheid, want *elk perceel en perceelgedeelte moet dan een eigen percentage krijgen dat bovendien elk jaar moet afwisselen naar gelang van den aard van het nagewas*, hetgeen in verband met het groote aantal perceelen en perceelgedeelten praktisch onuitvoerbaar zoude zijn.

Het denkbeeld van den heer Nieuwenhuys is onuitvoerbaar ook nog om de volgende reden:

De heer Nieuwenhuijs wenscht dus in elk perceelgedeelte een speciaal proefveld en daarvan neme men 5 jaren proefoogsten [1]).

In 1908 werd de nieuwe landrenteregeling ingevoerd in 20 districten van Batavia, Banjoemas, Kedoe en Cheribon, bevattende 140195 bouws sawahs, verdeeld in 81441 perceelen en perceelgedeelten, dat is dus per district ± 4000 *sawahs* perceelen en perceelgedeelten.

Java en Madoera bevatten 382 landrenteplichtige districten en derhalve vermoedelijk 1.528.000 perceelen en perceelgedeelten alleen voor de sawahs.

In elk perceel en perceelgedeelte dus een speciaal proefveld voor de sorteering en groepeering.

Dus 1½ millioen proefoogsten en dat 5 jaren lang!

Als de padioogst twee maanden duurt en iemand 60 proefoogsten neemt is hij elken dag bezig. Laat ons het geval eens gunstig veronderstellen en aannemen dat één persoon gemiddeld 100 proefoogsten kan nemen, doordat hij het geluk heeft er enkele op één dag te kunnen combineeren.

Voor 1½ millioen proefoogsten zouden dus 15000 personen noodig zijn en dat 5 jaren lang!

Al deden zelfs de adspirant magangs en hunne ondergeschikten mede, men zoude er werkelijk niet komen.

Het vorenstaande toont mijns inziens aan:

dat de heer Nieuwenhuys niet naar juistheid heeft medegedeeld wat aan de bevolking wordt gevraagd bij de sorteering;

dat het in zijn stelling ontwikkelde denkbeeld praktisch onuitvoerbaar is en zelfs op een foutieve gedachte rust.

---

1) N. B. Dit dient zeker om voor elk proefveld een gemiddelde te bepalen uit die 5 proefoogsten. Het zoude mij te ver voeren omstandig de inconsequentie uit een te zetten om bij de sorteering en groepeering een gemiddeld cijfer uit de proefoogsten *wel* bruikbaar te achten en bij het bepalen der productiviteit een dergelijke gemiddelde *niet* bruikbaar te noemen (zie Stelling IIc).

Het zoude mij eveneens te ver voeren om te overwegen op welke wijze de Heer Nieuwenhuys die speciale proefvelden zoude kunnen kiezen en uitzetten zonder voorafgaande sorteering middels *navraag*.

STELLING II b.

De indrogingsproeven voor padi zijn overbodig.

Er zijn reeds zooveel indrogingsproeven genomen, dat het voor de meeste streken inderdaad wel overbodig zal zijn er nog meer te nemen.

Is de overbodigheid in dit opzicht nog eenigszins beperkt, het formuleeren van de onderwerpelijke stelling is geheel en al overbodig in de gewesten, waar het landrente-onderzoek aan den gang is, want de laatste jaren worden aldoor geen indrogingsproeven meer genomen.

§ 8 der Uitvoeringsvoorschriften in Bijblad No. 6738 werd door een der Regeeringsadviseurs toegelicht met de woorden:

„Veeljarige ondervinding heeft intusschen aan het licht gebracht, dat „het nutteloos is voor elken proefoogst opnieuw de indroging proefonder- „vindelijk te bepalen, een onderzoek, dat steeds met zekeren omslag ge- „paard gaat en bovendien alleen nog waarde heeft, wanneer het met groote „zorgvuldigheid geschiedt, waarop bij de Inlandsche ambtenaren zelden „staat valt te maken".

„In doorslag ontloopen de cijfers omtrent dien factor in dezelfde streek „elkander niet veel en beschikt men spoedig over voldoende gegevens ter „bepaling van een normaal percentage van indroging. In hoever dit voor „zekere streek het geval is dan wel alsnog nadere proeven daartoe genomen „moeten worden, wordt beoordeeld door het Hoofd van gewestelijk bestuur, „welke autoriteit in het laatste geval de uitkomsten doe opteekenen in een „register van door haar vast te stellen model".

STELLING II c.

De bepaling van het productiviteitscijfer eener groep sawahs naar de uitkomsten van proefsnitten, gedurende eene reekc van jaren gehouden, geeft onbruikbare uitkomsten wegens de zeer uiteenloopende opbrengstcijfers.

Deze stelling, op zich zelf beschouwd, is in hare algemeenheid eigenlijk weinig vatbaar voor bespreking.

Het is een bij ieder bekend feit, dat de landbouw nu eenmaal een wisselvallig bedrijf is.

Zelfs waar het landbouwbedrijf een hoogen trap van volkomenheid heeft bereikt, als bij de teelt van suikerriet door suikerondernemingen, constateert men wisselvallige oogsten, hoeveel te meer bij den Inlandschen landbouw die, behoudens enkele uitzonderingen, nog al primitief wordt gedreven.

De hoegrootheid van den oogst is daar, behalve van allerlei omstandigheden, ook vooral afhankelijk van invloeden, die geheel of gedeeltelijk met *den persoon* van den Inlandschen landbouwer verband houden.

Als zulke invloeden zoude ik kunnen noemen mindere of meerdere zorg bij grondbewerking, bij het kiezen van plantmateriaal, bij het onderhoud van den aanplant, bij het oogsten, enz. enz. In hetzelfde

perceelgedeelte, waarin toch alle sawahvakken uit een productiviteits oogpunt gelijkwaardig zijn en in de gevallen dat die productiviteit uit dezelfde factoren is op te bouwen, kan men bij eenige praktijk reeds gemakkelijk constateeren, dat *in hetzelfde jaar* de opbrengsten der sawah*vakken* vaak verschillen.

In eene groep sawahs, bestaande uit honderden perceelgedeelten, die allen nagenoeg gelijk zijn in productiviteit, loopen de verkregen opbrengsten in *hetzelfde* jaar nog meer uiteen.

In verband met de onderwerpelijke stelling schrijft de heer Nieuwenhuys:

„Ik doe thans een tabel volgen aangevende de uitkomsten der „proefsnitten in de jaren 1902/1907 en verkregen in een twaalftal „desa's van de afdeeling Salatiga.

„Ik koos daartoe uit het eerste, het elfde, een en twintigste, een „en dertigste enz. proefveld van de officieele lijst der proefvelden, „teineinde een mogelijk verwijt van tendentieuze keuze te ontgaan".

Jaren	1902	1903	1904	1905	1906	1907
Tempoeran[1]).	429	460	*365*	1008	905	*1261*
Lemboe	*241*	314	627	512	520	*805*
Doplang	*745*	578	*487*	636	638	641
Kesongo-lor	642	*580*	829	644	*928*	744
Poeloetan	*403*	416	449	441	*764*	571
Pete (Soesoekan). . . .	736	*681*	752	710	685	—
Toekang	*294*	344	439	*586*	478	385
Soegihan	*941*	599	*555*	770	682	562
Rogomoelio	*360*	390	404	509	*525*	495
Pamotan.	730	*1076*	869	887	*726*	901
Ngaglik	549	586	*446*	629	469	*646*
Bandjarsari	514	523	*469*	554	*643*	—

Reeds dadelijk moet ik er de aandacht op vestigen, dat deze staat zoo bijzonder tendentieus is, dat zij zich zelfs niet tot een oppervlakkige beschouwing van het onderwerp leent en wel om de volgende redenen:

1e. De opbrengsten hierboven vermeld zijn die van de *proefvelden* in de afdeeling Salatiga, zooals ze nat op het veld gewogen werden, dus *niet herleid tot opbrengsten per bouw.*

De proefvelden zijn weliswaar ongeveer 125 Roe groot, maar bij nameting blijkt het eene veld bijv. 110 Roe te zijn en het andere 150 Roe enz.

Het spreekt van zelf dat men bij herleiding tot opbrengsten per

[1]) N. B. De cursieve cijfers geven minimum- en maximum-productie aan.

bouw geheel andere cijfers moet krijgen dan de hierboven geproduceerde.

2e. De proefsnitvelden bij één sawahgroep behoorende, liggen alle zonder uitzondering in perceelgedeelten, die geacht worden van dezelfde productiviteit te zijn.

Dit is natuurlijk bij eene toepassing der landrente-ordonnantie een onvoorwaardelijke eisch.

De velden, hierboven opgegeven, voldoen niet aan dien eisch; om dien eisch heeft zich de schrijver der beschouwingen in het geheel niet bekommerd. Hij heeft het proefveld gekozen met het eerste, het elfde, het een-en-twintigste enz. nummer en gelooft dan niet tendentieus te zijn.

3e. Zijn de excepties 1 en 2 gericht tegen een eventueel gebruik der opgenomen proefoogsten tot het bepalen van gemiddelden uit *alle* proefvelden te zamen, zoowel over een reeks van jaren als in één jaar, deze derde exceptie is gericht tegen eene beschouwing der oogsten van hetzelfde proefveld.

In de afdeeling Salatiga wordt nog al padi krètèk geplant en nu kan het vaak gebeuren, dat hetzelfde proefveld het eene jaar is beplant geweest met padi krètèk, welk gewas 13 pCt. indroogt en het andere jaar met gewone padi, welk gewas 23 pCt. indroogt.

Het blijkt niet of daarmede is rekening gehouden.

Hieronder dus een andere opgave die niet kan worden gewraakt om de drie hierboven opgenoemde redenen.

Na de sorteering en groepeering blijkt in een district de vierde sawahgroep te bestaan uit honderden perceelen en perceelgedeelten, allen van dezelfde productiviteit, verspreid over het geheele district.

In enkele van die perceelen en perceelgedeelten liggen permanente proefsnitvelden, die dus ook worden geacht van dezelfde productiviteit te zijn. Zij zijn alle beplant geweest met gewone padi, die 24 pCt. indroogt en voorts is nagegaan, dat bij alle proefvelden de productiviteit door gelijksoortige factoren wordt bepaald.

De opbrengsten aan natte padi in pikols herleid tot geheele bouws zijn als volgt over de jaren 1902 tot en met 1908:

UITKOMSTEN DER GEHOUDEN PROEFSNITTEN OP PROEFVELDEN VAN DE 4E GROEP SAWAH.

Nummer van het proefveld.	Gelegen in de desa's:	Opbrengst *natte* padi per bahoe in pikols in de jaren:							Totaal der opbrengsten van elk proefveld.	Gemiddelde opbrengst van elk proefveld van 1902 t/m. 1908.
		1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
					Westmoesson-oogst.					
2	Kaleng	44	38	42	30	29	45	38	266	38
3	Sroesoehkloera-han	23	20	37	40	39	53	45	257	37
4	Kebatoeran. . .	35	32	37	37	28	43	33	245	35
5	Kedoengtekik. .	32	37	46	41	42	28	49	275	39
6	Weton koelon .	21	27	49	44	41	64	50	296	42
9	Telomojo	22	28	36	37	31	33	47	234	33
11	Wodjo wetan. .	34	28	29	30	25	38	38	222	32
12	Tapakjang Karang doewoer.	33	50	30	37	24	34	34	242	35
18	Paterban	39	38	40	42	39	20	28	246	35
19	Krangdegan wetan.	46	28	42	33	29	40	35	253	36
26	Kasoengging . .	35	32	39	32	27	37	36	238	34
27	Djoko	36	24	25	35	26	54	32	232	33
31	Woengoesarie. .	47	43	44	31	32	45	30	272	39
33	Prambanan.....	34	43	35	21	32	36	27	228	33
34	Tjaroeban. . . .	44	24	40	29	29	51	34	251	36
36	Oesoekolilo. . .	25	47	25	20	37	25	29	208	30
39	Mangli	39	41	41	27	31	41	26	246	35
44	Ori.	34	37	32	26	43	41	30	243	35
29	Soewoek	35	—	39	36	42	43	59	253	42
	Totaal . . .	658	617	707	628	626	771	700	4707	679
	Gemiddeld over 19 velden. . .	35	34	37	33	33	41	37	248	36
	Hoogste en laagste opbrengst.	21-47	20-50	25-49	20-44	29-43	20-64	26-59	208-296	30-42

Over een reeks van jaren is de gemiddelde opbrengst van alle proefvelden 36 pikols nat per bouw geweest en over elk der jaren:

1902	35	pikols	natte padi.
1903	34	„	„ „
1904	37	„	„ „
1905	33	„	„ „
1906	33	„	„ „
1907	41	„	„ „
1908	37	„	„ „

Of men het gemiddelde dus neemt over eene reeks van normale jaren dan wel telkens over één normaal jaar het verschil is niet groot.

Dit verschil zal te geringer worden naarmate men in één groep over een grooter aantal proefvelden kan beschikken, omdat de toevallige verschillen in de opbrengsten alsdan elkander opheffen.

Het is juist voor zoover in de stelling staat, dat de opbrengstcijfers zeer uiteenloopen, maar om nu ook tevens de uitkomsten van de proefoogsten *onbruikbaar* te noemen bij de bepaling der productiviteit, dat gaat mijns inziens te ver.

Bij het gebruik maken van de opbrengstcijfers der proefvelden is het een *eerste* eisch, dat bij *elk* proefveld nauwkeurig de productiviteit in beschouwing worde genomen, dat men zich rekenschap geve uit welke factoren de productiviteit wordt samengesteld. Dit ter voorkoming dat men proefvelden over één kam scheert met bijv. 20 en 30 pikols opbrengst, die toch gelijke productiviteit hebben (zie het voorbeeld aangegeven bij de bespreking van stelling II sub a).

Verder heeft men met behulp der proefsnitregisters elke proefoogst critisch te beschouwen en de oogsten te schrappen, die onbruikbaar zijn:

doordat bijv.: een gedeelte van het veld onbeplant is gebleven en men de zuivere uitgestrektheid van het *wel* beplante gedeelte niet weet,

doordat bijv.: gebleken is, dat de grensteekens van het permanente proefveld verplaatst zijn en men dus niet met zekerheid kan zeggen dat de snit is genomen van de juiste oppervlakte,

doordat bijv.: het veld abnormaal ligt, omdat toevallig de mest van een koekraal op de sawah spoelt.

enz. enz. enz.

Bij de beantwoording van de vraag, wat een abnormale oogst is en wat niet, kan men zich laten leiden door de overweging, dat bij een opbrengst van minder dan de helft van de gewone opbrengst afschrijving van landrente wordt verleend wegens misgewas en het dus niet de bedoeling kan zijn een dergelijke mislukte oogst mede te tellen bij de berekening van een gemiddelde opbrengst.

Zoo is in den hierboven staanden staat van proefoogsten in de vierde sawahgroep de oogst in het jaar 1903 van het proefveld Soewoek als onbruikbaar geschrapt.

Hoe grooter het aantal proefoogsten is, waarover kan worden beschikt, hoe nauwkeuriger de gemiddelde opbrengst bepaald zal zijn. De fouten, veroorzaakt door mederekening van de eenigszins te hooge opbrengsten heffen alsdan de fouten op, gemaakt door mederekening van de eenigszins te lage opbrengsten.

Hoe groot het aantal proefoogsten moet zijn om voor een groep een tamelijk juiste gemiddelde opbrengst te kunnen berekenen is afhankelijk van verschillende omstandigheden.

Bij van regen afhankelijke sawahs loopen de oogsten gewoonlijk zeer sterk uiteen en is meestal minstens een honderdtal proefoogsten noodig.

Bij goed bewaterbare sawahs loopen de oogsten veel minder sterk uiteen en is uit een vijftigtal proefoogsten dikwijls reeds een zeer bruikbare gemiddelde opbrengst te berekenen.

In ons geval betreft het van regen afhankelijke sawahs en kunnen voor de vierde sawahgroep 132 proefoogsten *gebruikt* worden om een gemiddelde opbrengst te berekenen van *36 pikol* natte of *27 pikol* droge padi per bouw.

Wanneer nu verder door navraag bij de bevolking en bij de hoofden wordt erkend dat 27 pikols droge padi een billijk gemiddeld cijfer is, zal men niet ver van de waarheid af zijn door de opbrengst te bepalen op ongeveer 27 pikols en dat heeft men dan toch gedaan door de proefoogstcijfers te *gebruiken*.

Op dezelfde wijze wordt het nagewas in beschouwing genomen, welke waarde het heeft, of het elk jaar wordt geteeld of niet, of het vaak mislukt en gemiddeld om de hoeveel jaren, enz. en met deze gegevens wordt in overleg met de landbouwers bepaald, dat bijv. voor deze vierde groep een pikol een passende verhooging is te noemen voor de beplantbaarheid met nagewas.

Het *cijfer* der productiviteit wordt alsdan bepaald op $27 + 1 = 28$ pikols droge padi per bouw.

En nu is het waar dat een landbouwer, die in een jaar 16 pikols oogst in plaats van 28 pikols, die hij in billijkheid wordt geacht te kunnen produceeren, enkele guldens belasting schade *kan* lijden, wanneer in dat jaar de productiviteit ware berekend op 16 pikols, in stede van op 28 pikols, doch daar staat weer tegenover, dat andere landbouwers in hetzelfde jaar en dezelfde groep 40 pikols oogsten en een belastingvoordeel genieten en dat dit zoo om en om gaat.

Ik schreef hierboven met opzet *kan lijden*, omdat de belastingschade van des landbouwers grondstuk gelegen in het perceelgedeelte 2a nog kan opwegen tegen het belastingvoordeel, dat hij geniet van het hem eveneens toebehoorende grondstuk gelegen in het perceelgedeelte 2e. Het zoude misschien zelfs niet eens goed zijn de belasting van dien landbouwer te berekenen over 16 pikols opbrengst, omdat hij de 28 pikols per bouw, die een zijner grondstukken geacht wordt te *kunnen* opbrengen in eenig jaar, niet heeft gehaald, want zoo vaak moet dat aan *eigen schuld* geweten worden.

Te groote gouvernementeele meegaandheid in deze zoude indolentie kunnen aanmoedigen.

Het misgewas begint ook daarom eerst te rekenen van af de helft, dat is in dit geval 14 pikols opbrengst.

Als men aan die uiteenloopende opbrengsten aanstoot neemt, is er trouwens maar één redmiddel om daaraan te ontkomen, nl. de oogst

van *elk individu* op *elk grondstuk* te wegen of te tellen en het deel voor den fiscus af te zonderen, derhalve een heffing van bijv. een tiende schoof of bos padi.

Men ontkomt daaraan *niet* door het gemiddelde te nemen van de oogsten van één jaar in plaats van het gemiddelde over een reeks normale oogstjaren.

Aangezien de landrente der sawahs geen tiendheffing is, kan zij ook onmogelijk een zuivere oogstbelasting zijn, maar *„nadert zij in hare beginselen eene oogstbelasting"*.

De groote bezwaren voor den landbouwer, verbonden aan tiendheffing, zijn blijkbaar bekend.

De heer Nieuwenhuys geeft gelukkig aan hoe men naar zijne meening zonder tiendheffing wel tot een zuivere oogstbelasting kan komen. De door hem gedachte landrente-administratie schijnt een wonder van eenvoud.

Ware zij maar deugdelijk, hoeveel verdrietelijks had den ambtenaren belast met de invoering der nieuwe landrenteregeling dan bespaard kunnen worden!

In de studie wordt die landrente-administratie als volgt aangeprezen:

„Een boekje van het formaat van een gewoon school-schrijfboek is „voldoende. Elke desa krijgt daarin haar eigen bladzijde, terwijl aan „het eind een recapitulatiestaat voorkomt van alle desa's met de eind-„cijfers der landrente ter totaliseering, waarnaast dan ter vergelijking „die van het vorige jaar kunnen geschreven worden.

„Buiten op den omslag komen de namen der residentie, der afdeeling „en van het district. Binnen in, aan het hoofd van elke bladzijde, staat „de naam van het onderdistrict en van de desa, alsmede haar nummer [1]).

„Dit model geeft niet alleen besparing van schrijf- en rekenwerk, maar „ook van het indienen van processen-verbaal in n-voud van deugdelijk „geconstateerd misgewas en van onbeplant gebleven velden enz. Want „de daarin te vermelden cijfers vindt men reeds in het model terug.

„Tevens vervallen de afschrijvingen en restitutie van landrente „(dit laatste bijv. wanneer de landrente geheel is aangezuiverd, vóór „het besluit van afschrijving of vermindering is afgekomen) want „de landrente wordt daarin slechts netto berekend nl. van den grond, „waarvan de aanplant is geslaagd".

De grondslag van de nieuwe landrente-ordonnantie is *niet* dat gezocht moet worden naar den aanslag van de *geheele desa*, maar naar den aanslag van *elk perceel en perceel-gedeelte als een hulpmiddel om te geraken tot een aanslag van elk individueel bezeten grondstuk*.

[1]) N. B. De mededeeling van deze bijkomende zaken dient vermoedelijk om te doen uitkomen dat de ontworpen „legger" tot zelfs in hare details verzorgd is.

Een bladzijde van dat schoolschrijfboek moet er zóó uitzien:

Desa: N⁰. Onderdistrict:

Op te maken in Augustus.

I. Sawahs.	Aantal bouws: tot het proefveld behoorende.	onbeplant gebleven.	beplant.	mislukt.	op andere wijze te niet gegaan.	geslaagd.	Opbrengst per bouw in pikols droge padi.	Totaal opbrengt in pikols droge padi.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Nummers der proefvelden 11	50	1	49	12	—	37	18	666
Nummers der proefvelden 12	120	4	116	32	—	84	24	2016
	170	5	165	44	—	121	—	2682
Marktprijs der padi per pikol								*f* 2
Geldswaarde van den oogst								*f* 5364
Aftrek voor bewerkingskosten à *f* 21 per bouw								„ 2541
Belastbare opbrengst.								*f* 2823
Percentage cijfer der heffing 10 pCt. . . . . Landrente								„ 282 *A*

Op te maken in October.

II. Droge gronden, vischvijvers en nipahbosschen.	Aantal bouws: tot elk der klassen behoorende	onbeplant gebleven	beplant	mislukt	op andere wijze te niet gegaan	geslaagd	Geldswaarde van de opbrengst per bouw.	Totaal som der geldswaardige opbrengst.
klassen . . . 1	8	—	8	—	—	8	*f* 50	*f* 400.—
klassen . . . 2	23	—	23	2	—	21	„ 40	„ 840.—
klassen . . . 4	16	—	16	—	—	16	„ 20	„ 320.—
	47	—	47	2	—	45	—	*f* 1560.—
Aftrek voor bewerkingskosten à *f* 13 per bouw								*f* 585.—
Belastbare opbrengt								*f* 975.—
Landrente								„ 98.— *B*
Percentage cijfer der heffing 10 pCt. . . . . Totaal Landrente [A + B]								„ 380.—

Het geheele landrente-onderzoek is gericht op een bereiking van dit doel.

Neemt men dit uitgangspunt weg, staat een ander doel voor oogen bijv. een aanslag van bouwgronden van *geheele desa's*, dan moet alles van meet af aan anders worden ingericht, moet een geheel andere landrente-ordonnantie ontworpen worden, dan is verdere critiek op de onderwerpelijke landrente-ordonnantie zelfs overbodig.

Met dat beginsel staat of valt de geheele landrente-ordonnantie.

Die basis neemt de heer Nieuwenhuys blijkbaar aan; het zoude anders eene groote fout zijn er in zijn studie over te zwijgen.

En nu de in de „beschouwingen" ontworpen „legger", de bladzijde in het schoolschrijf boek.

Wel is daarin te vinden dat de *geheele desa* *f* 380.— moet betalen, de droge gronden van de *geheele dessa* *f* 98.—, de sawahs van de *geheele desa* *f* 282.—, maar nergens is daarin te vinden de aanslag van *elk perceelgedeelte*.

Men mag aannemen, dat de 120 bouw [1]) sawah, waarvan 4 bouw onbeplant bleven, 116 beplant werden, 32 bouw mislukten en 84 bouw slaagden en die bij proefveld 12 behooren, bestaan uit, laat ik zeggen, 60 perceelen en perceelgedeelten [2]), die, zooals gewoonlijk, overal in de desa verspreid liggen en dat daarvan 2 onbeplant bleven, 58 beplant werden, 16 mislukten en 42 slaagden.

Het zal wel niet noodig zijn te wijzen:

op het onpractische van eene landrente-administratie, die zelfs de eenheid van aanslag, het perceel of perceelgedeelte, niet vermeldt;

op de praktische onuitvoerbaarheid om met de bestaande bestuursmiddelen van elke 75 bouw elk jaar een vertrouwbare proefsnit te nemen;

op de praktische bezwaren, die er aan verbonden zijn om eerst in Augustus en in October de landrentestukken op te maken van eene belasting, die 18 millioen moet opbrengen en die 20 December [3]) moet betaald zijn;

op het zonderlinge, dat bij de droge gronden één uniform cijfer van

---

[1]) N. B. In een normaal geval zal volgens het denkbeeld van den Heer Nieuwenhuys bij elk type proefveld *hoogstens* 75 bouw sawah behooren.

[2]) N. B. Gemakshalve is aangenomen, dat elke éénheid van aanslag, elk perceel en perceelgedeelte gemiddeld 2 bouw groot is. In 1908 was in 20 districten de gemiddelde grootte van één sawah perceel en perceelgedeelte 1 bouw en 361 Rijnl. Roe met een belasting van *f* 8.54.

[3]) N. B. Indien de termijn van 20 December verschoven wordt naar bijv. 20 Maart van het volgende jaar, dan is het geld verkregen door verkoop van den oogst in Augustus al lang verteerd, om van de te verwachten verwarring in de administratie in de landrentegelden niet eens te spreken. Begint men reeds in Augustus te innen dan betaalt de Inlander *als regel* zonder te weten hoeveel hij moet betalen. Hij moet al een zeer bijzonder wezen zijn om dat aangenaam te vinden.

f 13.— per bouw wordt afgetrokken als bewerkingskosten, terwijl voor allerlei soorten gewassen als tabak, cassave, katjang, djagoeng, enz. die in de grootste verscheidenheid in elke klasse geplant worden de bewerkingskosten zoo aanzienlijk verschillen, enz. enz.

Een en ander zal een ieder dadelijk opvallen.

Het is echter wel noodig er op te wijzen, dat het systeem van den Heer Nieuwenhuys ook in dit opzicht foutief is gedacht.

De Heer Nieuwenhuys moet nl. zijn uitgegaan van de veronderstelling, dat als de proefsnit van proefveld 12 — gelegen in één der 60 vermelde perceelgedeelten, te zamen groot 120 bouw en waarvan er 42 slaagden — bijv. in het jaar 1908 opbrengt 24 pikol droge padi per bouw, alle 41 overige in de desa verspreid liggende perceelgedeelten, die geslaagd zijn, als soldaten in den pas medemarcheeren en in 1908 evenzoo moeten opbrengen 24 pikol droge padie per bouw, niet meer en niet minder [1]).

Nog een graad verder.

De heer Nieuwenhuys moet, waar hij zulk een bezwaar heeft tegen uiteenloopende oogsten, zelfs zijn uitgegaan van de veronderstelling, dat niet alleen *al* de 42 geslaagde perceelgedeelten 24 pikol droge padi per bouw opbrengen, maar dat dit ook het geval zal zijn met de onderdeelen der perceelgedeelten, *met de grondstukken, die elk individu in elk perceelgedeelte bezit.*

De hierboven door mij geproduceerde staat der proefvelden in de 4de sawahgroep neme men slechts tot voorbeeld en denke zich dat bijv. proefveld No. 12 (desa Tepakjang Karangdoewoer) het proefveld No. 12 is, dat als type moet gelden voor de 120 bouw sawah in het schoolschrijfboek en dat al de 18 andere door mij vermelde proefvelden elk gelegen zijn in één der 60 perceelgedeelten, die met bedoeld proefveld No. 12 in verband staan.

Met één oogopslag zal men zien, dat proefveld 12 in 1908 heeft opgebracht 34 pikol nat per bouw, maar dat de overige velden in het jaar 1908 allerlei verschillende opbrengsten te zien geven.

Op een dergelijke wijze zal het dus ook gaan met de 41 perceelgedeelten, die in den pas zouden moeten mede marcheeren met type proefveld 12 in het schoolschrijfboek.

Het schijnt onnoodig beide veronderstellingen nader te bespreken.

Een duidelijk formuleeren staat gelijk met een vonnis vellen over het door den heer Nieuwenhuys ontwikkelde denkbeeld.

Uit het vorenstaande blijkt:

dat de opbrengstcijfers der proefvelden inderdaad zeer uiteenloopen;

---

1) N. B. Er slaagden 84 bouw en er mislukten 32 bouw. De geslaagde en mislukte velden zijn niet scherp afgescheiden maar gaan vaak in allerlei nuances van slagen en mislukken in elkander over.

dat die opbrengstcijfers echter zeker wel te gebruiken zijn als contrôlemiddel bij de bepaling van het productiviteitcijfer, zoodat de bewering dat zij „*onbruikbaar*" zijn overdreven is;

dat eindelijk hetgeen daarvoor in de plaats wordt aanbevolen praktisch onuitvoerbaar is en op een foutieve gedachte berust.

STELLING II d.

Het percentagecijfer der heffing wordt uit ontoereikende factoren samengesteld; het mist nl. de beplantbaarheid met nagewas.

De vaststelling van het percentagecijfer is een der moeilijkste onderdeelen van het landrentevraagstuk.

Het wordt nu eenmaal niet billijk geacht, dat men van één bouw sawah nabij de kotta Bandoeng, welke dezelfde belastbare opbrengst heeft als één bouw sawah in de afgelegen Zuid-Preanger hetzelfde aantal guldens aan landrente heft.

Men vindt het in Indië nu eenmaal, misschien gedeeltelijk ook wel door traditie, billijk, dat van die bouw sawah bij de kotta Bandoeng een grooter aantal guldens wordt betaald en om de gedachte eens bij cijfers te bepalen, in het eene geval *f* 8.50 en in het andere geval *f* 4.

Bij erfpachtsperceelen zoude men de verpondingswaarde berekenen en hetzelfde percentage heffen.

De vraag welk percentage zal worden geheven, is in de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie dan ook een belangrijke strijdvraag geweest.

Het is te betreuren dat die wordingsgeschiedenis den heer Nieuwenhuys onbekend is; hij zoude anders geweten hebben, dat zijne stelling althans voor de Preanger-landrenteordonnantie beslist onjuist is en het *wel toegestaan* is met den factor beplantbaarheid met nagewas rekening te houden bij de bepaling van het percentage en dat het ergo ook bij de toepassing der nieuwe landrente-ordonnantie, die in dit opzicht gelijkluidend is met de Preanger-ordonnantie, eveneens toegestaan is bij de bepaling van het percentage rekening te houden met het nagewas, voor zoover daarmede niet reeds rechtstreeks is rekening gehouden bij de vaststelling der productiviteit.

De ruimte zou niet gedoogen uitvoerig mede te deelen de gedachtenwisseling, die er is gevoerd over de vaststelling van artikel 8 der Preanger-landrente-ordonnantie en over artikel 7 der nieuwe landrenteordonnantie, alsmede over de wijzen, waarop er met de beplanting of de beplantbaarheid het nagewas *kan* worden rekening gehouden en de voor- en nadeelen daarvan. Het zal wel voldoende zijn hier alleen aan te teekenen, dat de wordingsgeschiedenis der Preanger-ordonnantie ter zake leert, dat er tegenstanders en voorstanders zijn geweest van het denkbeeld om de beplanting of de beplantbaarheid met 2de ge-

wassen onder te brengen bij den economischen toestand, d.i. het te heffen percentage.

De tegenstanders beweerden onder meer:

„Neemt men aan, dat de teelt van de 2de gewassen in de Preanger van „weinig beteekenis is — volgens het Koloniaal Verslag besloeg de aanplant „daarvan, met inbegrip van padi, in 1892 slechts 10½ pCt. van de bevloei- „bare sawahs — dan zou dit er slechts toe mogen leiden om van de belas- „tingheffing daarvan geheel af te zien, geenszins om daarvan landrente te „heffen zonder redelijken maatstaf. En dat laatste zou men doen door, „evenals ten tijde van den Hoofdinsecpteur Sollewijn Gelpke, de cultuur „van tweede gewassen te beschouwen als een factor der draagkracht (thans „ „economische omstandigheden") en eigenlijk in 't wilde weg het percen- „tagecijfer hooger of lager te nemen, al naarmate men die draagkracht „hooger of lager meende te moeten schatten. Op die wijze zou men feitelijk „een aanslag verkrijgen van de tweede gewassen, welker berekening aan „alle contrôle ontsnapt en altijd willekeurig, dikwijls veel te hoog en eene „complicatie zou worden van den factor „economische toestand", welke „weinig bevorderlijk zou zijn aan het streven om de schatting van dien fac- „tor aan algemeene beginselen te binden en zijnen invloed binnen steeds „engere grenzen te beperken, teneinde zich aldus geleidelijk vrij daarvan „te maken".

„Het lag geheel in de richting van dat streven om alle gegevens, die „onder cijfers kunnen worden gebracht, van dien factor los te maken en „daaronder behoorde in de allereerste plaats de gemiddelde opbrengst der „tweede gewassen. Is die van onbeteekenend belang of niet te berekenen, „dan diende zij geheel buiten rekening te worden gelaten. Evenzoo wan- „neer men oordeelde, dat het belasten daarvan strijdig zou zijn met het ge- „woonterecht of de billijkheid of wel met eene goede staatkunde. Was dit „niet het geval en kon men haar wel bij benadering bepalen, dan lag het „voor de hand haar in rekening te brengen niet aan alle landbouwers der „desa, waarvan wellicht het meerendeel niets van de 2de gewassen geniet, „maar, zoo mogelijk, de lasten op te leggen aan hen, die de lusten hebben".

„Dit desideratum zou men nader komen door de belasting van de 2de ge- „wassen perceelsgewijze te vorderen dan door het desapercentage te verhoo- „gen. Het laatste zou bovendien het gevolg hebben dat, bij het ontbreken „van het eerste gewas, de belasting van het tweede gewas ook zou moeten „worden prijs gegeven".

„Moest nu te dezen opzichte voor de Preanger-Regentschappen eene be- „slissing worden genomen, dan scheen het raadzaam, om, in verband met „de door den Inspecteur geconstateerde onbeduidendheid der in dit gewest „op de sawahs geteelde tweede gewassen, zoomede om de uitvoering der „regeling niet moeielijker te maken — immers een rationeele grondslag „voor de belasting der 2de gewassen was niet gevonden kunnen worden, — „het in rekening brengen van de beplantbaarheid of de beplanting met „tweede gewassen bij de bepaling van het percentage uitdrukkelijk buiten „te sluiten, en daartoe strekten de slotwoorden van de op de vorige blad- „zijde geformuleerde nieuwe 2de alinea van artikel 8".

Die slotwoorden waren:

„welk Bestuurshoofd bij de opmaking van het voorstel (tot vaststelling „de percentage) rekening houdt met den economischen toestand, *waarbij*

„evenwel buiten beschouwing blijven de voordeelen voortspruitende uit de teelt van „tweede gewassen op sawahs na den padioogst".

De voorstanders voerden daartegen weliswaar niet veel aan, doch beweerden:

„Die slotwoorden komen echter ongewenscht voor, vermits het percentage „beheerscht zal worden door den economischen toestand, dat is de meer- „dere of mindere welvaart, en nu zal het voor hem, die het percentage „vaststelt, overschillig zijn of die welvaart het gevolg is van handel, in- „dustrie of landbouw".

„Men redeneert niet aldus: er worden veel tweede gewassen geplant, dus „er heerscht welvaart, maar men constateert de welvaart en kan dan naar „verkiezing een onderzoek doen naar den oorsprong van de welvaart of wel „zich met het constateeren van het feit tevreden stellen".

De voorstanders hebben het pleit gewonnen, de bovenaangehaalde slotwoorden werden geschrapt.

Het spreekt van zelf, dat toen de Preanger-landrente-ordonnantie op overig Java en Madoera zoude worden uitgebreid, de quaestie van het nagewas op nieuw ter dege onder de oogen moest worden gezien, want in vele streken van Java, zooals b.v. Bagelen en Banjoemas wordt het grootste gedeelte der sawahs met nagewas en zelfs met een zeer waardevol nagewas beplant.

Het slot der vele overwegingen bij de nieuwe landrente-ordonnantie is geweest:

dat waar het nagewas van belang is, er rechtstreeks mede wordt rekening gehouden bij de vaststelling van de productiviteit;

dat behalve dat, zoowel in de Preanger als daarbuiten wordt gehandeld als volgt:

Men redeneert niet aldus: er worden veel tweede gewassen geplant, dus er heerscht welvaart en daarom wordt een hoog percentage geheven, maar men constateert de welvaart en kan dan naar verkiezing een onderzoek doen naar den oorsprong van de welvaart, dus ook als die een gevolg is der 2de gewassen teelt, ook als die een gevolg is van handel, industrie, veeteelt, enz.

De nieuwe landrente-ordonnantie voor Java en Madoera bevat nergens een bepaling die *verbiedt* dat het percentagecijfer den factor beplantbaarheid met nagewas zal bevatten en waar de schrijver der beschouwingen door zijne stelling den indruk geeft van het tegendeel, is zij beslist onjuist.

STELLING II e.

De aftrek van tien — bij producties van minder dan twintig pikols van de helft — van het aantal geoogste pikols padi droog, ter verkrijging van de belastbare opbrengst werkt omgekeerd progressief en vernietigend voor den gering-producent.

Het schijnt niet ontkend te kunnen worden dat bij de vraag waarom juist 10 pikol gekozen is en waarom niet bijv. 9 of 11 pikol, de omstandigheid, dat voor ons het cijfer 10 nog al aangenaam tot den geest spreekt, zijn invloed heeft doen gelden.

Aan den anderen kant is hetgeen de schrijver ter verbetering aan de hand doet in werkelijkheid geen verbetering, terwijl de stelling dat dit voorschrift „*vernietigend*" werkt voor den gering-producent een glimlach op de lippen moet brengen, doordat zij zoo gezocht en overdreven is.

Bij de oude landrenteregeling wordt de landrente geheven van de *volle bruto opbrengst* en krijgt de gering-producent, wiens grond bijv. 12 pikol per bouw voortbrengt, in het geheel geen reductie, mits de opbrengst — gelijk bijna zonder uitzondering geschiedt — slechts boven de *f* 10.— blijft.

Is daarbij van vernietiging van den gering producent om genoemde reden bij een billijken landrente-aanslag reeds geen sprake, hoeveel te minder nu de gering producent een reductie krijgt van de helft der productiviteit.

De heer Nieuwenhuys blijft dan ook in gebreke aan de praktijk ontleende voorbeelden van die vernietiging te vermelden en de omvang van die vermeende vernietiging te toetsen aan hetgeen de landrente wel opbrengt.

Zulks zoude zelfs onmogelijk zijn, want zooals ik hierboven reeds aanstipte, werkt de nieuwe landrente-ordonnantie pas één jaar en slechts in enkele districten en van praktijk ten deze kan dus nauwelijks sprake zijn, hoeveel te minder van gevolgen van de praktijk.

Hoe men trouwens deze zaak ook keere of draaie, den gering-producent blijft altijd den weg openstaan om „*vernietiging*" te ontgaan door zijn te weinig produceerende sawah te veranderen in drogen grond, waarvan de minimum belasting 25 heele centen per bouw bedraagt, tenzij men zoude meenen, dat zelfs deze uiterst geringe belasting den gering-producent zal vernietigen.

Het spreekt van zelf, dat het punt in quaestie in het eerste Preanger-ontwerp aanleiding heeft gegeven tot eene uitvoerige gedachtenwisseling der adviseurs en ook dat toen de Preangerregeling voor Java en Madoera zoude worden uitgebreid, deze aangelegenheid wederom van alle kanten is bekeken.

Indien de schrijver der „beschouwingen" de kennis van de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie niet hadde verwaarloosd, dan zoude hem niet ontgaan zijn, dat zij die evenals hij contra schreven, zijn geëindigd met te berusten, omdat zij niets wisten te vinden, dat praktisch en theoretisch bevredigde.

Het zoude mij voor dit tijdschrift te ver voeren omstandig weer te geven alles wat ter zake pro en contra is aangevoerd geworden.

Men nam reeds aanstonds als vaststaande aan, dat de netto-opbrengst niet als grondslag voor de heffing kan dienen om de eenvoudige reden, dat uit hoofde van de economische toestanden in deze gewesten, de zuivere opbrengst hoogst moeilijk te bepalen is en die opbrengst ten aanzien van meerdere gronden zelfs geacht moet worden nihil te zijn. Er bleef dus niets beters over dan de bruto-opbrengst als grondslag voor de heffing te nemen. Maar natuurlijk moest er dan een correctief zijn.

Men ontleedde de bruto-opbrengst in drie deelen nl.:

a. de restitutie van ten behoeve der bebouwing verbruikt kapitaal (zaadpadi, slijtage werktuigen, enz.);

b. de belooning voor den aan de bebouwing ten koste gelegden arbeid;

c. het voordeel dat voortvloeit uit het bezit van den grond m.a.w. de interest van het kapitaal, dat de grond vertegenwoordigt [1]).

Zeker zal worden toegegeven, dat het beoogde doel beter bereikt wordt door aftrek van 10 pikol per bouw dan door het percentage te verlagen en te blijven heffen over de volle bruto-opbrengst.

De productiekosten (a + b) kunnen voor verschillende sawahs uiteenloopen en door voor het aantal af te trekken pikols droge padi een *vast* cijfer per bouw aan te nemen, maakt men dus den druk der belasting ongelijk.

Dit is echter niet te verhelpen zonder te vervallen in de moeilijkheid van het berekenen van a en b voor elk perceel en voor elk perceelgedeelte en daar deze moeilijkheid onoverkomelijk is, bleef er zelfs voor hen, die contra schreven, niets anders over dan in de zaak te berusten.

Dit viel zooveel te gemakkelijker toen men in het oog hield, dat het bij de sawahs eene beplanting geldt met slechts eenerlei soort gewas, n.l. padi, waarbij de productiekosten dus minder uiteenloopen dan het geval zoude wezen, indien het beplanting gold met verschillende soorten van gewassen, zooals op de droge gronden regel is.

Na rijpe overweging is het voorgekomen, dat het aanbeveling zoude verdienen voor de Preanger de af te trekken hoeveelheid vast te stellen op 10 pikols per bouw, dewijl dan het gedeelte van den oogst, dat te beschouwen is als restitutie van verbruikt kapitaal (zaadpadi, etc.) geheel en dat, hetwelk strekt als belooning voor den arbeid om den oogst te verkrijgen, voor ongeveer een derde belastingvrij zal zijn.

De opmerking, dat dan sawahs met 10 picols opbrengst en minder geheel zouden worden vrijgesteld, werd beantwoord met de veronderstelling, dat alle sawahs, misschien op een hooge uitzondering na, meer dan 10 pikols zouden opbrengen.

In de Preanger-Regentschappen zijn dus wettelijk sawahs beneden

---

[1]) N. B. De zoogenaamde *ondernemerswinst* wordt gemakshalve buiten beschouwing gelaten.

10 pikols per bouw vrij van belasting, doch deze vrijstelling is zonder praktische beteekenis, want nergens komen zulke sawahs voor.

In Rembang en Madoera zal in sommige streken het bestaan van dergelijke minwaardige sawahs wèl worden geconstateerd.

Tegen het handhaven dier vrijstelling bij uitbreiding der Preangerordonnantie op overig Java bestonden dan ook bezwaren. Het zoude nl. in de oogen der bevolking een schreeuwend onrecht zijn om sawahs, die 10 pikols en minder opbrengen, geheel vrij te stellen van belasting en droge gronden, van welke inferieure hoedanigheid ook, voor vast aan te slaan.

Nu zoude men, om aan dat bezwaar tegemoet te komen, ook de droge gronden, die 10 pikol padi en minder opbrengen, kunnen vrijstellen, maar in de eerste plaats worden zeer vele dier gronden niet met padi beplant, zoodat men niet kan nagaan hoeveel zij aan padi opbrengen en in de tweede plaats is zulk een bepaling zeer ongewenscht, omdat zij den roofbouw zelfs zoude aanmoedigen.

Na ook nog er over te hebben gedacht die inferieure sawahs als droge gronden aan te slaan, werd er ten slotte de voorkeur aan gegeven te bepalen, dat van het padi-product in geen geval meer dan de helft zal worden afgetrokken.

Zoodoende gaat het belastingobject nooit geheel verloren.

Al gaat men nu ook niet mede met den schrijver der beschouwingen om te verklaren, dat zulk een omgekeerd progressieve belasting vernietigend werkt voor den gering-producent, men zoude het toch niet billijk kunnen vinden, juist voor de minder produceerende sawahs het belastingvrij deel van den oogst lager te stellen dan het als regel aangenomen cijfer.

Erkend wordt dat voor deze redeneering veel valt te zeggen, doch volkomen juist is zij niet.

De bedoeling van het aftrekken der 10 pikol is, in zekere mate rekening te houden met de productie-kosten, die geacht worden voor de verschillende sawahs niet veel uiteen te loopen. Dit laatste nu is weliswaar in het algemeen het geval, doch wanneer sawahs onder gewone omstandigheden bijzonder weinig opbrengen, is dit ten deele toch ook wel daaraan toe te schrijven, dat aan de bewerking minder zorg is besteed dan elders gebruikelijk is, hetgeen eene rechtvaardiging inhoudt voor het aftrekken van een minder groot belastingvrij bedrag.

De schrijver der beschouwingen schijnt zelf ook iets van het bovenstaande gevoeld te hebben, want op blz. 293 teekent hij aan:

„Sommigen zien daarin een heilzamen prikkel voor den landbouwer, „wiens sawahproductie beneden de fatale 20 pikols blijft, om te trach„ten door betere bewerking van den grond die productie te vergrooten".

Ook is een heffing van die inferieure sawahs zeer goed overeen te brengen met het aangenomen systeem van landrenteheffing.

Volgens deze is de landrente deels te beschouwen als eene belasting op het landbouwbedrijf en niet op het netto product en dus eene *kleine* heffing ook van die minwaardige gronden te billijken, waar de landbouwer met behulp daarvan in zijn levensonderhoud voorziet.

In het vorenstaande is in het kort vermeld geworden dat en waarom van het cijfer der productiviteit steeds 10 pikols wordt afgetrokken en voor sawahs, welker productiviteit minder dan 20 pikols per bouw bedraagt, de helft van het aantal pikols, waarop de productiviteit is vastgesteld, waarmede tevens de bezwaren van den heer Nieuwenhuys besproken zijn [1]).

En of men nu, in stede van de geldswaarde van een vast aantal pikols, eene vaste geldsom van de belastbare opbrengst aftrekt, zooals de heer Nieuwenhuys aanbeveelt, *in wezen* wordt aan de zaak niets veranderd, al heeft men dan ook de wisselende factor „padi-prijs" uitgeschakeld.

In wezen zoude men eerst iets van de zaak veranderen door voor *elk perceel en perceelgedeelte* de hierboven genoemde factoren a en b te berekenen, maar dat is een onoverkomelijke moeilijkheid.

De hierboven gereproduceerde bladzijde uit het schoolschrijfboek geeft een welkome gelegenheid dit nader te bekijken.

De desa bevat 170 bouw sawah en verdeeld in perceelen en perceelgedeelten.

Sommige zijn vlak, andere liggen op de helling van een ravijn en zijn daarom niet te beploegen, weer andere zijn bezaaid met rolsteenen, weer andere moet de bezitter zoo beschermen tegen het opdringen der rivier, dat men zich afvraagt waarom de man de grond nog bebouwt; voor weer andere moet de bezitter veel arbeid besteden om het irrigatiewater in een eigen leiding aan te voeren, terwijl voor weer andere dat irrigatiewater zonder extrakosten uit een groote heerendienstwaterleiding op de sawah vloeit, weer andere moeten vóór den oogst dag en nacht bewaakt worden tegen de vogels, weer andere hebben bovendien zware paggers noodig tegen de wilde varkens, enz. enz. en dat alles in één desa.

Zoude de schrijver der beschouwingen nu werkelijk meenen, dat bij

---

1) Een nadere bespreking der massale opbrengsten in de beschouwingen vermeld, die voor geheele gewesten worden opgegeven als bijv. Banjoemas 1905 19 pikols per bouw enz., kan gevoeglijk achterwege blijven. De ondervinding leert toch dat vóórdat ergens het landrente-onderzoek voltooid is men ten aanzien van de oppervlakte der sawahs en der totaal-opbrengsten steeds geheel in het duister heeft rondgetast. Dat men tot dusver meende bijv. 15 pCt. te heffen en in werkelijkheid bijv. 7 pCt. en minder hief en ook omgekeerd, blijkt telkens een heel gewoon verschijnsel te zijn. In nagenoeg elk district waar het landrenteonderzoek voltooid is, blijken de gegevens waarop vroeger de landrente heette te rusten een ware chaos.

al die verscheidenheid, de bewerkingskosten gelijk zijn en precies *f* 21.— per bouw bedragen?

Ook bij toepassing van het door den schrijver der beschouwingen geopperde denkbeeld zal men krijgen, dat, òf de sawahs, die minder dan genoemde vaste geldsom opbrengen, moeten worden vrijgesteld, hetgeen in strijd is met het systeem de landrenteheffing en met het rechtsgevoel der bevolking, òf men zal de toevlucht moeten nemen tot een dergelijk hulpmiddel als thans is gedaan.

En ook dan zoude de heer Nieuwenhuys eene stelling kunnen schrijven luidende:

„De aftrek van een vaste geldsom — bij producties van minder „dan die vaste geldsom van de helft daarvan — van de belastbare „opbrengst werkt omgekeerd progressief en vernietigend voor den „gering producent".

STELLING II f en h.

„De wijze van bepaling van de gemiddelde marktwaarde der padi is „foutief, omdat men geen jaarcijfers kan en mag aannemen".

„De fixatie van de landrente voor een tijdvak van 10 jaren werkt „nadeelig voor landman en schatkist".

Het is noodig beide stellingen tegelijk te behandelen, omdat de eene stelling met de andere verband houdt.

Indien men nl. fixatie voor 10 jaren aanneemt, is het toch beter een normale padiprijs te berekenen uit het gemiddelde van een aantal voorafgaande jaren dan van het juist voorafgaande jaar.

Ik geloof dat weinig kenners van den Inlandschen landbouwer zouden durven beweren dat de Javaansche landbouwer [1]) aan een jaarlijks wisselenden aanslag de voorkeur zoude geven boven een voor een zeker tijdsverloop vastgesteld passend bedrag.

Vrij algemeen wordt gemeend, dat een van de grootste weldaden voor den Javaanschen landbouwer juist is, dat hij weet waar hij voor een zeker aantal jaren aan toe is.

Dan valt het voor de desabestuurders zooveel te moeilijker hem af te zetten bij de inning der belasting.

Die termijn van fixatie mag niet te lang zijn, want dan zoude het kunnen gebeuren dat in dien tusschentijd de factoren die voor den aanslag zijn gebruikt aanzienlijk gewijzigd zijn.

---

[1]) Met opzet wordt hier en in het vervolg steeds gesproken van Java en Madoera. Te redeneeren over Britsch-Indië zoude eerst pas hebben, indien men voldoende, op vertrouwbare gegevens berustende, kennis bezat van de vele deelen, waaruit Britsch-Indië bestaat, van den aard harer bevolking en van verschillende landrentestelsels, die ook aldaar in verband met den aard van elk land en volk *ontstaan* zijn.

De termijn mag ook niet te kort zijn want een herziening kost zooveel geld en arbeid aan nieuwe kaarten, onderzoekingen, enz. enz. dat daartoe niet zonder noodzaak moet worden overgegaan.

30 jaren fixatie zoude mijns inziens beslist te lang zijn voor vele streken op Java.

Men denke slechts aan de veranderingen, die bijv. Krawang, de Bandoengvlakte, de residentie Besoeki, enz. de laatste 30 jaren ondergingen.

Of de termijn van 10 jaren, die thans voor fixatie gekozen is, in 's Lands belang, niet zal blijken voor sommige streken zonder bezwaar te kunnen worden gesteld op 15 jaren, zal de toekomst moeten leeren.

In de Preanger is tot dusver gebleken, dat een herziening na 10 jaren dringend noodig is.

Dat die fixatie van den aanslag voor 10 jaren in het nadeel van 's lands schatkist kan zijn, zooals in de stelling wordt medegedeeld, is reeds lang bekend.

Ware den heer Nieuwenhuys ook de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie bekend geweest, telkens moet datzelfde weer herhaald worden, dan zoude hij geweten hebben dat de schatkist, juist om die fixatie, die zulk een weldaad voor de bevolking is, toch maar te kunnen behouden, een deel van haar inkomsten *met opzet* heeft prijs gegeven.

In de Preanger-Regentschappen is nl. gebleken, dat de tegenwoordige landrente-aanslag hier en daar zoo buitengewoon laag is, dat zij eerst over *tientallen* van jaren zoude worden wat zij moest zijn, indien stipt de hand werd gehouden aan het voorschrift in art. 8, alinea's 3 en 4:

(3). „De eventueel op te leggen verhoogingen van de belasting der „sawahs zullen voor elk tijdvak, waarover zij wordt vastgesteld en „voor elke desa niet meer bedragen dan 25 percent".

(4). „In buitengewone gevallen kan de Gouverneur-Generaal gelasten eene verhooging op te leggen van meer dan 25 percent".

Toen de Preanger-landrente-ordonnantie over Java en Madoera zoude worden uitgebreid, werd dan ook het denkbeeld geopperd alinea 4 te doen luiden:

„In buitengewone gevallen is de Gouverneur-Generaal bevoegd eene „verhooging toe te passen van meer dan 25 pCt. en te bepalen *dat „die verhooging in het betrokken belastingtijdvak geleidelijk, met periodieke „stijging, worde opgelegd*".

Naar aanleiding van dit voorstel werd overwogen:

Met het voorstel inhoudende dat die verhooging (van meer dan 25 pCt.) in het betrokken belastingtijdvak geleidelijk, met periodieke stijging kan worden opgelegd, wordt beoogd, spoediger dan anders het geval zoude kunnen zijn, te geraken tot het volle belastingbedrag,

dat in een gegeven geval naar billijkheid kan worden geheven, maar hier staat tegenover dat de beoogde fixatie van het belastingbedrag voor de verschillende grondstukken gedurende een zeker aantal jaren er door wordt geschaad.

Dit nu ware zeer te betreuren, daar het juist zulk een groot belang is voor de landbouwers om precies te weten waar zij aan toe zijn en hen niet bloot te stellen aan herhaalde veranderingen in hun belastingbedrag, waardoor zij beter gevrijwaard zijn voor knoeierijen der belastinginners.

Het was ook wel deze overweging welken den toenmaligen leider van het landrente-onderzoek aanvankelijk bracht tot zijn voorstel om slechts ééne tusschentijdsche verhooging (van vijf jaren) toe te laten, doch verre verkieselijk kwam het voor, ook hiertoe niet over te gaan en het beginsel der fixiteit voor 10 jaren geheel onaangetast te laten, enz.

Het voorstel tot periodieke stijging binnen het belastingtijdvak werd verworpen.

De adviseurs der Regeering, zonder onderscheid, bleken in het belang der bevolking, de hoogste waarde te hechten aan een groote mate van fixiteit der belasting en de Regeering achtte het geen overwegend bezwaar, dat door de nastreving van dat desideratum het wat langer [1]) zal duren alvorens het rationeel geachte percentage wordt bereikt.

Nu zoude er niets tegen zijn, dat de heer Nieuwenhuys eenzaam op de hoogte stond met zijne meening, dat een voor 10 jaren gefixeerde aanslag uit den booze is en een jaarlijks wisselende aanslag het maximum van billijkheid en geluk voor den *Javaanschen* landbouwer en de *Nederlandsch Indische* schatkist, maar dan had hij in zijn betoog ook niet mogen zwijgen over de op Java geldende voornaamste bezwaren tegen dien jaarlijks wisselende aanslag, nl. dat de eenvoudige Inlandsche landbouwer niet meer precies zal weten waar hij aan toe is en niet meer zooveel mogelijk gevrijwaard zal zijn voor knoeierijen der belastinginners en verder dat de landrente-administratie bij de nieuwe regeling zulk een enormen omvang heeft gekregen, dat het niet mogelijk zoude zijn die ieder jaar voor een goed deel te vernieuwen [2]).

[1]) Zoolang het slechts „wat langer" duurt is die periodieke stijging inderdaad onnoodig. Wanneer echter, zooals de praktijk aantoont, dat „wat langer" voor sommige desa's blijkt een menschenleeftijd en meer te zijn, zal, bij wijze van uitzondering, een periodieke stijging als bedoeld wel onvermijdelijk zijn.

[2]) N. B. De Controleurs bij het praktische Binnenlandsch Bestuur werkzaam in streken, waar de nieuwe landrenteregeling reeds werd ingevoerd, zouden kunnen medepraten van den enormen arbeid, die daarbij moet worden geëischt van het geheele bestuurspersoneel, met inbegrip der desabesturen.

Het zoude mij te ver voeren door vermelding van de landrente boekhouding aan te toonen van welken omvang die is.

Wat de gemiddelde marktwaarde der padi betreft, heeft het landrente-onderzoek langzamerhand de praktijk aangenomen, van alle maanden van het jaar, die drie maanden in aanmerking te nemen waarin het padi-product het goedkoopst is, dat is de maand waarin de oogst begint en de twee volgende maanden, omdat alsdan de verkoop van padi kan geacht worden onder meer normale omstandigheden plaats te hebben dan in de overige maanden van het jaar.

Derhalve *jaarcijfers*, zooals de stelling f schrijft, worden niet gebruikt en het spreekt van zelf, dat die prijzen der goedkoopste maanden minder fluctueeren dan de jaarcijfers.

De schrijver der beschouwingen wenscht een jaarlijkschen aanslag met een padiprijs over één maand, de maand *na* den oogst, dat is Augustus in Salatiga.

Daargelaten of dat billijk is en het niet beter zoude zijn drie [1]) maanden te nemen, zooals het landrente-onderzoek thans doet, moet mij toch al aanstonds de opmerking van het hart, dat de heer Nieuwenhuys ook gebruik maakt van een *gemiddelde* marktwaarde, nl. het gemiddelde van den prijs der *vier* passerdagen in de maand Augustus en misschien nog wel van de verschillende passers in Salatiga (contrôle-afdeeling of district).

Is b.v. in Salatiga het *gemiddelde* over Augustus van *f* 3.— verkregen uit de prijzen der passerdagen ad bijv. *f* 2.80, *f* 2.90, *f* 3.10 en *f* 3.20, dan heeft de heer Nieuwenhuys ook bij zijn systeem in het eene geval 20 cent te veel en in het andere 20 cent te weinig in rekening gebracht.

Daar de Inlanders voorts wel niet zullen wachten met padioogsten en verkoopen op den juisten dag, waarbij de padiprijs door den Controleur moet worden vastgesteld, doch al dan niet een deel van den oogst verkoopen, naar gelang van plaatselijke en persoonlijke omstandigheden, zullen zij ook bij toepassing van het denkbeeld van den Heer Nieuwenhuys niet gelijk hij wenscht, belasting betalen, naar hetgeen zij „*in het handje*" krijgen.

De Inlander, die tot over de ooren in schulden steekt, is wel eens

---

[1]) N. B. De Inlanders planten niet overal in het district op denzelfden dag en aangezien de padi op de hooger gelegen terreinen bovendien langer tijd noodig heeft om te rijpen dan op de lager gelegen gronden, loopt de padi-oogst gewoonlijk niet in één maand af, maar in 2 à 3 maanden.

Het spreekt vanzelf, dat als verkoop van padi voor den landbouwer noodzakelijk is, dit plaats heeft, rekening houdende met het tijdstip van den oogst, en *niet* rekening houdende met het tijdstip waarop de padiprijs wordt vastgesteld.

genoodzaakt aan zijn geldschieter te verkoopen voor *f* 2.80, maar de landbouwer, die er wat beter voorstaat, verkoopt òf in het geheel niet òf wacht tot de prijs bijv. *f* 3.20 is geworden.

Over zijn eigen systeem zoude de schrijver der beschouwingen dus ook kunnen schrijven:

„Enkele dezer verschillen zullen den Europeeschen lezer zeer gering „toeschijnen en dat zijn zij dan ook; de grootere verschillen zullen „natuurlijk sprekender zijn: maar op een oogst van 450.000 pikols „'s jaars (22 pikols per bouw van 21.000 bouws 's jaars) leveren zelfs „die kleine verschillen nog een aanmerkelijk bedrag op".

Wat ten slotte die geheele oogst van 450.000 pikol padi, die in de districten Salatiga en Tengaran van de contrôle-afdeeling Salatiga worden geproduceerd, nu ter zake doet, is raadselachtig, want men heeft bij de beoordeeling dezer aangelegenheid slechts te maken met de *belasting* van het *individu*.

Voor die belasting wordt toch geen 450.000 pikol padi verkocht!

Evengoed zoude men kunnen schermen met de millioenen pikols padi, die op geheel Java worden geproduceerd en nog grooter cijfers voor den dag kunnen brengen.

De schrijver der beschouwingen heeft zijn critiek geresumeerd in een aantal stellingen. Die stellingen zijn hierboven onder het ontleedmes gelegd en daarbij is bevonden:

dat stelling I en stelling IIg ten eenemale onvolledig zijn behandeld geworden, wegens onbekendheid met de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie;

dat de stelling IIa denkbeelden bevat, die ten eenemale onuitvoerbaar zijn en ten deele zelfs op eene foutieve gedachte berusten, terwijl de denkbeelden worden toegelicht met een absoluut onjuiste voorstelling van de wijze waarop het landrente-onderzoek thans wordt verricht;

dat de stelling II sub b veilig achterwege had kunnen blijven bij eenige kennis van de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie;

dat de stelling II sub c gedeeltelijk onjuist is en hetgeen in de toelichtende beschouwingen als verbetering wordt aanbevolen, praktisch onuitvoerbaar en foutief gedacht is;

dat de stelling II sub d geheel en al onjuist is, wegens onbekendheid met de strekking der landrente-voorschriften, die uit de wordingsgeschiedenis dier voorschriften, bestudeerd hadden kunnen worden;

dat de stelling II sub e gedeeltelijk een reeds lang bekende zaak vermeldt zonder dat een wezenlijke verbetering wordt aangegeven, terwijl overigens de stelling doelt op een kwaad dat schromelijk overdreven wordt;

dat de stellingen f en h onvolledig behandeld zijn geworden, wegens onbekendheid met de wordingsgeschiedenis der landrente-ordonnantie waarin de bezwaren tegen die stellingen reeds worden gereleveerd en gedeeltelijk onjuist zijn wegens onbekendheid met de huidige landrente techniek.

Mijn critiek wensch ik ook te eindigen met eene stelling, waarvan ik de juistheid in het vorenstaande meen te hebben aangetoond en wel deze:

Het is niet mogelijk over de „landrente-ordonnantie" naar eisch een studie te schrijven, zonder te weten *hoe* die verordening tot stand is gekomen en zonder zelfs te weten *welke* de motieven zijn geweest om den tekst vast te stellen, zooals deze in het Staatsblad luidt.

Weltevreden, Mei 1909.

De Minahassa en Noord-Celebes.

(Slot).

Met betrekking tot de bevolking der Minahassa in haar huidigen toestand, geeft onze zegsman toe, dat zij voorzeker gebreken heeft en groote ook en dat hij de laatste zal zijn om dat te ontkennen. „Daartegenover staan echter vele goede eigenschappen: haar zachte geaardheid, vooral in tegenstelling met vele andere stammen, hare volgzaamheid, hare hulpvaardigheid, hare gastvrijheid, hare getrouwheid. Er zijn niet veel streken, zelfs in Europa, waar men zich zoo weinig schuldig maakt aan misdrijven; men kan het geheele land doorreizen zonder eenig kwaad voor persoon, have of goed te duchten te hebben. Ook de goede wegen, de nette woningen maken een aangenamen indruk. Het is niet te ontkennen dat men vroeger de Minahassers wel eens te veel in de hoogte heeft gestoken,; er bestaat waarlijk geen aanleiding om hen zoo uitbundig te prijzen, als waren ze model-menschen, maar evenmin om hen te declineeren, zooals tegenwoordig maar al te dikwijls geschiedt. Men eische toch niet te veel van de Minahassers! Ook is het Christendom bij zeer vele Minahassers nog niet tot het innerlijke gemoedsleven doorgedrongen, maar er is een niet onbelangrijke kern van lieden, die het waarlijk meenen met hun godsdienst en diensvolgens leven; die onmiskenbaar een goeden invloed uitoefenen op het overige deel der bevolking en langzamerhand een Christelijken stempel hebben gedrukt op de geheele Inlandsche maatschappij aldaar."

Of de lasterzucht er zooveel weliger tiert dan in andere streken wordt betwijfeld, terwijl het schrijven van anonieme brieven ook elders veelvuldig voorkomt; Palembang, Pontianak, Ambon en andere plaatsen zouden in deze kunnen medespreken.

Pronkzucht en verkwisting zijn zeker groote ondeugden, doch het valt te betwijfelen of juist in dit opzicht de Minahassers op den voorgrond treden, als men in aanmerking neemt dat deze kwalen bij Oostersche volken vrij algemeen zijn. Men heeft deze aangelegenheid niet uit het oog verloren en een Spaarbank opgericht, speciaal voor Inlanders. Deze verkeert in bloeienden toestand. De agenten zijn besturende ambtenaren, hulppredikers en zendelingen, terwijl eene Hulpbank het hare doet om den Inlander waar noodig te steunen en hem uit handen van woekeraars te houden.

Het blijkt voorts dat zindelijkheid geen volksdeugd van den heidenschen Minahasser was, bepaaldelijk niet op het lijf, doch in dit opzicht is veel verbeterd. Op de meer beschaafden en gegoeden is de klacht niet meer van toepassing en hij die op tournées bij kleine hoofden zijn intrek moet nemen, zal menigmaal verbaasd staan over de daar heerschende zindelijkheid. In de districten Tonsawang, Tomposso en Romoön heeft men nog enkele heidensche negorijen en als men duidelijk zien wil wat de samenwerking van Bestuur en Zending tot stand bracht, dan bezoeke men deze en vergelijke ze met die welke Christen zijn geworden.

Leerzaam wordt ook de vergelijking genoemd met de toestanden in het aangrenzende landschap Bolaäng-Mongondo. De bewoners daarvan stonden vroeger zeker niet op een lageren trap van beschaving dan de Minahassers. Maar het Bestuur bemoeide zich tot voor weinige jaren niet met de binnenlandsche aangelegenheden van dat land. De bovenlanden waren tot voor korten tijd vrij wel onbekend, eerst ongeveer acht jaren geleden werd een controleur in het binnenland geplaatst. De eerste zendeling vestigde zich in dat landschap nu ongeveer vijf jaren geleden; vroegere verzoeken van het Genootschap om er te evangeliseeren waren uit vrees voor rustverstoringen afgewezen. Bij zijn komst vond de controleur er algeheele regeeringloosheid, de bevolking op allerlei wijzen gekneveld door hoofden en adellijken; deze zoowel als de bevolking gedemoraliseerd door het gebruik van opium, waaraan mannen en vrouwen, zelfs kinderen verslaafd waren. Moord en doodslag was er als het ware aan de orde van den dag; door roof en diefstal was niemand zeker van zijn eigendom; hoofden en bevolking waren verslaafd aan hanengevechten en dobbelen; slavernij en pandelingschap waren er in vollen bloei. Van eenige beschaving was bitter weinig sprake, met uitzondering van degenen, die te Menado waren blijven hangen en aldaar de scholen hadden bezocht, meest familieleden en hoofden. Overigens waren de menschen onzindelijk, brutaal in hun optreden, wraakgierig en weinig te vertrouwen. Vergeleken met hen maakten de Minahassers, ondanks de „inpomping" van Christelijke beginselen en onderwijs een goed figuur.

Wat de resultaten van het onderwijs op de scholen in de Minahassa betreft, personen, die deze herhaaldelijk bezochten, ontvingen den indruk dat het onderwijs op de meeste scholen goed gegeven wordt en de verschillende inspecteurs van onderwijs zullen ongetwijfeld die meening deelen en zeker verklaren dat er onder de Inlandsche onderwijzers goede krachten gevonden worden.

„De scholen worden, niettegenstaande er leer- noch schoolplicht bestaat, vrij goed bezocht en de resultaten geven reden tot tevredenheid. De Maleische taal wordt er onderwezen, op de volksscholen (tweede klasse scholen) ook de landstaal. Men weet, dat het zuivere Maleisch op Malakka en in den Riouw-Lingga-Archipel wordt gesproken en dat ook de taal der voornaamste, meest gelezen, producten der Maleische literatuur veelal als een maatstaf voor zuiver Maleisch beschouwd wordt. Dit zuivere Maleisch is echter nog steeds niet grondig beoefend, ook omdat er slechts enkele goede uitgaven van zoogenaamde Maleische klassieken zijn. De Bijbelvertaling en schoolboeken laten nog veel te wenschen over; want het is er ver van daan, dat zij in zuiver Maleisch geschreven zijn. Zuiver Maleisch is ook in de Minahassa niet bekend, ofschoon de taal daar niet zóó verbasterd is, als in sommige andere streken van den Indischen Archipel. Men spreekt wel eens van Hoog-Maleisch en Laag-Maleisch, die onderscheiding is echter verkeerd; er is slechts één Maleisch, het literair Maleisch, het Maleisch, dat op Malakka en in den Riouw-Lingga-Archipel gesproken en geschreven wordt; wat men Laag-Maleisch noemt is eene verbastering van het Maleisch door vreemdelingen en wordt als spreektaal gebezigd in de verschillende deelen van Ned.-Indië."

„Op de scholen wordt zooveel mogelijk het literair Maleisch onderwezen, terwijl op de catechisatie geleerd wordt welke beteekenis er gehecht moet worden aan de verschillende Arabische woorden en uitdrukkingen, die in den Maleischen Bijbel voorkomen. De bewering als zoude de Bijbel voor het volk onverstaanbaar zijn, moet afgewezen worden; zij, die de school en de catechisatie bezocht hebben, kunnen ook den Bijbel voldoende verstaan. Bij dit alles blijft het Maleisch een vreemde taal, zeer noodig voor hunne aanrakingen met vreemden om hen in staat te stellen zich met anderer beschaving bekend te

maken en daarvan te profiteeren; de landstaal (het z. g. Alifoersch) is echter nog altijd de taal der samenleving en van het familieleven in de Minahassa. Het aangeleerde Maleisch wordt niet geheel weggeworpen, maar in het intieme leven stelt men er prijs op zijne eigene taal te gebruiken. En de landstaal leeft en bloeit, terwijl ze volgens deskundigen (Graafland, Schwarz, Dr. Adriani) in ontwikkeling en taalkundige vormen volstrekt niet lager staat dan het Maleisch. De tegenwoordige richting is dan ook om die landstaal, zonder evenwel het nuttige Maleisch los te laten, meer tot haar recht te doen komen."

Het onderwijs in de Minahassa vereischt groote uitgaven; van de pogingen om hierin verandering te brengen is boven reeds gewag gemaakt. Het is niet te ontkennen dat in de laatste jaren het budget van de Minahassa zelf een niet onbelangrijk tekort aanwijst, hetwelk door den heer Van Kol op ± *f* 250.000 's jaars werd berekend.[1]) In vroegere jaren, toen er nog winst op de koffiecultuur gemaakt werd, was dit anders. In 1854 was de winst op 23.000 pikols koffie *f* 700.000 en later bedroeg de oogst toch nog een 20.000 pikols, waarop per pikol ongeveer *f* 20.— verdiend werd. Ten laatste ging, zooals beneden nader vermeld zal worden, de koffiecultuur teniet.

Er zijn er die redeneeren dat de Minahassa zelf wel een schadepost oplevert maar dat deze, als de geheele residentie Menado genomen wordt, niet zoo groot is en de voorstanders van de ontwikkeling van land en volk dringen er op aan dat men de Minahassa het noodige niet moge onthouden en dat men in aanmerking moet nemen dat de algemeene kas vroeger toch van de overschotten door de koffiecultuur geprofiteerd heeft.

Hoezeer de uitgaven voor scholen zijn toegenomen kan blijken uit onderstaande opgaven, vermeld in het Aardr. en Stat. Wbk. van Veth (1863) deel II bl. 467: In 1842 waren er 50 Genootschapsscholen en 10 Gouvs. scholen, waarvan de onderwijzers respectievelijk door het Ned. Zendelinggenootschap en het Gouvernement bezoldigd werden. Aan die scholen, onder toezicht van de zendelingen Riedel, Schwarz, Mattern en Herrmann, zoude in dat jaar volgens rekening *f* 2500.— besteed zijn, terwijl er 4000 leerlingen ingeschreven waren en 2535 leerlingen de scholen geregeld bezochten. In 1849 vindt men 79 Genootschapsscholen, 12 Gouvs. scholen en voor het eerst 21 Negorij-scholen, in het vorige jaar door Resident Van Olpen opgericht, waarvan de onderwijzers door de negorij bezoldigd werden. De uitgaven worden dat jaar vermeld als volgens rekening (vermoedelijk van het Genootschap alleen) te hebben bedragen *f* 3000.— Voor 1856 zijn vermeld respectievelijk 97, 12 en 18 der drie soorten scholen, onder toezicht van de zendelingen Riedel, Rooker, Schwarz, Wilken, Linemann, Ulfers en Graafland met een bedrag van *f* 5000.— volgens rekening besteed en *f* 657.— aan de onderwijzerskweekschool, die het eerst in 1853 wordt vermeld.

Het is met dit gewest een lastige quaestie geworden. Als men den indruk nagaat van ooggetuigen, dan is het de vraag of in den aard van het volk in de laatste 40 of 50 jaar veel verandering is gekomen. Men behoeft het bekende werk van den heer N. Graafland over de Minahassa slechts op te slaan, dat verscheen in 1867, om daar een karakteristiek van de Alfoeren te lezen, die nog niet geheel verloren schijnt gegaan. Na grootendeels zijn instemming betuigd te hebben met eene uiting van den heer Van Spreeuwenberg van 1845, voorkomende in Jg. VII. van het *Tijdschr. v. Ned.-Indië*, dat ze uit beginsel goed noch kwaad doen, zegt de heer Graafland dat veel wat zij doen hun een-

[1]) Uit onze Koloniën, deel I bl. 328.

maal gewoonte is geworden. Goed doen zij niet uit beginsel, omdat noch hun wetten of gebruiken, noch hun godsdienst van eenig bepaald beginsel uitgaan en dat ook niet eischen.

Toch blijft de schrijver beweren, dat de Alifoeren van de Minahassa goede menschen zijn, al sluit hij zijn oogen niet voor het kwaad dat zij als heidenen in overvloed bezitten. Hij wil niet zeggen, dat het bij de Christenen niet meer bestaat, doch hij spreekt van hen als heidenen omdat zij daardoor in zoover te verontschuldigen zijn en „om daardoor te toonen een eerlijker maatstaf voor hun goed en kwaad te willen bezigen dan sommige tegenstanders van het Christendom en de evangelisatie, welke die heidensche ondeugden willen doen voorkomen, als ontstaan door het Christendom, als ware de Christelijke godsdienst de kweekplaats van veel en afschuwelijk kwaad". En terwijl de schrijver zich wel zal wachten als vrucht van het Christendom te noemen, wat er werkelijk goeds op heidenschen bodem gewassen is, wil hij dat ook bekend zij, wat ondeugden er onder het volk bestonden, vóór het Christendom hier nog zijne weldadige kracht had uitgeoefend.

Wanneer nu wordt nagegaan wat voor goeds hij in de Minahassers vindt, dan treedt de schrijver in bijzonderheden over hunne zachte geaardheid, gehoorzaamheid, of beter het volgzaam en gedwee zijn, eene onderdanigheid, die geen onderscheid maakt of wat hun bevolen wordt goed of kwaad is Hier wordt hunne gehoorzaamheid bepaald goedigheid en de schrijver acht deze geen deugd, daar zij niet gehoorzaam zijn uit beginsel. Eene andere goede hoedanigheid is hunne hulpvaardigheid, waarmede hunne gastvrijheid nauw verband houdt. Waar de inlanders geringe zorg voor hun zieken hebben en nog minder voor anderen, met wie zij in geen betrekking staan, zou men daardoor licht tot het besluit komen, dat de Alifoer ongevoelig is, doch de schrijver verklaart zich tegen dat besluit als men daardoor moet verstaan, dat hij van gevoel geheel ontbloot is. „Moge hij ook fijnere uitingen des gevoels, zooals wij die herkennen in medegevoel, meêwarigheid en medelijden missen, toch is hij inderdaad niet onvatbaar voor echt-menschelijke, ja zelfs verheven indrukken".

Terwijl toegestemd wordt „dat zij soms onder de schoonste voorstelling stomp en onverschilllig hunnen blijven, tot het u begint te verdrieten", kan de schrijver meer rechtstreeks hun schaamte- en eergevoel prijzen, dat onder de Christenen gewijzigd, uitgebreid en verbeterd is.

Na een en ander uitvoerig behandeld te hebben laat de heer Graafland ook hunne minder goede en slechte eigenschappen volgen: de ondeugden, die in vroegeren en lateren tijd kenmerken waren van het Minahassisch volkskarakter. Om der waarheid wille moet hij die evenzeer in al hare naaktheid aantoonen, gelijk hij het goede onder hen zonder beperking beschreven heeft.

De zachtheid ontaardt allereerst in lafheid, waardoor zij alles verdragen wat men hun wil aandoen, tot zelfs schreeuwende onrechtvaardigheden. Uit laffe vrees zullen zij dikwijls de waarheid verzwijgen ja zelfs loochenen. Lage kruiperij maakt hen onwaar, onrechtvaardig en slecht. Door hunne kruiperij voor hunne meerderen worden zij hard en slecht voor hun gelijken. In het eene oogenblik kunnen zij met een slaafsche vrees kruipen voor hun meerderen en die vleien, en in het volgende zullen zij dubbel hunne macht met looden zwaarte op hun minderen doen drukken.

De schrijver oordeelt dat het Christendom en een goed bestuur hierin reeds verbetering hebben gebracht. Door knoeierijen uit te roeien, heeft het laatste medegewerkt om een gevoel van eigenwaarde en recht bij het volk aan te kweeken. „Een goede beschaving en de godsdienst bovenal zal dit behoeden voor de buitensporigheden, die een verkeerd begrip van rechten zouden kunnen veroorzaken".

Tegenover de zachte geaardheid van den Alifoer, heeft de schrijver een andere eigenschap te noemen, die met eenige uitzonderingen bijna algemeen is. Hij heeft die meermalen met den naam van wreedheid hooren bestempelen. Maar — wreedheid is een verschrikkelijk woord, kwalijk passend bij eene zachte geaardheid — men noeme het zooals men wil: zij vinden er een genoegen in dieren te kwellen. In dit opzicht is het volk ontbloot van fijner gevoel. De kinderen kwellen de kippen, men laat het toe. „Om een varken te verjagen, werpen zij het met gepunte bamboes, versperren het liefst den weg, brengen het eenige wonden toe en kunnen het dan over de heg werpen, opdat het een goed heenkomen zoeke of sterve. De ergste wond op den rug van een paard, verhindert hen niet het te berijden of er zware lasten op te vervoeren en voorzorgen nemen zij niet. Zij, die karren afvoeren, kunnen de vermoeide trekbeesten wonden slaan, dat het u aan het hart gaat. Soms bezwijken de dieren onder hunne slagen. . ."

En wat zal de schrijver zeggen van hun bloeddrinken bij enkele fosso's, het koppensnellen in koelen bloede, het „fijnhakken" (tumoktok) van eenen levend gevangen vijand bij sommige gelegenheden? Waar een en ander nu wel verdwenen zal zijn, is het onnoodig hier verder op in te gaan. Alleen wordt nog gewezen op hetgeen gezegd wordt over hun verraderlijkheid en listigheid. Of dit onder de Christenen reeds beter is? „Ja en neen" zegt de schrijver. Waar het Christendom in oprechtheid is aangenomen, daar heeft het ook onder hen waarheid en oprechtheid aangekweekt. . . . „Zij zijn echter nog weinigen". Met list en bedrog hangt ontrouw te zamen. Zij kennen geen trouw noch die aan een gegeven woord of belofte, noch die om schulden te voldoen, noch om zich aan personen of eene zaak te hechten. Naarmate het geweten des volks meer zal ontwikkeld en veredeld worden, verwachtte de schrijver dat ook hierin verbetering zoude komen.

Dat de diefstal weinig bij hen voorkomt, verklaart hij uit hun weinige behoefte aan het bezit van goederen. Dat die zou zijn toegenomen met de veldwinnende beschaving wordt nog niet als bewezen beschouwd, doch het zou verklaarbaar zijn bij diegenen, die zich meer aangetrokken voelen door het zinnelijke dier beschaving dan door het geestelijke van het Christendom. Zij leeren behoeften en begeerten kennen, die de beschaving medebrengt, zonder dikwijls de middelen te bezitten om daaraan te voldoen en nog minder de kracht om ze weerstand te bieden.

Een soort van dieverij, die zij niet als diefstal aanmerken, is bij hen tamelijk algemeen. De schrijver bedoelt de dagdieverij, waarbij men slechts aan luiheid te denken heeft. „Ja, lui zijn zij" zegt hij — „misschien niet in vergelijking met veel andere volken van den Indischen Archipel, maar wel bijv. in vergelijking met de Chineezen. Zij werken omdat de nood dwingt. Zonder noodzakelijkheid komen zij tot niets, zelfs niet tot het bewerken hunner eigen tuinen".

Met luiheid staat onzindelijkheid dikwijls in zeer nauw verband. De heidensche Alifoer is vuil in een ergen graad. Die onzindelijkheid is dikwijls oorzaak van vele ziekten en bij epidemieën van een schrikbarend getal sterfgevallen. Met de beschaving en het Christendom is in het uiterlijk van den Minahasser eene gansche verandering ontstaan, daarvan getuigden toen reeds onbevooroordeelde reizigers en schrijvers.

Aan zindelijkheid ontbrak het bij de Christenen niet en al mogen zij de zwarte kleedingstukken bij plechtige gelegenheden wat dikwijls gebruiken, in den regel neemt toch de lichte kleeding de overhand, en die is altijd net en zindelijk.

Dat die zindelijkheid ook in het vaatwerk begint uit te komen wordt uit

ervaring bevestigd, doch zij is nog niet algemeen. In het inwendige der huishouding ontbrak daaraan toen nog veel. En daarbij denkt de schrijver aan eene schromelijke onverschilligheid als een karaktertrek van het volk, die vroeger onbegrijpelijk algemeen was. Wanneer men het uitvoerige betoog van den zendeling Graafland verder overziet dan zijn, met ondankbaarheid en wangunst die behooren bij het hoofdkenmerk van hun zedelijk en maatschappelijk bestaan — namelijk van in den uitersten graad zwak te zijn — zoowat alle trekken der sombere schilderij van het karakter der Alifoeren hier aangegeven.

Om de lieden zooveel mogelijk recht te doen wedervaren, volgen hier eenige citaten uit den lateren druk van het werk van Graafland, in 1898, dus 30 jaar later, uitgegeven.

„De aanneming van het Christendom brengt niet *dadelijk* eene *inwendige* metamorphose te weeg. Wel is er bij enkele ouden ook dadelijk een zinsverandering waar te nemen; daar is meer overtuiging en de verandering grijpt dieper aan, maar bij de meesten bepaalt de verandering zich aanvankelijk bij het *uiterlijke*, ook van handelingen. De *zedelijke* factor kan eerst *later* en langzamerhand onder den invloed van de heiligende kracht des Evangelies komen". (1ste deel blz. 166). En verder: „De bedrijvigheid, die uit een en ander ontstaat, toont dat het volk is wakker geworden, en de eerste schrede heeft gezet op de baan der ontwikkeling. De Minahassa gaat vooruit, en het volk wil dit. Vrije ontwikkeling is thans de grootste behoefte.

„Het is niet te ontkennen, dat in de opvoeding van volken, als van het individu, vele banden de ontwikkeling in den weg staan".

„Het volk der Minahassa, vroeger door de menigte van banden aan alle zelfontwikkeling vreemd, en het gevoel van vrijheid in geen enkel opzicht kennende, deed de mindere man niets dan op bevel. Uit dien toestand is hij thans bevrijd en heeft hij nog alleen behoefte aan vrijer beschikking over zijn tijd". (1ste deel blz. 198).

„Wat schoone vorderingen de Minahassa in een tijdsverloop van vijftig jaren gemaakt heeft, is moeilijk te gissen; men moet het gezien hebben. Dat afgelegen hoekje grond is, alleen om dien snellen vooruitgang, de aandacht dubbel waard. Het is als ware het aangeraakt door eene machtige tooverroede, zoodat woeste gronden zijn herschapen in bebouwde akkers, ordelooze nederzettingen in schoone negorijen, ruwe boschpaden in gemakkelijke wegen. Leven en bedrijvigheid hebben de doodsche eenzelvigheid verdrongen; vrede en rust heerschen in plaats van oorlog en vrees; het rijk der duisternis maakte plaats voor het gezegend rijk des lichts.

„Ziedaar de eerste gewaarwordingen, die gij verkrijgt bij het binnenrijden van de negorij Tomohon en van zoo menige andere. Die orde en regelmaat, die zucht naar netheid en verfraaiïng, en bij dat alles dat hechte, dat u hier voor oogen treedt, zeggen u reeds aanstonds, dat gij niet meer in de oude heidensche Minahassa u bevindt. En als gij dan dat woelige, rustelooze heen en weer trekken van karren, voetgangers en ruiters ziet, dan verbeeldt gij u gemakkelijk, dat gij verplaatst zijt in een groot welvarend dorp aan een druk bezochten handelsweg". (1ste deel blz. 261).

En eindelijk nog dit:

„In de Minahassa behoeft men niet te vragen, wat het Christendom en de beschaving hebben uitgewerkt; men ziet overal de sporen van hunnen gezegenden invloed. De ruwe bolster is aangetast en reeds bijna geheel verdwenen. Geen koppen worden er gesneld en geen menschenbloed wordt meer gedronken;

rust en vrede heerschen thans alom; het volk begint langzamerhand te ontwaken uit den langen doodslaap, de onverschilligheid begint te wijken; nijverheid en welvaart nemen toe, luiheid maakt plaats voor vlijt en onreinheid voor zindelijkheid; de heidenen zoeken naar zaligheid hunner zielen en de Christenen leeren goed doen uit beginsel. Men kome en zie, en leere hier de beslissing kennen van het vraagstuk of het goed zij den heidenen het Evangelie te brengen. Men zoeke eene bevolking, die in zoo korten tijd zulke snelle vorderingen heeft gemaakt, men wijze in den Indischen Archipel eene bevolking, die gehoorzamer en getrouwer de bevelen des Gouvernements nakomt, en de ongerijmde vrees, door niets degelijks gerechtvaardigd, dat het gevaarlijk zij uit staatkundig oogpunt de Evangelisatie toe te laten, zal geheel verdwijnen". (1ste deel blz. 427).

In verband met deze uitspraken, deelt men ons mede dat Graafland in 1851 in de Minahassa kwam, waar hij zich het eerste te Sonder vestigde en later te Tanawangko, waar hij aan het hoofd kwam van de Kweekschool voor Onderwijzers van het Genootschap. In 1884 werd hij benoemd tot Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs, standplaats Tondano. In 1896 overleed hij te Batavia, na korten tijd te voren ontslag uit 's lands dienst te hebben genomen.

„De getuigenis van iemand als Graafland kan niet weggecijferd worden, legt integendeel veel gewicht in de schaal, vooral daar hij toonde ook de minder goede eigenschappen van de Minahassers wel degelijk te voelen. In ieder geval staat het, volgens zijn getuigenis, met den Minahasser op verre na zoo treurig niet als Maurits Wagenvoort wil doen gelooven. De sombere schilderij van de karaktertrekken der Alfoeren in dien tijd is niet meer zoo algemeen van toepassing op de tegenwoordige Minahassers; ontegenzeggelijk kunnen deze tot de meest beschaafde volken in den Indischen Archipel gerekend worden". Aldus onze zegsman.

„In de Minahassa heeft het Nederlandsch Zendeling-genootschap een arbeidsveld gevonden zóó rijk gezegend, dat zelfs een bevoegd Duitscher, Dr. A. Schreiber, getuigen moet dat het de kroon van de Evangelische zending onzer eeuw in den Indischen Archipel is geworden", zegt Dr. E. F. Kruyf in de „Geschiedenis van het Nederl. Zendeling-genootschap".

Uit de geschilderde volgzaamheid en andere goede eigenschappen der Minahassers, zou men de conclusie trekken, dat zij vrij gemakkelijk tot het Christendom te brengen waren. In werkelijkheid moet dit echter niet zoo voetstoots zijn aangenomen. Zoo zag de zendeling Schwarz in het ressort Langoewan in de eerste tien jaren geen vrucht op zijn arbeid; jaren lang had de zendeling Wilken te Tomohon geen andere dan zijn huisgenooten, die naar zijn prediking kwamen hooren. „Nergens in de Minahassa kan van het Christendom gezegd worden, dat het „kwam, zag en overwon". Neen, de wijze waarop het gebracht wordt is niet berekend op verovering, zij beoogt zachte overreding, en zij die geroepen worden zijn te vrij gelaten in het aannemen of verwerpen, dan dat het eenigszins zou gelijken naar opdringen of eenigen dwang hoegenaamd". (Graafland 1e dr. blz. 155).

Dat de Minahassers evenwel gaarne die leer volgen, welke hun het minste inspanning kost, zoude men weder moeten afleiden uit de gemakkelijkheid, waarmede sommigen tot de Roomsch Katholieke kerk overgaan en waarover de meergenoemde zendeling Schoch zich beklaagt, die in zijne lezing die kerk beschuldigt, dat zij hier de tucht doodt. „Als bij ons", zegt hij, „een voorganger, een kerkeraadslid bestraffing heeft verdiend om zijn handel of wandel — dan gaat hij over naar den pastoor, dan vindt hij eer en aanzien bij de Roomsche gemeente, daar is het leven „makkelijker". De Roomsche kerk werkt niet meer

onder de heidenen, werft alleen onder de Protestanten. Zij staalt ook de zelfstandigheid niet. De kerken hoeven niet betaald. De jongelieden komen op mooie voorwaarden op de kweekscholen, de meisjes krijgen onderwijs van de zusters in de mooiste handwerken om niet." „'t Is iets vreeselijks", zeide deze spreker, „omdat wat saam hoorde te gaan, voor onze Christenen tot een bezoeking wordt. Maar het is een proefsteen voor de bevolking. En de overgangen, soms bij 60 of 70 tegelijk om nietige redenen, bewijzen hoe geestelijk zwak ze staat. Maar we kunnen onzen tucht-eisch niet laten varen. Want in een beginkerk juist is die broodnoodig."

Van andere zijde wordt hier bij aangeteekend, dat zulke overgangen van 60 en 70 tegelijk niet dikwijls plaats hebben, in de laatste kwart eeuw is zulks wellicht drie-, hoogstens viermaal voorgekomen. Overigens bepaalden zich de overgangen tot enkelen per jaar in verschillende gemeenten. Intusschen wordt het toelaten der Roomsche zending in een Protestantsch land een politieke fout geoordeeld.

Het verwijt dat de Roomsche kerk zooveel voor niets geeft, is veel minder van toepassing op de Zending: de kerken worden door de bevolking gebouwd en onderhouden, en ook het meubilair wordt door haar aangeschaft. Dit was mede het geval met de localen en het meubilair van de Genootschapsscholen, terwijl de leerlingen zich ook de school- en schrijfbehoeften moesten aanschaffen. De onderwijzers, tevens voorgangers in de gemeente, werden niet ruim bezoldigd, *f* 40 à *f* 120 's jaars, waarbij dan de gemeenteleden maandelijks wat rijst voegden. Door de toekenning van subsidie is de toestand dier scholen eenigszins gewijzigd. Overigens kan het niet geheel ontkend worden, dat de Regeering aan den eenen kant haar hand wat zwaar op de bevolking laat rusten (minimumbelasting *f* 6.50 per jaar en per persoon op 20-jarigen leeftijd en daarboven, om niet te spreken van de kortelings afgeschafte Gouvt. koffiecultuur) maar in andere opzichten het haar wel wat te gemakkelijk heeft gemaakt, vooral in zake het onderwijs. Langzamerhand moet dit veranderd worden en de bevolking er geleidelijk toegebracht om zelf meer moeite te doen. Het plan om de bevolking voor een deel te doen bijdragen in de kosten van den eeredienst. door bijv. de inlandsche leeraars gedeeltelijk door de betrokken gemeente te doen betalen, wordt door personen met de toestanden bekend niet kwaad gevonden, maar men moet zoo iets niet plotseling invoeren. Het moet geleidelijk gaan en in ieder geval moet men beginnen met de hoofdelijke belasting te verlagen en een lager minimum te stellen. Nu zouden de gemeenten zulks nog bezwaarlijk op zich kunnen nemen.

Hetgeen in verband met den beschavingstoestand, die hier beoogd wordt in de allereerste plaats noodig is, is het opwekken van hun geestkracht, het aansporen om door eigen kracht meer welvaart te bereiken. Onder de middelen daartoe wordt o. a. een ambachtsschool dringend noodig geacht, niet om te leeren dingen geschikt voor uitvoer te vervaardigen, doch omdat voldoend bekwame ambachtslieden, zooals timmerlieden en smeden, er schaars zijn en men veelal genoodzaakt is om, waar het gewone dagelijksche werkzaamheden betreft, de hulp van Chineezen in te roepen.

Aan dezen eisch schijnt voldaan te worden door de ambachtsschool te Kakas, die zich uitbreidt. Op de jaarvergadering v.h. Ned. Zend. Genootschap werd blijkens de *N. R. Crt.* van 13 Juli medegedeeld dat de directeur, de heer Notten, voornamelijk onderwijs in het timmeren geeft; een inlandsche smid geeft onderwijs in het smeden; voor de afdeeling wagenmaken, die veel belooft, daar zij een nieuwen tak van industrie in het leven roept, wordt op deze jaarvergadering een leeraar afgevaardigd.

Intusschen blijft volgens den geraadpleegden deskundige in de Minahassa de landbouw hoofdzaak en zoude volgens hem de rijstcultuur nog eene groote uitbreiding kunnen ondergaan als men technische hulp had voor het aanleggen van verschillende kleine irrigatie-werken; vooral op de sterk bevolkte hoogvlakten van Tondano, Tompasso, Kawangkoan, Sonder en elders.

Men krijgt echter den indruk, dat het met de cultuur van andere gewassen en producten voor de wereldmarkt vroeger beter gesteld was dan tegenwoordig. In een oud boek [1]) leest men hoe in dit land meer dan een halve eeuw geleden de meren overvloedig visch leverden en hoe er rijst, maïs, in de bovenlanden Amerikaansche aardappelen, aardnoten (arachis hypogaea), goemoeti- en sagopalmen, tabak, koffie en cacao voorkwamen. Van deze laatste werd ongeveer $^1/_4$ millioen Eng. ponden 's jaars voortgebracht, de Minahassa was destijds de eenige streek in den Maleischen Archipel, waar deze vrij teedere heester met succes werd gekweekt. De koffie was van de beste hoedanigheid en werd voortreffelijker geacht dan die van Java. Jaarlijks leverde dit land $1^1/_2$ millioen Eng. ponden koffie, doch toen reeds nam de productie af en dit werd niet verwonderlijk geacht omdat de cultuur een gouvernements monopolie was, waarbij de koffie geleverd werd voor 15 sh. per cwt. (ruim *f* 11 per pikol) en dat nog wel in gedeprecieerde koperen munt. De vruchtbaarheid van den bodem was opmerkelijk, zooals zulks in vulkanische streken meer voorkomt; daarbij scheen water geschikt voor irrigatiedoeleinden niet te ontbreken. Hoewel er geen ploegen, geen eggen en geen buffels waren en de veldarbeid alleen met de hand geschiedde, bracht het land meer rijst op dan het behoefde en voerde daarvan nog 40.000 cwt. (± 2000 ton) uit. De gewone vruchten van de westelijke eilanden van den Archipel, met inbegrip van doerian en mangistan kwamen er voor, doch door de ruwe en zorgelooze inboorlingen werd er weinig aandacht aan geschonken.

Omtrent de inboorlingen zelf wordt gezegd dat zij van hetzelfde Maleische ras zijn, als de andere inwoners van Celebes, maar dat zij een bijzondere en eigenaardige taal spreken en in beschaving ver beneden de Boegineezen en Makassaren stonden. Zij waren een eenvoudig, onschadelijk maar lui, smerig en arm volk en bestonden voornamelijk van sago, dat altijd een bewijs van armoede is.

Omtrent de koffie-cultuur verneemt men dat de eerste koffieboom te Rambokan geplant werd in 1796 door Bastian Enok, ingezetene aldaar, uit zaad door hem van Java medegebracht. Na 1809 begon men om het meer van Tondano op verschillende plaatsen de koffie vrijwillig aan te planten, zoodat in 1817 in genoemde streken ruim 80.000 boomen aangetroffen werden. In 1822 kwamen op last der Regeering eenige Javanen van Pasoeroean om de bevolking in de Minahassa onderricht te geven in de koffiecultuur. In dat jaar werd tevens bepaald, dat de koffie tegen *f* 10 den pikol aan den Lande behoorde geleverd te worden. Ongemerkt werd alzoo de koffie tot Gouvernementscultuur verklaard. De koffiecultuur was afwisselend bloeiend of kwijnend, naar gelang door het bestuur meer of minder de hand er aan werd gehouden. Men had jaren van 40.000 pikols, maar in den regel had men 12 à 15000 pikols. Alzoo ontstonden langzamerhand tuinen, wel op de inlandsche wijze aangelegd, maar die voldoende produceerden, terwijl de Menado-koffie op de Europeesche markt een hoogen prijs behaalde.

Ter kwader ure kwam de Regeering op het denkbeeld om er de koffiecultuur meer wetenschappelijk te drijven: zaadbeddingen moesten er zijn, groote plant-

[1]) A descriptive Dictionary of the Indian Islands & Adjacent Countries, by John Crawfurd, F. R. S. 1856, bl. 277

kuilen gegraven, terrassen aangelegd, de boomen op bepaalde afstanden worden geplant; maar het resultaat was dat de planten er in de eerste 2 à 3 jaren prachtig uitzagen, maar later begonnen te kwijnen en uitstierven. Zoo ging al dit plantsoen in 1879—1881 geheel verloren. Tot overmaat van ramp deed eenige jaren later de koffiebladziekte ook in de Minahassa hare intrede en weldra waren de meeste oudere tuinen daarmede besmet. De productie daalde natuurlijk enorm en was op het laatst niet noemenswaard, terwijl op niet al te verren afstand van de magazijnen geen geschikte gronden meer gevonden worden voor het aanleggen van nieuwe tuinen. Men was ten laatste genoodzaakt de koffiecultuur los te laten. Een ware lijdensgeschiedenis dus!

Dat de bevolking na die treurige ervaringen vrij wel genoeg had van die cultuur is waarlijk niet te verwonderen. Daarbij komt nog dat men op de sterk bevolkte hoogvlakte van Tondano, te Kawangkoan, Tomposso, Sonder, enz. dus juist in de streken hoog genoeg gelegen voor die cultuur, de gronden zeer noodig had voor de uitbreiding van den rijst- en maïsaanplant, welke producten het hoofdvoedsel der bevolking uitmaken.

Na de opheffing der gouvs. koffiecultuur werden de oude koffietuinen, die niet meer produceerden vrij algemeen voor laatstgenoemde cultuur gebezigd. Slechts op enkele gedeelten er van werden nieuwe vrijwillige koffie-aanplantingen aangelegd, zoomede in de nabijheid van verschillende magazijnen in de districten Tompasso en Romoön aan de overzijde van de Ranojapo, waar voldoende geschikte gronden zijn en in het district Tonsawang. Verder vindt men koffie-aanplantingen op de erven, maar voor eigen gebruik.

De cacao-aanplantingen in de Minahassa dateeren van ongeveer 1826. Zonder ooit gedwongen te zijn geweest, heeft deze cultuur zich over het geheele gewest uitgebreid, van het strand tot de bergen. De cacaotuinen bloeiden welig en beloofden een groote toekomst aan de bevolking. Maar helaas — na 1845 brak er een ziekte uit, die binnen niet langen tijd de geheele cultuur vernietigde. Men beproefde allerlei middelen, waarvan sommige aanvankelijk hoop gaven op goede uitkomsten; maar een radicaal middel tot wering of uitdelging der ziekte is nog niet bekend. Vroeger was de ziekte alleen waargenomen in de Minahassa, later bleek dat zij ook te Gorontalo en verder in de geheele Molukken voorkomt. Dat in de gegeven omstandigheden de Minahassers de cacao-cultuur lieten varen, kon hun bezwaarlijk tot een grief gemaakt worden.

In de lage gedeelten van het gewest, vooral in de nabijheid van de hoofdplaats Menado en in de districten Tonsea en Tombariri vindt men vrij belangrijke vrijwillig aangelegde notemuskaat-aanplantingen. Jammer alleen voor de planters, dat de prijzen in den laatsten tijd zoo gedaald zijn en — ook die aanplantingen aan eene ziekte beginnen te lijden, waartegen evenmin een radicaal middel schijnt bekend te zijn. In 1897 werd op voorstel van het gewestelijk bestuur van Menado aan Dr. J. M. Janse van 's Lands Plantentuin (thans Hoogleeraar te Leiden) opgedragen een plaatselijk onderzoek in te stellen naar de ziekte der notemuskaatboomen in de Minahassa en op de Bandaeilanden en tevens zijn aandacht te wijden aan de ziekte der cacaoboomen aldaar. Afdoende resultaten had dit onderzoek echter niet. Gelukkig schijnt de ziekte der notemuskaat-boomen in de laatste jaren eenigszins verminderd te zijn. De lage prijzen maken echter, dat de bevolking geen bepaalde uitbreiding aan de bestaande aanplantingen geeft.

Ongeveer dertig jaar geleden liet een ondernemend Europeaan en na hem anderen, het oog vallen op de Minahassa voor de tabakscultuur. Op onderscheidene manieren werd het volk opgewekt tot planten en goed tabakzaad werd verstrekt. Een en andermaal viel de oogst gunstig uit en kwam daardoor in verschillende gedeelten des lands — in de districten Tonsea, Kakaskassan

en Langowan het meest — zulk een aandrang tot het planten van tabak, dat men zelfs de rijstcultuur begon te verwaarloozen. Maar — de tabakscultuur is zeer afhankelijk van de weersgesteldheid. In 1877, het beruchte droge jaar, werd geen tabak geoogst, en in 1878 werd het plantsoen vernield door sprinkhanen. Hoe langer hoe meer moest men tot de conclusie komen, dat het klimaat in de Minahassa niet geschikt is voor die cultuur en moest men het opgeven.

Pogingen om k i n aboomen in de Minahassa aan te planten mislukten evenzeer, de grond schijnt daarvoor minder geschikt.

De toekomst van de lagere streken ligt in de k l a p p e r-cultuur [1]); de bevolking begrijpt dit en in de laatste jaren heeft men allerwege klapper-aanplantingen aangelegd. Zonder twijfel zal over enkele jaren die cultuur er van groote beteekenis worden en aan de bevolking veel voordeel verschaffen, wat na al de genoemde teleurstellingen haar gaarne gegund wordt. De vraag naar kopra schijnt steeds toe te nemen en daarmede de lust der Minahassers tot uitbreiding der aanplantingen.

Behoeft men dus voor de bewoners der lagere gedeelten van de Minahassa niet ongerust te zijn, voor de hoogere (waar de klapperboom, zooals bekend minder vruchten draagt en deze weinig olie bevatten) weet de deskundige, die bovengenoemde gegevens verschafte, geen geschikte cultuur van stapelproducten aan te wijzen, vooral omdat de gronden er niet in overvloed aanwezig zijn. Volgens hem blijft voor die streken het wachtwoord: uitbreiding van de sawah-cultuur. De sawah's zijn er in de laatste twintig jaren wel toegenomen, maar nog niet voldoende. Daartoe moet aan de bevolking, zooals gezegd is, noodwendig technische hulp worden verleend voor het aanleggen van verschillende kleine irrigatiewerken. Daardoor zouden vele gronden voor sawah's geschikt worden, doch aan voorstellen ter zake zou geen gevolg zijn gegeven. Wát er op dit gebied aan kleine werken bestaat, is kosteloos door de bevolking aangelegd.

Het is evenwel zeer de vraag of er op dit gebied veel verricht kan worden. Het verslag der B. O. W. over 1899 spreekt (bl. 100) van een steenen stuwdam met aftapping aan het meer Linow en dit is naar wij meenen een van de weinige werken, waar ooit de aandacht op is gevestigd.

De eind-indruk van de Minahassa in den tegenwoordigen toestand is, dat er een onevenredigheid bestaat tusschen de maatschappelijke en de geestelijke ontwikkeling. Wanneer er nog blijken van ondernemingsgeest zijn waar te nemen, bijv. in het in erfpacht nemen van gronden, dan leert bl. 575—577 van het eerste gedeelte van den Regeeringsalmanak (1909), dat de meeste dier ondernemingen blijkbaar door lieden van buitenaf worden beheerd en dat het hoofdzakelijk koffielanden zijn. Deze cultuur er weder boven op te brengen, ware, vooral door de teelt van superieure soorten, te beproeven. En anders neme men een voorbeeld aan Britsch Nieuw-Guinea, waar klappers, hevea, sisal-hennep en andere cultures worden ondernomen. Zonder krachtigen maatschappelijken groei, zal de Minahassa op den buitenstaander altijd den indruk van een kunstmatige onzelfstandige kasplant blijven maken.

J. E. DE M.

---

[1]) Dat ook bij deze gevaren kunnen dreigen, blijkt uit het in de *N. R. Crt.* van 19 Juli jl. uit het *Soer. Hbld.* ontleende bericht dat de bevolking van Gorontalo en de Minahasse zich ernstig ongerust maakt over een onbekende ziekte die deze cultuur bedreigt. Kleine torretjes verwoesten het palmiet, terwijl er zich schimmelzwammen op de bladstelen vertoonen, tengevolge waarvan de boomen kwijnen. Om uitbreiding van deze ziekte te voorkomen, is een onderzoek door een deskundige dringend gewenscht.

VARIA.

OFFICIËEL VERSLAG OVER DE NEDERLANDSCH-INDISCHE BESTUURSACADEMIE.

In Bijlage D van de Handelingen der Staten-Generaal 1908—1909 vindt men onder No. **208.** 2. § 5 bl. 126 e. v. het onderstaande verslag over deze nieuwe instelling van onderwijs:

Op 10 September 1907 werd de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie in het door haar ook thans nog gebruikte gebouw (1ste Sweelinckstraat no. 26 te 's-Gravenhage) door den toenmaligen Minister van Koloniën mr. D. Fock met eene redevoering op plechtige wijze geopend in eene door den president-curator mr. N. G. Pierson voorgezeten bijeenkomst, waar, behalve het college van curatoren, den directeur, de leeraren, de voor de studie aan de Academie aangewezenen en de tot die studie toegelaten toehoorders, ook de officieel genoodigden tegenwoordig waren.

Het college van curatoren bestond bij de opening der Academie uit de heeren luitenant-generaal W. Rooseboom, dr. C. Snouck Hurgronje, J. H. de Waal Malefijt en mr. C. Th. van Deventer, met mr. N. G. Pierson, als lid, tevens voorzitter, en mr. J. E. Boddaert, als secretaris, allen als zoodanig benoemd bij Koninklijk besluit van 30 Maart 1907 no. 73.

Bij Koninklijk besluit van 22 April 1907 no. 95 werd tot directeur aangesteld G. J. A. van Berckel.

Bij besluit van den Minister van Koloniën van 26 Juli 1907, afd. D, no. 15, werden, met ingang van 1 September 1907 en voor den tijd van drie jaren benoemd:

a. om onderwijs te geven in de verschillende stelsels van koloniaal bestuur E. Moresco, Oost-Indisch ambtenaar met verlof, laatstelijk secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië;

b. om onderwijs te geven in die gedeelten van het Nederlandsch-Indisch gecodificeerd privaat en strafrecht, waarmede de hoogere bestuursambtenaar behoort bekend te zijn, mr. Ph. Kleintjes, oud-Oost-Indisch ambtenaar, tijdelijk lector buiten bezwaar van 's Rijks schatkist aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

c. om onderwijs te geven in de staathuishoudkunde en de statistiek mr. H. J. Tasman.

Bij ministerieel besluit van 3 September 1907, afd. D, no. 61, werden belast met de leiding der oefeningen in het omgangsgebruik van:

1e de Fransche taal: dr. L. Paschal, leeraar aan de Hoogere Krijgsschool te 's-Gravenhage;

2e de Duitsche taal: J. J. Breuning, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Leiden;

3e de Engelsche taal: J. J. Helsdon Rix, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's-Gravenhage.

R. G. Rauws werd bij ministerieel besluit van 16 Juli 1907 no. 41, afd D, tijdelijk aangesteld tot (inwonend) beambte.

De aanwijzing van een twaalftal Oost-Indische ambtenaren van het binnenlandsch bestuur voor de studie aan de Academie op de wijze bedoeld in artt. 39 en volgende van het besluit op de Indische bestuursopleiding (Koninklijk besluit van 11 Maart 1907, *Staatsblad* no. 71), in verband met de artt. 57, 3de lid, en 58 van dat besluit, geschiedde bij ministerieel besluit van 26 Juli 1907, afd D, no 16, terwijl krachtens art. 47 aan een twaaltal Oost-Indische ambtenaren met verlof in Europa vergunning werd verleend om de lessen en voordrachten aan de Bestuursacademie gedurende het studiejaar 1907/1908 als toehoorder te volgen.

Op 11 September 1907 namen de lessen een aanvang.

Zij werden door de leeraren zeer geregeld gegeven en door de studeerenden der beide categorieën zeer trouw en met veel belangstelling gevolgd.

Het onderricht in de verschillende koloniale stelsels liep over de Britsche koloniën en bezittingen buitenslands in den meest uitgebreiden zin en voor elke eenheid afzonderlijk, waarbij aan de geschiedenis eene zeer ruime plaats werd ingeruimd.

Het bleek, dat de behandeling, meer in het bijzonder wat het historische gedeelte betreft, kon worden ingekrompen. In verband hiermede wordt bij wijze van proef voor den tijd van één jaar het aantal wekelijksche lesuren voor de beide studiejaren op twee gesteld, terwijl het in den afgeloopen leergang drie bedroeg.

Het onderricht in „die gedeelten van het Nederlandsch-Indisch gecodificeerd privaat en strafrecht, waarmede de hoogere bestuursambtenaar behoort bekend te zijn", omvatte, wat het privaat recht betreft, in de eerste plaats het algemeen gedeelte.

Daarna kwamen als hoofdonderwerpen: het bezit en den eigendom.

Aan de eigenlijke behandeling hiervan ging vooraf eene uiteenzetting der zakelijke rechten in tegenstelling met de verbintenissen, van het begrip „zaken", de onderscheiding der zaken en wat daarmede verband houdt, meer in het bijzonder den regel „en fait de meubles possession vaut titre" en den invloed daarvan op ons zakenrecht.

Bij de wijzen van eigendomsverkrijging werd lang stilgestaan bij de eigendomsoverdracht van onroerende goederen (het Nederlandsche stelsel, het Duitsche, de Torrensact en het Nederlandsch-Indische stelsel), terwijl in bijzonderheden met het oog op de practijk der overschrijvingsordonnantie (*Staatsblad* 1834 no. 27) werd besproken en ten slotte de onteigening ten algemeenen nutte en de acquisitieve verjaring konden worden behandeld.

Wat het strafrecht betreft werd het zg. algemeene deel behandeld, waarbij de gelegenheid werd te baat genomen om de consulaire rechtspraak te beschouwen alsmede de begrippen: vrije zee en territoriale wateren (van zooveel beteekenis voor Nederlandsch-Indië), en ter gelegenheid van daderschap en deelneming de wang teboesan delicten (artt. 31*a* en 31*b* van het Strafwetboek voor Inlanders, *Indisch Staatsblad* 1899 no. 141) en de verantwoordelijkheid bij drukpersdelicten.

Bij dit alles werd ook op het jus constituendum gewezen.

Op het college van staathuishoudkunde en statistiek behandelde mr. Tasman het financiewezen. Na eene beknopte inleiding van begrip, doel en wezen der financieleer werd de begrooting allereerst uit een oeconomisch oogpunt behandeld. Daarop volgden de verschillende rubrieken van ontvangsten, domeinen in engeren en ruimeren zin, in het algemeen privaatrechtelijke bronnen van inkomsten, daarna regalia, retributies en eindelijk de belastingen.

Bij deze laatste, waarvan de behandeling den meesten tijd in beslag nam,

werd vooral de aandacht gewijd aan de algemeene belastingsleer. Ten slotte werd het openbare schuldenwezen verbonden met eene geschiedenis onzer Staatsschuld behandeld.

Hoewel het niet mogelijk is na één jaar reeds in het algemeen uitspraak te doen over de resultaten van een onderwijs dat zich over twee jaar uitstrekt, vooral waar de voordrachten bedoeld in het tweede lid van art. 52 van het besluit op de Indische bestuursopleiding, nog niet hebben plaats gehad (1), kan reeds nu geconstateerd worden, dat de studeerenden over het geheel veel nut hebben gehad van het onderricht in het omgangsgebruik van de Engelsche, de Fransche en de Duitsche taal, en dat zij daarin belangrijke vorderingen hebben gemaakt (2).

Dit is zeker voor een belangrijk deel te danken aan de bekwaamheid en den tact der leeraren, met de leiding der taaloefeningen belast. Van hen zag J. J. Helsdon Rix, wiens onderwijs in de Engelsche taal algemeen zeer werd gewaardeerd, zich wegens andere drukke bezigheden genoopt zijn ontslag te verzoeken, hetwelk hem bij ministerieel besluit van 19 Augustus 1908, afd D, no. 50, op eervole wijze werd verleend. In zijne plaats werd bij besluit van 29 Augustus d.a.v., afd. D, no. 22, C. Jansen met de leiding der Engelsche taaloefeningen belast.

Naar aanleiding van op grond der redactie van art. 52, eerste lid, van het besluit op de Indische bestuursopleiding gerezen twijfel, werd door den Minister van Koloniën ad interim, beslist, dat ook de aangewezenen voor de studie en de tot het volledige onderwijs aan de Bestuursacademie toegelaten toehoorders niet verplicht kunnen worden om de lessen in alle drie der zoo even genoemde talen te volgen, doch zich bij den aanvang van elken leergang daaromtrent kunnen verklaren.

Van de bevoegdheid om daarvoor gequalificeerde personen uit te noodigen, ten einde voordrachten te houden over onderwerpen welker behandeling bij de Bestuursacademie, buiten de op de gewone colleges voorgedragene dienstig is te achten, werd door het college van curatoren gebruik gemaakt, met het gevolg, dat dr. N. Adriani op 2, 9 en 23 Mei 1908 zeer belangrijke voordrachten hield over de zending in Midden-Celebes, welke in het Septembernummer van het maandelijksche tijdschrift *Onze Eeuw* in druk zijn verschenen.

Die voordrachten werden, wegens gebrek aan ruimte in het academie-gebouw, gehouden in het gebouw Concordia aan het Alexandersplein te 's-Gravenhage, en behalve door de aan de Academie studeerenden bijgewoond door curatoren, den directeur, de leeraren en verscheidene genoodigden, waaronder de leden der Vereeniging van ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië, voor zoover dezen niet reeds toegang hadden als aan de Academie studeerenden.

Naar aanleiding van art. 55 van het besluit op de Indische bestuursacademie, stelde de Minister van Koloniën bij besluit van 16 December 1907, afd. D, no. 46, regelen vast betreffende de inwendige organisatie der Bestuursacademie en in opvolging van de bij art. 11, tweede lid, van dat besluit

---

1) Onder de leiding van den leeraar voor de staathuishoudkunde en statistiek hielden een der toehoorders en een der aangewezenen voordrachten over onderwerpen van staathuishoudkundigen aard. Deze voordrachten werden bijgewoond door den directeur, doch hadden geenszins het officieele karakter, bedoeld in het aangehaalde artikel.

2) In het belang van het onderwijs, ten einde dit beter te laten voldoen aan de practische eischen daaraan gesteld, werden de studeerenden gesplitst in twee secties, die afgescheiden van elkander, met den leider der oefeningen bijeenkwamen.

den directeur gedane opdracht stelde deze bij besluit van 17 Maart 1908, no. 4, een reglement op het beheer der bibliotheek vast.

Het gebouw, waarin de bestuursacademie gevestigd is, voldeed in het afgeloopen jaar goed aan zijne bestemming.

Alleen was de ruimte, beschikbaar voor de berging van rijwielen, te beperkt (1).

Het zal moeten blijken of, nu het aantal studeerenden aanzienlijk vermeerderd is en er in plaats van één twee klassen zijn, het gebouw, dat uit zijn aard niet anders is dan een particulier woonhuis, op den duur niet te klein is.

Mocht dit, zooals gevreesd wordt, het geval blijken te wezen, dan zou de huur, die 1 Augustus 1909, behoudens recht van optie, afloopt, zooals vermeend wordt niet behooren te worden verlengd, maar eene andere localiteit moeten worden gezocht.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O. I. ARCHIPEL [2]).

1. 34. SIAK SRI INDRAPOERA.

CONTRACT.

CONTRACT tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en het Inlandsch Zelfbestuur van Siak Sri Indrapoera.

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen de rechten en verplichtingen tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en het Inlandsch Zelfbestuur van Siak Sri Indrapoera opnieuw te regelen, zoo is op heden den 29en December van het jaar negentienhonderd en zes, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië tusschen de ondergeteekenden Jacob Ballot, Resident der Oostkust van Sumatra, ten deze handelende voor en namens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en Jang di Pertoean Besar Sjarif Hassim Abdoel Djalil Saiffoedin, Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Sultan van Siak Sri Indrapoera, benevens de landsgrooten van dat landschap, het volgende overeengekomen:

Artikel een.

Evenals hunne voorgangers verklaren ook de tegenwoordige Sultan en de landsgrooten van Siak Sri Indrapoera dat dit landschap behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat zij mitsdien Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettige Oppergebiedster erkennen.

Zij beloven derhalve aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en aan Zijne vertegenwoordigers trouw, gehoorzaamheid en onderwerping.

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Siak Sri Indrapoera wordt verstaan te zijn samengesteld uit:

a. Eigenlijk Siak bestaande uit de penghoeloe-landschappen, Siak-besar, Siak-ketjil, Betoeng en Rempah;

---

[1]) Ten einde zoo goed mogelijk in dit gebrek aan ruimte te voorzien, is in den tuin van het gebouw een verplaatsbaar afdak opgericht, waaronder een rek is aangebracht geschikt voor de berging van een aantal rijwielen.

[2]) Zie Aug.-afl. blz. 1075.

b. het gebied van den Datoe Laksamana bestaande uit het penghoeloeschap Domei, zich uitstrekende van Soengei Seneboei tot aan Tandjong Leban en het landschap Boekit Batoe, zich uitstrekkende van Tandjong Leban tot aan Tandjong Balei;

c. het landschap Mandau zijnde het stroomgebied van de Mandaurivier daaronder begrepen de Batin Selapan;

d. het landschap Pekan-Bahroe;

e. het landschap Tratah-Boeloeh;

f. de eilanden:

1. P. Roejat met P. Selat-Moeroeng en de andere nabij gelegen kleinere eilanden, 2. P Padang, 3. P. Merbau, 4. P. Rantau of Tebing Tinggi, 5. P. Pantjoer of Rangsang, 6. P. Menggoeng, 7. P. Topang, 8. P. Pandjang;

g. de onderhoorigheden zijnde de landschappen: 1. Tapoeng Kanan, 2. Tapoeng Kiri, 3. Tanah poetih, 4. Bangka en 5. Koeboe met de eilanden P. Djemoer, P. Tokong Simbang, P. Tokong Rebiah, P. Tokong Batoe, P. Tokong Mariam, P. Tokong Mas, P. Sipoetjang, P. Laboean Bilik, P. Pasir Pandan, P. Lalang Besar en P. Lalang Ketjil.

De grenzen van het landschap Siak Sri Indrapoera zijn omschreven bij de aan deze overeenkomst gehechte opgave A.

De bestuurder en de landsgrooten zullen zich onvoorwaardelijk onderwerpen aan de beslissing van het Gouvernement in alle gevallen van geschil over grenzen van het landschap.

Artikel drie.

Het landschap Siak Sri Indrapoera blijft als leen afgestaan aan en als zoodanig aanvaard door den tegenwoordigen bestuurder onder uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in dit contract omschreven verplichtingen.

Artikel vier.

Het gezag van den bestuurder en de landsgrooten bepaalt zich tot de inwendige aangelegenheden van het landschap en zijne onderhoorigheden.

De bestuurder nòch zijne onderdanen zullen het landschap ooit aan eenige andere natie dan de Nederlandsche overgeven nòch met eenige andere mogendheid, nòch met eenigen onderdaan van zoodanige mogendheid eenig verbond of eenige overeenkomst aangaan of briefwisseling houden, nòch geschenken of zendelingen ontvangen van- of zenden aan zoodanige mogendheid of zoodanigen onderdaan, nòch toelaten dat zulks door of namens hunne bloed- of aanverwanten plaats vinde.

Artikel vijf.

De aanwijzing van een opvolger in het bestuur geschiedt door den Gouverneur-Generaal. De bestuurder en de landsgrooten doen, met inachtneming van de landsinstellingen en in overleg met den Resident, eene voordracht tot die aanwijzing.

Artikel zes.

In geval de waardigheid van bestuurder door overlijden of door andere omstandigheden mocht openvallen en er een opvolger in het bestuur is aangewezen, die op dat tijdstip meerderjarig is, treedt deze als bestuurder op, na vooraf te hebben afgelegd en in geschrifte te hebben onderteekend en bezegeld den eed van trouw aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als vertegenwoordiger der Koningin in die gewesten, zoomede van stipte naleving van deze overeenkomst.

Hetzelfde geschiedt wanneer en zoolang de bestuurder tijdelijk onbekwaam wordt zelf de teugels van het bewind te voeren.

Is er geen opvolger in het bestuur aangewezen, dan zal de raad van landsgrooten voorloopig het bestuur van het landschap in handen nemen en zoo spoedig mogelijk eene voordracht doen tot vervanging van den bestuurder in overleg met den Resident, die daarop de beslissing van den Gouverneur-Generaal vraagt.

Tot op het tijdstip dat de aanwijzing van den opvolger door den Gouverneur-Generaal heeft plaats gehad blijft het bestuur van het landschap tijdelijk opgedragen aan den raad van landsgrooten, onder leiding van den Resident of den door dezen aan te wijzen ambtenaar.

Artikel zeven.

Bijaldien de aangewezen opvolger gedurende zijne minderjarigheid tot de waardigheid van bestuurder mocht geroepen worden, wordt tot aan het door den Gouverneur-Generaal te bepalen tijdstip zijner meerderjarigheid het bestuur van het landschap uitgeoefend door een of meer regenten, daartoe door den Gouverneur-Generaal te kiezen en bij eene daarvan uit te reiken akte in die waardigheid te bevestigen.

Vóórdat deze akte wordt uitgereikt moeten deze tijdelijke bestuurder of bestuurders afleggen en in geschrifte onderteekenen en bezegelen den eed van trouw en stipte nakoming van dit contract voorgeschreven bij artikel 6.

Totdat de tijdelijke bestuurder of bestuurders zijn opgetreden wordt het bestuur tijdelijk gevoerd door den raad van landsgrooten onder leiding van den Resident of den door dezen aan te wijzen ambtenaar.

Artikel acht.

Het bestuur over het landschap wordt gevoerd door den Sultan en den raad van landsgrooten zijnde vier Soekoehoofden en den Laksamana in overleg met en naar de aanwijzingen van den Resident en de betrokken ambtenaren.

De in het eerste lid van dit artikel bedoelde landsgrooten worden aangesteld en ontslagen door den bestuurder in overeenstemming met den Resident met inachtneming der landsinstellingen. Zij leggen vóór de aanvaarding hunner bediening den bij artikel 6 bedoelden eed af, waarna hun een door den Resident en den bestuurder onderteekende akte van aanstelling wordt uitgereikt.

De Resident en de betrokken plaatselijk besturende ambtenaren hebben het recht alle vergaderingen van het Zelfbestuur bij te wonen.

Artikel negen.

De bestuurder en de landsgrooten zullen den Resident der Oostkust van Sumatra als den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement eerbiedigen en gehoorzamen en mitsdien alleen met hem, rechtstreeks dan wel door tusschenkomst der betrokken plaatselijke besturende ambtenaren, in overleg treden omtrent alle aangelegenheden, de wederzijdsche belangen betreffende.

Artikel tien.

De bestuurder en de landsgrooten zullen vrede en vriendschap onderhouden met de besturen der naburige of van andere tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië behoorende landschappen en zullen mitsdien zonder voorkennis en toestemming van het Gouvernement tegen zoodanige besturen geene vijandelijkheden plegen, noch daartoe uitrustingen of voorbe-

reidselen maken, noch versterkingen binnen het landschap Siak Sri Indrapoera opwerpen.

Versterkingen, die met voorkennis van het Gouvernement opgericht worden, zullen op eerste aanzegging van het Gouvernement geslecht worden.

Artikel elf.

Aan het Gouvernement blijft het recht voorbehouden om te allen tijde een of meer Europeesche of Inlandsche ambtenaren en het noodig overige personeel in het landschap te vestigen.

Arikel twaalf.

Wanneer het Gouvernement te eeniger plaatse in het landschap mocht wenschen bezetting te leggen, versterkingen op te werpen of etablissementen op te richten, zullen de bestuurder en de landsgrooten daartoe alle mogelijke hulp en bijstand verleenen; terwijl zij voor elk van zoodanige bezettingen, versterkingen of etablissementen kosteloos aan het Gouvernement zullen afstaan eene uitgestrektheid gronds ter groote en ter plaatse naar de keuze van het Gouvernement, behoudens billijke schadeloosstelling aan rechthebbenden.

Zoodanige kostelooze afstand zal mede geschieden ten aanzien van gronden, welke het Gouvernement mocht wenschen te bestemmen voor de vestiging van nieuwe of de uitbreiding van bestaande hoofdplaatsen.

Gronden waarop reeds hoofdplaatsen zijn gevestigd zullen mede desverlangd aan het Gouvernement worden afgestaan tegen billijke vergoeding van de uit den afstand voor den bestuurder en de landsgrooten voortvloeiende derving van inkomsten.

Artikel dertien.

De bestuurder en de landsgrooten zullen met rechtvaardigheid besturen en het welzijn des volks bevorderen. Zij zullen in bescherming nemen en doen beschermen allen, die zich met vergunning van het Gouvernement binnen het landschap gevestigd hebben, of aldaar tijdelijk verblijf houden benevens alle handelaren zonder onderscheid, die aldaar ten handel komen.

Alle den handel onnoodig belemmerende gebruiken zullen in het landschap afgeschaft en verboden zijn.

Aan de handelaren van het landschap worden met betrekking tot den handel op Java en op alle andere landen onder het bestuur van het Nederlandsch-Indische Gouvernement wederkeerig dezelfde rechten verzekerd, die onderdanen van de Gouvernment genieten. De aan den bestuurder of zijn onderdanen behoorende schepen moeten voorzien zijn van een door den bestuurder uit te reiken zeebrief of jaarpas, opgemaakt volgens de betrekkelijke Gouvernements voorschriften, welke stukken echter niet zullen worden uitgereikt dan in overeenstemming met den Resident, die ze daartoe zal medeonderteekenen of doen onderteekenen door den betrokken plaatselijk besturenden ambtenaar.

De bestuurder en zijne onderdanen zullen zoo te land als ter zee uitsluitend de Nederlandsche vlag voeren.

Aan den Sultan en de hoofden is het geoorloofd binnen het landschap nog een vlag te voeren, distinctief hunner waardigheid.

Artikel veertien.

Als onderdanen van den Sultan van het landschap Siak Sri Indrapoera worden beschouwd alle personen behoorende tot de inheemsche bevolking van het niet onder rechtsstreeksche bestuur van het Gouvernement staande gedeelte der residentie Oostkust van Sumatra, die in dat landschap ver-

blijf houden, zoomede de afstammelingen van immigranten, welke zich zoozeer met de bevolking hebben vermengd, dat zij geacht kunnen worden daarin geheel te zijn opgegaan, met uitzondering van:

1e. alle personen in dienst van het Gouvernement;

2e. alle personen, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen.

Bij geschil of iemand als onderdaan van het Gouvernement of van het Zelfbestuur moet worden beschouwd, beslist de Resident in hoogste ressort, zullende het Zelfbestuur zich aan deze beslising onderwerpen.

Artikel vijftien.

Als rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement worden in het landschap Siak Sri Indrapoera beschouwd alle personen, die niet krachtens het voorgaande artikel tot de onderdanen van den Sultan van dat landschap worden gerekend.

De rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement zijn onderworpen aan de rechtspraak der Gouvernements rechtbanken en rechters.

De bestuurder en de landsgrooten zijn verplicht alles te doen wat in hun vermogen is om op verzoek van de Gouvernements-vertegenwoordigers, rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement, die verdacht zijn van eenig misdrijf of eenige overtreding te doen opvatten en hem daarna aan de Gouvernements-vertegenwoordigers uit te leveren.

Artikel zestien.

De rechtbanken en rechters van het Gouvernement zullen met uitsluiting van den inheemschen rechter mede kennis nemen van:

1e alle strafvorderingen tegen onderdanen van den Sultan van Siak Sri Indrapoera:

a. wegens misdrijven en overtredingen te zamen met rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement gepleegd;

b. wegens misdrijven tegen het Gouvernement of zijne rechtstreeksche onderdanen, dan wel ten aanzien van zijne eigendommen of die zijner rechtstreeksche onderdanen gepleegd;

c. wegens misdrijven en overtredingen ten aanzien der Gouvernementsinkomsten;

d. wegens overtreding van de bepalingen op den in-, uit- en doorvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie;

e. wegens misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels, hetzij deze liggen binnen het landschap, hetzij daarbuiten;

f. wegens overtreding van door den Wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen, welke voor het landschap en zijne ingezetenen van verbindende kracht zijn.

2e. alle burgerlijke rechtsverordeningen tegen onderdanen van den Sultan van Siak Sri Indrapoera:

a. waarin één of meer rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement als medegedaagden betrokken zijn;

b. welke gegrond zijn op de onder 1e. bedoelde misdrijven en overtredingen.

De ambtenaren van het Gouvernement zijn bevoegd tot opsporing van bovenbedoelde misdrijven en overtredingen en zullen daarin door den bestuurder en de landsgrooten steeds zooveel mogelijk worden bijgestaan.

De bestuurder en de landsgrooten zullen de vonnissen in de bovenbedoel-

de gevallen over hunne onderdanen uitgesproken steeds eerbiedigen en voor de uitvoering daarvan bijstand verleenen.

Artikel zeventien.

In gevallen waarin volgens het bepaalde bij het voorgaande artikel onderdanen van den bestuurder voor de rechtbanken of rechters van het Gouvernement als beklaagde of als partij verschijnen, zal de bestuurder bevoegd zijn in persoon of bij gemachtigde bij de berechting tegenwoordig te zijn, ten einde zijn gevoelen over de zaak uit te spreken.

Artikel achttien.

De bestuurder en de landsgrooten zijn aansprakelijk voor de handhaving van orde en rust onder hunne onderdanen.

Zij zullen desverlangd en in overleg met den Resident der Oostkust van Sumatra alle voor de overige ingezetenen des lands geldige politioneele verordeningen en keuren ook op hunne onderdanen van toepassing verklaren en ten aanzien van dezen handhaven.

Zij zijn bevoegd om, wanneer hun eigen middelen daartoe te kort schieten, ten aanzien dier politiezorg de hulp en tusschenkomst van het Europeesch Bestuur in te roepen, maar daarentegen ook verplicht om desgevorderd die zelfde hulp en tusschenkomst op eerste aanvrage te verleenen aan de ambtenaren, die van Gouvernementswege met de zorg voor de politie belast zijn.

Artikel negentien.

Behoudens de bepalingen van de artikelen 16 en 17 van deze overeenkomst zijn alle onderdanen van den bestuurder onderworpen aan de rechtspraak van het Zelfbestuur, welke rechtspraak plaats heeft onder leiding en toezicht van de Gouvernements-ambtenaren.

Elk aan die rechtspraak onderworpen misdadiger wordt gestraft volgens de in het landschap bestaande wetten en instellingen, met dien verstande evenwel, dat martelende of verminkende straffen, — waaronder ook de straf van rotanslagen wordt begrepen — niet mogen worden toegepast; zullende die straffen in overleg met den Resident door meer menschelijke straffen worden vervangen.

Van de door of namens het Zelfbestuur opgelegde straffen kan de Gouverneur-Generaal gratie verleenen.

De doodstraf wordt niet ten uitvoer gelegd voordat de Gouverneur-Generaal in de gelegenheid is gesteld van het recht van gratie gebruik te maken. De voltrekking van de doodstraf geschiedt op de in de Gouvernementslanden gebruikelijke wijze.

Bij veroordeeling tot dwangarbeid voor niet meer dan één jaar wordt de plaats waar de straf zal worden ondergaan door het Hoofd van het gewestelijk bestuur in overleg met den bestuurder en de landsgrooten, en bij langeren duur van straftijd van Regeeringswege aangewezen.

Artikel twintig.

Behoudens de bevoegdheid van het Zelfbestuur om tot zoodanigen maatregel voorstellen te doen aan den Resident, berust bij den Gouverneur-Generaal het uitsluitend recht om aan personen, al dan niet tot de Gouvernements rechtstreeksche onderdanen behoorende, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, het verblijf binnen het landschap te ontzeggen of eene bepaalde plaats daarbuiten tot verblijf aan te wijzen.

Artikel een en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten zullen geene personen, die niet behooren tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië in hun gebied

toelaten zonder vooraf verkregen toestemming van den Resident der Oostkust van Sumatra of van den plaatselijken besturenden ambtenaar.

Handelaren echter zullen zonder die toestemming in de havens van het landschap worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zoolang zij de ordè en rust niet verstoren; zullende van hun meer dan drie maanden voortgezet verblijf in die havens door den bestuurder en de landsgrooten kennis moeten gegeven worden aan den plaatselijk besturenden ambtenaar.

Personen, die zich zonder verlof hebben verwijderd uit 's Gouvernements miltairen of maritiemen dienst, voortvluchtige veroordeelden of misdadigers en dergelijken zullen in geen geval binnen het landschap geduld, maar onverwijld aan het Gouvernement uitgeleverd worden, indien zij zich daar vertoonen en zulks ook zonder dat hunne uitlevering in elk voorkomend geval geëischt wordt.

Evenzoo bestaat die verplichting tot uitlevering ten aanzien van alle goederen en voorwerpen, die, in strijd met algemeene verordeningen op het landschap toepasselijk, binnen het landschap zijn ingevoerd en aldaar kunnen worden achterhaald.

Artikel twee en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten zullen den zee- en rivierroof met alle in hun bereik zijnde middelen krachtdadig tegengaan en doen tegengaan en geene schuilplaats noch eenige andere hulp of medewerking hoegenaamd verleenen, noch toelaten dat die verleend worden aan zee- en rivierroovers, noch aan personen die bekend zijn of aangewezen worden als zoodanig bedrijf uit te oefenen of daarin betrokken te zijn.

Zij zullen degenen, die daaraan schuldig of medeplichtig bevonden worden, aan den Resident uitleveren dan wel hen volgens de wetten en instellingen der rijks doen terechtstellen, naar gelang die schuldigen of medeplichtigen onderworpen zijn aan de rechtspraak van het Gouvernement of van hen.

Artikel drie en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten zullen aan alle schepen en vaartuigen, welke langs de kusten of op de rivieren binnen hun gebied in nood mochten vervallen, allen bijstand verleenen, de schipbreukelingen verzorgen en zich geene hunner goederen toeëigenen noch gedoogen, dat iemand, wie ook, zich die toeëigene.

Van het stranden van schepen en vaartuigen of aanbrengen van aan het strand of uit de rivieren opgevischte goederen zullen zij onverwijld kennis geven aan den meest nabij zijnden ambtenaar van het Gouvernement, en in afwachting van de maatregelen door dezen te nemen al dadelijk alles wat mogelijk is doen en laten doen om die schepen en vaartuigen of goederen te behouden of voor verdere schade te bewaren. De Bestuurder en de landsgrooten kunnen hulp- en bergloon vorderen, waarvan het bedrag door hen zelven naar mate van de moeite wordt begroot. Van die begrooting geven zij onverwijld kennis aan den Resident, die, na hen en de andere belanghebbenden te hebben gehoord, bevoegd is haar te wijzigen zooals hem billijk zal voorkomen.

Daarna kunnen de daarbij betrokkenen, indien zij zich door de bedoelde begrooting al dan niet door den Resident gewijzigd, bezwaard gevoelen, door tusschenkomst van den Resident, de beslissing van den Gouverneur-Generaal inroepen, aan welke beslissing het Zelfbestuur zich zal onderwerpen.

Artikel vier en twintig.

Het houden van slaven, menschenroof, slavenhandel en in-, uit- en doorvoer van slaven zijn in het landschap verboden en zullen aldaar door den bestuurder en de landsgrooten niet geduld, maar met alle middelen krachtdadig tegengegaan worden.

Ook het nemen of houden van pandelingen tot zekerheid van schuld is verboden en zal door den bestuurder en de landsgrooten met dezelfde gestrengheid worden tegengegaan.

Artikel vijf en twintig.

Het havenbeheer en de politie in de havens en op de reeden van het landschap berust bij het Gouvernement, dat derhalve bevoegd is in die havens havenmeesters aan te stellen, welke ambtenaren dezelfde bevoegdheden zullen hebben als de havenmeesters in het Gouvernements direct gebied.

Artikel zes en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten zullen aan personen, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van het landschap Siak Sri Indrapoera, geene vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen of concessiën tot ondernemingen van landbouw, mijnontginning of boschexploitatie verleenen, noch aan zoodanige personen gronden afstaan, verkoopen of verhuren, noch toelaten dat door personen, behoorende tot de inheemsche bevolking van het landschap, dergelijke vergunningen of concessiën, die eventueel aan dezen mochten zijn verleend, of wel rechten op gronden aan de eerstbedoelde personen worden overgedragen, dan na verkregen toestemming van het Gouvernement en behoudens nadere goedkeuring der contracten door den Gouverneur-Generaal of den Resident.

Vergunningen en concessiën als in het vorig lid bedoeld zullen steeds met inachtneming van de algemeene belangen van Nederlandsch-Indië, waartoe ook het landschap behoort, zooveel mogelijk worden geregeld in overeenstemming met de algemeene verordeningen die te dezer zaken reeds bestaan of nader mochten worden uitgevaardigd en met de bijzondere bepalingen, die het Gouvernement te dien aanzien reeds gemaakt heeft of nader zal vaststellen.

Het Gouvernement behoudt zich wijders het recht voor om voor Zijne rekening ondernemingen van landbouw en mijnontginning in het landschap te doen aanvangen en voortzetten, een en ander behoudens billijke schadeloosstelling aan de betrokkenen voor zoo ver daartoe grond bestaat. De bestuurder en de landsgrooten zullen zoodanige ondernemingen steeds zooveel mogelijk bevorderen.

Het Gouvernement heeft ook het recht concessiën tot mijnontginning binnen het landschap te verleenen, zullende elk voorkomend geval van dien aard het onderwerp van een bijzondere schikking met den bestuurder en de landsgrooten uitmaken.

Het Gouvernement regelt het toezicht in het algemeen belang op de mijnontginning te houden.

Artikel zeven en twintig.

Ook andere dan de in het vorige artikel bedoelde concessiën zullen niet verleend-, en overeenkomsten van niet srtikt privaten aard zullen door den bestuurder en de landsgrooten niet gesloten worden zonder voorafgaande toestemming van den Resident.

Artikel acht en twintig.

De regelingen, welke door het Gouvernement zijn of zullen worden uitgevaardigd ten aanzien van het visschen naar parelschelpen, paarlemoer-

schelpen en tripang en betreffende den in-, uit- en doorvoer van wapens en oorlogsbehoeften zijn van verbindende kracht voor den bestuurder van het landschap Siak Sri Indrapoera en zijne onderdanen.

Artikel negen en twintig.

De bestuurder en de landsgrooten verbinden zich de vaccine onder hunne onderdanen toe te laten en te bevorderen.

Artikel dertig.

De bestuurder en de landsgrooten verbinden zich om het volksonderwijs in hun land krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen.

Artikel een en dertig.

Al de door het Gouvernement in omloop gebrachte muntsoorten zullen ook in het landschap Siak Sri Indrapoera tegen wettigen koers gangbaar zijn.

Artikel twee en dertig.

De bestuurder en de landsgrooten heffen geene belastingen. Met toestemming van het Gouvernement kunnen echter belastingen worden ingevoerd ten bate van de landschapskas vermeld in artikel 34.

De bestuurder blijft gerechtigd tot het vorderen der huldegeschenken in de adat bekend onder den naam van „Barang larangan".

De mindere hoofden behouden, voor zoover zij daarop overeenkomstig de volksinstellingen aanspraken hebben, het recht tot het heffen van „tapaklawang" en van „pantjoeng alas".

Voor het overige berust het recht tot het heffen van belastingen van welken aard ook, daaronder begrepen het invoeren van pachten en monopoliën, uitsluitend bij het Gouvernement. Alle te dier zake door het Gouvernement vastgestelde of nader vast te stellen verordeningen en bepalingen zijn van verbindende kracht voor den bestuurder en zijne onderdanen. De Bestuurder en de landsgrooten zullen het Gouvernement desgevraagd hulp en bijstand verleenen voor de inning.

De bestuurder en de landsgrooten zullen ten aanzien van het doen opbrengen van geldelijke belastingen en het doen verrichten van persoonlijke diensten binnen de hun dienaangaande gestelde grenzen, handelen in overeenstemming met den Resident en zooveel mogelijk in dien zin dat hunne onderhoorigen aan dezelfde verplichtingen worden onderworpen als de bevolking der aangrenzende, in gelijke omstandigheden verkeerende streken.

Artikel drie en dertig.

Het Gouvernement blijft aan het Zelfbestuur van Siak Sri Indrapoera uitkeeren de som van *f*178.945 (éénhonderd acht en zeventig duizend negenhonderd vijf en veertig gulden) per jaar, als schadeloosstelling voor vroeger overgenomen rechten.

Artikel vier en dertig.

Alle inkomsten van het Zelfbestuur, daaronder begrepen die uit de vergunningen en concessiën, bedoeld in de artikelen 26 en 27, de opbrengst der belastingen, bedoeld in artikel 32, 1ste lid, en de schadeloosstelling, bedoeld in artikel 33 van dit contract, worden gestort in een landschapskas, welke onder beheer en bewaring staat van den Resident of een door dezen aangewezen ambtenaar, dan wel van een college of eene Commissie, door de Regeering daartoe aangewezen.

Uit de landschapskas worden aan den bestuurder, de landsgrooten, de ambtenaren en beambten van het Zelfbestuur de voor ieder hunner in de bijlage B van dit contract aangegeven uitkeeringen gedaan, terwijl het overige in overeenstemming met den Vertegenwoordiger van het Gouvernement wordt besteed in het belang van land en volk.

Artikel vijf en dertig.

Voor zoover de bepalingen der vroegere overeenkomsten door het Gouvernement met de bestuurders en landsgrooten van Siak Sri Indrapoera gesloten in strijd zijn met die van deze overeenkomst, zijn zij door deze vervallen.

Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië zal den Sultan en de landsgrooten van Siak Sri Indrapoera en hunne opvolgers zoolang zij de voor hen uit dit contract voortvloeiende verplichtingen trouw en stipt opvolgen, in hunne waardigheden en rechten als zoodanig handhaven.

Artikel zes en dertig.

Dit contract treedt in werking op den dag, op welken het door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië zal worden goedgekeurd en bekrachtigd.

Aldus ten dage en jare in den aanhef dezes vermeld, te Bengkalis overeengekomen, in viervoud opgemaakt, door de beide partijen onderteekend en bezegeld en door den Sultan en de landsgrooten van Siak Sri Indrapoera plechtig beëedigd.

(*w. g.*) J. Ballot.

Hier stonden de stempels en handteekeningen van Sjarif Hassim Abdoel Djalil Saiffoedin, Sultan van Siak Sri Indrapoera en van de landsgrooten van dat landschap.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den dertienden April negentienhonderd zeven, onder voorbehoud:

a. dat het Inlandsch Zelfbestuur van Siak Sri Indrapoera instemt met de in artikel 14, in rooden inkt aangebrachte aanvulling, sterkkende om de aan dat artikel ten grondslag liggende bedoeling duidelijker te doen uitkomen, en van die instemming doe blijken door eene hieronder te stellen onderteekende en bezegelde verklaring;

b. dat de bijlagen van het contract alsnog door den bestuurder en de landsgrooten van Siak Sri Indrapoera zullen worden onderteekend.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

(*w.g.*) J. B. van Heutsz.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,

De Algemeene Secretaris,

(*w.g.*) van Rees.

Ondergeteekenden verklaren in te stemmen met de in artikel 14 in rooden inkt aangebrachte aanvullingen.

Hier stonden de stempels en handteekeningen van Sjarif Hassim Abdoel Djalil Saiffoedin, Sultan van Siak Sri Indrapoera en van de landsgrooten van dat landschap.

Voor eensluidend afschrift:

De Gouvernements-Secretaris,

(*w.g.*) M. S. Koster.

Bijlage A.

Behoort bij het te Bengkalis op den 29en December 1906 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en het Zelfbestuur van Siak Sri Indrapoera gesloten politiek contract.

Grensomschrijving van het landschap Siak Sri Indrapoera.

Ten Noorden en Oosten:

Aan de straat van Malaka.

Ten Westen:

A. Aan de onderafdeeling Laboean Batoe (afdeeling Asahan).

a. Met de landschappen Panei en Laboean Batoe.

Van af de uitwatering van de Telaga Tegonang in straat Malaka, een lijn, die het midden snijdt der ondervolgende van West naar Oost getrokken lijnen:

a. van de monding der Soengei Sialang-Kera (rechter-zijtak der Panei-rivier) tot aan straat Malaka.

b. van de uitwatering van het Kanaal Pintassan Si Lombeng in de Panei-rivier tot aan straat van Malaka.

c. van de monding der Soengei Bedongkong (linkerzijtak der Panei-rivier) tot aan de straat van Malaka.

d. van de monding der Soengei Pedoesoen (rechterzijtak der Panei-rivier) tot aan straat Malaka.

b. Met Kota-Pinang.

Van het grenspunt sub *d* bovenbedoeld, een rechte lijn naar de Ladang (Bagan-) Ooebi, gelegen aan den Noordelijken rand van de plassen, welke bij Tandjong Medan in de Batang Koemoe uitwateren.

B. Met Padang Lawas.

Van af Ladang (Bagan)- Oebi, een rechte lijn naar het punt waar de lijn van uit de monding der Soengei Pasak in de Batang Koemoe zuiver Noord-West getrokken, de waterscheiding tusschen de Soengei Gringging, zijtak van de Soengei Mahata Kiri en de Broemoen-rivier snijdt.

Aan de onderafdeeling Rokan (afdeeling Bengkalis).

a. Met Tamboesei.

Van dit ontmoetingspunt de waterscheiding tusschen de Soengei Mahata en de Soengei Ajer Poetih (rechter zijtak van de Soengei Meranti) tot aan de monding van de Batang Sinapolan (rechter zijtak van de Batang-Koemoe).

Van deze monding een lijn naar de plaats Manggistabal aan de monding der gelijknamige zijtak van de Batang Ajer Hitam.

b. Met Kapenoehan.

Vervolgens de Batang Ajer Hitam stroomafwaarts tot de monding van de Soengei Djamboe (rechter zijtak der Batang Ajer Hitam).

De Soengei Djamboe stroomopwaarts tot aan de monding der Soengei Bakong (linker zijtak der Soengei Djamboe); verder een rechte lijn naar de monding der Ajer Menindah (rechter zijtak der Rokan-Kanan); van daar een lijn recht Oost tot halverwege de Rokan-Kanan en de Rokan-Kiri.

C. Met Koento.

Van hier een gebogen lijn tusschen de Rokan-Kanan en de Rokan-Kiri, loopende over de Pematang Koelim naar Pasir-Roempoet, gelegen aan den rechteroever van de Rokan-Kiri. De Rokan-Kiri stroomafwaarts tot Moeara Sako, samenvloeiing der Rokan-Kanan en Rokan-Kiri; de Rokan ver-

volgens stroomafwaarts tot de monding der Soengei-Si-Kapas, rechter zijrivier van de Rokan; van de monding der Soengei-Si-Kapas een rechte lijn naar het punt gelegen in het midden van de rechte lijn, getrokken van Batang-Poetih, aan de Ajer Hitam (rechter zijtak van de Rokan Kiri) naar Paoeh, aan de Soengei Sangsam (rechter zijtak van de Mandau-rivier); van dat punt een rechte lijn naar de monding van de Lembidingbesar in de Siakrivier, van af die monding een rechte lijn naar het hoogste punt van de Pematang-Tjempedak; van dit punt een rechte lijn naar het midden van een lijn getrokken van Kota Intan naar Tandjong Alam; van daar een rechte lijn naar den top van den Boekit Langga.

d. Met IV Kota.

Van den top van den Boekit Langga een rechte lijn naar den oorsprong van de Tapoeng-Kanan op den Boekit Soeligi, vervolgens den weg van den Soeligiketen volgende (tot aan de grens met de onderafdeeling Boven Kampar).

Ten Zuiden:

Aan de onderafdeeling Boven Kampar (Afdeeling Pajakombo, gouvernement Sumatra's Westkust).

a. Met Sibaroeang, Goenoeng Malelo en Kota Toewa.

De rug van den Soeligiketen, die de waterscheiding vormt tusschen de Kampar-Kanan en de Tapoeng Kiri-rivieren, verder volgende.

b. Met Ponkai en Kota Tengah.

De rug van den Soeligiketen, vervolgens een lijn over den top van den Boekih Tanam Batoe naar den top van den Boekit Ambatjang (ook wel genaamd Boekit Manggis) alwaar de Soengei Sorik ontspringt.

c. Met Batoe bersoerat.

Van den top van den Boekit Ambatjang een lijn over de Pematang Sidjiboel; van die Pematang een rechte lijn naar den top van den Boekit Kirai (ook wel genaamd Boekit Tengkoes Nasi), welke lijn de Soengei Telangka-Besar snijdt.

d. Met Koewo.

Van den top van den Boekit Kirai een rechte lijn naar den oorsprong van de Telangka-Ketjil; daarna dat riviertje stroomafwaarts tot het uitmondt in de Telangka-besar, verder deze volgende tot de monding der Soengei-Manggis daarna deze laatste opwaarts tot haren oorsprong; van hier de Pematang Tabing Laoet volgende tot den oorsprong der Soengei Sasapan-Koedo, verder deze stroomafwaarts tot de uitmonding in de Soengei Boeing Balingkar; dan deze stroomop tot aan de uitwatering daarin van het moeras Paja-Si Morene; vandaar een rechte lijn naar den oorsprong van de Soengei Lingga Bajoer op den Pematang Patai Kodok.

e. Met Bangkinang.

Van den oorsprong der Soengei Lingga Bajoer op den Pematang Patai Kodok een rechte lijn naar de Sialang Tengah ajer, gelegen op een eilandje in de Soengei Djernih, welke nabij Petapahan in de Tapoeng Kiri valt en verder van de Sialang Tengah ajer een rechte lijn tot Titian Teras.

f. Met Aier Tiris en Koealoe.

Van Titian Teras naar de Perhentian Moenggoe, vandaar een rechte lijn door de Bantjah Biawak en de Bantjah Bekasih naar den oorsprong der

Soengei Pintjoeran Batang of Aier Gemoeroe, vervolgens deze stroomafwaarts tot hare monding in de Kampar-Kanan, van daar een lijn, getrokken over Pintjoeran Batang, Tjanking Beririk en de waterscheiding tusschen de Soengei Koelim en de Soengei Gandoeang volgende tot op de Pematang Bangkinang.

Aan het landschap Pelalawan (afdeeling Bengkalis).

De rug van de Pematang Bangkinang volgende tot aan Tandjoeng Moerasaka even bovenstrooms van de samenvloeiïng der Kampar Kanan en Kampar Kiri. Van hier een rechte lijn naar Pangkalan Balai aan de Soengei Lelan, van daar een rechte lijn naar den oorsprong van de Soengei Lakar; vervolgens deze rivier stroomafwaarts to hare uitmonding in de Brouwerstraat.

(*w. g.*) J. Ballot.

Hier stonden de stempels en handteekeningen van Sjarif Hasim Abdoel Djalil Saiffoedin, Sultan van Siak Sri Indrapoera en van de landsgrooten van dat landschap.

Bijlage B.

Behoort bij het te Benkalis op den 29en December 1906 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en het Zelfbestuur van Siak Sri Indrapoera gesloten politiek contract.

STAAT

der uitkeeringen uit de landschapskas van Siak Sri Indrapoera aan den Sultan, de landsgrooten, de ambtenaren en beambten van dat landschap.

A. Vaste uitkeeringen.

		's jaars.
Aan den Sultan (Negentig duizend vierhonderd zeventig gulden)	*f*	90.470
Aan Tengkoe Ngah Said Hassim en na diens overlijden aan zijne erfgenamen (Vijftig duizend gulden)	,,	50.000
Aan den Datoe Pasisir (drie duizend gulden)	,,	3.000
Aan den Datoe Kampar (drie duizend gulden)	,,	3.000
Aan den Datoe Lima poeloeh (drie duizend gulden)	,,	3.000
Aan den Datoe Tanah Datar (drie duizend gulden)	,,	3.000
Aan den Datoe Laksamana (vierduizend achthonderd gulden)	,,	4.800
Aan den Datoe Bandar te Pekan Bahroe (een duizend zeshonderd gulden)	,,	1.600
Aan den Tongkoe Besar te Petapahan (tweehonderd gulden)	,,	200
Aan de vier Penghoeloes van Pekan Bahroe ieder *f*600 (zeshonderd gulden) samen (tweeduizend vierhonderd gulden)	,,	2,400
Aan het hoofd der Soekoe-Melajoe Besar te Tanah poetih (zevenhonderd vijftig gulden)	,,	750
Aan de hoofden der Soekoes Melajoe Tengah, Mesah en Batoe Hampar, ieder *f*375 (driehonderd vijf en zeventig gulden) te zamen (één duizend eenhonderd vijf en twintig gulden)	,,	1,125
	f	163,345

Aan de ondervolgende ambtenaren en beambten:

	s' jaars.	
het hoofd der politie (drie duizend gulden).	*f* 3.000	
de Temanggoeng te Tebing Tinggie (Selat Pandjang) (tweeduizend vierhonderd zes en negentig gulden)	,, 2,496	
de djaksa bij den Kerapatan (een duizend tachtig gulden)	,, 1,080	
de schrijver bij den Kerapatan (vijfhonderd veertig gulden)	,, 540	
de kadli bij den Kerapatan (vijfhonderd veertig gulden)	,, 540	
de Bintara Kanan (zeshonderd gulden)	,, 600	
de Bintara Kiri (zeshonderd gulden)	,, 600	
de Chatib voor de beëedigingen (driehonderd gulden)	,, 300	
de Mantri-politie (vijfhonderd veertig gulden)	,, 540	
het hoofd van Bagan Si Api-Api (één duizend tweehonderd gulden)	,, 1.200	
het hoofd van Soengei Merbau (driehonderd zestig gulden)	,, 360	
het onderhoofd van Boekit Batoe en Domei (driehonderd zestig gulden)	,, 360	
een sergeant bij de politie (driehonderd gulden)	,, 300	
twee korporaals bij de politie ieder *f*192 (eenhonderd twee en negentig gulden) te zamen (driehonderd vier en tachtig gulden)	,, 384	
twaalf politiedienaren, ieder *f*120 (eenhonderd twintig gulden) te zamen (een duizend vierhonderd veertig gulden)	,, 1,440	
vier onderwijzers, aan de scholen te Sikidjang, Petapahan, Tandoen en Pekan Bahroe, ieder *f*300 (driehonderd gulden te zamen (een duizend tweehonderd gulden)	,, 1,200	
een leerling vaccinateur (eenhonderd tachtig gulden)	,, 180	
twee Inlandsche schrijvers, ieder *f*240 (twee honderd veertig gulden) te zamen (vierhonderd en tachtig gulden)	,, 480	
		15,600
		f 178,945

(Een honderd acht en zeventig duizend negenhonderd vijf en veertig gulden).

B. Wisselvallige uitkeeringen.

1. De helft ($\frac{1}{2}$) van den in de landschapskas gestorten cijns van vergunningen en concessiën, verdeeld als volgt:

a. in eigenlijk Siak of op de eilanden tot Siak behoorende:

voor den Sultan	$^{15}/_{25}$ deel.
voor den Datoe Kampar	$^{1}/_{25}$,,
voor den Datoe Pasisir	$^{1}/_{25}$,,
voor den Datoe Limah Poeloeh	$^{1}/_{25}$,,
voor den Datoe Tanah Datar	$^{1}/_{25}$,,
voor de betrokken Panghoeloes en batins te zamen	$^{5}/_{25}$,,

b. in de Tapoengs:

voor den Sultan ..... $^{4}/_{10}$ deel.
voor ieder der sub *a* genoemde Datoes $^{1}/_{40}$ of te zamen ..... $^{1}/_{10}$,,
voor de betrokken Datoe Bandhara en de betrokken panghoeloes te zamen ..... $^{5}/_{10}$,,

c. in Domei en Boekit Batoe als sub *a*.

De Datoe Laksamana heeft als panghoeloe ook een aandeel in het $^{5}/_{25}$ deel der gezamenlijke panghoeloes of batins aldaar.

d. in de onderhoorigheden Koeboe en Bangka:

voor den Sultan ..... $^{4}/_{10}$,,
voor ieder der sub *a* genoemde Datoes $^{1}/_{40}$ of te zamen ..... $^{1}/_{10}$,,
voor Tengkoe Ngah Said Hasim ..... $^{1}/_{4}$,,
voor de betrokken panghoeloes te zamen ..... $^{1}/_{4}$,,

e. in Tanah Poetih:

voor den Sultan ..... $^{4}/_{10}$,,
voor ieder der sub *a* genoemde Datoes $^{1}/_{40}$ of te zamen ..... $^{1}/_{10}$,,
voor den Datoe Tanah Poetih en de betrokken panghoeloes te zamen ..... $^{5}/_{10}$,,

2. Drie vierde ($^{3}/_{4}$) gedeelte van de in de landschapskas gestorte ,,precent tanah''

voor vergunningen en concessiën, verdeeld als volgt:

voor den Sultan ..... $^{4}/_{5}$,,
voor de vier sub 1, *a*, genoemde Datoes te zamen ..... $^{1}/_{5}$,,

(*w. g.*) J. Ballot.

Hier stonden de stempels en handteekeningen van Sjarif Hassim Abdoel Djalil Saiffoedin, Sultan van Siak Sri Indrapoera en van de landsgrooten van dat landschap.

Voor eensluidend afschrift:
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) M. S. Koster.

Voor eensluidend afschrift:
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
(*w.g.*) A. E. Elias.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Augustus 1909.

INHOUD.

Indrukken van een onderzoekingsreiziger op Nieuw-Guinea. — De Menado-Courant. — Java-suikers. — De omwenteling in Perzië. — De haven van Idi. — De inlandsche rechtschool. — De geest onder de Chineezen in N.-Indië. — De politierechtspraak. — Mohammedaansche propaganda en zending. — De koffiecultuur in N.-I. als bron van inkomsten. — Een gevaarlijke gids. — Onvoldoende diepte der Indische havens. — De vorm van het eiland Celebes. — Jacob Elisa Doornik. — Nog eens de ambulante postspaarbank. — De nieuwe verlofsbepalingen. — Noesa Kembangan. — Kosten van bescherming van ondernemingen. — Goesti Madé Djilantik. — De rechtspositie der Chineezen. — Twijfel bevorderen aan den onderwijskoers. — De gebreken der Indische statistiek. — Bevolkingstekort in Oost-Java. — Vereeniging van Spoor- en Tramweg Personeel in N.-I. — De Regeering en de Gemeenteraad van Batavia. — Veertigjarig jubileum van den Regent van Demak. — Is Japan bankroet? — Lotsverbetering van de Inlandsche bestuursambtenaren. — De Baron-zaak. — A. F. von Dewall. — Het Sèwoe-gebergte op Java. — Een drijvend museum te Soerabaja. — Gebrs. Penard. — Eene inlandsche coöperatieve handelsvereeniging. — Hollandsch-Inlandsche scholen. — Het arbeidersvraagstuk in Suriname. — Kolonisatie. — De onderwerping van Djambi. — Welvarende toestand van Palembang. — De vierde Jaarmarkt-Tentoonstelling te Soerabaja. — Pandhuizen in Indië. — De 30 pCt. additioneele rechten. — Dwars door Sumatra in drie dagen. — Tegenzin in het ambt van Inl. bestuursambtenaar. — Het dessa-onderwijs. — Eene Corantijn-expeditie. — Atjeh-zaken. — Giroverkeer. — Bestuurswisseling

Indrukken van een onderzoekingsreiziger op Nieuw-Guinea. In de *Locomotief* van 16 en 17 Juni doet Batavus verslag van een onderhoud met den uit Nieuw-Guinea teruggekeerden Engelschen reiziger Pratt (blijkbaar dezelfde, van wiens voornemen om het Charles-Louis gebergte te bezoeken destijds in de *Indische Gids* van 1905 I bl. 755 melding is gemaakt). Hij moet zoowel in China en Tibet, als in verschillende deelen van Zuid-Amerika en Klein-Azië gereisd hebben en bracht zes jaar op Nieuw-Guinea door, eerst twee jaar in Britsch Nieuw-Guinea, waarna hij naar Engeland terugkeerde en toen een korten tijd in Hollandsch Zuid Nieuw-Guinea, waar hij de eerste misère der vestiging te Merauké medemaakte. Op verschillende punten van de Zuidkust trachtte hij het binnenland binnen te dringen, doch de uiterst vijandige houding der bevolking dwong hem tot terugkeer. Hij trok op nieuw naar Britsch Nieuw-Guinea, zoodat hij alles te zamen weer twee jaar in de binnenlanden reisde tot op een hoogte van 10.000 voet die hij als de hoogste grens van bewoning heeft leeren kennen.

Ruim twee jaar geleden vatte hij het voornemen op zijn beide zoons van 16 en 17 jaar mede te nemen, waarin zijn vrouw eindelijk toestemde, en zoo kwamen zij dan in Manokwari, het bootstation van Dorei, den reeds 55 jaar door Hollandsche zendelingen bewoonden post aan de Geelvinkbaai. Een vermoeiende tocht van 14 dagen werd gemaakt naar twee op 6 à 7000 voet hoogte gelegen meren in het Arfakgebergte, ontdekt door Ass. Res. Van Oosterzee (de Angi-meren, Manswôn, zie kaart no. XVII, *Tijdschr. Kon.*

Aardr. Gen. 1908). Als dragers werden Papoea's van de kust van Dorei medegenomen. Over het geheel oordeelt Mr. Pratt zeer ongunstig over dezen landaard en acht ze in staat zoowel vreemdelingen als landgenooten om de nietigste redenen af te maken. In tegenstelling met andere wilde volksstammen missen de Papoea's bijna alle hoogere menschelijke deugden, als ridderlijkheid, gastvrijheid, trouw aan gedane beloften en dankbaarheid. Alleen vrees regeert hen en daarom bracht hij hen zoo spoedig mogelijk op de hoogte van zijne moderne vuurwapenen, hetgeen echter weer de begeerte opwekte ze te bezitten. De mogelijkheid voor drie Europeanen om aldus onbeschermd onder zooveel wilden te vertoeven, berust op het prestige van den blanke; het is de vrees voor de macht die de Papoea's meenen, dat achter dezen schuilt, welke hen tegenhoudt. Dan was het ook, behalve de bewapening wel degelijk de invloed der blanken aan de kust, die van orde en wet, welke hen in toom hield. De beide zoons hadden spoedig de taal van dat gedeelte voldoende aangeleerd om gesprekken te kunnen volgen en zoo luisterden zij eenige malen af hoe de Inlanders overlegden of het niet gaan zou de Europeanen af te maken, ten einde in eens al de begeerde tabak, katoen en vooral de geweren in te palmen, doch het slot was steeds dat zij niet durfden van wege de Europeanen op Manokwari en Dorei, die stellig naar boven zouden komen om hen te straffen. Overigens ligt deze streek geheel geisoleerd van de kust; een paar verouderde vuursteengeweren waren langzamerhand van dorp tot dorp hierheen verhuisd en de aardappelteelt, die er beoefend wordt, is afkomstig van door de eerste zendelingen aan de inboorlingen gegeven aardappelen; thans maken deze met pisang hun hoofdvoedsel uit. De heer Pratt had een stevige tent medegebracht, die 's nachts bewaakt werd door een grooten hond, welke overdag aan de ketting lag, en waarvoor de Papoea's doodsbang waren. Eene op die wijze goed gevestigd hoofdkwartier is van groot belang om van zware tochten weder op zijn verhaal te komen. Buitendien heeft het 't voordeel dat men langzamerhand dorpsgenoot wordt, de taal leert spreken en misverstand voorkomt. Het klimaat was er heerlijk, nog wat kouder dan Tosari, en de natuur onbeschrijfelijk mooi. Van een punt op pl. m. 8000 voet hoogte kan men de Zuid- en de Noordkust zien. Nieuw-Guinea heeft iets belovends en over een jaar hoopte de heer Pratt weer terug te zijn bij zijn zoons (nu 18 en 19 jaar) die er op Schouten-Eiland zijn achtergebleven, waar ze het onderzoek en het bijeenbrengen van verzamelingen voortzetten.

Mr. Pratt ziet in het land een groote toekomst, zoo niet nu dan later en wel wegens de groote vruchtbaarheid en de aanwezigheid van alle klimaten, vooral in de buurt van het Sneeuwgebergte. Hij lacht met het denkbeeld dat deze sneeuw fictief zou zijn (misschien zooals sommigen denken een krijtformatie). Hij zag bij zijn tochten die sneeuw menigmaal, glashelder: „Het is de echte eeuwige sneeuw met haar dikwijls schitterende tintelende paarlemoerkleuren" en hij spreekt van de prachtige toekomst voor een kolonie, waar deze sneeuwbergen pl. m. 150 K.M. van de kust liggen; later in een paar uur per spoor te bereiken.

Voorloopig is met de bevolking niet veel aan te vangen, doch dit verandert geheel bij militaire bezetting, want de Papoea heeft van nature niets krijgshaftigs. Arbeidskrachten zullen echter van buiten ingevoerd moeten worden, tenzij de Papoea zijn leven betert. Merkwaardig is het dat in die hooge binnenlanden de Papoea's geen spoor van kleeding en zelfs geen versierselen dragen en toch houden zij het in een koud klimaat op 10.000 voet zoo uit. Alleen 's nachts verwarmen zij zich door onder hun lage huizen vuren te branden, waarvan de warmte en rook naar binnen trekken; zoo-

dat het onbegrijpelijk is, hoe zij in dien verstikkenden rook kunnen slapen en leven.

Eigenlijke dorpen waren er niet, maar wel van die groote huizen, waarvan het gevaarlijke was, dat zij steeds met elkander in oorlog waren. Gewoonlijk was dit meer geschreeuw dan werkelijkheid, doch nu en dan hadden verraderlijke moorden plaats, welke op gelijke wijze gewroken werden. De heer Pratt beschrijft den gemoedstoestand van den Papoea als een van chronische en tijdelijk soms van zeer acute paniek. Dat overal, waar vroeger Europeanen geweest zijn, de Papoea van zijn kant op den Europeaan vertrouwt, overtuigd dat hij niets kwaads bedoelt, heeft men te danken aan het door alle onderzoekers gehuldigde beginsel nooit een Papoea te dooden of te verwonden dan in de uiterste noodzakelijkheid, ten eerste om het vertrouwen niet te schokken en ten tweede met het oog op de overal gebruikelijke bloedwraak. d'Albertis, Wallace, Beccari, Lorentz en ook de heer Pratt hebben zich streng aan dit beginsel gehouden. Waar de explorateurs zich natuurlijk altijd strikt eerlijk betoond hebben, was dit met handelaars niet steeds het geval. De heer Pratt was juist in Port Moresby toen daar de moord bekend werd op 4 Engelsche zendelingen, die vrij zeker het slachtoffer zijn geworden van de gewetenloosheid van een Australisch handelaar, die daar eenige maanden tevoren de bevolking bedrogen had (vergelijk *Ind. Gids* 1904 II bl. 1406).

Hij had met de Papoea's afgesproken een groote hoeveelheid tripang voor hem te verzamelen en te bereiden, doch toen deze aan boord was, ging hij met geweren dreigend heen zonder ze te betalen. Juist besloot de Engelsche zendeling Chalmers met drie jonge collega's eens een blijk te geven van hetgeen de Engelsche zending vermocht, door een bezoek te brengen aan de Golf van Papoea. Men was zoo onvoorzichtig dadelijk aan wal te gaan, hetgeen de bevolking als een overval beschouwde, waarna zij verraderlijk uitgenoodigd een huis binnen te treden, vermoord werden.

De heer Pratt bleef een klein jaar in de streek boven Manokwari en had gelegenheid groote verzamelingen aan te leggen van zeldzame vogels, insecten en planten. Terwijl ze in hun woning met den hond vrij veilig waren, lag het gevaar meer in de tochten, die zij altijd met hun tweeën deden, terwijl meestal een met den hond thuis bleef. Zij leefden van de uit Engeland medegebrachte provisiën in blik, van aardappelen en pisang en, toen de blikken op waren en het drie maanden duurde voor er uit Amerika nieuwe kwamen, uitsluitend van die beide laatste. Als men bedenkt dat de heer Pratt 55 jaar is met grijs haar, moet men aannemen dat hij een krachtig man is, die heel wat uit kan staan. In die twee jaar was geen der drie reizigers ziek. Verder brachten zij nog verscheidene maanden door in de hooge binnenlanden achter de Humboldtbaai, waar ook het meer van Sentani bezocht werd. De heer Pratt drong hier nog verder het land in en sloeg op 8000 voet hoogte zijn tent op om er zijn hoofdkwartier te vestigen. Hier trof hij eene bevolking aan, die nog geheel in de steenperiode leefde. Wat het voedsel betreft, deze menschen die geen kannibalen zijn, bestaan voornamelijk van wilde pisang, gekookt in een holle bamboe, van sommige bladeren, die gestoomd worden, van allerlei insecten en larven en bij uitzondering van vogels of een wild varken. Van de Humboldtbaai ging het weer terug naar Manokwari, de heer Pratt durfde zijn jongens niet alleen in dat binnenland achterlaten; doch bracht ze naar Schouten-eiland, waar een vrij sterk detachement troepen patrouilleert om er wat orde en rust te brengen. De heer Pratt had groot respect voor hetgeen onze troepen dáár en te Merauké verrichten, hij bewonderde hun taaiheid en hun doorzettingsvermogen in

die hoogst onhandelbare terreinen, en het groote succes dat ze daarmede hadden bij de bevolking. Maar voor de Sneeuwgebergte-expeditie vond hij een militaire dekking onzin, geheel overbodig.

* * *

De *Menado-Courant*. Wij ontvingen een prospectus, waarin de heer A. L. Wawo-Runtu, ex-majoor van Sonder, en de uitgevers, firma Gebroeders Que te Menado, hun voornemen te kennen geven om onder genoegzame deelneming onder redactie van eerstgenoemde, een weekblad uit te geven, dat naast een Maleischen tekst eenige kolommen beschikbaar zal stellen voor in de Nederlandsche taal gestelde artikelen en uittreksels uit verschillende periodieken. Dit weekblad zal de voornaamste belangrijke berichten op verschillend gebied uit de residentiën Menado, Ternate, Ambon en het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden omvatten, alsmede de benoemingen en andere besluiten meer bepaald van belang voor deze streken.

Zooals blijkt uit de *Ind. Gids* 1903 I bl. 441 behoorde bedoelde redacteur destijds tot de oppositie, die met de andere hoofden niet op goeden voet stond. Met belangstelling wordt thans deze publicatie tegemoet gezien, om na te gaan of het mogelijk zal blijken in die kleine maatschappij een blad uit te geven, dat zich uitsluitend aan de belangen van het algemeen wijdt, en waarin men, zooals uit het prospectus blijkt geen stukken zal opnemen, die eene directe of indirecte kwetsende persoonlijke strekking hebben. Het blad zou met 1 Juli beginnen en *f*6 's jaars kosten.

* * *

Java-Suikers. In het tweede no. van *De Suiker* (zie onze Juli-afl. bl. 950) komt o.a. een artikel voor van den heer R. Sax te Wageningen, die er op wijst, dat reeds sinds lang in ons land geen rietsuiker wordt gebruikt, omdat de hooge invoerrechten en accijnzen de Nederlandsche markt voor de Javasuikers ontoegankelijk maken. Voor een deel is hieraan echter ook de onbekendheid met het product schuld. Indien de bevolking bekend ware met de bijzondere eigenschappen der rietsuiker, wat de smaak betreft, zou de uitgesproken wensch om sommige goedkoope rietsuikersoorten ook binnen het bereik van een ieder te brengen, allicht veel er toe bijdragen, dat de invoerrechten en accijnzen binnen redelijke grenzen werden teruggebracht. Het voornaamst ruwe product van Java, de muscovado van 96.5 à 97.5 pCt. gehalte, licht tot lichtbruin gekleurd met een bijzonder aroma, aan alle niet-geraffineerde suiker eigen, is zonder verdere omwerking zeer geschikt voor de consumptie, het koekebakkersbedrijf, enz. De marktprijs, momenteel 10 à 11 centen per K.G. wordt in Nederland echter met *f*0.27 verhoogd voor accijns. Ook stroop- en zaksuiker zou voor goedkoop bakwerk kunnen dienen.

* * *

De omwenteling in Perzië. De staatsgreep van den Sjah van Perzië, waarvan in den vorigen jaargang (II bl. 1119) sprake was, heeft niet lang succes gehad en onlangs hebben de nationalisten en constitutionalisten in Perzië na krachtigen strijd toch de overwinning behaald en heeft de Sjah Mohammed Ali Mirza, die in de Russische legatie gevlucht was, afstand van den troon moeten doen. Dat de in aantal weinig sterke partij der intellectueelen in Perzië ten slotte toch de overhand kreeg, wordt door Dr. Bosberg-Rekow in een opstel in de April-afl. van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik*, etc. verklaarbaar gemaakt omdat ook de koopmansstand in het algemeen hoogst ontevreden was. Deze, die door het sluiten van de bazars

het verkeer geheel kan doen stilstaan, vertegenwoordigt in Perzië een groote macht. De kooplieden gingen gebukt onder zware belastingen; zoowel in- als uitvoerrechten werden opgedreven, de veiligheid in het land was zeer gering, de gouverneurs der provinciën traden als de natuurlijke vijanden der rijken op en belemmerden een algemeen crediet. De rentevoet steeg door de omstandigheden tot 12 à 22 pCt. en het disconto was aan de meest onhoudbare schommelingen onderhevig. Het is hier de plaats niet de gebeurtenissen in bijzonderheden te volgen. Uit het *Alg. Handelsblad* van 17 Juli zij slechts aangeteekend dat de aftreden Sjah, die nu anderhalf jaar geleden de grondwet ophief, welke zijn vader had ingesteld en die hij als kroonprins zoowel als regeerend vorst had bezworen, haar op aandringen van de Engelsche en Russische gezanten herstelde, maar tegelijk met geweld optrad tegen het parlement en de huizen zijner politieke tegenstanders liet plunderen. Door omgekochte benden werd dagenlang in Teheran een bloedbad aangericht, waarna de Sjah zijn woede richtte tegen de stad Tebriz. Zijn veldheeren konden deze echter niet veroveren en vandaar begon de beweging, die geheel Perzië aangreep en hem ten val bracht. Pogend te regeeren met een soort absolutisme, in een constitutioneelen vorm gekleed, had hij ten slotte niemand waarop hij steunde. Zijn troepen stonden onder bevel van een vreemden condottiere, den Russischen kolonel Liakof, en liepen gedeeltelijk over naar de Bachtiaren, zijne vijanden die van de gelegenheid gebruik trachtten te maken hem te onttronen en zich daarom verbonden met de nationalisten.

Een oogenblik had het den schijn of de Russen, die op twee plaatsen Perzië binnenrukten, den Sjah zouden beschermen tegen zijn in opstand gekomen volk, maar de Engelsche invloed bleef overheerschend. Onomwonden sprak de openbare meening zich uit. Sir Edward Grey kon niet anders doen dan de Russische regeering tot voorzichtigheid raden en zoo bleven de Russische troepen lijdelijk toeschouwers van den strijd in Teheran, alleen om in te grijpen als de Europeesche bewoners in gevaar zouden komen.

Nadat de Sjah gevlucht was in de legatie, hadden er onderhandelingen plaats tusschen kolonel Liakof en den Sipachdar, het hoofd der Bachtiaren, tengevolge waarvan de tweede zoon van den Sjah (de oudste had geen prinses tot moeder), oud 12 jaar, genaamd Achmed Mirza tot den troon werd geroepen, onder voogdij van den 65-jarigen regent Azed-oel-Moelk, een volgens de *Nieuwe Courant* van 19 Juli, in Perzië zeer populair man; dus niet Zill-es-Sultan, die zich thans te Weenen bevindt, en waarvan aanvankelijk sprake was. De thans benoemde regent had als hoofd van den Kadzjarenstam waaruit de Perzische Sjahs afkomstig zijn, reeds bijzondere voorrechten en een bijzondere positie. Zijn moreel overwicht was en is zeer aanzienlijk, wat hem als regeerder ten goede zal komen.

* * *

De haven van Idi. In een zijner brieven uit Atjeh, voorkomende in het *Alg. Handelsblad* van 16 Juli, bespreekt Si Anoe het opstel van den heer Cremer in het jubileum-nummer van het *Vaderland* (zie onze Mei-afl. bl. 689) en herinnert er aan dat dit onderwerp ook uitvoerig werd besproken in zijn brief in het *Hbl.* van 19 Nov 1908, doch om helaas te constateeren, dat deze zoo belangrijke aangelegenheid — en uit een oogpunt der Atjeh-pacificatie urgente zaak — nog geen stap verder is gekomen. Men heeft hier te doen met eene aangelegenheid, waarin de landvoogd bepaald heeft misgetast, doch de gelegenheid is geopend om de zaak in het goede spoor terug te brengen, door de voorstellen van gouverneur Swart met betrekking tot de in-

lijving van de Onderhoorigheden van Atjeh bij het tolgebied van N.-I. De schrijver knoopt hier een historisch overzicht der zaak aan vast. De sluiting van Idi is in behandeling en de Regeeringscommissaris Liefrinck passeerde daar op zijn inspectie en kon zich op de hoogte stellen. Men verwacht dat aan de wenschen van den heer Cremer ten opzichte van die openstelling voldaan zal worden. Die van Bajeüen zal echter zeker niet komen, omdat men vermeent dat Langsar, hetwelk slechts 25 K.M. daarvan verwijderd ligt, als in- en uitvoerplaats daarvoor voldoet. Eén ding moet intusschen al door de praktijk zijn duidelijk geworden, dat nl. de tram niet in die mate van de sluiting der havens heeft geprofiteerd als men wel verwacht had.

* * *

De inlandsche rechtschool. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Juli neemt uit de *Java-Bode* eenige opmerkingen over omtrent de in die maand in werking te stellen rechtschool, waaruit blijkt dat volgens het reglement de school 72 leerlingen zal mogen tellen, verdeeld over 6 klassen. Er zouden zich ongeveer 20 sollicitanten hebben opgegeven, doch de regeerings-adviseur Dr. Hazeu was nog op reis om besprekingen te houden met prijaji's over eene eventueele plaatsing van hunne zonen op de rechtschool. Van de vooruitzichten der jongelui schijnt nog niets meer positief bekend te zijn dan wat er in het algemeen in de Staten-Generaal over gezegd is (zie *Ind. Gids* 1907 I bl. 1093). Thans wordt echter op een andere zijde der zaak de aandacht gevestigd. Er wordt namelijk gevraagd of de instelling van de inlandsche rechtschool op den duur de bestaande ontevredenheid in de Indo-Europeesche maatschappij niet zal aanwakkeren. Uit de opgaaf van betrekkingen, waarvoor de regeering de inlandsche rechtskundigen in aanmerking wil brengen, is de bedoeling af te leiden om het geheele personeel bij de landraden successievelijk te vullen met inlandsche rechtskundigen. Daardoor zouden de Indo-Europeanen die thans als griffier en ambtenaar ter beschikking daarbij dienen, op zijde worden geschoven. Al zal dit nu wel niet dadelijk gebeuren, omdat de school hoogstens twaalf rechtskundigen per jaar kan afleveren, zij zullen toch op den duur aan de Indo-Europeanen concurrentie aandoen en uit den aard der zaak de griffiers van dien landaard voorbijgaan, waarbij deze aan hen ondergeschikt worden, hetgeen tot ontevredenheid aanleiding zal geven. Er wordt daarom gevraagd of voor de Indo's niet eveneens de gelegenheid zou moeten worden geopend om een diploma op de inlandsche rechtschool te behalen. Reeds moeten er ook aanvragen van Indo-Europeanen zijn om als dokter-djawa te worden opgeleid. Die richting zou het volgens dat blad voor de beide scholen uit moeten.

* * *

De geest onder de Chineezen in N.-I. In de *Nieuwe Courant* van 17 Juli werd de aandacht gevestigd op hetgeen het *Koloniaal Weekblad* van 8 Juli overnam uit het Chineesche weekblad *Ho Po*, waarin over de vereeniging Tiong Hoa Hwe Koan wordt gesproken, die haar ontstaan dankt aan de eensgezindheid der Chineezen in N.-I. Doordat er geen gebrek aan steun en medewerking was, kon zij den band tusschen de Chineesche emigranten en het stamland vormen. Doch er is voortdurend geld noodig en nu wordt er over geklaagd dat eene aangevraagde geldloterij door de Indische regeering nog niet is ingewilligd en gedreigd met het aanvragen van zulk een loterij in China zelf. De *N.Ct.* acht het niet onwaarschijnlijk dat de Chineesche regeering, die zooveel gedaan heeft en doet in het belang van het onderwijs der kinderen van de Indo-Chineezen, het toestaan van die loterijen aangrijpt als een middel om den band tusschen Tiong Kok en de Chi-

neesche emigranten, de ,,hoa kiauw bin'', die reeds vrij stevig is, nog steviger te maken. Waarom de aangevraagde loterij nog niet toegestaan is, weet het blad niet. Wil men het spelen in loterijen beperken, dan vindt het dit niet het goede middel en zou op de aangegeven wijze het spelen in vreemde loterijen er door aangewakkerd worden.

In de *N.Ct.* van 22 Juli wordt een ander bericht geciteerd, door het *Kol. Wkb.* van 15 Juli ontleend aan de *Pewarta Soerabaja*, waarin gezegd wordt dat de allerwege opgerichte haktongs of Chineesche scholen aanvankelijk niet de aandacht van de blanken trokken, want daar de kinderen er het Europeesche letterschrift niet leerden, kon de verworven kennis hun van geen nut zijn om bij Europeanen in dienst te treden. ,,De Chineesche regeering richtte in China voor de kinderen der emigranten een school op, waar men hooger onderwijs genieten kon, de K i l a m h a k t o n g''. Toen gingen de oogen der blanken open, beweerde het blad, en er werden Holl.-Chineesche scholen opgericht met een laag schoolgeld, opdat de Chineesche scholen, die met geldgebrek te kampen hadden, overbodig zouden worden. De *N.Ct.* meent dat niemand, die met de tegenwoordige beweging der Chineesche emigranten in Indië bekend is, zal verwachten, dat de ,,haktong holan tiong hoa'', zooals de Holl.-Chineesche school genoemd wordt dit zal teweegbrengen. Het blijkt dat het hoofddoel van de oprichting der haktongs is de Indo-Chineesche jeugd de gelegenheid te geven tot het aanleeren van het t j i n g î m of k o a n o a, het zoogenaamd Mandarijn-Chineesch. Dit staat nu eenmaal op het programma der Jong-Chineesche partij. Geldgebrek zal men weten te overwinnen en men rekent ook op financieele hulp van het stamland. Het blad vraagt of het daarom niet wenschelijk zou zijn, voorloopig althans, geen nieuwe Hollandsch-Chineesche scholen op te richten maar liever subsidie te geven aan de haktongs, die verlangen dat hun leerlingen Nederlandsch zullen leeren, hetzij dan in geld of door toevoeging van een Nederlandschen onderwijzer. Het zal niet zoo duur zijn en de Chineesche gemeente is tevreden gesteld.

Deze oplossing heeft misschien voordeelen, doch het is ons niet duidelijk waarom altijd slechts over Chineesche ,,emigranten'' gesproken wordt. De Chineezen, die uit China in ons Indië zijn overgekomen zijn immigranten. Men kan zich nog denken dat zij eenigszins in betrekking tot het stamland blijven, doch het meerendeel der Chineezen, althans op Java, Borneo en elders zijn van ouder tot ouder in Indië geboren en dienen dus geen ,,emigranten'' genoemd te worden en als landgenooten behandeld te worden, waarbij van een Chineesch stamland met rechten en plichten jegens hen bezwaarlijk sprake kan zijn.

* * *

De politierechtspraak. In de Indische correspondentie van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Juli wordt gezegd hoe ten gevolge van den ophef, die gemaakt is van een geval, waarin een Chinees zich verongelijkt achtte, (zie *Ind. Gids* Aug.-afl. bl. 1109), de politierechtspraak door ambtenaren B.B. nog al eens ter sprake is gekomen. In het midden latende of de betrokkene redenen had om zich verongelijkt te gevoelen, wordt er wel eens uit het oog verloren dat, al mogen er gebreken aan de politierechtspraak kleven, het instituut op zich zelf goed en zeer nuttig is. Toen het doctrinarisme onder de juristen nog hoogtij vierde, trok men steeds tegen deze rechtspraak door onbevoegden te velde, doch gaandeweg zijn de klachten eenigszins verstomd. In de eerste plaats zijn de juristen gaan inzien, dat het praktisch onmogelijk zou zijn voor elk zaakje, hoe klein ook, eene behande-

ling voor te schrijven als men voor de meest belangrijke zaken kent. Men is verder van meening geworden dat het voor kleine zaken meer op een snelle en gemakkelijke berechting aankomt, dan op eene wijze van behandeling, die voor den beklaagde de uiterste waarborgen biedt tegen willekeur en dwaling van den rechter. Dat de rechtspraak niet door rechtsgeleerden wordt uitgeoefend, is ook geen groot bezwaar, want de te behandelen zaken zijn althans in juridisch opzicht van zoo geringe beteekenis, dat het niet op de kennis van het recht in zijn geheelen omvang aankomt. Die van de betrekkelijke bepalingen bezitten de ambtenaren B. B. wel en veel meer moet de nadruk gelegd worden op het rechtvaardigheidsgevoel, waarvoor de rechtsstudie op zich zelf geen waarborgen levert. Men moet hier zeer scherp weten te onderscheiden niet op juridisch gebied, maar op dat van het werkelijke leven. Daarom was het in beginsel niet verkeerd deze rechtspraak aan de bestuursambtenaren op te dragen. De beginselen zijn zeer goed. De snelle berechting, kort na de overtreding, de vrijheid van den rechter om op overtuiging zijn uitspraak te gronden, daarbij de afwezigheid van alle lastig na te komen en op straffe van nietigheid voorgeschreven formaliteiten, zijn alle zaken, die ook voor het proces van berechting der door Europeanen gepleegde overtredingen hoogst begeerenswaardig zouden zijn. Wat er in de politierechtspraak in Indië verkeerd is, is slechts de wijze, waarop de beginselen, vooral op de hoofdplaatsen, tot hun recht komen. De Assistent-Residenten voor de politie hebben er geen voldoenden tijd voor en staan ook tegenover het onder hunne bevelen dienende politiecorps niet vrij genoeg, als zij de door de leden daarvan opgespoorde overtredingen berechten moeten. Wil men verbetering, dan is het in verband met het aangevoerde volgens den schrijver niet noodig aan de bestuursambtenaren de politierechtspraak te ontnemen, doch waar deze geen voldoenden tijd hebben voor de behandeling der rolzaken en tegenover hun politie niet onpartijdig genoeg staan, zou hij afzonderlijke ambtenaren voor de politiezaken willen zien aangewezen. Er kan dan meer zorg aan de rolzaken worden besteed en door dagelijks rol te houden, kan de berechting nog sneller en beter geschieden. De geheele medewerking van den Djaksa zou gemist kunnen worden. En evenals door den Engelschen rechter zou tegelijk het voor- en eindonderzoek kunnen worden gehouden. Singapore wordt hierbij als voorbeeld gesteld. Bij zulk een herziene politierechtspraak zou deze ook op Europeanen en daarmede gelijkgestelden moeten worden toegepast. Het artikel eindigt met den wensch, dat het den tegenwoordigen Directeur van Justitie gegeven moge zijn de politierechtspraak te zuiveren van de gebreken, die haar aankleven, doch het goede dat zij inhoudt, daarbij niet uit het oog te verliezen.

* * *

Mohammedaansche propaganda en zending. Wij ontvingen een, te Leipzig bij A. Deichert's Nachfölger uitgegeven, brochure over dit onderwerp van den heer G. K. Simon te Bielefeld, die uit elfjarige ervaring spreekt, als zendeling van de rheinische Missionsgesellschaft in de Bataklanden op Sumatra. Daar de kracht van den Islam volgens den schrijver door sommigen onderschat en door anderen overschat wordt, doet hij in dit geschrift een poging om dien godsdienst naar waarheid te schetsen, en spoort hij aan om, ondanks de groote kracht die er van uitgaat, toch niet te wanhopen aan een kerstening van Mohammedanen. In elk geval moet hierop gewerkt worden, waar de zending nevens den Islam onder heidenen arbeidt, die anders zouden gaan denken dat eene bekeering van Moslems niet mogelijk is. Een gunstig resultaat, onder de laatsten bereikt, werkt daarom krachtig mede om de

directe bekeering tot het Christendom van de heidenen te bevorderen. Als het Christendom bij deze eenmaal krachtig gevestigd is zal het op zijn beurt den invloed van den Islam helpen verzwakken. Levenskrachtige in den strijd met den Islam gestaalde heiden-Christelijke zendingskerken moeten volgens den schrijver ten slotte de mijnen worden om het machtige verwulfsel der Mohammedaansche wereld uiteen te doen spatten.

Uit het geheele geschrift is het duidelijk, dat er eene in de Bataklanden opgedane ervaring aan ten grondslag ligt, waar men te doen heeft met den wedijver tusschen Christenen en Moslems om de heidenen tot zich te trekken, en men kan met den schrijver hopen dat de eersten het zullen winnen. De Islam heeft zeker veel schaduwzijden, die met juistheid geteekend zijn, doch daar tegenover ook wel iets aantrekkelijks, dat de schrijver en zijn blijkbaar zeer rechtzinnige medestanders niet schijnen te kunnen aanbieden, namelijk een geloof, dat zich niet inlaat met ras of huidskleur. Misschien begrijpen wij het verkeerd, doch als op bl. 16 aan den Islam tot een verwijt wordt aangerekend: „Die Rassengegensätze der farbigen Völker untereinander z. B. Inder und Neger, sucht der Islam möglichst zu verwischen", dan wordt hier iets gelaakt, dat toch van het standpunt van den inlander gezien, een noodzakelijk vereischte is om succes te hebben. Voor menschen met eenigszins ruime opvatting klinkt er iets zeer onverdraagzaams in de uitspraak: „Der Islam hat für das Gottgewollte diese Unterschiede ebenso wenig Verständnis wie für das Berechtigte der nationalen Eigentumlichkeiten..." want met de van God gewilde onderscheid wordt naar het schijnt op minderwaardigheid gedoeld, blijkens het volgende: „Während der Heide dem Träger des Evangeliums gegenüber erst recht seine Rassen-inferiorität fühlt, gewinnt der jünge Mohammedaner gerade durch seine Religion das Bewusztsein, Glied einer superioren Menschenklasse zu sein". De bedoeling is ons niet duidelijk; verlangt men dat de inlanders Christen zullen worden en zich toch als behoorende tot een inferieur ras zullen blijven voelen? En dan rijmt zulks weer niet met de grief dat de inlander steeds als minderwaardig zou behandeld worden, te berde gebracht door Prof. Mr. L. W. C. van den Berg (zie onze Juli-afl. bl. 960). Als inlanders bij de Christenzending tot een kudde worden verzameld „bei welchem jedes einzelne der Schafe seine Individualität behält", dan zullen zij als daar tevens Inferiorität onder begrepen wordt, dit zeker niet zoo aantrekkelijk vinden als „die plumpe Art des Islam" om de bekeerden allen gelijk te stellen.

* * *

De koffiekultuur in N.-I. als bron van inkomsten. Het artikel van Dr. Van Gorkom (zie onze Juli-afl. bl. 971) gaf in *De Indische Mercuur* van 22 Juni jl. reeds aanleiding tot eenige vragen van den heer J. L. Waller, door den schrijver beantwoord, in hoeverre klimaatsverandering en ongeschikt personeel op den achteruitgang van invloed kunnen zijn geweest. In *De Indische Mercuur* van 27 Juli jl. wordt nu echter door den heer W. R. de Greve de opmerking gemaakt, dat bij dit alles de zoogenaamde „Koffiebladziekte" slechts zeer terloops onder de oorzaken is genoemd, terwijl deze volgens zijn gevoelen zeer zeker als de h o o f d o o r z a a k moet worden beschouwd.

Uit eigen ervaring schetst deze schrijver hoe hij van 1872—1877 in Oud-Agam als controleur oogsten bijwoonde van 24 tot 36000 pikols, zonder dat aan de bevolking daardoor te zware lasten werden opgelegd. In 1873 werd zijne aandacht getrokken door eene circulaire waarin werd gewezen op de groote verwoestingen op Ceylon aangericht door de „Hemeleia vastatrix".

Aanvankelijk werden geen verschijnselen dier ziekte opgemerkt, doch in 1875 nam hij de ziekte waar in een kleine tuin der negorij Kotta Alam van het onafhankelijk gebied buiten de afdeeling L Kotta (Pajakombo). De berichten omtrent deze fatale ontdekking werden spoedig verspreid en weldra bleek de ziekte in de eigen tuinen zijner afdeeling en in die van collega's te zijn opgetreden. Einde 1877 als particulier planter in de Djampangs niet ver van Soekaboemie gevestigd, werden daar zoomin in eigen aanplant als in die van het gouvernement sporen van de ziekte ontdekt, totdat de schrijver in 1878 of 1879 tot de ervaring kwam dat zij ook hier haar aanval was begonnen. Spoedig verspreidde zij zich verder over Java en besmette ook de kleine Soenda-eilanden en Celebes; en van dien tijd af dagteekent de achteruitgang van de koffieoogsten in het geheele gebied van den Oost-Indischen Archipel. Blijkbaar zijn de sporen der zwammen die de ziekte veroorzaken van Ceylon over Malakka naar Oost-Sumatra en verder overgewaaid of overgebracht en het is geen wonder dat op grond van deze ervaringen de schrijver tot de overtuiging is gekomen, dat alle andere oorzaken slechts nevenzaken zijn, doch dat men hier de hoofdzaak heeft te zoeken, tot welker bestrijding tot dusver alle middelen hebben gefaald.

* * *

Een gevaarlijke gids. Zoo worden wij in *Land en Volk* van 22 Juili jl. genoemd, omdat wij in de Juli-afl. op bl. 958 onze kennis van hetgeen dat blad schreef over een koloniaal onderwerp hadden geput uit een citaat van de *Nieuwe Courant*. In theorie is de terechtwijzing gegrond, doch in de practijk blijkt het uit een oogpunt van tijd wel eens ondoenlijk om van alles uit de eerste hand kennis te nemen. Men loopt dan gevaar eens een enkele maal denkbeelden minder juist weder te geven, doch om nu daardoor in het algemeen tot „een gevaarlijke gids" gestempeld te worden, getuigt toch wel van weinig collegiale toegevendheid, temeer nu het schijnt dat het citaat, zij het uit de tweede hand, toch juist was, anders had *L. en V.* wel niet in gebreke gebleven de onjuistheid in het licht te stellen.

* * *

Onvoldoende diepte der Indische havens. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Juli wordt er aan herinnerd, hoe dit blad reeds enkele malen wees op de onvoldoende diepte der voornaamste Indische havens (zie o.a. onze vorige afl. bl. 1133). In December van dit jaar zal zulks vermoedelijk te Tandjong Priok bijzonder de aandacht trekken, daar in den morgen van 12 Dec. aldaar verwacht wordt het s.s. Arabic met 700 Amerikaansche touristen aan boord, die op 12 en 13 Dec. een kijkje zullen nemen te Batavia, waarvoor door de leidende Amerikaansche firma een contract is gesloten met den directeur van een der Bataviasche hotels. Aangezien de diepgang van de Arabic te groot is om die haven binnen te loopen, moet dit schip daarbuiten ankeren. De passagiers blijven aan boord overnachten en zullen met kleinere booten 's morgens van boord gehaald en 's avonds daarheen gebracht worden. Hoe goed men dit ook moge regelen, de lange tocht van de reede tot de aanlegplaats in de haven — een traject van 3000 M. — zal volgens het blad het volle licht doen vallen op het feit, dat deze haven voor diepgaande schepen ontoegankelijk is, en het kan geen geheim blijven voor deze weetgierige reizigers, dat de diepte daarin, zooals de Minister van Koloniën mededeelde „in den laatsten tijd aanzienlijk is verminderd", terwijl voor de uitdieping „geen geschikt baggermaterieel beschikbaar is". Intusschen zal, blijkens de Toelichting op de Ind. begrooting voor 1909, in de

tweede helft van dat jaar het baggermaterieel, dat in 1907 ter beschikking werd gesteld van een tweetal particuliere maatschappijen ter Oostkust van Sumatra (voor uitbaggering van de Sembilanggeul, zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 380), te werk gesteld wordt om in de binnenhaven te Priok bestaande aanslibbing te helpen verwijderen. Niettemin zullen toch niet alle schepen, die het kanaal van hier bevaren, daarin kunnen komen en het blad hoopt dat de komst van de Arabic eene aansporing zal zijn om de verbetering van de haven van Priok en in het algemeen van de Indische havens spoedig tot afdoende oplossing te brengen.

* * *

De vorm van het eiland Celebes. In de Juli-afl. van het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aard. Gen.* bespreekt prof. J. F. Niermeyer den onderzeeschen vorm van Celebes, toegelicht door een fraaie dieptekaart, waarop met de jongste peilingen rekening is gehouden. Met betrekking tot het probleem Celebes-Halmaheira zegt hij: „Het geval der bijeenligging van twee eilanden met bijna volkomen dezelfde gedaante, op dezelfde wijze naar de windstreken gericht, maar zeer verschillend van grootte, zou al merkwaardig genoeg zijn. Maar dan: wèlk een gedaante! Een, die nergens elders op aarde haar weerga vindt". Wanneer men hierbij vergelijkt wat Junghuhn schrijft in het eerste deel van zijn bekend werk (2e uitg. 1853 bl. 168) dan schijnt die vorm toch niet zoo zeldzaam als hier beweerd wordt. Zooals bekend geeft Junghuhn een beschrijving van den vorm van Java, welke dit eiland zou vertoonen als de zeespiegel achtereenvolgens 100, 500, 1000, 2000 voet hooger wordt gedacht, of het eiland gelijktijdig tot die diepten ondergedompeld werd. Wanneer de zee 2000 voet boven het nulpunt ware gerezen, zou Java bestaan uit twintig zoo groote als kleine eilanden en de schrijver zegt: „Indien de landmassa's welke wij thans op den aardbol waarnemen hun ontstaan verschuldigd zijn aan eene langzame opdrijving boven den spiegel de zee, of, misschien gedeeltelijk, aan een plotselinge opheffing boven het niveau des oceaans, tengevolge van krachten, die zich hier meer, elders minder deden gevoelen, dan zullen in andere oorden der wereld eilanden moeten ontstaan, wier uiterlijke gedaante de treffendste overeenkomst aanbiedt met die zonderling gevormde eilanden, door ons hier onder no. 5, 7 en 13 opgeteld. En inderdaad wij zien dat vele Philippijnsche eilanden, zoomede Celebes, Djilolo, van nabij overeenkomen met onzen 4den en 5den vorm, waar, namelijk, de omtrekken der kust smalle, ver landwaarts in reikende zeearmen vertoonen, welke ook Java zou bezitten, indien het door de zee ter hoogte van 1000 à 1500 voet ware bedekt. Steunt deze overeenkomst, gelijk wij onderstellen dat werkelijk het geval is, op eene natuurwet, dan moet de der straks vermelde land- en bergvormen op Djilolo, Celebes, enz. van zeer nabij overeenkomen met die van Java, indien 1400 à 1500 voet wordt afgetrokkon van die, welke op het laatstgenoemde eiland worden waargenomen. Ik meen met grond te mogen veronderstellen, dat zulks werkelijk plaats vindt, want alle kegelbergen op Ternate, Djilolo en Menado zijn slechts ter hoogte van 6000 à 7000 voet (volgens Dr. Frosten) en geen enkele bereikt de zone der meeste Javaansche bergtoppen, namelijk 9 à 10.000 voet; wijders moet de bodem dier eilanden, voor het grootste gedeelte van vulkanischen aard zijn, terwijl het neptunisch droog liggend terrein er een veel geringere uitgestrektheid moet bezitten, dan op het hooger uit de baren opgerezen Java — en dit is naar ik meen, insgelijks het geval".

Het 5de eiland waarvan Junghuhn hier spreekt wordt gevormd door de centrale streken der Preanger, het zevende door de Diëng met verbindings-

ruggen naar de Slamat, de Oengaran, Soembing en Merapi en het 13de is het complex Ardjoeno-Kloet-Kawi. Daar, blijkens het artikel van prof Niemeyer de onjuistheid van het herkennen van een ,,spinnekopachtige figuur'' in het bergstelsel van Borneo door prof. Molengraaff is aangetoond, zal men zeker met belangstelling willen vernemen, wat er op de beschouwingen van Junghuhn valt af te dingen.

* * *

Jacob Eliza Doornik. In dezelfde afl. wordt onder de rubriek ,,Literatuur'' de aandacht gevestigd op dezen ,,vergeten Nederlander'' (1777—1837) naar aanleiding van een studie van den heer J. van Baren in den jaargang 1909 van een Jaarboekje van Leiden en Rijnland. Toevallig is diezelfde Dr. Doornik ook besproken in de *Gids* van Augustus 1908 onder de ,,Nederlandsche Praedarwinisten'' door Dr. J. H. F. Kohlbrugge, die o.a. de aandacht vestigde op zijne onder Van der Capellen in Indië geschreven ,,Vrijmoedige gedachten over Nederlandsch-Indië'' op grond waarvan den schrijver in 1826 een langer verblijf in Indië ontzegd zou zijn. Dit zou een der redenen kunnen geweest zijn, dat hij in 1827 naar Noord-Amerika vertrok. De heer Van der Kemp betwijfelt echter of zulk eene officieele uitzetting heeft plaats gehad (zie *Bijdr. tot de T.-, L.- en Vk. van N.-I.* 1909 1ste en 2de afl. bl. 368 noot).

* * *

Nog eens de ambulante postspaarbank. De bezwaren door den Directeur Zaalberg tegen het denkbeeld van den heer P. van Daalen ingebracht, worden in de Juni-afl. van het *Ind. Tijdschr. v. Post en Telegraphie* bl. 812 e.v. door dezen uitvoerig besproken en weerlegd. Waarom bij uitvoering van zijn denkbeeld meer misbruiken zouden voorkomen dan bij de thans gebruikelijke terugbetalingen op de postkantoren, wordt door dezen schrijver niet ingezien. Wat het dure personeel betreft, rekent hij uit dat het werk voorloopig niet zoo omvangrijk zal zijn of de gewone ambtenaren kunnen het, desnoods in extra-dienst, verrichten. Bij het bezoek aan een werkplaats zouden zij de spaarboekjes zooveel mogelijk van te voren moeten ophalen om alles klaar te maken tot onmiddellijke inontvangstneming der inlagen na het uitbetalen der loonen. Ook zouden de boekjes in den loop van dien dag met een papiertje er in, waarop het bedrag van den te storten inleg vermeld is, ter bespoediging in een gesloten bus kunnen worden gestoken. De 2½ cent premies voor elken inleg zijn een voldoende tegemoetkoming voor het personeel en zouden bij aanvankelijke geringere inlagen, desnoods tot 1 cents-premies verminderd kunnen worden.

* * *

De nieuwe verlofs bepalingen. In het *Alg. Handelsblad* van 19 Juli, treft men een uittreksel van hetgeen de *Java-Bode* mededeelt van de nieuwe bepalingen, welke vermoedelijk in het volgende jaar in werking zullen treden. Verlof wegens langdurigen dienst wordt verleend voor acht maanden na minstens zes jaren dienst. Bedraagt de diensttijd meer dan zes jaren, dan wordt voor elk vol jaar boven dat getal, de duur van het verlof met een maand verlengd, doch nimmer tot meer dan een jaar. Aanspraak wordt driemaal verkregen, telkens na minstens zes jaren dienst in Nederl.-Indië. De verlofstractementen zouden bij eene bezoldiging van minder dan *f*6000 bedragen 60 pCt. van de eerste *f*1500, 50 pCt. van de tweede, 40 pCt. van de derde en 30 pCt. van het volgende bedrag. Bij meer dan *f*6000 activiteitstractement be-

draagt het 50 pCt. van de eerste *f*3000, 40 en 30 pCt. van de beide volgende bedragen van *f*3000 en 25 pCt. van elk dan volgend bedrag. Om te voorkomen dat bij de afkondiging te veel ambtenaren tegelijk weggaan, zullen in de eerste drie jaren slechts respectievelijk 9, 8 en 7 jaren actieve dienst recht op verlof geven.

* * *

Noesa Kembangan. In verband met de moeilijkheden, ondervonden met de op dit eiland te werk gestelde Atjehers (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 811), leest men in de *Nieuwe Courant* van 16 Juli jl. dat ter voorkoming, zooveel mogelijk, van ontvluchting der bij de caoutchouccultuur aldaar te werk gestelde Atjehsche dwangarbeiders, thans een permanente gevangenis is opgericht en machtiging is verleend aan den commandant der zeemacht tot aankoop van een motorboot ter verzekering van de behoorlijke gemeenschap tusschen Tjilatjap en het eiland en voor de uitoefening van politietoezicht aldaar.

Intusschen zijn reeds maanden geleden door den Resident van Banjoemas gelden beschikbaar gesteld ter uitkeering aan de ingezetenen van het op Noesa Kembangan gelegen gehucht voor de ontruiming van hun woningen en erven, daar het leven dezer menschen voortdurend bedreigd werd en eenigen hunner door gedroste dwangarbeiders zijn vermoord. Voorts is door den Resident voorgesteld ook de rechten af te koopen op de ruim 100 bouws op Noesa Kembangan aanwezige sawahs en zal de verdere vestiging van bewoners op het eiland worden verboden. Door een en ander zal de kans der Atjehers om van het eiland weg te komen in groote mate worden verminderd.

* * *

Kosten van bescherming van ondernemingen. In de *Nieuwe Courant* van 20 Juli wordt een circulaire vermeld door den Gouvs. Secretaris gericht tot de betrokken hoofden van Gew. Bestuur op de Buitenbezittingen, waarin er aan herinnerd wordt hoe de goedkeuring der Regeering van door inlandsche zelfbesturen uitgegeven concessiën in afgelegen streken, afhankelijk wordt gesteld van eene notarieele acte, de verplichting inhoudende tot vergoeding aan het gouvernement van de kosten van zoodanige bescherming ten behoeve der ondernemingen als waartoe door of namens den concessionaris het verzoek mocht zijn gedaan, verminderd met het bedrag door dezen en diens geëmployeerden aan belasting betaald (Bijbl. 5450, 6075 en de circulaires van 3 Nov. 1892 en 18 Juni 1893 no. 2729 en 1558). Die verbintenis moet in dien zin worden opgevat dat de verrekening der beschermingskosten met de belastingen jaarlijks zal dienen te geschieden, zonder daarbij rekening te houden met de uitgaven en inkomsten uit dien hoofde in vorige jaren. Deze bedoeling is echter in de tot dusver ingediende verklaringen niet duidelijk uitgedrukt en daarom wenscht de regeering in het vervolg te zien geformuleerd: „dat de concessionaris, onder domicilie stelling algemeen en onveranderlijk ten kantore van het hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur, tegenover het gouvernement van Nederl.-Indië zich zal verbinden om na afloop van elk jaar te vergoeden de kosten van zoodanige bescherming ten behoeve zijner onderneming als waartoe door of namens hen het verzoek mocht zijn gedaan, verminderd met het bedrag, door den concessionaris en diens geëmployeerden casu quo in 's lands kas gestort ter zake van over dat jaar aan den lande verschuldigde belastingen".

* * *

Goesti Madé Djilantik. Blijkens een, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Juli jl. overgenomen, bericht uit de *Java-Bode* heeft de zoon van den in 1895 te Weltevreden overleden laatsten radja van Lombok, die aanvankelijk te Buitenzorg of Soekaboemi en daarna jarenlang te Bengkoelen geinterneerd was, eenige jaren geleden van de Regeering vergunning gekregen om zich, behalve in de residentie Bali en Lombok, in geheel Nederl.-Indië vrij te bewegen. Van deze vergunning heeft hij gebruik gemaakt door zich in de residentie Menado, nabij de nederzetting van Balische ballingen, in de onderafdeeling Parigi van de afdeeling Midden-Celebes, meterwoon te vestigen. Hij heeft zich daar, op aansporing van het bestuur, dat den sympathieken man krachtig in zijn streven wil steunen, tot de Regeering gewend om hem een renteloos geldelijk voorschot te verleenen, ten einde met behulp van een zeker aantal van Bali en, zoo noodig, ook van Java aan te werven inlanders, aldaar gronden in ontginning te brengen en de vischvangst uit te oefenen in de baai van Parigi.

* * *

De Rechtspositie der Chineezen. In de *Nieuwe Courant* van 27 Juli jl. wordt melding gemaakt van een nieuwe Chineesche wet, waarvan de vertaling in de *Preanger-Bode* werd afgedrukt. In artikel 1 daarvan wordt bepaald dat de volgende personen het Chineesch rijksonderdaanschap bezitten, onverschillig of zij op Chineesch staatsgebied geboren zijn of niet: 1e Personen wier vader ten tijde van hun geboorte Chinees was; 2e personen wier vader ten tijde van hun geboorte gestorven, maar op het oogenblik van zijn dood Chinees was; 3e personen, wier moeder Chinees is en waarvan de vader onbekend is of geen nationaliteit bezit. Volgens art 2. bezitten de kinderen wier ouders onbekend zijn of geen nationaliteit bezitten, doch die in China geboren zijn, eveneens het Chineesche onderdaanschap.

Art. 11 schrijft voor dat Chineezen, die in het buitenland genaturaliseerd wenschen te worden, te voren ontslag uit het Chineesche staatsverband moeten aanvragen, en Art. 18: De Chineezen buiten China moeten de evenbedoelde aanvrage indienen bij den Chineeschen consul, die het verzoek doorzendt aan den Chineeschen gezant, welke laatste het doet toekomen aan de Chineesche Regeering. Is geen verzoek ingediend of heeft de Chineesche Regeering het niet ingewilligd, dan blijft het Chineesche onderdaanschap onder alle omstandigheden bestaan.

In de overgangsbepalingen leest men o.a.: Chineezen, die vóór het in werking treden van deze wet langen tijd in het buitenland hebben gewoond, worden, wanneer zij het Chineesche onderdaanschap behouden willen, ook verder als Chineesche onderdanen beschouwd.

De geruststellende verklaring destijds door Minister Idenburg gegeven (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 400 en II bl. 1102)bewijst, volgens de *Sum. Post*, waaraan deze beschouwing ontleend schijnt, dat de Minister niet op de hoogte was gehouden door het Nederlandsche gezantschap te Peking omtrent de plannen der Chineesche Regeering. Er zal niet alleen dubbele nationaliteit zijn, maar ook dubbel onderdaanschap.

Waar de *N. Ct.* meent dat de quaestie der rechtspositie van de Chineezen in Ned.-Indië ons nog zeer veel moeite zal bezorgen, heeft zij misschien gelijk, doch het is naar onze meening ten minste een voordeel, dat als de bepalingen werkelijk zoo zijn als de *Pr. B.* mededeelt, de Chineesche regeering zich althans duidelijk heeft uitgesproken en dat ontslag uit het Chineesche staatsverband op verzoek mogelijk is Wanneer er nu een schifting ge-

maakt werd, tusschen van ouds uit Indië herkomstige Chineezen en immigranten en men gaf aan de eersten meer faciliteiten en voorrechten, doch onder voorwaarde, dat zij om deze te genieten dat ontslag uit het Chineesche staatsverband behoorden aan te vragen, dan zou men ze als onderdaan hechter aan Indië binden en tegelijk veel grieven, die nu bestaan kunnen wegnemen. Waar bijv. Staatsblad 1908 no. 208 ten aanzien van hoofden en titulaire of gewezen hoofden van Chineezen ontheffing verleent van eenige voor Chineezen geldende bepalingen op het stuk van reizen, zouden dergelijke faciliteiten uitgebreid kunnen worden over alle in Indië geboren Chineezen, die uitsluitend voor het Nederlandsch-Indisch onderdaanschap opteeren. Ook zoude men ongelijke belastingen voor de beide categorieën kunnen invoeren, en op die wijze aan het onderdaanschap van Nederlandsch-Indië voordeelen verbinden.

* * *

Twijfel bevorderen aan den onderwijskoers. In een overigens welwillende en uitvoerige aankondiging van de Juli-afl. van de *Indische Gids*, wordt in de *Telegraaf* van 24 Juli jl. protest aangeteekend tegen den inhoud van het artikeltje van Boeka „Voortgezette opleiding van inlanders", welke in strijd is met de meening door Prof. Snouck Hurgronje ontwikkeld in de *Gids* van Aug. 1908 (zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 1252). Nu deze niet gelooft aan apathie bij den inlander gedurende de puberteitsperiode had Boeka daar niet op mogen terugkomen. Met een dergelijk autoriteitsgeloof kunnen wij bezwaarlijk medegaan. Een onderwijsstelsel gegrond op de geschetste eigenaardigheden zal zeker tal van bezwaren hebben te overwinnen, doch het komt ons niet billijk voor den schrijver te verwijten dat hij dit verder onbesproken laat. Bij elke regeling komt het aan op kennis van de feiten en dan volgt eerst de aanpassing daaraan. De slotzin, toepasselijk op de artikelen van Boeka en Burghardt, toont duidelijk aan, dat de schrijver geheel instemt met die zonderlinge, doch voor Indië reeds zoo dikwijls toegepaste, methode: zich eerst een geheel subjectieve opvatting vormen van de nooden en behoeften van land en volk, daarop regelingen en plannen gronden en dan zooveel mogelijk trachten weg te redeneeren, wat niet met die tijdelijk heerschende opvattingen strookt. Geheel in die lijn wordt gezegd dat zulke artikelen: „aan de zaak van de ontwikkeling van den inlander veel kwaad kunnen doen, daar zij er zonder voldoende aanleiding, allicht toe leiden bij de moederlandsche en Indische regeering twijfel te wekken of de in den laatsten tijd ingeslagen weg tot opheffing van het intellectueel peil van de inlandsche bevolking wel de juiste is, en daardoor de krachtige doorvoering van de ter zake getroffene, of in overweging genomen maatregelen, in den weg staan". Door deze vrees wordt aan beide regeeringen zeker een weinig vleiend gemis aan zelfstandig oordeel toegeschreven.

* * *

De gebreken der Indische statistiek. In de Juli- en Augustus-afl. van het maandschrift *Vragen van den Dag* komt een artikel voor van den heer J. J. Bekaar, waarin hij eenige grepen doet uit de officieele Indische volkstellingen van 1895, 1900 en 1905 en aantoont hoe de daaruit onderling vergeleken cijfers menigmaal zulke zonderlinge afwijkingen vertoonen, dat niet anders dan aan grove fouten in de opgaven kan worden gedacht. Hij gaat daarbij verschillende onderwerpen na, betrekkelijk de vrouwen in de statistiek, het al of niet medetellen der gegevens van erfpachtsperceelen, par-

ticuliere landerijen en Vorstenlanden, de opgaven over godsdienst, gezondheidstoestand der bevolking, beroepsstatistiek, trek naar elders, enz. Voorts oppert hij eenige onderwerpen, waarvan de kennis van het grootste belang is, en waarover de statistiek zwijgt, zooals de cijfers betreffende landrente, groot grondbezit, verspreiding en aantal der zeediefstallen, dwangarbeiders, feesten, passerbezoek, voorschotten, visscherij, heerendiensten, enz. Hij eindigt met de volgende opmerking: „Iedere snuffelaar kan met meer feiten de conclusie staven: de Indische statistiek is zoowel totaal onbetrouwbaar als zeer onvolledig. Dat is een ernstige misstand, omdat eene juiste beoordeeling van Indische toestanden derhalve onmogelijk is. Ik wil niet beweren, dat die misstand geheel te verhelpen is. De inlandsche ambtenaren, die de gegevens aan de controleurs verstrekken zijn vaak menschen van weinig ontwikkeling. Slechts een klein percentage komt van de hoofdenscholen. En de controleur of assistent-resident, die de gegevens verzamelt, heeft weinig tijd en allerlei zeer uiteenloopend werk. Maar zoo slecht als ze is, behoefde de statistiek niet te zijn. Een centraal-bureau met een paar ambtenaren die tot onderzoek op reis kunnen gaan, zou wel veel verbeteren. Wil men Indië leeren kennen, dan is zulk een bureau derhalve dringend noodig, al ware het maar alleen, om dwaze fouten te voorkomen".

* * *

Bevolkingstekort in Oost-Java is de titel van een opstel in de Juni-afl. van het *Tijdschr. v. Nijv. en Lb. in N.-I.*, waarvan de schrijver, de heer S. A. Reitsma, Adj. Chef 4e Afd. S.S. het eigenaardige aanwijst, nu men zoo gewoon is van Java's overbevolking te spreken. Deze moge in sommige streken voorkomen, het is een feit dat in Oost-Java tegen hooge loonen geen voldoende werkkrachten te bekomen zijn. De verplaatsing van inlanders op Java met en zonder gouvernementssteun is een zaak waar al heel wat over te doen was. De proef van regeeringswege om 530 gezinnen van Kedoe naar Banjoewangie over te brengen (zie *Ind. Gids* 1904 II bl. 1703) is destijds begonnen doch (blijkens Kol. Verslag 1905, hfdst. C. par. 2 kol. 8) gestaakt, vooral wegens het gevaar dat eene dergelijke van overheidswege bevorderde verplaatsing aan den reeds langs geheel natuurlijken weg ontstanen stroom van Madoereesche immigranten een einde zou kunnen maken. Volgens velen geschiedde zulks ongemotiveerd vroeg, doch de Regeering zal wel niet opnieuw er op ingaan en ook particuliere pogingen, waarvan voorbeelden worden aangehaald, faalden. Thans heeft de Handelsvereeniging Amsterdam, ten behoeve der fabriek Djatiroto haar bekende adres ingediend om vrij vervoer van emigranten per staatsspoor (zie *Ind. Gids* 1909 I bl. 692), doch de schrijver toont aan, dat hier vooreerst wel onderscheiden moet worden tusschen het kweeken va neen blijvende bevolking, door opgezetenen van erfpachtslanden en het aanvoeren van tijdelijk werkzame koelies, als voor deze fabriek, terwijl bovendien zulk eene bevoorrechting onbillijk zou wezen jegens andere ondernemers in den Oosthoek. Door kosteloos vervoer open te stellen, geeft de Staat een geschenk, waarvan de waarde weder met een ander departement verrekend zou behooren te worden. Iets anders is het onder bepaalde omstandigheden en op bepaalde lijngedeelten inlanders uitsluitend tegen vergoeding van iets meer dan de zelfkosten van het spoorwegvervoer te verplaatsen. Het normale tarief is nu 1 cent per K.M. De zelfkosten worden geraamd op $\frac{1}{4}$ cent. Men zou dan het tarief mogelijk tot $\frac{3}{4}$ à $\frac{1}{2}$ cent kunnen doen dalen, mits het vermeerderd vervoer de winstderving ophief. Teneinde dit goedkoopere tarief ten bate te doen zijn van het beoogde doel, n.l. een trek te bevorderen naar den Oost-

hoek, zou men het zich zoo kunnen denken, dat derwaarts een lagere vracht prijs werd betaald, dan terug. Natuurlijk zouden ook niet-werkzoekers er van profiteeren, doch dit is geen bezwaar. Deze oplossing lijkt den schrijver billijker voor alle partijen en heel wat goedkooper voor den Staat. En hoewel hij niet twijfelt of door de ultra's, die gaarne royaal zijn op anderman's zak, maar die mopperen als het aankomt op belasting betalen, zijn voorstel ,,eng'' en ,,benepen'' zal worden bevonden, de Handelsvereeniging Amsterdam zal het hem niet euvel duiden, dat hij zich stelt op het door dit handelslichaam zelf zoo uitnemend gehuldigde standpunt: ,,Les affaires sont les affaires''. Echter wat de Regeering ook doen wil, laat zij s p o e d i g eene beslissing nemen. Op Djatiroto en elders is de campagne begonnen. Wie vlug helpt, helpt dubbel.

* * *

Vereeniging van Spoor- en Tramweg-personeel in N.-I. Wij ontvingen eene aflevering, Juni 1909 (no. 2 van den tweeden jaargang), van het *Orgaan* van genoemde vereeniging, waarin een uitvoerig verslag voorkomt van de derde algemeene vergadering door deze jeugdige instelling op 22 Mei jl. in de Loge te Semarang gehouden. Uit de rede, welke de loco-voorzitter, de heer G. W. A. Anthonijsz, hield, blijkt dat deze vereeniging op 14 Nov. 1908 werd opgericht met 188 leden, bij Gouvs.-besluit van 12 Febr. 1909 no. 23 rechtspersoonlijkheid verkreeg, en dat zij tijdens de vergadering 1374 leden telde, verdeeld over 12 afdeelingen. Elders blijkt dat die leden zijn 520 Europeesche, 850 Inlandsche en 4 Chineesche, terwijl in Juni het ledental reeds 1432 bedroeg. Voor zoover uit dit nummer is na te gaan, telt de vereeniging in hoofdzaak employé's van de particuliere maatschappijen als leden, want er wordt gesproken van een S.S.-bond, die ook een eigen orgaan bezit, doch in een toestand van verwarring is gekomen, waarbij aan dien bond wordt toegewenscht dat het nieuwe hoofdbestuur er in moge slagen orde te scheppen, hetgeen moeilijk schijnt, daar het vertrouwen in de leiding geschokt was. Er wordt daarom aangeraden het nieuwe H.B. te steunen en zijn pogen tot herstel der eenheid van den bond. De V. S. T. P. wil hare krachten niet versterken ten koste der zustervereeniging door in troebel water te visschen, doch hoopt op eene reorganisatie tot eene goed ingerichte vakvereeniging, waarna ter versterking van kracht, beide gelijkwaardige instellingen zich zouden kunnen vereenigen. Gelukt dit niet dan zoude de weg openstaan van ontbinding van één der vereenigingen en overgang van de vrijkomende leden in de andere.

Wat het streven der V. S. T. P. betreft, moet van een résumé van het ter vergadering verhandelde uit plaatsgebrek worden afgezien. Een groot deel der kolommen hieraan gewijd wordt ingenomen door een aantal huishoudelijke zaken, zooals die op zulke vereenigingen aan de orde plegen te komen, verantwoordingen, reglementen, enz. Een van de voorname punten was daarbij het oprichten van een ondersteuningsfonds. In het algemeen is het doel verbetering in bestaande toestanden en van de arbeidsvoorwaarden van het personeel te verkrijgen. Daarom waren nog verschillende personen huiverig tot deze vakvereeniging toe te treden uit vrees dat het hun door hun chefs kwalijk genomen zou worden, dat het hun in hunne carrière zoude schaden. Waar het echter een rechtvaardige zaak gold, en deze vereeniging slechts het goede op eerlijke wijze wil betrachten, achtte de voorzitter die opvatting bekrompen, om zoo te zeggen een vrees om zich aan koud water te branden.

De betrokken maatschappijen schijnen deze eerste vakvereeniging in Indië

dan ook niet onwelwillend te bejegenen, want de directies van de N.I.S. S. J. S., S. C. S., S. D. S., O. J. S. en Delispoor namen abonnementen op het orgaan, dat kosteloos aan de leden wordt verstrekt en voor *f*4 's jaars aan niet-leden.

Onder de op de vergadering behandelde voorstellen was er een van de afd. Babat om het Hoofdbestuur uit te noodigen van de directie der N. I. S. te verkrijgen dat de Inlandsche beambten in vasten dienst dier maatschappij gelijk gesteld worden met hun Europeesche collega's, wat betreft het voorrecht op een binnenlandsch verlof onder dezelfde voorwaarden als dezen na tienjarigen onafgebroken vasten dienst bij de maatschappij. Nadat uit de behandeling bleek dat men dienaangaande eenigszins huiverig was, omdat die opdracht de Vereeniging voor de eerste maal in belangrijke aanraking met die spoorwegmaatschappij zou brengen, werd toch ten slotte dit voorstel met algemeene stemmen aangenomen.

Als eerste vakvereeniging met een overgroot aantal inlandsche leden, voor wie onder redactie van Jhr. H. C. Goldman, redacteur van de *Bintang Pagie*, dan ook eene Maleische uitgave van het Orgaan zal verschijnen, is de oprichting een merkwaardig verschijnsel, een hernieuwde poging om Europeesche sociale denkbeelden en werkwijzen in Indië in te voeren. Het is nu maar de vraag in hoeverre men iets blijvends zal stichten, dat niet zooals de bovenvermelde S.S.-bond al spoedig „in chaotischen toestand" zal komen of zooals de „Indische Bond", waaraan in dit orgaan-nummer ook een artikeltje gewijd is, zal doodbloeden als „een vereeniging waarvan de bestuursleden geen tijd hebben".

* * *

De Regeering en de Gemeenteraad van Batavia. In de *Locomotief* van 5 Juni wordt de aandacht gevestigd op het volgende conflict. Bij de instelling van den Gemeenteraad te Batavia werd, evenals elders, het beheer over de openbare wegen en pleinen aan de vroedschap opgedragen, zoo ook het beheer over het welbekende Konigsplein. De Regeering nu wenscht het beheer over een gedeelte van dit plein weder aan zich te trekken, omdat zij grond noodig heeft voor den bouw van eenige nieuwe gouvernements-bureaux (zie *Ind. Gids* 1909 I bl. 386). Diensvolgens heeft de Regeering de toestemming van den Batavia'schen Gemeenteraad verzocht om dien Raad weder te ontheffen van het beheer over het beoogde plein-gedeelte. Op den 27sten Maart jl. echter verklaarde de Raad zich met 9 tegen 7 stemmen in principe tegen eene gedeeltelijke bebouwing van het plein en weigerde voorts tot de door de Regeering gewenschte ontheffing van beheer mede te werken. De Regeering heeft daarop bij den Raad aangedrongen op intrekking van dit besluit, doch bij een op 5 Juni gehouden zitting van den Gemeenteraad heeft dit lichaam, na eene geanimeerde discussie met 12 tegen 6 stemmen zijne weigering gehandhaafd om toestemming te geven tot bebouwing van het Koningsplein. De zaak is in tweeërlei opzicht hoogst belangrijk. Te Batavia schijnt behalve het Koningsplein geen terrein gevonden te kunnen worden voor de uitbreiding der gouvernementsbureaux en dan zal de Regeering zich genoodzaakt zien deze ten deele naar Bandoeng te verplaatsen, waartoe zij, behoudens de kosten, in principe wel geneigd is. Met de daaraan verbonden verhuizing van zoovele ambtenaren zou dit voor Batavia zeer nadeelig zijn.

Doch ook is de zaak belangrijk omdat thans zal moeten blijken wat men aan de decentralisatie heeft. Krachtens Staatsblad 1907 no. 531 kan het beheer over de openbare wegen en pleinen nooit meer aan de gemeenteraden

worden ontnomen zonder hun eigen wil en toestemming. In de vergadering van 27 Maart zeide Mr. Maclaine Pont, dat de Regeering niettemin kon doen wat zij wilde door dit staatsblad eenvoudig in te trekken en ook de *Java-Bode* was van dit gevoelen. Indien deze meening ingang moch vinden, zou volgens de *Loc.* de geheele decentralisatie op losse schroeven komen tegen de bedoeling en den geest der door den Nederlandschen wetgever aan het Regeeringsreglement toegevoegde artikelen 68a, 68b en 68c. De bedoelde weg mag de Regeering volgens dat blad niet betreden; kwam het daartoe dan zouden de Indische gemeenteraden niet mogen nalaten bij de Staten-Generaal in Nederland protest aan te teekenen tegen zulk een geweldmaatregel, waardoor de decentralisatie in haar diepste wezen zou worden aangetast.

* * *

Veertigjarig jubileum van den Regent van Demak. In de *Locomotief* van 30 Juni jl. wordt medegedeeld, dat op dien dag de Regent van Demak, Raden Mas Adipati Ario Adiningrat, herdacht, dat hij op 30 Juni 1869 benoemd werd tot schrijver op het kantoor van den Assistent-Resident te Koedoes, om twee jaar later tot djaksa van Lamongan (resid. Soerabaja) benoemd te worden. Daarna volgde de benoeming tot djaksa van Tjilatjap en een jaar later tot hoofddjaksa van Pekalongan. In 1875 werd de latere Regent in die qualiteit toegevoegd aan het lid in den Raad v. Indië Mr. Der Kinderen, Regeeringscommissaris belast met het in werking brengen van het reglement tot regeling van het rechtswezen op Sumatra's Westkust. Na afloop daarvan nam hij op nieuw de functie van hoofddjaksa te Pekalongan waar. In 1881 volgde zijn benoeming tot Regent van Demak, zoodat de jubelaris die betrekking thans 28 jaar vervult. In een toespraak bracht de Resident v. Semarang hulde aan den Regent voor alles wat hij in het belang der bevolking had gedaan en bracht in herinnering welke onderscheidingen hem waren tebeurt gevallen, als eene tevredenheidsbetuiging voor zijn arbeid op Sumatra en een tweede voor hetgeen door hem werd verricht gedurende een koortsepidemie in Demak van Mei tot October 1889. In 1891 werd hij gerechtigd verklaard tot het voeren van het praedicaat Ario en kort daarop volgde een derde tevredenheidsbetuiging voor de betoonde belangstelling in de verbetering van den landbouw der inlandsche bevolking en de bevordering van haar welvaart. In 1896 werd hem het praedicaat Adipati toegekend. Daarna volgde de toekenning van de groote Ster van Trouw en Verdienste en in 1904 werd de Regent benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. In 1905 kreeg hij het recht tot het voeren van de gele songsong. De kroon werd nu aan deze onderscheidingen opgezet door de benoeming tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, waarmede het H. M. de Koningin behaagd had, op voorstel der Indische Regeering den Regent te benoemen. Deze was blijkbaar zeer aangedaan door die onderscheiding, welke slechts twee Regenten op Java (die van Tjiandjoer en Banjoemas) bezaten en toen de Resident aan de hoofden in het Maleisch mededeeling van deze benoeming gedaan had, waarop de Regent zelf eenige woorden in het Javaansch tot hen sprak, werd de jubilaris door allen gelukgewenscht. Moge het hem nog lang gegeven zijn de belangen van zijn volk te behartigen en er voor te helpen zorgen dat de kostbare in zijn gewest aangelegde irrigatiewerken bij voortduring ten nut van dat volk strekken.

* * *

Is Japan bankroet? vraagt H. in de *Locomotief* van 1 Juli en meent o.a. dat de heer Ed. Clavery, wiens oordeel in de *Ind. Gids* 1908 I bl. 263 werd aangehaald, de zaak te optimistisch beschouwt. Wel staat bijv. de Japansche katoennijverheid nog in geen verhouding, wat de productie betreft, tot die van Amerika, enz., maar het is ook waar dat, terwijl in 1893 in Japan slechts 40 kleine spinnerijen werden aangetroffen en de invoer van ruwe katoen destijds niet meer bedroeg dan voor een waarde van 19 millioen gulden per jaar, volgens den Amerikaanschen regeeringsagent W. A. Graham Clark in 1907 het aantal spinnerijen en weverijen tot 99 was toegenomen, met zeer moderne installaties, en dat de waarde van den invoer van ruwe katoen tot ver over de 100 millioen was gestegen. De 1½ millioen spindles maken er nog een bescheiden figuur, doch Japan heeft nu reeds wat grootte van productie betreft, de oude en beroemde Belgische en Zwitsersche industrieën overvleugeld. Ook wordt in het artikel gewezen op de vlucht, die de petroleum-industrie neemt (*Ind. Gids* 1909 I bl. 700), terwijl de door Stead geconstateerde armoede en loonslavernij (*Ind. Gids* 1908 I bl. 373) gemeen is aan alle productielanden en geenszins wijzen op verarming van het land in zijn geheel.

* * *

Lotsverbetering voor de Inlandsche Bestuursambtenaren. Terwijl er elders sprake was van de gevoelens van moedeloosheid en ontstemming onder de Europeesche bestuursambtenaren, heeft de controleur A. J. H. Eyken ditmaal de vraag trachten te beantwoorden hoe het bij de inlandsche ambtenaren hiermede gesteld is en dan meent hij in zijn brochure, die op lotsverbetering dier ambtenaren op Java en Madoera aanstuurt, dat er wenschen en grieven bestaan, die voortvloeien uit veranderde tijdsomstandigheden. Nog geen twee geslachten geleden was het Inlandsche hoofd de bijkans onbeperkte gebieder over zijn volk, dat hem vereerde als de afstammeling van vroegere vorsten en grooten. Naast eer en aanzien genoot hij van dat volk nog bovendien de zorgen voor zijne materieele belangen en vloeide zijn inkomsten steeds overvloedig, hoewel maar al te dikwijls ten koste dier bevolking. Na geschetst te hebben hoe aanzien en inkomsten veranderd zijn, blijft de schrijver toch overtuigd dat met den krachtigen steun der hoofden het Gouvernement bijna alles vermag en meent hij dat wij daarom de oude beproefde methode moeten volgen om die hoofden aan ons te binden en wel door 1e hun publiek aanzien te herstellen door verbetering hunner levensvoorwaarden, 2e het verloren prestige terug te geven door meerdere deelneming aan het werkelijk bestuur; 3e nauwe aansluiting der twee rassen te bevorderen door bestaande verschillen tot een minimum te beperken.

Het eerste meent hij te verkrijgen door verbetering van hun financieele positie en dit wordt gemotiveerd door te wijzen op de verhooging van den levensstandaard op Java, die ook zijn inwerking op het Inlandsche hoofd niet heeft gemist (aanpassing aan de Europeesche maatschappij, Europeesche inboedel, onderwijs, enz.). Er wordt in verband daarmede een gedetailleerde berekening gegeven van de noodig geachte tractementsverhoogingen, leidende tot een jaarlijksche meerdere uitgaaf van *f*999.685. Het moet erkend worden dat de voorgestelde verhoogingen nog al bezadigd zijn en de schrijver niet zoo ver gaat als de heer Fokkens, die in een in Febr. jl. geschreven artikel over „Inlandsche landraadvoorzitters en Inlandsche bestuursambtenaren", opgenomen in het *Soerab Handelsblad* o.a. met betrekking tot

eerstgenoemde zegt dat hoogstaande Inlanders er geen genoegen mee zullen nemen zich gelijk te mogen gevoelen met hun Westersche broeders, behalve wat de bezoldiging betreft, vooral niet, waar zij, zooals deze schrijver meent aan te toonen, feitelijk m e e r noodig hebben.

Dit hebben echter naar onze meening beide schrijvers gemeen, dat zij in verband met de veranderde tijdsomstandigheden het begrip ,,hoofden'' en ,,ambtenaren'' niet genoeg uiteen houden.

Een hoofd, in de vroegere beteekenis der positie, zooals de heer Eyken zelf die schetst, is vertegenwoordiger van een zekere autocratie, gegrond op primitieve toestanden van ,,Naturalwirtschaft''. Het spreekt van zelf dat zijn aan dat gezag onderworpen onderzaten hem materiëel onbezorgd ten koste der grootere of kleinere gemeenschap door levering van producten en diensten doen leven. Een ambtenaar is iemand, die in de geregelde en gereglementeerde maatschappij, waar de ,,Geldwirtschaft'' heerscht, voor eene bepaalde belooning bepaalde diensten verricht. Deze belooning kan nooit zoo groot worden dat er bij den tegenwoordigen marktprijs de eerstbedoelde producten en diensten voor gekocht kunnen worden. Wil men den weg uit van Westersche organisatie, afschaffing van hormat, van leven op kosten van den minderen man, van gelijkheid en aaneensluiting, volgens het streven van Boedi Oetomo en andere vereenigingen, dan zullen de ,,hoofden'' moeten gaan begrijpen,dat zij als zoodanig geen reden van bestaan meer hebben, dat met de oude vormen ook de oude posities verdwijnen en dat zij als ambtenaren in Westerschen zin alleen aanspraak hebben op belooning naar de waarde der door hen geleverde diensten. En dan die diensten geschat, niet volgens den waardemeter, die voor Europeanen geldt, maar volgens hetgeen de betrekkelijke arme inlandsche maatschappij als belooning daarvoor kan afstaan. Elke verhooging in geld, aan inlandsche ambtenaren toegelegd, moet toch gevonden worden door verhooging van belastingen. De schrijver wil het millioen, dat hij noodig heeft, vinden door de landrente hooger op te voeren en het opium duurder te verkoopen. Gaat men de betrekkelijke geringe lotsverbetering na door zijn voorstellen verkregen en wat deze reeds kost, dan is het duidelijk dat op die manier de ontevredenheid niet zal ophouden en dat de belastingschroef telkens meer zal moeten worden aangedraaid.

Zooals het *Alg. Handelsblad* van 3 April terecht opmerkt bij de bespreking dezer brochure, de schrijver verliest, als zoovele anderen die hem voorgingen, te zeer uit het oog, dat de beperkte middelen waarover Indië thans nog beschikt wegens de geringe draagkracht der bevolking, in verband met de noodzakelijke uitzetting van bestaande en schepping van nieuwe diensten, het noodig maken bedachtzaamheid te betrachten bij de regeling der tractementen van inlandsche ambtenaren. Indië kan voor zijne huishouding over slechts *f*5 per hoofd der bevolking beschikken, terwijl Nederland voor hetzelfde doeleinde *f*30 per hoofd heeft. En betaalt dan nog zooveel lagere tractementen uit, had het blad er kunnen bijvoegen.

Wat verhooging der landrente betreft zal de schrijver volgens het *Hbl.*, door zoogenaamde Javanen-vrienden, die niet beseffen, dat wil het Javaansche volk zich verheffen, het meer zal moeten opbrengen dan luttele guldens per hoofd en per jaar, wel weer voor al wat leelijk is worden uitgekreten. Het blad neemt uit zijn betoog slechts over, dat de landrente van 1857—1907 met *f*1.26 per bouw is gedaald, rekening houdende met de officieele cijfers van het beplante oppervlak, welke evenwel blijkens zuivere landrentemetingen in de Preanger verre beneden de werkelijkheid moeten zijn.

De verhooging van den debietprijs van het opium meent het *Hbl.* te

moeten ontraden in verband met de jongste berichten betreffende smokkelen op eenigszins uitgebreide schaal.

* * *

De Baronzaak, welke vermeld werd in de *Indische Gids* van 1907 I bl. 580 en op 29 Jan. 1907 dus nu 2½ jaar geleden voorviel, is nog altoos niet beëindigd. In de *Locomotief* van 3 Juli wordt het gebeurde in herinnering gebracht. Een van Dermodjojo's kinderen zou gedroomd hebben dat zijn vader Ratoe van Roem (Sultan van Turkije) zou worden. Een anonieme brief waarschuwde het bestuur dat hij op dien dag een slamatan zou geven en zich als zoodanig doen uitroepen. Een poging om hem te arresteeren mislukte: daarbij doodden zijn volgelingen in opgewonden stemming de wedono's van Berbek en Ngandjoek en een desahoofd en verwondden den Ass. Resident Henny, een Ass.-Wedono en eenige anderen. Daarop volgde des middags de vreeselijke strafoefening op Dermodjojo's erf: het neerschieten door uit Soerabaja gerequireerde militairen van Dermodjojo en zeventien zijner aanhangers. Als verdacht aan dezen ,,opstand'' werden destijds ongeveer honderd personen gearresteerd, grootendeels bloedverwanten en leerlingen, waarvan na onderzoek de helft op vrije voeten kwam, doch een 50-tal bleef in hechtenis, waarvan er sedert verscheidenen in de gevangenis zijn overleden. Nog steeds werd de zaak niet berecht, doch in het *Nieuws van den Dag v. N.-I.* van 30 Juni wordt daarvan de verklaring gegeven. Aan de Regeering schijnen geruchten ter oore te zijn gekomen, dat het niet noodig was geweest Dermodjojo en de met hem gevallenen als honden te doen neerschieten, dat hij verongelijkt was door een paar hoofden, op wien hij verbitterd werd, doch dat hij nog niet vast besloten had bloed te vergieten, maar geprovoceerd werd door het onbesuisd optreden van de bestuursambtenaren. De *Loc.* vermeldt hoe destijds een nauwgezet onderzoek werd ingesteld door een toenmalig lid harer redactie Mr. Castens, waaruit in het kort is af te leiden dat Dermodjojo overhoop lag met het dessahoofd; dat deze hem reeds een paar maal in aanraking met de politie had weten te brengen en dat de bejegening, door hem en zijn bloedverwanten van de zijde van het dessabestuur ondervonden, bij Dermodjojo een wrok had doen ontstaan. Jaarlijks was hij gewoon een slamatan te geven en de bewuste droom gaf in verband daarmede dit bestuur een wapen in de hand om D. voor goed onschadelijk te maken, door, middels een anoniemen brief, beide zaken met elkander in verband te brengen, hoewel D. en de zijnen aanvankelijk zelf met het verhaal van dien droom een loopje hadden genomen. Deze dessa-intrige gelukte wonderwel. Een officieel onderzoek van den controleur Johan moet deze toedracht bevestigen en nu schijnen de gevangenen van Baron het slachtoffer van de verlegenheid, waarin Regeering en Justitie zich bevinden, daar het allengs duidelijk is geworden dat Dermodjojo en de zijnen geen rebellie tegen het Gezag in den zin hadden. Wat de preventieve hechtenis betreft, zegt de *Loc.* o.a.: ,,Tegen het onverantwoordelijk lang aanhouden in preventieve hechtenis van inlandsche verdachten is herhaaldelijk geprotesteerd. Natuurlijk zonder eenig effect. Van de zijde der rechterlijke macht, welker roeping het zoude zijn, tegen dezen misstand op te komen en er een eind aan te maken, schijnt in dit opzicht niets verwacht te kunnen worden. In het onderhavige geval zijn verscheidene inlanders in de gevangenis gestorven nadat zij daarin jaren hadden doorgebracht en ofschoon men sinds lang alle reden had om aan te nemen dat zij nimmer behoorlijk veroordeeld zouden kunnen worden. De preventieve hechtenis wordt in Indië ten opzichte van de inlanders nu en dan omgezet in feite-

lijke gevangenisstraf zonder vorm van proces. Is dit recht?" En in het slot van zijn „Links en Rechts" wordt door den redacteur gevraagd wanneer toch aan deze onrechtvaardige toestanden en aan de Baron-zaak een einde komt.

* * *

A. F. von Dewall. † Op 7 Juli jl. overleed te Batavia op 75-jarigen leeftijd de heer A. F. von Dewall (in dit tijdschrift ook gespeld von de Wall *)), oud-Secretaris van het departement der Burgerlijke Openbare werken, Officier der Orde van Oranje-Nassau. Hij was een zoon van den bekenden taalgeleerde H. von Dewall, de samensteller van het in den jaargang 1885 van de *Indische Gids* op bl. 292 van het Iste en bl. 1268 van het IIde deel besproken Maleisch-Nederlandsch woordenboek. Evenals zijn vader beoefenaar der Oostersche talen, heeft de overledene zich, blijkens de *Java-Bode*, behalve door vele artikelen over details der Maleische taalkunde, aankondigingen en critieken, voornamelijk verdienstelijk gemaakt door uitgaven van Maleische teksten. Bij duizenden exemplaren en in elkander onophoudelijk opvolgende drukken werden en worden zijn tekstuitgaven op instituten en inlandsche scholen gebruikt. In degelijkheid van kennis der Maleische taal in verscheidene landstreken, in taalgevoel en in de vaardigheid van het praktisch gebruik der spreektaal en vooral van het merkwaardige dialect van Batavia had hij geen meerderen, nauwelijks zijn gelijken.

Behalve deze studie was hij ook schilder en volgens een ander bericht werd hij na den dood van den bekenden Javaanschen schilder Raden Saleh belast met het onderhoud der portretten van de voormalige Gouverneurs-Generaal in het Groote Huis te Weltevreden en in het gouvs.-hotel te Buitenzorg.

Het werk, door twee generaties verricht, wordt door den oudsten zoon van den overledene voortgezet. Deze, H. A. von Dewall, die reeds verscheidene artikelen over het Maleisch publiceerde, zal de nagelaten werken van zijn vader uitgeven.

* * *

Het Sèwoe-gebergte op Java is een merkwaardig kalkgebergte dat zich langs de Zuidkust uitstrekt in het Oostelijk deel der residentie Djokjakarta en in de afdeeling Patjitan. Volgens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 30 Juli jl. is aan het gedeelte, in de tot het Mangkoe-Negoro'sche gebied behoorende afdeeling Wonogiri, door wijlen Pangeran Adipati Ario Mangkoe Negoro IV den naam gegeven van Giri tontro, dat eveneens duizend bergen beteekent. Dit terrein, aldus genoemd naar de duizenden meest halfronde topjes, die herinneren aan de Zuid-Afrikaansche kopjes, zal eerlang bezocht worden door Dr. J. J. Danes, privaat-docent in de geologie aan de Boheemsche universiteit te Praag. Deze geleerde is goed bekend met het eigenaardig type van kalkbergen, dat men onder den naam van Karstformatie samenvat (zie *Ind. Gids* 1906 II bl. 1528 en gekenmerkt is door de grootendeels onderaardsche afvloeiing van het water. Hij kent die niet alleen in Oostenrijk, doch heeft ze ook op Jamaica bestudeerd en gaat nu met Dr. K. Domin naar Australië. Op de heenreis zullen de onderzoekers hun route over Java nemen. Hoewel Junghuhn de formatie beschreven heeft en van Dijk en Dr. Verbeek er beknopte beschrijvingen van gaven, ontbreekt het nog aan een stelselmatig onderzoek dezer eigenaardige formatie.

* * *

*) Zie *Enc. v. N.-I.* IV, blz. 680.

Een drijvend museum te Soerabaja. De *Nieuwe Courant* van 27 Juli ontleende aan het Mal.-Chin. dagblad *Pewarta Soerabaja*, dat op 21 Juni te voren de stoomboot „Hoangho" ter reede van Soerabaja kwam, voorheen een Chineesch oorlogsvaartuig, dat na afgekeurd te zijn aan een Amerikaan was verkocht. De lading bestond uit allerlei Chineesche artikelen als antieke en nieuwe geweren, weefsels, huisraad, waaronder stukken van groote waarde, versierd met edelgesteenten, goudbrocaat, allerlei instrumenten, enz. Een drijvend museum, waarmede de eigenaar voornemens is alle groote havens der wereld te bezoeken. Het vaartuig zou bij den kleinen Boom gemeerd worden en tegen entrée ter bezichtiging gesteld. In de *N.Ct.* van 29 Juli wordt nog aan het *Soerab.-Hbl.* ontleend dat het vaartuig den vorm heeft van een grooten Chineeschen jonk en fantastisch beschilderd is. Het is bewapend met acht zeer oude kanonnen en diende vroeger om op zeeroovers jacht te maken. Aan boord zijn nog foltertuigen waarmede deze tot bekentenis werden gedwongen. De kajuit is voorzien van zeer merkwaardig verguld snijwerk en een zeer oud met ivoor ingelegd meubilair, waarbij de zittingen van marmer zijn. Ook is er een merkwaardig Chineesch kompas. Volgens de advertentie waarbij het schip ter bezichtiging wordt gesteld, zou het 110 jaar oud zijn. Niettemin stevende het om Kaap Hoorn, bezocht Thursday-eiland, lag vier maanden in de Golf van Carpentaria bij een riviertje, de Batavia-rubber kreek. Het bezocht Californië, Japan en Texas, liep een typhoon op en vond veel bekijks langs de Westkust van Amerika. Aan boord bevindt zich een Duitsche kapiteinsfamilie, vader, moeder, zoon en dochter, te midden van schepelingen van Tahiti, China en elders. Het moet thans het eigendom zijn van de Hollandsche gebroeders Bekins te San Francisco, die het op de aangegeven wijze exploiteeren. Van Soerabaja zou het via Batavia en Straat Soenda naar de Kaap gaan.

* * *

Gebr. Penard. Naar het *Vaderland* van 30 Juli ontleent aan de *Avondpost* heeft het bestuur van het Koloniaal Museum een zilveren medaille geschonken aan elk der gebroeders F. P. en A. Penard in Suriname, in verband met hunne ornithologische en folkloristische studiën aldaar. Het zijn geboren Surinamers, die, door bepaalde omstandigheden daartoe genoodzaakt, op betrekkelijk jeugdigen leeftijd Paramaribo verlieten om een zwervend leven te gaan leiden te midden van de Indianenstammen, de laatste overblijfsels der oorspronkelijke bewoners van Guyana. Na eenige jaren gelukte het hun het vertrouwen te winnen van deze schuwe lieden en uit de mond van de kraaimannen of priesters een schat van legenden op te teekenen, betreffende den eeredienst en de geschiedenis der Caraïben en andere stammen. Zij hebben hierover een drietal werken gepubliceerd, nl.: „De Menschenetende Aanbidders der Zonneslang", „Het Woord van den Indiaanschen Messias" en „Neosophia, of de cirkelleer van tijd en ruimte". Bovendien hebben zij een rijk geïllustreerd boek over „De vogels van Guyana" uitgegeven. Verder zijn zij van voornemen eene uitgebreide encyclopaedie van het leven en de geschiedenis der Surinaamsche Caraïben in het licht te zenden, doch wegens de hooge kosten zal het niet gemakkelijk zijn daarvoor een uitgever te vinden.

* * *

Een inlandsche coöperatieve handelsvereeniging werd blijkens een in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Juli uit het *Bat. Nbl* overgenomen bericht op aansporing van den Regent in de afdeeling Wonosobo (Kedoe)

gesticht. In eene vergadering van belanghebbenden, wees hij er op hoezeer het te betreuren is dat de handel onder de inlanders zich tot nu toe zoo slecht ontwikkeld heeft, als men ten minste van ontwikkeling spreken mag. Immers, de handel is in handen van Vreemde Oosterlingen, die al de voordeelen daarvan plukken ten nadeele van de inlandesche welvaart. Terwijl deze, ondanks allerlei beperkende bepalingen, hoe langer hoe meer tot welstand komen, kan de Javaan zich hoe langer hoe moeilijker staande houden. Indien hij zich niet spoedig bewust wordt van de oorzaken en pogingen in het werk stelt om zich krachtiger te maken, zal hij ten slotte geheel ten onder gaan. Als voorbeeld wordt aangehaald hoe in de onderhavige streek rijst en tabak door de Chineezen tegen lagen prijs worden opgekocht. De vereeniging, die staande de vergadering tot stand kwam, zal een kapitaal vormen verdeeld in aandeelen van *f*10 en zich bezighouden met den verkoop van levensbehoeften. Prijaji's zullen wel toezicht houden doch niet mogen deelnemen aan den handel zelf. Aan dezen nieuwen bond is den naam Bondorekso (schoon bezit) gegeven.

* * *

Hollandsch-Inlandsche scholen. De *Nieuwe Courant* van 20 Juli, die in de oprichting van Holandsch-Chineesche scholen van gouvernementswege een bedenkelijk antecedent zag, als ook andere landaarden om overeenkomstige inrichtingen gaan verzoeken, vestigt de aandacht op een in het *Soerab. Hbl.* van 27 Juni opgenomen verslag eener vergadering der afd. Soerabaja van de vereeniging Boedi Oetomo, waarin de oprichting van Hollandsch-Javaansche scholen werd bepleit. Een verzoek van een Javaan ter plaatse om zulk een school te mogen oprichten werd tot dusver niet door den gemeenteraad beantwoord. Daarom werd voorgesteld het uit naam van B.O. te herhalen. Intusschen zou, als er niets van kwam, de vereeniging zelf zulk een school uit particuliere bijdragen trachten op te richten. Het blad meent dat als de oprichting van dergelijke scholen van staatswege wordt gevraagd, eene weigering met het oog op genoemd antecedent bezwaarlijk is, doch is bevreesd voor het aantal en vraagt, waar de middelen gevonden moeten worden om ze te bekostigen.

* * *

Het arbeidersvraagstuk in Suriname. In de afl. van 15—20 Juli jl. van de *Revue Economique internationale* behandelt de heer D. van Blom, Hoogleeraar aan de Technische school te Delft: „La main d'oeuvre dans la colonie de Surinam". Reeds op het einde van de 18de eeuw was de voorspoed van deze vroeger naar men zegt zoo rijke kolonie aan het tanen en werd door de Hollandsche geldschieters menige plantage verkocht. Ongetwijfeld heeft de wreede behandeling der slaven hiertoe bijgedragen, toen in 1784 aan de administrateurs een bijna onbegrensde bevoegdheid tot straffen gegeven werd en de ondernemingen meer en meer blootgesteld werden aan de aanvallen der weggeloopen slaven, de boschnegers.

De schrijver toont aan hoe de achteruitgang van Suriname in de 19de eeuw afdoende blijkt uit de geleidelijke afneming van het aantal plantages en van den slavenhandel en de concurrentie van de beetwortelsuiker voegden zich bij de andere oorzaken, totdat in 1863 de emancipatie der slaven den laatsten slag aan die ondernemingen toebracht, omdat men niet in tijds maatregelen had genomen om in het tekort aan arbeidskrachten te voorzien. Wel werden de eigenaars met 13 millioen gulden uit de schatkist schadeloos gesteld, doch een ontwerp om de immigratie van arbeiders van elders

gedurende tien jaar van regeeringswege te regelen, alsmede om door het oprichten van een koloniale bank, waarvan de aandeelen voor een bedrag van $\frac{2}{3}$ der schadeloosstelling aan de slaveneigenaars zouden worden uitgereikt, althans een deel der uitgegeven millioenen ten bate der kolonie te doen strekken, werden in de Tweede Kamer verworpen. De verdere geschiedenis der immigratie wordt nu verhaald, de instelling van de staatscontrôle, het gedurende nog tien jaar verplicht zijn der negers om werkcontracten aan te nemen, en in 1872 een wet, waarbij eindelijk de Staat zelf de leiding der immigratie op zich nam en voorschotten verstrekte aan planters, die het noodig hadden. Een contract met Engeland in 1871 gesloten, betreffende het aanwerven van Britsch-Indiërs, gaf aanvankelijk niet veel resultaat. In 1880 werd groote verbetering verkregen door het instellen van het „immigratiefonds", waarmede nu de geregelde verstrekking van contractarbeiders tegen afdoening in termijnen aan de planters plaats heeft. In het laatste gedeelte van het artikel wordt het vraagstuk der Javanen-immigratie besproken. In 1907 waren er 15613 immigranten uit Britsch-Indië en 6213 Javanen. Uit politieke en andere redenen zoude men de laatsten verkiezen, doch, terwijl uit de eersten meer en meer de kleine grondbezitters gevormd worden, waaraan de kolonie op den duur een middenstand moet ontleenen, keeren de Javanen liefst na afloop van hun contract, naar hun land terug. Ook onderscheiden zij zich ongunstig door hun speelzucht en gemis aan spaarzin. Men zal nog enkele jaren dienen te wachten en de ontwikkeling van het aandeel der Javanen in den kleinen landbouw gadeslaan. Maar als de verwachtingen, die men van hen in dit opzicht koestert, dan voor goed teleurgesteld blijken, zal het uur gekomen zijn om de Javanen-immigratie geheel te staken. De kolonie heeft een nijverige middenstand noodig, waaraan zij later haar werkkrachten ontleent, en geen agrarisch kapitaal, waarvan de rente veelal elders wordt verteerd en dat zich voedt uit haar rijken bodem met behulp eener vlottende bevolking, die gisteren immigreerde en over enkele jaren weer naar hun vaderland terugkeert. De groote landbouw is er wel even onmisbaar als de kleine, maar beide moeten er door elkanders hulp bestaan.

* * *

Kolonisatie. In de *Nieuwe Courant* van 10 Aug. jl. treft men juist een uitvoerig artikel aan, ontleend aan de *Suriname*, naar aanleiding van het door gouverneur Fock geopperde plan om het bevolkingsvraagstuk in Suriname op te lossen door aanvoer op groote schaal van immigranten uit Java, Britsch-Indië en andere tropische of sub-tropische landen (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 820). Terwijl terecht lieden uit de gematigde luchtstreken uitgesloten worden, vindt het blad evenwel met betrekking tot Britsch- en Nederlandsch-Indië evenveel vóór als tégen te zeggen.

Bij massale immigratie krijgt men dan eene breede onderbevolking en zeer geringe moreele en intellectueele krachten. Britsch-Indiërs krijgt men slechts uit de laagste kasten met al de gebreken van deze, terwijl de Javanen zich moeilijk thuis voelen in een ander milieu. Het blad, dat de geschiktheid der Chineezen voor het doel in het licht stelt en onder de Europeanen vooral op de Italianen de aandacht vestigt, zou liever eene gemengde immigratie uit Europa en Azië zien. Voor de vestiging der kolonisten zal men het oog moeten richten naar het binnenland, want in het algemeen is het hoogland gezonder dan het laagland. De levensvoorwaarden zouden er nog verbeteren door doelmatige ontbossching. Dat vele waardevolle producten in

het tropisch hoogland groeien, acht het blad uitgemaakt en wijst op de cacao als hooglandcultuur van Venezuela.

* * *

De onderwerping van Djambi wordt door Dr. E. B. Kielstra onder den titel: „De ondergang van het Djambische rijk en de gevolgen daarvan", besproken in de Augustus-afl. van *Onze Eeuw*. In het historisch overzicht wordt er aan herinnerd hoe de toenmalige Resident Meis van Palembang reeds in 1850 den toestand naar waarheid schetste en een meer rechtstreeksch Europeesch toezicht over het binnenlandsch bestuur eene volstrekte behoefte oordeelde. Ook hier zijn volgens den schrijver de lessen der geschiedenis in den wind geslagen en hij gaat nu het verloop der gebeurtenissen na, waarbij eerst Djambi ten onder gebracht en later ook de grenslanden zooals Korintji, waarheen de ontevredenen uitweken. De zwakke houding vroeger menigmaal tentoongespreid wordt in bijzonderheden nagegaan en als slotsom verkregen dat met betrekkelijk geringe inspanning en in betrekkelijk korten tijd de geheele toestand in het hier behandelde deel van Midden-Sumatra in gunstigen zin is veranderd.

Meer in bijzonderhelen en uit een militair-technisch oogpunt valt de zaak te bestudeeren in de extra-bijlage no. 24 van het *Indisch Militair Tijdschrift* bevattende de beknopte geschiedenis der onderwerping van Djambi 1901—1907 naar officieele gegevens samengesteld door den Kapitein der Infanterie G. I. Velds.

* * *

Welvarende toestand van Palembang. In zijn brief „Van ons Grooter Nederland" in de *Nieuwe Courant* van 8 Aug. heeft Maurits Wagenvoort het ditmaal over de hoofdplaats Palembang en krijgt er den indruk van een kalme welvaart, beminnelijk en bemoedigend, die bij nader onderzoek bevestigd wordt. De bevolking is in 20 jaar met bijna 25000 inwoners toegenomen, maar de opbrengst harer directe belastingen is, wanneer men er de ruim *f*50.000, het hoofdgeld voor wegen en bruggen, aftrekt, eer iets verminderd dan vermeerderd; daarentegen is de som van haar in- en uitvoer in de tien laatste jaren geklommen van *f*192.000 tot *f*310.000. De ambtenaren, die hij sprak, bleken allerminst geneigd „de zaken met eene „elegante blijgeestigheid" in te zien. Bij een jaarlijksch inkomen van gemiddeld *f*180 overschrijdt de belasting niet *f*10 per hoofd en hoewel men den schrijver verzekerde dat de belastingen in Palembang zeer hoog zijn, vooral als de heerendienst er bij komt, schijnt Wagenvoort op het terrein dien indruk niet te hebben gekregen.

* * *

De vierde Jaarmarkt-Tentoonstelling te Soerabaja, waarvan wij het verslag ontvingen is geheel zonder financieele hulp van de Regeering gehouden. Het geldelijk overschot der 3de jaarmarkt was ruim voldoende om nieuwe voorbereidende maatregelen te bekostigen, terwijl kort voor de opening reeds veel geld binnen kwam met den verkoop van couponboekjes en den verhuur van standplaatsen. Evenals in de voorgaande jaren is de tentoonstelling gehouden op de aloon-aloon misdjit van Kemajoran, een gunstig gelegen militair terrein, tijdelijk door den plaatselijken militairen commandant in gebruik afgestaan. De veetentoonstelling en eenige volksvermakelijkheden hadden plaats op een aangrenzend veld, in gebruik gegeven door het bestuur van het Protestantsche weeshuis. De gasfabriek zorgde voor verlichting, de brandweer stond dag en nacht gereed.

Het aantal inzenders en inzendingen nam toe. Vele nieuwe zaken worden vermeld: ontwerpen van eerediploma's, Indische landschappen, Madoereesche en Bodjonegorosche batiks, weefsels van Pankadjene en Segeri, Lomboksche van Selong, doeken van Atjeh, enz. Ceramsche ethnographica, voorwerpen uit Donggala en andere meer afgelegen plaatsen, te veel om hier op te noemen. Ook werden in de kampong-toekang nieuwe onderdeelen van nijverheid gedemonstreerd.

Welk nut de tot nog toe gehouden jaarmarkten voor de inlandsche nijverheid hebben gesticht, moge, volgens den bewerker van het verslag, den heer J. E. Jasper, blijken uit het feit, dat het werk der nijveren verbetert, hetgeen een rationeel gevolg te noemen is van de omstandigheid, dat exposanten de praktische ondervinding hebben opgedaan, hoe moeilijk slechte waar van de hand gaat.

Onder de medegedeelde bijzonderheden releveeren wij nog dat op kosten der jaarmarktkas het hoofd, een onderwijzer-toekang en 6 leerlingen van de huisvlijtschool van Ngawi naar Soerabaja kwamen. De leerlingen werkten om beurten in de kampong-toekang en waren in de gelegenheid meerdere kennis omtrent nijverheid en kunstnijverhid op te doen. De Heer Jasper beschreef die school onlangs in *Eigen Haard*.

* * *

Pandhuizen in Indië. In de *Nieuwe Courant* van 4 Aug. jl. komt een ingezonden stuk voor, waarin O. uit Batavia, in dato 5 Juli, schrijft, dat aan het exploiteeren van pandhuizen door het Gouvernement aanvankelijk een schijn werd gegeven, dat ook hier weer menschlievendheid bij voorzat en er werd voorgespiegeld dat de te betalen rente zou verminderen. Telkens leest men in de jaarverslagen, dat er een mooie winst behaald wordt, maar de rente à 6 pCt. 's maands vermindert nog steeds niet. De zucht om er van te halen, wat er van gehaald kan worden, heeft gemaakt dat ook op Z o n d a g e n pandvenduties worden gehouden op den publieken weg (onder een bamboe-afdak vóór het pandhuis). Dit vindt de schrijver „shocking". Het gouvernement gooit daardoor tegenover Inlanders, Arabieren en Chineezen zijn fatsoen te grabbelen. Als een particulier zulks deed, zou hem dit zeker spoedig verboden worden. Het artikel bevat naar aanleiding van deze zaak eenige toespelingen op de richting van het kabinet en wendt zich tot het Nederlandsche publiek in de hoop dat er van het Plein een bevel zal uitgaan om de venduties in het publiek op Zondag te verbieden.

De redactie was betrekkelijk kort geleden te Batavia in de gelegenheid hieromtrent inlichtingen in te winnen bij het Hoofdbureau van den Pandhuisdienst (Tanah Abang, Stille Zijde), en juicht de grondgedachte, om dien dienst aan het gouvernement te trekken en te breken met het stelsel van verpachting ten zeerste toe. Al te veel misbruiken, als het exploiteeren van het chronische geldgebrek van den inlander, het hem praktisch onmogelijk maken om panden van eenige waarde weer in te lossen, het gemis aan vertrouwbare contrôle op het bewaren en in goeden staat houden der panden, het verkapte helen van gestolen voorwerpen, enz. dienden met wortel en tak uitgeroeid. Wat het winstbejag betreft, de invoering van den Gouvs. pandhuisdienst kost geld en eerst, wanneer de dienst zal zijn ingericht, zal aan verlaging van de rente kunnen worden gedacht. In den laatsten tijd zit bij den pandhuisdienst het streven voor het opkoopen der niet-ingeloste panden uit de grijphanden der Chineesche kongsies te houden, door de vrije mededinging zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Zondags van 9—1 uur hebben ook Europeanen den tijd om de venduties bij te wonen. Moet dit

worden afgekeurd? Wel, wanneer zij aan den openbaren weg plaats hebben om koopers te lokken, doch als het binnenshuis geschiedt om gelegenheid te geven aan bepaalde personen, die alleen op Zondag kunnen komen, staat de redactie niet zoo dadelijk met eene veroordeeling klaar.

* * *

De 30 pCt. additioneele rechten. Volgens het *Alg. Handelsblad* van 4 Aug. jl. ontleent de *Amigoe di Curaçao* aan het Venezolaansche blad *El Pregonero* de eischen, die Venezuela als schadeloosstelling zou stellen, wanneer het de 30 pCt. additioneele rechten voor invoer uit de Antillen ophief en in de onderstelling dat Curaçao op gelijken voet zal worden behandeld.

Deze zouden zijn: 1e verbod door Trinidad, Tobago, Granada, San Vicente en Barbados van smokkelhandel zoowel wat in- als uitvoer betreft; 2e vermindering der invoerrechten in de koloniën voor Venezolaansche goederen met 50 pCt. of geheele opheffing; 3e vrij postverkeer tusschen de Venezolaansche havens, zonder commisieloon; 4e het tot stand brengen van eene draadlooze telegraphische verbinding tusschen Christobal Colon en Port of Spain en al die politieke maatregelen, welke de regeering van Venezuela oirbaar acht tot meerderen waarborg van den binnenlandschen vrede. Eindelijk de erkenning van het souvereiniteitsrecht van dat land op het onder de kust gelegen eilandje Patos, dat voor Engeland geen waarde heeft, doch een schuilplaats voor smokkelaars is.

In *El Tiempo* van Curaçao opent de heer A. M. Sucre het nieuwe gezichtspunt, dat die 30 pCt. add. rechten (zie onze Juli-afl. bl. 954) zouden ingesteld zijn door Guzman Blanco om de koopmansgoederen niet als tot dusver per zeilvaart, maar in het vervolg door de stoomvaart te doen aanbrengen, ten einde Venezuela direct met den Europeeschen en Amerikaanschen groothandel in verbinding te brengen. Thans nu dat doel bereikt is en de groote stoovaartlijnen het land geregeld aandoen, hebben die 30 pCt. hun reden van bestaan verloren, ja zij belemmeren den eigen handel, omdat alles in handen is van groote, vreemde, meest Duitsche huizen.

* * *

Dwars door Sumatra in drie dagen. De Indische medewerker van het *Vaderland* bespreekt een bericht, dat de *Sumatra Post* ontving, van een reis door den administrateur der onderneming Kayangan (Res. Sumatra's Oostkust) gedaan, die Donderdagochtend 24 Juni van Padang vertrok en 26 Juni 's avonds te Siak kwam. De route moet dan geweest zijn, 's morgens 7 uur per trein naar Pajakoemboh, waar men om half twee aankomt. Dien dag nog langs een verharden rijweg van 36 K.M. tot Kota Baharoe aan de Mahai, een zijrivier van de Kampar Kanan. Den tweeden dag te water langs onze militaire vestiging te Bangkinang tot Tratah Boeloeh (in een prauw met 30 pikol laadruimte); den derden dag een marsch langs den vrij goeden 18 K.M. langen weg tot Pekan Baharoe aan de Siak-rivier en dan verder per rivierstoomer tot Siak, dat 270 K.M. hemelsbreedte van Padang ligt.

* * *

Tegenzin in het ambt van Inlandsch Bestuursambtenaar. De *Nieuwe Courant* van 9 Aug. nam in haar avondblad van 2 Juli uit het *Bat. Nbl.* van 28 Juni een artikel over getiteld: „Bedenkelijke teekenen", waarin gewezen werd op het feit dat de Javaansche adel niet meer belust zou zijn op dienst nemen bij het B.B. Hetzelfde blad plaatste nu een brief van Marta Atmadja van 4 Juli uit Bandoeng, waarin gesproken wordt van vier personen die

tijdelijk benoemd werden tot inlandsche assistent-landbouwkunlige, hetgeen de schrijver als een hernieuwd bewijs beschouwt dat het ambt van inlandsch bestuursambtenaar minder begeerd wordt. De vier bedoelde personen zijn gediplomeerden van de landbouwschool te Buitenzorg en wel, van den 2-jarigen en een van de 3-jarigen cursus aldaar. De redactie van de *Nieuwe Courant* merkt hierbij op, dat een van die vier, Raden Moeso, haar bekend is; hij begon als hulpschrijver bij het gewestelijk bureau te Banjoemas en de redactie durft van hem gerust de verklaring geven, dat de bedoelde benoeming bij hem geen gevolg is van tegenzin in het B.B. Het ligt echter voor de hand, dat iemand, in het bezit van een diploma van de landbouwschool te Buitenzorg, benoemd wordt tot tijdelijk assistent landbouwkundige, een pas gecreëerde betrekking. Intusschen zal hij in de promotie bij het binnenlandsch bestuur blijven deelnemen en t.z.t. tot onderdistrictshoofd benoemd worden. De *N.Ct.* denkt dat hetzelfde het geval is met de drie overigen en acht de conclusie van den briefschrijver onjuist.

* * *

Het dessa-onderwijs. In een lang artikel over dit onderwerp in de *Nieuwe Courant* van 6 Aug. wordt o.a. medegedeeld dat de dessa-school geen vinding van den laatsten tijd is. Degene, die het eerst daarmede een begin heeft gemaakt was de toenmalige Assistent-Resident van Ambarawa, P. M. de Bruyn Prince, thans oud-Vice-Pres. R. v. I. te Amersfoort. Hij droeg de uitvoering op aan den onder hem dienenden controleur van Oengaran, J. J. Meyer, thans gep. Ass.-Res. te 's Hage. Dat de inlander met het geschenk in zijn schik is kan moeilijk met een geruststellend ja beantwoord worden. Het blad verwijst daarbij naar hetgeen het *Kol. Wkbl.* uit de *Bintang Soerabaja* overnam (zie onze Aug.-afl. 1072). Verder wordt overgenomen wat H. in de *Java-Bode* aan de hand doet om het dessa-onderwijs te populariseeren, nl. een stelsel van openlijke vereering der beste leerlingen op een algemeenen nationalen feestdag. De *N.Ct.* kan zich echter niet vereenigen met het uitreiken van medailles, omdat de Javaan daar niets om geeft. Het geven van een mooi jachtgeweer, een kris met inscriptie of iets dergelijks, dat onder de p o e s a k a kan worden opgenomen, is veel meer in overeenstemming met de begrippen der bevolking.

* * *

Een Corantijn-expeditie. De *Nieuwe Courant* van 4 Aug. ontleent aan *Onze West*, dat eene zevende aardrijkskundige expeditie in Suriname zal worden ondernomen, ter opneming van de westelijke grensrivier, de Corantijn. Volgens het plan, ontwikkeld door den Luitenant ter zee J. G. W. J. Eilerts de Haan (zie *Ind. Gids* 1909 I bl. 552), zal eerst de Suriname-rivier worden gevolgd tot den grooten zijtak bekend als de Lucie-rivier, welke op de expeditie van het vorige jaar werd ontdekt. Die zijtak zal worden opgevaren met een draagbare stalen boot, die in stukken van 20 kilogram wordt medegenomen. De heer E. d. H. vermoedt dat deze tak een verbinding vormt tusschen de Suriname en de Corantijn, in welk geval men tot deze zou willen doordringen en haar afvaren tot Nickerie. De opvoer langs de Suriname is noodig, omdat die langs de Corantijn groote bezwaren heeft, daar de oevers grootendeels onbewoond zijn en het lastig is daar boschnegers in voldoend aantal aan te werven. Bovendien moet de verkenning op eigen grondgebied hoofddoel blijven. Dit Oostelijk stroomgebied op ons eigen terrein is 60 à 80 K.M. breed en zal verkend moeten worden middels rondmetingen uit daarvoor geschikte bergtoppen, welke van uit

de rivier zelf moeilijk kunnen worden opgespoord, en aan reeds bekende punten kunnen worden vastgelegd. Men komt nu van een bekend punt in het bovenstroomgebied van de Corantijn en rukt steeds voort in een terrein, dat reeds uit eenig hoog punt is waargenomen. Boschnegers van de Boven-Suriname hebben zich bereid verklaard den tocht mede te maken, waartoe de leider midden Juni 1910 van Paramaribo denkt te vertrekken, om einde Augustus bij de Lucie-rivier te komen en begin Febr. 1911 te Nickerie te zijn.

* * *

Atjeh-zaken. In de Atjeh-kroniek van de *Nieuwe Courant* van 12 Aug. wordt gesproken van moedgevende bevindingen door gouverneur Swart opgedaan bij zijn inspectie op de Noord- en Oostkust. Een deel daarvan, dat tot voor anderhalf jaar uitmuntte door onrust, is voorbeeldig ordelijk geworden. De oorzaak is de verandering in methode, die heeft plaats gehad, het afzien van het beginsel „sla er maar op", enz. Er werd vaak gehandeld volgens drastische methoden, waaromtrent men voor verscheidene gevallen in confesso is. Om echter zulk een noodlottig optreden voor het vervolg voor goed onmogelijk te maken, ware het, volgens den kroniekschrijver: „wenschelijk om, zoo de procesvorm het toeliet, in de thans aangespannen zaak Wijbrandts-Emondt het bewijsmateriaal van den kant van den beklaagde zoo uitgebreid mogelijk te laten produceeren. Men kan zich hier de oneenigheid tusschen twee menschen wegdenken, om meer bijzonder te letten op de ontzaggelijke belangen, waarop zij betrekking hebben".

Het is hierbij maar de vraag welke de houding van de rechterlijke macht zal wezen, die nog meer zaken in Atjeh te berechten heeft, waarbij de langzame afdoening aanleiding geeft tot zonderlinge geruchten. Zoo leest men in de „Brieven uit Atjeh" in het *Alg. Handelsblad* van 12 Aug. jl. dat zich nog steeds in voorloopige hechtenis bevindt de heer A. van Daalen, verdacht van inbraak in 's lands kas te Koeta-Radja en diefstal van *f*300.000. Steeds duurt het onderzoek in deze zaak voort; geruimen tijd vertoefden op Atjeh drie rechterlijke ambtenaren voor locaal onderzoek en om tal van personen te hooren; zelfs de Hollandsche postagent te Penang werd daartoe naar Koeta-Radja opgeroepen en inmiddels naar China vertrokken personen werden gehoord. Men rekent dat er reeds een halve ton onkosten gemaakt is en inmiddels ligt het geld, dat te Langsar bij den verdachte werd aangetroffen, toen hij zich naar Penang wilde inschepen, renteloos en verzegeld in 's lands kas. Daar de nummers der bankbiljetten niet bekend waren en het niet bewezen is dat de diefstal door Van Daalen is gepleegd, loopt deze cause célèbre volgens Si Anoe vermoedelijk met veel onkosten voor het gouvernement en overigens met een sisser af.

Een leek vraagt daarbij wie dan de gestolen drie ton krijgt?

* * *

Giro-verkeer. In het Verslag van de Javasche Bank over het 81ste boekjaar, dat weer veel wetenswaardigs bevat, doch waaruit wij door plaatsgebrek ditmaal geen andere aanhalingen doen, wordt o.a. medegedeeld dat het met 1 Januari 1907 bij alle kantoren ingevoerde giro-verkeer zich geleidelijk ontwikkelt. Op eenige plaatsen als te Makasser, en in Medan, heeft het zelfs een grooten sprong gemaakt, daar zeer vele personen op die plaatsen dit geriefelijk middel van betaling in toepassing hebben gebracht; ook in den vorm van het betaalbaar stellen van rekeningen en quitanties bij het bankkantoor, alwaar men zijne rekening houdt.

De groote deelneming op die plaatsen heeft bewezen, dat het giro-verkeer voor onze koloniën praktisch zeer goed mogelijk is; en vooral personen, op afgelegen plaatsen wonende, en ook in de hoofdplaatsen, die geen veilige bergplaats voor hunne geldswaarden hebben, zullen het groote gemak van het storten hunner contante gelden ondervinden.

De regeering is in deze zaak tegemoet gekomen door goed te keuren dat voor de verzending per post van alle girobiljetten, girolijsten en alle verdere stukken op het giroverkeer betrekking hebbende, een porto als van drukwerken toepasselijk is verklaard, mits geschiedende op open kaarten of in ongesloten couverten met het opschrift: „giroverkeer". Binnenkort zal de Javasche Bank eene beknopte handleiding voor het giro-verkeer verkrijgbaar stellen, waardoor dit nog meer algemeen bekend kan worden gemaakt.

* * *

Bestuurswisseling. Bij koninklijk Besluit van 11 Augustus jl. is. met ingang van 16 dezer, de heer Idenburg op zijn verzoek eervol ontslagen als Minister van Koloniën en vervangen door den heer J. H. de Waal Malefijt, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Blijkens een nader bericht van 20 Aug. no. 33 is de heer Idenburg benoemd tot opvolger van den heer Van Heutz als Gouverneur-Generaal. Volgens een gerucht, waarover A. in *Jong Indië* van 10 Juli jl. spreekt, zou laatstgenoemde reeds verleden jaar, na de Atjeh-enquête, feitelijk door het ministerie zijn losgelaten. De bekentenis in dat rapport, dat hij zich niet alleen vergist had in den persoon van generaal Van Daalen, dien hij ruimschoots gelegenheid had gehad te beoordeelen, maar ook dat hij de Atjeh-zaken eigenlijk zonder voldoend toezicht had gelaten, zou daartoe aanleiding zijn geweest. Het kabinet zou het Atjeh-beleid echter verdedigd hebben om bij de verkiezingen de tegenpartij geen nieuw wapen in de hand te geven. Als een trouvaille werd de zending-Liefrinck daarbij uitgespeeld. Men is natuurlijk vrij, zoo wordt er bij gevoegd, van een en ander zooveel te gelooven als men wil.

Intusschen is het, na het Atjeh rapport, niet duidelijk waarom men den heer Van Daalen weder naar Indië laat gaan en hem dezer dagen in de gelegenheid stelde, door eene opdracht om met twee andere officieren den Duitschen Keizer te Kleef te gaan begroeten, eene nieuwe onderscheiding te verwerven, de benoeming namelijk tot Grootkruis (Ridder 1ste klasse) der Kroonorde van Pruisen.

De nieuwbenoemde Minister van Koloniën, de heer Jan Hendrik De Waal Malefijt, in 1852 te Overveen geboren, werd in 1890 benoemd tot burgemeester van Westbroek en Achttienhoven; is sedert 1892 lid der Prov. Staten van Utrecht (thans ook lid van Gedep. Staten), en sedert 1897 lid der Tweede Kamer voor Breukelen; is voorts plaatsv. directeur der Vrije Universiteit en adviseerend lid van het Centraal Comité der antirev. partij; nam in 1891 deel als rapporteur aan het Sociaal Congres te Amsterdam en was langen tijd hoofdredacteur van de Stichtsche Courant, antirev. orgaan voor de provincie Utrecht. Woonplaats Achttienhoven.

J. E. d. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Tot welzijn van Java; eenige causerieën bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan van den zendingspost Tjidĕrĕs (West-Java), door J. Verhoeven, zendeling der Nederl. Zendingvereeniging. — Neerbosch. — Typ. der Weesinrichting.

De bekoring, die van dit boekje uitgaat, is te danken aan twee omstandigheden. Vooreerst heeft men hier te doen met gegevens en bijzonderheden omtrent Javanen, afkomstig van iemand, die zijn kennis uit de eerste hand in zijn omgeving heeft opgedaan en dan leverde de schrijver het bewijs voor de oprechtheid van zijn streven door zijne jarenlange toewijding, zonder eenige bijkomstige bedoeling of persoonlijke eerzucht, aan eene in den aanvang en nog lang daarna ondankbare taak.

Ook hij schetst de bezwaren, die de Islam aan de evangelisatie in den weg legt en als de zendeling, door een toevallig samentreffen in eene theologische controverse komt met een geleerd Arabier, dan blijkt het hoe moeilijk het is op leerstellig gebied tegenover dezen de meerdere voortreffelijkheid van de grondslagen der Christelijke leer in het licht te stellen (bl. 52). Doch in de praktijk heeft men te doen met een eenvoudige bevolking, die wel ontvankelijk zou zijn voor de hoogere beginselen, die de zendeling predikt, als de starre sleur van den Islam: „de heillooze verdooving", de „farizeesche zelfgenoegzaamheid", welke die godsdienst onder zijn belijders brengt, het hun individueel niet zoo moeilijk maakte zich daaraan te ontworstelen. Vooral het desaverband en het feit dat bij de Mohammedanen godsdienstige en burgerlijke verhoudingen beide in de leer wortelen, doen het onmogelijke inzien om in groote bevolkingscentra enkele individueele bekeerlingen te maken.

De heer Verhoeven zet dan ook uiteen dat, wil men slagen, de zendingsposten allerminst op hoofd- en strandplaatsen en zelfs niet op afdeelingshoofdplaatsen gevestigd moeten zijn. Een vijfjarig verblijf op Madjalengka, zonder resultaat van beteekenis, heeft hem die wetenschap proefondervindelijk geleerd.

Wel zijn de menschen vriendelijk en gewillig, met dankbaarheid wordt geneeskundige hulp, enz. aanvaard, doch met het oog op den zendingsarbeid leven de Inlanders op een kleine hoofdplaats zoo ongunstig mogelijk. Daar heeft men toch de eigenlijke Moskee voor de geheele afdeeling die voor de meeste vromen, wien het niet gegeven is naar Mekka te gaan, een aantrekking vormt en in welks nabijheid zij zich het liefst vestigen. De buurt er rondom heet meest de „Pakaoeman" d.i. woonplaats van de Kaoem, de kern der vromen.

Ook de Mohammedaansche dessa is voor het doel ongeschikt, want: „zij vormt een godsdienstig-burgerlijke eenheid, waarvan elk lid, gezin, slechts bestaan kan in verband met — en door de gunst van het geheel. Wat daar niet meer g o d s d i e n s t i g één is, kan ook m a a t s c h a p p e l i j k niet meer één blijven en wordt door de alles vermogende Jav. „stille kracht" onverbiddelijk uitgedreven." Meer dan eenig ander bestaansmiddel maakt de rijstcultuur, zooals die op Java wordt beoefend, de landbouwers van elkander afhankelijk, en die allen van hunne hoofden. De Christen-inlander, die niet meer deel kan nemen aan de animistisch-Mohammedaansche handelingen der dessa-bewoners, wordt veracht als een schadelijk element, die alle rechten als mensch en als burger heeft verloren.

„Behalve door de boven aangegeven gemeenschap van stoffelijke belangen worden de bewoners der Moh. dessa nog als aaneengesnoerd door wat „echtverbintenis" heet, doch in menig geval wellicht beter ware genoemd een prostitueeren op langer termijn".

Er ontstaat eene drukke circulatie van tijdelijke verbintenissen, die veroorzaakt dat de gansche dessabevolking één klit van niet te omschrijven familieleden vormt. Hoewel die allen in vrede met elkander schijnen te leven, blijkt eerst bij nader onderzoek hoe zulks over familie en maatschappij nog meer jammer brengt dan de zinnelijke polygamie onder meergegoeden.

Waar de binnenlanden nu reeds lang een ruimer terrein aanbieden, waar de zendeling kan gaan leven te midden der inlanders, ziet men door de uitvoerige schilderij der toestanden aldaar dan ook in, hoe hier werkelijk nut valt te stichten. Het is waar dat door spoor en tram het isolement meer en meer wordt opgeheven, doch de grootste opoffering bij eene vestiging aldaar is wel dat men spoedig van zijn kinderen moet scheiden en eene moedige, vindingrijke, arbeidzame, opgewekte vrouw is dan ook op zulk terrein voor een zendeling onmisbaar. De vestiging te Tjidĕrĕs vond aanvankelijk bij menig collega afkeuring. In het begin schreef een oud zendeling dat hij het een dwaasheid vond, want dat de zendelingsfamilie met het oog op haar behoeften als Europeanen op de hoofdplaats moest wonen, doch vijf jaar later gaf dezelfde persoon zich gewonnen en na de resultaten gezien te hebben zeide hij: „Zal er iets blijvende op onzen arbeid verkregen worden, dan moet het dezen weg langs".

Nu volgt op bl. 94 e.v. de beschrijving van de aanvankelijke vestiging te Madjalenka en de latere verhuizing naar Tjidĕrĕs waarbij de eerste aanraking met inlanders en de wijze om het werk aan te vangen ons boeien. Het zendingsbevel scheen duidelijk genoeg: „Predikt het Envangelie! Geneest de kranken! Weest mijne getuigen!" Doch hoe aan te vangen? De schrijver gevoelt zich verplicht te waarschuwen tegen het prediken op de markt en op hoeken van straten. Hij raadt zelfs aan dit aan pas uitgezonden zendelingen bepaaldelijk te verbieden. Het duidelijk en juist voordragen van de waarheden des Bijbels aan bevooroordeelde Oosterlingen is het hoogste en moeilijkste van allen zendingsarbeid en eischt een door jarenlangen en vertrouwelijken omgang met het volk te verwerven kennis van zijn taal, zijn denken en streven. Een karakteristisch verhaal van een zendelingweduwe, waarvan de ijverige echtgenoot jarenlang op een der eilanden buiten Java had gewerkt, wordt hieraan toegevoegd. Eerst na jaren kwamen zij namelijk tot de ontdekking dat al hunne Inl.-Christenen zich in der tijd hadden laten doopen uit medelijden met de zendelingen. Zij waren dankbaar voor al het goede, dat deze hun bewezen, en als zij nu vermaand werden, was de zin daarvan door verkeerd gebruik van een persoonlijk voornaamwoord geheel misverstaan: „Vrienden, bekeert U, want zoo *gij* u niet bekeert en

gedoopt wordt, gaan *wij* verloren!" Deze fout en hare gevolgen kon onder die Heidenen gemakkelijk hersteld worden, doch hoe groot is het gevaar dat onder bevooroordeelde Moslims nog onjuister voorstellingen aangaande het bijbelsch Christendom verbreid worden.

Het was de toenmalige verlichte Regent van Madjalenka, in 1902 overleden als Regent van Cheribon, die den raad gaf zich in het noorden van zijn afdeeling, dicht bij den grooten postweg en de suikerfabriek Kadipaten te vestigen, want daar waren voor weinig geld nog zooveel gronden te bekomen als gewenscht werd en had de zendeling dan bijv. 30 Christ. gezinnen, dan kon verzocht worden om erkenning als zelfstandige dessa. Toevallig was er een Europeaan, die daar handel had gedreven en een planken huisje en erf bezat, dat hij wel kwijt wilde zijn omdat hij elders een betrekking had gekregen. Dit werd nu met goedvinden van het Hoofdbestuur overgenomen en vormde de kern der latere vestiging. Op 30 Aug. 1882 trok men er heen, behalve met vrouw en twee kinderen, met twee leerlingen, overgenomen van wijlen Mr. Anthing, een weduwe en een meisje, die beiden den doop hadden ontvangen, de eenige in het zesjarig verblijf te Madjalengka gewonnen. Twee Soendaneezen, die aldaar eenige belangstelling hadden getoond, doch wegens met hun dorpsgenooten ondervonden moeilijkheden hun bezoeken aan de kerk niet konden voortzetten, boden aan om mede naar Tjiděrěs te verhuizen. Zoo geschiedde, zij gaven hun aandeel in de communale gronden prijs en met eene tegemoetkoming van *f*2 per woning brachten zij deze over. In Méi 1883 verhuisden slechts vier gezinnen; de overige werden door dessahoofden zoo beangstigd en bemoeilijkt dat zij het waagstuk niet durfden ondernemen. Ondertusschen waren tegen het einde van 1882 te Tjiděrěs gemiddeld een 30-tal hoorders bij de godsdienstoefening tegenwoordig. Geleidelijk kwamen er meer, werden er gedoopt en verrees een kerkgebouw, enz. Tot ultimo 1908 werd de doop aan 307 Soendaneezen toegediend, waarvan er nu nog 210 zielen, vormende 48 huisgezinnen, samen wonen. De bij het boekje gevoegde photo's geven een beeld van wat er tot stand is gebracht, het kerkje, de school, de steenbakkerij, ontgonnen boschgrond, enz.

De schrijver toont nu aan hoe het bijeen wonen der Christenen op Java een onvermijdelijk gevolg is van den zendingsarbeid, die blijvend resultaat onder Moslims verwerft, doch ook welke moeilijkheden zich hierbij voordoen. „Al mogen wij hopen", zegt hij, „dat onze Christenen beveiligd blijven tegen de ramp met Europeanen gelijk gesteld te worden; toch biedt de Chr. dessa gewenscht terrein, waar de bewoners voor gunstiger toestanden kunnen worden opgeleid; en met name ook verlost kunnen worden van dat veelhoofdig monster, de door ons te veel gevreesde „adat". Dat ongrijpbaar monster toch, dient gewoonlijk wel de belangen van enkelen, maar zelden die van de gemeenschap".

Het grondbezit op Java vormt terecht het onderwerp van een afzonderlijk hoofdstuk, want het is voor een leek niet te begrijpen wat er een omslag en last verbonden is aan het toekennen van bezitsrecht op die luttele uitgestrektheid, welke de zendingspost Tjiděrěs noodig heeft. Ter voldoening aan de bestaande bepalingen werd de grond, waarop zendelingwoning en kerk staan eerst gekocht van den inlandschen b e z i t t e r en daarna van den e i g e n a a r, ons Gouvernement, waarna die twee panden, huis en kerk in de openbare registers" werden ingeschreven als e i g e n d o m m e n van de Ned. Zendingvereeniging. Deze grond ligt bij het kruispunt van vier Moh. dessa's en waar de postweg het riviertje Tjiděrěs snijdt heeft men vier gehuchten op 15 à 80 minuten afstand van de dessa's waartoe zij be-

hooren. Het ideaal is om deze tot het Christendom te bekeeren en ze dan tot zelfstandige Chr. dessa te doen erkennen.

Naarmate het noodig was en de kas het toeliet werd rondom de kerk van kleine stukken grond het bezitsrecht van de inlanders gekocht, tot het opbouwen van woningen voor de Chr. gezinnen. Die aankoop geschiedde op naam van de Christengemeente te Tjiděrěs, opdat — volgens gewoonterecht — ongewenschte personen zullen kunnen worden geweerd of verwijderd. Zoover het kan ontvangt elk gezin $^1/_{10}$ bouw, het maximum-woonerf, dat van belasting in geld is vrijgesteld, doch waarvoor de gebruikelijke dessadiensten verricht moeten worden. Hoewel communaal bezit met vaste aandeelen hier heerscht, hebben sommige inlanders individueel bezeten gronden, door vroegeren aankoop of door ontginning verkregen. De Christenen deelen niet in de eerste, doch van de laatstbedoelde gronden werd een deel door de gemeente aangekocht. Men had echter bezwaar deze ten name van een Christen-gemeente in te schrijven en daarom moesten aanvankelijk tot 1907 vier leden van den kerkeraad als „stroopop"-bezitter optreden. Dit heeft den schrijver steeds gehinderd en hij heeft dan ook niet gerust een beteren weg te zoeken. Op raad van nu wijlen Mr. L. W. C. Keuchenius werden vroeger reeds statuten voor de Evang. Soend. Gemeente opgemaakt en trachtte men door de goedkeuring daarvan aan te vragen rechtspersoonlijkheid te verkrijgen, doch dit werd geweigerd. In gewijzigden vorm werden zij evenwel 15 jaar later in 1900 goedgekeurd, nadat de Chineesche Chr. gemeente te Batavia op analoge wijze een rechtstitel had verkregen. De vraag of de Chr. gemeente met dien rechtstitel het Inl.-bezitsrecht op door haar aangekochte rijstakkers mocht uitoefenen is evenwel tot dusver onbeantwoord gelaten. Het zou te veel ruimte vorderen deze juridisch interessante zaak hier verder te resumeeren. Genoeg zij het te vermelden dat nu de vier „stroopoppen" de op hun naam ingeschreven gronden bij hun leven schriftelijk voorgoed hebben afgestaan aan de Chr. huisgezinnen behoorende tot de Soend. Chr. gemeente te Tjiděrěs.

Omstandig wordt nu aangetoond dat de Soendanees geen Christen wordt om rijstakkers te verkrijgen, het gezin kan hier slechts de halve oppervlakte krijgen van wat het in de Moh. dessa bezat en wat de stortingen bedraagt voor belastingen en bijdragen aan de gemeente, enz. betaalt het per jaar minstens *f*3 meer dan een Moh. dito.

Wat nu verder de Christen-Inlanders betreft, is de hoop van den schrijver gevestigd op den (thans afgetreden) Minister van Koloniën, die wel den weg zal vinden en volgen om te kunnen bewerken dat de reeds vergaderde groepen van Chr. Inlanders, erkend worden als zelfstandige burgerlijke gemeenten, hetgeen voor de toepassing van een privaatrecht voor hen noodzakelijk is. Burgerlijke zelfstandigheid en terrein voor het verbouwen van levensmiddelen aan hun Mohammedaansche medeburgers thans verzekerd en verleend, twee voorwaarden voor het welslagen der Christianiseering van een belangrijk deel van Java zullen wel niet blijvend onthouden worden aan de eerstbedoelden.

Wat de huishoudelijke bepalingen betreft zal gestreefd moeten worden naar gelijkvormigheid en hiertoe is onderling overleg van alle zendelingen van Java noodig. Die, welke voorloopig voor Tjiděrěs zijn ingesteld, bevatten eenige regelen voor het verdeelen en bebouwen van gemeentegrond; het bouwen van huizen; het exploiteeren der steenbakkerij; het schoolbezoek; het sluiten en ontbinden van huwelijken, het begraven; het beredderen van nalatenschappen; de verzorging van minderjarige weezen; enz. Hoe de zendeling genoodzaakt wordt zich met de wereldsche zaken te bemoeien,

wordt hierdoor een typisch voorval van echtscheiding aangetoond. Om rechtvaardig daarbij te handelen, werd een soort uitspraak gedaan die feitelijk niet wettig was, doch wijst op de noodzakelijkheid om deze materie spoedig van staatswege te regelen. Nu heeft bijv. een rechtsprekend ambtenaar de bevoegdheid een door een zendeling gesloten huwelijk van een Chr. Inlander van onwaarde te verklaren.

Daar de te Tjidĕrĕs gevolgde werkwijze reeds meermalen als te kostbaar werd afgewezen, heeft de schrijver een afzonderlijk hoofdstuk aan den financiëelen toestand van dien zendingspost gewijd en dan blijkt dat deze gunstig is wat de gemeente als zoodanig betreft, hetgeen echter nog volstrekt niet in zich sluit welvaart harer Christengezinnen. Zij hebben toch niet minder dan alle bewoners dezer streek, te dragen de daar heerschende ongunstige agrarische en economische toestanden. Opdat de tijd, gedurende welke wegens gebrekkige irrigatie niet op het veld kan worden gewerkt, niet in ledigheid worde verbeuzeld, heeft de gemeente een kleine steenbakkerij opgericht. Door concurrentie brengt deze niet veel winst in de kas, doch toch eenig geld in de gemeente; het fabrikaat wordt jaarlijks aan de fabriek Kadipaten geleverd.

Omdat de zending op Java mag rekenen op een lang leven, zullen de kosten op den duur zeer verminderen, als op de posten vooral permanente gebouwen worden opgericht en zoo heeft men dan ook hoofdzakelijk uit giften van belangstellenden een afzonderlijk schoolgebouw gesticht, terwijl een administrateur der naburige fabriek, die bij zijn vertrek als Javanenvriend iets van blijvende waarde voor den Inlander in deze streek wilde stichten, een Hulp-Ziekenhuis bekostigde, waarin nu elken morgen 30 à 40 Inlanders worden geholpen en gemiddeld 4 van verre komende patiënten kosteloos worden verpleegd. Zulk eene verpleging is zeer geschikt om het wantrouwen van den Inlander weg te nemen en dit voor toenadering en toegenegenheid te doen plaats maken.

Toch waarschuwt de schrijver tegen het koesteren van te hooge verwachting van „de medische zending". De slimme inlander weet het of verneemt spoedig dat, wat hij in het zendingsziekenhuis ontvangt, wordt verstrekt door het Gouvernement, dat daardoor verplicht wordt „te zware belastingen van hen af te persen". Hij ziet mannen en vrouwen ijverig bezig, doch zij zijn aangesteld, ontvangen subsidie, leven er immers van? Zoodanige redeneeringen vernam men niet toen de zendeling, niets van elders ontvangende, zich zelf moest helpen.

Dan waarschuwt hij tegen het op te grootsche schaal uitoefenen van deze praktijk. De roeping der Zending is in de eerste plaats „het Woord der Openbaring Gods o v e r a l o n d e r h e t v o l k b r e n g e n" en dan zou een zendingshospitaal dat voor zijn te groot gedeelte wellicht het benoodigde voor twee of drie nieuwe zendingsposten zoude verbruiken, zijn verheven bestemming verre voorbijstreven.

„Om Java geheel of ten deele, te winnen voor Christus, is allermeest noodig dat er meerdere zendingsposten in het binnenland worden gevormd en bediend door Zendelingen, die voldoende bekend zijn óók met het behandelen van kranke inlanders wier ongesteldheden — volgens verzekering van bevoegden — gewoonlijk niet zoo gecompliceerd zijn als die van meer beschaafden".

Hoe te geraken tot die meerdere posten wordt door den schrijver ten slotte aangegeven als hij aandringt op het concentreeren van alle krachten op de Koloniën en op verhooging van de Zendingskracht in Nederland door op dit gebied de geloofsverdeeldheid zooveel doenlijk op zijde te zetten. Hij

wil bovendien voorkomen, dat ook op Java eene zuivere kerkelijke zending zich ontwikkelt, die zoovele kerken gaat stichten als in Nederland de kracht en invloed der gemeente verstoren. Hij zou samenwerking der genootschappen wenschen om — in overleg met de Besturen die opleiden en uitzenden — te examineeren en te ordenen ten dienste der Kerk van Oost-, of van Midden- of van West-Java. Wij kunnen de plannen om — tot behoud en ontwikkeling van het bestaande — in Nederland plaatselijke samenwerking ten dienste der Zending te verkrijgen, hier niet verder behandelen, doch het is te hopen dat de kringen, waarvoor deze beschouwingen bestemd zijn, zich zullen weten te verheffen tot het ruimer inzicht hun door dezen werker op het praktisch terrein daar ginds aanbevolen.

Aldus aan het einde gekomen van het belangwekkende geschrift, is men beter voorbereid het 24 pagina's lange voorwoord te begrijpen, waarin de schrijver zich o.a. uitlaat over zijn inzichten omtrent de opheffing van Java, welke volgens hem niet altijd op de beste wijze wordt beproefd. Nog onverzwakt geloovende aan een schoone toekomst, acht hij zich toch verplicht rekenschap te geven van zijn vreeze dat „door de wijze waarop men die opheffing schijnt te willen beproeven, het reeds zinkende schip nog zwaarder belast zal worden."

Wanneer men zich daarbij laat voorlichten en leiden alleen door de veronderstelde economische toestanden der duizenden Inlanders, wonende op hoofdplaatsen of in kleinen kring rondom Europeesche ondernemingen; — dan dreigt het gevaar dat de toestand van millioenen der plattelandsbewoners nog ongunstiger zal worden dan die nu in menige streek reeds is.

Ter hoofdplaats — voor velen het eenige observatieterrein — neemt men waar dat een Inlander een belangrijk deel van zijn tijd in ledigheid doorbrengt. Dit neemt men ook waar op het platteland, doch uit andere oorzaak. In het eerste geval behoeft hij niet bij te verdienen op het vaste loon — hoe karig vaak ook — waarmede de indolente Inlander al spoedig tevreden is.

Op het platteland is men daarentegen in de meeste gevallen gedwongen tot ledigheid, waar het landbouwbedrijf afhankelijk is van den regenmoesson. Nu komt er een passage, waarin wij het er voor houden dat de schrijver de zaak verkeert inziet. Hij meent dat door het Gouvernement van de — uit de gewone middelen karig toegetelde — fondsen ter „opheffing" een zoodanig deel wordt gebezigd tot aanmoediging van industrieën, enz., dat met het resteerende bedrag weinig kan verricht worden in het belang van het meest noodige voor den landbouw, de irrigatie, en dat na staking der Solo-vallei-werken de officieele offervaardigheid ter verbetering daarvan veel geleden zou hebben.

In een streek als waarin hij gevestigd is, waar blijkbaar watergebrek een van de voornaamste redenen is dat de gronden weinig productief zijn, is zulk een beschouwing zeer verklaarbaar, doch daarbij wordt vergeten dat irrigatie alleen kan beoogen doelmatig verdeelen van water. Vooral vroeger heeft men ten onrechte in werken daartoe het algemeene geneesmiddel gezien, omdat men onwillekeurig dacht dat irrigatie ook water zou kunnen brengen als het er niet is. In vroeger tijd was het in 'schrijvers omgeving en elders gebruikelijk dat de fabrieken water als beweegkracht bezigden, doch toen met toenemende ontginning de beschikbare hoeveelheid meer en meer noodig werd voor de bevolking, is hun dit recht afgenomen in nu komt men in zulk streken in het stadium dat er niettemin te weinig is en daartegen zouden de kostbaarste werken niet baten.

Over die velerlei industrieën — de afgoden onzer dagen — is de schrijver als praktisch man, verkeerend in een weinig bevoorrechte streek, slecht te spreken. „Het komt neer op het bestrijden der „inzinking" door — langs kunstmatigen weg — het aantal bestaansmiddelen te verhoogen door de levensbehoeften te vermeerderen — N. B. — van financiëel zeer zwakken".

Wat hier in het midden wordt gebracht is zeer juist en de voorstanders van dit kunstmatig opheffen zijn tevens degenen, die de berekening maken van het geringe inkomen in geld dat een inlander gemiddeld heeft en van het kolossale percentage aan belasting, dat hij daarvan betalen moet. Een en ander een gevolg van verkeerd inzicht in de economische verhoudingen, ontstaan door het overgangstijdperk van „Naturalwirtschaft" tot „Geldwirtschaft". Beschouwd van uit een armoedige streek en van het standpunt van Christen-Inlanders, die door de maatschappelijke omtandigheden het in die streek het minst goed hebben, is de indruk over geheel Java gegeneraliseerd waarschijnlijk te somber en zal de schrijver met belangstelling kennis maken met het officieele verslag over den Landbouw van wege de Commissie voor het Welvaartsonderzoek uitgegeven en speciaal met de beschouwingen van den heer Ham daarin.

Ook omtrent het onderwijs spreekt de schrijver een oordeel uit en wijst er op dat het eigenlijke Javaansche volk buiten de hoofdplaatsen onder omstandigheden verkeert, die de gewone lagere school nog lang niet maken tot een behoefte voor de meerderheid der landbouwers. De nieuwe lasten voor die lees-schrijf-school zullen zwaarder drukken en tergen, wijl die school den lastdragers niet kan steunen in den voor vele dessabewoners reeds zoo zwaren kamp voor het bestaan, wat de scholen ter hoofdplaats wel doen. Ook zal daardoor het aantal der leegloopers vermeerderen, die zich de patjoel schamen.

Met betrekking tot de directe belasting van den Inlander deelt de schrijver mede dat deze sedert zijn komst in 1876 voor de landbouwers in zijne omgeving nog werd verhoogd en hij dringt er op aan dat met spoed gestreefd moge worden naar meerdere gelijkmatigheid waarbij hij een parallel trekt tusschen de gunstige verhoudingen aan den linkeroever der Tjimanoek, waar de Preanger-regeling is ingevoerd en die van zijne lieden aan den rechter, die blijkbaar te zwaar belast zijn.

Een punt, waar de aandacht tot dusver niet op viel, is het bezwaar om afschrijving wegens misgewas te verkrijgen. Deze moet door de dessahoofden worden aangevraagd, die daardoor verliezen de acht percent, welke zij genieten voor het innen dezer belasting. Intusschen verscheen Staatsblad 1907 no. 277 en dit doet de hoop voeden dat aan vele misstanden een einde zal komen. De schrijver hoopt hierbij niet alleen op spoed, doch koestert ook den wensch dat het moge gelukken eene regeling te treffen, waarbij het constateeren van misgewas op deugdelijker wijze zal kunnen geschieden dan nu. „Het daghet in 't Oosten", zegt hij: „want er is geen kortere weg waarlangs menig landbouwer spoedig althans iets geholpen, en de haat tegenover onze overheersching belangrijk getemperd kan worden, — dan door het toepassen van een billijker, en meer gelijkmatig drukkende belastingregeling".

In zijn verdere beschouwingen wordt uiteengezet hoe zijns inziens de maatschappelijke opheffing voor rekening van den Staat moet komen, terwijl de zedelijke meer de taak der Chr. Zending is. De eerste zal moeten bestaan in het verhoogen van het productievermogen van Java en bij de tweede zal het vooral op samenwerking aankomen, waar thans de heete strijd op het

gebied van Kerk en Zending, die in Nederland zooveel burgers uiteenscheurde, zeer vele, anders vrijgevige, Oud-gasten eene groote antipathie heeft bezorgd tegen wat op eene voorgeschreven belijdenis gelijkt.

Het doel der zoo belangwekkende causerieën wordt in de inleiding geresumeerd in de verwachting dat zij iets mogen medewerken „ter verbreiding der kennis van 's Heeren daden; ter verdediging van het goed recht der Zending onder de Moslims op Java; tot verhooging der Zendingsliefde en Zendingskracht'' in ons Vaderland, alsook om goede wenken en moed aan aanstaande zendelingen te geven. In ruil voor de lezing mogen velen zich geroepen gevoelen tot eene feestgave ter stijving van de ledige kas van den Zendingspost Tjidĕrĕs.

J. E. d. M.

Chineezen buiten Europa; hunne beteekenis voor de ontwikkeling van Zuid-Oost-Azië, speciaal voor Nederlandsch-Indië, door L. H. W. van Sandick, Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur op de Bezittingen buiten Java en Madoera. 's Gravenhage M. van der Beek's Hofboekhandel 1909.

Dit belangrijke werk van 490 bladzijden is een der indirecte vruchten van de oprichting der Bestuursacademie. De schrijver koos tot onderwerp van een voor hem verplichte voordracht: „Het Chineezen vraagstuk in Nederlandsch-Indië". Voor de samenstelling daarvan raadpleegde hij verschillende bronnen en de stof werd daardoor zoo uitgebreid, dat het hem aanleiding gaf de gevonden gegevens in geordenden vorm en van aanteekeningen voorzien te vereenigen tot een boekdeel, dat zeker door alle belangstellenden in dit bij uitstek actuëele vraagstuk met de grootste ingenomenheid zal worden ontvangen. Door uitvoerige inhouds- en literatuur-opgaven, een aantal numerieke gegevens, bepalingen in den origineelen tekst, historische en ethnographische bijzonderheden, vergezeld van een alphabetisch register, is dit boek een onmisbare handleiding geworden voor degenen, die met de Chineezen te maken hebben en een uitnemende legger welke geleidelijk met nadere bijzonderheden kan worden aangevuld en die men in het vervolg bij de studie van dit vraagstuk niet meer zal kunnen ontberen.

Wat in het boek zoo aangenaam aandoet is aanwijzing van den logischen gang van vele gebeurtenissen, die er uit blijkt en die den lezer bij blijft.

De Chineesche emigranten komen voor de overgroote meerderheid uit de provincies Foehkiën en Kwangtoeng (blz. 25). [1]) Dit schijnt verband te houden met vroegere migratie-stroomen uit het binnenland derwaarts (blz. 273). Het Hungverbond wordt een politiek lichaam onder de overheersching der Tartaren, wier barbaarschheid en onzedelijkheid de echte Chineezen tegen hen innam (blz. 385). De bakermatten er van vindt men juist in de genoemde provincies, die het langst weerstand hebben geboden aan de Tartaarsche overheersching en nu nog het meest er tegen gekant zijn. Uit het bergland beoosten Canton zijn de Chineezen afkomstig, die Borneo koloniseerden (blz. 273) en daar treft men vele geheime genootschappen en ceremonies aan, die met de overeen-

[1]) „Uitsluitend", schijnt ons wat sterk in verband met het medegedeelde *Ind. Gids* 1905 I bl. 939 ontleend aan *Le Tour du Monde*.

komstige in China verband houden. De schrijver was zelf in de Westerafdeeling geplaatst, had gelegenheid berichten en bijzonderheden uit de eerste hand te weten te komen en publiceert o. a. een interessant revolutionnair boekje, dat in Mampawa circuleerde en waarin op heftige wijze tegen de regeerende Mandsjoedynastie wordt te velde getrokken (bl. 379). Hij vergelijkt verder wat Prof. G. Schlegel over „The Hung-league" publiceerde met wat hem van de geheime genootschappen bekend werd. Het gelukte hem zelfs de overtuigingsstukken van een eedsaflegging in het bosch, waarvoor van bamboelatten en papier een soort tempel wordt opgericht, in handen te krijgen (bl. 402).

Een ander logisch verband merken wij op bij de bespreking der ontevredenheid, die onder de Chineezen op Java is gaan heerschen. In het kort wordt de geschiedenis der betrekkingen van de Chineezen met Java van de oudste tijden af geschetst (bl. 157). Bij de komst onzer eerste zeevaarders zijn deze vol lof over de werkzaamheid der Chineezen; Coen verklaart geen volk ter wereld beter om de Hollanders te dienen. De in Bantam door Pieter van den Broek in handen gekregen Chineezen vormen, naar Batavia overgebracht, den grondslag der later zoozeer bloeiende Chineesche volkplanting aldaar (bl. 165). Willekeurige handelingen, knevelarij en afzetterij leiden onder de opvolgers van Zwaardekroon eindelijk tot de bloedige catastrophe van 1740. (bl. 166). Toen later de Chineezen in economischen zin weder een gunstige positie innamen, en de Compagnie begon met landverkoop, werden zij grondbezitters en, daar de verhouding met de opgezetenen der landerijen niet goed geregeld was, braken er in 1802 tengevolge van hunne knevelarijen in het Cheribonsche onlusten uit, doch ook de Compagnies dienaren verrijkten zich ten koste der Chineezen. Onder Daendels wordt den Chineezen het huren van dessa's en het verblijf in de binnenlanden verboden. Hun werden echter onbebouwde gronden ter nederzetting aangewezen. Merkwaardig is bij dit alles het feit dat de regentschappen op Java's Noordkust, die in den gunstigsten toestand verkeerden, hun bloei aan het bestuur der Chineezen te danken hadden. Terwijl de Chineezen de bevolking veelal uitzogen, waar zij voor korten tijd afzonderlijke dessa's in huur hadden, waren zij als landheeren op groote schaal beter dan de regenten (bl. 175).

Steeds wordt gepoogd zoo onpartijdig mogelijk hun optreden te beschouwen. Terwijl de Chineezen onder Raffles vrij in de Preanger rondzwierven, waarvan de toegang hun reeds bij een plakaat van 1764 ontzegd was, werd dit oude verbod in 1820 hernieuwd, omdat het koffiemonopolie door heimelijken opkoop en uitvoer door die Chineezen ernstig bedreigd werd. Deze maatregel moge in dit opzicht voordeelig zijn geweest, voor de bevolking achtte de schrijver hem allerverderfelijkst, daar de Chineezen de tusschenpersoon waren tusschen den landbouwer en den groothandelaar (bl. 178). Geschetst wordt intusschen aan de hand van De Waal, hoe men de Chineezen meer en meer als een gevaar voor de openbare rust ging beschouwen, in 1837 den aanvoer van nieuwelingen tijdelijk zelfs geheel verbood, en hoe zich geleidelijk de politiek van het samenwonen in wijken en het beginsel van zooveel mogelijk beteugeling ontwikkelde. Nadat men uit het Kol. Verslag van 1887 van nog eenige politieke woelingen verneemt (bl. 184) zijn de Chineezen daarna rustige onderdanen geweest tot in de laatste jaren de Chineezen-quaestie op den voorgrond trad, aan welks ontstaan een afzonderlijke paragraaf (bl. 187) gewijd is.

Met de veranderde tijdsomstandigheden en opvattingen van koloniaal bestuur, ging de regeering tot eigen beheer van de vroeger verpachte middelen over, schakelde zij den Chinees uit hare verhouding tot de inlandsche maatschappij (bl. 188). Was te voren de Chineesche quaestie, zoo zij al mocht bestaan hebben, eene, die de regeering en hare Chineesche onderdanen betrof, nu nam zij eene

andere gedaante aan en bedreigde den Europeeschen kolonist. De kapitaalkrachtige Chinees zag weldra in, dat, waar hem de toegang tot de inlandsche maatschappij geheel was afgesloten, hij zich moest opwerken tot de tot dusver alleen door Europeanen ingenomen positie, wilde hij de vele beletselen voor de vrije ontwikkeling van zijne economische talenten doen vallen.

Luider liet hij zijn eisch voor onderwijs weerklinken en toen de regeering met Hollandsche bedachtzaamheid wat lang uit bleef met de vervulling der billijke verlangens, hielp de Chinees zich zelf en allerwegen verrezen de scholen der opgerichte Tiong Hoa Hwe Koan-vereeniging. China zelf bood steun, profiteerde van de gunstige stemming, zond inspecteurs en mandarijnen om de, zij het misschien uit baatzuchtige overwegingen betoonde gevoelens van trouw en aanhankelijkheid te versterken. De beste leerlingen der Chineesche scholen op Java liet de Chineesche regeering op haar kosten naar Nanking overkomen, alwaar zij de staats-middelbare scholen kosteloos bezoeken (bl. 252). Vermoedelijk met de bedoeling om ze later in staatsdienst op te nemen, speciaal als officieren in het te organiseeren leger, daar de Chineezen in China zeer laag op den militairen dienst neerzien.

Wat de mededinging met Europeanen betreft, ondervindt de Europeesche groothandelaar den invloed van de onderlinge aaneensluiting der Chineezen in den vorm van boycots en van de grootkapitalen, vroeger in gouvernementspachten vast liggende. Gaat het denkbeeld van Mr. Fock door om ook de particuliere landerijen tot het staatsdomein te brengen, dan komen nog meer groote kapitalen vrij. Veel geld zal dan ook in de nijverheidsondernemingen worden gestoken. De na de invoering van opium- en pandhuisregie opgerichte Chineesche houtaankapmaatschappijen werken in Rembang reeds hoogst nuttig voor het algemeen belang (bl. 193).

Terwijl bijv. naar de inzichten der Mindere Welvaart-Commissie ruimere toelating van Chineezen in het binnenland gepaard zal blijven gaan met contrôle en een soort passenstelsel, zij het in gewijzigden vorm, vestigt de schrijver de aandacht op de daaraan verbonden bezwaren en het oordeel van het bestuur der straks genoemde vereeniging, waarbij hij over een en ander inlichtingen inwon. Verschillende aldus uit de eerste hand verkregen meeningen worden in het boek medegedeeld.

Op blz. 194—206 wordt de oplossing der Chineezen-quaestie aangegeven, die de schrijver zelf de meest doelmatige acht en die in zijne voordracht, gehouden in de Bestuursacademie blijkbaar op den voorgrond is gesteld. Voor de Buitenbezittingen gestemd voor aanvoer van arbeidskrachten, wil hij voor Java de immigratie van Chineezen zooveel mogelijk beperken en de toelatingswetgeving in dien zin veranderen, dat alleen voor welgestelde en bekwame Chineezen dat eiland openstaat, hetzij door het stellen van een eisch van bekwaamheid of een hoog toelatingsrecht.

Wat het onderdaanschap betreft, moet eene algemeene regeling in het leven worden geroepen, waaruit volgt, dat Nederlandsch onderdaan door geboorte de Chinees is, in Nederlandsch-Indië geboren uit aldaar gevestigde ouders.

Met betrekking tot het passenstelsel zal, of de regeering wil of niet, de tijd komen, dat dit en het systeem van opsluiting in wijken zullen vervallen. In onze eeuw van versneld verkeer zal de handhaving van dat passenstelsel spoedig gevoeld worden als zulk eene belemmering van de persoonlijke vrijheid, het zal zulk een beletsel zijn voor het drijven van handel, dat de onhoudbaarheid ieder duidelijk zal worden. Als het overgroote deel der Chineesche bevolking tot onze onderdanen zal zijn verklaard, is de handhaving van dwangwetten voor hen, die slechts een honderdste deel der geheele bevolking uitmaken, gelijk aan eene verklaring van minderwaardigheid, voor de overige

bevolking, welke deze niet verdient. Naar vrijheid van beweging voor allen moet het heen.

Met betrekking tot gelijkstelling met Europeanen, wil de schrijver van regeeringswege de rassenquaestie buiten beschouwing laten, doch door een examen in de Hollandsche taal doen uitmaken of het individu voor die gelijkstelling in aanmerking kan komen. Zoo zouden degenen, die de Hollandsch-Chineesche school hebben afgeloopen, dadelijk daarvoor in aanmerking komen en cursussen in de Hollandsche taal voor de ouderen ingesteld kunnen worden.

Voor de Chineezen, die het examen niet gedaan hebben, wordt de inlandsche maatschappij opengesteld. De Chineesche officieren, zooals die thans bestaan, worden overbodig geacht als de immigratie wordt beperkt. Daarentegen zou van de ambtenaren voor Chineesche zaken meer partij zijn te trekken in den vorm van „Protectors of Chinese" als in de Straits.

Aan de vraag om onderwijs is de regeering in 1908 tegemoet gekomen op eene wijze, die allen lof verdient en, naar schrijvers oordeel, voorloopig voldoende is (bl. 204). De vraag is zelfs gewettigd wanneer de Hollandsch-„Inlandsche" scholen komen.

Er wordt aangehaald wat de Kapitein-Chinees Tan Siauw Lip zeide bij de opening van de Hollandsch-Chineesche school te Semarang. Hij sprak den wensch uit, dat de regeering de deur nog wat verder mocht openzetten en dat aan de Chineesche kinderen ook zal worden toegestaan examen te mogen afleggen, zooals de Hollandsche kinderen, om bij welslagen ook geroepen te worden tot denzelfden arbeid als de Hollanders. Niets acht de schrijver zoo bevorderlijk voor wederzijdsche waardeering en toenadering als dezelfde arbeid. Voorshands misschien nog een onbereikbaar eind, kan het zijn het ideaal; en het begin van de verwezenlijking daarvan is belangstelling, belangstelling voor onzen Chineeschen medeburger. Deze te wekken, waar zij nog niet bestond en te verhoogen waar zij reeds was, is het doel van het geschrift van den controleur van Sandick, en dat doel zal hij naar ons inzien bereiken.

J. E. DE M.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EENIGE CIJFERS BETREFFENDE DE NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Aard der lijnen	Spoorwijdte.	Lengte.	Verkorte benaming.
A. Spoorwegen.			
1 Semarang—Vorstenlanden	1.435 M.	205 K.M.	S/V.
2 Batavia—Buitenzorg	1.067 „	56 „	B/B
		261 K.M.	
B. Stoomtramwegen.			
1 Djokja—Brossot	1.435 „	23 K.M.	D/B.
2 Djokja—Willem I	1.067 „	111 „	D/WI.
3 Goendik—Soerabaja	1.067 „	245 „	G/S.
4 Solo—Bojolali	1.067 „	29 „	S/B.
		408 K.M.	

Zijsporen. Bovendien zijn er op de lijn S/V. 21 zijsporen ter gezamenlijke lengte van 9933 M., ten behoeve van particuliere ondernemingen, waarvan 18 aan de N. I. S. behooren, te zamen lang 5614 M.; één zijspoor lang 556 M. behoort aan de Cult.-Mij. der Vorstenlanden, één (met smalspoor) lang 490 M. aan de Samarang—Joana Stoomtram Mij. en één lang 3.273 M. aan de Klattensche Cultuur Mij.

Op den tramweg D/B zijn 5 zijsporen, te zamen lang 5.121 M.; op de lijn D/WI 7, ter lengte van 4510 M. (waarvan 1 lang 602 M. behoort aan de Koloniale Bank) en op de lijn G./S 10, waarvan de gezamenlijke lengte is 1143 M. Al deze zijsporen, op de eene genoemde uitzondering na, behooren aan de N. I. S.

Spoorstaven en dwarsliggers.

Op den spoorweg Semarang—Vorstenlanden waren op ult°. December 1908 aanwezig 2518 stuks ijzeren en 74.694 stuks stalen spoorstaven en 280.956 stuks dwarsliggers, waarvan in het afgeloopen jaar respectievelijk 1,11, 0.013 en 2.74 pCt. werden verwisseld.

Op den spoorweg Batavia—Buitenzorg waren 1325 ijzeren en 18994 stalen spoorstaven, en 71.758 dwarsliggers. In het afgeloopen jaar waren van de eerste 15.4 pCt. van de stalen spoorstaven geen enkele en van de dwarsliggers 5.754 pCt. verwisseld.

De lijn Djokja—Brossot had uitsluitend ijzeren spoorstaven, ten getale van 10.280, waarvan in 1908 waren verwisseld 3.99 pCt. en 30.031 stuks dwarsliggers met 7.18 pCt. verwisseling.

De lijn Djokja—Willem I telde 27.174 stalen spoorstaven, waarvan 0.062 pCt. in 1908 waren verwisseld en 147.594 dwarsliggers met 5.06 pCt. verwisseling.

Voor Goendih—Soerabaja waren uitsluitend stalen spoorstaven in gebruik, 56.193 stuks met 0.012 pCt. verwisseling en 267.799 dwarsliggers, waarvan 1.78 pCt. verwisseld.

Op de eerst 2 Januari 1909 volledig geopende tram Solo—Bojolali telt men 6706 stalen spoorstaven en 38.253 dwarsliggers.

In het geheel waren op ult. 1908: 14.123 ijzeren-, 183.761 stalen spoorstaven en 836.391 dwarsliggers in gebruik.

Locomotieven en tenders, personen-rijtuigen, bagage- en goederen wagens.

Het aantal der verschillende locomotieven en rijtuigen bedroeg in 1908:

	S/V.	B/B.	D/B.	D/WI.	G S.
Locomotieven	44	—	—	—	—
Tender locomotieven	—	12	7	25	30
Tenders	33	—	—	—	—
Rijtuigen	74	52	7	27	43
Bagagewagens	17	14	—	5	9
Goederenwagens 20 ton	31	—	—	—	30
id. 10 „	763	—	—	—	373
id. 8 „	—	115	—	—	30
id. 7½ „	10	—	—	250	—
id. 6 „	—	—	6	—	—
id. 5 „	—	—	—	20	—

Op den pas in gebruik genomen tramweg Solo-Bojolali liepen 12 locomotieven van de lijn D/WI en verder rijtuigen van de andere lijnen.

Afgelegde kilometers in 1908.

Op de lijn *Semarang—Vorstenlanden* werden afgelegd:

	Locomotief-kilometer.	Trein-kilometers.
door breedspoor-locomotieven S/V	1,147,410	914,262
„ „ „ D/B	2,764	2.764
„ smalspoor- „ N. I. S	47,783	47,783
„ „ „ S. S.	—	87.497
(Op de smalspoorverbinding Solo—Djokja reden 1,319 treinen N. I. S. en 1,483 treinen S. S.)		
Op de lijn *Batavia—Buitenzorg*	362,443	319,893
Op de lijn *Djokja—Brossot*:		
door locomotieven D/B	87,602	71,985
„ „ S/V	14,652	10,891
Op de lijn *Djokja—Willem I*:		
door locomotieven D/WI	327,089	268,667
„ „ G/S	121,290	107,335
„ „ B/B	660	120
Op de lijn *Goendih—Soerabaja*:		
door locomotieven G/S	814,551	700,576
„ „ D/WI	23,920	1,019

Hoeveelheid en waarde der verbruikte brandstoffen.

LIJN.	Hoeveelheid in tonnen.		Kosten op den tender in guldens per ton.		Verbruikte brandstoffen in Kilogr. per		Kosten der brandstoffen in guldens per	
	Steenkool.	Hout.	Steenkool.	Hout.	trein K.M.	locom. K.M.	trein K.M.	locom. K.M.
Semarang—Vorstenlanden.	1593	20.427	15.—	4.70	25.82	20.58	0.129	0.103
Batavia—Buitenzorg. . . .	2482	—	13.25	—	7.76	6.85	0.103	0.091
Djokja—Brossot	—	1.345	—	4.70	15.71	12.81	0.074	0.060
Djokja—Willem I	—	9.075	—	4.70	21.41	18.27	0.101	0.086
Goendih—Soerabaja	—	7.240	—	4.70	10.23	8.31	0.048	0.039
Solo—Bojolali	—	1.713	—	4.70	20.65	20.52	0.097	0.096
Totaal. . . .	4075	39.800						
Gemiddeld. . . .	.....	.....	ƒ14.12⅝	ƒ4.70	16.93 K.G.	14.56 K.G.	ƒ0.092	ƒ0.079

Het gewicht van een stapelmeter brandhout is gesteld op 425 K.G.

De waarde als brandstof van 1 K.G. steenkolen is gelijkgesteld aan die van 2 K.G. brandhout.

De kosten der brandstof op den tender is het gemiddeld bedrag daarvoor betaald.

Smeermiddelen. Naast 48.626 Liter minerale olie werden op den Spoorweg S/V slechts 628 Liter djarak-olie en 360 K.G. vet voor de locomotieven gebruikt. Ook op de andere lijnen werd hoofdzakelijk minerale olie gebezigd en wel op de lijnen B/B 15.650, D/B 3095, G/S 33.118 en S/B 3799 Liter. Te zamen op alle lijnen was het verbruik 763 Liter djarak-olie, 123.994 Liter minerale olie en 742 K.G. vet.

De verbruikte hoeveelheid bedroeg op de lijnen:

	per treinkilometer.	per locomotiefkilometer.
Semarang-Vorstenlanden.	0.046 L.	0.037 L.
Batavia-Buitenzorg.	0.044 „	0.039 „
Djokja-Brossot.	0.036 „	0.029 „
Djokja-Willem I.	0.039 „	0.033 „
Goendih-Soerabaja.	0.039 „	0.032 „

De kosten der beweegkracht per opbrengstgevenden treinkilometer:

	S/V		B/B		D/B		D/W.I		G/S	
	1908	1907	1908	1907	1908	1907	1908	1907	1908	1907
Brandstof en water	ƒ0.1281	ƒ0.1243	ƒ0.105	ƒ0.109	ƒ0.073	ƒ0.072	ƒ0.101	ƒ0.096	ƒ0.052	ƒ0.048
Olie en vet	„ 0.0056	„ 0.0096	„ 0.006	„ 0.006	„ 0.005	„ 0.010	„ 0.005	„ 0.008	„ 0.005	„ 0.006
Onderhoud en herstellingen	„ 0.0703	„ 0.0777	„ 0.092	„ 0.085	„ 0.079	„ 0.249	„ 0.058	„ 0.081	„ 0.027	„ 0.023
Te zamen . . .	ƒ0.2040	ƒ0.2116	ƒ0.203	ƒ0.200	ƒ0.157	ƒ0.331	ƒ0.164	ƒ0.185	ƒ0.084	ƒ0.077

Omvang van het reizigersverkeer.

LIJN EN JAAR.	Aantal reizigers. (Retourkaarten voor twee reizen gerekend).				
	1e klasse.	2e klasse.	3e klasse.		Totaal.
			Gewoon tarief.	Verlaagd tarief.	
Semarang—Vorstenlanden.					
1905	11.351	47.504	208.805	1.407.500	1.675.160
1906	13.190	47.790	229.741	1.432.232	1.722.953
1907	14.543	47.993	248.222	1.520.371	1.831.129
1908	14.362	51.933	271.237	1.673.989	2.011.521
Batavia—Buitenzorg.					
1905	28.206	99.314	458.386	509.672	1.095.578
1906	24.216	94.304	456.043	494.062	1.068.025
1907	19.281	82.256	425.437	505.709	1.032.683
1908	19.550	82.422	443.080	534.022	1.079.074
Djokja—Brossot.					
1905	—	1.437	15.975	400.697	418.109
1906	—	1.697	15.350	397.018	414.065
1907	—	1.837	14.021	408.235	424.093
1908	—	1.536	14.933	434.709	451.178
Djokja—Willem I.					
1905	—	7.991	96.874	948.837	1.053.702
1906	—	8.490	104.372	985.368	1.098.230
1907	—	10.039	124.751	1.187.848	1.322.638
1908	—	13.608	148.561	1.515.746	1.677.915
Goendih—Soerabaja.					
1905	—	5.613	79.282	943.571	1.028.466
1906	—	7.392	87.295	1.090.349	1.185.036
1907	—	8.681	101.452	1.342.844	1.452.977
1908	—	9.297	99.282	1.508.265	1.616.844
Solo—Bojolali.					
1908 (1 Mei t/m. 31 Dec.)	—	4.255	39.676	424.057	467.988

Plaatsen 1e klasse tramwegen zijn gelijk gesteld met 2e klasse spoorwegen. In bovenstaande cijfers zijn niet begrepen reizigers met abonnementskaarten. Terwijl over het algemeen het reizigersverkeer in de opvolgende jaren een niet onbelangrijke toeneming aanwijst, geven de jaren 1906 en 1907 een vermindering aan, die echter in 1908 vooral bij de reizigers 3e klasse met verlaagd tarief (inlanders) werd ingehaald.

Wat de *opbrengst in geld* betreft, ziet men analoge schommelingen. Voor 1908 was de opbrengst van het reizigersverkeer op de lijn Semarang—Vorstenlanden *f* 811,486, waarvan *f* 50,055, *f* 101,701 en *f* 239,454 respectievelijk in de 3 klassen met gewoon tarief en *f* 420,276 in de derde klasse met verlaagd tarief. Op de lijn Batavia—Buitenzorg bedroeg dit laatste cijfer *f* 160,393 van de totaal ontvangen *f* 380,813. Op de andere lijnen had het verkeer van inlanders nog meer te beteekenen en bedroeg respectievelijk op de D/B. *f* 38,889 van de *f* 42,627

totale ontvangsten, op de D/W I *f* 226,853 van de *f* 322,101 en op de G/S zelfs *f* 307,143 van *f* 395,097, terwijl het halve jaar S/B *f* 37,189 aan vracht van inlanders opbracht van de totale som van *f* 48,006.

Verhouding van het aantal gebruikte en aangeboden plaats- en tonkilometers.

	Reizigers			Vracht- en dienstgoederen.
	1e kl.	2e kl.	3e kl.	
Semarang-Vorstenlanden	1:11,06	1:6,40	1:2,57	1:2,13
Batavia-Buitenzorg	1: 6,35	1:3,43	1:2,35	1:2,05
Djokja-Brossot	1:53,90	1:2,44	—	1:2,15
Djokja-Willem I.	1:15,90	1:2,93	—	1:2,78
Goendih-Soerabaja	1:23,01	1:3,23	—	1:2,76

Gemiddelde afstanden van vervoer.

	In kilometers afgelegd door Reizigers.				Vracht- goederen.	Dienst- goederen.
	1e kl.	2e kl.	3e kl.	gemiddeld voor alle klassen.		
Semarang-Vorstenlanden.	70	59	31	32	82	59
Batavia-Buitenzorg . . .	22	19	27	26	47	—
Djokja-Brossot	—	14	9	9	14	12
Djokja-Willem I	—	27	14	15	47	15
Goendih-Soerabaja . . .	—	51	23	23	101	59
Solo-Bojolali	—	11	7	7	11	19

Soort en hoeveelheid van het goederenvervoer.

Blijkens een gedetailleerd vergelijkend overzicht van de hoeveelheid in tonnen van verschillende goederen, vervoerd over de lijnen der N. I. S. bedroeg de totale hoeveelheid in 1908: 1.018.401 tonnen tegen 889.311 in 1907 en 829.669 in 1906.

Neemt men daaruit die goederen, waarvan op alle lijnen te zamen 10.000 ton of meer werden vervoerd, dan heeft men:

22.181 ton aan *aardvruchten*, waarvan 8638 op de lijn S/V, 7936 op de lijn B.B. en 3023 in doorgaand verkeer met de westerlijnen S. S.

87.236 „ „ *brandhout*, waarvan 35.725 op de S/V, 19.533 op de G/S 7657 in onderling verkeer van beide lijnen en 6668 in doorgaand verkeer van de S/V, 10921 id. van de S.S. naar de Oosterlijnen.

54.978 „ „ *bezaagd en beslagen hout*, waarvan o. a. 8516 op de S/V, 22784 op de G/S, terwijl 4261 van de S/V en 6296 van de S.S. met de Oosterlijnen in doorgaand verkeer vervoerd werden.

16.553 „ „ *kalk*, waarvan o. a. 4142 ton op de S/V en 7331 op de G/S.

21.003 „ „ *katjang*, waarvan 5641 op de S/V, 2555 op de B/B, 3610 op de D/W I, 1237 op de G/S, 3635 en 1721 in verkeer van de S/V en de westerlijnen met de Oosterlijnen S.S.

11.727 „ „ *manufacturen*, waarvan 4124 op de S/V, 2132 op de D/WI, 1230 op de G/S, 1768 in onderling verkeer van de S/V met de Westerlijnen.

11.379 ton aan *meststoffen*, waarvan 4907 op S/V, 1240 D/B, 1573 B/WI, terwijl 1473 ton van de S/V in verkeer met de Westerlijnen en 731 ton met de Oosterlijnen gingen.

35.078 „ „ *petroleum*, waarvan 4400 op de S/V, 1578 op de B/B en verder 10.999 op de G/S en 11316 in onderling verkeer van deze met de S/V, terwijl in verkeer met de Westerlijnen SS. nog 2342 ton zijn te noemen.

46.377 „ „ *rijst*. Deze is als volgt verdeeld: 9799 S/V, 4193 B/B, 1341 D/B, 3550 D/WI, 5278 G/S en verder in onderling verkeer van S/V met D/B 1603, met D/WI 1011, met G/S 1846, met S.S. Oosterlijnen 5653, Westerlijnen 8003 en in doorgaand verkeer van West- en Oosterlijnen 3032 ton.

11.215 „ „ *steenen* (*gebakken*), waarvan 1280 S/V, 5719 B/B en 1734 D/WI de voornaamste zijn.

11.670 „ „ *steen* (*natuurlijke*). Hiervan komen 8108 ton op B/B en 3115 op G/S.

208.312 „ „ *suiker* (*nummer*), waarvan 83.224 langs de S/V, 51.686 D/B, 17.682 D/WI, en 12792 S/B. In onderling verkeer van S/V met de Westerlijnen kwamen daarbij 19.978 ton en 18.325 met de Oosterlijnen.

130.851 „ „ *suikerriet* (*naalriet*), waarvan 28,020 op de S/V, 7959 op de D/WI, 66,906 op de D/B, terwijl 27,966 ton in verkeer met de Westerlijnen vervoerd werden.

55.942 „ „ *suikerrietstekken* waren verdeeld als volgt: 8127 op S/V, 4761 op D/B, 2590 op D/WI, 1530 op S/B. In onderling verkeer van S/V met D/B 1406, met D/WI 4881, met S/B 3299, terwijl van D/B op D/WI 1225 en van S/V met de Westerlijnen 5451 en met de Oosterlijnen 3388 ton vervoerd werden. Voorts 3679 ton tusschen D/WI en Westerlijnen en 14261 tusschen Westeren Oosterlijnen.

12.402 „ „ *tabak* (*voor uitvoer*) waarvan 8426 op de S/V en 2785 op D/WI.

11.277 „ „ *tabak* (*voor de inl. markt*), waarvan 2476 op de G/S, 4677 in onderling verkeer van de S/V met de D/WI en 1136 met de G/S, terwijl 1912 tusschen D/WI en Westerlijnen werden vervoerd.

14.016 „ „ *thee*. Hiervan gingen 8214 over de lijn B/B en de Westerlijnen en 3055 in onderling verkeer van deze, terwijl S/V 999 ton en D/WI 995 vervoerden.

Te zamen gaven deze 17 artikelen een massaal vervoer van 762197, terwijl de overige 256204 ton goederen verdeeld zijn over 128 rubrieken.

Voor alle lijnen der N.-I.-S. gezamenlijk bestond 40 pCt. van het vervoer uit suiker, suikerriet en stekken; 14 pCt. uit timmer- en brandhout, 6 pCt. uit steenen en kalk, 3½ pCt. uit petroleum, 4½ pCt. uit rijst, 2½ pCt. uit tabak, 1½ pCt. uit thee, ruim 1 pCt. uit manufacturen, ruim 1 pCt. uit meststoffen, terwijl de overige 25 pCt. goederen betroffen, van welke soortgewijze minder dan 1 pCt. van het totaal werd vervoerd.

Het vervoer is in de verschillende maanden van het jaar zeer ongelijk verdeeld. Terwijl de lijn Semarang—Vorstenlanden in de maanden Juli en Augustus 117.671 en 115.659 ton vervoerde, daalt zulks tot 34 à 36000 ton in elk der maanden Dec., Jan., Febr., Maart en April. Op de lijn Batavia—Buitenzorg is het verschil veel minder groot, met 7.314, in Februari en 11.133 in December, doch op de lijn Djokja—Brossot hebben Juni t/m. October maandelijks 21 à 29000 ton en December tot en met April 1 à 2000 ton. Iets dergelijks is het geval met Djokja—Willem I, die van December tot en met April 6 à 7000 ton vervoert, in de andere maanden bijna het dubbele. Meer regelmatig is het

vervoer op de lijn Goendih—Soerabaja met ruim 20.000 ton in Augustus en October; 11 à 12000 in Febr.—April. Ook de lijn Solo—Bojolali schijnt het grootste vervoer in Juni—October te hebben.

Gaat men na hoe de voornaamste goederen op de verschillende lijnen verdeeld waren, dan valt uit de statistiek voor 1908 nog het volgende af te leiden.

	Totaal vervoerde vrachtgoederen in tonnen.	Waarvan in percenten.						
		Brandhout.	Bezaagd en ander hout.	Petroleum en residu.	Rijst.	Steen en kalk.	Nummers, en zakasuiker, suikerriet en stekken.	Te zamen voor deze 6 rubrieken.
Semarang—Vorstenlanden . .	738.367	8.5	4.2	2.2	3.2	2.3	49.2	69.6
Batavia—Buitenzorg	105.625	2.-	1.1	5.1	11.6	13.5	—	33.3
Djokja—Brossot	148.185	0.4	1.4	—	2.-	—	88.7	92.5
Djokja—Willem I	115.778	1.5	2.2	3.3	4.1	4.5	30.3	45.9
Goendih—Soerabaja	171.662	16.7	25.7	14.8	4.2	6.4	0.5	68.3
Solo—Bojolali.	22.130	1.1	—	—	—	8.2	80.4	89.7
	1.301.747 [1]	14 %		3½ %	4½ %	6 %	40 %	68 %

Wat de toe- of afneming van het vervoer betreft, bevat het verslag de volgende opmerkingen:

Semarang—Vorstenlanden. Terwijl 9269 ton rijst minder dan in 1907 vervoerd werd, kan eene belangrijke vermeerdering van vervoer tegenover het vorig jaar worden vermeld voor: hout (3917 ton); kalk en kalksteen (2.957 ton); aardvruchten (2.389 ton); bamboe (4.541 ton); brandhout (12528 ton); katjang (3662 ton); nummersuiker (25958 ton); maalriet en rietstekken (41239 ton); tabak (4359 ton); ijzerwerk (2427 ton).

Batavia—Buitenzorg. Het vervoer vermeerderde o. a. voor steenkolen (1470 ton), suiker (1305 ton), zout (404 ton) en kramerijen (405 ton) en verminderde met 1548 ton rijst.

Djokja—Brossot. Tegenover 1907 vermeerderde o. a. het vervoer van: brandhout (600 ton), kolen en cokes (400 ton), suiker (5700 ton) en maalriet en rietstekken (15800 ton).

Djokja—Willem I. De oprichting der suikerfabriek te Medari, de uitbreiding van tabaksondernemingen nabij Tempel en de bouw van gouvernementspakhuizen in Kedoe, deden het vervoer van bouwmaterialen belangrijk vermeerderen; o. a. van hout (1506 ton); kalk (1099 ton); steenen (1453 ton); bamboe (2108 ton). De vermeerdering van het vervoer van tabak (2598 ton); katjang (1314 ton); rijst (1312 ton) en gaba 1499 ton) is gedeeltelijk te danken aan de openstelling van het baanvak Temanggoeng—Parakan en voorts aan het geleidelijk verminderen van het aantal karren in het verkeersgebied van den tramweg.

Het vervoer van suiker vermeerderde in 1908 met 3521 ton en van suikerrietstekken met 2818 ton.

Goendih—Soerabaja. Vermeerdering van vervoer kan worden vermeld van enkele artikelen, o. a.: filterpersmassa en olie (3588 ton); ruw hout (1207 ton); kalk (7295 ton); steenen (3114); steenkolen en cokes (998 ton); was (1086 ton);

[1] Dit bedrag is zooveel meer dan het te voren genoemde totaal van 1.018.401 omdat bij elke lijn het vervoer met andere lijnen in onderling verkeer nog eens is opgenomen.

daarentegen verminderde het vervoer van ruwe aardolie (715 ton); afbraak 895 ton); blik (888 ton); hout klasse IV (3412 ton); houtskool (761 ton); rijst (4515 ton); suiker (8635 ton) en rietstekken (769 ton).

Boekwaarde der spoor- en tramwegen op 31 Dec. 1908.

	Weg en werken.	Rollend materieel.	Inventaris.	Totaal.
Semarang-Vorstenlanden . .	ƒ 19,729,773.65	ƒ 4,527,773.42	ƒ 504,212.89	ƒ 24,761,759.97
Batavia-Buitenzorg	„ 3,168,518.71	„ 851,246.23	„ 128,618.99	„ 4,148,383.94
Djokja-Brossot	„ 454,146.02	„ 138,185.74	„ 5,793.78	„ 598,125.54
Djokja-Willem I	„ 7,209,655.21	„ 1,173,812.33	„ 40,093.52	„ 8,423,561.06
Goendih-Soerabaja	„ 12,125,587.28	„ 1,557,816.71	„ 90,020.12	„ 13,773,424.11
	—	—	—	ƒ 51,705,254.62

Bij deze sommen moet nog gevoegd worden hetgeen besteed is aan concessie en installatie-kosten, kosten op het verkrijgen van kapitaal en van plaatsing der geldleeningen	ƒ 3,169,748.70
De waarde van rollend materieel in gebruik bij derden	„ 226,879.20
Id. van rollend materieel in bewerking	„ 277,548.66
De magazijnvoorraad	„ 1,548,482,84
Een kantoorgebouw met inventaris te 's Gravenhage	„ 82,819.65
De Inventaris Solo-Bojolali	„ 3,835.98
De kassen in Nederland en Indië	„ 86,903.19
Een post van diverse debiteuren, zijnde o. a. ƒ 1,300,000 bijdrage aan het pensioenfonds, gelden uitstaande bij de Nederlandsche Handel-Maatschappij, De Kasvereeniging enz.	„ 5,722,694.10
Solosche Tramweg-Maatschappij aanbouw	„ 3,306.32
Effecten van waarborgkapitalen	„ 92,732.50
	ƒ 62,920,205.78

Dit bedrag van ongeveer ƒ 63,000,000 vindt men in verschillende posten op de debetzijde der balans terug, zooals ƒ 11,450,000 aan in omloop zijnde aandeelen, ƒ 28,316,000 aan dito obligaties, een fonds van ƒ 1,190,952,31 voor aflossing van obligaties, diverse crediteuren, het saldo der winst- en verliesrekening ad ƒ 1,686,942.59 waaruit de dividenden betaald moeten worden, het aandeel van den staat in de winst der lijn S/V groot ƒ 294,013,46 en eindelijk een post van ƒ 19,138,296.96 omschreven als „reserve ontstaan door aflossing van obligaties uit de inkomsten" een kapitaal alzoo, dat op die manier in de zaak zit en de waarde der aandeelen verhoogt. Voorts zijn ƒ 2,800,000 aan diverse reserve- en vernieuwingsfondsen als belegd op de balans vermeld en wordt nog een pensioenfonds met bijna 3 millioen kapitaal afzonderlijk geadministreerd.

De uitkeering aan den Staat is in 1908 grooter dan in een der 9 voorafgaande jaren. In de tien jaren 1899—1908 was het totaal daarvan ƒ 2,077,833, terwijl aan de aandeelhouders in die jaren achtereenvolgens 11.10, 12.20, 12.40, 10.—, 10.—, 12.—, 11.75, 10.90, 11.90 en 13.70 pCt. dividend is uitgekeerd.

Na aanvankelijk zeer moeilijke tijden te hebben doorgemaakt, bevindt deze maatschappij zich dus thans in zeer bloeienden toestand.

KOSTPRIJS VAN RIETSUIKER.

De verslagen van sommige suiker-ondernemingen stellen in staat een blik te werpen op den uiteenloopenden kostprijs van suiker. Om hiervan een denkbeeld te geven, worden hieronder uit de verslagen van de Koloniale Bank der laatste 5 jaren, de volgende cijfers vermeld, waarbij de kostprijs per bouw uit de andere gegevens berekend is:

Fabriek.	1908.	1907.	1906.	1905.	1904.
Seloredjo in Afd. Djombang (Soerabaja).					
Beplante oppervlakte	1220 b.	1211½ b.	1181 b.	1161 b.	1212 b.
Oogst in pikols per bouw	119 p.	130.2 p.	113⁸ p.	117 p.	109 p.
a. Kostprijs per pikol	*f* 5.71	*f* 4.73	*f* 4.94	*f* 4.53	*f* 4,50
b. Id. incl. mach. en tantièmes	„ 6.46	„ 5.73	„ 5.45	„ 4.96	„ 4.86
Kostprijs per bouw, geval a,	„ 679.—	„ 617.—	„ 562.—	„ 530.—	„ 490.—
geval b,	„ 789.—	„ 747.—	„ 620.—	„ 580.—	„ 530.—
Kanigoro (Madioen)					
Beplante oppervlakte	738 b.	740 b.	680 b.	671 b.	696 b.
Oogst in pikols per bouw	103 p.	115.9 p.	111.8 p.	113 p.	93.5 p.
a. Kostprijs per pikol	*f* 6.41	*f* 5.69	*f* 5.64	*f* 6.07	*f* 5.94
b. Id. incl. mach. en tantièmes	„ 6.70	„ 6.11	„ 5.92	„ 6.46	„ 6.08
Kostprijs per bouw a.	„ 692.—	„ 659.—	„ 604.—	„ 625.—	„ 555.—
Kostprijs per bouw b.	„ 724.—	„ 708.—	„ 662.—	„ 665.—	„ 568.—
Gending (Pasoeroean Kraksaän).					
Beplante oppervlakte	1160 b.	1143 b.	1045 b.	1043 b,	1027 b.
Oogst in pikols per bouw	112 p.	126.46 p.	122.04 p.	115.85 p.	130.01 p.
a. Kostprijs per pikol	*f* 5.50	*f* 4.48	*f* 4.47	*f* 4.74	*f* 4.26
b. Id. incl. mach. en tantièmes	„ 6.70	„ 5.49	„ 5.39	„ 5.59	„ 4.66
Kostprijs per bouw a.	„ 616 —	„ 579.—	„ 546.—	„ 553.—	„ 554.—
Kostprijs per bouw b.	„ 750.—	„ 694.—	„ 658.—	„ 647.-	„ 606.—
Maron (Pasoeroean, Kraksaän).					
Beplante oppervlakte	795 b.	798 b.	785 b.	782 b.	788 b.
Oogst in pikols per bouw	124 p.	126.4 p.	121.5 p.	117.9 p.	118.3 p.
a. Kostprijs per pikol	*f* 5.20	*f* 4.68	*f* 4.57	*f* 4.72	*f* 4.75
b. Id. met mach. en tantièmes	„ 5.85	„ 5.04	„ 5.51	„ 5.38	„ 5.34
Kostprijs per bouw a.	„ 645.—	„ 612.—	„ 555.—	„ 556.—	„ 562.—
Kostprijs per bouw b.	„ 725.—	„ 637.—	„ 669.—	„ 634.—	„ 632.—
Randoe Goenting (Djokjakarta, Mataram).					
Beplante oppervlakte	865 b.	883 b.	837 b.	821 b.	808 b.
Oogst in pikols per bouw	152 p.	113 p.	132.2 p.	129 p.	140 p.
a. Kostprijs per pikol	*f* 4.12	*f* 4.79	*f* 4.22	*f* 3.72	*f* 3.49
b. Id. met mach. en tantièmes	„ 5.24	„ 5.65	„ 4.71	„ 4.65	„ 4.35
Kostprijs per bouw a.	„ 626.—	„ 541.—	„ 558.—	„ 480.—	„ 489.—
Kostprijs per bouw b.	„ 797.—	„ 638.—	„ 623.—	„ 600.—	„ 609.—

Fabriek.	1908.	1907.	1906.	1905.	1904.
Wonosarie (Soerakarta, Klatten).					
Beplante oppervlakte	716 b.	697 b.	683 b.	699 b.	691 b.
Oogst in pikols per bouw	128 p.	134.5 p.	115.3 p.	120 p.	123 p.
a. Kostprijs per pikol	ƒ 5.41	ƒ 5.09	ƒ 4.99	ƒ 4.60	ƒ 4.62
b. Id. met mach. en tantièmes	„ 6.47	„ 6.21	„ 5.79½	„ 5.25	„ 4.90
Kostprijs per bouw a.	„ 692.—	„ 685.—	„ 575.—	„ 552.—	„ 568.—
Kostprijs per bouw b.	„ 828.—	„ 835.—	„ 668.—	„ 630.—	„ 603.—
Sedatie (Soerabaja, Modjokerto).					
Beplante oppervlakte	648 b.	731 b.	670 b.	—	—
Oogst in pikols per bouw	100 p.	102.1 p.	84.6 p.	—	—
a. Kostprijs per pikol	ƒ 6.38	ƒ 5,92	ƒ 6.94	—	—
b. Id. met mach. en tantièmes	„ 6.90	„ 6.30	„ 7.02½	—	—
Kostprijs per bouw a.	„ 638.—	„ 604.—	„ 587.—	—	—
Kostprijs per bouw b.	„ 690.—	„ 643.—	„ 594.—	—	—
Gondang—Lipoero (Djokjakarta, Bantool).					
Beplante oppervlakte	408 b.	401 b.	403 b.	—	—
Oogst in pikols per bouw	140 p.	133.2 p.	138.6 p.	—	—
a. Kostprijs per pikol	ƒ 4.29	ƒ 4.52	ƒ 4.31½	—	—
b. Id. met machin. en tantièmes	„ 4.61	„ 4.81	„ 4.81½	—	—
Kostprijs per bouw a.	„ 600.—	„ 612.—	„ 598.—	—	—
Kostprijs per bouw b.	„ 645.—	„ 641.—	„ 667.—	—	—

Afzonderlijke verslagen ontvingen wij van de fabrieken Gending en Maron en daaruit is bovendien af te leiden hoe de kostprijs in onderdeelen is te splitsen.

Voor Gending verdeelen zich de uitgaven per pikol als volgt:

	1908	1907	1906	1905	1904	1903	1902	1901
Aanplant	ƒ 2.65	ƒ 2.21	ƒ 2.19	ƒ 2.34	ƒ 2.—	ƒ 2.15	ƒ 2.72	ƒ 3.01
Fabrikaat	„ 1.85	„ 1.69	„ 1.53	„ 1.52	„ 1.33	„ 1.24	„ 1.33	„ 1.57
Onderhoud machin. en geb.	„ 0.51	„ 0.36	„ 0.38	„ 0.35	„ 0.43	„ 0.19	„ 0.35	„ 0.36
Suikertransport	„ 0.08	„ 0.08	„ 0.09	„ 0.08	„ 0.08	„ 0.09	„ 0.08	„ 0.08
Interest en commissie	„ 0.35	„ 0.21	„ 0.24	„ 0.41	„ 0.30	„ 0.40	„ 0.50	„ 0.58
Uit anderen hoofde (afleveren suiker)	„ 0.02	„ 0.03	„ 0.04	„ 0.04	„ 0.03	„ 0.03	„ 0.02	„ 0.02
	ƒ 5.46 [1]	ƒ 4.58	ƒ 4.47	ƒ 4.74	ƒ 4.26	ƒ 4.10	ƒ 5.—	ƒ 5.62
Nieuwe aanschaffingen	„ 0.53	„ 0.54	„ 0.49	„ 0.44	„ 0.12			„ 0.65
	ƒ 5.99	ƒ 5.12	ƒ 4.96	ƒ 5.18	ƒ 4.38		„ 0.07	ƒ 6.27
Tantièmes in Indië	„ 0.31	„ 0.37	„ 0.43	„ 0.41	„ 0.28	„ 0.33		„ 0.21
	ƒ 6.30 [1]	ƒ 5.49	ƒ 5.39	ƒ 5.59	ƒ 4.66	ƒ 4.43	ƒ 5.07	ƒ 6.48

[1] De Verslagen van Gending en Maron over 1908 komen op dit punt niet overeen met dat van de Koloniale Bank.

Voor Maron vindt men in de verslagen:

	1908	1907	1906	1905	1904	1903	1902	1902
Aanplant	ƒ2.46	ƒ2.25	ƒ2.36	ƒ2.41	ƒ2.38	ƒ2.50	ƒ3.20	ƒ3.08
Fabrikaat	„ 1.89	„ 1.78	„ 1.67	„ 1.67	„ 1.64	„ 1.66	„ 1.67	„ 1.78
Onderhoud geb. en machin.	„ 0.53	„ 0.46	„ 0.36	„ 0.28	„ 0.31	„ 0.17	„ 0.25	„ 0.38
Suikertransport	„ 0.15	„ 0.15	„ 0.15	„ 0.14	„ 0.15	„ 0.16	„ 0.18	„ 0.19
Commissie en interest	„ 0.11	„ 0.04	„ 0.03	„ 0.22	„ 0.27	„ 0.34	„ 0.40	„ 0.39
	ƒ5.14 [1]	ƒ4.68	ƒ4.57	ƒ4.72	ƒ4.75	ƒ4.83	ƒ5.70	ƒ5.81
Tantièmes admin. en pers.	„ 0.39	„ 0.36	„ 0.36	„ 0.38	„ 0.23	„ 0.18		
	ƒ5.53 [1]	ƒ5.04	ƒ4.93	ƒ5.10	ƒ4.98	ƒ5.01	„ 0.62	„ 0.22
Nieuwe machinerieën	—	—	„ 0.58	„ 0.28	„ 0.36	„ 0.11		
	—	—	ƒ5.51	ƒ5.38	ƒ5.34	ƒ5.12	ƒ6.32	ƒ6.03

De beide verslagen van Gending en Maron geven nog de gelegenheid de volgende vergelijking te maken tusschen den kostprijs, alles inbegrepen per bruto bouw, en den verkoopprijs.

	Gending.			Maron.		
	Kostprijs.	Verkoop-prijs.	Winst.	Kostprijs.	Verkoop-prijs.	Winst.
1908	ƒ 6.30	ƒ 7.39	ƒ 1.09	ƒ 5.94	ƒ 7.64	ƒ 1.70
1907	„ 5.49	„ 6.78	„ 1.29	„ 5.04	„ 6.99	„ 1.95
1906	„ 5.39	„ 6.95	„ 1.56	„ 5.51	„ 7.03	„ 1.52
1905	„ 5.59	„ 6.93	„ 1.34	„ 5.38	„ 6.83	„ 1.45
1904	„ 4.66	„ 5.60	„ 0.94	„ 5.34	„ 5.92	„ 1.48
1903	„ 4.43	„ 5.99	„ 1.56	„ 5.30	„ 6.08	„ 0.78
1902	„ 5.07	„ 4.88	„ — 0.19	—	—	—

DE SNELSPOORWEGEN DER TOEKOMST.

Hoewel geschreven met het oog op landen, waar het spoorwegwezen reeds zulk een omvang heeft gekregen, dat het personenverkeer er niet meer naar eisch door kan worden bediend, is het toch voor Indische lezers niet van belang ontbloot kennis te nemen van de uitvoerige met afbeeldingen verduidelijkte studie van August Scherl, die in Mei jl. te Berlijn bij den schrijver verscheen onder den titel: „Ein neues Schnellbahn-System, Vorschläge zur Verbesserung des Personen-Verkehrs".

De snelheid, de zekerheid en het gemak, waarmede passagiers over groote afstanden worden vervoerd, laten volgens den schrijver nog alles te wenschen over en in Europa moeten de groote bevolkingscentra in het vervolg verbonden worden door banen, waar de snelheid tot 200 Kilometer per uur wordt opgevoerd. Het middel om dit te bereiken is het geheel van elkander scheiden van het personen- en het goederenvervoer. Voor het laatste kunnen de bestaande spoorwegen behouden blijven, maar voor het eerste moe-

[1] Ziet noot op de vorige bladzijde.

ten nieuwe banen worden aangelegd, die in staat zijn om er zonder het minste gevaar treinen van die ontzettende snelheid over te doen circuleeren. De spoorwegen met twee rails, die tot dusver gebruikelijk zijn, kunnen, wat stabiliteit en weerstandvermogen betreft, niet voor zulke snelheden in aanmerking komen en men zal daarom doorgaande banen met één enkele rail moeten aanleggen. Deze dienen op spoorwegdammen en in de steden op desnoods door de gebouwen opgetrokken beton-ijzeren pijlers te rusten, zoodat overal de banen hoog boven het gewone verkeer liggen en daarvan geheel onafhankelijk worden. Door stelsels van concentrische ceintuurbanen die gesneden worden door op een ander niveau liggende straalbanen en met behulp van eene eigenaardige wijze van waggonwisseling wordt bewerkt dat alle deelen van de groote steden en van het platteland gemakkelijk en zonder oponthoud met de hoofdverkeersaderen worden verbonden.

De monorailsystemen, die tot dusver in toepassing waren, zooals de bekende „Schwebebahnen", het stelsel Lartigue en andere voldoen niet, omdat zij voor stabiliteit steeds van zijrollen en geleidingen voorzien moeten wezen en daardoor feitelijk toch meersporig zijn.

Het denkbeeld van den schrijver is dan ook alleen toepasselijk als in het groot de uitvinding bruikbaar blijkt van de echte mono-rail waggon, die zijn verticalen stand blijft behouden door de snelle beweging van er in aangebrachte gyrostaten, het beginsel van den gewonen tol, die door snelle draaiing zijn stabiliteit behoudt.

Op de mechanische inrichting daarvan gaat de schrijver evenmin in als op de electrische beweegkracht, waarmede hij zijn toekomst-trein blijkbaar wil bewegen, maar hij verwijst naar de uitvinding van den Engelschman Brennan, die in Januari 1907 een model van zulk een door tollen in evenwicht gehouden eensporig wagentje vervaardigde. In Duitschland moet op verscheidene plaatsen aan de oplossing van dit vraagstuk zijn gewerkt.

„Ik zelf", zegt de schrijver, „heb in eigen proefwerkplaatsen grondige studieën over het stabiliseeren van voertuigen met behulp van gyrostatische toestellen doen verrichten. Er zijn reeds beslissende resultaten verkregen en de proeven zullen thans in den vorm van een bijzondere technische onderneming op breeden financiëelen grondslag en op groote schaal worden uitgevoerd. De positieve technische uitkomsten zullen bij eene andere gelegenheid openbaar gemaakt worden. Voor het doel van het onderhavige geschrift is de eenvoudige mededeeling voldoende dat het e c h t e e e n s p o r i g e v o e r t u i g t h a n s r e e d s f e i t e l i j k v o o r h a n d e n is en dat het middel dus bestaat om het nieuwe stelsel in de praktijk met gunstig gevolg toe te passen".

Waar de schrijver ons hier in het duister laat, geeft de *Natuur* van 1907 bl. 208 althans eenig licht, omdat men daar het wagentje van Brennan afgebeeld ziet, vergezeld van een korte beschrijving door den heer S. Snuyff. De gyroscopen zijn bij dit model samengesteld uit kleine vliegwielen, gemonteerd op een horizontale as, welke met een snelheid van 7000 à 8000 omwentelingen per minuut worden rondgedraaid door een kleine electromotor. De wielen draaien in tegengestelde richting en zijn besloten in een luchtledige kast, ten einde de wrijvingsweerstanden zoo gering mogelijk te maken. Zoodoende blijven zij, ook nadat de stroom is afgesloten, geruimen tijd doordraaien en houden den wagen rechtop. Het beschreven model is 6 voet lang en wordt gedragen door vier wielen, twee aan twee achter elkaar in een bogie (draaistel) geplaatst, welke zoowel om een vertikale als om een horizontale pen draaibaar zijn, waardoor ongelijkheden van den weg ook in hoogterichting perfect worden opgenomen. De wielen worden hier door

electromotoren in beweging gebracht, waarvoor de stroom wordt verkregen van een accumulatoren-batterij, die in het platte gedeelte van den wagen is opgesteld. Ook de heer Brennan had groote illusies van dit voertuig. Hij stelde zich voor dat er kolossale afmetingen aan zouden gegeven kunnen worden, meer overeenkomende met die van hotels of schepen op het land dan met gewone spoorwagens, welke met veel grootere snelheden dan thans bereikbaar en veel zachter zouden loopen dan de nu gebruikelijke. [1])

Dit beginsel eenmaal vooropgesteld, moet gezegd worden dat de heer Scherl in zijn boek het denkbeeld met groot talent in alle opzichten heeft uitgewerkt en alle bezwaren heeft trachten te ondervangen. Door perspectivische voorstellingen laat hij ons de beweging op de stations zien, toovert ons de banen voor, zooals zij de landschappen doorsnijden of over de huizen en drukke straten heengaan en geeft hij ons een toekomstbeeld, dat ons doet verlangen naar de verwezenlijking, als de aanstaande bouwmeester ten minste de belofte van veel grooter veiligheid dan op de bestaande spoorwegen weet na te komen en de financier hem de ongetelde sommen, die hij ter verwezenlijking van de plannen noodig heeft, ter beschikking weet te stellen. Alle kapitaal is echter ten slotte slechts de vrucht van 's menschen arbeidzaamheid en wanneer men de materialen, de arbeid en het vernuft, thans verspild aan vernielingstuigen en dreadnought's, besteedde aan de verwezenlijking van zulk een plan, zou de wereld er vermoedelijk beter bij varen.

Elke trein zal bestaan uit drie lange couloir-rijtuigen met harmonicaverbinding; de uiterste rijtuigen aan de einden toegespitst om den luchtweerstand te overwinnen. Elk der drie waggons loopt voor en achter op een truck, van vier achter elkander geplaatste wielen en heeft eene lengte van 30 à 33 M. Vóór heeft men de ruimte voor den motorist, daarachter voor den hoofdconducteur, een bagage bergplaats en een postcompartiment, dan volgen in het eerste rijtuig een buffet en een gang met aan weerszijden coupé's voor vier personen. Het achterste rijtuig is ongeveer op dezelfde wijze ingericht doch waar bij het voorste rijtuig de dienstruimten zijn heeft men hier de eetzaal, keuken, enz. Het middenrijtuig dient om den trein te verlaten of binnen te treden, en bevat in het midden een vestibule en ruimte voor den conducteur, benevens toiletinrichtingen en andere gemakken en verder vier-personen-coupé's aan weerskanten van den gang. De vestibule heeft breede deuren in de zijwanden, waardoor men binnenkomt en de gangen eindigen in portalen, waarin de deuren zijn, om den trein te verlaten. Het binnentreden en verlaten geschiedt door middel van een eigenaardig op de stations blijvend rijtuig dat vlak naast het middenrijtuig kan gesteld worden en waarvan de in- en uitgangsdeuren met die van den trein correspondeeren, zoodat men gelijkvloers in twee verschillende stroomen van personen den overgang bewerkstelligt zonder elkander te hinderen.

Daar men bij dit systeem hoog boven alles heengaat is men vrijer in de keuze van het profil van vrije ruimte en meten de rijtuigen vier meter overdwars. De bagage wordt van de perrons op rolwagentjes in het bagageruim gereden en met zulke wagentjes, die in den trein medegaan, er weer uitgereden, zoodat alles zeer vlug kan geschieden. In de groote verkeerscentra, komen verhoogde stations in het middelpunt, doch op de tusschenstations en de snijpunten zijn de dienstruimten en wachtkamers onder de baan aangebracht. Men heeft dan liften voor het goed en de straks ge-

[1]) Omtrent de groote verwachtingen, die de heer Brennan koestert met betrekking tot de stabiliteit der wagens, kan men iets vinden in het weekblad *Buiten* van 21 Aug. jl. bl. 420.

noemde stationnaire wagen of „Kabine" die tegen de aankomst der doorgaande treinen omhoog geheven wordt op het spoorweg-emplacement juist ter plaatse waar het middenrijtuig van den trein komt te staan, zoodat de overlading van gaanden en komenden onmiddellijk plaats vindt.

Daar bij lijnen, die zoo vaak in ronde onderdeelen van uren door snelreinen bereden worden, van een baaninspectie met lorries geen sprake kan zijn, worden de lijnen met dubbel spoor zoodanig aangelegd, dat daartusschen in het opgehoogde baanlichaam ruimte is voor een derde diep verzonken twee-rails spoor, waarop dienstwagens met eigen beweegkracht voor de inspectie kunnen circuleeren, om daarmede de rail na te zien.

In de steden heeft men tegenwoordzig reeds voorbeelden van ondergrondsche spoorwegen, die onder of tusschen de fundamenten van gebouwen doorgaan als op de Leipziger Platz te Berlijn of van den Berlijnschen luchtspoorweg, die in de Dennewitz-Strasse dwars door een gebouw is heen gebracht. Bij het nieuwe stelsel komen de pijlers door de huizen heen boven het dak uit en kunnen dan nog voor trappenhuizen en magazijnruimten worden benut, terwijl zij boven ijzeren standaards dragen, waarop de viaducten rusten, die op bepaalde afstanden ondersteund zijn en zoo noodig met grootere overspanningen de straten overschrijden.

Het schijnt onnoodig meerdere bijzonderheden van het plan aan te halen; de schrijver heeft zelfs over dienstregelingen, wijze van kaartjes verkoop, boekhouding, enz. enz. zijn gedachten laten gaan. Voor Indië zou het de vraag wezen of het gebruik der wagens type Brennan met enkele rails, die zoo veel minder ruimte in beslag nemen en op afzonderlijke ijzeren pijlers kunnen rusten voordeelig en doelmatig zou kunnen zijn in die streken, waar anders vooralsnog wegens de kosten geen sprake van spoorwegaanleg is.

Indische baanbrekers in de 17e eeuw.

DOOR

S. KALFF.

Aan de Lemaire's, vader en zoon, heeft Indië niet geringe verplichting. Van den eerste, Isaac Lemaire, zegt onze voornaamste koloniale geschiedschrijver, mr. De Jonge, dat hij was „een der behendigste kooplieden van zijn tijd, toegerust met uitgebreide aardrijkskundige kennis, vol van geestkracht en ondernemingszucht". De zoon, Jacob, een „courageus en vroom jongeling", nam eene eervolle plaats in onder de padvinders op den oceaan. Hij was een dier oude zeevaarders wier namen nog voortleven op de wereldkaart, en geboekt staan in het *livre d'or* der nederlandsche ontdekkingsreizen.

Echter was de vader, ofschoon een notabele onder de amsterdamsche kooplieden, geen Nederlander van geboorte of van afkomst. Hij was in 1585 uit Antwerpen naar het „noordsch Venetië" uitgeweken omdat hij als ijverig kalvinist tot geen prijs zich verkoos te onderwerpen aan Parma's voorwaarden tot uitoefening der hervormde religie in de Schelde-stad. Te Amsterdam ontwikkelde zijn handelsgeest zich eerst recht. Het groote Zuidland (Australië) te vinden en de O. I. Compagnie desnoods met hulp eener vreemde mogendheid (Frankrijk) de loef af te steken, was voor hem een levensdoel. Maar voordat hij den strijd tegen het machtig handelslichaam aanbond, hadden zijne schepen reeds Oost en West bevaren. In 1600 zond hij een vaartuig van 150 lasten naar de spaansch-amerikaansche provincie van Tierra-firma; in 1609, te zamen met een paar andere deelhebbers, twee schepen onder bevel van den admiraal Evert Sibrandsz van Staveren op de walvischvangst in de wateren van de Kaap de Goede Hoop, destijds nog een barre uithoek. Zij keerden terug met eene rijke lading traan; en ossenhuiden welke zij van de inboorlingen ingeruild hadden.

De zucht naar winst en de begeerte om die in onbekende gewesten te vinden was destijds tot eene koortsachtige hoogte gestegen. „Om winst", erkende een reeder tegenover prins Maurits", zou ik met

mijne schepen naar de hel varen, al moest ik er mijne zeilen bij verbranden".

Doch de Staten-Generaal werkten de vaak onbestemde plannen der reeders niet in de hand. Zij vreesden dat zulke scheepstochten weldra zouden ontaarden in kaapvaart. Het geslacht der Watergeuzen was nog niet uitgestorven, en hetzelfde ras dat een Olivier van Noordt, een Cornelis Houtman, een Abel Tasman en zooveel andere verdienstelijke zeevaarders opleverde, kon ook zulke zeeschuimers als Claes Compaan en Simon den Danser te voorschijn doen treden.

In 1599 zond Lemaire als hoofd en aanlegger van de Nieuwe Brabantsche Compagnie eene vloot van vier schepen uit onder bevel van Pieter Both (den lateren gouverneur-generaal van Ned. Indië) en Paulus van Caerden, om op het „Coningryke van China" te varen. Hoewel de Staten daarvoor concessie verleend hadden, mits „precyse op China" varende, bleek uit de mouvementen der schepen al spoedig dat zij zich ook de eilanden van den O. I. Archipel tot doel der reis stelden. Een en ander in concurrentie met de zg. Oude Compagnie. De terugkeer in 't vaderland van den admiraal Jacob van Neck met vier schepen, „reich mit des Orients Schätzen beladen", had den ondernemingsgeest niet weinig aangewakkerd, en van weerskanten trachtten de reederijen elkander uit de vaart te houden door bij de Staten-Generaal, op een bepaalde vaarlijn, het monopolie voor zich te verzoeken.

In 1600 was Lemaire een der bewindhebbers van eene compagnie, ontstaan uit de fusie van eenige concurreerende reederijen. Doch voor rekening van deze vennootschap zeilde, in 1601, slechts een enkele vloot onder Jacob van Heemskerck naar Oost-Indië; 't volgend jaar reeds loste haar bestaan zich op in de vaart voor gemeene rekening van de Vereenigde Oostindische Compagnie.

Ook van deze laatste was Isaac Lemaire een der eerste bewindhebbers. In het octrooi van 20 Maart 1602 komt hij voor onder den naam van Isaac le Meer. Doch een paar jaar later liep er te Amsterdam een gerucht als zou hij brieven naar Indië geschreven hebben, die strijdig waren met de belangen der Comp., en dit gerucht werd zoozeer verbreid of zoozeer vergroot, dat de kerkeraad zijner gemeente (de Nederduitsch-Hervormde) er zich mee bemoeide. In het Protocol van 23 Dec. 1604 leest men hierover:

„Alsoo daer een leelyck gerucht gestroit wert door die geheele stadt van Isack le Maire, bewindhebber van die Oostindische Companie, doch alsoo men alsnoch niet eygentlicken weet wat van deese sake zy, is goetgevonden dat men hem van weegen des kerckenraets sal aendienen dat hy hem voor deese reyse zal onthouden van de Tafel des Heeren, totdat in dit stuck sal voorder versien zijn".

Twee van de eerwaarde broederen, ds. Plancius en ds. Philips Cornelisse, werden in commissie gesteld om de zaak te onderzoeken.

Zij gingen daarvoor op kondschap uit bij de overige bewindhebbers en brachten als hunne bevinding uit „dat Isaak voornoempt sekerlyck hem in ongerechticheyt hadde verloopen, ende daertoe syn soon en syn knecht oock hadde misbruyckt ende daervan in de companie was overtuycht ende oock syn schuld bekent hadde, oock gecondemneert was in een merkelijcke somme',. Maar een nader onderzoek onthief hem weer ten deele; 't was niet zoozeer tot schade van de eere Gods als wel tot schade van 't vaderland dat er dubbelzinnige brieven naar Indië geschreven waren, waarin o. a. ook de naam van prins Maurits zou zijn gemengd, ja misbruikt. Ze deden op den schrijver de verdenking rusten dat hij een onderkruiper van het monopolie van de O. I. Comp. was, maar — een kerkelijke zaak was dit niet.

Verder vindt men daarvan in de kerkregisters geen gewag gemaakt. Doch de aanteekening volstaat om het vermoeden te wettigen, dat Lemaire reeds in 1604 geenszins in een goed blaadje stond bij zijne ambtgenooten. En in 't volgende jaar kreeg hij dan ook zijne demissie als bewindhebber, en volgde de breuk die hem voor altijd tot den geslagen vijand der O. I. Compagnie maakte [1]).

Ontevreden met het bestuur der Comp. en naijverig op haar monopolie, vond hij eerlang de middelen om haar afbreuk te doen. Na aankomst van de eerste met specerijen beladen oostinjevaarders waren de actiën der Comp. gestegen tot 140 pCt., maar de reactie was niet uitgebleven. Zoodra in 1607 de tijding in Holland kwam, dat een deel der Specerij-Eilanden, nl. Tidore en Ternate, weer door de Spanjaarden in bezit waren genomen, en de voorraad peper zoo groot was geworden dat de markt er door overvoerd werd, daalden de actiën in één jaar tijds tot 60 pCt. Lemaire en andere malcontenten zaten op het vinketouw. De actiën werden bij groote partijen aan de Beurs gebracht, de prijzen daalden voortdurend, men verkocht aandeelen die men had en ook die men *niet* had. Er ving een windhandel aan in aandeelen, leverbaar op jaar en dag, die als een storm woedde op de Amsterdamsche Beurs.

De verschrikte bewindhebbers klopten bij de Staten Generaal aan om een verbodsplakaat tegen het verkoopen van actiën uit te vaardigen, maar eer nog de regeering schoorvoetend tot dien maatregel was overgegaan, waren de actiën reeds gedaald tot de ongekende laagte van 47 à 48 pCt. De „rottery" of samenspanning van Isaac Lemaire en zijn *clique* had het zoover gebracht.

Doch ook op een ander gebied dan dat van den fondsenhandel trachtte hij de Compagnie en haren alleenhandel te bestrijden. Hij had zich in betrekking gesteld met den koning van Frankrijk, Hendrik IV,

---

[1]) Over de redenen van die breuk bij Bakhuizen v. d. Brink: „Isaac Lemaire". *De Gids* 1865 IV.

op wiens last en voor wiens rekening hij reeds een ontdekkingstocht naar het Noorden had ondernomen. Sedert onderhandelde hij met den Franschen gezant in den Haag, Jeannin, over de stichting eener Fransche O. I. Compagnie, waarmede hij de Nederlandsche zou trachten te overvleugelen. In 1609, na de sluiting van het Twaalfjarig Bestand, vertrok hijzelf naar Parijs om de zaak met den koning en zijn ministers te beramen en de bijzonderheden vast te stellen. Daar waren reeds meerdere vijanden van de Comp. bijeen; personen welke zij van zich vervreemd had, of die aan het reeds machtige handelslichaam zijn monopolie misgunden. Doch gelukkig voor dit laatste bevond zich daar ook een van de bekwaamste diplomaten van dien tijd, en die zich volkomen opgewassen toonde tegen het geheime drijven om de O. I. Compagnie in Frankrijk eene machtige mededingster te bezorgen, nl. Francois Aerssen, Nederlandsch gezant te Parijs.

Deze wist de raadslieden der Kroon door klem van redenen te bewegen om de belofte af te leggen „dat het dessein op Oost Indië zou blijven geretardeert, oordeelende dat men niet en behoorde Hunne Hoogmogenden deesen handel te ondercruypen".

Aan dien tegen-zet op het diplomatieke schaakbord bemerkte Lemaire dat zijne plannen bij de Fransche regeering werden tegengewerkt, en wie de *auctor* van die tegenwerking was kon hij wel bevroeden. Van daar dat hij in 't laatst van 1609 den verdediger van 's Comp. belang in het Parijsche gezantschapshotel opzocht.

„Zoo stonden zij dan eindelijk tegenover elkander in hetzelfde vertrek" — aldus Mr. de Jonge in zijn *Opkomst van het Ned. gezag in O. I.* —" die twee uitstekende mannen, de een de fijnste diplomaat dien Nederland, misschien zelfs Europa in die dagen kende, strijdende voor de belangen van zijn land; de ander een der behendigste kooplieden van zijn tijd, toegerust met uitgebreide aardrijkskundige kennis, vol van geestkracht en ondernemingszucht, maar in het verborgen de belangen van zijn vaderland ondermijnend. Hij was een van die velen, welke de bewindhebbers van de O. I. Comp. van zich hadden vervreemd, gelijk zij een Spilbergh van zich hadden afgestooten en een Jacob van Heemskerck en een Matelief ontevreden van zich doen gaan; zelfs een Wolphert Harmensz., de zeeheld die met een viertal schepen een geheele vloot der Portugeezen van voor Bantam had verjaagd, hadden zij op zijn loon beknibbeld.

„Zoo nam dan de partij tusschen Aerssen en Lemaire een aanvang; dat er fijn en scherp gespeeld zou worden laat zich gemakkelijk begrijpen.

„Den eersten zet op het schaakbord gaf Lemaire; hij begon met zeer onnoozel te verhalen, dat hij naar Parijs ontboden was en „casuelycken van deese entreprinse hadt hooren spreecken". Doch dit spel geraakte geheel in de war toen Aerssen met de nauwkeurigheid van een rekenmeester aan Lemaire opsomde al wat hij, Lemaire, in

deze zaak gedaan en ontworpen had. Lemaire, onthutst en verrast, ontkende gedeeltelijk en zei: Aerssen was niet goed onderrigt, er was wel iets van aan, maar het was niet van dat gewigt. Doch nu kwam Aerssen voor den dag met zijne beste kaarten. „Ik weet zelfs", voegde hij aan Lemaire toe, „hoe verre gij met de ontworpen artikelen gekomen zijt". Nu geraakte Lemaire van zijn stuk en bad den Nederlandschen gezant te willen gelooven dat hij niets zou doen zonder consent van de Staten Generaal. „Wilt gij", zoo ging toen Aerssen onmeedoogend voort, „wilt gij mij beloven dat gij dat consent ook zelfs niet door middel van den koning van Frankrijk, aan wien moeijlijk te weigeren valt, zult laten afdwingen?"

„Met die vraag was Lemaire in zijne laatste engte gedreven; weigeren durfde hij niet, beloven wilde hij niet en de man, die tot hiertoe zijne partij gespeeld had, wierp nu de kaarten op tafel en sprak uit het vol gemoed: „ik ben belast, heer Aerssen, met 22 kinderen (zooveel had hij er inderdaad bij Marie Walraven, zijne eveneens uit Antwerpen geboortige vrouw), door sommige bewindhebbers is mij groot onregt aangedaan, als de koning van Frankrijk mij een voordeel gunt, dan mag ik mijn fortuin niet omstooten; maar — voegde hij er bij — maak u nog niet ongerust, hier te hove is nog weinig fondament daartoe en voor zulk een entreprinse zijn de Franschen gansch onbekwaam als zij die niet uitvoeren door tusschenkomst van de Nederlanders. Doe, bid ik u, van mij gunstig rapport bij de Staten Generaal, ik wil mijn vaderland in 't minste niet praejudicieren".

Hiermee waren Lemaire's plannen om bij Frankrijk een tegenwicht te vinden, vooreerst verijdeld. Het mes van François Ravaillac, dat spoedig daarop een einde maakte aan het leven van Hendrik IV, maakte ook een einde aan de verdere ontwikkeling van denkbeelden tot stichting van eene Fransche O. I. Compagnie; en Lemaire moest in eene andere richting sturen.

Het privilege, bij octrooi aan de heeren op het Oostindische Huis te Amsterdam toegekend, verbood aan een ieder om op Indië te varen hetzij om de Kaap de Goede Hoop, hetzij door straat Magellaan. Welnu, indien men eens een anderen zeeweg dan deze twee kon vinden, dan zou men ook aan het doel geraken. Dan zou men het Land van het Gouden Vlies kunnen bereiken buiten de loffelijke Compagnie om, en tevens zonder schennis van haar privilege. Er moest een noordoostelijke weg zijn, die langs de verstijfde kusten en door ijsvelden versperde zeeën van het hooge Noorden leidde. Doch de herhaalde en steeds mislukte scheepstochten van Willem Barendsz, van Heemskerck „die dwers door 't ys en yzer darde streven", van zooveel Engelsche zeevaarders, gaven weinig hoop op den goeden uitslag. Lemaire besloot derhalve dien weg in het zuidelijke halfrond op te sporen, en hij had er zijne gegevens voor.

Een uitnemend zeevaarder stond hem voor dat plan ten dienste, nl. Willem Cornelisz Schouten, geboortig uit Hoorn; een man die reeds driemalen in Indië was geweest en vermaard was om zijne kennis van de zaken der navigatie. Het geld voor de onderneming was spoedig bijeen; Lemaire zelf, die eenmaal voor 60 mille in het aandeelenkapitaal der O. I. Comp. had gedeeld, en zijne bloedverwanten (hij had nog drie broeders, welke in het buitenland handel dreven, en een vierde, die als predikant te Amsterdam stond) gaven het meeste geld. Een paar vermogende burgers van Hoorn, de gebroeders Kies, verschaften de rest. Met dat geld werden twee schepen uitgerust, een driemaster, de *Eendracht* genaamd, met eene bemanning van 65 koppen, en het jacht *Hoorn* met 22 koppen. Over het eerste schip voerde Schouten het bevel, over het tweede zijn broeder, terwijl de gansche onderneming onder leiding stond van den oudsten, 28 jarigen zoon van Isaac, Jacques Lemaire. Een jongere zoon, Daniel (er was verschot, bij twee-en-twintig kinderen!) maakte de reis mee in den rang van koopman.

Het was een waagstuk dat men ging ondernemen. Niet alleen zou men eenzame en onbekende zeeën gaan bevaren, waarvan nog bijna geen enkel Hollandsch scheepsjournaal melding maakte, en verafgelegene kusten, schaars door een levende ziel aanschouwd, maar men moest ook den naijver braveeren der O. I. Compagnie, welke op de nieuwe onderneming al dadelijk het „booze oog" had. Toch was het doel van den tocht streng geheim gehouden. Alleen Lemaire en Schouten wisten er van; de overige bemanning was aangemonsterd op de voorwaarde „overal te navigeeren waar de leider der expeditie goed zou vinden hen te brengen".

De geheimzinnige uitrusting baarde opzien onder de burgerij van Hoorn. Het volk sprak van de „compagnie van goudzoekers", ofschoon de vennootschap haar octrooi gevraagd had onder den naam van Australische Compagnie. Toen de beide schepen den 14^{en} Juni 1615 van Texel uitzeilden, zonden bewindhebbers der O. I. Compagnie fluks het bericht daarvan naar Indië, met waarschuwing aan den gouverneur-generaal (Gerard Reynst) en den Raad van Indië om tegen de onderkruipers op hunne hoede te zijn. Het doel van de expeditie kende men wel niet, doch het was voldoende dat ze uitging van Isaac Lemaire; wat diens „desseynen" geweest waren tijdens zijne Parijsche reis, dat was toch reeds voldoende gebleken.

Eerst onder de linie werd aan het scheepsvolk bekend gemaakt welk doel men nastreefde; van daar zou zeker niemand het oververtellen. Voorbij de Kaapverdische eilanden en de kust van Sierra Leone waren de schepen gestevend, daarna dwars den Atlantischen Oceaan over, totdat men de ruwe kust van Patagonië in 't zicht kreeg. 't Was daar het land van Brobdignac, het land der reuzen; 't scheeps-

volk beweerde dat men daar in grafsteden onder steenhoopen geraamten van elf voet lengte had aangetroffen. Op de Pinguins-eilanden, op het Konings-eiland dat reeds uit het journaal van Olivier van Noordt bekend was, en in de wateren daaromheen vond men overvloed van meeuwen en meeuweneieren, van vetganzen, walvisschen en zeeleeuwen. Doch op dit Konings-eiland overkwam den schepelingen de eerste zeeramp: het jacht *Hoorn* geraakte op het strand en daarna in de vlam. Het brandde geheel af en de equipage ging over op de *Eendracht*, waarna men de reis voortzette naar Vuurland.

Gelukkig bleef het daarbij. Hoewel er nu eene dubbele bemanning op het overgebleven schip was, menschenlevens waren niet verloren gegaan, ook niet bij den brand van het jacht, en de geest onder 't volk bleef goed. De naam *Eendracht* scheen tot dusver geluk aan te brengen; tweedracht noch muiterij was voorgevallen. Toch, zoo schreef de fransche kroniekschrijver Jurien de la Gravière, "on allait au-devant d'un bien sombre inconnu, car une croyance générale tendait à établir qu'au sud du détroit de Magellan on devait trouver non pas un océan austral, non pas la mer libre, mais la cinquième partie du monde".

De monding van Straat Magellaan zeilden de schepelingen voorbij; men meende daar in z'n verbeelding een dier wapenborden te zien met blazoen en monogram der O.I. Compagnie, gelijk ze later op de kusten van Nieuw Guinea zouden opgericht worden als kenmerk van Nederlandsche inbezitname. „Gereserveerd voor de Edele Maatschappij — zoo had het octrooi van Staten Generaal het bepaald.

Daar ontdekte men bij 't verder zeilen, tusschen hoog en besneeuwd gebergte aan weerszijden een doortocht, die naar 't zuiden liep. Het land, 't welk men ten westen had, werd Mauritius van Nassau-land, het oostelijke Staten-land genoemd en de doortocht zelf, ter eere van Isaac Lemaire, straat Lemaire. Voorts werden eenige kleine eilanden, welke men bij 't uitzeilen der zeestraat ontmoette, Barneveld-eilanden gedoopt, ten einde daarmee den uitstekenden staatsman (Joan van Oldenbarneveld) te gedenken, door wiens bemoeiingen de O. I. Compagnie was tot stand gekomen. Ook de naam van de stad, waar de uitrusting der schepen tot stand was gekomen, werd hier aan „'s waereldts uyterst eynd" herdacht; kaap Hoorn zou voortaan het zuidelijk uiteinde van de Nieuwe Wereld heeten.

Men had nu het wijde veld van de Stille Zuidzee vóór zich; men was er in geslaagd van den eenen oceaan in den anderen te komen langs een anderen en korteren zeeweg dan de gevaarlijke doortocht van straat Magellaan. En zoo verheugd waren de bevelhebbers over dezen gelukkigen uitslag van den scheepstocht, over de bereiking van het nagestreefde doel dat zij aan de equipage een driedubbel wijnrantsoen lieten uitdeelen, tot een teeken, zegt het journaal, „van hunne victorie omdat zy de strate Magellane toen oost van zich

hadden". De vaderlandsche zanger, Onno Zwier van Haren, zou in zijn dichtstuk *De Geuzen* deze „victorie" bij de overige overwinningen van Nederlandsche ontdekkingsreizigers voegen, en den naam Lemaire in éénen adem noemen met die van Olivier v. Noord, Abel Tasman, Jacob Roggeveen:

Door Bataviers zyn geene Zeeën,
Zyn geene Kusten onbezocht;
Hoe verder Havens, Bayen, Ree-en,
Hoe eerder 't voorwerp van de Tocht!
Van Noort zal Magellaen na zeylen,
Daar Schoutens kunde, nooit in feylen,
Caap Hoorn en Straat le Maire vind!
Tasman gaat landen Zuydwaarts zoeken,
En Roggeveen in alle hoeken,
Niet ongenaakbaar door de wind.

Thans werd de steven noordwaarts gewend. Lang de kusten van Patagonië en Chili opkruisende, aanvankelijk met de hooge toppen der Cordilleras in 't zicht, bereikte men de eilanden Juan Fernandez, waarop Alexander Selkirk eenmaal zijne langdurige ballingschap doorleefde en het tooneel waarop Daniel de Foe zijn „Robinson Crusoë" liet optreden. Deze eilanden hadden voor de schepelingen een haven der behoudenis, althans een haven der verkwikking kunnen zijn. Wilde varkens en geiten waren er in menigte, de grond was er vruchtbaar, bosch- en wildrijk, de wateren er om heen wemelden van visch. Doch ongelukkig miste men de reede, aan den oosthoek van het groote eiland gelegen, en kwam terecht aan de steile en barre kusten van het kleine eiland, waar het schip geen goeden ankergrond kon vinden en door den wind telkens werd afgedreven. Eindelijk moest men 't opgeven, en de reis voortzetten. De teleurstelling was des te grooter omdat de gevreesde scheurbuik onder het volk heerschte, en wel de helft daarvan was aangetast. De broeder van Willem Cornelisz. Schouten, die het verbrande jacht had gekommandeerd, bezweek er aan.

Het vervolg van de reis bracht de schepelingen bij verschillende groote en kleine eilandgroepen, waarmede de Stille Zuidzee tusschen de kusten van Zuid-Amerika en Nieuw Guinea als bezaaid is. Sommigen waren van vulkanischen oorsprong, anderen door den rusteloozen arbeid der koraaldiertjes allengs boven den zeespiegel geheven, en daarna begroeid. Bewoond en onbewoond wisselde hier af; somtijds kwamen eenige der getatoeeerde eilanders aan boord om er den ruilhandel te drijven: vruchten en pluimgedierte voor koralen en ijzerwaren. Een dezer eilanden, waar men gelegenheid vond de watervaten te vullen, werd Waterland genoemd; een ander, waar myriaden vliegen het verblijf welhaast ondoenlijk maakten, Vliegen-eiland. Op het Kokos-eiland kwamen vele inboorlingen, die zich kloeke zeelieden betoonden, aan boord en ruilden kokosnoten, bananen, varkens en

kippen voor „neurenborgery". Hun opperhoofd kwam met een groote zeilprauw langs zij, gevolgd door ongeveer 35 kano's. Zijne houding wekte achterdocht, en spoedig bleek die vrees gegrond. Op het sein van een trommel waagden al deze vaartuigen een algemeenen aanval, doch het musketvuur van boord en de projectielen uit kleine veldstukjes deden hen spoedig uiteenstuiven. Evenwel kon hier een misverstand in 't spel zijn geweest, gelijk het sedert bij de eerste tochten der Nederlanders naar Indië wel meer zou voorkomen en steeds bloedige offers vergen. „De oude reizigers," schrijft v. Kampen, „ook de Nederlandsche, waren gewis te snel met hunne zelfverdediging, en staan in dit opzigt bij de nieuwere zeevaarders, vooral bij Cook en La Pérouse, ver achter. Nogtans herinnere men zich de zwakheid der uitrusting; de ontdekkers hadden slechts één schip, verlies van veel manschap door een verraderlijken trek kon hunnen ondergang hebben bewerkt, en de sterke kan ligter grootmoedig zijn dan eene tot de gestrengste voorzorgen genoodzaakte zwakheid. Het was slechts door zulk eene omzigtigheid dat Schouten en Le Maire van Hoorn tot aan de Javaansche kust, binnen anderhalf jaar tijds, slechts drie man door den dood verloren hadden en met nog vijfentachtig gezonde manschappen in Indië kwamen".

Nog altijd had men niets van het groote Zuidland bemerkt; het vaartuig van de Australische Compagnie zocht te vergeefs Australië. Schouten vreesde dat men ten zuiden van het (door de Portugezen reeds ontdekte) Nieuw-Guinea in eene gevaarlijke zee vol riffen en klippen zou vervallen; eene vrees welke sedert door de reizen van Cook en La Pérouse maar al te zeer gegrond bleek. Hij vreesde ook „op de kusten van het Zuidland geen doorgang te zullen vinden", in welk geval hij door den passaatwind niet terug zou kunnen keeren. Daarom besloot hij ten noorden van Nieuw-Guinea, en op de Molukken aan te houden. Hierin stond zijn gevoelen tegenover dat van Lemaire, die de ontdekkingsreis had willen voortzetten totdat het groote Zuidland gevonden zou zijn. Doch in den scheepsraad vereenigden de meeste stemmen zich met die van Schouten, en Lemaire moest toegeven. De verstandhouding tusschen beiden was trouwens niet meer gelijk in den aanvang; Schouten was een ervaren zeerob, van zooveel rijperen leeftijd als Jacques Lemaire, en dien 't wellicht verdriette onder de bevelen van een 28-jarigen koopmanszoon te staan. Ook was hij er van beschuldigd dat hij, bij een der gevechten met de eilanders, onder een der banken van de sloep zou zijn weggekropen, hetgeen hem onder het scheepsvolk een weinig eervollen bijnaam bezorgd had, nl. dien van „doftcruyper" (doft = roeibank).

Een goede ontvangst (na veel kwade) wachtte den reizigers op het Hoornsche Eiland; door Lemaire, die er aan wal ging, als bergachtig en vruchtbaar beschreven. Met het karakter der eilanders kon men

zooveel beter overweg dan met hun voedsel; de visch geheel rauw, met kieuwen en schubben op te eten mocht eerder een manier voor zeehonden dan voor menschen genoemd worden; en een drank bestaande uit water, 't welk men had laten gisten op uitgekauwde peulvruchten, moest wel de walging van een westerling opwekken. De aarde voorzag hier zoo geheel in de weinige behoeften der bewoners, dat ze een zorgeloos leven konden leiden, in zalige onwetendheid van koopen en verkoopen, van zaaien en maaien. Zoo ergens dan mocht hier, onder een mild klimaat en de tenten van een natuurvolk, aan de *eta dell' oro* van de oude Italiaansche dichters gedacht worden. Deze eilanders, alsof hun natuurstaat gunstig gewerkt had op hun physiek, waren aanmerkelijker grooter dan de Hollanders; voorts welgemaakt, vlug in 't loopen, zwemmen en duiken. De baai, waar het schip ten anker lag, ontving als eene nieuwe gedachtenis aan dezen scheepstocht den naam van Eendrachtsbaai.

In de richting van Nieuw Guinea voortzeilend ontmoette men nog verschillende eilandgroepen door het ras der Austraal-negers bewoond en welke eerst van latere ontdekkingsreizigers hunne westersche namen zouden bekomen. Daaronder de door Cook ontdekte Nieuwe Hebriden en Nieuw Caledonië; de Salomon-eilanden, welke reeds in 1568 door Mendana waren gevonden, zocht men echter te vergeefs. Langs Nieuw Guinea's noordkust voortstevenend bespeurde men, dat op sommige eilanden de bewoners niet onbekend waren met het gebruik van ijzer; hier voor 't eerst werd de invloed van Spaansche en Portugeesche zeevaarders merkbaar.

Nadat men in ruim een maand tijds 280 zeemijlen langs de kust van het groote eiland der Papoea's had afgelegd, kwam Djilolo in 't zicht, en daarna Ternate. De Australische Compagnie kwam eindelijk van aangezicht tot aangezicht tegenover de Oostindische Compagnie te staan; beide landgenooten, en toch vijanden.

(Slot volgt).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. H. J. Hamelberg: De Nederlanders op de West-Indische eilanden, II. Bijdrage tot de jaarverslagen van het Geschied-, Taal- en Volkenkundig Genootschap der Nederlandsche Antillen. Gevestigd te Willemstad op Curaçao. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1909. 8°. Met platen.

J. H. J. Hamelberg: Documenten behoorende bij „De Nederlanders op de West-Indische Eilanden", II. Curaçao, Bonaire, Aruba. Bijeenverzameld door —. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1909. 8°.

[**J. H. de Bussy:**] Jaarboek voor Suikerfabrikanten op Java. 14e jaargang 1909/10. Met kaart aangevende de ligging der Suikerfabrieken van Java en Madoera. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1909. gr. 8°.

Dr. J. C. Koningsberger: De vogels van Java en hunne oeconomische beteekenis. Deel II (met 52 platen). Batavia, G. KOLFF & Co. 1909. gr. 8°. [Mededeelingen uitgaande van het Departement van Landbouw No. 7.]

J. Verhoeven: Tot welzijn van Java. Eenige causerieën bij gelegenheid van het vijf-en-twintigjarig bestaan van den zendingspost Tjidĕrĕs (West-Java), met „kiekjes", door —, zendeling der Nederlandsche Zendingsvereeniging. Neerbosch, Typ. der Weesinrichting. [1909]. 8°.

A. J. H. Eyken: Lotsverbetering voor de Inlandsche bestuurs-ambtenaren op Java en Madoera, door —, Controleur bij het Binnenl. Bestuur op Java en Madoera. 's-Gravenhage, M. VAN DER BEEK'S Boekhandel, 1909. 8°.

D. Gerth van Wijk: Spraakleer der Maleische taal, door —, Leeraar aan de afd. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde van het Gymnasium Willem III te Batavia. Derde druk. Batavia, G. KOLFF & Co. 1909. 8°.

Verslag van het Bestuur over het Weduwen- en Weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in Nederl.-Indië over 1907. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant van 6/7—1909. No. 53.]

Verslag van den President van de Javasche Bank en van den Raad van Commissarissen over het 81e boekjaar 1908/09, uitgebracht in de Algemeene Vergadering van stemgerechtigde deelhebbers, gehouden 19 Juni 1909. Batavia, H. M. VAN DORP & Co. 1909. 8°.

Clive Day: Nederlandsch beheer over Java gedurende drie eeuwen. Voor Nederland bewerkt door Luit.-Kol. **H. D. H. Bosboom.** Tweede goedkoope uitgaaf. 's Gravenhage, W. P. VAN STOCKUM & ZOON. 1909. 8°.

G. W. Kiewiet de Jonge: Voordrachten over de tropische ziekten van den Oost-Indischen Archipel, door —, Arts, Leeraar aan den cursus in tropische ziekten bij het Geneeskundig Laboratorium te Weltevreden. Batavia, Javasche Boekhandel & Drukkerij. 1909. 8°.

Statistisch overzicht der behandelde **zieken** en der behandelde zieke paarden en muildieren van het Nederlandsch-Indische leger over het jaar 1907. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. 8°.

I. Boldingh: The flora of St. Eustatius, Saba and St. Martin. Leiden, Late E. J. Brill, 1909. roy. 8°. [The Flora of the Dutch West Indian Islands. I.]

Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem. No. 42. Juli 1909. Inhoud: Verslag over het jaar 1908 [door den directeur **Dr. M. Greshoff**], met Bijlagen. Met afbeeldingen. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1909. 8°.

L. H. W. van Sandick: Chineezen buiten China. Hunne beteekenis voor de ontwikkeling van Zuid-Oost-Azië, speciaal van Nederlandsch-Indië. 's-Gravenhage, M. van der Beek. 1909. 8°.

F. A. Kleian: Nieuw Adresboek van geheel Nederlandsch-Indië. 1909. Batavia, Drukkerij Mercurius. (1909). 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap. *Tweede Serie. Deel 26 (1909). No. 4.*

Nieuwe tocht naar het eiland Boeroe, door J. H. W. van der Miesen. — De opgravingen bij Trinil in 1908, door C. M. Dozy. — De onderzeesche vorm van Celebes, door J. F. Niermeyer (met kaart). — Het kalkblazen der Papoea's. door J. C. van Eerde. — Kindersterfte op Sumatra, door idem. — Vogelnestgrotten in de Palembangsche Bovenlanden. — Onderzoek van Centraal-Celebes, door E. C. Abendanon (met kaart). — Gouvernements-exploratie van Zuid Nieuw-Guinea (vervolg, met kaart). — De veenen in den Oost-Ind. Archipel, door S. — De Pisang-baai bestaat! door Nouhuijs. — Literatuur- en Bibliographisch overzicht.

Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur. *Deel XXXVI, 1909, Afl. 6*

Boschpolitiek op Java, door W. H. van der Haas. — Wetenswaardigheden uit de wetboeken. De terugvordering van een verloren of gestolen zaak van koopers en pandhouders, door Hasta. — Ingezonden stuk, door J. H. Nieuwenhuys en Naschrift van de Redactie over het tekort aan Indische ambtenaren. — Ingezonden stuk, door J. H. Nieuwenhuys. — Oost- en West-Indisch Litteratuuroverzicht. Uit No. 14, 8 April 1909 van het Koloniaal Weekblad. — Over de mogelijkheid om het aantal Controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera te verminderen, door W. F. Engelbert van Bevervoorde. — Hippologische verhandelingen. IV. door A. M. Vermast.

Onze Eeuw. *9e jaarg. 1909. Afl. 8.*

De ondergang van het Djambische rijk en de gevolgen daarvan, door Dr. E. B. Kielstra.

Tijdschrift van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetensch. *Deel 51 (1909), afl. 3 en 4.*

Bataviaasch-Maleische taalstudiën, door H. A. von Dewall. — De munten van Nederl.-Indië (vervolg), door J. P. Moquette (met platen). — Dr. B. F. Matthes als taalbeoefenaar, door N. Adriani. — De wajang Beber van Patjitan, door R. A. Kern (met platen). — Ueber Activum und Passivum im Niassischen, von H. Sundermann. — De naam der gierst in Midden-Celebes, door N. Adriani.

Verhandelingen van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel 57 (1909).*

Catalogus der Maleische handschriften in het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetensch. door Dr. PH. S. VAN RONKEL.

Weekblad voor Indië. *6e jaarg. 1909—10. No. 8.*

Moeten Inlander en Chinees Nederlandsch leeren? door FELIX. — Het jubileum van het „Nieuw Praauwenveer" (met afb.), door C. — Het 75-jarig jubileum der suikerfabriek Sentanen-Lor (met afb.). — Het bloemencorso te Semarang (met afb.), door E.

Id. No. 9. Een zwerver-journalist [MAURITS WAGENVOORT] en een Javaansch studentje [RADEN MAS NOTO SOEROTO], door R. B. — Mr. I. A. NEDERBURGH [Directeur van Justitie] (met portret). — De Oranjefeesten te Bandoeng (met afb.), door R. B. M. — Politiehonden (met afb.), door CREUSESOL. — Lain doeloe, lain sekarang (Licht!), door FELIX.

Id. No. 10. Inlandsche vereenigingen, door R. B. — Een ontsporing [te Tjomal] (met afb.). — De Oranjefeesten te Padang (met afb.), door PADANGER. — Luchtvaart in Indië (met afb.). — Van tempo doeloe [beschrijving van Batavia, door FR. VALENTIJN], door V. H.

Id. No. 11. Het duel, door M. K. — De leider van het Leger des Heils op Java, P. A. VAN ROSSUM (met portretten), door E. — De spoorweg Loeboek Aloeng—Priaman (met afb.), door SI TOEHOEK. — De Oranjefeesten te Serang (met afb.), door A. G. — De Soerabajasche schaakclub (met afb.).

Id. No. 12. F. A. LIEFRINCK [Directeur van Financiën], door D. B. (met portret). — Tomakakka Someroro, door C. R. (met portret). — De aardstorting bij Mrawan (met afb.), door C. — Een autotocht naar Bandoeng (met afb.). — Tentoonstelling van Fransche kunst te Batavia, door T.

Het Koloniaal Weekblad. *9e jaarg. 1909. No. 31.*

Bestuursambtenaren en ander Europeesch personeel voor Indië, door M. STOCKMAN.

Id. No. 32. Een praatje van een Javaan, door Een „lastige" bruine broeder.

De Boekzaal. Algemeen Maandschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen. *3e jaarg. No. 7. 30 Juli 1909.*

De Koloniale Bibliotheek te Paramaribo (Suriname), door FRED. OUDSCHANS DENTZ, West-Indisch ambtenaar.

Jong Indië. Een Algemeen Weekblad. *1e jaarg. 1908—09. No. 51.*

Nog eens „Landbouwcrediet". Een wederwoord (slot), door H. CARPENTIER ALTING, met Naschrift door H. C. A. — Het gezantschap der Oost-Indische Compagnie aan den Keizer van China in het jaar 1655 (vervolg, zie ook No. 52).

Id. No. 52. Alweder over landbouwcrediet (zie ook 2e jaarg. No. 1).

Id. 2e jaarg. 1909—10. No. 1. Bericht aangaande de goud-mijnen op de kust van Celebes, in het jaar 1787 geschreven door G. F. DUHR, Secretaris van Justitie te Ternate.

Id. No. 2. De aanstaande bestuurswisseling, door D. — Opium en alcohol, door Z.

Eigen Haard. *35e jaarg. 1909. No. 29.*

De huisvlijtschool van Ngawi, door J. E. JASPER (met afb.).

Id. No. 31. Prinsessegeboorte gevierd op een Javasche binnenplaats [Ambarawa] (met afbeeldingen).

Vragen van den Dag. *24e jaarg. 1909. Afl. 9.*

Aanteekeningen over onze [ook Indische] mijnpolitiek, door K. — Nederlandsch-Indische statistiek (slot), door J. J. BEKAAR.

Internationales Archiv für Ethnographie. *Bd. 19 (1909). Heft 1—2.*
In Memoriam: Johannes Diedrich Eduard Schmeltz (1839—1909), door Dr. G. J. Dozy (met Portret). — Beiträge zur Völkerkunde von Surinam, von C. H. de Goeje (mit Tafeln und Abbildungen im Text).

Theysmannia. *20e jaarg. 1909. Afl. 7.*
Korte aanteekeningen over kina. III. (De Djamar oepas ziekte), door Dr. A. Rant (met afb.). — Orchideeën. Over eenige hier gekweekte Thuniasoorten, door J. H. Wigman Jr. (met plaat). — De sisalkultuur buiten Ned.-Indië. III: De sisalkultuur in Duitsch Oost-Afrika, door E. de Kruyff. — Machinerieën in gebruik bij de bereiding, nabewerking en verpakking van de sisalhennep (vervolg), door E. de Kruyff. — De bestrijding van de rattenplaag door middel van zwavelkoolstof, door E. de Kruyff. — De enzymatische splitsing van vetten en oliën, en hare toepassing bij de zeepfabricatie, door E. de Kruyff. — Handelspreparaten van knolletjes-bacteriën, door E. de Kruyff. — De tuin van het Blinden-Instituut te Bandoeng, door H. J. Wigman Jr. (met plaat). — De extractie van cocablad, door A. W. K. de Jong. — Onderzoekingen omtrent de natuurlijke bastaardeering bij het rijstgewas, door J. E. van der Stok. — Het bureau voor landbouw en handelsanalyses. — Vezelcongres te Soerabaia in 1910. Voorloopig bericht.

Cultura. *21e jaarg. No. 251. Juli 1909.*
De mangroven als looistofproducten, door F. A. von Sturler (met platen).

De Indische Mercuur. *2e jaarg. 1909. No. 29.*
Handleiding voor hen, die in betrekking wenschen te gaan bij een der suikerfabrieken op Java, door C. A. (zie ook No. 8). — De resultaten der voorjaarsinschrijvingen van Sumatra en Borneo tabak in 1909 en 1908. — De suikerindustrie op Zuid-Formosa. — De toestand der theekultuur in China. — Gronden in erfpacht.

Id. No. 30. De koffiecultuur in Nederl. Oost-Indië, als „bron van inkomsten", door W. R. de Greve. — The ferns of the Malay-asiatic region, door Dr. A. Pulle. — Eene studie over de kolonisatie van Britsch-Columbië. — Jaarverslag van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Semarang. — Een request van het Alg. Syndicaat van suikerfabrikanten in Ned.-Indië in zake Grondhuuraangelegenheden.

Id. No. 31. De landbouwkundigen bij de Java-suikerindustrie, door J. Sibinga Mulder. — Mededeelingen van het Deli-Proefstation te Medan (Referaat), door P. Hondius Jz. — De handelstoestand in het Verre Oosten. — Nieuwe caoutchouc-kultuur Maatschappijen in Engeland, opgericht gedurende het eerste halfjaar 1909. — Vrijdom van suikeraccijns in Nederland voor suiker niet bestemd voor verbruik. — Invoer op en uitvoer van Java in 1909.

Id. No. 32. De toekomst van de Java-suikerindustrie. Centraal suikerfabrieken, door C. A. — Handleiding voor hen, die in betrekking wenschen te gaan bij een der suikerfabrieken op Java en de opleiding voor landbouwkundige aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen, door C. A. — Kabelbaan systeem „Bleichert" over de Suriname-rivier (met afb.) — De stijging der caoutchouc-prijzen. — Rentabiliteit van groene bemesting bij thee en kina. — Nieuw procédé voor extractie van vanille.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 78. Juni 1909.*
In memoriam Eduard George Taylor (met portret). — Bevolkings-tekort in Oost-Java, door P. A. Reitsma. — Wenken voor meteorologische waarnemers in Nederl.-Indië (vervolg), door P. Joh. Smits. — De gezondheid van eenen cul-

tuurbodem, in verband met wortelselecties (vervolg), door W. G. Leembruggen. — Grootere productiviteit van den grond, door Planter. — Het Algemeen proefstation te Salatiga, door Planter. — Iets over tropische voederplanten. — Productenmarkt en wisselkoersen over Mei 1909.

De Cultuurgids. *11e jaarg. 1909. Tweede gedeelte. Afl. 5.*

Onderzoekingen over de Phytophthora der Vorstenlandsche tabak, door Dr. J. A. Lodewijks Jr. — Een prodenia-plaag buiten het tabaksseizoen. — De cultuur van sisal op Java. — Helopeltis in de thee. — Fermentatie van cacao. — Bemesting van kina.

Id. Eerste gedeelte Afl. 10. Bedrijfszekerheid van de Europeesche cultuuronderneming in verband met emigratie op Java. — Opstellen over Java-thee, door Dr. J. Bosscha (zie ook afl. 11).

Archief voor de Java-suikerindustrie. *17e jaarg. Afl. 6. 1 Juni 1909.*

Een onderzoek betreffende den molenarbeid van de suikerfabriek Djatiwangi in het jaar 1908, door J. J. Hazewinkel en G. H. van der Mey. — Over den invloed van eenige kleurende stoffen op de kleur van witte suiker, door D. R. Holm. — Over de kleurstoffen in den rietbast en hun invloed op de kleur der suikers, door D. R. Holm.

Id. Afl. 7. Over den invloed van grondverschil op de samenstelling van eenige gewassen, door Dr. J. M. M. Dormaar. — Monographie over de ontwikkeling van het verdampingssysteem op Java, enz. speciaal met het oog op ingevoerde verbeteringen, door W. C. Dickhoff.

Id. Bijblad Afl. 20. De suikerindustrie op Formosa.

Id. Afl. 21. De bereiding van papier uit ampas.

Id. Afl. 23. Eenige opmerkingen in verband met het Reglement ter voorziening in de bescherming van uitvindingen, door L. G. Castens.

Id. Afl. 25. Grondhuur-aangelegenheden.

Id. Afl. 26. Eenige mededeelingen naar aanleiding van een bezoek aan een suikeronderneming op de Sandwichs-eilanden, door A. J. W. van Hoorn.

Indisch Militair Tijdschrift. *40e jaarg. 1909. No. 6.*

Het Skodasche proefkanon, door A. J. Gooszen (met plaat). Eenige beschouwingen over de strategie der Duitschers in hun oorlog tegen de Herero's door H. Kerremans. — De nieuwe methode der schietopleiding, door Flip, met Naschrift door W. K. H. Feuilleteau de Bruijn. — Geen Compagnie-administratie meer, door A. J. Lieth. — Krijgsgeschiedenis. Enkele patrouilles in Pedir, Alaslanden en Celebes, door G. C. B. — Iets over de methode Fabius, door J. F. den Ouden. — Iets over uniformen en nog wat, door Madjoe. — Scherpschuttersproef, door H. Lamberts. — Van vreemde legers, enz.

Id. No. 7. Paardrijden in het Nederl. Indisch leger, bekeken door een Artilleristischen bril, door C. J. G. Kraft. — Eenige beschouwingen over de strategie der Duitschers in den oorlog tegen de Herero's (vervolg), door H. Kerremans. — Losse schetsen uit het leven te velde, door Verschuir. — Is onze wijze van beoordeelen wel practisch en juist, door S. p. — Krijgsgeschiedenis. Enkele patrouilles in Pedir, Alaslanden en Celebes, door B. G. C. — Het bevorderingsvraagstuk door A. van Hengelo. — De nieuwe Nederlandsche Batterij-dienst, door P. M. Vis. — Schiet-premiën bij de Depôt-Bataljons door C. A. Vries. — Beschrijving van eene zakboussole van waarde voor den Indischen officier (met plaat), door H. A. van Marle. — Enz.

Tijdschrift van het Kon. Instituut van Ingenieurs. *Afd. Nederl.-Indië. 1907—1908. (1909).*

Het Kabelschip „Telegraaf", Voordracht ter inleiding van een excursie naar

boord, door J. D. Tours. — Het Drijvend Droogdok en de Sleephelling van de Droogdok-Maatschappij „Tandjong Priok", Voordracht door W. G. J. Vogelpoel.— Sleephelling der Droogdok-Maatschappij te Tandjong-Priok. — Opmerkingen van H. F. Streiff betreffende den bovenbouw bij de S.S. in Nederlandsch-Indië.

Veeartsenijkundige Mededeelingen. *No. I, 1909.*
Vergelijkende onderzoekingen naar de onderkenningsmiddelen van kwaden droes, door Dr. L. de Blieck (met plaat en tabellen). [Departement van Landbouw.]

De Katholieke Missiën. *34e jaarg. Afl. 9. Juli 1909.*
Het familieleven bij de Papoea's, door Pr. H. Wortel (met afb.).

Mededeelingen van het Ned. Zendelinggenootschap. *Deel 53, 1909. 2e Stuk.*
Verslag omtrent het ressort Mâdjâ-warnâ ovér 1908 door D. Crommelin. — Jaarverslag aangaande de zending op het eiland Boeroe in 1908, door J. A. F. Schut.

Der Tropenpfanzer. *13. Jahrgang 1909. Nr. 8.*
Ziele, Resultate und Zukunft der Indischen Forstwirtschaft, von Dr. A. H. Berkhout (Schluss).

Zeitschrift für Ethnologie. *41. Jahrg. 1909. Heft II.*
Durch Zentral-Sumatra, von A. Maass (mit Tafeln und Illustrationen). — Die anthropologischen Ergebnisse der Sumatra-Reise des Herrn A. Maass, von Dr. med. Kleiweg de Zwaan (mit Tafeln und Illustration).

Bollettino della Società Geografica Italiana. *Serie IV. Vol. X, 1909. Num. 5.*
Trenta mesi a Bornéo. Conferenza tenuta il 15 gennaio 1905 nel Salone del Collegio Romano dal Socio prof. conte G. Bonarelli (con uno schizzo e una carta fuori testo).

Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Palaeontol gie. *Beilage Band XXVII.*
Die jungen Erguss-Gesteine der Batakländer (Sumatra), von H. Stegmann.

Deutsche Rundschau für Geographie und Statistik. *Jahrg. 1908/09. No. 9.*
Reiseergebnisse in Nord-Sumatra. von Wilh. Volz (mit Karte).

Bulletin de Colonisation comparée. *1909. No. 6.*
L'éducation coloniale en Hollande, par E. Dubois. II. L'enseignement colonial.

Den Haag, 25 Aug. 1909. W. C. Muller.

Adatoverschattingen

DOOR

Mr. F. C. HEKMEIJER.

Bijna elke nieuwe richting, die bezig is zich baan te breken, vindt bij hen die zich geroepen achten haar ingang te doen vinden, eene hartstochtelijke verdediging, die te grooter is, wanneer, zooals met de inductieve methode bij de beoefening der rechtswetenschap het geval is, die nieuwe richting vrijheid brengt, waar men vroeger aan knellende banden was gebonden. Deze nieuwe methode toch zoekt het recht niet door deductie af te leiden uit de bestaande in codificaties vervatte rechtsregelen, welke voor niet voorziene gevallen analogische toepassing, uitbreiding of uitzondering zouden moeten ondergaan, neen, zij neemt tot uitgangspunt harer onderzoekingen de maatschappij zelve, en tracht daar het recht zooals het daar onafhankelijk van wetboeken en rechtsstelsels wordt toegepast, op te sporen. Dat levende recht is het voorwerp harer studiën, dat is het wat zij wil leeren kennen om daarnaar wel de wetgeving in te richten, doch dat zij niet door codificatie wil dooddrukken, zooals voor ruim honderd jaren geschiedde.

Deze richting heeft een branche op ethnologisch gebied, welke aan de Leidsche hoogeschool terecht verdediging vindt, want zij is ook m. i. de juiste, maar zij gaat mank aan groote overdrijving en eenzijdigheid en aan miskenning van alles wat niet geheel met haar accoord gaat. Zij maakt zich schuldig aan alle fouten die haar woordvoerder Prof. van Vollenhoven (Adatrecht, blz. 74 e.v.) ons zoo treffend juist opnoemt, en waar men de bovengenoemde eenzijdigheid bij zal moeten voegen, welke eigenschap men bezwaarlijk kan verwachten dat hare beoefenaren elkander zelf zullen verwijten.

Voor ons als koloniale mogendheid is deze richting van practisch belang, omdat zij de adat, het ongeschreven volksrecht van de Inlanders en de Vreemde Oosterlingen van Ned.-Indië tot voorwerp harer studiën en van haar streven heeft gekozen, terwijl hare woordvoerders als de leiders van de aanstaande Ned.-Indische ambtenaren bij hunne studiën van de rechtsgewoonten der Indische volken op de waardeering daarvan door hunne leerlingen grooten invloed hebben.

Nu door verschillende werken deze Leidsche richting ook bij hen die de lessen niet volgen meer en meer bekend begint te worden, schijnt het wenschelijk dat ook in ruimer kring op haar de aandacht gevestigd wordt.

Van wetenschappelijk standpunt beschouwd zal niemand bezwaar hebben tegen de bedoelde ethnologisch-juridische richting. Immers, zij wil [1]) „opsporing van volksrecht dat nog bestaat maar dreigt te ontaarden of te verdwijnen, als dat van de inboorlingen van Afrika, Amerika, Polynesië, Achter-Indië, Japan enz., en zulks in aansluiting aan de door de rechtshistorie ten deele reeds ondernomen reconstructie van het volksrecht uit langverleden tijden, als dat van oud-Egypte, oud-Hellas, oud-Germanje, oud-Arabië. Zij wil die opsporing om te kunnen komen tot de ontdekking van het ontwikkelingsverloop dat in dit ethnologische recht van thans en voorheen valt waar te nemen, ten einde eenerzijds in plaats van de rationalistische rechtsopvatting der wetboekjuristen, wier toongevende meerderheid achter alles den bewusten menschelijken wil en niets dan dezen zoekt, eene andere opvatting te stellen, die ook het recht beschouwt als een in hoofdzaak onbewust groeiend verschijnsel, en anderzijds naast de nationale ontwikkelingslijnen, die de historische richting aangaf, maatschappelijke ontwikkelingslijnen in het oog doet springen".

In Indië ligt voor deze richting een onmetelijk studieveld gereed, en wanneer onder haren invloed de beoefening der adat bevorderd en op de hoogte gebracht wordt waarop zij behoort te staan, dan zal niemand daar iets tegen hebben. Want er is inderdaad iets sympathieks in dat Inlandsche volksrecht, dat uit oeroude tijden afkomstig, zich naar de behoeften der Inlandsche maatschappij in verband met buitenlandsche invloeden gevormd en ontwikkeld heeft. Het is dan ook zeer wel te begrijpen dat het voor de mannen der wetenschap een troetelkind geworden is, dat zij tegen elke aanranding met kracht verdedigen. Te betreuren is het echter dat hun pleidooi voor de adat niet altijd vrij is van eenzijdigheid. Kan men dit begrijpelijk, ja zelfs verschoonbaar vinden als reactie tegen de thans door de meeste geleerden verworpen theorie van den Islam met afwijkingen, de goede zaak wordt er niet altijd door bevorderd; in plaats van voorstanders van adatbeoefening kweekt men tegenstanders van adatfanatisme, en niet zonder reden vreest Mr. Nederburgh, dat de voorvechters van de adat in hun liefde voor hun troetelkind alle kans hebben het in hun omarming dood te drukken [2]).

Het schijnt hier noodzadelijk den naam te noemen van den voorman van deze richting Prof. van Vollenhoven, die in meer dan een geschrift

---

[1]) „Adatrecht", blz. 72.

[2]) „Rechtsgeleerd Magazijn", 1908, blz. 307.

en bij meer dan eene gelegenheid de adat vol geestdrift tegen elke „aanranding", ja zelfs tegen vermeende aanranding, verdedigd heeft. In beginsel is er voor verheffing van de adat veel te zeggen, en terecht is de studie der rechtsgewoonten van de Inlanders in Ned. Indië van de ethnografie naar de rechtsgeleerdheid verhuisd. Gaarne willen wij Prof. van Vollenhoven erkennen als den enthusiasten en kundigen leider der adatstudie in de *nieuwe*, de *goede* richting, maar wij kunnen niet met hem medegaan in zijne overschatting van de adat, noch met zijn vaak onbillijke kritiek van opvattingen welke niet precies met de zijne overeenkomen. Lof en blaam worden wel wat al te kwistig uitgedeeld, en het wil mij toeschijnen, dat eene verdeeling van personen en zaken naar hun standpunt tegenover de adat, in twee groepen waarvan de een nooit iets kwaads en de ander nooit iets goeds kan doen, niet zuiver wetenschappelijk noch billijk is. Zelfs indien men met Z.H.Gel. aan de wetsvoordracht van 15 Nov. 1904 „geringschatting van het ethnologische recht en vèrgaande overschatting van juristenrecht" meent te moeten ten laste leggen, dan volgt daar nog niet uit, dat men zich zelf aan het omgekeerde mag schuldig maken.

Het woord *adatrecht* voor wat men in zuiver Nederlandsch de rechtsgewoonten der Inlanders zou kunnen noemen, geeft hier al dadelijk te denken. Als Z.H.Gel. aan artikel 75 R. R. verwijt dat het de „godsdienstige wetten" aan de „instellingen en gebruiken" *dorst doen voorafgaan* (Adatrecht, blz. 19), dan is de door Z.H.Gel. gepropageerde naam van „adatrecht" voor de rechtsstof die in de wandeling „adat" heet, nog eenzijdiger dan de terminologie van het artikel 75 R. R., want Z.H.Gel. verklaart zelf op blz. 7 en 8, dat de Inlander onder „adat" nooit (of zelden) die bestanddeelen van zijn ongecodificeerd recht verstaat, die niet in „het oude landrecht" wortelen, doch in de godsdienstige wet, welke als agama enz. daarnáást wordt gesteld. In den term „adat*recht*" wordt het godsdienstige bestanddeel niet alleen op den achtergrond geplaatst, maar het *ontbreekt* er geheel en al. Op de meeste der door Z.H.Gel. genoemde plaatsen wordt het woord adatrecht trouwens in deze beperkte beteekenis gebruikt, zoo ook door Z.H.Gel. zelf op blz. 20 en 27, terwijl het in den titel van hoofdstuk II over de bestanddeelen van het adatrecht, de godsdienstige wet weer omvat. Het is dus niet geheel juist wanneer de Heer Pierson het begrip adatrecht scherp omlijnd noemt [1]), integendeel, er is gelegenheid voor misvatting te over. Voor het standpunt van de ethnologisch-juridische richting is het woord typeerend, want het zet de adat voorop en verwaarloost de uitheemsche bestanddeelen. Alsof die inheemsche adat ook niet voor een groot deel van elders is gekomen! Het eenige

[1]) „Handelingen der Staten-Generaal", 1906-1907, 12 Oct., blz. 75, kol. 1.

verschil is dat inzetsels aan Hindoerecht of Islam ontleend, nog heden ten dage zijn aan te wijzen, terwijl dit met uitheemsche bestanddeelen van vóór de uitkomst der Hindoe's niet het geval is. Het is echter niet aannemelijk dat er te voren geen uitheemsche invloeden werkzaam zouden zijn geweest en de adat in engeren zin uitsluitend autochthoon is.

Karakteristiek is de naam *„juristenrecht"* in het opschrift van het opstel van Z.H.Gel. in de XX^ste^ Eeuw van 1905, met welken naam het Europeesche recht vol verachting wordt aangeduid. Bij eene nadere beschouwing dezer zaak schijnt Z.H.Gel. echter zelf den terugslag van dit zijn afkeurend oordeel te ondervinden. Immers, het is het doel van Z.H.Gel het adatrecht op te sporen en te beschrijven. Wij zien (Adatrecht blz. 195) hoe hij met verwerping der splitsing in absolute en relatieve rechten, en zakelijke en persoonlijke acties, eene andere op adatprincipes gegronde verdeeling in grondenrecht, schuldenrecht en somtijds delictenrecht ontwerpt, terwijl hij het grondenrecht weder verdeelt in beschikkingsrecht, Inlandsch bezitrecht, gebruiksrecht, naastings- en ontginningsrecht, het recht van den deelbouwer enz. Z.H.Gel. doet derhalve, wat de Inlander niet deed; hij maakt een systeem van het Inlandsche recht door uit de verspreide gevallen den regel op te bouwen. Die regels dan moeten, zooals op de verlanglijst op blz. 223 te zien is, op schrift worden gesteld tot verordeningen. Maar, zoo kan men dan vragen, is dat nu juist niet de wijze waarop het Europeesche *volks*recht tot *juristen*recht geworden is? Of zou dit in Indië anders gaan dan indertijd in Europa? Is eenmaal het systeem opgebouwd, dan zal de wetgever bij het meer ingewikkeld worden der Inlandsche maatschappij met behulp van dat systeem deductief gaan werken, dit aanvullen en nieuwe onderscheidingen in het leven roepen, en wat er dan van zijn wetgevenden arbeid terecht komt, zijn wettelijke regelingen met precies hetzelfde karakter als de onze, en met dezelfde deugden en gebreken. De ontwerpen van Prof. Carpentier Alting — ik kom hier in een volgend opstel op terug — zijn de beste voorbeelden die men zich van dat zoo gesmade juristenrecht kan bedenken. Als het Europeesche recht voor den Inlander moet worden afgekeurd, omdat het juristenrecht zou zijn, dan geldt ditzelfde bezwaar ook tegen de legislatieve producten van de Leidsche richting. Of zou de adatvereering zoo ver gaan, dat men de regeling van het huwelijks- en voogdijrecht in ons B. W. *wel* juristenrecht noemt, en die van dezelfde onderwerpen in de ontwerpen van Prof. Carpentier Alting niet? En als wat moet de door Prof. van Vollenhoven (Adatrecht, blz. 223) gewenschte regeling van het credietverband, en van een eenvoudiger vorm der thans nog in de adat onbekende assurantie wel beschouwd worden?

Tegen *„aanrandingen"* verdedigt ZHGel. zijn lievelingsvak als een

kloek de pas uit het ei gekomen kuikens. Wanneer de Wetgever in *Stbl.* 1855 No. 79 de draagwijdte van de toepasselijkheid van de adat schijnt te verminderen door ook de vreemde Inlanders op Java en Madoera onder zekere omstandigheden, zij het ook omnium consensu ten onrechte, aan het Europeesche recht te onderwerpen, dan is de verontwaardiging van Z.H.Gel. over dit „gedrochtelijk voorschrift" (blz. 58) veel grooter dan bij de rampzalige slachtoffers van deze wetsbepaling zelve, die gering in aantal zijnde vermoedelijk slechts bij hooge uitzondering, zeer waarschijnlijk zelfs nooit, iets van deze verdringing van hun adat hebben bemerkt.

Tot welk een geheel verkeerde waardeering van feiten en personen de overdreven adatappreciatie van Z.H.Gel. aanleiding geeft, komt het best daar uit, waar Z.H.Gel. *de leer van den Islam met afwijkingen* behandelt. Niet dat ik daarvoor wensch op te komen. Slechts weinigen zullen haar thans nog verdedigen na de werken van Snouck Hurgronje en Nederburgh? Zij heeft zeer zeker op de studie der adat een slechten invloed uitgeoefend, haar op slot gehouden, zooals ZHGel. zegt (blz. 15), maar men moet haar niet harder veroordeelen dan zij verdient, noch aan haar gevolgen toeschrijven die zij niet teweeg gebracht heeft.

Vooreerst schijnt mij de afkeuring die Warren Hastings de grondvester van het Britsch-Indische rechtswezen van ZHGel. ondervindt, niet geheel en al billijk te zijn. Terwijl tevoren op de Inlanders in Britsch-Indië, voorzoover zij voor den Engelschen gouvernementsrechter terecht stonden, het Engelsche recht werd toegepast, zoo heeft Hastings bij de uitbreiding der Engelsche rechtspraak over een groot deel der Inlandsche bevolking van Bengalen in 1772, *voor het eerst* bepaald, dat in zekere civiele zaken op de Mohammedanen de wetten en gewoonten der Mohammedanen, en op de Hindoes de wetten en gewoonten der Hindoes toegepast zouden worden. Dat recht nu meende hij, zij het ook ten onrechte, in den Koran en in de Hindoewetboeken te kunnen vinden. De bedoeling was aan de Inlanders hun *eigen* recht te laten. Om die reden verdient Hastings vooral van een voorstander van het speciale recht van den Inlander eerder lof dan blaam, en moet hem de fout dat hij niet precies wist waar hij dat recht had te zoeken niet zoo zwaar worden aangerekend [1]).

Ook schijnt de regeling van Hastings in geenen deele een toepassing te zijn van eenigen door hem gehuldigden algemeenen regel, als zou het recht den godsdienst volgen. Hij zelf schijnt aan anderen dan Mohammedanen en Hindoes niet gedacht te hebben. Slechts voor dezen was het verband tusschen recht en godsdienst groot genoeg om tot bovengenoemd voorschrift te leiden. Het werd dan ook niet uitgebreid tot

[1]) „Adatrecht", blz. 17, 18 en 121. Ilbert, „The government of India", ed. 1907, blz. 32, 324 en 325. Wilson, „Anglo-Muhammadan law", blz. 40 de noot, 42 en 43.

Armeensche Christenen, Parsis, Sikhs, Boeddhisten uit Burma en Joden. Dezen werden, zoo deelt Ilbert ons mede (blz. 329), overeenkomstig den geest van den regel van Hastings in het bezit van hun eigen familierecht gelaten, voorzoover het Engelsche recht niet op hun toepasselijk verklaard werd. Het zou nog wel een eeuw duren voordat op de Hastingsche bepalingen door inductie een ook voor andere godsdiensten geldende leer zou worden opgebouwd; voor Christenen is deze overigens in 1892 al door mij bestreden. Als leer was zij niet meer houdbaar, toen door den voortgang der wetenschap aangetoond werd, dat zij op onjuiste waarneming der feiten gegrond was.

Niet geheel juist schijnt ook de meening van Z.H.Gel. te zijn dat die leer eerst in 1848 zijn intrede bij ons heeft gedaan (blz. 19). Wij leefden in genoemd jaar wel in de periode der door Z.H.Gel. zoo scherp gecritiseerde doctrinaire rechtsbeoefening, maar aan deze hebben wij die leer niet te danken. Vooreerst is het de vraag of het wel juist is om te beweren, dat de O.-I. Comp. zich van deze prejudice heeft vrij gehouden (blz. 16). Zij stelde in hare adatcodificaties van de achttiende eeuw het recht op zooals zij het vond, zonder een desbewuste onderscheiding te maken tusschen uitheemsche en inheemsche bestanddeelen, en dat aan de eerstgenoemde geen groote plaats is ingeruimd, is m. i. slechts het gevolg daarvan dat dit bijv. in Makassar toen nog niet zulk een omvang had gekregen als in den loop der negentiende eeuw. Toen men ging vragen welke de bron was van de op Java gevolgd wordende gewoonten, sloot men zich nog in het laatst der achttiende eeuw aan bij de Hastingsche stelling, dat op de Mohammedanen krachtens hun godsdienst de Koran toepasselijk is [1]). Uit niets blijkt echter, dat dit de toepassing zou zijn van eene algemeene leer volgens welke het recht den godsdienst zou volgen. Ontwijfelbaar kennen wij de Hastingsche theorie al uit den tijd van Raffles, die haar, wat ook al heel begrijpelijk is, uit Britsch-Indië overbracht [2]), terwijl het ook zeer de vraag is of aan de woorden: „om onderhouden te worden, daar en zoo het behoort", voorkomende aan het slot van den considerans van het Compendium van Freijer, de door Z.H.Gel. toegeschreven beteekenis mag worden gehecht (blz. 17), dat daardoor geen stukje inheemsch recht wordt verdrongen. Men schijnt aan deze reeds in de resolutie van 1760 voorkomende woorden niet meer dan eene aanduiding te mogen zien, dat deze bepalingen niet op een ieder toepasselijk waren, en in geen geval een desbewuste handhaving van op dit onderwerp betrekkelijke afwijkende adat. Het klopte nu eenmaal met de ideeën

[1]) D. v. Hogendorp, „Bericht van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indiën", 1799, blz. 23.

[2]) „History of Java", I, blz. 277. Verder Crawfurd, „De Indische Archipel", III, blz. 49.

van Z.H.Gel. dat die leer van den Islam met afwijkingen het gevolg moest zijn van de doctrinaire juristerij van het midden der vorige eeuw, en in dien gedachtengang scheen Z.H.Gel. geen onbevangen blik te hebben voor het nuchtere feit dat die leer facto al gedurende meer dan een halve eeuw werd toegepast.

De overdreven veroordeeling, welke deze leer van den kant van Z.H.Gel. ondervindt, heeft het gevolg, dat Z.H.Gel. omtrent het adviseurschap bij den gouvernementsrechter eene gansch verkeerde opvatting heeft, waardoor Z.H.Gel. in de bestaande bepalingen op dit punt een aanranding van de adat meent te zien, waarover den wetgever geducht de les gelezen wordt (blz. 29). Z.H.Gel. laat deze instelling gelijk met de theorie van den Islam met afwijkingen ten onrechte in 1848 geboren worden, brengt tusschen deze twee een in werkelijkheid niet bestaand verband, en meent dat die adviseur, die bij Mohammedanen altijd een Moh. priester is en dus steeds met Mohammedaansch recht voor den dag komt, er is om den rechter omtrent het Inlandsche recht in zijn vollen omvang in te lichten, zoodat hij door zijn advies dus de adat verdringt door Moslemsch recht. Daargelaten nu nog dat Z.H.Gel. blijkbaar niet weet, dat het advies van den Moh. priester in de praktijk geen of weinig invloed op de rechtspraak uitoefent, zoo blijkt uit de geschiedenis van deze instelling duidelijk, dat die adviseur er juist zit om het tekort aan rechtskennis van de *uitheemsche* bestanddeelen van den landraad aan te vullen. Om aangaande het inheemsche recht adviezen te geven, is hij niet noodig, want daarvoor zitten in den landraad twee Inlandsche leden, die anders overbodig zouden zijn. Er blijkt dus voor het van „schrijver op schrijver nagebauwde afkappen van de rechterhand" (Adatrecht, blz. 31) zooals Z.H.Gel. dat noemt, dan ook meer reden te zijn dan voor het gedachteloos napraten van den „meester" door zijn volgeling Mr. van Ossenbruggen [1]).

Na al het gehak op den wetgever, omdat die deze instelling volgens Z.H.Gel. niet tot haar recht laat komen, is eenige verwondering niet misplaatst, wanneer wij Z.H.Gel. later op eene vergadering van het Indisch Genootschap [2]) over deze instelling, die hij blijkens de groote aandacht die hij er aan wijdt, van zoo vreeselijk veel belang acht, hooren spreken als van „die zotte inzetting van den Mohammedaanschen adviseur" die waar wij haar invoerden, maar moet worden afgeschaft, en die buiten Java en Atjeh" niet anders is dan een door niemand verlangd 'paskwil". Voorwaar: „les extrêmes se touchent".

Mijne boven reeds vermelde bewering [3]) als zou volgens Prof. van

---

[1]) Mr. van Ossenbruggen, „De algemeene leerstukken van strafrecht", blz. 234.
[2]) Vergadering van 27 November 1908, blz. 14 van het Verslag.
[3]) *De Ind. Gids*, 1909, I, blz. 433 e. v.

Vollenhoven die adviseur dateeren van 1848, heeft wederspraak gevonden in een bijvoegsel van de derde aflevering van „Het adatrecht", welke hier niet onbeantwoord mag worden gelaten, vooral ook omdat hier duidelijk blijkt dat door de overdreven adatappreciatie en door maar alles uitsluitend in verband met adat of adataanrandingen te beoordeelen, het historische onderzoek van het recht op den achtergrond wordt gedrongen.

Dat Prof. v. V. meende dat die adviseur van 1848 zou dateeren, verwonderde mij indertijd zeer, maar nog meer werd ik getroffen door zijne ontkentenis dat dit in zijn boek gezegd wordt (aanm. 1). Ik wil de verklaring van Z.H.Gel., dat hij wel beter wist dadelijk accepteeren. maar het ware dan wenschelijk geweest dat Z.H.Gel. in zijn boek niet juist het omgekeerde had gezegd. De bewering van Z.H.Gel. dat op blz. 29 Adatrecht alleen gezegd wordt, dat de *„regeling"* van dat adviseurschap van 1848 dagteekent, schijnt mij meer spitsvondig dan juist, want het onderwerp was te voren niet één maar wel acht keer op in hoofdzaak overeenkomstige wijze geregeld in verschillende verordeningen op blz. 440 en 442 van mijn bovengenoemd opstel vermeld. Als Z.H.Gel. verder meent dat ook ik zou denken dat die „regeling" van 1848 zou dateeren, dan moet ik daar ten sterkste tegen protesteeren. Ik schreef op blz. 445 slechts dat men „in 1848 omtrent het hooren van den adviseur eene *algemeene bepaling* in art. 7 R. O. heeft opgenomen", hetwelk geheel iets anders is. Het spraakgebruik verzet zich ook tegen deze volgens Z.H.Gel. zoo „onschuldige" woorden, want men zal nimmer zeggen dat bijv. de regeling van ons parlementaire stelsel van 1887 dateert. Het verwijt op blz. 31 [1]), dat „de wetgever van 1848 een zoo verkeerden adviseur *uitkoos*", is dan ook moeilijk vereenigbaar met de omstandigheid dat diezelfde adviseur er al een halve eeuw was. Adatrecht blz. 49 is nog veel duidelijker. Daar wordt het volgende gezegd. „De wetgeving van 1 Mei 1848 *handhaafde* dezen toestand (nl. het adatstrafrecht) in artikel 25 algemeene bepalingen, *stelde* bij artikel 7 rechterlijke organisatie een adviseur ook voor dit toe te passen adatstrafrecht in", enz. Wanneer nu Z.H.Gel. die zeker niet over een te kleine copia verborum heeft te klagen, en er desnoods nieuwe — soms zelfs heele goede — bijfabriceert, hier het woord „handhaven" gebruikt in tegenstelling met „instellen", dan schijnt men deze toch niet als synoniem te moeten aanmerken.

Dat geboortejaar 1848 past trouwens wonderwel in het geheel systeem omtrent de juistheid waarvan men moet twijfelen. De gedachtengang van hoofdstuk II handelende over de bestanddeelen van het adatrecht is deze, dat de Hastingsche theorie eerst in 1848 is overgenomen.

---

[1]) Vgl. ook: „Geen juristenrecht voor den Inlander", in *Onze Eeuw*, 1906, blz. 26 van den overdruk.

sedert welk jaar de fout in nieuwe vormen is teruggekeerd (blz. 19), dat deze voorstellingswijze practisch niet te rechtvaardigen is (blz. 19 e.v.), en de godsdienstige wet slechts een louter secundaire beteekenis voor het adatrecht heeft (blz. 22), zooals in het bijzonder blijkt ten aanzien van de Christen-Inlanders (blz. 23 e.v.). Op blz. 28 en 29 wordt gewezen op onderscheidene terreinen waar men de waardeloosheid van het godsdienstige recht heeft moeten erkennen. En nu volgt daarop de mededeeling dat deze „alle helaas weder uitgewogen worden door de *concessie die aan de valsche voorstelling* gedaan is door de *regeling* van het adviseurschap bij den gouvernementsrechter, *een regeling die al van 1 Mei 1848 dateert, doch tot op heden haar euvelen invloed oefent*". Indien Z.H.Gel. er op bedacht was geweest, dat dat adviseurschap al jaren lang te voren bestond, dan zou een logisch denker als hij daarin nimmer een concessie hebben kunnen zien van een valsche voorstelling van 1848, en dan zou hij dat instituut daarmede niet in verband hebben gebracht, en beoordeeld.

De grondfout zit m. i. minder in hetgeen Z.H.Gel. omtrent dat adviseurschap mededeelt, want toen zat Z.H.Gel. al om zoo te zeggen in den verkeerden trein [1]), maar wel in de omstandigheid dat ZHGel. meent dat de theorie van den Islam met afwijkingen van 1848 dateert.

In den minder juisten gedachtengang van Z.H.Gel. is 1848 als geboortejaar van den adviseur zeer natuurlijk, zoo niet van zelf sprekend, en kan zijn taak dan ook geen andere zijn dan die van raadgever over het Inlandsche recht in zijn ganschen omvang, juist zooals Z.H.Gel. hem opvat. Het karakter van deze instelling is uit de wetgeving van 1848 echter niet op te sporen, daarvoor is de door mij gevolgde historische methode de eenig juiste.

Als Z.H.Gel. verder tegenwerpt, dat op blz. 49 de voornaamste artikelen over dien adviseur worden geciteerd, dan heeft dat weinig waarde, omdat daar niet over den adviseur, wel over een geheel ander onderwerp, nl. het adatstrafrecht gehandeld wordt, te minder nu Z.H.Gel. op blz. 29 waar die adviseur behandeld wordt, wel tal van latere Staatsbladen citeert, maar over de bepalingen van vóór 1848 zwijgt, terwijl uit den aanhef van het hoofdstuk blijkt, dat het niet tot het recht van ná 1848 beperkt is. Het eenige wat uit het citeeren van genoemd artikel blijkt, is dat Z.H.Gel. het blijkbaar niet met de bladzijden over den adviseur vergeleken heeft, en het eene deel van het boek dus in strijd is met het andere, iets wat in deze niet te ontgaan *was*. Die strijd komt zelfs meer voor. Op diezelfde bladzijde 49 wordt

---

[1]) Wat Z.H.Gel. niet eens bemerkte, toen zijne opvatting hem tot de niet ontwijkbare gevolgtrekking ging leiden, dat er in art. 7 R.O. ten onrechte niet gedacht is aan een adviseur voor Christen-Arabieren, een bevolkingsgroep, die te voren nog niet ontdekt was geworden.

ook van Stbl. 1825 No. 42 gerept, waar de term „godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken" al bijna ongewijzigd voorkomt, terwijl men uit blz. 19 zou moeten opmaken, dat die uitdrukking volgens Z.H.Gel. eerst van 1848 dateert. Ter verdediging van zijn beweren, dat er in 1819 en 1829 geen tegenstelling gemaakt werd tusschen de adviezen van den djaksa en die van den panghoeloe, beroept Z.H.Gel. zich aan het slot van aanmerking 5 op mijn opstel op de Hindoesche en Mohammedaansche adviseurs van Hastings, maar hoe is dat dan te verklaren met de door Z.H.Gel. verdedigde stelling dat die Hastingsche theorieën eerst in 1848 door ons zijn overgenomen? Voorwaar het tweede hoofdstuk van „Het Adatrecht" is zeker niet het beste van het boek; de overschatting van de adat heeft daar eene goede kritiek op de inderdaad verwerpelijke leer van den Islam met afwijkingen onmogelijk gemaakt en tot tastbare onjuistheden geleid.

Hoeksteen van mijn betoog is, zooals Z.H.Gel. terecht opmerkt, de omstandigheid dat de landraad evenals elk ander rechtscollege in normale gevallen van het recht voldoende op de hoogte moet geacht worden te zijn, zoo niet dan neme men andere personen, en dat voor het geval van een hier meer daar minder voorkomende uitzondering voorlichting van deskundigen noodig is. Dat is, mij dunkt eenvoudig en van zelf sprekend. Indien de theorie van Z.H.Gel. juist ware dan had men den Mohammedaanschen priester tot lid van den landraad moeten maken, en de Inlandsche hoofden tot adviseurs, maar daar heeft niemand ooit aan gedacht, integendeel, men maakte den Moh. priester juist tot adviseur, omdat men hem niet als lid wilde hebben en gaf hem, omdat hij te voren rechter was geweest een vaste plaats in de rechtbank, zonder te bedenken dat hem die eigenlijk niet toekwam. Uit de door mij opgehaalde geschiedenis blijkt het aanvullend karakter van het adviseurschap duidelijk, terwijl het in elk geval voor zoover de buitenbezittingen betreft absoluut niets met de theorie van den Islam met afwijkingen te maken kan hebben, omdat het daar bijna altijd Chineezen gold.

Vooral voor Java schijnt mij zijn geboorte uit de aldaar inheemsche priesterrechtspraak meer natuurlijk en voor de hand liggend, dan uit de wel wat erg snel overgehuppelde Hastingsche adviseurs, waaraan de Javaansche priesterrechtspraak in elk geval toch anterieur is.

Een historisch onderzoek van het adviseurschap heeft zijn karakter en ook zijn fouten verklaard, waarover ik ronduit gezegd geen gevestigd oordeel had, toen ik aan het onderwerp begon. Met de leer van den Islam met afwijkingen, al kwam die niet alleen in alle andere koloniën op deze aarde (aanm. 6) maar ook bij de ten onder gaande bewoners van Mars voor, heb ik geen enkel verband gevonden. Niet daar ligt de verklaring, wel daarentegen in de oud-Javaansche adatrechtspleging, waaraan niet de theorieën van de ethnologisch-juridische

school — want ik meen mij aan een dergelijk anachronisme niet schuldig te hebben gemaakt — maar wel een zekere scheiding tusschen wereldlijk en geestelijk recht bekend was, welke tot een dualisme in rechtspraak, door de djaksa's als de wereldlijke en de priesters als de geestelijke rechters, geleid had, waarvan wij in de Pepakem Tjarbon en bij Raffles lezen, en die op de regelingen van Daendels en zijn opvolgers van invloed moet zijn geweest (aanm. 5). Daarom is ook de eedformule van den djaksa en den panghoeloe gelijk, dateert die niet van 1819 (aanm. 7), maar van Raffles' tijd, want die twee hadden volgens Raffles in het oud-Javaansche recht precies dezelfde functies, werkten vermoedelijk samen aan het onderzoek mede, en traden afzonderlijk slechts naar voren, wanneer hunne niet scherp afgescheiden functies dit eischten. Voor hen wier adatwaardeering hun niet belet een onbevangen oordeel over deze zaak te hebben, schijnt hier de geschiedenis eene zeer wel aannemelijke verklaring te geven.

Als proef op de som meende ik mij te kunnen beroepen op Stbl. 1867 No. 10, volgens hetwelk in gedingen tegen regenten en dergelijken het gevoelen zal moeten worden ingewonnen niet alleen van den voor Mohammedanen aangewezen adviseur, *maar ook* van twee Inlandsche hoofden, wier laatste advies niet noodig zou zijn indien de Moh. adviseur er was voor het Inlandsche recht in zijn ganschen omvang. Het door Z.H.Gel. hiertegen aangevoerde argument (aanm. 9) als zoude noch in Stbl. 1867 No. 10 noch in Art. 131 R. O. op een advies over het toe te passen *recht* worden gezinspeeld, schijnt mij meer spitsvondig dan gelukkig gekozen, want het geeft aanleiding tot de door Z.H.Gel. niet beantwoorde vraag, waartoe die menschen er dan *wel* zitten, immers, voor „spek en boonen" zullen zij er wel niet bij behoeven te zijn. Of mogen zij wel een advies geven en dit niet op eenig *recht* gronden, dus zoo maar ins blaue hinein? En wanneer Z.H.Gel. naar de wordingsgeschiedenis verwijst ter verdediging van zijn beweren dat die Inlandsche hoofden hier het gemis van den djaksa moeten vergoeden, dan ga ik nog verder en sla den oervorm van genoemde bepaling na in Stbl. 1829 No. 98, waar de adviezen van den hoofddjaksa en den hoofdpanghoeloe ons weer wijzen op het dualisme in de oud-Javaansche rechtspleging, zooals we dat bij Raffles en in de Pepakem vinden, en dan is het niet twijfelachtig, dat die hoofddjaksa (later de Inlandsche hoofden) er zit voor het wereldlijke recht, de „drigama", en de hoofdpanghoeloe voor het geestelijke recht, de agama, al was dat oorspronkelijk geen Mohammedaansch- maar Hindoe-recht [1]).

---

[1]) Naar aanleiding van aanm. 10 nog het volgende: Ik blijf bij mijn bewering dat de landraadleden in het algemeen en behoudens uitzonderingen voldoende van de adat van de streek waar zij geboren zijn of sedert

Met het oog op het gezag, dat Z.H.Gel. heeft, en daar geen ander dat tot heden openlijk heeft gedaan, oordeelde de schrijver dezes het als zijn plicht op het een en ander de aandacht te vestigen. Het is niet gemakkelijk een boek als „Het adatrecht van Nederlandsch-Indië" te beoordeelen, men gevoelt de eenzijdige onderlaag wel, maar door het groot aantal geraadpleegde bronnen is het niet gemakkelijk deze bloot te leggen. Als bron moet het met zeer veel behoedzaamheid gebruikt worden. Dezelfde stof zagen wij zoo gaarne in minder polemieken geest, en vooral minder eenzijdig behandeld. De waarde van het werk zou er zeker veel grooter door zijn geworden. Want wie zou niet met het hoofddenkbeeld van Z.H.Gel. „verdediging van de adat tegen verdringing" instemmen, mits die adat maar goed te keuren en te behouden, de verdringingsplannen maar af te keuren en geen noodzakelijke verbetering van het recht zijn?

Grootsch is zeker het doel van de ethnologisch-juridische richting waarvan Z.H.Gel. zulk een voorstander is. Schoon is het om door studie en opsporing van het volksrecht tot de ontdekking te willen komen van het ontwikkelingsverloop van het recht, maar hoeveel enthousiasme men ook voor zijn levensstudie moge hebben, men verlieze daardoor niet zijn onbevangen kritischen blik en zelfcontrôle, die hier nog meer noodig zijn dan elders (Adatrecht, blz. 74).

Overdreven en daardoor onbillijk is ook het oordeel van Z.H.Gel. over ons Indische rechterlijke ambtenaren, over wie Z.H.Gel. niet altijd op vriendelijke wijze, noch altijd om gegronde redenen den staf breekt (Adatrecht, blz. 70, 89, 98 en 100), omdat wij aan de studie der adat niet meer tijd besteed hebben. Voorwaar, niemand zal ontkennen dat wij niet wat meer daarvoor hadden kunnen doen. Mr. Nederburgh had hier vóór hem reeds op gewezen [1]), maar deze deed ten minste recht wedervaren aan de omstandigheden, die daarvan de oorzaak waren geweest, en ten gevolge waarvan zelfs Z.H.Gel.,

---

langen tijd vertoeven op de hoogte zijn. Van de behandeling die zij van den voorzitter ondervinden, hangt voor een groot deel af of deze daarvan iets bemerkt of niet; op Java is het veel moeilijker dan in de buitenbezittingen er iets uit te krijgen. Gemakzucht of andere redenen doen hun in den regel hun medemerking aan de rechtspraak tot het hoogst noodige beperken. Dat men met een lid dat wel wat weet en wat wil zeggen niet altijd tot een resultaat komt, is daaraan toe te schrijven dat zij vaak wel weten of het ja of neen is, maar niet zuiver weten te definieeren *waarom*. Zie b.v. mijn meeningsverschil met Prof. C. A. ten aanzien van de verdeeling der goederen bij een der soorten van echtscheiding in de Minahassa (*Ind. Gids* 1904, blz. 1042 en 1043) en zijne Regeling, I, eerste stuk, bl. 79, waar over de feiten geenerlei verschil is, maar wel over den rechtsgrond daarvan.

[1]) Mr. Nederburgh, „Eenheid en meerheid van recht". „Recht in Indië", deel 79, blz. 585. Zie hierover ook zijne beoordeeling van aflevering 2 van „Het Adatrecht" in het „Rechtsgeleerd Magazijn", 1908.

indien hij rechterlijk ambtenaar was geworden, zeer waarschijnlijk in hetzelfde euvel zou zijn vervallen.

Het ware wenschelijk dat Z.H.Gel., vóórdat hij zulk een kritiek uitoefende zelf eens voorzitter van een drukken landraad op Java was geweest met een griffier die geen behoorlijk Nederlandsch kent, zoodat hij zelfs de taalfouten uit de processtukken moet halen, met genoeg geweten om zich niet van de zaken af te maken, met achterstand vóór zich, met een lastigen revisierechter achter zich en een gevangenis vol preventieven in de buurt. Onder zulke omstandigheden — en daar verkeeren op Java de meesten onder — zou een landraadvoorzitter van weinig plichtsbesef blijk geven, wanneer hij in plaats van de strafzaken af te doen zich aan adatonderzoekingen en het publiceeren der resultaten daarvan, ging overgeven. Indien Z.H.Gel. onder deze omstandigheden zonder zijn ambtelijke werkzaamheden te kort te doen den tijd had gevonden om zooals nu het initiatief te nemen tot de studie van de adat in een andere richting dan tot dusver, dan had Z.H.Gel. pas het recht gehad ons te verwijten, dat wij in deze te kort geschoten zijn. Thans doet Z.H.Gel. ons meermalen denken aan den rijkaard, die een armen drommel de les leest omdat die honger hebbende een stukje brood gestolen heeft. Bijna allen, ook de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, die iets voor de adat gedaan hebben waren daartoe door bijzondere omstandigheden in staat, in normale gevallen — het moge wellicht niet te verdedigen zijn maar het is waarheid — is daarvoor ten gevolge van drukke ambtelijke bezigheden slechts bij groote uitzondering tijd.

Te minder is er reden om ons daarover zoo lastig te vallen nu Z.H.Gel. zelf komt verklaren, dat de studie van de adat tot dusver „op slot" is gehouden (blz. 15), iets wat volkomen terecht opgemerkt is, doch wat onze geringe neiging tot adatstudiën zeer in de hand gewerkt heeft, en dus tot een milder oordeel had moeten leiden. Er moet hier dan ook de aandacht op gevestigd worden, dat de aanstaande Indische rechterlijke ambtenaren indertijd aan de Leidsche academie door de voorgangers van Z.H.Gel. in dit opzicht op een gansch verkeerden weg zijn geleid geworden. Als Z.H.Gel. opmerkt dat wijlen Prof. v. d. Lith in 1882 al de leer van den Islam met afwijkingen bevocht (blz. 70) en klaagde over de weinige jurisprudentie over de adat (blz. 97), dan had diezelfde geleerde ons op zijn colleges aan de universiteit niet op een driejarig dictaat over het Mohammedaansche recht moeten tracteeren vol allerlei Arabische namen en andere geleerdheid waar wij nooit iets aan gehad hebben, maar dan was hij de aangewezen persoon geweest om het onderwijs, dat Z.H.Gel. N. B. zelf wist dat verkeerd was, te verbeteren. Wij endosseeren daarom de verwijten van Prof. van Vollenhoven voor een niet gering deel aan zijn hooggeleerden voorganger, wiens aansprakelijkheid voor de gevolgen van zijn

onderwijs niet op zijn leerlingen mogen worden overgebracht. Als men daar nog bij bedenkt dat Prof. Wilken indertijd eveneens een driejarig dictaat over ethnografie gaf, waar de beschrijving der rechtsgewoonten der Inlanders door de veelheid der niet altijd even belangrijke stof (sieraden en kleeding, wapenen, woningen en huisraad, taal, ziekten) van zelf in verdrukking kwam, dan kan men begrijpen hoeveel onnutte zaken aan de Leidsche universiteit onderwezen werden. Daarentegen werd juist niet onderwezen wat wij wel noodig hadden, nl. de verschilpunten van de Nederlandsche en de Ned. Indische wetboeken, terwijl ook aan de procedure voor de Inlandsche reehtbanken geenerlei aandacht werd geschonken. Wij hadden als aanstaande rechters dan ook bij onze benoeming tot Indisch rechterlijk ambtenaar niet de minste notie van de procedure die wij de beste jaren van ons leven zouden toepassen, en stonden na de aanvaarding van onze betrekking van substituut-griffier van een landraad als een kat in een vreemd pakhuis te kijken. De volle aandacht viel bij de indiensttreding dus al dadelijk op de staatsbladbepalingen, waardoor men al direct van adatstudiën werd afgeleid om daar niet dan bij uitzondering op terug te komen, wanneer toevallig de aard van de betrekking of andere oorzaken daarheen leidden. Verkeerd onderwijs aan de Leidsche academie leidde de meesten in een verkeerde richting, en drukke werkzaamheden gepaard met klimaats- en andere Indische invloeden maakten het niet gemakkelijk die te verlaten. Dat een en ander sedert verbeterd is, is zeker een groote verdienste van Z.H.Gel. maar dat geeft hem nog niet het recht alle gevolgen daarvan voor onze rekening te brengen, en het aandeel dat het onderwijs aan de Leidsche academie daaraan gehad heeft, over het hoofd te zien.

Als men moet toegeven dat vooral ten gevolge van verkeerd onderwijs aan adatstudie te weinig is gedaan, dan spreekt het van zelf dat de terugslag daarvan in de praktijk zichtbaar moet zijn; toch schijnen de verwijten van Z.H.Gel. ook hier niet van eenzijdigheid en overdrevenheid vrij te zijn.

In de eerste plaats kan hier gewezen worden op hetgeen Z.H.Gel. zegt over de bewering dat er in zoovele gevallen geen adat is [1]). Dit zou grammatikaal feitelijk niets anders beteekenen, dan dat de Inlanders zich in hunne betrekkingen tot elkander absoluut niet richten naar bepaalde gedragsregelen, en dat heeft zeker niemand daarmede bedoeld, en het wordt ook gelogenstraft door de door Z.H.Gel. vermelde getuigenis (Adatrecht, blz. 100) dat „die ontbrekende adat van dorp tot dorp wisselt — en dus bestaat". Het antwoord wat er dan wel wel mede bedoeld wordt, ligt opgesloten in de opmerking van

---

1) Miskenningen van het adatrecht, blz. 68 e. v. Adatrecht, blz. 98 en 100.

Z.H.Gel. [1]) dat men over adatrecht in de buitenbezittingen wel te spreken is en niet over dat van Java. Wat is toch het geval? In de buitenbezittingen zijn vele adats die zóóveel van onze begrippen over de inrichting van de maatschappij verschillen, dat zij sterk in het oog vallen, en nu is het eigenaardig dat met de woorden: „er is geen adat" in den regel bedoeld wordt, dat er geen Inlandsche rechtsgewoonten zijn die op in het oog loopende wijze van de onze verschillen. Vandaar dan ook dat men sprekende over — daargelaten of dit spraakgebruik al of niet goed is — Inlandsche overeenkomsten, daarmede uitsluitend bedoelt die overeenkomsten die niet in ons recht voorkomen, dan wel daarvan ingrijpend verschillen. Koop en verkoop zal niemand een Inlandsche overeenkomst noemen, maar wel de deelbouw, het djoewalgade, de adoptie (Minahassa) enz. Daar deze zin van de woorden: „er is geen adat" blijkens zijn voorlezing over de Javaansche adat aan Z.H.Gel. niet onbekend is, zoo schijnt de vraag wel gewettigd waarom dan door Z.H.Gel. tegen deze bewering met zooveel geweld wordt te velde getrokken; het feit dat er in enkele gevallen ten onrechte beweerd wordt dat er geen adat zou zijn, terwijl er wel een regel door het landsgewoonterecht gegeven wordt, schijnt voor een dergelijken aanval geen voldoende grond te zijn.

Daarbij komt nog dat Z.H.Gel. van de Indische landraadpraktijk geen juiste gegevens heeft gekregen. Dat wij landraadpresidenten bij het beslissen van geschillen steeds gaan onderzoeken of wij met een zakelijke dan wel met een persoonlijke actie hebben te maken, of het een absoluut dan wel een relatief recht is dat gehandhaafd moet worden enz. [2]) is dan ook geheel bezijden de werkelijkheid. Wij hebben wel wat anders te doen dan ons met dergelijke geleerdheid op te houden, en dat wij er zelfs het Romeinsche recht bijhalen, hoor ik van Z.H.Gel. voor het eerst. De ethnologische rechtsbeoefenaar Post moge blijkens zijn door Z.H.Gel. aangehaald werk zulke onpraktische vergelijkingen behoeven, wij Indische juristen gaan heusch zoo ver niet. Evenmin staan wij steeds met ons burgerlijk wetboek klaar, — ik zelf heb het gedurende een bijna vierjarig voorzitterschap van den nagenoeg alleen met civiele zaken belasten landraad te Menado bijna nimmer geraadpleegd, had het in den regel zelfs niet eens bij mij, en was zelfs hard op weg het aan de academie geleerde Europeesche recht te vergeten. En dat wij „in vloeiend Europeanen-maleisch uit den djaksa (trachten) te krijgen, welke bezitsacties hun adatrecht kent: een réintegrande? een unde vi?", of dat wij zouden vragen: „ware dit een zaak voor mijn residentiegerecht, dan zou ik artikel X van

---

[1]) Miskenningen enz., blz. 67.

[2]) Adatrecht, bl. 81 en 195. Miskenningen, blz. 49.

het burgerlijk wetboek toepassèn; hoe luidt dat artikel in de adat?" [1]), dat is eene beschrijving van zaken, die een treffend bewijs is van de grif verkeerde voorstelling die Z.H.Gel. van de landraadrechtspraak heeft, en die men Z.H.Gel. op de mouw heeft kunnen spelden, omdat wij Indische juristen bij Z.H.Gel. nu eenmaal in het teeken der non-valeurs staan, en het aan Z.H.Gel. blijkbaar niet mogelijk is in deze een onbevooroordeeld standpunt in te nemen.

Men begrijpe mij wel. Het is natuurlijk best mogelijk dat er landraadpresidenten zijn die rechtspreken zooals Z.H.Gel. dat voorstelt [2]), maar waar het hier om gaat, is of een rechtspraak als Z.H.Gel. gelieft af te schilderen inzonderheid bij landraden waar vele civiele zaken voorkomen, *regel* is, en dat wordt dezerzijds beslist ontkend. De rechtspraak in civiele zaken is in het algemeen er eene ex bono et aequo, zooals Z.H.Gel. al in het boek van Mr. Immink over de rechterlijke organisatie had kunnen lezen. Men zou er kunnen bijvoegen: naar adatlijnen. Juist het gemis aan bepaalde regelen doet hier elk bijzonder geval afzonderlijk beslissen naar het individueele gevoel van rechtvaardigheid in verband met de wetten der logica en met de weinige positieve regels die de adat verschaft. Ook met de lijdelijkheid is het niet zoo slecht gesteld als Z.H.Gel wel meent. Bij de Inlandsche rechtbanken is dat alles behalve een dogma, en bij de residentiegerechten heeft de regeling van 1901 dat beginsel niet weinig ondermijnd [3]). Van eenig alarmgeroep zooals Z.H.Gel. in zijn overdreven vrees voor Europeesch recht veronderstelt [4]), zal dan ook geen kwestie zijn wanneer de wetgever dat dogma waarvan de luister ook in Nederland aan het tanen is, geheel overboord zal gooien.

In verband met het behandelde verwijt aan het adres der Indische rechterlijke ambtenaren, dat zij zoo weinig aan adat-onderzoek hebben gedaan, moet er op gewezen worden, dat zoodanig onderzoek niet altijd even gemakkelijk is, en dat vooral op Java de positie van landraadvoorzitter daarvoor eerder een beletsel is dan een hulpmiddel. Niet ieder vindt zooals de gewezen Menadosche landraadvoorzitter Prof. Carp. Alting een stapel onuitgegeven rapporten van Inlandsche hoofden klaar liggen, die maar op een bewerker wachten om een

---

1) Miskenningen, blz. 57 en 78.

2) De gepubliceerde jurisprudentie is te gering, dan dat men daarop een algemeen oordeel kan gronden. Z.H.Gel. klaagt zelf steen en been over de weinige adatjurisprudentie (Adatrecht, blz. 97 e. v.), wat ZHGel. niet belet om elders (blz. 27) het aantal vonnissen waarin de leer van den Islam met afwijkingen gehuldigd wordt „legio" te noemen.

3) Zie mijn commentaar op de Voorschriften omtrent de burgerlijke rechtspleging voor de residentiegerechten op Java en Madoera, inzonderheid ad art. 928, 939, 943 en 946.

4) Miskenningen, blz. 47.

rijken oogst te leveren [1]). Met betrekking tot het zeer ingewikkelde Ambonsche gewoonterecht in zake landbezit kan men niet dan met de grootste inspanning iets van de adat in niet dagelijks voorkomende gevallen te weten komen. Raadpleging der hoofden geeft niet altijd een goed resultaat, nu eens omdat zij het niet weten, dan weer omdat zij het niet willen zeggen, daar zij zelf er belang bij hebben. Het is zoo gemakkelijk niet het geldend gewoonterecht in het dagelijksche leven van den Inlander op te sporen, te vinden en het in regels te brengen!

De voor ons zoo weinig vleiende vrees van Z.H.Gel. (t. a. p. blz. 89) dat Indische juristen eigenlijk niet deugen voor adatonderzoek, vindt zijn treffende wederlegging in het onlangs uitgekomen verdienstelijke werk van Mr. Willinck over het Rechtsleven bij de Minangkabausche Maleijers, de eerste volledige rechtsstudie van een der Inlandsche volken van Ned.-Indië, waarin de jurische bouw van het Minangkabausche moederrecht duidelijk geschetst wordt, en elk matriarchaal rechtsinstituut met andere westersche of oostersche daarmede parallel loopende instellingen vergeleken wordt. Juist bij de behandeling door een jurist bleek nu dat mannen als Wilken en andere niet-juristen den waren aard van verschillende instellingen en rechtshandelingen niet begrepen hebben, en in meer dan een geval slechts de oppervlakte der dingen zagen.

Hebben wij hierboven de aandacht gewijd aan het oordeel van Z.H.Gel. over een leer die de ontwikkeling van de studie der rechtsgewoonten van den Inlander heeft tegengewerkt, en over hen die volgens Z.H.Gel. te weinig aan de adatstudie hebben gedaan, thans een enkel woord over de adatstudie van Z.H.Gel. zelf.

Niemand zal Z.H.Gel. euvel duiden dat hij veel voor zijn lievelingsvak gevoelt, omdat de studie daarvan wel niet altijd, maar dan toch vaak tot nieuwe ontdekkingen leidt, en ook zonder dat het bijeen brengen van gegevens over bepaalde reeds bekende rechtsinstellingen tot diepere kennis daarvan brengt. Het zou dan ook zeer onbillijk zijn wanneer men het nut hiervan niet inzag, noch wilde erkennen. Wat ook van zelf spreekt, is dat door die voortgezette studie der adat duidelijker dan voorheen blijkt, dat die zekere verschilpunten heeft met het Europeesche recht, immers, de Indische volken

---

[1]) Op deze aan bijna alle contrôle onttrokken bronnen had deze „werker uit eigen waarneming" (Adatrecht, blz. 70) wel wat meer de aandacht mogen vestigen. Zij zijn niet beperkt tot een schets, zooals Prof. v. Vollenhoven schijnt te meenen (blz. 83), maar zijn vrij uitvoerig. Op blz. 88, 100 en 112 van deel I, eerste stuk, wordt er ook nog gewag van gemaakt, maar omtrent hunne waarde als bron geeft de „Regeling" geen uitsluitsel. Wij hopen dat de onlangs opgerichte vereeniging voor het adatrecht deze bronnen voor ieder toegankelijk zal maken.

leven onder zoo geheel andere omstandigheden als wij Europeanen; vele hebben eene lagere, enkele een geheel andere beschaving, waarvan men den terugslag in hun recht moet kunnen zien. Zij moeten dus instellingen en opvattingen hebben die bij ons niet aangetroffen worden, maar daarmede is nog niet gezegd dat bij hun alles anders is dan bij ons, en dat beide rechten niet op bepaalde punten kunnen overeenkomen. Wordt nu aan sommige rechtsbeoefenaren verweten dat zij die Inlandsche adats willen dringen in het kader van ons Europeesch recht, in het andere uiterste vervalt Z.H.Gel., die een zeer sterke neiging schijnt te hebben in de adat iets bijzonders te zien in gevallen dat die in hoofdtrekken met het Europeesche recht overeenkomt.

Als voorbeeld kan men wijzen op de opvatting die Z.H.Gel. van koop en verkoop volgens de adat heeft [1]). Koop, ruil en schenking zijn volgens Z.H.Gel. voor den Inlander niet *overeenkomsten*, waarbij de een zich *verbindt* om een zaak te leveren en de ander zich verbindt om daarvoor den bedongen prijs te betalen (koop), of zich verbindt om ook van zijn kant een zaak te leveren (ruil), of de schenking aanneemt. Het zijn geen contracten over bezitrecht, waarbij men zich tot overdracht verplicht, neen, het zijn *wijzen van overdracht*, tegen een contant of niet contant betaalden prijs, een terstond of later gegeven voorwerp, of om niet.

Bij dit nieuwste snufje van adatjuristerij is Z.H.Gel. nog Inlandscher dan de Inlander zelf. Laatstgenoemde ziet alleen naar den buitenkant der dingen. Wanneer hij iets koopt is hij tevreden wanneer hij het goed ontvangt en behouden mag; in wat voor rechtsverhoudingen hij daarbij gestaan heeft tot den verkooper, daar denkt hij evenmin over als het dienstmeisje van Z.H.Gel. wanneer deze voor Mevrouw een boodschap heeft gedaan. Maar de bewering dat, omdat de Inlander bij zijn koop aan niets denkt, en niets ziet dan den uiterlijken kant der zaak, er ook niets meer gebeurd is dan het voor ieders oog waarneembare uiterlijke feit der overdracht, dat lijkt mij wel wat al te gewaagd. Het is zelfs de vraag of de kwestie wel specifiek Indisch is. Bij verreweg de meeste koopcontracten, ook in Nederland, vallen de consensus en de levering voor het uiterlijk vrijwel samen; men denke er maar eens aan wat er gebeurt wanneer men in een winkel contant koopt. In Indië is dat nog veel meer het geval, en dat de Inlander niet onderscheidt is eigenlijk ook alweer van zelf sprekend. Hij houdt zich evenmin als nagenoeg ieder die iets koopt bezig met de juridische bespiegelingen, en maakt dan ook geen verschil tusschen het tot stand komen van het contract en het gevolg geven aan de daaruit voortspruitende verplichting, maar daaruit volgt nog niet, dat deze twee zaken *niet te splitsen zijn*, wanneer men nauwkeurig nagaat

[1]) Adatrecht, blz. 200; Miskenningen, blz. 55.

wat er eigenlijk bij zoo'n koop en verkoop geschiedt. Toen de Romeinsche juristen hun systeem maakten, moeten zij precies hetzelfde gezien hebben, als nu door Z.H.Gel. als iets speciaal Inlandsch weder is ontdekt.

Tegen de leer van Z.H.Gel. is nog dit in te brengen, dat koop als wijze van overdracht toch een oorzaak moet hebben, want anders zal de eigenaar niet tot overdracht overgaan. Ook de Inlander sluit geen koopcontract zonder reden, al wordt die reden in het Romeinsche recht „causa" genoemd. En wanneer er een causa moet zijn, dan moet die causa anterieur aan de levering zijn, want de levering is er het gevolg van.

Het systeem van Z.H.Gel. geeft hier daarenboven aanleiding tot consequenties die niet aannemelijk zijn. Bij ruil bijv. waar de aard der praestatie van beide partijen gelijk is, kan het geval dat de eene partij de zaak al heeft overgedragen en de andere nog niet, in dat systeem zich nimmer voordoen. Het door Z.H.Gel. zelf gegeven voorbeeld van een overdracht van eenig goed tegen een later te geven voorwerp is derhalve al direct een bewijs van de onhoudbaarheid der nieuwe theorie, want voor de partij die eerst later overdraagt, is de „ruil" precies hetzelfde als voor den ander, die het goed direct afgaf. Ook is met deze nieuwe theorie onvereenigbaar een overeenkomst waarbij men eerst later moet leveren, en heeft de kooper die vooruit betaalde geen recht op levering der betaalde zaak of op schadevergoeding, mag hij alleen maar zijn geld terugvorderen dat niet anders dan zonder eenigen rechtsgrond (want op grond van koop en verkoop was het niet) in de handen der wederpartij is geraakt. Het zou mij zeer verwonderen wanneer de Inlanders volgens zijn rechtsbewustzijn in zoodanige gevallen absoluut geen recht op overdracht van de gekochte of geruilde zaak dan wel op schadeloosstelling zou hebben, daargelaten of zijn executierecht hem gelegenheid geeft dit geldend te maken. De omstandigheid dat men in vele gevallen om zoo te zeggen „eieren voor zijn geld" kiest, is nog geen reden om van zulk een noodtoestand een rechtsbeginsel te maken. Zonder dat voor deze nieuwe leer betere bewijzen worden aangevoerd dan het uitgesproken vermoeden, dat *juristen* hier dwalen, omdat zij een contract meenen te zien in den trant van den Franschen code, schijnt men hare juistheid nog niet te moeten toegeven.

Zeker wordt de spijker op den kop geslagen, wanneer men in de door Z.H.Gel. aangehaalde plaats in het Mindere welvaartonderzoek (Recht en Politie, Preanger, blz. 39) leest dat van een schenking de in-bezitneming van het geschonkene „een integreerend deel" uitmaakt zoodat zonder overdracht" geen schenking bestaat". Niet minder juist is het als men zegt dat men in de adat met koop en levering bij onroerend goed in de praktijk uitkomt, wanneer men aanneemt, dat

de eigendom overgaat door het contract [1]). Maar daar volgt m.i. alleen uit dat de consensus en de uitvoering der overeenkomst in de praktijk bijna altijd samenvallen, evenals bij koop à contant, geenszins dat die consensus geen integreerend deel van de overeenkomst zou uitmaken, wat in strijd met de werkelijkheid is, omdat men niet kan aannemen dat de Inlander zijn goed zonder eenige reden aan een ander zal overdragen.

Men zou op deze wijze voortgaande nog op vele zaken de aandacht kunnen vestigen. Het bovenstaande bevat echter genoeg grepen uit de zóo rijk vloeiende bron van adatoverschattingen. In het allerminst is hiermede niet bedoeld het verdedigen van een richting die — zoo zij bestaat — van het groote belang van de studie der rechtsgewoonten der Inlanders niet overtuigd zou zijn. Het is slechts tegen de overdrijving, tegen eenzijdigheid der ethnologisch-juridische richting, zooals die hier te lande verdedigd wordt, en waarmede zij haar eigen zaak meer kwaad dan goed doet, dat het bovenstaande geschreven werd. Toch valle men haar daarover niet al te erg lastig, en men begrijpe dat juist omdat de studie der adat op slot gehouden is, hare verdedigers in verloop van tijd ook wel minder heftig zullen worden in hunne betoogen en in hun veroordeelingen van anderen die niet in alle opzichten met hun meegaan. Haar overdreven reactie tegen de theorie van den Islam met afwijkingen zal deze nieuwe richting wel kwijt raken, wanneer zij de Sturm und Drangperiode, waarin zij thans blijkbaar verkeert, doorworsteld heeft. Dan valt de Leidsche société met hare buitenleden van zelf in elkaar; dan vervalt ook de onderscheiding tusschen menschen die alleen maar goed en die alleen maar verkeerd kunnen doen. Dan citeert men zijn tegenstander ook in die zaken waarin men het met hem eens is, en niet alleen om zijn domheid aan te toonen, en brengt men die punten waarin men van een medestander verschilt meer naar voren. Dan komt voor adatfanatisme van enkelen, adatbeoefening van velen in de plaats.

---

1) Miskenningen, blz. 55 en 56.

den Haag, Juli 1909.

De approviandeering van het Indische leger tegenover den inlandschen vijand van 1816—1840.

DOOR

W. C. NIEUWENHUYZEN.

I.

Een der belangrijkste zaken op het gebied der Indische oorlogsvoering — schreef ik in 1899 [1] — is die der voeding van de expeditionaire troepenmacht. Het beginsel der nieuwere Europeesche oorlogsvoering: *de legers worden gevoed met de hulpmiddelen van de landstreek, waarin zij optreden*, is in den letterlijken zin van het woord nog altijd niet toe te passen in den oorlog tegen den inlandschen vijand. De voorraden moeten worden mede- en aangevoerd. Dit vordert transportmiddelen, soms aanzienlijke, die niet altijd gemakkelijk bijeen te brengen zijn. Met de verwijdering van de operatiebasis nemen de moeilijkheden van het transport toe, vooral wanneer de convooien door den vijand kunnen worden bedreigd. Het minste nadeel, dat deze kan toebrengen, is oponthoud in het vervoer; doch het uitblijven van convooien kan reeds een bevelhebber tot den terugtocht noodzaken of een gevecht, dat eene overwinning had kunnen geven, voor ons in eene nederlaag doen eindigen.

In de Indische krijgskundige werken, die de practische oorlogsvoering behandelen, is tot voor weinige jaren aan de quaestie der voeding schier geene aandacht geschonken. Alleen de tactische en strategische combinatiën, de marschen, de gevechten en de heldenfeiten werden vermeld. Nauwkeurig leest men door welke middelen de vijand bereikt en op welke wijze hij geslagen werd, maar hoe de verpleging de bewegingen der troepen soms belemmerd en de plannen van den aanvoerder soms geheel beheerscht heeft, leest men zelden. Te vergeefs zoekt men tot dusver naar eene nauwkeurige beschrijving van de wijze, waarop de verpleging tijdens de voornaamste door

---

[1] W. C. Nieuwenhuyzen, „De Generale Staf in het Indische leger", *Verslagen van de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap*, 1898—1899.

ons sedert 1816 in Indië gevoerde oorlogen geregeld was, van de bezwaren, waarop daarbij werd gestuit, en van de middelen, die werden toegepast om die bezwaren uit den weg te ruimen. De reden ligt voor de hand. Het onderwerp is te prozaïsch. Vandaar, dat de officier, bij zijne intrede in het Indische leger, zoowat niets wist van de *tactique de ravitaillement* van zijn leger tegenover den inlandschen vijand, omdat de studieboeken over tactiek en strategie, de oorlogsvoering theoretisch behandelende, dit onderdeel der algemeene tactiek van den oorlog tegen minder of onbeschaafde volksstammen nauwelijks aanroeren. Vandaar, dat bij vele officieren, die reeds eenige jaren gediend hadden en wien het overigens noch aan liefde voor hunne betrekking, noch aan lust tot studie ontbrak, eene zekere kleinachting bestond voor de wetenschap der materieele verzorging van het leger, omdat zij er nooit over nagedacht hadden met hoeveel bezwaren en hoeveel kosten de voeding der op expeditie zijnde troepen dikwijls gepaard ging, om de eenvoudige reden, dat de middelen daartoe, zelfs voor kleine afdeelingen, niet altijd in de landstreek, waar geopereerd wordt, aanwezig zijn, en, zoo de voedingsmiddelen in enkele opzichten al aanwezig mochten wezen, men niet altijd over voldoende transportmiddelen beschikt om die ter plaatse van verbruik te brengen; terwijl de transportmiddelen, bij de toepassing ervan, nog vaak belemmeringen ondervinden tengevolge van slechte of onvoldoende communicatiemiddelen en het ongunstige seizoen of den kwaden moesson. Toch weet ieder officier van eenige ervaring, dat een slecht voorbereid of uitgevoerd stelsel van verpleging den aanvoerder tot machteloosheid kan doemen. Door eene slechte verpleging gaat de krijgstucht te gronde (ventre affamé n'a pas d'oreilles) zoodat met de physieke ook de moreele krachten verdwijnen, die in den oorlog wonderen kunnen doen.

De inrichting van den verplegings- en in nauw verband daarmede van den transportdienst, zoomede het stelsel van contrôle daarop hebben in den Indischen oorlog met andere gegevens rekening te houden dan de in Europa aanwezige. Het is niet het minst de verpleging van het leger, die de oorlogsvoering tegen den inlandschen vijand geheel anders doet zijn dan de moderne Europeesche, die in den regel plaats heeft in landen, waarvan de bevolking behoort tot het lidmaatschap der internationale gemeenschap. In de oorlogen tegen den inlandschen vijand moeten de marschen en de dislocatie der troepen zich regelen naar de verpleging, in de moderne Europeesche oorlogen daarentegen is de legerverpleging, bij eene goede Intendance, ondergeschikt aan de troepenverplaatsing [1]).

In de sedert 1816 in Europa gevoerde oorlogen werden de legers op de volgende wijzen gevoed:

---

[1]) Jhr. J. C. C. den Beer Poortugael, „De Tiendaagsche Veldtocht", blz. 334.

1. Door *magazijnen*. Dit stelsel, tot op het einde der 18e eeuw bijna uitsluitend in gebruik, is sedert de Fransche revolutieoorlogen het minst toegepast geworden. Langs de wegen, die van het eigen land naar het leger voeren, richt men soms, op een onderlingen afstand van een dagmarsch, garnizoensplaatsen — in Indië zou men zeggen *posten* — op met magazijnen, waaruit de doortrekkende troepen gevoed worden. Die plaatsen worden *etappeposten* en de wegen, waarlangs zij liggen *etappelijnen* genoemd. Het *magazijnstelsel* is zeker het regelmatigste en de bevolking het minst drukkende stelsel van legervoeding in tijd van oorlog, doch voor den Staat het duurste en voor het leger alléén aan te bevelen indien de snelheid der operatiën er niet door lijdt, dus in den *bewegingsoorlog* het minst verkieslijk. Frankrijk, op het einde der 18e eeuw uit een finantieel oogpunt niet bij machte dit stelsel gelijk voorheen toe te passen, deed zijne legers eenvoudig zonder magazijnen, d.w.z. ten koste van de landstreek, waarin zij zich bevonden, voeden en overigens geheel verzorgen, hetgeen in Midden- en Zuid-Europa tot in de eerste jaren der 19e eeuw over het algemeen zonder bezwaar kon geschieden, omdat de daargelegen landen vruchtbaar zijn, met enkele uitzonderingen, en eene welvarende bevolking hadden.[1]) Dit noodstelsel omvatte de *inkwartieringen*, de *requisitiën* en de *fourageeringen*. Door Napoleon I verdedigd op grond van het bekende „la guerre nourrit la guerre", bleek het spoedig zóó vele voordeelen op te leveren, dat het door alle Europeesche legers, uitgezonderd het Engelsche, werd nagevolgd. Immers, met dit stelsel in toepassing te brengen, waren de legers, aan geene magazijnen meer gebonden, veel vrijer in hunne bewegingen en veel sneller in hunne marschen; voordeelen zóó belangrijk, dat daaraan voor een groot deel de overwinningen toe te schrijven zijn, door de Fransche legers in de eerste revolutieoorlogen behaald.

2. Door *leverantiën, waarvoor contracten zijn aangegaan*, of door *aanneming*. Regelt men de bewegingen van een leger naar de aanvoeren van levensmiddelen, welke de aannemer zendt, dan vervalt men in de gewone nadeelen van het magazijnstelsel, waardoor men het stelsel van aanneming met recht een bijzonderen vorm van het magazijnstelsel zou kunnen noemen. Volgens dit stelsel werd het Belgische leger gedurende den Tiendaagschen Veldtocht van het noodige voorzien. „Door die aannemingen" — schreef Knoop — „is de opperbevelhebber vrij van de zorg voor het daarstellen en vervoeren der magazijnen, maar meesttijds zijn de onkosten voor den Staat ook veel grooter".[2]) Dit geldt natuurlijk voor Europeesche toestanden. In Indië zal de Staat ook bij aanneming soms in omstandigheden kunnen verkeeren om

---

[1]) Jomini, „Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre", 1831.
[2]) W. J. Knoop, „Kort begrip der Taktiek", 1847.

gedeeltelijk voor magazijnen te zorgen en zal de aannemer vaak voor het transport de hulp van den Staat noodig hebben; men denke aan de toestanden in sommige bezittingen buiten Java in zake transport te land en te water.

3. Door *fourageeringen* en *requisitiën*. In den grond der zaak eigenlijk hetzelfde beteekenende, is de *fourageering* het *bijeenbrengen van levensmiddelen voor de troepen* en de *requisitie* het *opeischen van legerbehoeften van de bevolking der landstreek, waar de oorlog gevoerd wordt*. De *fourageeringen* worden soms onderscheiden in *droge* en *groene*. Bij eene *droge fourageering* worden de levensmiddelen door de troepen uit steden, dorpen en boerderijen weggehaald, bij de *groene fourageering* worden zij, zooals de fourages (d. w. z. het paardenvoeder) van de akkers en weiden afgemaaid en weggevoerd. Het verschil tusschen *fourageering* en *requisitie* bestaat hierin, dat met *fourageering* uitsluitend wordt bedoeld het door de troepen (vaak met geweld) afhalen of weghalen van vivres en fourages, terwijl men door *requisitie* verstaat het opeischen en in den regel door de bevolking zelve brengen van alle behoeften (dus ook levensmiddelen) die voor het oorlogvoeren noodig zijn, tegen betaling of met uitzicht op vergoeding. Requisitiën zijn alleen rechtmatig wanneer zij voor de oorlogsvoering onmisbaar zijn, waaruit echter geenszins volgt, dat levensmiddelen, vee, paarden, wagens of wat ook zonder betaling mag worden gevorderd of genomen. Voor al het gerequireerde moet schadevergoeding verleend of een bewijs van ontvangst afgegeven worden [1]). De voeding der troepen door middel van fourageeringen en requisitiën had in vroegere jaren altijd plaats wanneer men in de onmiddellijke nabijheid des vijands was en de troepen in *bivouacs* vereenigd waren. Zoo werd bijv. de voorhoede van een oprukkend leger gevoed. Bij de moderne oorlogsvoering hebben de spoorwegen en stoomschepen ook op de verpleging der legers grooten invloed uitgeoefend, waardoor tegenwoordig in veel grootere mate dan vroeger, met spoed, van verre afstanden het noodige kan worden aangevoerd. Leveringen in natura zullen nu niet meer zoo vaak als in vroegere jaren behoeven voor te komen. Geschieden zij nog dan is het bij snelle marschen, bij verandering van operatielijn en meestal omdat het vijandelijke leger het noodige kan, maar niet wil doen aanvoeren. Eene fourageering zal gewoonlijk beter geschikt zijn voor kleine troepenafdeelingen dan voor een leger, omdat zij te weinig oplevert. Met het oog op de snelle marschen ontbreekt het aan tijd en middelen om de woningen in het vijandelijk land te doorzoeken en de levensmiddelen, die er zijn, op te sporen. Statistische gegevens kunnen in dit geval geene hulp verschaffen, omdat eene plaats, die door *inkwartiering* 1000 man zou kunnen voeden, daarom niet door

[1]) J. C. C. den Beer Poortugael, „Het oorlogsrecht enz.", tweede druk.

fourageering ook in de voeding van 1000 man moet kunnen voorzien Alleen wanneer de troepen eenigen tijd op dezelfde plaats blijven, kunnen de fourageeringen en requisitiën veel opleveren. Hoe langer zij in dezelfde localiteit blijven, in des te wijderen kring men de fourageeringen en requisitiën zal kunnen uitbreiden, zoodat soms de voorraad van vivres en fourages al grooter en grooter zal worden en men daarvoor *magazijnen* kan aanleggen. De fourageeringen en requisitiën zullen meer opleveren, indien men in de eerste plaats alles contant betaalt, wat men van de bevolking in het vijandelijk land neemt of eischt, hetgeen nog vaak niet, althans niet in voldoende mate plaats vond; voorts indien men er meer tijd aan kan besteden en ten slotte indien de troepen veel ontzag aan de bevolking inboezemen.

4. Door *inkwartieringen.* Niet in de onmiddellijke nabijheid des vijands zijnde, worden de troepen gedurende den loop der operatiën, bij marschen en bewegingen, in *kantonnementen* geplaatst, door middel van inkwartiering gevoed. Dit stelsel levert voor den aanvoerder het groote voordeel op van geene omslachtige beschikkingen te vorderen en het laat het leger toe om in alle richtingen en met spoed te marcheeren. Men zal het echter niet toe kunnen passen in onvruchtbare landstreken. Voor de oorlogsvoering tegen den inlandschen vijand heeft het geen nut, hier over de verschillende kantonnementen uit te weiden.

5. Door *het zelf medevoeren van levensmiddelen.* Dit oude stelsel is ook in de nieuwere oorlogen vaak met goed gevolg aangewend, wanneer de troepen door eene onvruchtbare of geheel verwoeste landstreek moesten marcheeren of wanneer groote, snelle marschen moesten verricht worden, zoodat men den tijd niet had om de manschappen in te kwartieren of fourageeringen te doen. Men laat dan ieder soldaat voor enkele dagen brood of beschuit, rijst en zout, enz. medenemen en voorts, bijv. elk bataljon, een aantal runderen medevoeren, waarvoor het zelf zorgt en die het naar de behoefte gebruikt. Soms geeft men aan de toepassing van dit stelsel eenige uitbreiding door aan elk korps een zeker aantal voertuigen met levensmiddelen toe te voegen en voor het geheele leger een reservepark mede te voeren, waaruit de korpsen, naar gelang van de behoefte, verder worden voorzien. Men loopt echter door deze uitbreiding gevaar, in dezelfde nadeelen te vervallen, die het magazijnstelsel veroorzaakte, d.w.z. dat de trein te groot wordt en de marschen en bewegingen van het leger daardoor belemmerd worden. [1])

II.

Wat heeft de practijk sedert 1816, ten aanzien van de approviandeering van het Indische leger te velde geleerd? Zooals reeds is gezegd, vindt men daarvan zoowel in de studieboeken over Indische

[1]) W. J. Knoop, „Kort begrip der Taktiek".

tactiek en strategie als in de werken over Indische krijgsgeschiedenis zeer weinig opgeteekend.

Verschaft de grootere vrijheid, zoowel bij de gevechtsleiding als in de operatiën, tegenover den inlandschen vijand — die uit de vrijere toepassing der grondregels van strategie en tactiek op dien vaak met het doel eener tegen hem uitgevoerde beweging onbekenden en van de daarbij begane fouten soms weinig of geen begrip hebbenden tegenstander voortvloeit — onzen aanvoerders in Indië dikwijls de grootste voordeelen bij plaatsing en gebruik hunner troepen, [1]) daar staat tegenover, dat de verpleging der troepen te velde hen tot eene langzame en methodische oorlogsvoering dwingt.

De landstreek, waar oorlog gevoerd wordt, zal in den regel niet in de behoeften van eene opereerende troepenmacht kunnen voorzien; want voorraden van levensmiddelen vindt men — althans in aanzienlijke hoeveelheden — buiten eenige plaatsen op Java, nagenoeg nergens opgeschuurd; terwijl, wederom met uitzondering van Java, schier overal de transportmiddelen nog schaarsch en primitief zijn. Omtrent de verplegingskansen der landstreken, waar buiten Java oorlog gevoerd werd, verkeerde men in de eerste plaats vaak in volkomen onwetendheid.[2]) De legerverpleging in Indië dwingt ons tot eene langzame oorlogsvoering niet alleen omdat men daar te maken heett met in den regel weinig bekende, maar ook met in hooge mate geaccidenteerde terreinen, ontbloot van de gewone verkeersmiddelen, waar onze troepen dikwijls eerst na lange marschen een onderdak vinden en de voorziening in drinkwater met groote bezwaren gepaard gaat; terwijl men toch, voornamelijk wat het Europeesche gedeelte van het leger betreft, op de hoogte moet blijven van de eischen der moderne tijden en behoeften, waartoe o.m. behoort het voor ons doel geschikt maken van den bodem in het belang van den sanitairen toestand der troepen.

Het is ook de wijze, waarop in de voeding onzer tegen den inlandschen vijand strijdende troepen voorzien wordt, die één der kenmerkende verschillen vormt tusschen de oorlogsvoering op Europeeschen en op Indischen bodem. De typische verschillen in land, volk en maatschappelijke toestanden ginds en hier maken bijv. dat *kantonnementen* en *inkwartieringen* in Indië onbekend zijn. *Fourageeringen* en *requisitiën* zijn in de na 1816 gevoerde Indische oorlogen, in vergelijking met hetgeen te dien aanzien in de Europeesche geschiedde, niet zoo dikwijls, d.w.z. niet in elken oorlog toegepast. Groote voorraden van levensmiddelen — hoofdzakelijk rijst en slachtvee — zal men, gelijk reeds is gezegd, zelden bij de inlandsche bevolking opgestapeld

---

[1]) A. Pompe, „Indische Taktiek", blz. 2.

[2]) W. C. Nieuwenhuyzen. „De informatiedienst van den Generalen Staf bij het Nederlandsch-Indische leger", *De Militaire Gids*, 1903.

vinden, omdat de inlander gewoonlijk slechts zóó veel bezit, om met zijn huisgezin van de opbrengst van zijn oogst te leven of, wanneer hij tot de minder welgestelde klasse behoort, dit van den eenen op den anderen dag te doen. Wat men eenigszins onder *voorraden* verstaat, vindt men in den regel alleen bij Chineesche opkoopers en deze zal men tevergeefs bij den inlandschen vijand zoeken. Vandaar, dat elke troepenmacht te velde zich in Indië door het *magazijnstelsel* van het noodige moet voorzien. Dit kan geschieden door de intendance zelve, namens het legerbestuur of wel door *aanneming*, doch onder toezicht der intendance. In beide gevallen zal elke groote troepenmacht in den regel moeten leven van hetgeen zij medevoert, niet van hetgeen zij in de landstreek vinden kan, waar zij moet optreden. Op het laatste te rekenen zou tot groote teleurstellingen aanleiding kunnen geven. Elke in Indië optredende troepenmacht is en blijft nog altijd afhankelijk van hare magazijnen; zij is daaraan gekluisterd [1]). Met kleine *colonnes*, *detachementen* en *patrouilles* op *excursie* is dat niet altijd het geval geweest. De geschiedenis vooral der laatste jaren leert, dat zij vaak met goed gevolg het stelsel van verpleging hebben kunnen toepassen, waardoor zij aan geene basis gebonden zijn. Het *magazijnstelsel* is gebleken tot dusver bij *expeditiën* het eenige tegen den inlandschen vijand bruikbare stelsel te zijn. Naast dit stelsel heeft men ook in Indië na 1816 op sommige *excursiën* het *door den soldaat zelf medevoeren van vivres* in toepassing gebracht; doch de gevallen, waarin dat plaats vond, waren te zeldzaam om daarop een stelsel te bouwen. Bovendien zou zoodanig stelsel slechts nevens het magazijn- of een ander verplegingsstelsel kunnen bestaan, omdat het — hoewel door schrijvers over tactiek, zooals Knoop, onder de verschillende methoden gerangschikt om een leger te voeden — goed beschouwd, geen stelsel van voeding, doch slechts van transport kan zijn.

Niettegenstaande dus van alle stelsels het *magazijnstelsel* voor het Indische leger het beste en, goed beschouwd, het eenige stelsel van voeding is op expeditie, terwijl andere sedert 1816 toegepaste stelsels slechts als hulp- en noodstelsels kunnen worden in aanmerking gebracht, waardoor bij eene behandeling van dit onderwerp niet die verscheidenheid van beschouwingen over approviandeering in het licht kan treden als bij analoge quaestiën voor legers in Europa, verdient het niettemin alle aanbeveling, de approviandeering van het Indische leger tegenover den inlandschen vijand sedert 1816, zoo mogelijk critisch, te behandelen. Het is bij die behandeling natuurlijk niet de quaestie te weten te komen volgens welke tarieven en met welke rations de troepen gevoed zijn, maar wel hoe de aanvoer en opvoer, hoe de distributie der vivres geschiedde;

---

[1]) W. C. Nieuwenhuyzen, „De staat van oorlog en van beleg in Indië", *Indisch Militair Tijdschrift*, 1883.

over welke communicatie- en transportmiddelen men beschikte; waar de magazijnen gevestigd waren; hoe de verplegingsdienst ingericht was; enz. Indien wij in sommige werken over Indische krijgsgeschiedenis lezen, dat de operatiën bij zekere expeditie „met snelheid" plaats vonden of dat bij eene andere expeditie de troepenafdeelingen zeer „mobiel" waren, is de eerste vraag, die behoort te worden gedaan: hoe was de verplegingsdienst ingericht?

III.

De eerste optreding tegen den inlandschen vijand na de overneming onzer bezittingen van het Engelsch bestuur had plaats op Java, in de toenmalige residentie Krawang, waar in December 1816 onlusten waren uitgebroken met vertakkingen in de residentiën Tjirebon en Preanger regentschappen.[1]) De troepenmacht, geroepen om de rust en orde te herstellen, telde circa 160 man, onder bevel van den Kapitein der Infanterie van Driel, van Semarang gezonden en door inlandsche hulptroepen versterkt. Omtrent de verpleging dezer troepen is niets bekend. Waarschijnlijk zijn zij, evenals de overige strijders, gedurende deze excursie door de zorg van de civiele autoriteit gevoed.

Kort daarna, in 1817, braken onlusten uit in de residentie Bantam. Hoeveel en welke troepen daarbij zijn opgetreden en hoe zij gevoed werden, is evenmin bekend.

Niets meer valt omtrent de verpleging mede te deelen bij de expeditie naar de Molukken (Saparoea, Hitoe, Haroekoe, Noesa-Laoet en Ceram) in Mei—December 1817, eerst onder commando van den Majoor der Genie Beetjes en daarna van den Schout-bij-nacht Buyskes. Waarschijnlijk zal de voeding der expeditionaire macht, die te land, zoowel onder Beetjes als onder Buyskes, behalve de hulptroepen, 200 man telde, aan de marine zijn opgedragen.[2])

Even weinig is bekend van de voor de voeding getroffen maatregelen gedurende de onlusten in de residentie Tjirebon van Februari tot Augustus 1818. De voor het herstel van de rust bestemde troepenmacht kwam van Semarang en Batavia, telde 5 compagnieën Infanterie en $^1/_2$ eskadron Cavalerie, respectievelijk op Indramajoe en Tjirebon gedirigeerd en gesteund door hulptroepen uit het gewest. Deze door den Luitenant-Kolonel der Infanterie Hoorn aangevoerde troepenmacht ontving na hare nederlaag op 4 Februari eene versterking uit Semarang en beschikte ook over Artillerie. Waarschijnlijk is zij door de zorg der civiele autoriteit van levensmiddelen voorzien. De krijgsverrichtingen waren in dezelfde maand geëindigd, tengevolge waarvan de expedi-

---

[1]) E. de Waal, „Onze Indische Financiën", deel I. blz. 225, en Mr. P. Mijer, „Kronijk van Nederlandsch-Indië, 1816—1826", *Tijdschrift van Ned.-Indië*, 1836.

[2]) J. B. J. van Doren, „Thomas Matulesia enz."

tionaire troepenmacht ontbonden werd; doch de residentie Tjirebon kreeg een gedeelte daarvan als eene permanente militaire bezetting onder commando van den Kapitein der Infanterie P. F. Vermeulen Krieger en verdeeld over de *posten* Palimanan, Karang Sambong en Indramajoe. Eenige maanden later braken de onlusten opnieuw uit. De post te Palimanan werd door den vijand afgeloopen. Vermeulen Krieger wist spoedig eene colonne te vormen van 130 man Infanterie, 33 man Cavalerie (vermoedelijk Djajang sekar's) en een detachement Artillerie met 2 vuurmonden, waarmede hij den 6en Augustus tegen de opstandelingen oprukte, die verstrooid werden [1]).

De troepenmacht, bestemd om ons gezag ter Westerafdeeling van Borneo bij zijne vestiging in Juli 1818 aldaar te steunen en dit gewest „zooveel mogelijk tegen overrompelingen en aanvallen der roovers te beveiligen", telde 600 à 650 man met de noodige Artillerie, onder den Majoor der Infanterie Muntinghe en nam positie te Pontianak. Een detachement werd van hier met 4 stukken geschut den 14en Augustus, op prauwen ingescheept, onder het bevel van den Kapitein der Infanterie Zimmerman, naar het vijandig gezinde Tajan gezonden, dat na een gevecht, waarbij onzerzijds eenigen gewond werden, door 1 sectie Infanterie onder een luitenant werd bezet, waarna de overige troepen naar Pontianak terugkeerden. Hier werd een detachement van 100 man met 2 officieren gelaten, waarna Muntinghe met de rest der troepen naar Sambas ging, waar eene militaire bezetting van 1 compagnie Infanterie onder een kapitein bleef; terwijl van Sambas 1 luitenant met 39 man naar Mampawa werd gedetacheerd en voor de bezetting van Landak 1 luitenant en 27 man werden bestemd, waarop Muntinghe met de overige troepen naar Malakka vertrok. In den eersten tijd na onze vestiging ter Westerafdeeling van Borneo was de marine belast met de verstrekking der aan de militaire bezettingen competeerende vivres, waarin de Kapitein ter zee Stout in 1818 te Tajan achterlijk was geweest. In 1819 braken te Sambas, Mampawa en Pontianak en in 1820 te Tajan en Pontianak onlusten uit. Twee jaren later was de politieke toestand zoo ongunstig geworden, dat de Luitenant-Kolonel der Infanterie H. J. J. L. de Stuers met 2 compagnieën Infanterie en een detachement Artillerie van Java werd gezonden met de opdracht de rust onder de Chineesche bevolking te herstellen. Deze expeditie eindigde eerst in Mei 1823. Met de reeds in dit gewest aanwezige troepen en eene kleine marine-landingsdivisie beschikte de Stuers gedurende deze expeditie over niet meer dan 650 man legertroepen, gesteund door hulptroepen onder Radja Akil. De gepubliceerde bronnen melden zoowat niets betreffende de legerverpleging. De vivres en bagage werden door Chineesche koelies gedragen of in de prauwen

[1]) W. A. van Rees, „Vermeulen Krieger."

van Radja Akil vervoerd [1]). Bij den marsch van den Kapitein der Infanterie Schneider met 7 officieren en 151 man op 19 December 1822 van Sambas, in 20 prauwen ingescheept, over Ledo naar Loemar, die wegens den regenmoesson 19 dagen duurde, werd te Ledo eene kanonneerboot gestationneerd als *vivresdepôt* en om de communicatie te water open te houden. De in 1823 bedwongen onlusten braken in 1824 weêr uit. Ten einde in het gebrek aan troepen te voorzien, werd op 1 en 2 Augustus van 1825 uit Makasser naar de Westerafdeeling van Borneo eene troepenmacht van 18 officieren en 396 man Infanterie, Artillerie en Geneeskundige dienst met 4 vuurmonden onder den Majoor der Infanterie Sollewijn en van Batavia eene troepenafdeeling van 200 man gezonden. Gedurende het beramen der plannen om tegen de oproerige Chineezen op te rukken, werd het bericht ontvangen van het uitbreken van den oorlog op Java met den last om de expeditionaire troepenmacht onder Sollewijn onverwijld derwaarts te doen vertrekken. Aan dit bevel werd onmiddellijk voldaan in zoover, dat, met uitzondering van 100 man, die ter versterking van de bezettingen der posten dringend noodig werden geacht, die troepenmacht nog in 1825 naar Semarang kon worden gedirigeerd [2]). Gedurende het commando van den Luitenant-Kolonel de Stuers ter Westerafdeeling van Borneo werden de levensmiddelen altijd in het kamp gebracht en wijl de vivres altijd aangevoerd werden, behoefde de troep nooit het kamp te verlaten om *in de kampongs te fourageeren*, waarop de bevolking nooit gesteld is. Het kamp werd overigens buiten dienst „door geen man verlaten". Dit verbod, streng gehandhaafd, deed de bevolking bij de nadering onzer troepen de kampongs niet verlaten en vertrouwen in den militairen bevelhebber stellen. Terecht schreef de Stuers: „Een bewijs, dat er krijgstucht kan gehouden worden, want om de bevolking dat vertrouwen te geven, moest wel de goede mare vooruit gaan" [3]).

De in 1818 en 1819 ter hoofdplaats en in het binnenland der toen nog tot de residentie Bantam behoorende en sedert 1817 weder door onze troepen bezette Lampongsche districten gevorderde militaire optreding heeft ons tot dusver niets geleerd omtrent de verpleging in het algemeen of de approviandeering in het bijzonder.

Iets meer valt te zeggen van de in het laatst van 1818 en in

---

[1]) Penning Nieuwland, „De verwikkelingen van het Nederlandsch-Indisch gouvernement met de Chinesche bevolking op Westelijk Borneo enz."

[2]) Penning Nieuwland, „De verwikkelingen van het Nederlandsch-Indisch gouvernement met de Chinesche bevolking op Westelijk Borneo enz.". Prof. P. J. Veth, „Borneo's Wester-afdeeling enz.", deel II, van Rijneveld, „Celebes of Veldtogt der Nederlanders in 1824 en 1825 enz.".

[3]) H. I. J. L. de Stuers, „Aanmerkingen op het werk: *„Het Ned. O.-I. leger ter Westkust van Sumatra* 1819—1845", *Tijdschrift van Ned.-Indië*, 1853.

Januari en Februari 1819 plaats gehad hebbende krijgsverrichtingen in de residentie Bantam. Daar was onder de leiding van Njai Gempara een opstand uitgebroken. De militaire bezetting van Pandeglang werd overrompeld en afgemaakt. Drie dagen later ging uit Batavia eene colonne van circa 300 man, onder commando van den reeds vroeger genoemden Kapitein Vermeulen Krieger, op marsch naar Serang, de hoofdplaats der residentie. Na hier voor de bewaking der plaats 100 man te hebben achtergelaten, ging Krieger zonder talmen met eene colonne van 200 man Infanterie en 30 man Djajang sekar's de opstandelingen opzoeken. Alleen door snelle bewegingen bestond er kans, hen te overvallen en te vernietigen. De colonne moest dus eenige geforceerde marschen maken. Ten einde die met goed gevolg te doen, gelastte Krieger, dat ieder man (de officieren niet uitgezonderd) een voorraad rijst, zout en arak voor 10 dagen moest dragen, hijzelf gaf het voorbeeld. In een maand was de rust in Bantam hersteld en de expeditionaire colonne te Batavia teruggekeerd [1]). Het *zelf medevoeren van vivres voor 10 dagen* ging voor den soldaat en het kader natuurlijk gepaard met het hanteeren van het toenmalige vuursteengeweer, dat zwaarder was dan het in 1846 in Indië ingevoerde slaggeweer, dat zwaarder was dan het in 1861 bij het leger aldaar in dienst gestelde getrokken geweer, dat weer zwaarder was dan het sedert 1873 ingevoerde achterlaadgeweer, dat meer gewicht had dan het van 1895 dateerende repeteergeweer; terwijl in den tijd, toen onze troepen zich op Java en Sumatra, onder Vermeulen Krieger, Raaff, Poland en hunne tijdgenooten, langs ongebaande wegen in de vlakte of het gebergte bewogen, de voeding minder goed was dan tegenwoordig en de instelling der menages voor de inlandsche militairen (ten behoeve van wie een lichter geweer in de eerste plaats noodig zou zijn, waarop sedert een tiental jaren aangedrongen wordt) volgens Generaal van Swieten, die in 1827 in Indië kwam, reglementair nog niet bestond [2]). Toch verdient hetgeen Vermeulen Krieger in 1819 in Bantam liet doen in beginsel geene navolging. Terecht adviseerde de bij besluit van den Souvereinen Vorst dd. 8 Juli 1814 No. 203 benoemde militaire commissie in haar rapport van 11 Augustus d. a. v., dat althans de Europeesche troepen, „inzonderheid bij marschen" in het Indische klimaat „met niets dan derzelver wapenen behooren bezwaard te zijn". Hierop baseerde immers die commissie o. m. de wenschelijkheid der oprichting van een „Korps Pioniers", niet slechts noodig voor het verrichten van pionier-, maar ook van treindiensten; want, beweerde zij: „Wanneer men zich bij soortgelijke gelegenheden van vrije inlanders bedient, riskeert men altoos het verlies der hun toebetrouwde ammunitiën, bagagiën en

---

[1]) W. A. van Rees, „Vermeulen Krieger", W. A. van Rees, „Toontje Poland"
[2]) J. van Swieten, „De waarheid over onze vestiging in Atjeh".

goederen, want bij den minsten schijn van gevaar loopen zij daarmede de bosschen in; hierdoor raakt men niet alleen altoos in groote ongelegenheid, maar het is niet zeldzaam de oorzaak van het mislukken van gewichtige expeditiën geweest" [1]).

Weinig meer leeren ons de krijgsverrichtingen van 1819 en 1821 in de in December 1816 van het Britsch bestuur overgenomen residentie Palembang omtrent de voeding onzer troepen. De aldaar onder de bevolking in Maart van 1819 door toedoen van den sultan uitgebroken opstand noodzaakte onze ter hoofdplaats van het gewest geconcentreerde militaire en maritieme bezetting, respectievelijk 15 officieren en 473 man (van welke 3 officieren en 130 man gekwetsten en zieken) en 2 oorlogsschepen tellende, gecommandeerd door den Majoor der Infanterie Tierlam en den Kapitein-luitenant ter zee Bakker, het gewest in Juni d. a. v. te ontruimen. Een der motieven daartoe was: gevaar voor gebrek aan levensmiddelen. In October van hetzelfde jaar had de eerste expeditie tegen Palembang plaats, die, door den Schout-bij-nacht Wolterbeek aangevoerd en omstreeks 1500 man door Kolonel B. Bischoff gecommandeerde legertroepen tellende, mislukte en eveneens Palembang moest verlaten. Eerst de in Mei 1821 onder den Generaal-Majoor H. Merkus de Kock gezonden tweede expeditie — die circa 1700 man legertroepen telde — mocht er ons gezag voor goed vestigen. Beide expeditiën waren, evenals die naar de Molukken in 1817 onder den Schout-bij-nacht Buyskes, maritieme expeditiën. De eerste expeditie deed de landmacht niet tot eene landing overgaan, terwijl bij de tweede expeditie de bewegingen der landmacht in de nabijheid der oorlogs- en transportschepen plaats hadden. Bij beide expeditiën werden de legertroepen aan en van boord der schepen gevoed. Bij de eerste expeditie bevonden zich onder de transportschepen: 1 *vivresschip* (provisieschoener) en 1 *waterschip*, bij de tweede expeditie 2 *vivresschepen* [2]).

Toen in 1819 ook op het eiland Banka, door Palembangsche invloeden, onder de inlandsche bevolking onlusten waren uitgebroken, werd derwaarts van de voor de eerste Palembangsche expeditie bestemde troepenmacht eene colonne van 235 man onder den Kapitein der Infanterie Laemlin gezonden. Den 6en September van dat jaar begaf zich de colonne, sterk 10 officieren en 186 man, op marsch van Pangkal Pinang over Koba naar het door den vijand versterkte Banka Kota, waarop te gelijkertijd uit het westen door de marine, die zich met 2 schepen, de Eendracht en de Emma, benevens 2 kanonneerbooten vóór den mond der rivier van Banka Kota bevond, een aanval moest worden

[1]) W. C. Nieuwenhuyzen, „De genesis der Indische legerorganisatie na 1816", *Indisch Militair Tijdschrift*, 1880.

[2]) A. Meis, „Verhaal van den Palembangschen oorlog 1819—1821", *De Militaire Spectator*, 1842, P. H. van der Kemp, „Palembang en Banka in 1816—1820", *Bijdragen van het Kon. Inst. voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië*, 1899.

gedaan. Deze gecombineerde aanval mislukte jammerlijk. Bij de colonne-Laemlin waren geene koelies, zoodat de vivres, munitie en bagage *door de soldaten zelven moesten worden gedragen.* Uitgeput van vermoeienis en ellende, kwam de colonne, met 2 Chineesche gidsen, langs ongebaanden weg eerst den 10en September te Koba. Den 14en d.a.v. werd de marsch naar Banka Kota vervolgd, dwars door het eiland. Den dag te voren had Laemlin o.m. gerapporteerd: „de vivres raken op," en ik heb „geen vooruitzigt om in de verlatene kampongs andere te bekomen". Den 17en werd, met medeneming bovendien van de zieken en gewonden, de terugmarsch van Banka Kota begonnen. De vivres waren verteerd. Gelukkig, dat de colonnecommandant den 18en levensmiddelen kon koopen. Den 23en bereikte de colonne in de diepste ellende Koba en eerst den 1en October — wederom over land, omdat er geene prauwen waren om de colonne verder over zee naar hare plaats van bestemming te vervoeren — Pangkal Pinang. Deze door de civiele autoriteiten op Banka materieel slecht ondersteunde excursie had volgens den Commandant van het Indische leger aan 1 officier en 45 minderen het leven gekost, terwijl niet minder dan 6 officieren en 43 minderen gekwetst terugkwamen en „meer dan 50 man vervolgens in het hospitaal zijn gebragt". De gebrekkige voorbereiding van deze excursie strafte ons zwaar. In November van dat jaar nam de Luitenant-Kolonel der Infanterie Keer de leiding der militaire operatiën op het eiland Banka op zich. De Luitenant-Kolonel der Artillerie Riesz werd op het einde van dat jaar met eenige troepen naar de oostkust van het eiland gezonden om daar het bevel te voeren en ontving de opdracht om in Mei 1820 met eene colonne van Pangkal Pinang naar Nibong te marcheeren en vandaar met eene andere colonne onder den Luitenant-Kolonel Keer naar Kota Waringin op te rukken en gezamenlijk Banka Kota te bezoeken, terwijl de Luitenant Cuvelier van Djeboes het goedgezinde Njatau bezetten en de communicatiën dekken zou. Ook deze excursie mislukte. De colonne-Riesz, die den 17en Mei van Pangkal Pinang was gemarcheerd en twee dagen later Nibong bereikte, telde 160 man Infanterie en had 37 koelies, voor 8 dagen vivres medevoerende, terwijl ieder soldaat bovendien *voor 4 dagen levensmiddelen droeg.* Den 24en Mei was Riesz onverrichterzake te Pangkal Pinang teruggekeerd. [1])

De van Java gezonden troepen tot bezetting der in Mei 1819 van het Britsch bestuur overgenomen bezittingen op Sumatra's Westkust telden niet meer dan 1 compagnie Infanterie van 150 Europeanen en een detachement Artillerie van 12 man met 2 vuurmonden. Deze troepenafdeeling, onder de bevelen staande van den Kapitein

[1]) P. H. van der Kemp, „Palembang en Banka in 1816—1820", *Bijdragen van het Kon. Inst. voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië*, 1899.

der Infanterie Deinema, werd kort daarop vermeerderd met 1 compagnie Infanterie van 76 door de Engelschen afgedankte en vrijwillig in Nederlandschen dienst overgegane inlandsche militairen [1]). Met deze macht werden Padang, Priaman, Ajer Hadji, Poeloe Tjinko (Tinka?) en iets later Poeloe Batoe bezet. De communicatie tusschen deze aan zee gelegen posten had toen nog uitsluitend te water plaats. Wat de voorziening in de behoeften voor de troepen betrof, deze werden volgens een „jaarlijkschen eisch" — eene herinnering aan den tijd der Oost-Indische Compagnie — van Java ontboden, ofschoon vele artikelen, zooals rijst, koffie, peper, zout, olie, enz. tegen billijke prijzen plaatselijk verkrijgbaar waren. Bij onze vestiging op Sumatra's Westkust woedde daar een inlandsche oorlog, door ons Padrioorlog genoemd. In dien oorlog, waaraan door onze troepen feitelijk eerst in 1839 een einde is gemaakt (latere beroeringen van meer localen aard buiten beschouwing gelaten) koos het Nederlandsch bestuur partij tegen de Padri's, door in Februari 1821 met hunne vijanden een contract te sluiten, waarvan art. 3 luidde, dat Samawang door ons met 100 man en 2 vuurmonden zou worden bezet, en art. 4, dat onze Maleische bondgenooten „het benoodigde getal manschappen tot koelies" zouden leveren „en voor de voeding van deze naar behooren" zouden zorgen. Tengevolge hiervan werd „het garnizoen van Padang" met 80 inlandsche infanteristen, 20 inlandsche artilleristen en „een genoegzaam aantal officieren" versterkt en Samawang — de eerste plaats in het binnenland — op 28 Februari bezet. De weg van Padang derwaarts leidde over Saning Bakar, waar men het meer van Singkaraq moest oversteken. Die weg — een voetpad — verkeerde tusschen Padang en Saning Bakar in een ellendigen staat en het oversteken van het meer was met de daarvoor beschikbare, hoogst gebrekkige hulpmiddelen aan vele bezwaren onderhevig. Voor transportmiddelen en voor de voeding van den troep op marsch moest het civiel bestuur zorgen. De rijst werd medegevoerd. Geen wonder, dat de marsch van het voor Samawang bestemde detachement 10 dagen duurde, terwijl een Maleier denzelfden afstand in 3 dagen aflegde. Na de bezetting van Samawang begon onze offensieve optreding tegen de Padri's. In December d. a. v. kwam de Luitenant-Kolonel der Infanterie Raaff, met het beleid der militaire operatiën belast, met 4 officieren en 187 man van Batavia te Padang aan, zoodat de totale sterkte der troepenmacht, waarover hij beschikte, 12 officieren en 494 man bedroeg. Een der eerste handelingen van den opgetreden bevelhebber was het opsporen van eene betere verbinding van Padang met Samawang en „de bovenlanden", waartoe hij reeds den 21en dier maand met de Kapiteins der Infanterie Goffinet en Laemlin en den 1sten Luitenant der Artillerie

[1]) A. Meis, „Episoden uit de geschiedenis der Nederlandsche krijgsverrichtingen op Sumatra's Westkust", *Indisch Magazijn*, 1844.

Kluppell op verkenning ging, gaande van Padang over Priaman naar Kajoe Tanam, waar nadere inlichtingen omtrent den weg over den Ambatjang naar de bovenlanden werden ingewonnen. Tengevolge van deze verkenning bepaalde Raaff, dat alle militaire transporten voortaan van Padang over Djamba, Oelakan, Pakadangan, Kajoe Tanam, Tambangan en Sipinang naar Samawang zouden gaan, terwijl te Padang verder alles met de hoogste civiele autoriteit werd geregeld tot verbetering van dezen nieuwen weg. In 1822 werd een inlandsch hoofd op eene bezoldiging van *f* 40 's maands benoemd tot „opzichter der wegen van Padang naar de binnenlanden", terwijl eenige gelden beschikbaar werden gesteld voor de dringendste herstellingen aan die wegen. Welke die wegen waren, wordt niet vermeld. In den Padrioorlog hebben onze troepen langzamerhand van de ondervolgende voornaamste voetpaden gebruik gemaakt, die in den regenmoesson vaak onbegaanbaar waren:

1°. van Padang naar het meer van Singkaraq, bijna onbruikbaar en zeer steil;

2° van Padang over Priaman en Kajoe Tanam en onder hellingen van 20° over den 930 M. hoogen Ambatjang naar Sipinang en Samawang;

3°. van Padang naar de VI kota's of de „djalan boekit toedjoe", nog moeilijker begaanbaar dan het ad 2°. genoemde pad;

4°. van Padang naar de XII kota's of de „djalan djawi", even moeilijk als het ad 3°. genoemde pad;

5°. het bergpad van Ajer Bangis naar de Bataklanden;

6°. het bergpad van Natal naar de Bataklanden;

7°. het bergpad van Siboga over Pitjer Koling in Angkolah en Mandeling naar Rau;

8°. het zeer moeilijke en 5 dagmarschen vereischende bergpad van Kambang naar Soengei Pagoe;

9°. het bergpad door de XII kota's en over de Masang naar de vallei van Alahan Pandjang;

10°. de paden, die over de bergruggen, welke de vallei van Padang Sidempoean insluiten, naar het 40 palen verwijderde Pertibi aan de Paneirivier en naar het 50 palen van Padang Sidempoean verwijderde Siboga voeren;

11°. het pad door den bergpas tusschen den Singalang en den Merapi in noordwestelijke richting langs den oostelijken voet van het Barisan-gebergte;

12°. het steiler pad door den bergpas tusschen den Merapi en den Sago, in noordoostelijke richting afdalende naar de L kota's en verder tot de Oostkust van Sumatra doorloopende;

13°. een pad ten oosten van het Barisan-gebergte en in zuidoostelijke richting langs het meer van Singkaraq en van hier een smal bergpad

in zuidoostelijke richting door de XIII kota's over Soengei Pagoe naar Korintji;

14°. twee paden over den steilen bergketen, die de vallei van Soeroasso van die van Lintau scheidt en in zuidoostelijke en oostelijke richting de verbinding met de oostkust vormen [1]).

Reeds vrij spoedig na onze offensieve optreding tegen de Padri's werden *wegen* aangelegd, doch het duurde vrij lang voordat er verharde wegen waren.

Ten aanzien van den transportdienst werd in 1822 bepaald, dat voor elk 3-tal soldaten 1 koelie te goed werd gedaan „tot het dragen der randsels op de marschen van en naar de bovenlanden, en zulks onverminderd de koelies, bij de reglementen ten dienste van marcherende troepen toegestaan". Voorts werden de noodige maatregelen getroffen voor de verstrekking van leeftocht op de rust- of *etappeplaatsen* aan troepen op marsch en alleen reizende militairen van en naar de bovenlanden, „de buitengewone verstrekking van een half rantsoen arak aan de troepen op marsch van en naar de bovenlanden", het verschaffen van nachtverblijf op de *etappeplaatsen* enz. Voor het vervoer van goederen liet Raaff ruim 200 kleine draagbare kistjes aanmaken. Gedurende de offensieve optreding der door hem gecommandeerde troepenmacht schijnen de bepalingen op den transportdienst — althans volgens zijn opvolger — spoedig in onbruik te zijn geraakt. Men scheen de bepalingen op den betaalden transportdienst niet op de andere breede wegen te kunnen toepassen, die Raaff gedurende den tijdelijken stilstand onzer operatiën in 1822, in afwachting van de aankomst der door hem van Java aangevraagde versterking van 470 man en 4 vuurmonden, had doen aanleggen, waardoor — zooals de Stuers schreef — „heerendiensten in tijd van oorlog" werden ingevoerd om bij de troepenbewegingen alles te helpen vervoeren. Van die onbetaalde transportdiensten werd grof misbruik gemaakt. Het recht op deze diensten dateerde van 1821 en met behulp daarvan had Raaff reeds den 4en Februari 1822 ongeveer 400 man legertroepen met 5 vuurmonden in de bovenlanden vereenigd, die van de vereischte uitrusting en munitie en „van zoodanige mondbehoeften, die het land niet oplevert en volstrekt onontbeerlijk zijn," alles berekend voor meer dan zes weken, voorzien waren. Bij den opmarsch dier troepen naar de bovenlanden was, gelet op den grooten afstand tusschen de *etappeplaatsen* Tambangan en Sipinang, een *tusschenpost*, Goenoeng, bezet. Na zes weken met zijne troepen in beweging te zijn geweest, vernam Raaff den 18en Maart, dat onze Maleische bondgenooten de grootste vrees voor de Padri's van Lintau aan den dag legden, zoodat de koelies, die met

---

[1]) G. B. Hooijer, „De krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië van 1811—1894", deel I, blz. 129—135.

het vivrestransport belast waren, niet ter bestemder plaatse kwamen, terwijl het aan de militaire escorte „niet doenlijk was geweest, hen tot het volgen van het detachement te overreden of te dwingen," waardoor de troepen van allen leeftocht verstoken bleven. Dit was een der redenen waarom Raaff zijne offensieve bewegingen voorloopig moest staken. Lang duurde die staking niet. In het begin van Mei werden de operatiën hervat, die zich door eene serie hardnekkige gevechten om stellingen (liniën en versterkingen) kenmerkte. In September was onze versterking te Tandjong Alam door den vijand ingesloten en zonder levensmiddelen. Raaff begaf zich met een convooi — een 50-tal koeien en eene groote hoeveelheid rijst brengende — derwaarts en wist de bezetting van den knellenden band des vijands te bevrijden. Na tusschen Juli en het einde van 1822 eene vermeerdering zijner troepenmacht met 12 officieren en 520 man van Java ontvangen te hebben, ontwierp hij zijn operatieplan voor 1823, voor de uitvoering waarvan hij in April van dat jaar over eene mobiele troepenmacht van ± 600 man beschikte, waarbij 1 batterij Veldartillerie van 4 sectiën en 8 vuurmonden. Voor de geregelde voorziening van munitie en vivres voor deze troepenmacht waren *magazijnen* aangelegd te Tandjong Alam en Goenoeng en op de tot onze versterkingen aldaar behoorende *gedetacheerde posten* Beroelaq en Taboe Berajer. Niettemin begon in onze stelling vóór den Marapalam gebrek aan oorlogsbehoeften te komen. „Het doen oprukken" daarvan, het „zooveel mogelijk" verzachten van „het lot der gewonden" en „het bezorgen van voedsel voor de manschappen" geschiedden door de hulp van de hoogste civiele autoriteit, Resident Du Puy, die op het einde van dit jaar aftrad en als zoodanig door Raaff werd vervangen, zoodat het vereenigd civiel en militair gezag in zijne handen berustte. Raaff overleed in 1824. Bij zijn dood, schreef zijn opvolger, Kolonel H. I. J. L. de Stuers, waren de magazijnen „opgepropt met levensmiddelen, die niet behoorlijk verzorgd en verantwoord konden worden". Kolonel de Stuers regelde bij eene instructie van 1 Maart 1825 den transportdienst [1]). Welke die regeling was, is niet bekend, doch zij heeft, volgens hem, tot 1829 „goed gewerkt". Zij zal vermoedelijk daarop neerkomen, dat Maleiers tegen betaling als lastdragers werden gebezigd, hetgeen reeds in 1824 plaats vond. Onder het bestuur van de Stuers werd, tengevolge van den oorlog op Java, de troepenmacht aanzienlijk verminderd en hadden er geene offensieve bewegingen plaats. Hij trad in 1829 af en tot 1831 was het hoogste civiel en militair gezag weer gesplitst, waarna het vereenigd in handen van den Luitenant-Kolonel Elout werd gesteld. Deze schreef in 1832 — wellicht ironisch insinueerend — particulier

[1]) H. I. J. L. de Stuers, „Aanmerkingen op het werk: *Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra*, 1819—1845", *Tijdschrift van Ned.-Indië*, 1853.

aan den Generaal-Majoor de Stuers, toen Commandant van het Indische leger: „wij willen den oorlog met de beenen voeren", terwijl de Stuers, met het oog op de gebeurtenissen op Java van 1825—1830 over geene troepen beschikkende voor eene offensieve optreding, den oorlog langs politieken weg bijna vijf jaren sluimerende had weten te houden. „Ongelukkige parodie", luidde het onderwijzend uit den mond van de Stuers, aan het Britsch-Indische leger denkende, dat zich steeds met een aanzienlijken veldtros bewoog en „door aannemers, die het leger volgen, in alles wat het transport aangaat, wordt voorzien". Aan de transportmiddelen werden „groote sommen ten koste gelegd, en veel zorgen besteed. Evenzoo voor de levensbehoeften". Kan men echter, zooals in Nederlandsch-Indië, niet volgens het royale Engelsche stelsel [1]) te werk gaan, dan moet men op bescheidener voet optreden en, in zake de zorg voor de verpleging der troepen, gedeeltelijk afhankelijk van de hulp der bevolking van de landstreek, waarin de oorlog gevoerd wordt, aan de gevaren denken, die de militaire operatiën bedreigen, wanneer die hulp achterwege blijft, en zijne bewegingen daarnaar regelen; want het zijn juist die gevaren, waaraan ook in dezen oorlog niet altijd gedacht is. In de eerste plaats was men voor den transportdienst (zoowel den vrijwilligen of betaalden als den gedwongen of onbetaalden) van de bevolking afhankelijk. Behalve van deze *transportdiensten* was gedurende den Padrioorlog ook sprake van vrijwillige en gedwongen *leverantie van vivres ten behoeve van de troepen door de bevolking*. Nadat de 1e Luitenant Poland met zijn zwak detachement van 33 man, gesteund door Bataksche hulptroepen, den 22en Januari 1833 uit Natal het fort Amerongen, dat door den vijand ingesloten was en waar gebrek aan vivres heerschte, ontzet had, eischte hij van de daarop in onderwerping gekomen bevolking van Rau, als bewijs van hare goede gezindheid, binnen 4 dagen in het fort te leveren o. m. 60000 ℔ rijst, 300 kannen olie, 35 buffels en 400 kippen, waartoe elke kampong, naar gelang van hare bevolkingssterkte, moest bijdragen. Den 13en Juli van dat jaar schreef de met 1100 man legertroepen als Gouvernements-Commissaris op Sumatra's Westkust gekomen Generaal-Majoor Riesz o. m. aan den Luitenant-Kolonel en Resident Elout, dat de „gedwongen levering van vivres voor de troepen" niet zou ophouden voor en aleer „de liniën van bamboe-doerie, de kampongs omringende," waren „omver gehaald, de planten dier bamboe uitgeroeid en de loopgraven gedempt." De gecombineerde aanval op Bondjol in September 1833 mislukte o.m. door gebrek aan transport- en levensmiddelen zoowel bij de colonne-Eilers van het fort Amerongen en de colonne-de Quay van Basoh als bij de colonne-Elout van Priaman uit oprukkende. Die aanval mislukte bij

[1]) Zie E. Warren, „L'Inde Anglaise en 1843", deel I, blz. 188, deel II, blz. 199.

de colonne-Elout vooral door het stelsel van verpleging. In plaats van de vivres mede te voeren, zou de colonne worden gevoed door de bevolking der landstreken, waardoor zij marcheerde. Dit stelsel maakte fiasco. „Wij willen den oorlog met de beenen voeren" was echter niet slechts — zooals de Stuers meende — eene ongelukkige parodie van het Engelsche, maar wat de *requisitiën* betrof, ook van het Fransche systeem, op het beginsel gebaseerd om bij de oorlogsvoering de legers gebruik te doen maken van de hulpmiddelen der landstreek, waarin zij optreden. „Men had den slechten indruk" bij de op onze hand zijnde Maleische bevolking — schreef de Stuers — die alleen door die *requisitiën* werd getroffen, terwijl de met ons oorlog voerende Padri's daarvan niets bemerkten, hetgeen stellig in strijd was met de grondgedachte van het Fransche stelsel, van die ten slotte in afpersingen ontaarde *requistiën*, soms bevolen „door den eersten den besten korporaal of soldaat, moeten beperken" en, daaraan paal en perk stellende, onze snelheid van beweging naar een voor de ons goedgezinde bevolking minder drukkend stelsel van verpleging moeten regelen. Bij behoud van de door Elout en trouwens reeds door Raaff op den voorgrond gestelde snelheid van beweging (waaraan de Napoleontische overwinningen ten deele te danken waren) had men een ander stelsel van verpleging: het Engelsche moeten toepassen, d.i. zijne vivres met eigen transportmiddelen medevoeren. Dit kon niet, omdat de toepassing van het Engelsche stelsel — vooral in dezen tijd, toen de Commissaris-Generaal van den Bosch zijn „Cultuurstelsel" opbouwde — voor onze middelen te kostbaar was. Den oorlog met de beenen voeren is natuurlijk de ware manier van oorlogsvoering, maar dan moet men in Nederlandsch-Indië niet slechts over voldoende beenen van strijders, maar ook van dragers beschikken. Het Engelsche stelsel pecuniae causa in den Padrioorlog niet kunnende toepassen, zochten wij in eene averechtsche nabootsing van het Napoleontische ons heil. Die nabootsing was averechts, omdat wij beslag legden niet op de diensten van de Padri's, onzen vijand, maar van de goedgezinde Maleische bevolking, onze bondgenooten, en zoo doende bij deze een slechten geest opwekten, van wie wij in andere opzichten zoo veel steun noodig hadden. De slechte geest der Maleische bevolking in de Padangsche bovenlanden — schreef de Luitenant-Kolonel Vermeulen Krieger, waarlijk geen vriend of geestverwant van Generaal de Stuers, aan den Majoor de Quay — was gedeeltelijk opgewekt „door de aanhoudende koeliediensten, die zes maanden lang zonder de minste betaling waren gevorderd en thans" (d.i. in Februari 1833)„ met eene karige betaling van vijf en twintig centen daags vergoed worden."[1]) Bij besluit van 2 Octo-

[1]) W. A. van Rees, „Vermeulen Krieger." H. I. J. L. de Stuers, „Aanmerkingen op het werk: *Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra*, 1819—1845," *Tijdschrift van Ned.-Indië*, 1853.

ber 1833 No. 283 vond de zich toen te Padang ophoudende Commissaris-Generaal van den Bosch het billijk, met het oog op „de verliezen door de inlandsche bevolking in de Padangsche Boven- en Benedenlanden tengevolge der omstandigheden in de laatste jaren geleden, en de vele diensten, welke van haar zijn gevorderd", te bepalen, dat alle koelies, voor 's gouvernementsdienst gebezigd, voortaan een loon van 50 cents per dag zouden ontvangen. Bij zijn besluit van 11 October d. a. v. No. 310 bepaalde van den Bosch o. m., dat de inlandsche bevolking „van alle heerendiensten om niet" zou worden vrijgesteld en de diensten „zelfs tegen betaling" van haar „zoo min mogelijk" zouden worden gevorderd, „zullende door vrijwillige arbeiders die werkzaamheden worden verrigt, welke in het belang van het Gouvernement moeten plaats hebben, en in het dagelijksch transport van goederen door een wel ingerigt koelie-etablissement worden voorzien". In de bij het besluit behoorende „Memorie van toelichting betrekkelijk de aangelegenheden van Sumatra's Westkust" erkende van den Bosch, dat de Maleische bevolking op verschillende plaatsen „met heerendiensten" was „gekweld", eene slechte politiek met het oog op de verpleging van eene in een nog weinig bekend land met slechte communicatiemiddelen en beperkte gegevens voor onderhoud optredende troepenmacht. Ten slotte gaf van den Bosch uitvoering aan een reeds door Raaff, de Stuers en Elout gekoesterd plan tot aanleg van een „nieuwen en bijna geheel voor karren begaanbaren" weg van Padang door de kloof der Anei naar de bovenlanden, waardoor — zooals van den Bosch bij missive van 25 Januari 1834 No. 80/6 aan den Minister van Koloniën schreef — de „transporten van vivres en andere behoeften voor de garnizoenen en de marcherende kolonnes van ons leger niet langer „een ondragelijke last voor de bevolking" zouden zijn. De publicatie van 25 October 1833 der Gouvernements-Commissarissen Mr. J. I. van Sevenhoven en Generaal-Majoor Riesz — door de bevolking het „Plakaat Pandjang" genoemd — gaf dus slechts in andere bewoordingen terug, wat door van den Bosch reeds bepaald was, toen daarin o. m. aan de „volkeren van de Padangsche Boven- en Benedenlanden" werd medegedeeld: „De betalingen voor koeliediensten zijn verhoogd, en daarenboven heeft de Commissaris-Generaal ons den last gegeven, om vrije menschen van elders en ook van hier te engageren, om als vaste koelies te dienen. Transportkarren worden van Batavia verwacht, en draagpaarden zijn reeds hier, om, door dit een en ander, u te bevrijden van de dagelijksche koelie-lasten". Vóórdat deze regelingen in werking waren getreden, moest de bezetting van Loender in November d. a. v. deze versterking wegens gebrek aan levensmiddelen en munitie, met achterlating van het geschut (omdat er ook gebrek aan transportmiddelen was) in alle stilte verlaten.

Het bleef niet bij dat feit. In het fort Amerongen, dat toen weer door den vijand ingesloten was, stond niet alleen gebrek aan vivres voor

de deur. Toen hier vóór de insluiting reeds gebrek aan geld heerschte, was aan de nog goedgezinde bevolking de last gegeven, de bezetting van rijst en olie te voorzien tegen betaling met „stofgoud", waarbij werd overeengekomen, dat dit later, desverkiezende, zou kunnen worden ingewisseld tegen 23 Spaansche matten (1 Spaansche mat = circa *f* 2,25) het „tahil". Omstreeks 26 October waren de rations voor de bezetting reeds op de helft verminderd. Gelukkig, dat twee inlandsche hoofden haar meer dan eens van vivres wisten te voorzien en — toen deze bron niet meer vloeide — de fortcommandant niet slechts met den vijand wist overeen te komen, de in het fort verblijfhoudende krijgsgevangenen der Padri's tegen padi en karbouwen uit te leveren, doch daarna ook kans zag, padi uit eene naburige kampong te *fourageeren*. Eindelijk, op 28 November, toen zijne communicatiën verbroken en zijne vivres verbruikt waren — de laatste vleeschvoeding had bestaan uit de paarden der officieren en de honden der bezetting — toen het drinkwater niet meer binnen de versterking aanwezig en daarbuiten moeilijk te bekomen was, wist de fortcommandant — de Majoor der Infanterie Eilers — vrijen aftocht te bedingen, met behoud der wapens en munitie, voor zich en de ruim 250 man sterke bezetting. Elout trad op het einde van 1833 af als militaire commandant en resident, in de eerste qualiteit door den Luitenant-Kolonel Bauer, in de tweede door den heer Francis vervangen wordende. In eene voor Bauer bestemde en 13 October 1833 gedateerde instructie van den einde Januari 1834 afgetreden Commissaris-Generaal van den Bosch was hem, buiten medeweten van den Indischen Legercommandant, Generaal de Stuers, opgedragen, voorshands de XII kota's en Matoea te heroveren en vervolgens naar Bondjol op te rukken. De andere, groote, opdrachten, welke die instructie bevatte, kunnen hier buiten beschouwing blijven. Voorloopig was Bondjol het hoofdobject, dat, wat de communicatie met Padang (de plaats, waar onze *hoofdmagazijnen* waren) betrof, 9 marschdagen daarvan verwijderd was. De marschroute ging „meestal door een moeilijk en doorsneden terrein". In Maart of April had Francis gerapporteerd, dat het in 1833 opgerichte „koelie- of transport-etablissement" nog geenszins goede uitkomsten" had opgeleverd, „hoezeer daartoe uitermate groote onkosten waren gedaan voor buffels, karren en het talrijk personeel". Einde April van 1834 had de van Padang teruggekeerde Gouvernements-Commissaris Mr. J. I. van Sevenhoven den Gouverneur-Generaal Baud medegedeeld, dat de nieuwe weg naar de bovenlanden „in langen tijd nog niet voor transportkarren zal bruikbaar wezen, dat het op te rigten koelie-etablissement, bij ontstentenis van de van Nias, Poeloe Batoe en Koringi" (de kust van Coromandel, Britsch-Indië) „ontboden, maar nog niet aangekomen koelies, vooreerst nog niet in werking zal kunnen komen, en dat mitsdien, casu quo, de

transporten weder zouden moeten plaats hebben op den ouden voor de bevolking zoo drukkenden en onaangenamen voet". De Gouverneur-Generaal deelde Bauer bij besluit van 2 Mei d. a. v. o. m. mede, dat „de toevoer van levensmiddelen, geschut en ammunitie van Padang naar de bovenlanden, zonder welken onze wapenen op nieuw gevaar loopen van tegenspoeden, niet genoegzaam is verzekerd", zoodat Baud het door van den Bosch aan Bauer gegeven bevel om tegen de XII kota's, Matoea en Bondjol gewapenderhand op te treden, „in zooverre" wijzigde, dat Bauer daartoe niet mocht overgaan, „vóór dat al de daartoe gevorderde middelen aanwezig zullen zijn", waartoe ook gerekend werd te behooren „de genoegzame voltooijing van de wegen en transport-inrigtingen, die strekken moeten om eenen geregelden toevoer van allerlei benoodigdheden naar binnenslands, buiten bezwaar der inlandsche bevolking, te verzekeren". Geprikkeld door het slot zijner instructie van 13 October 1833: „Een schoon veld wordt voor uwen ijver geopend, het conquest hangt van u af", werd Bauer (de gewezen adjudant van den Commissaris-Generaal, thans de veelvermogende Minister van Koloniën van den Bosch, met wien hij in particuliere en rechtstreeksche officieuse correspondentie stond en daardoor zich wellicht sterk gevoelende tegenover den Commandant van het Indische leger, Generaal de Stuers, die tegen offensieve optreding onzerzijds en Bauer ongenegen was) ongeduldig, overmoedig en ongehoorzaam. Den 14en Juni trad hij offensief op, zich van Matoea meester makende. Alles ging aanvankelijk naar wensch. Tegen het einde van Juni werd Bambang bezet en den 9en Juli maakten onze troepen in den omtrek daarvan „eenige" karbouwen en „veel" padi buit; doch de padi werd verbrand. Waarom? Bauer had den 24en Juli wel aan den Legercommandant geschreven, dat hij „van alles" was „voorzien om den oorlog met nadruk door te zetten," doch er bijgevoegd, dat de geest der bevolking slecht was en de soldaten genoodzaakt waren, alles „bij te halen" (d.i. op te halen of te *fourageeren*) tot zelfs gras voor de paarden, terwijl alles wat aangebracht werd, moest worden geëscorteerd, „omdat de communicatie niet vrij was," waarop geruststellend volgde: „een extra-oorlam per dag maakte echter alles weder goed." Bambang was 11 Juli met eene voorloopige bezetting van 156 man en 3 vuurmonden en voor 53 dagen van vivres voorzien, voorloopig aan zichzelve overgelaten. Na Bambang werden Loeboeq Ambalau, met een voorraad vivres voor 5 weken, en Boekit Manindjoe den 10en November bezet. Daarna begonnen de teleurstellingen. Den 13en December schreef Bauer aan Francis, dat de transportmiddelen nog gering en „onvoldoende" waren om „een aanzienlijken troep bij verder voortrukken van vivres te voorzien"; den 21en December aan den Legercommandant, dat „gebrek aan transportmiddelen en vivres" en „een slecht saizoen" hem belet hadden, verdere voorwaartsche bewegingen te doen; en den 26en

December aan Francis: „De ondervinding heeft mij geleerd, dat de transportmiddelen, die tot nog toe beschikbaar zijn, op lange na niet toereiken; hoe verder wij ons van hier verwijderen, hoe moeijelijker de transporten worden, zelfs wanneer men in loco zoo veel rijst aankoopt als daar verkrijgbaar is." In December was de nieuwe weg naar de bovenlanden zelfs op verschillende punten onveilig. De operatiën werden gedurende den kwaden moesson gestaakt. Toen zij in de laatste dagen van April 1835 hervat werden en Bauer te Bambang een *depôt van munitie en vivres* oprichtte, liet de vijand onmiddellijk blijken, dat hij onze transporten wilde aanvallen en onze communicatiën bemoeilijken. Met het oog op het gebrek aan transportmiddelen en den toestand der wegen, had het vervoer der militaire goederen van Padang naar de bovenlanden gedeeltelijk over zee plaats, waarmede de gezagvoerder van den civielen schoener Dolphijn werd belast, die er voor moest waken, dat geene oorlogsbehoeften, levensmiddelen en andere goederen op het kustgedeelte tusschen Tikoe en Ajer Bangis (speciaal te Katiagan) werden aan wal gebracht, terwijl de posthouder van Priaman zich tijdelijk te Tikoe moest vestigen om zorg te dragen voor de transporten van hier naar Loeboeq Ambalau en steeds een goeden voorraad rijst en arak opgeschuurd hebben, ten einde alle vertraging te voorkomen in de voldoening aan de aanvragen betreffende die artikelen. De krachtige hulp, die Francis bij de approviandeering der troepenmacht verleende, maakt een goeden indruk. De beslommeringen van dit bestuurshoofd waren in dat opzicht niet gering. Bauer meldde Francis dd. 28 April 1835 uit Pisang, dat de wegen en bruggen niet in orde waren voor het vervoer van eenige stukken geschut en verzocht toezending van 1300 Maleiers. Francis ontving dezen brief eerst den 30en April te Fort de Kock, waar hij met het oog op de omstandigheden tijdelijk zijn verblijf hield, en op denzelfden dag marcheerden 500, den 1en Mei 300 en den 2en Mei 500 Maleiers naar het oorlogstooneel. Den 1en Mei meldde Bauer hem, dat de koelies, die uit de benedenlanden afkomstig en voor den transportdienst bestemd waren, zich allen uit de voeten hadden gemaakt, terwijl „een goede voorraad" padi, de vorige dagen op den vijand „buit gemaakt," geheel verbruikt was. Den 5en Mei zond Francis vaste koelies voor den transportdienst naar het oorlogstooneel, doch Bauer staakte voorloopig de operatiën niet alleen wegens het ongunstige weer, maar ook omdat de communicatiemiddelen en de toevoer van levensmiddelen en krijgsvoorraad nog niet voldoende verzekerd waren. Den 7en Juni werden de operatiën hervat en den 11en d.a.v. begon feitelijk het beleg van Bondjol, dat meer dan 2 jaren zou duren. Na eene mislukte poging op 21 Juni om, door het bezetten der kampongs Kota en Djamba, Bondjol nauwer in te sluiten, meende Bauer zich voorloopig te moeten bepalen tot het behoud en de verbetering der door hem

ingenomen stelling, zoolang althans de in de Noordelijke afdeeling van Sumatra's Westkust optredende troepen Bondjol niet bereikt hadden, hetgeen niet spoedig te verwachten was, daar men — zooals hij schreef — „zoo min hier als in de Noordelijke afdeeling, de pas veroverde landen vertrouwen" kon en „overal sterke bezettingen achterlaten" moest, „waardoor de hoofdmagt te veel verzwakt" werd. Onze convooien hadden thans veel van den vijand te lijden. Zijne stroopers zwierven in den rug onzer stelling te Bondjol en geen transport kon, zonder een aanval te doorstaan en daarbij meestal eenige gekwetsten te bekomen, worden aangevoerd. Gelukkig vielen onzen troepen, nadat zij zich op 15 Juli, onder commando van den Kapitein der Infanterie Sutherland, van de kampong Loeboeq Ambatjang meester gemaakt en eenige andere kampongs — waaronder Bondjol Itam — verbrand hadden, de tusschenliggende velden met rijpe padi in handen: een voor den vijand gevoelig verlies, die nu nog slechts over de aan den linkeroever der Bondjolrivier te velde staande padi beschikte. Bauer, die hem ook deze padi wilde ontnemen, zond des nachts gewapende Maleische hulptroepen uit met opdracht den te velde staanden oogst te vernielen. Waarom per se te „vernielen," dat altijd kon gebeuren na eene vruchtelooze *fourageering?* Immers, in het begin van Augustus was de voorraad rijst in onze positie bij Bondjol nog slechts voor 10 dagen toereikende, terwijl eerst tegen ultimo Augustus een voorraad voor 32 dagen aanwezig was. Alle transportmiddelen waren voor de Artillerie in beslag genomen, terwijl de bevolking in de nabijheid der wegen afgemat was van de transportdiensten. Het vraagstuk der approviandeering was ook tijdens het beleg van Bondjol moeilijk, want nog altijd schoten de transportmiddelen te kort, die het gouvernement beloofd had te verstrekken, en moest de bevolking in het vervoer van levensmiddelen en materiaal voorzien ten behoeve van de om Bondjol gelegerde troepen. De organieke sterkte daarvan bedroeg op 1 Januari 1836 omstreeks 1300 man legertroepen en 1500 man hulptroepen. De afstand van Bondjol tot Fort de Kock bedroeg ongeveer 48 Sumatrapalen. Tusschen beide plaatsen vond men de volgende in redoutes opgerichte *etappeposten*:

				bezet door				
1. Matoea.	12	palen	van	Fort de Kock,	1	compagnie	Infanterie.	
2. Bambang . . .	14	„	„	Matoea,	1	officier	en 60	man,
3. Masang	6	„	„	Bambang,	(?)	„	„ 41	„
4. Pisang	2	„	„	Masang,	1	„	„ 50	„
5. Samawang Gedang . . .	6	„	„	Pisang,	(?)	„	„ 28	„
6. Koempoelan . .	2	„	„	Samawang Gedang	1	„	„ 32	„

benevens eene mobiele colonne, sterk 10 officieren en 338 man, „welke

tevens 3 kleine bentings" bezette op den 6 palen langen weg naar Bondjol, op den berg Djamba. Te Koempoelan waren ook „zieken en reconvalescenten" onder dak gebracht.

Het grootste gedeelte van hetgeen voor onderhoud en aanvulling der om Bondjol gelegerde troepenmacht noodig was, moest van Padang worden aangevoerd. Over den weg door de kloof der Anei bedroeg de afstand tusschen beide plaatsen ruim 100 Sumatra-palen. Later trachtte men de bezwaren, aan het transport over dezen weg verbonden, te verminderen door van Padang gedeeltelijk andere wegen te kiezen. Zooals reeds gezegd is, maakte men, vóórdat genoemde weg door de kloof der Anei gereed was, voor het militair transport naar de bovenlanden gedeeltelijk gebruik van het vervoer over zee met gouvernementsvaartuigen van Padang tot Tikoe, vanwaar het transport verder over land plaats vond van alles wat o. m. bestemd was voor onzen post te Loeboeq Ambalau. Later toen deze post wegens den ongunstigen sanitairen toestand ontruimd en te Mengopo een nieuwe *post* opgericht werd, legde men, ook in het belang der transporten naar Bondjol, een weg aan van Tikoe over Mengopo en Pasar Satoe naar Matoea. Verder maakte men voor die transporten gebruik van den zeeweg van Padang tot aan den mond der Masang en vervolgens van deze rivier tot bij Koempoelan, terwijl wegen werden aangelegd van Fort de Kock door de VII loera's naar Pisang en van Fort de Kock over Bambang naar Pisang, een andere weg natuurlijk dan de bovengenoemde van Fort de Kock naar Bambang en Pisang langs de communicatielijn Fort de Kock—Bondjol, die zoowel voor marcheerende troepen als voor transporten minder gemakkelijk was. De 1e Luitenant der Artillerie Steinmetz, op het laatst van 1835 door den Gouverneur-Generaal Baud in commissie naar Sumatra's Westkust gezonden om ten aanzien van Bondjol en den toestand onzer troepen aldaar poolshoogte te nemen, schreef in Januari 1836, dat men van het bestaande *transportetablissement* „in de Padangsche bovenlanden" nog „weinig dienst" had; de daarbij ingedeelde dragers waren „meest afkomstig van de kust van Coromandel — „koringi's" genaamd — „die weinig of niet aan de verwachting" voldeden „en waarvan $^2/_3$ op de posten ziek" lag. Steinmetz, toen adjudant van den Gouverneur-Generaal, stelde o.m. voor, „zoo spoedig als maar mogelijk" was, naar Sumatra's Westkust te zenden „een 300-tal Javanen, bannelingen of kettinggangers, om als koelies voor die goederen gebezigd te worden, waarvoor de Maleiers niet geschikt zijn". Liet men Maleiers als dragers optreden, dan moest er „wel op gelet" worden, „dat alles in afzonderlijke vrachten voor een man" ingericht moest zijn, „niet zwaarder dan 50 Amsterdamsche ponden, omdat de Maleiers alles op het hoofd dragen". Vooral „zal aan de troepen ingeprent moeten worden, die menschen niet te mishandelen, noch met woorden, noch met daden, want

daaraan zijn de Maleiers zeer gevoelig, en zij zijn in dat geval onze helpers, geene gewone koelies". Dit werd dikwijls uit het oog verloren en daarmede niet slechts ten nadeele van de approviandeering, maar ook van de zoo vaak gewenschte snelheid van optreding gehandeld. Groote inspanning heeft het aan de goedgezinde Maleische bevolking tijdens den Padrioorlog — volgens Kolonel van der Hart, tijdgenoot en deskundige bij uitstek — gekost, aan onze verschillende *requisitiën* te voldoen. De toenmalige, zeer sterk militair getinte overheid ging daarbij vaak zeer arbitrair te werk. Het rapport van Steinmetz had de aftreding van Kolonel Bauer tengevolge, die in April wegens ziekte het oorlogsterrein verliet en door den Generaal-Majoor J. B. Cleerens werd vervangen. Ofschoon Cleerens begonnen is, in het belang der approviandeering van onze om Bondjol gelegerde troepenmacht, de communicatiën met Fort de Kock en de benedenlanden te vermeerderen en het o. m. aan hem te danken is, dat van de rivier de Masang partij werd getrokken voor den aanvoer van levensmiddelen en andere benoodigdheden, heeft niettemin — volgens Lange — onder zijn commando de materieele verzorging der troepen, hoe hij daarbij ook op allen mogelijken steun van Francis kon rekenen, veel te wenschen overgelaten. Cleerens, van huis uit nog wel officier van administratie en intendant en in 1831, gedurende den Tiendaagschen Veldtocht, Chef van den Staf bij de 1e divisie van het België binnenrukkende Nederlandsche leger, was of niet meer de energieke aanvoerder uit den Java-oorlog of voor het gewichtiger commando, waarmede hij te Bondjol belast werd, niet berekend. Op voorstel van den in het begin van 1837 naar Bondjol gezonden Legercommandant, Generaal Cochius, werd hij van dat commando ontheven en door den Luitenant-Kolonel der Infanterie A. V. P. Michiels opgevolgd. Cochius deed gedurende zijn verblijf op Sumatra's Westkust alles om de Maleische bevolking zoo weinig mogelijk te belasten. In April van genoemd jaar liet hij Francis die bevolking bij publicatie aansporen, levensmiddelen en andere benoodigdheden ter markt te brengen, waardoor de *requisitiën*, die anders onvermijdelijk waren, zouden verminderen of ophouden. Op het gebied van de verpleging der troepen te velde, den etappendienst en het transportwezen moest nog veel worden gedaan. Bondjol viel in Augustus 1837 in onze handen en den 20en October d. a. v. schreef Generaal Cochius aan den Gouverneur-Generaal o. m.: „De beloften, door 's Gouvernements Kommissarissen aan de bevolking gegeven, bij publikatie van 25 October 1833, dat zij bevrijd zoude worden van de koeliediensten, kunnen nimmer, zelfs niet met de grootste inspanning, worden nagekomen"; want „zonder hulp der bevolking" konden „noch militaire bezettingen, noch oorlogsoperatiën worden ondernomen". Alle „militaire occupatiën" waren „van de diensten der bevolking afhankelijk". De bevolking wist wel, „dat de

koeliediensten niet geheel afgeschaft konden worden, maar daardoor" werd, „hoe aanzienlijk ook de loonen" waren, „die daarvoor" werden „betaald, de afkeer niet verminderd, welken de inboorling vrij algemeen voor deze dienst" voedde. Al ons streven moest er dus op gericht zijn, de bevolking niet slechts met die diensten te verlichten, maar tevens en vooral te waken, dat hare gewone of dagelijksche bezigheden er niet onder leden. Toen de nieuwe weg van Padang naar de bovenlanden gereed en weêr veilig was en het lang verbeide *transport-etablissement* begon te werken, kwam dit eerst onder civiel beheer, om in 1838 aan de militaire administratie [1]) te worden overgegeven. Eerst toen Daloe-Daloe in dat jaar in onze handen viel, was de Padri-oorlog feitelijk geëindigd. Na lezing van al de beslommeringen, gedurende dien oorlog aan de verpleging onzer krijgsmacht op Sumatra's Westkust verbonden, is het niet van belang ontbloot, te weten met hoeveel troepen onzerzijds tusschen 1819 en 1839 aldaar is opgetreden. Vóór 1831 geven de ondervolgende cijfers slechts legertroepen op zonder de marine-landingsdivisiën mede te rekenen, die zich soms eenige marschdagen van het strand verwijderden. Tusschen 1831 en 1837 werden de legertroepen gesteund door het Javaansche legioen van Ali Basja Prawiro di Redjo (Sentot) ter sterkte van ± 800 man, en een gedeelte der barisan van Soeměněp, aanvankelijk 600 en op 1 Januari 1837 ongeveer 460 man sterk. De sterkte der troepenmacht bedroeg feitelijk, zonder de officieren:

in Mei 1819	238	man
„ December 1821	307	„
„ Maart 1825	895	„
op 1 Juli 1825	1568	„
„ 1 Juli 1826	1248	„
„ 20 September 1826	655	„
„ 1 Januari 1831	710	„

en met de officieren:

op 1 Januari 1832	1460	man
„ 1 Juli 1833	3363	„
„ 1 Januari 1834	3340	„
„ 1 Januari 1835	3630	„
„ 1 Januari 1837	5359	„

terwijl zij, volgens de formatie van December 1837, zonder de barisan van Soeměněp, feitelijk bedroeg:

op 1 Juli 1840 . . . . . 157 officieren en 5345 man,

waarvan de verpleging op de schouders der militaire autoriteit rustte.

---

[1]) W. C. Nieuwenhuyzen, „Het militair transportwezen te land in Indië", *Indisch Militair Tijdschrift*, 1881, blz. 631 en 632, en W. C. Nieuwenhuyzen, „Transportwezen" in de „Encyclopaedie van Nederlandsch-Indie".

Bovendien streden aan onze zijde Maleische en Bataksche hulptroepen — hoogstens 15000 man tegelijk — die zelven in hun levensonderhoud moesten voorzien. Aanvankelijk, tot 1833, bewogen onze strijdkrachten zich grootendeels langs ongebaande en overigens niet verharde wegen met gebrekkige transportmiddelen, twee factoren, waarmede rekening moet worden gehouden, wanneer — aan Europeesche verhoudingen denkende — erop gewezen wordt, dat in dezen oorlog het hoogste cijfer der militaire bezetting van Sumatra's Westkust ruim 5000 man bedroeg. Men vergete niet — en dat maakte de approviandeering zoo bezwarend — dat de troepen verspreid waren:

in 1819	over	5	garnizoenen
„ 1826	„	16	„
„ 1831	„	17	„
„ 1837	„	53	„
„ 1839	„	45	„

terwijl het oorlogstooneel na 1835 eene groote uitbreiding had ondergaan. Dat oorlogstooneel besloeg eene kuststrook van 400 K.M. lengte, overeenkomende met de lengte der Nederlandsche kust van Zeeuwsch Vlaanderen tot aan den Dollard. De breedte ervan bedroeg ongeveer 90 K.M. en kwam dus overeen met die van Nederland, van Scheveningen tot aan de Duitsche grens achter Nijmegen. Het geheel had eene oppervlakte van 15000 □ palen [1]).

De krijgsverrichtingen op Riouw van 1819—1820 melden niets omtrent de approviandeering zoowel van de militaire bezetting te Tandjong Pinang als van de van Malakka — toen nog eene Nederlandsche bezitting — ter hulp gezonden en door den Majoor der Infanterie Vermeulen Krieger aangevoerde troepenafdeeling. De sterkte der militaire bezetting bedroeg organiek 150 man en van het detachement-Vermeulen Krieger eene compagnie Infanterie [2]). In de voeding van de troepen zal vermoedelijk voor een deel zijn voorzien door de aan het ontzet van Tandjong Pinang deel genomen hebbende marine.

---

[1]) H. I. J. L. de Stuers, „De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra," H. M. Lange, „Het Ned. O.-I. leger ter Westkust van Sumatra (1819—1845)," I. C. Boelhouwer, „Herinneringen van mijn verblijf op Sumatra's Westkust enz.," H. M. Lange, „Verhaal der krijgsgebeurtenissen in het landschap Rauw ter Westkust van Sumatra gedurende het jaar 1833 en van de heldhaftige verdediging van het fort Amerongen," *De Militaire Spectator* 1844, I. A. E. Diemont, „Mededeelingen omtrent den Padrie-oorlog na 1830," *Indisch Militair Tijdschrift*, 1876, 1877, E. B. Kielstra, „Sumatra's Westkust van 1819—1840," *Bijdragen van het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië*, 5e volgreeks, deel II, III, IV en V; G. B. Hooijer, „De krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië van 1811—1894," deel I, blz. 131.

[2]) E. Netscher, „De Nederlanders in Djohor en Siak, 1602—1865," *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschapen*, deel XXX, en W. A. van Rees, „Vermeulen Krieger."

Niets valt omtrent de approviandeering mede te deelen bij de optreding onzer troepen gedurende de onlusten in de residentie Bantam ten jare 1822.

Evenmin is daarvan iets bekend gedurende den oorlogstoestand, die in Zuid-Celebes van 1819—1824 heerschte.

Evenmin tijdens de onlusten op de hoofdplaats en in de binnenlanden der residentie Palembang in 1824.

De in Juli 1824 van Makasser over zee naar Tanette gezonden expeditie telde, behalve de haar vergezellende hulptroepen, aan landmacht 366 man, waaronder een detachement Cavalerie van 10 man en 4 veldstukken, elk bespannen met 4 paarden. Hierbij voegde zich eene marine-landingsdivisie van 1 officier en 48 mariniers en 2 officieren met 2 pelotons matrozen. De totale sterkte, waarmede den 17en Juli gedebarkeerd werd onder aanvoering van den expeditiecommandant, den Luitenant-Kolonel der Infanterie H. I. J. L. de Stuers, bedroeg 20 officieren, 507 man en 28 paarden. De marine was door 5 brikken, 2 kanonneerbooten en 1 barkas vertegenwoordigd. Op den dag der landing werd door de zorg der marine de voeding der ontscheepte troepen geheel toebereid naar den wal gezonden. Zooals bekend is, moest de Luitenant-Kolonel de Stuers, na afloop der expeditie tegen Tanette naar de opgestane landschappen Labakkang en Pangkadjene oprukken, om na tuchtiging der bevolking, van daar over Maros naar Makasser terug te keeren. Daartoe werd eene colonne van 298 man legertroepen bestemd, waarbij de mariniers en de cavaleristen en 1 houwitser en 4 handmortieren. Bij den terugmarsch naar Maros, die wegens terreinbezwaren 7 dagen duurde, had de expeditiecommandant aan de bevolking laten bekend maken, dat niemand iets voor zijn persoon of eigendom te vreezen had en onze soldaten buiten hare woningen zouden blijven, *mits de noodige levensmiddelen geleverd werden.* Deze bepaling werd door de bevolking trouw nagekomen. Op dien marsch zooveel mogelijk met de marine in communicatie blijvende, die telkens bij het overtrekken der rivieren sloepen naar de colonne zond, kwam deze den 22en Juli te Katana, waar de bevolking haar „overvloedig" van „levensmiddelen" voorzag. Den 23en overnachtte zij niet ver van de kampong Panaikang, waar zij wederom „ten volle van levensmiddelen" voorzien werd. Den 24en over Tallo naar Labakkang marcheerende, werd de colonne op eerstgenoemde plaats door de bevolking „verfrischt." In het wederspannige Labakkang gekomen, legde de colonne wel de hand op de vaartuigen, het geschut, de wapens en de munitie van het voortvluchtige hoofd, doch niet op zijne slaven, zijne padi en zijn vee, die onder bewaring der op de plaats gebleven inlandsche grooten werden gesteld. Den 25en rukte de colonne op naar Pangkadjene, het verblijf van het andere wederspannige hoofd. Zij legerde zich hier in het ruime verblijf van dat mede gevluchte

hoofd, waar door de rustig gebleven bevolking „volop levensmiddelen en hulp bezorgd werden" [1]).

De in Augustus 1824, aanvankelijk onder commando van den Kapitein-luitenant ter zee Buys, naar Soepa gezonden expeditie telde, behalve de hulptroepen, in het begin slechts 228 man legertroepen, door den Luitenant-Kolonel der Infanterie Reeder aangevoerd. Later, toen het commando in handen van den Kolonel de Stuers was overgegaan, steeg het cijfer der expeditionaire troepenmacht tot ongeveer 460 man, waarbij eene marine-landingsdivisie van 1 peloton mariniers en 2 pelotons matrozen. Van de verpleging dezer troepenmacht vindt men slechts opgeteekend, dat „in de eerste dagen" na de landing de marine (die bij deze expeditie door 4 brikken en 2 kanonneerbooten vertegenwoordigd was) „geheel" zorgde „voor de bereiding der spijzen," eene handeling, die bij onze expeditiën in Oost-Indië meermalen plaats vindt [2]) en waarvan de verdienste niet genoeg kan worden geroemd. [3])

Van de approviandeering der troepen gedurende de krijgsverrichtingen in Zuid-Celebes van October tot ultimo 1824 — het voorspel der eerste Bonische expeditie — vindt men niets vermeld.

De eerste Bonische expeditie, aangevoerd door den Generaal-Majoor van Geen, begon in Januari 1825 en telde, behalve 8000 man hulptroepen, en de bij de expeditionaire troepenmacht ingedeelde marine-landingsdivisie, 45 officieren en 1417 man legertroepen, waaronder 2 officieren en 100 man der mariniers. De organisatie en uitrusting dezer expeditie hadden, met het oog op den spoed, waarmede gehandeld moest worden, niet op Java, doch te Makasser plaats, waar zooveel minder middelen voorhanden waren dan in het centrum der Indische regeering om in de vele behoeften van materieelen aard te voorzien. De intendance had voor de approviandeering der expeditionaire landmacht gerekend op het bijeenbrengen van een voorraad voor 3 maanden. Hoe het met dien voorraad gesteld was, kan daaruit blijken, dat toen de expeditie Makasser verliet, aan hetgeen naar dien maatstaf berekend was o.m. nog ontbrak ± 25000 K.G. hard brood, 1000 à 1500 K.G. gezouten vleesch en gelijke hoeveelheden gezouten spek, reuzel en meel benevens ± 2000 kippen. Wat is verder bekend omtrent de verpleging bij deze expeditie, die ook over onvoldoende transportmiddelen beschikte? Bij den opmarsch naar het hoofdobject treedt de door den Majoor der Infanterie Le Bron de Vexela gecommandeerde colonne op den voorgrond. Behalve de hulptroepen, 277 man legertroepen tellende,

---

[1]) H. I. J. L. de Stuers, „De expeditie tegen Tanette en Soepa in 1824," *Tijdschrift van Ned.-Indië*, 1854.

[2]) W. C. Nieuwenhuyzen, „Samenwerking van land- en zeemacht in Ned.-Indië," *Indisch Militair Tijdschrift*, 1872.

[3]) G. Nypels, „Onze strijd in Zuid-West Selebes tot 1838," deel I.

ging deze colonne den 7en Maart 1825 van Boelekomba over Kadjang naar Sandjai op marsch. De verbinding met de naar Boni over zee gaande hoofdmacht vond den 11en Maart te Kadjang plaats. De hulptroepen hadden op dezen 5-daagschen marsch voor zichzelven moeten zorgen, doch de legertroepen hadden niets anders medegenomen dan hard brood en arak, berekend naar de behoefte van 5 dagen en overigens *geteerd op hetgeen de doorgemarcheerde streek opleverde.* Dit was tot den 10en Maart van zeer weinig beteekenis geweest, terwijl de colonne-Le Bron daarna in Kadjang — waar zelfs de ijverig plunderende hulptroepen zich niet genoeg voedsel hadden weten te verschaffen — bepaald gebrek had geleden; want de hulptroepen hadden den omtrek afgeroofd en daarbij afgebrand, vóórdat de legertroepen hadden kunnen *fourageeren.* Het laatste gedeelte van den marsch der colonne naar Kadjang ging weliswaar door eene welvarende landstreek, doch hier waren alle kampongs, tot straf voor het door den Kraëng Kadjang gepleegd verraad verbrand [1]). Het was dus tijd, dat deze colonne den 11en Maart weêr uit de voorraden der schepen kon putten. In vijandelijk land marcheerende, bij de voeding eener colonne te rekenen op hetgeen zij gedurende den marsch in de kampongs aan levensmiddelen zal vinden, leverde in onze oorlogen tegen den inlandschen vijand dikwijls teleurstelling op; doch wil de expeditiecommandant, in zake approviandeering, toch met een onzekeren factor rekening houden, dan moet hij onvoorwaardelijk — ook als middel van tuchtiging of als maatregel van représaille — het verbranden van kampongs verbieden. Doet hij dat niet, dan zal de mare van het branden de bevolking der andere kampongs, ook op de marschlijnen onzer overige colonnes, tijdig en, zoo mogelijk, met medeneming van het vee en andere middelen tot levensonderhoud, vóór de nadering der troepen de vlucht doen nemen. Zoo handelende, hebben wij in den oorlog tegen den inlandschen vijand onze zaak zelven vaak benadeeld. Wat gedurende den marsch der colonne-Le Bron van Boelekomba over Kadjang naar Sandjai is gebeurd, geschiedde den 15en Maart d.a.v., bij de landing der hoofdmacht op de kust van Boni, onder de oogen van den Generaal van Geen. Toen werd de schoone kampong Mangarabombang in de asch gelegd, zoo het heette tot afschrikwekkend voorbeeld van hen, die nog weerstand wilden bieden; doch men vergat, zoo doende, den mondvoorraad van die kampong in het belang der troepen bijeen te brengen en die kampong tevens geheel of gedeeltelijk te benutten voor een onder dak brengen der troepen, hetgeen van groot belang was, omdat het dien dag veel regende. Den 18en Maart eischte van Geen van een gedeelte der tot onderwerping gezinde bevolking in de nabijheid onzer operatielijn, tot bevestiging van die gezindheid en

[1]) G. Nypels, „Onze strijd in Zuid-West Selebes tot 1838," deel II, blz. 55 en 56.

tevens als brandschatting, 2 paarden, 25 karbouwen en 100 kippen. Daaraan werd gedeeltelijk voldaan; maar omdat het daar verblijf houdende inlandsch hoofd weigerachtig was gebleven, zelf zijne onderwerping aan te bieden en aan de *requisitie* slechts gedeeltelijk gevolg was gegeven door de aanbieding van 19 karbouwen, werd de kampong Sandjai, vóór het vertrek der hoofdmacht met de vloot naar Badjoa, op den 23en Maart eene prooi der vlammen. Op laatstgenoemden datum ging de colonne-Le Bron, met 100 man hulptroepen versterkt, op marsch van Sandjai naar Badjoa, haar merkwaardigen landtocht vervolgende. Voor de Europeanen werd als eenige voorraad aan levensmiddelen voor 10 dagen hard brood en arak, voor de inlanders rijst en opium medegegeven. In de andere behoeften moesten de omstandigheden zelven voorzien. Zie hier een en ander omtrent dezen marsch:

					K.M.
23 Maart, van	Sandjai	naar	Salomeko	(waar vivres gevonden werden)	17½
24 „ „	Salomeko	„	Boeloe Boeloe	(„ „ „ „)	12
25 „ „	Boeloe Boeloe	„	Maré	(hard brood door regen bedorven)	13
26 „	rustdag	te	„	(van vivres geene melding gemaakt)	
27 „ „	Maré	naar	Kadjoe	(geene vivres, gebrek in het bivak)	16
28 „ „	Kadjoe	„	Patiro	(betere voeding)	12
29 „ „	Patiro	„	Badjoa		14

Gelukkig was het voor de colonne, dat van enkele kampongs, die zij doortrok, de bevolking niet was gevlucht. Het meerendeel der kampongs was bij de nadering der colonne, met medeneming der tilbare have, verlaten. Bij de nog bewoonde kampongs kwamen de hoofden genade inroepen voor de bezittingen der bevolking, die verleend werd tegen eene brandschatting van rijst, karbouwen en kippen: gelukkige uitkomst bij een avontuurlijk stelsel van verpleging als dit. De verlaten kampongs en de nog bewoonde, die de *requisitiën* niet opbrachten, werden ter plundering aan de hulptroepen overgegeven en door deze daarna in de asch gelegd. Den 30en Maart begaf zich Generaal van Geen met een klein gedeelte der hoofdmacht naar de hoofdplaats van Boni, die door de bevolking, met achterlating van levensmiddelen, vee en kippen, was ontruimd, waarna de hulptroepen spoedig kwamen opdagen om te plunderen en te vernielen, terwijl van Geen de mesigit, waarin eenige tonnen buskruit waren, op verzoek van onzen bondgenoot, den vorst van Gowa, in de lucht liet vliegen als représaille voor vroegere tempelschennis door de Boniërs in Gowa gepleegd. Den 31en waren 4 colonnes tusschen Badjoa en Boni in beweging geweest om den vijand zooveel mogelijk afbreuk te doen door het plunderen en verbranden van kampongs. Terecht is beweerd, dat eene *fourageering* beter ware geweest [1]). Toen de opperbevelhebber het

[1]) G. Nypels, „Onze strijd in Zuid-West Selebes tot 1838".

doel der expeditie bereikt achtte en den 11en April met de hoofdmacht over zee naar Makasser terugkeerde, had hij den Majoor Le Bron de Vexela opgedragen, met eene colonne, behalve de hulptroepen, hoogstens 125 man tellende en samengesteld uit Infanterie, Artillerie en Pioniers, den 9en April van Badjoa over land via Maros naar Makasser terug te gaan. Voor het transport van het artilleriematerieel en eene hoeveelheid rijst voor 8 dagen beschikte de colonnecommandant over 150 koelies van het eiland Saleier; doch *de soldaten moesten zelven hard brood en arak voor 8 dagen dragen*. Ter voorziening in de overige behoeften werd gerekend op aanvulling door *requisitie* („toeëigening" of „brandschatting") terwijl de hulptroepen vrijheid tot plunderen kregen! De terugmarsch der colonne duurde echter 14 dagen. Gelukkig, dat het laatste gedeelte daarvan door gouvernementsgebied voerde, waar in zake verpleging van de colonne hulp der bevolking te verwachten was. Overigens is ook op dezen merkwaardigen marsch veel ellende geleden. Van 9 tot en met 11 April moest de colonne tot bij Batoe Gading langs denzelfden weg terug, dien Majoor Le Bron tot 28 Maart bij zijn opmarsch naar Badjoa gevolgd had; doch daar er maar één pad was en de eerstgenoemde colonne bij dien marsch overal gebrand had, vond de laatstbedoelde colonne thans langs datzelfde pad alles vernield of verwoest. Daar de colonne toch levensmiddelen moest hebben, breidden de hulptroepen hunne strooptochten (euphemistisch gesproken *fourageeringen*) over eene breedere zone uit en voorzagen zij, in den eersten tijd althans, tevens de legertroepen van het benoodigde. Den 12en bivakkeerde de colonne te Waroe, waar de kwellingen van het bergterrein begonnen, den 13en te Tanette, den 14en bij den rechteroever van de Walanaé, den 15en bij den linkeroever dezer rivier en den 16en op een rug van den Boekit Mata, toen den volgenden dag het gouvernementsgebied bereikt werd en de toestand der colonne aanmerkelijk verbeterde. Hier werden de ten uiterste afgematte en als vee voortgedreven koelies van Saleier door andere dragers vervangen. Van nu af werd ook het rooven en brandstichten gestaakt, dat den marsch had gekenmerkt. De hulptroepen waren op dezen marsch langzamerhand niet meer in den band te houden. In het gebergte marcheerden zij zelfs ver vóór de colonne uit, waardoor deze niet zelden — geene levensmiddelen meer vindende — gebrek moest lijden. Strenge bevelen vermochten schier niets daartegen, zoodat de colonnecommandant ten slotte verplicht was, ieder overtreder dier bevelen met neerschieten te bedreigen; eene bedreiging, die indruk maakte, al kon zij het kwaad toch niet geheel breidelen. Zoo vielen wij zelven in den kuil, dien wij voor den vijand hadden gegraven. Den 17en en 18en bivakkeerde de colonne te Sawaroe bij Tjamba, den 19en te Tapatépoe, den 20en te Samango. Eerst den 21en bereikte zij Maros, vanwaar de zieken over zee naar Makasser werden getrans-

porteerd, werwaarts de colonnecommant den 22en het valide gedeelte der colonne geleidde [1]).

Van de verpleging der troepen gedurende de door Generaal van Geen aangevoerde expeditie naar Soepa in Juni 1825 zijn geene bijzonderheden bekend.

Niets meer is bekend van de verpleging gedurende de optreding onzer troepen in de Lampongsche districten tegen Raden Intan en diens zoon in 1825 en 1826.

(*Wordt vervolgd*).

---

[1]) Dr. J. C. van Rijneveld, „Veldtocht der Nederlanders op het eiland Celebes in 1824 en 1825 enz.", P. B. van Staden ten Brink, „Zuid-Celebes enz.", G. Nypels, „Onze strijd in Zuid-West Selebes tot 1838".

Wederwoord op de critiek van den heer F. P. Sollewijn Gelpke

DOOR

J. H. NIEUWENHUYS,
N. I. B. A.

I.

In het September-nummer dezes jaars van *De Indische Gids* neemt de heer F. P. Sollewijn Gelpke in een stuk, getiteld: „De landrente-beschouwingen van den heer J. H. Nieuwenhuys nader besproken", mijn artikel, voorkomende in de Maart-aflevering van dat tijdschrift, geducht onderhanden.

Bij nauwkeuriger herlezing echter dier bespreking blijkt aanstonds, dat de schrijver ervan de grondgedachte, waarvan ik uitging, niet begrepen, de kern van het betoog over het hoofd gezien heeft.

Welke is die grondgedachte?

Welke is die kern?

Toen het tijd werd om naar een onderwerp voor de verplichte voordracht aan de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie uit te zien, gevoelde ik mij aangetrokken tot het bestudeeren van de nieuwe landrente-ordonnantie in verband met de aan die Instelling in haar vollen omvang behandelde *finantie-leer*.

Die voorloopige bestudeering leidde tot de keuze van eene bespreking van het hoofdbeginsel dier ordonnantie tot onderwerp der voordracht bovenbedoeld. In verband met den beperkten tijd, voor het houden dier voordrachten toegestaan (één uur, hoogstens vijf kwartier), kon van een behandeling der *geheele* ordonnantie geen sprake zijn. Ik beperkte mij dus tot een onderzoek naar de lasten, der bevolking volgens de bepalingen dier ordonnantie, opgelegd en naar de wijze, waarop zulks moet geschieden.

Richtsnoer bij dat onderzoek was natuurlijk de tekst der wet, zooals die in het Staatsblad luidt.

In eene rede over de uitvoering van het nieuwe artikel 75 van het Regeerings-Reglement voor Nederlandsch-Indië t. a. v. het privaatrecht der Inlandsche bevolking, gehouden in de vergadering der vereeniging: „Moederland en Koloniën" op 17 Maart j.l. heeft Prof. Mr. J. H. Carpentier Alting het volgende gezegd:

„Wij hebben te maken alleen met de woorden der wet en 't raakt ons niet of de woorden de bedoeling des wetgevers uitdrukken; zelf hebben ze bedoeling, zelf hebben ze beteekenis en zelfs indien er strijd tusschen hunne bedoeling en die van voorstellers en verdedigers mocht bestaan, des te erger voor hen, maar wij bekommeren ons daarom niet".

En iets verder zeide hij:

„Want die wet is het alleen, die den te volgen norm aangeeft; niet de toelichting van een minister, niet de woorden van een kamerlid, niet ook de nadere verklaringen ex post in courant en tijdschrift gegeven door mannen, die aan de samenstelling van het artikel hadden meegewerkt".

Deze woorden zijn als opzettelijk voor dit wederwoord gesproken. De tekst der wet was mijn norm en dát zette ik, voor wie lezen *wil*, duidelijk uiteen in het begin van mijn „beschouwingen".

Hoe schrijver, wiens geheele stuk één doorloopende, blijkbaar toch noodig geachte, verdediging is van de ordonnantie, nu uit die uiteenzetting afleiden kan, dat *ik* mijn stuk als het ware aanvang met te erkennen, dat *ik* niets weet van de wordingsgeschiedenis der ordonnantie, dat *ik* zelfs niet eens weet, welke de motieven waren den tekst vast te stellen zooals deze in het Staatsblad luidt! begrijp ik niet. Ik toch sprak slechts van den ambtenaar in het algemeen.

Ik ging bij mijne beschouwingen uit van deze grondgedachte, niet expressis verbis in mijn stuk opgenomen, maar daaruit toch op te maken: „De landrente [1]) is eene belasting, geheven van de inkomsten uit het landbouwbedrijf verkregen [art. 6 der ordonnantie]. Als *bedrijfsbelasting* dus behoort zij *jaarlijks* te worden aangeslagen en wel naar de inkomsten uit dat bedrijf verkregen met aftrek van de bedrijfskosten onafhankelijk van de uitkomsten.

Waar nu, naar mijn oordeel, het hoofdbeginsel der ordonnantie [art. 6 al. 1] niet juist was uitgewerkt in de bepalingen te dien opzichte, gaf ik, altoos voor zoover het mij toescheen, *in groote trekken* verbeteringen aan. Van miskenning van hen, die het landrente-gebouw hebben helpen optrekken, was en is geen sprake. Daaraan is zelfs de gedachte niet bij mij opgekomen.

---

[1]) Land*rente*. Ik had het over de belasting, genaamd *landren'e*. Over die *belasting* zwijgt de heer S. G.; hij spreekt echter voortdurend over landrente*vak*, *-techniek*, *-onderzoek*, *-regeling*, *-mannen* enz.

Mijne beschouwingen zijn deels van theoretischen, deels ook van practischen aard.

Nu moge de heer Sollewijn Gelpke mijn ervaringen van landrentezaken nóg zoo laag aanslaan, dat ontheft hem niet van de plicht, waar hij mijn stuk ontleedt, zich op hetzelfde standpunt te plaatsen [hoe zou anders kritiek ooit vruchtbaar kunnen zijn] dat ik innam en van daaruit het bewijs te leveren, dat de *grondgedachte* waarvan ik uitging *onjuist* en *dientengevolge* mijne beschouwingen *foutief* waren.

Ook vergeet de heer Sollewijn Gelpke in zijn kritiek, dat al die aanhalingen, toelichtingen, verklaringen, motieven, de geheele wordingsgeschiedenis ten slotte niets veranderen aan het feit, dat de Javaansche landbouwer landrente betaalt, *volgens den tekst der wet* hem in de ordonnantie opgelegd.

Wie het artikel van den heer Sollewijn Gelpke leest, moet sterk den indruk krijgen, dat, ten minste naar zijne meening, de nieuwe landrente-ordonnantie vrijwel volmaakt is. Immers deze zal slechts „hier en daar aanvulling behoeven". De bewoordingen zijn gekozen zooals zij er staan, omdat in de praktijk bleek, dat andere bewoordingen tot misverstand hadden aanleiding gegeven, omdat *andere denkbeelden* dan die, welke de thans gebruikte bewoordingen moeten weergeven, *onuitvoerbaar* bleken of *minder wenschelijk* voorkwamen".

Ik zal den heer Sollewijn Gelpke niet volgen daar, waar het door hem beoefende „landrente-vak" hem de „technische" vaardigheden van den belastingambtenaar heeft doen verkrijgen en ik ben volkomen bereid te erkennen, dat hij op ondergeschikte punten mij van ongelijk heeft overtuigd. Zoo erken ik volmondig, dat enkele mijner stellingen, *hoewel in hoofdzaak juist*, te volstrekt zijn geformuleerd. Zoo wil ik toegeven dat de veroordeeling in stelling IIa uitgesproken niet in alle deelen billijk is.

Maar ook na lezing van den aanval des heeren Sollewijn Gelpke blijf ik de *kern* van mijn betoog *onverzwakt handhaven*.

Alvorens echter aan te toonen, waarom ik recht heb dit te doen, zij het mij vergund een enkel woord te zeggen over den *aard* der bestrijding. Ik beklaag mij niet over den ietwat geringschattenden toon, waarin deze vervat is, zooals die door „ingewijden" tegenover „leeken" wel meer wordt aangeslagen. Ik zal mij dat met anderen in hetzelfde geval verkeerenden moeten laten welgevallen. Wel meen ik het recht te hebben over den aard der bestrijding te klagen. — Waartoe dient de lange uitweiding over de moeilijkheid te onderscheiden tusschen woonerven en tuinen? Moet zij den indruk geven, dat ik mij van deze moeilijkheid geen rekenschap heb gegeven? —

Dan volsta de opmerking, dat het aanvoeren van dit bezwaar zin heeft alleen tegenover iemand die de erven en tuinen *verschillend* wil behandelen, niet tegenover mij, die géén *onderscheid* wenscht.

Op geen enkel punt mag ik nu eenmaal gelijk hebben Nul n'aura raison hormis nous et nos amis, schijnt de leus te zijn. Dit voert den heer Sollewijn Gelpke tot het vreemde betoog tegen [?] mijn stelling II*b* [indrogingsproeven zijn onnoodig], waar de veelgeroemde „voorbereiding" geciteerd wordt om aan te toonen, dat de ontwerpers.... het volkomen met mij eens waren en toch desalniettemin in de uitvoeringsvoorschriften deze overbodige proeven voorschreven.

Een dergelijk „afmakingssysteem" veroordeelt zich zelf.

Ik kom thans terug tot de kern van mijn betoog.

Die kern is stelling II*e*, waaraan zich aansluiten II*c*, *d*, *f* en *h*.

Slechts de aanvallen op deze gericht wil ik in dit wederwoord weerleggen: de andere treffen slechts bijzaken, zijn van ondergeschikt belang. En het komt mij bovendien niet wenschelijk voor de lezers te vermoeien met eene herhaling van al de argumenten pro en contra, al zie ik volstrekt niet op tegen een weerlegging ook van deze. Ik vertrouw, dat uit het volgende blijken zal, dat de *hoofdzaak* van mijn betoog ongedeerd door dezen fellen aanval overeind is blijven staan en daaruit mijne lezers de conclusie zullen trekken, dat het geen onmacht is, die mij bijzaken deed verwaarloozen.

II.

Stelling II*c* luidt: „De bepaling van het productiviteits-cijfer eener groep sawahs naar de uitkomst van proefsnitten, gedurende een reeks van jaren gehouden, geeft onbruikbare uitkomsten wegens de zeer uiteenloopende opbrengstcijfers".

De landrente van sawahs is volgens de ordonnantie een evenredig deel van de belastbare opbrengst, die weer bestaat uit de geldswaarde van het aantal pikols padi droog, welke zij (de sawahs) geacht worden op te brengen naar reden van hare uitgestrektheid en van het *productiviteits-cijfer* van de groep waartoe zij behooren. Het productiviteits-cijfer eener groep sawahs wordt bepaald middels proefsnitten van proefvelden, in perceelen of perceelgedeelten van ongeveer gelijke productiviteit gekozen.

Tot bewijs van mijn stelling gaf ik van een twaalftal *zulke* proefvelden de uitkomsten der later te benutten proefsnitten in een staatje [1]).

Dit staatje noemt de heer Sollewijn Gelpke echter „zóó bijzonder tendentieus, dat het zich zelfs niet tot een oppervlakkige beschouwing van het onderwerp leent en wel om de volgende redenen: 1° de opbrengsten, daarin vermeld, zijn die van de proefvelden in de afdeeling

---

[1]) Zie daarin de cijfers eens van de desa Tempoeran, met een gemiddelde van 7.38! Is dat bruikbaar?

Salatiga zooals ze nat op het veld gewogen werden, dus niet herleid tot *opbrengst per bouw* [1]). Deze conclusie is niet juist. De waarheid is, dat zij geven het aantal katti's padi nat, herleid tot opbrengst per *kwart*bouw. Dat dit niet in het gedrukte stuk (wel in mijn concept) staat, geeft den heer Sollewijn Gelpke nog niet het recht *zonder reden* het tegendeel — niet te *veronderstellen* slechts, maar *met stelligheid* te beweren en dan daarop een foutieve redeneering te verwijten! Hier zou ik den heer Sollewijn Gelpke bevoegdheid van oordeelen kunnen ontzeggen, zonder de „wordingsgeschiedenis" dezer cijfers te kennen.

Maar al ware die herleiding niet geschied, dan nog zouden die cijfers zich wel degelijk leenen tot eene beschouwing van het onderwerp; immers de uitgestrektheid van elk proefveld verandert niet en ik beschouwde alleen maar de uitkomsten van elk proefveld op zichzelf. Ik had het niet over een *groep* sawahs, als de heer Sollewijn Gelpke schijnt te meenen: als de cijfers voor een onderdeel der groep onbruikbaar zijn, dan zijn ze het toch ook voor het geheel.

Het verdere van de onder 1° vermelde exceptie vervalt dus. Het sub 2° medegedeelde berust op een misvatting van hetgeen ik betoogen wilde, gelijk even tevoren aangetoond.

Het fraaiste van deze „weerlegging" komt echter nog. Men zou verwachten een betoog, door cijfers toegelicht, dat de proefsnitten gedurende een reeks van jaren gehouden, gemiddelden opleverden, die *wel* bruikbaar zijn. Het tegendeel is echter het geval. De schrijver bevestigt ten volle mijne stelling: in het staatje, dat hij geeft ingevolge de derde exceptie, zijn de cijfers van kolom 11, en die alléén raken mijn betoog, evenmin bruikbaar als de door mij geproduceerde. Zie bijv. die van proefveld No. 3: 23—20—37—40—39—53—45, gemiddeld 37! Zie die van No. 34: 44—24—40—29—29—51—34, gemiddeld 36!

De heer Sollewijn Gelpke geeft toe, dat de cijfers zeer uiteenloopen, maar het gaat hem te ver ze daarom bij de bepaling der productiviteit *onbruikbaar* te noemen, maar noch met de door hem veronderstelde opheffing van de fouten, gemaakt door mederekening van de eenigszins te hooge opbrengsten door die, gemaakt door mederekening van de eenigszins te lage opbrengsten, noch met de bewering, dat des eenen nadeel opweegt tegen des anderen voordeel, noch eindelijk met de mededeeling, dat men elke proefoogst critisch beschouwen moet, *bewijst* hij, dat die cijfers wèl bruikbaar zijn.

Het zou zeker bij deze belasting een ideaal zijn den oogst van elk individu op elk grondstuk te kunnen bepalen. Dat dit echter bij de millioenen landbouwers, die er zijn op Java, niet wel mogelijk is met de beschikbaar zijnde bestuursmiddelen, *bewijst* evenmin de bruikbaarheid der cijfers of de onjuistheid van mijn stelling.

---

[1]) Ik cursiveer.

Inderdaad, de heer Sollewijn Gelpke heeft mij niet verstaan. Dat blijkt ook weer uit zijn critiek op den door mij voorgestelden landrentelegger. Immers de in kolom 1 geschreven nummers der proefvelden wijzen aan *perceelgedeelten van ongeveer gelijke productiviteit.*

Waar nu de [Preanger- dan toch] ervaring blijkbaar leert, dat elk zoodanig perceelgedeelte ± 2 bouw groot is, dan dient er dus slechts in kolom 1 plaats gemaakt voor 85 nummers [in het gegeven voorbeeld]. Meer niet. De heer Sollewijn Gelpke vraagt of de bewerkingskosten van al de 170 bouws van het voorbeeld gelijk zullen zijn. Waarschijnlijk niet. Maar een bruikbaar cijfer is ook hier te vinden, waar de schrijver zelf erkent, dat die kosten voor de verschillende sawahs *niet veel* uiteenloopen.

II*d* luidt: „Het percentage-cijfer der heffing wordt uit ontoereikende factoren samengesteld; het mist nl. de beplantbaarheid met nagewas".

De heer Sollewijn Gelpke noemt mijn stelling *beslist* onjuist en zegt, dat het wèl toegestaan is met den factor: „beplantbaarheid met nagewas" rekening te houden bij de bepaling van het percentage, voor zoover daarmede niet reeds rechtstreeks is rekening gehouden bij de vaststelling der productiviteit.

Jammer voor deze *besliste* uitspraak luidt de tekst der wet, *mijn* norm, anders. Daarin is de beplantbaarheid met nagewas een factor genoemd van het *productiviteits-cijfer* [art. 5 al. 2]. En als de heer Sollewijn Gelpke tegenwerpt, dat het niet *verboden* is in de ordonnantie met dien factor rekening te houden, bij de bepaling van het *percentage-cijfer*, dan antwoord ik, dat waar die factor reeds door de wet zelve aangewezen is als een integreerend van het *productiviteits-cijfer*, het niet meer vrijstaat hem elders in rekening te brengen.

II*e*, de eigenlijke kern van het betoog luidt: „De aftrek van tien — bij producties van minder dan twintig pikols van de helft — van het aantal geoogste pikols padi droog, ter verkrijging van de belastbare opbrengst, werkt omgekeerd progressief en vernietigend voor den gering-producent".

De heer Sollewijn Gelpke vindt het woord „vernietigend" zoo gezocht en overdreven; die „vernietiging" immers kan de gering-producent *altijd* [1]) ontgaan door zijn te weinig produceerende sawah te veranderen in drogen grond!

Maar wat geschiedt er als een industrieel bijv. steeds te veel aan den fiscus offert, tot 28 pCt. van de inkomsten uit zijn arbeid verkregen toe? Op den duur — die niet eens lang zal zijn — moet hij zijn onderneming stop zetten, omdat hij het niet langer kan volhouden, is

[1]) Ik cursiveer.

hij *als industriëel* vernietigd. En al is de Javaansche landbouwer taai, op den duur — die misschien wat langer zal zijn — moet hij zijn bedrijf stopzetten, omdat hij het niet langer kan volhouden, is hij *als landbouwer* vernietigd.

En zou een landbouwer overal zoo gemakkelijk zijn te weinig produceerende sawahs in drogen grond kunnen omzetten? Schrijver had veel te veel het oog op de Preanger gevestigd, toen hij dit schreef.

De heer Sollewijn Gelpke vraagt om voorbeelden uit de praktijk, welke die vernietiging aantoonen. Maar die zijn in dit geval niet noodig om de waarheid van mijn stelling te bewijzen. Moet men soms *bewijzen* met voorbeelden uit de praktijk, dat wie een stuk gloeiend ijzer met bloote handen aanvat, zich deerlijk branden zal of kan men dat wel van te voren zeggen? Moet men *bewijzen* met voorbeelden uit de praktijk, dat wie steeds meer dan $^1/_4$ van een gering inkomen aan belasting betaalt, eindelijk ten gronde zal gaan of kan men dat wel gevoegelijk a priori aannemen?

Dit is echter de hoofdzaak niet.

Hoofdzaak is, dat de voorgeschreven regeling *omgekeerd progressief* werkt. Het daaromtrent door mij geleverd betoog wordt door den heer Sollewijn Gelpke niet alleen *niet weerlegd:* hij geeft het volmondig toe! maar hij troost zich met de — onjuiste — gedachte, dat dit onvermijdelijk is.

Het daaromtrent door mij aangevoerde, waarbij natuurlijk het *principe* — vaststelling der productiekosten en vollen aftrek daarvan — en *niet* de door mij gebruikte cijfers beslissend is, wordt met geen enkel woord weerlegd, ja zelfs is dit betoog blijkbaar niet begrepen.

Anders had de heer Sollewijn Gelpke niet kunnen schrijven: „En ook dan zoude de heer Nieuwenhuys eene stelling kunnen schrijven, luidende: „De aftrek van een vaste geldsom — BIJ PRODUCTIES VAN MINDER DAN DIE VASTE GELDSOM DE HELFT DAARVAN — van de belastbare opbrengst, werkt omgekeerd progressief en vernietigend voor den gering-producent".

Immers in het geval van de gespatieerde woorden valt in mijn systeem *elke* belasting weg, wordt de *halve* som *niet* behouden. Het is duidelijk, dat de heer Sollewijn Gelpke zich dat niet kan indenken. Hij voelt niets voor de onbillijkheid eener omgekeerd progressieve belasting. Hij voelt niets voor de onbillijkheid van eene bedrijfsbelasting die heft daar, waar geen inkomen is. Het belasting-object mag *„niet geheel verloren gaan"*.

Het komt mij voor, dat het „landrentevak" den heer Sollewijn Gelpke ietwat eenzijdig heeft gemaakt en hem bij deze opvatting uit het oog heeft doen verliezen, dat ook de landrente aan eischen van rechtvaardigheid als elke andere belasting heeft te voldoen. Heffing daar, waar het belastingobject ontbreekt, wordt goedgepraat door van de land-

rente (eene gedeeltelijke inkomstenbelasting) op eens een grondbelasting te maken. Dat is finantie-kunst zooals de belastingpractici ze zoo dikwijls in flagranten strijd met alle lessen der theorie in praktijk hebben gebracht.

Zoo weinig is de heer Sollewijn-Gelpke doorgedrongen in den geest van het door mij geschrevene, dat, terwijl dit geheel is uitgegaan van het streven zoo na mogelijk te *benaderen* heffing naar de *werkelijke netto* inkomsten uit het landbouwbedrijf der inlanders — erkennende dat dit ideaal niet volledig is te *bereiken* — de heer Sollewijn Gelpke zoover gaat van als eenig (!!) redmiddel tegenover de door mij aangewezen en door hem niet weerlegde, wel vergoelijkte bezwaren, aan te nemen eene tiendbelasting: eene belasting naar het brutogewicht. Après cela tirons l'échelle!

Inderdaad, hij neemt wel een geheel ander standpunt in dan ik. En wat de gevreesde „zorgeloosheid" betreft, deze vindt haar straf wel in weinig of geen product en werkt zoo op den duur zelf vernietigend op den gering-producent,

II*h* luidt: „De fixatie van de landrente voor een tijdvak van tien jaren werkt nadeelig voor landman en schatkist."

Waar ik de landrente beschouw als een bedrijfsbelasting, die *jaarlijks* behoort te worden aangeslagen, daar is voor mij natuurlijk elke fixatie uit den booze.

Bij jaarlijkschen aanslag krijgt men echter zeer wisselende belastingcijfers: een der voornaamste argumenten tegen. Maar hoe is dat in de bedrijfs- of inkomstenbelasting? Is die soms voor jaren gefixeerd of wisselt die soms niet met den stand van het bedrijf? En wordt niet, volgens de ordonnantie, elke landbouwer in kennis gesteld met het bedrag van zijn belasting-aandeel? Waarom onderstelt men den landbouwer dommer dan den werkman, als men ook hem jaarlijks mededeelt wat hij te betalen heeft? Laat men soms den werkman maar aan zijn lot over? Waarom toch die vrees voor afzetting van den landman-alléén door het desabestuur?

De heer Sollewijn Gelpke weerlegt trouwens niet het feit dat ik aanhaalde, dat veler aanslag *toch* jaarlijks wisselt door misgewas, onbeplant gebleven zijn van velden enz. En heeft hij nooit gehoord van de tallooze knoeierijen bij de restitutie van teveel betaalde landrente?

De heer Sollewijn Gelpke verwijt mij, dat ik bij de bepaling van de verkoopwaarde der padi toch ook van gemiddelden gebruik maak. Ik had tegenwerping voorzien. Zeker, ik *ben* sterk gekant tegen het gebruik van gemiddelden, maar voer dien tegenzin niet ad absurdum door. Er is tenslotte een prijs-cijfer noodig en dat kan ik nu eenmaal niet anders verkrijgen dan door het gebruik van — overigens zoo weinig mogelijk — gemiddelden.

De huidige praktijk, zoo leert mij de heer Sollewijn Gelpke, neemt een prijscijfer aan, berekend uit opgaven van de *drie laagste* maanden. Maar wat zegt de wet? Art. 6, al. 3 luidt: „Deze geldswaarde wordt berekend naar de gemiddelde marktwaarde der padi, zooals die door het hoofd van Gewestelijk Bestuur kringsgewijze is vastgesteld met inachtneming der prijzen welke gedurende de JAREN, waarover betrouwbare gegevens voorhanden zijn, betaald zijn in den tijd, dat de verkoop naar zijn oordeel plaats had onder normale omstandigheden [1]) dan wel voor streken, waar geen verkoop van padi in eenigszins beduidende mate gebruikelijk is, — met inachtneming van hetgeen te dien opzichte voor naburige districten of kringen is bepaald".

En met dien tekst alleen had ik te maken, vandaár mijne bezwaren.

De regeling der praktijk echter erken ik gaarne als beter dan de door mij voorgestelde.

De voordrachten, aan de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie gehouden, blijven het eigendom der schrijvers en uit kracht daarvan publiceerde ik de mijne, na ingewonnen advies en op enkeler aandrang, *onveranderd*, behoudens eenige tekstwijzigingen.

Ik publiceerde haar, omdat mijne bevinding dat de aftrek van tien — bij producties van minder dan twintig pikols van de helft — van het aantal geoogste pikols padi droog, ter verkrijging van de belastbare opbrengst, OMGEKEERD PROGRESSIEF EN VERNIETIGEND VOOR DEN GERINGPRODUCENT werkt, mij *belangrijk genoeg* voorkwam er de aandacht van belangstellenden w. o. ook invloedrijke personen, op te vestigen, en dát is mij, blijkens de kritiek van den heer Sollewijn Gelpke gelukt. Ik blijf hopen, dat hernieuwde overweging den heer Sollewijn Gelpke de overtuiging zal schenken, dat ten aanzien van vraagstukken *buiten* de techniek van het „landrentevak" liggende, ook aan outsiders het recht van medespreken niet mag worden ontzegd. Wellicht dat ik hem dan nog eens ten aanzien der hoofdpunten van mijn betoog als medestander, die met zijne veeljarige ondervinding sterken steun kan verleenen, mag begroeten.

---

[1]) Blijkbaar verstaat de praktijk hieronder den verkoop tegen de laagste prijzen.

De drainage-theorie

DOOR

J. E. DE MEYIER.

In zijn bekend artikel over de Hadji-politiek der Indische Regeering, opgenomen in de Juni-aflevering 1909 van het maandschrift *Onze Eeuw*, berekent Prof. Dr. Snouck Hurgronje, dat de omstreeks 700 Mekkagangers, die jaarlijks de bedevaart gaan verrichten en gemiddeld daarvoor *f* 500 per hoofd medenemen, aldus tusschen de 3 à 4 millioen gulden aan geld aan Nederlandsch-Indië onttrekken. Doch dit is nog niet alles: want bovendien worden jaarlijks nog door vele hadji's geldsommen medegebracht om plaatsvervangende bedevaarten voor overleden bloedverwanten uit te besteden, en het meeste daarvan komt in dezelde Mekkaansche handen, die verdienen, hetgeen de stoomvaartmaatschappijen van de daareven genoemde millioenen overlaten. En dan zijn er ook iets meer gegoede hadji's, die alleen of in vereeniging in de heilige stad huizen koopen, en daarvan stichtingen maken ten gerieve van behoeftige landgenooten.

„Nu wordt[1]) deze belangrijke wegstrooming van geld uit den Archipel wel niet bevredigend, maar zij verschijnt toch in een eenigszins ander licht, wanneer wij daarnaast het oog vestigen op de talrijke millioenen, die jaarlijks door Europeesche ondernemingen aan den bodem van Oost-Indië ontwoekerd en buiten dat gebied verteerd worden".

Hoewel hier geen bepaalde vergelijking plaats heeft, schijnt, volgens den Indischen correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Aug. j.l., deze zinsnede toch wel in die beteekenis te moeten worden opgevat, daar zij anders geen zin zou hebben. En dan veroorlooft hij zich de meening dat eene vergelijking van de twee bedoelde wijzen, waarop kapitaal aan Nederlandsch-Indië wordt onttrokken, niet mag plaats hebben. De schrijver is blijkbaar zeer beschroomd om met een professor van meening te verschillen, doch daar hij in Dr. Snouck Hurgronje een aanhanger meent te zien van de zoogenaamde „drainage-theorie" of diens uitspraak daaraan althans voedsel zou kunnen geven, wijdt hij zijn brief verder aan de bestrijding van deze zijns inziens „door en door onjuiste theorie".

---

[1]) Valt hier wellicht aan een drukfout te denken voor „werkt"?

Daar deze quaestie de geheele verhouding van Westersche en Oostersche volken beheerscht, kan het zijn nut hebben haar eens nader te bezien en dan in de eerste plaats na te gaan, wat deze schrijver in het midden brengt, tegen de bedoelde opvatting, dat er ten bate van de eersten een aftapping of drainage, zooals de zaak met het oog op Britsch-Indië dikwijls genoemd wordt, plaats heeft.

Men zoude twee ongelijksoortige grootheden vergelijken. Het geld, aan de hadj besteed, wordt opgespaard door de Inlandsche bevolking, het is zuiver Inlandsch kapitaal. Of de aanstaande bedevaartganger begonnen is met het te leenen of zijn bezittingen er voor te gelde heeft gemaakt is hierbij onverschillig; het geld is ten slotte onttrokken aan hem en aan zijn familie. Voor dit bezit, dat voor het land verloren is gegaan, komt daarin niets materieels terug; die hoeveelheid kapitaal is in economischen zin voor deze gewesten verloren.

Daartegenover wordt gesproken over de vruchten door vreemde ondernemers aan den bodem ontwoekerd en buitenslands verteerd en in het bijzonder op dat *vreemde*, in tegenstelling van inlandsch, de nadruk gelegd. Wanneer de vreemde ondernemer het kapitaal niet bewogen had om in Indië belegging te zoeken, zou alles, wat met behulp daarvan wordt tot stand gebracht, niet bestaan. Door de oprichting van dit alles heeft de buitenlandsche kapitalist aan dit land een dienst bewezen. Toegegeven wordt dat zulks geen edelmoedigheid maar eigenbelang is, maar er mag niet uit het oog worden verloren, dat daardoor de exploitatie van allerlei hulpbronnen mogelijk wordt gemaakt, die anders niet zou kunnen geschieden.

Werd die exploitatie gedreven met kapitaal uit het land zelf, niemand zou betwisten, dat dit nog beter ware, maar als dat kapitaal er niet is, dan is het toch beter, dat met vreemd kapitaal wordt gewerkt, dan dat in het geheel niets geschiedt. Dat voor dit vreemde kapitaal rente in het buitenland moet worden betaald spreekt vanzelf. Wie zal er aan denken te beweren dat Noord-Amerika door Europa jaarlijks benadeeld wordt voor het bedrag, dat het eerstgenoemde land aan rente betaalt, op alle aandeelen en obligaties, die in Europeesche handen zijn? Waarom wordt dan, vraagt de schrijver, wel in dien zin eene opinie verkondigd, als het eene kolonie geldt?

Als mag aangenomen worden, dat de ondernemingen, met vreemd kapitaal tot stand gebracht, niet zouden bestaan, indien het vreemde fonds zich daarbij niet geïnteresseerd had — en die stelling is, voor zooverre hem bekend, nimmer weersproken — dan volgt daaruit ook, dat alle inkomsten, die de Inlandsche bevolking geniet door de buitenlandsche ondernemingen, niet te haren bate zouden komen als die ondernemingen niet bestonden. Wel zouden dan de daarbij inkomstenverkrijgende inlanders op andere wijze in hun brood voorzien, maar indien zij dit laatste wenschen, staat het hun thans ook vrij en indien

zij dus nochtans bij de vreemde nijverheid of landbouw een bestaan zoeken, zien zij, hiertoe niet gedwongen, in zulk een werkkring blijkbaar een voordeel. Benadeeld worden zij dus in geen geval, noch in hun inkomsten noch in hun bezit.

Dan wordt nagegaan in hoeverre aan de kolonie iets onttrokken wordt ten gevolge van het vreemde kapitaal. Voor zooverre de landbouwnijverheid betreft, zou dit slechts kunnen bestaan in verarming van den bodem door de betere cultuurwijzen of de verbouwde producten, maar noch het een, noch het ander is voldoende bewezen. Wat de overige in Indië uitgeoefende nijverheid betreft, slechts door de verzamelindustrie wordt de bodem verarmd met hetgeen men daaruit wint. Voor het oogenblik bezorgt deze aan de daarbij geïnteresseerde Inlanders meer inkomsten, dan zij anders zouden genieten en daarenboven is het de vraag, of de exploitatie der mijnen en bronnen nog loonend zal zijn als eens de tijd gekomen is, dat de Inlandsche bevolking zelve het voor de ontginning noodige kapitaal zal bezitten. De geschiedenis heeft geleerd, dat groote veranderingen kunnen ontstaan in de onderlinge waardeverhouding der goederen. Zoo is de exploitatie van sommige zilvermijnen niet meer loonend en kunnen bij meer uitvindingen op electrisch gebied thans ontgonnen mijnen en petroleumbronnen van veel minder waarde worden. Het gaat niet aan met de ontginning van een en ander te wachten tot het inheemsche volk zelf over de noodige kapitaalkracht en kennis bezit om die ter hand te nemen.

Ten slotte wordt de onttrekking van kapitaal aan de kolonie besproken, doordat besparingen in deze gemaakt, daar buiten worden verteerd. Bedoeld zijn die van vreemde ondernemers; het spreekt toch wel van zelf, dat het Inlandsche volk verarmt, indien het zijn eigen besparingen buitenslands opmaakt. De besparingen van vreemde ondernemers moeten betaald worden of van de rente van het geleende kapitaal, of van hetgeen werd opgelegd van de door de ondernemingen betaalde loonen. Wat de eerstbedoelde fondsen betreft, deze gaan altijd als vergoeding van bewezen diensten buitenslands; daarbij is van onttrekking aan de kolonie geen sprake. Zoodra de rente in het land zelf blijft, is het kapitaal niet meer buitenlandsch, doch inheemsch. En wat de besparingen van de uitbetaalde arbeidsloonen aangaat, ware het vreemde kapitaal niet in Indië belegd, dan zouden die besparingen ook niet gemaakt zijn. Ook hier heeft dus geen onttrekking van wat ook aan de kolonie plaats en de schrijver meent tot het besluit te mogen komen dat de drainage-theorie onhoudbaar is.

De boven weergegeven oogenschijnlijk goed sluitende redeneering overdenkende, komt men tot het besluit dat zij de zaak te eenvoudig voorstelt en dat de invloed van buitenlandsch kapitaal en van westersche energie op koloniën en Oostersche landen in het algemeen

tot ingewikkelde verhoudingen aanleiding geeft, waarvan men zich rekenschap dient te geven bij het treffen van bestuursmaatregelen en het voorbereiden van een betere toekomst voor de aan het gezag van koloniseerende mogendheden onderworpen inboorlingen.

Toen de Indische maatschappij nog in hoofdzaak op eigen kring was aangewezen, bestonden de individuen van jacht, visscherij, landbouw en primitieve verzamelnijverheid. Wat jaarlijks overbleef werd wellicht met naburen geruild voor bezit van meer blijvende waarde; de sterksten en invloedrijksten wisten het grootste deel van dat bezit aan zich te trekken en de vorsten spreiden in sommige streken eene fabelachtige praal ten toon, terwijl de kleine man door diensten en gaven in natura dien staat hielp ophouden en, als er tegenspoed was, ook door tijdelijke kwijtschelding van contingenten of door materiëele hulp van de vorsten voor gebrek werd gevrijwaard. In buitengewone gevallen traden catastrophen in, waarvan de gevolgen, als rampen van hooger hand, met gelatenheid werden gedragen. Een dergelijke aartsvaderlijke toestand bracht een standverdeeling mede, die het scherpst te voorschijn treedt in het kastenstelsel der Hindoes. In zulk een maatschappij was arbeid, alleen om rijkdommen te vergaderen, niet gebruikelijk. Aan de eenvoudige eischen om te bestaan was vrij spoedig voldaan; werden er kunstwerken voortgebracht, dan was het eerder uit aandrang om iets fraais te leveren of op aansporing van hoofden, dan uit zuiver winstbejag. Soms ook in den vorm van primitief sparen, zooals nu nog de inlandsche vrouw op Java, die als zij wat over heeft zich katoendraden aanschaft en in haar vrije uren er kant mede haakt, die na voltooiing verkocht wordt voor een prijs, waarmede bij narekenen de grondstof dikwijls te nauwernood is terugbetaald.

Goud, zilver en edelgesteenten werden vaak op primitieve wijze gewonnen, maar de mijnbouw werd oppervlakkig gedreven zonder noemenswaardig kapitaal.

Welke invloed oefent nu het bedrijf van den vreemdeling uit? In de eerste plaats gaat hij met inlandsche vrij sober betaalde werkkrachten een landbouw drijven, waarbij stapelproducten worden geteeld, die meer of minder fabriekmatig behandeld, op de wereldmarkt te koop worden geboden. Verder ontgint hij de aanwezige metalen, steenkolen, petroleum, enz., die anders nog jaren lang in den schoot der aarde zouden zijn blijven rusten.

Voor een en ander is kapitaal noodig en kennis, waartoe vreemdelingen, meest Europeanen, zich tijdelijk in het land vestigen. Reeds daardoor ondergaat de geheele samenleving eene verandering. De scheepvaart, de spoorwegen en andere verkeersmiddelen, die van dit meer intensief benutten van de groeikracht van den grond en van de daarin verborgen schatten het gevolg zijn, brengen eene omkeering teweeg in dat gedeelte der Inlandsche maatschappij dat het meest

met de Europeanen in aanraking komt en geleidelijk wint de huishouding, waarbij geld de grondslag van het onderling verkeer vormt, veld, tegenover den meer primitieven toestand van onderlinge ruiling van diensten en producten. Men kan daarbij de verkeersmiddelen niet meer missen, en toch kunnen deze zonder de stapelproductie niet bestaan, (zie bijv. onze Sept.-afl. 1266 e. v.).

Op die wijze wordt in de eerste plaats een toenemende hoeveelheid gemunt geld als rouleerend ruilmiddel onder de bevolking gebracht, waarvoor deze producten aan de markt heeft moeten afstaan, verder wordt de ruiling van goederen vergemakkelijkt, waardoor zij in geldswaarde stijgen en de behoeften worden grooter. De Chinees als tusschenhand koopt inlandsche producten voor uitvoer op en brengt geïmporteerde benoodigdheden in de binnenlanden, waar meer Europeanen zijn, welke deze koopen en waardoor de Inlanders er eveneens van gebruik leeren maken. Toenemende import en export, de laatste ook van andere zaken als stapelproducten is het gevolg van den gewijzigden economischen toestand, die geleidelijk ontstond toen Europeesch kapitaal en werkkracht van elders op landbouw en nijverheid werden toegepast.

Het gaat dus niet aan deze toepassing als iets voor te stellen, dat geheel buiten de Inlandsche maatschappij zou kunnen omgaan. Integendeel, deze wordt er geheel door gewijzigd. Het is waar dat de Westersche industrie gelegenheid medebrengt om geld te verdienen, zoowel rechtstreeks door koelies, karrevoerders, bedienden, enz. als indirect door het scheppen van een gelegenheid tot afzet van Inlandsche nijverheidsvoortbrengselen, als baksteenen, kalk, houtskool, brandhout, timmer-, giet- en smeedwerk, enz., doch wanneer daardoor wat meer geld in de samenleving rouleert, wordt aan de andere zijde het bezit van geld onmisbaar en het bestuur van zulk een exploitatiekolonie veel kostbaarder.

Nu wordt in het artikel in de *N. R. Ct.* wel beweerd dat de Inlander geheel vrij is om bij den vreemden ondernemer werk te zoeken en dat hij dit niet zou doen als hij er geen voordeel in zag; doch ook hier valt te rekenen met de geheele omkeering, die de maatschappij te zijnen opzichte door die inmenging van vreemden ondernemingsgeest heeft ondergaan. Die inlander die daar gaat werken heeft door de toenemende geldcirculatie meer behoefte aan contanten dan vroeger; door den toestand van vrede en rust en de meerdere zorg voor hygiène, enz. is het aantal handen toegenomen en door de concurrentie, alsook door pressie, wordt het uit te keeren loon zeer gedrukt, zoodat het „voordeel" inderdaad zoo groot niet is.

Door het toenemend aantal Europeanen en ondernemingen in de binnenlanden, komt er meer verleiding tot diefstal; een vlottende arbeidersbevolking maakt zich los van het oude dessaverband en verspreidt ongewenschte elementen. Een en ander verzwaart de taak van politie

en justitie. Dan moeten verschillende openbare werken aangelegd worden, voor onderwijs en hygiëne valt te zorgen, alles wat in Europeesche landen staatszorg is, wordt dat geleidelijk ook in de koloniën.

Met het oog op die grootere eischen, welke aan de bestuurstaak gesteld worden, kan men in hoofdzaak twee stelsels volgen. In het eene wordt de Inlander als mondig beschouwd en overgelaten aan den invloed die de Europeesche ondernemers en de instroomende vreemde Oosterlingen door hun eigenaardige karaktertrekken, op zijn economischen toestand uitoefenen, zooals in de Engelsche koloniën, in het bijzonder op het Maleische Schiereiland, het geval is, of men kan zooals de heerschende richting in onze koloniën is, het als koloniale mogendheid niet aanzien dat de gewillige en meegaande, doch weinig vooruitziende Javaan, en zijns gelijken elders, in maatschappelijke conditie achteruitgaan, terwijl schatten aan zijn geboortegrond worden onttrokken.

Wanneer de Regeering, zooals bij ons zeer terecht wil ingrijpen om zoowel haar Inlandsche als haar Europeesche onderdanen te beschermen en aldus een onmeedoogenden economischen strijd wil verzachten door toepassing van ethische beginselen, dan vervalt zij in tweeërlei uitgaven. In de eerste plaats die voor de meer intense uitoefening van bestuur, politie en justitie, openbare werken, enz. en in de tweede plaats die voor de maatregelen om de Inlandsche bevolking op te heffen, te steunen en krachtig te maken, tegenover het buitenlandsch kapitaal, dat, als bezit van naamlooze vennootschappen, niet anders kan dan er naar streven om met een mininum van te betalen loon een maximum van voordeel te behalen.

In een belangrijk artikel in het *Ind. Tijdschr. voor Nijv. en Handel* (Febr. 1906, bl. 194) heeft de heer J. Dinger destijds berekend welk gedeelte der in de eerste plaats hier bedoelde staatsuitgaven geacht kan worden *uitsluitend in het belang der suikernijverheid* te zijn gedaan. Wij laten dat staatje hier volgen.

	Uitgaven.	Aandeel van de Suikernijverheid.
Kadaster	ƒ 612,180.—	ƒ 40,000.—
Veeteelt en veeartsenij	„ 504,987.—	„ 150,000.—
Landraden	„ 1,508,560.—	„ 350,000.—
Gevangenissen	„ 2,444,014.—	„ 200,000.—
Binnenlandsch bestuur:		
Europeesche Ambtenaren.	„ 6,873,911.—	„ 700,000.—
Inlandsche Ambtenaren.	„ 5,890,320.—	„ 580,000.—
Politie	„ 1,132,750.—	„ 180,000.—
Irrigatie	„ 7,064,480.—	„ 1,760,000.—
Stoomwezen	„ 69,800.—	„ 40,000.—
	ƒ 26,101,002.—	ƒ 4,000,000.—

Wanneer men nu nagaat dat in hetzelfde opstel hetgeen in de suiker op Java aan kapitaal is vastgelegd, berekend wordt op 150

millioen, tegen 120 millioen in tabak, 37 millioen in particuliere landerijen, 30 millioen in partic. spoorwegen, 60 millioen in petroleum, enz. enz. te zamen geschat op *f* 513 millioen kapitaal, dan zou naar evenredigheid, waar $29^1/_4$ pCt., in de suiker belegd, *f* 4 millioen extra bestuursuitgaven eischen, voor de geheele uitheemsche industrie op Java nog eene belangrijk grootere som als directe meerdere uitgaaf uit dezen hoofde zijn te boeken.

Daarbij komt wat besteed wordt, voor het in de tweede plaats genoemde doel. Nu zal men wel zeggen dat de Europeesche industrie daarmede weinig te maken heeft, doch het is een feit dat zij er toe medewerkte om de verplichte staatszorg uit te breiden en het land in een geheel anderen toestand te brengen, zoodat om Indië naar eisch te besturen veel meer geld noodig is dan vroeger. Dit geld moet ergens van daan komen en het praktische einddoel, dat men bij het beheer van koloniën voor oogen dient te hebben, is een bestuur dat zijn budget zoo weet in te richten, dat de inheemsche bevolking zoo gelukkig en welvarend mogelijk wordt gemaakt, doch waarbij deze zich schikt in het onvermijdelijke, dat het grootste deel van de hulpbronnen door uitheemsche rassen tot ontwikkeling wordt gebracht.

Men kan zich nog wel blijven voorstellen, dat er eens een tijd zal komen dat de Javanen bijv. zelf met Inlandsch opgespaard kapitaal hun eigen land zullen exploiteeren, doch zoolang hun aard niet meer gelijk is geworden aan dien der Westerlingen of Chineezen, is daar zeer weinig kans op en het is waarschijnlijk dat die ideaaltoestand nog wel eenige eeuwen te verschuiven zal zijn. Misschien dat er enkele honderden of duizenden zich, zonder zenuwziek te worden, in dien jacht naar winst zullen weten op te werken, nu feitelijk alle onderwijsinrichtingen voor hen open staan, maar zelfs dit is nog niet zeer waarschijnlijk. Er worden wel veel vooruitstrevende redeneeringen gehouden, maar het gevoel dat men individueel door e i g e n kracht, ondanks vele hinderpalen zich moet opwerken, is nog slechts bij hooge uitzondering op praktisch terrein in daden zichtbaar geworden.

Om te doen zien hoezeer de koloniale staatszorg en daarmede de uitgaven in de laatste zestig jaren zijn uitgezet, zij verwezen naar de „Raming der Ontvangsten en Uitgaven van de Indische administratie over 1847", opgenomen als bijlage in de brochure van 1850 van den gewezen regeerend Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën, P. van Swieten, welke „Eenige bedenkingen" bevatte op het werk: „Koloniaal Monopolistelsel" van D. C. Steyn Parvé.

Daaruit blijkt dat destijds de koloniale administratie in ronde cijfers te beschikken had over de volgende ontvangsten: 12 millioen gulden aan verpachte middelen (waaronder bijna 3 millioen aan wajangs, pasars, warongs, enz. en $7^1/_3$ millioen aan opiumpacht), $10^1/_4$ millioen aan landelijke inkomsten en grondlasten (w. o. 4 ton verponding en

$9^1/_2$ millioen eigenlijke landrente), bijna 8 millioen aan belastingen en inkomsten van onderscheiden aard (w.o. ruim $5^1/_5$ millioen aan douane-inkomsten), $7^1/_5$ millioen van „koophandel en cultures' (zijnde o.a. $4^1/_3$ millioen aan zout-opbrengst en voorts $1^1/_3$ millioen aan restitutie van voorschotten ter zake van ondernemingen van landbouw en de rest opbrengst van verschillende verkochte landproducten en handel op Japan). Aan diverse inkomsten vindt men *f* 986.546, waaronder inhoudingen voor de burgerlijke pensioenen *f* 280.000. De inkomsten van Sumatra komen afzonderlijk voor ten bedrage van *f* 2.178.882. Het totaal der ontvangsten van de koloniale administratie, berekend op *f* 40.601.446, werd nog verhoogd met een zeker bedrag aan ontvangsten voor rekening van anderen (restituties van uitgaven der Vorstenlanden, weduwenfondsen, delegaties, enz.) en het eindcijfer wordt daardoor voor 1847 *f* 42.493.799 tegen een bedrag aan uitgaven van *f* 53.939.375. Het nadeelig verschil bedroeg derhalve *f* 11,445,576, dat moest worden gedekt uit de opbrengst van den verkoop der naar Nederland gezonden producten. Onder de uitgaven komen voor de onkosten op den aankoop dier producten, welke voor koffie, specerijen, peper, suiker, indigo, thee, cochenille en kaneel te zamen *f* 22.624.024 bedroegen (zie bl. 34 der genoemde brochure). Ware die som niet uitgegeven dan had de begrooting een overschot aangewezen van 11 millioen, waarvan echter nog af moet, hetgeen in Nederland voor benoodigde goederen betaald was, volgens deze brochure *f* 2.196.257, zoodat ware de regeering geen handelaar in uitvoerproducten geweest, de staatsuitgaven 8 à 9 millioen beneden de ontvangsten zouden zijn gebleven.

Raadpleegt men het overzicht, voorkomende achter in het werk van Mr. P. Mijer over Jean Chrétien Baud (Utrecht, Kemink en Zoon 1878), getiteld: „Aantooning van het Netto rendement van hier te lande ontvangen Koloniale Remises in Goederen en Geld, en daaruit gedane Uitgaven gedurende de jaren 1840—1848", dan blijkt dat in 1847 de verkochte producten $33^1/_3$ millioen gulden opbrachten en dat o.a *f* 2.650.000 werd besteed aan uitgezonden goederen, *f* 500.000 aan uitgezonden specie en duitenplaatjes en dat het Indisch bestuur voor *f* 6.790.000 aan wissels trok, terwijl voor *f* $2^1/_2$ millioen koloniale betalingen werden gedaan. In dat jaar werden *f* 9.800.000 als rente van Indische schuld en 4.3 millioen als batig slot in de Nederlandsche schatkist gestort.

De uitgaven voor 1847 waren de volgende:

I. *Hooge Regeering.*

Inkomsten van den Gouverneur-Generaal, enz.	*f*	170,667	
Raad van Nederlandsch-Indië	„	151,200	
Algemeene Secretarie.	„	150,000	
Reiskosten.	„	7,000	
			f 478,867
Transporteere			*f* 478,867

	Transport		ƒ 478.867
II.	*Departement van Justitie.*		
	Hoog Gerechtshof en Mil. dito	ƒ 172,817	
	Raden van Justitie	„ 232,058	
	Landraden en diverse justitiekosten	„ 108,747	
			„ 513,622
III.	*Hooge en lage Collegiën.*		
	Algemeene Rekenkamer	ƒ 179,680	
	Beheer der Weeskamers	„ 112,000	
			„ 291,680
IV.	*Provinciaal Bestuur en Politie.*		
	Provinciaal Bestuur	ƒ 1,381,840	
	Algemeene politie	„ 841,496	
	Districtspolitie	„ 475,157	
	Kruis- of residentieprauwen	„ 115,310	
	Djajang-sekars (inl. marechaussee)	„ 110,917	
	Barissans en pradjoerits (plaatselijke corpsen)	„ 187,090	
	Gevangenen, kettinggangers en bannelingen .	„ 334,482	
	Verschillende uitgaven van politie	„ 46,569	
			„ 3,492,861
V.	*Landbouw, Eeredienst, Kunsten en Wetenschappen.*		
	Landbouw, paardenstoeterijen en veefokkerijen.	ƒ 56,930	
	Kosten der natuurkundige Commissie	„ 30,364	
	Christelijke eeredienst	„ 181,639	
	Inlandsche eeredienst	„ 25,750	
	Onderwijs of schoolwezen	„ 95,628	
	Geneeskundige dienst en vaccine	„ 100,698	
			„ 491,009
VI.	*Civiel Bouwdepartement*		„ 350,101
VII.	*Financiën en Cultures.*		
	a. Algemeene uitgaven:		
	Generale directie van financiën	ƒ 307,236	
	Directie en inspectie der cultures	„ 233,708	
	Beheer van 's lands civiele pakhuizen	„ 206,097	
	Id. der Alg. kassen	„ 332,648	
	Id. der in- en uitg. rechten	„ 303,264	
	Kosten der posterijen	„ 290,532	
	Id. der landsdrukkerij	„ 48,898	
	Id. op de openbare verkoopingen.	„ 100,484	
	Id. havenmeesters, enz.	„ 49,135	
	Id. op de landelijke inkomsten en andere grondlasten	„ 1,216,761	
	Id. op de verpachte middelen	„ 16,385	
	Id. Opiumpacht (behalve de verstrekking uit Nederland)	„ 420,040	
	Zoutpannen, enz.	„ 709,699	
	Diversen (w. o. factorij Japan)	„ 419,892	
	b. Onkosten op den aankoop van producten. .	ƒ 25,993,840	
	c. Onkosten op den afscheep van idem naar Nederland	„ 985,000	
	d. Renten en aflossingen	„ 543,425	
			„ 32,177,044
	Transporteere		„ 32,177,044

	Transport		ƒ 32,177,044
VIII.	*Departement van Oorlog*		„ 7,454,500
IX.	*Departement van Marine*		„ 1,511,135
X.	*Pensioenen en gestichten van weldadigheid.*		
	Civiele pensioenen	ƒ 168,828	
	Militaire „	„ 202,454	
	Inlandsche „	„ 177,662	
	Pensioenen aan weduwen	„ 52,996	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid	„ 33,706	
			„ 635,646
XI.	*Uitgaven van onderscheiden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche vorsten, schadeloosstellingen en gratificatiën	ƒ 1,663,111	
	Ambachtskwartieren	„ 16,986	
	Constructiewinkel	„ 105,180	
	Inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen	„ 101,800	
	Reiskosten, verlof-tractementen, non-act.-tractementen enz. enz.	„ 162,908	
	Verschillende geschenken, feesten enz.	„ 20,676	
			„ 2,070,661
XII.	Onvoorziene uitgaven		„ 500,000
XIII.	Buitengewone dito		„ 500,000
XIV.	Uitgaven voor Sumatra		„ 2,367,317
	Totaal		ƒ 52,834,443

Wanneer bij dit eindcijfer gevoegd wordt het bedrag van ƒ 429.637, dat het administratief kapitaal „onder ulto 1846 bevonden was minder" te bedragen dan de bepaalde som (hetgeen dus feitelijk neerkomt op een tekort tot dat bedrag op het vorige dienstjaar) en eenige in de bedoelde brochure gespecificeerde betalingen voor rekening van anderen, dan komt men tot het reeds genoemde eindcijfer van ƒ 53,939,375.

Vergelijkt men de opgegeven cijfers met die der tegenwoordige Indische budgetten, dan blijkt dat de koloniale administratie vóór de invoering der grondwet van 1848 liep over ongeveer een derde van de sommen van tegenwoordig (zie bijv. het overzicht *Ind. Gids* 1905, I bl. 505).

In dien tijd bedroeg de bevolking van Java volgens den heer Baud 9,330,000 zielen (zie Veth's Woordenb. I bl. 596) en deze bracht aan opium ƒ 7,346,750 op en zeker ook wel het leeuwendeel van de overige verpachte middelen. Voorts ƒ 9,552,038 aan landrente, terwijl de driemaal grootere bevolking van thans slechts het dubbele aan deze belastingen betaalt. Nu is het zeker zeer terecht dat bezwarende verpachtingen, als van de pasars zijn opgeheven, doch er blijkt tevens uit, dat de bevolking voor wier bestuur en ontwikkeling tegenwoordig zooveel meer wordt besteed, naar evenredigheid geen belangrijk grooter draagkracht heeft gekregen en dat haar welvaart nog steeds slechts zeer bescheiden afmetingen heeft.

Het land is meer en meer op weg een in allen deele op Westersche

wijze bestuurd gebied te worden, doch de inheemsche bewoners zijn niet in staat hieraan evenredig bij te dragen. De vreemde ondernemers, die met buitenlandsch kapitaal dat land vruchtdragend maken, zullen in toenemende mate hiertoe moeten medewerken, want de inlandsche bevolking wordt niet kapitaalkrachtiger, omdat de meerdere opbrengst van den bodem haar grootendeels ontgaat.

Er bestaat zelfs gevaar dat de afwijking tusschen de waarde van hetgeen zij aan importartikelen verbruikt en van hetgeen aan minerale rijkdommen en aan landbouwproducten aan dien bodem wordt onttrokken hoe langer hoe grooter wordt. Daar Indië weinig of niets van het buitenland te vorderen heeft, in den vorm van rente van daar uitgezette kapitalen, geeft het verschil in waarde van import en export voor Nederlandsch-Indië vrijwel de waarde aan van die zoogenaamde drainage. In 1847 was de totale waarde van den invoer *f* 29,435,402, die van den uitvoer *f* 60,286,740, verschil *f* 30,851,338 (zie Hageman, Handl. van 1850 II bl. 56), voor de jaren 1848 en 1849 vindt men invoercijfers van *f* 31,385,712 en *f* 32,017,588, terwijl deze door de uitvoercijfers in die beide jaren respectievelijk met *f* 21,678,764 en *f* 29,179,109 werden overtroffen. Hieronder zijn de door de Nederl. Handelmaatschappij bezorgde uitvoeren voor gouvs.-rekening begrepen.

In de volgende cijfers der laatste jaren, gesplitst voor Java en de Buitenbezittingen, is alleen sprake van goederen verzonden voor *particuliere* rekening (in duizendtallen guldens afgerond).

	JAVA.				BUITENBEZITTINGEN.			
	Waarde van den totalen		Verschil	in pCt. v. d. invoer	Waarde van den totalen		Verschil	in pCt. v. d. invoer
	uitvoer	invoer			uitvoer	invoer		
1896	128,174	107,460	20,714	19.2	57,131	53,528	3,603	6.7
1897	123,892	112,713	11,179	9.9	68,216	63,820	4,396	6.9
1898	135,170	112,487	22,683	20.1	69,024	59,171	9,853	16.6
1899	163,414	124,451	38,963	31.3	72,564	62,342	10,222	16.4
1900	157,163	125,389	31,774	25.3	74,916	61,164	13,752	22.4
1901	154,695	140,809	13,886	9.8	80,329	77,766	2,563	3.3
1902	163,782	119,125	54,657	45.9	83,342	70,800	12,542	17.7
1903	157,939	108,658	49,281	45.4	87,732	68,395	19,337	28.3
1904	172,137	123,660	48,477	39.2	102,926	73,488	29,438	40
1905	184,574	136,742	47,832	35	111,853	70,004	41,849	59.7
1906	192,187	141,501	50,686	35.8	116,593	71,383	45,210	63.2
1907	211,415	147,649	63,766	43.2	129,888	73,522	56,366	76.7

Daar de invoer op de buitenbezittingen in 1847 wel niet van veel beteekenis zal zijn geweest, mag men aannemen dat, om bij Java te blijven de invoer destijds ± *f* 3.— per jaar en per hoofd en dat hij nu ongeveer *f* 4.80 bedraagt. Onder dit cijfer is echter ook een aan-

merkelijk bedrag aan materialen en verbruiksartikelen voor de grootindustrie en de toenemende uitheemsche bevolking, zoodat de koopkracht van den Inlander niet sterk schijnt te zijn toegenomen. Daarentegen is de uitvoer in de laatste 12 jaren verdubbeld en in de laatste 60 jaren verviervoudigd en het is deze onevenredigheid, die recht geeft om ten opzichte van het land als geheel beschouwd te spreken van „drainage", al wordt toegegeven dat deze onvermijdelijk is, tengevolge van historische oorzaken en de geaardheid van het inheemsche ras.

Feitelijk blijven Nederlandsch-Indië in het algemeen en Java in het bijzonder behooren tot de gebieden, die geëxploiteerd worden ten bate van het uitheemsch kapitaal. De bevolking zal daarbij een behoorlijk bestaan kunnen vinden, maar zich nooit tot groote welgesteldheid of rijkdom kunnen opwerken, omdat zij bestaat uit individuen, die slechts bij hooge uitzondering als kapitalist en in den regel als loontrekker aan die exploitatie mededoen. Daardoor zal er ook geen sprake van kunnen zijn, dat het gros der bevolking zich ooit de weelde zal kunnen veroorloven, die het gros der bevolking van een kapitaalkrachtig land geniet. Het is daarom verkeerd de Inlanders in den waan te brengen, dat zij hunne behoeften kunnen gaan uitzetten en daarbij in hoofdzaak rekenen op bezoldigingen van staatswege. Die hoogere uitgaven moeten hoofdzakelijk komen uit den zak van betrekkelijk arme landgenooten. Wat de Europeanen aan hooge bezoldigingen en voorrechten genieten is het gevolg van hun exceptioneelen toestand. Uitzending uit Europa is vooralsnog onontbeerlijk en als daarvoor geen ruime vergoeding wordt gegeven, dan komen zij niet. Zoodra de Inlander en ook de Indo-Europeaan voldoende onderlegd is en geschikt om de meeste betrekkingen in Indië te vervullen, dan vervalt de reden van die opdrijving der bezoldigingen en zullen zij zich moeten tevreden stellen, met hetgeen de te presteeren diensten in eigen land waard zijn, evenals dit in Nederland het geval is. Het aandringen op studie van ontwikkelde Inlanders in Europa, op verlof derwaarts van Regenten, enz., een en ander op 's lands kosten, is daarom niet te verdedigen en berust op het verkeerde inzicht dat de Inlanders door de schuld van het gouvernement niet voldoende zouden genieten van de voordeelen der samenleving. De staatskas is niet bestemd voor zulke uitgaven; alleen die personen kunnen er aanspraak op maken, die zich door eigen kapitaal en vlijt de middelen daartoe hebben verworven, anders profiteeren zij ten koste van den te zwaar belasten kleinen man.

Dat thans nog in vele opzichten de staatskas in het noodige kan voorzien en dat er kans op is de exploitatie van het land niet tot het uiterste te drijven en een deel van de winst door tusschenkomst van de schatkist ten bate van het algemeen te doen strekken, is te danken aan de beginselen, die bij het Nederlandsche koloniale beleid worden gehuldigd. Bij toenemend onderwijs en nadenken zal de Inlander dit

meer moeten leeren waardeeren. Werd ons gezag eens vervangen door een Engelsch-, Amerikaansch- of Japansch- en de inboorling wettelijk meer met de vreemdelingen op een lijn gesteld, dan zoude hij zeker spoedig in een veel slechter conditie komen en als dan nog geleidelijk de vreemde Oosterling, Chinees of Japanner, inplaats van de Westerling, het buitenlandsch kapitaal in zijn bezit kreeg, zoude de inheemsche landzaat, zoowel als de Europeaan, er zeker slechter bij varen. Dat de Japanner als bestuurder voor de groot-industrie geen gemakkelijke overheid zou wezen, laat zich zoowel uit zijn karakter als uit zijn bekrompen financiëele omstandigheden afleiden en Korea en Formosa zijn er praktische voorbeelden van. Voor onze tegenwoordige groot-ondernemers is het dus wel wat meer belasting waard om het Nederlandsch gezag bij voorkeur over deze gewesten te handhaven.

Is exploitatie door anderen van een tropisch land een blijkbaar niet te ontgaan verschijnsel, dan mag men ook daarom van drainage spreken, omdat er aan dat land iets onttrokken wordt, dat de inheemsche bevolking, als zij er kapitaal en volharding voor bezeten had, zelf had kunnen machtig worden of behouden. Het laatste geldt de minerale schatten, die, eenmaal ontgonnen, in afzienbaren tijd niet meer zijn terug te winnen. Zij vormen een spaarpot, die weliswaar niet werd aangesproken door de bezitters, maar die nu toch geleidelijk door anderen wordt geledigd.

De Inlanders dienen zich evenwel in het onvermijdelijke te schikken, want die drainage bestaat overal in overeenkomstige omstandigheden. Om dit aan te toonen, wordt hieronder met behulp van de Hübner'sche Tabellen voor 1908, bewerkt door Prof. von Juraschek, nagegaan, bij welke landen de waarde van den uitvoer, evenals in Nederl.-Indië, die van den invoer overtreft. De cijfers zijn uitgedrukt in millioenen Mark (1 Mark = *f* 0.593).

Aziatische landen.	Meer uitvoer dan invoer. Totaal.	In pCt. van den invoer.
Britsch-Indië, rechtstreeks bestuurd gebied (zonder de Feudatory States, Aden, Socotora, enz.).		
Invoer over zee 1595.8, waarde van goederen, 606.8 waarde van edele metalen, 120.6 over land, te zamen 2323.2.		
Uitvoer over zee 2406.2, edele metalen 77.8, goederen over land 89.9, te zamen 2573.9.	250.7	10.8
De *Maleische Staten* op Malakka.		
In 1906—'07: invoer 187.1 aan goederen en 27 aan edele metalen, te zamen 214.1.		
Uitvoer 332.5 goederen, 6.9 metalen = 339.4. . .	125.3	58.5
Bij deze beide Britsche bezittingen wijst de invoer van veel edel metaal op de toenemende behoefte aan eene geldcirculatie.		

Aziatische landen.	Meer uitvoer dan invoer. Totaal.	In pCt. van den invoer.
Britsch Noord-Borneo: inv. 10.5, uitv. 19.9	9.4	89.5
Serawak en Broenei: inv. 19.5, uitv. 21.6	2.1	10.7
Siam (handel van Bangkok) in 1906: invoer 96.5, uitvoer 140.4	43.9	45.3
Australië.		
Terwijl elk der zes Bondstaten op-zich-zelf meer uitvoert dan invoert, doet dit verschijnsel zich ook voor bij den *Australischen Statenbond* als geheel. In 1906 was de invoer aan goederen 909.3 en aan edel metaal 47, te zamen 914.0; uitvoer 1180.8 aan goederen, 243.9 aan metaal, te zamen 1424.7. In 1907 waren deze cijfers, met inbegrip der edele metalen, 1060.3 en 1489.4.	429.1	40.5
Nieuw-Zeeland: invoer 293.2 en 19 edele metalen, te zamen 312.2, tegen uitvoer 367.5 en 2.1 edele metalen, te zamen 369.6, verschil	57.4	15.1
Afrika.		
Mauritius (1906-'07) 26.8 invoer en 49.3 uitvoer, verschil	22.5	84.
De *Congo-Staat*, invoer in 1906: 17.4 en uitvoer 47.2, verschil	29.8	172.-
Fransch-Congo (1906) invoer 10.6, uitvoer 13.4	2.8	26.4
Somalikust (1907) invoer 12.9, uitvoer 18.7	6.-	46.5
Kaapkolonie. De invoer bedroeg aan goederen in 1906/07 368.5 en 2.0 aan edele metalen, te zamen 370.5. De uitvoer 130.7 aan goederen, 188.8 aan diamanten, 507.9 aan edele metalen, te zamen 827.4, verschil .	456.9	123.5
Transvaal en Swaziland. De invoer bedroeg 1906/07 333.0 en 28.7 edel metaal, te zamen 361.7, de uitvoer 63.8 en 491.1 aan edel metaal, dus 554.9, verschil .	193.2	53.4

Amerika.	Invoer	Uitvoer		
Bolivia (1905).	35.7	52.0	16.3	45.6
Brazilië (1907)	828.-	1106.8	278.8	33.7
Chili (1906).	364.2	443.7	79.5	21.8
Columbia (1906).	38.2	60.6	21.4	56.-
Costarica (1906).	29.5	35.6	6.1	20.6
Cuba (1906).	411.-	436.4	26.4	6.4
San Domingo (het oost. deel van Haïti, 1906).	17.9	27.6	9.7	54.2
Ecuador (1905)	31.5	37.1	5.6	17.7
Haïti (1904/05)	15.7	36.4	20.7	132.-
Honduras (1905/06)	10.2	11.8	1.6	15.7
Mexico (1906/07).	494.6	523.3	28.7	5.8
Peru (1905).	88.4	117.7	29.3	33.1
Idem (1906).	102.-	118.9	16.9	16.6
Venezuela (1906), ...	36.7	66.2	29.5	80.3

Amerika.	Invoer.	Uitvoer	Meer uitvoer dan invoer. Totaal.	In pCt. van den invoer.
De Fransche Koloniën (1907):				
St. Pierre en Miquelon	4.0	6.6	2.6	65.-
Martinique	12.9	15.2	2.3	18.-
Guadeloupe	11.0	13.2	2.2	20.-
De Vereenigde Staten van Noord-Amerika (1906/07, aan goederen	4262.6	6027.8		
aan edel metaal	661.5	454.2		
	4924.1	6482.0	1557.9	
1907: aan goederen	5977.9	7960.4		28.2 (Gemiddeld.)
aan edel metaal	795.1	490.8		
	6773.0	8451.2	1678.2	

Bij al deze landen in andere werelddeelen dan Europa is een belangrijke overmaat van uitvoer, doch deze spruit niet overal uit volkomen dezelfde oorzaken voort. Bij de tropische koloniën zijn het de winsten, behaald door particulier buitenlandsch kapitaal, gevoegd bij hetgeen ambtenaren en geëmployeerden overleggen, en wat de staten als rechtstreeksche baten er aan ontleenen.

In meer energiek door Westerlingen beheerde gewesten als Australië is het ook de rente der door de Staten zelve geleende kapitalen, met behulp waarvan zij met spoorwegen, havens, enz. worden toegerust. Vooral de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die wel niemand als arm of noodlijdend zal beschouwen, verkeeren in een eigenaardigen toestand. Zij leveren ontzaggelijke hoeveelheden landbouwproducten (vleesch, graan, enz.) die elders verkocht moeten worden; zij omringen hun land met een muur van beschermende rechten en moeten toch ter betaling van die producten groote bedragen van het buitenland ontvangen. Dit geschiedt gedeeltelijk door de rente af te dragen van de tallooze Amerikaansche fondsen, die in Europa en elders plaatsing vonden en gedeeltelijk in metaal. Vandaar dat de hoeveelheid circuleerend medium er hoe langer hoe grooter wordt. Door het beschermend stelsel worden de trusts mogelijk, hoopen zich ontzaggelijke rijkdommen in enkele handen op en door de arbeiders-aaneensluiting stijgen de loonen voortdurend, doch wat men er voor krijgen kan, wordt duurder betaald, dan wanneer mededinging van buiten af ware toegelaten. Men gaat steeds uit van het denkbeeld, dat het beschermend stelsel voor den bloei der Unie onvermijdelijk is en daarom zal er voorloopig aan die geleidelijke opzuiging van geld wel geen eind komen, al wisselt deze periodiek af met goud-uitvoeren als de koersen het tijdelijk voordeelig maken de rente aan het buitenland in goud te voldoen, hetgeen weder door al of niet gunstige oogsten geïnfluenceerd wordt.

Is daardoor het voorbeeld van de Vereenigde Staten voor het zooveel

eenvoudiger geval onzer tropische kolonie niet maatgevend en hier alleen volledigheidshalve vermeld, er zijn andere gebieden in Azië, welke op dit punt belangrijk zijn en wel China en Japan.

Omtrent het reusachtige *Chineesche Rijk* vallen echter geen conclusies te trekken op de enkele statistieken, die omtrent de tractaathavens beschikbaar zijn. Volgens deze cijfers zoude in 1906 voor een waarde van 1255.5 millioen mark aan goederen en van 88.8 aan edele metalen zijn ingevoerd en voor 794.5, resp. 138.4 zijn uitgevoerd, hetgeen er op wijst, dat dit land kapitaal tot zich begint te trekken. Het is daarbij zeer goed mogelijk, dat de Chineesche emigranten nog al wat geld aan hun familie overmaken en dat dit op de betalingsbalans van invloed is. China heeft zulk een reusachtige bevolking, dat dit rijk op den duur een groot vormer van kapitaal kan worden.

Omtrent *Japan* zijn meer cijfers bekend, doch de zaak is hier meer ingewikkeld. Voor 1906 geeft dezelfde bron (de Yen op 2.09 Mark berekend) een uitvoor van 885.4 millioen Mark aan goederen, 351.6 aan edel metaal, te zamen 937, tegen een invoer van 875 aan goederen en 97 aan edel metaal, dat is dus 974. Rekent men alleen met de goederen, dan was toen de uitvoer 10.4 of 1.2 pCt. grooter dan de invoer Dit is evenwel, blijkens meer uitvoerige cijfers opgenomen in het weekblad *Handelsberichten* van 5 April, in het tijdvak 1899—1908 het eenige jaar, waarop de goederen-uitvoer den goederen-invoer overtrof. In 1908 bleef de uitvoer 13.4 pCt. beneden den invoer. Men heeft hier rekening te houden, zoowel met de sommen, die Japan aan rente heeft te betalen, als met de prijsdaling van zijde en koper, de voornaamste uitvoerartikelen. Dan kunnen geleende kapitalen tijdelijk in den vorm van grondstoffen voor de fabricatie (100 millioen aan wol en katoen) of van voor nieuwe fabrieken benoodigde machinerieën worden ingevoerd (in 1908 aan machines voor spinnerijen en weverijen 8.7 millioen Yen; ijzer in staven, rails, buizen, enz. te zamen ± 40 millioen; locomotieven, wagens, stoomschepen, stoommachines, ketels en pompmachines, te zamen $9^1/_2$ millioen, enz.). In den laatsten tijd ging zoowel de in- als uitvoerhandel door verschillende oorzaken achteruit. Men heeft hier blijkbaar met overgangstoestanden te doen, doch zeker niet met cijfers van meer invoer dan uitvoer, van den omvang als de Europeesche Staten ze weten aan te wijzen. Onder deze vindt men slechts Europeesch Rusland met belangrijk meer uitvoer dan invoer (in 1906 invoer 1338.9 tegen uitvoer 2158,5 millioen Mark) doch daarbij dient in aanmerking genomen dat dit land alleen voor de Staatsschuld jaarlijks 781.1 rente en 47.1 amortisatie heeft te voldoen, hetgeen het verschil nagenoeg evenaart. Ongeveer gelijk op gaan de beide cijfers in Spanje en Oostenrijk-Hongarije voerde in 1906 ruim 2 pCt. meer uit. Dan zijn Rumenië, Bulgarije en Servië nog te vermelden met in 1906 een surplus uitvoer van 10 à 15 pCt., doch

de overige Staten van beteekenis ontvangen veel meer goederen dan zij verzenden, zooals blijkt uit onderstaand overzicht:

STATEN EN LANDEN.	In Millioenen Mark.					
	1906.			1905.		
	Invoer.	Uitvoer.	Meer invoer in pCt.	Invoer.	Uitvoer.	Meer invoer in pCt.
Groot Britannië en Ierland.	12419.4	7673.6	38.2	11543.4	6738.2	41.6
Duitsche Kijk.	8749.8	6851.0	21.7	8022.2	6359.2	20.7
Frankrijk.	4558.1	4263.4	6.5	3864.9	3942.2	(+2.-)
Nederland.	4248.9	3502.7	17.5	4358.3	3363.4	22.8
België.	2797.7	2262.9	18.6	2485.3	1890.3	23.8
Italië	2035.0	1533.6	24.8	1683.5	1383.0	17.8
Zwitserland.	1190.0	870.0	27.-	1101.0	785.2	28.7
Zweden.	724.7	567.8	21.5	654.8	506.5	22.6
Denemarken.	629.2	442.8	29.6	542.8	439.8	18.8
Turkije 1905/06	578.4	360.7	37.6	578.4	360.7	37.6
Noorwegen	351.5	241.7	31.3	318.7	212.5	33.3
Portugal.	217.4	110.1	49.4	218.5	104.8	51.9
Finland.	254.2	226.9	10.9	217.3	200.7	7.6
Griekenland.	116.2	95.7	17.7	114.0	67.9	40.4
Malta	24.9	2.5	91.6	26.2	2.6	90.7
Kreta.	15.7	14.2	9.5	12.4	9.1	2.7
Montenegro	4.0	1.5	62.5	4.0	1.5	62.5

Deze opgaven zijn blijkbaar alle zonder de edele metalen en dit verklaart dat Frankrijk in 1905 schijnbaar iets meer uitvoerde. Elders vindt men in de geraadpleegde tabellen voor 1906 voor dit land een invoer van 486.8 tegen een uitvoer van 272.0 aan edele metalen; dit brengt het surplus van den invoer op 11.2 pCt., terwijl voor 1907 wordt opgegeven: invoer 4898.6, uitvoer 4389.0, overschot 509.6 of 10.4 pCt. Bij de hooge cijfers voor Nederland moet men in acht nemen dat er veel bij is dat eerst in- en later weer uitgevoerd wordt, dus feitelijk doorvoer.

Zwitserland heeft een mooi surplus van invoer te danken aan het vreemdelingenverkeer, dat door het natuurschoon aldaar wordt aangelokt. Voor hetgeen de vreemdelingen aan geld in het land brengen kunnen goederen worden ingevoerd. Voor Java ligt op dit gebied een toekomstige bron van inkomsten. Malta verkeert blijkbaar in hetzelfde geval als vele Duitsche en Fransche koloniën, die aan het moederland geld kosten, voor welk geld benoodigdheden worden ingevoerd, waar tegen geen eigen uitvoer over staat. Het zijn vooralsnog verliesposten op het budget van het moederland.

De verschillende gegeven cijfers zijn, zelfs tot millioenen afgerond,

nog globaal en wanneer men beredeneert, dat behoudens verliezen door schipbreuk, de som der uitvoeren van alle landen gelijk zou moeten zijn aan die der invoeren, dan blijkt zulks niet uit de beschikbare statistieken

In de meergenoemde tabellen zijn de in- en uitvoeren voor 1906 en 1905 voor alle werelddeelen bijeengeteld en men heeft dan:

	1906.		1905.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Europa	43417.4	34578.6	39985.5	31731.1
Azië.	6453.9	6845.6	6531.8	6057.3
Afrika.	2482.0	2392.1	2340.1	1966.3
Amerika, ...	10792.4	12961.3	9475.7	11880.3
Australië en Oceanië . .	1299.3	1691.2	1086.1	1410.8
Totaal.	64445.0	59419.0	58468.8	53045.8

Het verschil laat zich verklaren door de verschillende waarde, die goederen bij verzending en bij ontvangst hebben, als de vracht, assurantie en andere onkosten er opgekomen zijn. Die verschillen doen er voor het overzicht weinig toe. De cijfers zijn voldoende om te doen zien hoe Europa nog steeds $^2/_3$ van het wereldverkeer beheerscht. Het heeft dit van oudsher te danken aan de energie van zijne bevolking en aan de macht, die met behulp van het in den loop der tijden gevormde kapitaal kon worden ontwikkeld. Daarnaast zijn Amerika en Australië in opkomst en al mogen Azië en Afrika zich ook voorstellen dat physieke kracht of ruw geweld de balans zouden kunnen doen overslaan, tegenover de macht van den dollar zijn de meest vooruitstrevende Oosterlingen niet opgewassen.

Keeren wij naar Nederlandsch-Indië terug, dan blijkt o. a. uit een artikel van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg in de *Gids* van September, dat deze economisch veel heil verwacht van een gewijzigde inboorlingen-politiek, een verlaten van het dualisme dat daar op het gebied van wetgeving ten opzichte van Oosterling en Westerling heeft gegolden. Op bl. 402 schrijft hij o. a.: „Het groote bezwaar, waarmede sommige door Westerlingen gedreven industrieën te kampen hebben, namelijk het contracteeren met personen. op wie niets te verhalen valt, zal door het ontstaan van een industrieelen en landbouwenden middenstand, als men bijv. in Nederland aantreft, eveneens vervallen".

Wij gunnen den Inlanders gaarne een betere wetgeving, maar het idee dat deze bij machte zou zijn zulk een middenstand te doen ontstaan, achten wij een volmaakt doctrinaire gevolgtrekking. De omstandigheden en de karaktereigenschappen der volken beheerschen in de eerste plaats wat gebeurt en de wetten geven slechts uitdrukking aan hetgeen de samenleving eischt. Niets belet een Inlander thans zooveel te leeren als hij wil en zaken te gaan doen, ondernemingen te stichten, handel te drijven enz.; alleen dit e e n e dat hij, wat volharding en capaciteiten

betreft, in den regel niet is opgewassen tegen zijn concurrenten, vooral ook omdat hij geen steun heeft in kapitaal door zijn voorvaderen met dezelfde eigenschappen bijeen gegaard. Hij is dus in den economischen strijd in den regel de dupe en verwacht nu alles van het gouvernement, daarbij vergetend dat dit slechts de beheerder is van hetgeen in hoofdzaak door eigen landgenooten wordt opgebracht.

Onlangs moet een Inlandsch onderwijzer te Soerabaja een beschilderd doek aan eene Inlandsche Vereeniging (Pantihasojo) hebben geschonken, voorstellende de oorzaak der armoede van Java. Links krijgt men het eiland te zien voortgeduwd door een Soendanees, een Javaan en een Madoerees. Het geheele eiland is beplant met suikerriet. Op den achtergrond is de rookende schoorsteen van een suikerfabriek zichtbaar. Eenige klapperboomen, die hun kruin in de lucht steken moeten de departementen voorstellen. Rechts — waar op de kaart Besoeki ligt — staat een regent met zijn rechtervoet op het hoofd van een inlander (Boedi Oetomo), terwijl deze met een Europeesch bestuursambtenaar en nog een ander inlander aan een zware ketting Java tracht vooruit te trekken. Achter de trekkende menigte loopen een Chinees, een Arabier en een Hindoe met gevulde buidels weg, ieder met een zak in de kleuren rood, wit en blauw.

De voorstelling moge een blik geven in de opvatting der Inlanders, het blijkt dan dat die opvatting geen rekening houdt met den feitelijken toestand. Het land is niet meer te sluiten voor den Westerschen ondernemingsgeest en het buitenlandsche kapitaal en als, behalve de Westerlingen, ook Chinees, Arabier en Hindoe met vollen buidel weggaan, is zulks niet aan de Regeering maar aan de Inlanders zelf te wijten en het is waarschijnlijk dat zakken gemaakt van andere nationale kleuren nog grooter inhoud zouden hebben. De Regent behoeft den voet niet te zetten op het hoofd van Boedi Oetomo; de instrooming van Westersche denkbeelen is niet te keeren en een periode van doctrinaire drogredenen zal de meer ontwikkelde inlander moeten doormaken. Op den duur mag verwacht worden, dat er onder hen zullen zijn, die een helderder inzicht krijgen in de stoffelijke en geestelijke verhoudingen die de maatschappijen beheerschen en dat zij niet datgene van een gouvernement zullen verlangen wat het niet geven kan, doch dat zij door eigen kracht, vlijt en volharding zullen moeten trachten mede te dingen in den wedloop om stoffelijk bezit, waaraan het gansche menschdom op zijn tegenwoordig standpunt niet schijnt te kunnen ontkomen.

VARIA.

DE ASCH VAN GAUTAMA-BOEDDHA.

In een Engelsch blad wordt een merkwaardige archaeologische vondst vermeld, gedaan op ongeveer ½ Engelsche mijl afstand van Peschawar. Eenige jaren geleden had de Fransche archaeoloog Foucher reeds uitgemaakt, dat de groote pagode en het klooster, gebouwd door den Boeddhistischen Keizer Kanischka, in de nabijheid van Peschawar gezocht moesten worden, doch hierop werd niet ingegaan en eerst twee jaar geleden besloot het Archaeologisch Departement ter plaatse een onderzoek in te stellen. In het eerste jaar leidde zulks feitelijk tot geen resultaat, maar bij het ontgraven van de kleinste van twee heuvels op een halven mijl van de stad, vond Dr. Spooner de overblijfselen van een groote pagode van ongeveer 285 voet breedte, dat is bijna 100 voet meer dan eenig ander bekend bouwwerk van deze soort, alsmede een groot aantal kleine stoepa's, die bij den oostelijken ingang opeengehoopt waren. De pagode is vierkant met massieve muren van ruw behouwen natuurlijke steen, waartusschen zuiver afgewerkte pilasters van baksteen. De veelvuldige sporen van pleister-ornament toonen aan dat het oppervlak versierd was met een fries van zittende Boeddha's, terwijl zich op de hoeken van het hoofdgebouw de overblijfselen bevinden van vier massieve ronde torens, welke bij geen enkele andere bekende pagode voor moeten komen. Men meent dat zij de verklaring geven van een legende door Ho Sen Sang (Hiuen Tsang) een Chineesch reiziger uit de 7de eeuw medegedeeld, dat namelijk na de voltooiing de pagode zoo hoog bleek te zijn, dat Kanischka de onmogelijkheid inzag om de bekronende spits aan te brengen, totdat hij op de vier hoeken groote torens had laten maken, waarop het steigerwerk rustte, dat noodig was om die bekroning op haar plaats te heffen. Tot dusver is de beschrijving, door den Chineeschen reiziger nagelaten, op merkwaardige wijze bevestigd en Dr. Spooner besloot daarop dieper te graven, ten einde naar de gewijde overblijfselen van Boeddha te zoeken, te wiens eere volgens dezelfde uitnemende autoriteiten de pagode werd opgericht.

Men zonk daarom een schacht in het midden van het gebouw en beneden het ondereinde werd het relieken-vertrek gevonden, waarin nog rechtop staande tegen een der muren een cylindervormige bronzen doos werd aangetroffen, waarin een reliekenkastje van rotskristal, dat de overblijfselen bevat. Het deksel van de doos, dat een weinig bol is om een in bloei zijnde lotus voor te stellen, draagt in de rondte drie figuren — een zittende Boeddha met een staande Bodhisatva aan elke zijde. De rand van het deksel is versierd met een fries van vliegende ganzen in laag relief, terwijl op de doos zelf meer naar beneden een uitgewerkt fries in hoog relief is aangebracht, waarop zittende Boeddha-beelden, figuren in aanbidding en een golvende krans, door kleine Cupido's opgehouden, zijn aan-

gebracht. In het midden van dit fries is een staande afbeelding van den koning, herkenbaar door de gelijkenis er van met het beeld op de munten van Kanischka. Er zijn vier inschriften in dat eigenaardige schrift, dat bekend is als Kharoshthi. Een er van is blijkbaar de handteekening van den kunstenaar, die de doos vervaardigde — Agesilaus, hoofdopziener van het klooster van Kanischka. Het reliekenkastje zelf is een enkel stuk bergkristal van zeszijdigen vorm, aan de eene zijde uitgehouwen om er de relieken in op te nemen — drie kleine stevig aan elkaar gepakte stukken verkoold been. Oorspronkelijk waren zij bedekt met een zegel van aardewerk, waarop het teeken van een olifant, vermoedelijk een koninklijk zinnebeeld. Deze verzegeling, die losgelaten had, vond men naast het reliekenkastje liggen.

Dat men hier te doen heeft met de echte overblijfselen van Gautama schijnt aan geen twijfel onderhevig. Dat het hoogste en prachtigste gedenkteeken van het oude Indië noodzakelijk werd geacht om deze nietige overblijfselen van beenderen op waardige wijze te bewaren, is een afdoend bewijs voor de heiligheid waarin zij werden gehouden en geven een krachtige bevestiging van de mededeeling van Hiuen Tsang, dat het werkelijk de overblijfselen van Gautama zijn.

Aan de *Nieuwe Courant* wordt nog ontleend dat de naam „Boeddha" beteekent „ontwaakte", of „opgewekte". Daaronder verstaat men iemand, die door erkenning van de waarheid en overwinning van alle zonden, van de banden van zijn bestaan bevrijd is.

De historische Boeddha was Prins Siddhârtha of Sarwârtha Siddha uit het geslacht der Çâkja's. Zijn vader was Çoeddhodana, koning van Kapilawastoe, een klein rijkje aan den voet van het Himalajagebergte. Zijn moeder heette Maja Dewi. Hij is omstreeks 560 v. Chr. geboren en 480 v. Chr. gestorven. Volgens de overlevering werd hij op onbevlekte wijze ontvangen, waarbij Maja droomde dat hij in den vorm van een witten olifant uit den Hemel neerdaalde, haar rechterzijde opende en aldus in haar lichaam werd opgenomen (zie o.a. het in de *Ind. Gids* van 1907 II, bl. 1442, aangekondigde werkje uit de Wereldbibliotheek over het Boeddhisme, waarin ook een afbeelding van een der bas-reliefs van den Boroboedoer, welke dien droom van Maja voorstelt).

Op 29-jarigen leeftijd verliet hij het koninklijk paleis, nam den naam van Gautama aan en het leven van een asceet. Nadat hij bij verschillende leeraren en door overmatige ascese gedurende zes jaren vruchteloos getracht had de hoogste wijsheid te bereiken, overwon hij na een verwoeden strijd Mâra den Booze, den Duivel der Boeddhisten en veroverde den zetel der volmaakte wijsheid onder den Bodhi-boom. Van toen af was hij Boeddha.

Op aandrang van den God Brahma predikte hij zijn, ook door alle vroegere Boeddha's verkondigde, verlossingsleer aan alle schepselen, stichtte een monnikorde (Sangha) en verwierf een grooten aanhang van leeken in Magadha en andere oorden van Indië, tot dat hij op 80-jarigen leeftijd het Pari nirwâna bereikte (d.w.z. dat hij toen stierf). Hij werd ook Çâkja moeni (kluizenaar der Câkja's) genoemd.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O. I. ARCHIPEL [1]).

1. 35.

PELALAWAN.

CONTRACT.

(De aanhef van dit contract, gesloten op 29 December 1906 tusschen den Resident J. Ballot en Tongkoe Besar Said Hassim bin Aboe Bakar bin Sjahaboedin, bestuurder van Pelalawan en zijne landsgrooten, is evenals Artikel 1, behoudens verwisseling van namen, gelijkluidend met den aanhef en art. 1 op bl. 1209).

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Pelalawan omvat:

a. het stroomgebied van de Kampar-rivier aan weerszijden vanaf hare monding tot aan de samenvloeiing van de Kampar Kiri met de Kampar Kanan, en dat geacht wordt zich langs de zeekust uit te strekken van Tandjong Ongka di Loewar tot aan de Soengei Lakar, welk kustriviertje over zijn geheelen loop de grens tuschen Pelalawan en Siak Sri Indrapoera vormt;

b. het stroomgebied van de Kampar Kiri-rivier vanaf hare samenvloeiing met de Kampar Kanan tot aan de grens met het landschap Goenoeng Sahilan;

c. de eilanden: Penjalegan, Leboe Serapoeng, Toegauw, Si Kaladi, Si Kaloeang en Taggo, de drie laatstgenoemde gezamenlijk ook bekend onder den naam van Poelau Tiga.

De grenzen van het landschap Pelalawan zijn omschreven bij de aan deze overeenkomst gehechte opgave A.

De bestuurder..... (gelijkluidend met het slot van art. 2, bl. 1210).

Artikel drie tot en met zeven.

(Gelijkluidend met art. 3-7, bl. 1210-1211, behoudens naamsverandering).

Artikel acht.

Het bestuur van het landschap Pelawan wordt gevoerd door den Tongkoe Besar en den Raad van landsgrooten, die de titels voeren van Radja Lela Poetra, Datoe Laksamana en Datoe Kampar, in overleg met en naar de aanwijzingen van den Resident en de betrokken ambtenaren.

De in het eerste lid enz. (zie verder art. 8, bl. 1211).

Artikel negen tot en met twee-en-dertig.

(Gelijkluidend met de overeenkomstige op bl. 1211-1217 behoudens verandering van Siak Sri Indrapoera in Pelalawan en Sultan in Tongkoe besar, alleen bevat artikel 24 eene derde alinea luidende:)

Op de thans aanwezige pandelingen zijn de door het Gouvernement dienaangaande vastgestelde bepalingen van toepassing, terwijl de bestuurder en de landsgrooten beloven zich te onderwerpen aan de maatregelen, welke het Gouvernement wenschelijk zal achten om tot eene spoedige algeheele afschaffing van het pandelingschap te geraken.

---

[1]) Zie Sept.-afl. 1909, blz. 1209 e. v.

Artikel drie-en-dertig.

Het Gouvernement blijft aan het Zelfbestuur van Pelalawan uitkeeren de som van *f*15,600 (vijftien duizend zes honderd gulden) per jaar, als schadeloosstelling voor vroeger overgenomen rechten.

Artikel vier-en-dertig tot en met zes-en-dertig.

(Gelijkluidend behoudens naamsverandering met art. 34 t/m 36, bladz. 1217-1218, de in art. 34 bedoelde bijl. B. volgt hier onder).

Aldus ten dage en jare in den aanhef dezes vermeld te Bengkalis overeengekomen, in viervoud opgemaakt, door beide partijen onderteekend en bezegeld en door den Tongkoe Besar en de landsgrooten van Pelalawan plechtig beëedigd.

(*w.g.*) J. BALLOT.

Hier stonden de stempels en handteekeningen van Tongkoe Besar Said Hassim bin Aboe Bakar bin Sjahaboedin, bestuurder van Pelalawan en van de landsgrooten van dat landschap.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den dertienden April negentienhonderd zeven, onder voorbehoud:

a. dat het Inlandsch Zelfbestuur van Pelalawan instemt met de in artikel 14 in rooden inkt aangebrachte aanvulling, strekkende om de aan dat artikel ten grondslag liggende bedoeling duidelijker te doen uitkomen, en van die instemming doe blijken door eene hieronder te stellen onderteekende en bezegelde verklaring;

b. dat de bijlagen van het contract alsnog door den bestuurder en de landsgrooten van Pelalawan zullen worden onderteekend.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal.
De Algemeene Secretaris,
(*w.g.*) VAN REES.

Ondergeteekenden verklaren in te stemmen met de in artikel 14 in rooden inkt aangebrachte aanvullingen.

Hier stonden de stempels en handteekeningen van Tongkoe Besar Said Hassim bin Aboe Bekar bin Sjahaboedin, bestuurder van Pelalawan en van de landsgrooten van dat landschap.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) M. S. KOSTER.

BIJLAGE A.

Behoort bij het te Bengkalis op den 29en December 1906 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en het Zelfbestuur van Pelalawan gesloten politiek contract.

Grensomschrijving van het landschap Pelalawan.

Ten Noorden. Aan het landschap Siak Sri Indrapoera:

Van af de monding der Soengei Lakar in de Brouwerstraat, dit riviertje

stroomopwaarts tot aan zijn oorsprong, van af dat punt een rechte lijn naar Pangkalan Balei aan de Soengei Lelan, van daar een rechte lijn naar Tandjoeng Moersaka, even bovenstrooms van de samenvloeiing der Kampar Kanan en Kampar Kiri-rivieren, vervolgens de rug van den Pematang Bangkinang.

Ten Westen. Aan de onderafdeeling Kampar Kiri landen (afdeeling Bengkalis).

De Pematang Bangkinang verder volgende tot den oorsprong van de Soengei Langgai, daarna deze stroomafwaarts tot aan hare uitmonding in de Kampar Kiri; vervolgens de Kampar Kiri tot aan de monding van de Soengei Gasi Gasi, deze stroomopwaarts tot aan zijn oorsprong, van af dit punt een rechte lijn naar Talang Langkan, vervolgens een rechte lijn naar Bakal Tji Merah, daarna een rechte lijn naar Bakal Riboe.

Ten Zuiden. Aan de afdeeling Indragiri (Residentie Riouw en Onderhoorigheden).

Van den Bakal Riboe de waterscheiding tusschen de Groote Kampar- of Pelalawan-rivier en de oostelijk van Tandjoeng Oengka di loear in zee uitmondende rivieren, tot aan genoemde kaap Tandjoeng Oengka di loear.

Ten Oosten. De Brouwerstraat en Straat Malaka.

(*w.g.*) J. Ballot.

Hier stonden de handteekeningen van Tongkoe Besar Said Hassim bin Aboe Bakar bin Sjahaboedin, bestuurder van Pelalawan en van de landsgrooten van dat landschap.

Bijlage B.

Behoort bij het te Bengkalis op den 29en December 1906 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en het zelfbestuur van Pelalawan gesloten politiek contract.

STAAT der uitkeeringen uit de landschapskas van Pelalawan aan den Tongkoe Besar, de landsgrooten en de ambtenaren en beambten van dat landschap.

A. Vaste uitkeeringen.

Aan den Tongkoe Besar (elf duizend vierhonderd en zestig gulden)	*f*	11,460	's jaars
Aan den Datoe Lela Poetra (zeshonderd gulden)	,,	600	,,
Aan den Datoe Laksamana (zeshonderd gulden)	,,	600	,,
Aan den Datoe Kampar (zeshonderd gulden)	,,	600	,,
Aan den mantri penghoeloe Soekoe Pelalawan (tweehonderd en veertig gulden)	,,	240	,,
Aan den Djaksa bij den kerapatan (een duizend tweehonderd gulden)	,,	1,200	,,
Aan den schrijver bij den kerapatan (driehonderd gulden)	,,	300	,,
Aan drie politiedienaren à *f*120 s' jaars ieder (driehonderd en zestig gulden)	,,	360	,,
Aan een onderwijzer te Pelalawan (tweehonderd en veertig gulden)	,,	240	,,
(Vijftien duizend zeshonderd gulden). Te zamen	*f*	15,600	's jaars

B. Wisselvallige uitkeeringen.

1. De helft ($\frac{1}{2}$) van den in de landschapskas gestorten cijns van vergunningen en concessiën (hacil tanah), verdeeld in drie gelijke deelen, waarvan één aan den Tongkoe Besar, één aan de drie Datoes te zamen, en één aan de gezamenlijke rechthebbende panghoeloes.

2. Drie vierde ($\frac{3}{4}$) van de in de landschapskas gestorte „present tanah" voor vergunningen en concessiën, verdeeld als volgt:

voor den Tongkoe Besar $\frac{4}{5}$.
voor de drie Datoes samen $\frac{1}{5}$.

(*w.g.*) J. Ballot.

Hier stonden de handteekeningen van Tongkoe Besar Said Hassim bin Aboe Bakar bin Sjahaboedin, bestuurder van Pelalawan en van de landsgrooten van dat landschap.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) M. S. Koster.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Dept. van Koloniën,
(*w.g.*) A. E. Elias.

---

1. 36. DELI.

CONTRACT.

(De aanhef van dit contract, gesloten 2 Juni 1907, tusschen den Resident J. Ballot en Maämoen al Rasjid Perkasa Alamsjah, Sultan van Deli, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, en zijne landsgrooten is evenals Artikel 1 behoudens verwisseling van namen, gelijkluidend met den aanhef en art. 1 bl. 1209).

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Deli wordt verstaan te zijn samengesteld uit: *a.* het rechtstreeksch Sultansgebied; *b.* de oeroeng XII Kota; *c.* de oerong Serbanjaman; *d.* de oerong Soekapiring; *e.* de oerong Senembah-Deli; wordende deze vier oerongs ten Zuiden begrensd door de afdeeling Simeloengoen en Karolanden; *f.* het landschap Pertjoet; *g.* de onderhoorigheden, zijnde: 1. het landschap Bedagei; 2. het landschap Padang.

De bestuurder..... (gelijkluidend met het slot van art. 2 bl. 1210).

Artikel drie tot en met zeven.

(Gelijkluidend met art. 3-7 bl. 1210-1211, behoudens naamsverandering).

Artikel acht.

Het bestuur over het landschap wordt gevoerd door den Sultan en den raad van landsgrooten, zijnde de vier oeronghoofden en de kedjoeroean van Pertjoet in overleg met en naar de aanwijzingen van den Resident en de betrokken ambtenaren.

De in het eerste lid, enz. (zie verder art. 8 bl. 1211).

Artikel negen tot en met een en dertig.

(Gelijkluidend met de overeenkomstige artt. 9-31 op bl. 1211-1217 behoudens verandering van naam, in art. 16 het weglaten van Siak Sri Indrapoera en in art. 24 de bijvoeging van de onder 1 35 vermelde alinea).

Artikel twee-en-dertig.

[1]) Voor het overige berust het recht tot heffen van belastingen van welken aard ook, enz. (gelijkluidend met de beide laatste alinea's van art. 32 bl. 1217).

Artikel drie-en-dertig.

Het Gouvernement blijft aan het Zelfbestuur van Deli uitkeeren de som van ƒ187,850.— (eenhonderd zeven en tachtig duizend acht honderd en vijftig gulden) per jaar, als schadeloosstelling voor vroeger overgenomen rechten.

Artikel vier-en-dertig en vijf-en-dertig.

(Gelijkluidend behoudens naamsverandering met art. 34, 35 bl. 1217-1218).

Artikel zes-en-dertig.

Dit contract treedt in werking op den dag, op welken het door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië zal worden goedgekeurd en bekrachtigd.

Aldus ten dage en jare in den aanhef dezes vermeld te Medan overeengekomen, in viervoud opgemaakt, door beide partijen onderteekend en bezegeld en door den Sultan en de landsgrooten van Deli plechtig beëedigd, die instemmen met de veranderingen in artikel 14 en met de vervanging van de eerste alinea van artikel 32 door de volgende drie alinea's:

De bestuurder en de landsgrooten heffen geene belastingen.

Met toestemming van het Gouvernement kunnen echter belastingen worden ingevoerd ten bate van de landschapskas vermeld in artikel 34.

De bestuurder blijft gerechtigd tot het vorderen der huldegeschenken in de adat bekend onder den naam van „Barang larangan".

De mindere hoofden behouden voor zoover zij daarop overeenkomstig de volksinstellingen aanspraken hebben, het recht tot het heffen van „ratoesan" en pantjoeng alas".

(*w.g.*) J. Ballot.

Hier stonden stempel en handteekening van Maämoen al Rasjid Perkasa Alam sjah, Sultan van Deli, zoomede stempels en handteekeningen van de landsgrooten van dat landschap.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den achtsten Augustus negentienhonderd en zeven.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

(*w.g.*) J. B. van Heutsz.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,

De Algemeene Secretaris,

(*w.g.*) van Rees.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements Secretaris,

(*w.g.*) Rusman.

[1]) Zie het slot van dit contract.

STAAT der uitkeeringen uit de landschapskas van Deli aan den Sultan en zijne landsgrooten.

A. Vaste uitkeeringen.

Aan den Sultan van Deli (eenhonderd duizend, negenhonderd vijf en twintig gulden)	*f* 100,925	's jaars
Aan den Datoek van Hamperanperak (zes en twintig duizend achthonderd vijf en zeventig gulden)	,, 26,875	,,
Aan den Datoek van Soenggal (zeven duizend gulden)	,, 7,000	,,
Aan den Datoek van Soekapiering (vier duizend, driehonderd gulden)	,, 4,300	,,
Aan den Kedjoeroean van Pertjoet (drie duizend zevenhonderd vijftig gulden)	*f* 3,750	's jaars
Aan den Radja van Padang (vijftien duizend gulden)	,, 15,000	,,
Aan den Radja van Bedagei (dertig duizend gulden)	,, 30,000	,,
Totaal	*f* 187,850	's jaars

(Eenhonderd zeven en tachtig duizend achthonderd vijftig gulden).

B. Wisselvallige uitkeeringen.

1. De helft ($\frac{1}{2}$) van den in de landschapskas gestorten cijns van vergunningen en concessiën.

2. Drie vierde ($\frac{3}{4}$) gedeelte van de in de landschapskas gestorte ,,present tanah'' voor vergunningen en concessiën.

(*w.g.*) J. Ballot.

Handteekeningen van den Sultan en de landsgrooten van Deli.

De uit de landschapskas uitgekeerde helft van den cijns van vergunningen en concessiën wordt verdeeld als volgt:

Voor concessiën als vergunningen gelezen:

a. in het direct Sultansgebied:
voor den Sultan ..... $^3/_3$ deel

b. in het landschap Pertjoet:
voor den Sultan ..... $\frac{1}{2}$,,
voor den Kedjoeroean van Pertjoet ..... $\frac{1}{2}$,,
van welk aandeel jaarlijks *f*1000 wordt afgedragen aan Toengkoe Paklawan, hoofd van Soengei Toewan.

c. in de vier landschappen Serbanjaman, XII Kota Soekapiring en Delisch Senembah:
1°. in het maleisch gedeelte:
voor den Sultan ..... $\frac{1}{2}$,,
voor het betrokken oeroenghoofd ..... $\frac{1}{2}$,,
2°. in het batak gedeelte:
voor den Sultan ..... $\frac{1}{3}$,,
voor het betrokken oeroenghoofd ..... $\frac{1}{3}$,,
voor de gezamenlijke batakpanghoeloes ..... $\frac{1}{3}$,,

d. in het landschap Padang:
1°. in het Maleisch gedeelte:
voor den Sultan ..... $\frac{1}{2}$,,
voor het hoofd van Padang ..... $\frac{1}{2}$,,
2°. in het batak gedeelte:
voor den Sultan ..... $\frac{1}{3}$,,
voor het hoofd van Padang ..... $\frac{1}{3}$,,
voor de gezamenlijke batakpanghoeloes ..... $\frac{1}{3}$,,

c. in het landschap Bedagei:
1°. in het Maleisch gedeelte:
voor den Sultan ..... Nihil
voor het hoofd van Bedagei ..... $^3/_3$ deel
2°. in het batak gedeelte:
voor den Sultan ..... Nihil
voor het hoofd van Bedagei ..... $^2/_3$ deel
voor de gezamenlijke batakpanghoeloes ..... $^1/_3$,,

Handteekeningen van den Sultan en de landsgrooten.

(*w.g.*) J. Ballot.

Opgave van de havens van het landschap Deli en Onderhoorigheden bedoeld in artikel 21 alinea 2 van het contract van den 2den Juni 1907 goedgekeurd en bekrachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië op den 8sten Augustus 1907.

1. Belawan.
2. Bandar Chalipa.
3. Tandjong Bringin.

Opgemaakt te Medan op den 9den October 1907 door mij Sultan van Deli en Onderhoorigheden Maämoen al Rasjid Perkasa Alamsjah, ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en door mijne rijksgrooten.

Hier stonden de stempels en handteekeningen van Maämoen al Rasjid Perkasa Alamsjah, Sultan van Deli en van zijne rijksgrooten.

Van deze opgave is aanteekening gehouden bij besluit van 19 Mei 1908 No. 3, met bepaling dat zij zal worden gehecht aan het hiervoren genoemd politiek contract.

Mij bekend,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) De Graeff.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
(*w.g.*) A. E. Elias.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 September 1909.

INHOUD.

Malakka en Sumatra. — Aardstorting op de lijn Kalisat-Banjoewangi. — De heerendiensten op Java. — Malaria-expeditie naar Grogol. — Minder gunstige resultaten op de Koningin Wilhelmina-school. — De toekomst van Curaçao. — Ambtenaren-Kamerlid. — De herstellingsarbeid aan den Boroboedoer. — Nieuw-Guinea. — Welvaart in Suriname. — Opleidingsscholen in een koel klimaat. — Indische jongelui naar Nederland. — Opiumaanhalingen. — Vermeende degeneratie. — De zendeling A. Lett vermoord. — Het alcoholmonopolie in Indo-China. — Dessascholen en dessaloemboengs. — Nuttige lectuur. — Opleiding van Inlandsche onderwijzers. — Chineesche emigranten. — Grooter levensduur. — Vlagvertoon. — De Oranjefeesten in de Minahassa. — Van Flores en omstreken. — Een overval op Flores. — Langs een omweg. — De Nederl.-Indische inboorlingen-politiek. — De organisatie der Buitenbezittingen. — Het Gouverneur-Generaalschap. — Jong China naar Nanking. — Het beheer van het boschwezen in N.-I. — Grondverhuur aan suikerondernemingen. — Dierenbeulen. — Het Mandarijn-Chineesch. — Een uniform voor ambtenaren P. en T. — De Aroebaai. — Artillerie- of torpedovloot. — De wajang-beber. — Bataviaasch-Maleische taalstudiën. — De emigratiekoloniën in de Lampongs. — De ontwikkeling van Java. — Voordeelen der decentralisatie.

Malakka en Sumatra. In de *Locomotief* van 5 Juli j.l. trekt H. een parallel tusschen de in deze beide streken gevolgde politiek en wijst er op, dat, waar zoowel uitgangspunt als einddoel verschillend waren, ook de verkregen uitkomsten sterk uiteenloopen. Voor wie slechts oog heeft voor statistische cijfers is hetgeen op Malakka tot stand werd gebracht een schitterend succes. Engeland heeft het geheele binnenland onder zijn macht gebracht en nòch in Egypte, nòch bij de Gefedereerde Maleische Staten geeft men zich nog moeite den *schijn* te bewaren van zelfstandigheid. „Den *schijn* namelijk, dat de Maleische vorstjes nog iets anders zijn dan ledepoppen wier bewegingen van uit Singapore bestuurd worden — den *schijn* dat de financiën der gefedereerden afzonderlijk beheerd worden, terwijl inderdaad de distributie der voor 90 percent op de tin- en rubberrechten drijvende landsmiddelen door de Engelsche residenten geregeld worden en de batige sloten van den een moeten dienen om de tekorten elders te stoppen, — den *schijn*, dat er welvaart heerscht in het gefedereerde deel van het schiereiland, terwijl in werkelijkheid de inheemsche bevolking doodarm is en sterk degenereert".

Zelfs de naam van Sir Swettenham's creatie (zie *Ind. Gids* 1907 I, bl. 272) komt niet met de waarheid overeen, want de „staatjes" zijn in werkelijkheid provincies, die meer Chineesch dan Maleisch van karakter zijn geworden en de „federatie" is „eene samenkoppeling door list en geweld en onder valsche leuzen". Terwille van den rijkdom van hun bodem zijn de voormalige staten overgegeven aan Europeesche en Chineesche exploitanten en

een gelijk lot wacht de nog niet gefedereerde landschappen van Achter-Indië. Volgens den schrijver laat men zich bij dien Britschen land- en geldhonger bedriegen door het opzichtig soort welvaart, dat zich laat kennen door prachtige openbare gebouwen en uit royale beurs aangelegde openbare werken, maar het koloniale gouvernement waakt onvoldoende voor de belangen van den economisch zwakken landzaat. Een Engelsch schrijver, die voor wetenschappelijke doeleinden Malakka bereisde gaf eenige jaren geleden (*Straits Times* van 25 Febr. 1905) zijn indrukken weder en zag toen reeds de toekomst der inboorlingen somber in, die door de instrooming van Chineezen en Tamils overvleugeld werden. Voorts verwijst H. naar het opstel in de *Wet. Bladen*, dat wij destijds resumeerden (*Ind. Gids* 1909 I, bl. 355). Ook het rapport van den Australischen senator Stamford Smith, die in 1906 Java en de Maleische Staten bereisde om de bestuursregeling en de economische ontwikkeling dier koloniën te bestudeeren, geeft leerzame bladzijden. Alle kenners van land en volk achten de schepping van Sir Swettenham een economisch succes van den eersten rang, doch waarvan de gefedereerde Maleiers het slachtoffer zijn. Van de bevolking zoude nog slechts $^4/_7$ tot het Maleische ras behooren.

Hier tegenover geeft de schrijver een beeld van ons streven op Sumatra, waar de Nederlandsche regeering zich stelt op het standpunt van handhaving en versterking der inheemsche vorstengeslachten en hun gezag, — van reserveering van het leeuwendeel der inkomsten ten behoeve van openbare werken, onderwijs, geneeskundigen dienst, enz. — en van eigen toezicht op het doen en drijven der immigranten en ondernemers.

In de *Locomotief* van 22 Juli bespreekt Batavus de overmacht der Chineezen in het Maleische Schiereiland. Met betrekking tot het Zuidelijk deel daarvan is ook volgens hem de naakte werkelijkheid dat Engeland in die zoogenaamde „Federated Malay States" zoo goed als onbeperkt heer en meester is. Aan de vorsten bleven tal van hoogdravende titels en vrij belangrijke particuliere rechten, maar aan den resident-generaal kwam de macht, als van een absoluut monarch, want uit een politiek oogpunt hebben Chineezen en Maleiers, ja zelfs de Europeanen weinig in te brengen; alleen Engeland beveelt. Intusschen is er eene onverwachte keerzijde; want waar Engeland beveelt en deze staten ook oeconomisch en sociaal georganiseerd heeft en dus geregelde handels- en industrietoestanden mogelijk maakte, daar hebben zich de Chineezen van de werkelijke macht meester gemaakt. Door den Chinees „British subject" te maken, hem met den Europeaan gelijk te stellen, dringt hij dezen van de baan, want naast zijn handelsinstinct, werklust en spaarzaamheid staat hij ook met betrekking tot eventueele gewetensbezwaren tegenover dezen geheel vrij. Het Maleische schiereiland wordt thans beheerscht door drie factoren: het tin, het caoutchouc en den Chinees. De Engelschen staan er feitelijk buiten; zij bezorgen de veiligheid, die dit heerschen mogelijk maakt. Na gewezen te hebben op de speculaties en zwendelarijen, die daar al evenzeer plaats hebben als elders, en op de handigheid waarmede Chineezen eerder dan Europeanen met ondernemingen winst weten te maken door voordeelige arbeidscontracten met eigen landgenooten, enz., wordt aangehaald wat de Duitsche Consul-generaal in zijn rapport van Febr. 1908 verklaarde. Deze schreef de mooie uitkomsten der tin-exploitatie naar Chineesche methoden grootendeels toe aan het stelsel van aandeel in de winst van de Chineesche koelies. De positie der Chineesche mijnarbeiders is eene buitengewoon machtige, die haar laatste oorzaak vindt in hunne zeer ontwikkelde organisatie. Dit wortelt in het

stelsel van vakvereenigingen en genootschappen, die in China een natuurlijk gevolg waren van de regeeringstoestanden. Zij vormden het tegenwicht eener corrupte bureaucratie. De ambtenaar die *teveel* misbruik maakt van zijn positie, loopt gevaar voor zijn leven, als eenmaal een geheim genootschap tot wraakneming heeft besloten. Het merkwaardige nog weinig bekende stelsel van die genootschappen heeft zich ook in de Maleische Staten en in de Straits Settlements zeer krachtig ontwikkeld en zij vormen een indrukwekkende macht, waartegen die van den ondernemer, ja zelfs van de Engelsche regeering niets vermag. En zoo staat men hier voor het zonderlinge feit dat Engeland in een zijner bloeiendste koloniën een bijna autocratische macht uitoefent, die volkomen geneutraliseerd, ja overvleugeld wordt door de overmacht van gekleurde kolonisten.

Het is een belangrijk voorbeeld om vooral voorzichtig te zijn met het toekennen van meerdere rechten aan de Chineezen in onze koloniën.

* * *

Aardstorting op de lijn Kalisat-Banjoewangi. In de *Locomotief* van 7 Juli wordt een bericht van een ooggetuige uit de *N. Soer. Ct.* van 5 Juli overgenomen, dat de aardstorting, die tengevolge van zware regens plaats had bij Mrawan, K.M. 29 + 100 M. er treurig uit ziet; de weggerukte rails hangen en liggen als speelgoed in het ravijn, dat een diepte heeft van 45 M. Het ontstane gat heeft den vorm van een halven cirkel met 120 M. middellijn. De stremming zou hier wel anderhalf jaar kunnen duren en er zoude nog geen beslissing zijn genomen hoe de communicatie te herstellen, door opnieuw ophoogen, door een brug of door omlegging. Bij K.M. 30 + 300/600 M., dus vóór den tunnelingang, komt nog steeds meer grond en water naar beneden. Sedert 25 Juni wordt er weder gewerkt aan het opruimen van den grond. Er werken ongeveer 200 koelies van Bangil en 200 op andere plaatsen. Passagiers moeten in het geheel 1½ uur loopen, waardoor het goed te begrijpen is dat het vervoer aanmerkelijk is verminderd. In de laatste tien jaren moet er niet zooveel regen gevallen zijn als thans het geval is. Volgens een later bericht zou de tunnel bij Mrawan aan weerskanten worden verlengd en ter plaatse van de baanafschuiving een dam met steenen voeting worden aangebracht en na drie maanden de treinenloop weder hersteld kunnen worden.

* * *

De heerendiensten op Java. In een hoofdartikel van de *Locomotief* van 8 Juli geeft S. E. een terugblik op hetgeen sedert 1 Juli 1882 op dit gebied is voorgevallen en bespreekt hoever wij nog van het einde der heerendiensten op Java af zijn. Den toestand van 1881 vergelijkende met 1906, het laatste jaar, waarover zijn gegevens loopen, ziet men:

1°. De bevolking is gestegen van 19½ tot bijna 30 millioen.

2°. Het hoofdgeld voor 1882 geschat op een weinig meer dan 2 millioen, is gestegen tot *f*3,567,000 en voor 1908 geraamd op *f*3,627,000.

3°. Het totale maximum der diensten is gedaald van 108½ tot 70 millioen, de totale feitelijk gepresteerde diensten van bijna 40 tot minder dan 16 millioen dagdiensten.

4°. Het gemiddelde maximum van diensten, die gevorderd zouden mogen worden is gedaald van 52 tot minder dan 19 en de feitelijke gepresteerde van 18 tot ruim 4 dagdiensten s' jaars per heerendienstplichtige.

5°. Het aantal soorten van diensten is van 23 tot 6 (eigenlijk 4) verminderd.

Intusschen is, afgescheiden van de nog niet gebezigde cijfers over 1907, de praktijk nog gunstiger geworden door plaatselijken en vrijwilligen afkoop van verplichte diensten. Staatsblad 1905 No. 520 stelde eene regeling vast volgens welke die afkoop van dorpstaken, met name grindlevering, moet geschieden. Hierdoor zoude het aantal geleverde dagdiensten vermoedelijk met 3½ millioen dalen, het hoofdgeld feitelijk tot *f*1.25 à *f*1.50 klimmen. Het aantal streken op Java, waar de dessa's gewijze overeenkomsten, strekkende tot afkoop van heerendiensten tot stand komen, wordt steeds grooter en daarmede het totaal der afkoopsommen. Dit is voor 1909 geraamd op *f*557,000. Indien de afkoopsommen telken jare met ¼ millioen klimmen, dan kunnen elk jaar plus minus een millioen diensten afgeschaft worden en zouden deze in 1921 tot het verledene behooren.

* * *

Malaria-expeditie naar Grogol. Door Dr. Terburgh te Semarang wordt van 130 onderdistricten een geregelde sterftestatistiek aangehouden, die hem in staat stelt, dadelijk een abnormalen toestand te constateeren en zoo bleek het in het district Grogol (Z.O. Semarang) in de laatste weken eene onrustbarende toeneming van sterfte was geconstateerd. Een plaatselijk onderzoek leidde tot de uitrusting van eene malaria-expeditie derwaarts, waarvan in de *Locomotief* van 9 Juli een verslag is opgenomen. Daar Dr. Terburgh aan zijn eigen geoefende helpers niet genoeg had, werden hem nog een tiental magangs toegevoegd en kon het werken aanvangen in de dessa Pamongan, een der „haarden" van de opgetreden acute malaria. De Ass.-Resident van Demak, de heer Binnendijk en de Controleur Schmülling waren mede aanwezig. Men wilde beproeven in hoeverre de bevolking uit eigen beweging de toegestoken helpende hand zou aannemen en vele malen werd door Dr. T. en den Ass.-Res. aan de magangs op het hart gedrukt, dat het toedienen van kinine aan de zieken niet mocht worden opgevat of voorgesteld als een bevel. De magangs zouden zich over de meest-aangetaste dessa's verspreiden en overal beraadslagen over de meest doelmatige toediening van kinine aan hen, die zich onder hunne behandeling komen stellen, terwijl de liggende ernstige zieken in hunne woningen worden opgezocht. Het aantal hulpzoekenden groeide sedert den morgen gestadig aan en het schijnt dat vroegere bestaande vooroordeelen vrijwel overwonnen zijn. Bij het bezoek van eenige woningen, door Dr. T. verricht in gezelschap van den wedono, bleken bijna overal zieken te zijn. Merkwaardig in algemeenen zin is het volgende, dat wij aan het artikel ontleenen:

Pamongan is eene overigens vrij welvarende dessa; de huizen zijn er meerendeels bepaald ruim en goed onderhouden, met pannen gedekt. Toch geeft het interieur een indruk van armzaligheid; niet van armoede, maar van een troosteloos, vreugdeloos, ledig, armzalig bestaan. In de huizen treft men slechts het allernoodigste huisraad aan. Uitgenomen de min of meer gedecoreerde slaapplaats van man en vrouw is er in zulk eene woning niets om het verblijf te veraangenamen, en de bewoners schenen ook niets te doen of ooit gedaan te hebben om iets meer dan het strikt noodzakelijke te verwerven. In elk huis gevoelden wij de aanwezigheid van den Lediggang, des duivels oorkussen. In elk huis vonden wij zes of zeven personen die allen, ook de gezonden wel te verstaan, niets, absoluut niets uitvoerden, naar 't scheen zelfs over absoluut niets dachten en ook niet in 't bezit bleken van iets waarmede zij zich op hunne vrije dagen en in snipperuren bezig konden houden, hetzij door nuttigen arbeid, hetzij door spel. Zeker, de padi-oogst

was allang binnen (en gelukkig overvloedig geweest) en met den aanplant van tweede gewassen kon men nog niet beginnen zoolang het weder zoo ongunstig bleef. Maar toch: dit absolute nietsdoen, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat, is voor hem die zich van de toekomst der Inlandsche bevolking gaarne iets goeds voorstelt, een buitengewoon ontmoedigend aspect. Wij kwamen zeker wel in 25 of 30 woningen en in geen van deze zagen wij ook maar één mensch, 't zij man of vrouw, volwassene of knaap, met iets, wat ter wereld ook, bezig. Er was in die huizen een armzalig niets, en er werd niets in verricht. In Nederland heeft de gewone landbouwer óók zijn tijd in 't jaar dat hij geen slag kan doen op het veld; maar in geen enkele boerenwoning daarginds zal men, in welken tijd van het jaar ook, een zoo absolute afwezigheid van al wat naar nuttige of aangename bezigheid lijkt kunnen constateeren als in deze Inlandsche interieurs hoogst gewoon en algemeen bleek te zijn. Op dezen tocht werden wij meermalen diep getroffen door de verwoestingen welke de malaria in het physiek dezer menschen had aangericht; maar meer dan daardoor werden wij somber gestemd door den aanblik van dat hopelooze, armzalige niets-hebben en niets-uitvoeren!

Wie zal den geest van den Javaan kunnen omwenden? Alleen de Javaan zelf. Welke is de eenig-waarachtige hulp die hem daarbij kan worden geboden? Volksontwikkeling!

* * *

Minder gunstige resultaten op de Koningin Wilhelmina-school. Naar aanleiding van een bericht in het *Bat. Nieuwsblad* bespreekt de *Nieuwe Courant* van 13 Aug. j.l. deze onderwijs-instelling te Batavia, welke o.a. ook voorzien moet in de opleiding van staatswege van bouwkundigen. Om zich voor het examen van opzichter bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken voor te bereiden moesten de candidaten vroeger hun toevlucht nemen tot particuliere inrichtingen of personen. Toen die opleiding van staatswege ter hand werd genomen, mocht men verwachten dat zij in ieder opzicht de opleiding door particulieren zou vervangen. Onlangs heeft zich het geval voorgedaan, dat zich 20 leerlingen der K. W. S. en drie „particulieren" aanmeldden voor het examen van opzichter bij den waterstaat en in de eerste dagen werden reeds dertien afgewezen, namelijk de bedoelde particulieren en tien van de school. Van deze laatsten bleken, naar het oordeel der examen-commissie, negen niet voldoende onderlegd in waterbouwkunde, één in gewone bouwkunde. Nochtans hadden alle tien bij het eindexamen voldoende cijfers behaald; het gemiddelde cijfer was 6 (voldoende), één had een 7 (ruim voldoende); dat het cijfer 8 tot dusver bij hooge uitzondering werd toegekend, zou aanduiden, dat de eindexamencommissie haar eischen hoog stelde. Men kan nu zeggen dat de commissie voor het opzichters-examen haar eischen nog hooger stelde en aan het toeval bovendien een groote rol toekennen, doch het feit dat 50 pCt. der leerlingen van de K. W. S. reeds in den aanvang tekort schoten, terwijl het nog niet zeker was of de overigen er zouden komen, brengt den naam van die school ernstig in gevaar. Wie zijn kinderen er heen zendt, moet dat kunnen doen met volle zekerheid dat het onderwijs aan billijke eischen voldoet, dat de jongelieden na voleindigde opleiding klaar zijn om zich zelf verder een weg te zoeken in de maatschappij. Dat die opleiding niet in staat stelt met redelijken kans op goeden uitslag zich aan dat andere examen te onderwerpen acht het *B. Nbl.* een bewijs dat aan de opleiding te veel ontbreekt.

* * *

De toekomst van Curaçao. In de correspondentie van de *Nieuwe Courant* van 18 Aug. j.l. uit Willemstad, gedagteekend 31 Juli 1909, wordt de vraag besproken of de doorgraving van de landengte van Panama van invloed zal zijn op de toekomst van Curaçao als wereldhaven. Hoewel hieromtrent nog niets met zekerheid is te zeggen, bestaan er nog steeds verwachtingen omtrent dit punt, die eenmaal zelfs zeer hoog gespannen waren. Zoo zoude Koning Willem I reeds overtuigd zijn geweest van de voordeelen, welke zulk een doorgraving voor Curaçao zou afwerpen en eigen middelen daartoe beschikbaar hebben willen stellen. In 1827 werd met het oog op dezelfde gebeurlijkheid overgegaan tot het uitgeven van millioenen voor het aanleggen en herstellen van fortificatiën te Willemstad. Sedert stoom en electriciteit een omkeer in het verkeerswezen teweeg brachten en de tusschenhandel gaandeweg overbodig maakte, hebben de verwachtingen van eertijds in zekere mate voor pessimistische beschouwingen en waarschuwingen plaats gemaakt en daarom wordt het een verblijdend teeken genoemd, dat in den laatsten tijd van verschillende zijden pogingen worden aangewend, om meerdere belangstelling te wekken in de mogelijke toekomst van Curaçao als wereldhaven. Op eene in het vorige jaar (11 Mei 1908) gehouden bijeenkomst der groep Suriname van het Alg. Ned. verbond, heeft de civiel-ingenieur J. C. Loman verklaard dat volgens zijn vaste overtuiging van Curaçao iets groots was te maken. Hij wekte alle Nederlanders op hiertoe samen te werken. De politiek van Nederland in de eerste jaren moest er op gericht zijn om bij de opening van den nieuwen verkeersweg gereed te zijn, om zich meester te maken van het leeuwenaandeel der voordeelen, die er voor handel en scheepvaart uit zouden voortvloeien.

De Nederlandsche Kamer van Koophandel te New-York wendde zich in verband daarmede om inlichtingen tot die te Willemstad en blijkens het jongste jaarverslag zijn deze ruimschoots verstrekt en staan zij allen ten dienste, die bij de zaak belang hebben. In dat jaarverslag wordt Curaçao aanbevolen als een havenplaats, waar schepen vlug en goedkoop kolen innemen en als een geschikte overscheephaven voor stoomschepen.

Nog wordt gewezen op eene lezing zeer onlangs door den heer H. P. de Vries, vertegenwoordiger van den Kon. West-Indischen Maildienst in een bijeenkomst van de groep Ned.-Antillen van het Alg. Ned. verbond over hetzelfde onderwerp gehouden. Het drukkere verkeer, dat zonder twijfel zal ontstaan, zal de Caraïbische Zee met meer recht dan thans de Westelijke Middellandsche Zee kunnen doen noemen. Curaçao ligt zeer bepaald buiten de directe route van Europa naar Colon, maar toch nog dicht genoeg in de buurt daarvan om zonder groot tijdverlies te worden aangedaan. Van reeds bestaande stoomvaartlijnen heeft Curaçao weinig te verwachten, aangezien de grootste daaronder reeds hare vaste hoofdkwartieren op St. Thomas, Martinique en Barbados hebben en er geen enkele aanleiding bestaat dat deze lijnen alsdan hare bases naar Curaçao zullen verleggen. Wanneer te eeniger tijd de ontwikkeling van Zuid-Amerika van dien aard wordt, dat er tusschen de landen van Oost- en Noordkust eenerzijds en de Westkust anderszijds een verkeer van eenig belang ontstaat, dan zou Curaçao midden in dien verkeersweg komen, doch dit kan thans nog gevoegelijk buiten beschouwing blijven.

Daar noch Panama, noch Colon aanlokkelijke havens zullen zijn om er zich lang op te houden, is het niet onmogelijk dat aan Curaçao een gedeelte van het nieuwe verkeer ten deel zal vallen, als het genoegzaam aantrekkende factoren bezit om voor de schepen een kleinen omweg loonend te maken. Er moet evenwel worden opgemerkt dat een diepe en fraaie haven alleen

niet voldoende is om het verkeer tot zich te trekken. Hiervoor wordt in de eerste plaats vereischt lading, vervolgens passagiers en eindelijk goedkoope en vlugge levering van kolen en scheepsbenoodigdheden. De beide eerste factoren bestaan er slechts in onvoldoende mate. Eerst door ontwikkeling van Zuid-Amerika zal dit toenemen. Bij het derde punt is de goedkoope arbeidskracht in het voordeel en alles zal draaien om de vracht van de kolencentra naar de West-Indische havens. Curaçao moge geen Singapore kunnen worden, het zal toch op bescheiden schaal van den nieuwen waterweg kunnen profiteeren en dan moet het zich hierop voorbereiden. Allereerst zal de havenmond verbreed moeten worden, waar deze nu dikwijls voor schepen van 6000 ton te nauw en gevaarlijk wordt geacht en verder zal onderzocht moeten worden hoe de haven en het Schottegat in orde kunnen worden gebracht, zooals voor de groote scheepvaart zal noodig blijken, een onderzoek waartoe aan de heeren Everts en Leezer in het moederland vergunning is verleend. Sommige der aanbevolen maatregelen als het verbreeden van de vaargeulen en het afbakenen van het voor moderne groote stoomschepen bevaarbare gedeelte van het Schottegat verdienen thans reeds de volle aandacht der Regeering. De bestaande mogelijkheid dat op Curaçao steenkoolbeddingen worden gevonden, opent een volkomen nieuw gezichtspunt op de toekomst van dit eiland. Mocht de voortzetting van het nauwelijks aangevangen onderzoek die mogelijkheid verwezenlijken, dan zal, zegt de corresp., dit eiland elken anderen mededinger naar de kroon kunnen steken.

* * *

Ambtenaren-Kamerlid. In de *Locomotief* van 14 Juli wordt uit de *Javasche Courant* van 9 Juli het Kon. Besluit overgenomen, waarbij met intrekking van Staatsblad 1905 No. 582 nieuwe bepalingen zijn afgekondigd. Het hoofdverschil met het vroegere K. B. ligt hierin, dat waar te voren van Indische ambtenaren, die tot lid van de Staten-Generaal werden benoemd, *verlofstractement* werd toegekend, deze thans *wachtgeld* zullen genieten, terwijl de bepaling, dat ten aanzien van zulke ambtenaren de bij Staatsbl. 1869 No. 76 vastgestelde bepalingen zullen worden gevolgd, nieuw is. De uitvaardiging dezer nieuwe bepalingen houdt verband met mededeelingen door minister Idenburg in de Tweede Kamer gedaan, gedurende het debat over de aanstelling van den heer Colijn als adviseur voor de Buitenbezittingen, veel verschil voor den betrokkene zal het niet uitmaken, zegt de *Java-Bode*. Naar de heer Idenburg de Kamer voorrekende zou de heer Colijn in het vorige geval *f*5100 en in het tweede *f*5000 's jaars krijgen. Het is hier trouwens maar een quaestie van vorm.

* * *

De herstellingsarbeid aan den Boroboedoer. In de *Locomotief* van 16 Juli verhaalt Dr. J. Groneman te Djokjakarta van een bezoek door hem in gezelschap van een paar Duitschers aan den Boroboedoer gebracht, tien maanden nadat hij daar het laatst was met prins Bhanu Rangsi van Siam en den dezen begeleidenden referendaris Dambrink. De vorderingen van den restauratie-arbeid van kapitein Van Erp waren duidelijk zichtbaar: „De groote *dagob*, die nu weder geheel gesloten is, verhief zich hoog boven de vele — meer dan honderd — kleinere *tjaitja's* en op zijn koepelvormigen top rustte weder de zware, door reinen eenvoud imponeerende sokkel van den achtkantigen kegel, die hem eerlang kronen zal, door drie zonneschermvormige verwijdingen versierd. Dan zal de hooge *dagob* weer compleet zijn, als toen hij vóór elf eeuwen pas voltooid was, en den indruk wekken van

stille majesteit. Natuurlijk is nu ook de ruwe trap van uitgebroken tempelsteenen weggeruimd, waardoor men hem vroeger beklimmen kon, evenals de gemetselde zitbank, wier pleisterbedekking ontwijd was door namen en data van zoovele bezoekers, die *hun* bezoek aan den bouwval belangrijk genoeg achtten om dat niet slechts in het vreemdelingenboek in de pasanggrahan, maar ook nog op den steenhoop zelf te vermelden".

Het gemis van het uitzicht van de hoogste kruin zelf is niet van beteekenis, want het is van de hoogste terrassen aan den voet van den *dagob* even rijk en schoon. Alleen moet men om het geheel te beheerschen om dezen heen wandelen, in plaats van zich daarvoor vroeger slechts om te draaien. Doch toen ook overzag men immers telkens slechts een deel van het geheel, een kleinen boog van den grooten cirkel, de *maha-gelang*, die aan de hoofdplaats van de residentie Kedoe zijn naam gegeven heeft.

Over den arbeid van kapitein Van Erp kon de heer Groneman niet anders dan met lof spreken — een lof, zegt de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 17 Aug., waaraan, als komende uit den mond van zulk een grondig kenner van de beroemde ruïne, bijzondere waarde mag worden toegekend. Om het gebouw blijvend voor ondergang te vrijwaren zou echter meer geld noodig zijn en de heer G. betreurt het dat de Regeering er niet toe heeft kunnen besluiten voor dit doel een loterij toe te staan. Door den ernstigen arbeid van Kapitein Van Erp zal de Boroboedoer het langer uithouden dan anders mogelijk ware geweest, maar het gestadig toenemend verval zal toch vroeger of later uitloopen op zijn ondergang. Alleen het overkappen van den bouwval volgens het ontwerp door Van de Kamer opgemaakt, dat door de bevoegde macht werd afgewezen, had hier volgens hem geholpen. Het mag echter gevraagd worden of hiermede het geheele eigenaardige karakter van het bouwwerk niet verloren zou zijn gegaan.

* * *

Nieuw-Guinea. De *Locomotief* van 16 Juli j.l. bevatte het bericht, dat het gewestelijk bestuur van Zuid-Nieuw-Guinea op 12 Juli via Makasser had geseind, dat de Assistent-Resident sedert 5 Juli bij de Digoel-expeditie was. De *Java-Bode* meldde in verband daarmede het volgende: „De grens tusschen Nederlandsch en Duitsch Nieuw-Guinea, men weet het, is een fictieve grens: men heeft tot dusver een denkbeeldige lijn, van de Humboldtsbaai op 140° 47' O.L. zuidwaarts loopende voor die grens aangenomen. Er is thans tusschen de Duitsche en Nederlandsche regeeringen overleg gepleegd over het uitzenden eener gezamenlijke expeditie, welke eene behoorlijke grensregeling zal moeten voorbereiden. Zoowel in Nederland als in Indië worden reeds toebereidselen met het oog op deze expeditie getroffen. De leden der commissie zijn, althans wat de Nederlandsche betreft, nog niet benoemd. De Kaiserin Augusta-rivier, die Duitsch Nieuw-Guinea voor een groot deel doorsnijdt en vermoedelijk de Nederlandsche grens kruist, is zeer ver bevaarbaar — misschien wel tot die grens toe. Het is dus niet onmogelijk, dat de expeditie langs dezen weg naar boven zal gaan om langs de grenslijn naar de kust terug te keeren".

Ook maakt de *Java-Bode* melding van een groote expeditie, die in Amerika in voorbereiding is en zich ten doel stelt de Zuidzee-eilanden te exploreeren, waarbij Nieuw-Guinea niet vergeten zou worden. Voor de kosten dier expeditie moet in weinig dagen tijds voor een millioen zijn ingeteekend. Het bericht omtrent deze voorgenomen expeditie moet niet zonder invloed zijn geweest op het besluit der Regeering om het subsidie aan den heer Lorentz van *f*10,000 op *f*20,000 te brengen.

Wat de tocht van dezen laatsten betreft, in het *Vaderland* leest men, dat het bestuur van de Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederl. Koloniën telegraphisch bericht had ontvangen, dat de expeditie onder leiding van den heer Mr. H. A. Lorentz op 15 Aug. j.l. Soerabaja verlaten heeft.

Omtrent de bevaarbaarheid van de Kaiserin-Augusta-rivier wordt in de *Nieuwe Courant* van 29 Aug. nog het volgende medegedeeld. De rivier, die op Nederlandsch Nieuw-Guinea ontspringt, snijdt de Nederlandsch-Duitsche grens en loopt dan van het westen naar het oosten zeewaarts toe. Het verst bereikte punt ligt op 142° 50' O.L. en 4° 16' Z.B., d.i. op een afstand van niet meer dan 80 K.M. van de Nederlandsche en 90 K.M. van de Britsche grens. Tot op dit punt is de rivier nog voor schepen met 10 voet diepgang bevaarbaar en zij is daar 200 M. breed. Groote zeeschepen kunnen de rivier tot 132° 50' opvaren. Het wordt niet onwaarschijnlijk geacht, dat zij voorbij het genoemde bereikte punt nog een 80 à 160 K.M. door kleine vaartuigen te bevaren is. De bovenloop heeft verder belangrijke zijtakken, van welke sommige nog meer water afvoeren dan de hoofdrivier. Het is mogelijk dat enkele daarvan de streek zullen naderen, waar de bronnen van de Fly-rivier liggen en dat men de bewuste grens grootendeels langs die zijtakken zal kunnen doen loopen.

Blijkens de uittreksels uit het kort verslag der exploratie-brigade in Zuid-Nieuw-Guinea over de maand April had deze haar verkenningstochten uitgestrekt langs de Idaha en haar takken, een zij-rivier van de Digoel. De Idaha blijkt in haar benedenloop de Fly-rivier te naderen, doch in het algemeen een N. N. O. richting te hebben en zeer waarschijnlijk op het centrale gebergte te ontspringen. Men had op deze tochten dikwijls onaangename ontmoetingen met de inboorlingen, die eenzelfde wantrouwen jegens vreemdelingen aan den dag leggen als de naburige stammen in het stroomgebied van de Fly-rivier. Toch was men voornemens een tracé naar die rivier open te kappen.

* * *

Welvaart in Suriname. In een der Surinaamsche brieven, opgenomen in het *Alg. Handelsblad* van 20 Aug. j.l., wordt gesproken van de oprechte begeerte, waarmede o.a. de heer Idenburg als Gouverneur en Minister vervuld was om Suriname tot bloei te brengen; doch of dit werkelijk gelukt, is de vraag waarover de meeningen nog steeds verdeeld zijn. Het gaat de kolonie nog altijd niet voor den wind, zooals nog onlangs bij de begrootingsbehandeling bleek. De verschepingscijfers van bacoven waren de laatste weken weder teleurstellend. Daar komt bij, dat de Union Trust Company een nog strengere keuring der vruchten heeft ingevoerd. De bacoven van Suriname genieten op de Amerikaansche markt een goede reputatie en die maatschappij wenscht deze te handhaven, door alleen uitgezochte vruchten in te voeren. Zij telegrapheerde in dien zin aan haren vertegenwoordiger en deze liet daags daarna — om te toonen dat het ernst was — een elfhonderd bossen vruchten, die goedgekeurd en reeds gekocht waren, in de rivier werpen. De volgende week daalde de verscheping (die weken achtereen 12,000 à 14,000 bossen was geweest) tot 5000 à 6000 bossen. Dit scheen niet verontrustend in verband met den wensch om de vruchten iets meer te laten aanrijpen. De drie daarop volgende weken echter bleef de uitvoer schommelen in de buurt van 10,000 bossen. In plaats van vooruitgang dus achteruitgang. Al is de scherper keuring niet de eenige oorzaak, zij wekt toch ontevredenheid onder de planters, die het verlies van de afgekeurde

bacoven lijden. Het is een delicate quaestie; een planter vroeg eens wanhopig aan welke juiste eischen men had te voldoen. Tot dusver worden niet anders dan negatieve gesteld: de vruchten mogen niet te rijp zijn en niet te groen, niet te dun en niet te dik, niet te lang en niet te kort, enz. Uit al die negatieven moet men maar zien positief op te bouwen [1]).

De Panama-ziekte in de cultuur is ook nog geenszins geweken (zie *Indische Gids* 1909 I, bl. 233) en de winden hebben in de laatste maanden veel schade aangericht. Op enkele plantages moeten duizenden planten zijn omgewaaid. Volgens den vertegenwoordiger der Fruit Company zouden de planters ook in gebreke blijven volledig te doen wat noodig is voor het welslagen der cultuur. Zoo behoudt men volgens hem te veel stammen op één stoel in de hoop meer vruchten te krijgen, in welke verwachting men volgens den heer Williams bedrogen uitkomt. Niettemin blijft hij vol vertrouwen in het eindsucces.

Verder was het een ongezonde tijd en werd verlangd naar den verkwikkenden N. O. passaat, die uit zee komt, terwijl men op het oogenblik meer landwind had, die naar de volksmeening ziekte aanbrengt. De dysenterie vond een gunstigen bodem om voort te woekeren. Niet de vrijwel inheemsche en niet bijzonder gevaarlijke amoebe dysenterie, maar de bacillaire, die zeer besmettelijk is. Toevallig vernam de schrijver dat drie arbeiders op een goudplacer aangetast werden en binnen 24 uur overleden. Welk een omvang zoo'n ziekte aanneemt, komt men eigenlijk nooit te weten, omdat er geen behoorlijke statistieken zijn. Trouwens wie zal de doodsoorzaken vaststellen van personen in het binnenland overleden, waar geen dokters zijn? Men zorgt alleen voor de spoedige begraving, gewoonlijk niet in een kist, maar in de hangmat van den overledene. Merkwaardig moet de cynische onverschilligheid zijn, waarmede goudgravers en dergelijke personen zieken en stervenden behandelen, terwijl toch ieder hunner elken dag hetzelfde lot kan treffen. De binnenlanden dragen enorm bij tot het ziektecijfer en zelfs de creolen blijven niet vrij van malaria, terwijl men als regel kan stellen dat vreemdelingen niet ongestraft in de Surinaamsche binnenlanden wonen en werken. Hoe men onder die omstandigheden er zelfs aan *denken* durft op groote schaal menschen uit den vreemde aan te voeren voor blijvende vestiging (zie vorige afl., bl. 1249) is den briefschrijver onbegrijpelijk.

* * *

Opleidingsscholen in een koel klimaat. In de *Locomotief* van 17 Juli schrijft iemand over de keuze van Serang, Madioen en Blitar voor de drie nieuw op te richten scholen voor Inlandsche ambtenaren, terwijl de tegenwoordige Directeur van O. E. en N., de heer Mr. M. S. Koster zich in eene lezing, in 1904 voor het Indisch Genootschap gehouden (besproken in de *Ind. Gids* 1904 I, bl. 584) voor de keuze van een koel klimaat had verklaard. Een voorstel van den Inspecteur Grivel destijds gedaan om de school te Probolinggo op een der plaatsen Malang, Lawang of Bondowoso te plaatsen, was door de Regeering niet gevolgd en deze beslissing werd in die lezing door den heer Koster betreurd. De briefschrijver vraagt of deze er nu niet voor had kunnen zorgen, dat die scholen op koelere plaatsen, bijv. op Pandeglang, Magetan en Malang zouden verrijzen. Het zoude ons niet verwonderen als

[1]) In het tijdschrift *Teysmannia* wordt medegedeeld, dat de heer d'Hérelle, directeur van eene distilleerderij te Puerto Barrios (Guatemala), proeven heeft genomen met het stoken van alcohol uit bananen, die door de Tropical Fruit Co. waren geweigerd. Het blijkt, dat uit deze vruchten een uitmuntende alcohol te bereiden is, die een whisky geeft van zeer goede qualiteit.

Mr. Koster intusschen tot eene andere opinie is gekomen. Een koel klimaat heeft zeker bij studie wel wat voor, doch de leerling moet behalve studeeren zich ook leeren bewegen in de samenleving en daarvoor is op een grootere plaats meer gelegenheid, terwijl het vraagstuk van het behoorlijk onderdak brengen zich op hoofdplaatsen gemakkelijker laat oplossen (zie de bespreking der quaestie met betrekking tot de H. B. S. in *Ind. Gids* 1908 II, bl. 1656).

* * *

Indische jongelui naar Nederland. De Groep Ned.-Indië van 't Algemeen Nederlandsch Verbond, vertegenwoordigd door den voorzitter den heer H. E. Steinmetz en het bestuurslid M. G. Hoekstra, heeft zich onder dagteekening van 19 Juli j.l. per request tot den Gouverneur-Generaal gewend met het voorstel om aan eenige der best geslaagde leerlingen van daartoe aan te wijzen onderwijsinrichtingen, waar het Nederlandsch voertaal voor het onderwijs is, de mogelijkheid te openen, hun studiën in Nederland op 's lands kosten te vervolgen, gedurende een tijd, voldoende om zich voor een betrekking te bekwamen, welke aangenomen kan worden als de gewone aanvang in de loopbaan, waarvoor de doorloopende studie vereischt is.

Zulk een maatregel stelt een keur van Indische jongelieden in de gelegenheid door eigen ondervinding grootere kennis en ervaring op te doen. Bij behoorlijke regeling zal het een prikkel zijn om op de hierbedoelde onderwijsinrichtingen zich ernstig op de studie toe te leggen; hierdoor zal deze meer vrucht dragen, zelfs voor de niet uitverkorenen.

Het spreekt van zelf dat het groepsbestuur niet in staat is meer dan in groote trekken aan te geven, op welke wijze de maatregel tot stand ware te brengen, doch dit schijnt niet noodig waar de Regeering over veel meer gegevens, alsmede over deskundige krachten beschikt. Alleen wordt te kennen gegeven dat de keuze der jongelingen met groote zorg zal moeten geschieden en dat niet in aanmerking mogen komen personen van wie is te verwachten dat zij wegens lichamelijke of geestelijke gebreken, hun studie in Nederland niet op de te bepalen wijze zullen kunnen voltooien. Na nog het een en ander over de voorwaarden te hebben gezegd, wordt in herinnering gebracht eene bij de Nota over het Pauperisme onder de Europeanen in Ned.-Indië (zie *Ind. Gids* 1903 II, bl. 1026) vermeld Gouvs. besluit van 20 Nov. 1860 No. 3, krachtens hetwelk jaarlijks de meest uitmuntende leerling der in 1861 geopende ambachtsschool te Soerabaja op een toelage gedurende vier jaren naar Nederland zou worden gezonden. Die maatregel, in 1868 ingetrokken, schijnt geen bevredigend resultaat te hebben gegeven, om welke redenen is niet vermeld; doch dit behoeft natuurlijk na zoovele jaren geen beletsel te zijn om zoo iets opnieuw te beproeven. De hierbedoelde uitzending ware afgescheiden te houden van die, welke reeds plaats hebben of noodig zullen zijn voor 's lands dienst. Overigens zal volgens de requestranten een maatregel als de voorgestelde ongetwijfeld op hoogen prijs worden gesteld, waar nu reeds onder de Inlanders zulk een grooten aandrang blijkt te bestaan om hunne studie in Nederland te voltooien. De onderwijsinrichtingen, waarop zij al dadelijk toepasselijk zoude zijn, worden geacht te wezen: de scholen voor middelbaar en vakonderwijs en de school tot opleiding van Inlandsche artsen.

* * *

Opiumaanhaling. Dat het met de opiumsmokkelarij nog niet zoo gunstig staat, als men in den laatsten tijd meent en hoopt (zie ook onze April-afl. bl. 541), moet men opmaken uit feiten als het volgende ontleend aan een

bericht in de *Locomotief* van 22 Juli j.l. Door de waakzaamheid van de ambtenaren der recherche te Tegal werd in de vorige week aldaar eene opiumaanhaling gedaan, zooals sinds 1878 niet meer heeft plaats gehad. Er is niet minder dan 1800 thail, ongeveer 1 pikol in beslag genomen, vertegenwoordigende eene gouvernements verkoopwaarde van pl.m. ƒ36,000. Er waren een 16-tal kisten met gedroogde Chineesche vruchten aangebracht, die hun verdacht voorkwamen, vooral ook omdat de geadresseerde maar niet kwam opdagen. Een der schranderste spionnen ontdekte op een der collis een geheim Chineesch teeken, beteekenend armband of boei. Men hield deze kist in het oog, verwijderde zooveel mogelijk de politie, die argwaan kon wekken. Eindelijk verschenen den elfden dag twee Chineezen, die de bewuste kisten opvroegen. Toevallig was er slechts één ambtenaar op het kantoor, die veinsde het te druk te hebben en hun verzocht den volgenden dag terug te komen. Toen werd de kist in hun bijzijn geopend, nadat maatregelen waren genomen om ontvluchting te voorkomen en nu vond men onder een dikke laag gedroogde vruchten het opium, netjes in blik verpakt. De beide Chineezen werden gevangen genomen, doch het is waarschijnlijk, dat men slechts met arme handlangers te doen heeft en dat de eigenlijke daders voorloopig nog buiten bereik zijn.

Ook in de *Locomotief* van 31 Juli j.l. lezen wij het bericht, dat op 28 Juli te voren te Tandjong Priok eene opiumaanhaling is gedaan van pl.m. 1000 thails, afkomstig van het stoomschip Tjipanas. Voorts wordt dikwijls morphine in plaats van opium gesmokkeld. Er gaat geen week voorbij of te Buitenzorg wordt een opiophaag of een morphinist aangehouden, schrijft men aan het *Bat. Nbl.* De laatsten zijn gemakkelijk te herkennen aan de moeten der morphine-injectie op het lichaam.

Belangrijk is nog het volgende bericht in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 31 Aug. j.l., overgenomen uit de *Nieuwe Surinaamsche Ct.*, dat blijkens de registers van de kleinhandelaars in opium, het verbruik van opium in de kolonie Suriname verbazend toeneemt, vooral onder Britsch-Indiërs en Javanen. Ook enkele creolen treft men onder de gebruikers aan.

* * *

Vermeende degeneratie. In zijn „Links en Rechts" bespreekt de hoofdredacteur van de *Locomotief* in het nummer van 24 Juli wat de heer Joh. v. d. Steur, de bekende directeur van het gesticht voor verwaarloosde Europeesche kinderen te Magelang, zegt in den aanhef van zijn twaalfde jaarverslag. Hij behandelt daar o.a. de uitspraken van Mr. S. R. Steinmetz, professor te Amsterdam, dat de zoogenaamde Indo-Europeanen, zooals men die in Indië heeft, te beschouwen zijn als te behooren tot een geslacht, dat voornamelijk door de schuld der ouders, achteruitgegaan is en nog steeds achteruitgaat en van Dr. Kohlbrugge, dat degene, die naar Indië gaat, er zijn geslacht heen brengt, maar dat de kans zeer groot is, dat hij het er te gronde ziet gaan. Van der Steur, die 883 verlaten en verwaarloosde Indo-Europeanen opvoedde, zegt nu dat in dit harde woord veel waarheid gelegen is: „Hij heeft in vele opzichten gelijk. Elk geslacht gaat hier haast achteruit en al weet ik niets van den vader af, ik kan dadelijk in het karakter van het kind bemerken of zijn vader een volbloed was of een hier geborene: wij zien de lijnen van achteruitgang bij elke generatie".

In verband hiermede zegt de *Loc.* dat er al zooveel over de onderstelde degeneratie van den Indo geschreven is, hetgeen zeker niet tot verzoening tusschen dat deel der bevolking, „de kern der blijvers" en de totoks kan strekken. Wat evenwel de te berde gebrachte bewijzen betreft voor hetgeen

in de gewone populaire beteekenis degeneratie wordt genoemd, de kracht daarvan is slechts schijnbaar. Dat families aan lager wal geraken is een verschijnsel even goed in Europa voorkomende, doch daar minder opgemerkt. De Europeesche bevolking is van 35,621 op Java en de Buitenbez. in 1868 geklommen tot 80,900 in 1905 en verreweg het meerendeel van deze zijn te rangschikken onder het geslacht der Indo-Europeanen. Gaat men nu na, dat de moderne Indische maatschappij heel wat hoogere eischen stelt aan de Europeesche bevolking dan een halve eeuw geleden, dat van elken ambtenaar en employé meer gevergd wordt en over het algemeen er niet zooveel minder gepresteerd wordt dan in Nederland, dan is die bevolking toch in staat gebleken hieraan te voldoen, hetgeen zich bezwaarlijk laat rijmen met de uitspraak, dat de in Indië geboren Europeanen degenereeren.

* * *

De zendeling A. Lett vermoord. Bij het departement van Koloniën werd door een telegram uit Padang van 23 Aug. de bevestiging ontvangen van het bericht, dat de zendeling A. Lett van de Rijnsche zending, het te Barmen gevestigde genootschap, op de Mentawei-eilanden vermoord is. Blijkens een nader telegram had hij op haar eigen verzoek besprekingen gehouden met de bevolking van kampong Talapoelei op Zuid-Pageh. Halverwege den stoomer „Ceram" en het strand zijn twee Talapoeleiers in de prauw van Lett overgestapt, bereid om mede naar boord te gaan. Daarheen roeiend, vielen zij, op het geschreeuw der strandbevolking, den zendeling met kapmessen aan en vluchtten daarop naar het strand. Lett is 's avonds overleden.

De bedoelde zendeling, sedert 1890 op Nias en na 1901 op de Mentawei-eilanden, heeft zich bij de aanrakingen met de bewoners daarvan steeds zeer verdienstelijk gemaakt. De *Nieuwe Rotterd. Courant* herinnert er aan hoe het nu al vier jaar geleden is, dat onze soldaten op de Mentawei-eilanden een meer geordenden toestand moesten scheppen (zie *Ind. Gids* 1906, II bl. 1915). Veel hulp heeft men daar gehad van den te Sikakap gevestigde heer Lett en het blijkt, dat de vreedzame wijze, waarop de bevolking, na den overval op 15 Sept. 1906 van den luitenant Van Seventer bij kampong Tekako op Noord-Pageh, tot onderwerping werd gebracht, aan zijn hulp is te danken.

Reeds toen de Condor destijds met de noodige aanvullingsmanschappen ter reede van Sikakap kwam om de Mentaweiers voor hun verraad te straffen, verscheen de heer Lett om de aangename tijding te brengen, dat de bevolking van Tekako zich geheel had onderworpen. De Mentaweiers, die met hun vaartuigen om de Condor heen zwierven, hadden echter geen lust aan boord te komen, voordat de heer Lett, die even naar beneden was gegaan, weder aan dek verscheen. Er zou echter toch naar Tekako opgerukt worden. De heer Lett ging er van te voren heen, zoodat toen onze soldaten op dien kampong aanrukten, zij den heer Lett te midden van de allen met vlaggen voorziene inlanders zagen aankomen.

Niet lang daarna vertrok hij voor acht maanden naar Europa. Begin Februari 1908 werd luitenant Van Seventer weer bij Tekako overvallen en nu zelf gewond. Er waren er die dit oplevende verzet aan Lett's afwezigheid toeschreven.

De Indische medewerker van het *Vaderland* van 31 Aug. deelt nog mede, dat toen hij begin 1908 op zijn post teruggekeerd was, er reeds spoedig berichten kwamen omtrent den slechten staat zijner gezondheid en ook dat het met het zendingswerk niet naar wensch ging. De bevolking hield zich verre

van het zendingsstation en er werd vermoed, dat Maleische handelaars van den overwal hier de hand in hadden. Daargelaten dat hunne belangen strijdig waren met die der zending en van het gouvernement, heeft misschien de agitatie ter Sumatra's Westkust in zake het belastingvraagstuk haar nadeeligen invloed op de Mentawei-eilanden doen gevoelen.

Nog vermeldt dit blad wat door den zendeling Lett gedaan is voor de bevolking van Engano. Deze kleine, uitstervende bevolking (zie *Ind. Gids* 1903 II, bl. 1708) was voor hem een voorwerp van zorg en smarten. Na jarenlange vertoogen gelukte het hem eindelijk de Indische Regeering te doen besluiten *f*7200 ter beschikking van het Zending-Genootschap te stellen om een twintigtal Bataksche gezinnen (Christenen) derwaarts over te voeren, die zich daar zouden vestigen om zich vrijwillig met de inheemsche bevolking te vermengen. Ook wist hij er een zendeling geplaatst te krijgen met het oog op die overkomst en niet minder om den kwaadwilligen invloed van Mohammedaansche Niassers te keeren.

Wat de aanleiding tot den moord geweest is, valt slechts te gissen, doch na het medegedeelde is het waarschijnlijk, dat de inlanders, achterdochtig geworden door het geschreeuw hunner kameraden, bevreesd waren met geweld op het stoomschip te worden aangehouden en dat hun vertrouwen op den zendeling door het kwaadspreken der Maleiers, geschokt was.

* * *

Het alcohol-monopolie in Indo-China, waarvan in de *Ind. Gids* van 1907 II, bl. 1621, melding werd gemaakt, kwam onlangs ter sprake in *La Quinzaine Coloniale* van 25 Juli j.l. Men verneemt dat op 5 Juni te voren de Gouverneur-Generaal van Indo-China vier ambtenaren en de drie directeuren der na te noemen maatschappij in zijn kabinet bijeen riep en aan deze laatsten op last van den Minister mededeelde, dat hunne contracten na expiratie niet zouden worden vernieuwd, terwijl hij tevens opgaaf verzocht van de sommen, waarvoor men genegen zou zijn de nog niet dadelijk afloopende contracten te verbreken. De bedoelde directeuren waren de heeren Fontaine, van de Société française des distilleries de l'Indo-Chine; Piot, van de Distillerie du Hai-Duong, en Guermeur, van de Compagnie du Nord-Annam. Inlichtingen, bij het Ministerie te Parijs gevraagd, doen vermoeden, dat men nog niet dadelijk tot liquidatie zal overgaan en dat de storm door deze aanzegging opgewekt wellicht bezworen zal worden door hernieuwing op verbeterden voet. Dat er evenwel aan het monopolie der maatschappijen veel hapert, zou men wel afleiden uit het vroeger medegedeelde en een interpellatie ter zake in de volksvertegenwoordiging. Nu het zoover is, wordt er door de tegenstanders gewezen op het broodeloos maken van eenige honderden Europeesche geëmployeerden en een 10,000 inlanders bij de maatschappijen in dienst, en op het bezwaar, dat de voordeelen, die de Staat uit het monopolie trekt, zouden moeten worden vervangen door hoogere directe belastingen. Uit niets blijkt echter dat er niet een andere wijze is om accijns van de alcoholische dranken in te voeren. Zoodra ergens krachtig wordt ingegrepen, zijn er altijd lieden, die het voor de in hun oog verongelijkte partij opnemen, doch als het waar is, wat de heer G. Valençay destijds mededeelde, dan werd het hoog tijd aan de macht dier monopolies een eind te maken.

* * *

Dessascholen en dessaloemboengs worden door P. besproken in het *Soerabajasch Handelsblad* van 29 Juli j.l. Meer dan tien jaar lang heeft men over de oprichting, inrichting, het leerprogramma en het onderwijzend personeel der

dessascholen geadviseerd en werden door de waterstaatsambtenaren op Java en die van het B. B. ontwerpen opgemaakt om deze aanstaande instellingen van openbaar onderwijs in de dessa of kampong het meest te doen aanpassen aan de uiteenloopende behoeften van landbouwende, handeldrijvende of ambacht beoefenende dessamenschen. Eindelijk zijn al die stukken in handen gekomen van den Assistent-Resident J. H. Ziesel, toegevoegd aan den Directeur van B. B., welke op de begrooting voor 1910 zal voorkomen met een tractement van *f*800 à *f*1000 's maands en het noodige voor bureau en personeel, om de zaak tot een oplossing te brengen. Daarentegen bereisde de heer Colijn de Buitenbezittingen om daar, met name in Menado en de Molukken, het snoeimes in de al te weelderige uitgaven voor het inlandsch onderwijs te zetten. Bij zijne beschouwingen omtrent deze aangelegenheid acht P. dat over het algemeen teveel de theorie en te weinig de practijk wordt gehuldigd. Dit laatste brengt hem op het verband der twee bovengenoemde zaken, nu het blijkt dat de regeering op het denkbeeld is gekomen de op- en inrichting der dessascholen uit de fondsen der dessaloemboengs te doen bekostigen. Dit acht hij een politieke fout, die van groote beteekenis kan worden. Waar thans reeds landbouwcredietbanken en dessaloemboengs, zonder noemenswaardigen geldelijken bijstand van landswege, als paddestoelen verrijzen, dank zij de bemoeienis van weinig economisch onderlegde bestuursambtenaren, zal dan de bevolking tot de oprichting daarvan nog sterker worden aangezet.

Reeds zijn er streken, waar deze zich krachtig heeft verzet, omdat zij geen vertrouwen in het beheer er van door inlandsche gecommitteerden heeft en omdat zij, volgens den schrijver, de richting verfoeit, die ondanks de zware fiscale lasten, die haar drukken, ook deze zorg voor haar materieel en geestelijk welzijn door haar zelf wil laten betalen. Eerst dán wanneer alle belastingen, die de inlander aan den Staat opbrengt voor hem zelf worden gebruikt, mag men de bevolking ook nog bezwaren met deze nieuwe lasten van een verfijnde Westersche organisatie. De schrijver vreest voor een inlandsch wetenschappelijk proletariaat. De zware belastingdruk op den „tiang alit" (kleinen man) nog te verhoogen om hem half vol te proppen met elementair onderwijs, acht hij een gevaarlijk denkbeeld.

* * *

Nuttige lectuur. In de *Locomotief* van 23 Juli j.l. schrijft „Tiang Landi" eveneens over de dessascholen en dat nu over een zekeren tijd kan verwacht worden, dat de Javaan lezen en schrijven kan, hij in staat zal mogen worden geacht meer weerstand te kunnen bieden in „the struggle for life". Met de opheffing van den Javaan is men thans op het doode punt gekomen; de regeering zal eene afwachtende houding aannemen ten opzichte der resultaten van het onderwijs in genoemde scholen gegeven. De schrijver houdt zich in dit opzicht uitsluitend met den dessaman, den landbouwer, bezig. Verwijzen naar de boven (bl. 1391) besproken indolentie in Grogol opgemerkt en vrijwel overal aanwezig, bespreekt hij de algemeen heerschende onverschilligheid voor den dag van morgen. Kracht en energie om zich op te heffen bezitten de inlanders niet. Het „mosok bodowo", dat zooveel beteekent als „'t Kan me hoegenaamd niets meer schelen", speelt in hun levenswijze de hoofdrol, waarmede rekening dient gehouden en hiervan wil de schrijver het volk genezen. Wat volgens hem ontbreekt is opvoedende kracht. Beschouw den Javaan als een kind, dat opgevoed en geleid moet worden. Geef hem nuttige wenken. Daarom zou de schrijver in ruime mate lectuur willen verspreiden; de inlandsche ambtenaren zouden hierin behulp-

zaam kunnen zijn door nuttige werkjes, gedrukt ter Landsdrukkerij, gratis onder het volk te verdeelen. Bij een loerah of tjarik zouden voorlezingen gehouden kunnen worden. Zij, die wel eens nachten in een dessa hebben doorgebracht, weten dat dergelijke lezingen dikwijls plaats hebben en „Motjo" heeten. Het zijn thans voornamelijk wajangverhalen en legenden, niet precies geschikt om de fanatieken onder de hoorders in een vreedzamer stemming te brengen. De Regeering besluite dus z.g. „vliegende blaadjes" ter Landsdrukkerij te laten drukken en deze wijd en zijd te verspreiden. De lectuur moet op smakelijke wijze worden ingekleed in Javaansch en ander inlandsch letterschrift. Voldoende ontwikkelde Javanen zullen te vinden zijn tot dit doel, hetzij belangeloos of tegen eenige vergoeding, mede te werken. Hieruit moet de Javaan opvoedende kracht putten, leeren sparen en voorts alles wat tot zijn geluk en welvaart leiden kan. De schrijver meent dat de resultaten verrassend zullen zijn.

* * *

Opleiding van inlandsche onderwijzer. In de *Nieuwe Courant* van 3 Sept. j.l. komt een ingezonden artikel voor van R. Soetan Casajangan S. P. over het algemeen streven naar onderwijs, dat zich bij de inlanders openbaart en over de scholen, die er noodig zijn. De drang naar het onderwijs in het Nederlandsch wordt hoe langer hoe grooter, tot jaloersch wordens toe, na de oprichting van de zoogenaamd Hollandsch-Chineesche School. „De Chineezen kwamen in Nederlandsch-Indië om geld te verdienen. Daar ze bekwamer zijn dan de inlanders, kunnen ze meer verdienen dan de eigenaars van het land zelf. Nu zij eenmaal rijker zijn dan de inlanders, worden ze nog door Regeering gesteund door de oprichting van verschillende Hollandsch-Chineesche scholen. Hoe kunnen de inlanders zich helpen, als de Regeering niet voorgaat?" Ook komt de schrijver op het verschil, dat wel een loterij voor de Chineesche scholen wordt toegestaan, doch dat een dergelijk denkbeeld door hem twee jaar geleden geopperd, niet werd gesteund, omdat de Regeering daarin niet in zou toestemmen.

Waar men zegt dat er geen onderwijzers genoeg zijn, doet de schrijver wederinvoering aan de hand van het Gouvs. besluit van 15 Febr. 1886 No. 7 en dan wil hij inl. hulponderwijzers van den 2den rang naar Nederland doen zenden, onder voorwaarde dat zij de kosten van overtocht daarheen zelf betalen. In Nederland kunnen zij als toehoorder-leerling op een der Rijkskweekscholen of andere onderwijsinrichtingen geplaatst worden, met een subsidie van *f*600 's jaars gedurende 2 jaren en na het examen uitrusting en vrijen overtocht naar Indië terug.

* * *

Chineesche emigranten. Het voorkomende in de Sept.-afl., bl. 1230, over Chineesche „emigranten" geeft de *Nieuwe Courant* van 2 Sept. j.l. aanleiding om er ons op te wijzen, dat bijna alle in Nederlandsch-Indië aanwezige Chineezen — zeker 99 pCt. — onverschillig of zij in China geboren zijn — de *sinkhe's* — of daar reeds van geslacht tot geslacht wonen — de *peranakans* — zich als *emigranten* beschouwen. De laatsten spreken van Tiong Kok (China) als hun Tjo Kok of Tjo Ké, stamland. Het stamverband tusschen de in Nederlandsch-Indië geboren Chineezen en de in China achtergebleven bloedverwanten gaat niet verloren en juist de Indo-Chineezen roepen het hardst om Chineesch te mogen blijven.

Dit moge zoo zijn, wij blijven van gevoelen dat het van ons standpunt als Nederlander of Nederlandsch-Indiër uit een taalkundig oogpunt ongerijmd is van „emigranten" te spreken, dit moet noodwendig zijn „immigranten",

lieden die van buiten af *in* Indië komen, en dat is voor de Chineezen, in Indië geboren (liefst geen ,,Indo-Chineezen'' om geen verwarring met de bewoners der Fransche koloniën van Achter-Indië te stichten) een ongerijmde qualificatie. Die peranakans mogen zich met China verwant voelen en in het algemeene choor medestemmen, het feit dat zij Javaansch bloed in de aderen hebben, kunnen zij niet ontkennen en zij zullen zich op den duur moeten getroosten tot de landskinderen te behooren, evenals een genaturaliseerd Franschman, Engelschman of Duitscher dat in Nederland doet.

* * *

Grooter levensduur. In het verslag over haar 49ste boekjaar (1908) bespreekt de Ned.-Indische Levensverzekering en Lijfrente Maatschappij o.a. het medio 1907 genomen besluit om het aangaan van lijfrenteverzekeringen te staken. Dit was tevens het moment om de reserves van de reeds loopende lijfrenten, waartoe ook te rekenen de ingegane weduwenpensioenen, grondig te herzien. Werd aanvankelijk gemeend hiertoe van de bij de Maatschappij bestaande Indische sterftetafels gebruik te kunnen maken, later kwam men daarvan terug en werd besloten, ook voor de *Indische* verzekeringen van deze soort, zoo veilig mogelijk *Nederlandsche* sterftetafels te bezigen en viel hiertoe de keuze op de ,,1ste samengestelde Tafel'' voor ,,Mannen'' en de ,,2e samengestelde Tafel'' voor ,,Vrouwen'', beide van Prof. Van Pesch. Meteen ging hiermede gepaard het bezigen van een rentevoet van 4 pCt. 's jaars, voor zooveel zulks voor sommige verzekeringen nog niet was geschied. Deze becijfering leidde tot eene aanzienlijke hoogere reserve en wel tot eene verhooging van *f*387,682 voor de Indische en *f*12,418 voor de Hollandsche verzekeringen. In verband daarmede werd een bedrag van 4 ton van de extra-reserve op de tariefsreserve voor lijfrente en weduwenpensioenen overgeschreven.

Betreffende de sterfte vindt men elders in hetzelfde verslag aangeteekend, dat deze onder de verzekerden in het afgeloopen jaar, die voor het sluiten van het contract een geneeskundig onderzoek hadden ondergaan, 56 pCt. bedroeg van de verwachte totale sterfte voor deze groep, mannen en vrouwen te zamen genomen. Houdt men bij deze groep rekening met het bedrag der uitkeeringen, dan was dit pl.m. 58 pCt. van de verwachte, zoodat dooreen genomen, de overleden verzekerden in 1908 behooren tot hen die iets boven het gemiddeld bedrag verzekerd waren. Bij de renteverzekeringen behoorden de overleden geneeskundig onderzochten zeer geprononceerd tot de laag verzekerden; de totale jaarlijksche rente, die moest of zal moeten worden uitgekeerd tengevolge van overlijden van verzekerden in 1908, bedroeg pl.m. 25 pCt. van de verwachte. Wordt op de gebruikelijke wijze de verzekerde rente tot kapitaal herleid en daarna met het verzekerd kapitaal te zamen genomen, dan blijkt het bedrag der uitkeering tengevolge van overlijden pl.m. 51 pCt. te bedragen van de verwachte, hetgeen een zeer gunstig resultaat kan genoemd worden.

* * *

Vlagvertoon. In de *Nieuwe Courant* van 3 Sept. j.l. wordt een artikeltje overgenomen uit het *Soerab. Hbl.* betreffende de reis van drie onzer grootste oorlogsschepen, de *Tromp*, de *De Ruyter* en de *Regentes*, naar China en Japan en daarin wordt op eenigszins smalenden toon een vergelijking gemaakt met de Dreadnought's en hunne vele en groote kanonnen en ook gezegd, dat ,,al is het inwendige van een Nederlandsch oorlogsschip wat smerig, het uitwendige in den regel helderwit is. Duizenden en nog eens duizenden worden aan Japanlak op de scheepshuid versmeerd.....''

In dien toon gaat het stukje voort en als het doel is den lezer met dit minachtend geschrijf een gevoel te bezorgen als van iemand die met zijn nagel op een gekalkten muur krast, dan is dit zeker vrij algemeen bereikt. Wij zien het nut niet in van dat voortdurend declineeren van eigen land en volk. Het is voor ieder een bekend feit, dat wij niet over zulke groote schepen als het buitenland beschikken, doch heeft men de schepen slechts onderling te wegen en te meten om de wederzijdsche kracht te beoordeelen, of valt er ook rekening te houden met de personen, die met die schepen moeten werken en zoo noodig strijden? De Russische vloot heeft voldoende geleerd, hoe goede aanvoering onmisbaar is en het was een heilzaam tegengif tegen ontmoedigend geschrijf als het bedoelde, toen onlangs in de Nederlandsche bladen verslag werd gedaan van de kranige wijze, waarop de commandanten bij de jongste groote manoeuvres in Nederland bij nacht en slecht weer bewijzen hebben gegeven van durf en zeemanschap. Men verliest toch dikwijls uit het oog dat die groote dure gevaarten, welke ons op het papier zoo ontmoedigen, ook een grooter trefkans voor de kleinere bodems aanbieden en dat zij in geaccidenteerde vaarwaters, als waarin wij ons hebben te verdedigen, menigmaal geheel onbruikbaar zullen blijken. Arbeid wil wel eens gewaardeerd worden en het ware beter te wijzen op hetgeen onze marine presteert in plaats van op kleingeestige wijze op haar af te geven. Daardoor zullen wij zeker niet sterker worden.

* * *

De Oranjefeesten in de Minahassa. De *Nieuwe Courant* van 18 Aug. j.l. haalt als bewijs van de diepe vereering die Menadoneezen voor ons Oranjehuis koesteren en van de innige liefde die zij onze Koningin toedragen, uit het eerste nummer van de *Menado-Courant* van 1 Juli j.l. de vertaling der feestrede aan, bij gelegenheid der Oranjefeesten namens de bevolking der Minahassa door den hoofdonderwijzer aan de Inlandsche school te Tikala (hoofdplaats Menado) J. Mangowal in het Maleisch uitgesproken in den avond van 5 Mei j.l. op de „Pasar Minahasa" ter hoofdplaats Menado. Zijn woorden verdienen volgens dat blad in ruimer kring gekend te worden. Wij bepalen ons tot de aanhaling der slotwoorden:

„Wij kinderen van dit land smeeken den Almachtigen God, dat onze Hooge Prinsesse voorspoedig moge opgroeien en Hare wegen vredig mogen zijn, en dat Zij eenmaal geroepen moge worden om als Koningin Hare krachten te wijden aan de bevordering van het geluk van Haar land en Haar volk en dit moge geschieden op een wijze zoo voortreffelijk als wij van een telg van Haar beroemd Stamhuis kunnen verwachten!

„Wij zweren hierbij onze Kroonprinsesse onwankelbare trouw en dat, waar zulks mocht noodig zijn, wij steeds goed en bloed voor Hare zaak zullen veil hebben!"

De *Men. Ct.* voegde er aan toe, dat de Oranjefeesten met zeer veel enthousiasme in de Minahassa werden gevoerd. Niet alleen ter residentie-hoofdplaats Menado werden groote feesten, optochten, voorstellingen en wedrennen georganiseerd, waaraan zoowel Europeanen als Inlanders deelnamen, maar zelfs in de districtshoofdplaatsen en in de gewone negeriën was de bevolking één en al geestdrift en toonde dit door festiviteiten die, hoewel op kleiner leest geschoeid, toch van algemeene vreugde blijk gaven.

* * *

Van Flores en omstreken ontving blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Aug. j.l. het Museum voor land- en volkenkunde te Rotterdam be-

langrijke ethnographica, bijeengebracht door den heer G. A. J. van der Sande, a/b. van het opnemingsvaartuig Sumbawa, die daarbij zijn vrijen tijd benut tot praktisch zoölogisch, ethnographisch en anthropologisch onderzoek. Zonder hier op de bijzonderheden dezer verzameling in te gaan, zij slechts uit het begeleidend schrijven vermeld, dat het ook al door buitenlandsche concurrentie soms heel lastig is wat goeds machtig te worden. „Daar was b.v. de heer Thomann, die voor Duitsche musea in onze Oost verzameld heeft; als vreemdeling heeft hij de menschen en daaronder bestuursambtenaren ingepakt". Hij was naar Europa teruggekeerd met eene omvangrijke verzameling en met de belofte van enkele ambtenaren, dat zij alles dat zij op ethnographisch gebied in handen kregen aan hem zouden opsturen. Tot toelichting van deze klacht diene, volgens de *N. R. Ct.*, dat genoemde heer voor eigen rekening op reis gegaan is, om in Onze Oost voor Duitsche musea te verzamelen..... „nu ja, zooals een ander kopra verzamelt voor Duitsche zeepfabrieken, m.a.w. de heer Thomann heeft getracht zoo goedkoop mogelijk in te koopen, om deze waar zoo duur mogelijk te verkoopen". Door den Minister van Koloniën den Gouverneur-Generaal aanbevolen, is het hem gelukt een omvangrijk materiaal bijeen te brengen. Een opdracht van Duitsche musea had hij niet; het Rautenstrauch-Joest-Museum te Keulen stond hem uitstalruimte toe, op voorwaarde dat deze inrichting de eerste keus zou hebben uit die collectie. Toen daar alles tentoongesteld was, heeft de handelaar in ethnographica overal uitnoodigingen heen gezonden, ook naar ons land, om te komen kijken. „Waarschijnlijk zullen de Nederlandsche ambtenaren, die op hoop van zegen, den Duitschen „professor" hunne ethnographica ten behoeve van een Duitsch museum afstonden, ja zelfs hem beloofden nog een en ander te zullen nazenden, spijt hebben er te zijn ingeloopen".

* * *

Een overval op Flores. De *Nieuwe Courant* van 30 Aug. nam het telegraphisch bericht uit de *St.-Ct.* over dat inlandsche soldaten in Manggarai op dit eiland in een hinderlaag waren gevallen, waarbij 15 hunner sneuvelden en hun wapenen verloren gingen. Bij een nader treffen met uitgezonden militairen leden de aanvallers een verlies van 67 dooden. Op een afstand van twee dagmarschen werden marechaussees gelijktijdig aangevallen, waarbij de aanvallers met een verlies van 35 dooden en zonder verliezen onzerzijds werden afgeslagen. De *N. Ct.* van 31 Aug. ziet daarin het bewijs, dat het op dit eiland nog alles behalve rustig is, terwijl het jongst verschenen Kol. Verslag dergelijke gebeurtenissen niet deed verwachten. Uit het feit dat 15 pradjoerits gesneuveld zijn en hun wapens verloren gingen, maakt het blad op dat hun gevechtswaarde niet groot is en het vraagt of „het wel raadzaam is in een streek als Flores met een bevolking, die blijkt een geduchte tegenstander te zijn, de bewaring van rust en orde over te laten aan gewapenden, zooals onze pradjoerits? Zou men daarom niet liever, — hoe eerder hoe beter, — er toe overgaan om die gewapende macht door een militaire bezetting te vervangen?

„Dat de gezonden militairen aan de oproerige bevolking een verlies van 67 dooden hebben toegebracht, zal de schrik onder de onrustige bevolking hebben gebracht.

„Wij mogen van geluk spreken, dat bij den overval der marechaussees de ons vijandig gezinde bevolking 35 dooden heeft gehad. Ook dit feit zal niet nalaten haar te intimideeren".

* * *

Langs een omweg. Op bl. 1253 van de vorige afl. werd een bericht overgenomen over de Corantijn-expeditie, via de *Nieuwe Courant* ontleend aan *Onze West*, en nu blijkt, dat wij over het hoofd zagen dat dit nieuws reeds in de Mei-afl. van het *Tijdsch. van het Kon. Aardr. Genootschap* had gestaan (bl. 531), waaraan *Onze West* het zeker ontleende. Die expeditie is de 7de en op bl. 91 en 241 van den vorigen jaargang (1908 I) maakten wij melding van de 5de expeditie naar het Tumac-Humac-gebergte als de laatste. De verklaring van die verschillende nummering ligt daarin, dat men behalve de 5 genoemde expedities, de in 1900 verrichte Nickerie-expeditie onder leiding van Dr. H. van Cappelle later ook heeft medegeteld, zoodat de hier als 5de genoemde expeditie feitelijk de 6de is, zooals de heer G. P. Rouffaer omstandig heeft uitgelegd op bl. 567 e. v. van den jaargang 1908 van het genoemde *Tijdschr. van het Kon. Aardr. Genootschap.*

* * *

De Nederlandsch-Indische Inboorlingen-politiek wordt door Mr. L. W. C. van den Berg in het September-nummer van *De Gids* besproken, in denzelfden geest, waarin hij zich er reeds elders over uitliet, met name in het *Orgaan der Ned. Zendingver.* (zie onze Juli-afl., bl. 960). Het stuk is onderhoudend geschreven en geeft van het door hem gewraakte dualisme in de wetgeving o.a. de verklaring: „Het Indisch stelsel van een administratief en juridisch dualisme tusschen overheerschers en overheerschten is niet Chritelijk, maar Mohammedaansch. Het dagteekent uit de Middeleeuwen; doch men kan niet ontkennen, dat het van eene zekere vindingrijkheid getuigt"..... Als dan de Arabische Chalief Oemar (634-641) als de grondlegger wordt voorgesteld, komt dit een leek wel wat vreemd voor, die dacht dat de historische ontwikkeling van onze aanraking met Aziaten, gevoegd bij de bijbelsche denkbeelden omtrent de nakomelingen van Cham, al verklaring genoeg waren, doch wij willen ons thans tot de aankondiging van het artikel bepalen, daar de daarin vervatte denkbeelden zeker nog wel later in dit tijdschrift ter sprake zullen komen. Het *Kol. Wbl.* van 9 Sept. j.l. wijst reeds op het eigenaardig verschil in de meening van Prof. v. d. Berg en die van Prof. van Vollenhoven in zake het overnemen van Westersche denkbeelden of het behoud van den adat.

* * *

De organisatie der Buitenbezittingen, door den Gouverneur-Generaal, die heengaat, wordt door den heer G. Nypels besproken in de nummers van 6 en 8 Sept. j.l. van *Land en Volk*. Hij begint met de noodzakelijkheid van het optreden van den heer Van Heutsz als landvoogd aan te toonen, omdat zoolang deze op Atjeh was, een nieuwe Gouverneur-Generaal de verantwoordelijkheid niet zou aangedurfd hebben voor Atjeh iets anders te doen dan wat Van Heutsz noodig zou achten en dan de beslissing over overig Indië in te groote mate van het goedmeenen te Kota Radja afhankelijk zou blijven. Zijn daden overziende moet die reden van zijn optreden (het was niet de eenige) indachtig worden gehouden. Dat de toestand in Atjeh zoozeer verbeterd is, wordt een lauwer genoemd, waarmede echter een pijnlijke doorn het hoofd van den gekroonde drukt. „Dit resultaat zou niet bereikt zijn, als de Atjeh-specialiteit te Buitenzorg niet van buiten af verplicht was geworden den koers in te slaan, die den loop der zaken in de goede bedding heeft geleid. De proefneming met een tusschenbestuur van generaal Van der Wyck is een onvoorzichtigheid geweest. De O.-I. doofheid, de onbegrijpelijke verblindheid tijdens de periode Van Daalen, zij

zouden de Atjeh-zaken een heel eind van streek hebben kunnen brengen, ware de landvoogd niet tot gaan kijken, tot erkennen verplicht geworden. De wijze waarop hij toen alle schuld van zich afgeschoven heeft, zal een vlek op zijn beleid blijven".

De geschiedenis is echter welwillend en het goede leeft na en als het den heer Idenburg gegeven zal zijn de Atjeh-pacificatie te voltooien, volgens de nu door Van Heutsz gegeven beginselen, zal zij hem blijven huldigen als den ziener in het Atjeh-duister.

Vervolgens wordt de door de omstandigheden geboden koersverandering met betrekking tot de overige Buitenbezittingen nagegaan, en hoe de stelselmatig gevolgde onthoudingspolitiek niet alleen naar buiten, maar ook naar binnen een ernstig gevaar opleverde. Van Heutsz durfde het bestaan met de beschikbare middelen een poging te doen om het reuzengebied in onze bestuurssfeer te betrekken. Een der belangrijkste maatregelen was de wijze waarop de hoofden aan onze zaak verbonden werden, meestal met behulp van de bekende „Korte Verklaring", waardoor het zelfbestuur gehandhaafd blijft. Terloops wordt echter gevraagd of het te eenzijdige in de formuleering op den duur niet een euvel kan worden, als er eens eene kentering mocht komen in de inzichten van het moederland en minder milde ideeën over beschavings- en ontwikkelingsplicht den boventoon mochten krijgen.

Het blijkt dat de schrijver bevreesd is dat men het nemen van maatregelen in die richting te veel zal laten afhangen van den stand der landschapskassen, terwijl met het oog op de toekomst, de Staat aanvankelijk ruime bedragen zal moeten bijpassen, om de ontwikkeling dier streken niet met een slakkengang te doen gaan.

* * *

Het Gouverneur-Generaalschap. Op 1 September j.l. herdacht de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in haar avondblad C., dat het dien dag juist drie honderd jaar geleden was, dat de bewindhebbers der O.-I. Compagnie bij hun besluit om een nieuwe vloot van negen schepen naar Indië te zenden, tevens bepaalden dat ditmaal een gouverneur-generaal zoowel over de vloot als: „over alle comptoiren en partijen de generale Comp. aangaende en in Oost-Indië zijnde", zou worden aangesteld. Bij hem berustte zoowel het stuk van negotie als de regeering. Het belang ligt dan ook in dat beginsel, dat naast het behartigen van den handel de G. G. de regeermacht in haren vollen omvang ging uitoefenen. Het blad geeft dan een historisch overzicht van de wijze waarop zulks in den loop der tijden geschiedde, krachtens de verschillende regeeringsreglementen en constateert, dat er sedert 1609, 56 gouverneurs-generaal zijn geweest, van welke twee hun ambt niet aanvaard hebben en twee ad interim het bestuur voerden. Coen was tweemaal opperlandvoogd. Opmerkenswaardig is het verschil in regeeringsduur en leeftijd der verschillende titularissen. Maetsuyker was het meer dan 24 jaar en Van der Capellen ruim 9 jaar, doch later bleven de landvoogden in den regel niet langer dan 5 jaren.

In den tegenwoordigen tijd is de betrekking van Gouverneur-Generaal een zeer zware en hoogst verantwoordelijke. Voor wie haar van meer nabij kent, behoeft het geen verwondering te baren, dat de meeste landvoogden aan het einde van den gebruikelijken vijfjarigen termijn er naar verlangen van hun gewichtig ambt ontheven te worden.

* * *

Jong China naar Nanking. In de *Nieuwe Courant* van 2 Sept. wordt vermeld, dat onlangs van Java 47 en van de Buitenbezittingen 7 Chineesche leerlingen van de scholen der Tiong Hwa Hwee Kwan naar Singapore zijn vertrokken om vandaar naar Nanking te gaan, waar zij verder zullen studeeren aan de Idilam haktong (hiermede is waarschijnlijk dezelfde inrichting bedoeld als met Kilam haktong, genoemd op bl. 1230 der vorige afl.), eene inrichting van hooger onderwijs, die volgens de Maleisch-Chineesche bladen van Indië onder bijzondere bescherming staat van den voormaligen onderkoning van Nanking Toean Fang (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1097).

Deze laatste is thans naar Tsji-li overgeplaatst ter vervanging van den Onderkoning Jang Sji Siong, die aan een beroerte overleden is. Volgens de *N. Ct.* was Toean Fang, die sedert Sept. 1906 te Nanking geplaatst was, zeer bemind niet alleen bij de Chineezen, doch ook bij de daar wonende vreemdelingen.

Men kon gemakkelijk tot hem toegelaten worden en tegenover zijn bezoekers was hij steeds zeer voorkomend en hoffelijk, waarom hij bij de Westerlingen in hoog aanzien stond. Met leedwezen zien de inwoners van Nanking hem weggaan, doch zij gunnen hem van harte deze bevordering. De betrekking van onderkoning van Tsji-li is de voornaamste in China.

Het is niet onmogelijk, dat wanneer hij zijn opwachting bij den Prins-Regent maakt, deze hem te Peking aanhoudt om weer partij van zijn diensten te trekken.

Op het oogenblik is Toean Fang 50 jaren oud, krachtig en gezond.

Wanneer men hem te Peking houdt, zal dit den invloed des keizers versterken.

Zijn opvolger te Nanking is Tsjan Jen Tsjing, onderkoning van Kanton, een man van ongeveer 60-jarigen leeftijd, die reeds meer dan 20 jaar de hoogste posten bekleed heeft. Voor zijn benoeming tot onderkoning van Kanton was hij achtereenvolgens gouverneur van Sjantoeng, Kwantong en Sjansi.

* * *

Het beheer van het boschwezen in N.-I. wordt door den heer P. Geesink in de Juli-afl. van het *Tijdschr. v. Nijv. en Landb. in N.-I.* besproken, naar aanleiding van het in onze Maart-afl. (*Ind. Gids* 1909 I, bl. 326) opgenomen artikel van den heer H. ten Oever. De ambtenaren van het Boschwezen zijn vrijwel allen overtuigd van de voordeelen van Staats-exploitatie. Daartegenover staat een groep belanghebbende contractanten, die deze zienswijze krachtig bestrijden. Daartusschen is een groep, die meent dat alleen de praktijk kan uitwijzen welk stelsel het beste is. Zonder overtuigd te zijn van het financieel voordeelige van staatsexploitatie, erkennen zij dat er andere redenen kunnen zijn, die daartoe doen besluiten en zij zijn bereid om in deze met de boschambtenaren samen te werken. Wat de heer Ten Oever betreft, vergeet deze volgens den schrijver dat de Staat als zoodanig niet hetzelfde is als de afdeeling Boschwezen.

„Vroeger — en nog steeds gelukkig — heeft in Nederland het principe gegolden dat, waar zulks kon zonder nadeel voor den Lande, het particulier initiatief de gelegenheid moest worden gegeven zich te ontwikkelen. Eerst wanneer 's Lands belangen in gevaar komen, moet de weg openblijven tot ingrijpen; in zulke gevallen neemt de Staat zelf de leiding in handen".

Dit beginsel is nog te vinden in St. 1905 No. 40 art. 10 al. 6. Regel moet dus zijn om de exploitatie door ondernemers te doen geschieden en alleen als 's Lands belang *noopt* of m.a.w. *dwingt* om daarvan af te zien, wordt de weg opengelaten van dezen regel af te wijken. Er wordt nu nage-

gaan hoe de beide laatste Hoofd-Inspecteurs zich zeer geprononceerd partij stelden in zake bosch-exploitatie en dat daardoor bij geschillen aan den Landvoogd en den Directeur van Landbouw een onpartijdig deskundig raadsman ontbrak. Er wordt gewezen op een gebrek aan breede opvatting, dat de aandacht van onpartijdigen moest trekken en het is aan de helderheid van inzicht van de tegenwoordige functionarissen te danken, dat bijtijds door de hoogere autoriteiten is ingegrepen.

In het belang van de onpartijdige behandeling van zaken wil de schrijver de functiën van Hoofdinspecteur van het Boschwezen verdeelen over een Raad van Beheer, voorloopig van drie leden, waarvan één speciaal de bosschen op Java en Madoera zou beheeren, een ander die der Buitenbezittingen, terwijl het derde lid het commercieele gedeelte zou moeten behandelen. Deze laatste zou de trait d'union vormen tusschen houthandel en Boschwezen.

* * *

Grondverhuur aan suikerondernemingen. In een opstel in de Juli-afl. van het *Tijdschr. voor het Binn. Bestuur* bespreekt v. R. deze zaak, die geregeld is bij de ordonnantie van Stbl. 1900 No. 240, welke aan de zich steeds uitbreidende en machtiger wordende groot-industrie de mogelijkheid vrijwel waarborgt om haar bedrijf uit te oefenen. Of bij die voorschriften voldoende rekening is gehouden met de belangen der bevolking wordt betwijfeld. Waar de verhuur zich bepaalt tot het afstaan der gronden voor één maalrietoogst zijn er, in verband met de specifieke raseigenschappen van den Javaan, reeds zooveel moeilijkheden, dat de schrijver zich dikwijls afvroeg of het maar niet beter zou zijn, deze grondverhuur niet aan bepaalde voorschriften te binden. Doch de toestand wordt nog ingewikkelder bij het sluiten van meerjarige grondhuur-overeenkomsten. In streken met communaal bezit is bij verhuur van grond aan den ondernemer van vrijen wil zoo goed als geen sprake. De een wordt door den ander medegesleurd; de fabriek eischt gronden en daartoe weet zij de bevolking door allerlei handelingen wel over te halen. Het rayonstelsel sluit mededinging uit, het premiestelsel der dessahoofden verzekert hun veel vermogende medewerking en het voorschottenstelsel heeft den landbouwer langzamerhand aan handen en voeten gebonden overgeleverd aan den huurder.

De meerjarige huurovereenkomsten zijn voor den verhuurder minder voordeelig, ja soms bepaald nadeelig. Het is een abnormaal iets, dat de grond tot 6½ jaar verhuurd kan worden als in communaal bezit de periodieke verdeeling een- tot vijfjaarlijks plaats vindt. § 10 sub c der verordening zou zich volgens den schrijver moeten richten naar de bestaande adat in de dessa en den termijn vaststellen overeenkomstig dien van de verdeeling. Zooals het nu is verdwijnt langzamerhand de idee van communaal bezit, het dessaverband wordt uiteengerukt. De gronden vallen langzamerhand in handen van de meest gegoeden; van hen die uit eigen middelen de daarop rustende belastingen kunnen bekostigen. Er ontstaat een ontevreden proletariaat. Schrijver hoopt dat de zaak de aandacht van het syndicaat zal trekken.

* * *

Dierenbeulen. In het *Vaderland* van 27 Aug. j.l. wordt uit de *Geld.* een staaltje van ergerlijke dierenmishandeling medegedeeld, bedreven door enkele soldaten van de Koloniale Reserve te Nijmegen. Zij hadden de aardigheid den trekhond van een scharenslijper binnen hun kazerne aan het Valkhof te lokken en het beest in een der kamers op de hoogste verdieping te duwen.

Toen schoven zij het raam open en joegen het angstige dier door het open venster naar buiten. Het waagde den sprong, doch smakte afgrijselijk gewond op de steenen neder. De dierenbeulen werden gearresteerd en 14 dagen achter slot en grendel gezet. Tevens werden zij veroordeeld om aan den eigenaar van den hond eene schadevergoeding van veertig gulden te betalen. Terwijl het blad een nog zwaardere straf niet onverdiend achtte, is dit voorval uit een psychologisch oogpunt de aandacht waard en men zoude wel eens willen weten, of deze lieden reeds en zoo ja, waar zij in Indië hebben gediend.

* * *

Het Mandarijn-Chineesch. De *Nieuwe Courant* van 30 Aug. j.l. vestigt de aandacht op een artikel van den heer H. Borel in de *Java-Bode*, waarin deze er op wijst, dat de Chineezen tot nu toe verschillende talen spraken, gewoonlijk „dialecten" genoemd, ofschoon velen er van — b.v. het Amoy- en het Canton-Chineesch bijna evenveel verschillen als het Fransch en Italiaansch. De Chineezen in onze koloniën zijn meest afkomstig uit Zuid-China en juist daar bestaat een enorm verschil in taal-dialecten. Het gewoonlijk door onze ambtenaren voor de Chineesche zaken geleerde Amoy-dialect wordt slechts door 6 à 8 millioen van de ruim 400 millioen Chineezen gesproken. Zooals bekend heerscht onder de Chineezen in China en in alle landen, waarheen zij geëmigreerd zijn een streven om aan de verheffing van China tot één groot rijk mede te werken, wakker geschud door het voorbeeld van Japan. Hiertoe is allereerst eenheid van taal noodig en daartoe is het z.g. Mandarijn-Chineesch uit het Noorden, dat volgens Wells Williams zelfs in 15 provincies gesproken wordt, het meest aangewezen. Vandaar het streven ook in onze koloniën om die taal te willen leeren.

* * *

Een uniform voor ambtenaren P. T. In de Juli-afl. van het *Ind. Tijdschrift voor Post en Telegraphie* bespreekt de heer W. E. van der Sluis o.m. het denkbeeld, reeds aangeroerd in eene brochure van den inspecteur Jansen en in één der laatste nummers van dat maandblad betreffende een voor het corps passende uniform. De voordeelen daarvan zijn: 1°. zichtbare onderscheiding in rangen, waardoor de bij een groot corps zoo dringend noodige subordinatie bevorderd wordt; 2°. netheid in de kantoorkleeding, welke thans wel eens te wenschen overlaat; 3°. verhooging van eigenwaarde, waardoor men in een net costuum niet licht tot buitensporigheden zal overslaan; 4°. stijging in aanzien bij het publiek, terwijl 5°. een „net" costuum een beduidenden wissel trekt op de ijdelheid van den mensch. Vele jongelieden van goede huizen zullen zich namelijk, volgens den schrijver, daardoor tot den dienst voelen aangetrokken. Er zullen zich niet alleen meer maar ook meerderwaardige candidaten daarvoor aanmelden. Een 6de voordeel is de prikkel voor het mindere personeel om de hoogere rangen vlugger te bereiken. Ten 7de zal een uniform het reizen bij overplaatsing vergemakkelijken, omdat inlanders eerder hulp verleenen aan een ambtenaar dan aan een „particulier sadja". Eindelijk zal 8°. de corpsgeest er door verhoogd worden, want door het dragen van een uniform gevoelt men zich meer tot elkander aangetrokken.

* * *

De Aroebaai. In een uitvoerig artikel, herplaatst in het *Alg. Handelsblad* van 11 Sept., omdat de vorige plaatsing onvolledig was, wordt gesproken

over de opdracht in Juni j.l. gedaan aan de directeuren der B. O. W. en der Gouvs. Bedr. en aan den Hoofdinspecteur S. S. om gezamenlijk een dienstreis te ondernemen tot onderzoek van de mogelijkheid tot aanleg van een haven aan de Aroebaai en het houden van besprekingen met de beheerders van den Deli-spoorweg omtrent eene wijziging der concessie-voorwaarden en het doortrekken van de spoorlijn van Pangkalan Brandan. Terwijl het niet opnemen in die commissie van een zeevaartkundige specialiteit verwondering wekt, moet tevens worden aangenomen, dat de Regeering thans door de ten vorigen jare opgedane ondervinding met het baggeren in de Sembilan-geul (zie *Ind. Gids* 1908 I, bl. 380), voldoende gegevens bezit betreffende de kosten verbonden aan het uitbaggeren van het ongeveer 4 K.M. lange ondiepe gedeelte van dit vaarwater en betreffende de jaarlijksche kosten van het op diepte houden daarvan, terwijl de kosten van steigers, loodsen, enz., voldoende nauwkeurig door de Commissie kunnen worden geraamd. Nu blijven volgens het artikel nog twee vragen ter beantwoording over, n.l. A. Wettigen de belangen van het achterland de uitgaven aan deze werken verbonden? B. Hoe en door wien zullen worden opgebracht en gewaarborgd de jaarlijksche kosten van onderhoud, personeel, enz., alsmede eene matige rente over het aanlegkapitaal dezer werken?

De uitvoerige beantwoording dezer vragen is het onderwerp van dit opstel en dan wordt vraag A. beslist ontkennend beantwoord. De plaatselijke gemeenschap per kustvaart is voldoende en zal door een Oceaanhaven, waar met grooter tusschenpoozen mailbooten aankomen, niet worden verbeterd, het bezwaar van overschepen van goederen, speciaal van tabak, wordt overschat, het is niet waarschijnlijk dat zonder subsidie of hoogere vrachten de groote geregelde stoomvaartlijnen tusschen Sabang en Singapore nog een derde haven met voordeel aan zullen doen. De overwal geeft hiervan een voorbeeld; men heeft er ook geen tusschenhaven voor de groote vaart aangelegd tusschen Penang en Singapore, doch een spoorlijn langs de kust. Mocht de Regeering nochtans tot zulk een haven besluiten, dan dient te worden nagegaan wat deze jaarlijks zal kosten en hoe die uitgaven zijn te bestrijden. De heffing van ankerage, loods- en kadegelden *van de schepen* zal zoo hoog moeten worden, dat deze de haven zullen mijden. Het zijn dan de goederen, die het leeuwendeel zullen moeten bijdragen in den vorm van het te Singapore gebruikelijke „wharfage"; daaraan is het bezwaar verbonden, dat de hoeveelheid goederen, waarvoor, in verband met de spoorwegtarieven, de route via Aroe-baai nog voordeel oplevert, zal verminderen.

Komt de Regeering bij onderzoek tot de conclusie, dat zoowel door deze heffingen als hoofdzakelijk door de spoorwegvracht het afzetgebied niet grooter zal blijken dan Langkat en Tamiang, dan late zij zich niet door schoone woorden over een „oceaanhaven voor Deli", „rechtstreeksch afzetgebied", „een voordeel voor Deli van minstens een half millioen 's jaars", in vervoering brengen om deze onderneming, waarmede in de praktijk noch de scheepvaart, noch Deli in het algemeen gebaat zijn, *op hare kosten* uit te voeren. Heeft de Kon. Petroleum Mij. ,waarvan tot dusverre niet gesproken werd, voldoende belang bij de uitdieping van het vaarwater aldaar, dan late de Regeering zulks gerust aan haar over, en baseere zich niet op onzekere uitkomsten uit dit bedrijf.

* * *

Artillerie- of Torpedovloot. Dit belangrijke onderwerp, aan de orde sedert het rapport der Staatscommissie (*Ind. Gids* 1908 II, bl. 1365) en waarover het *Vaderland* destijds reeds een artikel bevatte (zie t.a.p. bl. 1413) wordt

thans in de nummers van 10 en 11 Sept. in dat blad opnieuw ter sprake gebracht door Generaal K. Eland, die tot conclusies komt, afwijkende van die van den vroegeren medewerker. Terwijl voor een drietal jaren de meerderheid in de Staten-Generaal nog het gevoelen toegedaan was, dat pantserschepen voor Indië noodig zijn en de schrijver ook zijn stem gaf aan den bouw van het als bij overrompeling destijds door de Tweede Kamer aangenomen schip „De Zeven Provinciën", erkent de generaal ten slotte, dat de indruk verkregen na lezing en overweging van de tot nu toe over dit gewichtige vraagstuk bekend geworden discussie deze is, dat de voorstellen der Commissie betreffende het materieel der Marine in Indië, al is het met enkele wijzigingen, de meeste aanbeveling verdienen, omdat zij goed gedocumenteerd zijn en rekening houden met den financieelen toestand. Verder dat de voorstanders van een artillerievloot niet geslaagd zijn in hun pogingen om de voordeelen van zulk een vloot aan te toonen, althans wanneer niet over belangrijk grooter sommen beschikt kan worden, dan door de Commissie als punt van uitgang zijn genomen; zij zijn in gebreke gebleven om zelfs maar benaderde cijfers te geven. Op grond daarvan meent de schrijver dat zoowel voor Indië als voor Nederland een torpedovloot de voorkeur verdient boven een artillerievloot en hij hoopt, dat de Regeering, die binnen eenige dagen wel hare meening zal te kennen geven, zal blijken van hetzelfde gevoelen te zijn en alzoo op de Marinebegrooting geen aanvraag zal voorkomen tot aanschaffing van gepantserd materieel.

* * *

De wajang-beber. Het is wel merkwaardig dat, terwijl in de vorige afl., bl. 1246, de aandacht gevestigd werd op het Sewoe-gebergte aan de Zuidkust van Java uit een natuurwetenschappelijk oogpunt, de controleur R. A. Kern, in de 3de en 4de afl. van deel LI van het *Tijdschrift van Ind. Taal-, Land- en Volkenk.* (1909 bl. 338) dezelfde streek beschrijft als de bakermat van een eigenaardig oud soort van wajang, door hem te Patjitan bezichtigd en bestaande uit een zestal oude rollen met figuren, waarvan de dalang de herkomst slechts door eene oude legende verklaren kan. Zonder op de vertoonde geschiedenissen in te gaan, moeten wij ons bepalen tot de slotopmerking, dat de wajang-beber ontstaan moet zijn in een tijd toen de wajang in het algemeen nog een beslist religieus karakter had. De verwereldlijking van het tooneel maakte zij niet mede. Zoo zij ooit onder de wajangsoorten eene voorname plaats heeft ingenomen, moet zij in den overgangstijd reeds tot een weinig geliefde en weinig verbreide wajangsoort zijn afgedaald. Zij heeft het leven gerekt tot den huidigen dag.

* * *

Bataviaasch-Maleische taalstudiën komen in dezelfde aflevering (bl. 191) voor van de hand van den heer H. A. von Dewall, den zoon van den onlangs overleden oud-Secretaris van het Dept. der B. O. W. (zie onze vorige afl., bl. 1246). De *Nieuwe Courant* van 24 Aug. vestigde de aandacht op dezen beoefenaar van het Maleisch, die nu op den voorgrond treedt. Het doet het blad genoegen, dat hij een lans heeft gebroken voor het dialect van het oude Djakatra — het zoogenaamde Bataviaasch-Maleisch. Het is een taal op zich zelf, zegt hij, en het getuigt van groote bekrompenheid haar als minderwaardig en de bestudeering niet waard te beschouwen. Aan de minachting voor die taal is het volgens Herman von Dewall in hoofdzaak te wijten, dat na jaren verblijf in de Oost tal van Hollanders, die daar hun ambtsbezigheden hebben, zich niet verstaanbaar kunnen maken aan den

Inlander en hem evenmin begrijpen. Is het niet treurig, vraagt de *N. Ct.*, dat er ex-ambtenaren B. B. zijn, die als Resident, ja als Lid van den Raad van Indië, den dienst verlieten en niet in staat zijn om een Maleisch dagblad te lezen en een *Pantjaran Warla*, een *Perniagan*, een *Bintang Soerabaja* evenmin verstaan als een *Nowoje Wremja*? Vraag eens in Indië, welke Europeesche ambtenaar geabonneerd is op een inlandsche courant, in welke leestrommel ge een *Poetri Hindia*, een *Medan Prijaji*, een *Ho Po* of een *Tiong Hoa Wi Sien Po* vindt?

* * *

De emigratie-koloniën in de Lampongs. In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 24 Juli j.l. wordt melding gemaakt van een voordracht door den Regent van Poerworedjo (Kedoe) gehouden in de Inlandsche societeit „Eko Projo Mardi Tome" aldaar, over zijn bezoek aan de Javaansche emigranten in de Lampongs. Hij verheelde daarbij zijne teleurstelling niet over de daar opgedane ervaring en had er, als gevolg van onvoldoende contrôle, verschillende misstanden gevonden. Het viel hem op dat de menschen er terneergedrukt waren. Een verhoor van verschillende landbouwers, buiten eenige bemoeienis van de hoofden om, deed hem verschillende klachten vernemen. Om zich zekerheid te verschaffen, kwam hij op een middag stil de woning van een assistent binnen, die bezig was de *tani's* het hun toekomende geld uit te betalen. Te midden van een hoop volk zag hij toen aan een tafel den assistent zitten. En weldra viel hem op dat de menschen genoegen moesten nemen, met hetgeen hun werd toegewezen. Of Wongso een bouw had opengekapt en Kromo slechts een halve bouw kon den met de betaling belasten ambtenaar niets schelen; als het zoo te pas kwam, kreeg Wongso evenveel als Kromo. En was er een, die het waagde te reclameeren, dan heette het onveranderlijk dat zullen wij later onderzoeken. Zonder verder dralen drong de regent nu tot de tafel door en gelastte de uitbetaling te staken. Na te hebben gezorgd, dat de reeds betaalden alsnog kregen, wat hun toekwam, werd zij voortgezet onder zijn toezicht en kreeg ieder *tani* zijn vol loon.

Wanneer deze regent in een gebied, waar hij op bezoek was, werkelijk zoo is opgetreden, maakt zulks een zonderlingen indruk en is het begrijpelijk dat op de vergadering een der hoofden vroeg, of de regent deze knoeierijen aan de Regeering had gerapporteerd. „Ja", sprak volgens het *Bat. Nbl.* de Regent: „Ik heb dat alles zwart op wit gezet, de stukken zijn nu reeds bij de regeering; ik geloof zelfs dat er nu reeds een onderzoek wordt ingesteld. Er komen, zoo vervolgde hij, meer misstanden bij de emigratie voor. Zoo weet ik dat de assistent-wedono van S. (een onderdistrict in de Bagelen) met dertig duizend gulden uit de Lampongs is teruggekeerd". En er zouden meer gevallen te noemen zijn van afpersingen. Zoo zou het verbod zijn uitgevaardigd om 's morgens padi te stampen of te drogen e. d. Op overtreding was een boete gesteld van vijftig cents; de maatregel heette genomen te zijn om de mannen aan het ontginningswerk te houden. In wiens zak deze boeten verdwaalden kon de Regent niet met zekerheid zeggen. Met deze en andere insinuaties maakt de Regent (die vermoedelijk nog jong en weinig ervaren is, volgens den R. A. werd hij 21 Juli 1906 tot zijn tegenwoordig ambt benoemd) op den onpartijdigen lezer geen goeden indruk. Dat hij de misstanden, die in het *Bat. Nbl.* van 27 Juli meer omstandig zijn geformuleerd, aan de Regeering mededeelt is zijn plicht, maar het komt voorbarig voor om, in afwachting van een onderzoek, reeds dadelijk alles als bewezen voor te stellen en te publiceeren.

In een derde artikel in het *Bat. Nbl.* van 5 Aug. wordt de oorzaak van

alle misstanden indirect toegeschreven aan het beleid van den Resident, den heer J. R. Stuurman, die van een zeer exclusief kerkelijke richting moet zijn. Het verband tusschen een en ander is evenwel allerminst duidelijk.

Het is te hopen dat spoedig meer licht over deze zaken moge opgaan; zijn de Javaansche hoofden, die bij de emigratieproef dienen inderdaad in hun taak te kort geschoten, dan werpt dit een ontmoedigend licht op elk streven om met Javanen iets voor eigen rasgenooten te doen.

* * *

De ontwikkeling van den Javaan. In de *Locomotief* van 10 Aug. j.l. neemt de redactie het artikel van den heer Burghardt uit onze Juli-aflevering ongeveer geheel over, en zegt ten slotte: „Tot zoover de heer Burghardt. Wij zijn het volkomen met hem eens voor zoover hij waarschuwt tegen naapen van het Westen en tegen het klakkeloos overnemen van Westersche leerprogramma's voor Oostersche leerlingen. De waarde van het onderwijs in de Nederlandsche taal voor toekomstige Inlandsche bestuursambtenaren echter wordt door den heer Burghardt onderschat. Door het aanleeren van onze taal wordt men nog niet Westersch, evenmin als wij een Franschman worden door het aanleeren van de Fransche taal. Maar wel zal, als eenmaal inlandsche ambtenaren, te beginnen met ass.-wedono's, Hollandsch zullen kunnen lezen en verstaan, er heel wat meer terecht komen van de uitvoering der regeeringsvoorschriften en van de bedoeling der printah's van hooger hand, om niet te spreken van de enorme besparing van schrijf- en vertaalwerk, welke dan zal zijn verkregen.

* * *

Voordeelen der decentralisatie. In hetzelfde nummer schrijft „Idealist" eene nabetrachting op de gemeenteraadsverkiezing te Semarang. Wij nemen daaruit het volgende over: „Hij, die geen vreemdeling is in het Jerusalem onzer Europeesche samenleving, weet, dat de mopper-bacil en de soedahlaat-maar-bacil daar welig tieren. Welnu zij, die behept zijn met deze ongure wezens, laten zij het zich voor gezegd houden, dat ook voor hun kwaal een kruid is gewassen, al groeit het dan ook langs de ingewikkelde en duistere paden der decentralisatie-wetgeving.

„Het is ook al weer de heilzame werking der gemeentelijke stembus, die het gif der ontevredenheid en onverschilligheid moet doen verdwijnen. Zelf de handen uit de mouw steken is het parool van eene gezonde toepassing der decentralisatie en hoe kan dit zware en moeilijke werk niet worden verlicht door de algemeene belangstelling in zaken van openbaar nut? Critiek en Arbeid moeten gepaard gaan met Belangstelling, de ontevredenheid, die aanleiding geweest is der critiek gaat dan door het zelf aanpakken over in welwillende belangstelling. En nu zijn wij juist waar wij wezen moeten, de decentralisatie kweekt belangstelling, de onverschilligheid verdwijnt en meer en meer gaat men zich bemoeien met de zaken van de plaats zijner inwoning. En het zij hier ronduit gezegd, de Indische steden — vooral de grootere — zijn deze belangstelling meer dan waard".

Vooral het voorkomen van botsingen tusschen de verschillende belangen en de gelegenheid die geschapen wordt voor eene geleidelijke ontwikkeling en voor de volkomen ontplooiing der oeconomische krachten der geheele bevolking, zonder onderscheid van ras, kleur of nationaliteit maakt dat voor de gemeenteraden hier maatschappelijk werk van den eersten rang aanwezig is, hetwelk de toewijding vereischt van mannen van allerlei richting en ontwikkeling.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Hedendaagsche Zending in Onze Oost. Handboek voor Zendingsstudie. Samengesteld en uitgegeven door den Nederlandschen Studenten-Zendings-Bond. 1909.

Dit boekje van 275 blz. met 20 illustraties (naar foto's) en een zendingskaart kost slechts *f* 1.25, gebonden in linnen bandje, (franco per post *f* 1.40, hetgeen voor Indië wel *f* 1.60 zal worden), en is uitsluitend verkrijgbaar bij het bestuur van den N. S. Z. B., adres den heer J. W. Gunning J.H.Zn., Oudedelft 210, Delft, door middel van een postwissel met de bestelling op de strook geschreven.

Blijkens het Voorwoord is het de eerste vrucht van de hernieuwde Zendingsbelangstelling in de Christen-Studentenkringen, die zich daarin uit, dat men zich door onderlinge bestudeering van de Zending daarvan op de hoogte wenscht te stellen. De uitgave werd vertraagd, doordat men niet aanstonds de noodige medewerking vond en ten slotte zijn een tweetal onderwerpen niet behandeld; t. w. de Indische Kerk en een Aanhang over de Roomsche Missie.

De onderwerpen, die behandeld worden, zijn: het Nederlandsch Zendelinggenootschap, de Rijnsche Zending, de Doopsgezinde Zending-Vereeniging, de Salatiga-Zending, het Java-Comité, de Nederlandsche Zendings-Vereeniging, de Utrechtsche Zendings-Vereeniging, de Zending der Gereformeerde Kerken, het Sangi- en Talaut-Comité, de Luthersche Zending, de Zending van het Leger des Heils in Nederl.-Indië, het Nederlandsch Bijbelgenootschap, terwijl in een dertiende hoofdstuk eenige algemeene instellingen worden vermeld, rechtstreeks bij den Zendingsarbeid betrokken, namelijk het Seminarie te Depok, de Nederlandsche Zendingsschool en het Zendings-Consulaat. Ten slotte wordt een tabellarisch overzicht gegeven van de numerieke uitkomsten van den Zendingsarbeid in den geheelen Archipel en van de kosten, die daaraan besteed worden.

Wanneer men zich op de hoogte wil stellen van de tegenwoordig zoo menigmaal besproken Zending, is dit goedkoope en net-uitgevoerde werkje daartoe een onmisbare handleiding, die in het kort de geschiedenis der verschillende Genootschappen vermeldt. Het laat zich aangenaam lezen, doch geeft den leek hier en daar wel wat ontmoedigende berichten. Zoo was het wel bekend, dat de Evangelisatie-arbeid onder Inlanders op West-Java zeer moeilijk is, maar eenige jaren geleden hadden wij den indruk, dat men in dat gebied onder de Chineezen niet zonder succes werkzaam was. Op blz. 130 leest men, dat de Chineezen bijna altijd degelijke Christenen worden, „die op menigen post het werk tot steun zijn. In den laatsten tijd is het werk echter zeer geschaad door eene nieuwe beweging: het Neo-Confucianisme. Dit is eene uiting van het ontwakend nationaal bewustzijn en gevoel van stam-eenheid. Door herleving en ontwikkeling van de leer van Confucius wil zij het Chineesche volk weer opheffen tot macht en aanzien".

Uit het tabellarisch algemeen overzicht van den tegenwoordigen toestand van den Zendingsarbeid blijkt, dat, als 10 posten met 55 dienstdoende Roomsch-Katholieke geestelijken en 28,959 gemeenteleden buiten rekening worden gelaten, alsmede de Indische Kerk met 18 hulppredikers, 247 Inlandsche leeraars en 279,057 leden, de eigenlijke Zending, verdeeld over de tien boven in de eerste plaats genoemde Genootschappen, werkt op 144 posten en 721 bijposten met 213 Europeanen en 1587 Inlandsche helpers en te zamen 166,384 gemeenteleden en 49,294 scholieren telt.

Van deze nemen de Bataklanden op Sumatra met 82,136 gemeenteleden en 20,856 scholieren en de Sangi- en Talaut-eilanden met 50,000 leden en 4,500 scholieren het grootste gedeelte in beslag, zoodat er voor de overige Genootschappen slechts 34,248 gemeenteleden en ± 24,000 scholieren overblijven.

Omtrent de cijfers der uitgaven valt te vermelden, dat de Rijnsche Zending jaarlijks *f* 191,665 besteedt, waarvan *f* 168,975 in Duitschland wordt bijeengebracht; van de *f* 50,660 der Doopsgezinde Zending komt *f* 29,600 uit Rusland en *f* 7,786 uit Duitschland, uit welk laatste land de Salatiga ook *f* 16,000 ontleent der bestede *f* 39,000.

Dan geeft de Regeering *f* 10,550 subsidie aan de Zending der Gereformeerde Kerken en *f* 31,500 wordt door haar bijgedragen aan de *f* 44,749 besteed door het Sangi- en Talaut-Comité. Wat de *f* 96,000 betreft, door het Leger des Heils uitgegeven, deze worden geheel in Indië opgebracht. De slotsom is, dat, wat in Nederland voor de verschillende Zendingen wordt opgebracht, de *f* 500,000 niet overschrijdt. Deze som moet jaarlijks uit giften en legaten bijeengebracht worden en er wordt bij aangeteekend, dat het geraamde bedrag er gewoonlijk ook wel komt. „Maar wie zal zeggen, hoeveel meer gedaan zou kunnen worden, als de offervaardigheid grooter was".

Dat men integendeel zich op teleurstelling zal dienen voor te bereiden, zou men moeten afleiden uit een bericht, voorkomende in de *Nieuwe Courant* van 15 Sept. jl., waaruit blijkt, dat het Bestuur der Nederlandsche Zendingsschool te Rotterdam, in het boekje op blz. 239 e. v. beschreven, voornemens was voor den in Sept. 1909 aan te vangen cursus vijf nieuwe kweekelingen toe te laten, doch dat zij hiervan heeft moeten afzien, omdat de kas der beide Zendelingen-Corporatiën, die deze school oprichtten en onderhouden, de daaraan verbonden uitgaven niet veroorloofde.

Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem. No. 42 (Juli 1909). Verslag over het jaar 1908 met bijlagen en afbeeldingen. Uitg. van het Museum. Druk van J. H. de Bussy, Amsterdam 1909.

Dit verslag bevat o. m. de verkorte voordrachten van den heer F. Stork over „Land, Volk en Voortbrengselen van Birma"; van Dr. W. T. de Vogel over „Malariabestrijding en hygiëne in tropische gewesten"; J. E. Tehupeiory over „Centraal-Borneo en zijne bevolking" (van wiens leven bovendien een kort overzicht wordt gegeven, vergezeld van het portret van dezen noodlottig om het leven gekomen verdienstelijken Amboinees); J. H. Tours over „De Caraïbische Zee en hare eilanden"; Mr. D. Fock over „De Nederlandsche Koloniale Politiek van den jongeren tijd".

Verder verneemt men, behalve de gewone jaarlijksche mededeelingen, het een en ander omtrent de deelneming van het Koloniaal Museum aan een drietal

te Londen gehouden tentoonstellingen, waarbij o. a. een afbeelding is gegeven van de Nederl. afdeeling der Grocer-Exhibition en van het aanplakbiljet der Rubber-tentoonstelling. Andere illustraties hebben betrekking op het Bureau voor Handelsinlichtingen. In dit laatste hebben kwartaal-tentoonstellingen plaats, waarop verschillende artikelen in groepen van twaalf voor elk kwartaal worden uitgestald. Niet alle trokken natuurlijk evenveel de aandacht — werkelijke „nieuwigheden" van practisch belang voor den kolonialen handel liggen niet opgeschept — maar vele kwamen aldus toch onder de oogen van belanghebbenden of gaven tot briefwisseling aanleiding; immers zij werden op het aanplakbiljet van het Koloniaal Museum in de Beurs aangekondigd, en bijna alle groote dagbladen en ook eenige vakbladen als *Chem. Weekblad* en *Pharm. Weekblad* plegen deze kwartaallijsten over te nemen, wat zeer bevredigend is ook voor hen, die zaken uit Indië aan het Bureau toezenden, omdat er aldus de aandacht op gevestigd wordt. Sedert het begin tot 1909 hebben reeds 23 groepen, dus 276 artikelen, aldus te Amsterdam de revue gepasseerd.

Zeer belangrijk zijn als altijd in deze verslagen de inlichtingen, die over verschillende zaken verstrekt worden en die ditmaal 77 bladzijden in beslag nemen, terwijl een uitslaande tabel, bevattende de negende serie (n°. 401—450) van de analyse van Indische voedingsmiddelen het werk besluit.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE STAATSSPOORWEGEN IN NED.-INDIË IN 1907.

Terwijl in den vorigen jaargang, deel II, bl. 1444, eenige aanmerkingen werden gemaakt op het toen verschenen dubbele verslag der S.S., ligt het in Indië uitgegeven, in veel handiger vorm verschenen, verslag over 1907 reeds geruimen tijd ter bespreking, doch bij de veelheid van geschriften, die daarvoor in aanmerking komen, was het tot dusver bij den goeden wil daartoe gebleven. Dit is in zooverre jammer omdat nu niet blijkt, dat dit verslag zooveel tijdiger dan het vorige in ons bezit kwam, maar aan de andere zijde heeft het een voordeel omdat in de vorige afl. (bl. 1267) eenige gegevens omtrent de Ned.-Indische Spoorweg Maatschappij voorkomen, die nu ter vergelijking kunnen dienen in hoeverre statistieke spoorweggegevens op verschillende wijze te behandelen zijn.

Merkwaardig en teekenend voor de welvaart, die op Java toenemende blijkt te zijn, is het bericht op bl. 3 dat de bruto-opbrengst van de Oosteren Westerlijnen op Java steeg tot *f*16¾ millioen, of *f*2 millioen meer dan het vorige jaar, zijnde een gemiddelde opbrengst per dagkilometer van *f*23.84 tegen *f*21.95 in 1906. Die toeneming is zoowel te danken aan het reizigers- als aan het goederenvervoer en voor een kleiner deel aan het groote suikervervoer en de goede prijzen, voor dit artikel bedongen. De reizigersdichtheid [1]) steeg op de O/L. van 746 in 1906 tot 835 in 1907 en op de W/L. van 710⁵ tot 787. De goederendichtheid nam op de O/L. toe van 336 tot 389, op de W/L. van 196⁵ tot 205.

De verwachting schijnt volgens den steller van het verslag gewettigd, dat deze toeneming niet slechts van blijvenden aard zal zijn, maar nog door verdere uitbreiding van het verkeer gevolgd zal worden.

Het netto-overschot op de exploitatie is mede belangrijk gestegen en de exploitatie-coëfficiënt is daardoor verbeterd. Werd in 1906 een bedrag van 59.04 pCt. der ontvangsten aan de exploitatie besteed, in 1907 was dit 55.88 pCt.

Deze cijfers behooren meer thuis bij de Statistiek van het Vervoer op de Spoorwegen, die afzonderlijk wordt uitgegeven. In die over 1907 vindt men op bl. 11 vermeld dat de netto-opbrengst der exploitatie 44.16 pCt. van de bruto-opbrengst bedroeg, alzoo zijn dan voor beide lijnen de exploitatiekosten berekend op 100—44.16 = 55.84 pCt. Over het algemeen komen de cijfers hier niet precies met het Verslag overeen en zullen de laatste als van later datum wellicht juister zijn. De Nederlandsch-Indische Sp. Mij. exploiteert dan zuiniger met eene verhouding van netto tot bruto van 52

---

[1]) Onder reizigersdichtheid verstaat men het aantal reizigers-kilometers gedeeld door het aantal dag-kilometers, en onder goederendichtheid het aantal ton-kilometers gedeeld door hetzelfde getal.

pCt. voor de S/V. en 45.52 voor B/B., waaruit volgt, dat van de brutoopbrengst op deze lijnen slechts respectievelijk 48 pCt. en 54.48 pCt. aan de exploitatie wordt besteed. De staatsspoorweg op Sumatra's Westkust met eene verhouding netto tot bruto van 33.68 pCt. besteedt derhalve 66,32 pCt. van de ontvangsten aan exploitatie, hetgeen zeker aan het lage tarief is te wijten, waarvoor de Ombilinkolen vervoerd worden.

Van alle Staatsspoor- en tramwegen, zegt het verslag, bedroegen de bruto-opbrengst *f*18,476,454.095, (*f*16,508,148.565), de exploitatiekosten *f*10,500,954.045 (*f*9,878,170.835) en derhalve het netto-overschot *f*7,975,500.05 (*f*6,727,977.73). Er is in de statistiek namelijk naast de staatslijnen op Java O/L. en W/L. nu een afzonderlijke plaats ingeruimd aan den Stoomtramweg Madioen-Ponorogo (op bl. 36, van die ,,Statistiek'' 1907, moet toch in de noot, regel 2 v. o., gelezen worden exclusief deze lijn en niet inclusief).

Daar de Atjeh-stoomtram onder militair beheer niet in dit verslag voorkomt, zal de opbrengst ook wel niet onder de genoemde *f*18 millioen begrepen zijn en is het woord *alle* wel wat ruim. Het ware de vraag of het op den duur niet wenschelijk zou zijn het verslag over den Atjehstoomtramweg als bijlage bij dit verslag te voegen. Men krijgt dan leerzame vergelijkingen en het boek wordt wat het behoort te zijn een verslag over *alle* ijzeren wegen van den Staat in Ned.-Indië.

Wanneer men het verslag doorbladert, dan blijkt het dat de overgelegde tabellen wat vorm en nauwkeurigheid betreft, veel hebben gewonnen. De lange staat bijl. 21 O/L. bijv. is nu in drie vervolgen handiger in het gebruik geworden. Toch is er nog iets in deze opgaven van het goederenvervoer, dat het overzicht bemoeilijkt. De opgaven loopen over 1903-1907 en geven voor alle met name genoemde artikelen in de jaren 1903, 1906 en 1907 het aantal wagenladingen en de stukgoederen in tonnen, voor de jaren 1904 en 1905 bovendien het werkelijk gewicht dier wagenladingen. Blijkens een noot op bl. 40 wordt thans het gemiddeld gewicht van een wagenlading op 8 ton aangenomen. Als men nu evenwel in 1904 en 1905 op de Oosterlijnen het werkelijk gewicht van 126,571 wagenladingen bepaald ziet op 1,094,799 ton en van 136,077$^{7}/_{8}$ wagenlading op 1,143,832 ton of gemiddeld 8.7 en 8.4 ton per wagenlading, dan zou men zoo zeggen, dat die 8 ton wel wat globaal is en dat het in rekening brengen van 80ste deelen van wagenladingen een overdreven nauwkeurigheid is, waar de hoofdtaxaties zoo onzeker zijn. Ook is het vreemd, dat, terwijl de N. I. S. zes verschillende soorten van goederenwagens heeft, ze op alle staatslijnen precies gelijk zouden zijn, hetgeen trouwens door de lijst bijl. 9 wordt weersproken.

In de rangschikking der goederen is eene, reeds vroeger aangenomen, volgorde behouden, waarvan het nut ons ontgaat. Men vindt toch bijeen gesteld als: ,,Inlandsche aard-, boom-, bosch-, tuin- en veldvruchten en landbouwproducten'', allerlei zaken als aardappelen, cassave, kina, koffie, rijst, specerijen, suiker, tabak, thee, veevoeder en zaden, die ten opzichte van de economische verhoudingen zeer in aard uiteen loopen en die veel gemakkelijker alphabetisch zouden zijn te vinden. Wil men een splitsing maken, dan zouden andere grondslagen daarbij van meer nut zijn, zooals afvoer van producten voor de Europeesche markt, voor de Inlandsche markt en plaatselijke consumptieartikelen als rijst, maïs, enz. Dan zouden de opvoerartikelen afzonderlijk gehouden kunnen worden en onderscheid worden gemaakt tusschen hetgeen speciaal door de inlanders wordt gebruikt en wat blijkbaar meer voorziet in de behoeften van Europeanen of Chineezen. Wanneer de rubrieken dan opgeteld werden, zoude men kunnen zien welk aandeel in het vervoer der verschillende lijnen wordt ingenomen door de

producten voor de Europeesche markt, in hoever dit aandeel toenemende is en als het percentsgewijze afneemt, in hoeverre het vervoer der van vreemd kapitaal onafhankelijke productie toeneemt. In het algemeen zou men bij deze staten meer het oog gevestigd willen zien op hunne beteekenis voor de kennis der economische verhoudingen. Daarbij kan het den lezer weinig schelen of de goederen per volle wagenladingen of als stukgoed zijn vervoerd en zou eene samentrekking tot tonnen voor elk artikel gewenscht zijn.

Nu het overzicht van de N. I. S. in de vorige aflevering gepubliceerd is, komt het niet onaardig voor eens na te gaan of met het daar gegevene overeenkomende cijfers uit het verslag zijn te putten. Wij missen dan de opgaven der zijsporen en van het aantal rails en dwarsliggers; wel vindt men hetgeen op dit gebied in het verslagjaar is bijgekomen of verwiseld (bl. 20, 50, 51 en 75).

Wat het aantal afgelegde locomotief- en trein-kilometers betreft, volgens de bijlagen 10, waren deze op de Ooster- en Westerlijnen elk 5 à 6 maal grooter dan op de N. I. S.

Bij het vermelden der brandstoffen is op bl. 28 en 58 steenkool en hout bijeengevoegd, herleid in de onderstelling dat de brandwaarde van hout de helft is van die van steenkool; op hoeveel gewicht hier de stapelmeter brandhout is gerekend wordt niet vermeld. Wat eerstbedoelde herleiding betreft is blijkens bl. 58 op de Westerlijnen naast 46,099 ton Ombilin- en 58 ton Cardiffkolen gebruikt 15,783 ton djatiebrandhout, overeenkomende met 10,522 ton steenkool. Dit zoude niet met de eerste onderstelling overeenkomen en een verhouding zijn niet als van 2 : 1, maar ongeveer als van 1.5 : 1.

Wat den omvang van het reizigersverkeer betreft, het staatje in onze vorige aflevering op bl. 1270, komt ons meer overzichtelijk voor dan volgens de rangschikking op de bijlagen 14.

Daar de bijlagen van elk der drie lijnen gelijkluidend zijn zouden in de inhoudsopgave ter bekorting, achter de eens vermelde omschrijving, de bladzijden, waarop zij voor elke lijn voorkomen, in een drietal kolommen zijn aan te geven.

J. E. D. M.

JAPANSCHE KOPERMIJNEN.

De vierde van een reeks Japansche brieven in de *Nieuwe Courant* van 31 Aug. j.l., door Dr. Fritz Wertheimer, geeft een beschrijving van een bezoek dat deze van uit Nikko, het Japansche zomerverblijf, de beroemde grafplaats van Ijejasoe, bracht aan Asjio, waar belangrijke kopermijnen zijn. Van Nikko naar de mijnen is een zware tocht over den 1300 M. hoogen Hoso-o-pas. Het is voor ruiter en paard een inspannende geschiedenis, den pas over te trekken over rotsen, steenen en boomstammen en langs steile hellingen. Terwijl koperplaten en steenkolen gemakkelijk langs een, volgens het ontwerp van een Duitsch ingenieur door electriciteit gedreven, kabelbaan den pas passeeren, moet de ruiter zich daar langs in den zonnegloed afwerken. De moeite wordt echter ruim beloond door de wondere natuur. „Heerlijke uitzichten op diepe dalen boeien hem, wilde watervallen storten uit dwarsdalen ruischend over de rotsen en de oude reuzenboomen reiken naar den hemel". Na vijf uur rijdens, ziet men de mijnen in de verte, maar dan moet men nog een uur het dal der Watarasigawa afrijden tot men het dorp Asjio bereikt.

Men is plotseling omringd door naakte rotsen, die er, ontdaan van het beschermende woud, uitzien als dreigende monsters. Een groote boschbrand heeft namelijk het geheele gebergte twintig jaar geleden kaal geschroeid en thans komt tengevolge van scherpe uitwasemingen bij het smelten van het koper geen jong groen meer op. Men heeft overal in het gebergte teenen vlechtwerken geplaatst om het afstorten van rotsblokken te verhinderen, daar de huizen en hutten, die als vogelnesten tegen de hellingen schijnen te hangen, daardoor beschadigd zouden worden. Ook van de niet zelden voorkomende aardbevingen hebben Asjio's bewoners bijzonder te lijden.

Die bewoners bestaan hoofdzakelijk uit het personeel, dat met de kopermijnen te maken heeft, zooals de mijnarbeiders zelf, handwerkslieden, handelaars, enz. Want, op een afstand van minstens zeven uur van den naasten spoorweg verwijderd, wonen in deze dorre en onvruchtbare streek slechts zij, die er onvermijdelijk moeten wezen. Toch zijn er nog 13,000 arbeiders en ongeveer 700 beambten met hunne gezinnen gevestigd, wier woningen over het uitgestrekte dal en de vele dwarsdalen verspreid liggen. De mijnen nemen namelijk een reusachtig gebied in en zijn reeds meer dan 300 jaar oud. Vroeger werden zij echter slechts vluchtig en aan de oppervlakte ontgonnen, tot zij ongeveer 20 jaar geleden het eigendom werden van den rijken heer Foeroe-Kawa en overgingen aan zijn compagnon, die ze nu stelselmatig laat bewerken.

Er zijn drie centra voor koper-ontginning: de Honsan, de Tsoedo- en de Kotahi-mijnen, welke te zamen ongeveer 14 pCt. der geheele Japansche koperproductie opleveren. Een dicht net van trams — paardetrams zoowel als electrische — verbindt de afzonderlijke deelen van het mijnbedrijf met de centrale werkplaatsen en administratiegebouwen.

De schrijver ontving onmiddellijk den indruk, dat er te veel administratie is. De Japanner kan met hoofd en handen slechts ½ van den arbeid doen van den Europeaan en zoo vindt men er „eene reusachtige administratie, die al onze voorstellingen overtreft".

Behalve de eigenlijke arbeiders zijn er een groot aantal bijloopers, die door verwanten hier ondergebracht worden. De beambten verdienen betrekkelijk weinig, gemiddeld 40 yen of *f*48 gulden per maand. Dit is intusschen veel hooger dan de loonen der arbeiders, die in de smelterijen bij 10- tot 12-urigen arbeidstijd *f*1 à *f*1.30 krijgen, terwijl in de mijnen, waar door drie ploegen, die elk een 8-urigen arbeidsdag doormaken, daarvoor *f*0.66 à *f*2.50, gemiddeld echter niet meer dan *f*1.20 wordt verdiend.

Daarbij worden de 6500 paardekrachten arbeidsvermogen, die voor het bedrijf noodig zijn, gemakkelijk en met weinig kosten uit de waterkracht der omgeving verkregen. Het stelsel van trammen en kabelbanen maakt de verzending van het product goedkoop, terwijl de steenkolen verkregen worden uit een naburige kolenmijn, waarin de kopermaatschappij zelf is betrokken, zoodat de eigenaars op een aardige winst kunnen rekenen.

Het is voor de exploitatie der mijnen en de smelterij in het Nikkodal beslissend, dat de arbeidskrachten zoo goedkoop zijn. (De ongeveer 100 in de koperraffinaderij werkzame vrouwen krijgen bijv. 36 à 40 cts. dagloon). Daardoor wordt het denkbeeld in het geheel niet overwogen om dure menschenhanden te vervangen door goedkooper en regelmatig werkende machines. Slechts de geringe arbeidsloonen kunnen hier opwegen tegen de grootere voortbrenging van deze. Daarbij ontbreekt het geheel aan eene wettelijke regeling van den arbeid en worden zelfs de eenvoudigste punten van het groote moderne arbeidsvraagstuk niet wettig gere-

geld. Toch is het merkwaardig te zien, wat eene groote onderneming als de Asjio-mijnen reeds thans uit eigen beweging voor de arbeiders doet. Oppervlakkig beschouwd is dit zeer veel. Voor de beambten wordt zeer goed gezorgd. Zij worden goedkoop in woningen van de maatschappij gehuisvest en kunnen voor gemiddeld acht yen in de maand (ongeveer *f*9.60) alle maaltijden zeer goed in een beambten-pensioen krijgen. Daartegenover staat echter, dat zij elken dag en op elk uur willekeurig kunnen worden ontslagen. Ook zijn de woningen slecht ingericht en een onvoldoend georganiseerde staking der arbeiders heeft hierin geene verbetering kunnen teweeg brengen.

De maatschappij heeft voor de 2000 kinderen van haar arbeiders twee fraaie eigen scholen opgericht. Elke mijn bezit een eigen ziekenhuis, waaraan vier geneesheeren zijn verbonden. Wanneer er plaats is, worden daarin ook de leden der gezinnen van de arbeiders opgenomen. Verder verkoopt de maatschappij aan de beambten en arbeiders rijst en andere levensmiddelen tegen inkoopsprijs en zij keert aan weduwen van in het bedrijf gedoode arbeiders de begrafeniskosten uit, welke naar het aantal dienstjaren van den verongelukte een bedrag kunnen bereiken van 10 tot 500 dagen van het gemiddelde dagloon.

Al deze uitgaven komen de maatschappij voor pl.m. 14,000 personen te staan op een bedrag van 30,000 yen, d.i. ongeveer *f*36,000. Men zal met de sociale toestanden in Japan rekening moeten houden, als men de kansen van slagen der buitenlandsche industrie in dat land overweegt. Het heeft er volgens den schrijver alle schijn van dat onder het motto „Erziehungs- und Finanzzölle" een zeer hooge muur van beschermende rechten om Japan zal worden getrokken, als in 1910 en 1911 eene Tariefsherziening moet plaats hebben.

Hierbij zij aangeteekend dat Japan in 1906 voor een waarde van 25,100,000 yen aan koper uitvoerde.

KLAPPERCULTUUR OP DE PHILIPPIJNEN.

De teelt van klappers is een der voornaamste hulpbronnen van de Philippijnen. Naast Manilla-hennep en suiker, staat kopra aan het hoofd der uitvoerartikelen met een waarde van circa 8 millioen gulden voor het jaar 1905, welk cijfer sedert nog belangrijk moet zijn gestegen, ten gevolge van de nieuwe aanplantingen, die op het eiland Luzon zijn aangelegd.

Het eiland Mindanao is nog geschikter voor deze cultuur en de kolonisten, die slechts het ten onder brengen der woeste Moro's afgewacht hebben, om er zich te vestigen, brachten er in de laatste drie jaren uitgebreide aanplantingen tot stand, die weldra ten volle vruchtdragend zullen zijn.

Een boom begint in het vierde jaar voor *f*1.25 waarde aan vruchten voort te brengen en de gemiddelde jaarlijksche opbrengst is later ongeveer *f*2.50. Men deelt een geval mede, onder vele, van een gepensionneerd Amerikaansch officier, kapitein J. L. Birchfield, die zich in 1900 vestigde in het district Davao (Mindanao). Hij legde zich uitsluitend toe op de teelt van hennep en kokosnoten. Reeds in 1906 was de opbrengst van 6000 kokospalmen voldoende om de kosten van zijne geheele inrichting te betalen, waaronder die van den bouw van een uitstekend woonhuis.

Wat de exploitatie dezer aanplantingen bijzonder vergemakkelijkt, is de vernuftige, in het tijdschrift *La Nature* van 28 Aug. j.l. afgebeelde, wijze, waarop de kokosnoten vervoerd worden naar de werkplaats, waar de kopra

er uit bereid wordt. De inlanders maken er namelijk groote cirkelvormige vlotten van, die zij met den stroom de rivier laten afdrijven. Daartoe wordt een onderste laag noten vereenigd, door de stengels aaneen te binden. Daarop worden dan eenige volgende lagen gelegd en het geheel wordt verstijfd door kruisgewijs er over gebonden bamboezen. De schipper kon zich over dit eigenaardige vlot gemakkelijk bewegen en het met een bamboe in de vereischte richting sturen. Op die wijze worden 5 à 6000 kokosnoten tegelijk vervoerd tegen een loon voor den bestuurder van wellicht een halve gulden, terwijl anders voor dezelfde hoeveelheid een aantal karren noodig zouden geweest zijn.

HET HORLOGE ALS KOMPAS.

Het is een bekend feit, waarop nu onlangs een Fransch tijdschrift weder de aandacht vestigde, dat men, als de zon schijnt, zich met behulp van zijn horloge, evenals met een kompas, ten opzichte van de windstreken orienteeren kan. Men legt het horloge plat en draait het zoo dat de richting, waarin de zon gezien wordt de boog tusschen den middag en den stand van den kleinen wijzer door midden deelt. Men kan dit bewerkstelligen door een lucifer in verticalen stand boven het draaipunt der wijzers te plaatsen en de richting van de schaduw daarvan waar te nemen. Als het verlengde van die schaduw den bedoelden boog midden door deelt, dan zal het zuiden in de richting van het cijfer 12 liggen; 3 wijst naar het westen, 6 naar het noorden en 9 naar het oosten.

De verklaring ligt daarin, dat de zon een halven cirkel doorloopt van het oosten naar het westen, dat is op het horloge de boog begrepen tusschen de cijfers 3 en 9. In dien tijd doorloopt de kleine wijzer den geheelen cirkel van 6 tot 6. Des middags vallen de richting van den kleinen wijzer en die van de zon samen, doch daarna is de afwijking der zonsrichting van dat punt, de helft van die door den kleinen wijzer doorloopen.

KOPRA-BEREIDING.

In het op 9 Sept. j.l. als bijlage der *Handelsberichten* gepubliceerde verslag van onzen consul te Marseille over 1908, vindt men vermeld, dat het belangrijkste artikel voor den Nederlandschen handel met Marseille kopra is (begrepen onder het hoofd „oliezaden"). Groote hoeveelheden worden ieder jaar van de Nederlandsch-Indische koloniën naar Marseille verscheept.

Volgens de statistiek werd in 1908 in het geheel 164,000 ton kopra te Marseille ingevoerd, waarvan 62,401 ton afkomstig uit Nederlandsch-Indië.

In het begin van 1908 betaalde men ongeveer frs. 44.— per 100 K.G. c.i.f. Marseille, daarna liep in Juli door veel aanbod de marktprijs terug tot frs. 38.—, doch naderhand herstelde de prijs zich weder en aan het einde van het jaar betaalde men wederom ca. frs. 44.—. Dat bij de steeds toenemende aanvoeren de prijzen betrekkelijk vast blijven is wel een bewijs dat het verbruik gestadig toeneemt [1]).

---

[1]) De redactie der *H. B.* teekent hierbij aan, dat de toeneming van het verbruik geleid heeft tot pogingen, om de cultuur van den kokospalm uit te breiden. Zoo heeft, naar de Britsche Consul te Marseille in zijn jaarverslag over 1908 mededeelt, het Fransche Ministerie van Koloniën eene stelselmatige uitdeeling van zaad georganiseerd op Madagascar, in West-Afrika, Indo-China en de Congo-kolonie.

Met betrekking tot de koprabereiding verdient de volgende aan een Fransch blad ontleende mededeeling wellicht de aandacht: De bereiding van de tegenwoordig aan de markt gebrachte kopra bestaat in hoofdzaak uit het splijten van de vrucht, en het drogen van het vruchtvleesch, hetwelk daarna gemakkelijk van de schaal is los te maken. Bij deze methode bestaat echter het gevaar, dat zich aan de oppervlakte van de kern micro-organismen ontwikkelen, welke het gedeeltelijk bederf van de vette stof kunnen veroorzaken. Een gedeelte der kopra is dan ook veelal bij lossing uit de schepen met schimmel bedekt en riekt ranzig. Dientengevolge ontstaat bij de verdere bewerking veel afval en moet alle uit deze kopra verkregen olie gezuiverd worden.

De heer Dybowski, directeur van den „Jardin Colonial" te Parijs, heeft gemeend dit bezwaar te kunnen ondervangen en heeft in een rapport aan de „Académie des Sciences" eene wijze van behandeling uiteen gezet, welke het mogelijk maakt na den oogst de oppervlakte van de kopra te steriliseeren, waardoor de werking der micro-organismen zou kunnen worden voorkomen. Te dien einde zijn door genoemden heer sedert 1905 proeven genomen.

Monsters, welke sedert 1905, dus gedurende ruim drie jaren, zijn bewaard, vertoonen niet het minste teeken van bederf, terwijl de kopra, welke niet aan de behandeling is onderworpen, binnen eenige weken aan bederf onderhevig is.

In Juni 1908 is door den heer Dybowski eene proef genomen met eene partij van 3000 kokosnoten. De vruchten werden, na in tweeën te zijn gespleten, door middel van het toestel van Marot aan de inwerking van zwavelige gassen onderworpen. Het met behulp van dit procédé verkregen product is wit, reukeloos en kan gedurende onbepaalden tijd bewaard worden.

Indische baanbrekers in de 17e eeuw.

DOOR

S. KALFF.

(Slot.)

Den 17 Sept. 1616 kwam de *Eendracht* op de rêe van het nagelrijke Ternate. Het trof, dat een zoo humaan man als Laurens Reaal destijds de indische landvoogdij bekleedde, en dat hij zich te samen met den admiraal Steven v. d. Hagen en de leden van den Raad van Indië op het eiland bevond. Zeker wist hij wel met welk een zwarte kool deze Australische Compagnie bij zijne patroons in 't vaderland stond aangeschreven, en hadden hem de instructies bereikt om te zorgen, dat deze concurrenten niet in den vijver der Comp. uit visschen zouden gaan. Hij vergenoegde zich echter met aan Lemaire te beduiden, dat het hem niet geoorloofd was op zijn verderen tocht naar Batavia en Bantam met inlandsche vorsten handel te drijven; het octrooi der O. I. Comp. was ten dezen duidelijk. Overigens geschiedde de ontmoeting geheel in der minne. Valentijn zegt er van in zijne *Molukse Zaaken:*

„Den 17den der maand September quamen de opper-Koopman en Bevelhebber Jacob le Maire, en Schipper Willem Corneliszoon Schouten door de Straat le Maire alhier met hun schip voor de vesting *Orangie* ten anker en wierden van den opper-Landvoogd Reaal, den Zeevoogd Steven van der Hagen en den Ambonschen Landvoogd Jasper Janszoon, mitsgaders van den ganschen Raad van Indiën, zeer wel ontvangen. Zij lieten hier eenig volk, te weten elf mannen en vier jongens, en namen den 27 September hun afscheid".

Den 29 Oct. 1616 kwam de *Eendracht* ter reede Batavia, en hier keerde het tij. De voorspoed, tot dusver door de expeditie ondervonden, verkeerde met één slag in tegenspoed. Want de zoon van Isaac Lemaire kwam hier te staan tegenover den man, dien men wel als de belichaming van het monopolie der O. I. Comp. mocht beschouwen, die geen de minste inbreuk op dat monopolie duldde en die, onder alle tegenstanders der Comp. geen zoozeer duchtte als

juist Isaac Lemaire, „den algemeenen vijandt" gelijk hij zich uitdrukte. Nl. Jan Pietersz. Coen — en deze maakte op eens aan de gansche onderneming een einde.

De vader had aan den zoon bij diens vertrek uit Texel eene „Secrete Instructie" meegegeven, waarin hij hem opdroeg om vóór alles de gunst van den regeerenden landvoogd Gerard Reynst voor zich te winnen. Dien kende hij goed, nl. uit den tijd waarin zij te zamen in het bewindhebbersgestoelte op het Oostindische Huis gezeten hadden, en nu beval hij in die Instructie zijn zoon aan om geene middelen te sparen ten einde Reynst's medewerking voor de onderneming te verkrijgen. Ja, met zijn eigen persoon moest de jonge Lemaire voor dat doel in de bocht springen. Er was hem o. a. voorgeschreven:

— „bevindende dat UE. evenwel daerdoor d'operatie niet en becompt, dat sulcx behoort te wercken, sult hem (Reynst) ten derden, om voorder te springen ende tot UEd. desiderio te mogen geraecken, sien te spreken van een van syne dochters ende hem seggen, dat u hem geluckich soude houden byaldien dat Godt de Heere gevoegt hadde dat u een van deselve tot een huysvrouwe mocht becommen —; dat u sekerlyck weet dat ik daartoe consent soude dragen —, u voorts gelatende als oft u daeraen eenige kennisse hadde, dan voor hadde genomen niet te trouwen voor ende aleer dat UE. deze reyse gedaen hadde, enz." [1])

Het werd den jongen Lemaire derhalve aanbevolen zijn hof te maken bij een der dochters van den gouverneur generaal, ten einde deze op die wijze gunstig te stemmen; misschien wel te gedoogen dat de *Eendracht* met eene lading bantamsche peper huiswaarts keerde. Wat de vertegenwoordiger der O. I. Compagnie niet mocht toestaan, zou men wellicht van den schoonvader gedaan kunnen krijgen. Er was voor Jacques Lemaire keuze, want onder de zeven kinderen van Gerard Reynst bevonden zich vier dochters: Catharina, Margaretha, Wyntje en Constantia. En bij aankomst van de *Eendracht* was alleen de eerste reeds gehuwd, nl. met Samuel Blommaert, bewindhebber van de Westindische Compagnie.

De zaken kwamen echter geheel anders uit dan Isaac Lemaire van uit zijn Amsterdamsch kantoor zichzelven en zijn zoon voorgerekend had. Toen deze laatste te Batavia (eigenlijk te Jacatra) kwam, was Reynst reeds overleden, en opgevolgd door Reaal. In het fort, het historische Kasteel van Batavia, werd het gezag bij Reaal's afwezigheid in de Molukken uitgeoefend door Jan Pietersz. Coen, in zijne kwaliteit van directeur generaal en president van de kantoren te Bantam en Jacatra. Deze nu liet zich de kans niet ontgaan den vijand

---

[1]) Volledige tekst der Geheime Instructie bij Bakhuizen v. d. Brink. „Isaac le Maire". *De Gids*. 1865 IV.

der Comp. een „afrikaanschen houw over den neus te geven" — zooals Valentijn zeggen zou. Van hem, den gestrengen uitvoerder van de staatkunde der Comp., den hardvochtigen rechter van Pieter Kortenhoef en Sara Specx, den beul der Bandanezen, was geen toegevendheid te wachten.

Coen wist dat Isaac Lemaire, hij mocht dan Nederland als zijn aangenomen vaderland beschouwen, meer Franschman dan Nederlander was, geboortig uit dat Doornik, van welks inwoners gezegd werd, om hunne Franschgezindheid uit te drukken, dat zij een „gefleurdelyseerd hart" hadden. Met de leliebloem in de borst waren zij geboren. Hij wist ook dat deze vijand van zijne principalen reeds lang eene Fransche Oostindische Compagnie zou opgericht hebben als de omstandigheden hem gunstiger waren geweest (met name de bescherming van een Hendrik IV) en — als hij er kans toe gezien had. Lemaire had een juisten blik op de Franschen en hun gering talent voor kolonisatie, toen hij den Nederlandschen Gezant te Parijs, François Aerssen, verklaarde dat er in Frankrijk nog weinig „fondament" voor eene O. I. Compagnie was; en verder: „voor zulk eene entreprinse zijn de Franschen gansch onbekwaam als zij die niet uitvoeren door tusschenkomst van de Nederlanders". Sully, de eminente minister van Hendrik IV, had zich in gelijken geest uitgelaten. Van hem was de meening dat Frankrijks koloniale „mogentheyt" zich niet zou uitbreiden, omdat de natie tot zijn groot leedwezen noch de volharding, noch de bedachtzaamheid bezat, welke voor die dingen vereischt worden.

Coen wist ook, althans hij kon het weten, dat Lemaire bij zijn aftreden als bewindhebber der O. I. Comp. in 1605 eene verklaring geteekend had, waarin hij de belofte aflegde dat hij zijne kennis van de zaken der Comp. niet misbruiken zou tot zijn eigen voordeel of het voordeel van anderen. Dat hij niemand, met raad of daad, zou bijstaan in het drijven van handel beoosten de Kaap de Goede Hoop of langs den zeeweg door Straat Magellaen. Dat hij nimmer voor eigen rekening, of als bewindhebber of aandeelhouder eener maatschappij, zulk eene handelsonderneming op het getouw zou zetten. Dat, indien hij zich en zijne zaken naar het buitenland mocht verplaatsen (een zijner broeders was in Portugal gevestigd, een in Castilië, een in Italië) alle bescheiden op de O. I. Comp. betrekking hebbende, door hem aan de bewindhebbers zouden worden uitgeleverd. Voorts dat hij een waarborgsom van 3000 pond vlaamsch [1]) zou verbeuren indien hij deze beloften niet nakwam.

Het feit dat Lemaire er zich toe vinden liet zulk eene onereuse verklaring te onderteekenen schijnt aan te duiden, dat hij als bewindhebber wel iets op zijn kerfstok had, dat er wel eenige grond was

[1]) Een pond vlaamsch gold *f* 6.

voor dat „leelyck gerucht," waarvoor de kerkeraad zijner gemeente hem indertijd het H. Avondmaal ontzegd had. Dat openbaar gerucht legde hem daden van trouweloosheid, van dieverij zelfs ten laste en had hem, behalve met den kerkelijken, ook met den wereldlijken rechter in aanraking gebracht. Hij was daarvoor door den schout van Amsterdam gedagvaard geworden, en er was ook verstek tegen hem verkregen, doch de inlichtingen welke schout en schepenen voor de instructie der zaak noodig hadden, bleven uit. Zij konden die alleen van Lemaire's voormalige ambtgenooten bekomen, en deze schenen niet gezind, bij de bekende geheimhouding van het beheer der indische zaken, om vreemde oogen in hunne boeken te laten dwalen en den „buitenstaanders" inzicht te geven in de zaken der Comp.

De zaak eindigde op deze wijze dat de beklaagde ging composeeren met den schout. De veile rechtspleging dier dagen maakte het mogelijk eene gerechtelijke vervolging af te koopen doordien men zich verstond met den schout, als hoofdofficier van justitie, over het bedrag waarvoor de zaak den doofpot in zou gaan. De rijke slipte aldus door het net, waarin de arme bleef hangen; er was alle aanleiding om hier te denken aan het gezegde: „La justice est comme la viande, trop chère pour les pauvres".

Isaac Lemaire betaalde 1200 pond vlaamsch, ter benefice van schout en burgemeesters. Daarvoor bekwam hij weer een schoone lei.

Coen was een paar jaar na Lemaire's aftreden uit Nederland naar Indië vertrokken, hij was nu *persona grata* bij Heeren Meesters, vrij wat meer dan de regeerende landvoogd Reaal dien hij een jaar daarna, nl. in 1617, zou opvolgen, en zijne brieven naar Nederland getuigden welk een gevaarlijken mededinger hij in Lemaire zag. Toen diens schip nu voor Jacatra ten anker kwam aarzelde hij niet. Hij ontbood den gezagvoerder voor zich en zijn raad in het fort, waar hem werd aangezegd dat de *Eendracht* wegens schending van het octrooi in beslag werd genomen. Eveneens de papieren onder zijne berusting. Alles wat zij meegebracht hadden moesten zij afstaan; het werd gesequestreerd ten behoeve der O.I. Comp. vermits de schepelingen van de *Eendracht* geen medestaanders van die compagnie waren en niet in haren dienst waren uitgevaren.

Krachtig verzetten zich hiertegen Lemaire en Schouten. Zij hadden een octrooi van de Staten-Generaal zoo goed als de O. I. Comp., en zij hadden het octrooi van deze laatste niet geschonden, want zij waren niet door Straat Magellaen in Indië gekomen. Zij hadden daarvoor een anderen, een nieuwen doortocht gevonden.....

Doch dit laatste verklaarde Coen driestweg voor een verzinsel, voor een „moedwillig verzonnen leugen". En henzelve voor befaamde gelukzoekers. Zoo zij meenden dat hun hier geweld werd aangedaan, dan konden zij hun recht zoeken in Holland, werwaarts zij eerstdaags

zouden vertrekken met de retourvloot, die onder bevel van Joris van Spilbergen zeilklaar lag.

„Het blijkbaarste regt", aldus v. Kampen, „zwichtte hier voor geweld; men had de onbeschaamdheid hunne nieuwe ontdekking te loochenen, om hen te kunnen plunderen. Lemaire en Schouten, van hun eigendom beroofd, moesten met Spilbergen's schip naar huis keeren. Coen's gedrag is hier niet te verontschuldigen, en dit is de eenige vlek niet die op dezen dapperen en standvastigen, maar tot wreedheid toe gestrengen man kleeft".

Maar Coen van zijn kant meende slechts de belangen der Comp. te dienen, en de Secrete Instructie, onder de papieren van Jacques Lemaire gevonden, versterkte hem in de opvatting dat de Australische Compagnie slechts met vijandige bedoelingen, voor 't minst om deloyale concurrentie te voeren, in Indië gekomen was. Er werd een inventarislijst opgemaakt van alles wat overgeleverd werd terwijl, hetgeen nog van de bemanning van de *Eendracht* over was, verdeeld werd over twee schepen van de retourvloot, die op 15 Dec. 1616 naar 't vaderland vertrok.

Doch Jacques Lemaire zou dat vaderland nooit weerzien. Reeds den 22 Dec. d.a.v., een week na 't uitzeilen, kwam hij aan boord van het schip *Amsterdam* te overlijden; en in een later rekest, door den vader in patria ingediend, maakte deze gewag van eene „afflyvicheyt gecauseerd deur de affronten ende fiericheyt (vinnigheid) hem aengedaen".

Deze eerste reis van de Australische Compagnie was voor de reeders een reis van Bontekoe. Het eene schip verbrand, het andere verbeurd verklaard, en de leider der expeditie die 't met zijn leven betaald had — rampspoediger had de onderneming haast niet kunnen eindigen. (Willem Cornelisz. Schouten, die in Indië was achtergebleven, stierf in 1625 aan boord van het schip *Middelburg*, waarmee hij van Batavia naar Nederland terugkeerde.) Aanstonds stelden Lemaire en zijne mede-deelhebbers een eisch tot schadevergoeding in tegen de O. I. Comp., welke eisch na twee jaren procedeerens werd toegewezen. Bij vonnis van den Hoogen Raad werd die Comp. veroordeeld schip en lading te vergoeden, met alle onkosten en interesten gerekend van den dag, waarop de *Eendracht* in beslag was genomen.

Middelerwijl werd Schouten (zoover ging de rancune van bewindhebbers) ondershands aangemoedigd om een journaal uit te geven, waarbij de eer van den tocht en van de ontdekking van Straat Lemaire (die men op den duur toch niet loochenen kon) ontnomen werd aan hem, op wiens naam en instigatie die tocht was ondernomen. Maar de vader handhaafde van zijn kant de eer van zijn zoon; het was onder zijn toezicht dat in 1622, een paar jaar vóór zijn dood, in het licht verscheen de *Spiegel der Amsterdamsche Navigatie, door den wyt vermaerden ende cloeckmoedighen zeeheldt Jacob*

le Maire, President en overste over de twee schepen de Eendracht en Hoorn, uitghevaren den 12 Juny 1615.

Gestadig bleef Isaac le Maire in 't harnas tegenover een handelslichaam, welks recht hij als een onrecht beschouwde. En hij niet alleen; zoovelen die reeds in dien tijd de leuze van vrijen handel aanhieven. Gestadig zat hij de O.I. Comp. in 't vaarwater en schijnt zijn doel, de oprichting eener fransche O.I. Comp. ook niet geheel gemist te hebben, al was dit slechts eene particuliere vennootschap en niet eene welke de machtige hulpbronnen van het koninkrijk van Frankrijk achter zich had. Mr. de Jonge acht het waarschijnlijk dat hij de hand gestoken had in de O. I. Compagnie, welke in 1616 in de fransche havenstad St. Malo werd opgericht, en twee schepen naar Indië zond die voor een groot gedeelte met Nederlanders waren bemand.

Tot zijn dood plaagde Lemaire de heeren op het Oostindische Huis met processen, en deze deden het hem. Zij trouwens niet alleen; want hij had talrijke benijders, die wel wisten dat hij een groot, ja, een voor die dagen ontzaglijk fortuin bezat en die gedurig tegen hem samenspanden. Tegenover Aerssen had hij eenmaal getuigd dat hij „belast" was met tweeëntwintig kinderen, gewonnen in den echt met Maria Walraven, zoodat aan hem wel de bijbelsche profecie vervuld was geworden: „Uwe huisvrouw zal wezen als een vruchtbare wijnstok aan de zijden van uw huis; uwe kinderen als olijfplanten rondom uwe tafel". Doch hij had het niet oirbaar geacht bij die gelegenheid tevens te gewagen van zijne vele aardsche middelen, die hem in staat stelden een zoo groot aantal kinderen naar behooren te onderhouden. Eerst later, toen hij in een rekest aan de regeering van Amsterdam zich gedrongen gevoelde dit punt aan te roeren, openbaarde hij, niet wat hij bezat, maar toch wat hij verloren had; en wat hij derhalve bezeten moest hebben om het te kunnen verliezen. Hij gaf in dat rekest o.a. te verstaan:

„Suppliant verclaert by synre manne-waerheyt in den tyt van achtentwintigh jaren verloren te hebben over de sestien hondert duysent guldens, dat hy des noot zynde behoorlyck sal verifieren."

Gunst baart nijd; de processen tegen hem stapelden zich op, zoowel bij de Amsterdamsche Bank van schepenen als bij het Hof Provinciaal en bij den Hoogen Raad. De tegen hem ingestelde gerechtelijke vervolgingen hielden niet op voordat bij Amsterdam voor altijd verlaten, en zich metterwoon in het dorp Egmond op den Hoef gevestigd had.

Daar kwam hij in het jaar 1624 te overlijden. Zijne vrouw stierf vóór hem en werd ter ruste gelegd in hetzelfde graf, in de dorpskerk van Egmond, dat ook zijn stoffelijk overschot zou ontvangen. Op de groote blauwe zerk werd zijn blazoen gebeiteld, dat echter in den loop der jaren tot onherkenbaar wordens toe werd uitgewischt. Volgens

de aanteekeningen in *De Navorscher* was het gevierendeeld en bevatte in twee kwartieren drie moorenkoppen met zilveren hoofdbanden, in verband tot zijn geslachtsnaam. (Le Maire zou zijn afgeleid van *le Maure*). Het derde kwartier vertoonde drie zwijnshoofden, het vierde een hermelijn. Daarboven als helmteeken een vlucht van zilver en sabel, waartusschen een zestienpuntige ster.

Boven en beneden dit in een krans gevatte wapenschild bevonden zich de opschriften, n.l.:

„Hier leyt begraven Sr. Isaak Lemaire coopman, die geduierende syn handelinge op meest alle die qurtieren van de Weerrelt van Godt den Heere soo ryckelick gesegent is geweest dat hy in 30 jaren tyt (: behoudens eer:) verloren heeft over de 1.500.000 guldens in den Heere gerust op den 20en Septembris anno 1624".

En verder:

„Hier leyt begraven Joffrouwe Maria Walraven van Antwerpen huysvrouwe van Isaac Lemaire moeder van 22 kinderen sterff in den Heere den 17 April 1621".

In het *Boek der Opschriften* worden door v. Lennep en ter Gouw een paar onnauwkeurigheden ter sprake gebracht, in verband tot dit grafschrift begaan door Bakhuizen v. d. Brink in zijne *Gids*-studie, en door v. d. Aa in zijn *Biographisch Woordenboek*. De laatste vermeldde dat Lemaire in plaats van anderhalf millioen verloren, zooveel gewonnen had. „De biographist had moeten weten (aldus v. Lennep) dat het geen koopmansstijl is zijn winst aan de klok te hangen — wel zijn verlies.

En verder:

„In onze eeuw, die met millioenen speelt, is er niets vreemds aan eenige millioenen te verliezen: of het altoos „behoudens eer" geschiedt, weten wij niet, en daar bekommert men zich niet thans ook minder over. Maar in 't begin der 17de eeuw was dit anders; toen gold zelfs anderhalve ton nog voor een zeer groot vermogen; — en als dan Sr. le Maire „soo rykelick gesegent" was geweest dat hij 22 kinderen hebben, en anderhalf millioen verliezen, en toch een rijk man blijven kon, was dit wel waard om op een grafzerk herdacht te worden".

Doch eervoller dan als millionnairs heeft de geschiedenis de Lemaire's herdacht: den zoon als de ontdekker van een nieuwen zeeweg naar Indië, den vader als de onvermoeide bestrijder van een vicieus koloniaal handelsbeleid.

Behalve dat deze scheepstocht voor de ondernemers zoo rampspoedig was afgeloopen, ook ten aanzien van het geografisch doel was die in één opzicht mislukt te noemen: het groote Zuidland was men voorbij gevaren.

Door langs de noordkust van Nieuw Guinea te houden had men

een zee vol klippen en gevaren, maar tevens de onbekende *Terra Australis* gemist. Ook waren de voorstellingen omtrent dit Zuidland nog tamelijk nevelachtig. Jan de Marre, een dichter wiens opgaven betreffende overzeesche gewesten eenige waarde hadden dewijl hijzelf lang gevaren had, ook in de indische wateren, verstond onder het Zuidland in de eerste plaats Nieuw-Guinea. In het Zesde Boek van zijn *Batavia* liet hij zich uit:

> Wat zien wy vloot by vloot van de afgelegen volken
> Der Wingewesten, en wat op de waterkolken
> (Die van Batavië zich strekken noordwaarts aan
> Tot oostwaarts, daar de zon in 't gloeiende saffraan
> By 't groote Zuidland, en all' de onbekende streken
> Den dageraad met zo veel luisters aan doet breken)
> Den handel bouwt, enz.

Daarbij teekende de dichter aan dat dit Zuidland en Nieuw-Guinea éénzelfde geografisch begrip uitmaakten. Maar men wist destijds niet hoever dit laatste zich zuidwaarts uitstrekte. De Torres-straat was ontdekt, maar die ontdekking was in vergetelheid geraakt; men verkeerde in onzekerheid of dit Nova Guinea al dan niet één geheel uitmaakte, één vijfde werelddeel vormde met Australië. Schouten en Lemaire waren dit in 1616 niet te weten gekomen, en in 1644 wist men het nòg niet. De *Realia* van dat jaar bevatten de aanteekening:

„Nogmaals werd eene bezending gearresteerd om te gaan onderzoeken of de kuste van Nova Guinea en 't bekende zuydland aan elkanderen vast, dan wel door canalen gesepareerd zijn, welk onderzoek zoomede vroegere expeditiën derwaarts in 1606, 1617, 1627 en 1636 van geen succes is geweest."

Dezelfde bron vermeldt onder het jaar 1657:

„Werd geresolveert om nogmaals een bezending te doen tot ontdekking van 't Zuydland".

Later, in 1722, weervoer aan de beide schepen van Jacob Roggeveen hetzelfde lot als aan het schip van Schouten en Lemaire. Deze behoorden aan de West-Indische Compagnie en moesten op hun ontdekkingsreis naar het Zuidland denzelfden koers volgen (over een bepaald gedeelte der route) als Willem Schouten. Diens geschiedenis kenden zij echter, en daarom namen zij hun weg niet tusschen Vuurland en het Staten-eiland, nog veel minder door de verboden passage van Straat Magellaen, maar om het Staten-eiland heen, waardoor zij eveneens van den eenen oceaan in den anderen kwamen. Hetgeen niet belette, dat ze bij aankomst te Batavia door den gouv. generaal Hendrik Zwaardecroon en den Raad van Indië van hunne schepen beroofd werden, en op gelijke wijze als Lemaire naar Nederland opgezonden. De W.-I. Comp. stelde hierover een proces in tegen de O.-I. Comp., en zag na lang wachten haren eisch tot schadevergoeding

toegestaan. Maar zooveel had de O.-I. Comp. er bij gewonnen, dat ze althans voor 't oogenblik de concurrente den nek had gebroken, en een waarschuwend voorbeeld gesteld.

De latere kroniekschrijver zou de opmerking maken, dat, wanneer dit lot niet aan Lemaire en Roggeveen weervaren was, wanneer men hunne ondernemendheid beloond had in plaats van gestraft, er wel meerdere Hollandsche ontdekkingstochten gevolgd zouden zijn. Hollandsche zeevaarders zouden dan de groote uitkomsten verkregen hebben, welke later door Wallis, La Pérouse, Bougainville, Cook en andere buitenlandsche padvinders op den oceaan bereikt werden.

De dwaling dat Nieuw Guinea en Nieuw Holland één groot vastland uitmaakten, bleef tot op den tijd van James Cook voortbestaan. ondanks dat de Spanjaard Luis Vaez de Torres reeds in 1606 den doortocht tusschen beide landen gevonden had.

Aan Isaac Lemaire bleef de eer dat hij een groot doel had nagestreefd, en hij was er wel de man voor geweest het plan door te zetten, had zijn oude vijand, de O.-I. Compagnie, hem den voet niet dwars gezet. De schade op zijne onderneming werd hem sedert door de gerechtelijke uitspraak vergoed, maar wie vergoedde hem het verlies van zijn oudsten zoon?

Van den jongeren zoon, Daniël, die eveneens deze „bedorven voyagie" meemaakte, wordt geen verdere melding gemaakt. Een zijner dochters, Isabella, huwde met mr. Willem Simonsz. van Veen, hoofdofficier van Grootebroek, (bij Enkhuizen). Voorts behoorden tot dit talrijke geslacht een andere Isaac, zoon van Johannes Lemaire, als proponent in 1601 te Amsterdam beroepen, in 1642 aldaar gestorven; en Hendrik en Hans Lemaire, wonende in den Haag, aan wie in 1615 octrooi werd verleend voor het absorbeeren van steenkolenrook in de schoorsteenen.

Of Isaac Lemaire, die zoo kordaat den strijd volhield tegen het machtigste Nederlandsche handelslichaam van zijn tijd, die zijn geld, zijn krediet en zijne zonen waagde bij het opsporen van nieuwe handelswegen op de wereldzee, met dat al een goed vaderlander was ten opzichte van het land, waar hij geloofsvrijheid gezocht en gevonden had, mag betwijfeld worden door een ieder, die het oordeel leest door een zoo uitnemend geschiedkenner als Bakhuizen van den Brink over hem uitgebracht. Een oordeel, waarbij Busken Huet zich aansloot, toen hij aan dezen amsterdamschen handelsvorst en aan zijne geestverwanten uit de zuidelijke Nederlanden de regelen wijdde (in zijn *Land van Rembrand*).

„In sommige opzigten verschilden deze Vlamingen, de Usselincxen, de Lemaire's, de Moucheron's, weinig of niet van de Langrand Dumonceau's, de Philippart's, de Strousbergen en verdere financiers onzer eigene dagen. Evenals deze spoorwegkoningen zijn zij spekulanten

op groote schaal. Met hunne eigen kapitalen wagen zij, in stoute ondernemingen, die hunner medemenschen. Moucheron gaat bankroet; Usselincx wordt een bedelaar; Lemaire beroemt zich het hoofd boven water te zijn blijven houden ondanks een verlies van meer dan anderhalf millioen. Maar dit onderscheidt hen van hunne konfraters der 19de eeuw, dat zij hun handelsgenie dienstbaar maken aan een algemeen belang van hun land en hun tijd. Terwijl zij al hunne krachten inspannen om rijk te worden, helpen zij meteen in Europa de gewetensvrijheid aan eenige voorloopige burgerschapsregten.

„Een vermaard gebleven opstel van 1865 (dat van Bakhuizen v. d. Brink) heeft ons met het beeld van Isaac Lemaire zoo gemeenzaam gemaakt, dat wij de oogen slechts behoeven te sluiten om te wanen hem vóór ons te zien. Hem en zijn strijd tegen de bevoorregte O. I. Compagnie van 1602; de paragraaf zijner instruktie van 1615, waarin hij zijn zoon Jaques aanbeveelt het hof te maken aan de dochters van den gouverneur generaal Reynst; zijn opstuiven tegen Oldenbarnevelt; zijn onderhandelen met de gezanten van Hendrik IV; zijne geniale gedachte, onafhankelijk van de straat van Magellaan, zijn zoon het vinden eener andere, eener eigene zeestraat aan te bevelen; zijne twee en twintig kinderen; zijn karaktervol grafschrift in de dorpskerk te Egmond Binnen.

„Een treffend voorbeeld hoe destijds de Nederlandsche handelszaken in de staatszaken grepen, is de tegenstand dien Lemaire in 1609 te Parijs bij François van Aerssen vond, den ambassadeur der Staten Generaal. Alleen een diplomaat van Aerssen's kracht vermocht bij Lemaire den geldduivel te temmen die, door winzucht tot wraakzucht gedreven, zijn nieuw geloof en zijn nieuw vaderland aan den meest biedende verkoopen wilde. Het bleef bij de opwelling".

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

(**K. J. A. Ligtvoet**): Rapport betreffende een onderzoek naar in te voeren stoomvaartdiensten op rivieren in Midden-Sumatra. Met bijlagen. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. gr. 8°. Met kaarten.

(**K. J. A. Ligtvoet en E. van Zuylen**): Rapport betreffende terreinverkenningen en een spoorwegplan voor Midden-Sumatra (ingevolge besluit van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië dato 14 Juni 1907 No. 26) .Batavia, Landsdrukkerij. 1909. gr. 8°. Met platen, kaarten en tabellen.

Adviezen van den Hoofdinspecteur der spoorwegdiensten en van het stoomwezen, chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java en van den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken nopens het Rapport der spoorwegverkenning in Midden-Sumatra. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. gr. 8°.

J. van Roon: Een en ander over kaartprojecties door —, kapiteinbrigadechef bij den topographischen dienst. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. gr. 8°. Met platen.

Agama: Oud Balisch wetboek, op last van den Resident van Bali en Lombok in het hoog-Balisch vertaald door **Goesti Poetoe Djilantik** en **Ida Bagoes Oka.** Batavia, Landsdrukkerij. 1909. 8°. [Balineesche tekst, met Latijnsche karakters].

Adi-Agama: Oud Balisch wetboek op last (enz. als boven) in het hoog-Balisch vertaald door **Goesti Poetoe Djilantik** en **Ida Bagoes Oka.** Batavia, Landsdrukkerij. 1909. 8°. [Balineesche tekst met Latijnsche karakters].

J. Pitt: Gegevens betreffende Hevea Brasiliensis, ficus elastica en castilloa elastica. Samengesteld ten behoeve van het onderwijs aan de Landbouwschool te Buitenzorg. [Buitenzorg, 1909]. gr. 8°. [Departement van Landbouw].

Hj. Jensen: Onderzoekingen over tabak der Vorstenlanden. Verslag over het jaar 1908. Batavia, G. Kolff & Co. 1909. gr. 8°.

B. Coops: Erfpachtsuitgifte op Java. Voordracht aan de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie. Haag, (1909). 8°.

P. Vellema: Het Reglement op het Notarisambt in Ned. Oost-Indië, benevens het tarief van het honorarium toegelicht door — Notaris-Vendumeester te Bandoeng. Tweede, bijgewerkte druk. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1909. gr. 8°

Verslag omtrent den dienst der Postspaarbank in Nederlandsch-Indië over het jaar 1908 [door den directeur **H. Zaalberg**]. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. 4°.

H. F. Roll: Is reorganisatie van de school tot opleiding van Inlandsche artsen te Weltevreden nogmaals noodig? door —, O. I. ambtenaar met verlof, laatstelijk directeur dier school. Dordrecht, voorh. Morks & Geuze. 1909. gr. 8°.

Bibliothèque coloniale internationale. 9e Série. L'enseignement aux indigènes. Documents officiels précédés de notices historiques. Tome I. Indes orientales néerlandaises. — Suriname. — Alaska. — États-Unis. Iles Philippines, etc. Bruxelles, Institut Colonial International. 1909. 8°.

Bibliothèque coloniale internationale. Compte Rendu de la Session tenue à la Haye les 1er, 2 et 3 Juin 1909. Bruxelles, Institut Colonial International.

1909. 8°. [Bevat o. m. de volgende Rapports: Organisation de la lutte contre l'opium et l'alcool dans les diverses colonies par M. **C. Th. van Deventer.** — L'organisation du crédit aux indigènes au point de vue industriel et commercial, par M. le Dr. **A. H. Abendanon.** — De l'importance de l'Islamisme pour la colonisation européenne aux Indes orientales néerlandaises, par M. le Dr. **Snouk Hurgronje.**]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië. *Zevende volgr. Deel 9 (1909). Afl. 1 en 2.*

Geschiedkundige gegevens in 't gedicht Nāgarakrĕtāgama, door Prof. Dr. H. KERN. — Verordeningen aangaande de adat der Inlandsche Christenen op het eiland Halmahera (zooals die vastgesteld zijn door de Christen-hoofden en oudsten der districten Tobèlo, Galéla, Kau, Sidangoli en Loda), bewerkt en van aanteekeningen voorzien, door A. HUETING. — De Kamer der West-Indische Compagnie te Delft, door Dr. C. TE LINTUM. — Woordverwisseling bij besmettelijke ziekten onder de Tobèloreezen, door A. HUETING. — Mededeeling over het Kéblai der Rotineezen, door C. LEKKERKERKER. — Uit het volksleven van de bewoners der Humboldtsbaai, door F. J. F. VAN HASSELT. — Mededeelingen betreffende de Kwantan-districten. — Mededeelingen betreffende de Atjesche Onderhoorigheden. — De plaats en datum van geboorte van Dr. H. NEUBRONNER VAN DER TUUK, door G. P. ROUFFAER.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 37. Afl. 1 Juli 1909.*

In Memoriam [M. HERZ], door F. K. OVERDUIJN. — Theecultuur der Inlandsche bevolking in de residentie Preanger-regentschappen, door A. VELDERS. — Een en ander over grondverhuur door Inlanders aan suikerondernemingen, door v. R. — Verbetering van de positie der Europeesche en Inlandsche ambtenaren B. B. op Java en Madoera, door LACEULLE. — Hippologische verhandelingen (vervolg), door A. M. VERMAST.

Id. afl. 2. De Bantiks (een oude volksstam in de Minahassa), door J. E. JASPER. — Eenige aanteekeningen omtrent het grondbezit in de Preanger, door A. F. VELDERS. — Binnenlandsch Bestuur, Afdeeling IV, door C. J. HASSELMAN.

Bandera Wolanda. *1909. No. 36.*

Een noodzakelijke verbetering voor den Inlandschen landbouw in Ned.-Indië, door DJAMOELOEDIN BIN MOHAMAD RASID [Overgenomen uit het Koloniaal Weekblad]. — De Inlander vóór en na de stichting van het Alg. Nederl. verbond (slot), door wijlen J. E. TEHUPEIORY.

Eigen Haard. *35e jaarg. 1909 No. 34.*

Het bericht der blijde gebeurtenis te Kalossi (Celebes), door H. C. (met afb.). — Een maand aan boord van de „De Klerk", door Mr. WHITE (slot, met afb. o. a. van Papua-typen).

Id. No. 35. Feestvieringen op Curaçao ter eere van de geboorte van Prinses Juliana (met afb.). — Hoe op het W.-I. eiland St. Martin, naar aanleiding van de geboorte van de kroonprinses, feest gevierd werd, door JOH. SCHEUERMAN (met afb.).

Buiten. Geïllustreerd Weekblad. *3e jaarg. 1909. No. 34.*

Het Mohammedanisme op Java, door P. C. (met afb.).

De Gids. *73e jaarg. 1 September 1909.*

De Nederlandsch-Indische inboorlingen-politiek, door Prof. L. W. C. VAN DEN BERG.

Onze Eeuw. *9e jaarg. September 1909.*

Naar het Zuiderstrand van Besoeki, door C. M. VISSERING.

Weekblad voor Indië. *6e jaarg. 1909—10. No. 13.*

De a. s. haven van Semarang (met kaartje), door V. L. — Het jubileum van de Spaarbank der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Soerabaja (met afb.), door C. — De 3e veldbatterij bij de groote manoeuvres in Midden-Java (met afb.). — Tramweg-wee (met afb.). — Vreemde eend (Een kijkje op het leven op een suikeronderneming in den ouden tijd), (zie ook No. 14).

Id. No. 14. De veetentoonstelling te Sĕdati (met afb.), door W. DE KEIZER. — Toenggoe mati, door LÉO DAINK.

Id. No. 15. Java's oude grootheid (met afb.), door R. B. — In memoriam (E. G. Taylor), met afb. — J. B. van der Houven van Oordt (met portret), door P. B. — Javaansche kunstnijverheid, I (het batikwerk), met afb. door Mevr. T. ter Horst—de Boer.

Id. No. 16. In en onder de auto, door Jos. Suys. — Een man van beteekenis [H. J. Wigman] te Buitenzorg, door W. D. Koot (met foto's). — Javaansche kunstnijverheid, II (het Djokjasche leerwerk), met foto's, door T. ter Horst—de Boer. — Ontsporing te Tjebongan (met foto's), door G. D.

Id. No. 17. Hadji politiek en Islam-vrees, door Felix. — De „Compagnie française d'opérettes" te Batavia, door L. (met foto). — Een kijkje op Totok (met foto's) door V. S.

Het Koloniaal Weekblad. *9e jaarg. 1909. No. 34.*

Beteekenis van het Departement van Landbouw in Ned. Oost-Indië voor de ontwikkeling van onze Oost-Indische koloniën, van een algemeen economisch en van een cultuur-technisch standpunt beschouwd. Schema eener voordracht over dit onderwerp, door A. J. van Schermbeek (zie ook No. 35).

Id. No. 36. Een paar opmerkingen betreffende het nut van het kennen der Nederl. taal voor den Maleier, door „Een van de vele Maleiers".

De Amsterdammer. *29 Augustus 1909. No. 1679.*

Bibliotheken in Nederl. Oost-Indië, door G. V.

Id. No. 1682. Economische beteekenis van de suikercultuur en -industrie voor den Javaan, door H. N. ter Veen.

Jong Indië. Een Algemeen Weekblad. *2e jaarg. 1909—10. No. 4.*

Indië en de verkiezingen. — Java verdedigd door den Javaan? door Indicus. — Onze moedertaal in de Koloniën, door D. I. R. — Opium en alcohol (slot).

Id. No. 7. De postspaarbank, door Z.

Departement van Landbouw. Suriname. *Bulletin No. 18. Juli 1909.*

Proefzendingen met sinaasappelen en mandarijnen [uit Suriname], door Dr. C. J. J. van Hall.

Id. No. 19. Visschen als muskietenverdelgers, door D. G. J. Bolten, (met plaat).

De Indische Mercuur. *32e jaarg. 1909. No. 33.*

De rietsuikerindustrie in de verschillende landen van productie II; Cuba, door H. C. Prinsen Geerligs (zie ook No. 34). — Opmerkingen naar aanleiding van het artikel van den heer C. A. over de centralisatie van suikerfabrieken in *De Indische Mercuur* van 10 Aug. 1909, door D. C. van Eibergen Santhagens Jr. — De Ned. Indische afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1910. — Aanwijzingen ten dienste van hen, die telegraafcoden wenschen te onderwerpen aan het onderzoek door de Internationale Telegraafunie.

Id. No. 34. De krullotenziekte der cacaoboomen in Suriname, haar oorzaak en haar bestrijding, door Dr. H. M. Quanjer. — Preanger Kinabond. — Een wijziging van het octrooi en de statuten der Javasche Bank. — Invoer op en uitvoer van Java in 1909. — Instelling van een Kamer van Koophandel en Fabrieken in Suriname.

Id. No. 35. Cane sugar and its manufacture (by H. C. Prinsen Geerligs), door J. Sibinga Mulder. — Bestrijdingsmiddelen tegen Helopeltis in theetuinen, door Dr. H. M. Quanjer. — Vereeniging van rubberplanters in Bandjar. — Manihot Dichotoma, een nieuwe rubber-boom. — De stijging der caoutchoucprijzen.

Id. No. 36. De coprah- en rubberkultuur in de Gefedereerde Staten van Malakka. — Over de proef met Ceara-rubber. — Solosche Landhuurders-vereeniging. — De verlichting van den Java Exprestrein door acetongas. — Toestand van de theemarkt te Londen.

Id. No. 37. Fabrikatie van witte suiker als kleinbedrijf in Britsch-Indië, door H. C. Prinsen Geerligs. — Voor de theeplant schadelijke mijten, door Dr. H. M. Quanjer. — Moet met een technisch beheer van onze wildhoutbosschen in de Buitenbezittingen nog langer worden gewacht? door Dr. H. J. Kerbert. — Het toppen van Hevea's in verband met Djamoer-oepas, door Th. A. de Neve. — Mededeelingen van het Deli-Proefstation te Medan (Referaat), door P. Hondius Jz. — Bericht omtrent de Gouv. kina-onderneming van het 2e kwartaal 1909. — Invoer op en uitvoer van Java in 1909. — Irrigatieafdeelingen op Java.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 19. Juli 1909.*.

Het beheer van het boschwezen in Ned.-Indië, door P. Geesink. — Veredeling van het Java-hoen, door V. W. v. G. — Iets over de „djeroek"-cultuur op Java, door L. Th. M. — De ijsmachine van Audiffren-Singrün. — Wenken voor meteorologische waarnemers in Ned.-Indië (slot), door P. Joh. Smits. — Ziekten in den katoenboom. — Zwammen en hunne bijzondere eigenschappen. — Eigenschappen van planten. — Zuivere melk, boter en kaas. — Productenmarkt en wisselkoersen over Juni 1909.

Id. Aug. 1909. Vermeerdering van de stikstof in den bouwgrond, door V. W. v. G. — Hybridisatie en selectie, door E. Brandts Buys, — Slotbijdrage over de sikkel en de ani-ani in hun onderlinge verhouding. De tadjak, door O. P. Hondius. — De tabakscultuur op Sumatra. — De moederplant van de ylang-ylang-olie Het bereiden der olie. — De rol, welke de verbrandingen vervullen bij het zwart worden der caoutchouc. — Ontginning van een theeplantage. — De cultuur van Anatto. — Gebruik van mest bij de koffiekultuur. — Productenmarkt en wisselkoersen over Juli 1909.

Mededeelingen van het Proefstation voor Thee. *No. IV. 1909.*

Invloed van het drogen op de kwaliteit der thee, door H. L. Welter, [Departement van Landbouw.]

Teysmannia. *24e jaarg. 1909. Afl. 8.*

Het veertig-jarig ambtsjubileum van den heer H. J. Wigman, door Treub. — Nieuwe en minder bekende koffiesoorten, door Dr. P. J. S. Cramer (vervolg). — Over den grond van Java, door Dr. E. C. Jul. Mohr. — Looistoffen in Ned.-Indië, door Dr. J. Dekker. — Tuinaanleg hier en elders (met plaat), door H.J. Wigman. — Kiemkracht van groote en kleine Hevea-zaden, door W. van Helten — Over de verdamping van een grond- en van een wateroppervlak, door Dr. E. C. Jul. Mohr.

Cultura. *21e jaarg. No. 252—253. Aug.—Sept. 1909.*

De getah-pertja-onderneming Tjipetir, doar E. Tobi. — Ziekten der caoutchoucplanten op Java, door Q.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *2e jaargang No. 1. Juni 1909.*

Groeiplaatsboniteering voor den djati door A. F. Wehlburg. — De publicaties betreffende het boschwezen in de Philippijnen van het jaar 1908, door H. J. Kerbert. — Nogmaals zuivering van natuurdjatibosschen, door A. J. van Deventer. — Nota aangaande de wildhoutcultuur in het boschdistrict Kedoe-Jogjakarta, door Altona. — Het een en ander nopens de bestrijding van alang-alang op wegen en in culturen, door K. Soeters. — Is de djati grondbederfster? door H. J. Kerbert. — Het ondergeschikt personeel bij de boschinrichting, door Van Deventer. — Over den verkoop van door het gouvernement geoogste kaoetsoek, door J. S. van Braam. — Een onvoldoende omschrijving van het begrip uitdunnen van djatiplantsoenen, door A. te Wechel.

Cultuurgids. *11e jaarg. 1909. Tweede gedeelte. Afl. 6.*

Een gal op de bladstelen en de bladnerven van de Dadap door een vliegje gevormd, door Dr. W. Docters van Leeuwen (met afb.) — Bijdrage tot de kennis der tabaksfermentalie, door M. Betting.

Id. Eerste gedeelte. Afl. 12. Opstellen van Java-thee, door Dr. J. Bosscha (vervolg).

De Militaire Spectator. *78e jaarg. 1909. No. 8.*

Het onderricht in de Westersche en Oostersche talen aan onze drie Inrichtingen voor Militair onderwijs, door B.

Indisch Militair Tijdschr. *40e jaarg. 1909. No. 8.*

De aanvulling en het voltallig houden van het Europeesche element in ons Koloniaal leger, door K. — De verovering der Allah-stellingen, door E. v. B. — Eenige beschouwingen over de strategie der Duitschers in hun oorlog tegen de Herero's door H. Kerremans. — Losse schetsen uit het leven te velde (vervolg), door Verschuir. — Pionier- of Genieofficieren, door Grader. — Krijgsgeschiedenis. Enkele patrouilles in Padir, Alaslanden en Celebes, door. B. G. C. — Over het gebruik van honden bij het leger, door W. A. Penard. — Enz.

Geneeskundig Tijdschr. voor Ned.-Indië. *Deel 49 (1909). Afl. 4.*
Achttiende jaarverslag van de Landskoepokinrichting en veertiende jaarverslag van het Instituut Pasteur te Weltevreden over 1908, door Dr. A. H. Nijland. — Eerste vijfjarig verslag over de polikliniek en kliniek te Ngawi, door P. Wijn. — Kritiek op het Rapport der Commissie tot voorbereiding eener reorganisatie van den Burg. Geneesk. Dienst. Verloskundige praktijk in de desa, door Dr. F. S. Stibbe. — Twee gevallen van epidemische cerebrospinaalmeningitis, door Dr. N. F. Lim. — Een merkwaardige genezing, door J. Scheltema. — Bacillaire dysenterie te Semarang, door Dr. N. F. Lim. — Over opsinen en bacteriotropinen, door Dr. J. de Haan. — Antilyssaserum, door W. A. Borger. — Invoer in Deli van bacillaire dysenterie afkomstig van Java, door Dr. J. J. van Loghem en Dr. W. Schüffner.

Tijdschrift voor Inlandsche geneeskundigen. *17e jaarg. 1909. No. 1 en 2.*
De beteekenis der darmbacteriën voor de voeding, door Dr. J. de Haan. — De besnijdenis, door Soemodirdjo. Inl. arts. — Alcohol en febris-puerperalis, door Samir. — Febris-puerperalis, door Dr. G. van Dorssen. — Iets over het zonlicht en den invloed daarvan op oedemen, door Samir. — Over de aetologie van de dysenterie.

Marineblad. *24e jaarg. 1909—1910. Afl. 3.*
Uitbreiding van bassinruimte bij het Marine-Etablissement te Soerabaja, door **.

De Katholieke Missiën. *34e jaarg. Afl. 10. Aug. 1909.*
Mode en mode-artikelen der Bahaus (Oost-Borneo) [een Dajakstam langs de Mahakam], door Pr. Camillus.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *15e jaarg. 1909. Afl. 4.*
Uit den aanvang der Karo-Batak Zending. Aanteekeningen van den goeroe N. Ponto (met afb.)

De Rijnsche Zending. *September 1909.*
Iets over muziekinstrumenten en muziek bij de Bataks (vervolg), door J. H. Meerwaldt. — Een en ander uit onze Oost. — Moord op zendeling Lett, door V,

Mededeelingen vanwege het Ned. Zendelinggenootschap. *Deel 53 (1909). 3e stuk.*
Het tĕra-tĕra der Karo-Bataks, door J. H. Neumann. — Berichten aangaande den voortgang der Evangelisatie, gedurende het jaar 1908 (Menado, door J. A. Th. Krol. — Tomohon, door J. Louwerier. — Langowan, door M. Brouwer— Tondano, door H. L. Langevoort. — Maumby, door J. ten Hove. — Taratara, door J. G. de Haan). — De tegenwoordige stand der Karo-Batakzending, door J. H. Neumann. — Onze roeping tegenover Indië, door B. Klein Wassink.

Berichten uit de Zendingswereld. *15 September 1909.*
Een en ander van den zendingsarbeid in Si Baloengoen, Sumatra's Oostkust.

Revue Écoromique Internationale. *Juillet 1909.*
La main-d'oeuvre dans la Colonie de Surinam, par D. van Blom.

Revue du Monde Musulman. *Vol. 8. 1909. No. VI.*
Quelques groupes islamiques dans les possessions extérieures des Indes Néerlandaises, par A. Cabaton.

Anthropos. Intern. Zeitschr. für Völker- und Sprachenkunde. *Bd. IV, 1909. Heft 5–6.*
Sagen und Fabeln aus Ost- und Zentralsumatra, von Max Moszkowski.

The Philippine Agricultural Review. *Vol. II. 1909. No. 5.*
The agricultural Exhibition at Medan, Sumatra (Extracts from the report of Mr. W. Fox, in Agricultural Bulletin of the Straits Settlements and Fed. Malay States, Vol. VII, 1908.)

Den Haag, 23 Sept. 1909. W. C. Muller.

Indië weerbaar

DOOR

BOEKA.

Na den Russisch-Japanschen oorlog overwogen de Franschen middelen, om hunne koloniën in Achter-Indië in staat te stellen, zich te verdedigen tegen eenen buitenlandschen vijand, wanneer het Moederland niet kon helpen. Daartoe werden aanbevolen petroleummotor-torpedobooten, die weinig kosten, eene zeer kleine bemanning vereischen, en waarvan de Engelsche vloot er reeds eenigen bezit. Dit kon echter alleen eene landing beletten of bemoeilijken, zoodat eene andere tegenweer noodig was, indien de vijand van de landzijde binnenviel of toch aan wal wist te komen. Hierom werd het plan opgevat, de Inlandsche bevolking weerbaar te maken, doch de wijze waarop dit geschieden zou, was met name voor Java totaal ongeschikt, en toch zou het hoogst gewenscht zijn, de bevolking van Indië weerbaar te maken, want een krachtige inval zal door onze troepen zonder flinke hulp van de Inlandsche bevolking wel niet kunnen worden afgeslagen.

In de Juni-aflevering bracht de Oud-Luit.-Kolonel O.-I. L. F. C. Hering de aangelegenheid van eene weermacht uit Java's bevolking te berde, doch beschouwde de kwestie te veel van een militair standpunt [1]), en wil de regeling aan het doel beantwoorden, dan is het de hoofdzaak, dat deze aanpast aan de bestaande toestanden en bij de bevolking in den smaak valt, want, als de nood aan den man komt, zal de houding der Inlanders de waarde van den maatregel bepalen. Wanneer de bevolking dan geen genoegen neemt met de regeling, waarbij zij zich in vredestijd neerlegde, heeft men gesteund op iets, hetgeen

---

[1]) A. de Pouvourville, oud-commandant van het Inlandsche volksleger in Fransch-Achter-Indië, schrijft:

Mais, répétons — le bien hautement, ces petits soldats sont à l'occasion des héros et seront toujours d'excellents défenseurs du pays à cette seule condition, qui semble paradoxale à une oreille européenne, *c'est qu'ils ne soient jamais des militaires.* (Cursiveering van het oorspronkelijke artikel). *La Nouvelle Revue* 1er Juin 1909, blz. 319.

waardeloos blijkt te zijn, welke misrekening ernstige gevolgen na zich kan slepen.

Het is nu eenmaal een feit, dat de Oosterling afkeerig is van het militaire beroep, en oorlogvoeren een ruw bedrijf vindt. Het is niet gewenscht, deze opvatting te wijzigen, waarom het allerminst te betreuren zou zijn, indien de instelling van Inlandsche officieren weder spoedig met ruime schadeloosstelling aan de enkele Inlanders welke hiervoor worden opgeleid, verdween. Voor den Nederlander in krijgsdienst mag aangenomen worden, dat de eer en het belang van het vaderland zijne voornaamste drijfveeren vormen, en in het algemeen kan gelden voor den Europeaan, dat hij meent te strijden voor de verbreiding der beschaving. Bij den Inlander vervalt het eerste, terwijl over de zegeningen der Westersche beschaving hij wel eene andere meening zal zijn toegedaan dan de Westerling. Natuurlijk zullen de Inlandsche volken, welke van het Oostersche type geestelijk afwijken, andere opvattingen hebben, evenals sommige enkelingen of onbeschaafde, ruwe stammen, en ook de Westersch opgeleide Inlander zal dikwijls Westersche ideën hebben overgenomen, soms in zulke mate, dat hij niet meer beschouwd kan worden als Oosterling, doch daarom nog niet als Westerling.

Niet door een aantrekkelijk maken voor den Inlander van het militaire beroep, en evenmin door eene organisatie in den geest als voorgesteld door den heer Hering, zal voldoende partij te trekken zijn van de Inlandsche bevolking voor de verdediging van Indië tegen een aanval van buiten, maar door een weerbaar maken van haar, waar hare betrouwbaarheid zulks toelaat, ter verdediging van eigen bodem.

Dit zou moeten geschieden door het vormen eener weermacht geheel los van het leger, en waarvan de deelnemers in vredestijd hunne gewone bezigheden verrichten, slechts wanneer zulks noodig is, zich vereenigend tot benden, gereed een guerilla-krijg te voeren. De grootte dezer weermacht kan nader bepaald worden, waarbij echter bedacht moet, dat een krachtig verzet eene zekere sterkte daarvan vereischt.

Het verdient geene aanbeveling den maatregel tot Java te beperken, want wel is dit voor ons het voornaamste deel van Indië, maar het in bezit nemen door den aanvaller van een belangrijk gedeelte der Buitenbezittingen zou een ernstig verlies wezen, en het vooruitzicht van zulk eene ramp kan tot eene zeer verderfelijke houding leiden in onze politiek, zoowel naar binnen als naar buiten. Is daarentegen gezorgd voor een bemoeilijken van elke landing op punten waar zulks wenschelijk geacht moet worden, dus niet alleen op Java, door torpedobooten, onderzeesche booten, mijnen, enz., en kan de aanvaller, na desniettegenstaand aan land gekomen te zijn, nog verzekerd wezen van ernstig verzet door de Inlandsche bevolking, dan zal men zich wel

tweemaal bedenken alvorens Indië aan te vallen, en ons optreden tegenover rijken die in onze binnenlandsche aangelegenheden invloed zoeken uit te oefenen, zal krachtig en waardig kunnen zijn, hoofdvereischten voor eene koloniale regeering.

Kan het laatste slaan op landen als China, het eerste heeft meer betrekking op sterkere mogendheden o. a. op Japan, dat in Korea ondervindt hoeveel moeite het kan geven wanneer de bevolking zich verzet, eene ervaring, welke het trouwens reeds opdeed op Formosa, want al werd daarvan weinig bekend, in het binnenland hebben de bewoners de Japansche troepen verscheidene jaren de handen vol gegeven, en misschien is thans nog niet alle weerstand gebroken. Het valt licht te begrijpen, dat de Japanners voor veel grootere moeilijkheden te staan zouden zijn gekomen, ware de bevolking reeds in vredestijd geheel voorbereid tot een dergelijken krijg. Ook het Indische klimaat zal ons eene machtige hulp blijken, want wel wordt dikwijls beweerd, dat de Japanners hiervan weinig hinder zouden ondervinden, maar al zullen deze daartegen heel wat beter bestand blijken dan ongeacclimatiseerde Europeesche troepen, toch zal het groote verschil in klimaat tusschen Japan en Indië niet zonder uitwerking blijven. Goed voorbereid belooft het verzet der Inlandsche bevolking in Indië moeilijk te overwinnen te zijn, want nimmer gaf zij grond om eene andere veronderstelling te wettigen, wanneer het gold eigen bodem te verdedigen tegen een indringer die zij niet wenschte.

Er zijn deelen waar de Inlanders dermate aan ons gezag gehecht zijn, dat zij den aanvaller te lijf zouden gaan, doch niet georganiseerd en geheel onvoldoende bewapend, terwijl wij waarschijnlijk slechts weinig hulp zouden kunnen bieden, zou dit uitloopen op een vruchteloos bloedvergieten en veel meerdere noodelooze ellende, waar, bij een tijdig weerbaar maken der bevolking, geheel andere resultaten verwacht kunnen worden. Ook waar niet op zulk eene aanhankelijkheid te rekenen valt, zal een weerbaar maken der Inlanders gelijke uitkomsten opleveren, indien zij slechts overtuigd zijn dat ons gezag te verkiezen is boven dat van den aanvaller *op het oogenblik waarop hunne hulp van noode geacht wordt*, terwijl geweren en ammunitie eerst uitgereikt worden als een aanval vaststaat, of reeds bij een dreigen daarvan, al naar *dan* de gevoelens der bevolking zullen zijn. Hoe deze thans zijn, doet er minder toe waar nog geene vuurwapens verstrekt worden, en het slechts eene organisatie betreft, welke dan ook bijna overal in te voeren is, doch de waarde hangt geheel af van de stemming der bevolking wanneer de nood aan den man komt, dus niet daarvan of ze vóórdien gunstig was, terwijl gewaarschuwd moet tegen den schijn, die in deze aangelegenheid de werkelijkheid zoo gemakkelijk verborgen houdt.

Wij kunnen Indië niet zóó sterk maken dat het gevreesd wordt,

maar wel kunnen wij ervoor zorgen dat het wordt gelijk een wespennest waarin men niet waagt de hand te steken, en nalatigheid hierin zou neerkomen op een schromelijk verzaken onzer plicht, zoowel tegenover voorouders als tegenover nageslacht.

De volgende regeling werd voor Java ontworpen, voor andere deelen van Indië zal ze soms eenigszins gewijzigd dienen te worden, want ze moet de bevolking naar den zin zijn, wil ze waarde hebben.

Het deelnemen aan deze weermacht moet natuurlijk geheel vrijwillig zijn, wel zal eenige dwang in vredestijd de zaak vergemakkelijken, doch later in tijd van nood zou dit zich duchtig wreken.

Een zeker aantal der manschappen uit dessa of kampong worden vereenigd tot eene kleine groep, gesteld onder de bevelen van een der hunnen, die echter niet aangewezen wordt vanwege het Gouvernement, want slechts onder bevelvoerders die op hunne volle sympathie mogen rekenen, kan een krachtig gevoerde guerilla door de weermacht verwacht worden, maar evenmin moet de keuze daarvan geheel aan hen worden overgelaten. Een middenweg dient te worden ingeslagen, waardoor de groote nadeelen van ieder dezer twee òf verdwijnen òf sterk verminderen, eene wijze, die men ook bij de benoeming van loerahs reeds lang had moeten toepassen, want de tegenwoordig gevolgde weg heeft ernstige bezwaren, die meermalen werden uiteengezet, zoodat zij bekend verondersteld mogen worden, terwijl louter keuze door het Gouvernement van den persoon, die de schakel moet vormen tusschen bestuur en bevolking gelukkig niet plaats vindt. Men late iedere groep der manschappen eenige candidaten kiezen, waaruit aangewezen wordt de bevelhebber onder wiens onmiddellijke leiding zij een indringer zullen moeten bestrijden geheel uit vrijen wil, zonder eenigen dwang vanwege het Gouvernement. Dit laatste kan echter uit deze candidaten nemen dengene, die het geschiktste is, en hoewel het de voorkeur verdient, dat het Gouvernement benoemt den persoon die het grootste aantal stemmen op zich uitgebracht zag, kan het ook een der andere candidaten benoemen, waardoor de manschappen toch aan hun hoofd krijgen iemand dien zij wenschten.

Op gelijke wijze heeft de benoeming plaats van de hoogere bevelhebbers, doch met dit onderscheid, dat de manschappen hierbij niet gehoord worden, en de aanwijzing der candidaten slechts geschiedt door de onmiddellijk onder hen staanden, dus zij die het meeste met hen te maken hebben, zoodat de keuze voor het candidaatschap van den bevelhebber die over de boven besproken dessabevelhebbers gesteld wordt, en alle korpsen uit het onderdistrict onder zijne bevelen krijgt, door de dessabevelhebbers van dat onderdistrict plaats heeft. Evenzoo geschiedt die voor het candidaatschap van den distriktbevelhebber door de betreffende onderdistriktbevelhebbers, en die voor dat van den regentschapbevelhebber door de distriktbevelhebbers van het regent-

schap, terwijl hoogere bevelhebbers wel overbodig zullen wezen voor den guerilla-krijg met zijn sterk gedecentraliseerd karakter.

Men vermijde aan deze bevelvoerders benamingen te geven eenigszins gelijkluidend met die bij het leger gebruikt, en spreke niet van volksleger, maar van weermacht en weerbaar maken, waardoor de zaak gewild kan worden bij de groote massa, die meer op klanken afgaat dan op een haar moeilijk duidelijk te maken verschil tusschen een volksleger en een gewoon leger.

Geweren moeten er alleen zóóveel uitgereikt worden, als volstrekt noodzakelijk is voor oefening, zoodat slechts een gering aantal vuurwapens onder de bevolking komt. De overigen behooren echter in voorraad te zijn onder hoede van de militaire macht, en niet te ver verwijderd van de streek waarvoor zij bestemd zijn. De dessabevelhebbers moeten een geweer hebben, ten einde de behandeling aan hunne manschappen te leeren. De schietoefeningen worden gehouden waar de assistent-wedono zetelt, onder leiding van den onderdistriktbevelhebber, en met de geweren die de dessabevelhebbers medebrengen, want wel mogen er niet te veel deelnemers bij eene schietoefening zijn, maar eenige dessabevelhebbers, die het hun verstrekte geweer medebrengen, met hunne manschappen kunnen haar stellig medemaken.

Voor de schietoefeningen worde ammunitie verstrekt, zich uitsluitend leenend voor dit doel, in den geest als gebruikt in Engeland bij het schijfschieten der territorials, waardoor het aanleggen van schietbanen gemakkelijk gaat, en er weinig gevaar in schuilt, wanneer kwaadwilligen zulke ammunitie in bezit krijgen. Voldoende oorlogsammunitie dient echter in voorraad te wezen.

Behalve het vuurwapen moet tot de bewapening behooren een blank wapen, want hoewel het gebruik daarvan tegenover den vijand slechts bij hooge uitzondering zal voorkomen, zijn er gevallen denkbaar waarin het bezit van een slag- of steekwapen noodzakelijk is, en evenzeer valt gemakkelijk de onmisbaarheid te begrijpen van een soort kapmes voor den Inlander die een guerilla-krijg voert. Voor dit laatste gebruik, dat de hoofdzaak is, mag het wapen niet te groot of onhandelbaar zijn, terwijl het toch zóó gemaakt moet, dat er ook mede gestoken kan worden. Of dit wapen dadelijk wordt uitgereikt of voorradig gehouden, kan later beslist worden.

De kosten van het personeel dezer weermacht zullen gering zijn, want de manschappen en dessabevelhebbers behoeven slechts eene zeer kleine vergoeding, mits men hun metalen knoopen geve met een gekroonde W of iets anders wat in de oogen van den Inlander het pronken met deze knoopen aanlokkelijk maakt. De onderdistriktbevelhebbers, die bijna dagelijks schietoefeningen leiden, opdat de manschappen allen en niet te zelden in het schieten geoefend worden, zullen eene goede bezoldiging moeten hebben, doch distrikt- en regent-

schapbevelhebbers, van wie veel minder werk gevorderd wordt, en in hoofdzaak zich tot controleeren zullen bepalen, hebben het gemakkelijker, maar een onderdistriktbevelhebber dient dan ook geplaatst te worden, overal waar geen assistent-wedono zijnde, diens functies door een wedono of ander ambtenaar worden uitgeoefend.

De bewapening zal daarentegen groote uitgaven vorderen, waarom de aanschaffing slechts geleidelijk zal kunnen plaats vinden. Evenwel kan de organisatie der weermacht in meer streken worden ingevoerd dan waarvoor wapens in voorraad zijn, want op het oogenblik dat bewapening noodig is, bestaat groote mogelijkheid, dat de betrouwbaarheid der bevolking van eene enkele landstreek, hoewel vroeger voldoende, van dien aard is, dat het onraadzaam geacht moet worden, wapens aan haar uit te reiken.

Het is ondoenlijk de betrouwbaarheid van eene bevolking van te voren te bepalen, want er kunnen plotseling grieven ontstaan, soms geheel buiten schuld van Bestuur of Gouvernement, en ook maakt het een groot verschil wie de aanvaller is. Zoo zal de stemming der Javanen tegenover de indringers geheel anders wezen, wanneer dit Turken of wanneer dit Chineezen zijn.

Kan dus thans hoegenaamd niet vastgesteld worden, hoe de betrouwbaarheid der Inlandsche bevolking op zeker tijdstip ergens zal wezen, wèl moet het Gouvernement er naar streven, deze voldoende te doen zijn, zoowel door een beleidvol bestuur, als door het vestigen van een ongunstig oordeel over het gezag bij de groote meerderheid van haar te voorkomen. Om dit laatste te bereiken, is het niet voldoende de belangen der Inlanders ernstig te behartigen, maar bovenal, hun zulks te doen beseffen, waartoe misschien aan de regentschapbevelhebbers opgedragen kan worden, de weermacht in dien zin te overtuigen. Overdrijving hierbij van de goede zijde van ons gezag zou leiden tot het tegenovergestelde van hetgeen waarnaar getracht werd, en wel zullen deze bevelvoerders, die door hunne onderhebbenden gekozen worden, het vertrouwen van hen hebben, maar verandering van deze gevoelens zou de waarde der weermacht op losse schroeven zetten, terwijl het aangenaam stemmen van Europeanen voor de bevelhebbers eene reden zou kunnen zijn, hierin te vervallen. Zooals boven reeds gezegd, is het in geen geval noodig dat de bevolking aan het gezag gehecht zij, doch voldoende, wanneer door haar de voorkeur gegeven wordt aan dat van ons boven een mogelijk ander, waarbij de weerzin van den Inlander tegen elke verandering eenen belangrijken factor zal vormen.

Is het totaal onmogelijk vooraf vast te stellen, hoe later de stemming eener bevolking zal wezen, terwijl nog het feit wie de aanvaller is, daarbij van groot gewicht moet geacht worden, ook het bepalen op zeker oogenblik van de alsdan heerschende gevoelens van haar zal

moeilijk vallen. Een vragen daarnaar bij Inlanders die het kunnen weten, zal weinig betrouwbaars opleveren, want zelfs de Inlander welke het niet aan vrijmoedigheid ontbreekt, zal den Europeaan niet gemakkelijk eene voor het Gouvernement hoogst onaangename inlichting verstrekken, en ook kan het voorkomen, dat de Inlander eene gunstigen indruk wil geven van de aanhankelijkheid der menigte, omdat hij wenschte dat hare opvatting zoo ware. Van opzettelijke misleiding wordt niet gerept, .hoewel ook daar zeer veel kans op bestaat. Het uitzenden van Inlanders, om zoodoende achter de waarheid te komen, heeft dezelfde bezwaren, waarbij misschien nog komt het niet recht vertrouwen van hen door het gros der bevolking, welke dan zal pogen, hen om den tuin te leiden.

Ook de Inlandsche pers geeft geene aanwijzing waarnaar het Gouvernement zich kan richten, zoomin in deze zaak als in andere aangelegenheden, want vallen uit de pers in het Moederland de heerschende begrippen der bevolking op te maken, uit de Inlandsche pers valt slechts de meening gewaar te worden van een klein percentage der bevolking, zoodat de overgroote meerderheid van haar wel van geheel tegenovergesteld gevoelen kan zijn.

Hirado en Desjima

DOOR

J. HABBEMA.

HIRADO.

Het was onlangs (20 September 1909) 300 jaar geleden, dat de Hollanders in Japan tot den handel werden toegelaten en te Hirado een factorij werd gesticht en gesteld onder directie van den Opperkoopman Jacques Specx.

Dat geeft ons aanleiding in het kort in herinnering te brengen, de belangwekkende geschiedenis van onze betrekkingen met Japan, vóór het tijdstip waarop dat land voor alle natiën werd opengesteld.

Het feit dat wij den alleenhandel op Japan gedurende meer dan 2 eeuwen wisten te behouden en gedurende al dien tijd op vriendschappelijken voet te blijven met den trotschen, achterdochtigen Japanner, getuigt van zooveel beleid en zooveel taaie onverzettelijkheid, dat wij ons over de geschiedenis der Hollanders in Japan zeker niet behoeven te schamen, al zijn er dan ook in die geschiedenis détails, die ons, menschen van den tegenwoordigen tijd, tegen de borst stuiten.

Men dient echter bij de beoordeeling van de nederige onderdanigheid, waarvan de Hollanders in hunne betrekkingen met de Japanners blijk gaven, twee zaken wel in het oog te houden. In de eerste plaats, dat de factorij feitelijk was een *filiaal* van het groote *handelshuis* de O. I. C. en dat de *employés* te Hirado en Desjima, hunne Japansche afnemers en klanten hadden te believen en hunne principalen te Batavia en Amsterdam te gehoorzamen, op straffe van met verlies van ambt en kwaliteit aan den dijk te worden gezet. En in de tweede plaats, dat wij, vreemdelingen, in Japan toegelaten, ons hadden te schikken naar de zeden en gewoonten van het land.

De bekende H. Doeff zegt in zijne „Herinneringen uit Japan", terecht: „De pligtplegingen, die wij omtrent de Japanneezen in acht nemen, zijn dezelfde, die zij zich onderling betoonen; van ons worden omtrent hunne Grooten geene meerdere bewijzen van eerbied gevergd, dan van de Japanneezen zelve. De gebruiken van hun land zijn nu eenmaal

zoo en in welk een oord der wereld men kome, zoo moet men zich met de aldaar heerschende gebruiken en plegtigheden vereenigen of er van daan blijven. Immers men kan niet vergen, dat eene Natie bij welke men komt om derzelver vriendschap te zoeken, zich met de gewoonten der *bezoekers* zou moeten vereenigen. Er is dus naar mijn gevoel niets stuitends in gelegen, dat men die gebruiken en pligtplegingen volgt, zoodra men maar niet tot meerdere blijken van onderdanigheid, dan de leden van zulk een volk elkander betoonen, verpligt wordt".

Toen de eerste Hollanders in Japan kwamen (1600) waren de Portugeezen daar reeds een halve eeuw gevestigd.

De ontdekking van Japan (door Europeanen, want aan de Chineezen was het reeds lang te voren bekend) wordt toegeschreven aan drie Portugeezen, die in 1542 met een Chineesche jonk door een storm naar Japan afdreven en landden op Tanégasjima, een eilandje ten Z. van Kioesioe, waar zij vriendelijk werden ontvangen. Volgens een andere lezing zouden reeds in het vorige jaar eenige Portugeezen eveneens door een storm zijn afgedreven en geland te Jingoesji-oera, in de provincie Boengo en zou de bekende F. Mendez Pinto een dier Portugeezen zijn geweest.

Aanvankelijk waren de daardoor ontstane handelsbetrekkingen tusschen Japan en Macao, waar de Portugeezen toen reeds gevestigd waren, van weinig beteekenis, maar na verloop van eenige jaren ontwikkelde zich een voor de Portugeezen zeer winstgevende handel.

Het aanknoopen van handelsbetrekkingen ging gepaard met prediking van het Evangelie, vooral door den beroemden Jezuïtenpater Franciscus Xaverius, die in 1549 in Japan kwam en dadelijk met grooten ijver het bekeeringswerk ter hand nam. Het succes door hem en zijn helpers en opvolgers behaald, was buitengewoon. In 1581 werd het aantal Christenen op 150000 geschat, en dat nam nog steeds toe, zoodat omstreeks 1605 het aantal tot het Christendom bekeerde Japanners $1^3/_4$ millioen zou hebben bedragen. Daaronder bevonden zich ettelijke vorsten en grooten, waarvan zelfs eenigen zich naar Rome begaven om hulde te bewijzen aan den Paus, als hoofd van den godsdienst dien zij beleden (1585 en 1614); de meeste proselieten waren echter armen en behoeftigen.

Alvorens verder te gaan, moeten wij in herinnering brengen, dat Japan toen reeds een keizerrijk was en dat de Mikado (Tennô of Tenshi) onbeperkt heerschte. In de 16e eeuw was echter het centrale keizerlijk gezag van weinig beteekenis, omdat de Daimios, die de onderdeelen van het rijk bestuurden en die men met de leenmannen uit de middeleeuwen kan vergelijken, zich weinig om dat gezag bekommerden en er zich

dikwijls tegen verzetten. Aan de eeuwenlange burgeroorlogen, die daarvan het gevolg waren, kwam eerst een einde toen Noboenaga (1573) en na hem Hidéjosji (1585) en Iéjasoe (1600) zich achtereenvolgens van het centrale gezag meester maakten en rust en orde in het rijk herstelden.

Vooral de laatstgenoemde, in 1602 door den Mikado tot Sjogoen aangesteld, heeft een zeer belangrijke rol vervuld in de Japansche geschiedenis, als bekwaam krijgsoverste, hersteller van het centrale gezag en eminent staatsman en wetgever.

Sjogoen, aanvankelijk niets dan een titel door den Mikado aan generaals verleend, werd later de titel van den eersten ambtenaar van den Keizer. De beroemdste en de voor de geschiedenis der Hollanders in Japan belangrijkste Sjogoen, was de bovengenoemde Iéjasoe ook wel Jejas, Daifoe Sama, Ongosjiosama en Gongen genoemd, uit de familie Tokoegawa, waarin de sjogoenale waardigheid tot 1868 erfelijk bleef. Hoewel de macht van den Mikado onder Iéjasoe en zijne opvolgers niets beteekende en het eigenlijke gezag bij den Sjogoen berustte, bleef de Mikado toch altijd het wettig hoofd van den Staat in wiens naam de Sjogoen, bijgestaan door een rijksraad (Rojoe) van 4 of 5 leden, het bestuur voerde, terwijl voor elken nieuwen titularis de volmacht door den keizer te Miako werd vernieuwd.

De bevolking van Japan wordt voor 1605 op 17½ millioen zielen geschat. Er bestonden vier kasten, nl. de adel (Samoerai of Boesji) de landbouwers (boeren), de handwerkslieden en de kooplieden. Het verschil en de afscheiding tusschen de verschillende kasten waren echter naar het schijnt lang niet zoo groot en zoo scherp als bij de Hindoes, doch de Japansche adel nam een even domineerende plaats in, als die van Europa in de middeleeuwen.

Miako (thans Kioto) was de zetel van den Mikado, Yedo of Edo (nu Tokio) van den Sjogoen. De belangrijkste handelssteden waren Osaka, Sakai en Nagasaki.

Vóór de herstelling van het centraal gezag handelden de Daimios in hun gebied vrijwel naar eigen goeddunken en zoo kwam het voor, dat in sommige deelen van Japan de prediking van het Christendom werd toegestaan en aangemoedigd en in andere deelen verboden.

Hidéjosji (Taikosama) die in 1585 door den keizer tot regent (Koeampakoe) was benoemd en dictatoriale macht over het rijk uitoefende, was aanvankelijk den Christenen niet ongenegen en stond zelfs toe, dat zijne dienaren en vazallen Christenen werden. Die stemming veranderde echter toen de Portugeezen hem niet behulpzaam waren in het verkrijgen van een Portugeesch schip, dat hij wenschte te bezitten, om tot kern en model te dienen voor een te bouwen Japansche vloot. Bovendien geraakte hij onder den invloed der Japansche priesters

(bonzen), die zich beklaagden over de heerschzucht van de katholieke priesters en hun vijandig optreden tegen de in Japan bestaande godsdienstvormen (Boeddhisme en Shintoisme), terwijl de Portugeezen zich bovendien hoe langer hoe meer gehaat maakten, door hun hebzucht, hun aanmatiging en hun losbandig gedrag in de Japansche havens, waar zij handel kwamen drijven. Zij begingen allerlei excessen, roofden Japansche vrouwen en voerden duizenden Japanners op hunne schepen als slaven naar Macao, China en de Philippijnen.

De gevolgen van een en ander bleven niet uit. In 1587 vaardigde Hidéjosji een edict uit, waarbij het verblijf in Japan aan de Portugeesche zendelingen werd verboden; de aanwezige priesters moesten binnen 20 dagen het land verlaten, doch aan de Portugeesche schepen, die kwamen om handel te drijven, bleef het verblijf in de Japansche havens toegestaan. Tot een rigoureuse toepassing van dat edict kwam het echter niet. De priesters bleven kalm waar zij waren en zetten hunne propaganda voort. Alleen namen zij zich wat meer in acht en onthielden zich van vijandig optreden tegen andersdenkenden en dat was voor Hidéjosji voldoende om hun verder verblijf oogluikend toe te laten. Bij zijn dood in 1597 was er in den bestaanden toestand slechts in zooverre verandering gekomen, dat het aantal bekeerlingen nog belangrijk was toegenomen.

Ook Iéjasoe die in 1602 tot Sjogoen was aangesteld, was den Christenen aanvankelijk niet vijandig gezind. Hij toonde zich welwillend jegens de zendelingen en verdraagzaam voor de Christenen in het algemeen, hetgeen tot hernieuwde propaganda aanleiding gaf, ook door Spaansche monniken, die van Manila waren overgekomen. Die goede gezindheid was echter niet van langen duur. De secte der Kirishitan (Christenen), volgelingen van Yasso (Jezus) en de onderdanen van den koning van Namban (Spanje en Portugal), wekten door hun overdreven godsdienstijver de ontevredenheid en het wantrouwen van Iéjasoe, die daarbij door zijne landgenooten beschuldigd werd, inbreuk te maken op de door Hidéjosji tegen de Christenen en de Christenpropaganda uitgevaardigde wetten, waardoor de veiligheid van het rijk gevaar liep. In 1606 verbood hij aan de Japanners het belijden van den Christelijken godsdienst, doch blijkbaar was ook hij niet van plan aan dat verbod streng de hand te houden, want in den loop van dat jaar had hij een zeer vriendschappelijk onderhoud met den chef der Jezuitenpaters.

Hunne bekeeringsijver had intusschen den Portugeezen niet belet hunne handelsbelangen te behartigen. Zij waren toen nog niet aan enkele plaatsen gebonden en drongen overal in het land door met ruwe zijde uit China, allerlei Europeesche lakens, wollen en katoenen goederen, geneesmiddelen, luxe-artikelen en snuisterijen, die zij met zeer grooten winst van de hand zetten. Van Japan voerden zij uit, vooral

goud en zilver. Valentijn schat de jaarlijksche uitvoer op 60 tot 70 en Kaempfer zelfs op 300 tonnen gouds, wat zeker te veel is. Volgens Montanus en Meylan zou de uitvoer van goud en zilver in den bloeitijd van den Portugeeschen handel 8 à 9 millioen gulden hebben bedragen [1]).

Zoo was de toestand van de Portugeezen van hunnen handel en van de Christenen, toen de Hollanders bij den aanvang der 17e eeuw op het tooneel verschenen.

Twee Enkhuizer burgers worden gehouden voor de eerste Nederlanders, die Japan hebben bezocht op Portugeesche schepen, nl. de bekende Jan Huygen van Linschoten, in 1583 of 1584 en Dirk Gerritsz, die er verbleef van Juli 1585 tot Maart 1586. De berichten en geschriften van die beide Nederlanders, waarvan de laatstgenoemde zelfs den bijnaam „China" kreeg, over de wonderen van het verre Oosten, hebben er veel toe bijgedragen de ondernemingsgeest van de Hollandsche kooplieden aan te wakkeren.

In hetzelfde jaar waarin de vloot van van Neck en Waerwijk om de Kaap de Goede Hoop naar Indië zeilde, werden nog twee vloten uitgezonden, die den weg door Straat Magelhaen zouden nemen.

Een dier vloten, uitgerust door een Rotterdamsche Maatschappij, waarvan Pieter van der Haghen en de rijke koopman Johannes van der Veecke (of Veken) de voornaamste deelhebbers waren, bestond uit vijf schepen: „de Hoop", „de Liefde", „het Geloof", „de Trouw" en „de Blijde Boodschap". Admiraal was Jacques Mahu, Vice-admiraal, Simon de Cordes en de andere „schippers" waren Gerrit van Beuninghen, Jurriaan Bockholt en Sebald de Weert. Het admiraalschip had een inhoud van 250 en het kleinste schip, „het Geloof", van 75 scheepslast. De bemanning telde 500 koppen en de kosten der uitrusting bedroegen ruim $^1/_2$ millioen gulden. Dirk Gerritsz op wiens raad voor Japan geschikte artikelen, zooals spiegels, fijn laken en fluweel bij de lading waren gevoegd, maakte de tocht mede en werd, na het overlijden van Mahu, die door de Cordes als admiraal werd opgevolgd, schipper van het jacht „de Blijde Boodschap".

Den 27^{en} Juni 1598 vertrok de vloot uit het Goereesche gat en kwam eerst in April van het volgende jaar, na allerlei avonturen en nadat reeds vele opvarenden, waaronder Mahu, waren bezweken, in de Straat van Magelhaen, waar zij tot 24 Augustus bleef en de bemanning veel door koude en honger had te lijden. In de Stille Zuidzee aangekomen, werd de vloot door een hevigen storm

---

[1]) Valentijn, „Oud en Nieuw O. I." 5e deel; Kaempfer, „De beschrijving van Japan"; Montanus, „Gedenkwaerdige Gesantschappen enz."; Meylan, „Geschiedkundig overzicht van den handel der Europezen op Japan".

overvallen, waardoor „de Blijde Boodschap", waarop Dirk Gerritsz. het bevel voerde, ver naar het Zuiden afdreef. Daar werd het naar hem genoemde Dirk Gerritszland (later Nieuw-Zuid-Shetland) ontdekt. Van hier trachtte Gerritsz. het vooraf bepaald vereenigingspunt, 46° Z. B. aan de kust van Chili, te bereiken, maar wegens gebrek aan levensmiddelen moest hij zich bij Valparaiso aan de Spanjaarden overgeven.

De Cordes met het schip „de Trouw" bereikte de Molukken, doch viel in handen van de Portugeezen. „Het Geloof", naar de straat van Magelhaen teruggezeild, ontmoette in December 1599 de vloot van Olivier van Oort, die niet kon voldoen aan het verzoek om brood van de Weert, die toen op aandringen van de bemanning besloot terug te keeren. Hij nam een groote voorraad pinguins(!) [1]) als proviand in en kwam eerst 14 Juli 1600 met een door honger en ziekte totaal uitgeputte bemanning voor de monden van de Maas.

Van de vijf schepen met zulke hoopvolle namen, kwam slechts „het Geloof" terug, zonder Indië te hebben bereikt. Slechts 36 van de 500 koppen sterke bemanning der vloot zagen het vaderland weer: „Oorsake genoegh hebbende om God Almachtigh te loven ende te dancken, die haer van soo langen reyse uyt soo grooten gevaer ende soo veel ellenden verlost hebbende, met lief wederom t'huys gebracht hadde, nae dat sy omtrent 25 maenden uyt gheweest waren" [2]).

De beide overige schepen „de Hoop" en „de Liefde" waren er in geslaagd op de kust van Chili bij elkander te komen, na allerlei avonturen en nadat bij proviandeeringen op het eiland Mocha (ten N. van Valdivia) 50 opvarenden waaronder alle officieren, door de inboorlingen waren weggelokt en vermoord. Ter vervanging van de vermoorde schippers werd Huydecoper schipper op „de Hoop" en Jacob Quaekernaeck, een neef van den lateren Admiraal en Bewind hebber der O. I. C., Cornelis Matelief, op „de Liefde".

In November 1599 zetten beide schepen koers naar Japan, maar door een verschrikkelijken storm werden zij gescheiden. Van „de Hoop" werd nooit meer iets vernomen, maar „de Liefde" bereikte omstreeks April 1600 Japan aan de N. O. kust van Kioesioe. Van de bemanning waren nog 24 uitgehongerden over, waarvan slechts drie in staat waren te loopen, terwijl den volgenden dag nog drie stierven.

Zij werden vriendelijk ontvangen door den Gouverneur (Daimio) van Boengo, die zelfs eenige Japanners liet straffen, die goederen van de

[1]) „Deze voghelen leven alleen van visch, daer zij nochtans, gekoockt zijnde, gantsch niet na en smaken, maer soo goed van smake zijn, dat het wonder is".

[2]) Kort ende waerachtigh verhael van 't gheene seeckere vijf schepen van Rotterdam in 't jaar 1598 den 27 Juni nae de Straet Magaljanes varende overghekomen is enz. (Begin ende Voortgangh van de Ver. Ned. Geoctr. O. I. C.).

Hollanders hadden weggenomen, onder dak gebracht en van levensmiddelen voorzien, in afwachting van de bevelen der Japansche Regeering.

Het schip werd na eenige dagen in een goede haven gebracht, waarschijnlijk Foenai. Daar bevonden zich eenige Portugeezen, waaronder een Pater, die den Japanners diets maakten, dat de Hollanders gevaarlijke zeeroovers waren.

Het gevolg was een verhoor van den stuurman William Adams (de kapitein was ziek) door den Sjogoen Iéjasoe, die weldra begreep, dat de beschuldigingen der Portugeezen alleen een gevolg waren van politieken en godsdienstigen haat tegen de Hollanders en vrees voor Hollandsche concurrentie. Het was juist die Portugeesche naijver, welke gunstig werkte voor de Hollanders en waardoor Iéjasoe inzag, dat door toelating en bescherming der Nederlanders, zijne positie tegenover de tot nu toe onmisbare Portugeezen sterker zou worden. Adams werd weer in vrijheid gesteld, nadat hij uit de aanwezigheid van speciaal voor Japan meegebrachte koopwaren had aangetoond, dat de Hollanders kwamen om handel te drijven en geen zeeroovers waren. Hij kwam terug op zijn schip, dat toen voor Osaka lag, doch bevel kreeg naar Yedo te vertrekken. Onderweg leed het echter schipbreuk, waarna de bemanning vergunning kreeg zich in het land te vestigen.

Melchior van Santvoort, de koopman of commies van „de Liefde", dreef handel en Adams maakte zich verdienstelijk door zijne kennis van scheepsbouw en zeevaartkunde bij Iéjasoe. Hij geraakte dan ook bij den Sjogoen, die bij de Hollanders in den regel „Keizer" heet, zeer in de gunst, zoodat hij zelfs grondeigenaar werd. Zijn verzoek om naar zijn land en zijne familie terug te keeren, wilde Iéjasoe echter niet toestaan, wel aan zijne scheepsmakkers, voor wie echter geen schip beschikbaar was, om de reis naar Indië te maken.

De lotgevallen van de Hollanders in Japan waren in patria waarschijnlijk reeds bekend geworden door Olivier van Oort, die op zijn reis om de wereld, in de nabijheid van Borneo, van een Portugees vernam, dat er in Japan een Nederlandsch schip was aangekomen met een uitgehongerde bemanning [1]).

In 1603 vernamen de schipbreukelingen, dat hunne landgenooten een factorij hadden gesticht te Patani, op de Oostkust van het schiereiland Malaka, met welke plaats Japan reeds lang handelsverkeer onderhield. Daarheen keerden zij terug (met uitzondering van William Adams) in 1605, op een vaartuig, dat de vorst van Hirado, een van de mindere

[1]) Hoe de Hollanders van toen over den godsdienst der Japanners dachten kan men lezen in de „Schipvaerd Oliviers van Noort om den gheheelen Aerdkloot": „de Japonesers legghen in alderhande godtloosheden gheheel versopen, hebbende so Duyvelsche meyningen, dat geenigh Christenmensche en leeft, of moet met recht daer een schrick af hebben".

Daimio's, wiens gebied zich slechts over het kleine eiland Hirado uitstrekte, voor hen had uitgerust, wellicht met de bedoeling de Hollandsche handelsschepen naar zijn haven te lokken. Einde 1605 kwamen de Hollanders, waaronder Quaekernaeck en van Santvoort, te Patani, medebrengende een handelsvrijbrief van den Sjogoen, die de Hollanders te danken hadden aan de gunst waarin Adams bij Iéjasoe stond. Van Santvoort maakte verscheidene handelsreizen tusschen Patani en Japan voor eigen rekening, maar Quaekernaeck begaf zich naar Djohor, voor welke plaats de vloot van zijn neef (cousyn) Cornelis Matelief lag, op wiens schip Quaekernaeck opperstuurman werd. Later werd hij schipper op de „Erasmus" en sneuvelde voor Malaka in October 1606.

Aan het voornemen van Matelief om een schip naar Japan te zenden, kon hij wegens langdurig oponthoud voor Canton en andere tegenspoeden geen gevolg geven.

Om nu te voorkomen dat de vriendschappelijke gezindheid van de Japansche regeering zou verkoelen, schreef Victor Sprinckel, Opperkoopman te Patani [1]) die bestemd was geweest, om aan het hoofd van een factorij in China te staan en van daar het schip met zijde en zijden stoffen naar Japan te zenden, een brief aan Iéjasoe (14 Febr. 1608) waarin hij den Sjogoen dank zegt voor den handelsvrijbrief die Quaeckernaeck vóór zijn dood aan Matelief had overhandigd en die, naar Sprinckel hoopte, binnen negen maanden in handen van „zijne Princelijke Excellentie zal zijn". Hij geeft hoog op van de op de Portugeezen voor Malaka behaalde overwinning. Als redenen waarom geen schepen naar Japan konden worden gezonden, voert hij aan, dat „de schepen zoo doornaaid zijn geweest van 't schieten, zoo als men wel kon presumeren, en ook door den langdurigen tijd van 't gedierte en gewormte doorbeten, dat zij geconstringeerd zijn geweest hunne lading te zoeken en naar huis te trekken; zoodat zijne Majesteit aanmerken moet de wettelijke en natuurlijke oorzaken, die ons den handel van China en Japan hebben tot nog toe geretardeerd; ja causerende, dat er nog in twee of twee en een half jaar geene schepen in Japan kunnen komen, want de Portugeezen zoeken anders niet, 't zij wat 't koste, dan 't zelve ons te mogen beletten. Daarom zijn wij Zijne Majesteit ootmoediglijk biddende, door den langdurigen tijd (wel tot ons leedwezen) in zijne goede voornemens, liefde en affectie 't ons waarts niet zal believen te verflaauwen, hoewel wij

---

[1]) Patani was toen een stapelplaats van den handel in Chineesche waren, vooral zijde, „de proffijtelijckste coopmanschap die in Indien gedaen wordt" en o.a. ook „gongen, ronde beckens en van buyten een ront verhevinge daer men op slaet, want worden gebruict instede by ons de clocken gedaen worden om te beyaarden". Sprinckel was een uitmuntend koopman en voorzichtig politicus, daarbij een verlicht man. (Zie *Ind. Gids* 1896, „Hendrik Janssen" door Prof. Mr. Heeres).

niet twijfelen, dat de Portugeezen (onze doodslagen vijanden) niet zullen rusten, 't zelve Z. M. met alle listen en lagen, ja, groote leugens, anders te persuaderen...."

„Verder Z. M. zal ook verwittigd wezen, als dat wij hier maar liggende zijn in dienst van Z. Pr. Excellentie met de Vereenigde Compagnie van onze Nederlanden, Holland en Zeeland en geen rariteit nu ter tijd uit onze landen hebben om Z. M. te mogen presenteren, aanziende de liefde en goede affectie die Z. M. dragende is; nogthans hebben niet willen laten Z. Koninkl. Majesteit te vereeren met dit navolgende, 't welk niet voor een present mag bestaan, maar alleen tot een congratulatie...."

Tegelijkertijd zendt Sprinckel een brief aan William Adams, waarin hij zijn: „Eerzame, lieve en discrete vriend W. A. (al is het dat U.E.D. mij onbekend zijt en ik U.E.D.)", bedankt voor zijn bemoeienis in het verkrijgen van den handelspas en verzoekt den brief en de geschenken zelf aan Iéjasoe te overhandigen. „En opdat zulks ten allerbeste mag geschieden, is noodig dat gij de kopy, tot twee driemaal toe wel overleest, om 't regt verstand te hebben".

De brieven en de „in een kasken gepakte" voorwerpen werden meegegeven aan Melchior van Santvoort, die met Lambert Jacobsz Heijn over Siam naar Japan terugkeerde.

Het geschenk bestond uit: 6 groote kommen, 12 schotels, 3 geijsde bekers met pijpen, een ackerkop, 3 fransche kelken, 9 kleine kommetjes, 5 klare kristallijne bekers, 4 gestreepte bekers en 7 fransche wijnglazen; buitendien nog 13 danziger flesschen, 10 blauwe ronde flesschen, zeven kleine kommetjes en 10 el zwart laken. De gezamenlijke waarde berekende Sprinckel op R. 112—12 (realen van achten = $2^1/_2$ gulden).

Intusschen hadden de Bewindhebberen in Nederland reeds in hunne in Februari 1606 te Amsterdam gehouden vergadering besloten, meer afdoende maatregelen nopens den handel op Japan te nemen en verzochten mitsdien aan Prins Maurits een brief voor den Keizer van Japan, waarin o. a. moest voorkomen, dat door Zijne Excellentie naar Japan werd afgevaardigd „alzulken persoon als bij den admiraal Pauwels van Caerden zal worden geordonneerd". De heer Leonard Raey nam op zich „de verlangde missieve gereed te doen maken", terwijl aan de Kamer van Amsterdam werd opgedragen „een klein presentje" voor den Keizer in orde te brengen. Bij deze gelegenheid werd tevens besloten brieven van Prins Maurits voor de „Koningen" van Johor (Djohor) en Ternate te doen gereed maken. (Mr. v. Dijk: „Zes jaren uit het leven van Wemmer van Berchem enz.").

Het duurde echter nog tot 1609 eer de handel van de O. I. C. op Japan feitelijk werd geopend, door twee schepen van de vloot van

Pieter Willemsz. Verhoeff[1]), die in December 1607 met 13 schepen van Texel was uitgezeild en in het begin van 1609 te Bantam kwam, na onderweg de hoofdzetels van de Portugeesche macht op Mozambique, Goa en Malaka te hebben bestookt, doch zonder veel succes.

Te Bantam vernam Verhoeff van Matelief, die op de terugreis was naar het vaderland, dat aan de Hollanders in Japan vrijheid van handel was toegestaan, Waarschijnlijk werd hem daar tevens den brief van den Prins ter hand gesteld, die v. Caerden had meegebracht voor den Keizer van Japan. Verder werd aan Verhoeff medegedeeld, dat er te Macao een groote Portugeesche kraak (caracque) lag, bestemd om op ultimo Juni naar Japan te stevenen. Op dat bericht zond Verhoeff dadelijk de sloep van het schip „Delft" naar Djohor, waar hij twee zijner schepen „de Roode Leeuw met Pijlen" en „de Griffioen" had achtergelaten, met last om de Portugeesche armada, die in Mei of Juni voor Malaka werd verwacht, af te wachten en dan naar de Molukken te zeilen om hem verslag te doen van de verrichtingen dier armada. Met wijziging van dien last gaf hij nu bevel naar Japan te stevenen en te trachten zich onderweg van de Portugeesche craecke meester te maken.

Van de reis naar Japan door opgemelde schepen is een verslag opgemaakt door Hendrik van Raeij, onder-koopman op „de Roode Leeuw". Van genoemd schip van 230 last was gezagvoerder, Jan Walychsz of Walychssen en van „de Griffioen", van 100 last, Cornelis Cornelisz 't Hart. Aan boord bevonden zich de opperkooplieden Abraham van den Broeck en Nicolaes Puyck. Beide schepen gingen eerst naar Patani om „eenige syde, peper ende sommige loot" in te nemen, benevens lijnwaden en flesschen. Zonder de Portugeesche „craecke" te hebben gezien kwamen beide schepen te Hirado aan. Daar vernamen zij dat de „craecke" twee dagen te voren te Nagasaki („Langesacke" schrijft van Raeij) was binnengeloopen, „soodat het schijnt dat Godt ons soo grooten geluck niet en heeft toegeleyt". (J. K. J. de Jonge: „de Opkomst enz.")

De Daimio van Hirado deed al het mogelijke om het den Hollanders aangenaam te maken, in de hoop de nieuwe vreemdelingen aan zijn haven te verbinden. Hij kocht zelfs hun peper met verlies, om te voorkomen, dat de schepen naar Nagasaki zouden gaan.

Jacques Specx (de latere G.-G.) die zich als onderkoopman (volgens anderen als koopman) op de „Griffioen" bevond, was naar den Gouverneur van Nagasaki gezonden en op grond van hetgeen hij aan den scheepsraad meedeelde, omtrent de vriendelijke ontvangst bij dien gouverneur en bij andere overheidspersonen, werd besloten een gezantschap naar den Sjogoen te zenden met geschenken. Daarvoor werden v. d. Broeck en Puyck aangewezen, die in opdracht kregen een handels

[1]) Ook Verhoeven en Verhouven.

en vriendschapsverdrag te sluiten en den Sjogoen den brief van Prins Maurits te overhandigen, waarschijnlijk dezelfde, die aan van Caerden was meegegeven en ter bezorging aan Admiraal Verhoeff toevertrouwd. Als tolk ging v. Santvoort mee.

De Hollanders werden door Iéjasoe vriendelijk ontvangen en bekwamen passen voor alle Japansche havens, voor hunne schepen en „die hier naer sullen commen, waervan d' een is gelaten tot Petane ende den anderen tot Bantam". Een eigenlijk handelsverdrag werd niet gesloten, maar uit het antwoord van den Sjogoen op den brief van den Prins, blijkt zijne welwillende gezindheid jegens de Hollanders. In dien brief geeft Iéjasoe niet alleen te kennen, dat de Hollandsche schepen vrijen toegang zouden hebben tot alle Japansche havens, maar ook dat zij overal in het Rijk vrij en ongehinderd handel mochten drijven en huizen bouwen. Van Raeij schrijft dan ook in zijn verslag sprekende van den verkoop der aangebrachte goederen: „soo dier verkoopen als wij connen, ende syn niewers innegehouden, gelijck de Portugesen syn, die nacht ende dach wachters inne hare schepen hebben, ende wort eenen gesetten prijs op hare koopmanschap gestelt ende mogen hetzelfde niet eenen penninck dierder verkoopen".

Den 20 September werd op 't rapport van van den Broeck en Puijck de scheepsraad „vergadert op 't schip den Rooden Leeuw met pijlen, leggende in de haven van Firando" (Hirado).

„Alsoo door het rapport van d'eersamen A. v. d. Broeck ende N. Puijck verstaan is de ghoede onthalinghe ende tractement henluyden bij sijne Keiserl. Ma^{t} van Japan bewezen, blijckende bij de missive en passen tot confirmatie van vrije handelinghe ende commercie de Hollanderen op alle plaetsen en havenen van Japan verleent, deselve medegegeven, ende tot verseeckerheijt van de scheepen die in toecommende sullen commen, omme den handel te continueren, is deselve sijne Majesteit aen sijne Princelijke Ex^{cie} schrijvende en belovende de Hollanders als sijne ondersaten te tracteeren als men goede en oprechte vrinden behoort te doen;"

„Soo is dienvolghende ghoetgevonden en gheresolveerd, volghende d'ordre van d'Ed. Heeren Bewinthebberen, d'Ed. Heere Adm. Pieter Willemsz Verhouven en sijne breede raden, alhyer te laten voor hooft en oppercoopman: Jacques Specx ende neffens hem als assistenten Hans Verstreepen, Laurens Adriaensz en Nicolaes Pieterssen. Cryn Cornelisz voor jonghen onder verbeeteringh van dry gulden ter maent, alsoe bequaem is voor meerder te gebruycken. Is mede geresolveert ende ten dienste van de Comp^{ie} noodich bevonden, aan te nemen Jan Cousyns, schieman gheweest sijnde op tschip van J. Quaeckernaeck, omme denselven als tolk bottelier ende voorts, waerinne de Comp sal konnen dienen te ghebruycken, onder tractement van 20 gl. ter maendt, enz." (Begin ende Voortgangh).

De raadt te lande zou bestaan uit het Opperhoofd en twee assistenten. Men besloot vooreerst maar een huis te Hirado te huren, tot men beter onderricht zou zijn omtrent de vereischten van den handel in Japan. Bij Specx liet men achter een klein cargesoentje van „rouwe sijde met omtrent 10 last peper, met belofte alle neersticheyt te doen met den eersten mouson, daar wederomme een schip te zenden met allerhande Hollantse waeren, insonderheyt laekens, die daar seer begeert sijn".

Nadat nog aan verschillende Japansche autoriteiten geschenken waren vereerd, verlieten de beide schepen Hirado en kwamen 30 October te Patani aan. „De Roode Leeuw met Pijlen" vertrok naar Batavia en kwam Juli 1610 voor Texel met de eerste lading uit Japan, waaronder 9 kisten lakwerk en 9227 stuks porcelein.

Zoo was dan de factorij in Japan te Hirado (Firado of Firando) gesticht en werd de lange rij der Japansche Opperhoofden door J. Specx geopend.

Specx was toen pas 21 à 22 jaar oud, maar had al heel wat ondervonden, o. a. had hij als knaap het beleg van Ostende (1601—1604) meegemaakt [1]). Niettegenstaande zijn jeugd gaf hij als Opperhoofd zulke doorslaande bewijzen van bekwaamheid, beleid en tact, dat hij den wantrouwenden Japanner achting afdwong. Met ijver behartigde hij de belangen der O. I. C. en trachtte met de geringe hem ten dienste staande middelen onzen invloed zooveel mogelijk uit te breiden. Uit den brief van Specx, 8 Nov. 1610 uit Nagasaki aan Heeren Zeventien gezonden, blijkt, wat een degelijk handelsman hij was en hoezeer hij toen reeds op de hoogte was van alles wat de negotie in Japan betreft.

Valentijn zegt van hem: „dat deze heer Specx een van de eerste en voornaamste grondvesters van den japanschen handel geweest is, gelijk hij dien ook 't meest van allen doorgezet en eerst in den rechten staat en trein gebracht heeft, niettegenstaande de Portugeezen ons bij de Japanders als zeeroovers en als een uitschot der menschen op 't allervuilst uitkreeten".

Van den Broeck bracht reeds in Juli 1610 aan de Bewindhebberen de aangename tijding van de verleende vergunning tot het drijven van handel op Japan en deed in de vergadering der Hoogmogenden rapport „sommierlijk van zijn wedervaren in Japan, van den Keizer aldaar, mitsgaders op zijne reize".

De Bewindhebbers besloten met de eerstvertrekkende schepen „een

[1]) Volgens du Bois „Vie des G.G." was Specx „originaire du Brabant", maar geboren te Dordrecht, waarheen zijn vader gevlucht was, wegens geloofsvervolging. Hoe hij dan als knaap te Ostende is gekomen, wordt niet vermeld. Onder zijn portret staat: Jacques *Specks*.

bekwaam cargasoen" te zenden, doch aan den G.-G. de beslissing te laten, welke schepen en personen naar Japan zouden vertrekken, maar er moest worden gelet op de goede kwaliteit van het in ruil der gezonden waren te ontvangen „retour"-zilver. Zij bekwamen weer een brief van Prins Maurits ter beantwoording van het schrijven van Iéjasoe, waarin natuurlijk niet veel goeds wordt gezegd van „onze doodslagen vijanden" de Castilianen en Portugeezen en vriendelijk wordt verzocht, „dat Uwe Keiz. Majesteit gelieve hunne lasteringen geen gelove te geven, dewijl uit vijanden mond zijn herkomende, zijlieden ontwijfelijk nog in hun eigen strik zullen gevangen worden, gelijk al over ettelijke jaren tot Bantam, Patani en andere plaatsen gebleken is, daar zij dergelijke acten gepleegd en daarnaar ernstelijk getracht hebben, doch door hunlieder bedriegerij, opgeblazenheid, en bevonden leugenen, zijn daaruit gestooten en mijne ondersaten sedert in alle vriendelijkheid en trouwe getracteerd en onthaald geweest...."

„Voorts alzoo mijne onderdanen genegen zijn, om alle landen en plaatsen met handeling in vriendschap en sincerelijk te bezoeken; zoo verzoeke ook aan Uwe Keiz. Majesteit, dat dezelve den handel op Corea door Uwer Majesteits faveur en behulp mogen genieten, om alzoo met gelegener tijd de noordkust van Japan mede te mogen bevaren, daaraan mij zonderlinge (bijzondere) vriendschap geschieden zal".

In zijne verwachting, dat er in 1610 weer een Hollandsch schip Japan zou bezoeken, werd Specx teleurgesteld. Die schijnbare geringschatting of onverschilligheid schijnt op de Japansche autoriteiten geen gunstigen indruk gemaakt te hebben en daarom zond hij twee zijner assistenten naar Siam met eenig zilver en lakwerk om de zaken gaande te houden. Ook trachte Specx handelsbetrekkingen aan te knoopen met Korea, doch hij stuitte op tegenstand van den Daimio van Tsoesjima, het eiland waar goederen van Korea en Japan over en weer werden verhandeld, daar die landsheer ongaarne zag, dat de Hollanders de voordeelen zouden verkrijgen van den door zijne onderdanen met Korea gedreven handel. Specx schijnt ook zelf naar Patani te zijn gegaan, want in 1611 kwam hij met Pieter Segerszoon met het jacht „de Brack" te Hirado terug.

„Den 1 Juli 1611 naermiddach met het jacht den Brack gearriveert in Firando ende gheset op ses vadem santgrondt, dicht voor de logie, ende is ons aen boordt ghecomen den ouden ende jongen Gouverneur van Firando ons wellecom heetende, verblijt zijnde uytermaten van onse comste, hem werden vereert twee steenen drinckkannen daer hij sin in hadde, met eenen halven kaes, waer mede de ouden Gouverneur is afgevaren en hebben hem als (en) den Jongen Gouverneur met het canon vereert". (Begin ende Voortgangh).

Was de Portugeesche kraak in het vorige jaar 1609 gelukkig aan

de Hollanders ontkomen, toen deze in 1610 te Nagasaki kwam, verlangde de Japansche regeering de uitlevering van den kapitein, omdat er te Macao eenige Japanners door zijn toedoen waren terechtgesteld en de Japansche regeering eischte, dat de kapitein zich daarover voor den Japanschen rechter zou verantwoorden. Deze weigerde dat echter, waarop het schip door de Japanners werd aangevallen. De Portugeesche kapitein verdedigde zich hardnekkig en liet ten slotte het schip in de lucht vliegen. Specx schatte het verlies dat de Portugeezen dientengevolge leden, op 8 millioen ducaten of bijna 30 millioen gulden.

Nu achtte Specx den tijd gekomen om de hofreis te aanvaarden, ten einde het wegblijven van de Hollandsche schepen te verontschuldigen en de belangen van den handel zooveel mogelijk te bevorderen. Iéjasoe had weliswaar afstand gedaan van zijne waardigheid en zijn zoon Hidétada tot Sjogoen doen benoemen, maar feitelijk behield hij tot aan zijn dood de teugels van het gezag, iets wat in Japan niet zeldzaam was. Specx begaf zich derhalve eerst naar den ex-Sjogoen die te Soeroega [1]) verblijf hield, maakte de noodige verontschuldigingen voor het wegblijven van de schepen en van het antwoord van Prins Maurits op des Sjogoen's schrijven en verzocht „dat onse schepen in Firando gearriveert sijnde, wij deselvige mogen lossen ende de Coopmanschappen in onse Packhuysen doen, mitsgaders, cooplieden comende, deselve thoonen naer onser beliefte, sonder met eenige Wachters in de schepen oft toestenders ghequelt te zijn." Het is niet duidelijk waarom dat alles nog gevraagd moest worden, terwijl het blijkens den brief aan Prins Maurits reeds door den Sjogoen was toegestaan.

De ontvangst was zeer vriendelijk. „Naer gedane reverentie werden van sijne Majesteyt gewellecomt ende gevraecht, hoe veel soldaten wij in de Molucas wel hadden, of wij oock handelinghe in Borneo hadden en waerachtigh was, dat daer de besten Campher valt, en waar van deze voort comt...." „Omtrent den middach sijn door beroep van Cosequidonne (een der rijksraden) voor sijne Keijserlycke Majesteyt gheweest ende dese naer volgende ghepresenteert, dewelcke volghens dese custume, elcke sorteringe bysonder, op nieuwe (aparte?) Tafels voor sijne Majesteyt gebracht sijn:

$^1/_2$ Stuck root Carmozijn Laecken
$^1/_2$ Stuck Craproot Laecken
1 Stuck Carmosijn root Carsey
$1^3/_4$ Ellen fluweel
3 Stucken gewaterde Cammellotten
2 Stucken Satijn met gout doorwrocht
3 Stucken Damast

[1]) Eig. te *Soempoe* in de provincie Soeroega. Die stad heet thans Sjizoeoka.

5 Noorenburgsche Carpetten
10 Glaesde Flessen
2000 Catty Loots (lood)
1 Lont-roer, lanck omtrent 8 voeten
2 Carbijnders ende Kruyt-Hoorens
5 Olyphants-Tanden
200 Stuckx Staal

De tegengeschenken waren Japansche rokken en Japansche zwaarden (katana).

Specx en Segersz ontvingen geen dadelijk bescheid op hunne verzoeken; eerst, toen zij, na ook den fungeerenden Sjogoen Hidétada te Yedo een bezoek te hebben gebracht, te Soeroega waren teruggekeerd, ontvingen zij den pas, die de grondslag werd van den Nederlandschen handel op Japan, luidende:

„Geen Japansch onderdaan mag Hollandsche schepen die naar Japan gekomen zijn overlast aandoen, waar zij ook mogen ankeren, integendeel zal men den Hollanders alle mogelijke hulp verleenen" [1].

Specx en Segers waren wel dankbaar maar geenszins voldaan, want in den pas werd niet gerept van vrijheid van lossen, laden en handel. Specx maakte den rijksraad Cosequidonne hierop opmerkzaam en verzocht zijn voorspraak bij den Keizer, om geheele vrijheid van handel te verkrijgen, zonder toezicht van japansche opzichters. Reeds den volgenden dag stond de Sjogoen dat verzoek toe en toen de gezanten weer te Hirado terug kwamen, verlieten weldra de Japansche wachters het Hollandsche schip (de Brack).

Eindelijk kwam het lang verwachte schip uit Holland, nl. de welbekende „Leeuw met Pijlen", waarop zich Hendrik Brouwer bevond, die Specx als Opperhoofd zou opvolgen. De lading van de Leeuw bestond hoofdzakelijk uit peper en Moluksche specerijen. Een ander schip „de Hasewint" zou volgen met zijde, porcelein en andere Chineesche waren, die te Patani werden geladen.

Brouwer ondernam in 1612 de hofreis, waaromtrent hij aan den G. G. schrijft, dat de Sjogoen zeer naar het bezoek der Hollanders verlangde, maar alleen om te zien, wat zij hem zouden brengen. Hij verlangde wel al die vreemde zaken te hebben, maar iets duurs koopen, daartoe kon hij niet besluiten; het moest hem geschonken worden. Verder meldde Brouwer aan den G. G., dat de Sjogoen den wensch had te kennen gegeven, dat de Hollandsche schepen zouden ankeren

---

[1] Deze pas was van ongeveer denzelfden inhoud als de vrijpas die in 1609 aan v. d. Broeck en Puyck was uitgereikt.

Volgens anderen wordt in de pas wel hetzelfde gezegd, doch met meer woorden. Zie ook: Nachod, „Die Beziehungen der N. O. K. zu Japan etc.", Beilage 6, Mr. v. Dijk blz. 28 (noot) en Lauts: „Japan in zijne staatkundige en burgerlijke inrigtingen enz.", blz. 179.

te Oeraga, gelegen aan den ingang van de bocht van Yedo, maar dat hij, hoewel de haven (ankerplaats) te Oeraga beter was dan die te Hirado, bezwaar had gemaakt tegen die verplaatsing, vooral met het oog op de groote kosten nu reeds gemaakt voor de vestiging te Hirado en het in de gunst geraken van de autoriteiten aldaar. De Sjogoen, die reeds in zijn brief aan Prins Maurits den wensch had te kennen gegeven de Hollanders dichter in zijn nabijheid te hebben, kwam op zijn voorstel niet terug. Nachod beschouwt het als een politieke fout van Brouwer, dat hij er niet op is ingegaan, omdat het voor de Hollanders wellicht beter zou zijn geweest, dat zij dicht bij het centrale gezag waren gevestigd, waar zij minder van de plagerijen en afzetterijen van gouverneurs en andere tusschenpersonen te lijden zouden hebben gehad, dan te Hirado en te Desjima.

Brouwer overhandigde tijdens zijn bezoek aan den Sjogoen den brief van Prins Maurits, waarop in October 1612 een antwoord werd ontvangen. Daarin getuigde Iéjasoe wel van zijn vriendschap voor de Hollanders, maar reageerde niet op hetgeen in dien brief van de Portugeezen werd gezegd en ook niet op het verzoek om handel met Korea te mogen drijven.

Men kon de Portugeezen nog niet missen, omdat zij de Japanners voorzagen van artikelen, vooral uit China, waaraan in Japan behoefte bestond en die de Hollanders nog niet, althans niet in voldoende hoeveelheid, konden leveren.

In 1613 verschenen nieuwe concurrenten op de Japansche handelsmarkt.

William Adams, de gewezen stuurman van „de Liefde", gunsteling van den Sjogoen Iéjasoe, had herhaaldelijk naar Engeland, zijn geboorteland, geschreven, om zijne landgenooten over te halen handelsbetrekkingen met Japan aan te knoopen. Het was waarschijnlijk tengevolge van die brieven dat in 1613 het Engelsche schip Clove te Nagasaki kwam. De kapitein John Saris werd door Adams, aan den Sjogoen voorgesteld en door dezen zeer welwillend ontvangen. Hij ontving een vrijbrief met buitengewoon gunstige voorwaarden, nl. niet alleen vrije handel en verkeer in het geheele rijk en vrijstelling van in- en uitvoerrechten, maar ook de vergunning om ontdekkingsreizen te maken in alle deelen van het rijk en eigen rechtspraak [1]).

De Engelschen waren dus in betere conditie dan de Hollanders,

[1]) „And all offences committed by them, shall be at the said merchants (het hoofd van de Engelsche factorij) discretion to punish and our laws to take no hold, either of their persons or goods; and that without any further pass, they should set out and go in discovery for Yeadzo (Yeso) or any other part in or about our Empire".

wat zij natuurlijk aan den invloed van Adams hadden te danken. De Engelsche factory werd ook te Hirado gesticht en onder directie gesteld van Richard Cocks of Cox.

Aanvankelijk was de verhouding tusschen Engelschen en Hollanders vriendschappelijk, maar dat veranderde spoedig, toen Brouwer niet genegen bleek de Europeesche waren niet beneden onderling overeengekomen prijzen te verkoopen.

In 1614 keerde Specx naar Hirado terug om Brouwer af te lossen. Intusschen had men reeds in 1613 van den rijksraad Cosequidonne de vergunning bekomen te Hirado een woonhuis en een zooveel mogelijk brandvrij pakhuis op te richten. De bouwgrond, die niet betaald behoefde te worden, schijnt nog al ruim te zijn geweest, want er moesten 22 woningen worden opgeruimd. Het pakhuis was 19 bij 13 M. en de bouwkosten bedroegen 14619 gulden.

De artikelen van invoer waarop het meest werd verdiend, waren sapan-hout, tin, herte- en roggevellen, en calamback (een soort hars). Aan den G. G. werd verzocht jaarlijks 500 pikoels nagelen, 100 p. muskaatnoten en 2 à 3000 balen peper te zenden. Brouwer schreef o. a. dat hij, als hij Patani had kunnen aandoen, van die plaats gaarne een paar jonge olifanten had willen meenemen, als geschenk voor den Sjogoen.

De welwillende verdraagzaamheid van Iéjasoe jegens de Christenen nam in 1614 een einde. In Januari van dat jaar verklaarde de Sjogoen, dat de vreemde priesters vijanden waren van den Staat en de Japansche goden en mitsdien verwijderd moesten worden. Omstreeks 300 personen, zoowel vreemde als inlandsche priesters, werden naar Nagasaki opgezonden en van daar op drie schepen naar Macao overgebracht. Toch kon men niet zeggen, dat de Christenvervolgingen toen reeds algemeen werden. Niet alleen werden de Hollanders en de Engelschen, die geen priesters meebrachten, met rust gelaten, maar de handel van de Portugeezen en Spanjaarden ging ongestoord zijn gang, zelfs verbood de Japansche regeering aan de Hollanders hunne schepen in de Japansche wateren aan te vallen.

Deze maatregelen tegen de katholieke priesters hadden feitelijk een politieke oorzaak. De zoon van Hidéjosji (Hidéjori) in wiens plaats Iéjasoe zich in 1600 van de regeering had meester gemaakt, hield zijn verblijf te Osaka. Zijn hofhouding en ook zijn leger bestonden grootendeels uit Christenen, terwijl hij zelf verdacht werd het Christendom te belijden. Dit maakte Iéjasoe ongerust voor de toekomst van zijn zoon en de erfopvolging in het huis Tokoegawa. De Christenen begonnen een macht in den Staat te worden, waarvan Osaka het politieke centrum uitmaakte. Weldra vond Iéjasoe een voorwendsel om tegen Hidéjori op te treden en na een bloedigen strijd, die naar men

beweert aan 100.000 menschen, waaronder Hidéjori, het leven kostte, werd Osaka ingenomen [1]).

Die binnenlandsche oorlog, waardoor het gezag van Iéjasoe opnieuw werd bevestigd en de opvolging van zijn zoon verzekerd, had een nadeeligen invloed op den handel der Hollanders en andere vreemdelingen en de factorij te Hirado beleefde toen een slechten tijd, die eenige jaren aanhield. In het jaar 1615 bedroeg de Hollandsche invoer slechts 57000 en de uitvoer voor dat jaar 66000, doch voor 1616, 195000 gulden.

In 1617 verscheen voor het eerst een grootere Hollandsche vloot bestaande uit 4 schepen van 400—900 ton, hetgeen in niet geringe mate de afgunst der Engelschen en Portugeezen gaande maakte, die dan ook niet in gebreke bleven de Hollanders in een kwaad daglicht te stellen, door hen op nieuw van zeeroverij te beschuldigen. Desniettegenstaande werden de Hollanders op de hofreis van 1617 door den Sjogoen Hidétada zeer goed ontvangen en werd aan Specx een nieuwe handelspas uitgereikt van nagenoeg denzelfden inhoud als de in 1611 verleende [2]).

Was de verhouding tusschen Engelschen en Hollanders aanvankelijk vriendschappelijk geweest, doch tengevolge van den naijver der eersten en de concurrentie der laatsten min of meer gespannen geworden, door het bekende tractaat van 1619 werd de vriendschap tijdelijk hersteld. Toen echter bleek dat de Engelschen niet genegen of niet in staat waren de bepalingen van het tractaat na te komen, was het met de goede verstandhouding ook in Japan spoedig gedaan. De Engelsche factorij bleef nog tot 1623 bestaan, doch werd toen, niet in staat de concurrentie met de Hollanders vol te houden, opgeheven. W. Adams aan wien ook de Hollanders veel te danken hadden en die met een japansche vrouw was getrouwd, overleed in 1620. Na den dood van Iéjasoe in 1615 hadden de Engelschen hunne bevoorrechte positie verloren en waren aan dezelfde beperkende bepalingen onderworpen als de andere vreemdelingen.

Die concurrenten waren dus van de baan.

Specx verliet eerst in 1621 Japan. In een uitvoerig schrijven (Valentijn blz. 28—32) heeft hij zich, blijkbaar met succes, verdedigd op bezwaren tegen zijne administratie ingebracht en tegen de verdenking, dat hij

[1]) De G.G. had in verband met de door den Sjogoen tegen Osaka voorgenomen aanval, twee kanonnen met kogels en kruit uit een schip laten nemen en aan Iéjasoe doen zenden.

[2]) Volgens de „Naamlijst der in Japan geregeerd hebbende Opperhoofden enz." in een der vertrekken van het Opperhoofd te Desjima en medegedeeld door J. H. Levyssohn in zijn „Bladen over Japan", zou Hendrik Brouwer onafgebroken van 1616—1621 opperhoofd zijn gebleven en de vernieuwde pas aan hem zijn uitgereikt. Dat is echter niet mogelijk, want Brouwer was in 1617 Bewindhebber van de Kamer te Amsterdam. (Nachod).

zich aan het drijven van particulieren handel zou hebben schuldig gemaakt, iets wat trouwens in dien tijd vele ambtenaren deden en waartoe de zeer lage traktementen aanleiding gaven. Te Batavia teruggekeerd werd Specx benoemd tot extra-ordinaris Raad van Indië. In 1627 of 1628 gerepatrieerd, vertrok hij in 1629 weer naar Indië als ordinaris R. v. I. Twee dagen voor zijn aankomst in het belegerde Batavia, was de G. G. Coen overleden, waarop Specx tot zijn opvolger werd gekozen. De Heeren 17 konden zich echter met die keuze niet vereenigen en vervingen hem in 1632 door iemand uit hun midden, Hendrik Brouwer.

Ons bestek veroorlooft niet, de geschiedenis van de factory te Hirado en van de Japansche Opperhoofden op den voet te volgen; wij moeten ons bepalen tot de vermelding van enkele der voornaamste gebeurtenissen, die aan de verhuizing naar Desjima voorafgingen.

Reeds in 1617 was de handel der vreemde natiën, aanvankelijk over het geheele land toegestaan, tot Nagasaki en Hirado beperkt. Desniettegenstaande ging de Japansche handel onder Camps, den opvolger van Specx, belangrijk vooruit. In 1622 werd voor 325000 gulden alleen aan zilver uitgevoerd. Vooral de winst op lakens was zeer groot. Zoo werden de in 1625 ingevoerde lakens ter waarde van 24897 gld. verkocht voor 84649 gld.

De verhouding der Hollanders tot de japansche regeering werd steeds beter, terwijl die van de andere Europeanen slechter werd. In 1626 werd de vertegenwoordiger van de O. I. C. door den Sjogoen ontvangen, terwijl de aanwezige gezanten van Portugal en Siam niet werden toegelaten.

Onder Camps opvolger, van Nijenrode, had echter een gebeurtenis plaats, die veel bijdroeg om het aanzien der Nederlanders in Japan te verminderen en die de O. I. C. op zware verliezen kwam te staan.

Sedert 1624 had de O. I. C. een kantoor gevestigd te Taiwan op Formosa, zoowel om een aanlegplaats te hebben voor de vaart op Japan, als om van daar den handel op China te drijven. Om nu de onkosten van die vestiging te bestrijden, werd een in- en uitvoerrecht geheven, ook van Japansche vaartuigen, die met passen van den Keizer op Formosa handel kwamen drijven. Toen de Japanners weigerden die rechten te betalen, nam de gouverneur dwangmaatregelen, die niet alleen ontevredenheid en verbittering wekten bij de Japansche hoofden, waaronder een gouverneur van de omstreken van Nagasaki, die bij den handel op Formosa waren geinteresseerd, maar ook bij de Japansche regeering, hetgeen o. a. bleek uit de ontvangst ten hove in 1625 en de waarschuwing om de van keizerlijke passen voorziene Japanners wat vriendelijker te behandelen.

In 1627 werd de nieuw-benoemde gouverneur van Formosa, Nuyts, pas uit Holland gekomen, door den G. G. als gezant naar Japan

gezonden met opdracht, de ontstane ontevredenheid weg te nemen. Nuyts ging eerst naar zijn standplaats, doch vertrok na een kort verblijf op Formosa naar Japan, na aan zijn tijdelijken vervanger te hebben opgedragen de Japanners vriendelijk te behandelen en behulpzaam te zijn, wat deze echter niet deed. Nuyts werd te Yedo niet ontvangen en de geschenken werden niet aangenomen, zoodat hij onverrichter zake naar Taiwan moest terug keeren. Daar wekte Nuyts nieuwe ontevredenheid, die zoo hoog liep, dat hij in zijn eigen huis door Japanners werd overvallen, gevangen gehouden, en met den dood bedreigd. Eerst na een week nam Nuyts, na goedkeuring door de overige ambtenaren te Taiwan, de voorwaarden der Japanners aan en werd toen vrijgelaten.

De Japanners van Formosa teruggekomen, droegen zorg om hunne zaak op het gunstigst voor te stellen en den gouverneur zwart te maken, hetgeen maar al te wel gelukte. Het ongenoegen van de Japansche regeering openbaarde zich door een bevel, in Augustus 1628, om de factorij te Hirado te sluiten; niemand mocht uit- of ingaan en de Hollanders werden van den handel uitgesloten. De schepen mochten niet gelost of geladen worden en ook niet zeilree worden gemaakt. Alle pogingen van de Ind. regeering om aan dien wanhopigen toestand een einde te maken waren te vergeefs. Zelfs een gezantschap onder den R. v. I. Willem Jansz werd niet ontvangen.

Eerst nadat Nuyts, onder pressie van de Ind. Regeering, naar Japan was vertrokken om zich ter beschikking te stellen van den Japanschen rechter en het Japansche hoofd, dat vooral veel had bijgedragen tot de ontstemming der Japansche regeering tegen de Hollanders, was gestorven, werd het arrest, dat ruim vier jaren had geduurd, in 1632 opgeheven [1]). Aan de Japansche concurrentie op Formosa kwam intusschen een einde. De Sjogoen verleende geen passen meer voor den handel op dat eiland, niet uit welwillendheid jegens de Hollanders, maar omdat hij vreesde, dat zijne onderdanen in aanraking zouden komen met Christen-priesters.

Gelukkig kon de handel zich spoedig van de geleden verliezen herstellen, hoewel het met de onbeperkte vrijheid van handel in den brief van den Sjogoen aan Prins Maurits beloofd, al lang gedaan was.

Als de Hollandsche schepen aankwamen, moest de lading in de pakhuizen worden opgeborgen en mocht niets worden aangeboden en verkocht, voordat door den gouverneur van Nagasaki, de „pancado" d. w. z. de verkoopprijs van de zijde der Portugeezen was vastgesteld. Om nu den handel van de Hollanders zooveel mogelijk te belemmeren, trachtten de Portugeezen de vaststelling van dien prijs zoo lang mogelijk te verschuiven. Een andere belemmering was, dat de Hollanders

---

[1]) De zaak Nuyts vindt men uitvoerig behandeld bij Nachod blz. 189—220.

eerst 15 à 20 dagen na de afvaart van het Portugeesche schip mochten vertrekken, hetgeen geschiedde, om te voorkomen, dat de Hollanders zich van de rijkgeladen kraak zouden meester maken.

Reeds in 1633, het eerste jaar na de heropening van de factory, bedroeg de uitvoer op vijf schepen 850 en het volgende jaar 759 duizend gulden. De invoer met acht schepen beliep 740 duizend gulden in 1634 en in het volgende jaar meer dan een millioen. In laatstbedoeld jaar 1635 bedroeg de zuivere winst iets meer dan de waarde der ingevoerde goederen, zoodat ruim 100 pCt. werd verdiend. Naar Taiwan alleen bedroeg de uitvoer 800000 gulden.

Uitgevoerd werden, rijst en houtwaren ten behoeve van Formosa, verder kamfer, porcelein en lakwerk, doch vooral koper, zilver en goud. De voornaamste artikelen van invoer waren: Hollandsche lakens, rassen en kroonrassen (wollen stoffen), goud en zilverlakens, damasten, bloed- en takkoraal, specerijen, reukhout, ruwe zijde (soms tot 2000 pikoels), wel 200000 herte- en 100000 roggevellen. Op al die artikelen bedroeg de winst niet minder dan 50 ten honderd.

Intusschen hadden de vervolgingen der christenen niet stilgestaan en bij in 1635 en 1637 uitgevaardigde edicten werden belooningen gesteld op de aanwijzing van katholieke priesters, terwijl alle Portugeezen naar Macao werden overgebracht. Reeds waren zij in 1635 op het eiland Desjima geïnterneerd, doch met vrijheid zich te begeven waar zij wilden, mits niet naar andere deelen van het Japansche rijk. Natuurlijk zagen de Hollanders de opsluiting van de Portugeezen op Desjima met leedvermaak en het is zeker, dat zij door vertoon van Portugeesche brieven waarin compromitteerende dingen stonden, hunne vijanden en concurrenten in een kwaad daglicht hebben gesteld, maar het is onwaar, dat zij door vervalschte brieven de Japansche regeering in den waan zouden hebben gebracht, dat de Portugeezen met de inlandsche christenen eene samenzwering zouden hebben gesmeed om het Japansche staatsgezag omver te werpen en van Japan een christenrijk te maken [1]).

Vreemd is het, dat er nog Portugeezen bleven op Desjima na het edict van 1637 en dat hun handelsomzet in dat jaar 6 millioen gulden bedroeg, tegen die der Hollanders $3^1/_2$ millioen.

Wij komen nu aan een episode uit de geschiedenis der Hollanders in Japan, die ons, vooral in den vreemde, een slechten naam heeft bezorgd, nl. de opstand van de Christenen op Sjimabara en Amakoesa en de hulp door de Hollanders aan de Japanners bij de onderdrukking van dien opstand verleend.

---

[1]) Men leze het klemmend betoog, waarmee de Duitscher Nachod deze beschuldiging afwijst: blz. 234—242.

De sedert een kwart eeuw vervolgde Christenen waren in 1637 nog bij lange na niet uitgeroeid; velen hadden om hun leven te redden het Christelijk geloof afgezworen, maar waren toch in het geheim Christenen gebleven. Het meest had het Christendom zich verbreid op het eiland Kioesioe, aan welks westkust in het Noorden het eiland Hirado en ten Zuiden daarvan Nagasaki ligt, terwijl oostelijk van die stad het schiereiland Sjimabara zich uitstrekt in de golf waarin iets meer zuidelijk het eiland Amakoesa ligt. Daar was indertijd een Jezuitencollege en ook te Arima op Sjimabara was er een geweest. Daar had begrijpelijkerwijze het Christendom diepe wortelen geslagen en daar was de geloofsvervolging dan ook buitengewoon hevig en gruwzaam geweest.

In dat gedeelte van Japan brak in 1637 een hevige opstand uit, niet alleen van Christenen, maar ook van een groot gedeelte van de bevolking dier streken, die door hare hoofden op schandelijke wijze werd onderdrukt en gekneveld. De opstandelingen verschansten zich ten getale van 40 à 50 duizend in een oud kasteel bij Arima, waar zij door een leger van 100.000 man onder aanvoering van een bloedverwant van den Sjogoen werden ingesloten. De Hollanders werden in deze zaak zeer tegen hun zin betrokken. Het toenmalige opperhoofd Nicolaes Couckebacker (of Koekebacker) werd uitgenoodigd aan het beleg met zijne schepen deel te nemen. Van de beide toen aanwezige schepen, kon het eene nog tijdig vertrekken, maar het andere, het jacht „de Rijp", waarvan reeds 5 kanonnen waren afgestaan, kwam voor de belegerde vesting te liggen en beschoot deze gedurende 16 dagen, echter zonder veel resultaat. Toen kreeg Couckebacker vergunning naar Hirado terug te keeren. Eerst een maand daarna gelukte het de belegeraars de vesting stormenderhand te nemen, waarvan de geheele bezetting werd afgemaakt. Verschillende schrijvers, Doeff, Meylan, v. Siebold, Nachod, zijn opgekomen tegen de voorstellingen, o. a. van Kaempfer, alsof de Hollanders geheel bereidwillig aan de uitroeiing van de Christenen zouden hebben meegeholpen. Uit alles blijkt, dat Couckebacker zeer tegen zijn zin deelnam aan het beleg, dat trouwens door zijn hulp niet veel was gevorderd. De geheele beweging was bovendien veel meer een gevolg van sociale misstanden, wanbeheer en uitbuiting door de hoofden, dan van geloofsvervolging. Volgens Valentijn waren de opstandelingen „meest boeren, die de Roomsche Christenen aldaar tot hulp krijgen, benevens veel vlugtende en misnoegde Edelen en Borgers".

Het kan niet gezegd worden, dat de Japansche Regeering blijken gaf van waardeering van de Hollandsche dienstwilligheid. Couckebacker onder wiens goede directie de handelsomzet en de winst van de O. I. C. toenamen, werd op de hofreis van 1638 niet door den Sjogoen ontvangen. Hij vertrok naar Patria in 1640 als commandeur van de retourvloot.

De zuivere winsten in de laatste drie jaren van Couckebackers verblijf te Hirado bedroegen 1,4, 1,4 en 2,4 millioen gulden.

Zijn opvolger was François Caron, een Brusselaar, die indertijd als koksmaat met een Hollandsch schip in Japan gekomen was. Hij bevond zich in het gevolg van Nuyts, tijdens diens vergeefsche reis naar Yedo en later maakte hij een eveneens vergeefsche hofreis mee met den R. v. I. Willem Jansz. Toen hij dezelfde reis maakte in 1636, in de plaats van zijn afwezigen chef Couckebacker, werd hij niet alleen door den Sjogoen ontvangen, maar slaagde er ook in de invrijheidstelling te bewerken van Nuyts, die nog altijd in Japan gevangen werd gehouden.

Waarschijnlijk was dat resultaat vooral te danken aan Caron's beleid en zijn kennis van Japansche zeden en gewoonten (hij was met een Japansche vrouw getrouwd) maar voor een deel ook aan de kostbare geschenken die hij meebracht, waaronder een groote luchter of koperen lichtkroon van 30 armen, wegende 800 ℔. De Sjogoen vond dien luchter zoo fraai, dat hij hem liet ophangen boven het graf van zijn vader in het prachtige mausoleum van de Tokoegawa's te Nikko bij Yedo, waar hij nu nog hangt.

Het schijnt echter dat het misnoegen en wantrouwen tegen alles wat Christen en vreemdeling was, door den laatsten opstand zoodanig was gewekt, dat men ook tegen de Hollanders, allerlei scherpe maatregelen ging nemen. Zoo kwam in 1639 het bevel dat alle Japansche vrouwen met Hollanders gehuwd en de uit zulke huwelijken geboren kinderen met de eerstvertrekkende schepen naar Batavia gezonden moesten worden en werden dergelijke huwelijken en zelfs omgang met japansche vrouwen voor het vervolg verboden. Ook in andere opzichten werd de persoonlijke vrijheid der Hollanders beperkt en was hunne positie in Japan veel minder gunstig dan gedurende den tijd van Specx en Brouwer. Caron mocht dan ook wel schrijven in een zijner brieven aan de Ind. Reg.: „want hadde d'ervarentheyt altyd geleert, dat wanneer 't op de Portugeezen regent, op de Comp^ie. gemeenlyck mede al druppen wil".

Toen Caron in 1639 het gewone jaarlijksche bezoek bracht aan den Sjogoen, werd hem meermalen de vraag gesteld of de Hollanders, in geval van algeheele verbanning der Portugeezen, Japan konden voorzien van al die waren, welke tot nu toe door de Portugeezen werden aangevoerd, op welke vraag Caron natuurlijk een bevestigend antwoord gaf. Hij ontving een geschenk in geld van den Sjogoen, nl. 200 schuiten of schuitjes zilver (ruim 2800 gulden) en een maand na zijn terugkeer te Hirado werden de laatste Portugeezen van Desjima verdreven, terwijl de toegang tot het Japansche rijk aan alle Portugeezen op doodstraf werd verboden. De twee uit Macao aangekomen schepen, moesten met volle lading terugkeeren. Daarmee kwam aan alle

Europeesche concurrentie een einde en verkregen de Hollanders den alleenhandel op Japan, die zij gedurende meer dan twee eeuwen zouden behouden.

Te Batavia werd een dankdag uitgeschreven, 10 Dec. 1639 „wegens het verbannen der Portugeezen uit Japan en wegens op hen bij Goa behaalde voordeelen".

Aanvankelijk hadden de Hollanders van het vertrek der Portugeezen echter niet het profijt, dat daarvan werd verwacht, omdat „de Majesteijt" schrijft Caron „eenigen tijd geleden bij publycke placcaten geinterdiceert hadde, dat voortaan geene dienaren van gemeenen adel, coopluyden ende burgers, welcker getal groot is ende veel plagen te consumeren, syde cleederen meer sullen mogen dragen, alsmede dat geene h... ofte comedianten voortaen goude lakenen, geborduyrde ofte met gout gedruckte wercken tot cledinge ofte slaepgoet sullen gebruycken, dat een groote stuttinge in alle syde coopmanschappen toegebracht had". (Dagh Register gehouden int Casteel Batavia, Dec. 1640).

Op de volgende hofreis in 1640 werd Caron vriendelijk ontvangen, hoewel hij den Sjogoen niet te zien kreeg. Hem was opgedragen de door Iéjasoe verleende handelspas mee te brengen, doch daar die niet meer in de factory en ook niet te Batavia te vinden was, toonde Caron de door Hidétada in 1617 uitgereikte pas, waarmede genoegen genomen werd [1]). Het Opperhoofd verdedigde zich op de beschuldigingen van opdrijverij der zijdeprijzen, door de vertegenwoordigers van den handel in vijf voornaamste steden tegen hem ingebracht en maakte bezwaar tegen een voorgestelde verlegging van de factory naar Nagasaki, zoowel omdat de Indische Regeering dat niet wenschelijk achtte, als omdat men bezig was te Hirado een hoog en ruim steenen gebouw op te richten, dat zou dienen tot pakhuis en tevens tot woning voor het Opperhoofd.

De geschenken door Caron aangeboden bestonden in:

2 metale veltslangen met hare affuyten ende gereetschap;
1 staende copere croon;
12 stuks dubbelde copere armen;
500 caersen van wit maeghden was tot ditto;
3 stucx groote schilderijen;
1 veerkycker van geëmalleert gout;
1 goude sufflect, geëmalleert, de gedaente van een meerminne;
3 stucx Nederlantse fluweelen;
5 „ „ felpen;
2 „ Persiaense alcatyven met gout ende syde doorwrocht.

[1]) Het verloren geraakte stuk werd later terug gevonden te Batavia onder „'s Compagnie's documenten en afgelegde papieren" en in 1641 „in een langwerpig omkleed kastje met Compagnie's zegel verzegeld" aan het Opperhoofd in Japan gezonden.

De staande copere croon met toebehooren werd weer bestemd voor het mausoleum te Nikko, waarheen de Sjogoen zich nu en dan begaf „omme aldaer aen syns vaders sepulture de gewoonlycke sacrificien te doen".

Terwijl Caron zich op de terugreis naar Hirado bevond, was er niettegenstaande de strenge verbodsbepalingen een Portugeesch gezantschap uit Macao te Nagasaki aangekomen, met het doel, den Sjogoen te verzoeken weer tot den handel te worden toegelaten.

Mondeling en in een schrijven geteekend door de voornaamste overheidspersonen van Macao, werdt bitter geklaagd over de treurige gevolgen voor die stad, van de uitsluiting der Portugeezen van den handel met Japan en medegedeeld, dat een boete van 4000 tael [1]), of bij onvermogen de doodstraf, was gesteld op het overbrengen van katholieke priesters naar Japan. Weldra kwam het antwoord uit Yedo, luidende: „Gij booswichten, U is op pene des doots geboden niet weder in Japan te comen, welk gebod ghy gebroocken hebt; den voorleden jare waert ghy des doots schuldigh, ende uyt genade is U het leven gelaten; des U jegenwoordigh niet anders toe en comt als de ellendighste doot, doch sal u andermael uyt consideratie, van dat sonder coopmanschappen ende omme te bidden, gecomen syt, een genadige doot gegeven worden." Dertien „zwarten" kregen genade, doch alle Portugeezen ten getale van 61 werden onthalsd. Het schip werd buiten de haven geboegseerd en met alles wat er op en in was verbrand en de 13 zwarten met een chineesche jonk naar Macao gezonden, om te vertellen wat er gebeurd was. (Dagh Reg.)

Het schijnt dat er aan een nieuw hecht en brandvrij gebouw te Hirado groote behoefte bestond. De afbeelding van de loge op Firando bij Montanus geeft daarvan niet den indruk, maar wel de volgende beschrijving. „Het pakhuis toebehoorende d'Oost-Indische Maatschappij is van hout getimmert, bestaat uit vier groote vertrekken, vijf gemakken, behalven de kombuis, bottelarij en ettelijke kamerkens. 't Leid vlak tegen de haven aan en daelt met een trap in 't water, maer seer reddeloss en bouwvallig; sulx de waeren tegen brand, dieven en regen niet ten besten bewaard zijn".

Het nieuwe statige gebouw. dat wegens zijn hoogte reeds de ijverzucht wekte der japansche Grooten, wier huizen overeenkomstig de adat alleen boven die der gewone burgers mochten uitsteken, was voorzien van de jaartallen 1637 en 1639 met het merk der O. I. C., hetgeen den argwaan wekte van japansche spionnen, die dergelijke jaartallen op de in Japan door de Jezuïten gebouwde kerken en

[1]) De tael (zilver) was een rekenmunt, toen ter waarde van ongeveer 3⅓ gulden; een schuitje zilver deed 4.3 tael en een kist zilver bevatte voor 1000 taels van dat metaal.

kloosters hadden opgemerkt. Caron had er geen bezwaar in gezien, omdat op de vroegere gebouwen van de factorij, de jaartallen 1612 en 1618 hadden gestaan. Daarentegen had hij zich omtrent een „geëyschte clock nader bedacht ende raetsaem gevonden deselve te excuseren, uyt vrese, dat eenige quaetwillige daer qualijck (als naer 't Christendom smakende) van mochten spreken". Ook had hij „gepersisteert bij sijn voorich gevoelen, dat geraetsamer sal wesen in toecommende geen cranckbezoekers in Japan te laten comen, tenzij discrete persoonen van de Japansche gelegentheyt wel geinformeert". (D.R.)

Slechts weinige dagen, nadat Caron op zijn herhaald verzoek om opheffing van den vastgestelden termijn, binnen welken de schepen weer moesten vertrekken, een gunstig antwoord had ontvangen, verscheen een commissaris van de Japansche regeering met gevolg te Hirado en inspecteerde nauwkeurig alle gebouwen, om na te gaan of zich daarin kerkornamenten bevonden of andere voorwerpen bij de Christelijke eeredienst in gebruik. Niettegenstaande niets verdachts werd ontdekt, ontving Caron den schriftelijken last alle gebouwen zonder uitzondering te doen afbreken. In dat schrijven wordt o. a. gezegd dat de Keizer zekerlijk geinformeert was, dat de Hollanders evenzeer als de Portugeezen Christenen waren, want zij hielden den Zondag, plaatsten den datum van Christus geboorte op den gevel van hunne huizen, hadden de Tien geboden, het Vader onzer, het geloof, den doop, de deeling van het brood, Bijbel, Testament, Mozes, profeten „in somma één werck; 't principael dat blijft; de verschillen tusschen beyden achten wij kleyn; dat ghij Christenen sijt, is langh voor desen geweten, doch gemeent eenen anderen Christum had, waeromme gemelte sijne Majesteit U door mij laet gelasten, alle uwe woningen (geene uytgesondert) daer den datum voren verhaelt opgestaen heeft, aff sult breecken, beginnende van de noortsijde!"

Bovendien werd het houden van den Zondag verboden en mocht het Opperhoofd niet langer dan één jaar in functie blijven.

Caron verklaarde zich onmiddellijk bereid de bevelen van den Keizer op te volgen en liet met het afbreken van de loge-gebouwen een aanvang maken en toen dat naar den zin van den regeeringscommissaris niet spoedig genoeg geschiedde, liet Caron nog 200 man van de schepen komen en weldra was alles omvergehaald. Men kan zich de verontwaardiging en verbeten woede voorstellen van die 17e eeuwsche Nederlanders uit de dagen van Duins. Caron deed echter heel verstandig door onmiddellijk de tirannieke bevelen van den japanschen despoot op te volgen, want weigering en tegenstand, zou toch nutteloos zijn geweest en zeer waarschijnlijk verwijdering of den dood van alle Hollanders ten gevolge hebben gehad. Met het handelsprivilegie was het dan zeer zeker gedaan geweest en een andere natie zou onze plaats hebben ingenomen.

Bij zulk een tamme houding, gansch niet in overeenstemming met den heldengeest die de Hollanders van dien tijd bezielde, dient men weer in het oog te houden, dat men in Indië en in Japan kwam om handel te drijven en geld te verdienen en dat men in een land als Japan alleen door onderdanigheid en gehoorzaamheid aan de bevelen der regeering zich een duurzaam verblijf in dat rijk kon verzekeren. De G.-G. Van Diemen mocht dan ook wel schrijven in een van zijne generale brieven aan Heeren 17: „'t is geheel wat anders met Japan als Sina gelegen. Met groote discretie, zachtzinnigheid en nederigheid moeten wij de japansche vrientschap t' onswaarts conserveeren. Deselve eenmaal missende, kan bij dwang van wapenen niet gerecouvreerd worden".

Nadat de factorijgebouwen waren afgebroken en er dus geen plaats was, om de juist in dat jaar zeer belangrijke hoeveelheid ingevoerde goederen behoorlijk op te bergen, en deze daarom voor spotprijzen van de hand werden gedaan, stonden de Hollanders nog aan allerlei plagerijen en oplichterijen bloot. Zoo werd bevolen dat alle ingevoerde waren moesten worden verkocht in het jaar, waarin ze waren aangebracht, „waardoor de handel der Nederlanders genoegzaam geheel ter bescheidenheid werd gesteld der Japansche kooplieden, die slim genoeg waren om dadelijk daarvan gebruik te maken, doende thans voor de koopwaren een zoo laag bod, dat dezelve niet zonder verlies konden worden van de hand gezet." Wel werd in 1640 nog een winst gemaakt van 850,000 gulden en beliep de uitvoer in dat jaar 4 millioen, maar van die winst kan niet veel zijn overgebleven, na aftrek van het verlies, tengevolge van het afbreken der factory en de kosten van de *twaalf* schepen, die de ingevoerde artikelen hadden aangebracht.

Ingevolge het nieuwe keizerlijke voorschrift op de verwisseling der Opperhoofden, vertrok Caron naar Batavia, na een twintigjarig verblijf in Japan. De Heeren 17 hoewel het verlies van zoo'n kostbaar gebouw betreurende, schreven aan de Indische Regeering: De President Caron heeft zich naar onze meening zeer verstandig in deze zaak gedragen, door groote bereidwilligheid te toonen, die, naar wij hopen, den handel der Compagnie ten goede zal komen.

Caron bekleedde van 1642—1647 den rang van ordinaris Raad van Indië; als bevelhebber van de in 1643 naar Ceylon gezonden vloot, voerde bij het commando bij de bestorming van Colombo; van 1644—46 was hij gouverneur van Formosa en in 1647 werd hij Directeur-Generaal van den handel. Een mooie promotie voor een gewezen koksmaat.

Op aansporing van een vorigen Directeur-Generaal (Lucas), schreef hij te Batavia zijn bekend werk: „Beschrijvinghe van het Machtigh Coninckrijke Japan, vervattende den aert en eygenschappen van 't Landt, manieren der Volckeren, als mede hare grouwelijcke wreedheydt teghen de Roomsche Christenen; t'Amsterdam door Joost Hartgers Boeck-

verkooper in „de Gasthuys-steegh, in de Boekwinckel, besijden het Stadt-huys (1648)".

Kaempfer zegt van dit werk: „Het verhaal van Japan door Frans Caron, die directeur was aldaar van den Nederlandschen handel, is na maate van deszelfs kortheid, buiten tegenspraak een der beste, die bekend zijn, hoewel niet ten eenemaal zonder feylen".

Wegens deelneming aan den particulieren handel ontving Caron in 1650 den last naar Nederland terug te keeren, met schorsing in ambt en kwaliteit. Na zijne terugkomst in Europa kwam hij in aanraking met Colbert en werd door dezen in 1665 benoemd tot Directeur van den handel voor de Fransche O. I. C. op Madagascar en in 1667 te Suratte. Caron had het voornemen voor de Franschen den handel op China en Japan te openen en schreef een memorie voor de inrichting van den handel op die landen. Van de verstrekkende plannen door Caron aan Colbert voorgelegd, kwam echter niets. In 1671 werd hij van Suratte teruggeroepen, en niet in Frankrijk willende landen, besloot hij te Lissabon aan wal te gaan, doch leed daar schipbreuk en verdronk op 70-jarigen leeftijd.

De opvolger van Caron, M. Lemaire, nam de factorij te Hirado over in een treurigen toestand. De twee pakhuizen waren afgebroken; het woonhuis stond nog, maar moest na het vertrek van Caron ook met den grond gelijk gemaakt worden. Waar de factorij dan gevestigd zou worden, wist men nog niet; sommigen meenden, dat zij te Hirado of in de nabijheid zou blijven, doch op de hofreis van 1641 werd aan Lemaire medegedeeld, door de Rijksraden, die de geschenken namens den Sjogoen in ontvangst namen, dat vreemdelingen voortaan slechts te Nagasaki zouden worden geduld, dat derhalve de factorij naar die plaats moest worden verlegd en dat Hollandsche schepen in den vervolge alleen in die haven ten anker moesten komen. Daarbij werd de opmerking gevoegd, dat, hoewel de handel van de vreemdelingen voor Japan van weinig belang was, die aan de Hollanners bleef vergund, op grond van de vroeger verleende passen.

Nu de gebouwen der factory waren afgebroken, terwijl Nagasaki zoowel voor den handel als voor de scheepvaart gunstiger lag dan Hirado, was die verhuizing den Hollanders niet ongevallig. Hoofdzaak was trouwens, dat zij nog werden geduld en de Heeren 17 schreven dan ook aan de Indische regeering, dat men zich geheel en al naar de bevelen van Z. M. zou schikken en mocht deze van plan zijn geen Christenen meer in zijn land toe te laten, dan moest men trachten vergunning te verkrijgen voor den handel in de havens van Hirado of Nagasaki, al was het van uit de schepen.

Het verleggen van de factorij geschiedde echter niet in den geest van de vroeger van Hollandsche zijde gedane voorstellen, want de Hollanders mochten zich alleen vestigen op het door de verbanning

der Portugeezen vrijgekomen eilandje Desjima. Ingevolge keizerlijk bevel verhuisde Lemaire met de ambtenaren en den verderen omslag daarheen in Mei 1641.

Ongeveer 30 jaren had de factorij te Hirado bestaan. Gedurende dien tijd was zilver verreweg het belangrijkste artikel van uitvoer geweest, terwijl de uitvoer van goud weinig beteekende in tegenstelling met de laatste 30 jaren der 17e eeuw toen zilver als uitvoerartikel verdween en het goud daarvoor in de plaats trad.

Was den Hollanders in den aanvang groote vrijheid gelaten, deze was door allerlei beperkende bepalingen zoowel voor den handel als voor hunne personen, in de laatste jaren van hun verblijf te Hirado belangrijk ingekrompen. Vooral het incident Nuyts heeft den Nederlandschen handel en het aanzien van de Nederlanders in Japan veel kwaad gedaan, doch in hoofdzaak moet het aan den overdreven godsdienstijver der Portugeezen en het daardoor ontstane gevaar voor het centrale gezag worden toegeschreven, dat de houding der Japansche regeering zooveel minder welwillend was geworden jegens alle vreemdelingen, dan tijdens de komst der eerste Hollanders in Japan.

„Edoch", schreef de G. G. van Diemen aan den opper-burgemeester van Nagasaki, „is in 't onse ende der Portugesen Rooms Christengeloove, zoo grooten differentie als licht ende duysternisse.... sy bederven ende infecteren de landen onder schijn van hare geloove te verbryden, trachten gestadig alles onder hare souverainiteyt te brengen.... 't welk 't oprecht Christengeloove en onser landen wetten geheelyck contrarieert. Wy trachten eerelyck naar den handel, arbeyden niet den Japander het onse oft eenig ander geloove in te planten".

Ziedaar de reden waarom aan de Portugeezen het verblijf in Japan werd ontzegd en wij mochten blijven.

(Wordt vervolgd).

Goed recht voor den Inlander

DOOR

Mr. F. C. HEKMEIJER.

Onder de vragen die met betrekking tot het in Nederlandsch-Indië geldend recht rijzen, behoort nog steeds deze: wat moet er gedaan worden met het recht van den Inlander? In hoeverre moet dat gewijzigd worden, en zoo ja, welke richting moet daarbij worden ingeslagen? Het gewicht dezer zaak is onmiskenbaar, en daarom schijnt het zijn nut te hebben aan de beantwoording dezer vraag enkele beschouwingen te wijden, en deze onder de aandacht van het publiek te brengen, opdat dit ingewikkelde onderwerp dat zoo vaak tot misverstand aanleiding heeft gegeven, zooveel mogelijk toegelicht worde en het klaar en helder door een ieder kunne worden beoordeeld.

Geen antithese.

Het wil mij toeschijnen dat men voor eene juiste beantwoording der bovengestelde vraag zich op een *onzijdig standpunt* moet stellen, en geen partij moet kiezen in den heftigen strijd, welke eenige jaren geleden over den voorrang tusschen adat of Europeesch recht gevoerd is, en helaas nog gevoerd wordt.

De antithese „adat of Europeesch recht" is niet alleen onvolledig, want zij ziet over het hoofd, dat er nog een derde soort van recht is, dat noch adat noch Europeesch recht is, maar zij brengt ook den strijd op terreinen, waar zij reeds lang is uitgestreden, waartoe o. a. het formeele recht behoort. Haar grootste fout is hare algemeenheid, want de omvang der onvermijdelijke uitzonderingen zoowel op het een als op de ander, is bijna even groot als de regel. Wanneer men het familie- en erfrecht, het grondenrecht in hoofdzaak voor de adat reserveert en den Inlander de gelegenheid laat de eenvoudigste daden van vermogensrechterlijk verkeer te verrichten als tot dusver, dan heeft men voor hem feitelijk het belangrijkste deel van het recht voor zijn adat voorbehouden, en heeft zijn rechtstoestand zelfs bij eene algeheele toepasselijkverklaring van Europeesch recht meer van een

mengelmoes van Europeesch en Inlandsch recht, dan van Europeesch recht met afwijkingen. De toepasselijkverklaring van Europeesch recht behoort daarenboven voor het grootste deel meer tot verruiming dan tot verandering van de rechtssfeer van den Inlander te leiden, zoodat er van schending van de adat in het algemeen geen sprake behoort te zijn. Op grond hiervan is de heftigheid waarmede sommige voorvechters van de adat te velde trekken tegen alles, waardoor zij meenen dat de adat zal worden „aangerand", in vele gevallen zeer weinig gemotiveerd.

Inderdaad, om tot eene richtige beantwoording der bovengestelde vragen te komen, moet men zich niet op eenig standpunt van superioriteit, hetzij van de adat, hetzij van het Europeesche recht stellen. De eenige wijze waarop men een antwoord kan vinden dat voldoet, is daarin gelegen, dat men de vraag voor elk onderdeel van het recht afzonderlijk stelt, dan kan het voor en tegen duidelijk worden uiteengezet, is de anders groote kans op verwarring uiterst gering en worden de aangevoerde argumenten van zelf beperkt tot hun werkelijke waarde; dan komt het voor en tegen zoowel van het Europeesche recht als van de adat tot haar recht, en heeft de beslissing genomen voor het eene deel van het recht zoo min mogelijk invloed op het andere, dan behoeft men ook niet iets te bestrijden, waarmede men het voor een deel eens is, en wordt hetgeen men niet wil, bij de beslissing niet medegesleept door hetgeen men wel wil. Om het overzicht der stof niet te moeilijk te maken, moesten de verschillende onderdeelen soms vrij groot worden genomen; er is echter geen bezwaar deze bij de verdere uitwerking meer te detailleeren.

De bestaande wetgeving als uitgangspunt.

Begrenzing van het onderwerp.

Als uitgangspunt schijnt geen ander mogelijk te zijn dan het bestaande recht van den Inlander in den meest algemeenen zin, zoodat het ook het reeds gecodificeerde recht omvat, en ten aanzien daarvan heeft men de vraag te stellen of het voldoet, ja of neen. In het eerste geval spreekt het van zelf, dat het gehandhaafd wordt, in het andere geval moet er wat anders voor in de plaats komen. Dit is het op zich zelf zeer juiste, overigens van zelf sprekende grondidee van het amendement v. Idsinga, hetwelk echter in het nieuwe artikel 75 van het Regeerings-Reglement minder gelukkig geformuleerd is.

Heb ik mij zooals uit het opschrift van dit opstel blijkt, *beperkt tot het recht van den Inlander* en blijft alzoo het recht van den Vreemden Oosterling en van den Europeaan hier buiten bespreking, het schijnt wenschelijk nog engere grenzen te trekken, en mij zooveel mogelijk althans te bepalen tot die Inlanders, die onder de directe jurisdictie van het Ned.-Indische gouvernement staan. Voor een zeer belangrijk

deel zijn de Inlanders, hetzij op grond van verdragen met Inlandsche vorsten of volken, hetzij krachtens een wettelijke bepaling gelaten in het genot van hun eigen rechtspraak, en daar dit ook de toepasselijkheid van hun eigen recht met zich brengt, zijn de van wege het Ned.-Ind. gouvernement vastgestelde verordeningen, die uit artikel 75 Reg.-Regl. voortvloeien, niet op dezen toepasselijk. Dat is de bedoeling van de laatste alinea van het nieuwe artikel 75 R. R. Het recht van deze Inlanders met eigen recht ligt er dus buiten. Het kan echter wel onder het bereik van de voorschriften van genoemd artikel komen, eensdeels doordat zulks in het verdrag bepaald wordt, anderdeels doordat het gouvernement de sfeer van het eigen recht beperkt, hetzij door die geheel te doen vervallen, hetzij door die te verkleinen door nieuwe regelingen. Of dit echter behoort te geschieden is een kwestie van inwendige politiek, die door de toestanden op rechtsgebied slechts ten deele beheerscht wordt. Overigens moet erkend worden, dat de grens niet te scherp te trekken is, juist omdat datgene wat voorloopig buiten het artikel valt, er later wel weer onder kan vallen.

* * *

Verbeteringen in het gecodificeerde recht.

Strafrecht.

De redenen waarom het recht van den Inlander wijziging behoeft zijn van verschillenden aard.

Vestigt men het oog op die gedeelten, welke reeds gecodificeerd zijn, dan ziet men dat bij het strafrecht, hetwelk geregeld is in een voor den Inlander pasklaar gemaakten code penal, te weinig rekening is gehouden met Inlandsche begrippen en toestanden in de Inlandsche maatschappij. Dit te vervangen door een strafrecht gegrond op Inlandsche strafrechtsbegrippen schijnt minder gewenscht, omdat voor zoover hier meer daar minder, nog begrippen van strafrecht in het rechtsbewustzijn van de bevolking over zijn, deze te zeer strijden met de onze, dan dat men van den wetgever kan verlangen, dat hij die in bescherming neemt. Het Inlandsch strafwetboek is met al zijn leemten toch al zoo ingeburgerd [1]), dat het overal zonder groote moeilijkheden wordt toegepast. Verbetering schijnt men derhalve te moeten verkrijgen niet door het aanvaarden van een geheel nieuw systeem, maar door de lijst van strafbare feiten met specifiek Inlandsche misdrijven en overtredingen aan te vullen, en overigens meer recht te doen wedervaren aan Inlandsche opvattingen en aan toestanden in de Indische maatschappij, en door ook in het algemeene deel daarmede

---

[1]) Mr. W. Ph. Scheuer, Het personenrecht voor de Inlanders op Java en Madoera, blz. 19.

zooveel als dit mogelijk is, rekening te houden. Bij het ontwerpen van een nieuw strafwetboek zal men zich van een en ander meer in het bijzonder rekenschap moeten geven.

Strafvordering.

Het formeele recht is geregeld in niet minder dan 17 of 18 verordeningen, voor Java en alle gewesten in de buitenbezittingen afzonderlijk, alhoewel deze regelingen behalve op enkele ondergeschikte punten als twee druppelen water op elkander gelijken.

Het in die reglementen geregelde strafprocesrecht verschilt in hoofdzaak daarin met het Europeesche, dat het vooronderzoek bijna uitsluitend aan Europeesche en Inlandsche ambtenaren van het binnenlandsch bestuur en niet aan het Openbaar Ministerie is opgedragen, dat er geen rechter-commissaris is, dat de akte van beschuldiging ontbreekt en dat de verdere gang van het proces niet zoo uitvoerig is geregeld. Een en ander had zijn grond in de totaal verschillende behoeften van den Inlander en den Europeaan, en de eigenaardige toestanden in de Inlandsche maatschappij. Het ontbreken van de akte van beschuldiging dateert eerst van 1898, in welk jaar deze onder algemeene instemming afgeschaft is, omdat zij tot niets rationeels diende en slechts tot een herhaaldelijk voor de rechtspraak zeer schadelijk ontslag van rechtsvervolging aanleiding gaf. Van een rechter-commissaris kan natuurlijk geen sprake zijn, waar de landraad op den voorzitter na terecht uit Inlandsche hoofden bestaat. Het vooronderzoek kon niet aan dezelfde personen als voor de Europeanen worden opgedragen, niet alleen, omdat men niet overal in de binnenlanden Europeesche justitie- en politieambtenaren kon aanstellen, maar ook omdat het zich moest aansluiten aan de maatschappelijke toestanden in de desa of kampong, en men rekening moest houden zoo met de door de landsgewoonte in verband met onze administratieve regelingen daarvoor beschikbare personen, als met de daarvoor disponible gelden. Dat een en ander het gevolg zou zijn van een karakter van minderwaardigheid, dat aan alle autoriteiten en instellingen voor Aziaten bestemd zou eigen zijn [1]) moet ik beslist tegenspreken, en dat heeft ook nimmer in de bedoeling gelegen van den wetgever die deze verschilpunten heeft gemaakt. Veeleer was hier de omstandigheid dat voor den Inlander met zijn zooveel van de onze afwijkende gewoonten en behoeften zijn afzonderlijk bestuur enz. *andere* voorschriften noodig waren voor de Europeanen, de reden dat men voor hen van het recht der Europeanen afweek. Evenmin als men van het Engelsche recht, omdat het anders is dan het onze, kan zeggen dat het minderwaardig

[1]) Mr. L. W. C. van den Berg, De Nederlandsch-Indische inboorlingen politiek, *Gids*, Sept. 1909, blz. 4 van den overdruk.

is, zoo kan men dit van de voor Inlanders geldende regelingen in Ned.-Indië zeggen; en dat die in vele gevallen eenvoudiger zijn dan die der Europeanen, is vaak meer een reden om die beter dan slechter te noemen. De mindere waarborgen voor de persoonlijke vrijheid van den Inlander vinden hun grond daarin dat bij hem de criminaliteit, [1]) en de mogelijkheid om zich voor de politie onvindbaar te maken zooveel grooter zijn. De bepalingen van de artikelen 12 e. v. van het Inlandsch Reglement, volgens welke een nachtwacht (gerdoewachter) ieder Aziaat kan aanhouden, wanneer hij vermoedt, dat die voornemens is eenig strafbaar feit te plegen, en die aan het betrokken desahoofd slechts vergunnen den aangehoudene in vrijheid te stellen, tenzij er ten stelligste blijkt dat er geenerhande grond van vermoeden tegen hem bestaat, zijn minder af te keuren [2]) dan wel schijnt; ook in Nederland wordt er des nachts wel eens iemand opgevat op het enkele vermoeden, dat die een strafbaar feit gepleegd heeft. En wanneer men in acht neemt, dat de Inlander in de binnenlanden in 1848 nog veel minder dan thans zijn woning 's nachts verlaat, en dat genoemd artikel eischt dat de verdachte persoon door het dragen of vervoeren van verdachte goederen, het drijven van buffels of ander vee, waarvan hij het bezit niet kan rechtvaardigen, of om eenige andere reden, grond moet geven tot het vermoeden, dat er een straf baar feit gepleegd is, dan denken wij aan de in onze ochtendbladen niet zelden voorkomende berichten, dat er in den afgeloopen nacht een persoon is gevat, die onder verdachte omstandigheden goederen vervoerde, dan vinden wij de Indische bepaling zoo vreemd niet, en allerminst een bewijs van de gewilde minderwaardigheid van het recht van den Inlander. [3]) Iets anders is natuurlijk de vraag of deze en andere dergelijke bepalingen thans nog te behouden zijn, want de toestanden zijn sedert 1848 niet weinig veranderd. In het bijzonder schijnen dergelijke bepalingen ten aanzien van Vreemde Oosterlingen minder gemotiveerd, en zouden zij op de hoofdplaatsen wellicht wel gemist kunnen worden, maar men verbetere dat in verband met eene reorganisatie der politie, een reden tot eenheid van recht is het niet.

De verbeteringen, die men in het strafprocesrecht der Inlanders zou kunnen aanbrengen, betreffen in de eerste plaats het vooronderzoek, dat voor het grootste deel aan Inlandsche ambtenaren van het binnenlandsch bestuur is opgedragen, en onder onvoldoende contrôle der Europeesche ambtenaren van het binnenlandsch bestuur staat. Euro-

---

[1]) Van Sandick, Chineezen buiten China, blz. 213.

[2]) Mr. L. W. C. van den Berg, t. a. p. blz. 5.

[3]) Naar de letter van de wet schijnen hier de politieovertredingen ook onder te vallen, maar blijkens de gegeven voorbeelden schijnt dit niet de bedoeling van den wetgever te zijn geweest.

peesche rechterlijke ambtenaren zullen dat moeten leiden, en de Inlandsche officieren van justitie zullen daarbij meer zelf, des noods ter plaatse, moeten onderzoeken, en minder als herkauwers van het door of namens, — want dat werk wordt althans op Java in den regel aan de Inlandsche schrijvers op hun bureau overgelaten — de districtshoofden gehouden onderzoek moeten optreden. [1]) Eenheid van het Openbaar Ministerie voor zaken van Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen is hiertoe een eerste vereischte.

Daarnaast verwijdere men uit de procedure alle onnoodige nietigheden, men brenge vereenvoudiging in de vormen, en schaffe onnoodig schrijfwerk af.

Een groote wondeplek is ook de revisie-procedure, een soort appel op de stukken, ten gevolge waarvan somtijds zeer goede beslissingen van den lageren rechter worden vernietigd en de misdadigers worden vrijgesproken, omdat er een klein foutje is begaan door den klerk, die het proces-verbaal overschreef, of omdat uit anderen hoofde iets aan de stukken mankeert. Verbetering van gemaakte fouten door den hoogeren rechter schijnt aanbevelenswaardiger te zijn voor een goede rechtspraak dan vrijspraak van den misdadiger. Hiernaast ligt in de verwijzing naar een anderen landraad een middel, om een verkeerd behandelde zaak zoo noodig nog eens ab ovo te onderzoeken, een rechtsmiddel, dat ook in Nederland met succes wordt toegepast.

Burgerlijke rechtsvordering.

Het civiel procesrecht der Inlanders verschilt principieel van dat der Europeanen. Het geding wordt aanhangig gemaakt door een rekest, en staat verder geheel en al onder de leiding van den rechter, die de

---

[1]) Thans worden de getuigen soms drie, ja in enkele gevallen soms nog meer malen opgeroepen om eerst door het dessahoofd, daarna door of namens het districtshoofd, dan door den Inlandschen officier van justitie, en ten slotte door den assistent-resident te worden gehoord; eerst daarna komt het verhoor op de terechtzitting. Het spreekt dan ook van zelf, dat de getuigen in eenigszins belangrijke zaken behoorlijk bewerkt op de terechtzitting komen, en hun verklaring als een van buiten geleerd lesje opdreunen, en ook — dat de Inlandsche hoofden, de djaksa incluis, wel zorgen, dat de door hen onderzochte zaak behoorlijk tot „klaarheid" wordt gebracht. Als dat nu al gebeurt in zaken, waar geen enkele reden is om van de waarheid af te wijken, dan kan men nagaan wat er geschiedt, wanneer zooals in de meeste belangrijke strafzaken, het verschil tusschen de hoofdgetuigen en de daders uiterst gering is en de Inlandsche politie soms min of meer aan de zaak debet is. Wanneer de heer van Kol in de Tweede Kamer klaagt over een zoogenaamd korangtrangstelsel, dan vraag ik wie onder zulke omstandigheden de verantwoording voor een zware straf, bijv. een doodstraf op zich durft nemen. De gebreken der Inlandsche strafprocedure zijn voor het grootste deel het gevolg van een onbetrouwbaar en niet altijd met de noodige kennis van zaken geleid vooronderzoek.

partijen en de getuigen oproept en verhoort, en zorgt dat de zaak zoo duidelijk mogelijk wordt toegelicht en dat partijen al hun bewijsmateriaal in het geding gebracht hebben. Na het vonnis is het ook weer de rechter, die op verzoek van de winnende partij het vonnis doet uitvoeren, die last geeft tot beslag en tot den verkoop van het in beslag genomene. Deze uit Raffles' tijd afkomstige, doch in hoofdzaak aan het oud-Hollandsche recht ontleende procedure is zeker een van de beste stukjes van de Indische wetgeving. Zij is in hooge mate praktisch, omdat zij vrijwel vormloos is; voor chicanes geeft zij geen gelegenheid; nietigheden waardoor men zijn goed recht door een fout verliest komen er bijna niet voor; zij is goedkoop, want zij eischt geen rechtsgeleerden bijstand, daar die door den rechter zelf verschaft wordt. Zij is echter niet zonder gebreken, doch deze betreffen slechts ondergeschikte punten, en zijn gemakkelijk te verbeteren. Dat deze procedure voor ingewikkelde zaken niet geschikt zou zijn [1], moet ik op grond van eigen ondervinding ten stelligste tegenspreken. Tot de voor de Inlandsche rechtbanken behandelde zaken, die de meeste moeilijkheden opleveren, behooren zeker wel de geschillen over het recht op stukken grond, en nu is voor deze een mondelinge behandeling door den plaatselijken rechter in bijzijn van partijen in persoon en liefst *op* den in geschil zijnden grond zelf een onontbeerlijk vereischte om daaromtrent een juist oordeel te kunnen krijgen. Eene procedure in hoofdzaak bij geschrifte voor een lijdelijken rechter met verplichten rechtsbijstand van advocaten is voor zulke zaken wel de meest onpraktische die zich laat bedenken. De hooge kosten alleen, die meestal meer zullen bedragen dan de waarde van den grond in geschil, zullen het voor de partijen onmogelijk maken tot een proces over te gaan, zoodat het overbrengen dezer zaken bij de raden van justitie vrijwel met rechtsweigering gelijk zou staan. En indien men nu in acht neemt dat er op vele plaatsen in Ned.-Indië het aantal processen over stukken grond zeer groot is [2], dan begrijpt men dat de invoering van het Europeesche procesrecht voor de voornaamste en ingewikkeldste zaken der Inlanders te staan komt op „geen recht" in de belangrijkste tusschen hen bestaande geschillen.

Doch er is meer. Als men dat Inlandsche procesrecht in civiele zaken eens nader beschouwt en het vergelijkt met het in den laatsten tijd zoo vaak genoemde Oostenrijksche, dan komt men tot de conclusie

---

[1]) Mr. L. W. C. v. d. Berg, *Gids* 1909, t. a. p. blz. 5—6.

[2]) Op de Ambonsche eilanden, maar vooral in de Minahassa is de onzekerheid van het grondbezit bijzonder groot en zijn er dan ook betrekkelijk weinig stukjes grond, die daar niet in geschil zijn. Eene invoering van een vereenvoudigd kadaster en afdoende beslechting der bestaande geschillen is daar vrij wat meer noodig dan eene regeling van het huwelijksrecht en invoering van burgerlijken stand.

dat die beide feitelijk van dezelfde beginselen uitgaan, en dat de verschilpunten geen andere zijn, dan dat het Oostenrijksche procesrecht uitvoeriger geregeld is en meer up to date dan dat van het Inlandsch Reglement. En nu zou het zeker geen stap vooruit zijn, wanneer men het Nederlandsche procesrecht ging invoeren voor zaken, die te voren door het betere recht van het Inlandsch Reglement beheerscht werden. Te minder nu er in Nederland een strooming is die het Nederlandsche procesrecht in de richting van het Oostenrijksche wil hervormen. Verbetering van het procesrecht zal men dus moeten zoeken in aanvullingen van de bestaande reglementen, waarbij men zelfs van de Oostenrijksche wetgeving wel het een en ander zou kunnen overnemen, doch nimmer in uitbreiding der sfeer van de alom afgekeurde Nederlandsche rechtsvordering. [1])

Boven werd er reeds op gewezen, dat het formeele recht voor de Inlanders in tal van reglementen geregeld is, die in hoofdzaak met elkander overeenstemmen. De tallooze wijzigingen daarin aangebracht maken het zeer moeilijk een overzicht te krijgen zoo van de verschilpunten als van de punten van overeenkomst. Nivelleeren en samenvatten in ééne enkele verordening is hier dringend noodig, waarbij nog meer rekening zou kunnen worden gehouden met Inlandsche begrippen en toestanden, en men de onvermijdelijke geschilpunten voor elk gewest afzonderlijk zou kunnen regelen. Een reden tot unificatie van voorschriften van Europeesch en Inlandsch recht, zooals in de toelichting op de wetsvoordracht van 15 November 1904, § 9 betoogd wordt, is in dezen thans onhoudbaren toestand niet gelegen. Door dit te beweren geeft men slechts aanleiding tot misverstand, waartegen ten aanzien van dit veelomvattend onderwerp zooveel mogelijk gewaakt moet worden.

* * *

Wat te doen met de adat?

Veel moeilijker is de vraag te beantwoorden, wat er moet gebeuren met dat deel van het recht der Inlanders dat nog onbeschreven is, met de adat, die in het gebied der gouvernementsrechtspraak vrij wel tot het materieele privaatrecht beperkt is. Er is zonder twijfel veel sympathieks in dat volksrecht, dat zich naar de behoeften der

---

[1]) Ofschoon het recht der Europeanen in dit opstel niet behandeld wordt, zoo schijnt het toch niet ondienstig er hier op te wijzen, dat ten aanzien van deze steeds in aantal toenemende bevolkingsgroep decentralisatie van rechtsmacht meer en meer noodzakelijk wordt. Aangezien de procedure voor den residentierechter bijna dezelfde is als die voor de landraden, zoo moet eene verbetering der laatstgenoemde naar het voorbeeld van het Oostenrijksche ook den Europeanen ten goede komen, en de bezwaren tegen uitbreiding van de rechtsmacht van den residentierechter belangrijk verminderen.

Inlandsche maatschappij in verband met van buiten komende invloeden gevormd en ontwikkeld heeft, en terecht is het voor de geleerden een lievelingsvak dat met groote toewijding beoefend wordt. De wetgever echter mag zich door het aantrekkelijke dat de adat heeft, niet laten meeslepen, maar moet deze met een nuchteren en kritischen blik beschouwen. Hij moet er zich voor wachten een volksrecht dat zijn eigen dood schijnt te sterven, omdat het niet meer deugt, kunstmatig in het leven trachten te houden, en daardoor de normale ontwikkeling van het recht tegen te gaan. Men moet van het staatsblad geen verzamelplaats van ethnologische antiquiteiten maken; het zou op den duur toch niet bij machte zijn een rechtsinstelling, waar de maatschappij niet meer van gediend is, in het leven te houden.

Bedenkingen tegen de adat.

Wanneer het er op aankomt goede wetten te maken, dan moet men het recht niet beoordeelen naar zijn *afkomst*, maar naar zijn *inhoud*. En juist om haar inhoud mogen wij de adat niet zoo maar afschaffen, zonder dat daarvoor gegronde redenen zijn. De adat is praktisch, zij heeft zich gelijktijdig met de maatschappij waarin zij werd toegepast, ontwikkeld; zij stelt geen eischen, die moeilijk na te komen zijn, tenzij daarvoor reden is; zij past zich aan het dagelijksch leven aan, en verzacht vaak de handhaving van instellingen, die beginnen te verslijten. Maar zij is plaatselijk, zij veronderstelt, en dat is bij de Inlandsche volken in Ned.-Indië eigenlijk heel natuurlijk, een rechtsleven binnen een beperkten kring, die van het dorp, de familie, den stam, en *dat* is, zooals reeds meermalen is opgemerkt, haar zwakke zijde.

Zelfs in de Inlandsche maatschappij, waar hare beginselen sedert overoude tijden worden toegepast, is de adat niet altijd zonder bedenking, en zijn hare voorschriften niet steeds bevorderlijk aan de welvaart en de ontwikkeling des lands. Juist het krachtige familieverband is vaak moordend voor het individualisme, en geeft niet zelden aan de machtigsten in de familie de gelegenheid ten eigen bate van hun invloed misbruik te maken. Men leze het werk van Mr. Willinck, over het rechtsleven der Minangkabausche Maleiers, van welken schrijver men toch niet kan zeggen dat hij voor de adat niets zou gevoelen, en die door zijn verblijf te Padang in de gelegenheid is geweest zijn boekenstudie door mededeelingen van Inlanders te controleeren. Tal van voorbeelden worden door dezen schrijver aangehaald met redenen omkleed en toegelicht, waaruit blijkt, dat het matriarchaat in de Minangkabausche landen in plaats van, zooals de adatvoorstanders beweren, de welvaart te bevorderen, op staat en individu een slechten economischen invloed heeft uitgeoefend. De zoo hoog geroemde adat tanggoeng-mananggoeng noemt hij in civilibus een premie op de luiheid, in criminalibus een

bestendig gevaar voor de gansche familie (blz. 375, noot). In de Minahassa was de schrijver van dit opstel zelf in de gelegenheid te constateeren, hoe het onverdeelde familiebezit door de machtigsten en slimsten gebruikt werd om zich zelf ten nadeele der anderen te bevoordeelen. Men leidde hier nu niet uit af dat die adat altijd af te keuren is, in tegendeel, juist het generaliseeren, zoowel in de eene als in de andere richting geeft tot het trekken van onjuiste conclusies aanleiding. Er zit veel, ja zeer veel goeds in de adat, maar het bovenstaande dient uitsluitend om er op te wijzen, dat hare superioriteit niet als een dogma boven allen twijfel verheven is, en het dus geen „aanranding" of „verdringing" is te noemen, wanneer men op deugdelijke gronden beweert, dat de adat niet in het algemeen, maar uitsluitend voor dit of dat onderdeel afgeschaft behoort te worden.

Buiten den kring van zijn familie, stam of dorp komen de feilen van de adat nog meer aan het licht. Dat spreekt toch eigenlijk ook van zelf, want van die adat, ontstaan althans tot ontwikkeling gekomen binnen die bovengenoemde enge kringen, kan toch bezwaarlijk verwacht worden dat zij uitsluitsel geeft, wanneer de Inlander met anderen dan zijn dorp- of stamgenooten, met vreemde Oosterlingen en Europeanen in relatie treedt. Het koloniaal bestuur brengt dit nu eenmaal mede. Wenscht men dezen factor uit te sluiten, welnu, dan sluite men de koloniën voor particuliere nijverheid, verbiede er het verblijf van anderen dan ambtenaren, zooals dat in de tijden van de O. I. Comp. het geval was, en zorge dat zelfs dezen zoo min mogelijk met de Inlandsche bevolking in relatie komen. Wil men dit niet, of kan men dit niet, dan dient men ook met de gevolgen van die uitbreiding van de rechtssfeer van den Inlander rekening te houden. Dat dit niet gedaan is in de beschouwingen over de ontwikkeling van het adatrecht der Atjehers in „Het Adatrecht" (blz. 222 e. v.) is een niet gering bewijs van de eenzijdigheid van dat werk, daar vooral jure constituendo de rechtsbelangen der Europeanen en der Vreemde Oosterlingen ook geteld moeten worden.

Ommekeer in de Inlandsche maatschappij.

Zooeven werd reeds gereleveerd, dat de O. I. Comp. de aanrakingen van den Inlander met anderen dan Comp.'s dienaren tegenging, zij het om concurrentie in den handel tegen te gaan. In verloop van tijd heeft men Indië echter open gesteld voor het particulier initiatief, zoowel op handelsgebied als, vooral na het cultuurstelsel, op het gebied der landbouwindustrie. Eene toename van Europeanen was daarvan het gevolg, welke des te grooter werd, toen door de stoomvaart en het openen van het kanaal van Suez een verbetering in de verkeersmiddelen was ontstaan, die na eenige jaren bij het publiek het bezwaar dat men vroeger tegen verre reizen had, tot een minimum deed dalen.

De aanraking van den Inlander met Westerlingen nam daardoor zóó toe, dat behalve in enkele afgelegen streken, bijna elk Inlander min of meer geregeld in betrekking tot Europeanen en Vreemde Oosterlingen komt te staan. Die relaties deden hier meer daar minder neiging ontstaan zich tot den Europeaan op te heffen, zij het ook voorloopig meer in enkele uiterlijkheden, die niet altijd een aangenamen indruk maken. Het lezen van Maleische couranten vestigt de aandacht op tal van zaken, waar men vroeger niet van droomde. De Inlandsche aristocratie stuurt haar jongelingschap al niet zelden naar Europa. In heel Indië constateert men een opleving van het Inlandsche element, die voor een deel voortgesproten uit van de Europeanen geleerd zelfbewustzijn, en gesteund door het revéil van het geheele Oosten, de gelijkheid van beide rassen tot einddoel heeft. [1])

Vrijwillig gebruik van Europeesche rechtsinstellingen.

Op het rechtsleven van den Inlander is dit natuurlijk niet zonder invloed geweest. Soms leidde het er den Inlander toe om als het ware een hap te doen in het Europeesche recht, bijv. wanneer hij Europeesche eigendomsperceelen koopt, of daarop hypotheken sluit. Zijn adat kon hem hier moeilijk helpen. Hetzelfde is het geval wanneer de Inlander order- of toonderpapier afgeeft of ontvangt, iets waar hij wat het laatstgenoemde betreft zelf niets aan kan doen, dan wel wanneer hij verzekeringen sluit. Zijn adat laat hem hier vierkant in den steek, niet zoo zeer omdat die adat zoo wars is van vreemde elementen, maar op grond van het dualisme en de uitzonderingen daarop van art. 75 oud Reg.-Regl. Wat toch is het geval? De adat zelve is zoo exclusief niet. Het klopt volkomen met het rechtsbewustzijn van den Inlander, dat hij zich mengende in aan zijn adat vreemde verhoudingen, de daarop betrekkelijke bepalingen in het algemeen recipiëert. Hij maakt geen verschil tusschen Europeanen- en Inlandersrecht, en het ontgaat hem volkomen, dat het eerste slechts in enkele weinige in de wet genoemde gevallen op hem toepasselijk kan zijn, en dat het tweede voor de Europeanen eene onverkrijgbare zaak is. Van zijn standpunt uit kan hij best meedoen met de Europeanen in die onderwerpen, die in de adat niet geregeld worden, en heeft hij er geen bezwaar tegen, dat de Europeaan toenaderende aan Inlandsche verhoudingen een huwelijk sluit op Inlandsche wijze en Inlandsche contracten deelneemt. Ook hier mag men echter geen algemeenen regel stellen, en zal de adat in het eene geval en bij het eene volk toeschietelijker

[1]) Zie hierover ook Mr. Nederburgh, „Eenheid en meerheid van recht, in het echt in Ned.-Indië", dl. 79, blz. 576 e. v. en 587 e. v. Voorts mr. W. Ph. Scheuer, „Het personenrecht voor de Inlanders op Java en Madoera", blz. 15 en 16, en Mr. L. W. C. van den Berg, „De Nederlandsch Indische inboorlingenpolitiek" *Gids* 1909, t. a. p. blz. 17 e. v.

zijn dan in het andere geval en bij een ander volk. Terwijl het in streken waar matriarchale verhoudingen zijn, voor outsiders zeer moeilijk schijnt te zijn in de familie opgenomen te worden, daar is het treffend hoe bijv. in de Minahassa zoowel Chineezen als Europeanen, ja zelfs Arabieren, in de familie hunner Minahassische echtgenooten worden opgenomen, en in de Inlandsche maatschappij aldaar inburgeren. Adatregels, waarbij aan niet-Inlanders verboden wordt in door de adat geregelde verhoudingen te staan, komen of niet of slechts bij uitzonderingen voor. De uitsluiting van Europeanen van rechten op het staatsdomein berust dan ook niet zelden uitsluitend op den wil van het gouvernement, en is juist noodzakelijk, omdat de adat er zich in het algemeen niet altijd tegen verzet.

Conflicten bij verschil van recht.

Anders is het bij die deelen van het recht, waar niet een der partijen in het bezit van een blanco-rechtstoestand is, bijv. bij het verbintenissenrecht. Dan is er een conflict, want de eene partij is aan de adat, de andere aan het Europeesche recht onderworpen; beide rechten kruisen elkander, en er moet een brug van het een naar het andere geslagen worden, want anders heeft de overeenkomst niet het beoogde gevolg. Intusschen gebeurt er heel iets anders dan de partijen zelve wel gedacht hebben. Laten wij hier als voorbeeld nemen een koopcontract tusschen een Inlander en een Europeaan. De Inlander stelt zich daarbij voor — kan het anders? — dat hij hetzelfde heeft te presteeren en van de andere partij recht heeft op dezelfde contraprestatie als wanneer hij datzelfde contract sloot met een zijner rasgenooten, en toch vergist hij zich deerlijk, want wel moet hij volgens de betrekkelijke bepalingen zijn eigen prestatie doen volgens de adat, maar wanneer de tegenpartij in gebreke blijft, zal hij dezen voor den Europeeschen rechter moeten roepen, die dan naar het Europeesche recht zal moeten oordeelen, hetgeen, indien er verschilpunten zijn, tot verrassingen aanleiding moet geven Omgekeerd is het bij den Europeaan zeker niet de bedoeling om alleen maar in zooverre recht te hebben op de prestatie van de tegenpartij als diens adat toestaat; hij heeft daarentegen zeer begrijpelijk ook met opzicht tot de contraprestatie van de Inlandsche partij het oog gericht op zijn eigen nl. op de Europeesche wet. Bij niet voldoening moet hij bij den Inlandschen rechter zijn om recht te krijgen, en deze geeft het slechts voorzoover de adat de Inlandsche partij daartoe verplicht. Het dualisme heeft hier ten gevolge, dat elk der partijen bediend wordt naar een recht, dat het zijne niet is, en waar hij niet van gediend is, omdat hij het niet kent. Voorwaar, dat is heel iets anders dan aan den Inlander zijn adat te laten, zooals de adat-voorstanders willen.

Dat dit nu niet voortdurend aanleiding geeft tot geschillen is toe te schrijven aan twee redenen.

Vooreerst worden overeenkomsten in den regel nagekomen, en wanneer de partij nu maar krijgt, waarop hij meende recht te hebben, dan doet het er eigenlijk al heel weinig toe, of de wederpartij dat verschaft op grond eener verplichting, die door de adat dan van eene die door het Europeesche recht voorgeschreven is.

Ten anderen komen het Europeesche verbintenissenrecht en de rechtsgewoonten der Inlanders in dit deel van het recht in hoofdzaak overeen, zoodat het „andere" recht toch „hetzelfde" voorschrift geeft. Eerst wanneer deze verschillen spreekt men van zoogenaamde „Inlandsche contracten", d. w. z. die contracten, die in het Europeesche recht niet voorkomen, of ingrijpend van de daarin voorkomende verschillen. Een gewoon koopcontract tusschen Inlanders wordt gewoonlijk geen Inlandsch contract genoemd, evenmin ruil, schenking of lastgeving. Inlandsch noemt men daarentegen het djoewal-gade, de hibah, de adoptie (meki oki) in de Minahassa e. a. Voorzoover het een deel van het verbintenissenrecht betreft, waar de rechtsgewoonten der Inlanders met het Europeesche recht overeenstemmen — een vrij breede zône, in hoofdzaak consequenties bevattende van den ook in het Europeesch recht voorkomenden regel, dat men zijn verbintenissen moet nakomen — daar pleegde men niet van Inlandsch recht te spreken. De weinige adatjurisprudentie over kwesties van verbintenissenrecht is dan ook voor een niet gering deel juist hieraan te wijten. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat er op verschillende punten toch wel verschil bestaat. De adat kent bijv. niet overal de levering, of zooals Prof. van Vollenhoven van de Atjehsche adat zegt: koop en verkoop is van de zijde van den verkooper geen contract, maar eene „wijze van overdracht van bezitrecht" (Adatrecht blz. 200) dus slechts iets feitelijks. [1]) Aan den anderen kant is het Europeesche recht vollediger bij de regeling van verschillende onderdeelen als het periculum, de vrijwaring enz., die in het recht der Inlanders soms zelfs in het geheel niet voor komen. En nu gaat het niet aan, dat bijv. ingeval van ruil tusschen een Inlander en een Europeaan de eene partij wel, de andere niet zal behoeven te leveren, of niet aansprakelijk zal zijn voor zekere gebreken enz. Tengevolge van het toenemend verkeer tusschen de verschillende bevolkingsgroepen springen deze gebreken van het bestaande stelsel steeds meer in het oog. De meerdere Europeesche ontwikkeling heeft ten gevolge, dat de Inlander, ingelicht door zijn procureur bamboe, meer dan vroeger zal gebruik maken van de gelegenheid tot chicane, welke zijn adat hem verschaft, en waarin hij althans tot nog toe niets ongeoorloofds ziet.

---

[1]) Zie hierover. *Ind. Gids*, 1909, blz. 1304 e. v.

Versleten adats.

De beide hier besproken leemten in het recht der Inlanders en wat de in de tweede plaats genoemde ook in het recht der Europeanen, vinden hun oorzaak in de omstandigheid dat de Inlander buiten zijn oorspronkelijken rechtssfeer treedt. Omgekeerd werkt dit feit weer naar binnen en veroorzaakt het, dat de adat zelfs binnen haar oorspronkelijke grenzen eensdeels versleten raakt en anderdeels niet meer in de veranderde rechtsbehoeften voorziet. Die Inlander wordt door zijn aanrakingen met Europeanen en Vreemde Oosterlingen, ja zelfs met Inlanders van andere nationaliteit een ander mensch. Hij krijgt een anderen, een ruimeren blik op vele zaken, niet het minst op die van zijn onmiddellijke omgeving, van zijn familie. Het sterke stam- en familieverband waaraan de Inlander oudtijds zulk een behoefte had, en dat hem tot zulk een steun is geweest in den strijd om zijn vrijheid en om zijn bestaan, dat verband wordt gaandeweg losser, en wordt hem in sommige gevallen eêr een last dan een lust, omdat de voordeelen er van dien naam beginnen te verliezen, en de nadeelen er van meer uitkomen. De kracht van dat familieverband is omgekeerd evenredig aan de ontwikkeling van zijn individualisme, waarop het zoo lang een domper heeft gezet, maar dat nu door de aanraking met Europeanen in de gelegenheid is gekomen zijn vleugels uit te slaan. Een treffend voorbeeld van het versleten raken van de adat door aanrakingen met Inlandsche vreemde elementen vindt men bij het matriarchale recht der Minangkabausche Maleiers. In het boek van mr. Willinck vindt men duidelijk aangetoond — het loopt als een roode draad door het geheele werk — dat de adat het best en onvervalscht is bewaard geworden in het stamland, de Padangsche Bovenlanden, en dat het in de grenslanden tengevolge van aanrakingen met andere Inlanders, hier meer daar minder verbasterd is. Een ander voorbeeld van versleten adat levert de Minahassa, waar het familie- en stamverband veel van zijn oude glorie verloren heeft. Onder het Christendom en het Europeesche bestuur is daar bij de Inlandsche bevolking een neiging tot navolging van den Europeaan ontstaan, die op de adat fnuikend inwerkt. Men ziet dit duidelijk o. a. bij het grondbezit. Vroeger bestond zelfs de gewoonte dat personen tot een ander district behoorende van het verkrijgen van recht op gronden uitgesloten waren, terwijl nagenoeg alle grond in onverdeeld familiebezit was. En thans! De adat dat men buiten zijn district geen grond kon verkrijgen is, nu de districten niet meer vijandig tegenover elkander staan, overal vervallen, en het onverdeeld familiebezit zal ook eenmaal tot het verledene behooren; een neiging daartoe is op vele plaatsen waar te nemen. In het district Langowan is alle grond al verdeeld, en heeft het reeds opgehouden te bestaan. De adoptie, een instelling waarvan verklaard werd dat ieder Minahasser daar eens of meermalen van zijn

leven mede kennis maakte, is nog wel niet in onbruik geraakt, maar heeft toch al heel veel van zijn beteekenis verloren.

Daarentegen komen andere instellingen meer naar voren, en vragen deze een regeling op betere grondslagen dan de bestaande. Zoo is de toestand van ouderlooze kinderen in vele gevallen niet goed meer geregeld. De zorg voor de opvoeding en vooral de lasten daarvan zijn grooter geworden; het losser familieverband maakt de vraag moeilijk wie nu wel voor het kind te zorgen heeft; het opkomend individualisme heeft met behulp van dat losser familieverband de mogelijkheid geopend dat zulk een kind zekere goederen bezit, die beheerd moeten worden, en het resultaat is dat men zich tracht te ontdoen van de zorg voor kinderen die niets hebben, en dat de goederen van de kinderen die wel wat hebben, tegen hunne meerderjarigheid in de handen van hunne verzorgers zijn overgegaan. Dit is niet alleen in de Minahassa het geval. Ook op Java is het schering en inslag; men zie slechts de antwoorden op vraag No. 527 van het Mindere welvaart onderzoek.

Onvoldoende groeikracht van de adat.

Maar, zoo zal men vragen, hoe is dat mogelijk wanneer, zooals door verschillende schrijvers verklaard wordt, die adat zoo buigzaam is, en groeit als het ware met de maatschappij, waarin zij geldt, zich steeds vervormt naar de behoeften dier maatschappij? Waarom groeit zij nu niet harder? Voor een deel werd het antwoord hierop al door mr. Nederburgh gegeven. [1]) „De toestanden in Ned.-Indië zijn niet normaal. Verschillende omstandigheden belemmeren den groei der adat en beletten haar zich zelfs op het eenmaal verworven gebied te handhaven. Gouvernementsregelingen op verschillend gebied komen in botsing met de adat, die dan wijken moeten; het Moh. recht wordt opgedrongen door priesterraden, zonder dat het volk dit uit eigen beweging tot adat heeft verheven en zonder dat het volk daartegen iets vermag."

„Een der vereischten voor een goed werkend gewoonterecht is: een rechter, die het met liefde toepast, die het begrijpt en uit het bestaande het ontbrekende in den zelfden geest weet aan te vullen, want de adat uit zich slechts in feiten, waarachter men zelf de beginselen maar moet raden. Zulk een rechter heeft de Inlander niet, en het zou zeer moeilijk zijn daarin verbetering te brengen."

Doch er is ook een ander bezwaar, nl. dit, dat de ommekeer in de Inlandsche maatschappij te snel is opgekomen, en te snel voortgaat; de adat kan dat niet bijhouden. Men vergt te veel van haar, wanneer men eischt, dat zij zich in den tegenwoordigen tijd zoo snel ontwikkelt,

---

[1]) Eenheid en meerheid enz., *Recht in Indië*, dl. 79, blz. 585). Vgl. ook Mr. van Vollenhoven, „Miskenningen van het adatrecht, blz. 62.

dat zij steeds maar met nieuwe inzettingen klaar staat. Het is ook niet in de gansche Inlandsche maatschappij, dat de adat niet meer voldoet. Meestal is het slechts een meer ontwikkelde kern, die met de oude toestanden geen vrede heeft, en al is die kern soms wel klein, zij bestaat juist uit de toongevende elementen in de Inlandsche maatschappij. [1]) In verafgelegen dorpen wordt de overgangstoestand veel minder gevoeld dan door de meest ontwikkelde Inlanders, die op de hoofdplaatsen met Europeanen samenkomen, waar zij wel de leemten in hun recht gevoelen, maar niet tot de verdere ontwikkeling daarvan bijdragen, omdat zij zich van hun oorspronkelijk rechtsmilieu verwijderd hebben.

Resumeerende zoo liggen de redenen waarom de adat in tal van gevallen niet meer voldoet zoowel in als buiten de Inlandsche maatschappij; zij verschillen naar de plaats, en gelden voor het eene deel van het recht veel meer dan voor het andere; zij wijzen nu eens op een te beperkte sfeer, waarbinnen het adatrechtsleven zich beweegt, dan weer op onvolkomenheid van de adat zelve; soms raken zij ook het recht van andere bevolkingsgroepen; in vele gevallen zijn zij zoo ingrijpend, dat de buigzaamheid en de groeikracht van de adat niet bij machte is zonder hulp van buiten in de leemte te voorzien.

---

[1]) Mr. Nederburgh, t. a. p., blz. 34.

(*Wordt vervolgd*).

De approviandeering van het Indische leger tegenover den inlandschen vijand van 1816—1840.

DOOR

W. C. NIEUWENHUYZEN.

(*Slot*).

Van de approviandeering in den oorlog op Java van 1825 tot 1830 zijn verschillende bijzonderheden bekend geworden. Op 20 Juli van eerstgenoemd jaar waren de vijandelijkheden uitgebroken en reeds eene week later begon het garnizoen te Djokdjakarta gebrek aan leeftocht te gevoelen. De pasar's waren geheel verloopen. Met veel moeite werden uit den omtrek eenige levensmiddelen aangevoerd. De communicatie met de andere garnizoenen was geheel gestremd. Den 28en Juli marcheerde de zich op inspectie te Soerakarta bevindende Luitenant-Kolonel der Genie Cochius uit Klaten met eene colonne van circa 400 man (Infanterie, Cavalerie en Artillerie) leger- en hulptroepen als dekking van een convooi munitie en 120 met rijst beladen paarden naar Djokdjakarta. De sterkte van het garnizoen alhier bedroeg op 30 Juli aan legertroepen: 14 officieren en 329 man en aan hulptroepen: 15 officieren en circa 260 man. Den 7en Augustus uit Soerakarta vertrokken, marcheerde Cochius den 8en d.a.v. andermaal uit Klaten met eene colonne, thans ongeveer 465 man leger- en hulptroepen sterk, met 2 vuurmonden naar Djokdjakarta, om het garnizoen aldaar opnieuw van levensmiddelen te voorzien. Op dezen marsch waren de koelies, die het zout droegen, weggeloopen, waardoor dat artikel was verloren gegaan en slechts voor een klein gedeelte kon vervangen worden, dat te Klaten beschikbaar was. In weerwil van de behouden aankomst van dit convooi, meldde Cochius den Generaal de Kock, dat hij den 10en van Djokdjakarta een uitval in de richting van Pasar Gedeh zou doen om het garnizoen „levensmiddelen" en „fourage" te bezorgen, die hij hoopte „door zachtheid, onder belofte van betaling, te krijgen." Deze *fourageering* schijnt niets te hebben opgeleverd. Daar zich te Djokdjakarta wederom „gebrek aan levensmiddelen begon te doen gevoelen," liet Generaal de Kock den resident van Soerakarta draagbeesten inkoopen en inhuren voor het transport van vivres, dat den 19en Augustus uit Klaten onder bescherming van eene colonne van 400 man leger- en hulptroepen, door den Luitenant-Kolonel der Infanterie Achenbach aangevoerd, naar eerstgenoemde

plaats werd gezonden. De colonnecommandant moest verder het commando te Djokdjakarta op zich nemen, het garnizoen aldaar met zijne colonne versterken, waardoor het cijfer der bezetting tot ruim 1100 man leger- en hulptroepen steeg, en hiermede, zoo mogelijk, o.m. kleine excursiën maken om eenige levensmiddelen in de nabijgelegen desa's te „verzamelen" (*fourageeren*) die „voor de militairen" zooveel doenlijk binnen het fort bijeengebracht moesten worden, en de hoeveelheid daarvan zoodanig te ramen, dat deze desnoods tot medio September kon reiken. Met het beheer der vivres belastte Achenbach „eene gemengde commissie," die, hoewel met moeite, eene regeling had getroffen, waardoor aan ieder man per dag, tot den 15en September kon worden verstrekt: ½ ℔ vleesch, ½ ℔ rijst [1]) en 1 oorlam. Rekent men daarbij, dat, na de invoering dezer regeling, op 25 en 26 Augustus 13 runderen en 330 bossen padi buit werden gemaakt, dan kon de approviandeering voldoende worden genoemd tot de aankomst van het volgende convooi van Soerakarta en Klaten. Wat was er na 26 Augustus te Djokdjakarta voorgevallen? Dagelijks beproefde Achenbach in den omtrek der plaats te *fourageeren*, doch met weinig resultaat. Voor de particulieren en sommige hulptroepen — schreef hij den 2en September aan Generaal de Kock — werd „de positie van dag tot dag benaauwder" door „gebrek aan vivres." Het ration vleesch kon „alleen om den anderen dag verstrekt worden" en de voorraad rijst, met betrachting van „de grootste bezuiniging," tot den 15en September strekken; 6 koeien en „eenige" varkens, welke eenige ingezetenen nog op stal hadden, waren voor het garnizoen *gerequireerd*, zoodat deze voorraad tot den 9en September kon strekken. In den omtrek, d.i. „binnen eene rondte van 3 paal," was geen hoornvee meer te krijgen. Op de dagen, dat aan het garnizoen geen vleesch werd verstrekt, ontving het 2 oorlammen in plaats van 1. Den 9en September werden „eenige" paarden geslacht. Pogingen om kooplieden naar de plaats te lokken, faalden. De Chineezen waren bevreesd geworden, zich te vertoonen. Achenbach was met de hoogste civiele autoriteit overeengekomen, bij de gegoede ingezetenen, van wie verondersteld werd, dat zij nog rijst in voorraad hadden, „eene huisvisitatie te doen." Het paardenvleesch begon „eene groote rol te spelen." De ingezetenen en de bezetting hielden het uit tot den 20en September, toen de Luitenant-Kolonel Cochius, den 19en van Soerakarta op marsch gegaan, ten derden male, thans met 1500 man leger- en hulptroepen en 6 vuurmonden, een convooi van 200 met levensmiddelen belaste pikolpaarden en eenige karbouwen over Klaten veilig binnen Djokdjakarta bracht. Voorloopig was deze plaats weêr gered, doch haar

[1]) Volgens Weitzel, „De oorlog op Java van 1825 tot 1830 enz.," deel I, niet ½, maar 1 ℔.

ontzet vond eigenlijk eerst den 25en d.a.v. plaats, toen Generaal de Kock met 8000 man leger- en hulptroepen uit Soerakarta en te Klaten verzameld, met vivres haar binnenrukte.

Vreemd mag het worden genoemd, dat men tot dusver niets leest van de leiding der Militaire Administratie of Intendance in zake de verpleging van het leger te velde. Deze opmerking geldt trouwens niet slechts dezen oorlog, maar ook al de andere, tusschen 1816 en 1825, zoowel op als buiten Java gevoerde oorlogen. Volgens Weitzel werden in het begin van den oorlog op Java de levensmiddelen voor de troepen slechts te Semarang, Soerakarta, Klaten en Magelang door *leveranciers* verstrekt. Te Djokdjakarta had men geen contract kunnen of willen sluiten, eensdeels dewijl de prijzen te hoog zouden geweest zijn, en anderdeels dewijl het te voorzien was, dat geen *leverancier* daar voortdurend aan zijne verplichtingen zou kunnen voldoen. Djokdjakarta moest dus steeds van elders worden voorzien; terwijl Soerakarta, Klaten en Magelang, behalve sommige artikelen van levensonderhoud, waarvan de bezorging niet in de contracten was bedongen, eveneens allerlei krijgsbehoeften, kleedingstukken, enz., uit Semarang ontvingen. Nam de civiele autoriteit in het begin van den oorlog de zorg voor de approviandeering der garnizoenen en marcheerende colonnes en detachementen niet op zich, dan deden het de commandanten der forten, garnizoenen, colonnes of detachementen zonder bemoeienis, leiding of bemiddeling der Militaire Administratie of — zooals in de Europeesche legers geschiedde en nog geschiedt — der Intendance. Alleen de contrôle berustte toen in hare handen. Men ontwaart evenmin eenige leiding van de Militaire Administratie of Intendance bij het opsporen en bijeenbrengen der met de approviandeering in zoo nauw verband staande transportmiddelen. Men ziet van die leiding niet alleen niets in den oorlog om versterkte stellingen, zooals te Djokdjakarta — waar de militaire commandant het beheer der vivres en uitdeelingen aan eene „gemengde commissie" opdroeg — Magelang en elders, maar ook in den bewegingsoorlog, waarin de colonnecommandanten feitelijk voor de voeding hunner troepen zorgden.

Hoe ging het met de approviandeering in den bewegingsoorlog? Den 12en September 1825 schreef de Luitenant-Kolonel Cleerens uit de residentie Pekalongan aan den Generaal de Kock o.m.: „Ik had eenige dessahoofden uit het Karang-kobarsche met deze gewesten bekend, vooruitgezonden, om het volk van onze komst te verwittigen, en eenige vivres en fourages gereed te doen zetten, hetgeen zij ook gedaan hebben. Wel waren de vrouwen en kinderen gevlugt, doch deze zijn dadelijk teruggekomen, nadat ik de dessahoofden door de regenten van Batang en Pekalongan de verzekering liet geven, dat de troepen niet in de dessa's zouden komen, als zij ons bivouac van

hout en water wilden voorzien. Zulks geschiedde dadelijk". Cleerens handelde hier als de Luitenant-Kolonel de Stuers in 1822 en 1823 in de Westerafdeeling van Borneo. „Van waar zal ik koelies krijgen om de stukken te slepen," schreef een andere colonnecommandant (die niet in het bezit van affuiten was) den 14en September d. a. v. aan den resident van Semarang, „en de bagage te transporteren, want hier" — te Krětěk — „bestaat nog geene politie." Cleerens, die den volgenden dag met zijne colonne op laatstgenoemde plaats kwam, had op zijn marsch derwaarts „overal de inlanders in hunne dessa's gevonden"; de bevolking kwam de colonne met hare hoofden „tegemoet met gekookte rijst en gebraden kippen en overal stonden potten met drinkwater gereed voor den soldaat." Nadat hij zich met eene andere colonne vereenigd had, deed Cleerens eenige excursiën in den omtrek, hoofdzakelijk, omdat het voorzien in de voeding voor de beide vereenigde colonnes te Krětěk bezwaren opleverde. Den 6en October d. a. v., tijdens de operatiën tegen Selarong, schreef Cleerens uit Tanggoeng aan Generaal de Kock: „Wij moeten hier noodzakelijk eene plaats uitkiezen om mijne bagage en vivres te verzamelen en te doen bewaren, wanneer wij in de omstreken eene expeditie willen doen." Op dien datum rapporteerde hij voorts aan Generaal de Kock: „Sedert onze komst te Brengkelan hebben wij geene geregelde distributiën van vivres noch fourages gehad," hetgeen hij „aan de onkunde of slechten wil" van een inlandsch hoofd toeschreef. „De omliggende kampong's, die alle bevolkt waren, zijn geheel en al verlaten, en zonder de tegemoetkoming der Chinezen te Djono en Wedi, zou ik genoodzaakt zijn geweest, dit land bij gebrek aan levensmiddelen te verlaten. Ik heb de bevolking der omliggende dessa's door circulaires doen verwittigen, dat zij betaling zou ontvangen voor de padi, rijst en gras, welke zij ons zou leveren, en ik wil hopen, dat dit alhier, evenals in de overige streken, waar ik doormarcheerde, den besten invloed zal hebben. Sedert onze komst alhier, is 't mij nog niet mogen gelukken, de noodige koelies voor 't dragen der stukken en munitie bijeen te krijgen, hetgeen mij somtijds in de grootste verlegenheid doet verkeeren". De colonne-Cleerens werd geholpen. Den 8en October d.a.v. rapporteerde hij aan de Kock: „De soldaten zijn in het kamp geconsigneerd en de vivres, die ons gebragt werden, worden aan den eigenaar betaald." Deze hulp kwam echter niet van een leidend en bindend centrum, maar was eigen hulp, die in dit geval slaagde door de reputatie van den colonnecommandant en de tucht, die hij bij zijne colonne wist te handhaven. De reputatie van Cleerens en zijne mobiele colonne gedurende den oorlog op Java was niet van verdacht allooi. Hij was een humaan troepenaanvoerder en bestuurder, die, zonder de routine van den troepenofficier te bezitten — omdat hij in de Fransche en Nederlandsche legers altijd bij de Militaire Administratie

en de Intendance gediend had en bij het uitbreken van den oorlog als luitenant-kolonel de betrekking vervulde van adjudant-intendant van den Gouverneur-Generaal, die hem naar het oorlogstooneel zond — nochtans toonde als colonnecommandant door Generaal de Kock op de juiste plaats te zijn gebracht,[1]) die, zonder de vele elementen, met wie hij werken moest, naar stand-modellen te willen fatsoeneeren, als bekwaam en menschkundig opperbevelhebber begreep, dat in een leger van alle zedelijke, geestelijke en lichamelijke krachten oordeelkundig gebruik moet worden gemaakt. Cleerens handelde geheel volgens de inzichten van den Generaal de Kock, die hem hoog schatte. Den 14en October d. a. v. vereenigde Cleerens zich met eene andere, van vivres en munitie voorziene colonne en marcheerde daarmede den volgenden dag naar Kadilangoe. Gebrek aan vivres alsmede de toestand der kleeding zijner troepen waren een der redenen, waarom zijne colonne den 19en October Kadilangoe verliet met het plan naar de residentie Kadoe terug te trekken. Gebrek aan vivres en aan transportmiddelen bij de te Manggir aan de Progo gekampeerde colonne-van de Polder, in den omtrek waarvan alles om zoo te zeggen reeds opgegeten was, was de reden waarom die colonne van daar teruggeroepen werd en den 17en October Djokdjakarta binnenmarcheerde. De colonne-Cochius, 460 man leger- en hulptroepen tellende, die den 2en October van Djokdjakarta naar Magelang marcheerde, had 'savonds de Elo naderende, geene levensmiddelen meer voor den volgenden morgen. Na in 1½ dag 35 palen (3 Java-palen = circa 1 uur gaans) te hebben afgelegd, kwam de colonne vrij wel uitgehongerd, met 3 dooden en 13 gewonden te Magelang aan. „Een groot gedeelte der residentie" — schreef Cochius 11 October aan de Kock — „is in opstand" en „zeer moeijelijk" was het te Magelang „transportmiddelen voor de vivres te vinden;" met „zeer veel moeite" kon men weinig koelies bijeenbrengen; want wat niet tegen ons streed, diende bij de barisan, terwijl „draagbeesten" hoegenaamd niet te vinden waren; de pikolpaarden, die er omstreeks eene maand te voren met de Madoereesche hulptroepen waren aangekomen, konden niet gebruikt worden: zij waren „overloopen." Al wat den 11en October aan levens- en transportmiddelen bijeen te brengen was, werd aan de colonne-Holmberg de Beckfeldt gegeven, die den vorigen avond in Kadoe was gekomen om „vivres en ammunitie te halen en zieken te transporteren". Aan deze colonne werd 150 pikols rijst afgegeven; een voorraad, die, zooals Cochius vreesde, „niet langer zal kunnen strekken dan vier dagen." Tegenover deze tegenvallers in zake de approviandeering stonden medevallers. Op 12 October had

---

[1]) Mr. H. G. Baron Nahuys, „Verzameling van Officiële Rapporten betreffende den oorlog op Java in de jaren 1825—1830 enz.," deel I, blz. 142, J. van Swieten, „De waarheid omtrent onze vestiging in Atjeh", blz. 446.

de colonne-Kilian, van Salatiga afkomstig en in verband met hulptroepen optredende, in het gevecht bij Karang Gedeh (residentie Soerakarta) op een transport des vijands stootende, 48 koeien en 40 karbouwen buit gemaakt. Den 21en November bracht de colonne-Sollewijn ruim 100 stuks vee binnen Djokdjakarta, die zij in het gevecht bij Tjandi buit had gemaakt.

Hoe ging het elders toe met de approviandeering op het oorlogstooneel? De colonne-Diell, die in 't begin van November te Karang Bolong (residentie Bagelen) was, was genoodzaakt naar Djetis te marcheeren, omdat op eerstgenoemde plaats geene levensmiddelen te bekomen waren en „alles in den omtrek en in de streken", waardoor de colonne marcheerde, door den vijand „verbrand en vernietigd" was, terwijl er ook „niets te verwachten" scheen te zijn, daar de velden „overal onbebouwd" waren gebleven. Den 18en November beklaagde zich Cleerens, die met zijne colonne in de residentie Banjoemas was, bij den resident over „gebrek aan vleesch en gras" bij die colonne, hetgeen geweten werd „aan de onverschilligheid," waarmede een inlandsch hoofd zijne plichten nakwam. Den 17en November was rijst voor de colonne aangevoerd van Bandar Sedajoe, „doch niettegenstaande dit," was de colonne „twee dagen op half ration gesteld geweest." Later ondervond de approviandeering op het oorlogstooneel grootere bezwaren door de stremming der vaart op de Solorivier. Onze bezetting van Ngawi bracht daarin slechts weinig verbetering. Den 29en November waren 18 prauwen met rijst van die plaats naar Soerakarta gezonden; doch zoolang de Chineezen zich niet wederom te Ngawi gevestigd hadden — waarop vooreerst nog weinig kans bestond — zou de hoop van den resident van Rembang, dat de handel voor verdere rijstaanvoeren zou zorgen, eene ijdele zijn. In het begin van 1826 bestonden er, volgens Weitzel, slechts te Semarang, Salatiga, Magelang, Djokdjakarta en Soerakarta *pakhuizen voor levensmiddelen, vooral voor rijst.* Waren deze pakhuizen misschien *hoofdmagazijnen?* Voor het geregeld transport „langs de groote wegen" werd de koeliedienst, die ook door onze eigen fouten geheel verloopen was, opnieuw georganiseerd. Toen in dat jaar het aantal door ons op het oorlogstooneel bezette *posten* was toegenomen, werd de taak der approviandeering met de gebrekkige middelen van vervoer en communicatie zwaarder. De meeste transporten hadden onder militaire dekking plaats. Sommige *etappeplaatsen* hadden, met het oog op het gebrek aan troepen, geene permanente militaire bezetting, waardoor de verzending van vivres niet geregeld kon geschieden. De resident van Kadoe schreef, met het oog hierop, den 8en April aan den Generaal de Kock om de bezetting van Tempel in plaats van door de troepen te Magelang (waar er niet veel waren) door die te Djokdjakarta te geven, waardoor de tegenwoordige bezetting, versterkt met 30 man, te Kali Djengking zou

kunnen blijven „en van daar uit met zeer veel nut zou kunnen ageren". Het vivrestransport zou daardoor gebaat worden; „nu bestond er sinds ruim 3 weken geene gelegenheid om iets naar Tempel te verzenden, zoodat daar spoedig gebrek aan levensmiddelen zal heerschen". De approviandeering bleef nog altijd hoofdzakelijk gebaseerd op de hulp der ons welgezinde inlandsche bevolking van het oorlogstooneel. Ten einde zooveel mogelijk te voorkomen, dat zij daarbij door minder oordeelkundige maatregelen van de zijde der commandanten van de *mobiele colonnes* ongunstig jegens ons bestuur zou worden gestemd, luidde o. a. art. 11 der aan den Kolonel Cochius gegeven „Punten van instructie" voor de leiding van den in Juli 1826 ondernomen gecombineerden aanval op Dĕkso: „Hij zal ook zoo veel doenlijk al hetgeen in de verschillende dessa's voor de troepen mogt worden verstrekt, comptant betalen; trachten dat daardoor het vertrouwen worde gevestigd, en hier en daar pasar's worden opgerigt". De colonne de Bast, die aan dien aanval deelnam en op 5 Juli van Trajem naar Kali Djengking marcheerde, om den volgenden dag te Beligo positie te nemen, was toen voor 10 dagen van rijst en 15 dagen „van al het andere noodige" voorzien en beschikte daarvoor aan transportmiddelen: „1 Europeaan met 25 voor vast ingehuurde paarden à *f* 1,50 daags, behalve een aantal andere paarden en eenige honderden koelies"; terwijl de resident van Kadoe, die alles geregeld had, verder nog rijst enz. in reserve naar Kali Djengking zou doen opvoeren. Die mobiele colonne, waarvan de transportmiddelen, volgens den resident van Kadoe o. m. „eenige honderden koelies" bedroegen, telde slechts ruim 400 man leger- en hulptroepen, waaronder 40 cavaleristen, en 4 vuurmonden. Een groot bezwaar bij de uitvoering der groote marschen in dezen oorlog leverde het medevoeren der bagage op. Groot waren de moeilijkheden, welke de door den Luitenant Kolonel Diell gecommandeerde mobiele colonne, die aan den gecombineerden aanval op Dĕkso moest deelnemen, volgens een brief van den resident van Tegal van 30 Juni, „ter verkrijging van transportmiddelen", ontmoette. Bestond in dien tijd bij alle mobiele colonnes hetzelfde systeem van verpleging? Neen. De opperbevelhebber, die daarin eenig systeem wilde brengen, had voorgeschreven, dat die colonnes o. m. ook rijst en zout zouden *medevoeren;* doch de Majoor Michiels, wiens mobiele colonne eene maand te voren ongeveer 325 man leger- en hulptroepen sterk was en ook deel moest nemen aan den gecombineerden aanval op Dĕkso, schreef aan den opperbevelhebber, dat hij, evenals de resident van Kadoe, voor het stelsel was, die artikelen *plaatselijk in te koopen*, omdat „het nadragen van rijst en zout voor een onbepaalden tijd met veel moeite gepaard gaan zal", terwijl „beide artikelen" op Java „en wel bijzonder in de Bageleen zeer goedkoop te verkrijgen zijn" en hij voor de „tegenwoordige sterkte" zijner colonne zou noodig

hebben ongeveer $2^1/_2$ pikol rijst per dag à *f* 3 en *f* $3^1/_2$ en 1 pikol zout per maand à *f* 4, hetgeen de maandelijksche uitgaven aan rijst en zout tot *f* 247,75 zou opvoeren, daarbij voegende eene som van *f* 50 's maands voor extra uitgaven. Met het oog op „de voordeelen en het gemak van dezen maatregel" stelde Michiels voor, hem tot *plaatselijken inkoop* der beide artikelen te autoriseeren, waarop 23 Juni d. a. v. conform werd beschikt. Volgens Weitzel werden de levensmiddelen te Semarang gekocht en naar het leger te velde opgevoerd, wanneer zij ter plaatse, waar onze troepen zich bevonden, schaarsch waren. Waren zij hier goedkoop, dan werd hunne levering ter plaatse aanbesteed „en zoodoende was het belang van het rijk en het gemak van den dienst tevens verzekerd". Ook bij de mobiele colonne van Cleerens, die den 10en Juli te Tanggoeng kampeerde, gold het stelsel *plaatselijke leverantie* „door de ingezetenen" van vivres en fourages „tegen betaling".

Hoe te dier tijde in de approviandeering der *posten* werd voorzien, is minder bekend. Volgens Weitzel „moesten alle mogelijke benoodigdheden uit de *hoofdmagazijnen* naar de verschillende *posten* worden overgebragt". Onze post (benting) te Serang (residentie Soerakarta) *fourageerde* bijv. omstreeks 20 Juli, onder eene escorte van 40 à 50 man, op onzen post te Poerwodadi en ontving van den resident van Semarang „wekelijks 1 koe". *Plaatselijke inkoop* was natuurlijk niet overal mogelijk. In de residentie Kadoe was daarvan meer sprake dan in de residentie Djokdjakarta, waar de voedingsartikelen nog schaarsch toevloeiden, zoodat ultimo Juli te Tempel een *magazijn* voor „rijst, wijn en zout" werd opgericht. Van Tempel was op 29 Juli, onder eene escorte van 57 man, een transport vivres naar Dĕkso gezonden, waar Generaal van Geen zich met zijne troepen bevond na zijne nederlaag bij Kasoeran op 28 Juli en over gebrek aan vivres klaagde. Deze door den 1en Luitenant der Infanterie Haubert gecommandeerde escorte marcheerde den 30en Juli naar Tempel terug en werd bij Nglengkong overvallen en voor het gros vernietigd. *Magazijnen* als te Tempel vond men toen, tusschen Djokdjakarta en Soerakarta, te Bantoelan, Kalasan en Klaten; ten westen van Djokdjakarta, op den weg van Magelang naar het zuiderstrand, te Brengkelan. Volgens Weitzel werden door de intendance telkens nieuwe *magazijnen* opgericht in de onderworpen landstreken, of althans meer nabij de standplaatsen der *mobiele colonnes*, zoodra de operatiën dit slechts veroorloofden. Die *magazijnen* „konden steeds aan alle behoeften van voeding, kleeding en uitrusting voldoen". De Generaal de Kock schreef 19 April 1827: „Ik ben zeer voor het oprigten van een park draagbeesten. Als de troepen eens weder mobiel worden, dan zal het allernoodzakelijkst zijn, want de leverancier zal noch kan de levensmiddelen op alle die punten bezorgen,

waar wij ze noodig hebben". De *magazijnen* konden dus slechts „steeds aan alle behoeften voldoen", indien de transportmiddelen ons — en dit was, helaas, het geval — niet dikwijls in onze verwachtingen teleurstelden. Ten noorden van Brengkelan, aan den weg van Magelang naar het zuiderstrand, lag Sélatiang. Hier voerde in Augustus 1826 de Majoor der Cavalerie Perié tijdelijk het bevel, volgens wien „het bekomen van vivres zeer moeijelijk" was, terwijl de koelies, die de goederen overbrachten, deze op de wegen lieten staan. Ook elders in de residentie Djokdjakarta ondervond de approviandeering belemmeringen. Den 8en Augustus moest uit Kalasan eene colonne uitrukken om een convooi vivres, dat van Djokdjakarta verwacht werd en evenals de colonne met den vijand in aanraking kwam, te ontzetten. Den 22en Augustus viel de vijand nabij Klaten een van Soerakarta komende geld- en vivres-transport aan. Dit transport, dat slechts door 5 lijfwachten-dragonders werd gedekt, moest door van Klaten gezonden detachementen Cavalerie, Infanterie en Artillerie worden ontzet, met het gelukkig gevolg, dat van het transport slechts 2 pikolpaarden en 3 zakken rijst verloren gingen. De rest kwam behouden binnen Klaten. Na onze nederlagen in Juli en Augustus moesten eenige *posten* en *kampementen* ontruimd worden en kon met de beschikbare troepenmacht de communicatie tusschen Djokdjakarta en Soerakarta zoomede die tusschen Soerakarta en Semarang slechts met moeite worden opengehouden. Hoe stond het toen met de voorraden in een paar magazijnen in de residentie Soerakarta? Volgens een rapport dd. 4 September d.a.v. van den Majoor der Infanterie Elout waren in het magazijn te Bojolali alleen vivres voor de militaire bezetting tot einde September en om een paar mobiele colonnes gedurende twee dagen te voeden, voorts „geld en arak, doch weinig munitie en in 't geheel geene schoenen". Ook in het magazijn te Soerakarta was aan die artikelen gebrek. Nu werd de assistent-resident te Salatiga verzocht „om door te zenden wat daar aanwezig mogt zijn" en overigens van hetgeen er niet was kennis gegeven aan den commandant der 2e militaire afdeeling op Java te Semarang. Op den grooten weg van Semarang naar Soerakarta vond men toen *posten* te Bawen of „De drie armen", Salatiga en Bojolali, terwijl tusschen Bojolali en Soerakarta, te Kalitan, waar de wegen van Semarang, Soerakarta en Djokdjakarta samenkomen, de door den Majoor der Infanterie de Leeuw gecommandeerde mobiele colonne kampeerde. Later kwam ook te Ampel, tusschen Salatiga en Bojolali, een *post*. Tusschen Djokdjakarta en Magelang was de communicatie verbroken. De colonne-de Leeuw verplaatste zich van Kalitan naar Bojolali en van hier naar Singosari, aan den noordelijken weg van Djokdjakarta naar Soerakarta, waar zij, den 6en October, na herhaaldelijk in gevecht te zijn geweest, gebrek aan vivres en munitie begon te krijgen, waardoor zij den 7en naar Bojolali terugkeerde.

Naar gelang meer troepen op het oorlogstooneel kwamen, nam ook het aantal *posten* toe en ontstond op het einde van 1826 het zoogenaamde *bentingstelsel*,dat, met het stelsel der *mobiele colonnes* vereenigd, den oorlog ten slotte beperkte tot het terrein tusschen de rivieren de Progo en de Bogowonto. In 1827 kwamen betere regelingen voor de zich aan beide stelsels passende *verplegings-* en *etappediensten* tot stand. De toestand op het oorlogstooneel was ten onzen gunste veranderd. Djokdjakarta leed geen gebrek meer aan levensmiddelen en de communicatie met Magelang was weêr verzekerd. Had de Militaire Administratie of Intendance tot dusver in de approviandeering van het leger te velde eene zeer lijdelijke rol gespeeld, een der hoofdofficieren van dezen dienst, de Luitenant-Kolonel Timmermans, begreep dat op dit gebied nog véél te verbeteren viel en georganiseerd moest worden. Hij diende ultimo December 1826 een voorstel in tot oprichting van een *transportpark*, bestaande uit 200 paarden, waarbij 50 inlandsche soldaten, onder een officier en eenige onderofficieren, voorwaar een zeer bescheiden eisch, omdat deze transportmiddelen niet eens voldoende waren voor de *hoofdcommunicatielijn* Semarang—Soerakarta, gezwegen van de *hoofdcommunicatielijnen* Soerakarta—Djokdjakarta en Djokdjakarta—Magelang, de *etappediensten* buiten deze lijnen en de *transportdiensten bij de mobiele colonnes*. Reeds vroeger was te Djokdjakarta eene proef genomen in het klein met een *transportpark*, die mislukt was. Ofschoon toen op 2 paarden 1 geleider werd gerekend, was het grootste gedeelte der pikolpaarden van gebrek omgekomen. In Juni 1826, tijdens den gecombineerden aanval op Dĕkso, was zoodanig *park* aldaar aanwezig. Bij de colonne, die uit Djokdjakarta naar Dĕkso marcheerde, werd voor 14 dagen levensmiddelen medegenomen en met behulp van pikolpaarden werd de voorraad van tijd tot tijd aangevuld. Afgescheiden van het feit, dat met de oprichting van Timmermans' *transportpark* slechts in de behoefte aan transportmiddelen op een klein gedeelte van het oorlogstooneel kon worden voorzien, kleefden aan zijne voorstellen groote gebreken. De begrooting van kosten was geflatteerd. Op het bouwen van stallingen op de verschillende *etappeposten* voor de pikolpaarden en het aldaar in dienst stellen van personeel voor de verzorging der paarden — waarmede bezwaarlijk de geleiders der paarden (1 voor 4 paarden) tevens konden worden belast — was niet gerekend, terwijl bovendien over het hoofd werd gezien, dat bij die verzorging eene strenge contrôle noodig was om te beletten, dat de daarvoor beschikbaar gestelde gelden aan hunne bestemming werden onttrokken. De Generaal van Geen wilde liever het vivrestransport bij aanbesteding aan een *aannemer* opdragen; doch daar het toen niet zoo gemakkelijk zou gaan, iemand te vinden, die de verantwoordelijkheid wilde dragen voor alle transporten, die zich over het oorlogstooneel bewogen, bleef de militaire autoriteit te velde in deze aan-

gelegenheid nog voorloopig geheel afhankelijk van de hulp van het *civiel bestuur*. Toen de *expeditionaire afdeeling* in 1827 tegen den goeden moesson op Java verwacht werd, vond Generaal de Kock het wenschelijk, voor de goederen der officieren van die troepen „en andere benoodigdheden" tijdig op te richten een „park van pakpaarden". In April 1827 was te Djokdjakarta een transportpark van pikolpaarden aanwezig. Timmermans had weêr een ontwerp gemaakt en de Kock had toen verklaard, dat hij „zeer voor het oprigten van een park draagbeesten" was. Artikel 14 van het dd. 26 April van dat jaar gearresteerd „Reglement op de verzending van levensmiddelen en andere goederen naar het leger te Magelaan, Souracarta en Djocjocarta" luidde: „Wanneer de condukteur (van een transport) eene redoute of benting, of wel een bivouac of kampement (van eene colonne) passeert, en de kommandant der troepen geeft hem te kennen, gebrek aan levensmiddelen te hebben, zal het den condukteur vrij staan, om aan het verlangen van den kommandant te voldoen, namelijk om zoo vele baliën, manden, kisten en vaatjes met levensmiddelen af te geven als hem gevraagd zal worden, waarvoor de kommandant behoorlijk reçu zal afgeven, zullende door den condukteur geene andere dan geheele voorwerpen verstrekt kunnen worden." Op deze wijze werden de *voorraden* der *posten* en der *mobiele colonnes* aangevuld. Die *voorraden* werden in de eerste periode van den oorlog van de hulpbasis Soerakarta, in eene latere periode van de hulpbasis Magelang, of rechtstreeks van de hoofdbasis Semarang aangevoerd, voor zoover in de behoeften niet plaatselijk kon worden voorzien, dat in het begin van den oorlog natuurlijk zelden het geval was. Eerst langzamerhand leerde men van de hulpmiddelen van het land een voordeelig gebruik maken. Van Semarang als hoofddepôt met Soerakarta, en later Magelang, als tusschendepôt werden eerst de standplaatsen (*kampementen* en *bivaks*) der *mobiele colonnes* en de vele *posten* (bentings) elk, later enkele daarvan, met *voorraden* levens- en oorlogsbehoeften uitgerust. Op die enkele punten, gunstig gelegen ten aanzien van de dislocatie der troepen, verrezen *magazijnen*, waaruit de *mobiele colonnes* en de *posten* konden putten. Het streven was, in die *magazijnen* voor „minstens 3 maanden, op de *posten* „in den regel" voor 1 maand *voorraad* ter beschikking te hebben. Bijzondere omstandigheden—ongunstige ligging der plaats ten aanzien van de communicatiën, de houding des vijands en bij belangrijke en langdurige offensieve optreding in de nabijheid der posten—deden tijdig in grootere voorraden voorzien. Was in 1827 het vervoer der vivres geregeld, de zekerheid dat men te allen tijde en onder alle omstandigheden over de middelen van vervoer zou kunnen beschikken, bestond nog niet. De transportmiddelen waren:

1°. *Koelies*, het minst van het terrein afhankelijke transportmiddel

en onder schier alle omstandigheden te gebruiken. Zij waren echter in dezen oorlog, althans voor groote afstanden, niet altijd in voldoend aantal beschikbaar. Men vond onder de dragers in dezen oorlog: vrije koelies, heerendienstplichtigen en dwangarbeiders. De heerendienstplichtigen vormden het hoofdbestanddeel. Evenals in den Padrioorlog moest ook op Midden-Java de bevolking in 1825—1830 niets van den koeliedienst hebben; zij kreeg, volgens een schrijven van Cleerens aan de Kock dd. 18 Maart 1829, „dagelijks meerder tegenzin" in het „pikkelen," zoodat zij, „ofschoon voor alle andere werkzaamheden bereid", telkens hare desa's verliet, wanneer zij hoorde, dat de colonnes moesten marcheeren, „uit vrees, dat zij tot het transporteren van goederen" zou worden gebruikt. Omtrent het aantal koelies, waarover eene *mobiele colonne* mocht beschikken, was niets bepaald. Voor eene mobiele colonne, sterk 20 Europeesche en inlandsche officieren, 400 man Infanterie, 100 piekeniers (pradjoerits of barisan) 80 man Cavalerie, 20 Pioniers en 30 artilleristen, voor 10 dagen vivres (10000 ℔ rijst, 800 ℔ zout, 200 ℔ koffie, peper, enz. en 300 kan arak) medevoerende, werden behalve de vereischte draagpaarden, 120 koelies vereischt; terwijl de mobiele colonne No. 7, van 3 tot 29 October 1827 zonder draagpaarden marcheerende, voor het vervoer van 10 dagen vivres, artilleriemateriëel, munitie, de ambulance en de officieren 625 koelies noodig had gehad.

2°. *Draag- of pikolpaarden.* Deze werden van particulieren ingehuurd, wanneer de gouvernements-transportmiddelen of *gladak's*, die reeds tijdens de O. I. Compagnie bestonden, en de krachten der treinpaarden van het leger te kort schoten, doch in den tijd, dat de koffie uit de binnenlanden naar Semarang werd afgevoerd, moeilijk te krijgen waren. Bij de ad 1° genoemde, voor 10 dagen vivres medevoerende en over 120 koelies beschikkende mobiele colonne waren 80 pikolpaarden ingedeeld, elk 150 ℔ dragende. Volgens Weitzel werden de vivres „soms door koelies en soms door pakpaarden gedragen" en had „het vervoer met koelies" reeds in 1827 „niet meer plaats dan wanneer men daartoe bij gebrek aan lastdieren genoodzaakt was". Eene mobiele colonne — de sterkte wordt evenwel niet opgegeven, en de mobiele colonnes hadden eene verschillende sterkte — „behoefde," volgens Weitzel, „tot het dragen der kookgereedschappen en der levensbehoeften voor vijf dagen, doorgaans 37 paarden". Men vond in Juli 1827 *draagpaardenparken* o. m. te Klaten, Djokdjakarta en Djamboe zoomede te Salatiga. De verzorging der dieren, overgelaten aan ingehuurde inlanders, die den paarden uit onverschilligheid of winstbejag het noodige onthielden, liet veel te wenschen over, waardoor zij spoedig ongeschikt werden tot het verrichten der inderdaad zware diensten [1]).

---

[1]) W. C Nieuwenhuyzen, „Eene militaire stoeterij voor het Indische leger", *Indisch Militair Tijdschrift*, 1875.

3°. *Buffel-* en *ossenkarren* of *pedati's*, die eerst door 2, later door 4 ossen of karbouwen werden getrokken en eene vracht van 10 pikol's konden laden. Werd er eene tent op elke kar geplaatst, dan kon men er zieken en gewonden mede vervoeren. In het laatst van 1828 waren de *trekparken* georganiseerd. Voor het traject Semarang—Babadan, 15 palen, waren noodig 25 karren, 50 karrenvoerders, 1 opziener te Semarang, onderopzieners te Semarang, Banjoemanik en Djatingaleh en eindelijk 1 mandoer; terwijl op elk dezer posten 60 ossen gestationneerd waren. Voor het traject Babadan—Salatiga, 16 palen, waren evenveel opzichters en evenveel ossen noodig, gelijkelijk verdeeld over de posten Babadan, Merakmati en Toentang. Voor het traject Salatiga—Bojolali, 17 palen, gold dezelfde formatie. Tusschen Bojolali en Klaten, 26 palen, zouden 120 ossen in den dienst voorzien. Voor de 25 karren werden 60 karrenvoerders noodig geacht. De dienst tusschen Soerakarta en het 24 palen daarvan gelegen Klaten, die 25 karren en 120 ossen eischte, had hetzelfde Europeesch personeel als de dienst tusschen Bojolali en Klaten (1 opziener, 2 onderopzieners en 2 werklieden) doch 2 inlandsche mandoers in plaats van 1. Voor het traject Klaten—Djokdjakarta, 19 palen, zouden evenveel Europeanen, doch slechts 50 karrenvoerders noodig zijn, terwijl het aantal karren 25 bedroeg. Ook op den weg Bawen—Magelang kwamen deze karren en ossen.

4°. *Draagossen.* Hiervan is slechts weinig gebruik gemaakt.

5°. *Prauwen*, langs de communicatielijn Soerabaja—Soerakarta over de Solorivier.

In zake approviandeering van het leger te velde was in 1827 verschil van inzicht ontstaan tusschen den Directeur van 's landsproducten en civiele magazijnen en de Intendance. Eerstgenoemde autoriteit was het beginsel toegedaan, de leverantie der vivres zooveel mogelijk plaatselijk aan te besteden, terwijl de Intendance de approviandeering, met behulp van de *transportparken*, uit Semarang meende te moeten aanbevelen en zich zoo weinig mogelijk met *aannemers* wilde inlaten, omdat deze de vivres veel te duur leverden. De Legercommandant en de Opperlandvoogd waren het met de Intendance eens, doch welk van de twee stelsels het beste moge zijn, het laatste moest door onvoldoende transportmiddelen altijd falen. In 1827 waren de transportmiddelen zeker nog onvoldoende. Zoo had de door den Majoor der Cavalerie Perié aangevoerde mobiele colonne door gebrek aan koelies op haar marsch op 22 Mei van Kaliaboe naar Djono slechts de hoog noodige vivres kunnen medenemen, zoodat zij genoodzaakt was, den 24en d. a. v. in den omtrek van laatstgenoemde plaats eene *fourageering* op groote schaal te doen, toen de vijand van alle zijden naar de sawah's opdrong, waar Chineezen, onder bescherming der colonne, padi sneden. De mobiele colonne No. 9, door den Kapitein der Infanterie van Griesheim aangevoerd, 382 man sterk en den

15en December d. a. v. gedeeltelijk in prauwen en gedeeltelijk over land van Soerakarta naar Ngawi gezonden met Blora tot bestemming, marcheerde den 29en December van Ploentoeran en moest, na een gedeelte der vivres: 260 zakken rijst, 150 ℔ koffie, 40 ℔ peper, 28 zakken zout, 250 kan azijn, 90 kan olie, 400 kan arak en 50 flesschen wijn te Ngawi te hebben achtergelaten, bij gebrek aan koelies een gedeelte der vivres, munitie en ambulance *door de soldaten laten dragen* en toen deze dat niet langer konden doen, een gedeelte der bagage van de officieren en soldaten en o. m. eene kist medicijnen en eene kist wijn in een moeras achterlaten. Den 21en Januari 1828 schreef van Griesheim uit Ploentoeran aan Generaal de Kock: „ik heb geen vleesch, zout of rijst meer. Ik moet dagelijks kloppen om uit de nabij gelegen dessa's padie te halen tot voedsel der soldaten." Een transport vivres en kleedingstukken van Blora naar Ploentoeran was 16 Januari t. v. bij een aanval des vijands door de escorte — een detachement Cavalerie en barisan — in den steek gelaten. Eenigszins verwijtend schreef de Generaal-Majoor Holsman, bevelhebber in de residentie Rembang, dd. 25 Januari d. a. v. aan Generaal de Kock: „men had moeten zorgen, dat de mobiele colonne No. 9 genoegzaam van vivres was voorzien". Niet slechts genoegzaam, maar ook tijdig. Den 17en Januari schreef Holsman aan de Kock, dat de commandant der troepen te Rembang bevel had ontvangen, een nieuw transport levensmiddelen in plaats van het verloren gegane te zenden, doch de Kock merkte Holsman op, dat dit bevel niet vlug was uitgevoerd, want „de vivres, die den 16en verloren gingen," werden „eerst den 22en of 23en geremplaceerd". Verder schreef de Kock: „Troepen, die naar ver af gelegen plaatsen worden gezonden, moeten steeds van de noodige vivres worden voorzien. Op geene plaats, zoo lang de onlusten duren, hebben die bij mijn weten nog ontbroken." Ploentoeran was te ver van Toeban gelegen om in den buit te kunnen deelen van 160 koeien, dien de colonne van den Kapitein der Artillerie Schippers op 9 Januari t. v. ten zuidwesten van laatstgenoemde plaats bij een aanval op den vijand behaald had. Generaal de Kock moest Holsman „derhalve ten dringendste aanmanen om te doen zorgen," dat alle onder zijne bevelen staande troepen „onafgebroken de noodige vivres verkrijgen, zonder dat is er van den soldaat niets te vorderen." Deze bemerkingen zouden achterwege zijn gebleven indien de communicatie tusschen Rembang en Ploentoeran deugdelijk verzekerd ware geweest. Voor escorteering der transporten werden hoofdzakelijk pradjoerits en barisan gebruikt. Ten einde die transporten in de residentie Rembang zooveel mogelijk in te krimpen met het oog op de omstandigheid, dat die pradjoerits en barisan huiswaarts wilden keeren, werd het *hoofdmagazijn* te Toeban naar Bodjonegoro verplaatst, vanwaar in het vervolg alle aan de Solorivier gelegen *posten* per prauw zouden worden geappro-

viandeerd; eene regeling des te noodzakelijker, omdat bij de in die streken optredende *mobiele colonnes* Nos. 2 en 5 verscheidene draagpaarden onbruikbaar waren geworden. Elders op het oorlogstooneel, in Bagelen, klaagde Kolonel Cleerens ook over gebrek aan transportmiddelen, speciaal koelies, tengevolge waarvan hij verplicht was, „de cavalerie hare eigen fourage te doen snijden, waartoe dagelijks 2 pelotons infanterie, ieder van 50 man, noodig zijn om de fourageurs te protegeren, die telkens door den vijand worden geattaqueerd, ofschoon zij niets doen dan gras snijden". Geene enkele excursie kon hij doen uit gebrek aan koelies. Daarom stelde hij voor, aan de *mobiele colonnes* Nos. 6 en 7 elk 300 vaste koelies te geven, die om de 6 weken moesten worden afgelost. Zoolang de colonnes in den kwaden moesson weinig groote excursiën konden maken, zou dat getal „wel voldoende" zijn. In den goeden moesson moesten er bij het uitrukken, dus meer dan 300 koelies bij eene mobiele colonne zijn. Werd in den kwaden moesson niet uitgerukt, dan konden die koelies „misschien" dienen „om vivres te halen"; want de bevolking verrichtte ook hier, evenals elders, ongaarne koeliediensten, dat uit een politiek oogpunt zeker niet uit het oog mocht worden verloren. Voor de approviandeering der troepenmacht in Bagelen werd eerst te Maron en kort daarna te Tjengkawak, aan den linkeroever der Bogowonto een *hoofdmagazijn* opgericht. Ondanks al het beleid van Cleerens in Bagelen, leed de bezetting van den aan den weg van het zuiderstrand gelegen *post* Wawar gedurende de laatste maanden van 1828 chronisch gebrek aan de noodzakelijkste behoeften. Met den vivresvoorraad was het treurig gesteld. Vrees voor den vijand had de bevolking den omtrek der plaats doen verlaten, zoodat de toevoer van levensmiddelen, die reeds schaarsch was, geheel ophield. Eene poging om van Linggis per prauw over de rawah vivres op te voeren, mislukte, zoodat de *mobiele colonne* No. 6, door den Kapitein der Infanterie Rinia van Nauta gecommandeerd, 300 man Infanterie, 60 man Cavalerie, 2 vuurmonden en 150 man hulptroepen tellende, last kreeg op 6 December van dat jaar van Bandoeng (aan de Djali, in Bagelen) naar Wawar te marcheeren om dien post van vivres, munitie en geld te voorzien. De colonne bereikte dien post eerst den 14en December. Den 31en December werd Wawar aangevallen en Rinia van Nauta rukte met zijne colonne na 12 Januari 1829 van Bedjojo (in Bagelen) op om Wawar opnieuw van vivres en andere behoeften te voorzien, na eerst bij Bedjojo een vijandelijk rijstconvooi opgelicht en daarna bij Wawar ongeveer 30 stuks vee en 200 bossen padi buitgemaakt te hebben.

Wat de jaren 1829 en 1830 van dezen oorlog op het gebied der legerverpleging te zien gaven, bleef volgens een der bronnen in menig

opzicht beneden de meest billijke eischen. Tot het einde van den oorlog was gebrek aan transportmiddelen [1]).

Van de krijgsverrichtingen, die van December 1825 tot Maart 1826 in de residentie Bantam, tengevolge van de door Toemenggoeng Mohammad verwekte woelingen, plaats vonden, is zeer weinig bekend. Voor zoover is kunnen worden nagegaan, werden de uitrukkende troepen „op kosten der bevolking", d. w. z. volgens het *requisitiestelsel* gevoed [2]).

Van de in Juni 1826 onder den Majoor der Infanterie van Coehoorn van Houwerda naar Tanette gezonden expeditie — waarvoor, behalve hulptroepen, 200 man Infanterie, 20 man Cavalerie en 25 man Artillerie met 4 vuurmonden bestemd werden — is van de approviandeering niets meer bekend dan dat de vivres van Makasser medegevoerd werden met het schip, dat de hier genoemde troepen naar hunne landingsplaats bracht [3]).

Nog minder is bekend van de verpleging der troepen gedurende de onlusten in Bantam, door Mâs Djakaria in 1827 verwekt [4]).

Hetzelfde moet gezegd worden met opzicht tot de optreding onzer troepen in de Lampongsche districten gedurende 1828 [5]).

Idem ten aanzien van de optreding onzer troepen in Palembang in 1828, 1829 en 1831 [6]).

Idem gedurende eene excursie in de residentie Bagelen na het uitbreken van onlusten in 1831.

Absoluut niets wordt omtrent de verpleging medegedeeld van de in Mei 1832 onder den Majoor der Infanterie A. V. P. Michiels naar de residentie Krawang gezonden expeditionaire troepenmacht, bestaande uit 1 compagnie van 124 man Infanterie, 1 compagnie pradjoerits, 1 detachement der barisan van Ali Basja Prawiro di Redjo (Sentot) en

---

[1]) A. W. P. Weitzel, „De oorlog op Java van 1825 tot 1830", 2 dln., „De Java-oorlog van 1825—1830", deel I, II en III door P. J. F. Louw, deel IV en V door E. S. de Klerck.

[2]) E. Francis, „Herinneringen uit den levensloop van een Indisch ambtenaar van 1815 tot 1851", deel II, blz. 53—56, en E. de Waal, „Onze Indische Financiën", deel I, blz. 220.

[3]) G. Nijpels, „Onze strijd in Zuid-West Selebes tot 1838".

[4]) E. Francis, „Herinneringen uit den levensloop van een Indisch ambtenaar van 1815 tot 1851", deel II, blz. 60—66, en Mr. H. G. Nahuys, „Verzameling van Officiële Rapporten betreffende den oorlog op Java van 1825—1830", deel II, blz. 499—502, en deel III, blz. 7—10.

[5]) E. Francis, „Herinneringen uit den levensloop van een Indisch ambtenaar van 1815—1851", deel II, blz. 67—78.

[6]) C. A. Rombouts, „De expeditie tegen de Pasoemahlanden", *Indisch Militair Tijdschrift* 1870, W. A. van Rees, „Pasoemah", *Het Vaandel*, 1870, C. F. E. Praetorius, „Eenige bijzonderheden omtrent Palembang", *De Indische Bij*, 1843, alleen voor 1828 en 1829. Omtrent het jaar 1831 wordt van eene optreding onzer troepen gezwegen.

1 detachement Cavalerie van 30 man, tot het onderdrukken eener oproerige beweging onder de Chineesche bevolking. Vermoedelijk werden de troepen gevoed door de zorg van het civiel bestuur [1]).

Evenmin is iets bekend van de approviandeering gedurende de expeditiën naar de Lampongsche districten van Augustus tot October 1832 met ruim 100 man legertroepen, „een paar stukken licht geschut", 30 man marine-landingsdivisie en 100 man hulptroepen, onder het bevel van den Kapitein der Infanterie Hoffmann; van Augustus tot October 1833 met 105 man legertroepen en 3 vuurmonden van Java, onder commando van Kapitein Hoffmann, in Mei 1834 versterkt met 50 man legertroepen van Java; van Juni tot September 1834 met 482 man legertroepen en 6 vuurmonden, eerst onder de bevelen van den Kapitein der Infanterie Power en daarna onder die van den Kapitein der Infanterie Boelhouwer; en eindelijk van September tot November 1834 met ruim 800 man legertroepen en 16 vuurmonden, onder aanvoering van den Kolonel der Infanterie Elout, die voor transportmiddelen te land beschikte over 1150 koelies [2]).

Niets wordt ons medegedeeld van de wijze, waarop in de voeding der troepen werd voorzien bij de in April 1833 onder commando van den Kapitein der Infanterie van den Vrijhoeff naar Watta in Sidenring (Celebes) gezonden expeditionaire macht, waarbij, behalve de hulptroepen: 200 man Infanterie, 20 man Artillerie met 4 stukken geschut, 22 man Cavalerie en eene marine-landingsdivisie van 42 man ingedeeld waren [3]).

Een weinig is ons bekend aangaande de wijze, waarop de expeditionaire troepenmacht gevoed werd, die, circa 350 man leger- en hulptroepen sterk, met 3 vuurmonden in 1833 onder het bevel van den Luitenant-Kolonel A. V. P. Michiels uit Palembang (Soeroelangoen) Djambi binnenrukte. Dit is te meer te betreuren, omdat de officieele bron meldt, dat de expeditiecommandant met „gebrek aan koelies" te kampen had [4]).

Meer gegevens zijn te putten uit de in 1835 van de hoofdplaats Benkoelen ondernomen excursie tot vestiging van een *post* in Ampat Lawang (Palembang) toen nog een onderdeel der assistent-residentie Benkoelen uitmakende. Den 25en Mei marcheerde daartoe een detachement van 100 man Infanterie (waaronder slechts 6 Europeanen) zonder

---

[1]) G. B. Hooijer, „De krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië van 1811—1894", deel I.

[2]) G. B. Hooijer, „De krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië van 1811—1894", deel I, en E. B. Kielstra, „De Lampongs van 1832—1834", *De Indische Gids* 1888.

[3]) P. B. van Staden ten Brink, „Zuid-Celebes enz.", blz. 99—118, en G. Nijpels, „Onze strijd in Zuid-West Selebes tot 1838", deel II, blz. 147—158, G. B. Hooijer, „De krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië van 1811—1894", deel I, blz. 280.

[4]) G. B. Hooijer, „De krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië van 1811—1894" dl. I.

geschut en met slechts voor eenige dagen levensmiddelen onder bevel van den Kapitein der Infanterie de Leau af. Over Tabei Gedang, Goenong Radja, Rindoe Hati, Tabei Mono, Kota Agoeng, Pagar Agoeng en Kembang Sri marcheerende, bereikte het detachement den 4en Juni Kaban, waar de *post* werd opgericht. Een detachement van 13 man onder een Europeesch onderofficier, dat met een transport geld en arak van Benkoelen was nagezonden, werd 15 Juni bij Tertik, tusschen Tabei Mono en Kota Agoeng, met uitzondering van 4 inlandsche soldaten, die Benkoelen wisten te bereiken, overvallen en afgemaakt. De vijand vertoonde zich den 19en d. a. v. bij Kaban en werd verdreven, doch de communicatie met Benkoelen was geheel afgesneden. Een detachement Infanterie van 90 man onder Kapitein W. H. F. Vogel werd van Batavia naar Benkoelen gezonden om, zoo noodig, het detachement-de Leau van alles te voorzien of het den terugtocht naar Benkoelen te openen. Bij aankomst te Benkoelen vernam Vogel, dat de Leau in een allerneteligsten toestand verkeerde. Te Kaban was o. m. gebrek aan levensmiddelen. Met het oog hierop was reeds vóór Vogel's aankomst te Benkoelen, op 13 Juli vandaar een detachement legertroepen van 40 man met 1 kanon, benevens 50 man barisan, onder commando van Luitenant Wille tot ontzet van Kaban afgemarcheerd, doch op 3 dagmarschen van Benkoelen kon dit detachement zijn marsch niet vervolgen, in gevaar verkeerende vernietigd te worden. Vogel ging den 19en met 65 man van Benkoelen op marsch om zich met het detachement-Wille te vereenigen en, zoo mogelijk, tot Kaban door te dringen, 3 stukken geschut medenemende, hem door particulieren geleend. Van het civiel bestuur had hij met de grootste moeite de benoodigde koelies ontvangen, die zelven in hunne voeding moesten voorzien, hetgeen alleen door roof (rampas) mogelijk was, zoodat slechts de voor den troep benoodigde vivres werden medegenomen. Den 21en Juli vereenigde hij zich met het detachement-Wille en den 22en werd na een kort gevecht Tameda bereikt en hier halt gehouden. De voorraad vivres, reeds tot de helft verminderd, strekte nog slechts voor 3 dagen, omdat de koelies door Vogel waren gevoed, die het rampas had verboden, dat slechts onze belangen kon schaden. Te Tameda werd beproefd, levensmiddelen in te koopen, doch de bevolking, die van het detachement hoegenaamd geen last had ondervonden, weigerde op barschen toon zelfs tegen hooge prijzen te leveren, bewerende dat er niets was. Hoorende, dat hem de verdere marsch naar Kaban krachtig zou worden belet, zag Vogel zich verplicht, wilde hij den troep niet van gebrek laten omkomen, den terugtocht aan te nemen en op de vivres te wachten, om welker toezending hij reeds naar Benkoelen geschreven had toen hij genoodzaakt was ook voor de voeding der koelies te zorgen, om daarna te trachten opnieuw tot Kaban door te dringen. Na op zijn terugmarsch eenige

malen den vijand te hebben ontmoet, bereikte Vogel den 27en Juli Loeboeq Sini, waar hij halt maakte om op de gevraagde vivres te wachten, die echter niet ontvangen werden. Hij wachte tot den 29en toen hij het bericht ontving, dat te Benkoelen een detachement van 75 man tot ontzet van Kaban uit Padang was aangekomen, dat voorloopig zijne bestemming niet kon volgen, omdat Benkoelen — waar reikhalzend werd uitgezien naar de terugkomst van Vogel en zijn detachement — van de zuidzijde door eene sterke vijandelijke macht bedreigd werd. Vogel marcheerde daarop den 30en naar Benkoelen, dat hij den 31en met Luitenant Wille binnenrukte en waar hij vooreerst met het oog op de bewegingen des vijands blijven moest. Toen de Leau dit te Kaban vernam en hij in onzekerheid verkeerde omtrent de mogelijkheid om spoedig van de zijde van Benkoelen ontzet of van de zijde van Palembang (waartoe herhaalde verzoeken waren gedaan) geholpen te worden, besloot hij, het gevaar inziende te Kaban te blijven zonder dat de communicatie door eenige tusschenposten verzekerd kon worden, den post te ontruimen en naar de residentie Palembang terug te trekken. Den 14en Augustus marcheerde het detachement-de Leau binnen Tebing Tinggi, waar het de gevraagde hulp uit Palembang ontmoette in een detachement Infanterie van 120 man met 2 stukken geschut. Voorloopig bleef de Leau, versterkt met 25 man en de beide vuurmonden van laatstgenoemd detachement, in afwachting van de beslissing op de aanvrage om versterking van troepen uit Batavia, ten einde het landschap Redjang met kracht van wapenen te onderwerpen, te Tebing Tinggi en keerden de overige uit Palembang naar Kaban gezonden manschappen naar hunne garnizoenen terug. Te Benkoelen, waar intusschen het oorlogsfregat Diana tot steun van Batavia was gekomen en men vernomen had, dat het detachement-de Leau zich te Tebing Tinggi bevond, werd nu bepaald, dat eene marine-landingsdivisie van genoemd fregat, sterk 95 man, met de zieken en reconvalescenten van het garnizoen de hoofdplaats en het fort Marlborough zouden bewaken, terwijl Kapitein Vogel den 29en Augustus met 164 man legertroepen en 59 man barisan, koelies en voor 1 maand levensmiddelen voor de geheele colonne, zich andermaal op marsch begaf om voeling te zoeken met het detachement-de Leau en dit den terugtocht naar Benkoelen te openen. Wederom door het civiel bestuur van onvoldoende transportmiddelen voorzien, kon Vogel eerst den 3en September van Panoembang — waar hij op de ontbrekende koelies moest wachten, die hem door den commandant der Diana werden nagezonden — zijn marsch vervolgen, die in de assistent-residentie Benkoelen (waar hij den kamponghoofden van de komst en het voornemen der colonne kennis gaf) vreedzaam verliep. De bevolking was in hare kampongs gebleven en had bereidwillig levensmiddelen te koop aangeboden. Vogel had gehandeld zooals de

Stuers in 1822 en 1823 in de Westerafdeeling van Borneo en in 1824 op Celebes en zooals Cleerens van 1825 tot 1830 op Java. Eerst bij de grens van Palembang, in den avond van 6 September, beproefde de vijand eenige malen een aanval op den trein, die zonder verlies werden afgeslagen. Den 12en September had zonder noemenswaardige incidenten de vereeniging met het detachement-de Leau plaats, dat wegens gebrek aan levensmiddelen en geld niets had kunnen doen. De vereenigde troepen bleven tot 13 October te Tebing Tinggi, toen zij, ter sterkte van 255 man, langs den door Vogel gevolgden weg naar Benkoelen terugmarcheerden, waar zij den 26en October aankwamen, na 225 Sumatra-palen (3,687 Sumatra-palen = 1 uur gaans) te hebben afgelegd en onder weg slechts eens beschoten wordende, waardoor 2 soldaten gewond werden [1]).

Daarentegen is niets bekend van de approviandeering der troepen tijdens de woelingen in de residentie Bantam onder de leiding van Njai Gempara gedurende 1836.

Daarvan is ook niets bekend gedurende de optreding onzer troepen in de residentie Palembang ten jare 1837.

Evenmin bij de op het laatst van Maart 1838 uit Batavia naar Palembang gezonden en door den Majoor der Infanterie J. A. Schwartz gecommandeerde expeditie. Alleen weet men, dat deze bevelhebber, den 8en Juni d. a. v. met 250 man en 4 stukken geschut van Moeara Bliti naar Pedang willende oprukken, wegens ongeschiktheid der koelies tot het vervoeren der lasten, de slechte wegen, de kans op het afsnijden der communicatie en het gevaar voor gebrek aan vivres, den 9en d. a. v. besloot met zijne colonne naar Moeara Bliti terug te keeren [2]).

Ook van de approviandeering der troepen, die in 1838 gedurende de onlusten in Djambi optraden, kan niets worden gezegd.

Van de verpleging der in October 1839 naar de Noorderdistricten van Celebes, onder commando van den Kapitein der Infanterie Blondeau, gezonden en 150 man Infanterie, 27 man Cavalerie en 1500 man hulptroepen tellende expeditionaire macht is slechts bekend, dat bij het begin der krijgsverrichtingen aan den mond der Segeririvier, onder dekking der reserve, een *vivresdepôt* werd opgericht [3]).

Niets kan daarentegen worden medegedeeld van de approviandeering der troepen gedurende de krijgsverrichtingen — na het einde van den Padrioorlog — in Tapanoeli ten jare 1839.

---

[1]) H. M. Lange, „Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra, 1819-1845", deel II blz. 123-141.

[2]) G. B. Hooijer, „De krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië van 1811-1894", deel II blz. 198.

[3]) P. B. van Staden ten Brink, „Zuid-Celebes enz".

Idem van de in 1839 naar Nias ter optreding tegen Atjehers gezonden troepenmacht.

IV.

Uit het voorgaande blijkt dat de goede voorziening der voeding van eene expeditionaire troepenmacht in Indië gedurende de hier behandelde periode eene moeilijke quaestie is geweest. De oorlogsterreinen waren voor de overgroote meerderheid ontbloot van berijdbare, ja zelfs van begaanbare wegen, de transportmiddelen van zeer primitieven aard. Waar voor de approviandeering van zoodanige troepenmacht noch — zooals bij de oorlogsvoering van die en vroegere jaren in Europa — over de ruimschoots aanwezige locale hulpbronnen van allerlei aard, noch over sneller en gemakkelijker middelen van verkeer en vervoer beschikt werd, stonden onze Indische troepenaanvoerders voor de altijd terugkeerende zorg hoe zij hunne ondergeschikten voeden en hunne voorraden medevoeren moesten, omdat zij in landstreken optraden, waar in den regel die voorraden niet of zeer moeilijk aangevuld konden worden. Voor hen maakten die voorraden en de elementen, die met het vervoer daarvan belast waren, een onafscheidbaar deel uit hunner colonnes, waarmede hunne strijders steeds in tactisch verband moesten marcheeren, als waren zij hun een convooi op groote schaal, dat zij niet slechts te beschermen hadden tegen de aanvallen des vijands, maar ook zoodanig te bewaken, dat de — vaak gepreste — dragers de vrachten niet wegwierpen, maar met de strijders ter bestemder plaatse kwamen, op straffe van door gebrek aan vivres niet te kunnen leven. De vervoermiddelen waren in den regel gering en lieten zelden toe, zich, met groote colonnes althans, op verre afstanden van de magazijnen te verwijderen. De colonnes misten daardoor de beweegbaarheid en met deze de snelheid van optreding, die in Europa slechts bereikbaar waren voor troepen, niet aan hunne magazijnen gekluisterd en zich bewegende langs goede wegen. Het stelsel van verpleging in de oorlogen tegen den inlandschen vijand dwong ieder expeditiecommandant, zich tevreden te stellen met eene zeer methodische wijze van oorlogsvoering, te meer noodig in een tropisch klimaat, waar het Europeesch element van het leger te velde in zoodanigen toestand verkeert, dat het spoedig te gronde zou gaan, indien niet aan zijne behoeften kon worden voldaan. Zonder nog aan eenige comfort te denken (dat de Ned.-Indische soldaat van 1816—1840 niet gekend heeft gedurende zijn verblijf te velde) was men ten aanzien van het voldoen aan die behoeften geheel afhankelijk van:

1°. de verstrekkingen uit de magazijnen; en

2°. de transportmiddelen om die verstrekkingen mogelijk te maken.

Dit gold vooral voor de buitenbezittingen, waar de expeditionaire

troepenmacht in zoogenaamde onafhankelijke landstreken optrad, de geheele bevolking vijandig tegenover zich zag en de kampongs verlaten vond. Het is niet voldoende, zich van alles ruim te voorzien, het moet ook op de plaats van verbruik aangevoerd, opgeslagen en verwerkt kunnen worden. Op Java verkeerde men toen reeds ten aanzien van de approviandeering in gunstiger omstandigheden. Dáár was ons bestuur overal gevestigd, dáár waren tegenover vijandige ook bevriende kampongs, die de krijgsmacht steunden; dáár waren landbouw en nijverheid minder achterlijk in het voldoen aan de behoeften ook van het Europeesch element dier krijgsmacht. Later ontstonden tijdens den Padrioorlog analoge toestanden in het gouvernement Sumatra's Westkust. Zoodanige, van hare magazijnen levende en tot beperkte middelen van vervoer aangewezen krijgsmacht moest, zoo mogelijk, eene marschrichting kiezen, waar de minste tegenstand werd verwacht en de verbinding met de basis behouden bleef. Zij moest voor het bereiken van haar object de bevolkte streken niet zoeken, wanneer zij zich in een geheel vijandig land bevond, zooals gedaan wordt bij oorlogsvoering in beschaafde landen, wanneer men, van *requisitiën* kunnende leven, zeker de voorkeur zal geven aan operatielijnen, gaande door de rijke en bevolkte landstreken [1]).

Het gebruik van eene enkele operatielijn beantwoordt, ook in zake approviandeering, het best aan het beginsel omtrent het vereenigd houden der krijgsmacht. De voor de Europeesche oorlogsvoering geldende regel „verdeelen om te leven, vereenigen om te vechten" is in de oorlogen tegen den inlandschen vijand, waarin de geheele bevolking aan den strijd deelneemt, niet op te volgen. In de eerste plaats omdat het stelsel van verpleging in zoodanige oorlogen niet tot verdeeling der strijdkrachten noodzaakt, daar deze niet door de bevolking van het land, waarin oorlog gevoerd wordt, maar door eigen aan- en medegevoerde voorraden worden gevoed, zoodat het uit een economisch en strategisch oogpunt voordeeliger moet worden geacht, die strijdkrachten ook in den opmarsch naar het object zoo weinig mogelijk te verdeelen, doch, met het oog op de in Indië met veel moeite en overleg te verzamelen transportmiddelen en de daarvoor van de strijders af te nemen escorteeringen, zooveel mogelijk te vereenigen, al moest gedurende den Padrioorlog, soms tot verdeeling worden overgegaan wanneer de transportmiddelen niet van gouvernementswege, maar gratis door de bevolking verstrekt werden, om den last der requisitiën niet te veel te doen drukken op het goedgezinde deel van *eene* landstreek. In de tweede plaats omdat de tegenstand bij een opmarsch

[1]) J. van Swieten, „De waarheid over onze vestiging in Atjeh," blz. 47, 48, 54, 55, 58, 59, 93, 121, 122, 128, 129, 309 en 310 en J. van Swieten, „De Luitenant-Generaal J.van Swieten contra den Luitenant-Generaal G. M.Verspyck", blz. 61.

langs *eene* operatielijn minder groot zal zijn dan langs twee of meer lijnen, daar de vijand in de Indische oorlogsvoering niet het vijandelijke leger is, maar de vijandelijke bevolking, die wel aan den strijd deelneemt, maar zich daarom niet verplaatst als een leger, waardoor onze troepen, van meer dan *eene* operatielijn gebruik makende, ook meer tegenstand zullen ontmoeten, d.w.z. immobiele en latente in actieve krachten omzetten, zoodat verdeeling van krachten voor ons niets anders is dan vermeerdering der moeilijkheden [1]).

Uit al het voorgaande blijkt, dat de approviandeering van het leger tegenover den inlandschen vijand geheel afhankelijk is van de transportmiddelen, waarover de troepenaanvoerders beschikken. Gebrek aan transportmiddelen is bij alle expeditiën altijd het struikelblok geweest voor de beweegbaarheid en dus voor het snel optreden onzer troepen. De organisatie van het transportwezen te velde heeft in de hier behandelde periode der Indische krijgsgeschiedenis *veel* te wenschen overgelaten. Legerbestuur en Indische regeering zijn daarin op eene schromelijke wijze tekort geschoten. In een leger als het Indische, dat strijdende geheel afhankelijk is van zijne magazijnen, moet een drager of koelie als een even waardevol element beschouwd en behandeld worden als de strijder. Dat kost geld, ja, maar oorlogvoeren is duur en wie ook dat op een goedkoopje wil doen, komt — zooals vooral de Padrioorlog ons leert — bedrogen uit. De wijze, waarop in dezen oorlog boven alles, in het belang der oorlogsnoodzaak, ten behoeve van de verpleging onzer krijgsmacht, van de transportdiensten der ons goedgezinde bevolking (die ons een paar malen zelfs hare vrouwen voor koelies aanbood, omdat het gevraagde getal mannen niet kon gegeven worden) misbruik is gemaakt moeten worden, maakt een zeer treurigen indruk en dwingt ons, aan de organisatie van den Trein in het Indische leger voortdurend onze ernstige aandacht te wijden, zonder ons ooit uit het veld te laten slaan door de autoritaire bewering: de slechte regeling van het transportwezen, die „bij alle overzeesche expeditiën" altijd „gebrek aan transportmiddelen" doet ontstaan, „zal altijd zoo blijven, omdat de Regeering, met den besten wil, daarin naar evenredigheid der behoefte niet voorzien kan" [2]).

---

[1]) F. C. Hering, „Indische militaire belangen", *De Indische Gids*, 1899, 1900.
[2]) J. van Swieten, „De waarheid over onze vestiging in Atjeh", blz. 122.

VARIA.

TEBINGTINGGI—PALEMBANG [1]).

Waar de majestueuse Moesi-rivier, die haar oorsprong in de welbekende Boekit-barissan vindt, voor prauwen van eenigen diepgang bevaarbaar wordt, ligt *Tebingtinggi*, dat ter onderscheiding van den gelijkluidenden plaatsnaam in de res. Oostkust van Sumatra, als Tebingtinggi-Palembang wordt aangeduid.

De plaats zelf is zeer mooi aangelegd en bestaat in hoofdzaak uit een groote breede pasar, waar de handelaren wonen en waar ook de Chineezen hun toko's hebben. Het meerendeel der inwoners zijn Palembangers, meest handelaren, die van de bevolking de inlandsche producten opkoopen, welke dan te water naar Palembang worden afgevoerd.

Iets buiten de pasar ligt op een pl.m. 25 M. hoogen heuvel de thans verlaten steenen benteng. Een waarlijk grootsch stuk werk, door de bevolking gebouwd als boete voor haar verzet tegen de ,,compenie''. Daar dit fort nooit een beleg schijnt te hebben doorstaan is de technische bruikbaarheid ook niet gebleken; thans is het sinds meer dan 2 jaren ten doode opgeschreven. Vele autoriteiten zijn reeds komen zien op welke wijze men er zich van zou kunnen ontdoen, doch op vendutie is dit niet gelukt, de huizen konden zelfs geen 25 cts. opbrengen en tot afbraak is men nog niet gekomen. Die huizen worden nu tijdelijk gratis bewoond door 2 Europeesche en 3 inlandsche families. Het post- en telegraafkantoor met daaraan verbonden chefswoning is een mooi en goed onderhouden steenen gebouw, eveneens in de benteng gelegen. Het kantoor, uit drie kamers bestaande, dat vroeger een officierswoning was, voldoet wat de inrichting betreft niet minder goed, zoo niet beter dan de langwerpige kantoorlocalen door de B. O. W. gebouwd. Het inlandsch personeel bij het kantoor werkzaam gesteld, bestaat uit een besteller, acht lijnwachters met hun helpers en 2 postloopers. Vijf van de 8 lijnwachters zijn benoodigd voor de pl.m. 225 K.M. lange telephoonlijn naar Soeroelangoen-Djambi, waarvan alleen gebruik gemaakt wordt door drie controleurs, die er hun telephoon ingeschakeld hebben en dan nog bijna uitsluitend om naar elkaars gezondheid te informeeren, want correspondentie is er bijna niet. Deze lijn, waarvoor de administratie jaarlijks meer dan *f*3000 uitgeeft, levert dus niets op [2]), doch is later misschien te gebruiken voor de tweede Sumatra-lijn.

Niettegenstaande er op Tebingtinggi nog al wat handel gedreven wordt, gaat er op het postkantoor zelf zeer weinig om. Vier of vijf telegrammen per dag, w.o. in den karet-oogsttijd eenige telegraphische postwissels, geven wat de telegraaf betreft de eenige kantoordrukte, terwijl eens per week per automobiel de post wordt aangebracht van Moeara Enim via Lahat. De

---

[1]) Ontleend aan het *Ind. Tijdschr. voor Post en Telegraphie* Aug. 1909, zie ook *Ind. Gids* 1908 II bl. 957 en 1909 I bl. 230.

[2]) In tijden van onrust en bij dringende gevallen zal men zulke improductieve lijnen evenwel uit een politiek oogpunt wellicht ongaarne missen. (Red.)

opbrengst van het kantoor is veel minder dan van vele 5e klasse-kantoren, maar de rangschikking in de 4e klasse moet gezocht worden in den hoogen levensstandaard, welke hier verre van goedkoop is en zeker tegen de meeste plaatsen in Oost- en Noord-Sumatra opweegt. Voor de rijst betaalt men in den oogsttijd nog 6½ gulden, welke prijs echter zeer spoedig stijgt tot 8 à 9 gulden en dan is ze nog van zoodanige qualiteit, dat de Europeesche bevolking ze meestal van hooger gelegen streken betrekt, waardoor ze op *f*11,50 komt te staan. Vleesch is er in den regel niet te krijgen en men stelt zich tevreden met kippen, die voor circa 75 cent gekocht worden. Eens per maand ongeveer wordt er een karbouw of sapi geslacht.

Met den duren levensstandaard staan de loonen der bedienden in verband. Een kokkin betaalt men met *f*15 's maands, ongerekend de kosten om haar van Java te doen overkomen. De Palembangsche vrouwen zijn niet geschikt om als bedienden op te treden, althans niet als kokkie, daar zij niet kunnen koken. Ook voor ,,jongens'' moet men zijn toevlucht tot Javanen nemen, die men voor *f*12.50 à *f*15 per maand huurt.

De Europeesche bevolking bestaat uit een controleur, een opzichter B. O. W., twee opnemers van den topographischen dienst en den kantoorchef, terwijl de inlandsche maatschappij door een Hollandsch sprekenden doctor-djawa vertegenwoordigd wordt. Aan conversatie wordt dan ook niet veel gedaan, aangezien de meeste ambtenaren een zeer ambulant leven leiden en meestentijds niet ter plaatse aanwezig zijn. Een societeit bestaat er sinds de opheffing der bezetting niet meer. Hoewel er veel wild te schieten is, kan de kantoorchef uit den aard der zaak niet aan jachtvermaken deelnemen. De éénige vrije middag op Zondag werd in den laatsten tijd aan de post besteed, omdat deze wegens den slechten toestand der automobielen altijd een dag te laat kwam en nu in plaats van 's Zaterdags des Zondags moet vertrekken. Vele ambtenaren op Tebingtinggi zien dan ook verlangend uit naar den tijd, dat zij er twee jaren vertoefd hebben om voor overplaatsing naar Java in aanmerking te komen.

DE OPVOEDING VAN DEN KEIZER VAN CHINA.

De *Nieuwe Courant* van 5 Oct. j.l. ontleent aan een Chineesch blad het een en ander over de wijze waarop de kleine keizer Soan Tong (zie *Ind. Gids* 1909 I, bl. 94) wordt opgevoed. Hoewel hij nog zoo jong is, moet Soan Tong reeds veel leeren. Als leermeesters zijn hem twee geleerden toegevoegd, die den titel voeren van Hanlin (lid van de Keizerlijke Academie te Peking, Hanlin joeën), een zeer hooge graad, welke in China alleen verleend wordt aan personen, die doorkneed zijn in de Chineesche literatuur.

Nadat men een zoogenaamden goeden dag gekozen had, nam het onderwijs in de Chineesche taal en Chineesche karakterteekens een aanvang. Deze studie is niet van geringe beteekenis, als men nagaat, dat Z. M. veertig duizend karakters moet kennen.

Elk karakterteeken hetwelk de jeugdige vorst moet leeren, wordt op een stuk wit papier geteekend, dat men daarna aanplakt op den muur van het vertrek, dat tot leerkamer dient.

De leeraar spreekt het woord uit en de keizerlijke leerling moet het eenige keeren nazeggen, tot hij het uit zijn hoofd kent. Daarna moet hij het nateekenen.

Den volgenden dag gaat de weduwe van zijn voorganger, keizer Kwang Soe, die in zijn opvoeding belang stelt, zijn vorderingen na.

Het schijnt dat hij zeer bevattelijk is en gemakkelijk onthoudt.

Als hij het Tjing im (het mandarijn-Chineesch) machtig is, krijgt hij les in het Mongoolsch en later ook in het Engelsch, Duitsch en Japansch. Het onderwijs duurt dagelijks van 6 uur 's morgens tot het donker wordt en wordt slechts twee malen onderbroken, als het Keizertje met zijn moeder het maal gebruikt.

Ook zijn vader, prins Soen, mag aan de opleiding van keizer Soan Tong deelnemen.

HET FRANSCHE MINISTERIE VAN KOLONIËN VERHUIST.

Dit ministerie, waarvan in de *Ind. Gids* van 1906 I bl. 397, de inrichting is medegedeeld, huisde tot dusver te Parijs in dat gedeelte der gebouwen van het Louvre, dat bekend is als „le Pavillon de Flore". Steeds was men beducht voor brandgevaar voor de nabijgelegen kostbare verzamelingen en nu is eindelijk besloten tot het naar elders overbrengen van dit uitgebreide departement. In *Le Figaro* van 24 Sept. j.l. leest men dat zulks den daaraanvolgenden dag zou beginnen. Wat aan zulk eene verhuizing vast is, blijkt uit de niet onvermakelijke beschrijving.

Het geldt hier de geheele ontruiming van het onmetelijk Pavillon de Flore en het overbrengen van den geheelen inhoud naar de Rue Oudenot, waar deze stelselmatig gerangschikt zal moeten worden in de drie honderd vertrekken van de beide groote gebouwen, welke door den architect van het Louvre, den heer Redon, onlangs rond het voormalige hotel van generaal Rapp zijn gebouwd. Om deze kolossale verhuizing te bewerkstelligen zijn niet minder dan twaalf honderd verhuiswagens noodig.

De heer Dujardin—Beaumetz verheugt er zich over dat het nu uit is met de bedreiging van brand vanwege het Ministerie van Koloniën, met zijn wormstekige vloeren, zijn paperassen en zijn kachels, die den geheelen winter door snorden naast de zaal van Rubens. Hij heeft den man gezocht, die hem van deze nachtmerrie kon verlossen en hem gevonden ook.

Het is tot den heer Dumonthier, den ijverigen bestuurder van de „Mobilier national", dat hij zich gewend heeft. Deze heeft een soort wedstrijd uitgeschreven tusschen alle groote transportmaatschappijen van Parijs en dien morgen zoude hij het contract voor de verhuizing aan den Minister van Koloniën en aan den onder-secretaris der Schoone Kunsten ter teekening voorleggen.

In dat contract is alles voorzien: de inhoudsberekening van al de te verplaatsen goederen is op ettelijke kub. meters nauwkeurig berekend. Men heeft alle doozen, boekenkasten, bureau-inventarissen, alle brandkasten nauwkeurig geteld en gemeten. En dat was wat en heeft eenige dagen geduurd. Men zal uit het Pavillon de Flore drieduizend vierkante meters tapijten opnemen om ze in de Rue Oudinot opnieuw te leggen. Men zal uit de Tuilerieën naar het nieuwe ministerie honderd vijf-en-zeventig bureaux van directeuren, chefs en onderchefs, hoofdcommiezen, redigeerende commiezen, expeditiechefs, machineschrijvers, enz., enz., overbrengen.

Reeds heeft men in de vorige week het terrein een weinig ontruimd, door vijf duizend kilogram oud papier te doen weghalen, dat naar den molen kon. Dat was de voorbode der verhuizing, die inderdaad met de archieven begint. Deze worden onder toezicht van den heer Dumont met al de zorg, die zij verdienen, ingepakt. Zij zijn inderdaad kostbaar: sommige bundels klimmen op tot de zeventiende eeuw, tot het tijdperk der eerste Fransche

inbezitneming van Guadeloupe en Martinique door L'Olive Duplessis en d'Enambue onder Lodewijk XIII en Richelieu. Zij vertegenwoordigen de geheele geschiedenis der Fransche koloniale uitbreiding van den aanvang af.

Honderd voertuigen zullen tot aan het einde der maand deze eerste verhuizing bewerkstelligen. Dan zal de inhoud der bureaux en het meubilair volgen, waarbij bepaald is dat het overbrengen dagelijks met tien voertuigen zal geschieden, die twee of drie reizen per dag maken. Als alles goed gaat —zelfs rekening houdende met een vermindering van het aantal verhuiswagens tijdens den gewonen verhuisdag — zal vóór het einde van het jaar het Pavillon de Flore ontruimd en het Ministerie in het nieuwe gebouw gevestigd zijn. En die verhuizing zal met inbegrip van herstellingen en vernieuwingen ,alles en alles naar men zegt slechts dertig duizend francs kosten. Dat is bijna te geef, zegt de heer Ch. Daurats, de berichtgever.

DE ETHNOGRAPHISCHE VERZAMELING DER KONINKLIJKE MILITAIRE ACADEMIE.

Gaarne ruimen wij een plaats in aan de ondervolgende circulaire:

Reeds eenige jaren geleden werd door het Bestuur van de Kon. Mil. Academie gunstig beschikt op een voorstel omtrent het aanleggen van eene ethnographische verzameling, in het bijzonder ten dienste van het onderwijs in de land- en volkenkunde van Ned.-Indië.

Hoewel aan genoemde inrichting reeds sedert jaren verschillende collecties ten behoeve van het onderwijs zijn aangelegd — o. m. een verzameling van materialen, modellen van bouwwerken, specimina van hout- en van bamboeverbindingen, etc., voor het onderwijs in de geniewetenschappen — zoo ontbrak tot voor korten tijd een afzonderlijke verzameling van ethnographica, welke van dienst kon zijn bij het onderwijs in de ethnographie; een verzameling, waaruit door aanschouwing, beter nog dan uit de boeken, van allerlei te leeren was omtrent leven en bedrijf van de inlandsche bevolking van onzen archipel.

In dit opzicht is de Hoofdcursus te Kampen, dank zij den gep. Kapitein H. T. van IJsseldijk, de Kon. Mil. Academie voor geweest; daar toch is men reeds sedert geruimen tijd in het bezit van een verzameling als boven bedoeld, welke zoo uitgebreid en volledig is, dat zij ten volle aan haar doel kan beantwoorden en inderdaad aanspraak kan maken op den naam van museum.

Aan de Kon. Mil. Academie werd eerst sedert de laatste jaren begonnen met het verzamelen van verschillende voorwerpen, welke in zulk een museum thuis behooren. Hun aantal is dan ook nog klein. Toch werd voornamelijk door de hulp van het Ned.-Ind. Gouvernement en die van het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, zooveel bijeen gebracht, dat het noodzakelijk is geworden een afzonderlijk lokaal voor de verzameling te bestemmen. Zoo is dan in September j.l. de „Ethnographische Verzameling van de Kon. Mil. Academie" officieel erkend en in gebruik gesteld geworden. Een leerzaal, in dadelijke verbinding staande met dit lokaal, werd aangewezen voor het onderwijs in de land- en volkenkunde van Ned.-Indië.

Het ligt voor de hand, dat waar deze verzameling werd aangelegd bij een inrichting van militair onderwijs, in de eerste plaats verschillende soorten van wapens zijn bijeen gebracht. Deze zijn dan ook reeds thans in allerlei soorten voorhanden; andere voorwerpen en ethnographica daarentegen zijn nog steeds schaars vertegenwoordigd.

Zeer te wenschen is het daarom, dat de verzameling spoedig wordt aangevuld, o. a. met kleeren en lijfstoebehoor, sieraden, huisraad en gereedschappen; met voorwerpen, betrekking hebbende op jacht en visscherij, op land-, tuin- en boschbouw; voortbrengselen, geheel of gedeeltelijk afgewerkt, van grondstoffen uit het delfstoffen-, planten- en dierenrijk; voortbrengselen van kunst en nijverheid (snij- en graveerwerk; teeken- en schilderwerk; giet-, drijf-, filigraan-, damasceer- en inlegwerk; beeldhouwwerk, borduurwerk, tapa en batik); voorwerpen, welke dienst doen bij genees- en heelkunde, bij de uitoefening van den godsdienst, enz., enz.; en zulks niet van een enkelen volksstam, maar van verschillende stammen uit onderscheidene gedeelten van den archipel.

Ten einde nu de verzameling zoo spoedig doenlijk uit te breiden, zoodanig dat zij geheel geschikt worde voor het doel met de instelling beoogd, wordt langs dezen weg een beroep gedaan op de hulpvaardigheid van allen, die in de gelegenheid zijn haar te verrijken.

Wellicht zijn er personen onder de lezers van deze regelen, die een verzameling in particulier bezit hebben en genegen zijn een of ander van hunne collectie aan de Kon. Mil. Academie af te staan. Hunne hulp zal dankbaar worden aanvaard.

Hier worde in herinnering gebracht het Besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, d.d. 19 December 1908, waarbij is goedgevonden en verstaan:

„Den Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië te machtigen, om voorwerpen of verzamelingen, door personen in Nederlandsch-Indië voor ethnographische musea van de Koninklijke Militaire Academie en den Hoofdcursus in Nederland bestemd, op kosten van den Lande te doen in ontvangst nemen, zoo noodig nader te doen verpakken en naar hunne bestemming te zenden".

Voor eventueele toezendingen kan men desverlangd steeds nader in overleg treden met het Bestuur van de K. M. A., of met ondergeteekende. Men gelieve te adresseeren aan de Ethnographische Verzameling van de K. Mil. Akademie te Breda.

Het zal zeer op prijs worden gesteld, indien toegezonden voorwerpen voorzien zijn van een etiket, waarop vermelding van de plaats van herkomst en van den ter plaatse gebruikelijken naam.

Moge in de naaste toekomst blijken, dat het beroep niet tevergeefs is gedaan, en dat hetgeen voor den Hoofdcursus mogelijk is gebleken, ook voor de Kon. Mil. Academie is te bereiken.

C. Spat.
Leeraar K. M. A.

Breda, October 1909.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O. I. ARCHIPEL [1]).

1 37. LANGKAT.

CONTRACT.

(De aanhef van dit contract, gesloten op 6 Juni 1907 tusschen den Resident J. Ballot en Abdoel Aziz, Abdoeldjalil Rachmat Sjah, Sultan van Langkat, is evenals artikel een, behoudens verwisseling van namen en dat niet van landsgrooten gesproken wordt, gelijkluidend met den aanhef en art. 1 op bl. 1209).

[1]) Zie Oct.-afl blz. 1381.

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Langkat wordt verstaan te zijn samengesteld uit:

Het rechtstreeksch Sultansgebied met de eilanden Poeloe Koempei, Poeloe Sambilan, Tapa Koeda, Poeloe Masdjid en de nabijgelegen kleinere eilanden,
het Kedjoeroeanschap Stabat,
het Kedjoeroeanschap Bingei,
het Kedjoeroeanschap Selesei,
het Kedjoeroeanschap Bohoroq,
het gebied van den Datoe van Lepan,
het gebied van den Datoe van Besitang.

Het landschap Langkat is administratief verdeeld in drie deelen:

1. Boven-Langkat.
2. Beneden-Langkat.
3. Teloek Haroe.

aan het hoofd waarvan vertegenwoordigers staan van den Sultan; zij zijn onderverdeeld in districten onder de kedjoeroeans, oider het hoofd van Soengei Bingei en onder de Datoes.

De bestuurder en de landsgrooten zullen zich onvoorwaardelijk onderwerpen aan de beslissing van het Gouvernement in alle gevallen van geschil over de grenzen van het landschap.

Artikel drie tot en met zeven.

(Gelijkluidend met art. 3-7 bl. 1210-1211, behoudens naamsverandering en ,,een'' raad in plaats van ,,den'' raad).

Artikel acht.

Het bestuur van het landschap wordt gevoerd door den Sultan bijgestaan door de landsgrooten, zijnde de vice-president van den kerapatan, de drie vertegenwoordigers van den Sultan in de onderdeelen van het landschap, verder de vier kedjoeroeans, de beide hoofden van Soengei Bingei, de vier soekoe-hoofden en de hoofden van Lepan en Besitang, in overleg met en naar de aanwijzingen van den Resident en de betrokken ambtenaren.

De in het eerste lid enz. (zie verder art. 8 bl. 1211).

Artikel negen tot en met twee-en-dertig

(Als bij het contract met Deli, zie bl. 1384 en 1385).

Artikel drie-en-dertig.

Het Gouvernement blijft aan het Zelfbestuur van Langkat uitkeeren de som van *f* 49,150 (negen en veertig duizend een honderd vijftig gulden) per jaar als schadeloosstelling voor vroeger overgenomen rechten.

Artikel vier-en-dertig en vijf-en-dertig.

(Gelijkluidend behoudens naamsverandering met art. 34, 35 bl. 1217-1218, terwijl in eerstbedoeld artikel wordt gelezen ,,de bijlage'' in plaats van ,,de bijlage B'').

Artikel zes-en-dertig.

(Gelijkluidend met art. 36 bl. 1385 behoudens dat het contract te Tandjong Poera in plaats van te Medan is gesloten, en met toevoeging van de volgende slot-alinea).

Wordende goedgekeurd de doorhalingen met betrekking tot de landsgrooten in de artikelen 1 en 8 en in den aanhef en het slot van dit contract.

(*w.g.*) J. BALLOT.

Hier stonden stempel en handteekening van Abdoel Aziz Abdoeldjalil Sjah, Sultan van Langkat.

Ondergeteekenden verklaren in te stemmen met deze overeenkomst.

Hier stonden stempels en handteekeningen van de landsgrooten van Langkat.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den achtsten Augustus negentien honderd en zeven.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie enz., als op bl. 1385.

STAAT der uitkeeringen uit de landschapskas van Langkat aan den Sultan en zijne landsgrooten.

A. Vaste uitkeeringen.

Aan den Sultan van Langkat (vier en dertig duizend vijfhonderd gulden)	*f*	34,500	's jaars
Aan diens vertegenwoordiger voor Beneden Langkat (een duizend gulden)	,,	1,000	,,
Aan diens vertegenwoordiger voor Boven Langkat (een duizend gulden)	,,	1,000	,,
Aan diens vertegenwoordiger voor Telok Haroe (een duizend gulden)	,,	1,000	,,
Aan het hoofd van Soengei-Bingei (een duizend tweehonderd vijftig gulden)	,,	1,250	,,
Aan den Kedjoeroean van Stabat (twee duizend gulden)	,,	2,000	,,
Aan den Kedjoeroean van Bingei (zevenhonderd en vijftig gulden)	,,	750	,,
Aan den Kedjoeroean van Selesei (vier duizend gulden)	,,	4,000	,,
Aan den Kedjoeroean van Bohoroq (driehonderd gulden)	,,	300	,,
Aan den Datoe van Tjampa (negenhonderd en vijftig gulden)	,,	950	,,
Aan den Datoe van Soengei Rebat (zeshonderd en vijftig gulden)	,,	650	,,
Aan den Datoe van Hinei (zeshonderd en vijftig gulden)	,,	650	,,
Aan den Datoe van Tocalang (zeshonderd en vijftig gulden)	,,	650	,,
Aan den Datoe van Lepan (eenhonderd en vijftig gulden)	,,	150	,,
Aan den Datoe van Besitang (driehonderd gulden)	,,	300	,,
Totaal	*f*	49,150	's jaars

(Negen en veertig duizend eenhonderd en vijftig gulden).

B. Wisselvallige uitkeeringen.

1. De helft ($\frac{1}{2}$) van den in de landschapskas gestorten cijns van vergunningen en concessiën, verdeeld als volgt:

Voor concessiën of vergunningen gelegen:

a. in het rechtstreeksch Sultansgebied:

1°. in Soengei-Bingei:

voor den Sultan	1/3	deel
voor de gezamenlijke Batakpanghoeloes	1/3	,,
voor het hoofd van Soengei Bingei	2/9	,,
voor diens adjunct	1/9	,,

2°. in Soengei Selapian:

voor den Sultan	1/3	,,
voor de gezamenlijke Batakpanghoeloes	1/3	,,
voor des Sultans vertegenwoordiger in Boven-Langkat	1/3	,,

3°. in de overige Sultanslanden de Sultan alles.

b. in de Kedjoeroeanschappen:

1°. in het Maleische gedeelte:

voor den Sultan	1/2	,,
voor den betrokken kedjoeroean	1/2	,,

2°. in het Bataksche gedeelte:

voor den Sultan	1/3	,,
voor den kedjoeroeân	1/3	,,
voor de gezamenlijke Batakpanghoeloes	1/3	,,

c. in Lepan en Besitang:

voor den Sultan	2/3	,,
voor den betrokken Datoe	1/5	,,

II. Drie vierde (¾) gedeelten aan den Sultan, van de in de landschapskas gestorte ,,present tanah'' voor vergunningen en concessiën.

(*w.g.*) J. Ballot.

Handteekening van Abdoel Aziz Abdoeldjalil Rachmat Sjah, Sultan van Langkat.

Opgave van de havens van het landschap Langkat, bedoeld in artikel 21 van het contract van den 6den Juni 1907, goedgekeurd en bekrachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië op den 8sten Augustus 1907:

Tandjoeng Poera
Pangkalan Berandan
Poeloe Sembilan
Poeloe Koempei.

Opgemaakt te Tandjoeng Poera op den 24sten September 1907, door mij Sultan van Langkat Tongkoe Abdoel Aziz Abdoeldjalil Rachmat Sjah.

Hier stonden de stempel en de handteekening van Tongkoe Abdoel Aziz Abdoeldjalil Rachmat Sjah, Sultan van Langkat.

Van deze opgave is aanteekening gehouden bij besluit van 19 Mei 1908 No. 3, met bepaling dat zij zal worden gehecht aan het hierboven genoemd politiek contract.

De Gouvernements-Secretaris, enz. als op bl. 1387.

1 38. SERDANG.

Contract.

(De aanhef van dit contract, gesloten op 11 Juni 1907 tusschen den Resident J. Ballot en Soeleiman Sarifoel Alam Sjah, Sultan van Serdang is evenals artikel 1, behoudens verwisseling van namen, en dat niet van landsgrooten gesproken wordt, gelijkluidend met den aanhef en art. 1 op bl. 1209).

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Serdang wordt verstaan te zijn samengesteld uit:

a. Eigenlijk Serdang;
b. Serdangsch Senembah met Tandjong Moeda;
c. de Timor-Batakdoesoen;
d. Serbadjadi;
e. Perbaoengan;
f. Denai.

De bestuurder..... (enz. als bij art. 2 van 1 37.

Artikel drie tot en met zeven.

(Zie sub art. 3-7 bij 1 37).

Artikel acht.

Het bestuur over het landschap wordt gevoerd door den Sultan bijgestaan door de landsgrooten, zijnde de Radja Moeda, de vier wazirs in eigenlijk Serdang, de kedjoeroean van Senembah, de kedjoeroean van Serbabadji, het hoofd van Perbaoengan en het hoofd van Denai, in overleg met en naar de aanwijzingen van den Resident en de betrokken ambtenaren.

De in het eerste lid, enz. (zie verder art. 8 bl. 1211).

Artikel negen tot en met twee-en-dertig.

(Als bij het contract met Deli, zie bl. 1384 en 1385).

Artikel drie-en-dertig.

Het Gouvernement blijft aan het Zelfbestuur van Serdang uitkeeren de som van *f*50,850 (vijftig duizend acht honderd vijftig gulden) per jaar, als schadeloosstelling voor vroeger overgenomen rechten.

Artikel vier-en-dertig en vijf-en-dertig.

(Zie bij art. 34-35 contrate 1 37).

Artikel zes-en-dertig.

(Gelijkluidend met art. 36 bl. 1385, behoudens dat het contract te Loeboekpakam is gesloten en met toevoeging van de slot-alinea boven onder 1 37 vermeld).

(*w.g.*) J. Ballot.

Hier stonden stempel en handteekening van Soeleiman Sarifoel Alam Sjah, Sultan van Serdang.

Ondergeteekenden verklaren in te stemmen met deze overeenkomst.

Hier stonden stempels en handteekeningen van de landsgrooten van Serdang.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den achtsten Augustus negentien honderd en zeven.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

(*w.g.*) J. B. van Heutsz.

Ter ordonnantie, enz. (als op bl. 1385).

STAAT der uitkeeringen uit de landschapskas van Serdang aan den Sultan en zijne landsgrooten.

A. Vaste uitkeeringen.

Aan den Sultan van Serdang ..... *f* 50,850 's jaars
(vijftig duizend acht honderd vijftig gulden).

B. Wisselvallige uitkeeringen.

I. De helft ($\frac{1}{2}$) van den in de landschapskas gestorten cijns van vergunningen en concessiën, verdeeld als volgt:

voor concessiën of vergunningen, gelegen

a. in eigenlijk Serdang:
voor den Sultan en den radja moeda te zamen ..... $^{23}/_{25}$
Hiervan voor den Sultan ..... $^{24}/_{25}$
voor den radja moeda ..... $^{1}/_{25}$
voor de vier wazirs te zamen ..... $^{2}/_{25}$

b. in Serdangsch Senembah en Tandjongmoeda:
voor den Sultan en den radja moeda te zamen ..... $^{1}/_{3}$
Hiervan voor den Sultan ..... $^{24}/_{25}$
voor den radja moeda ..... $^{1}/_{25}$
voor den kedjoeroean ..... $^{1}/_{3}$
voor de gezamenlijke Batak panghoeloes ..... $^{1}/_{3}$

c. in de Timor Batak doesoens;
voor den Sultan en den radja moeda te zamen ..... $^{2}/_{3}$
Hiervan voor den Sultan ..... $^{24}/_{25}$
voor den radja moeda ..... $^{1}/_{25}$
voor de gezamenlijke Batak panghoeloes ..... $^{1}/_{3}$

d. in Serbadjadi:
voor den Sultan en den radja moeda te zamen ..... $^{23}/_{25}$
Hiervan voor den Sultan ..... $^{24}/_{25}$
voor den radja moeda ..... $^{1}/_{25}$
voor den kedjoeroean ..... $^{2}/_{25}$

e. in Perbaoengan:
voor den Sultan en den radja moeda te zamen ..... $^{23}/_{25}$
Hiervan voor den Sultan ..... $^{24}/_{25}$
voor den radja moeda ..... $^{1}/_{25}$
voor het hoofd van Perbaoengan ..... $^{2}/_{25}$

f. in Denai:
voor den Sultan en den radja moeda te zamen ..... $^{23}/_{25}$
Hiervan voor den Sultan ..... $^{24}/_{25}$
voor den radja moeda ..... $^{1}/_{25}$
voor het hoofd van Denai ..... $^{2}/_{25}$

II. Drie vierde ($\frac{3}{4}$) gedeelten aan den Sultan van de in de landschapskas gestorte „present tanah" voor vergunningen en concessiën.

Handteekening van Soeleiman Sarifoel Alam Sjah, Sultan van Serdang.

(*w.g.*) J. Ballot.

Opgave van de havens van het landschap Serdang bedoeld in artikel 21 van het contract van den 11den Juni 1907, goedgekeurd en bekrachtigd door

Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië op den 8sten Augustus 1907:

Rantau Pandjang,
Denai en
Pantai Tjermin (Perbaoengan).

Opgemaakt te Perbaoengan op den 1sten November 1907, door mij Sultan van Serdang Soeleiman Sarifoel Alam Sjah en door mijne rijksgrooten.

Hier stonden de stempels en handteekeningen
van Soeleiman Sarifoel Alam Sjah, Sultan van
Serdang en van zijne Rijksgrooten.

Van deze opgave is aanteekening gehouden bij besluit van 19 Mei 1908 No. 3, met bepaling dat zij zal worden gehecht aan het hierboven genoemd politiek contract

Mij bekend,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) De Graeff.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
(*w.g.*) A. E. Elias.

1. 39

ASAHAN.

Contract.

(De aanhef van het contract gesloten op 23 Augustus 1907 tusschen den Resident J. Ballot en Mohammed Hoesin Sjah, Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Sultan van Asahan, is evenals artikel een, behoudens verwisseling van namen en dat niet van landsgrooten gesproken wordt, gelijkluidend met den aanhef en art. 1 op bl. 1209).

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Asahan wordt verstaan te zijn samengesteld uit:

a. eigenlijk Asahan;
b. Boentoe Panei;
c. Haboko;
d. Goenoeng.

De bestuurder en de landsgrooten zullen zich onvoorwaardelijk onderwerpen aan de beslissing van het Gouvernement in alle gevallen van geschil over de grenzen van het landschap.

Artikel drie tot en met zeven.

(Zie sub art. 3-7 bij **1** 37).

Artikel acht.

Het bestuur over het landschap wordt gevoerd door den Sultan, bijgestaan door vier landsgrooten, in overleg met en naar de aanwijzingen van den Resident en de betrokken ambtenaren.

De in het eerste lid, enz. (zie verder art. 8 bl. 1211).

Artikel negen tot en met twee-en-dertig.

(Als bij het contract met Deli, zie bl. 1384 en 1385).

Artikel drie en dertig.

Het Gouvernement blijft aan het Zelfbestuur van Asahan uitkeeren de som van *f*39,120 (negen en dertig duizend een honderd en twintig gulden) per jaar, als schadeloosstelling voor vroeger overgenomen rechten.

Artikel vier-en-dertig en vijf-en-dertig.

(Zie bij art. 34-35 contract **1**. 37).

Artikel zes-en-dertig.

(Gelijkluidend met art. 36 bl. 1385, behoudens dat het contract te Tandjoeng Balei is gesloten en met toevoeging van de slot-alinea boven onder **1**. 37 vermeld).

(*w.g.*) J. BALLOT.

Hier stonden de stempel en de handteekening
van Mohamad Hoesin Sjah, Sultan van Asahan.
Ondergeteekenden verklaren in te stemmen met deze overeenkomst.
Hier stonden de stempels en de handteekeningen van de leden van den Karapatan.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den veertienden Januari negentien honderd en acht.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

(*w. g.*) VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie, enz. (als op bl. 1385).

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements Secretaris,

(*w. g.*) DE GRAEFF.

STAAT der uitkeeringen uit de landschapskas van Asahan aan den Sultan en de landsgrooten.

A. Vaste uitkeeringen.

Aan den Sultan (dertig duizend gulden)	*f* 30,000	's jaars
Aan de vier landsgrooten ieder *f*1800, te zamen (zeven duizend tweehonderd gulden)	,, 7,200	,,
Aan den Panghoeloe Bandar Pasir Mendogei (zevenhonderd en twintig gulden)	,, 720	,,
Aan den Panghoeloe Bandar Poelau (zevenhonderd en twintig gulden)	,, 720	,,
Aan den Panghoeloe Peken te Tandjong Balei (vierhonderd tachtig gulden)	,, 480	,,
(Negen en dertig duizend eenhonderd twintig gulden). Totaal	*f* 39,120	's jaars

B. Wisselvallige uitkeeringen.

I. De helft ($\frac{1}{2}$) van den in de landschapskas gestorten cijns van vergunningen en concessiën, verdeeld als volgt:

Voor vergunningen en concessiën gelegen in

a. eigenlijk Asahan:

1°. in de beneden-streken: Voor den Sultan alles.

2°. in de Bataksche bovenstreken, gelegen bovenstrooms van Bandar Poelau aan de Asahan rivier:

Voor den Sultan ..... $^2/_3$ deel
Voor de gezamenlijke Batakhoofden ..... $^1/_3$,,

3° in de Bataksche bovenstreken tusschen de Silau Toea-rivier en de Silau-rivier bovenstrooms van de kampong Goenoeng nabij de Soengei Boenoet:

Voor den Sultan ..... $^2/_3$ deel
Voor de gezamenlijke Batakhoofden ..... $^1/_3$,,

b. in Boentoe Panei:

Voor den Sultan ..... $^2/_3$,,
Voor het hoofd van Boentoe Panei ..... $^1/_6$,,
Voor de gezamenlijke hem ondergeschikte Batakhoofden ..... $^1/_6$,,

c. in Haboko:

Voor den Sultan ..... $^2/_3$,,
Voor het hoofd van Haboko ..... $^1/_6$,,
Voor de gezamenlijke hem ondergeschikte Batakhoofden ..... $^1/_6$,,

d. in Goenoeng:

Voor den Sultan ..... $^2/_3$,,
Voor het hoofd van Goenoeng ..... $^1/_6$,,
Voor de gezamenlijke hem ondergeschikte Batakhoofden ..... $^1/_6$,,

II. Drie vierde ($^3/_4$) gedeelte aan den Sultan van de in de landschapskas gestorte ,,present tanah'' voor vergunningen en concessiën.

Hier stond de handteekeningen van dën Sultan van Asahan.

(*w. g.*) J. Ballot.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w. g.*) De Graeff.

Opgave van de Havens van het Landschap Asahan, bedoeld in artikel 21 van het contract van den 23sten Augustus 1907, goedgekeurd en bekrachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië op den veertienden Januari negentienhonderd en acht.

Tandjong Balei.

Opgemaakt te Tandjong Balei op den 8sten Februari 1908 door mij Sultan van Asahan, Toengkoe Mohamad Hoesin Sjah en door mijne Rijksgrooten.

Hier stonden de stempel en de handteekening van Toengkoe Mohamad Hoesin Sjah, Sultan van Asahan, zoomede de handteekeningen van zijne Rijksgrooten.

Van deze opgave is aanteekening gehouden bij besluit van 19 Mei 1908 No. 3, met bepaling dat zij zal worden gehecht aan het hiervoren genoemd politiek contract.

Mij bekend:
De Gouvernements-Secretaris,
(*w. g.*) De Graeff.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Dept. van Koloniën,
(*w.g.*) A. E. Elias.

1 40. KOEALOE.

CONTRACT.

(De aanhef van dit contract, gesloten op 23 September 1907 tusschen den Resident J. Ballot en Jang di Pertoean, Hadji Mohamad Sjah, bestuurder van Koealoe, is evenals Artikel 1, behoudens verwisseling van namen, gelijkluidend met den aanhef en art. 1 op bl. 1209).

Artikel twee.

Het gebied van het landschap Koealoe wordt verstaan te zijn samengesteld uit:

a. eigenlijk Koealoe,

b. Leidong.

De bestuurder en de landsgrooten (als bij de vorige contracten).

Artikel drie tot en met zeven.

(Zie arti. 3-7 bij 1 37).

Artikel acht.

Het bestuur over het landschap wordt gevoerd door den bestuurder bijgestaan door vier landsgrooten in overleg met en naar de aanwijzing van den Resident en de betrokken ambtenaren.

De in het eerste lid, enz. (zie verder art. 8 bl. 1211).

Artikel negen tot en met twee-en-dertig.

(Als bij het contract met Deli bl. 1384, 1385).

Artikel drie-en-dertig.

Het Gouvernement blijft aan het Zelfbestuur van Koealoe uitkeeren de som van *f*20,000 (twintig duizend gulden) per jaar als schadeloosstelling voor vroeger overgenomen rechten.

Artikel vier-en-dertig en vijf-en-dertig.

(Zie bij art. 34 en 35 contract 1 37).

Artikel zes-en-dertig.

(Gelijkluidend met art. 36 bl. 1385, behoudens dat het contract te Kampong Masdjid is gesloten, dat in plaats van mindere hoofden staat „adathoofden" en dat als slot-alinea volgt):

Wordende goedgekeurd de doorhalingen en veranderingen met betrekking tot de landsgrooten in de artikelen 1, 6, 7 en 8, in den aanhef en het slot van dit contract en de doorhalingen en veranderingen in het tweede lid van artikel 34.

(*w. g.*) J. BALLOT.

Hier stonden de stempel en de handteekening van den bestuurder van Koealoe.

Ondergeteekenden verklaren in te stemmen met deze overeenkomst.

Hier stonden de handteekeningen van de landsgrooten van Koealoe.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den drie-en-twintigsten November negentien honderd en zeven.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Bij afwezigheid:

De vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, belast met het dagelijksch beleid der zaken.

(*w.g.*) O. van der Wijck.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal.
De 1ste Gouvernements-Secretaris,
(*w.g.*) Hulshoff Pol.

STAAT der uitkeeringen uit de landschapskas van Koealoe aan den bestuurder, de landsgrooten, de ambtenaren en beambten van dit landschap.

A. Vaste uitkeeringen.

Aan den Jang di Pertoean (elf duizend eenhonderd twee en dertig gulden)		*f* 11,132	's jaars
Aan vier landsgrooten ieder *f*900, te zamen (drie duizend zeshonderd gulden)		,, 3,600	,,
Aan de ondervolgende ambtenaren en beambten:			
den djaksa bij den karapatan (zeshonderd gulden)	*f* 600	's jaars	
een schrijver bij den karapatan (driehonderd gulden)	,, 300	,,	
een schrijver (eenhonderd tachtig gulden)	,, 180	,,	
een hulpschrijver (eenhonderd vier en veertig gulden)	,, 144	,,	
een sergeant bij de politie (drie honderd gulden)	,, 300	,,	
twee korporaals bij de politie ieder *f*240, te zamen (vierhonderd tachtig gulden)	,, 480	,,	
twaalf politiedienaren op een gemiddeld traktement van *f*180, ieder (twee duizend eenhonderd zestig gulden)	,, 2,160	,,	
een pasarhoofd (eenhonderd twintig gulden)	,, 120	,,	
twee kampoenghoofden *f*180, ieder (driehonderd zestig gulden)	,, 360	,,	
een onderwijzer (vierhonderd tachtig gulden)	,, 480	,,	
een hulponderwijzer (een honderd vier en veertig gulden	,, 144	,,	
		,, 5,268	,,
		f 20,000	's jaars

(twintig duizend gulden).

B. Wisselvallige inkomsten.

Aan den Jang di Pertoean alleen:

I. de helft van den in de landschapskas gestorten cijns van vergunningen en concessiën.

II. drie vierde gedeelte van de in de landschapskas gestorte „present tanah" voor vergunningen en concessiën.

(*w. g.*) J. Ballot.

Hier stond de handteekening van den bestuurder van Koealoe.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w. g.*) De Graeff.

Opgave van de havens van het landschap Koealoe en Leidong bedoeld in artikel 21 van het contract van den 23sten September 1907, goedgekeurd en bekrachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië op den 23sten November 1907:

Kampong Masdjid (met Tandjong Mangedar).
Leidong,
Si Mandoelang.

Opgemaakt te Kampong Masdjid op den 30sten November 1907 door mij Jang di Pertoean Koealoe en Leidong, Alhadji Mohamad Sjah en door mijne rijksgrooten.

Hier stonden de stempel en de handteekening van Alhadji Mohamad Sjah, Radja van Koealoe en Leidong, zoomede de handteekeningen van zijne Rijksgrooten.

Van deze opgave is aanteekening gehouden bij besluit van 19 Mei 1908 No. 3, met bepaling dat zij zal worden gehecht aan het hierboven genoemd politiek contract.

Mij bekend:
De Gouvernements-Secretaris,
(*w. g.*) De Graeff.

Voor eensluidend afschrift:
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
(*w.g.*) A. E. Elias.

1 41. SIAK SRI INDRAPOERA, PELALAWAN, DELI, LANGKAT, SERDANG, ASAHAN en KOEALOE.

Nota van Toelichting.

De politieke verhouding van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië tot de voornaamste zelfbesturende landschappen in de residentie Oostkust van Sumatra werd vóór de totstandkoming van de hierbij overgelegde contracten beheerscht als volgt:

Siak Sri Indrapoera, door het contract van 15 October 1890 [1]), aangevuld bij suppletoir contract van 1 December 1898 [2]).

Pelalawan, door het contract van 9 April 1895 [3]), aangevuld bij suppletoir contract van 1 December 1898 [2]).

Deli, door de akten van verband en van bevestiging van 29 Juli 1876 [4]), aangevuld bij suppletoire contracten en verklaringen van 30 October 1883 [5]), 11 Juni 1889 [6]), 10 December 1890 [7]) en 5 November 1898 [2]).

Langkat door de akten van verband en van bevestiging van 23 Mei 1893 [8]), aangevuld bij de verklaringen van 1 October 1898 [2]).

Serdang door de akten van verband en van bevestiging van 29 Januari 1887 [9]), aangevuld bij de verklaringen van 10 Juli 1889 [6]), 25 November 1890 [7]) en 26 October 1898 [2]).

Asahan, door de akten van verband en van bevestiging van 6 October 1888 [10]), aangevuld bij de suppletoire akte van 15 Maart 1890 [10]) en de verklaring van 3 November 1898 [2]).

Koeala, door de akten van verband en van bevestiging van 25 Maart 1886 [11]), aangevuld bij de verklaringen van 4 Augustus 1889 [6]), 23 November 1890 [7]) en 15 November 1898 [2]).

Daar de bestaande politieke verhouding in vele opzichten remmend werkte op de oeconomische ontwikkeling van deze landschappen, terwijl de zelfbestuurders, hoewel uit hun gebied ruime inkomsten trekkende, over het algemeen weinig in het belang van land en volk verrichtten, werden de bestaande contracten of daarmede gelijk te stellen documenten in het laatst van 1906 en in den loop van 1907 vervangen door andere, waarvan de inhoud méér in overeenstemming is met de eischen van den tegenwoordigen tijd en waarbij het beginsel van scheiding tusschen de persoonlijke inkomsten en uitgaven van de vorsten en de inkomsten en uitgaven van het landschap is voor oogen gehouden.

Behalve de instelling der landschapskassen (art. 34), waarin alle inkomsten der Zelfbesturen vloeien en waaruit vaste uitkeeringen worden gedaan aan vorsten en hoofden, is in de contracten eene betere regeling van het onderdaanschap opgenomen (artikelen 14 en 15), in dien zin dat, behalve de personen in dienst van het Gouvernement en die, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen, alleen zij, die niet tot de inheemsche bevolking behooren of zich daarin hebben opgelost tot rechtstreeksche gouvernementsonderdanen zijn verklaard.

Bovendien is de gelegenheid geopend om de heffing van belastingen en het vorderen van heerendiensten (art. 32) van de vorstenonderdanen en van anderen zooveel mogelijk op den zelfden voet te regelen en om het vestigen van zakelijke rechten op den grond der hoofdplaatsen mogelijk te maken (art. 12).

Voor enkele bijzonderheden over de hierbedoelde landschappen wordt verwezen naar blz. 28 en volgende van het „Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap" 2e Ser. dl. XXIV 1907.

Wat de overeenkomst met Koealoe betreft valt nog op te merken, dat daarin niet als in vroegere contracten van Koealoe en Leidong wordt gesproken, aangezien in art. 2 van het nieuwe contract staat dat het landschap Koealoe bestaat uit eigenlijk Koealoe en uit Leidong.

---

1) Gedrukte Stukken v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitt. 1893—1894 **127**, No. 6.
Juncto " " " " " " " " " " 1901—1902 **169**, " 29
2) " " " " " " " " " " 1899—1900 **151**, " 11.
3) " " " " " " " " " " 1896—1897 **139**, " 2.
Juncto " " " " " " " " " " 1901—1902 **169**, " 29.
4) " " " " " " " " " " 1878—1879 **171**, " 2.
5) " " " " " " " " " " 1885—1886 **110**, " 7.
6) " " " " " " " " " " 1890—1891 **112**, " 10.
7) " " " " " " " " " " 1891—1892 **106**, " 14.
8) " " " " " " " " " " 1894—1895 **110**, " 7.
9) " " " " " " " " " " 1889—1890 **103**, " 4.
10) " " " " " " " " " " 1890—1891 **112**, " 8.
11) " " " " " " " " " " 1886—1887 **101**, " 6.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 October 1909.

INHOUD.

Het inlandsch onderwijsstelsel. — Onder Nederland of China? — De rampen te Kaliwoengoe en Loemadjang. — Het personeel der gouvernementsmarine. — De school tot opleiding van Inlandsche artsen. — Koppensnellen op Borneo. — Het land Nanggoeng. — Zoutmonopolie en vervoerwezen in N.-I. — Verbeteringsgestichten. — De Britten in het Jangtse-gebied. — De verantwoordelijkheid voor het Koloniaal Bestur. — Kinine-verkoop. — Een antithese voor Indië. — De kampioen voor een Westersch wetboekenrecht — Vier-en-twintig ontwerpen over Indisch recht. — Een protest van Mr. A. Stibbe. — Het verloskundig vraagstuk voor Nederl.-Indië. — De heer H. J. Lovink, Directeur van het Departement van Landbouw. — Reboisatie op Java. — Samenstelling en sterkte der scheepsmacht in N.-I. — Een onderzeeboot voor Indië. — De verbreeding van het Suezkanaal. — Koloniale beloften. — Opiumbestrijding. — Arak tegenover opium. — De toestand in Atjeh. — De Javaansche adel. — Legerbelangen. — De Indische mijnbouw in de Troonrede. — Het Nederlandsche eskader in Oost-Azië. — Directe stoomvaartverbinding Oostenrijk-Indië. — Buitensporige tractementen. — Pandhuisknoeierijen. — Leprabestrijding. — De Karoen-irrigatie nabij Ahwaz in Perzië. — Engelschen en Duitschers op Nieuw-Guinea. — Ombilinkolen en waterpijpketels. — De dood van Tsjang-tsji-toeng. — Staatsboschexploitatie en houthandel. — Assistent-Resident J. Dunnewold. † — Een geschenk voor H. M. de Koningin.

Het inlandsch onderwijsstelsel. In de *Locomotief* van 17 en 18 Aug. j.l. bespreekt Mr. A. Neytzell de Wilde, leeraar aan de Opleidingsschool voor Inlandsche Ambtenaren te Probolinggo, de vraag: „Hebben wij een „averechtsch" Inlandsch Onderwijsstelsel?" Dit geschiedde naar aanleiding der bespreking van de brochure van den heer P. A. de Lange (zie onze Juli-afl. bl. 967) in de *Locomotief* van 17 Juli te voren. Volgens laatstgenoemd artikel zou in ons Indië de in Britsch-Indië gemaakte fout nog verergerd zijn door in verband met art. 69 R. R. de toelating tot het Hooger Onderwijs (de hoofdenscholen) grootendeels te beperken tot een bepaalde klasse van Inlanders in plaats van zooals ginds slechts naar kennis en niet naar afkomst te vragen. Het gevreesde Inlandsche geleerde proletariaat zal volgens de *Loc.* nimmer ontstaan als gevolg van volksontwikkeling, door volksonderwijs maar als gevolg van een averechtsch onderwijsstelsel. Het verband tusschen de verschillende volksdeelen kan alleen behouden blijven als de onderscheiden onderwijsinstituten trapsgewijze worden opgebouwd op een breede laag van universeel elementair volksonderricht. Aan Inlandsch hooger onderwijs mag men pas gaan denken als zich geleidelijk uit het algemeen elementair volksonderwijs meer-uitgebreid en middelbaar onderwijs hebben ontwikkeld.

De heer De Wilde herinnert er hierbij aan dat Nederland als koloniale mogendheid zoo'n naam heeft, juist door het stelsel van besturen der inlanders door zijn eigen hoofden, voor een groot deel Inlanders van geboorte en wel omdat in die geboorte voor een goed deel de invloed van de ambtenaren op den kleinen man is te zoeken. Bij de zich uitbreidende regee-

ringszorg doet het zich hoe langer hoe meer gevoelen, dat het gebrek aan intellectueele ontwikkeling bij de inlandsche ambtenaren een hinderpaal is om de regeeringsbevelen behoorlijk uit te voeren of te doen uitvoeren, om een deel van de taak der Europeesche ambtenaren op hun schouders te laden. Daar het de vroegere hoofdenscholen en de tegenwoordige Opleidingsscholen zijn, die de bedoelde intellectueele ontwikkeling moeten bijbrengen en het leerplan, dat de schrijver mededeelt, er zeker niet op ingericht is het aanzijn te geven aan „een geheele kaste van Inlanders, die vervreemd zijn van hun rasgenooten", terwijl de scholen met moeite in de behoefte zullen kunnen voorzien, zal er door deze, ten onrechte tot Hooger Onderwijs als van de Nederlandsche Universiteiten gerekende, scholen, zeker wel geen geleerd proletariaat zonder emplooi worden gekweekt.

In het tweede artikel wordt gewezen op het voordeel van goed elementair lager onderwijs voor den kleinen man. Zoo werd o.a. in de *N. Soerabaja-Courant* van 2 Mei 1908 medegedeeld, dat men bij de bewoners van de dessa Kertoredjo (Soerabaja) zooveel succes had met navolging van de demonstratievelden in zake polowidjo-aanplant en dat wel omdat vele landbouwers in die streek, waar naast gouvernements- ook zendingsscholen bestaan, lager onderwijs hebben genoten, hetgeen zeker aan dat resultaat niet vreemd zal zijn, daar hun denkvermogen daardoor beter is ontwikkeld dan bij de tani's, die analphabeten zijn. De schrijver dringt daarom aan op uitbreiding van dat dessa-onderwijs, mits het degelijk zij.

Wat verder het denkbeeld betreft om eerst tot zoogenaamd hooger onderwijs over te gaan als zich een voldoend breede middenstand heeft gevormd, meent de heer N. d. W., dat men dan nog lang zou kunnen wachten en hij acht de intellectueele ontwikkeling der hoofden even urgent als het universeel elementair volksonderwijs der massa. Hij vraagt of wat te eischen valt voor een democratisch land in het Westen, ook reeds mogelijk is te eischen voor een Oostersch land in een overgangstoestand verkeerend als Java. Uit het in Bengalen geleden fiasco zijn daarom geen waarschuwingen tegen het onderwijsstelsel in Ned.-Indië te trekken, omdat de hier bestreden schrijver zelf het verschil in aard der bevolking kenschetst.

* * *

Onder Nederland of China? De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 en 22 Sept. j.l. neemt nadere berichten over uit het *Ind. Nieuws van den Dag* en de *Java-Bode* betrekkelijk een eigenaardige colportage te Buitenzorg van vier Chineezen uit Bandoeng, leden der aldaar gevestigde vereeniging Siang Hoei, die bij hun landgenooten met lijsten rondgingen om daarop te teekenen „of zij onderdanen wilden zijn van den Keizer van China of van de Koningin van Holland". Ook in Bandoeng en Soekaboemi gingen zulke lijsten rond. De Assistent-Resident van Buitenzorg heeft dadelijk werk van de zaak gemaakt en bevonden dat de Chineesche commissie reeds een heel boek met namen had. Ook eene in het Chineesch gestelde circulaire met een ietwat verwarde Maleische vertaling kwam hem ter hand. Het *Ind. N. v. d. D.* heeft door een beëdigd tolk eene zooveel mogelijk getrouwe vertaling van dat stuk laten maken en gepubliceerd in haar no. van 20 Aug. Het stuk zoude een circulaire zijn van den Chineeschen gezant ten onzent, waarin hij mededeelt, dat hij eene vereeniging heeft opgericht, waarvan de naam beteekent: „zoeken naar de afstammelingen van de onderdanen van China". Hij schrijft verder dat de Chineesche regeering bezig is aan de voorbereiding van een Grondwet en dat een zeer belangrijke wet betreffende het onderdaanschap spoedig zal worden vastgesteld en ten uitvoer

gelegd. (Die vaststelling heeft dus nog niet, zooals blijkens onze Sept.-afl. bl. 1287 gemeend werd, plaats gehad).

„De regeering te Peking", zoo vervolgt het stuk, „denkt aan hare onderdanen buiten het rijk en beschouwt hen evengoed (als hare onderdanen) en ziet geen verschil in plaats van verblijf, alleen maakt zij zich ongerust over onze broeders buiten het rijk, dat zij niet goed weten hoe de wetten zijn van het land hunner afkomst. Doordat zij dat niet goed weten, zinken zij hoe langer hoe lager en verliezen zij door eigen schuld hun onderdaanschap en hun eer en positie als mensch. Om de Chineezen voor zulk een ondergang te behoeden", heeft de gezant een „model" (bedoeld wordt zeker een formulier) vastgesteld, dat door tusschenkomst der vereenigingen onder de Chineezen moest worden verdeeld. Deze modellen zouden worden uitgelegd en na invulling bij de naastbijzijnde Siang Hwee of Hak Tong worden ingeleverd, om vervolgens tot een boek verzameld te worden opgezonden naar 's Gravenhage, de zetel van Z. E. Liok Tay Sien. Vandaar zouden zij worden doorgezonden naar Peking: „opdat zij (de Chineesche regeering) onze natie zou kunnen beschermen en wij onze eer en positie als mensch kunnen verkrijgen".

Volgens de *Java-Bode* zou het verstrekken van dit „model" eenigszins den vorm hebben aangenomen van een clandestien referendum als boven bedoeld, doch al lag dit ook niet in de bedoeling van den gezant, het strookt niet met de begrippen van internationale betamelijkheid en hoffelijkheid, dat de gezant op die wijze een soort volkstelling op eigen hand begint en het blad meent, dat er voor onze Regeering alle aanleiding bestaat om bij de Chineesche hierover te klagen.

Hoewel velen geteekend schijnen te hebben, waren er blijkens het *Ind. N. v. d. D.* ook Chineezen, die in al die belangstelling slechts een middel zien om van de Indische landgenooten geld te krijgen.

Dat de Chineezen overigens officieel de vormen behoorlijk in acht nemen, blijkt uit een in de *Nieuwe Courant* van 18 Sept. j.l. besproken verzoekschrift van 16 notabele Chineezen uit Batavia, en andere plaatsen van West-Java gericht aan den Gouverneur-Generaal, waarvan de conclusie is dat het der Regeering van Ned.-Indië moge behagen het daarheen te leiden, dat zoo spoedig mogelijk de Chineezen in Indië, voor zoover de strafrechtspraak betreft, worden gelijkgesteld met de Europeanen, althans worden onttrokken aan de zoogenaamde politierol (zie onze Aug.-afl. bl. 1109). De *Java-Bode* hoopt dat de Regeering het door requestranten gehomen initiatief zal erkennen en aanmoedigen door, hoe hare beslissing ook moge luiden, zoo spoedig het mogelijk is van antwoord op hun request te dienen, onder blootlegging van redenen, welke haar nopen in een of andere richting te beslissen.

* * *

De rampen te Kaliwoengoe en Loemadjang. Zooals de controleur van Bodja, de heer A. Mühlenfeld, in de *Locomotief* van 3 Aug. j.l. vermeldde, is de welvarende districtshoofdplaats Kaliwoengoe (aan den grooten weg tusschen Semarang en Kendal) op 30 Juli door een ontzettenden brand geteisterd, welke ongeveer 300 huizen in eenige uren tijds in de asch legde. Er waren keurige woningen onder van eenige duizenden waarde, het eigendom van energieke Javaansche handelaren, die zich een zekeren welstand hadden weten te verwerven. De schade wordt op de voor inlanders kolossale som van *f*100,000 geschat. De deelneming is algemeen en in de Nederlandsche dagbladen is het de heer G. B. J. van Heuven, O.-I. ambtenaar met ver-

lof te 's Hertogenbosch, die een beroep doet op de lezers om de Vereeniging Oost en West te steunen bij de inzameling door haar ondernomen, ten behoeve van de slachtoffers zoowel van de ramp te Kaliwoengoe als van die te Loemadjang, op welke laatste plaats op 30 Aug. j.l. een modderbandjir uit de Smeroe ontzettende verwoestingen aanrichtte en 5 à 600 slachtoffers maakte. Van den omvang dezer catastrophe had men zelfs nog geen voldoende berichten. Nader blijkt dat deze overdreven waren en onder anderen aan de spoorbaan Loemadjang—Pasirian, die geheel onbruikbaar heette, voor ongeveer een ton schade is toegebracht.

* * *

Het personeel der gouvernementsmarine, waarover reeds vroeger in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* gesproken werd (zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 1197) zal, als de begrooting voor 1910 onveranderd wordt aangenomen, eene niet onbelangrijke verbetering in zijn geldelijke positie ondergaan, die door dat blad in zijn nummer van 14 Sept. wordt medegedeeld en in hoofdzaak overeenkomt met hetgeen in haar artikel van 1 Maart 1898 (*Ind. Gids* 1908 I, bl. 533) als gewenscht was aangegeven. Naar aanleiding der verhooging van *f*10 toegekend aan de jonge derde stuurlieden, die het eerste jaar in Indië voor entrée in het weduwen- en weezenfonds eene extra-contributie hebben te storten, vraagt het blad, waarom zulk eene verhooging ook niet aan de leerling-machinisten is toegekend. Voor eerste machinisten in het bezit van diploma C wordt de bezoldiging met *f*100 verhoogd. Dit acht het blad zeer goed gezien, geleidelijk zal aan alle 1ste machinisten dien eisch gesteld moeten worden, doch waarom niet de titulatuur van hoofdmachinist ingevoerd? De uitgaven voor voeding en bezoldiging zullen met *f*67,000 per jaar stijgen, doch daar tegenover zal de lust tot dienstneming bij het corps ambtenaren der gouvernementsmarine toenemen. Hoewel jongelieden daarop in den regel weinig acht slaan, mag toch het vooruitzicht om na 30 jaren Indischen dienst een pensioen van *f*2925 te behalen, bij korteren diensttijd een wel kleiner, doch toch immer nog belangrijk bedrag, wel worden gereleveerd.

Eene gewenschte verbetering zal nog worden verkregen door het plan, dat de keus van jongelieden voor stuurman bij de gouvernements-marine niet meer zal behoeven te geschieden bij het begin van den cursus der kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam, dus op zeer jeugdigen leeftijd, doch bij het einde, wanneer zij deze met meer oordeel kunnen doen.

* * *

De School tot opleiding van Inlandsche artsen te Weltevreden vormt het onderwerp van eene belangrijke brochure door dokter H. F. Roll, den directeur dier school, thans met verlof hier te lande. Hij bestrijdt daarin de voorstellen van de commissie tot voorbereiding eener reorganisatie van den Burgerl. Geneeskundigen Dienst in N.-I. neergelegd in haar rapport van 27 Juni 1908 en wel met betrekking tot drie punten: 1°. verlaging van het peil van onderwijs, 2°. besnoeiing van de macht van den directeur der school en intrekking van de faciliteiten aan Nederlandsche Universiteiten voor oud-leerlingen der school. Met betrekking tot het artikel van Dr. Haga (*Ind. Gids* 1909 I, bl. 457) wijst de schrijver er op dat deze 15 à 20 jaar geleden leeraar aan die school was en dat volgens deze het onderwijs, toen veel eenvoudiger dan nu, weer aldus behoort te worden. Ook Dr. Kohlbrugge (t. a. p. bl. 324) sluit zich bij de commssie aan in haar oordeel, dat het tegenwoordig systeem van opleiding gefaald heeft. De fout ligt

volgens den heer Roll daarin, dat geen der leden van de commissie door eigen waarneming op de hoogte der details van het onderwijs was, zooals het *tegenwoordig* gegeven wordt. „Juist omdat de vroeger opgeleide Inl. geneeskundigen in de praktijk niet voldeden en er aan hun opleiding fouten kleefden, werd de opleiding gewijzigd. In 1900 werd met de eigenlijke reorganisatie van het onderwijs begonnen en in September 1908 werden de eerste Inl. artsen der nieuwe opleiding afgeleverd" (bl. 12-13). Er is daarom nu nog geen oordeel over de nieuwe organisatie te vellen. Waar de Commissie sprak van halfslachtig wetenschappelijke opleiding en half- of niet-begrepen theorieën, heeft de heer Roll uit haar rapport een 12-tal vragen samengesteld en die voorgelegd aan de gewone klinische hoogleeraren der Amsterdamsche universiteit. Deze vragen met de daarop gegeven antwoorden, onderteekend door de professoren P. K. Pel, P. Huizinga, O. Lanz, Treub en M. Straub, geven den indruk dat het oordeel vrijwel unaniem is, dat de Inlandsche studenten niet bij de Europeesche achterstaan.

Overgaande tot de analyse van den werkkring door de Commissie den Inl. artsen toegedacht, is de schrijver van oordeel dat, al kan men zich ook met dezen vereenigen, de opleiding minstens moet blijven wat zij thans is. Gewezen wordt op de moeilijkheid van lijkschouwingen en visa reperta en hoe alleen onbekendheid met de practijk der gerechtelijke geneeskunde kan leiden tot het oordeel dat met eenvoudiger onderwijs volstaan kan worden. Wat verder de noodzakelijkheid van grondige medische kennis ook bij veel voorkomende ziekten betreft, heeft de heer W. K. Tehupeiory in de Juli-afl. van de *Ind. Gids* bl. 922 reeds het noodige gezegd. Het voldoend opleiden van Inl. artsen vereischt meer dan de Commissie met haar program voor de meest voorkomende en eenvoudige gevallen van ziekte en verwonding, noodig acht. De schrijver verwijt haar de inconsequentie van bij het beoordeelen der „doekoen mata" de daarvoor noodige theoretische kennis juist breed uit te meten en ze hier te verkleinen. De heer Roll wil de tegenwoordige opleiding behouden en eerst, wanneer over eenige jaren mocht blijken dat deze nog niet voldoet aan de eischen, welke de practijk er aan stelt, eene Commissie doen benoemen om eene wijziging in het leerplan te overwegen.

Hoewel wij door het eerste gedeelte der brochure de overtuiging hebben gekregen dat het verminderen van de hoedanigheid van het onderwijs zeker alle afkeuring verdient, is daarmede het wellicht voornaamste bezwaar der Commissie nog niet weggenomen, dat op den bestaanden voet te weinig personen door de school worden afgeleverd. Daar dit gedeeltelijk is toe te schrijven aan de leerlingen, die tusschentijds er van afgaan, omdat zij het onderwijs niet voldoende kunnen volgen, schijnt bij de Commissie het vermoeden te bestaan, dat de directeur in dit opzicht wel wat al te streng en autocratisch optrad en beveelt zij aan den bestaanden Raad van Bestuur der docenten af te schaffen en eene Commissie van Toezicht daar voor in de plaats te stellen, in den trant van het College van Curatoren van het Gymnasium Willem III, welke o.a. bij dat verwijderen van leerlingen mede stem zouden hebben. Tegen dit denkbeeld trekt de schrijver ten sterkste te velde en steunt zich daarbij op een ongunstig oordeel door Dr. H. Onnen Sr. destijds (24 Dec. 1904-21 Jan. 1905) in het weekblad *Het Onderwijs* over zulke Colleges van Toezicht uitgesproken. Ons bestek laat niet toe het voor en tegen te resumeeren, doch wij zijn niet overtuigd dat zulk toezicht per se uit den booze is. Men moet natuurlijk personen, in dit college opnemen, die een breede opvatting van hun taak hebben,

doch dan vormt het een voortreffelijk tegenwicht tegen bepaalde opvattingen van een personeel, dat met den directeur aan het hoofd door zijn positie gevaar loopt voor eenzijdigheid, en een steun tegen mogelijke toegevendheid en zwakheid, daar een beroep op de Commissie tegenover de belanghebbenden eene weigering rechtvaardigt en anderdeels ook de leerlingen daarin een waarborg zien tegen vermeende onrechtvaardige behandeling. Men kan het treffen dat aan het hoofd van zulk een school een in alle opzichten voor autocraat geschikt persoon komt, doch zulks kan niet anders dan uitzondering wezen en regelingen moeten gemaakt worden voor de gemiddelde individuen. Trouwens een geschikt persoon behoeft geen contrôle te schuwen.

Het derde punt wordt zeer kort behandeld, omdat het een Nederlandsche zaak is, die met de opleiding der Inl. artsen feitelijk niets te maken heeft. Alleen wordt de aandacht er op gevestigd, dat de Nederlandsche autoriteiten, welke bepaalde vrijstellingen voor Indische studenten billijk achtten, deze verleenden, uitgaande van de veronderstelling dat het onderwijs aan de S. T. O. V. I. A. zou blijven zooals het thans is. Vereenvoudiging van die opleiding zou niet te verdedigen zijn tegenover het daarin in Nederland gestelde vertrouwen.

* * *

Koppensnellen op Borneo. Zooals het *Alg. Handelsblad* van 14 Sept j.l. ontleent aan de *Java-Bode*, zijn er bij de Regeering voorstellen in overweging om krachtiger dan tot dusver geschiedde, tegen het houden van sneltochten op Borneo op te treden. Alleen in de onderafdeeling Boven-Kapoeas hadden in de laatste 14 jaren 30 sneltochten plaats, waarbij 52 personen werden vermoord en 8 gewond, en in 1907 werden daar nog 4 sneltochten gehouden, waarbij 8 personen omkwamen. Hoewel niet maatgevend voor de geheele Westerafdeeling van Borneo is het toch een bewijs, dat dit misbruik nog bij lange na niet uitgeroeid is. Om hiertoe te geraken dient gebroken te worden met het oude systeem om zulke zaken af te doen door het opleggen van een bloedgeld (pita njawa) al of niet vergezeld van boete. Een afschrikwekkend middel als straf in den vorm van dwangarbeid met verbanning zal noodig wezen. Er wordt bij opgemerkt dat reeds nu eene neiging merkbaar begint te worden om lijfstraffen in stede van geldstraffen toe te passen. In de laatste jaren werd een zestal snel-zaken voor den landraad te Sintang behandeld, maar in verreweg de meeste gevallen werd een andere weg ingeslagen. Een groot bezwaar toch bij de berechting van dergelijke zaken levert onze bewijsleer en de moeilijkheid om in verwijderde streken de schuldigen op te vatten en voldoend bewijsmateriaal te verzamelen. Zeer eigenaardig is, blijkens een toegevoegde noot, dat bij een onlangs gerezen quaestie omtrent uitlevering van koppensnellers, het Engelsche bestuur van Serawak zijne weigering om de schuldigen aan ons over te doen, o.a. grondde op de praktische overweging, dat bij uitlevering aan ons geen zekerheid zou bestaan, dat de schuldigen hunne gerechte straf zouden ondergaan, gelet op onze moeilijke bewijsleer.

Het werd wenschelijk geacht, telkens na het bekend worden van een sneltocht, een militaire patrouille te dirigeeren naar den stam, waartoe de schuldigen behooren, zoowel om deze op te vatten als om bewijsmateriaal te verzamelen. Ook zou aan zulk een stam den eisch opgelegd moeten worden om alle doodskoppen, tropeeën van vroegere sneltochten, benevens vuurwapenen en munitie in te leveren.

Blijkens een ander bericht door het *Soerab. Hbl.*, ontleend aan het kort

verslag der residentie Zuider- en Oosterafd. van Borneo over April, vertrok op 11 April van Samarinda eene colonne met een dergelijk doel naar het Poedjoengangebied (Boelangan), die zich den 21sten te Moeara Pangian bevond (zie ook onze Juli-afl. bl. 978). Daar kwam bericht dat de kampong Long Ba aan de Moeara Poedjoengan verlaten was en een deel der bewoners zich bij Lian Toeran hadden aangesloten. Men ondervond moeite om de vereischte prauwen en roeiers te krijgen, vooreerst omdat de beschikbare mannen en de beste prauwen nog noodig waren voor de Bem-Berem colonne en omdat de Apo Kajan beweerden, dat zij hun onderhoorigen noodig hadden tot bescherming der kampongs tegen op sneltocht zijnde Hebau-dajaks uit Serawak. Dit houdt waarschijnlijk verband met een sedert ter kennisse van het bestuur gekomen moordpartij door die lieden gepleegd op een Pnihing-stam aan de Boven-Mahakam onder Tingang Koehi, welke door de Hebau's werden overgehaald om mede naar Serawak te gaan, waar zij thuis behoorden, doch waarvan er onderweg 25 gesneld en 8 gewond werden, terwijl Tingang Koehi en 19 volgelingen eveneens vermoord moeten zijn. Terwijl de Resident der Westerafdeeling van Borneo kennis gaf, dat 14 Pnihings, die aan den moord ontkomen waren, naar de Boven-Mahakam waren teruggezonden, werd tevens bericht, dat de Radja van Serawak zich bereid had verklaard de hoofdaanleggers uit te leveren en de aangerichte schade en het totale bedrag der verschuldigde pati njawa te vergoeden. Eene andere lezing dus als in genoemde noot.

* * *

Het land Nanggoeng. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Sept. treft men het bericht aan, dat op 20 Aug. j.l. de maatschappij, die het veel besproken land Nanggoeng (zie *Ind. Gids* 1908 I, bl. 674) in exploitatie heeft genomen, besloten heeft om het te verkoopen aan een Engelsch consortium voor één millioen gulden. Terwijl het dus achteraf blijkt, dat het gouvernement met den aankoop voor *f*260,000 geen slechten koop zou hebben gesloten, is deze overdracht naar wij meenen vooral bedenkelijk, omdat er op die wijze opnieuw een belangrijk buitenlandsch kapitaal in onze kolonie wordt vastgelegd, met al de invloeden daaraan onwillekeurig verbonden.

In de *Nieuwe Courant* van 27 Sept. j.l. wordt onder het opschrift „Een ernstige waarschuwing" een hoofdartikel aan deze belangrijke zaak gewijd. Na in herinnering te hebben gebracht hoe destijds aan Minister Fock het crediet van *f*200,000 door de Kamer geweigerd werd om dit land aan te koopen, en de Weeskamer te Batavia het geluk had het daarna voor een hooger bedrag te verkoopen, waarop het in eene vennootschap werd ingebracht, waarvan de aandeelen reeds in 1908 170 pCt. noteerden, zegt de *N. Ct.* dat haar van welwillende zijde een prospectus werd toegezonden van een „Nirmala (Java) plantations and land Company limited", onlangs te Londen opgericht, die beoogt de exploitatie van de vrije landen Nanggoeng, Nirmala en Tjibeber, tot dusver bekend onder den naam Nanggoeng. Het maatschappelijk kapitaal bedraagt £180,000, waarvan £83,333 of 1 millioen gulden voor den aankoop van die landen (eigenlijk alleen van Nanggoeng).

Voor zoover bekend is dit het eerste particuliere land, dat in handen komt van Engelsche grondspeculanten en de vrees is niet denkbeeldig, dat in de naaste toekomst meer landen in handen van vreemdelingen zullen overgaan. Dit zal te meer worden in de hand gewerkt, doordat vreemdelingen zijn uitgesloten van het bezit van erfpachtsgronden en huurlanden in de Vorstenlanden, doch wel eigenaars van grond kunnen worden.

De moeilijkheden tot uitvoering van het plan tot afkoop der particuliere landen zullen daardoor steeds grooter worden. De *N. Ct.* vindt de hooge waarde van Nanggoeng wel wat verdacht en wellicht fictief om bij den lateren terugkoop hooger eischen te kunnen stellen, doch hiertegen wordt opgemerkt, dat het land in 1883 toch ook een verpondingswaarde van meer dan een millioen had (zie *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1558). Dat de naam wordt weggewerkt achter den geheel onbekenden van Nirmala, geeft den schijn alsof men vreest dat anders de transactie te veel de aandacht zou trekken.

Er wordt nogmaals de aandacht gevestigd op de voornemens der Ind. regeering om de particuliere landen terug te koopen, hetgeen alle toejuiching verdient mits zij worden uitgevoerd volgens een vast plan en met overleg. Op het oogenblik is de toestand dier landen eer ongunstig dan gunstig. Doch niet alleen dat de Staat daar geen partij van trekt om ze goedkoop terug te koopen, zij zullen integendeel op kosten van den Staat in zooveel betere condities gebracht worden, dat zij later misschien het vier- of vijfvoudige waard zullen worden. De landen Tegal-waroe, Tjiassem-Pamanoekan, Indramajoe-West en Kandanghauer, te zamen 644,336 bouws groot, hebben nu een verpondingswaarde van pl.m. *f*9.25 per bouw, doch als de spoorweg Tjikampek—Cheribon is aangelegd en de waarde steeg bijv. tot *f*40 per bouw, dan zou men alleen daardoor er 20 millioen meer moeten betalen voor deze landen, die $^2/_5$ van de particuliere landen van Java innemen. Er is nu leergeld betaald met Nanggoeng; laat men thans nog voorzichtiger zijn, waar het niet geldt een paar ton, maar ettelijke millioenen, zegt de *N. Ct.*

De Indische Mercuur van 28 Sept. j.l. geeft omtrent de Nirmala-Cy. eenige bijzondrheden, ontleend aan de *Home and Colonial News*. Van het kapitaal zijn 130,000 aandeelen à £1 tegen parikoers uitgegeven. Deze emissie dient voor den aankoop en voor onkosten en werkkapitaal tot uitbreiding van den thee- en rubber-aanplant. „De maatschappij zal in eigendom verkrijgen een zeer gunstig in het Buitenzorgsche gelegen onbezwaard landcomplex op 20 mijlen van het station Buitenzorg. De bezittingen vormen een der zoogenaamde particuliere landen op Java, en afgezien van andere aan het bezit van dit land verbonden profijten, brengen eenige feudale rechten jaarlijks nog circa £1000 op. De uitgebreide op de onderneming wonende landbouwbevolking van 5000 zielen verzekert steeds overvloedige goedkoope arbeidskracht, wat bij cultures als thee en rubber een zeer groot voordeel is. Het getal particuliere landen op Java is beperkt, en de regeering weigert om nieuwe gronden in dergelijken vorm van eigendom af te geven. De gezamenlijke oppervlakte bedraagt circa 19,000 acres, waarvan circa 1700 acres aan de theecultuur gewijd zijn en met de beste soort Assam-zaad zijn beplant. Circa 70 pCt. van de struiken is reeds productief, terwijl het overige gedeelte van den aanplant in den loop van dit of volgende jaren het productiestadium zal hebben bereikt. Verder zijn er 935 acres goede rijstvelden, terwijl de overige pl.m. 7000 acres bij uitstek geschikt zijn voor de cultuur van fijne en middelmatige theeën. Voor de rubbercultuur zijn circa 5000 acres beschikbaar''..... Ook worden twee modern geïnstalleerde fabrieken als aanwezig vermeld.

* * *

Zoutmonopolie en Vervoerwezen in N.-I. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Sept. j.l. wordt gewezen op de voorgenomen stichting eener afzonderlijke afdeeling van het Dept. der Gouvernementsbedrijven, die belast zal zijn met de behandeling der zaken betreffende het zout-monopolie, de visch-

zouterij, de gouvs. transporten (waarvan de zouttransporten een zeer belangrijk onderdeel uitmaken) en de paardenposterij. Na vermeld te hebben tot welke departementen deze diensten vroeger behoorden en dat deze daarvoor niet over deskundig personeel beschikten, wordt het begrijpelijk geacht, dat de Directeur der Gouvs. Bedrijven de behoefte heeft gevoeld om de leiding der afdeeling aan een meer technisch onderlegd ambtenaar op te dragen. Indien de *N. R. Ct.* goed is ingelicht is daarvoor een zee-officier bestemd, die in zijn corps zeer goed staat aangeschreven en die door vorige betrekkingen geacht mag worden de geschiktheid te hebben verkregen om zich in korten tijd in zijn nieuwen werkkring te kunnen inwerken. Het wordt door het blad toegejuicht, dat door het toeleggen eener behoorlijke bezoldiging het mogelijk is geworden een uitstekende werkkracht te verkrijgen, waardoor stabiliteit in de leiding voor een aantal jaren verzekerd schijnt. „Zonder te kort te doen aan de werkzaamheid der administratieve ambtenaren, die tot nu toe de aan de nieuwe afdeeling toegewezen zaken behandelen, mag", volgens het blad, „verwacht worden, dat de te benoemen inspecteur, daartoe in staat gesteld door zijn ruimeren werkkring, er in zal slagen om o.m. het zoutbriketstelsel krachtiger en op meer rationeele wijze verder in te voeren en het transportwezen in te richten op meer modernen voet, met gebruikmaking van de middelen, die het vervoer van massale goederen, zoowel te water als te land, tegenwoordig eenvoudig en goedkoop maken".

* * *

Verbeteringsgestichten. In de Indische correspondentie van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 Sept. j.l. wordt herinnerd aan eene instelling, dateerende uit de eerste helft der negentiende eeuw, een tijdvak waarvan men gewoon is te spreken als eene periode waarin het meest verderfelijk egoïsme heerschte, en waaruit dan toch blijkt, dat men destijds niet zoo blind was voor de belangen der bevolking, als men het tegenwoordig wil doen gelooven. „Reeds in 1825 waren straffen gesteld op vagebondage en andere op economische misstanden wijzende maatschappelijke euvelen, doch men zag in de volgende zeven jaren in, dat zulks niet baatte en op grond dier ervaring werd bij Staatsblad 1833 No. 45 bepaald, dat de betrokken uit de maatschappij te verwijderen personen vereenigd zouden worden in etablissementen van landbouw, waar hun onder gepaste tucht de middelen zouden worden verschaft om in hun eigen onderhoud te voorzien en zoo tot de gewoonte van ondergeschiktheid en orde terug te keeren. Zeer verstandig wordt het geacht dat men de te nemen maatregelen zocht in de richting van het hoofdbedrijf der bevolking. De terugkeer in de maatschappij zou dan de uit het etablissement ontslagenen minder zwaar vallen.

Terwijl de voorschriften dier publicatie in hoofdtrekken worden medegedeeld, wordt op een paar maatregelen in het bijzonder de aandacht gevestigd. De verwezenen zouden, liefst met hunne gezinnen, in kleine dessa's vereenigd worden en de hoofden daarvan zouden gedeeltelijk bezoldigd worden en gedeeltelijk niet. Men kreeg alzoo een hoofd, die de vertegenwoordiger van het gezag was, naast een ander die, door de ingezetenen gekozen, als meer in het bijzonder hun vertegenwoordiger mocht worden beschouwd. „Zou de oplossing van den strijd tusschen de voorstanders van aangestelde en verkozen dessahoofden ook thans nog in die richting kunnen worden gezocht?" vraagt de schrijver. Verder is het merkwaardig, dat men in deze modeldorpen ook de afzondering van een deel van den oogst voorschreef om in den zaaitijd als zaaipadi te worden uitgereikt.

Wat de reden is geweest van de afschaffing der etablissementen van landbouw blijkt niet duidelijk. In het Kol. Verslag van 1858 vindt men bezwaren tegen hun bestaan vermeld, ontleend aan art. 47 en 48 van het Reg. Reglement. Men schijnt dus het onderscheid tusschen politieke verbanning en opzending wegens sociale zwakte niet te hebben opgemerkt. De schrijver gelooft dat het voor de kennis der sociale toestanden in de inlandsche samenleving van belang zou kunnen zijn een nauwkeurig onderzoek aan de hand der nog in de archieven berustende bescheiden in te stellen naar den oorsprong en de toepassing van de publicatie van 1833 en hij vraagt of dit niet ligt op den weg der Mindere Welvaart Commissie.

* * *

De Britten in het Jangtse-gebied. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 Sept. j.l. ontleent aan de *Times* het bericht, dat de Britsche scheepvaart op de Jangtse-rivier nog altijd het doelwit is van boycott-maatregelen, waartoe op aansporing van de Chineesche kamer van koophandel te Kioe-Kiang werd besloten. Aanleiding is een daad van geweldpleging door een Britsch politie-commissaries op een Chinees aldaar, die aan de bekomen wonden overleed. De man werd ontslagen maar niet verder gestraft, terwijl de Chineezen in de Jangtse-vallei vonden dat hij voor het hooggerechtshof te Shanghai had moeten worden gebracht. Intusschen is, blijkens de *N. R. Ct.* van 25 Sept., door de hoogstgeplaatste Chineesche autoriteit in Shanghai, naar aanleiding van bij hem ingekomen consulaire vertoogen, eene proclamatie tot de Chineesche kooplieden aldaar gericht om geen gehoor te geven aan de propaganda van de Chineesche K. v. K. te Kioe Kiang en ook van uit Peking zijn strenge bevelen in dien zin te Shanghai ontvangen. In Europeesche kringen aldaar is men het er over eens dat aan de boycott-beweging, die heel wat schade doet, onverwijld een eind moet komen en dat de daardoor benadeelde partijen moeten worden schadeloos gesteld. Echter vindt men, zooals uit een recent *Times*-telegram moet worden opgemaakt, toch ook dat de quaestie van dien politie-commissaris, die een Chinees had doodgeslagen, niet geheel naar behooren onderzocht en berecht is en dat er reden was haar nog in hooger instantie te Shanghai te doen behandelen. Volgens latere berichten was de boycott nog volstrekt niet uit en beweert men van Engelsche zijde, dat de doode Chinees zelfs geen teekenen van geweldpleging vertoonde.

* * *

De verantwoordelijkheid voor het Koloniaal Bestuur. Naar aanleiding van een paar artikelen „Koloniale ketterijen" in het anti-revolutionnair dagblad *De Rotterdammer*, zet het *Vaderland* in zijn nos. van 16 en 17 Sept. zijn opvattingen uiteen over de positie van den Minister van Koloniën tegenover den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië. Dat de laatste geen lichaam, door de ingezetenen gekozen naast zich heeft, ligt aan het lagere beschavingspeil der inheemsche bevolking, ofschoon er tegenwoordig stemmen opgaan deze meer en meer zelfstandige rechten toe te kennen. Via den Minister wordt in het Moederland zelf toezicht uitgeoefend door de Staten-Generaal. Nu is dit wel onvolkomen en gebrekkig, doch deze toestand verdient toch de voorkeur boven eene wetgeving en een bestuur, uitgaande van de uitvoerende macht en waarbij de Regeering in Indië of in het Moederland haar wil zou kunnen doordrijven, zonder eene andere macht tegenover zich te voelen. Al heeft dus de bevolking van N.-I. geen zelfstandige vertegenwoordiging, toch staat de Regeering tegenover de koloniën niet zooals de heer De Savornin Lohman in de door *De Rotterdammer* aangehaalde

plaats het uitdrukt, als „de meest absolute heerscher" tegenover zijn volk; de Staten-Generaal zijn er immers om op de daden van de Regeering en hare ambtenaren toe te zien. De contrôle buiten de koloniën, die onvolledig en gebrekkig is, brengt mede, dat de Minister naast den Gouverneur-Generaal in zeker opzicht medebestuurder wordt en in dit stelsel wordt daarom zoowel een krachtig en bekwaam Minister als een met dezelfde eigenschappen toebedeeld Gouverneur-Generaal vereischt. Wat ook tegen de inmenging van de Staten-Generaal in het midden is gebracht, de benoeming van een zwakken Minister v. K. boven een krachtigen Gouverneur-Generaal zou zeker geen verbetering brengen. Een krachtig Minister kan beter de zelfstandigheid van den Gouverneur-Generaal tegenover de Staten-Generaal beschermen, daar waar die zelfstandigheid erkend moet worden, dan een Minister, die door gebrek aan inzicht en oordeel de handelingen van het overzeesche koloniaal bestuur niet eens voldoende zou kunnen verdedigen. Door een hoe zelfstandigen G.-G. ook geleid, zou dit bestuur toch niets vermogen, omdat de Staten-Generaal nu eenmaal de macht hebben haar wil door te zetten, en men zou in Indië wrevelig worden tegen den Minister, die voor zijne ondergeschikten niet wist op te komen. De verbetering is veeleer te verkrijgen door wijze zelfbeperking van den Minister en vooral van de Staten-Generaal, maar de contrôle van dit college kan niet ontbeerd worden.

Vervolgens wordt in het artikel het anti-revolutionnair standpunt bestreden, waarbij niet op de Grondwet onze rechtsverhouding tot Indië rust, maar deze product der historie zou zijn, alsof de Grondwet, de rechtsvorming zelf, dan geen historie is.

* * *

Kinine-verkoop. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Sept. j.l. ontleent aan de *Java-Bode* het bericht dat, wegens het welslagen van de van gouvernementswege genomen proef met den verkoop van kininetabletten tegen geringen prijs, door den Directeur van O. E. en N. aan de Regeering het voorstel is gedaan deze zaak definitief te regelen. Er zouden dan in door hem aan te wijzen afdeelingen van Java en Madoera kininekassen met een zelfstandig bestaan worden opgericht, onder beheer der assistent-residenten of secretarissen, welke krachtens een met de Bandoengsche kininefabriek te sluiten contract, door deze geregeld van kinine voorzien zouden worden en die voor de verspreiding en invordering van het verschuldigde het noodige zouden verrichten. De verkoop zou plaats hebben door de dessahoofden, die daartoe aan de onder-districtshoofden aanvragen hadden in te dienen, tegen een zekere provisie voor hunne bemoeienis. De *Java-Bode* waarschuwt tegen te ver gedreven bestuursbemoeienis in deze, want een ieder, met Indische toestanden en verhoudingen bekend, zal het duidelijk wezen dat het met den maatregel beoogde nuttige doel zou worden voorbij gestreefd. De Inlandsche ambtenaren, zonder twijfel in den waan verkeerend, dat een zoo groot mogelijk debiet in de bedoeling der Regeering zou liggen, zouden niet nalaten dit op alle geoorloofde en niet geoorloofde wijzen te bevorderen, hetgeen zeker niet in het belang der bevolking zou zijn.

* * *

Een antithese voor Indië dagteekent volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 en 25 Sept. j.l. van het artikel van Prof. L. W. C. van den Berg in de *Gids* van September j.l. (zie onze vorige afl. bl. 1407) en zij luidt a s s i m i l a t i e of k o r t z i c h t i g b e h o u d. De strekking is dat

Indië geen andere keus heeft dan eenerzijds gelijkmaking voor de wet van alle rassen (Europeanen, Inlanders, Chineezen) — den weg van vooruitgang en wereldpolitiek of anderszijds behoud van rechtsverscheidenheid zóó als zij thans bestaat — den weg van achterlijkheid, en wie weet, van verlies der koloniën.

Dat assimilatie en vooruitgang identiek zouden zijn wekt al dadelijk eenigen argwaan, nu een beroep wordt gedaan op vreemde koloniën, waar die weg ook zou zijn ingeslagen, terwijl na harde ervaringen bijv. Frankrijk van den weg van assimilatie is afgegaan en wel niet tot het oude minderwaardig achten is teruggevallen, maar nu bij voorkeur samenwerking van blank en bruin zoekt in wat thans a s s o c i a t i e wordt genoemd. Is het in ons Indië wel veel anders? Op het gebied van bestuur wordt zoo weinig fusie van Europeesche en inlandsche elementen gewenscht, dat de voorvechters der zelfstandigheid van inlandsche hoofden, Prof. Snouck Hurgronje en Mr. van Deventer juist strengere afscheiding dan tot dusver wenschen. Op onderwijsgebied streeft men wel naar zuiver westersch onderwijs voor de betrekkelijk weinigen, die zich daarvoor rijp gevoelen, maar voor de overgroote massa stuurt men naar overal verkrijgbaar inlandsch lager onderwijs, dat eenvoudiger zal zijn dan het westersche. Aan de Jong-Javanen-beweging en den lust om Hollandsch te leeren kan men geen grooter ondienst bewijzen dan ze voor te stellen als een streven om namaak-Europeanen te worden. De Jong-Aziatische beweging voor zoover niet gericht op de vervulling van eenige concrete wenschen, is veeleer een Aziatisch dan een westersch réveil. Voorts wordt het getuigenis ingeroepen van Prof. Kern en van Minister Idenburg, waaruit blijkt dat zij, in tegenstelling van Prof. van den Berg, waarschuwen tegen het verwesterschen van den inlander.

Wat de rechtsbedeeling betreft zou men dan, evenals op elk ander gebied, tot de slotsom moeten komen der wenschelijkheid van associatie: bij een zelfstandige en goede rechtspraak over inlanders door ontwikkelde, maar daarom nog niet vereuropeeschte rasgenooten, zou dan naast de gelegenheid tot zuiver Westersch recht, een eenvoudig en ontwikkelend inlandsch recht voor de groote massa zijn open te stellen. Die uit de feiten getrokken slotsom zou blijkbaar maar weinig naar den zin zijn van den ontwerper der bewuste antithese, want het was hem er kennelijk om te doen juist voor de rechtsbedeeling assimilatie (unificatie) aan te bevelen, zooals die in het wetsvoorstel van 1904 ter wereld kwam. Haar goede werking kan men niet aantoonen en het door unificatie van het privaatrecht op hooger peil brengen der welvaart en het scheppen van een gegoeden middelstand zijn frases, die nog in het *Gids*-artikel naklinken, doch waarvan het publiek haar bekomst heeft. In dat artikel bleef echter onbesproken hoe het komt dat het denkbeeld om de Europeesche procedure aan den inlander te schenken nergens instemming heeft ontmoet en hoe de voorvechters van vooruitgang der rechtsbedeeling in Nederland niet moe worden te betoogen, dat het recht en de rechtsgang verstaanbaarder moeten worden voor den gemeenen man. Nog wordt er op gewezen hoe Prof. van den Berg, door bij herhaling te vermelden dat de assimilatie zelfs ongeloovigen bekoren gaat en dat zij te danken is aan het streven der Christen-inlanders en in harmonie met art. 18 van dr. Kuyper's program van 1878, de Christelijke partijen wil overhalen tot dit denkbeeld, waartoe hij tracht aan te toonen, dat de weg van ongelijkheid en dualisme feitelijk van Mohammedaanschen oorsprong is.

In het tweede artikel wordt nagegaan of „rechtsverscheidenheid" met

„kortzichtig behoud" zou samenvallen. Hierbij wordt een ander artikel van Prof. L. W. C. van den Berg in de jongste afl. van het tijdschrift *Het Recht in Nederlandsch-Indië* aangehaald. Daarin wordt gezegd dat de nieuwe artikelen 75 en 109 R. R. nog altijd onuitgevoerd blijven, daar er nog elementen in den lande zijn van zoo conservatieve neigingen, dat zij geen oog hebben voor de noodzakelijkheid om de Indische wetgeving in overeenstemming te brengen met de nieuwe behoeften door de tegenwoordige evolutie ontstaan en die thans, zonder beginsel tegenover beginsel te stellen, zouden trachten de uitvoering ad calendas graecas te verschuiven door aan te dringen op een (zinneloos) adatonderzoek.

Dwarsdrijverij tegen de na ampele bespreking aangenomen wet, verdient ook volgens de *N. R. Ct.* afkeuring en zij herinnert aan haar eenmaal aandringen op de uitvoering (No. van 28 April 1908, zie *Ind. Gids* 1908 I, bl. 734) en het op 17 Nov. 1908 uitgesproken vertrouwen op Minister Idenburg (*Ind. Gids* 1909 I, bl. 85). Voorts gaven director Gunning, Prof. van Vollenhoven, Mr. Nederburgh en Mr. De Louter blijken van instemming of althans van het streven om de uitvoering te bevorderen. Waar er twistgeschrijf was, waren het zuiver wetenschappelijke of zakelijke polemiekjes, zoodat er van een stelselmatig verzet tegen de nieuwe artikelen niets te ontdekken is.

En toch wordt toegegeven dat er een stelselmatige reactie bestaat, die de uitvoering der nieuwe artikelen lam legt en deze heeft zich reeds viermaal naar buiten vertoond. De eerste maal in den bekenden brief der Commissie, overgelegd bij de Indische begrooting voor 1908, dan in het artikel van Mr. Hekmeyer (*Ind. Gids* Febr. 1909 bl. 161) waarin wordt gezegd, dat men bij de algemeene beginselen niet te veel aan den letter moet blijven hangen, vervolgens in het artikel van Mr. R. Tj. Mees (*Ind. Gids* Juli 1909 bl. 865), die eenheid van recht verlangt en ten slotte door Mr. L. W. C. van den Berg zelf, die reeds in zijn op Hemelsvaartsdag in Caledonia gehouden lezing (*Ind Gids* Juli 1909 bl. 959) het in de wet van 1906 vastgelegde „dualisme" heeft gegispt en in zijn beide jongste artikelen zijn afkeer van het door de wet van 1906 beschermende volksrecht, die „hutspot van Mohammedaansche en Heidensche begrippen" onverholen te kennen geeft.

Op die wijze zou dan toch behoud en stilstand te wijten zijn aan hen, die voor assimilatie strijden, en keert het „j'accuse" zich tegen den beschuldiger. De regeering zal nu echter te beter weten waarheen te gaan. He't zij met het Kamervotum van 12 Oct. 1906 ten arbeid, hetzij met de antithese van haar reageerenden raadsman op avontuur.

Er wordt hier blijkbaar uitsluitend strijd gevoerd tusschen den voorstander van Europeanenrecht voor allen en dien van zooveel mogelijk toepassing van adatrecht, terwijl toch de praktijk er toe zal moeten leiden om met Mr. Hekmeyer en vele anderen ook een specifiek Indisch recht te behouden, geschikt gemaakt voor de nieuwe omstandigheden, dus noch adat, noch Europeanenrecht. Daarvoor laten de nieuwe artikelen feitelijk geen ruimte en dat zal er wel in gebracht moeten worden, hetzij door administratieve interpretatie of door het indienen van een novelle, waarop uitzicht schijnt te bestaan, want het is uit een praktisch oogpunt toch niet mogelijk, dat men eene wetgeving zou aannemen, die vele reeds bestaande voorschriften en bepalingen, die goed werken op eenmaal van het stempel van onwettigheid zou voorzien.

* * *

De kampioen voor een Westersch wetboekenrecht wordt ook in een ingezonden stuk van Mr. W. A. P. F. L. Winckel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* à faire genomen naar aanleiding van het artikel in *Het Recht in N.-I.* (XCII bl. 72): „Eene dubbele rectificatie". De vraag wordt namelijk geoorloofd geacht of de Commissie, waar ook Mr. L. W. C. van den Berg in zit en die den bekenden brief bij de begrooting voor 1908 overlegde, wel geschikt is om aan het zeer duidelijk artikel 75 R. R. eene juiste uitvoering te verzekeren. Volgens Mr. Winckel bevat het nieuwe artikel uitstekende en zeer uitvoerbare beginselen. De voor de hand liggende uitvoering zou echter in lijnrechten strijd zijn met het uitgangspunt, dat Mr. v. d. Berg maar niet wil loslaten en nu betoogt deze, dat bij het officieel kennis geven aan de Kamers van den presidentieelen brief, het zwijgen van de Tweede Kamer is te beschouwen als een voor notificatie aannemen, als een instemming met den inhoud. Men zou op die wijze „eene bijna anthentieke interpretatie" van een beginselwet hebben verkregen. Hiertegen komt Mr. W. op. Om de bedoeling van het meer aangehaald artikel te weten te komen raadplege men zijn zeer duidelijke bewoordingen en de strooming der meerderheid (het was de heer Van Kol, die zulks constateerde zonder eenige interruptie of protest) om het dooddrukken van het adatrecht te voorkomen. Unificatie in den zin van één recht voor Europeanen en inlanders werd door het artikel uitgesloten.

Met de door hem genoemde conservatieve elementen doelt Mr. v. d. Berg blijkbaar op Mr. Winckel en deze vindt het onbegrijpelijk dat eerstgenoemde hem kan rangschikken onder hen „die afkeerig zijn van eene regeling door de artt. 75 (en 109) R. R. gevorderd". Nooit heeft hij zich schuldig gemaakt aan voorspellingen omtrent hunne onuitvoerbaarheid. Wel komt Mr. W., afgaande op den bewusten brief, de wijze waarop die Commissie te werk gaat, geene eerlijke uitvoering der wet voor. Bij de Commissie is natuurlijk het onbekende adatrecht onbemind. Doch juistere gegevens daarover moeten er komen en dan zal het niet kunnen gebeuren, dat dit recht wordt ter zijde gesteld op de losse gronden der bijzondere Commissie en dat de maatschappelijke behoeften van den inlander op zoo summiere wijze worden vastgesteld door degenen, die voor alles Westersch wetboekenrecht ter wille der rechtszekerheid wenschen. Vastheid van recht mag niet uit onbekendheid met de zeden en gewoonten van den inlander tabula rasa maken.

* * *

Vier-en-twintig ontwerpen over Indisch recht, die betrekking hebben op de artt. 75, 109 en 124 van het Regeeringsreglement zijn door de heeren Mr. J. H. Carpentier Alting, hoogleeraar te Leiden, Mr. Ph. Kleintjes, leeraar aan de Ned.-Ind. Bestuursacademie, Mr. C. Vollenhoven, hoogleeraar te Leiden en Mr. W. A. P. F. L. Winckel, oud-President van het Hooggerechtshof van Ned.-Indië te 's Gravenhage bij een adres aan den Minister van Koloniën aangeboden. De bedoeling is om in overeenstemming met de Kamervota van 12 en 16 Oct. 1906 uiting te geven aan het denkbeeld van a s s o c i a t i e van Inlandsche en Europeesche rechtsbelangen in tegenstelling van het in 1904 voorgedragen denkbeeld van u n i f i c a t i e, nu het blijkt zoowel uit den bij de begrooting voor 1908 overgelegden brief van de Commissie-Stibbe, als uit *Het Recht van Ned.-Indië*, deel 92, bl. 77-82, dat nog steeds in de richting van dat denkbeeld gearbeid wordt.

De hier overgelegde ontwerpen mochten o.a. de instemming verwerven van Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje voor zoover de inhoud binnen de

grenzen zijner competentie valt en van den zendingsdirector J. W. Gunning te Rotterdam.

Kenschetsend voor de richting, die men uit wil, is de wijziging voorgesteld in de artikelen 74, 75 en 76 R. R. Terwijl eerstgenoemd artikel thans alleen bepaalt, dat waar de inlandsche bevolking niet is gelaten in het genot harer eigen rechtspleging, in N.-I. recht wordt gesproken in naam des Konings, ondergaat dit thans deze uitbreiding, dat naast deze gouvernementsrechtspraak, ook worden toegelaten een inheemsche en eene godsdienstige rechtspraak, die krachtens algemeene verordening kunnen worden geregeld, beperkt of afgeschaft. Bij artikel 75 worden alleen het burgerlijk en het handelsrecht geregeld, terwijl het Strafrecht naar art. 76 is overgebracht. Die regeling geschiedt naar behoefte en kan voor afzonderlijke bevolkingsklassen of groepen plaats hebben. De derde alinea bepaalt dat voor zoover die regeling nog niet heeft plaats gehad voor inlanders en vreemde Oosterlingen hun adatrecht geldt. Waar wij als leek op bl. 1299 der vorige aflevering lazen dat het begrip „adatrecht" nog niet geheel vaststaat, schijnt het bevreemdend dat dit woord in de wet wordt opgenomen. Er bestaat dus aanleiding om te veronderstellen dat de voorstellen der vier deskundigen van andere zijde wel niet geheel onaangetast zullen blijven.

* * *

Een protest van Mr. A. Stibbe. Het artikel van Mr. Winckel heeft in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 Oct. een protest uitgelokt van Mr. A. Stibbe, den voorzitter der commissie, belast met de voorbereiding der uitvoering van de nieuwe artikelen 75 en 109 R. R. Dit is een bijzondere commissie uit de staatscommissie, die reeds lang bestond (en waarvan de toenmalige samenstelling o.a. vermeld is op bl. 238 van het 1e deel der *Ind. Gids* van 1905) en welke voor dit werk is aangewezen, omdat niet alle leden genoegzamen tijd disponibel hadden, terwijl dit met de vijf leden, die er thans deel van uitmaken, wel het geval is. Alleen in dien zin is het volkomen waar dat het der regeering lang niet onverschillig was, wie van deze commissie deel uitmaakten. Ook wordt toegegeven dat in den meergenoemden brief van 15 Juli 1907 de stijl van Mr. L. W. C. van den Berg te herkennen is, doch dit ligt in den aard der zaak, daar hij als secretaris optreedt. De inhoud werd echter niet aan hem overgelaten, hij moest zich daaromtrent richten naar hetgeen in de vergadering was besloten. Dat de commissie zich afvroeg of art. 75 voor eene rationeele uitvoering vatbaar was, wordt verklaard uit het groot verschil in gevoelen dat zoowel in als buiten de volksvertegenwoordiging ten aanzien der strekking er van bleek te bestaan. De commissie toonde in dien brief aan dat de grondslagen voor de uitvoering uit het artikel zelf waren geput en zij wilde zich strikt aan den zin en de bedoeling er van houden. Daarom wordt de afkeuring à priori van haar werk hoogst onbillijk geacht. Dat de Kamer niet geacht moet worden in te stemmen met elk ingekomen stuk waarover zij het stilzwijgen bewaart, kan gelden als op dat „elk" de nadruk valt, doch met den brief was het geval geheel anders, deze kon alleen met stilzwijgen voorbij gegaan zijn, wanneer men zich met den inhoud vereenigt. In de Eerste Kamer is die instemming, blijkens hetgeen Mr. Stibbe aanhaalt uit bl. 4 van het V. V. op de Ind. Begr. van 1908, positief geweest. Mr. van Idsinga veroorloofde hem te vermelden dat deze zweeg daar hij in den brief niets had gevonden dat de commissie bond om in de uitvoering een anderen weg in te slaan dan de bedoeling is van het artikel en omdat

hij zich niet over de ontwerpen wilde uitlaten voor ze bekend waren. Onjuist wordt voorts de meening van Mr. Winckel geacht, dat de commissie unificatie zou willen in den geest van opdringen van recht aan de inlandsche bevolking. Wel wil de commissie uit een technisch oogpunt het recht van Europeaan en inlander in dezelfde verordeningen opnemen, doch daarin niet voor allen hetzelfde recht voorschrijven. Ten slotte wordt in een naschrift gevraagd of het gepast is dat de heeren de bovengenoemde 24 ontwerpen ongevraagd aan de Regeering trachten op te dringen met het kennelijk doel te voorkomen, dat de arbeid der commissie resultaat zal opleveren, nadat die vooraf verdacht gemaakt is.

* * *

Het verloskundig vraagstuk voor Nederl.-Indië is de titel eener brochure van Dr. H. B. van Buuren, naar aanleiding van het rapport der commissie tot voorbereiding eener reorganisatie van den burgerlijk geneeskundigen dienst aldaar. Zijn naam werd in dat rapport meermalen genoemd en op bl. 90 o.a. in dien zin dat, waar hij mededeelingen had gedaan over het ruw en onmenschelijk optreden van de inlandsche doekoens bij moeilijke bevallingen, de commissie blijkbaar van oordeel was dat hij overdreef. Om het tegendeel te bewijzen dient deze gedocumenteerde brochure, met een voorwoord van Prof. Hector Treub, die er op wijst dat de woorden: ellendig, barbaarsch en misdadig, door den schrijver toegepast op de behandeling der barende inlandsche vrouw, helaas niet te sterk zijn. „Wanneer men aan het Nederlandsche volk kan voorrekenen dat in Indië jaarlijks 20,000 vrouwen (zegge twintig duizend) middellijk of onmiddellijk tengevolge der bevalling en zeker 30,000 (zegge dertig duizend) kinderen omkomen, dan kan het niet anders of daardoor moet een diepen indruk gemaakt worden....."

De brochure is kort, zij beslaat slechts 57 bladzijden, doch daarop volgen 114 bladzijden, getiteld „Casuistiek", welke niet minder dan 570 geconstateerde gevallen vermelden van treurig afgeloopen verlossingen, waarbij meestal eenige kennis of bedrevenheid van de vroedvrouw het leven van moeder of kind had kunnen redden. Als men deze opgaven slechts vluchtig inziet, krijgt men reeds den indruk hoe vreeselijk de gevolgen van bijgeloof, onkunde en ongeschiktheid van de zoogenaamde doekoens baji zijn. Om een denkbeeld te geven, welke oude, gebrekkige, vaak met besmettelijke ziekten behepte individuen deze betrekking van inlandsche vroedvrouw vervullen, zijn aan het werk de portretten toegevoegd van dertig vroedvrouwen ter hoofdplaats Kediri, welke wel niet zooveel van het type op andere plaatsen zullen afwijken. Slechts twee er van zijn „eenigszins jong, net uitziende", hoewel toch reeds boven de 40 jaar. De andere zijn òf dicht bij de 50, òf daar reeds boven, enkele zelfs zeer ver, zooals een negental speciaal aangewezenen, drie waren totaal en een was nagenoeg blind, terwijl een linkszijdig verlamd was. Overigens kan men alleen in Kediri iets weten omtrent het voorkomen van moeilijke verlossingen, omdat daar gedurende korten tijd eene regeling was ingevoerd, waarbij niemand het beroep van doekoen baji mocht uitoefenen zonder vergunning en deze verplicht werden in moeilijke gevallen geneeskundige hulp in te roepen. Door Resident De Jaager ingevoerd, waren de laatstbedoelde gevallen van 1889 tot 1901 toenemende, toen in 1902 de beslissing der Regeering kwam om voorloopig geen maatregelen tegen de doekoens te nemen en dadelijk eene daling in de opgegeven gevallen plaats had.

Merkwaardig is nog wat de schrijver mededeelt, omtrent de geëxamineerde

vroedvrouwen, die van overheidswege zoo weinig gesteund werden, dat sommige het vak verlieten met de woorden „saya bossen dari Goupermen" (bladz. 42).

Dat de Commissie zoo weinig oog had voor de besproken belangen wordt aan hare samenstelling, meest uit militaire geneeskundigen, toegeschreven, doch hoe meer men in de praktijk doordringt, zooals in Kediri door de geneesheeren Van Buuren en Stibbe, des te meer raakt men vervuld van de noodzakelijkheid ook op dit gebied in te grijpen en daarom eindigt het geschrift met bepaalde voorstellen, n.l. registreering en reglementeering van de doekoens; behoud der opleiding van inlandsche vroedvrouwen, ingevolge St. 1902, No. 201; toekenning eener vaste toelage van *f*25.— 's maands aan iedere gediplomeerde vroedvrouw met vergoeding van reiskosten als degeen, voor wie haar hulp ingeroepen wordt, niet betalen kan; uitreiking van een eenvoudig maar goed verloskundig bestek aan de geëxamineerden, met jaarlijksche verstrekking van medicamenten en instrumenten; verplichting om bij abnormale bevallingen den naasten geneesheer te waarschuwen; indiening van ziektegeschiedenissen bij kunstbevallingen; verplichting om aan doekoens iets op verloskundig gebied bij te brengen; eens in de tien jaar een herhalingscursus volgen; en periodiek onderzoek der gediplomeerden in hoever zij in kennis achteruit zijn gegaan. Op elke districthoofdplaats zou één vroedvrouw noodig zijn. Er zijn er thans 50, zoodat al dadelijk meer dan twee residenties voorzien kunnen worden. Op deze wijze zoude de betere hulp zonder te groote uitgaven geleidelijk ingevoerd kunnen worden, zonder het volk in zijne zeden en gewoonten aan te tasten en de verloskundige toestand in een 20-tal jaren of eerder geregeld zijn.

* * *

De heer H. J. Lovink, Directeur van het Departement van Landbouw. Dat er verschillend gedacht wordt over de eischen te stellen aan een Directeur van het Indische Departement van Landbouw en dat men zelfs Prof. Dr. M. Treub als zoodanig niet de geschikte persoon achtte, blijkt uit de berichten, die in de Indische bladen voorkwamen. Zoo haalde de *Nieuwe Courant* van 9 Juli nog een artikel van de *Java-Bode* aan, waarin werd uiteengezet dat de organisatie van het op Amerikaansch model geschoeide departement, met een botanicus aan het roer, zich niet heeft kunnen verheffen boven die van een groot laboratorium. Hoe weinig botanie en aanverwante vakken het wezen van den landbouw beheerschen, moge blijken uit het feit dat Nederland, Engeland en zelfs het oude Rome een goed ontwikkelden landbouw hadden, terwijl het natuurwetenschappelijk onderzoek nog in de kinderschoenen stond, en het is wel opmerkelijk dat in dit artikel gewezen wordt op de tegenstelling tusschen Indië dat een botanist en Nederland dat een oud-directeur van de Heide-Maatschappij, een boschbouwkundige en autodidact met de leiding van den landbouw belastte. Weinig zal de schrijver toen gedacht hebben dat er sprake van was dien botanist door dien autodidact te vervangen en thans is zulks een feit. Uit alles blijkt dat men in Nederland den Directeur-Generaal van den Landbouw slechts zeer noode ziet vertrekken. In de Landbouwkroniek van het *Alg. Handelsblad* van 2 Oct. j.l. wordt de groote beteekenis van den heer H. J. Lovink als zoodanig geschetst. Zijne verdienste ligt niet in de eerste plaats in de instellingen, welke hij hielp tot stand brengen (de Rijksseruminrichting, het Instituut voor Landbouwwerktuigen en Gebouwen, de Phytopatologische Dienst, de Botercontrôle, de Vleeschcontrôle, de onderdrukking

van het mond- en klauwzeer, de afdeeling Handel van het Departement van L., N. en H., enz., enz.), maar wel in het systeem, dat hij op het gebied van de Staatszorg voor den landbouw heeft weten in te voeren, in de breede opvattingen, die hij aan honderden en duizenden door zijn werken heeft weten bij te brengen.

In hoeverre deze begaafde persoonlijkheid ook in Indië nut zal stichten is de vraag en sommigen, zooals bijv. de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 Sept., zien tegenover het groote verlies, dat Nederland door de benoeming lijdt, slechts eene onzekere winst voor Indië. De heer Lovink komt daar in eene voor hem gansch vreemde maatschappij, te midden eener omgeving waar onder geheel andere omstandigheden te arbeiden valt. Hij kent de menschen niet, noch het karakter der bevolking — althans niet meer dan uit boeken kan worden geleerd — omdat hij niet, gelijk in Nederland, het leven van hen, wier leidende kracht hij moet worden, heeft medegemaakt en doorgrondt.....

Intusschen mag gevraagd worden of de vorige titularis, dan wel eenig eenig ander voor de betrekking genoemd candidaat, die eigenschappen dan wel bezit. Het is altijd zeer moeilijk zich in de denkbeelden en behoeften van een ander ras in te denken en in den heer Lovink heeft men te doen met een buitengewone persoonlijkheid en juist dezulke zijn het, die ook buitengewone resultaten bereiken, als zij met liefde en toewijding een taak aanvaarden en vervullen, niet slechts om de eer en het uiterlijk vertoon dat er aan verbonden is. In de *Nieuwe Courant* van 30 Sept. wordt dan ook gezegd, dat zij die den heer Lovink kennen, van oordeel zijn dat hem, door het uitspreken van dien met lof gemengden twijfel, te kort wordt gedaan, „omdat daarbij geen rekening werd gehouden met zijn gansch buitengewone *persoonlijkheid*. Het was zijn *aangeboren* talent van organisatie, het was de breedheid en het omvattingsvermogen van zijn *geest*, die hem in een zestal jaren de bij zijn optreden als directeur niet zeer actieve Nederlandsche Heidemaatschappij deden brengen tot haar tegenwoordige beteekenis en bloei. Het was zijn uitnemende begaafdheid, waardoor hij op mannelijken leeftijd binnen weinige jaren de moderne talen met zooveel gemak leerde schrijven en spreken, dat hij met de vele landbouwdeskundigen van over onze grenzen, die in grooter getale dan ooit te voren naar hier komen, of wel de autoriteiten die hij zelf in den vreemde bezocht, volkomen naar eisch over al wat het vak in den ruimsten zin betrof, zich in hun taal onderhouden kon. Het waren zijne *persoonlijke* eigenschappen en aanleg die, meer nog dan in hoe rijke mate ook verworven practische en theoretische kennis, Lovink zijn éénige plaats in ons land deden innemen. En neemt hij dit alles niet mee naar Indië?"

* * *

Reboisatie op Java. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 Sept. j.l. wordt de aandacht gevestigd op het bij Nota van Wijziging ingediende voorstel om jaarlijks 2 à 5 ton beschikbaar te stellen voor de reboisatie van kale bergstreken op Java, en het door de Regeering in deze aangenomen standpunt, in verband met het in de Sept.-Nov. afl. 1908 van het *Tijdschr. B. B.* opgenomen opstel van den heer S. P. Ham over de grond- en boschpolitiek (zie *Ind. Gids* Febr. 1909 bl. 236).

Zooals de toelichting luidt (bij onderafd. 85 begr. stuk 4 37 bl. 6) heeft een onderzoek uitgewezen dat gedurende een aantal jaren buitengewone middelen beschikbaar gesteld moeten worden om het boschwezen in staat te stellen de reboisatie van kale bergstreken op Java zoo krachtig ter hand

te nemen als de hydrologische belangen der lagere streken en de behoefte aldaar aan hout en andere boschproducten noodzakelijk maken". Door het thans ingenomen regeeringsstandpunt wordt althans in hoofdzaak een eind gemaakt aan den strijd tusschen uitbreiding van landontginning ten koste van het bosch eenerzijds en boschbehoud en boschvermeerdering anderzijds. Op lagere gronden schijnt reboisatie uitgesloten, doch iets anders is het om nog voorhanden complexen aldaar te behouden, hetgeen verstandig wordt geacht, ten einde met het oog op den verren afstand niet geheel op voorziening van hout en andere boschproducten op de bosschen der hoogere streken te zijn aangewezen. Ook ligt er iets onbillijks in om alleen de bewoners dezer laatste en niet die der lagere streken meer dan bepaald noodig is te beperken in de uitbreiding harer bouwvelden.

* * *

Samenstelling en sterkte der scheepsmacht in N.-I. Bij Kon. Besluit van 15 Sept. j.l. (Ned. Staatsbl. No. 309) is o.a. bepaald dat het deel der scheepsmacht in Nederl.-Indië, bedoeld bij art. 2*a* van het Kon. Besl. van 27 Juli 1896 (Ned. Stbl. 141) zal bestaan uit oorlogsschepen van ten minste 3900 ton waterverplaatsing tot een minimum van 18,000 en tot een maximum van 26,000 ton, en verder uit een nader te bepalen aantal torpedobootjagers, van ten minste 400 ton waterverplaatsing. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Sept. wordt een uitvoerige toelichting op dit besluit gegeven. Daaruit blijkt dat door de herhaalde afwijkingen van de organieke samenstelling der Ind. zeemacht geen langer uitblijven kon worden gedoogd eener wijziging van het vroegere besluit. Terwijl men aanvankelijk het bekende rapport der in 1906 ingestelde commissie had afgewacht, blijkt dit zulke ingrijpende voorstellen te bevatten, dat de regeering nu bijna 1½ jaar na het uitbrengen haar oordeel er nog niet over heeft uitgesproken, en daarom is men thans toch tot de wijziging overgegaan. De voornaamste beslissing, feitelijk reeds bij de marinebegrooting voor 1909 gevallen, is dat de torpedobootjagers behooren tot het auxiliair eskader — tegenwoordig Nederlandsch eskader in Oost-Indië genoemd — en dus worden gebouwd en hersteld ten laste van de Staatsbegrooting. Daarentegen zullen de onderzeebooten en mijnenleggers worden aangeschaft ten laste van de Indische geldmiddelen. Door de bepaling „niet kleiner dan 3900 ton", kan een der drie schepen type Kortenaer — waterverplaatsing 3520 ton — geen deel meer van het eskader uitmaken. De gestelde grenzen laten verschillende combinaties toe, bijv. de Zeven Provinciën (6525 ton), drie pantserschepen type Regentes (5084 ton) en een type Holland (3900-4033 ton). Met de Koningin Wilhelmina (4600 ton) in stede van dit laatste zou de grens van 26,000 ton worden overschreden.

Ten aanzien van de sterkte der bemanning heeft het nieuwe besluit zich losgemaakt van een vastgesteld aantal koppen voor de verschillende schepen en vaartuigen. Ook ligt het in de bedoeling meer dan tot dusver van inlandsch personeel gebruik te maken. Zoolang omtrent de voorstellen der Staatscommissie niet is beslist, draagt het besluit een tijdelijk karakter. Of dit in werkelijkheid niet zal overgaan in een definitief, schijnt der *N. R. Ct.* voor twijfel vatbaar.

* * *

Een onderzeeboot voor Indië. Bij de begrooting voor 1910 is *f*50,000 aangevraagd als eerste termijn voor de aanschaffing van zulk een vaartuig. Nu de in Nederland aanwezige onderzeeboot No. 1 aan de gestelde verwachtingen ten volle heeft voldaan, (hetgeen niet algemeen verwacht werd, zie

Ind. Gids 1907 I bl. 923) wordt het volgens de toelichting noodig geacht ook voor Indië zulk een boot aan te schaffen ten einde de noodige ervaring te kunnen opdoen omtrent de bruikbaarheid in de tropen van dit zoo krachtige verdedigingsmiddel. Hoewel de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Sept. met het voorstel instemt, wordt toch deze toelichting wat al te sober geacht, daar men wel zal willen weten wat of het vaartuig in zijn geheel kost en ook in het onzekere verkeert of het bestaande type geheel zal worden gevolgd. De voor Nederland te bouwen No. 2 krijgt namelijk grooter waterverplaatsing, zal meer vaart maken en door hare bewapening met twee lanceerinrichtingen in plaats van een, een geduchter wapen zijn. De kosten zullen echter van *f*430,000 tot *f*750,000 klimmen. Het is nu de vraag welk type voor Indië zal worden aangenomen, waar de omstandigheden andere eischen stellen als in Nederland. De Staatscommissie heeft die eischen in de geheime bijlage van haar rapport uiteengezet, doch zegt in dit laatste slechts in algemeenen zin: dat de inrichting dier booten zoodanig moet zijn, dat zij zich, onafhankelijk van de hulp van andere vaartuigen, over groote afstanden kunnen verplaatsen en geruimen tijd achtereen in zee blijven, enz. Alvorens een onderzeeboot voor Indië toe te staan, meent de *N. R. Ct.*, dat moet worden uitgemaakt of deze voor de plaatselijke verdediging of voor den algemeenen dienst bestemd zal wezen. In het eerste geval wordt, evenals ten vorigen jare met den bouw van torpedobootjagers, reeds belangrijk van het rapport der Staatscommissie afgeweken.

Eindelijk wordt ook de aandacht gevestigd op het aanvragen van gelden voor de aanschaffing van 75 verspermijnen, systeem Harlé, nadat de proefnemingen met een zestal gunstig waren. Er wordt in de M. v. T. niet gesproken van mijnenleggers daarvoor. De Staatscommissie achtte voor dit doel schepen noodig met 22 mijls vaart en bewapend met twee kanonnen van bijv. 7.5 c.M. snelvuur. Het is evenwel bekend dat men het in 1900 te Feyenoord gebouwde flottille-vaartuig Assahan, dat 44 mijl loopt, bij het Marine-Etablissement te Soerabaja tot mijnenlegger verbouwt. Vermoedelijk is in verband met die afwijkende snelheid ook hier verschil van bestemming volgens de denkbeelden der Staatscommissie en van de Regeering. Met inachtneming van het dienstgeheim vereischt ook dit van de zijde dezer laatste eenige toelichting.

* * *

De verbreeding van het Suez-kanaal. In zijn „Van Dag tot Dag" in het *Alg. Handelsblad* van 15 Sept. j.l. wordt door den hoofdredacteur het belang besproken dat Nederland heeft bij het plan om de breedte van het Suezkanaal te verdubbelen en de diepte 7 voet grooter te maken, waarvoor 12 millioen gulden bestemd is en dat in negen jaar gereed moet zijn. Van deze groote onderneming is namelijk de bekende Hollandsche firma Volker en Bos aannemer geworden. „Welk een eerbied had ik", zegt de heer Boissevain, „voor hun durven en doen, toen ik door het Kanaal ging en de baggermolens en baggerschepen aan het werk zag. Flinke, goed ronde Hollandsche gezichten werden tot het hooge Hollandsche mailschip opgeheven, als de mannen met mutsen en petten wuifden, de vlag salueerden en vroolijk en hartelijk de groeten der passagiers beantwoordden. Toen een muziekcorps aan boord het Wilhelmus aanhief zongen ze met ontbloote hoofden mede en nog van verre zagen wij hen met de vlag groeten. Zulke flinke kerels! en ze vormden zulk een tegenstelling met de Arabieren!"

* * *

Koloniale beloften. In *Land en Volk* van 23 Sept. klaagt de heer C. Th. v. D. bij de beschouwing der begrooting, dat maar steeds niet genoeg voort-

gang wordt gemaakt met irrigatie en educatie en hij krijgt den indruk dat de juistheid wel zal moeten worden aangenomen van hetgeen de *N. R. Ct.* dezer dagen verzekerde, dat „beperking bij het nemen van nieuwe maatregelen", ten vorigen jare door den heer Idenburg voorspeld, het wachtwoord voor de naaste toekomst zal zijn. Voor Indië acht hij evenwel geen ongelukkiger en schadelijker leuze denkbaar. In *Land en Volk* van 27 en 28 Sept. behandelt hij in aansluiting daaraan de beloften, die uit de rede bij de opening van de Staten-Generaal gehouden, vallen af te leiden. Aan de mededeeling dat de Regeering doordrongen blijft „van de roeping van Nederland om het welzijn der bevolking van de koloniën te bevorderen", zou de hoop zijn vast te knoopen, dat deze dan ook tastbare gevolgen moge hebben, allereerst op het gebied der opiumpolitiek. Naast de regie wil de schrijver meer maatregelen tot inperking van het gebruik, want van afneming van het debiet valt niet veel te bespeuren. De schrijver vindt dat het er veel van heeft of de Regeering één van zin is met het *Alg. Handelsblad* in zijn artikel van 6 Juli (zie *Ind. Gids* Aug. j.l. bl. 1106) en hij schrijft de berekening daar gemaakt, dat er per jaar en per hoofd maar 9 schuifjes worden genomen, in het bijzonder toe aan Dr. E. B. Kielstra en in het algemeen aan het „cynisch laat-maar-waaien-standpunt der oudliberale woordvoerders". Hiertegen kwam de heer Kielstra op in zijn artikel van het *Hbl.* van 1 October j.l., en verklaarde dat hij nooit de moeite had genomen het aantal schuifjes te tellen dat de gemiddelde Javaan verbruikt en zich in de politiek onafhankelijk van eenigen partijband achtte. Wat nu het stokpaardje van Mr. van Deventer betreft, inperking van het opiumgebruik door stelselmatige uitbreiding van verboden kringen en toepassing van een licentiestelsel, de heer K. heeft zich reeds destijds in het *Ind. Genootschap* daarover uitgesproken. Hij had het toen uitsluitend over Java en Madoera en daar is het wettig gebruik per hoofd der bevolking gelijk gebleven. Men kent de cijfers van het onwettig gebruik niet, doch dat bij toenemende welvaart het eerste niet toenam is reeds een gunstig teeken. Degeen die meent dat men van den goeden weg zoo afdwalen door ontijdig het aantal verkoopplaatsen in te krimpen staat daarom nog niet op het cynische standpunt door Mr. v. D. aangeduid. De redactie van het *Hbl.* voegt er o.a. aan toe dat op den voorgrond moet staan, dat men den waren omvang van het kwaad kent, en hare berekening diende om tegen overijlde stappen te waarschuwen.

Onder de andere beloften in de openingsrede gedaan vestigt de heer v. D. in *Land en Volk* de aandacht op de blijde boodschap, dat de economische ontwikkeling van de Buitenbezittingen krachtig zal worden bevorderd, doch de Ind. begrooting voor 1910 geeft niets dat op eene uitvoering van dit voornemen wijst. Misschien moet de toezegging zoo verstaan worden, dat zij buiten de begrooting omgaat en voor rekening der inlandsche zelfbesturen zal komen, doch dan dient op de uitvoering ter dege gelet, want de instandhouding dier zelfbesturen kan alleen dan aan de betrokken ingezetenen tot zegen strekken, als zij ten minste even goed als in het rechtstreeks bestuurd gebied tegen willekeur en afpersing worden beschermd en de beschikking over hun arbeidskracht en belastingpenningen aan behoorlijk toezicht onderworpen is.

Waar het heet dat met de bevordering van het volksonderwijs zoo op Java als in de Buitenbezittingen zal worden voortgegaan, klinkt dit laatste, de geringe vaart tot dusver in aanmerking genomen, volgens den schrijver min of meer ironisch.

Bij de toezegging dat de herziening der bepalingen op de toelating en het verblijf en verkeer in Ned.-Indië eerlang tot stand zal komen, wordt de Chineezen-quaestie vrij uitvoerig behandeld en aangedrongen op eene spoedige regeling van het onderdaanschap. Nu langs een omweg de Chineezen-wetgeving ook invloed op de schatkist heeft gekregen door de oprichting der Hollandsch-Chineesche scholen, zal wel niet lang weerstand geboden kunnen worden aan de oprichting van Hollandsch-Indische scholen. Ook een herziening van de rechtspraak voor Chineezen zou voor Inlanders eveneens tot het scheppen van betere toestanden moeten leiden. Deze en vele andere behoeften te bevredigen vereischt geld en de heer v. D. ziet een addertje in het gras als tot versterking der Indische geldmiddelen eene wijziging der Indische Mijnwet in bewerking blijkt te zijn en hij vraagt hierover meer licht.

* * *

Opiumbestrijding. De *Nieuwe Courant* van 2 Oct., de boven aangestipte polemiek Kielstra-Van Deventer besprekende, sluit zich gaarne aan bij de waarschuwing aan de Regeering tegen de denkbeelden van laatstgenoemde, wiens bestrijdingswijze het opiumverbruik vermoedelijk in *schijn* zou doen dalen, doch in werkelijkheid niet. Van zulke schijnvertooningen in China geeft Dr. Legendre, die onlangs uit Setsjoean terugkeerde eenige aardige voorbeelden in het *Bulletin du Comité de l'Asie française*. Zoo werd uit de hoofdstad Tsjeng-toe bericht, dat aldaar een derde der opiumkitten gesloten waren, doch men zeide er niet bij dat zij door andere buiten de muren der stad werden vervangen . Op die plaats zouden ook 250 mandarijnen het opiumgebruik hebben afgezworen. Bij onderzoek bleek dat er door omgekochte bewakers opium werd binnengebracht, dat wel niet werd geschoven, maar gegeten. De papavercultuur, welke in die provincie verboden is, werd er op zoo groote schaal gedreven, dat Legendre in het dal van de Ning en van de Yangtse over een afstand van 1500 K.M. overal papaververvelden zag, hetgeen door anderen wordt bevestigd.

Aangaande dit onderwerp valt nog te vermelden dat blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Sept. de Chineesche autoriteiten eischen, dat in de groote havenplaatsen de opium-importeurs speciale vergunning zullen aanvragen en dat zulks in handelskringen te Hongkong en Kanton veel tegenstand ontmoet. Dit leidde er toe dat de betrokken handelaren voortgingen opium zonder vergunning te importeeren, waarop een Chineesch opium-koopman gevangen is genomen. De Britsche consul-generaal te Kanton zou te vergeefs getracht hebben zijn bevrijding te bewerken, terwijl de stremming van den opiuminvoer in Hongkong aan den Britschen handel groote verliezen zou toebrengen.

Volgens een vroeger bericht zou China dezelfde maatregelen willen invoeren, die op Formosa gelden, waar de schuivers geregistreerd worden.

Op de Philippijnen hebben blijkens het *Alg. Handelsblad* van 1 Oct. de Amerikanen nu 1½ jaar geleden den invoer en het verbruik van opium geheel verboden. Volgens de *Manila Times* hebben herhaaldelijk aanhalingen van gesmokkeld opium plaats. De handel daarin schijnt op groote schaal te worden gedreven. Een Amerikaan en een Chineesch bankier te Manilla zijn als verdacht daarvan in hechtenis gesteld, toen in machinedeelen, bestemd voor een mijnbouwonderneming, een hoeveelheid opium ter waarde van 30,000 peso's inkoopprijs ontdekt werd. Een deel van het gesmokkeld opium schijnt zijn weg naar Ned.-Indië te vinden. Bij de behandeling van een smokkelzaak te Singapore, verklaarde de beschuldigde, een Franschman,

dat het in zijn bezit gevonden opium was gekocht van een Chinees op Ceylon en bestemd om op Java te worden binnengesmokkeld.

In de *Nieuwe Courant* van 15 Sept. wordt nog gesproken van de arrestatie van drie Chineezen te Kampong Bandan (Batavia) die 2671 thail verborgen hadden in het dubbele deksel van een kist, welk opium afkomstig was van de regie te Makasser, waar het opium veel goedkooper wordt verkocht. (Dit heeft voor de groote tubes plaats in gewesten waar de regie pas is ingevoerd, het verschil kan *f*2.50 per thail bedragen).

Ten slotte zij de aandacht gevestigd op hetgeen blijkens de *Locomotief* van 26 Aug. uit Buitenzorg aan het *Soer. Hbl.* werd geschreven betreffende het brutale vervoer van smokkelopium per automobielen om het in het binnenland te verkoopen.

* * *

Arak tegenover opium. In het scheepvaart- en handelsbericht over Hongkong in 1908, opgenomen in het nummer van 7 Oct. j.l. der *Handelsberichten*, leest men onder het hoofd *Arak* o.a. het volgende: De invoer van een ander Nederlandsch-Indisch product, dat meer en meer van belang wordt voor de Chineesche markt is die van arak, waarvan in het afgeloopen jaar 1,153 ton onder Nederlandsche vlag werd aangevoerd. Daar door de maatregelen der Chineesche regeering het verbruik van opium in China voortdurend zal moeten afnemen, ontstaat onder de Chineesche bevolking de behoefte naar een ander middel van bedwelming; men zal die bevrediging voornamelijk trachten te zoeken in alcoholhoudende dranken. Voor menging en versnijding van hun inlandsch product „samshu" leent zich de Nederlandsche arak uitmuntend, hetgeen zeer spoedig door den handel is bemerkt. Dit artikel belooft dan ook meer en meer belang te krijgen en de invoer daarvan zal, nu de groote arakstokerij te Modjokerto in werking is getreden, nog wel meer toenemen.

* * *

De toestand in Atjeh wordt door den Indischen medewerker van het *Vaderland* steeds ongunstig beoordeeld. Zoo in het No. van 25 Sept. waar in het Kol. Verslag van 1909 een duidelijk kenbaar streven wordt waargenomen om de nieuwe richting in Atjeh ingeslagen naar de beginselen in het Atjeh-rapport van den G. G. van Heutsz nader te motiveeren en..... goed te praten. Daarbij wordt dan niet nagelaten den arbeid van den luit.-gen. Van Daalen af te keuren. Van personen die versch uit Atjeh terugkeeren, verneemt de berichtgever evenwel als het ware dagelijks, dat de toestand daar nog niets beter is dan onder Van Daalen, enz.

In het No. van 7 Oct. wordt naar aanleiding van het in de Troonrede uitgesproken vertrouwen in de nieuwe richting in Atjeh eveneens gezegd dat de officieele berichten geen zuiver beeld geven van den waren toestand en dat wij op Atjeh feitelijk niet in de goede richting werkzaam zijn.

Wat de bedoelde berichtgever met deze pessimistische opmerkingen bedoelt is ons niet duidelijk. Al ware thans nog alles niet zooals men het wenschen zou, hij kan toch bezwaarlijk den toestand van voor de enquête terug wenschen. Daarbij komt dat ook uit particuliere berichten blijkt dat hij de zaak dikwijls te somber inziet. Zoo schrijft de berichtgever van het *Alg. Handelsblad* van 25 Sept. j.l. over het v a s t s t e l l e n der regelingen van de heerendiensten in de onderhoorigheden door de inlandsche zelfbesturen, behoudens nadere goedkeuring door den Gouverneur en vestigt hier speciaal de aandacht op, omdat de medewerker van het *Vaderland* (blijkens *Ind. Gids* 1909 I, bl. 548) het inlandsche zelfbestuur een schijn-

vertooning had genoemd, een onwelwillende critiek waartegen deze schrijver een woord van protest doet hooren.

Blijkens het *Alg. Handelsblad* van 8 Oct. j.l. heeft ook iemand in het *Nieuws van den Dag van N.-I.*, die als particulier in 1896, 1902 en onlangs van Febr.-Juli 1909 het gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden bereisde, naar aanleiding van de in het *Vaderland* op het Atjeh-beleid geoefende critiek het een en ander in het midden gebracht. Meest was hij alleen en ongewapend, slechts vergezeld van een tiental dragers of bedienden en hij zegt hoe voor alles, vergeleken met vroeger in het oog valt de uiterst correcte houding van militairen, hoog en laag, tegenover de bevolking. Angst en wrok schijnt deze dan ook niet meer te koesteren en over het algemeen is het land rustig en de bevolking vredig gezind. Als oorzaak van den verbeterden toestand wordt gewezen op het feit, dat de Oosterling de persoon dient, niet de zaak. Gouverneur Swart nu weet met de menschen om te gaan, wat van zijn voorganger niet kon worden gezegd, men noemde dezen hard, ruw, ongenaakbaar en onverbiddelijk. De schrijver meent zelfs den zinneloos-wanhopigen tegenstand, dien overste v. D. op zijn tocht in de Gajoelanden ondervond, te moeten toeschrijven aan de vernederende wijze, waarop hij als chef van den staf te Koeta Radja den grijzen en zwakken Petiambang, Kedjeroean der Gayoe Loeos en diens zoon Radja Bidin behandelde, toen deze vrijwillig hun opwachting kwamen maken bij den gouverneur van Atjeh.

De Atjeh-kroniek in de *Nieuwe Courant* is ditmaal vooral daarom merkwaardig, omdat zij het nummer twee honderd draagt. De redactie meent dit feit ten opzichte van haar verdienstelijken correspondent niet onopgemerkt te moeten laten voorbijgaan en met een woord van dank er nota van te moeten nemen, dat hij nu reeds verscheidene jaren de lezers van dat blad op de hoogte heeft gehouden van de gebeurtenissen in Atjeh, daartoe in staat gesteld door zijn kennis van toestanden en personen in dat gewest.

Ook in dit schrijven worden de gevolgen geschilderd „na een jaar mild besturens". Zoo gingen de wd. kedjeroean van Tangsee en het hoofd van Keumala-Raja weder in hun kota wonen. De laatstgenoemde had tot dusver volgehouden, dit zonder bescherming van troepen niet te kunnen doen. Maar alle lagere hoofden hebben beloofd hem tegen „oreuëng moessoe" te zullen beschermen en daarop vertrouwend, vestigde radja-Keumala zich onder de zijnen. Wel een teeken hoe tot den uitersten rand van het bewoonde gebied een tot dusver ongekend goede geest heerscht. Uit de kroniek in de *N. Ct.* van 9 Oct. knippen wij nog deze opmerking:

Nooit is dit in Atjeh zoo goed begrepen als tegenwoordig, en zoo heeft thans plaats wat — wij hebben 't toendertijd opgemerkt — in 1904 had moeten geschieden: de baan wordt geëffend voor een civiel bewind. Een militair bestuur, hoe noodig dit ook kan zijn, mag toch niet anders dan een tijdelijk karakter dragen. Dan verlieze men ook niet uit het oog, hoe een militair bestuur als tegenwoordig in Atjeh, dat zoo verstandig rekening houdt met de omstandigheden, verre te verkiezen is boven een civiel, dat het zoekt in 't aannemen van militaire allures. — Ook dit komt helaas wel eens voor.

Hierin is de verklaring van de gunstige resultaten in het laatste jaar in Pédir, Bireuën, Kerti, Tapa-Toean, — ja zelfs in Melaboeh verkregen. En tot deze resultaten moesten dus ook de militaire patrouilles daadwerkelijk het hare bijbrengen.

* * *

De Javaansche adel. In een drietal artikelen bespreekt Anak Boemi in de *Locomotief* den adel in de Javaansche samenleving en komt in het No. van 21 Aug. tot het besluit dat de adelsinstelling met hare bevoorrechting van zekere klassen des volks boven anderen in dezen tijd nadeelig moet worden geacht voor de geregelde evolutie der Javaansche natie. Daaruit volgt volgens hem van zelf dat Artikel 69 van het Regeeringsreglement, bepalende de erfopvolging van Regenten, door verandering van omstandigheden niet de minste reden van bestaan meer heeft.

Wellicht is het volkomen waar, zegt hij, dat de adellijken door selectie en door de omstandigheden, waarin zij geplaatst zijn, in vele opzichten de meerderen kunnen zijn van de gewone lieden, het blijft onbillijk, à priori aan de eersten grootere geschiktheid toe te kennen. Dat een beschermende politiek, streng doorgevoerd, hem integendeel slapper maakt, is zonder meer wel aannemelijk en waarom zou dit op Java eene onwaarheid wezen?

* * *

Legerbelangen. In de *Locomotief* van 19 Juli werd onder dit opschrift een 2e serie opstellen geopend, waarvan in de nummers van 29 Juli en 23 Augustus de vervolgen verschenen. Daarin wordt het antagonisme geschilderd tusschen de eischen, die gesteld werden bij de bestrijding van den Inlandschen vijand met de splitsing in kleine zelfstandige patrouilles en bij die van den B. V., welke het Brigade-verband noodzakelijk maken. Dit laatste bestaat daarin dat de commandanten in de 4 militaire afdeelingen op Java thans in de eerste plaats tactisch aanvoerder werden over hun brigade (pl.m. 5 bataljons, 1 eskadron, 2 batterijen en hulpdiensten) en dus verantwoordelijk behoorden te zijn voor de geoefendheid daarvan. Met de artillerie en cavalerie door den tegenwoordigen landvoogd stelselmatig verre gehouden van ieder terrein van actie en op Java geconcentreerd, leverde zulks geen bezwaar op, doch wat de infanterie betrof, werd in verband met de tegen den I. V. gevoerde taktiek, Java een soort van vacantiekolonie voor afgewerkte troepen en de brigade-commandanten bedankten er voor directeur van een herstellingsoord te spelen. Het gevolg was dat men zich van deze zijde met het oog op den B. V. verzette tegen het telkens meer vormen van marechaussee-compagnieën, terwijl de excursie-commandanten die tegen den I. V. optraden, weer klaagden dat hun de middelen onthouden en ontnomen werden om hun taak te vervullen. Ook de oefening met beiderlei oogmerk verschilde zeer en generaal Christan nam het als chef van de infanterie op voor zijn wapen, waarvan de bestrijding van den I. V. de taak was, de B V.-eischen moesten zich daaraan aanpassen en niet omgekeerd. Van af dit zich royaal partijstellen ontbrandde de strijd en deze werd nog verergerd door de intrede van de sport in het leger, het ontstaan van vereenigingen van minderen om betere levensvoorwaarden te krijgen en daartegenover het in uitzicht stellen eener parallel loopende officieren-vereeniging.

Die strijd wordt nu nader behandeld en de strijdvraag tusschen de I. V.- en B. V.-partij wordt meer algemeen beschouwd in verband met de toekomst van ons koloniaal bestaan: „*zal de*, indertijd nuttige en toentijds noodige, maar thans elders in den archipel funeste, *Atjeh-taktiek* met haar bloedigen aankleve en voor land en volk noodlottige gevolgen, *blijven voortbestaan, ja dan neen?* Volgens dezen schrijver, die zich „Pelgrim" teekent, is het brigade-verband op Java — behalve „doel" n.l. de verdediging van dat eiland — *het* middel om ons van die Atjeh-tactiek te verlossen, *aanvoerders* te kweeken en ons te leeren dat ook in een kolonialen oorlog een plan, een

strategisch plan, evenzeer noodig is als in een krijg tegen een modernen tegenstander".

In het vierde artikel (*Loc.* van 2 Sept. j.l.) wordt nader uiteen gezet dat het streven der oorlogvoering nimmer gericht mag zijn op de stelselmatige uitroeiing van de oorspronkelijke bewoners. Niet de vernietiging van 's vijands weermacht doch van diens weerkracht moet op den voorgrond staan. De guerilla-oorlog, die een landstreek het meeste teistert, moet zooveel mogelijk vermeden worden. Men heeft in de laatste jaren gemeend de taktiek over boord te mogen werpen. Onze aanvoerders werden voorvechters, ja vaak uitsluitend voorvechters en dit laatste dient vermeden te worden. Men verlieze tegen een I. V. de strategie toch niet uit het oog.

* * *

De Indische mijnbouw in de Troonrede. Zooals boven is vermeld vroeg de heer v. D. in *Land en Volk* om meer licht over deze paragraaf uit de openingsrede der Staten-Generaal; terwijl de *Nieuwe Courant* van 21 Sept. dacht aan belasting van de winsten uit den mijnbouw verkregen. Thans geeft het *Vaderland* van 9 Oct. uit een bron, die goed ingelicht kan zijn, het bericht dat het ten eenenmale niet in de bedoeling van den Minister van Koloniën ligt om de winsten uit mijnbouw zwaarder te b e l a s t e n dan tot nu toe geschiedt, maar dat het voornemen bestaat om, door wijziging der Indische Mijnwet, in bijzondere gevallen de schatkist eene grooter quotum in de door particulieren te behalen winsten te verzekeren.

Toen de heer Van Heutsz nog gouverneur van Atjeh was, rijpte bij hem het denkbeeld om de schatkist te doen deelen in de belangrijke winsten, welke, in hoofdzaak door de „Koninklijke", verkregen worden door de petroleumwinning in dat gewest. Het gevolg waren voorstellen, die langen tijd in advies bleven. Inmiddels werd in het midden van 1907 de nieuwe Mijnwet in Indië ingevoerd en aangezien de wijze van concessieverleening en cijnsheffing in die wet niet toelaat een regeling als door de adviseurs der Regeering voorgestaan, zou telkenmale bij het sluiten van contracten in afwijking van het systeem der mijnwet goedkeuring der wetgevende macht noodig zijn. Daartegen bestonden bezwaren en deze leidden er den Minister ten slotte toe de voorkeur te geven aan eene wijziging der Mijnwet, welke het mogelijk zal maken ook op andere wijze dan tot nu toe exploratie en exploitatie te vergunnen. Het resultaat is geworden een systeem, waarbij de Staat met een belangrijk aandeel in te maken winsten, de bevoegdheid krijgt, buiten alle openbare mededinging, met kapitaalkrachtige personen of lichamen exploitatiecontracten te sluiten, waarbij voor den Staat geen risico, maar kans op belangrijke versterking van inkomsten bestaat. Het ontwerp zou reeds bij den Raad van State aanhangig zijn.

* * *

Het Nederlandsche eskader in Oost-Azië. Over de reis van Hr. Mr. „De Ruyter', „Tromp" en „Koningin-Regentes" naar de Philippijnen, China en Japan komen reisbrieven voor in de *Nieuwe Courant* van 25 en 29 Sept. en 7 Oct. j.l. en in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 en 29 Sept. en 2 Oct. Plaatsgebrek verbiedt ons meer te doen dan de aandacht hierop te vestigen. Op 10 Aug. stoomden de schepen het Oostervaarwater van Soerabaja uit en, na Straat Makasser, de Celebes- en de Soeloe-zee te zijn gepasseerd, was men in den nacht van 16 op 17 Augustus in de baai van Manilla. Vandaar ging het naar Hongkong, van waaruit ook Amoy bezocht

wordt, zoodat het reisplan door de *Java-Bode* medegedeeld thans is aankomst te Shanghai 15 Sept., te Taku 29 Sept., te Kobé 12 October, te Yokohama 22 Oct. en te Talissei(?) 10 November, aankomst te Tandjong Priok 20 November. Volgens nader bericht viel Kobé er uit wegens de daar heerschende cholera.

* * *

Directe stoomvaartverbinding Oostenrijk—Indië. Blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Sept. j.l. is er een overeenkomst tot stand gekomen tusschen de Oostenrijksche regeering en den directeur C. A. den Tex, als vertegenwoordiger van Nederlandsche Stoombootmaatschappijen, om eene directe verbinding tusschen Triëst en onze Oost in het leven te roepen. Het plan is om de lijn der Oostenrijksche Lloyd tusschen Triëst en Alexandrië te doen aansluiten aan de Nederlandsche lijnen. Voorloopig zal dit geschieden met gebruikmaking van den spoorweg Alexandrië—Port-Said, doch later met nieuwe booten. De passagiersprijzen Batavia—Triëst zullen dezelfde zijn als die van Batavia naar Genua en de verbinding zal de snelste wezen. Er zal een bureau worden opgericht tot bevordering van den Oostenrijkschen uitvoer naar Java, onder leiding van den bekenden Dr. Schöppel (zie *Ind. Gids* 1908 I blz. 105).

* * *

Buitensporige tractementen. De *Nieuwe Courant* van 5 Oct. j.l. haalt aan wat de *Java-Bode* zegt over de bezoldiging van *f* 1200.— tot *f* 1600.— 's maands, toegelegd aan den hoofdambtenaar voor de arbeidswetgeving en sluit zich aan bij de daarop uitgeoefende critiek. Waar de Indische begrooting sluit met een tekort van 24 millioen, is het, naar de meening van de *N. Ct.*, niet verantwoord zulke buitensporige bezoldigingen toe te kennen. Daarenboven zet het geven van zulke hooge tractementen kwaad bloed. Wanneer de élite van de ambtenaren B.B. na 25 of 30 jaren dienst het als Resident hoogstens kan brengen tot een tractement van *f* 1250.—, is het dan te verwonderen dat zij ontevreden zijn, als zij zien dat aan den hoofdambtenaar voor de arbeidswetgeving, die, niet omdat hij behoorde tot de élite van de rechterlijke macht, maar omdat hij toevallig met verlof was toen men die arbeidswetgeving begon te bestudeeren, daartoe in commissie werd gesteld, een veel hoogere bezoldiging wordt toegekend. Niemand zal toch willen beweren dat daartoe meer werkkracht, meer intellect en meer toewijding wordt vereischt dan voor het werk van een Resident Het wordt tijd, meent het blad, dat er met de vele eischen, die de Indische dienst thans stelt, ook in dit opzicht meer zuinigheid wordt betracht.

* * *

Pandhuisknoeierijen. Door een telegram uit Bandoeng aan de *Deli Ct.* en later door een meer omstandig bericht in de *Preanger-Bode* o. a. overgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Oct. worden bijzonderheden bekend over de wijze waarop Chineezen getracht hebben winst te maken uit het te hoog beleenen van juweelen, waarbij aan den administrateur en aan den hoofdschatter een aandeel in de winst werd aangeboden. Door deze ambtenaren is de zaak aangegeven, die van veel belang is nu wordt gezegd dat er onder de Chineezen te Batavia een kongsie met *f* 40,000.— kapitaal is opgericht om den gouvernements pandhuisdienst te bestrijden. De toeleg zou dan zijn om een aantal administrateurs op de aangeduide wijze om te koopen en daar de regeering toch op den duur niet zooveel personen tegelijk zou kunnen ontslaan, haar te dwingen tot de pacht terug te keeren. Nu is, dank de eerlijkheid van het personeel, de zaak uitgekomen, doch bij den grooten omvang

van het bedrijf, blijft een dergelijk streven om het gouvernement op te lichten, toch steeds een gevaarlijke bedreiging en doet bij den buitenstaander de vraag rijzen of men met die pandhuisregie wel op den goeden weg is.

* * *

Lepra-bestrijding. Als overdruk uit een (nog niet verschenen?) aflevering van deel LXXIX van het *Tijdschr. voor Nijv. en Landb. in N.-I.* ontvingen wij een brochure van het Bestuur der Vereeniging ter bestrijding van lepra in Ned.-Indië, geteekend door de heeren J. D. Kayser als President en Dr. C. Ouwehand als Secretaris. Daarin worden de volgende stellingen verdedigd: 1. Gedwongen isolatie van alle lepralijders is in Nederlandsch Oost-Indië onuitvoerbaar; 2. het nut van een dergelijke gedwongen isolatie van alle lepralijders is nog zeer problematisch; 3. eene verplichte isolatie van alle lepralijders is een niet gewettigde wreedheid.

Terwijl destijds (zie *Ind. Gids.* 1909 I blz. 533 en 534) Dr. Haga den weg door deze Vereeniging ingeslagen zeer omslachtig noemde, schijnt er, als men de brochure leest tusschen de verschillende denkbeelden toch veel overeenstemming te heerschen. De Vereeniging acht in het algemeen de besmettelijkheid niet groot en onze kennis, omtrent de wijze, waarop die plaats heeft, rechtvaardigt geen harde, meedoogenlooze maatregelen, doch, met het oog op den ernst van het lijden, moet, zoowel in het belang der aangetasten als om de verdere verbreiding tegen te gaan, alles gedaan worden, wat kan geschieden zonder de lijders noodeloos te kwellen. Daarvoor is noodig het aangevangen onderzoek naar het voorkomen der lepra met kracht voort te zetten en uit te breiden. Te Batavia bleek het aantal aangetasten reeds veel grooter dan officieel werd opgegeven. Met dat onderzoek moet wijkverpleging samengaan. Het is gebleken dat daardoor veel kan worden bereikt. De meeste wonden zijn thans genezen en de algemeene toestand der lijders is belangrijk verbeterd. Er worden te Batavia met behulp van één zuster en een assistent ruim 100 lijders verpleegd, die te zamen *f* 300 's maands kosten, terwijl in een leprozerie zij minstens op *f* 0.25 per dag komen of *f* 750 's maands. Reeds spoedig ontstond de behoefte aan eene gelegenheid om ernstige patienten op te nemen. Op Tangki werd daartoe eene inrichting geopend, waar tot nu toe 6 Europeanen, 9 Inlanders en 2 Chineezen zijn opgenomen. De wensch wordt uitgesproken dat de Regeering haar steun verleene om op verschillende plaatsen zulke kleine ziekeninrichtingen te openen, die er ook op berekend moeten zijn dat velen er hun geheele leven blijven en dus bezigheid vinden. Daarnaast kunnen kleine landbouwkolonies komen, doch eerst als na voorafgegaan onderzoek de behoefte daaraan is gebleken, want velen zijn voor den landbouw ongeschikt. Waarschijnlijk zal er ook nog een plaats moeten zijn om onwilligen op te sluiten, een leprozerie in den ouden stijl. Ten slotte zou voor beginnende lepra een sanatorium zijn in te richten.

Met het oog op de gezonden dient er voor gewaakt dat niet steeds nieuwe gevallen geimporteerd worden. Een onderzoek van op de havenplaatsen aankomende schepelingen wordt niet onmogelijk geacht. Dan dienen bepaald beroepen aan lepralijders verboden te worden en moet men oppassen met huisbedienden en eindelijk is een onderzoek noodig bij schoolgaande kinderen, pupillen van weeshuizen en andere inrichtingen van liefdadigheid. Ten slotte wordt betreurd dat op dit gebied te weinig eenheid en samenwerking bestaat. Deze tot stand te brengen is de taak der Regeering.

Intusschen neemt het Leger des Heils te Plantoengan nog steeds proeven met het geneesmiddel „nastine", dat uit Duitschland wordt betrokken en,

zooals de *Locomotief* van 9 Sept. j.l. mededeelt, voorloopig met goed resultaat Het betreft twee lijders, die sinds eenige maanden door onderhuidsche inspuiting daarmede worden behandeld. Volgens een nader bericht had ook de Resident van Semarang een gunstig rapport ontvangen en was deze voornemens, na raadpleging van den eerst aanw. officier van gezondheid, aan de regeering voor te stellen om een nieuwen voorraad nastine uit Duitschland te bestellen.

Nog valt te vermelden dat, blijkens de *Nieuwe Rott. Courant* van 12 Oct., Hare Majesteit de Koningin destijds den wensch te kennen gaf de gelden voor een blijk van trouw en aanhankelijkheid aan Haar en H. D. stamhuis door de ingezetenen van Ned.-Indië bijeen gebracht te doen strekken tot een blijvend aandenken aan de toen nog a. s. blijde gebeurtenis en wel door de stichting van eenige instelling van weldadigheid. Het Centraal Dames-comité heeft toen op 29 Juli jl. voorgesteld de gelden te bestemmen tot het inrichten van een kolonie voor melaatschen aan de Noordkust van Midden-Java — waar bereids een aan alle eischen voor zulk een kolonie beantwoordend terrein ter beschikking is — volgens het stelsel, door Amerika met zooveel succes in toepassing gebracht op de Philippijnsche eilanden. Op dit voorstel ontving het Comité telegraphisch het bericht dat H. M. groote instemming met dit zeer sympathieke plan betuigt. Terwijl men het mededeelen van nadere bijzonderheden uitstelt tot begin October, bleef de deelneming in het fonds, waarvoor tot en met 8 Sept. bijna *f* 32,000 bijeen was, opengesteld tot dien datum en circuleerden ook lijsten onder de Chineesche Arabische bevolking.

* * *

De Karoen-irrigatie nabij Ahwaz in Perzië, (zie *Ind. Gids* 1905 II, bl. 1435) kwam dezer dagen weder ter sprake in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 10 Oct. In een onlangs uitgegeven Oranjeboek achtte de Minister van Buitenlandsche Zaken het namelijk onzeker of de belangen van zeer weinigen een hooge uitgave wettigden, als eene met vrucht werkende vertegenwoordiging te Teheran met zich zou brengen (bl. 5) en later (bl. 69) zegt hij dat mochten overigens belanghebbenden er in slagen tot uitvoering van eenig werk (de vlakte van Ahwaz) te geraken, Z.E. niet zou nalaten in hun belang de stappen te doen, die hem wenschelijk toeschijnen. Naar aanleiding daarvan wijst de heer D. L. Graadt van Roggen er op dat bij het succes der Karoen-onderneming de Nederlandsche handel, industrie en scheepvaart ten zeerste gebaat zullen worden. „Het is voor onze nationale eer gebiedend noodzakelijk dat de tegenwoordige Perzische regeering de arglistige handelwijze van de afgetreden regeering goedmake, waarbij de mondelijke toezegging in zake de Karoenwerken werd verdraaid, en waarvoor in de plaats eene schriftelijke verklaring gegeven werd, die geen waarde heeft". De schrijver acht nu het oogenblik gekomen om die tegoeddoening te verkrijgen. Zonder een definitieve toezegging als basis voor nadere onderhandelingen zal geen financier zich voor de Karoenwerken interesseeren. Men moet echter beginnen met het begin en den gezantschapspost te Teheran, die nog niet is opgeheven weder bezetten. De omgekeerde weg — eerst syndicaat en dan stappen doen, zooals de Minister toezegt — leidt niet naar succes.

* * *

Engelschen en Duitschers op Nieuw-Guinea. Af en toe vindt men in de dagbladen pijnlijke berichten omtrent de verhouding tusschen inboorlingen en blanken in Duitsch Nieuw-Guinea. Zoo werd er vroeger reeds melding van gemaakt (*N. R. Ct.* 17 Maart jl.), dat een expeditie van Engelschen en Duitschers de

inboorlingen had getuchtigd, die verleden jaar misdrijven hadden gepleegd en dat de Min. van Buitenl. zaken van het Australisch Gemeenebest zeer voldaan was over deze samenwerking tusschen Australiërs en Duitschers. Nu komt er (*N. R. Ct.* 11 Sept.) weer een telegram uit Melbourne dat een Australisch arbeidswerver en de heele bemanning van zijn schoener op twee na in Duitsch Nieuw-Guinea vermoord zijn. De zaak begon doordat de vrouw van een inlandsch hoofd met geweld aan boord was gebracht. Gevraagd wordt of nu weer een strafexpeditie zal worden uitgezonden.

In de *Nieuwe Courant* van 11 Oct. j.l. vindt men een dergelijk bericht, volgens hetwelk die koeliewerver Lindsay heette en zijn vaartuig een stoomboot was, die verbrand werd. Eindelijk vonden wij in de *N. Ct.* van 8 Sept. nog een bericht uit Sidney, dat inboorlingen in den Bismarck-Archipel een Engelsch scheepskapitein en de bemanning van zijn vaartuig, bestaande uit 10 inboorlingen, vermoord hebben, het schip geplunderd en de lijken der vermoorden verbrand.

* * *

Ombilinkolen en waterpijpketels. Terwijl ten vorigen jare nog nadere proeven zouden worden genomen over het gebruik van Ombilinkolen op onze oorlogsschepen (zie *Ind. Gids* 1908 bl. 1550) was de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Sept. j.l. teleurgesteld niets naders daaromtrent te vernemen uit Kol. Versl. en Begrooting. In haar nummer van 8 Oct. constateert zij evenwel dat de jongst verschenen 4de afl. van het *Marineblad* gedeeltelijk aan haar wenschen tegemoet komt. Men leest daar: „Zooals bekend is worden sedert verscheidene jaren in Oost-Indië aan boord van pantser- en pantserdekschepen proeven genomen met het stoken van Ombilinkolen in Yarrow-pijpketels. Naast enkele gunstige resultaten staan andere ongunstige, zoodat dit voor onze marine zoo gewichtige vraagstuk nog lang niet opgelost kan worden genoemd. Om nu op dit punt zekerheid te krijgen en dus te weten te komen of, en zoo ja, op welke wijze de Yarrowketel geschikt gemaakt kan worden om daarin Ombilinkolen te stoken, is in beginsel aangenomen dat van wege het Departement van Koloniën in Oost-Indië aan den wal eene proef-installatie zal worden opgericht met het doel een definitief resultaat te krijgen". Met deze oplossing is het blad zeer ingenomen, doch het hoopt dat die installatie ook dienstbaar gemaakt zal worden aan de beproeving van andere Indische kolensoorten, welke meer op den voorgrond treden als een aantal torpedobootjagers als verkenners dienst doen. Kunnen groote schepen zich nog door kolenschepen doen vergezellen, voor de laatste is gebruik van inlandsche kolen een levensvoorwaarde, Er *kan* niet op gerekend worden dat zij in oorlogstijd Cardiffkolen stoken.

* * *

De dood van Tsjang-tsji-toeng. Aan het overlijden van dezen (o. a. in de *Ind. Gids* van 1908 II blz. 1577 en 1909 I blz. 246 genoemden) staatsman worden, blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Oct. in de Engelsche bladen lange artikelen gewijd. De *Times* is daarbij vrij onbillijk, doch laat den Chineeschen staatsman recht wedervaren, waar het geldt de onmiskenbare verdiensten gedurende de Bokserbeweging aan buitenlanders bewezen. Het ongunstig oordeel laat zich verklaren uit de weinige genaakbaarheid van Tsjang voor vreemde diplomaten en het nadeel door zijne bestrijding van het opiummisbruik in China en aan den Britsch-Indischen opium-export toegebracht. Voorts was hij een warm voorstander van het „China voor de Chineezen" en het oprichten van fabrieken en aanleggen van spoorwegen met eigen kapitaal.

De *Daily Telegraph* zegt dat hij de eenige eerlijke regeeringspersoon was in een land, waar rechtschapenheid als regeerder nauwelijks mogelijk is. Zijn onkreukbaarheid was spreekwoordelijk. In 1863 slaagde hij als 3de in het grootexamen te Peking; in 1865 werd hij tot rechterlijk en in 1866 tot finantieel ambtenaar benoemd. In 1882 was hij gouverneur van Sjansi, in 1884 onderkoning van Kwang-si en Kwang-toeng en in 1890 van Hoe-nan en Hoe-pei. Doordrongen van het denkbeeld dat China bij het tot ontwikkeling brengen van zijne hulpbronnen het Europeesche voorbeeld moet volgen, besteedde hij groote bedragen aan de oprichting van fabrieken, landbouwscholen, enz. Vele zijner ondernemingen liepen op mislukking uit, maar zijn vaderlandsliefde valt niet in twijfel te trekken.

Wat betreft de gevolgen van zijn heengaan, meent de *Tägliche Rundschau* dat de terugroeping aan het bewind van Joean-tsji-kai mogelijk is. Dan heeft zijn afsterven de totstandkoming van den Kanton-Hankow-Tsetsjoean-spoorweg op losse schroeven gezet. Nog op zijn sterfbed heeft hij de onafgebroken voortzetting van de herziening der grondwet aangeduid als de belangrijkste zaak, welke het Rijk te vervullen heeft. Het wordt door sommigen niet waarschijnlijk geacht onder de Chineezen een geschikt opvolger voor hem te vinden en men meent dat zijn plaats aan een Mantsjoe tebeurt zal vallen.

* * *

Staatsboschexploitatie en houthandel. Het stuk van den heer Geesink in de Juli-Afl. van het *Ind. Tijdschr. v. Nijv. en Ldb.* (zie onze vorige afl. bl. 1409) heeft een artikel in de Sept.-afl. van dat tijdschrift uitgelokt van de hand van den heer S. Ritsema van Eck (De „Pan" van het artikel in de Dec.-afl. van de *Ind. Gids* 1906 bl. 1821), die meent dat de heer G. den samenhang uit het oog verliest, die er bestaat tusschen de exploitatie en het geheele boschbedrijf. Terwijl de schrijver de staatsexploitatie van uit zuiver technisch standpunt gezien, een onafwijsbaren eisch acht voor het voortbestaan van het bosch in zijn tegenwoordig productievermogen, heeft zijn ondervinding als beheerder van een der grootste boschdistricten hem ook tot het besluit gebracht, dat het Boschwezen niet alleen tot die exploitatie in staat is, maar in die weinige jaren van eigen beheer meer vooruitgang bracht dan de particuliere exploitatie in meer dan dertig jaar. De quaestie waarom thans de strijd gaat is dan ook niet die van particuliere tegenover staatsexploitatie maar van het al of niet erkennen door het Gouvernement als producent van de bijzondere positie van den groothandel en haar recht op eene bijzondere behandeling. Het gaat er om of het Gouvernement rechtstreeks aan den verbruiker zal verkoopen of zich daarvoor van den groothandel bedienen. De waarborg voor haar bestaan ziet de laatste thans alleen in het meerjarig bezit van perceelen en daarvoor eischt zij particuliere exploitatie. Met een driehoofdig bestuur kan de heer R. v. E. zich in het geheel niet vereenigen, want de leiding van het Boschwezen moet éénhoofdig zijn, terwijl het commercieele iets geheel afgescheiden is van de exploitatie. Juist van een commercieel leider is te vreezen dat hij zich niet tot het verkoopen van het hout aan den naasten afvoerweg zal bepalen, maar den handel zal willen dwingen op eigen gebied.

* * *

Assistent-Resident J. Dunnewold. † Naar aanleiding van het telegraphische bericht van den moord op dezen ambtenaar gepleegd, die op 8 Oct. jl. door den wedana van het district Tangerang werd doodgeschoten, deelt het *Vaderland* van 10 Oct. mede, dat in het begin van 1908 de armoede onder de bevolking van Tangerang zeer nijpend was en dat men zonder de hoeden-industrie

aldaar voor een hongersnood zou hebben gestaan. Die industrie (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 769) ging gebukt onder afnemende vraag en er kon slechts het schamele dagloon van *f* 0.20 mede verdiend worden.

De vorige Ass.-Resident, de heer Blaeser, stelde een onderzoek in dat allertreurigste toestanden aan het licht bracht. Men bepaalde er zich echter toe de belanghebbende Chineesche landheeren aan te zoeken de noodige hulp te verleenen, die zich daartoe eenstemmig bereid verklaarden. In Maart 1908 werd de heer Blaeser door den heer Dunnewold vervangen. De moordenaar was het hoofd van het district Tangerang, een der drie districten, waarin de afdeeling bij eene nieuwe administratieve indeeling en grensregeling der residentie Batavia in het begin van 1908 werd gesplitst, toen tevens aan de betrokken hoofden de titel van wedana werd gegeven. Mogelijk is het dat bij de economische wanverhoudingen dit hoofd niet voor de belangen der bevolking is opgekomen, doch ten eigen bate zijn chef heeft misleid, voor ontslag werd voorgedragen en zich nu op dien chef heeft willen wreken.

* * *

Een geschenk voor H. M. de Koningin. De Nederlandsche bladen ontleenen aan het *Soerab. Handelsbl.* het bericht dat H. M. de Koningin genegen is bevonden een blijk van hulde en erkentelijkheid te aanvaarden, Haar door de Chineesche vereeniging Tjong Hwa Hwee Kwan aangeboden voor den steun door de Chineezen op Java van regeeringswege genoten. Het bestaat uit een reuzen-album met een keurig gecalligrapheerde in vier kleuren bewerkte opdracht, bevattende afbeeldingen van niet minder dan 53 scholen met onderwijzers, bestuurders en leerlingen, aangeboden door de „Djawa Hak Boe Tjong Hwe". Het is gelegd in een fraai met oranjezijde gecapitonneerde djatihouten kist, geheel door Chineezen vervaardigd. Op de met zilver beslag voorziene kist is een zilveren plaat met den naam der vereeniging aangebracht. Een en ander zoude met een begeleidend schrijven in de Chineesche en Nederlandsche taal gecalligrapheerd, naar Nederland worden opgezonden.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Het reglement op het notarisambt in Ned. Oost-Indië, benevens het tarief van het honorarium, toegelicht door P. Vellema, Notaris-vendumeester te Bandong, tweede uitgewerkte druk. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1909.

Het reglement op het notarisambt in Ned.-Indië levert een van de vele bewijzen van het overbodige van het voorschrift van artikel 75 R. R. (oud) volgens hetwelk het Indische burgerlijk en handelsrecht zooveel mogelijk moet overeenkomen met dat van Nederland. Immers al is dit ten aanzien van het notariaat niet voorgeschreven, zoo heeft de Indische wetgever bij de regeling van het notariaat de Nederlandsche wet tot voorbeeld genomen, en deze slechts gewijzigd voorzoover met het oog op Indische toestanden noodzakelijk was. Met opzicht tot de literatuur heeft dit ten gevolge dat men voor het Indische notarisreglement in vele gevallen met vrucht de boeken over de Nederlandsche wet op het notariaat kan gebruiken. Deze bevatten echter geen opgave der Indische afwijkingen, noch een toelichting daarop, en daarom was het van den Indischen notaris, den heer Vellema, zeer goed gezien, dat er aan een werkje, waarin het Indische reglement verklaard werd, behoefte was. In 1890 zag de eerste uitgave het licht van zulk een werkje van zijn hand, getiteld: „Het reglement op het notarisambt in Ned. Oost-Indië", waarin zoowel de Indische afwijkingen, als de met de Nederlandsche overeenstemmende artikelen werden behandeld en toegelicht, de laatste genoemde voornamelijk aan de hand van het bekende werk van Vroom.

Bij dezen tweeden druk heeft dit eene groote uitbreiding ondergaan. In plaats van een boekje van 217 bladzijden hebben wij thans een lijvig werk van 564 bladzijden voor ons liggen, waarin aan het slot een alfabetische bladwijzer het naslaan van hetgeen daaromtrent in een bepaald onderwerp gezegd wordt, gemakkelijk maakt.

De schrijver laat de eigenlijke behandeling van het Reglement op het Notarisambt voorafgaan door eene inleiding, waarin de geschiedenis van het notariaat zoo in Europa als in Ned.-Indië in hoofdtrekken geschetst wordt. Hij voert ons zelfs terug tot den tijd der Romeinen, toen tabelliones of tabularii voor het publiek dat niet schrijven kon, de akten maakten, waaraan eerst onder Justinianus een zekere bewijskracht werd toegekend. Bij de beschrijving der ontwikkeling van het notariaat in ons land wordt er gewezen op het gansch andere karakter, dat het notariaat in vroeger tijden droeg, daar een notaris toen dikwijls geroepen werd om „officieel" een feit, eene gebeurtenis of een toestand te constateeren. Als voorbeeld vinden wij eene voor een Haagschen notaris in 1645 verleden akte vermeld,

waarbij een teleurgestelde vrijster verklaart geen rechtsgevolg te zullen geven aan gedane trouwbeloften, mits door den gewezen minnaar het haar toekomend kostgeld worde betaald, een werkzaamheid die men in den tegenwoordigen tijd aan een deurwaarder zou overlaten. Uitvoerig behandelt de schrijver de geschiedenis van het Indische notariaat, waaromtrent vele bijzonderheden worden medegedeeld.

Behalve eene eigenlijke geschiedenis daarvan worden in de inleiding nog tal van andere met het onderwerp min of meer verband houdende onderwerpen besproken, welke, al zou men hun plaats daar niet zoeken, voor den Indischen notaris van belang zijn, als daar zijn: de vrijverklaring van het notariaat, het notariaat als bezoldigd staatsambt, de moeilijkheden die de Indische notarissen hebben tengevolge van het ontbreken van duidelijke voorschriften met betrekking tot de rechtskracht van testamenten van Inlanders en Vreemde Oosterlingen en hunne legitieme portie, het erfrecht van Chineesche dochters, de wijze van overdracht van onroerende goederen, de benoembaarheid der vrouw tot notaris, enz. enz.

Op blz. 86 vangt de schrijver met de behandeling van het reglement op het notarisambt aan. Evenals in de eerste uitgave worden de artikelen afzonderlijk toegelicht. Bij artikel 1 wordt de vraag behandeld wie als notaris zijn aan te merken, en welke zijne positie als openbaar ambtenaar is, wat eene authentieke akte is, wat onder „verlijden" en onder de woorden „ten overstaan van" te verstaan is, wat als „handelingen, overeenkomsten en beschikkingen" van partijen door den notaris op schrift moet worden gebracht, welke authentieke akten voor een natoris verleden moeten worden en welke aan andere personen en ambtenaren opgedragen of voorbehouden zijn.

Het zoude te ver voeren den schrijver bij elk artikel op den voet te volgen. In het algemeen kan men zeggen, dat hij naar praktische bruikbaarheid van zijn boek gestreefd heeft. De text is met vette letter, en die deelen daarvan welke uitdrukkelijk toegelicht worden, zijn cursief gedrukt.

Men vindt in de toelichting eene belangrijke opgave van literatuur en jurisprudentie, zoo Nederlandsche als Indische, en op vele plaatsen heeft de schrijver van de gelegenheid gebruik gemaakt tot het geven van praktische wenken, welke de ervaring hem in zijn veeljarige Indische loopbaan aan de hand heeft gedaan. Moge de heer Vellema veel genoegen van deze tweede uitgave beleven. Zij voorziet in eene dringende behoefte, aan literatuur over dit onderwerp.

Mr. F. C. H.

Die Malaria. Erlebnisse und Beobachtungen eines Patienten von Si Omong. Mit zwei Karten. Preis Mk. 1. — Bruno Volger Verlagsbuchhandlung. — Leipzig. Gohlis 1909.

Dit geschriftje van 61 bladzijden met op de 62ste bladzijde een paar kleine onbeteekenende schetsjes van Java en Sumatra, heeft misschien eenig belang voor vreemdelingen, die een aansporing noodig hebben om zich niet door overdreven verhalen betreffende malaria van een verblijf in de tropen te doen afschrikken; als bijdrage tot de kennis van die ziekte heeft het vermoedelijk niet veel waarde. De schrijver haalt verschillende gevallen aan van onverwachte aantasting en even onverwachte genezing van patienten.

Over de geneesheeren is hij in het algemeen niet goed te spreken. Hij wil ze geen verwijten doen (bl. 43), doch het komt den onbevangen toeschouwer toch somtijds voor, alsof de dokters zelf niet wisten, welke middelen zij zouden toepassen, misschien wel omdat zij dikwijls de werking van elk middel op zich zelf niet tot aan het einde der ziekte nagaan en ze daarom ook niet onderling kunnen vergelijken en beoordeelen. Dit kan ook wel met de kinine het geval zijn, want hoe zou het anders komen, dat eenige geneesheeren ze als een vergif kunnen veroordeelen zonder wellicht ook maar een enkele maal de goede eigenschappen te hebben leeren kennen of zich er nauwkeurig mede bezig te hebben gehouden. Voor eenige jaren zou een besturend geneesheer van een sanatorium in een geneeskundig tijdschrift de kinine als een van de vreeselijkste bloedvergiften hebben afgeschilderd en ze de oorzaak van alle tropische ziekten hebben genoemd. Verandering van lucht is bij den schrijver het groote geneesmiddel, de anopheles-theorie vindt bij hem geen genade, en als onder de inlanders een koortsepidemie heerscht is er niet veel aan te doen. Aldus wordt door dezen gezelligen kouter (Si Omong) het boekje volgepraat.

Miskenningen van het Adatrecht, vier voordrachten aan de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie, door Mr. C. van Vollenhoven. Leiden. Boekhandel en drukkerij voorheen E. J. Brill 1909.

De onderwerpen die hier achtereenvolgens behandeld worden zijn: Inlandsche gemeenten; beschikkingsrecht over den grond; aard en inrichting van het adatrecht en het adatrecht van Java.

Ieder, die zich een voorstelling wil maken, van hetgeen de voorstanders van kennis en waardeering van de adat beoogen, zal hier in bevattelijken vorm een inzicht krijgen in de wijde strekking van het thans aan de orde zijnde vraagstuk van wetgeving. Ook Mr. Van Vollenhoven voelt alles voor „oordeelkundig schiften" van wat in het adatrecht goed en niet goed is, maar voorop ga telkens „uitgebreide en nauwgezette studie" van het bestaande, gepaard aan een overzien van elk vraagstuk en verhoed worde een ingrijpen, dat de ontwikkeling der volksinzettingen stuiten zou. Bij de beschouwing van het beschikkingsrecht over den grond wordt o.a. aanbevolen om zoo'n volksinstelling met inlandsche oogen te bezien en vooral de regeering, die liefst zoo min mogelijk door inlandsche rechten belemmerd wordt, geen honig om den mond te smeren en te spreken van „onjuridisch gedacht" of „aanmatigende pretentie", want, hebben wij tot dusver nog nergens van onze miskenningen van het adatrecht genoegen beleefd, de schrijver zou ernstig vreezen — en hij is niet de eenige — dat eene aantasting van b.v. het Oelajatrecht ter Sumatra's Westkust niet zou geven een relletje als dat van 1908, maar een volksoorlog, heel wat feller dan de woeligheid die ons in de n i e t-Mohammedaansche Minahassa een jaar of twintig lang telkens weer het leven zuur heeft gemaakt.

Bij de behandeling van den aard en de inrichting van het adatrecht komt ook het plan van 1904 ter sprake, waaruit een volkomen gebrek aan lust bleek om zich in het adatrecht in te denken en nu kan de schrijver niet gelooven, dat na het amendement-Van Idsinga de regeering nog haar ge-

weten zou durven belasten met zoo iets als toen het regeeringsvoorstel beoogde te willen doorzetten.

Aan het slot van zijn laatste voordracht wijst de schrijver op hetgeen in het buitenland wordt verricht om de adat van andere koloniën te leeren kennen en hoe dit een aansporing is om ons niet door Duitschland bijv. op dit gebied te doen overtroeven. Het doelwit is daarbij niet de adatsgeleerdheid op zich zelf, nog minder het stremmen van Indië's ontwikkeling ten gerieve van vertroetelde adatcuriosa; het hooger doelwit is het scheppen van een niet op papier, maar in waarheid goede rechtsbedeeling en goede bestuursinrichting voor onze inlanders, welke twee zonder solide kennis van volksrecht en volksopvatting niet bereikbaar zijn.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET KARAKTER VAN DEN INLANDER.

In eene verhandeling over karakter en psychische degeneratie [1]) beproeft de heer W. A. Betz, arts, civiel-geneesheer te Serang, eerder wd. geneesheer aan het krankzinnigengesticht te Buitenzorg, op het voetspoor van Prof. G. Heymans te Groningen, eene systematische indeeling van de karakters, beter beantwoordend aan de werkelijkheid dan de bekende der vier temperamenten (sanguinisch, cholerisch, melancholisch, phlegmatisch) en voegt daarbij de ziektebeelden, psychosen, waarin elk karakter als het ware ontaarden kan. Op die wijze komt genoemde hoogleeraar tot acht karaktersoorten en dit denkbeeld wordt nu door Dr. Betz uitgewerkt door die karakters geplaatst te denken op de acht sectoren, waarin een bol door drie onderling loodrechte vlakken gedeeld kan worden en daarbij op het noordelijk naar den lezer toegekeerd halfrond de vier actieve karakters te plaatsen: cholerisch, sanguinisch, gepassioneerd en phlegmatisch en op het zuidelijk telkens diametraal tegenover de voorgaande, de inactieve: apathisch, sentimenteel, amorph en nerveus. Op het westelijk halfrond komen dan de emotioneelen, en op het oostelijk de niet-emotioneelen en wel die met lange nawerking naar de actieve voorzijde toe en die met korte nawerking naar de inactieve achterzijde.

Bij elk der acht genoemde karaktersoorten in bovengenoemde volgorde behooren de ziektebeelden, waarin zij over kunnen gaan, door den schrijver genoemd: epilepsie, manie, paranoia en neurasthenie en aan de andere zijde dementia praecox, melancholie, insania moralis en hysterie.

Wij kunnen de voor leeken wel eens niet geheel begrijpelijke gevolgtrekkingen en nadere studie van deze aangrenzende en tegengestelde verschijnselen hier niet verder volgen, doch wel is het van belang hier eenige opmerkingen mede te deelen, die de schrijver met betrekking tot het karakter der Inlanders maakt.

Beschouwt men iederen sector van den bol op zich zelf, dan heeft deze drie buren, die ook weder aan drie andere grenzen, welke ten slotte de antipode omgrijpen. Heeft nu een karakter een eigenschap in de hoogste mate in zich vertegenwoordigd, dan zullen de drie buren die ook nog wel, maar in mindere mate, vertoonen; de drie volgende in nog veel mindere mate en de antipode het minst van allen.

Zoo komt de schrijver tot volgorde van karaktersoorten en ook van zielsziekten, die bij verschillende volkeren en misschien zelfs bij het opgroeiende kind afwisselen.

Zelfs bij dieren komen verschillende karakters voor en de schrijver neemt de mogelijkheid aan dat het „bekende negativisme" van ezels en van verscheidene Javaansche bergpaarden een uiting is van een apathisch karakter. Het is merkwaardig hoe juist de Javaan de koppigheid van een hem vertoond paard kan aflezen uit de teekens (haarkruinen, enz.), degeneratie-teekens zou men kunnen zeggen.

Er bestaat zelfs volgorde in de aantal waargenomen gevallen van psychosen bij inlanders, blijkens de statistieken der krankzinnigengestichten.

Om eenigszins objectief de volgorde der karakters bij inlanders na te gaan, neemt de schrijver aan dat hoe meer individuen in een volk van een zeker karakter voorkomen, hoe meer „Zerrbilder" van dat karakter onder zijne psychosen zullen worden aangetroffen; hij stelt de aantallen evenredig

[1]) Overgedrukt uit het *Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde* 1909, eerste helft No. 24 en 25.

en ziet nu in een statistiekje der psychosen den graadmetter van de evolutionnaire karakter-ontwikkeling van het Maleische ras.

Onder de psychosen zonder organische afwijkingen is de amentia bij de inlanders het meest voorkomende, een ziektevorm die volgens den schrijver het „Zerrbild" van het karakter der middelmatigen is en hij meent op grond zijner beschouwingen, dat de inlanders bestaan uit middelmatigen, amorphen, nerveuzen, sanguinischen en apathischen, de laatste telkens in minder getal, waarbij nog cholerischen komen.

Aan de middelmatigheid herkent men het gros der Inlanders. En juist hierdoor is het, dat zij voor *ons* Europeanen, karaktermenschen als wij zijn, *onbegrijpelijk* worden; wij verlangen immers onbewust, dat men naar een bepaald karakter, goed of slecht, handelen zal. Dit is dan ook de algemeene, de hoofdklacht der Europeanen in Indië, dat zij de motieven der handelingen van de Inlanders niet vatten kunnen: schijnbaar systematisch liegen, ook daar waar de waarheid zeggen hun veel meer voordeel zou opleveren; veranderen en verwisselen, waar blijven of houden meer winst zou opleveren of omgekeerd, kortom ieder Indisch-gast weet daar uit het dagelijksch leven honderden voorbeelden van op te noemen. Eenzelfde klaaglied maar in forscher klanken hoort men ook van Amerikaansche en Duitsche zijde over de Negers en Kaffers.

Vraagt men naar het gemiddeld karakter der Maleiers, dan zal de aanwezigheid van amorphen, nerveuzen, e. a. van het opgehangen beeld afwijkingen naar het slechte vertoonen en daar de laatste sterker opvallen dan het gros, is het nu ook duidelijk, waarom over de Inlanders door velen zoo slecht gedacht wordt.

Wij moeten, zegt de schrijver iets verder, zachtmoedigheid en toegeeflijkheid tegenover den Inlander betrachten: hij kan niet anders worden dan zijn aanleg is. Door tot de bolvoorstelling terug te keeren wordt betoogd, dat hun karakter ver blijft van het centrum der emotioneelen en hij leidt daaruit af dat men met godsdienst geen stap verder bij hen komt, terwijl in Europa het Protestantisme zijn maximum heeft in de gepassionneerde en sentimenteele karakters, waarvan de meesten door de Germanen geleverd worden; de andere godsdiensten passen beter voor de tegenstelling, dus ook voor de andere rassen.

Een internationaal geloof zou alleen mogelijk zijn als het in een begrip gepersonifiëerd was, dat zoowel concreet als abstract opgevat kon worden, het eerste voor de niet-emotioneelen en het laatst voor de emotioneelen.

Men noeme den Inlander niet phlegmatiek, zooals te dikwijls gebeurt: hij is indolent. En nu zegt de schrijver dat men niet de tegenwerping moet maken, dat er dan toch in den laatsten tijd zoo duidelijk teekenen zijn van opheffing onder de inlanders, want bij wie neemt men deze waar? Bij de adellijke inlanders; maar deze zijn geen volbloed Maleiers! Wie lang onder Maleiers verkeerd heeft, kan gewoonlijk al spoedig den adellijke van den dorpeling herkennen; het is alsof hier twee sterk verschillende soorten van menschen als bevolkingslagen over elkaar heen liggen: een onderworpen laag en een heerschende laag. Nu heeft zich blijkbaar reeds van de oertijden af uit Grooter-Germania een golvende stroom van Ariërs over den aardbol uitgestort: blanke langhoofden, actief en wellicht ook sterk emotioneel, alles onderwerpend, overal zich vestigend als heerschers, hier en daar standhoudend, maar meestal weer min of meer uitstervend door vermenging met de onderworpenen. Althans zoo zijn de nieuwere anthropologische meeningen, voor de juistheid waarvan veel aanwijzingen bestaan. De schrijver noemt het zich nog steeds met loodchro-

maat geel verven der inlanders op hunne feesten; waarom anders, dan om zooveel mogelijk te gelijken op hun blanke heerschers van voorheen of althans om deze welgevallig te zijn. Ook in de wajang- of marionettenspelen zijn de vorsten wit of geel gekleurd.

Waar dus hier, zooals eigenlijk overal, de heerschende laag der bevolking van een ander beter ras is, ziet de schrijver er geen bezwaar in, dat zij mits van voldoend zuiveren adel, met Europeanen gelijk gesteld worden. Tusschen deze inlanders en zeer vele Europeesche ambtenaren bestaat maar hoogst weinig verschil, terwijl zij sterk uitsteken boven den gemiddelden Indo. Ten opzichte van de strafwet heeft de Regeering reeds een kleine schrede in die richting gedaan, door vrijstelling van vorstelijke personen, van regenten en hun familieleden van het terechtstaan voor een landraad. Waarom zoude men aan uit de diepere lagen opstijgende elementen niet voorwaardelijke gelijkstelling verleenen, vraagt de schrijver, eene gelijkstelling, die bij de minste veroordeeling weder te niet gedaan zou kunnen worden (zeer zeker een geweldig sterke prikkel tot goed gedrag).

Als de Indische regeering doorgaat met meer en meer onderwijs aan de inlanders te verschaffen, zal de natuur, voor wie nog hoop heeft, de oplossing van het groote probleem geven: namelijk of het mogelijk is door opvoeding van verstand (en gemoed?) een volk binnen onafzienbaren tijd omhoog te brengen, d.w.z. het ongevormde in de richting van het gepassioneerde karakter te wijzigen! In ieder geval dient ook het *erotisme* door aanbeveling van de onthouding bestreden; hier schijnt nog niemand aan te denken. De negers in de Vereenigde Staten hebben ten spijt van het zoo gunstige klimaat geen vorderingen kunnen maken [1]), nog steeds is daar als hier de klacht: inactiviteit, erotisme. De Japanners kunnen niet tot voorbeeld dienen; hun activiteit is van oude herkomst, waar weer tegenover staat dat het eerste Japansche genie nog geboren moet worden, dat de evenknie van een Germaansch genie genoemd zal kunnen worden; daar is ook hun erotisme iets te groot voor. In Noord-Amerika gaat het daarheen, dat men bij de eerste de beste gelegenheid (bijv. een krachtigen negeropstand) de den negers in een zwak oogenblik verleende gelijkstelling met Europeanen hun *voor goed* zal ontnemen.

NIEUWE KAARTEN.

De Topographische Inrichting te Batavia publiceerde weder een tweetal fraaie kaarten, waarvan hier met een enkel woord melding van gemaakt moet worden.

De eerste is een kaart van Java en Madoera in twee bladen op de schaal 1 : 1,000,000, welke de „Bladindeeling" aangeeft van de Topographische kaart 1 : 100,000. Raadpleegt men bijl. IJ IJ van den Regeeringsalmanak, dan zijn hiermede blijkbaar bedoeld de daar genoemde „Graadafdeelingsbladen van Midden-Java van 20' × 20', waarvan Nos. II, III, IV-VIII, VI, VII, X, XI, XII, XIV, XV en XVI in kleurendruk tusschen 1898 en 1908 verschenen zijn.

Volgens deze bladindeeling houden de bladen bewesten den meridiaan van 1° 40' Oosterlengte van Batavia ten getale van 51 stuks, genummerd in Arabische cijfers, verband met de Bonne-projectie, terwijl de 99 bladen

[1]) Van een tegengesteld gevoelen zijn de schrijvers (beide negers) van: The American Negro (Southern States); his economic progression in relation to the moral and religious development,, by Booker T. Washington of the Tuskegee Normal and Industrial Institute, and W.E. Burghardt Du Bois of the Atlantic University, London. T. Fisher Unwin, Adelphi Terrace 1909. (Red.)

gemerkt met Romeinsche cijfers beoosten dien meridiaan dat doen met de polyeder-projectie.

Op de kaart, waar de bergen in lichtbruinen tint zijn aangegeven, vindt men voorts de voornaamste rivieren, spoorwegen en gewone wegen en enkele hoogtecijfers. Omtrent deze laatste wordt medegedeeld dat zij, vermeld bij een plaats, betrekking hebben op de volstrekte hoogte in Meters van het centrum dier plaats en bij een berg op den hoogsten top [1]).

Hoewel de meridianen Batavia als beginpunt van telling hebben, wordt de Oosterlengte ten opzichte van Greenwich van dit punt afzonderlijk vermeld als te zijn 106° 48' 37".05.

Van meer algemeen belang schijnt de keurige overzichtskaart van Borneo, op de schaal 1 : 2,000,000, een pendant van die van Sumatra op dezelfde schaal, die in den jaargang 1908 van de *Ind. Gids* II bl. 1582 werd aangekondigd. De uitvoering is geheel in denzelfden trant. Geheel Britsch-Noord-Borneo en Serawak komen er ook op voor, terwijl van het Nederlandsch gedeelte nog twee cartons op de schaal 1 : 8,000,000 zijn bijgevoegd. Een daarvan geeft een overzicht van de politieke indeeling met aanduiding der telegraaf-, telefoon- en stoomvaartlijnen.

Men ziet daarbij dat de Westerafdeeling de volgende landen onder rechtstreeksch bestuur bevat: I Mĕliau; II het Pinoh-gebied; III het Empanang-gebied; IV de Batang-Loepar-landen; V de Sĕbroeangstreek; VI de Embaoestreek; VII Boven-Kapoeas en VIII Boenoet. Al het overige zijn zelfbesturende landschappen [2]). In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling zijn daarentegen de volgende zelfbesturende landschappen opgegeven: I Kota Waringin; II Pagatan en Koesan; III Koetei; IV Sambalioeng; V Goenoeng taboer en VI Boeloengan en de Tidoengsche landen. Het overige deel van dit gewest is geheel onder rechtstreeksch bestuur.

Het andere carton bevat in verschillende tinten de dichtheid der bevolking, volgens de uitkomsten der in 1905 gehouden telling. Men ziet daar dat de bevolking het zwaarst is te Amoentai en omstreken, te Bandjermasin en te Pontianak, doch dat in Boeloengan en de Tidoengsche landen minder dan 25 zielen per vierk. G. M. voorkomen.

De oppervlakte van de Westerafdeeling is 2636,9 vierk. Geogr. Mijl, het zielental bij benadering 451,000 en de gemiddelde bevolkingsdichtheid is er 171 per vierk. G. M. In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling wonen op 7412,3 vierk. G. M. 783,000 zielen of 106 per vierk. G. M.

Berekend in guldens was de waarde van uit- en invoer als volgt:

	Uitvoer.		Invoer.	
	1905.	1908.	1905.	1908.
Westerafdeeling van Borneo.	8,803,807	6,247,607	3,917,561	3,388,476
	142,647 [3])	994 [3])	619,103 [3])	196,060 [3])
	8,946,454	6,248,651	4,536,664	3,584,566
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	12,984,158	18,330,626	3,993,278	7,465,613
	541,179 [3])	52,775 [3])	33,555 [3])	92,860 [3])
	13,525,337	18,383,401	4,026,833	7,558,473
Totaal	22,471,791	24,632,052	8,563,497	11,143,039

[1]) Het is jammer, dat bij al deze overzichtskaarten van Java de Solorivier nog steeds in het Westgat en niet voorbij O. Pangka uitmondt.

[2]) Zie de afl. van 15 Sept. 1909 van *Tijdschr. van het Kon. Aardr. Genootschap*, bl. 737.

[3]) Gemunt en ongemunt goud en zilver.

De teruggang van de waarde van den uitvoer van de Westerafdeeling in 1908 vergeleken met 1905 wordt daaraan toegeschreven, dat er voor ruim 4 millioen gulden minder aan getah werd uitgevoerd. De uitvoer van kopra, peper, sago, pinang en tannine nam daarentegen in eerstgenoemd jaar toe resp. met 11, 3, 2, 2 en 2 ton gouds.

De toeneming in uitvoer van de Zuider- en Oosterafdeeling is in hoofdzaak een gevolg van den vermeerderden uitvoer van steenkolen, petroleum, residu, benzine, peper en gĕtah, respectievelijk met een waarde ten bedraeg van 7, 11, 5, 2, 4 en 23 ton gouds.

De kaart bevat ook nog het volgende overzicht der verdeeling van den handel in 1908 (Uit- en invoer naar en van plaatsen buiten Ned.-Indië).

Tolkantoren.	Waarde der goederen in guldens.		Geheven Rechten in guldens.	
	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.
Wester-Afdeeling van Borneo.				
Sambas	1,026,312	468,474	8,454	34,961
Singkawang	761,925	558,368	22	27,792
Pontianak	4,445,006	2,549,626	56,923	158,312
Kĕtapan	15,408	8,098	709	524
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
Soekamarah	102,638	18,498	2624	926
Kota Waringin	212,319	28,857	2,472	1,421
Sampit	1,621,067	894	12,856	11
Bandjĕrmasin	6,108,132	1,828,795	89,637	110,168
Kota Baroe	1,787,358	547,393	11,988	16,516
Balikpapan	7,005,668	3,719,664	585	25,169
Tanahgrogot	146,032	139,817	17,947	7,044
Moearadjawa	—	799	—	74
Samarinda	793,554	939,921	54,464	56,719
Tandjoengredĕb	192,030	129,936	14,903	5,332
Tandjoengselor	414,603	203,879	22,077	6,630
Totaal . . .	24,632,052	11,143,039	295,653	451,589

Op de kaart zijn bij de voornaamste uitvoerhavens de uitvoerartikelen bijgeschreven, terwijl door verschillende teekens is aangegeven of er peper, rubber, houtaankap, gambir, klapper, diamant, goud, koper, ijzer, petroleum of steenkolen voorkomen.

Het is een zeer doelmatige kaart om in bureaux op te hangen en ook voor het onderwijs schijnt zij leerzaam en nuttig.

Een kinderziel.

Bertha — (de oude baboe die ze altijd om zich heen gekend had en die eigenlijk de eenige was, bij wie ze zich volkomen vertrouwd en rustig voelde, noemde haar „Toetie", maar nooit als haar mevrouw er bij was; dan moest ze „nonna Bertha" zeggen) — Bertha was een tenger, ziekelijk bleek meisje met blauwe kringen onder de oogen en heel fijn, dun witblond haar, een zwak kindje, waarvoor telkens de dokter moest komen en dat dikwijls huilde zonder te weten waarom.

Ze was nooit in Holland geweest, Bertha, maar ze maakte zich daar allerlei voorstellingen van. In de boeken die Papa haar Zondagsmorgens liet zien (als ze zoet was geweest en niet had „gejengeld" volgens Mama), stonden toch zulke mooie platen over Holland! Als ze de oogen stijf dicht deed, zag ze 't alles vóor zich: de hooge huizen, de grachten, de boeren en de molens.

Over tien jaar, had Papa gezegd, gingen ze voor goed naar Holland en zou ze dat alles zien. Tien jaar was lang... Dat zei Mama ook; en dikwijls heel onvriendelijk. Dan zou Bertha wel kunnen huilen, in de eerste plaats om Mama's toon en ook omdat 't dan weer zoo vreeselijk veraf leek, dat Holland.

Zie, dat „naar Holland gaan" leek haar zoo heerlijk! Daar was immers zooveel nieuws te zien; dáar zou ze nooit meer ziek zijn en allerlei pijntjes hebben zooals hier; dáar zouden aardige vriendinnetjes zijn om mee te spelen, sneeuwballen gooien en sleetje glijden! heerlijk... Daar zou zooveel merkwaardigs wezen op straat — maar bovenal — en dat was iets waar ze heimelijk zoo op hoopte en vertrouwde — haar hartje begon te kloppen van blijdschap als ze er aan dacht — bovenal, dáar zouden Papa en Mama nooit meer met elkander kibbelen of driftig tegen elkaar zijn; want meestal was 't toch om dat „naar Holland gaan", dat had ze wel begrepen! Soms, als ze achter een deur stond en ze dachten niet dat ze daar luisterde met een tot berstens toe bonzend hart, trillend op haar beentjes, met een angst die haar benauwd maakte — en ze hoorde dan die ruziestemmen, Papa's doffe bromstem en Mama's hoog, schel geluid, soms valsch klinkend van ingehouden woede — dan had ze de handjes in elkaar gefrommeld en God aangeroepen of ze toch maar gauw „naar Holland mochten gaan"...

Toch wist ze — wijs en vroeg verstandig als ze was — dat ze in Indië veel zou moeten achterlaten waar ze aan gehecht was, waarmee ze was groot geworden.

In de eerste plaats was er haar „Baboe". Want dàt wist ze, Mama zou er niet aan denken die mee te nemen. En wie zou haar s'avonds naar bed brengen en bij haar blijven zitten, geduldig, àl liedjes neuriënd — die oude, vertrouwde liedjes — wanneer ze bang was alleen? Want alléén in 't donker was 't griezelig, dan waren er overal leelijke gezichten — en dat zou in Holland wel net zoo zijn als hier. Mama?... die zou haar uitlachen en zeggen dat ze flink moest zijn. En dan bij 't kokentje spelen, wie zou haar helpen met 't vuur, met 't schoonmaken van de rijst en de groente, want kokentje spelen was toch eigenlijk 't prettigste spel — en zou ze 't dan alleen moeten doen, voortaan? Of misschien de vriendinnetjes, ja, de vriendinnetjes!... Maar om haar te baden en te kleeden — dat zou toch niemand zoo kunnen als „Baboe Non". — Mama?... Kón ze 't wel?! Bertha geloofde heimelijk van niet. Dan zou Papa 't nog beter kunnen. O, die papa! Ze moest nog lachen àls ze er aan dacht hoe hij haar eens had uitgekleed, toen ze s'avonds laat waren thuis gekomen en ze gehuild had van louter moeheid. Midden in haar tranen had ze nog moeten lachen om zijn ernstig-pijnlijk gezicht toen hij een band van haar broekje niet los kon krijgen. Mama had er bij gestaan en gelachen... Neen, toen was Mama niet aardig geweest. Soms hield ze niet van Mama. Dat was stout en niet lief — ze wist 't — maar 't was zoo. Dan zou ze Mama kunnen slaan. Op Papa was ze ook wel eens boos, o ja, maar toch maar even, want hij was eigenlijk zoo lief, zoo goed, die Pappa... 't Was alleen als ze 's morgens bij hem het kantoor inliep en vroeg om een potlood of een schrift en hij — begraven in papieren en boeken — antwoordde dan een beetje barsch dat hij geen tijd had, dat ze niet moest zaniken; dan was ze even boos op hem — maar niet lang; en anders nooit, anders nooit...

. . . . . .

De regen viel met zware, rechte stralen het dak af van de achtergalerij en elke straal scheen wel een putje te maken in 't roodzwarte zand, dat telkens weer door een ander putje werd verdrongen.

En de beekjes die de regen maakte over 't erf — ze slingerden zoo driftig over 't zand tusschen de steentjes en planten door, blaadjes en halmpjes meesleurend in hun vaart, dat Bertha telkens groote lust kreeg om eens te gaan kijken waar ze toch heen renden, die beekjes, het glooiend erf af, onder de breede blaren van de begonia's en caladiums door, en verderop tusschen de stammen van de pisangs, heel ver weg.

Ze zat gehurkt in haar wit jurkje, met bloote voetjes op 't marmer naar den regen te kijken. Dat was ook zoo merkwaardig en telkens

was er wat nieuws te zien! — Kijk, daar sprong een kikker te voorschijn en baadde zich in een plas. Hoe grappig! En de kleine Ali, 't zoontje van den koetsier, sprong poedelnaakt onder de stroomende „pantjoran" van de bijgebouwen en lachte van pret.

Hè, wat heerlijk leek haar dat, zoo in den regen te baden! Mocht zij 't ook maar eens doen.... Zou ze 't durven vragen?

Zij stond op en ging naar binnen.

Mama zat voor haar schrijftafel in de halfdonkere binnengalerij te schrijven.

„Maatje."

„Wat is er, Bertha?"

„Mag ik.... hé, wat is dat voor een plaat?" En ze wees op den plattegrond van een mailboot.

„Dat gaat je niets aan. Wat wou je me vragen?"

„Hè, maatje, mag ik ook eens onder de pantjoran staan en zóó gebaad worden? Mag dat nu niet voor ééne keer?"

„Ben je heelemaal mal? Jij, die pas ziek geweest bent! En al was je gezond, je weet, ik houd niet van zulke dingen! Ga maar gauw kousen aandoen, roep Baboe Non, ik zie aan je bleeke neus, dat je weer kou gevat hebt."

Bertha begon te huilen en nu werd Mama boos.

„Altijd dat gejengel!" zei ze kregel, „ik heb nog nooit zoo'n kind gezien. Als je zoo stout bent, mag je niet mee naar Holland, hoor! Dan laat ik je kalm hier."

„Naar Holland? Gaan we dan gauw naar Holland? — De groote kinderoogen, betraand maar verrast, zagen haar aan.

„Ja, misschien heel gauw. Maar niet over praten! Zul je niet? Kom," zei de moeder bruusk, maar niet onvriendelijk meer, „ik zal je tranen afdrogen en nu zoet zijn, hoor. Ga maar eens vragen aan kokkie of 't eten klaar is en ga Papa dan roepen."

„Gaan we dan gauw? Naar Holland?" herhaalde 't kind, verward.

„Ja, zeg ik je, maar zeur er nu niet over. Morgen zal Mama je meer vertellen. Ben je nu weer mijn zoete poes?"

„Ja," knikte 't kind met oogen nog vol vragen.

— Ze gingen aan tafel zitten, alle drie zwijgend. Bertha keek van Papa naar Mama en vergat te eten. Gelukkig dat Baboe Non achter haar stond en haar liet happen. „Zoo'n groote meid," zei Mama dikwijls, „al acht jaar en dan nog niet zelf kunnen eten." Maar ze liet de oude meid begaan. Het ziekelijke kind had zoo weinig eetlust, dat ze eigenlijk niets naar binnen kreeg, als ze niet gevoerd werd — en om Bertha zelf te voeren, ah bah, daar dankte ze voor. —

Bertha's moeder was een mooie vrouw. Het fijne bleeke gezicht onder de roodbruine haren was van een teer, kasplantachtig mooi. De groote grijsblauwe oogen met kantigzwarte wimpers waren meest neergeslagen.

Des te meer verraste de oogopslag, levendig, geestig en vurig als ze driftig was. Zij hield zich héél recht in de fijnbatisten peignoir, die maar even de mooie lijnen van haar hals en schouders aangaf. De slanke, heél witte handen waren overladen met glinsterende ringen.

Bertha keek graag naar Mama, als die zoo stil zat. Ze was zoo mooi! Maar naar Papa te kijken was nog heel anders prettig. Dat goede groote hoofd, een beetje gebogen, met den gouden bril voor de vriendelijk kijkende oogen, die groote, sterke handen met de dikke blauwe aderen, die haar zoo heerlijk op konden tillen. Hij was zoo lief, Papa, en zoo sterk! Prettig, als je moe was of bang, door hem gedragen te worden, met 't hoofd aan zijn schouder. Dan kon er immers niets akeligs gebeuren. Dan was *alles goed*.

Maar wat zwegen ze vandaag lang! Anders begon Papa toch altijd een praatje, al was 't over 't weer of over een bezoek, dat hij gehad had op 't kantoor. Waarom bleef hij zoo stil? Ze ging nu nog beter op hem letten. Het scherpe en toch grijze licht van de bedekte middaglucht viel op één kant van zijn gezicht. Hij zag er niet vroolijk uit. Zou hij ziek zijn? Pijn hebben? Of zouden ze toch weer gekibbeld hebben, zonder dat ze 't gemerkt had — en zij lette toch anders zoo goed op, ze hoorde 't altijd dadelijk, zelfs in haar bed, hoor! — misschien daarstraks, vóór 't eten, toen ze zoo naar dien regen had zitten kijken? —

En hij at bijna niet.... Kijk, Sidin nam zijn bord weg, half vol was 't nog.... Nu nam hij een groot glas wijn uit de karaf van Mama — en hij, die altijd bier dronk of water, hij hield niet van wijn, zei hij immers altijd — wat bezielde hem toch? —

Het was of de vader den starenden angst van zijn kind gevoeld had.

„Dag muis!" riep hij gewild-vroolijk. „Ben je lekker aan 't eten? Ja?" —

Zij schudde 't hoofd. Zij zou hem wel dadelijk willen vragen, of 't waar was — van dat naar Holland gaan, maar ze bedacht zich dat ze er niet over spreken mocht. Waarom toch niet?

Nu keek ze weer naar haar moeder, die rustig, keurig vork en mes hanteerend, haar biefstuk met sla zat te eten. Want van de gewone rijsttafel, waar Papa zoo dol op was, gebruikte ze nooit iets. Dat was „wilde-menschen-eten" en daar had ze een afkeer van, evenals van alles wat Indisch was.

„Ook Papa keek naar haar. „On dirait que la petite a un pressentiment de ton départ. Elle est si silencieuse," zei hij, langzaam zijn Hollandsch Fransch uitbrengend. Bertha begreep het niet. Ze zag alleen dat Mama even haar schouders optrok.

Papa zweeg en speelde met zijn mes. De bedienden namen af en brachten de vruchten. De stilte had nu iets drukkends. De ouders stonden haastig op, zonder een blik op 't kind, dat alleen bleef met de oude meid die een pisang schilde voor haar „Toetie".

Toen Bertha 's middags geslapen had liep ze als gewoonlijk naar 't galerijtje vóór Papa's kamer, dat uitzag op den voortuin en waar hij zijn kop thee kreeg van Sidin, zijn lijfjongen.

Dezen middag zat Papa er nog niet. Wèl dampte zijn groote kop op 't kleine tafeltje naast zijn gemakkelijke rotanstoel en lag de courant zoo pas gebracht op 't oude plaatsje.

„Waar is Papa?" vroeg zij aan Sidin, die onbewegelijk voor zich uit stond te staren, geleund tegen een pilaar.

„'k Weet 't niet", antwoordde deze lakoniek. Bertha kroop in den grooten stoel en keek telkens om. Waar zou hij zijn?

Daar kwam hij eindelijk aan, heel langzaam. „Ik ben bij den koetsier geweest", zei hij, Bertha een kus gevend, „we gaan onze paarden verkoopen, kindje."

„O ja, we gaan..." Bertha verried zich en werd rood. Ze had toch aan Mama beloofd er niet over te spreken!

„Ja, we gaan naar Holland... dat is te zeggen... Mama heeft 't je zeker al verteld, is 't niet? Dat dacht ik wel. Kom nu eens hier, m'n meisje." Hij tilde haar op en zette haar op zijn knie. „Vind je dat zoo prettig om naar Holland te gaan?" vroeg hij zacht.

„O ja, heerlijk!" riep Bertha, „en dan gaan we op de groote boot... Misschien ben ik wel een beetje bang op zee, maar Paatje moet me maar vasthouden, dan durf ik wel."

„Dat kan niet, mijn lieveling."

„Waarom niet?"

„Omdat ik niet mee ga."

Het kind zag hem aan, de oogen wijd van schrik.

„Je gaat alleen met Mama. En wees nu niet lastig of bang, want 't zal heel prettig zijn. Ik kom later ook, later, niet zoo heel veel later, heusch niet. Kijk me niet zoo aan", hij streek zacht met zijn hand over haar oogen — die angstige kinderblik deed hem zoo'n pijn — en toen praatte hij nog wat door, àl maar kalmeerend vertroostend, maar Bertha antwoordde niet. Zij gleed van zijn knie en liep naar achter, naar de bijgebouwen. Daar vond zij Baboe Non, die zij hardhuilend in de armen viel.

De oude meid met veel „Allah's" en „Astaga's" beproefde haar te sussen.

. . . . . .

Den volgenden dag was Bertha veel bedaard. De heerlijkheid van 't weggaan en de illusies over Holland hadden 't gewonnen van haar droefheid. Zij liep nu den heelen dag rond met allerlei plannen van inpakken en vermoeide haar ouders met duizend vragen over de reis en 't Hollandsche leven. Mama was zeldzaam beminlijk en antwoordde meestal geduldig; Papa daarentegen was dikwijls kortaf, maar 's avonds bij 't naar bed gaan, nam hij haar heftig in de armen en zoende haar veel vaker dan hij gewoon was.

Nu volgde een drukke tijd van inpakken, naaien, passen, inkoopen doen en visites afleggen en ontvangen. Bertha moest heel dikwijls mee en vond dat niet altijd prettig. Tien dagen vóór de boot ging, werd ze ziek en lag met hooge koorts te bed, Baboe Non paste haar op en ook Papa zag ze dikwijls bij haar zitten.

Toen ze wat beter was, mocht ze bij hem in zijn galerijtje liggen op zijn lange stoel, 't Is goed dat je gauw naar Holland gaat, kind. Daar zul je een sterk, gezond meisje worden", zei Mama.

Papa vond 't ook, maar moest zijn bril afvegen en hard zijn neus snuiten toen hij 't gezegd had.

En eindelijk kwam de dag waarop Bertha van 't huis en alles waar ze zoo mee vertrouwd was, afscheid moest nemen. Zij kon 't zich nu niet begrijpen, dat ze wegging en dat Papa hier alleen zou blijven met de meubels en de planten. Er zouden andere menschen komen wonen in 't hoofdgebouw en Papa zou 't paviljoen voor zich houden, zei Mama. Dat was allemaal heel goed geregeld. Van de bedienden zou alleen Sidin bij hem blijven.

Bertha ging droomerig 't erf over, bezag de kippen en eenden, de leege stallen, de kamers van de bedienden, de keuken met 't bijkeukentje, waar ze zoo vaak gespeeld had. Kijk, daar stonden haar potjes en pannetjes nog, de komfoortjes en de kwali's, de gendi's en alles...

Hoe was 't mogelijk dat ze vergeten had dat alles in te pakken?...

Maar Mama riep haar. Het rijtuig stond vóór met de koffers en niemand lette op haar vraag of die dingen ook niet meemochten naar Holland.... Gejaagd en zenuwachtig duwde Papa haar in 't rijtuig. Zoo reden ze naar het station. Mama was kalm en glimlachte. —

Op de boot was 't afscheid kort. Op 't oogenblik zelf wist Bertha niet wat haar 't meest bedroefde: het afscheid van Papa of van de oude meid, die huilend aan haar jurkje hing en haar handje telkens wreef tegen neus en voorhoofd.

Maar toen ze in haar couchet lag — Mama liet haar dadelijk door de linnenjuffrouw uitkleeden en te bed brengen — ze was nog zoo zwak — toen voelde zij pas dat ze met Mama alleen op de boot heel ver weg stoomden, telkens verder weg van Papa, dien goeden, dien sterken....

Toen was haar smart te groot voor een kinderziel en voelde zij zich wanhopig in 't duister.

Want er was iets in haar droefheid dat ontroostbaar was en dieper stak dan enkel 't gemis van zijn liefde — het was de duistere intuïtie dat zij hem alleen lieten en zijn leven arm en donker maakten door hun vertrek en dat hij dat *niet verdiende*. Het onbegrepen gevoel zette zich om in een wrokkend verzet tegen haar kalme, glimlachende moeder.... En toen die na een uurtje beneden kwam om te kijken

hoe Bertha daar lag, bleef 't kind met 't hoofdje tegen den muur afgewend van haar liggen.

„Hoe is 't, Bertha? Slaap je?" vroeg de moeder.

Zij schudde 't hoofd zonder zich om te keeren. „Heb je pijn?"

Dezelfde beweging; maar eindelijk, zich woest omgooiend in de smalle couchet, richtte Bertha zich half op en zag haar moeder aan met groote, donkere oogen.

„Papa..." fluisterde ze heesch, „Papa..."

F.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. H. Carpentier Alting, Ph. Kleintjes, C. van Vollenhoven en W. A. P. F. L. Winckel: Vier en twintig ontwerpen over Indisch recht. Artikelen 75, 109 en 124 Regeeringsreglement met uitwerking. Leiden, L. H. Becherer. 1909. 8°.

Dr. J. J. P. Valeton Jr.: De Utrechtsche Zendingsvereeniging. Uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der Vereeniging. Utrecht, J. van Boekhoven. (1909). 4°. Met portretten, afbeeldingen en kaarten.

J. L. van Hasselt: Nacht en morgen. Herinneringen uit een zendelingsleven op Nieuw-Guinea. Als feestgave opgedragen aan de Utrechtsche Zendingsvereeniging, ter gelegenheid van haar vijftigjarig bestaan. Utrecht, J. van Boekhoven. (1909). 8°. Met portretten en platen.

H. Zondervan: Land en volk van „Onze Oost" in het bizonder van Java. Met 56 afbeeldingen in en buiten den tekst en een uitslaande kaart. Zalt-Bommel, H. J. van de Garde & Co. [1909]. 8°.

West-Indië. Van Looy's handelskaarten met tekst, onder toezicht van den Directeur van het Bureau van Handelsinlichtingen te Amsterdam. No. 2. Bewerkt door **F. Weill.** Amsterdam, S. L. van Looy, 1909. 4°. Met kaarten [1]).

Jonkvr. H. B. de la Bassecour Caen: Grepen uit het Zendingsleven. 's Gravenhage, J. Bootsma. 1909. Met platen, illustraties en kaart.

Dr. H. B. van Buuren: Het verloskundig vraagstuk voor Nederlandsch-Indië. Naar aanleiding van het Rapport der Commissie tot voorbereiding eener reorganisatie van den burgerlijken geneeskundigen dienst aldaar. [Met voorrede van **Prof. Dr. H. Treub**]. Amsterdam, Scheltema & Holkema. (1909). gr. 8°. Met platen.

Verslag van het **mijnwezen** [in Ned.-Indië] over het 1e kwartaal 1909. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der *Javasche Courant* van 7/9—1909. No. 71].

(**G. P. Rouffaer** en **W. C. Muller**): Catalogus der Koloniale Bibliotheek van het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië en het Indisch Genootschap. 1e Opgave van aanwinsten sedert het afsluiten van den Catalogus. 's Gravenhage. [Martinus Nijhoff]. 1909. gr. 8°.

H. J. Nijman: Beknopte aardrijkskunde der kolonie Curaçao. Samengesteld op vereerend verzoek van den... gouverneur der kolonie Jhr. J. O. de Jong van Beek en Donk. Amsterdam, W. Versluys. 1909. 8°. Met kaarten en platen.

[**Dr. J. Sack** e. a.]: De balata-industrie in Suriname. (Uitgegeven met toestemming van Zijne Exc. den Gouverneur van Suriname). Paramaribo H. B. Heyde. 1909.) 8°.

---

[1]) Bespreking, door Prof. J. F. Niermeijer in *De Indische Mercuur*, dd. 21 Sept. 1909, No. 38.

A. H. Berkhout en M. Greshoff: Indische cultuur-almanak (met supplement: Tijdschriften en boeken betreffende koloniale landbouw en aanverwante vakken) voor 1910. 24e jaargang. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1909. kl. 8.

Koloniaal Verslag 1909. Nederlandsch-Indië. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard. ('s-Gravenhage), Algemeene Landsdrukkerij. 1909. 8°.

Ch. Bernard: Sur quelques algues unicellulaires d'eau douce recoltées dans le domaine malais. Buitenzorg, Imprimerie du Département. 1909. gr. in 8°. Avec planches. [Département de l'Agriculture aux Indes-Néerlandaises].

[**M. Joustra:**] De Islam in de Bataklanden. Vragenlijst met gedeeltelijke beantwoording. Leiden, S. C. VAN DOESBURGH. 1909. 8°. [Uitgaven van het Bataksch Instituut No. 2].

A. J. A. Collet: L'île de Java sous la domination française. Essai sur la politique coloniale de la monarchie et de l'empire dans la malaisie archipélagique. Bruxelles, FALK FILS, 1910. 8°. Avec portrait. [Publication faite sous les auspices de la Société belge d'études coloniales].

Dr. J. Dekker: Voederstoffen. Scheikundige studiën betreffende de voeding der paarden in Indië en monographisch overzicht der Nederlandsch-Indische voedermiddelen. Batavia. G. KOLFF & Co. 1909. gr. 8°. [Mededeelingen, uitgaande van het Departement van Landbouw No. 8.]

Zending (Hedendaagsche) in onze Oost. Handboek voor Zendingsstudie. Samengesteld en uitgegeven door den Nederlandschen Studenten Zendings-Bond. (Hoenderloo, stoomdrukkerij Doorgangshuis). 1909. 8°. Met platen en kaart.

Rinkes (D. A.) Abdoerraoef van Singkel Bijdrage tot de konnis van de mystiek op Sumatra en Java. Acad. proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de taal- en letterkunde v/d O.I. Archipel. Heerenveen, HEPKEMA. 1909. 8°. Met illustraties.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *2e Serie, Deel 26. No. 5. 15 September 1909.*

De Oostkust van Noord-Halmahera, door G. J. J. DE JONGH (met kaart). — Een bezoek aan de Topographische Inrichting te Batavia, door G. P. ROUFFAER. — De staatkundige indeeling van Ned.-Indië (met kaart). — Verwachting omtrent den regenval in West-Java, gedurende het 2e half jaar 1909. — Land en volk van Zuid Nieuw-Guinea, naar A. J. GOOSZEN. — Onderzoek van Centraal-Celebes, door E. C. ABENDANON. — Gouvernements-explorat e van Zuid Nieuw-Guinea (vervolg). — De oude en nieuwe monding der Sadang-rivier in Zuid-Celebes, door G. P. ROUFFAER. — Bagan Api-Api, het groote visschersdorp op Sumatra. — Administratieve indeeling van Portugeesch Timor. — Een Engelsch reiziger in Ned. Nieuw-Guinea. — Over verschillende in gang zijnde, Nederlandsche onderzoekingstochten in onze koloniën. — Berichten omtrent vreemde onderzoekers in onze koloniën.

Ceres. *3e jaarg. No. 9 1 Oct. 1909.*

FRANZ WILHELM JUNGHUHN (1809—1864), door J. VAN BAREN. — Noodzakelijke verbeteringen voor den inlandschen landbouw in Ned. Indië, door DJAMALOEDIN BIN MOH. RASAD.

Vragen van den Dag. *24e jaarg. 1909. Afl. 10.*

Periode van een droogte-klimaat voor Sumatra in den jong tertiairen tijd. (Prof. Dr. W. VOLZ).

De Ingenieur. *24e jaarg. 1909. No. 40.*

Inleiding tot de studie van het hydro-electrische vraagstuk betreffende de spoorwegen op Java (met afbeeldingen), door J. K. LAGERWEY.

Tijdschr. van het Kon. Instituut van Ingenieurs. *Afd. Ned.-Indië. 1908—09. Afl. 1.*

Beschouwingen over den bovenbouw van het spoor met wijdte 1.067 M., in

het bijzonder van dat der Staatsspoorwegen op Java, door I. H. A. HAARMAN (met afbeeldingen).

Lux. *Jaarg. 1909. No. 8.*
Het fotografeeren in de tropen, volgens mededeelingen van Indische amateurs, samengesteld door Dr. G. H.

Buiten. Geïllustreerd Weekblad. *3e jaarg. 1909. No. 40.*
Bataviasche vruchten. IV. (Met afbeeldingen).

Weekblad voor Indië. *6e jaarg. 1909—10 No. 18.*
De plechtige opening van de opleidingsschool voor Inlandsche rechtskundigen te Batavia (met afb.) door A. D. G. — De nieuwe legercommandant [generaal P. C. VAN DER WILLIGEN] (met portret), door D. — Politiehonden. De politiehond in Indië, door CREUSESOL [= Jhr. J. P. C. GRAAFLAND], (zie ook No. 19). — Boeatan (met afb.), door J. J. MEIJER. — De verovering van de Allahstellingen op 12 Maart 1907, door MADJOE (zie ook No. 19).
Id. No. 19. De inlandsche pers, door R. B. — De nieuwe leiders van het Leger des Heils op Java, kolonel GOVAARS en mevrouw GOVAARS-WILSON (met portret), door E. — In memoriam. A. F. VON DEWALL (met portret), door Ph. S. VAN RONKEL.

Id. No. 20. Desascholen in verband met de behoeften van de Javaanschen landbouwer. door H. 'T HOEN. — Dr. A. A. GERSEN (met portret). — Preangeriana (met afb.) — Het meer van Ngebel (met afb.).
Id. No. 21. Duitsche kolonisatie, door J. J. MEIJER. — Bij het portret van J. J. BENJAMIN. — Een Maleisch festijn (met afb.) door GANESA.

Het recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 92 (1909). Nos. 1—6.*
Aanteekeningen over Japansche adoptie en den Chineeschen invloed daarop, door B. A. J. VAN WETTUM. — Een dubbele rectificatie, door Mr. L. W. C. VAN DEN BERG. — Eischt het Inlandsch reglement dat een civiel proces, wanneer gedurende den loop daarvan de samenstelling van den landraad verandert, wederom geheel opnieuw wordt behandeld? door Mr. J. VAN DAVELAAR.

Maatschappij ter Bevordering van het Natuurk. Onderzoek der Ned. Koloniën. *Bulletin No. 59. 1909.*
Voorloopige mededeelingen over de Zuid Nieuw-Guinea-Expeditie 1909, door Mr. H. A. LORENTZ.

De Banier. Christelijk Wekblad voor Ned.-Indië. *10e Jaarg. 1909. No. 34.*
De Rijnsche zending in Ned.-Indië (slot). — Een en ander omtrent het Maleisch en de Maleische Bijbelvertalingen, door P. PENNINGA.
Id. No. 35. Zijn wij met ons Inlandsch onderwijs op Java op den goeden weg? door WALBEEHM (zie ook No. 36—37).

De Indische Mercuur. *21 Sept. 1909. No. 38.*
De gevaren van de koffiebladziekte, door Dr. K. W. VAN GORKOM. — Overeenkomst der Regeering met de Naamlooze Vennootschap Zeehaven en Kolenstation „Sabang". — Het 25-jarig jubileum van den heer P. VAN LEERSUM, directeur der Gouv. Kina-onderneming. — De raming van den Sumatra-Tabaksoogst 1909.
Id. No. 39. Rubbercultuur in Malakka in 1908. — Het verbruik van caoutchouc. — Preanger Kinabond. Het verkrijgen eener algemeene analysemethode voor de fabrieks-basten. — Giroverkeer in Nederlandsch-Indië. — De katoenkultuur in de Nederlandsche koloniën en bezittingen. — De opiumfabriek en de rookopiumfabrikatie in Ned.-Indië.
Id. No. 40. Twee kinavraagstukken, door Dr. K. W. VAN GORKOM. — De wereldconsumptie van suiker, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Het tiende landbouwcongres te Bandoeng (zie ook No. 41). — Het oordeel van een Duitsch expert over de toekomst der rubbercultuur. — Petroleumhandel van Britsch-Indië.
Id. No. 41. Hoe men ingelicht wordt [in zake rietsuikerindustrie], door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Nieuw-Zeelandsch vlas, door v. I. — Spoorwegaanleg op Sumatra. — De Atjeh-tram.

Teysmannia. *20e jaarg. 1909. Afl. 9.*
Robustakoffie als catch-cropp voor Hevea, door Dr. P. J. S. Cramer. — Orchideëen. Het geslacht Dendrobium, door H. J. Wigman Jr. — Over het nemen van monsters, door Dr. J. Dekker. — Een instrument voor de diktebepaling van den bast van Hevea-boomen, door W. R. Tromp de Haas. — Bestrijding van de wortelschimmel bij Hevea met carbolineum, door V. Vis. — Een paar opmerkingen naar aanleiding van het artikel „De Manicoba's", door K. C. Jaski. — Bestrijding van de rattenplaag door middel van zwavelkoolstof, door E. de Kruijff. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties.

Cultuurgids. *1e gedeelte. 11e jaarg. 1909. Afl. 13.*
Erfpacht. — Opstellen over Java-thee (vervolg), door Dr. J. Bosscha (zie ook No. 14—15).
Id. No. 15. Nogmaals de leiding van het Departement van Landbouw in Indië.
Id. 2e gedeelte. Afl. 7. Het helopeltis-vraagstuk, in het bijzonder met betrekking tot kina, door Dr. W. Roepke.

Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië. *17e jaarg. 1909. Afl. 8.*
Verslag omtrent de proeftuinen der Onderafdeeling „Djokja" van het Proefstation voor de Java-suikerindustrie, oogstjaar 1908, door W. van Deventer. — Een toestel voor het continu toevoegen van soda aan het ketelwater, door F. J. W. Werkhoven.
Id. Bijblad. Afl. 33. Een andere pensioenregeling [voor geëmployeerden van landelijke en andere ondernemingen], door Mr. A. Paets tot Gansoyen.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 97. Sept. 1909.*
Staatsexploitatie en houthandel, door S. Ritsema van Eck. — Het onderzoek der vrije atmosfeer, door P. John Smits. — Wegenbelasting en recht, door Mr. H. 's Jacob. — Boomgaarden met gemengden aanplant, door L. Th. M. — Een nieuw systeem drooghuis, door E. H. Bolten. — Reisberichten uit de maleische Staten en Nederlandsch-Indië, naar Dr. Hubert Winkler. — De ananas-cultuur op de Hawaï-eilanden. — De minotaurus. — Hoe lang het duurt, voor een boom een inch groeit. — Productenmarkt en wisselkoersen over Augustus 1909.

De Macedoniër. Zendingstijdschrift. *October 1909.*
Java. „Boedi Oetama" en hare beteekenis voor de Christelijke Zending op Java, door D. Bakker. — Soemba. Slavenhandel, door D. K. Wielenga.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *October 1909.*
De Dorpstempel in Posso en de Zending, door Alb. C. Kruyt.

Gaea. *Jahrg. 1909. No. 7—8.*
Jungpliozänes Trockenklima in Sumatra und die Landverbindung mit dem asiatischen Kontinent (mit Abb.).

Anthropos. *Tome IV (1909). Fasc. 5—6.*
Une légende alfoure avec traduction, précedée d'un aperçu grammatical sur le dialecte des Toumbulur, par A. Bolsius, S. J.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. XXIV. 1909.*
Ueber die anatomischen Differenzen der Gattungen Dracaena und Cordyline, von W. Rothert.
Id. No. XXV. Das Vorkommen von Rana Hosii Blgr. auf Java, von P. N. van Kampen. — Liste der Amphibien des Indischen Archipels im Museum zu Buitenzorg, von P. N. van Kampen. — On fresh-water Nereids from the Botanical Garden at Buitenzorg, belonging to Lycastis hawaiiensis Johnson by Dr. R. Horst.

Beihefte zum Tropenpflanzer. *Bd. X No. 6. Okt. 1909.*
Die Ölpalme. Ein Beitrag zu ihrer Kultur. Im Auftrage des Kolonial-Wirtschaftlichen Komitees verfaszt von Dr. S. Soskin. (Mit Abbildungen).

Den Haag, 21 Oct. 1909. W. C. Muller.

Het een en ander over het Inlandsch bestuur in de Residentie Benkoelen.

DOOR

H. E. K. EZERMAN.

Contr. B. B. met verlof.

Het Inlandsch bestuur in het Sĕrawaisch gedeelte der residentie Benkoelen bestaat uit *margahoofden* of *pasirahs*, *dorpshoofden* of *depati's* en *onderdorpshoofden* of *penggawa's* (hier en daar *pemangkoe* geheeten). Langs het strand vindt men nog eenige *zelfstandige pasars* — dat zijn dorpen niet tot het marga-verband behoorende met een *datoeq* als hoofd, rechtstreeks onder den controleur staande.

In de verschillende marga's treft men bovendien nog een *penggawa marga* aan, die — vrijgesteld zijnde van het verrichten van heerendiensten en het betalen van hoofdelijke belasting — door den pasirah belast mag worden met het overbrengen van zijne bevelen aan de onder hem staande hoofden, het houden van toezicht op de heeren- en gemeentediensten, het uitbrengen van mondelinge rapporten of het overbrengen van boodschappen aan den controleur en andere dergelijke werkzaamheden. — Zelfstandig mag hij in bestuursaangelegenheden nooit optreden, bij ziekte, ontstentenis of verhindering van den pasirah is de *depati-mangkoe* — d. i. het hoofd van de doesoen, waar de pasirah woont — aangewezen om diens functiën waar te nemen.

Een marga, welke uit twee of meer doesoens bestaat, heeft wel geen juist afgebakende grenzen, evenwel zijn die grenzen toch onderling voldoende duidelijk bekend en zullen er ten opzichte daarvan niet dikwijls tusschen de bewoners van verschillende marga's geschillen ontstaan, bovendien nog waken administratieve bepalingen er tegen dat bestaande marga's zonder noodzaak worden vervormd of opgeheven.

Een doesoen is van zeer verschillende belangrijkheid en uitgestrektheid — complexen van een paar honderd heerendienstplichtigen behooren al wel tot de grootste. Al naar mate er in een doesoen heerendienstplichtigen zijn, worden er onder-dorpshoofden aangesteld — een residentsmissive bepaalt, dat 15 of meer h. d. p. zich tot een doesoen kunnen vereenigen met een depati aan het hoofd, dat 25 of meer h. d. p. recht hebben op een onder-dorpshoofd er bij, dat in een doesoen van 60 of meer h. d. p. behalve de depati 2 onder-dorpshoofden aangesteld

mogen worden, in een doesoen van minstens 100 h. d. p. 3 onder dorpshoofden en dat boven de 100 h. d. p. het aantal onder-dorpshoofden vermeerderd kan worden naar gelang van de behoefte.

Eene enkele maal treft men op eenigen afstand van de moeder-doesoen eene nederzetting — een z.g. *soesoekan* — aan, waar zich menschen hebben gevestigd die, om welke reden ook, niet in de hoofd-doesoen wenschten te blijven. Zeldzaam is het als die nederzetting haren wensch te kennen geeft van de moeder-doesoen voor goed gescheiden te worden door aanstelling van een eigen hoofd; wel gebeurt het, dat over het gehucht een onder-dorpshoofd wordt aangesteld, hetzij omdat het vereischt aantal h. d. p. daarvoor aanwezig is, hetzij wegens den verren afstand.

Verloopt een doesoen, zoo dat er minder dan 15 h. d. p. overblijven, dan zal bij defungeeren van den depati geen nieuwe verkiezing mogen plaats hebben, doch het dorp bij een in de buurt gelegen en tot dezelfde marga behoorende doesoen ingelijfd dienen te worden.

Zooals boven reeds werd opgemerkt staat aan het hoofd van een zelfstandige pasar een *datoeq* bovendien kunnen op 25 heerendienstplichtige pasar-bewoners een *pemangkoe*, op 60 h. d. p. tevens nog een *penghoeloe moeda* en bij meer dan 100 h. d. p., naar gelang der behoefte, één of meer *penggawa's* aangesteld worden.

Al deze hoofden worden door de bevolking zelf gekozen. Iedere mannelijke inwoner mits op een leeftijd gekomen, dat hij heerendienstplichtig is — ± 16 jaar — is stemgerechtigd. Bestaat er twijfel aan iemands ouderdom, dan past men het volgende eenvoudige middeltje toe: men neemt een eindje touw en meet daarmede den schedelomtrek van belanghebbende, de aldus verkregen maat moet nu overeenkomen of grooter zijn dan de afstand tusschen de twee borsttepels in een boog om den hals gemeten [1]).

Bij een pasirahverkiezing [2]) is altijd veel animo, zoowel van de zijde der kiezers als van die der candidaten. Candidatenlijsten worden niet ingeleverd, gewoonlijk echter krijgt de besturende ambtenaar van de liefhebbers wel een rekest, waarin zij èn hun goed recht èn hunne capaciteiten blootleggen.

De dag en het uur waarop de stemming zal plaats hebben, worden in de marga bekend gemaakt, evenals de plek waar zulks zal geschieden, gewoonlijk de doesoen waar de gewezen pasirah woonde, of — doch meestal is die doesoen dat wel — de doesoen het meest in het midden der marga gelegen, om zoo gemakkelijk mogelijk door de kiezers bereikt te kunnen worden.

---

[1]) Vergelijk *Tijdschr. B. B.* deel XXXIII (1907), bl. 503.

[2]) Waar niet van het tegendeel blijkt is de regeling voor pasarhoofden dezelfde als voor margahoofden.

Dat is me zoo'n dag een gekakel van belang, de Sĕrawaier houdt van een praatje, doch dán heerscht er op het verkiezingsterrein een lawaai als een oordeel. Na aankomst van den besturenden ambtenaar — ten wiens overstaan de verkiezing moet plaats grijpen — wordt het wat stiller en is het eindelijk mogelijk aan de verzamelde menigte mede te deelen wat er te gebeuren staat en worden de candidaten verzocht uit te treden. De één voor, de ander na voldoet hieraan en, nadat de heeren op eenigen afstand van elkaar eene plaats is aangewezen, wordt den kiezers medegedeeld, dat zij in eene rechte rij behooren te gaan hurken achter den candidaat, dien zij tot hunnen pasirah wenschen. Dat wordt een door elkander loopen en geschreeuw, waar geen eind aan komt voor allen gehurkt zijn. Dan komt de telling, welke nog al moeilijkheden met zich brengt, want van stilzitten hebben de meesten niet veel begrip. Eindelijk is het afgeloopen; blijkt dat niemand de volstrekte meerderheid heeft, of dat hij, die de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigde, niet aan de gestelde eischen voldoet, dan worden de candidaten één voor één voor het front geroepen en moeten zij toonen dat zij lezen, schrijven en wat rekenen kunnen. Verder mogen zij geen dobbelaars zijn of hartstochtelijke hanenkloppers, geen opiumschuivers, moeten minstens 20 jaar en getrouwd zijn, van onbesproken gedrag, eenigszins welgesteld zijn en een behoorlijk huis bezitten om de hun ondergeschikte hoofden waardig te kunnen ontvangen. Bovendien is het wenschelijk dat zooveel mogelijk de waardigheid van pasirah van vader op zoon of naasten mannelijken bloedverwant overgaat.

Voldoen één of meer der candidaten niet aan de gestelde eischen — bloedverwantschap is geen „eisch" doch slechts „wenschelijk" — dan vallen zij uit en kunnen bij de herstemming, waartoe onmiddellijk wordt overgegaan, hun stem op één der overigen, gehandhaafde candidaten uitbrengen. Verkrijgt bij de herstemming geen der candidaten de volstrekte meerderheid, dan wordt nog eene keer gestemd op de twee candidaten die het hoogste aantal stemmen op zich vereenigden, waarna hij, die ten slotte de meeste stemmen verwierf, voorloopig gekozen is. De resultaten worden, met advies van den besturenden ambtenaar, aan den Resident opgezonden, bij wien de eind-beslissing berust.

Het behoeft geen betoog, dat eene dusdanige verkiezing alle waarborgen van degelijkheid mist. De Serawaier is over het algemeen nog veel te onontwikkeld om het nut te beseffen van een goed en flink man tot hoofd te verkrijgen. Het liefste zal hij zijne stem uitbrengen op iemand van wien hij weet, dat hij niets te duchten zal hebben, die de kracht mist vastberaden op te treden, die hem zal laten doen wat hij verkiest, dat is indolent zijn en gods water over gods akker laten loopen. Het is daarom voor het Europeesch

bestuur dubbel moeilijk zich van goede medewerking te verzekeren; wel zijn de bovengenoemde voorwaarden in het leven geroepen om het peil van de inlandsche bestuurders te verhoogen, doch, eerst dan zal een goed hoofd geen uitzondering, doch regel wezen als de menschen die kiesgerechtigd zijn, zich bewust worden van hunne verantwoordelijkheid.

Wel kan de besturende ambtenaar soms zijn invloed ten goede aanwenden, doch hoe dikwijls gebeurt het niet, dat hij geen der candidaten kent, vooral als hij pas kort in de afdeeling werkzaam is. En dan nog, de candidaatstelling gaat geheel buiten hem om niet alleen, doch, gelet op de bepalingen is het hem feitelijk verboden zich, hoe weinig ook, met de verkiezing te bemoeien anders dan als stemopnemer en onpartijdig onderzoeker van de kundigheden der verschillende candidaten.

Het is veelal niet anders dan bloot toeval als de gekozene een flink man blijkt te zijn en hóe nadeelig is dat niet voor de ontwikkeling van land en volk? Want hoe ook, het inlandsch bestuur kan, vooral op de Buitenbezittingen, waar de bestuurs-ressorten zoo groot zijn en zoo moeilijk snel te bereizen, niet degelijk en betrouwbaar genoeg wezen. Daarom *volksontwikkeling* vóór *algemeen kiesrecht*, waar het geldt de hoogere hoofden.

Is de betrekking van marga-hoofd vacant, dan zou m. i. tot een maand na het openkomen van die waardigheid, ten kantore van den controleur der (onder-) afdeeling de gelegenheid zich aan te melden opengesteld dienen te worden voor hen, die zich in aanmerking wenschen te brengen als opvolger van den vorigen titularis Zij zullen tot dien stap overgaan na overleg gepleegd te hebben met de bevolking, zooals nu ook geschiedt. De besturende ambtenaar zal na degelijk onderzoek van de zich aangemelde candidaten een drietal opmaken en dit — vergezeld van alle op de zaak betrekking hebbende bescheiden — aan den Resident indienen, waarna deze tot eene benoeming overgaat. Zoodoende zullen betere resultaten bereikt worden dan met de tegenwoordige regeling, zoolang ten minste de toestand, waarin de volksontwikkeling verkeert, niet veel vooruitgegaan zal zijn. Wat de verkiezing der mindere hoofden betreft, bestaat minder bezwaar den tegenwoordigen toestand te doen voortduren, te meer waar verandering eene kolosssale vermeerdering van werkzaamheden zou te weeg brengen, ook al omdat tegenwoordig de benoeming dier hoofden bij den controleur berust.

Ofschoon de benoemings — of zoo men wil — bevestigings-voorwaarden toch al uiterst primitief zijn, komt het toch nog zoo nu en dan voor, dat geen der candidaten aan de gestelde eischen voldoet en moet men dus met nog minder tevreden zijn. Wel is de laatste jaren een streven merkbaar bij de tegenwoordige titularissen om hun zonen de inlandsche

school te doen bezoeken, flinke bestuurders worden zóó toch nog niet gevormd.

Zijn de bevestigingsvoorwaarden voor margahoofden van weinig beteekenis, dan komt dat ook al door de meer of minder onzekere voordeelen, welke een zoodanig hoofd geniet, ofschoon het ambt — mits goed opgevat — vele beslommeringen met zich brengt en betere bestaanszekerheid diende te geven.

Van vaste bezoldiging is geen sprake en moeten de hoofden uit de adat voortvloeiende inkomsten verkrijgen; inkomsten niet nauwkeurig omschreven en dus de mogelijkheid van onwettige handelingen met zich brengende.

Die inkomsten bestaan hoofdzakelijk uit door de bevolking te leveren werkkrachten,

verder uit eenige heffingen bij verkoop van boschproducten,

uit aandeel in de boeten door de rapat opgelegd,

uit ontvangsten bij het afgeven van bewijzen van verkoop van vee, het uitgeven van reispassen en opmaken van testamentaire beschikkingen,

uit idem bij huwelijk en echtscheiding,

uit idem bij verhuur van margagrond aan vreemden en

uit een aandeel in de collecteloonen bij belastinginning.

Alle heerendienstplichtigen zijn gehouden om bij toerbeurten en in vereeniging van 2 tot 4 menschen (al naar mate de marga groot of klein is) bij hun pasirah gedurende een paar dagen ten zijnen behoeve werkzaamheden te verrichten, veelal akkerbouw. Bovendien nog extra en eens per jaar verrichten zij de z.g. „kĕmit taoen", bestaande in 3 dagen arbeid of — liever — het betalen van een gulden per man of eene daarmede overeenkomende hoeveelheid padi van 6 à 8 koelak van 10 katti de koelak, alles ten voordeele van den pasirah.

Oorspronkelijk waren de ongetrouwde jonge mannen (*boedjangs*), evenals de werkkrachtige weduwnaars, verplicht het margahoofd bijstand te verleenen bij het geven van feesten of tijdens de aanwezigheid van gasten of doortrekkenden. Langzamerhand werden die werkzaamheden meer geregeld en kwam genoemde categorie van personen steeds uit, zoodanig, dat de pasirah steeds over een paar menschen kon beschikken; ter onderscheiding van de „kĕmit taoen"-diensten werden die werkzaamheden „kĕmit-boedjang-diensten geheeten.

De „kĕmit-taoen"-diensten werden toen ter tijd uitsluitend door de getrouwde, werkkrachtige mannen verricht, terwijl op laatstgenoemden tevens de verplichting rustte heerendiensten — toen nog licht te noemen, wijl goede wegen ontbraken en het transport niet noemenswaard was — te verrichten.

Op den duur bleek deze regeling minder geschikt te zijn: de heerendiensten werden zwaarder en de boedjangs onttrokken zich te gaarne

en zonder daarvoor te worden gestraft, aan de op hen rustende verplichtingen. Vandaar dat tusschèn getrouwden en ongetrouwden geen onderscheid meer gemaakt werd en alle werkzaamheden op de gemeenschap rustende gezamenlijk werden ten uitvoer gebracht.

Ook nu nog kan men, wat deze diensten betreft, niet spreken van vaste inkomsten daaruit door de marga-hoofden getrokken. Dikwijls toch komt het voor, dat de personen wier beurt het is bij hun pasirah te gaan werken, zich daartoe onwillig toonen — de adat staat dan wel toe voor dat verzuim door de rapat een geringe straf (hetzij boete, hetzij vrijheidsstraf) op te leggen, maar daarbij schiet de pasirah zijn hulp in. Hij zal dan ook trachten door overreding de menschen te bewegen toch maar hun dagen te komen inhalen, veel liever dan hen voor de rapat te trekken. Het spreekt vanzelf, dat deze regeling de deur openzet voor vexatiën en knevelarijen, immers, de zachtmoedigen en lijdzamen zullen zonder al te veel tegenstand meer en vaker arbeid presteeren dan de overigen. Het marga-hoofd móét hulp hebben, geld om die te betalen heeft hij niet, dus is hij wel verplicht op alle mogelijke en onmogelijke, geoorloofde en ongeoorloofde manieren zich hulp te verschaffen. Hij oefent druk uit op het dorpshoofd, dat, geroepen zijnde er voor te zorgen dat de pasirah op tijd zijn menschen krijgt, zijn best zal doen om, bij in gebreke blijven van de daarvoor aangewezenen, anderen te pressen, ook al is het hun beurt niet.

Wat de „kĕmit taoen" betreft, hierbij schiet het margahoofd nog vaker te kort. Niemand is gehouden voor een ander op te komen, omdat er van toer-beurten geen sprake is Een bepaald persoon voldoet die belasting eens per jaar of.... hij voldoet haar niet en dan moet de pasirah maar zien hoe zijn deel te krijgen. Voor zoover ik me herinner, werd er nog nooit iemand terzake vervolgd.

Van de verkoopwaarde van boschproducten: rotan, karet akar, was en hars, is de verkooper 10 pCt. verschuldigd aan den pasirah tot wiens marga de gronden hooren, waarop die producten werden ingezameld, evenals deze 10 pCt. van de opbrengst van olifantstanden en rhinoceroshoorns krijgt van beesten op zijn margagrond geschoten. Van deze ontvangsten moet nog een deel — gewoonlijk de helft — door den pasirah worden afgestaan aan het dorpshoofd, onder wien de verkooper ressorteert. Waar de inzameling van boschproducten hoe langer zoo moeilijker wordt, omdat vindplaatsen soms dagen reizens van de bewoonde streken verwijderd zijn en uitgeput raken, is het duidelijk dat de pasirah van deze heffing niet veel voordeel geniet (pasars hebben geene of slechts eene kleine strook grond in eigendom en leveren dus als zoodanig geen voordeel aan hun hoofd op).

Rhinocerossen worden zoo goed als nooit meer aangetroffen, olifanten zelden en dan nog dikwijls zonder slagtanden.

In de afdeeling Seloema kon de pasirah, die het meeste ter zake

ontving op ± f 75.— per jaar rekenen, terwijl de meesten zich met niets of een paar gulden moesten tevreden stellen. Daar komt nog bij, dat vele inzamelaars van boschproducten ongaarne $^1/_{10}$ van hun met moeite verkregen product afstaan en dus op allerlei wijzen trachten die heffing te ontduiken.

Deze heffing is niet alleen hatelijk, zij is ongemotiveerd ook. Immers de grond behoort volgens Sĕrawaisch inzicht aan het Gouvernement, de bewoners hebben gebruiks-, geen eigendomsrechten. Daar komt nog bij, dat iedereen recht heeft onbebouwde en woeste gronden te occupeeren — voor rechtszekerheid geeft men wel aan den pasirah daarvan kennis, niet omdat men hem als bezitter van den onbenutten margagrond beschouwt, doch om gewaarborgd te zijn, dat eventueele bewerking niet ten voordeele van een ander zal geschieden. Bovendien, de waardigheid van margahoofd is volstrekt niet erfelijk, het is zeer wel mogelijk, dat morgen iemand uit een geheel andere familie zijn plaats inneemt en dus belasting zou kunnen heffen, waar hij gisteren die belasting zelf nog schuldig was.

Sinds het Europeesch bestuur zich hier meer en meer met de inwendige huishouding van de inlandsche maatschappij is gaan bemoeien — eene centralisatie welke die maatschappij niet anders dan ten goede kan komen, zoolang hare oorspronkelijke bestuurders niet ontwikkeld genoeg zijn om zelfstandig op te treden — heeft de rechtspleging zich geconcentreerd in handen van den Europeeschen ambtenaar die, zij hij ook niet juridisch ontwikkeld, toch beter instaat geacht dient te worden om, met in achtneming van adatsvoorschriften en algemeen geldende wettelijke bepalingen, en in overleg met de oorspronkelijke rechters, volgens recht en billijkheid hen voor te lichten en te helpen een onpartijdig oordeel te vellen. Het gevolg hiervan is geweest, dat de bevolking, veel meer dan vroeger, recht komt zoeken bij den Europeeschen ambtenaar, dat zij — ook al berechten haar eigen hoofden de zaak in eerste instantie (adats-overtredingen) — van de gedane uitspraak in hooger beroep gaat bij de groote rapat, met meerdere marga- of pasarhoofden als leden onder leiding van den controleur. De rapat-marga, met het margahoofd als voorzitter en eenige dorpshoofden als leden heeft dan ook zoo goed als afgedaan en trekt de pasirah daarvan weinig of geen inkomsten meer. De rapat-doesoen met als president het dorpshoofd en een paar oudsten als leden — nog meer gebrekkig en omkoopbaar dan de rapat-marga — behoort al tot het verleden, zeker ten voordeele van de bevolking.

Blijven dus over de inkomsten welke de pasirah trekt als lid der groote — of afdeelingsrapat, een rechtscollege dat beslist over alle zaken, zoowel burgerlijke — als straf —, tusschen de inheemsche bevolking in de residentie niet behoorende tot de hoofdplaats.

Van burgerlijke zaken moet, voor dat zij in behandeling genomen

worden, 10 pCt. betaald worden van de ingestelde vordering, welk bedrag gelijkelijk verdeeld wordt tusschen de zitting genomen hebbende hoofden en den fd. griffier (meestal den aan den controleur toegevoegden inlandschen schrijver. Verder komen ten hunnen voordeele de boeten aan de veroordeelden in overtredingszaken opgelegd en de opbrengst van verbeurd verklaarde goederen.

Op hoeveel deze inkomsten gewaardeerd dienen te worden, kan ik niet precies opgeven, aangezien mij daarvoor op het oogenblik de gegevens ontbreken — zeker echter op gemiddeld niet meer dan *f* 30.— per jaar en per persoon.

Den hoofden, die dicht bijwonen kost het weinig moeite bij de rapatzittingen tegenwoordig te zijn — alleen, zij zijn er zooveel tijd mee kwijt — anders is dat echter voor de vér-afwonenden, die met heen- en terugreis alleen reeds 2 of 3 maal 24 uur inboeten (de reis geschiedt òf te voet òf per kar getrokken door een os met eene gemiddelde snelheid van 2 paal = 3 K. M. per uur). De geringe aldus verkregen inkomsten — waar nog afgaan de kosten voor eten en slijtage aan vervoermiddelen en „pakean deftig" — wegen dus bijna niet tegen de lasten op.

Bij den verkoop van groot vee — koe en buffel — (paarden worden zoo goed als nooit verhandeld) verleent de pasirah zijn tusschenkomst en ontvangt daarvoor van den kooper één gulden voor elk beest, dat verkocht wordt.

Bij afgeven van passen voor reizen binnen het gewest — beter is het te spreken van identiteitsbewijzen, waar een inlander binnen het gewest van afkomst reizende geen pas noodig heeft — wordt door belanghebbenden *f* 0.10 betaald, terwijl — en dit komt slechts hoogst zelden voor — bij het opmaken van testamentaire beschikkingen ook een kleinigheid, meestal niet meer dan een gulden aan den pasirah betaald wordt.

De ontvangsten uit de drie laatstgenoemde verrichtingen verkregen — wang kĕtrangan, tĕboes soerat of ongkos tjap genaamd — zijn al eveneens zeer onbeduidend en bedragen hoogstens een gulden of tien per jaar, te meer waar zij door den pasirah gelijkelijk gedeeld worden met zijn marga-schrijver, omdat deze het werk er voor verricht en papier en inkt levert.

Klein vee — hoofdzakelijk geiten — verwisselen nog wel eens van eigenaar, doch daarbij verleent het margahoofd zijne bemiddeling niet, hoogstens geschiedt de verkoop ten overstaan van het dorpshoofd, die zulks gewoonlijk om niet doet of soms *f* 0.25 voor zijne moeite krijgt.

Bij het voltrekken van huwelijken krijgt de pasirah de helft van de z.g. „wang p(ĕm)amitan", welke gewoonlijk *f* 2 bedraagt en als equivalent dienen moet voor de toestemming, welke hij geeft om het huwelijk te kunnen sluiten. Op pasars is deze gift niet gebruikelijk,

het hoofd daarvan krijgt 5 of 10 pCt. van de „wang hantaran", d. i. het bedrag, dat de bruigom moet schenken aan de ouders der bruid — een gift soms nog al belangrijk.

Wegens het betrekkelijk gering aantal inwoners van een pasar komen huwelijken daar weinig voor en heeft de datoeq daar dus zelden voordeel van. Bovendien nog: trouwt een pasar-bewoner met een meisje uit een marga, dan krijgt de datoeq niets, doch ontvangt de betrokken pasirah de wang p(ĕm)amitan, welk geld hij altijd deelen moet met het hoofd van het dorp, waar de bruid woont.

Bij schaking — „maling diri" — wordt den delinquenten eene boete van elk 3 realen (één reaal is twee gld.) opgelegd door de rapat marga. De pasirah krijgt van de geheven boete de helft, terwijl de andere helft gelijk verdeeld wordt tusschen de leden der rapat.

Scheiden — „sarak" — kan kosteloos en zonder tusschenkomst van het marga-hoofd geschieden als beide partijen daartoe den wensch te kennen geven aan hun dorpshoofd. Is één hunner onwillig, dan dient er weer een rapat-marga-zaak van gemaakt te worden en bedragen de kosten vijf gulden, waarvan het derde gedeelte of hoogstens de helft voor den pasirah is. Al deze gevallen komen hoogst zelden voor en bedragen de zoodoende verkregen inkomsten zoo goed als niets.

Tusschen meerdere marga's bestaat de stilzwijgende overeenkomst, dat de bewoners wederkeerig de tot elk der marga's behoorende gronden mogen exploiteeren, zonder vergoeding te betalen aan het hoofd der vreemde marga. Waar eene zoodanige schikking niet is getroffen, is een vreemdeling gehouden aan het marga hoofd *f* 1.— à *f* 3.— per jaar te betalen voor de ingebruikneming van een stuk grond ten einde daarop een ladang te kunnen maken (het meerendeel der bewoners beoefent nog den drogen rijstbouw). Het verschil in prijs vindt zijn oorzaak in de meer of mindere vruchtbaarheid van den grond. Slechts een paar hoofden trekken uit deze adats-instelling eenig voordeel, hoogstens een twintig gulden per jaar.

Blijven nog als laatste wettige bron van inkomsten te vermelden de collecteloonen van geïnde hoofdelijke belasting. (*Ind. Staatsbl.* 1893 No. 56, 1901 No. 393 en 1908 No. 667). De volkrijkste marga in Seloema bracht nog geen *f* 3000 aan hoofdelijke belasting per jaar op, de collecteloonen beliepen dus nog geen *f* 240 of als aandeel van den pasirah minder dan $^1/_4$ van *f* 240 = *f* 60. Als men beseft hoeveel moeite het kost om alle belastingbetalers te bereiken en tot betaling over te halen, dan begrijpt men tevens, dat die collecteloonen niet gemakkelijk verdiend worden. En dan nog, hoevele marga's en pasars zijn er niet, die veel minder belasting opbrengen — een groote pasar bracht *f* 400 à *f* 500 per jaar op, een kleine ± *f* 150 ; wel krijgt de datoeq daar de geheele collecteloonen van (8 %) doch hoe weinig is dat dan nog niet.

De z.g. slachtbelasting (*Ind. Staatsbl.* 1908 No. 101) levert te weinig op, dan dat de daaruit door de hoofden verkregen collecteloonen in aanmerking komen.

Volledigheidshalve dient nog vermeld, dat de twee oudste, wettige zonen van margahoofden vrij zijn van het verrichten van heerendiensten of, dat bij ontstentenis van wettige zonen door een margahoofd twee personen aangewezen kunnen worden, die ten zijnen behoeve vrijgesteld dienen te worden. Pasar- en doesoenhoofden hebben het hetzelfde recht wat één persoon aangaat en ten slotte: de wettige oudste zoon der in dienstzijnde marga en pasarhoofden, mits bij hunnen vader inwonende is — evenals deze zelf en de mindere hoofden — vrijgesteld van het betalen van hoofdelijke belasting.

Resumeerende blijkt, dat de inkomsten van marga- en pasarhoofden bij lange na niet voldoende zijn om in hunne behoeften te voorzien en dat de wijze waarop zij die verkrijgen niet geschikt is om hun prestige te verhoogen. In vele gevallen zijn zij afhankelijk van de goedgeefschheid der bevolking en staan machteloos bij wanprestatie, een toestand, welke niet bestendigd mag worden.

Bij mijn vertrek van Benkoelen — Juli 1908 — waren plannen in overweging om de marga- en pasarhoofden eene vaste bezoldiging te doen genieten tegen opheffing van verschillende der bovengenoemde diensten en heffingen, in wat voor stadium de desbetreffende overwegingen zich thans bevinden, is mij onbekend, in het Staatsblad stond nog geene regeling.

Van harte hoop ik, dat eene gunstige beschikking ter zake niet lang meer op zich zal doen wachten.

Augustus 1909.

Goed recht voor den Inlander

DOOR

Mr. F. C. HEKMEIJER.

(Slot).

Geen universeele grondslag voor te ontwerpen regelingen.

Is er in het bovenstaande reeds meer dan eens gewaarschuwd tegen generaliseeren, ook bij de vraag wat men tot verbetering van den toestand moet doen, dient daartegen gewaakt te worden. Als Prof. Carpentier Alting [1]) ter verbetering van den toestand slechts adatcodificaties aanraadt, en over andere middelen ter verbetering zwijgt, dan is dat advies door zijne algemeenheid al even eenzijdig als de wetsvoordracht van 1904, die als regel toepasselijkheid van Europeesch recht voorschreef. Elke zieke moet afzonderlijk behandeld worden, en voor elke ziekte moet een afzonderlijk geneesmiddel worden voorgeschreven. Uit niets blijkt, dat adatcodificaties het eenige middel zijn om den Inlander aan goed recht te helpen, zelfs al vat men die op als regeling en aanvulling op den grondslag van de bestaande Inlandsche rechtsgewoonten. Z.H.Gel. vergelijkt de adat met een „kinderkleed, dat niet meer passend is voor groot geworden menschen", maar dat „door uittorning van opnaaisels zich zelf verwijdt met het groeien van het kind". Op zich zelf kan men tegen deze vergelijking geen bezwaar hebben, maar zij is niet volledig, want Z.H.Gel. vergeet daarbij, dat bij hem zelf in zijn kinderjaren ook niet alleen door „oplapping" in zijn kleeding zal zijn voorzien, maar dat hij op zijn tijd ook een heel nieuw pak kreeg, dat hij zijn korten pantalon voor een langen verwisselde en zijn kiel voor een jas met vest.

Aan den anderen kant moet men weer het politieke argument, waar Mr. L. W. C. v. d. Berg [2]) den nadruk op heeft gelegd, niet te zwaar laten rusten. Zeer zeker heeft het bestaande dualisme zoowel in het recht als in het bestuur zijn langsten tijd gehad, en schijnt het oogenblik gekomen de scheidingsmuur, die tusschen den Inlander en den Europeaan bestaat, meer en meer weg te nemen, maar daaruit volgt nog niet, dat men het andere uiterste moet volgen en het recht van den Inlander zooveel mogelijk moet gelijk maken aan dat der Europeanen, als een regel, waarop slechts ten aanzien van het familierecht en enkele andere punten uitzonderingen zijn toegelaten, zooals dit in de wetsvoordracht van 1904 geformuleerd was. Het politieke argument

[1]) Voordracht in „Moederland en Koloniën" gehouden op 17 Maart 1909, blz. 26 en 27.

[2]) *Gids* t. a. p. blz. 17 e.v.

is wel van algemeenen aard, maar het levert m. i. geen algemeenen regel, omdat het niet ten aanzien van alle deelen van het recht gelijkelijk geldt. Het is van staatkundigen aard en dus het sterkst waar het betreft de binnenlandsche politiek. Ten aanzien van het materiëele privaatrecht, waarvan hier juist gesproken wordt, moet men er slechts met groote behoedzaamheid van gebruik maken [1]). Hoe sterk de Inlander naar gelijkstelling met den Europeaan zoude verlangen, de Mohammedanen onder hen zullen nimmer afstand willen doen van hun eigen huwlijks- en erfrecht. Zeer juist is het gezien, dat de wetgever rekening moet houden met de beweging, die er thans plaats heeft onder den Inlander, maar men make er geen algemeen beginsel van, waarnaar het recht hervormd wordt; men passe haar echter toe ten aanzien van elk deel van het recht afzonderlijk en dan ontwaart men, dat het voor het eene deel veel sterker geldt dan voor het andere.

Mij wil het toeschijnen, dat in elk bijzonder geval van den aard der leemte moet afhangen, wat men ter verbetering daarvan moet doen. Wenscht men één algemeen criterium, dan is het eenige wat te geven is, dat de Inlander moet hebben een praktisch recht, nl. een waarvan de hoofdregels met zijn rechtsbegrippen overeenkomen, en dat geen lastige formaliteiten noch bezwarende administratieve vereischten stelt, doch waarbij ook in acht wordt genomen, dat de Inlander is een onderdeel van de zoo bont geschakeerde Indische maatschappij, waarmede hij nu eens in een kleineren, dan weer in een ruimeren kring in relatie staat. Of de wetgever bij het vaststellen van dat recht zijn stof ontleent aan de adat, of aan het Europeesche recht, beide meer of minder gewijzigd of aangevuld, dan wel of hij regelingen ontwerpt die noch in het eene noch in het andere voorkomen, mag men niet van te voren uitmaken. Hoe hoog men de adat vooral ook van een wetenschappelijk standpunt moge schatten, men mag haar nimmer zonder onderzoek en zonder dat nagegaan is of men niet beter doet uit een andere bron te putten, als eenigen grondslag voor regeling van het recht van den Inlander aannemen, want zij is plaatselijk en beperkt, en niet berekend voor toepassing buiten haar eigen territoir.

Evenmin voldoet het Europeesche recht als algemeene grondslag. Als het amendement v. Idsinga den wetgever slechts laat kiezen tusschen adat, adatcodificatie of het recht der Europeanen, dan worden aan den Inlander een gewijzigd Europeesch recht en regelingen die noch adat noch Europeanenrecht zijn ten onrechte onthouden. In dit gebrek aan keuze bevat het amendement v. Idsinga een even grooten factor tot toepassing van Europeesch recht in gevallen, dat

1) Opmerkelijk is dat de grieven van de Vreemde Oosterlingen en van de Inlanders in de allereerste plaats gericht zijn tegen de politierol en niet tegen de regeling van eenig deel van hun privaatrecht.

men eigenlijk liever iets anders gehad had, als eene voor alle deelen van het recht voorgeschreven adatcodificatie er een is tot handhaving van versleten en af te keuren adats.

Een afzonderlijke grondslag van elke regeling.

Daar men geen algemeenen leidraad kan vaststellen waarnaar het recht van den Inlander moet worden verbeterd, zoo kan men dit recht ook niet in zijn geheel en tegelijk verbeteren. De wetgever zal zich daarbij telkens moeten beperken tot bepaalde deelen van het recht en tot bepaalde bevolkingsgroepen. Voor elk bijzonder geval zal hij zich de vraag moeten stellen of hij de adat, of het Europeesche recht daarbij tot basis zal nemen, dan wel of hij zijn eigen weg wil gaan [1]). Bij die keuze zal hij zich niet moeten blind staren op een enkele bevolkingsgroep, maar zal hij de rechtsbehoeften van elk volk moeten beoordeelen in verband met die van andere bevolkingsgroepen die daarmede in rechtsbetrekkingen staan. Hier volgen een paar voorbeelden tot toelichting.

Is bijv. wijziging noodig omdat de Inlander order- en toonderpapier afgeeft en ontvangt en de adat die onderwerpen niet regelt, dan is het eenige middel om daarin te voorzien gelegen in *de toepasselijkverklaring van het Europeesche recht*, waarbij dan als een bijkomende kwestie kan worden overwogen in hoeverre dat Europeesche wisselrecht voor den Inlander zou kunnen worden vereenvoudigd. Hetzelfde is het geval wanneer de wetgever wil voorzien in het thans bestaande dubium, welk recht toepasselijk is wanneer de Inlander Europeesche eigendomsperceelen koopt. Ook ten aanzien van het verzekeringsrecht schijnt de weg tot rechtsverbetering in deze richting te zijn gelegen. In zijn afkeer van de bepalingen van het B. W. wenscht Prof. Van Vollenhoven in afwijking van de gewone opvatting hier echter een eenvoudiger vorm van de thans (bij de Atjehers) nog onbekende assurantie (Adatrecht, blz. 233). Men moet er aan twijfelen of dit plan praktisch uitvoerbaar is, omdat tot heden slechts Europeanen of Europeesche vennootschappen als verzekeraars optreden en het niet denkbaar is dat binnen een afzienbaar tijdsverloop een Inlandsch assurantiewezen op soliede d. w. z. wiskunstige basis zal ont-

[1]) Daaruit volgt echter nog niet dat al die afzonderlijk beoordeelde regelingen in afzonderlijke verordeningen moeten worden vervat. Integendeel, heeft men met opzicht tot een reeks onderwerpen eene beslissing genomen, dan kan men de overeenkomstig die beslissingen te treffen regelingen zeer wel tot een of meer verschillende verordeningen samen voegen. In het bijzonder is dit het geval met die onderwerpen, waar men de noodzakelijkheid van de toepasselijkheid van het Europeesche recht heeft ingezien. Deze zou men zeer gevoeglijk in het burgerlijk wetboek kunnen regelen, en wel door eene regeling ten gevolge waarvan de tot nog toe voor Europeanen geldende bepalingen op alle bevolkingsgroepen zonder uitzondering toepasselijk zouden zijn.

staan[1]). Trouwens, waar zou vereenvoudiging voor dienen? Het publiek zoekt een maatschappij uit, betaalt, ontvangt de onderteekende polis en men is verzekerd. Kan het nog eenvoudiger? Ook in Nederland gaat het verzekeringswezen voor 99 pCt. der verzekerden niet verder, en kan men daar zeggen, dat deze instelling niet tot haar recht komt? Het zou niet noodig zijn op een en ander de aandacht te vestigen, als men hier niet te doen had met een verscholen uitwas van de inductieve methode bij de rechtswetenschap, die rechtsverscheidenheid in haar vaandel voert[2]) en hier zonder dat daarvoor eenige reden is, zich verzet tegen een hoog noodige en natuurlijke rechtseenheid[3]).

Wenscht men daarentegen het huwelijksrecht van een der Indische volken te regelen, dat zal men *de adat ten grondslag moeten nemen*, en krijgt men eene zoogenaamde *adatcodificatie*. Hierbij levert de adat stellig het meeste en voornaamste materiaal, en zal men in zeer vele gevallen aan het Europeesche recht slechts weinig, en dan nog in den regel alleen tot completeering of afronding iets kunnen ontleenen.

Voor het geval noch de adat noch het Europeesche recht als zoodanig bruikbaar zijn, make de wetgever *regelingen met een eigen grondslag*. In het vigeerend recht vindt men reeds verordeningen van deze soort, nl. het Inlandsch reglement, de regelingen van den agrarischen eigendom en van het credietverband. Deze zijn noch Europeesch recht noch adat, of liever beide even veel of even weinig, zoodat men niet weet tot welke categorie men die moet brengen. Daar hij af en

---

[1]) Blijkens de na het ter perse gaan van dit opstel verschenen 24 ontwerpen over Indisch recht van de heeren Mrs. J. H. Carpentier Alting. Ph. Kleintjes, C. van Vollenhoven en W. A. P. T. L. Winckel, heeft ZHGel. zijne medeontwerpers tot dit hoogst onpraktische denkbeeld niet kunnen overhalen. De toestanden in de Inlandsche maatschappij zijn nog zóó, dat een Inlandsch asssurantiewezen daar niet anders kan wezen, dan wat men noemt „insolide" evenals de meeste begrafenisbussen, tontines enz. ten onzent voor ruim een halve eeuw ook nog waren.

[2]) Mr. Verkouteren. De inductieve methode bij de beoefening der rechtswetenschap, blz. 9.

[3]) Over de noodzakelijkheid van rechtseenheid met opzicht tot het verbintenissenrecht zie beneden. In de zooeven vermelde 24 ontwerpen van Indisch recht wordt de toepasselijkheid van het Europeesche recht in deze gevallen verkregen door eene stilzwijgende onderwerping van den Inlander daaraan te veronderstellen (§ 2 art. 10, blz. 28). Daargelaten of het wenschelijk is dergelijke ficties in de wet neer te leggen, zoo lijdt deze methode aan dezelfde fout als Stbl. 1855 No. 79 omtrent de toepasselijk-verklaring van een deel van het Europeesche recht op de Vreemde Oosterlingen, daar zij den omvang van die toepasselijk-verklaring niet scherp begrenst. Volgens genoemd artikel toch wordt de Inlander of Vreemde Oosterling die bijv. Europeesch handelspapier teekent, of eene verzekering sluit bij een Europeesch verzekeraar enz. geacht zich voor al wat met zoodanige handeling in onafscheidelijk verband staat aan het Europeesche recht te hebben onderworpen, en wat als zoodanig te beschouwen is, is voor zeer veel verschil van meening vatbaar.

toe de eenige uitkomst is voor eene *goede* regeling, schijnt men dezen vorm niet te mogen verbieden.

In het bijzonder is deze noodig bij de regeling van *het huwelijksrecht en den burgerlijken stand der Christen-Inlanders*. Alhoewel mij tijdens mijn verblijf te Ambon en later in de Minahassa gebleken is, dat de behoefte aan regeling daarvan niet zoo urgent is als men vroeger wel gemeend heeft [1]), zoo is er toch ook geen reden om dit onderwerp aan de regeling van andere ten achter te stellen.

Dat de Inlandsche aan adat of Islam ontleende rechtsgewoonten zooals zij vóór de invoering van het Christendom bestonden, op den duur geen goed recht voor de Christen-Inlanders zijn, behoeft geen nadere toelichting meer; de vraag is nu nog maar wat daardoor in de plaats moet komen. Van een adatcodificatie kan juist omdat de Inlandsche rechtsgewoonten hier niet meer voldoen, geen sprake zijn, maar ook het Europeesche recht voldoet hier niet. Het schijnt vrijwel eene communis opinio te zijn dat de Christen-Inlander een recht noodig heeft, dat noch het een noch het ander is. Zoo oordeelen ten minste de meeste schrijvers over dit onderwerp [2]), waarbij ik mij met overtuiging aansluit.

Het is niet wel doenlijk de redenen op te geven, waarom voor de Christen-Inlanders behoorende tot de verschillende volken van Ned-Indië het Europeesche huwelijksrecht niet wenschelijk is. Het schijnt echter voldoende mij hierbij te beperken tot de Minahassers, omdat dezen onder de Christen-Inlanders in Ned.-Indië het hoogst in beschaving en ontwikkeling staan, en derhalve daarvoor het meest in aanmerking zouden moeten komen. De voorschriften van den Europeeschen burgerlijken stand zijn voor hen echter niet geschikt, niet omdat men het burgerlijk huwelijk niet zou kunnen invoeren, of omdat men den Minahasser niet kan dwingen om de geboorten van zijn kinderen aan te geven, maar omdat de inrichting van den burgerlijken stand als die voor de Europeanen te ingewikkeld is, en daarbij zulke hooge eischen aan de ambtenaren van den burgerlijken stand worden gesteld, dat men daar geen Minahassers voor kan gebruiken. Van de bepalingen van het huwelijk zijn wel enkele toe te passen, maar bijv. niet die van de artt. 32 en 33 Ind. B. W., die het toch al zoo hooge aantal der onwettige geboorten op onrustbarende wijze zouden doen stijgen, en grif ingaan tegen het streven van de hulppredikers, om vaak sedert vele jaren in concubinaat levende personen te bewegen samen te huwen, en aldus een wettigen toestand in het leven te roepen.

---

[1]) Ook de heer C. Poortman, uitte zich nog kort geleden in dezen geest, *Ind. Gids*, 1909 blz. 1047.

[2]) Zie o. a. Mr. Ph. Kleintjes in het *Nederl. Wkbl. v. h. Recht*, No. 8681, blz. 3, kol. 1; en Dr. J. W. Gunning in *Onze eeuw*, 1907, blz. 284; om van Prof. v. Vollenhoven en Prof. Carpentier Alting nog te zwijgen.

Overigens hangen de bepalingen van het huwelijksrecht zoo samen met die van den burgerlijken stand, dat zij zonder deze niet toepasselijk te verklaren zijn. De titel over de rechten en verplichtingen der echtgenooten is in strijd met de ook elders voorkomende zelfstandige positie van de gehuwde vrouw, waarvan de zending geen afstand wil doen, en die in Nederland ook al steeds meer bestrijders vindt. Daar algeheele huwelijkgemeenschap nergens voorkomt, zoo schijnt eene regeling van het huwelijksgoederenrecht, waarbij deze als regel voorop gezet wordt, in strijd met de adat te zijn. Om het toch al zooveel voorkomende en door onze bepalingen bevorderde concubinaat niet in de hand te werken, moet men de huwelijksontbinding gemakkelijker maken dan voor Europeanen mogelijk is, en behoort erkenning en wettiging van overspelige kinderen mogelijk te zijn. Ouderlijke macht behoort ook na de ontbinding des huwelijks te blijven bestaan, en natuurlijke kinderen moeten onder ouderlijke macht en niet onder voogdij staan. Waar 20 tot 25 pCt. der kinderen onwettig zijn, behoort men hiermede rekening te houden, en ook aan den vader van zulke kinderen het hem volgens de adat toekomend vruchtgenot van hunne goederen niet te ontnemen. Ten slotte is het zeer de vraag of men het natuurlijke kind een kleiner erfportie mag geven, en schijnt men het overspelige kind niet van erfrecht te mogen uitsluiten. Eene regeling, gegrond op het Europeesche huwelijks- en erfrecht schijnt zoo diep in te grijpen in bestaande adat, dat zij dan ook terecht door de meeste gezaghebbende schrijvers wordt verworpen.

Eenheid van het verbintenissenrecht op den grondslag van het Europeesche recht mogelijk en noodzakelijk.

Als type van een deel van het recht, waar niet de rechtsbehoeften van ééne enkele bevolkingsgroep maatgevend zijn, kan het *verbintenissenrecht* genoemd worden. Boven werd reeds aangetoond, dat hier wijziging van het bestaande recht noodzakelijk is, omdat het verkeer van Inlanders met niet-Inlanders het in beider belang noodig maakt, dat hunne onderlinge rechtsverhoudingen door éénzelfde recht beheerscht worden, en niet door het recht van één hunner. Het thans geldende stelsel van dualisme of eene ontwikkeling daarvan door codificatie van het recht van den Inlander, waarbij men genoegen moet nemen met eene praestatie van de tegenpartij, zooals die is voorgeschreven in een ander recht als waaraan de partij zelve onderworpen is en dat zij niet kent, verdient in elk geval afkeuring[1]).

[1]) In de vier en twintig onderwerpen over Indisch recht, welke tijdens het afdrukken van dit opstel het licht zagen, wordt op blz. 23 § 5 voorgesteld in geval van conflict van recht den rechter te laten beslissen, naar het recht van welke der partijen de verschillende onderdeelen hunner rechtsbetrekking moeten worden beoordeeld. Dit systeem heeft met dat van het geldend recht dit

Hier dienen in den trant van de rechtseenheid, zooals Mr. Nederburgh zich die voorstelt [1]), zoowel het Europeesche recht als de adat ten bate van het algemeen hunne scherpe kanten te verliezen, en waar op ondergeschikte, in den regel van formeelen aard zijnde punten geen eenheid mogelijk is, daar geve men den wetgever de bevoegdheid afzonderlijke bepalingen voor Europeanen en voor Inlanders te maken. En indien men den Inlander bij zijne rechtsbetrekkingen tot niet-Inlanders aan een gewijzigd Europeesch recht kan onderwerpen, dan rijst de vraag waarom dat niet zou kunnen ten aanzien van dezelfde rechtsbetrekkingen tusschen Inlanders onderling. Het gaat toch eigenlijk niet aan, dat men denzelfden persoon bij dezelfde overeenkomst nu eens door het zuiver Inlandsche dan weer door het gewijzigd Europeesche recht laat beheerschen. Dat zou een beginsel zijn dat tegenover den Inlander totaal onbruikbaar is. Deze beschouwt zijn transacties steeds van hetzelfde standpunt onverschillig of hij ze sluit met Europeanen, Vreemde Oosterlingen of Inlanders [2]). De omstandigheid dat hij sommige daarvan meestal sluit met Europeanen bijv. karrecontracten, andere in den regel met zijn dorps- althans landgenooten, bijv. de deelbouw, doet hier niets aan af.

Daar de adat hieromtrent slechts zeer weinig materiaal bevat, zal men voor het algemeene deel de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek als grondslag moeten nemen, hetwelk toch, althans voor enkele onderwerpen, voor den Inlander zal gelden, wanneer men er toe besluit het wissel- en verzekeringsrecht op hem toepasselijk te verklaren. De overeenkomsten, die zoowel onder de Europeanen als onder de Inlanders voorkomen, als koop, ruil, lastgeving enz., zouden zoo moeten worden geregeld, dat aan de rechtsbehoeften van beide bevolkingsgroepen zooveel mogelijk voldaan wordt, doch op den gronslag van het Europeesch recht.

De zoogenaamde Inlandsche overeenkomsten kunnen als innominaatcontracten in het stelsel worden opgenomen, zij blijven dan beheerscht

---

gemeen, dat het alleen uitsluitsel geeft, wanneer de zaak voor den rechter gebracht wordt, en dat de eene partij aan het recht van de andere onderworpen wordt; het verschilt daarvan hierin, dat bij het sluiten van het contract voor partijen geheel en al in de lucht hangt, welk recht op hunne tot stand gebrachte rechtsverhouding toepasselijk zal zijn, iets wat het vigeerend recht ten minste nog uitmaakte Zoolang er geen proces is. kan de bona fide partij dus niet weten wat zij ter volledige voldoening van hare verplichtingen heeft te doen, en dat juist bij transacties tusschen personen aan verschillend recht onderworpen! Ten slotte gaat het voorschrift uit van het onware beginsel dat er geen recht is zonder proces, iets dat men van de aanhangers der inductieve methode zeker niet zou verwachten.

[1]) *Ind. Gids*, 1908, blz. 146.

[2]) Mr. C. v. Vollenhoven schijnt het hiermede eens te zijn, zie zijn Miskenningen van het adatrecht, blz. 55 en 56.

door de adat, en derogeeren zoo noodig aan het algemeene deel evenals elk speciaal contract dat ook doet. Een niet te miskennen voordeel is dat deze contracten, althans eenige daarvan bijv. de deelbouw, nu ook door niet-Inlanders kunnen worden gesloten. In sommige gevallen zal het voor de Europeanen geldend recht daarvoor een beletsel zijn, bijv. bij de adoptie (Minahassa). En wenscht men tot eene regeling over te gaan, dan kan men dat doen overeenkomstig de beginselen van de adat, waarbij men echter het verband met het algemeene deel niet uit het oog mag verliezen. Dit komt mij voor zeer wel mogelijk te zijn. De door Prof. Carpentier Alting ontworpen regeling der adoptie in de Minahassa is hier de proef op de som, en toont duidelijk aan, dat het althans met opzicht tot dit contract wel wat overdreven is, in deze van een Prokroestes-behandeling van de adat te spreken (Adatrecht, bl. 81).

Het wil mij toeschijnen, dat men op deze wijze wel een goed geheel zou kunnen verkrijgen, omdat, zooals boven reeds werd gezegd, de adat in hoofdzaak met het Europeesche contractenrecht overeenkomt. De verschilpunten schijnen mij geen beletsel toe. Men denke bijv. aan de adat, dat de verkooper niet verplicht is te leveren. Zij schijnt hier en daar voor te komen. Toegegeven, ja ik ga nog verder, en meen zelfs, dat de levering oorspronkelijk in het primitieve rechtsleven niet thuis behoort. Daar heerschte in dit opzicht slechts eigen richting. Wie gekocht (geruild) had, was eigenaar en mocht zich zelf in het bezit van het gekochte (geruilde) stellen. De overeenkomst was hem een waarborg, dat de vorige eigenaar het hem niet ten kwade zou duiden. Dat de levering echter reeds vroeg in het oude recht werd opgenomen, valt overigens niet te verwonderen. Niet alleen had de kooper (ruiler) er overwegend belang bij, dat de verkooper de zaak, die hij gekocht had, ook in zijn macht bracht, maar meer nog in de primitieve maatschappij dan in de onze was er hem aan gelegen, dat de verkooper dit in tegenwoordigheid van derden of onder ondubbelzinnige vormen, deed, want dan was hij gevrijwaard tegen reclames zoowel van den kant van den verkooper zelf als van diens familieleden, die over de zaak wellicht ook wat te zeggen hadden. Moet nu het ontbreken van die verplichting bij enkele Indische volken gehandhaafd blijven als ethnologische antiquiteit, of moet men hier in het algemeen belang nivelleeren? Wanneer adatcodificaties worden aangeprezen, omdat de adat plaatselijk zooveel verschilt, wanneer een adatbeoefenaar als Prof. Carpentier Alting [1]) er niet tegen opziet een einde te maken aan plaatselijk verschil van erfporties en van het recht der vrouw op de baten der huwelijksgemeenschap, waar het dan toch om een evenredig deel van een ganschen boedel gaat, daar moet men vragen

[1]) Voordracht in Moederland en Koloniën, blz. 47.

of het wel ernstig gemeend is, wanneer diezelfde geleerde van de toepasselijkverklaring van onze bepalingen omtrent koop en verkoop, dus *met* levering, de mogelijkheid van ergernis bij de bevolking over schending van volksrecht voorziet! De omstandigheid, dat hij zijn erfporties ziet verdubbelen of halveeren schijnt toch wel van grooter belang voor den Inlander dan de vraag of hij voortaan verplicht zal worden het verkochte goed te leveren, of tot zekere vrijwaring zal gehouden zijn, dan wel zeker periculum zal dragen, allemaal zaken, waarover hij nu eigenlijk al dagelijks kwesties moest hebben in zijn verkeer met Europeanen, doch waarvan men op de bovengenoemde gronden in de praktijk niets bemerkt. Het is natuurlijk niet moeilijk eenige gevallen van verschil tusschen de adat en het Europeesche recht op te sommen [1]), maar daaruit volgt nog geenszins, dat men de adat hier niet met het Europeesche recht tot één geheel kan vereenigen.

Volgens Prof. v. Vollenhoven [2]) is koop en verkoop volgens de adat geen contract, maar eene wijze van overdracht. Indien deze tot nog toe onbewezen stelling juist is [3]), is er inderdaad nog veel meer reden om ten aanzien van eene rechtshandeling, die dagelijks tusschen Inlanders en Europeanen voorkomt, eenheid van recht te scheppen, want dan is de toestand bepaald onhoudbaar. Volgens de thans nog geldende regeling dat het recht van den verweerder wordt toegepast, zou een Europeaan die vooruit betaalt, geen recht op afgifte van de zaak hebben, en zou de Inlander wiens recht geen levering kent, wel de levering kunnen eischen tegenover den Europeaan.

Prof. Carpentier Alting wenscht ten aanzien van koop en verkoop eene regeling op den grondslag van het volksrecht, al sluit zij zich nauw aan bij het B. W. [4]). Blijkbaar schijnt deze geleerde zich nog niet bij de nieuwe theorie van Prof. v. Vollenhoven te hebben aangesloten, want een regeling welke uitgaat van het beginsel, dat koop en verkoop geen contract zoude zijn, verdraagt zich met die van zijn B. W. in geenen deele, is daarmede absoluut onvereenigbaar. Welke echter de basis is waarop Z.H.Gel. eene regeling zou willen grondvesten, blijft hij in gebreke mede te deelen, zoodat ik daar niet verder op in kan gaan. Gaarne hadden wij echter tot adstructie van zijn gevoelen eens eene beschrijving gekregen van eene overeenkomst van koop en verkoop bij een der Indische volken, bijv. bij de hem welbe-

---

[1]) Zie bijv. No. 17 der bovengenoemde 24 ontwerpen. De daar opgegeven verschilpunten zijn overigens niet alle juist, enkele zeer gezocht, en van de uitsluiting der verjaring is het nog zeer de vraag of het wenschelijk is deze in het staatsblad vast te leggen.

[2]) Adatrecht, blz. 200. Miskenningen van het adatrecht, blz. 55.

[3]) Zie hierover mijn opstel „Adatoverschattingen" in de *Ind. Gids*, 1909, blz. 1314 e. v.

[4]) Voordracht, t. a. p. blz. 47.

kende Minahassers. Het zoude mij zeer verwonderen, indien zulk eene Inlandsche koopovereenkomst principieele elementen inhield, die het onmogelijk maken de adat en het Europeesche recht tot één geheel samen te voegen, en mocht dit inderdaad het geval zijn, dan is ook hier de eisch tot rechtseenheid des te dringender.

* * *

Adatonderzoekingen.

Om nu te weten of men eene regeling van privaatrecht van den Inlander zal doen rusten op het Europeesche recht, op de adat, dan wel of men die op eigen grondslagen wil vestigen, is een zekere kennis van de bestaande adat noodig. Wie zal dat ontkennen? Het gaat echter te ver, wanneer men met Prof. Carpentier Alting ook hier weer generaliseert, en zonder te onderscheiden dan wel reserves te maken, een adatonderzoek wil doen instellen, vóórdat men tot het treffen van welke regeling dan ook zal mogen overgaan [1]). Men behoeft toch geen adatonderzoekingen te gaan houden om te weten dat men op den Inlander die Europeesche eigendomsperceelen koopt, het Europeesche recht moet toepassen. En waartoe zou een adatonderzoek dienen bij de vraag of men op den Inlander de bepalingen van ons wissel- en verzekeringsrecht zal toepassen? Is adatonderzoek noodig om voor den inlander de vennootschappen van koophandel open te stellen? Het feit dat de Inlander genoemde perceelen koopt, dat hij order- en toonderpapier afgeeft en ontvangt, en dat hij aan onze vennootschappen van koophandel wil deelnemen, is hier al voldoende om tot de toepasselijkverklaring over te gaan. Op zijn hoogst zou men kunnen nagaan in hoeverre dat Europeesche recht op grond van Inlandsche rechtsbehoeften vereenvoudigd zou kunnen worden, doch niet anders dan op ondergeschikte punten.

Dat adatonderzoek overigens gewenscht, ja in sommige gevallen noodzakelijk is, zal ieder moeten toegeven. De door Prof. v. Vollenhoven aanbevolen regeeringsmaatregelen zullen zonder twijfel veel ten goede kunnen uitrichten, mits men de zaak maar niet overdrijft. Of de

---

[1]) T. a. p. blz. 38 en *Ind. Gids*, 1903, blz. 135. Mr. Winckel sloot zich hierbij aan. Zie *Het Recht in Ned.-Indië*, dl. 90, blz. 368 en 369. In hoeverre het een en ander gemeend is, blijkt daaruit dat er onder de boven reeds vermelde 24 ontwerpen eenige zijn welke regelingen bevatten van burgerlijk recht niet slechts voor de Minahassa, welke men N. B. klakkeloos op de Ambonsche en de Sangi- en Talaut eilanden wil toepasselijk verklaren, maar ook voor West-Java, terwijl de toepasselijkverklaring van een deel van het Europeesche recht onder het mom van stilzwijgende onderwerping binnen gesmokkeld wordt. Men staat verbaasd van deze snelle ommekeer. Men zou toch zeggen, dat zij die ten aanzien van anderen zoo heftig betoogen dat een adatonderzoek moet vooraf gaan aan eenige toepasselijk verklaring van Europeesch recht — en dus nog veel meer aan een codificatie van adat — zich zelf toch in de eerste plaats naar dat voorschrift moesten gedragen!

instelling van een adatvoogdij nu al direct verwezenlijking zal kunnen vinden, zal men echter moeten betwijfelen; men zorge liever eerst voor de voogdij van de Inlandsche minderjarigen, wier goederen thans door hunne verzorgers weggeadministreerd worden. Naast regeeringsmaatregelen zou ik echter ook het particulier initiatief willen aanmoedigen, omdat de daarbij gekweekte kennis indirect ook aan het Land ten goede komt. Met wegneming der financieele beletselen eener uitgave, het toekennen van schadeloosstellingen voor gemaakte kosten, desnoods a posteriori en zonder dat er om gebedeld behoeft te worden, het gelegenheid geven tot het afwerken van eenmaal begonnen werk en het in het vooruitzicht stellen van extrabevordering zou al heel veel bereikt kunnen worden. En vooral als men daarbij uitgaat van een breed standpunt, en vrijheid geeft tot eigen wetenschappelijke opvattingen, zoodat niet alles buiten beschouwing gelaten of afgekeurd wordt, wat niet precies in het gewenschte kader ligt. Als er geklaagd wordt, dat de Indische rechterlijke ambtenaren zoo weinig voor de adatstudie en in het algemeen voor studie van het Indische recht gedaan hebben, dan is dat niet voor het kleinste deel te wijten aan het vooral vroeger zoo consequent gehuldigde ancienniteitssysteem, men kwam er zonder zoodanige bijzondere inspanning immers ook!

* * *

Gebod tot adatcodificatie niet wenschelijk.

Het is een twistpunt met betrekking tot het nieuwe artikel 75 R. R. of het een gebod bevat tot codificatie van het Inlandsche gewoonterecht. De woorden van het artikel schijnen daartoe wel aanleiding te geven, maar bij de beraadslagingen heeft niemand dit in het artikel gezien en heeft de ontwerper zelfs uitdrukkelijk verklaard, dat het zijne „bedoeling volstrekt niet was het geheele bestaande adatrecht op te nemen in een codificatie" en dat er desnoods geheele brokstukken zijn, waarnaar in de verordeningen zou kunnen worden verwezen [1]).

[1]) Indien men, zooals Prof. Carpentier Alting in zijne reeds genoemde voordracht (blz. 31) naar aanleiding van eene passage uit mijn opstel in de Ind. Gids, 1909, blz. 166 tegenover mij als wetsopvolger wil gaan poseeren, dan schijnt men tot staving van zijne meening meer in zijn mars te moeten voeren, dan eene in aperten strijd met de bedoeling van den wetgever „hineininterpretirte" lezing van een wetsartikel, of op zijn hoogst een onbewust gegeven kamervotum (t. a. p. blz. 25 en 26), en dan moet men ook niet zelf te voren (inaug. oratie, blz. 17) voor eene toepasselijkverklaring van *gewijzigd* Europeanenrecht gepleit hebben, daar deze door de zoo verafgode woorden van de wet in overeenstemming met de geschiedenis uitdrukkelijk *verboden* wordt. En wanneer Z.H.Gel. bij wijze van juridisch argument het odium op een ander tracht te werpen door van mij te zeggen, dat ik een „taktiek" zou aanbevelen, dat „men het met een beginselenwet als het Regeeringsreglement niet zoo nauw behoeft te nemen", dan moet men — daargelaten of eene dergelijke argumentatie überhaupt te verdedigen is — ten bewijze van de opgeworpen antithese meer aan-

De vraag, adatcodificatie of niet, wordt bij het boven aangeprezen stelsel implicite in dien zin beantwoord, dat men slechts dan daartoe wil overgaan, wanneer en voor die deelen van het recht, waarvoor zij in elk bijzonder geval noodzakelijk of althans gewenscht is. Immers handhaving van het bestaande recht, zoo geschreven als ongeschreven, en verandering daarin slechts bij gebleken noodzakelijkheid heeft van zelf ten gevolge, dat de adat blijft, zooals zij is, tot tijd en wijle men zal meenen, dat daarin verandering behoort gebracht te worden.

Het schijnt mij dan ook noch noodig noch zelfs wenschelijk het gebod tot codificatie in de wet neer te leggen. Niet alleen omdat het een onmogelijke eisch zou zijn alle adat in geschrift te brengen, en het onpolitiek is bepalingen in een wet op te nemen, waarvan men weet dat zij binnen de eerste halve eeuw niet uitgevoerd zullen worden, maar ook om het beginsel zelf.

Dat beginsel, dat toch niet anders kan beteekenen, dan dat de wetgever zoo spoedig als dit mogelijk is, althans systematisch, alle adat door geschreven recht zal vervangen, wordt, zij het ook onder eene groote reserve, verdedigd door Prof. Carpentier Alting op de volgende gronden [1]): „De tijd waarin volstaan kan worden met een

---

voeren dan een citaat, waarin aan het slot juist gezegd wordt, dat de wetgever met die beginselen *niet in strijd mag komen*. Vooral bij een voordracht waar het luisterend publiek niet bij machte is zelfstandig te oordeelen, schijnen dergelijke verdachtmakingen geen aanbevelenswaardig middel om het pleit te winnen.

Diezelfde passage uit genoemd Ind. Gidsartikel is door een ongenoemden schrijver in een hoofdartikel in de *N.R.Ct.* gebezigd om mij van reactie tegen de beginselen van art. 75 R.R. te beschuldigen, alhoewel het hier eene kwestie zuiver van wetsinterpretatie geldt, die met reactie niets te maken heeft, en welke op tal van andere punten ook voorkomt. Ik behoef hier slechts te wijzen op de vraag omtrent de verplichte overeenstemming tusschen de wetgeving van Nederland en die van Ned.-Indië, welke de liefhebbers van letterknechterij er toe gebracht heeft om een koloniaal beginsel te zien in de overname van redactiefouten uit de moederlandsche wetgeving, en er anderen toe brengt om algemeene verordeningen die al een halve eeuw gegolden hebben voor onwettig te verklaren (zie beneden, blz. 1621 e. v.).

Die devotie voor de wet gaat echter alleen maar zoo ver als zij noodig is om anderen te bestrijden. Wij zien dan ook Prof. v. Vollenhoven (Adatrecht, blz. 223) de invoering van een credietverband, eener eenvoudiger vorm der thans onbekende assurantie en eene oplossing der dubia nopens door Atjehers geteekend handelspapier brengen onder datgene wat *tot de ontwikkeling van het adatrecht* der Atjehers moet worden gedaan, en dus iets is waarbij krachtens art. 75 R.R. de *rechtsregelen der Inlanders moeten worden gevolgd*, alhoewel Z.H. Gel. zelf verklaart dat die er niet zijn! Rekenen met twee maten, heden zus, morgen zoo redeneeren (zie de noot op blz. 1604 boven) en tegenover het publiek onderlinge geschilpunten verzwijgen) (zie beneden blz. 1611 noot) zijn zeker geen middelen waardoor men zich het vertrouwen verwerft van dat deel van publiek dat over de zaken zelf kan oordeelen.

[1]) T. a. p. blz. 26.

onbeperkt doen heerschen der adat, is voor een groot deel der niet-Europeesche volken in Ned.-Indië voorbij en voor goed voorbij. De gewoonte, die in beginselen spreekt, niet in bepalingen, die haar hoogste uitspraak vindt in rechtsgezegden, de gewoonte die niet definieert en niet detailleert, en die bovendien in Indië nooit gehad heeft een zelfwerkzaam openbarings- en vormings-instituut (als de praetor en de juristen in Rome), die gewoonte, dat volksrecht kan alleen voldoen in eenvoudige toestanden, waarin alle maatschappelijke verhoudingen geschapen schijnen naar één model, waarin slechts enkele rechtsvragen aan de orde komen, zij het op telkens ander concreet geval".

En verder: „Men heeft de gewoonte beschuldigd vaag te zijn. Ja, nu is ze het, in sommige streken, maar zij was het vroeger niet en nog meestal niet. Want ze geeft of gaf althans een antwoord op iedere kwestie die zich bij eenvoudige volken voordoen; nooit faalt ze want steeds is ze in overeenstemming met het rechtsbewustzijn van het volk; nooit is zij achterlijk, want steeds vervormt zij zich gemakkelijk naar de rechtsbehoefte; ze is als een kinderkleed dat door uittorning van opnaaisels zich zelf verwijdt, met het groeien van het kind".

„Maar het blijft een kinderkleed, niet meer passend voor groot geworden menschen, het ongeschreven volksrecht is niet meer voldoende voor de vaak zoo gegroeide maatschappij. De verhoudingen in de Inlandsche wereld zijn in menig opzicht allengs te ingewikkeld, te gecompliceerd geworden; de rechtspreuk laat in den steek, waar nieuwe toestanden zijn ontstaan die zich er niet meer onder laten vangen. En het volk, dat de nieuwe toestanden niet uit zich zelf heeft te voorschijn gebracht, maar grootendeels van buiten ontving, mist zelf de innerlijke kracht die nieuwe regelen schept en oude deels specialiseert, deels uitbreidt, het volk verliest allengs de geschiktheid zelf rechtsformeerder te zijn."

Of met deze argumentatie het pleit voor eene systematische opruiming van het Inlandsche gewoonterecht gewonnen is, moet echter betwijfeld worden. De kwestie is zoo eenvoudig en zoo van zelf sprekend niet als men bij de lezing van het bovenstaande wel zou denken. Opvallend is, dat er in het geheel niet gerept wordt van argumenten voor het tegendeel, zoodat men deze passage lezende zou gaan denken, dat zij de communis opinio weergaf van allen, die over deze kwestie kunnen oordeelen. Integendeel, mr. Nederburgh, die niemand van te weinig belangstelling voor en kennis van het recht der Inlanders zal verdenken, verklaarde zich in zijne rede op de vergadering van het Indisch Genootschap [1]) op den 2den December 1905

[1]) Indisch Genootschap, 2 Dec. 1905, blz. 17, en later nog in het *Rechtsgeleerd Magazijn*, 1908, blz. 307.

tegen elke codificatie der adat hoe voortreffelijk ook uitgevoerd. „Men moet", zoo raadt hij, „de adat niet voor anker leggen, vóórdat zij dáár is, waar men haar hebben wil." Ook in de Tweede Kamer werd er van meer dan eene zijde tegen opgekomen. Men vreesde, dat de adat door codificatie haar elasticiteit zou verliezen; men noemde die zelfs gevaarlijk, en wees op de versteening van ons recht door codificatie en op de reactie die in de laatste jaren daartegen ontstaan was, omdat men ondervond, dat die codificatie de natuurlijke ontwikkeling van het rechtsleven in den weg staat [1]).

En terecht. Zonder nu verder in te gaan op de argumenten die er op grond van de opgedane ervaring tegen elke codificatie van recht zijn in te brengen, zoo schijnt het wel wat gewaagd, de wenschelijkheid daarvan als algemeen beginsel uit te spreken met opzicht tot het recht der Inlanders in Ned.-Indië, tenzij men daarmede slechts een niets zeggende phrase bedoelt, in welk geval men die wenschelijkheid dan maar liever niet had moeten uitspreken. De boven medegedeelde argumenten leiden daartoe allerminst. Al beperkt Z.H.Gel. het beginsel bij de toelichting tot „een groot deel der niet-Europeesche volken in Ned.-Indië", toch is het ook hier te algemeen.

Niemand zal ontkennen, dat er ten gevolge van Westersche invloeden en de verbetering der verkeersmiddelen nieuwe toestanden in de Inlandsche maatschappij zijn ontstaan, niet meer passende bij de van oudsher overgeleverde rechtsgewoonten, dat het hier meer, daar minder kookt en bruist, maar men gaat te ver daaruit af te leiden, dat het ongeschreven recht principieel door geschreven recht moet worden vervangen. De ook elders reeds gestelde vraag of het niet wenschelijk is eerst eens af te wachten wat er uit dien heksenketel te voorschijn komt, zonder dat wij op de uitkomsten daarvan anticipeeren, wordt door Z.H.Gel. niet gesteld, doch mag niet worden voorbijgegaan, omdat een beantwoording in bevestigenden zin met codificatieplannen onvereenigbaar is, en het niet wenschelijk is in eene dergelijke kwestie implicite eene beslissing te nemen, zonder haar van alle kanten bekeken te hebben [2]). Daar de Leidsche ethnologisch-juridische richting feitelijk niets anders voorstaat, dan de toepassing der inductieve methode van rechtsbeoefening op het recht der Inlanders van Ned.-Indië, bevreemdt haar streven naar codificatie wel eenigszins, want Mr. Verkouteren, die deze methode op ander gebied propageert [3]), waarschuwt tegen afschaffing van het gewoonterecht. Hij noemt het een

[1]) Handelingen der Staten-Generaal, 1906—1907, 10 en 11 Oct. blz. 31, 51, 55 en 61.

[2]) Mr. Scheuer behandelt deze kwestie in zijne aangehaalde codificatieproeve wel. Zie aldaar blz. 14 e. v.

[3]) Mr. Verkouteren. De inductieve methode bij de beoefening der rechtswetenschap, blz. 36 en 37 Hij noemt codificatie „wets- en rechtsbederf op groote schaal", blz. 24.

fout, dat men het gewoonterecht in naam der rechtszekerheid heeft afgeschaft. Verbijsterend wordt het zelfs, wanneer men gewaar wordt dat zij, die voor het goed recht van de adat heeten te strijden, deze juist in de meest kritieke periode, waarin zij kan verkeeren, haar levende kracht willen ontnemen, haar feitelijk willen completeeren met wat deze richting elders met een diepe verachting „juristenrecht" noemt [1]) en op deze wijze het plantje voordat het tot eigen ontwikkeling komt, willen verbergen achter een geschilderden decoratieboom, waarachter het toch zijn eigen ontwikkelingsgang gaat [2]).

Niet krachtens het een of andere algemeene beginsel, maar voor elk bijzonder geval zal de vraag: „adatcodificatie of niet" beantwoord moeten worden.

Men onthoude zich voorts van de codificatie van adats die versleten zijn, en waarvan is te voorzien, dat zij zullen verdwijnen. Het schijnt niet wenschelijk deze kunstmatig in het leven te houden. Ik bedoel hier adats als de adoptie in de Minahassa. Ten gevolge van verschillende omstandigheden kwam het daar meermalen voor, dat een persoon een ander aan zich wilde verbinden, en hem een deel van zijn nalatenschap wilde geven. Het eenige middel daartoe was de adoptie die bij gebreke van het bestaan van een testamentair erfrecht, dit recht ab intestato gaf; immers als adoptief kind was men salakoe anak soenggoe (als een eigen kind). De redenen die tot adoptie leiden zijn in den laatsten tijd veel minder dan vroeger, maar het middel zelf zal overbodig worden, zoodra in de Minahassa een testamentair erfrecht wordt ingevoerd, waar behoefte aan is, omdat van de weinige testamenten, die nu reeds hier en daar door de meest ontwikkelden en de meest gegoeden gemaakt worden, de rechtskracht betwistbaar is. Gegeven nu dat de adoptie omnium consensu tot misbruiken aanleiding geeft, dan vraagt men zich af, waarom aan deze instelling door codificatie nieuw leven moet worden ingeblazen [3]).

Niet anders is het met het matriarchale recht der Minangkabausche Maleiers, dat volgens mr. Willinck [4]) in onzen tijd met zijn onafwijsbaren strijd om het bestaan, in welken het op individueele mannelijke krachts- en energieontwikkeling meer aankomt dan op aan geboorte- en familiegemeenschap ontleende pretentiën, niet meer als een levensvatbaar organisme aan te merken is.

De omstandigheid dat de adat niet meer voldoet, is zonder meer zeker geen reden haar door codificatie vast te leggen, en aan te

---

[1]) Zie beneden blz. 1612 en 1619.

[2]) Bij voorbeeld ten aanzien van de regeling van het huwelijk in de Minahassa en in de Molukken, zie *Ind. Gids*, 1904, blz. 1029.

[3]) Ook de heer Gunning is met de instandhouding van deze instelling maar matig ingenomen. *Ind. Gids*, 1906, blz. 221.

[4]) Rechtsleven enz. blz. 35.

vullen; het zoude zijn alsof men een nieuw gebouw optrekt op steeds rotter wordende grondslagen.

Opteekening in de rechtsboeken.

Men neme voorts de noodzakelijkheid van adatcodificatie niet te snel aan. In de Tweede Kamer werd er terecht op aangedrongen, dat de adat in plaats van gecodificeerd, opgeschreven zou worden in rechtsboeken, zooals dat bij ons ook het geval geweest is. Zulk een rechtsboek — dat van Mr. Willinck over de Minangkabausche Maleiers kan in vele opzichten als model dienen — zou een uitstekende leidraad zijn voor hen die met rechtspraak belast zijn. Een leidraad waarvan men kan afwijken, wanneer plaatselijke toestanden op een ander recht wijzen, die voor verbetering en aanvulling vatbaar, is en ondanks de vrijheid die men heeft, hem al of niet te volgen toch een zekere autoriteit bezit. Is er in ons land niet eeuwen lang recht gesproken met behulp van boeken van Damhouder, de Groot, van Leeuwen, e. a.? De codificatiemanie van de positieve school, die eigenlijk zoo bitter weinig strookt bij de ethnologisch-juridische richting die in Leiden haar verdedigers vindt, heeft teveel tegen, dan dat wij er nog niet eens dubbel en dwars over moeten denken, vóórdat wij die als beginsel op het Inlandsche gewoonterecht toepassen. En wanneer de wetgever er mede begint, hij bedenke dan dat hij dan wel verder kan, maar dat geen teruggang mogelijk is.

* * *

Methode. Verhouding der beschreven en der onbeschreven adat.

Is eenmaal beslist, dat men voor een bepaalde instelling de adat niet kan laten zooals zij is, en dat de regeling van het onderwerp op den grondslag van de adat noodzakelijk is, dan doet zich de vraag voor, welke methode daarbij gevolgd moet worden. Het gaat niet aan maar „ins blaue hinein" te codificeeren. Men moet hierbij de vraag stellen of men binnen de grenzen van het te codificeeren recht nog plaats zal overlaten voor de adat, hetzij als regel, hetzij als aanvullend recht, en of men de adat zal enten op het Europeesche recht, dan wel een eigen weg daarbij zal inslaan.

Ook hier zal men er zich voor moeten wachten één algemeenen regel te volgen, en zal bij elk volk elke instelling afzonderlijk moeten worden beoordeeld.

Daar waar de adat weliswaar in een overgangsperiode verkeert, doch waar de omstandigheden eene regeling noodzakelijk maken, zooals met betrekking tot het huwelijksrecht in de Minahassa, daar zal het geraden zijn niet meer dan hoogst noodzakelijk is, te roeren in het rechtsleven der Inlanders. Door het Christendom, de meerdere aanraking met Europeanen, de zucht tot navolging van dezen, de vermindering van familieverband, de meerdere bestuursbemoeiingen en

tal van andere oorzaken komt de oude adat daar niet meer overeen met het rechtsbewustzijn van het volk, wordt daardoor dikwijls òf niet meer gevolgd, òf toegepast op nieuwe verhoudingen waar zij niet voor deugt. En al kan men nu in het algemeen niet zeggen, dat de bevolking daaronder gebukt gaat, noch dat zij daar zelve veel van bemerkt, aan hen die met rechtspraak aldaar belast zijn geweest is het duidelijk, dat niet vast staat wat de rechtsgevolgen zijn van tal van handelingen, en wat men moet doen om bepaalde rechtsgevolgen in het leven te roepen, en dat de door de wet voorgeschreven handelingen niet altijd in overeenstemming zijn met de opvattingen van den Inlander. Waar zulk een toestand bestaat, is het niet wenschelijk in de wetgeving te ver vooruit te loopen op de toekomst, maar schijnt het beter zich tot het hoogst noodzakelijke te bepalen, en wel eenige leiding te geven aan de verdere ontwikkeling van het volksrecht, doch niet dit geheel op zijde te zetten door een complete codificatie.

Ontwerpen Carpentier Alting.

De hoofdgrief, die men tegen de ontwerpen tot regeling van het privaatrecht der Inlandsche bevolking van Prof. Carpentier Alting kan aanvoeren — ik vestigde er jaren geleden reeds de aandacht op — is dan ook deze, dat in die ontwerpen *te veel* geregeld wordt. Dit blijkt al dadelijk, wanneer men den omvang dezer regelingen nagaat. Het ontwerp reglement op de afstamming en de gevolgen daarvan telt 41 artikelen, het huwelijksreglement 127, het reglement op den burgerlijken stand niet minder dan 99, dat op de adoptie 27. De voogdij vraagt 60 artikelen en het inlandsche notariaat 52. De regelingen doen in volledigheid voor het burgerlijk wetboek niet onder, en leiden aan dezelfde overmaat van casuistiek, die men aan de Nederlandsche wetgeving vooral in de laatste jaren zoo verwijt [1]).

[1]) *Ind. Gids.* 1904, blz. 1027 e. v. Men heeft de juistheid van deze grief blijkbaar ook zelf ingezien in de 24 ontwerpen van Indisch recht, waar de omvang der ontwerpen tot een vijfde is ingekrompen, en aan verschillende andere door mij geopperde bezwaren is voldaan. Wij hebben hier een treffend voorbeeld van de eenzijdige wijze waarop het publiek voorgelicht wordt. Immers van mijn oordeel over die ontwerpen is nergens in de werken van de heeren v. Vollenhoven of Carp. Alting melding gemaakt. De eerstgenoemde heeft voor den laatstgenoemde niets dan lof, maar nergens laat hij zich over die ontwerpen uit. Wel rijst bij de lezing van de verlanglijst op blz. 223 van het Adatrecht het vermoeden, dat hij die ontwerpen niet goed kan vinden, hetwelk bevestigd wordt bij de lezing van No. 15 en 18 der 24 ontwerpen. Het feit staat niet alleen. Op blz. 22 van het Adatrecht wordt prof. Snouck Hurgronje in alle stilte gecorrigeerd, want wanneer deze zegt dat in geval van verwonding enz. in Atjeh „volgens de godsdienstige wet betaling van den diët (bloedprijs)" wordt bevolen, wordt het op genoemde plaats van het Adatrecht voorgesteld alsof de bloedprijs zelf op maleisch-polynesisch recht gegrond is, en alleen het tarief op den Islam. Een ander zou daarover leelijk de les gelezen worden. En toen Prof. Carp. Alting op den 12den Januari 1909 in het Indisch genootschap een

Doch er is meer. Kan men van deze laatste ten minste nog zeggen, dat de regelen, die zij te veel bevat, in elk geval regelen zijn, die toen men aan het codificeeren ging, reeds *golden*, en toegepast werden, met de bovengenoemde ontwerpen is dit echter geenszins het geval. Deze missen juist door die volledigheid het karakter van beschrijvingen van de bestaande adat. Zij zijn — men vergeve mij de uitdrukking — feitelijk niets anders dan legislatieve fantasieën op eenige adatmotieven. Bij de afstamming, het huwelijk en de adoptie leverde de adat meer materiaal dan bij de regeling van den burgerlijken stand, de voogdij en het notariaat, waar zij nagenoeg niets gaf. Zij bevatten dan ook, ondanks het Inlandsche etiket een voor de Inlandsche bevolking bijna geheel en al *nieuw recht*. Terwijl in Europa een geleidelijke ontwikkelingsgang werd gevolgd, — immers, eerst was het onbeschreven recht aan alle volksgenooten bekend; later toen het rechtsleven ingewikkelder was geworden, werd het door enkele eminente mannen te boek gesteld, en golden hunne werken als leidraad; nog later trachtte men in wetboeken een beeld te geven van het geldende recht, dat de rechter bij zijn uitspraken moest volgen, terwijl eerst in den laatsten tijd de wetgever meer dwingend optreedt, en het rechtsbewustzijn van het volk door het vaststellen van bepaalde wetten in de door hem gewilde richting wil leiden, — zoo schijnt het niet wenschelijk, wanneer men in de Minahassa de episoden van de rechtsboeken en van de wetboeken als teboekstellingen van het reeds te voren geldend recht overspringt en pardoes overgaat van het ongeschreven gewoonterecht naar het van hooger hand zij het ook met het oog op het heil van de bevolking speciaal voor die gelegenheid gefabriceerde wettenrecht.

Is het van een aanhanger der ethnologisch-juridische richting al te verwonderen, dat hij überhaupt voor adatcodificatie is, aanvulling van de adat door een fantasierecht, hoe mooi dat ook in elkander is gezet, is er nog minder mede te rijmen. Men versta mij wel. Tegen dat fantasierecht als zoodanig heb ik geen bezwaar, als het maar praktisch bruikbaar is, maar het ontgaat mij, dat men voorstander kan zijn van een richting, die streeft naar opsporing en instandhouding van het levend volksrecht, die zich heftig verzet tegen verdringing van dat volksrecht door Europeesch recht, terwijl men daarnaast eene methode van adatcodificatie kan toepassen, waarbij men niet alleen aan de adat alle groeikracht ontneemt, door haar als gewoonterecht

philippica had gehouden tegen de zaakwaarnemerij, was hij er op het eind van zijn betoog niet toe te brengen zijne meening te zeggen over het „geliefde wakillen" van den eischer en den gedaagde, waarvoor een paar maanden te voren Prof. v. Vollenhoven op dezelfde plaats een lans gebroken had. De vraag stuitte af op het niet ontvankelijkheidsmiddel, dat ZHGel. het alleen maar over de gouvernementsrechtspleging had. Alsof het verschil maakt of men onder het genot van inheemsche dan wel van gouvernementsrechtspraak door zijn zaakwaarnemer bedrogen wordt!

af te schaffen, maar haar juist in de meest kritieke periode voor 80 of 90 pCt. aanvult met bepalingen, die wel niet aan het Nederlandsche burgerlijk wetboek, maar dan toch aan Europeesch recht of Europeesche rechtsgeleerdheid zijn ontleend. In plaats van het plantje, dat ten gevolge van het omslaan van het weder op het punt staat van door te schieten, achter een geschilderden decoratieboom te verbergen, geve men het liever een paar stutten op de zwakste plekken, neme men belemmeringen voor den groei weg, en late het verder uit eigen kracht opgroeien; men snoeie en leide het liever wanneer het zelf uit eigen kracht reeds een flinken stam gevormd heeft. Dat is het standpunt, dat men van hen, die de adat hoog houden, zou verwachten.

Ontwerp Scheuer.

Ook in de codificatieproeve van mr. Scheuer, welke alleen het personenrecht betreft (261 artikelen), wordt naast het geschreven recht aan de adat geen belangrijke plaats ingeruimd. Het was blijkbaar zijn bedoeling een volledig personenrecht te geven. Verder moet worden opgemerkt, dat de adat op Java, althans in dit deel van het recht, niet in zulk een toestand van gisting verkeert als in de Minahassa. Het doel van mr. Scheuer is niet de ontwikkelingsgang van het recht een handje te helpen, maar rechtszekerheid te krijgen, omdat niet altijd vaststaat of het Mohammedaansche dan wel het inheemsche recht toegepast moet worden, en om tot rechtseenheid te komen, daar het recht plaatselijk zoo kan verschillen. De vraag, welke plaats aan de adat moet worden overgelaten, wordt door hem uitdrukkelijk beantwoord. Na betoogd te hebben, dat de bestaande toestand onhoudbaar is, zegt hij: „Ook behoeft de verdere rechtsontwikkeling door eene codificatie niet te worden tegengehouden. Wetten zijn voor hervorming vatbaar, even goed als gewoonten [1]). Over twijfelachtige punten van gering belang kan de wet zwijgen, of verwijzen, zooals ook de Nederlandsche wet doet, naar de plaatselijke gewoonten. Zij stelle slechts datgene vast, wat met de algemeene of overheerschende rechtsovertuiging overeenstemt en wat in een afzienbaar tijdperk geene wijziging zal behoeven. [2])

In overeenstemming hiermede zien wij dan ook in zijne codifictieaproeve de adat als regel afgeschaft, doch wordt daarnaar voor bijzondere gevallen verwezen in artikel 62 voor verboden graden voor het huwelijk, en in art. 92 voor het gönögigi, een zekere goederengemeenschap tusschen echtgenooten, ongeveer overeenkomende met onze gemeenschap van winst en verlies. Of hier de juiste maat in acht genomen is, zal ik niet beoordeelen. De toestanden zijn op Java echter veel meer geconsolideerd dan in de Minahassa, en wanneer een uitnemend

[1]) Wat ik in zulk een algemeenen zin niet zou willen toegeven.
[2]) T. a. p., blz. 17.

kenner van den Javaan en van Javaansche toestanden als wijlen mr. W. Ph. Scheuer eene dergelijke codificatie mogelijk acht, is er alle reden om aan te nemen, dat de juiste verhouding er niet ver vandaan ligt.

Stbl. 1895, No. 198.

De grief van te veel te regelen zal men niet kunnen tegenwerpen aan de regeling der bevoegdheid tot het sluiten van huwelijken en het kennisnemen van verstootingen onder Mohammedanen op Java en Madoera van Stbl. 1896, No. 198, gew. bij Stbl. 1898, No. 149 en bij Stbl. 1904, No. 212. Hier heeft de wetgever zich er strikt toe beperkt slechts enkele administratiefrechterlijke regelen te geven. Tot het sluiten van huwelijken en het kennisnemen van verstootingen worden bepaalde personen aangewezen, (art. 1 en 2), terwijl in art. 3 de mogelijkheid wordt geopend, dat partijen in het bezit komen van een geldig bewijs van het voltrokken huwelijk of de geconstateerde verstooting. De strafbepalingen kunnen hier buiten beschouwing blijven. Hoe dat huwelijk moet worden gesloten, aan welke voorwaarden voldaan moet worden, welke de rechtsgevolgen daarvan zijn enz. wordt noch hier noch in de voorschriften tot uitvoering gezegd; dat blijft allemaal aan het Inlandsche recht overgelaten. Eene kleine aanwijzing wat men daaronder in deze heeft te verstaan, vindt men in artikel 1 dat blijkbaar van de veronderstelling uitgaat, dat huwelijken tusschen Mohammedanen op Java en Madoera volgens de leer van den Islam gesloten worden, en is dus alleen maar tot den vorm dezer handeling beperkt.

Stbl. 1861, No. 38.

Anders is het bekende Staatsblad 1861, No. 38. een regeling inhoudende op het aangaan van huwelijken onder de Christen-Inlanders in de Molukken. Deze ordonnantie wijst de personen aan, aan wie de aangifte van het huwelijk moet geschieden, de voorwaarden waaraan partijen moeten voldoen, de akten die zij moeten overleggen; zij regelt de wijze van afkondiging, en wijst den persoon aan die het huwelijk kerkelijk zal voltrekken. Zij geeft aan wat gebeuren moet in geval van stuiting, wie daarin te beslissen heeft en regelt ten slotte de wettiging door het huwelijk der door de aanstaande echtgenooten onderling verwekte kinderen. De rest is overgelaten aan de adat, die dus geldt met opzicht tot de verhouding tusschen de echtgenooten onderling, het huwelijksgoederenrecht, de huwelijksontbinding enz. Evenmin is de verhouding van de ouders tot de kinderen daar geregeld.

Onderscheiding in regelen van burgerlijk en van administratief recht.

Bij de vraag hoe men nu een adatcodificatie moet inrichten, moet men onderscheiden tusschen die bepalingen, welke zuiver rechts-

regelen bevatten en die, welke administratief recht inhouden. Bij de eerstgenoemde is de adat in den regel krachtig genoeg om zich zelf te helpen, en zal men er op bedacht moeten zijn, dat men die niet dan wanneer het hoogst noodig is, door codificatie vastlegt vóórdat die inderdaad in het rechtsbewustzijn van het volk zijn doorgedrongen [1]). Is geen overeenstemming tusschen het wetboek en de rechtsovertuiging van het volk, dan bestaat in Indië nog meer dan in Nederland het gevaar voor wetsontduiking, zooals thans in beide landen zelfs o. a. met de echtscheiding met onderling goedvinden het geval is.

Anders is het bij die bepalingen — en er zijn er vele zoodanige in het personenrecht te vinden, — welke administratief of formeel recht bevatten. Hier is de adat in den regel onmachtig om in de behoefte aan recht te voorzien, omdat het uitvoerend gezag in het hoogste ressort door het Europeesche bestuur wordt uitgeoefend en de bestaande bepalingen een beletsel daartegen zijn.

Bij de aanwijzing van de personen ten overstaan van wie een huwelijk kan voltrokken worden, heeft de adat echter zelf in de behoefte kunnen voorzien zoowel in de Mohammedaansche landen, waar het voor Java eerst kort geleden geregeld is in overstemming met de adat, als bij de Christen-Inlanders elders dan in de Molukken; Stbl. 1864, No. 142, jct. 1885, No. 185, geven slechts voorschriften omtrent het houden van registers. Toch heeft de adat in dit opzicht slechts weinig kunnen produceerenen behoeft zij hier nog veel meer dan bij de andere soort van voorschriften steun van regeeringswege. Op eene regeling van den burgerlijken stand zou men dan ook lang moeten wachten als men die aan de adat overliet. Ook in Europa dankt men de eerste regelingen daarvan minder aan het volksrecht dan aan de kerk.

Waar het uitvoerend gezag derhalve die voorschriften vaststelt, zal het, behalve met bestaande administratieve regelingen, rekening moeten houden met den toestand der maatschappij, waarvoor die regelen moeten gelden. In de Inlandsche maatschappij bestaan omtrent punten van wat wij administratief of formeel recht noemen, rechtsopvattingen of restanten daarvan, waarmede de wetgever in deze rekening moet houden, bijv. de tusschenkomst van de hoofden of de oudere familieleden. Eene zoodanige regeling is minder eene adatcodificatie, omdat zij eigenlijk geen adatrechtsregelen in geschrifte brengt, als wel eene regeling gegrond op adatmotieven en de behoeften der Inlandsche maatschappij. Als voorbeeld hiervan kan het ontwerp tot de regeling der voogdij in de Minahassa van Prof. Carpentier Alting dienen, waaromtrent Z.H.Gel. zelf verklaart dat „zich de moeilijkheid voordoet, dat geen rekening kan worden gehouden met bestaande door het gewoonterecht beheerschte regelen, *daar de adat omtrent dit punt geen regeling be-*

[1]) Zie ook Scheuer, t. a. p. blz. 17.

vat" [1]). De voornaamste motieven waarop deze regeling steunt zijn deze: dat elk kind, echtelijk of buiten-echtelijk, onder de ouderlijke macht staat zoolang één zijner ouders leeft, en dat aan de familie in de eerste plaats niet enkel hoort de uitoefening der voogdij, maar ook de aanwijzing van een voogd, en het toezicht en oppergezag over diens bewind en beheer.

Bij de uitwerking van dergelijke beginselen van administratief of formeel recht zij men er echter steeds op uit voor den Inlander *praktische* regelingen te maken, die in zijn kader van ontwikkeling vallen, en zich vooral voor te groote uitvoerigheid, voor te veel vormen en in het bijzonder voor nietigheden te wachten. Hier vooral ligt de moeilijkheid, welke veel grooter is, dan de regeling der eigenlijke rechtsverhoudingen zelve. Sober is de Javasche huwelijksordonnantie voor de Mohammedanen. Iets meer regelt Stbl. 1861, No. 38 op de huwelijken van Christen-Inlanders in de Molukken. De ontwerpen Carpentier Alting bevatten echter zoovele maatregelen van administratieven en formeelen aard, dat de Inlander voor zoover hare opvolging van hem afhangt, die gewoonweg niet zal opvolgen, evenals hij thans reeds de wet links laat liggen als die hem in de opvolging te lastig is. [2]) Het zal voorzeker niet gemakkelijk zijn hierin de juiste maat te houden, maar dit schijnt men hierbij in het oog te moeten houden, *dat het beter is te weinig dan te veel te regelen.*

* * *

Adat geënt op Europeesch recht.

Meer van technischen aard, doch niet uitsluitend, is de vraag of bij het codificeeren van het recht der Inlanders de adat moet worden geënt op het Europeesche recht, dan wel of men een eigen weg daarbij zal inslaan.

Omtrent de codificaties van Inlandsch recht uit den tijd der O.-I. Comp. kan men in het algemeen zeggen, dat tengevolge van het — overigens heel begrijpelijk — gebruik van de Nederlandsche taal, de voorschriften min of meer in den vorm van de overeenkomstige Nederlandsche gegoten werden. Een bepaald systeem schijnt daarbij niet te zijn toegepast.

[1]) Regeling voor het privaatrecht enz. Tweede gedeelte, blz. 1. De cursiveering is van mij. Bij zijne reeds genoemde voordracht in Moederland en koloniën scheen Z.H.Gel. blijkbaar vergeten te hebben, dit te hebben neergeschreven, althans hij uit zijne verbazing dat de Haagsche staatscommissie verklaart, dat er onderwerpen zouden zijn, ten aanzien waarvan geen volksrecht bestaat (blz. 38). De Leidsche niet bijzonder wetenschappelijke gewoonte om de beweerde domheid van de tegenpartij als argument voorop te zetten, heeft hier ten gevolge, dat de verbazing wederkeerig is, want de commissie had hare bewering, dat er op sommige punten geen volksrecht bestaat, aan dit geschrift van Prof. Carpentier Alting kunnen ontleenen.

[2]) *Ind. Gids.* 1904, blz. 1029 e. v.

Mr. Scheuer ziet de kwestie echter principieel onder de oogen. Na te hebben uiteengezet welke aandeel de adat en de sarat in zijn ontwerp hebben gehad, schrijft hij [1]):

„Overigens heb ik veel, dat deze beide ongeregeld lieten aan het Europeesche recht ontleend, zooals de hoofdlijnen van de regeling van den Burgerlijken Stand, terwijl bij de Adoptie sommige voorschriften aan den Code Civil, andere aan de adat, andere weer aan het ontwerp-wetgeving voor Chineezen van Mr. Fromberg zijn ontleend."

„In de redactie heb ik beknoptheid en duidelijkheid nagestreefd, en niet geschroomd hier en daar gebruik te maken van de critiek, sedert jaren door wetenschap en ervaring over het Nederlandsch B.W. uitgesproken."

„Daar ik het ontwerp overigens op de leest van het B. W. heb geschoeid, althans zijn schema heb gevolgd, ligt voor de hand. Dat schema is inderdaad niet iets willekeurigs, maar spruit uit den aard van het personenrecht voort, gelijk dat de rechts- en handelsbevoegdheid met al de gewichtige feiten van het menschelijk leven, die deze beide bepalen, achtereenvolgens behandelt."

In zijne codificatie-proeve wordt dan ook het Nederlandsche B. W. als model genomen, waarin — en dat is niet weinig — is weggelaten of veranderd alles wat niet met het Inlandsche recht overeenkomt. Waar hetzelfde voorschrift gegeven wordt, is het dan ook precies gelijk aan dat van het Europeanenrecht, terwijl daar, waar afwijking noodzakelijk was, in de redactie de opzet van de bepalingen van B. W. zooveel mogelijk is overgenomen.

Het voordeel van deze methode springt in het oog, want zoo niet voor alle, dan toch voor zeer vele redactiegeschilpunten, voorzoover niet reeds opgelost, wordt op deze wijze verwezen naar het Europeesche recht, en kan de daaromtrent bestaande jurisprudentie en literatuur geraadpleegd worden. Eventueele wijzigingen in die overeenkomstige bepalingen kunnen op deze wijze gemakkelijk aangebracht worden. De eenheid in het recht wordt er door bevorderd.

Toch zijn er ook bezwaren aan verbonden. Vooreerst dient de samensteller een groote zelfbeheersching in acht te nemen. Indien men eenmaal begint aan de hand van het B. W. na te gaan, welke bepalingen daarvan voor den Inlander geschikt zijn, dan heeft de wet der traagheid ten gevolge, dat men een zekere geneigdheid krijgt om van de een of andere bepaling aan te nemen, dat die er ook nog wel door kan. Een scherpe kritische blik is als tegenwicht hiertegen vereischt, en tevens moet men er voor waken om niet met den vorm eener bepaling ook den inhoud, die in de redactie verscholen ligt, over te nemen.

---

[1]) T. a. p. blz. 25.

Een ander bezwaar, dat m. i. van meer belang is, schijnt daarin gelegen te zijn, dat het niet altijd mogelijk is die Inlandsche rechtsinstituten in het kader van ons burgerlijk recht te dringen. Girault [1]) waarschuwt er voor dat men op deze wijze gevaar loopt het Inlandsche recht te vervormen, daaraan niet den vereischten lokalen tint te geven, en speciale Inlandsche instellingen die hun tegenhanger in ons wetboek niet hebben, niet tot hun recht te laten komen. Het Inlandsche gewoonterecht, zich uitend door feiten, krijgt volgens dezen geleerde niet zelden een scherp geformuleerden vorm, die niet altijd met de feitelijke toepassing overeenstemt, en waarvan ontevredenheid van de bevolking met het vastgestelde recht het gevolg is. Het zoude voorts onbillijk zijn als er hier niet op gewezen werd, dat ook Prof. v. Vollenhoven tegen eene dergelijke wijze van codificatie is opgekomen [2]). Toch moet men zich hier ook voor overdrijving en voor generaliseeren wachten. Ook hier zal de wetgever voor elk bijzonder geval beoordeelen of deze methode gevolgd moet worden, dan wel of het de voorkeur verdient de regeling zelfstandig op eigen grondslagen op te trekken.

Het personenrecht der Christen-Inlanders schijnt, voor zoover de wenschelijke soberheid eener regeling dit niet onmogelijk maakt, wel op ons B. W. geënt te kunnen worden, daar dit recht juist in die richting ontwikkeling behoeft. Daarentegen zal men bij de regeling van de macht van den Minangkabauschen mamaq over de minderjarige kinderen van zijn zusters, de ouderlijke macht van ons B. W. nimmer tot voorbeeld kunnen nemen, omdat deze die macht uitoefent als een onderdeel van de macht die hij als mamaq over alle leden van de familie heeft; trouwens dat geheele matriarchale familierecht, waar de vader uit het gezin wordt uitgeschakeld, en waar men voor het gezin de familie moet stellen, verschilt zooveel van ons recht, dat het daar niet op te enten is. In hoeverre in de codificatie-proeve van Mr. Scheuer terecht het Europeesche B. W. als model genomen is, zou van deskundige zijde kunnen worden beoordeeld.

De ontwerpen van Prof. Carpentier Alting — waarbij ik mij zal beperken tot die over de afstamming en het huwelijksrecht, omdat die over den burgerlijken stand, de voogdij en het Inlandsch notariaat te weinig in schrift gebrachte adat bevatten, en over de adoptie boven op blz. 1609 al gesproken is, — hebben ten aanzien van dit onderwerp een eigen karakter [3]). Deze vertoonen eene duidelijk zeer goed bedoelde poging om de adatvoorschriften in geschrifte te brengen, deze te rang-

[1]) Principes de colonisation et de législation coloniale, ed. 1904 I. blz. 538.
[2]) Adatrecht, blz. 81.
[3]) Zie over de vraag of deze ontwerpen praktisch bruikbaar recht bevatten, mijn oordeel daarover in de *Ind. Gids* van 1904, blz. 1026 e. v. Tot wederlegging der daar geopperde bezwaren is sedert geen enkele poging gedaan en toch

schikken, aan te vullen met andere voorschriften van hetzelfde karakter, kortom tot een behoorlijk geheel te verwerken. En wat was het resultaat? Een regeling van precies denzelfden aard als het B. W. Wij zien dezelfde indeeling, dezelfde behandeling der stof, voor het meerendeel zelfs voorschriften van Europeesche recht, zij het ook niet ontleend aan het Nederlandsche B. W. van 1838, maar aan de meer met de ontwikkeling van het recht medegegane ontwerpen van de Nederlandsche staatscommissie, en daarop geënt verschillende Minahassische adats. Snijdt die er uit, en ge hebt een nieuw burgerlijk wetboek voor Europeanen bruikbaar, en in hoofdzaak van het oude verschillende door vereenvoudiging van vormen. Was de natuur hier sterker dan de leer? Had Mr. Scheuer dan wellicht gelijk, toen hij schreef, dat hij voor zijn ontwerp het B. W. als schema had gebruikt, omdat dat niet iets willekeurigs was, maar voortgesproten uit den aard van het personenrecht? Zou die indeeling en die behandeling der stof nu werkelijk iets willekeurigs zijn, dat men altijd en overal als „juristenrecht" met afschuw moet wegwerpen? In den vorm van een B. W. met afwijkingen had men precies hetzelfde recht in de ontwerpen kunnen neerleggen. Maar waartoe dient dan die afwijkende vorm, waarvan men in dit geval wel de lasten, maar niet de lusten heeft?

Ook mr. Fromberg heeft zijn ontwerpen van Chineesch familierecht op de leest van ons B. W. geschoeid. De op zulke strenge patriarchale beginselen gegronde volksinstellingen der Chineezen schenen hem daartoe geen beletsel zijn. [1])

In het algemeen kan men zeggen dat de vraag, welke methode men zal toepassen, voor elk bijzonder geval moet worden opgelost, en dat zij alleen dan te stellen is wanneer men bij eene bepaalde regeling in bijzonderheden wil afdalen. Doet men dit niet, zooals de Javasche huwelijksordonnantie voor de Mohammedanen en het reeds genoemde Stbl. 1861 No. 38, dan komt het er weinig op aan; de concordantie heeft dan weinig gevolgen, zoo in het goede als in het kwade.

* * *

Adat te vervangen door Europeesch recht.

Hoe meer de adat, die men codificeeren wil, met het Europeesche recht overeenstemt, hoe meer men haar uit het Europeesche recht wil aanvullen, des te meer nadert de adatcodificatie tot eene toepasselijkverklaring van min of meer gewijzigd Europeesch recht. Komen daar nog andere bovenvermelde factoren bij, dan zal de wet-

---

schijnt zulks voor Z.H.Gel. geen beletsel te zijn in de *Ind. Gids* van 1908, blz. 135, noot, deze ontwerpen te vermelden. alsof niemand daar ooit iets tegen te berde had gebracht. Zie verder de noot op blz. 1611.

[1]) Mr. Fromberg. Nieuwe regeling, enz., blz. VI.

gever zich op het standpunt moeten stellen, dat in een bepaald geval het Europeesche recht desnoods gewijzigd op den Inlander toepasselijk verklaard moet worden. De beide voorzieningen in de rechtsbehoeften van den Inlander loopen dus ineen, gaan in elkander over. Waar is eigenlijk de grens tusschen een adatcodificatie, waarbij het Europeesche recht ten grondslag is genomen en eene toepasselijkverklaring van het Europeesche recht met afwijkingen? Toch verschillen zij daarin, dat in het laatstgenoemde geval ook rekening gehouden moet worden met de rechtsbehoeften van anderen dan Inlanders, omdat daar eenheid van recht voor alle bevolkingsgroepen een factor is, die bij de eerstgenoemde ontbreekt.

Het oude artikel 75, Reg.-Regl. kende naar de meest gangbare opvatting feitelijk alleen eene formeele toepasselijkverklaring van bepalingen die te voren reeds voor de Europeanen waren vastgesteld, doch vergunde deze gewijzigd toepasselijk te verklaren. Deze methode was een logisch gevolg van het in dat artikel neergelegde dualisme, waarop die toepasselijkverklaring eene uitzondering was. Een goed voorbeeld is het bekende staatsblad 1855, No. 79, waarbij een groot deel van het B. W. en van het wetboek van Koophandel op de Vreemde Oosterlingen werd toepasselijk verklaard, behoudens enkele afwijkingen. Schijnbaar een vormkwestie, leidde deze methode in de praktijk tot dualisme, ook in gevallen waarin dit niet noodzakelijk was, want het sneed de mogelijkheid af om het recht der Europeanen te veranderen om het ook voor de Inlanders en de Vreemde Oosterlingen geschikt te maken, en aldus rechtseenheid te verkrijgen. Het schijnt zeer wenschelijk te zijn het beginsel der concordantie in een minder strengen vorm te gieten, en dit middel om tot eenheid van recht te komen, niet uit te sluiten. Aan den wetgever moet de vrijheid gegeven worden voor de toepasselijkverklaring wanneer die noodig geacht wordt, dien vorm te kiezen, dien hem de beste toeschijnt.

Toepasselijkverklaring van Europeesch recht niet formeel, maar reëel, d. w. z. door eene bepaling, ontleend aan het Europeesche recht algemeen geldend te verklaren, dus ook op andere bevolkingsgroepen dan Europeanen, mag door het Reg.-Regl. niet uitgesloten worden. Volgens het oorspronkelijk Regeeringsontwerp van 1904 was zij mogelijk, doch het amendement v. Idsinga maakte haar echter weer, zoo niet twijfelachtig, dan toch betwistbaar. Zij is noodig omdat — ik mocht er elders [1]) reeds de aandacht op vestigen — men bij het maken van een wet altijd rekening moet houden met de behoeften van allen op wie die wet toepasselijk zal zijn en niet van een deel van hen. Dat is eigenlijk iets dat zóó van zelf spreekt, dat het geen verdere argumentatie behoeft.

* * *

[1]) *Ind. Gids*, 1909, I, blz. 167.

Regelingen met eigen grondslag.

De derde en laatste soort van verordeningen, waarin het recht der Inlanders geregeld kan worden, zijn regelingen die noch Europeesch recht, noch adat ten grondslag hebben, doch in den regel een verbinding van beide zijn, waarvan men niet kan zeggen welk bestanddeel prevaleert.

De wetgever van 1848 was zich het bestaan van dergelijke regelingen niet bewust. Wat geen adat was, beschouwde hij, en niet geheel zonder reden, als toepasselijk verklaard Europeesch recht. In de eerste plaats behoorde hiertoe het zoogenaamd Inlandsch Reglement, waarin o. a. het bewijs in civilibus en de curateele, beide onderwerpen van materieel privaatrecht, geregeld worden, eene regeling, die in hoofdzaak aan het oud-Hollandsch recht ontleend onder Raffles was ontworpen en uit de rechtsreglementen van 1819 was overgenomen. Dat was dus wel Europeesch recht, althans aan het Europeesche recht ontleend, doch het gold alleen voor Inlanders: in geenen deele was het Inlandsch recht. Van dit standpunt uitgaande, verwondert het ons niet, dat de wetgever indertijd de huwelijksregeling voor de Inlandsche Christenen in de Moluksche eilanden van Stbl. 1851, No. 70 blijkens de considerans die naar art. 10 Alg. Bep. verwijst, als toepasselijk verklaard Europeesch recht opvatte. Hetzelfde geldt ten aanzien van de huwelijksregeling van Stbl. 1861, No. 38, daar deze „ten vervolge van" de genoemde publicatie van 1851 is vastgesteld. Men zal moeten aannemen, dat de wetgever, die toen beter wist dan wij nu, wat de bedoeling van de artikelen 9 e. v. Alg. Bep. en van art. 75 R.-R. (oud) was, toen niet zal gemeend hebben onwettige verordeningen vast te stellen [1]). Ook bij de vaststelling van het strafwetboek voor Inlanders, dat blijkens de considerans eveneens als toepasselijk verklaard Europeesch recht werd beschouwd, moet deze opvatting zijn gehuldigd.

Toch was dit type van regelingen al niet zuiver meer. Bij Stbl. 1855, No. 79 was op de Vreemde Oosterlingen op Java en Madoera het grootste deel van het Europeesche vermogensrecht toepasselijk verklaard op een nieuwe wijze, nl. *formeel*, d. w. z. door de verklaring van den wetgever, dat die en die bepalingen van het recht der Europeanen op Vreemde Oosterlingen toepasselijk zouden zijn, zoodat het recht dier personen in de voor de Europeanen gemaakte wetboeken te vinden was. Nog ingewikkelder werd het door de instelling van den agrarischen eigendom en de op in agrarischen eigendom bezeten gronden te vestigen hypotheek in de jaren 1872 en 1873. Daarbij entte men feitelijk ons eigendoms- en hypotheekrecht op de Inlandsche grondrechten, en maakte daarvan één geheel.

[1]) Er is dus geen reden deze verordeningen, welke al gedurende een halve eeuw onaangetast hebben gegolden voor onwettig te verklaren. Zie de voordracht van Prof. Carp. Alting. t. a. p. bl. 27 en 28.

Het is niet te verwonderen, dat men in verband met artikel 75 R.-R. en vooral toen er sprake van was het recht van den Inlander te wijzigen, getracht heeft het een en ander te verklaren, en men in een beoordeeling van de wettigheid van genoemde bepalingen trad. Men stelde zich daarbij echter op een standpunt, dat m. i. veel dogmatischer was dan de wetgever zelf ooit bedoeld kan hebben, en dat geen anderen vorm van het recht der Inlanders mogelijk achtte dan de adat als gewoonterecht, of toepasselijk verklaard niet „Euro*peesch*"-, maar „Euro*peanen*recht". In 1902 werd de wettigheid van het bovengenoemde Stbl. 1861, No, 38, op de huwelijksvoltrekking der Inl. Chr., door Mr. Carpentier Alting in twijfel getrokken [1]), en twee jaren later lezen wij in de wetsvoordracht van 15 November 1904, dat er al gedurende een halve eeuw in Indië recht is gesproken volgens een als onwettig gekwalificeerd Inlandsch Reglement [2]). Het begrip „Euro*peesch* recht" werd vereenzelvigd met *Europeanen*recht, en in het amendement-Van Idsinga werd de kroon op dit dogma gezet, door voor den Inlander als recht slechts toe te staan òf zijn eigen adat òf de voor Euro*peanen* geldende bepalingen. Bij een latere toelichting werd al het andere van den nieuwen naam van „ambtenaarsrecht" voorzien en als zoodanig afgekeurd.

Of de uitvinder van deze juridische finesse daardoor den lande een dienst bewezen heeft, mag betwijfeld worden. De wetgever heeft er thans echter rekening mede te houden, dat voor den Inlander drie soorten van verordeningen moeten kunnen bestaan, nl. gecodificeerde adat, toepasselijk verklaard recht der Europeanen en ten derde regelingen, die uit verschillende bestanddeelen samengesteld, die beider type evenveel of even weinig vertoonen, zoodat men aan den inhoud niet direct kan zien tot welke categorie men die heeft te brengen.

Behalve de boven genoemde verordeningen kan men tot deze soort nog brengen de regeling van het credietverband in Stbl. 1908, No. 542. De instelling van den agrarischen eigendom in 1872 is eene mislukking te noemen, in de voornaamste plaats, omdat de Javaan noch in de conversie van zijn communaal bezit, noch in de metamorfose van zijn erfelijk individueel gebruiksrecht in agrarischen eigendom eenig nut zag. Daardoor is het moeilijk na te gaan in hoeverre de regeling zelve als op Europeeschen leest geschoeid hieraan deel had.

Credietverband.

Bij het credietverband is de economische basis een andere, een betere, want dat is gegrond op de behoefte van den Inlander aan geld, en op de omstandigheid, dat hij dat geld bij den woekeraar niet anders

---

[1]) Regeling, Eerste gedeelte, eerste stuk, blz. 15, noot 2.
[2]) Mem. v. toel. § 7, blz. 6.

dan tegen hooge rente kan krijgen. Voor de regeling zelve is het Europeesche recht als model genomen. De wetgever heeft haar beschouwd als een hypotheek op Inlandsche grondrechten, de rechtsverhoudingen, die zich daarbij voordoen, zijn dus veelal gelijk aan die welke in ons hypotheekrecht voorkomen, daarentegen zijn de formaliteiten, welke moeten worden in acht genomen vereenvoudigd, en is daarbij zooveel mogelijk met Inlandsche toestanden rekening gehouden, zonder nochtans de reëele waarborgen, die het instituut behoeft en het verband met andere wettelijke bepalingen uit het oog te verliezen.

Of deze regeling op speciale punten feilen vertoont die het oorspronkelijke ontwerp niet had, wil ik hier buiten bespreking laten, omdat wij thans alleen met het type te doen hebben. Daarom blijft hier ook de vraag of het nemen van credietverband al of niet tot bepaalde credietinstellingen beperkt moet worden en in hoeverre met de adat voldoende rekening gehouden is, buiten beschouwing. Het type nu van het nieuwe rechtsmiddel, dat men heeft willen scheppen om den crediteur een zakelijke zekerheid te geven voor de terugbetaling van geleende gelden, is *van den aanvang af geen ander geweest dan van een Inlandsch hypotheekrecht.* Noch het Inlandsche pandrecht, noch het recht van koop met wederinkoop, zooals dat bij de Inlanders gebruikelijk is, heeft men daarbij willen volgen. Maar spreekt het dan niet van zelf, dat, wanneer men een Inlandsch *hypotheek*recht gaat maken, men als uitgangspunt voor de constructie van het nieuwe rechtsinstituut het Europeesche recht, waaraan het ontleend is, neemt? Wat moet men er dan van denken, wanneer van Hooggeleerde zijde (Adatrecht, blz. 223), althans voor Atjeh gewenscht wordt een regeling van het credietverband „zoo min mogelijk" in den geest van Stbl. 1908, No. 542? [1]) Deze uitspraak, die ons minder aan een bezadigd en zakelijk oordeel, dan wel aan de superlatieven van onze jongelingsjaren doet denken, heeft mij bepaald onthutst. *Zoo min mogelijk.* Dat zegt inderdaad zeer veel. Als men met deze woorden iets heeft willen zeggen, dan moet daarmede in de eerste plaats bedoeld zijn de grondslag der regeling, nl. dat het credietverband een zakelijk recht geeft op het verbonden goed, krachtens hetwelk de verbandnemer

[1]) Adatrecht, blz. 223. Kenmerkend is hier het verwijt van onwettigheid, nu eerst geuit, terwijl men over de huwelijksregeling in de Groote Oost, de instelling van de curateele in enkele gevallen, de burgerlijke-standsregeling voor Christen-Inlanders en de huwelijksordonnantie voor Mohammedanen op Java en Madoera, die in dezelfde wettelijke omstandigheden verkeeren, al meer dan een halve eeuw gezwegen heeft. De wetgever van 1848 zou de curateele regeling in het Inlandsch Reglement niet hebben opgenomen als hij meende, dat die met andere gelijktijdig in werking getreden bepalingen in strijd was; hij had toen trouwens omtrent de vraag wat als Europeesch recht te beschouwen was, een ruimer opvatting dan in de laatste jaren wordt gehuldigd, en vereenzelvigde dat in in geenen deele met *Europeanen*recht.

het kan verkoopen, want „min*der*" kan het toch niet. Voorwaar, een geheel nieuw gezichtspunt, dat in lijnrechten strijd is met de meeningen van *allen*, die over het onderwerp gedacht hebben; maar dan schijnt het toch wel verwonderlijk, dat Z.H.Gel. niet eerder met dit drastische denkbeeld voor den dag is gekomen, bijv. toen de zaak nog in Indië in studie was [1]).

Iets anders is of bij eene regeling als de onderhavige genoegzaam rekening gehouden is met de behoeften van het praktische Inlandsche leven, en met de adat; daarover kan natuurlijk verschil van gevoelen zijn, en ik zal de laatste zijn om haar „faultless" te noemen; er zullen tegen deze overigens niet van de Staatscommissie afkomstige regeling evenals tegen elke anders wel bedenkingen in het midden zijn te brengen. De praktijk zal leeren in hoeverre deze aan een behoorlijke ontwikkeling van het Inlandsche credietwezen in den weg staan.

* * *

In bovenstaande beschouwingen is gezocht naar een antwoord op de vraag, wat men met het recht der Inlanders in Nederlandsch-Indië heeft te doen, en hoe men heeft te handelen, wanneer eenmaal besloten is dat het in deze of gene richting behoort te worden ontwikkeld.

Hoofdstrekking van het betoog was dat die richting niet voor alle onderwerpen dezelfde kon zijn, omdat bij de verschillende onderdeelen van het recht de rechtsbehoeften van den Inlander zeer uiteenloopen, en deze zelfs ten aanzien van eenzelfde onderwerp voor de verschillende Inlandsche bevolkingsgroepen van elkander kunnen afwijken.

Het eenig mogelijke punt van uitgang is het bestaande recht, terwijl de wetgever bij het aanbrengen van verbeteringen bij die gedeelten moet kunnen beginnen, welke haar het meest behoeven, en waar zij het gemakkelijkst is tot stand te brengen.

En wanneer het de bedoeling is den Inlander *goed* recht te geven, dan ontneme men den wetgever niet de bevoegdheid dat daar te zoeken, waar hij het meent te kunnen vinden.

---

[1]) In de 24 ontwerpen over Indisch recht wordt een voorstel gedaan om het Inlandsche pandcontract in de wet vast te leggen.

Den Haag, September 1909.

Hirado en Desjima

DOOR

J. HABBEMA.

(*Vervolg*).

DESJIMA [1]).

Het kunstmatige eilandje Desjima = vóór-eiland (sjima = eiland), was gelegen of liever aangelegd in de haven van Nagasaki. Men had nl. op een plek, die bij eb droog liep, een hardsteenen fondament gelegd en het zoo ontstane eiland met een houten schutting omringd. Afbeeldingen van het eiland met de daarop staande gebouwen, vindt men o. a. bij Montanus (de logie voor Nangasaki op 't Eylandt Schisma") in v. Siebold's „Nippon" I, blz. 40 en 41 en als titelplaat bij Levyssohn's „Bladen van Japan", de laatste door een Japansch artiest geteekend. In het Rijksmuseum te Amsterdam vindt men een (relief) voorstelling van Desjima met de daarop staande gebouwen, doch zonder verklarende legenda.

Volgens Kaempfer was de grootste lengte 236 en de grootste breedte 82 „gemeene treden".

„In gedaante gelijkt ze bijna een waaijer zonder handvatsel, zijnde van een langwerpig vierkante figuur, van welke de twee langere zijden zijn strooken van een (één) ronde. Ze is aan de stad gehegt door een kleine steenen brug van weinige treden lang, aan welks einde een sterk Wachthuys is, alwaar altijd schildwachten staan. Aan de Noordzijde van het Eyland zijn twee sterke Poorten, welke wij Waterpoorten noemen, die nooit geopend worden, dan bij 't laden en ontladen onzer schepen, waarbij eenige gevolmachtigden der Gouverneurs (van Nagasaki) tegenwoordig zijn. 't Geheele Eyland wordt omvangen met redelijke hooge houten schuttingen met kleine daken overdekt, op welker top

---

[1]) Engelschen en Franschen schrijven steeds *Deshima*. Dat doet ook de Japanner Nagaoka in zijn „Histoire des relations du Japon avec l'Europe aux XVIe et XVIIe siècles". Ook Nachod, die vooral uit Nederlandsche bronnen heeft geput, schrijft niet Desima, maar Deshima.

geplant is een dubbele rey met pieken, gelijk het geene zij noemen een cheval de Frize (Friesche ruiter), zijnde in 't geheel zeer zwak en in geval van noodt in geen staat om het tegen eenig geweld uit te houden.

Eenige treden van het Eyland in het Water, zijn dertien zeer hooge paalen op bequaame wijdte van een staande met kleine houten plaaten, boven aan, op welke geschreven is in groote Japansche letters een bevel van de Gouverneurs, scherpelijk en op zwaare straf verbiedende aan alle booten en schuyten om binnen dezelve te komen en het Eyland te naderen. Even voor de brug na de stad toe is een plaats gesticht van vierkante steenen op welke zij plakken de keyzerlijke bevelen en plakaaten, gelijk ook die der Gouverneurs..."

Volgens Montanus zou de brug 150 (15?) treden lang zijn geweest; de afbeeldingen, ook die in het Rijksmuseum, zijn echter meer in overeenstemming met Kaempfer's „weinige treden lang". „Binnen" zegt Montanus, „staat de woning des opperhoofds, groot en kostelijk. Dicht bij de poort des valbrugs leid 't verkoophuys: aan d' andere kant een heerlijke blomhof. Vier straeten loopen door 't gansche werk: wederzijds zijn verscheide pakhuisen, met ruime opene plaetsen, getimmert. Na den inham der zee vertoont sich de Tweede poort, alwaer een schoone ruime trap benedenwaerds loopt, om de baelen en koopmanschappen in en uit gemakkelijk te schepen. 't Midden der logie heeft een heerlijk plein met huisingen rondom bezet..."

Op het eiland bevonden zich een aantal houten pakhuizen, waarvan de bovenverdiepingen door de Hollanders werden bewoond, toebehoorende aan inwoners van Nagasaki. Daarvoor had de O. I. C. ongeveer 16,000 gulden huur te betalen, veel meer dan de eigenaars er anders voor zouden hebben gemaakt. Twee brandvrije pakhuizen „de Lelie" en „de Doorn" waren eigendom van de Comp.; „de Doorn" was speciaal voor de „ellegoederen" bestemd. Verder was er een huis voor de beambten van den Gouverneur van Nagasaki, voor den Ottona (wijkmeester) en een voor de tolken, dat alleen gedurende den tijd van de verkooping bewoond was.

De Hollanders moesten het als een gunst beschouwen, dat zij nog in die gevangenis werden geduld. Dat het verblijf op Desjima met een soort vestingstraf gelijk stond, kan blijken uit de beperkende bepalingen, waarnaar de opwonenden zich hadden te schikken. De poorten die toegang gaven tot het eiland, werden 's avonds gesloten en des morgens weer geopend. 's Nachts werd het eiland streng bewaakt. Bij visitatie van de schepen kwam het voor, dat alle particuliere brieven werden geopend en de adressen opgeschreven, om te zien of er misschien aan Japanners gerichte brieven bij waren.

Alleen het opperhoofd en de sekunde mochten wapenen dragen, alle andere wapens moesten tot de uitreis in het staats-tuighuis wor-

den bewaard. Met uitzondering van het opperhoofd werden allen bij aankomst aan den lijve gevisiteerd. De dooden moesten 4 à 5 mijlen van de kust in zee geworpen worden. Bij het lossen der schepen bevonden zich 2 Japansche beambten aan boord en aan land, om alles te onderzoeken en aan te teekenen wat er van boord kwam.

Vreemd geld en psalmboeken werden tot de terugreis in verzegelde bewaring genomen. Het aantal kanonnen, het gewicht van de kogels en de hoeveelheid kogels en kruit op de schepen, werden nauwkeurig genoteerd en als het schip gelost werd, moesten het roer, de zeilen, het geschut en de ammunitie aan land worden gebracht, om tot de afreis bewaard te blijven. De afgeschafte termijn voor de afvaart van de schepen werd weer ingevoerd en de 20ste dag van de 9de maand daarvoor vastgesteld; voor laat aankomende schepen werd echter de termijn verlengd.

Tot nu toe had de Compagnie haar eigen tolken gehad, thans werden er twee, door de Japansche regeering bezoldigde, aangesteld, die meer berichtgevers en spionnen waren, dan tolken. Van alle ruwe zijde werd de prijs vastgesteld (pancado); vóór die vaststelling mocht niets verkocht worden en de onverkocht gebleven goederen moesten weer worden meegenomen door de vertrekkende schepen. Uitvoer van Japansche wapenen, gemunt en ongemunt goud, was verboden en eveneens van meer levensmiddelen, dan de schepen noodig hadden voor de reis.

Op in het water staande palen en bij de naar de stad leidende brug, waren van verre zichtbare plakkaten aangebracht, waarop o. a. vermeld stond, dat geene Japansche vrouwen op het eiland werden toegelaten, tenzij „openbare juffers". Hollanders mochten het eiland alleen verlaten wegens dringende redenen en bij sommige feesten te Nagasaki [1]).

Niettegenstaande door al die beperkende en belemmerende bepalingen de handel zeer werd benadeeld, was het eerste jaar op Desjima een voordeelig jaar, doch de aanzienlijke winst in 1641 behaald, diende nagenoeg geheel om de enorme verliezen te dekken, die een gevolg waren van de slechting der factorij te Hirado en wat daaraan annex was, zoodat er van een overschot eigenlijk niet gesproken kon worden.

In November 1641 werd Lemaire als opperhoofd vervangen door van Elserack. Gedurende diens directie werd de in 1611 door Iéjasoe verleende handelspas, die na lang zoeken te Batavia was gevonden, naar Desjima teruggezonden in een mooi verzegeld kistje. De Indische Regeering vertrouwde dat deze: „pascedul of gossinck des ouden keizers

---

[1]) Wel mocht er worden gevaren; althans in het Jap. dagregister leest men o. a.: „Den 16en Juli 1659 uit plaisieren varende, zien op de geregtsplaats 98 menschen hoofden op staaken staan".

Ongosio Samma, wezende de eerste die aan de Compagnie verleend was, iets oorbaarlijks in onze gelegenheid uitwerken zal: immers de cruële procedures, die zij tegen onzen staat en negotie voornemen, wederhouden zal". Het Opperhoofd moest den pas met eerbied aan de regenten vertoonen en er bijvoegen „dat Jacques Specx denzelven uit Japan met zich naar Nederland had genomen, om aan zijne hooge overigheid te vertoonen, al waar in waarde gehouden was, en, op de kwade tijding dat het met onze natie in Japan niet als voor dezen, maar eer bekommerlijk en met mistrouwen toeging, wederom naar Batavia was gezonden, met recommandatie, om haastig naar Japan te zenden, om te onderzoeken welk voordeel de Compagnie daaruit, zoo als beloofd was, erlangen zou". (v. Dijk).

Van Elserack nam het kistje mee op de hofreis om de pas te vertoonen, maar in zijn hoop, dat het zien van dat stuk zou medewerken tot verzachting van de draconische bepalingen, waaraan de handel en het personeel op Desjima waren onderworpen, werd hij teleurgesteld. Zelfs werden het volgende jaar nieuwe vernederende voorschriften bij de bestaande gevoegd, terwijl de handel in dat jaar veel minder winstgevend was dan in 1641, want de zuivere winst bedroeg *slechts* 526,000 gulden, wat men toen weinig vond.

Om het effect van het vertoonen van den handelspas te verhoogen, schreef de G. G. v. Diemen een brief aan de rijksraden, waarin hij opkwam tegen de onheusche behandeling van de Hollanders en aandrong op afschaffing der voor het personeel vernederende en krenkende en voor den handel nadeelige bepalingen. Hij deelde verder in dien brief mee, dat de Compagnie het volgende jaar een persoon van rang als gezant naar Japan zou zenden, om hetzij van Z. M. en van Uwe Hoogheden (de Rijksraden) afscheid te nemen, of onzen dank te betuigen, indien ons de vroegere vrijheden worden toegestaan. Die brief bleef echter zonder effect, omdat de Gouverneur van Nagasaki, door wiens tusschenkomst alle correspondentie tusschen de Hollanders en den Sjogoen werd bezorgd, bezwaar maakte hem door te zenden, waarschijnlijk omdat hij vreesde dat de strenge maatregelen tegen de Nederlanders door de Rijksraden niet goedgekeurd zouden worden. De brief werd met goedvinden van de Ind. Regeering niet verzonden, doch het schijnt dat hij wel indruk maakte op den Gouverneur van Nagasaki, althans de toestand werd wat dragelijker; de voornaamste grief, geringe omzet en winst was trouwens intusschen vervallen, want in 1643 was de omzet bijna dubbel zoo groot als in het jaar te voren.

In 1647 kwam er echter weer een kink in de kabel. Een paar jaren te voren hadden nl. de Nederlanders een Portugeesch schip, dat in nood verkeerde, aan een stuurman en scheepsvolk geholpen, wat geene bevreemding behoefde te wekken, want nadat Portugal zijne onafhankelijkheid had herkregen, sloot de Republiek vrede met dat land in

1643. Voor de achterdochtige Japanners gaf dat feit echter weer aanleiding tot allerlei duistere vermoedens van vervoer van Portugeesche priesters naar Japan op Hollandsche schepen. Bij de hofreis in 1648 werd het opperhoofd Coyett niet ontvangen en werden de geschenken geweigerd. Ook werd het openen van den handel op den gewonen tijd verboden en eerst een maand later weer toegestaan, doch onder bedreiging van definitieve ongenade, als aan de Portugeezen weer hulp werd verleend.

Om de ontstemming weg te nemen en tevens den Sjogoen dank te zeggen voor de vrijlating van tien door de Japansche autoriteiten gevangen genomen en naar Jedo opgezonden Hollanders van het schip Breskens, dat op een reis naar Tartarije in de Japansche provincie Okio was ten anker gekomen, zond de Compagnie in 1649 een buitengewoon gezantschap naar Japan. Het hoofd daarvan was een zekere Doctor in de rechtsgeleerdheid, Blokhovius, rector van een latijnsche school, die speciaal voor dat doel door de Heeren 17 werd geëngageerd op de karige bezoldiging van *f* 80 's maands. Men wilde nu eens een gegradueerde naar Jedo zenden, om meer indruk te maken.

Bij het vertrek van Batavia was Blokhovius ziek en daarom had de Ind. Regeering fijn hout voor een nette doodkist meegegeven en aan' zijn vervanger den Opperkoopman Frisius opgedragen, ingeval van overlijden van Blokhovius, diens lijk te doen balsemen en mee te nemen naar Japan [1]). Inderdaad overleed Blokhovius vóór de aankomst in Japan; zijn lijk werd gebalsemd en in dien toestand aan de Japansche overheid te Nagasaki getoond, waarna het behoorlijk werd begraven.

Frisius vertrok in November 1649 met het nieuwe Opperhoofd Anthony van Bronkhorst en een groot gevolg van Hollanders en Japanners naar Jedo. „Met den morgenstond gingen de gepakte goederen vooraf. 't Vervoeren vereischte twee en tachentig last-paerden. 't Gansche gevolg bestond nu uit vier en veertig soo Nederlanders als Bongoisen te paard, honderd draegers, tot de schenkaedjen, 't silvere schip, wonderlijke spiegel en andere vreemdigheden. De gesanten Frisius en Bronckhorst wierden gevoerd in een Norimon (draagstoel) sulx de gantsche sleep omtrent drie hondert zielen uitmaekten en 128 paerden".

Eene uitvoerige instructie regelde alle détails van kleeding, etikette en vormen. Drieërlei liverei had het gevolg aan te trekken, naar gelang van de te bezoeken personen, dadelijk bij aankomst zouden aan een ieder drie paar pantoffels en zes paar dunne schoenen worden

---

[1]) „En alsoo hij sieckelijck van Batavia kwam te vertrecken, is de voorn. koopman Frisius gelast, bij deszelfs onverhoopt overlijden, het doode lichaem in een dootkist te leggen en wel te souten, het gedarmte daar uyt te nemen en hetselve soodanigh te prepareren, dat het bequaem en kennelijck sal mogen blijven, om wanneer in Japan soude sijn gekomen, dat aan de Visitateurs en Commissarissen te vertoonen". (Pieter v. Dam, Advocaat der N. O. I. C. „Beschrijvingh van de Constitutie Regeringh en handel van de C.").

verstrekt om te voorkomen, dat met laarzen op de fijne Japansche matten zou worden geloopen.

Met de uiterste gestrengheid moesten dronkenschap en onzedelijkheid worden tegengegaan. Het gevolg moest het haar kammen, de nagels knippen, schoone kleeren dragen en zich dikwijls wasschen. Het gezantschap had verder de opdracht gekregen geen kosten te sparen. De gewone geschenken moesten verdubbeld worden en overal waar men overnachtte, moest het dubbele worden gegeven van hetgeen gevraagd werd. „Spreekende gebruik weinig woorden, wanneer met swijgen niet volstaen kond; andersints blijft nergens meer de stilswijgendheid veilig, als voor japansche heeren. Beschenk rijkelijk alle de Heeren, die de O. I. M. gewoon is vereeringen te doen, al soude de gantsche vracht der Euroopische wolle waeren in de loop blijven". (Montanus).

De geschenken voor den Sjogoen bestonden uit twee metalen 40-ponders met affuiten en toebehooren, een spiegel met ebbenhouten lijst, fijn lijnwaad, een grooten verrekijker in een met goud geborduurd foudraal, een tapijt uit Suratte en een zilveren model van een schip. Hoewel het gezantschap den Sjogoen niet te zien kreeg, wegens ware of voorgewende ongesteldheid, was de ontvangst vriendelijk en werden de geschenken aanvaard. Als tegengeschenken ontvingen de gezanten behalve geld (in schuiten zilver), Japansche zijden rokken.

Voor het eerst werd het gezantschap vergezeld door een geneesheer, wat in den vervolge regel zou zijn. Aan die omstandigheid is het te danken, dat mannen als Kaempfer, von Siebold e. a. de gegevens konden verzamelen voor hunne geschriften over Japan. De geneeskunde stond in Japan in hooge achting en aan de geneesheeren van de Compagnie werd meer vrijheid van beweging en onderzoek toegestaan dan aan de andere Hollanders. Zoo mocht de geneesheer van de factorij buiten Desjima in den omtrek van Nagasaki botaniseeren.

Tegen het einde des jaars te Jedo aangekomen, vertrok het gezantschap van daar eerst half April 1650 en was 22 Mei te Nagasaki terug. Alleen de koopman Bijleveld moest met den geneesheer den vuurwerker en een korporaal achterblijven, om artilleristische en andere kunsten te vertoonen. Zij kwamen eerst in November, eveneens vereerd met schuitjes zilver en zijden rokken, te Desjima terug [1]).

Aan de opdracht van de Ind. Regeering om geen kosten te sparen,

---

[1]) Japansche rokken (waarmee het gewone Japansche overkleed wordt bedoeld) maakten in den regel het hoofdbestanddeel uit van de tegengeschenken. Die van den Keizer en den Kroonprins (30 à 50) waren voor de Compagnie bestemd en werden naar Batavia gezonden; die van de Rijksraden en andere autoriteiten, kreeg het Opperhoofd, die een aantal ten geschenke gaf aan ottona's, tolken en andere beambten. De „Keizerlijke Kabaaijen" waren van een veel grootere waarde dan de andere, „niet alleen om de meer zeldzame stoffage, maar ook omdat dezelve gevuld zijn met zijden kapok".

had het gezantschap voldaan, want die beliepen niet minder dan 100,000 gulden. Daarbij dient in aanmerking te worden genomen, dat het vorige jaar de hofreis niet gemaakt was en in 1648 de geschenken waren geweigerd.

In elk geval was dat geld niet nutteloos besteed, want de goede verstandhouding was hersteld en het behoud van den winstgevenden Japanschen handel voorloopig weer verzekerd, en daarom was het dan toch maar te doen. Voor het zoete gewin wilde men zich wel wat vexatiën en vernederingen laten welgevallen. In het jaar 1649 bedroeg de zuivere winst, bij een invoer van 6 en een uitvoer van 12 tonj gouds, 709,000 gulden, een som, die bijna de helft vertegenwoordigt van het geheele jaarlijksche dividend, dat de Compagnie omstreeks het midden der 17e eeuw uitkeerde, nl. 25 pCt. Op Bengaalsche zijde werd in dat jaar een winst gemaakt van meer dan 200 pCt.

Maar daarvoor moest men dan ook heel wat verdragen. Merkwaardige staaltjes daarvan kan men o. a. vinden in het Japansche dagregister bij Valentijn:

„Den 13e dito (Aug. 1649) wiert na gedaan versoek toegestaan om een galderijtje aan de wooning van 't Opperhoofds eetzaal te maken, met die bepaaling, dat geen jongens met hangende voeten daar in zitten of daar op de straat spouwen zouden; als mede dat voortaan niemant met verheven lichamen in de vensters of in andere verheven plaatsen, rekhalzende zal vermogen uit te kijken na de Stadsvoogden of andere Grooten, die met vaartuigen er voorbij trekken en dat men voor hunne lieden van aanzien of rang, zich nedrig en buigzaam zelfs tot voor de banjoozen (politiebeambten) inkluis, aanstellen zal".

„Den 6: Augustus 't scheepsvolk van 't schip het wit Paard met het ophijsen der water-leggers bezig zijnde, wierd door een Banjoos met stokslagen aangedreven en die hem te na quamen, klopte hij voor de scheenen, 't welk geduldig, schoon 't Opperhoofd er bij stond, verdragen werd".

Het Opperhoofd, de Ind. Regeering en de Heeren 17, waren er steeds op uit de Japansche overheidspersonen zooveel mogelijk te believen en hunne verlangens te bevredigen, maar dat was dikwijls niet gemakkelijk. Zoo kreeg het Opperhoofd Wagenaar order voor de levering van „zes kalkoenen, ettelijke klappende (sprekende) vogelen, twee witte harten, even zooveel woudt-apen die met de armen in de maan reikten en een paar van d' allerkleinste vliegende krokodillen", waarop hij het kostelijke bescheid gaf: „men zoude alderwegen na zulk gedierte verneemen" [1]).

„De misselijkste en zeldsaamste Dieren in 't bijzonder wierden opgekocht in de afgelegenste koninkrijken van Europa, Persien en de Indien,

[1]) S. Kalff, „Oude Hollandsche factorijen", *Ind. Gids* 1895 I.

om ten eenemaal te kunne voldoen aan hunne begeertens, hoe belachelijk en zot als ze doorgaans ook waren, haakende na Dieren zo vreemd in aardt, kleur en maaksels, als natuur misschien nooit voortgebracht had, hoewel zij voorgaven ons de schilderij derzelve te geven, om in staat te zijn dezelve uit te vinden" (Kaempfer).

In het „japansche dagregister" van 1652 deelt Valentijn mede de volgende: „Zeldzame Japanschen eisch: Den 24: dezer wiert onder de geëischte zeldzaamheden voor den Keizer, het volgende medegesteld: als

10 stuks bereide zwaanen-vellen.

2 à 3 meerminnen tanden.

1 cati olifants-smeer.

1 olifants-gal.

1 melksteen, die de zoogende vrouwen (om den hals dragende) veel melk doet geven.

3 rhinoceros hoorns, die de bast afgeschrapt of doorsneden zijnde, vol zwarte stippen zijn.

1 cati rhinoceros smeer...."

Dat men zich èn te Desjima èn te Batavia wel ergerde over zulke malle eischen, blijkt o. a. uit het Dagh Register, waarin men leest: „'t Gestadigh eysschen van cleynigheden was zijn E. (Caron) genoech tegen de borst, doch conde menichmaal met soodanige beuselingen meer gunste vercregen werden, als door costelycke ende emportante geschencken".

Voor Heeren 17 kon men tegenover den „Japander" niet te nedrig en te bereidwillig zijn.

In een brief van de Bewindhebbers van 26 April 1650 wordt o. a. gezegd: „dat de gemoederen van de Japanders door opgenomene miscontentementen van 't Comportement der Nederlandsche natie, meer en meer zoodanig vervreemd zijn, dat de Ministers van d' E. Compagnie onder verscheide stricte ongehoorde conditien en limitatien in handel en huishouding zichzelven aldaar hebben moeten onthouden";

„dat het met 's Compagnies handel in Japan zoo gebakend staande, onze Ministers geen andre instructies aldaar te brengen hebben, als die moedige, superbe, precise Natie na de oogen te zien, om de selve in alles te believen"... „dat derhalve Compagnies Ministers dat naauwgezette Rijk jaarlijks frequenterende, vooral gewapend moeten gaan met modestie, beleefdtheit en vriendschap, altijd de minsten zijnde, waar meede die natie zeer gediend en hunne gemoederen (zoo te verhoopen staat) eindelinge tot ons gewonnen zullen worden".

„Ik hebbe dit bedrijf van onze Natie aldaar" (zegt Valentijn naar aanleiding van dat schrijven), „menigmaal en met veel ernst overwogen; maar hebbe altijd in mijn hert ten uitersten verfoeid, dat men, om die godlooze winst (alzoo dit niet zonder een ingewikkelde (daarmee gepaard gaande) verzaking en verlating van God, van zijn Zaligmaker en van zijn gansche dienst geschied, gelijk hen ook den

9: Nov. 1640 het houden van den Zondag klaar verboden is), zich niet schaamd zijn ganschen Godsdienst als te verzaaken..." „Hoe kan God zoodanigen handel en zulke, die zoo hun geld winnen en ook die gene, die dat zoo belasten te winnen, of dulden, zegenen".

Een van de grootste plagen voor de Hollanders waren de tolken, zonder wier tusschenkomst niets gedaan kon worden. Daar de Hollanders door hun betrekkelijk kortstondig verblijf geen tijd hadden de Japansche taal te leeren, waren de tolken onmisbaar en werden zij hoe langer hoe meer personen van invloed, die men te vriend moest houden. In het geheel waren er wel 150, als zij voltallig waren, verdeeld in verschillende klassen. Later was dat aantal veel kleiner. Doeff spreekt van „60 of 70 personen" en volgens v. Siebold telde het „Dolmetscher kollegium" in 1830 slechts 52 personen.

„De eerste orde van onze tolken," zegt Kaempfer, „bestaat uit acht personen. Uyt hoofde van hun ampt zijn zij verplicht ons te helpen en te versellen, wanneer wij hen noodig hebben, en zo ver waarlijk volvoeren zij hun plicht met groote stiptheid, dat wij nauwlijks een oogenblik kunnen ontslagen zijn van hunne lastige tegenwoordigheid"... „Vier van deze zijn hooge of hoofd-tolken van welke een is Nimban (eerste tolk). Dit ampt is alleen voor een jaar. Onze verzoeken, klachten en al wat betrekking op ons en onzen handel heeft, moet aan hem worden overgelevert en door hem, met toestemming zijner medebroederen, aan den regeerenden stadsvoogd of deszelfs plaatshouwer"... „Het zoude eindeloos zijn op te tellen alle de schelmsche streeken en bedriegerijen welke onze Vertaalders ons ten allen tijd gespeeld hebben, alle onrechtvaardige afkneevelingen van ons gevordert en de onbeschofte verzoeken aan „onze Kapiteins gedaan!" In een memorie van het gewezen Opperhoofd Sterthemius aan Heeren 17 (1652), waarin hij als zijne overtuiging uitspreekt, dat het blijkbaar de bedoeling van de Japanners was, om aan de Nederlanders het verblijf in Japan zoo onaangenaam te maken, dat zij eindelijk tot den opbraak zouden moeten besluiten, laat hij zich als volgt over de tolken uit: „Hieronder spelen de tolken der E. Compagnie mede wakker hunne personage, zijnde hunne onredelijke vexatiën en baatzucht bijna niet langer verdragelijk..." Ook monopoliseren zij, buiten kennis der Regenten, zoodanig met malkanderen, dat wij ten tijde der negotie niets dan uit hunne handen, of die van hunne gunstelingen kunnen bekomen". „Ook dienen deze tolken ons zeer trouweloos in het vertalen der zaken, door hunne superbe laatdunkendheden, waardoor zij ons veel hoon en smaad aandoen, dat voor de achtbaarheid van onze natie onlijdelijk is."

Een ander gewichtig „personage" was de Ottona of wijkmeester van dat gedeelte van Nagasaki, waartoe Desjima behoorde en die

in rang op den eersten tolk volgde. Die ambtenaar gaf ook de paspoorten af, welke alleen toegang tot het eiland verleenden; hij controleerde den handel en de verkoopingen, deed uitspraak in geschillen en had zelfs de macht om ondergeschikte Compagnies-dienaren te arresteeren en in de boeien te sluiten. Alle koeli's werden door hem in dienst genomen, ontslagen en beëedigd. Hij ontving, zegt Kaempfer, „veele giften en geschenken, die hem werden gedaan door de eygenaars op ons eijland en een groot gedeelte van de jaarlijksche rente (huur) die wij daarvoor betaalen, hebbende hij alreeds gekocht omtrent een derde gedeelte van onze huyzen".

„Den 21e Juni (1651) komt er tijding dat de Keizer (Iémitsoe) overleden en dat de Prins in zijn vaders plaats getreden, waar over 't land over al in droefheit was; ook hadden zich 2 Raadsheeren en een Kamerling den buik gesneden."

„Den 30e Juli ontvingen wij dit schriftelijk bevel des Stadvoogds:

Eerstelyk dat ons volgens de voorledene ernstige bevelen der Keiz. Majesteiten te wachten hadden, dat geen Sabbathen of andre H. dagen quamen te vieren of de minste teekenen van dien, 't zij met onze kleeding, of iets anders, buitengewoons te laten blijken, en dat vooral wel zorg te dragen hadden, dat geen Christelijke boeken onder Japansche oogen gebracht, veel min dat hen de minste opening daar af gedaan wierd;

Ten tweeden dat men wel zorg moeste dragen, dat geen Portugeese geestelijken onder schijn van Matroozen met onze schepen hier aan, en daar in 't land quamen;

Ten derden dat wij alle ongeneugten met den Japander vermijden en niemand der zelven met slaan of stooten qualyk bejegenen; maar dat wij alles aan de Regenten bekend maken moesten, die dan na bevinding van zaaken zouden handelen;

Ten vierden, dat wij voortaan in alle oprechtheit, gelijk wij bij 't leven der 3 vorige Keizers gedaan hadden, ook bij dezen nieuwen Keizer zouden volharden." (jap. dagreg.).

Gedurende de volgende 20 jaren, tot 1671, bleven de drukkende verbodsbepalingen nagenoeg onveranderd, maar de handelsomzet en de winst werden belangrijk grooter. Volgens opgave van v. Dam, bedroeg de zuivere winst gedurende de 19 jaren van 1642—1660 de som van 12,369,824 gulden. Van 1666—1673 beliep de *jaarlijksche* winst meer dan een millioen gulden, in 1671 zelfs 18 ton gouds. Met grooteren omzet ging natuurlijk stijging van de onkosten gepaard voor schepen, personeel enz. In dat tijdvak kwamen gewoonlijk 8 à 10 schepen per jaar aan en in 1660 bedroeg het aantal Hollanders na het vertrek der schepen 19, waaronder twee kinderen van het Opperhoofd; daarbij kwamen dan nog een aantal slaven en Japan-

sche bedienden. Onder het Opperhoofd stond een Opperkoopman als Sekunde; het overige personeel bestond uit onderkooplieden en assistenten, een geneesheer en een „dispensier". Zeventien gezinnen te Nagasaki (compradores) hadden het monopolie voor de leverantie van levensmiddelen, huisraad, enz.

De omstandigheid dat de Hollanders op Desjima noch met Hollandsche, noch met Japansche vrouwen gehuwd mochten zijn, terwijl op het eiland alleen „openbare juffers" werden toegelaten, was natuurlijk niet bevorderlijk voor de zedelijkheid en Valentijn is dan ook over het gedrag van het personeel op Desjima slecht te spreken. „Eer wij van dit Desima afscheiden", zegt hij o. a., moeten wij hier nog bijvoegen, dat men daar vrij slordig en openbaar eenige jonge h..... (wel uitdrukkelijk daartoe opgevoed en die gemeenelijk *keesjes* genaamd werden) aanhoud..." [1] „Op deze vuyle wijze leefd men daar onder 't oog en mede weten van 't Opperhoofd en zulke gruwelen over welke God hen allen nog eens rekenschap afeischen en rechtvaardig straffen zal, werden aldaar met mede kennis der Overheid niet alleen geduld, maar zeer waarschijnlijk al mede bedreven."

Er werd wel eens een poging gedaan om in dien toestand verbetering te brengen, maar blijkbaar was men daarvan niet gediend, althans in het Japansche dagregister van 1649 leest men: „Het Opperhoofd verzoekt, dewijl er geen eerlijke vrouwen op lijfstraf bij ons mogen komen, dat dan ook verboden mogt werden (ten minste in den tijd van den handel) dat de openbare juffers mede mogten achterblijven, al zou het zijn Ed. een stuk geld kosten; dog dit noemden de jonge bedienden der Ed. Maatschappij een roemwaardige daad voor lieden van hooge jaren, die daardoor een roode letter in den Almanack verdienden, doch vergeten hebben, dat zij jong geweest waren".

Gewoonlijk vertrokken de met retourvracht beladen schepen in de 2e helft van October en daarmee het aftredende Opperhoofd, nadat deze, den dag vóór zijn vertrek, zijn opvolger, die dan reeds eenige maanden op Desjima was, had geïnstalleerd. In het begin van de nieuwe ambtsperiode hield het Opperhoofd zich onledig met de voorbereidingen voor de hofreis, waarbij vooral de verpakking van de geschenken veel „soesah" veroorzaakte.

Het Opperhoofd Wagenaar had o. a. voor het vervoer van de geschenken 46 draagpaarden en 85 koeli's noodig. Alles kon echter niet verpakt worden, want er waren dikwijls levende dieren bij, zooals een cassuaris en een span Bengaalsche ossen.

De optocht vertrok van Desjima in Januari, Februari of Maart, onder

---

[1]) Dit zal wel een verhollandsching zijn van *geisha's*, even als *kapertjes* van *cabro's*, de dienstmeisjes die de „keesjes" vergezelden.

leiding van een Japansch ambtenaar. Behalve het Opperhoofd gingen de Sekunde, de geneesheer en een paar assistenten mee. De Compagnie betaalde natuurlijk alle kosten, ook de Japansche bedienden en koeli's. De reis, die ongeveer vier weken duurde, werd sedert 1659 tot Kokoera over land gedaan en van daar over Sjimonoseki tot Osaka over zee. Van deze stad, de aanzienlijkste handelstad van Japan, werd de groote, uitstekend onderhouden weg gevolgd, die over Miako, de residentie van den Mikado, langs de Zuidkust van Nippon naar Jedo leidde [1]).

Den Mikado kregen de Hollanders evenmin te zien als de Japanners, maar de opperrechter en de Gouverneurs van Osaka en Miako werden bezocht en ontvingen geschenken. De afzondering, waarin de Hollanders op Desjima gehouden werden, bleef ook op reis toegepast. Zij waren steeds door wachten omringd en alle omgang of verkeer met de bevolking was streng verboden.

Te Jedo bleven de Hollanders 4 tot 6 weken, logeerden altijd in hetzelfde huis en waren ook daar omringd door wachten en tolken. Het hoofddoel was natuurlijk het doen van verzoeken en het overreiken van de geschenken. Werden die welwillend ontvangen door den Sjogoen, wat als een groote eer moest worden beschouwd en werden tegengeschenken gegeven, dan kon dat beschouwd worden als een teeken, dat de goede verstandhouding en de handel voorloopig weer verzekerd waren.

De audiëntie bij den Sjogoen duurde zeer kort. Bij het binnentreden van het Opperhoofd, die alleen toegelaten werd, riepen de Gouverneur van Nagasaki en twee andere hooge overheidspersonen, die hem begeleidden „Hollanda Captain" of „Capiteijn Hollande", wat voor hem een teeken was, om op handen en voeten naar een aangewezen plaats tusschen de geschenken en den Sjogoen te kruipen; daar maakte hij een buiging tot hij met het voorhoofd den vloer raakte en kroop dan zonder een woord te zeggen op dezelfde wijze terug.

Deze officieele audientie werd niet zelden gevolgd door een tweede waar het minder vormelijk toeging en allerlei vragen werden gedaan. Zoo werd eens „'t Opperhoofd gevraaght (1701) waarom hij een Paruyck droegh en vervolgens, die door Ordre van den Keizer afgeseth hebbende, seijde de Keijser, dat hij sigh moyer sonder als met deselve vertoonde". „Slegte vragen" werden „selfs tot schamens toe gedaan", (P. v. Dam). Behalve aan den Sjogoen werden in Jedo geschenken gegeven aan de Rijksraden, twee gouverneurs van Jedo, drie of vier geestelijken en mindere ambtenaren.

---

[1]) Daar de Daimio's verplicht waren, 6 maanden per jaar te Jedo door te brengen, was er op de naar die plaats leidende wegen steeds een zeer druk verkeer. Vandaar ook dat er steeds van de (twee) gouverneurs van Nagasaki gesproken wordt, waarvan een plaatsvervanger van den eigenlijken titularis.

Nadat de tegengeschenken van de verschillende Japansche vorsten en grooten overeenkomstig de Japansche adat plechtig in ontvangst waren genomen en alles weer was ingepakt, volgde de terugreis naar Desjima. Spoedig na de terugkomst ontstond er nieuw leven op het eiland, door de komst der schepen, waarvan de eerste einde Juli en de laatste begin September arriveerden. Bij aankomst werden de streng bewaakte schepen gelost door Japansche koeli's, die door de Compagnie werden betaald. Nadat alles in de pakhuizen was opgeborgen, werden deze verzegeld en ook de scheepsruimen. Los geschut, draagbare wapens en verzegelde tonnen waarin Hollandsch geld, gebedeboeken enz. waren opgeborgen, werden aan land gebracht en eerst bij vertrek teruggegeven.

De tijd voor den verkoop werd door den Gouverneur van Nagasaki vastgesteld, doch viel gewoonlijk tusschen half September en half October en duurde 3 tot 4 weken. Vooraf was door aanplakbiljetten bekend gemaakt, welke goederen waren aangebracht, terwijl op bepaalde dagen de artikelen ter bezichtiging werden gelegd, op zilveren schalen in een lange galerij. 's Nachts werd alles weer opgeborgen en verzegeld. Dan volgde de verkoop bij afslag, waarvan men de uitvoerige beschrijving o. a. bij Montanus en Kaempfer lezen kan.

„Een soort van goed word alleen opgeveylt. Degeene die van zins zijn het zelve te koopen, geven elk eenige briefjens in met verdichte namen onderteekent, inhoudende hoeveel zij willen geven voor een stuk of een cati van de goederen welke opgehangen zijn, wordende de geheele menigte van die goederen tot een en dezelfde prijs verkocht. Ik heb gezegt dat een koopman verscheide briefjens ingeeft. Dit geschied om te zien hoe de zaaken zullen loopen en om ze tot een kleine prijs te houden, ingeval hij berouw heeft van een hooger geboden prijs, ten welken einde zij alleen getekent zijn door verdichte naamen en om dat het van wegen het groote getal en onderverdeeling van het geld zelden gebeurt, dat twee briefjens net met elkander overeenkomen".

Die „briefjens" werden door het Opperhoofd geopend en kwamen dan in handen van den eersten tolk, die ze overluid voorlas, beginnende met het hoogste bod. Vervolgens werd het daarop volgende lager bod voorgelezen en daarmede voortgegaan, totdat iemand zich aanmeldde als den bieder („hier ben ik") en daarna het briefje met zijn eigen naam teekende.

„Als alles zooverre verkogt is, dat de huiden vellen, en buffelhorens zullen verkogt worden, springen alle kooplieden met er haast van de verkoopplaats, alsof zij de droes zagen aankomen, om plaats voor die lieden, die daarin handelen te maken, alzoo niemand met hen eeten, drinken, of omgaan wil, omdat zij vilders zijn, die met doode krengen omgaan, ook 't gerecht ten dienst staan en beulswerk doen moeten, waarom zij ook voor de verachtste menschen in Japan gehouden worden". (Valentijn).

De betaling ontving de factorij niet van de afnemers, maar van de zg. Geldkamer, een uit 36 personen bestaand lichaam, dat onder toezicht stond van de Regeering.

Ruwe zijde, Hollandsche lakens en wollen en halfwollen stoffen bleven lang de voornaamste invoerartikelen. De pancado was hooger dan vroeger, en werd in 1655 afgeschaft; bovendien betrok de Compagnie de zijde bijna niet meer uit China, maar hoofdzakelijk uit Bengalen en Tonkin, waar de zijde goedkooper was. De winst op dat artikel was zeer ongelijk en varieerde van 20 tot 200 pCt. In 1658 werd op Bengaalsche zijde, ter waarde van 572,000 gulden, een winst gemaakt van 629,000 gulden.

Het voornaamste uitvoerartikel was zilver in kisten van 1000 tael. In het jaar 1661 werden niet minder dan 610 kisten uitgevoerd, doch in 1668 werd de uitvoer door de Jap. regeering verboden, omdat zij eindelijk inzag, dat het sedert 100 jaren in groote hoeveelheden uitgevoerde zilver voor goed verloren was en ten slotte gebrek aan betaalmiddelen moest ontstaan.

Daarentegen werd in 1668 weer de sedert 1641 verboden goud-uitvoer toegestaan, voornamelijk in gemunt goud, koban's of kobang's van ovalen vorm, wegende 17,768 gram en van $^{857}/_{1000}$ gehalte. Er was nog een grootere gouden munt, de Oban, 10 maal zoo zwaar als de Koban, doch wegens minder gehalte slechts 7 maal zooveel waard.

Volgens v. Siebold Nippon II, blz. 78, was de Oban 20, met opgeld, 24—26 Koban waard. Dat zal dan een andere munt geweest zijn, want ook volgens Valentijn was „1 Gobang, een stuk goud als een zool van een schoen, doet dito 100 (rijksdaalders) en 1 Oebang ditto 10 dog A 1713 zijn er in trein gebragt, die maar waard waren 6 ditto". De waarde van beide munten werd in tael's uitgedrukt en was niet standvastig. De koban's waren te Batavia betalingsmiddel geworden en de Ind. Reg. had de waarde in 1673 op 9 rijksdaalders of 27 gulden vastgesteld. Later werden ze tegen 30 gulden per stuk aangenomen.

In 1668 werden niet minder dan 114,000 koban's uitgevoerd, meest naar de kust van Coromandel, waar men er bij een inkoopsprijs van 6,8 tael nog 11 pCt. winst op maakte, maar omdat in genoemd jaar de koban voor 5,6 tael te krijgen was, werd er nog heel wat meer op verdiend. Er werd wel eens meer uitgevoerd aan goud en zilver, dan de geheele verkoopsprijs der aangevoerde lading, zoodat een gedeelte op crediet werd gekocht, waarvoor gewoonlijk 1 pCt. rente per maand werd betaald.

Na de edele metalen was koper het belangrijkste uitvoerartikel. Sedert 1637 verboden, was de uitvoer in 1646 weer toegestaan, aanvankelijk echter van weinig beteekenis. Doch sedert de Heeren 17 in 1651 de Indische Regeering hadden meegedeeld dat het Japansche koper in Holland van 36 tot 56 gulden per 100 pond was gestegen,

werd de uitvoer van staafkoper uit Japan steeds grooter, varieerende van 9000 tot 16000 pikoel per jaar, tegen prijzen van 10 tot 12,7 tael per pikoel, waarop een winst van 90 à 95 pCt. werd gemaakt. Behalve kamfer, waarvan per jaar 300—500 pikoel tegen 10—14 tael de pikoel werd uitgevoerd, waren andere artikelen, zooals rijst, tabak, thee, porcelein, lakwerk enz. voor den uitvoer van weinig beteekenis. In 1657 werd voor het eerst thee uit Japan besteld, zoowel voor Holland als voor Batavia, en v. Dam, die dit meedeelt, merkt daarbij op, dat de thee toen in Holland nog tamelijk onbekend was en nog in het geheel niet gedronken werd.

Werd er dus door de O. I. C. heel wat verdiend met den Japanschen handel, ook met particulieren handel verdienden Compagnies-dienaren, Japansche tolken en anderen een aardigen stuiver. Strenge verbodsbepalingen daartegen schenen al heel weinig te helpen, want het was en bleef een vrij universeel kwaad, dat in alle rangen en kwaliteiten voor kwam.

Wat er al zoo met particulieren handel te verdienen viel, bleek o. a. bij het overlijden van den Sekunde de Roy, die een kapitaal van 39,000 tael = 136,000 gulden naliet [1]). Als men in aanmerking neemt, dat de Sekunde slechts een traktement van 60 à 65 gulden 's maands ontving (het Opperhoofd 80 à 100 gulden), kan men nagaan hoeveel er van die 136,000 gulden eerlijk was verdiend. De Indische Regeering liet die nalatenschap dan ook niet onaangetast en deed de erven van de Roy een proces aan (1670).

Het verlies van Formosa (1662), hoezeer te betreuren, had op den handel met Japan weinig invloed, omdat men de zijde grootendeels uit Bengalen en Achter-Indië en niet meer uit China betrok. Wel beweert Meylan, dat de Nederlanders daardoor nog meer daalden in de achting der Japanners, doch de vriendelijke ontvangst van de vluchtelingen van Formosa, met de „Graevelande" te Nagasaki aangekomen, is daarmee in tegenspraak. Niettegenstaande de strenge verbodsbepalingen, werd aan de Hollandsche vrouwen vergund op Desjima te landen, zelfs werd aan den meegekomen dominé Marcus Masius toegestaan op het eiland een huwelijk in te zegenen en een kind te doopen, „in tegenwoordigheid en ten overstaen niet alleen van alle des Comps. ministers, maar ook zelfs van den ottena ende de tolken", terwijl aan het echtpaar werd vergund tot nader order op Desjima te blijven. Deze feiten zijn te merkwaardiger, omdat in hetzelfde jaar 100 Japanners wegens belijdenis van het Christelijk geloof werden gemarteld en terechtgesteld en bewijzen, dat de geloofsvervolgingen in Japan een zuiver politieke oorzaak hadden en haat

---

[1]) De tael zilver gold toen ongeveer 3½ gulden, later, o. a. in Von Siebold's tijd, slechts 2 gulden.

tegen de protestantsche leer, die geen propaganda maakte, niet bestond. Dat blijkt ook uit een besluit van het Opperhoofd (1 Jan. 1659) „om alle avond in een bequaam huis het avondgebed voor de Nederlanders te laten doen".

Onwaar is dan ook de bewering dat de Hollanders verplicht zouden zijn geweest, eenmaal per jaar op het kruisbeeld te trappen en andere bewijzen van minachting daarvoor te geven. Wel werd dat gevorderd van alle andere Europeanen en van de Chineezen, maar niet van de Nederlanders.

In de „Bibliothèque des Voyages", Paris 1808, wordt aangaande dat z. g. beeldtrappen opgemerkt: „Cette mesure de sûrete au surplus, ne s'étend pas aux Hollandais, comme leurs ennemis avaient affecté de le répandre en Europe." (Levyssohn „Bladen over Japan", Voorberigt).

Hierboven is verteld, hoe het bij den verkoop der uit Europa en Indië aangebrachte waren toeging. Alles werd verkocht aan den hoogsten bieder, behalve zijde. Het spreekt van zelf dat bij groote vraag of gering aanbod de prijzen werden opgedreven, hetgeen voordeelig was voor de O. I. C., maar nadeelig voor de consumenten.

In 1672 nu, werd daaraan een einde gemaakt, door de invoering van den z. g. *taxatiehandel*. De verandering bestond hierin, dat door den Gouverneur van Nagasaki aan tien der aanzienlijkste kooplieden uit de vijf voornaamste steden van Japan werd opgedragen, de te verkoopen waren en détail te taxeeren, waarna de Gouverneur op de totalen een bod deed, dat gemiddeld $^1/_3$ lager was dan de taxatie der kooplieden. Terwijl vroeger alleen de prijs van de zijde werd vastgesteld, gold dit nu voor alle waren.

Natuurlijk verminderde dientengevolge de winst, welke de laatste jaren gemiddeld 90 pCt. had bedragen, belangrijk en bedroeg in het jaar, waarin de taxatie-handel werd ingevoerd, slechts 55 pCt. Wel is waar had het Opperhoofd het bod van den Gouverneur kunnen afslaan en de goederen terugzenden, maar dan zou de winstderving nog veel grooter zijn geweest. Dan was het toch maar beter zich tevreden te stellen met een millioen zuivere winst, want zooveel schoot er in 1672 nog over. Intusschen blijkt uit de omzet- en winst-tabel bij Nachod (Beilage 63), dat in 1672 op een 3 ton grooteren omzet dan in het vorige jaar ruim 8 ton winst minder werd gemaakt. Een bewijs hoe nadeelig de nieuwe regeling voor de O. I. C. was. De oorzaak van de invoering van den taxatie-handel wordt gezocht in teleurstelling van een hooggeplaatst Japansch ambtenaar, die een koperen luchter had besteld met de bedoeling, dat pronkstuk den Sjogoen aan te bieden. Die luchter, nu werd per abuis door den Gouverneur van Nagasaki rechtstreeks naar Jedo gezonden en nu zou de besteller zich daarover op de Hollanders hebben willen wreken, door hun handel te fnuiken. Waarschijnlijker is, dat de Gouverneur van Nagasaki en andere tusschen-

personen tot het besef waren gekomen, dat er door de Hollanders wel wat heel veel werd verdiend en dat er van die enorme winsten wel wat in hunne zakken (mouwen) mocht terecht komen.

In 1673 werd de O. I. C. met Engelsche concurrentie in Japan bedreigd, door de komst van het door de Engelsche O. I. C. gezonden schip „Return", dat voor Nagasaki verscheen. Aanvankelijk was men te Jedo niet ongenegen de Engelschen tot den handel toe te laten, doch toen men van de Hollanders vernam, dat de Koning van Engeland was gehuwd met een Portugeesche prinses, volgde het bevel, Japan binnen 20 dagen te verlaten en niet terug te komen.

Te Batavia was men natuurlijk over de invoering van den taxatie-handel, waardoor de zuivere winst tot bijna op de helft verminderde, niets gesticht en de Ind. Regeering wendde zich in 1675 tot den Gouverneur van Nagasaki en in 1683 tot de Japansche Regeering met het verzoek om afschaffing daarvan en herstel van den vroegeren toestand, waarbij met vermindering van het aantal te zenden schepen werd gedreigd en natuurlijk op de door Iéjasoe en zijn opvolger verleende handels*vrijheid* werd gewezen.

De eerste brief bleef geheel zonder effect, doch de laatste, welke eerst na lang door den Gouverneur van Nagasaki te zijn aangehouden, in handen van den Sjogoen was gekomen, had tengevolge dat er twee commissarissen van Jedo kwamen, om de in dat schrijven vervatte klachten te onderzoeken. Als gevolg van dat onderzoek, kwam eindelijk in 1685 het bericht dat, op last van den Sjogoen de taxatie-handel was afgeschaft.

De zuivere winst had gedurende het tijdvak 1672—1685 gemiddeld slechts $^1/_2$ millioen bedragen en in het jaar 1682 bedroeg de winst van den Gouverneur van Nagasaki volgens opgave van de Tolken $6^1/_2$ ton gouds dus $1^1/_2$ ton meer dan de winst van de O. I. C. Geen wonder dat die Gouverneur, voor wien de taxatie-handel zoo voordeelig was, de afschaffing er van trachtte tegen te houden.

De vreugde der Nederlanders over de afschaffing van den taxatie-handel, was echter van korten duur, want nog in hetzelfde jaar 1685 werd bepaald, dat de jaarlijksche omzet van de vreemdelingen niet meer mocht bedragen dan 900000 Tael, waarvan $^2/_3$ voor den Chineeschen handel en $^1/_3$, dus 300000 tael of ongeveer 1 millioen gulden, voor dien der Hollanders[1]) Daarboven werd nog aan de dienaren der

[1]) Voor de Chineezen werd in 1688 in de onmiddellijke nabijheid van Nagasaki een dergelijke staatsgevangenis ingericht, als Desjima voor de Hollanders, volgens von Siebold: „ein mit Gräben und hohen Bambuszäunen umgebenes Quartier mit Namen Tosinjasiki d. h. Herberge der Chinesen". Zij waren veel minder in tel dan de Hollanders, werden niet tot den Sjogoen toegelaten en mochten geen geschenken aanbieden.

O. I. C. een privaathandel ter waarde van 40000 Tael toegestaan, waarvan voor het opperhoofd 10000, zijn reeds aanwezigen opvolger 7000 en den Sekunde 6000 tael, terwijl de overige 17000 tael onder het verdere personeel werden verdeeld, naar gelang zij bij de Opperhoofden en de tolken, die daarover te beschikken hadden, in de gunst stonden.

„Dus viel" (zegt Meylan) „de herstelde vrijheid van den handel voor de Nederlanders schadelijker uit, dan de taxatie-handel in 1672 ingevoerd; want het gaf meer voordeel een kleine winst te behalen op vele goederen, dan een groote winst op de kleine en geringe ladingen, welke nu konden worden aangebragt".

Voor den Gouverneur van Nagasaki en zijne trawanten en onderhoorigen had de afschaffing van den taxatie-handel een belangrijk geldelijk verlies tengevolge en om hen daarvoor schadeloos te stellen, werd een belasting geheven op de Compagnies-goederen van 15 pCt. en op goederen van den privaat-handel van 65 à 70 pCt. Om echter geen inbreuk te maken op de door Iéjasoe verleende vrijheid van rechten, werden die belastingen door de kooplieden betaald, die dientengevolge minder hooge prijzen konden besteden dan vroeger, zoodat ten slotte de Compagnie toch het kind van de rekening was. De ellegoederen waren bovendien onderhevig aan de zg. ligting ten behoeve der Japansche autoriteiten te Nagasaki, door wie de beste stukken uit de sorteeringen tot den middenprijs werden benaderd.

Het schijnt, dat de Japansche regeering tot de beperking van den handelsomzet der vreemdelingen was overgegaan, zoowel omdat zij zich toen reeds bezorgd maakte over de jaarlijksche afvloeing van groote hoeveelheden edel metaal en koper, als omdat zij de zich in het N. des rijks ontwikkelende zijde-industrie wilde beschermen, doch de hoofdreden lag waarschijnlijk in het streven om zich langzamerhand van den invoer uit het buitenland onafhankelijk te maken.

Men was te Amsterdam natuurlijk zeer ontevreden over de beperking van den Japanschen handel, doch begreep, dat men zich in het onvermijdelijke had te schikken. Tegen den particulieren handel moest dan echter met kracht worden opgetreden en herhaaldelijk werden daartegen strenge verordeningen uitgevaardigd.

In 1687 richtten de Heeren 17 een geheim schrijven aan den toenmaligen G. G. Camphuys, met voorstellen tot tegengang van den particulieren handel. De 17 wilden op elk schip, dat naar Japan voer, een vertrouwd persoon als fiscaal de reis doen maken, om bij het lossen na te gaan of alles met de facturen klopte en niets gesmokkeld was. Zij riepen daarbij de hulp in van den G. G., die, zelf Opperhoofd geweest zijnde, wel met de listen en en streken van de smokkelaars bekend zoude zijn [1]).

---

[1]) Camphuys was Opperhoofd van 1671—72, 73—74, en 75—76.

Die geheime brief, waarvan de inhoud bij toeval aan den R. v. I. bekend was geworden, werd te Batavia zeer kwalijk genomen, daar men tusschen de regels meende te moeten lezen, dat Camphuys zich gedurende zijn verblijf in Japan ook wel aan particulieren handel zou hebben schuldig gemaakt, welke bedoeling echter door Heeren 17 beslist werd ontkend. Op het voorstel tot plaatsing van een fiscaal aan boord van elk schip, meende men niet te moeten ingaan, omdat het den schijn zou hebben van minachting voor het toezicht van wege de Japansche regeering, dat al zoo rigoureus was.

Tien jaren lang wist de Ind. Regeering Heeren 17 onkundig te doen blijven van het feit, dat er een „gepermitteerde" particuliere handel in Japan werd gedreven, waaraan alle Comp. „ministers" deel namen, totdat eindelijk de waarheid aan Heeren 17 werd meegedeeld in een secrete missive van twee oud-Opperhoofden en een secunde.

Natuurlijk waren de Bewindhebbers zeer boos en zij schreven aan de Ind. Regeering een gepeperden brief (14 Juli 1695); waarin de „Erentfeste, Manhafte, Wijse, Voorsienige, seer Discrete", o. a.: aldus werden toegesproken.

„Men is soo het schijnt daer op uitgeweest, om ons daerin gestadigh blint te houden en dan het een dan 't ander pretext tot verschoningh bij te brengen, sonder dat wij oyt off oyt aghter de reghte gront en waerheyt hebben kunnen komen. Ook gebruyckt men de onbeschaemtheyt, dat men derft schrijven, dat de schepen nog jongst met Comps. goederen volladen derwaerts (naar Japan) zijn vertrocken, dat noghthans ieder een weet een puure onwaerheyt te wesen"... Wij hadden niet verwaght, dat men ons op die wijse om den thuyn soude hebben geleyt...".

„Indien dan de particuliere handel gepermitteerd is geweest tot soodanige somme, hoe is het dan te verschonen de affirmatie, die men jaerlijx heeft gebruyckt en daermede men ons heeft trachten te payen en nogh jongst, met dese woorden: *dat men veele jaeren herwaerts sijn sorge heeft laten gaen om den particulieren handel te beletten en dat dienvolgende sulx als nu niet souden worden gedaen, immers dat die van geen belangh soude sijn*". (Rijks-Archief).

Dat de Opperhoofden telkens uitvluchten zochten, om het geven van de verlangde inlichtingen van zich af te schuiven, is begrijpelijk, als men bij Kaempfer leest, dat het jaarlijksch inkomen van het Opperhoofd werd geschat op 30,000 gulden, bij een traktement van 80 à 100 gulden 's maands.

Intusschen waren Heeren 17 wel genoodzaakt zich te schikken in den bestaanden toestand, doch zij verlangden voorstellen van de Ind. Regeering, om te verhinderen, dat de goederen van den particulieren handel kosteloos zouden worden vervoerd op Compagnies schepen.

Door de Japanners werd de smokkelhandel met kracht te keer gegaan.

„Lorrendraaierij" werd onverbiddelijk met den dood gestraft, zooals in 1685, toen 39 Japanners werden geëxecuteerd, terwijl drie daarin betrokken Hollanders, waaronder het pas uitgekomen Opperhoofd, op doodstraf uit het rijk werden verbannen. Volgens Kaempfer werden in den tijd van 6 of 7 jaren wegens smokkelarij met de Chineezen, op zijn minst 300 personen terechtgesteld.

Herhaaldelijk hebben wij hier Kaempfer (of Kämpfer) aangehaald, schrijver van het standaardwerk „de Beschrijving van Japan". Kaempfer was een Duitscher die als geneesheer in 1690 van Batavia naar Japan vertrok en twee jaar later van daar terugkeerde, eerst naar Amsterdam en van daar naar Westfalen zijn geboorteland, waar hij overleed in 1716. In 1712 verscheen zijn „Amaenitates Exoticae", en eerst in 1727 een Engelsche uitgave van zijn hoofdwerk getiteld: The History of Japan, giving an account of the Ancient and Present State and Government of that empire, translated from the High Dutch". Dit werk is in verschillende westersche talen vertaald, o. a. in het Nederlandsch, in 1729.

„Wij behoeven in geene breede uitweiding over dat algemeen bekende werk te treden" (zegt J. H. Levyssohn); „doch mogen niet nalaten te vermelden, dat het wezenlijke daarvan — hetgeen buiten 's lands niet zoo bekend is — van eene begaafde Hollandsche pen is. De verdienstelijke Camphuis namelijk, die van 1684—1691 G. G. van N.-I. is geweest, heeft de betrekking van Opperhoofd drie malen vervuld. Even als de fraai geschreven Geschiedenis van Batavia's grondvesting, van zijne hand is, evenzoo zijn de voornaamste berigten en opmerkingen, die tot grondslag hebben gediend van A. Kämpfer's Beschrijving van Japan, ontleend aan *het handschrift door* Kamphuis *aan* Kämpfer *ten gebruike afgestaan*".

Ook Doeff vestigt hierop de aandacht en Lauts zegt blz. 227: „Hadde Kämpfer zelf de uitgave van dit werk beleefd, dan is het wel waarschijnlijk, dat hij aan de nagedachtenis van Camphuis de eere zou gegeven hebben, die den schrijver van dat belangrijke handschrift toekomt".

(Wordt vervolgd).

VARIA.

BEZWAREN AAN MIJNONTGINNING IN NEDERLANDSCH-INDIË VERBONDEN.

Men vestigt van bevoegde zijde onze aandacht op een ingezonden stuk in de *Java-Bode* van 20 Aug. j.l. No. 191, getiteld: „De Nederlandsch-Indische Mijnwetten", waarin de schrijver, die zich teekent J. M. Donaldson Aiken, *A. M. G. Mech. E.*, spreekt over de bezwaren aan het verkrijgen en behouden van mijnconcessies in Ned.-Indië verbonden. Geheel afgescheiden van de particuliere belangen van den ons onbekenden schrijver, schijnt zijn stuk van zoo algemeene toepassing te zijn, dat het de moeite waard is op den inhoud speciaal de aandacht te vestigen.

Na zich verontschuldigd te hebben het oorspronkelijk artikel in de Engelsche taal te hebben opgesteld, waaruit het door de *Java-Bode* vertaald is, zegt hij:

Ongetwijfeld ligt het verre van mij iets te willen afdoen van de waarde der imposante boekdeelen, welke de mijn-ordonnanties van Nederlandsch-Indië zoowel van vroegeren datum als van den tegenwoordigen tijd bevatten, maar ik meen toch mijne opinie te moeten uitspreken, dat deze ordonnantie-verzameling in de praktijk het doel, waarvoor zij in het leven werd geroepen, volkomen heeft gemist. Het is niet onmogelijk dat in een beschaafd land, dat volkomen goed is geëxploreerd en opgemeten — een land b.v. als Duitschland — en onder het toezicht van een departement, dat van een staf voorzien is, in staat om het werk, waar het mede belast wordt, naar eisch uit te voeren, deze ordonnanties uitmuntend op hun plaats zouden zijn geweest, maar in dit land van grootscheepsche afstanden, onopgemeten landstreken, bezwaren in het verkeer en locale autoriteiten, die, hoewel zij, zooals de Hollanders zeggen, „Manusje van alles" moeten spelen, toch van het mijnbouwwezen maar zeer geringe noties hebben, terwijl men er bovendien te maken heeft met een bureau voor den Mijnbouw, zoo slecht met personeel bezet, dat het inderdaad eene physieke onmogelijkheid voor hen moet heeten, de massa's werk, waarmede zij worden belast, naar behooren uit te voeren, daar zal men moeten toegeven dat de heele zaak in haar wezen veel weg heeft van een klucht.

De schrijver kent, als voorbeeld, een Inlandsch vorst, die goede diensten aan de Regeering bewezen heeft en gedurende de laatste twee en een half jaar te vergeefs de vergunning heeft trachten te verkrijgen om op zijn eigen — althans in naam eigen — gebied, zekere mijnen te openen. In dien tusschentijd is zijne uitgedrukte meening omtrent die Regeering zoo volkomen onparlementair geworden, dat openbaarmaking er van in een publiek geschrift niet zou kunnen worden gedoogd. Nog altijd doet hij zijn best.

Het kapitaal 't welk gebruikt had kunnen worden om deze mijnen tot ontwikkeling te brengen en inkomsten zou hebben kunnen bezorgen aan een van ouds als arm bekend staand landschap, niet te vergeten ook aan

een weinig vermogend vorst, is in dien tusschentijd naar andere koloniën toegevloeid, welke niet onder Nederlandsche vlag staan en waar de mijnbouw-kapitalist niet zoo volkomen aan de handen is overgeleverd van den een of anderen onverantwoordelijken ondergeschikten bureaucraat.

Een toestand als deze heeft veel van een operette weg; onwillekeurig denkt men daarbij aan het verhaal van den man, die zulke mooie landgoederen in Rusland bezat, maar die er niet bij kon, omdat een ander, onwelwillend persoon zijn eigen landgoederen daar bovenop had liggen en weigerde ze vandaar af te nemen. En de schrijver van dit artikel heeft zelf geldsommen besteed, loopende in getallen van vijf cijfers, ten behoeve van een syndicaat van Hollandsche en Engelsche kapitalisten, doch enkel om zich, naar aanleiding van een onmogelijk klein administratief quaestietje, welke met een beetje gezond oordeel en goeden wil gemakkelijk in het reine had kunnen worden gebracht, zijn verzoek om inwilliging eener concessie te zien afwijzen, welke indien de zaak was doorgegaan, een belangrijk bedrag tot de inkomsten van de bewuste streek zou hebben bijgedragen.

In dit bijzonder geval heeft een beroep op den Gouverneur-Generaal niets kunnen verhelpen. Ongetwijfeld is er „something rotten in the state" wanneer een krachtig man, gelijk Z. E. buiten eenige quaestie is, en die de opperste vertegenwoordiger is van het hoogste gezag, geen gebruik vermag te maken van zijn discretioneele macht, doch door de omstandigheden gedwongen is tot het aannemen van eene goedmoedige houding en moet uitroepen: „Mijn beste kinderen, ik heb diep medelijden met ulieden, maar..... helpen kan ik niet".

Als eene schrille tegenstelling bevattend met den hierboven geschetsten staat van zaken, zij vermeld dat hetzelfde syndicaat van Hollandsche en Engelsche kapitalisten, na drie jaar lang te hebben geworsteld om in deze kolonie vasten voet te krijgen, in de helft van dien tijd in Birma is gereed gekomen en daar drie flinke mijnbouw-maatschappijen heeft opgericht, waarvan reeds een het tot productie heeft gebracht. En dat terwijl het eindresultaat hunner bemoeienissen in deze kolonie nog steeds in den schoot der Goden berust en daar vermoedelijk wel altijd in zal blijven liggen.

De schrijver vraagt waarom onder alle koloniën, juist de Nederlandsche moeten sukkelen onder den last van zulk talmen en uitstellen. En waar de ambtenaren volkomen in staat worden geacht hun arbeid naar behooren te vervullen, ligt de eenige klaarblijkelijke reden waarom zij niets vermogen, wel in de ouderwetsche, onpractische, bureaucratische beginselen waaronder zij hebben te arbeiden.

Hij vraagt of het wonder is dat het kapitaal een land gaat schuwen waar het mogelijk is dat een syndicaat of particulier gedwongen is meer dan f20,000 uit te geven om de commercieele mogelijkheden eener concessie aan te toonen, tot het charteren van een bijzondere stoomboot toe, die een lading steenkool van het district in quaestie naar eene van de groote kolenhavens van het Oosten had te brengen — het is werkelijk gebeurd — om zich daarna enkel door de onnoozele handelwijze van den een of anderen bureaucratischen geestdrijver, elk verder aandeel in de concessie te zien ontzeggen.

Na uiting te hebben gegeven van zijn ergernis voor een dergelijke behandeling van zaken, meent de schrijver niet anders te doen dan de meening te vertolken van tal van anderen, die op gelijke wijze geleden hebben. Hij wil zich ten slotte in het minst niet beklagen over iemand van het korps ambtenaren, die hem allen steeds met de meeste hoffelijkheid hebben beje-

gend, doch hij komt slechts op tegen de „dwaze hinderpalen, welke het mogelijk maken den vooruitgang van een rijk land op zoodanige wijze te belemmeren".

Dat de toepassing der Indische mijnwet op de aangeduide wijze moeilijkheden zou opleveren werd reeds voorspeld door den heer Reinier D. Verbeek in zijn destijds in de *Ind. Gids* van 1907 I, bl. 443, genoemde verhandeling over de ontworpen voorschriften tot uitvoering dier wet opgenomen in de afl. Mei-Juni en Oct.-Nov. van den jaargang 1906 van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië* (bl. 609 en 381 resp. van het eerste en tweede deel van dien jaargang).

Hij komt daarin tot het besluit (bl. 424 van deel LXXIII):

Men krijgt niet den indruk, dat de ontwerper altijd voldoende rekening gehouden heeft met de voorwaarden, die de opkomst en het bestaan van deze moeilijkste aller industrieën in Nederlandsch-Indië beheerschen, dat hij steeds de omstandigheden voldoende in aanmerking nam die onafscheidelijk aan deze industrie verbonden zijn; dat hij steeds, als eerste te vervullen voorwaarde, vooropstelde, dat de Indische mijnwet, voor de Uitvoeringsbepalingen, de Grondwet dient te zijn waaraan strict gevolg en wel *uitvoering* maar geen *uitbreiding* mag worden gegeven. Men krijgt niet den indruk, dat de ontwerper uitging van de overtuiging en het voornemen, om de formaliteiten bij het verleenen van de rechtstitels zoo eenvoudig mogelijk te maken, opdat de ondernemer ook zoo spoedig doenlijk in het bezit daarvan kan worden gesteld. Dat is een eisch, die in alle mijnlanden, als een van de voornaamste, op den voorgrond wordt gesteld, omdat ze een van de hoofdvereischten is voor de opkomst van de industrie. Het zoo noodzakelijke kapitaal stelt zich eerst nà behoorlijke vervulling van dien eisch beschikbaar. Juist de Pruisische mijnwet heeft dit zoo volledig mogelijk trachten te bereiken, door den ondernemer zelf de noodzakelijke voorwaarden te doen vervullen en door voor te schrijven wat hij te doen heeft om zich den rechtstitel te kunnen verzekeren. Onze nieuwe mijnwet nam dit voorschrift over. Doch de Uitvoeringsbepalingen bemoeilijken het bereiken van dit doel weer grootendeels, door alles te willen centraliseeren bij den Chef van het mijnwezen te Batavia en door de wanhopig langzame en omslachtige wijze van behandeling der aanvragen, die dezen voorgeschreven worden; door uitbreiding te geven aan de formeel bij de wet gestelde vereischten en door de ongeoorloofde bepaling, dat de concessie-aanvrager zijne toch door de mijnwet gegarandeerde aanspraken zal verliezen, wanneer hij ook deze uitvoeringsvoorschriften niet binnen zekeren termijn vervult.

Het is wel merkwaardig dat de bezwaren van den heer Verbeek in 1906 geuit en die van den bovenbedoelden vreemdeling zoo met elkander overeenkomen. De eischen aan de begrenzing der mijnvelden gesteld in art. 169-171 der Uitvoeringsordonnantie, waarbij o.a. rivieroevers als grensaanwijzing zijn uitgesloten, komt vergeleken met hetgeen in art. 28 sub 5 van de Mijnwet staat niet gerechtvaardigd voor.

Terwijl de Mijnwet — zeer terecht — de eisch van vroegere voorschriften schrapt, dat bij de indiening eener aanvrage om concessie de aanvrager ook een door een beëedigd landmeter opgemaakte en op schaal geteekende kaart van het terrein moet overleggen, een zeer bezwarende eisch, die men sedert 1891 ook voor de aanvrage van woeste gronden op de Buitenbezittingen heeft laten vallen, wordt die eisch bij de Uitvoeringsbepalingen

opnieuw gesteld, vermeerderd met den nog meer bezwarenden en eveneens onnoodigen eisch, dat de aanvrager ook de grenzen van het concessie-terrein aan de oppervlakte zal uitzetten. In verband hiermede veroorlooft zich de ordonnantie zelfs artikel 28 van det wet te niet te doen, door voor te schrijven, dat het verzoek *afgewezen* zal worden, de aanvrager dus casu quo zijne volgens de wet verkregen rechten zal *verliezen*, wanneer ook aan die ongerechtvaardigde eischen van de Uitvoeringsvoorschriften niet tijdig zal zijn voldaan. Bij de uitgifte van woeste gronden heeft men ingezien, dat een termijn van drie maanden voor de voorafgaande afkondiging in de kampongs slechts onnoodig oponthoud zou veroorzaken en dien termijn, sedert 1891 voor de Buitenbezittingen, daarom tot ééne maand verkort. Toch wordt de termijn van drie maanden weder bij de aanvrage van mijnconcessies voorgeschreven, terwijl hier buitendien de vraag zich voordoet, of eene voorafgaande afkondiging bij mijnconcessies wel nog gerechtvaardigd is, met het oog op het systeem van de wet niet alleen, maar ook op de omstandigheid, dat zoo'n lang voorafgaande afkondiging reeds plaats gehad heeft vóór de verleening van het uitsluitend recht van mijnbouwkundig onderzoek, die elke verleening van concessie moet vooraf gaan.

Een staaltje hoe particulieren soms behandeld worden bij het aanvragen van voor hen onmisbare modellen treft men aan in de *Locomotief* van 15 Sept. j.l. No. 213, waar onder het opschrift „Acht gulden en vijf cents aan strafporto" wordt geschetst hoe iemand modellen ter waarde van *f*1.50, van staten die vóór 1 Sept. ingediend moesten worden eerst op 30 Aug. aldus belast ontving, omdat verzuimd was, vroeger niet gevorderde, frankeerkosten bij te voegen. Hoewel niet twijfelende of de betrokkene zal als de voorstelling juist is wel restitutie krijgen en de onhandige ambtenaar met het strafporto worden belast, is het feit teekenend voor de nonchalante onwelwillende houding, die soms tegenover particulieren wordt aangenomen. Het schijnt van belang op deze en meer andere bezwaren, die zich in de praktijk voordoen, te wijzen. Toen de redactie van het *Tijdschr. v. N. en Ldb. in N.-I.* de bewuste artikelen plaatste, teekende zij in een noot o.a. dat men in het oog moet houden het streven naar „ongebondenheid" van den particulier als beginsel tegenover een ander beginsel, het streven van den ambtenaar naar „regeling en orde, naar gebondenheid van den particulier".

Dit kan alles gelden maar maakt het talmen en dralen bij beslissingen niet goed, het in de gelegenheid stellen van particulieren om op goede vooruitzichten en halve toezeggingen vrij groote sommen te wagen en dan na een paar jaar de zaak op futiliteiten, als bijv. het een paar dagen te laat betalen van een cijns en dergelijke te laten afstuiten.

De bedoeling van de onder medewerking van de Staten-Generaal tot stand gekomen nieuwe Indische Mijnwet kan niet anders geweest zijn dan rechtszekerheid te verleenen aan in Indische mijnondernemingen gestoken kapitaal, een eisch waaraan elke geciviliseerde Staat dient te voldoen. Indien Uitvoeringsvoorschriften die bedoeling weder te niet doen, zou niet alleen gehandeld worden in strijd met de wet, maar ook de goede naam van Indische Regeering zou daaronder lijden. Nu de Indische mijnwet toch herzien schijnt te worden is het te hopen dat aan deze grieven tevens een einde wordt gemaakt door eenvoudiger voorschriften. Eene uitvoeringsordonnantie, als vervat in Staatsblad 1906 No. 434, die 612 artikelen telt, strijdt zoodanig tegen het beginsel, dat het eenvoudige het kenmerk van het ware is, dat zij in de praktijk wel niet deugen moet.

EEN POPULAIR PORTRET VAN H. M. DE KONINGIN.

Toen Maurits Wagenvoort indertijd sprak van de bijna godsdienstige vereering, welke o. a. de Minahasser koestert voor het hoofd van den Nederlandschen Staat, voor de Koningin, die hij zijn Koningin noemt (zie onze Aug.-afl. bl. 1053), voegde hij er aan toe: „Heeft hij haar ooit gezien, zal hij haar ooit zien"? en M. W. vond onze Regeering wel zonderling, dat zij er niet aan dacht het kleine, maar zoo machtige, middel te beproeven om het gezag van het Nederlandsch-Indisch bestuur „in de harten van zijn 40 millioen onderdanen te versterken door kostelooze verspreiding van een goed, maar niet te artistiek en liefst gekleurd portret van onze Koningin? Zoudt gij denken, dat onze toch zoo ontwikkelde kleurendruk-industrie dit slagje slaat om bij duizenden voor een stuiver het stuk een liefst zeer kleurig portret van de Koningin te verspreiden? — Het mocht wat! In de Javaansche pasars vindt men de portretten van Eduard, van Wilhelm, van den Mikado, en in de inlandsche huizen soms ook, maar men vindt er zoo goed als niet het portret van de Koningin".

Deze juiste opmerking, in verband met de toen op handen blijde gebeurtenis, deed den heer W. van Gelder, oud-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs, het plan opvatten een goed portret in kleuren van onze Koningin onder de Inlandsche bevolking te laten verspreiden, waarvoor als model werd gekozen de photographie in Augustus van het vorige jaar verschenen.

Nadat pogingen daartoe, bij eene bekende uitgevers-firma aangewend, niet slaagden, werd de Minister van Koloniën bereid bevonden, nadat een model in kleuren van bovenbedoelde photographie was vervaardigd, een 25,000-tal exemplaren van eene autotypie naar het model in overkleuren op kunstdrukpapier tegen den kostenden prijs aan te koopen ten einde ze bij gelegenheid van de openbare les, vóór het begin der poeasa aan de leerlingen van de inlandsche openbare en bijzondere scholen, die den cursus doorloopen hadden, ten geschenke te geven.

Door de goede zorgen van de firma Mouton & Co. te 's Hage konden in de maand Juli de 25,000 portretten met het onderschrift „Baginda Sri Maharadja Wilhelmina" naar Indië worden verzonden en derhalve tijdig genoeg om tegen half September, althans op Java, aan de leerlingen te worden uitgereikt, mede in verband met en als eene herinnering aan de gelukkige geboorte van Prinses Juliana.

Aangezien er volgens de schoolverslagen niet meer dan ongeveer 8000 leerlingen per jaar een inlandsche school na volbrachten leeftijd verlaten, heeft de Indische regeering, met het oog op den beschikbaar gestelden voorraad, wellicht nog andere wegen ingeslagen om het portret van onze Koningin zoo ruim mogelijk onder de Inlandsche bevolking te verspreiden.

Daar het ons minder kiesch voorkomt al dadelijk den kostenden prijs van dit als geschenk bedoeld portret openbaar te maken, zij volstaan met de mededeeling dat deze ons buitengewoon billijk voorkomt, de uitvoering van het in vier kleuren gedrukte portret van 25 bij 17.3 cM. in aanmerking genomen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 November 1909.

INHOUD.

De goede weg bij het Inlandsch onderwijs. — Houthandel en boschwezen. — De beroemste Indische generaal. — Commissie voor het adatrecht. — De cholera-onlusten te Batavia. — Nieuw-Guinea-expeditiën. — Particuliere dok- en reparatie-inrichtingen in Ned.-Indië. — Een werkkring in Indië. — De Junghuhn-herdenking. — Opium-verkoop op Java. — Nederlandsch-Indië geen kroonkolonie. — Politiehonden. — Wegenbelasting en recht. — Het jachtrecht binnen de houtvesterijen. — Een dessahyena en een consul. — Het Nederlandsch in Indië. — De suikerindustrie in de Tweede Kamer. — Ani-ani of sikkel. — Nederlandsche koloniale ethica. — Het Atjeh-verslag van den heer Liefrinck. — Landschapskassen. — Wreedheden in den Belgischen Congo. — De moord op prins Ito. — Voor alles verstandsontwikkeling voor den Javaan? — Reorganisatie van den burgerlijken geneeskundigen dienst. — Minister J. H. de Waal Malefijt. — Het Blinden-Instituut te Bandoeng. — Rietbranden. — Vezelcongres te Soerabaja. — Nederlandsch-Zendelinggenootschap. — Een recht op de kolen te Tandjong Priok. — Een onderzeeboot voor Indië. — De Javaan in ons koloniale leger. — Koloniale werving en koloniale reserve. — De Koningin Wilhelmina-school te Batavia. — Particuliere landerijen op Java. — Suriname niet hopeloos.

De goede weg bij het Inlandsch onderwijs. In de nummers 35-38 (27 Aug. tot 17 Sept.) van *De Banier* behandelt de heer A. H. J. G. Walbeehm de vraag: „Zijn wij met ons Inlandsch onderwijs op Java op den goeden weg?" Hierbij dient dit in drie onderdeelen te worden beschouwd: *a.* volksonderwijs, *b.* onderwijs tot opleiding voor de inlandsche ambtenaarswereld in het algemeen en *c.* onderwijs voor de hoogere rangen van die ambtenaarswereld. Om in een en ander te voorzien zijn er dessascholen, particuliere gesubsidieerde scholen, gouvs. lagere scholen en opleidingsscholen. Dat die particuliere gesubsidieerde scholen hier worden opgenomen heeft tot reden dat dit onderwijs vrijwel uitsluitend uit de Staatsbegrooting wordt betaald, waartoe in 1909 niet minder dan ruim 3 ton is bestemd. „Bijpassing uit particuliere fondsen is dan ook — bijzondere omstandigheden daargelaten — beslist onnoodig, waar zelfs de subsidieregeling van 1895 mij steeds in staat stelde", zegt de schrijver, „om niet alleen alle kosten van dit z.g. particulier onderwijs te betalen, maar bij eenige zuinigheid zelfs om daaruit gebouwen op te zetten, voldoende aan vrij hooge eischen. In 1906 kwam daarvoor in de plaats een nieuwe regeling, waarbij de subsidiën belangrijk verhoogd werden, zóó zelfs, dat mij door een zendeling, die het beheer heeft over een vrij groot aantal dezer scholen, onlangs verzekerd werd, dat hij elk jaar er van overhield".

Uit een economisch oogpunt is deze zinsnede wel de aandacht waard. Verder blijkt dat — de zendingsscholen niet mede gerekend — een over-

groot deel dezer scholen alleen in naam particulier zijn. De betalingsmandaten worden wel op naam van den onderwijzer aangevraagd, maar de controleur beheert het geld. Het was een hulpmiddel in een tijd, toen de oprichting van een school, zelfs waar die de eenige zou zijn in een geheele contrôle-afdeeling, nog jaren en jaren schrijvens kostte. Naast vermakelijke staatjes van de gebrekkige resultaten van zulk onderwijs, wordt voor die scholen, waar de controleur geregeld eens in de maand een paar uur kwam doorbrengen, geconstateerd dat de leerlingen het zonder uitzondering na drie jaar zoover brachten, dat zij behoorlijk konden lezen, schrijven en rekenen. En hooger behoeft volgens den heer W. het eigenlijk gezegde volksonderwijs niet te gaan. Hij acht dan ook die gesubsidieerde scholen voldoende. De dessaschool heeft de schrijver, die nu ruim twee jaar secretaris der residentie Kediri is, niet als controleerend ambtenaar in de praktijk leeren kennen; zijn bezwaren daartegen rusten echter op de ervaring, elders met de particuliere scholen opgedaan. In de eerste plaats wordt het ondoenlijk geacht voor al die dessascholen voldoende personeel te vinden, waar men met het veel kleiner aantal gesubsidieerde scholen reeds moeite had. Dan geeft het toezicht bezwaar. Als er één school op elke 600 kinderen komt, krijgt een contrôle-afdeeling pl.m. 40 scholen en zal het al mooi zijn als de controleur ze eens per jaar zal kunnen bezoeken. Het toezicht zal dan uitsluitend door inlandsche onderwijzers uitgeoefend moeten worden en al waren deze met den besten wil bezield, zal daarvan niet veel terecht komen. Bovendien: „een regeling, die afhankelijk is van het toezicht van Inlandsche ambtenaren, (is) ten doode opgeschreven". Deze voor de vooruitstrevende richting weinig bemoedigende uitspraak wordt gemotiveerd o.a. door het feit dat waar telkens en telkens tekorten worden ontdekt van de opiumverkoopers, die nooit door districts- en onderdistrictshoofden geschiedt, hoewel het aantal hunner opnamen staat tot dat der Europeesche ambtenaren als $2\frac{1}{2}:1$ en dat wel herhaaldelijk geconstateerd is dat zij hun bekende tekorten voor het Europeesch bestuur verzwegen.

In de derde plaats geldt als grief tegen de dessascholen, dat de kosten zoo hoog loopen, want wel zijn zij goedkooper dan gouvs. scholen der 2e kl., maar bij de oprichting moet ook de waarde van den gepresteerden arbeid en van het geleverde hout in rekening worden gebracht, zelfs als de eerste geheel vrijwillig werd verricht. Uit persoonlijke ervaring weet schrijver dit niet, doch bij een paar honderd dessaloemboengs, die ook geheel vrijwillig tot stand heeten te komen, was dit niet maar voetstoots aan te nemen.

De schrijver wil daarom oprichting van meer gesubsidieerde scholen met als grens 1°. de mogelijkheid om onderwijzers te krijgen en 2°. het maximum dat de controleerende ambtenaren geregeld kunnen bezoeken.

Thans wordt het dessaonderwijs een dood-geboren vrucht geacht, waarvan de jaarlijksche kosten wel niet beneden het millioen zullen blijven.

Wat het gewoon lager onderwijs betreft, ook dit dreigt de draagkracht der begrooting te overschrijden en daarom wil de schrijver beginnen met alles wat daarbij niet strikt noodzakelijk is, te vermijden. Hij gelooft dat het eigenlijk gezegde volk voorloopig althans geen behoefte heeft aan meer kennis dan lezen, schrijven en rekenen en hoogstens nog een weinig aardrijkskunde. Wel leest men in het verslag over de steeds grooter wordende behoefte aan de kennis van het Maleisch, doch hiermede gaat het karakter van volksschool verloren, omdat niet het volk als zoodanig, doch slechts enkele individuen, die veel met Europeanen in aanraking waren, — bedienden, huishoudsters, gegageerde soldaten e. d. — er naar streven

om zich daardoor op hetzelfde niveau te plaatsen als de aangesproken ambtenaren. Javaansch sprekende, zijn zij namelijk verplicht tot het gebruik van „Hoog-Javaansch". Van de vruchten van Maleisch onderwijs op de tweede klasse scholen stelt de schrijver zich niet veel voor. Voor degenen, die verder willen, zijn de eerste klasse scholen, vooral als deze ontlast worden van alle leerlingen der lagere bevolkingsklassen, die er in strijd met Stbl. 1893 no. 125 dikwijls een zeer groot percentage van uitmaken. In een noot wordt hierbij gewezen op het bedenkelijk verschijnsel, dat hiermede verband houdt: het steeds toenemend aantal personen van lage afkomst bij het Inlandsch bestuur.

In het derde artikel wordt aangetoond hoe de tot het volksonderwijs behoorende 2e klasse school tevens de opleidingsschool van tal van mindere ambtenaren zal moeten zijn, omdat de eisch van de 1e kl. school geheel doorloopen te hebben in verband met den werkkring te zwaar is en het aantal candidaten te veel beperkt. De 1e klasse scholen met meer uitgebreid leerplan en sinds kort ook met onderwijs in het Nederlandsch, moeten niet met een overgroot aantal leerlingen van de 2e klasse scholen belast worden. Na het afloopen van de 1e klasse scholen kunnen deze geen plaats vinden op de drie thans in oprichting zijnde opleidingsscholen voor ambtenaren, welke jaarlijks slechts 110 plaatsen kunnen open stellen. De in hun rechtmatige verwachtingen teleurgestelden vormen dan even zoovele ontevreden elementen in een maatschappij, die toch al gevaarlijke brandstof genoeg bevat.

Voor de opleiding ten behoeve der opleidingsscholen zou in elk gewest met één Hollandsch-Javaansche school volstaan kunnen worden, met een driejarigen cursus daar aansluitende. Het onderwijs op de scholen 1e klasse zou dan niet ontwricht en de kosten op de helft teruggebracht worden.

Bij de bespreking der hoofdenscholen en de uitbreiding, die deze zullen ondergaan, wordt de noodzakelijkheid der kennis van het Nederlandsch beslist ontkend. In Kediri zijn alleen de helft van het aantal districtshoofden in de gelegenheid om van die kennis eenig nut te trekken en in de lagere rangen is dat aantal nog veel minder. Dit alles in de onderstelling dat men voor de officiëele briefwisseling, althans binnen afzienbaren tijd, het Maleisch behoudt. Doet men dit niet dan zal er 3 à 4 maal meer vertaalwerk verricht moeten worden en hiervan komt zelfs bij z.g. goed Hollandsch verstaande Inlanders niet zeer veel terecht.

Dat de opleiding aan een opleidingsschool dienstig zou zijn om het gehalte der Inlandsche ambtenaren te verbeteren, moge alleen met het oog op schoolkennis juist zijn, op het gebied van praktische bruikbaarheid staan de niet aldus opgeleiden niet ten achter bij hunne van de opleidingsschool afkomstige ambtgenooten. Waarom heeft in ons koloniaal stelsel het besturen door tusschenkomst van eigen hoofden steeds op den voorgrond gestaan? Toch, omdat deze geheel vertrouwd zijn met de gedachtenwereld en de eigenaardigheden der bevolking, beter dan de Europeesche ambtenaren. En nu gaat men de aanstaande Inl. ambtenaren zoo jong mogelijk een Europeesche opleiding geven. Het is dan geen wonder dat zij vervreemd raken van hun eigen volk. Daarbij komt nog dat zij daarbij allerlei Europeesche allures aannemen, zich duurder kleeden, meer behoeften krijgen en met hunne bezoldiging niet toe kunnen, hetgeen weer leidt tot knoeierijen. En dat terwijl zij spoediger bevorderd worden dan de niet van eene opleidingsschool afkomstige ambtenaren, van wier schrale vooruitzichten een voorstelling wordt gegeven. Door het oprichten van die opleidingsscholen worden de promotiekansen van deze laatsten nog aanzienlijk minder.

In het laatste artikel wordt nog iets gezegd over de onlangs opgerichte inlandsche rechtsschool, waartegen theoretisch geen bezwaren bestaan, doch het zou al van weinig menschenkennis getuigen ook maar een oogenblik aan te nemen, dat er onder de 17 leerlingen, waarmede de cursus opent, ook maar één zou zijn, die er niet vast op rekent t. z. t. landraadvoorzitter te worden. En dan zal de nieuwe instelling alleen dienen om te scheppen en hoe langer hoe grooter te doen worden de klasse van ambtenaren, die allen zullen vermeenen of althans overal verkondigen, dat hun rechtmatige verwachtingen niet verwezentlijkt woden, alleen omdat zij Inlanders zijn, ontevreden elementen in den staatsdienst, die beschermd door het geheim van de raadkamer ons gezag vrijwel ongestraft ontzaggelijk veel kwaad kunnen doen.

De schrijver gelooft dat het beter ware geweest geen hoogere vooruitzichten te openen dan die van lid en griffier van een landraad en degenen die naar hoogere betrekkingen dingen eenvoudig naar de Nederlandsche hoogescholen te verwijzen. Men heeft de instelling verdedigd op dezelfde gronden waarop de overdracht van meer betrekkingen aan Inlanders wordt bepleit, namelijk rechtvaardigheid en omdat het goedkooper zou uitkomen. Wat dit laatste betreft zullen Inlanders, toegevende èn aan Inlandsche, èn aan Europeesche neigingen, niet toekomen zelfs met tractementen, die bij ons slechts de hoogstgeplaatsten genieten. Dat dus met minder tractement zou kunnen worden volstaan, acht de schrijver eenvoudig eene illusie. Wat de rechtvaardigheid betreft, meent hij, dat men niet goed onderscheidt tusschen twee geheel verschillende begrippen door stilzwijgend aan te nemen dat de belangen der inlandsche bevolking, d.i. van die millioenen landbouwers, daglooners en visschers op Java, ook de belangen zijn van een klein hoopje jongelieden, grootendeels voortgekomen uit een klasse, die in vergelijking met de eigenlijke bevolking toch zeker niet te klagen heeft over minder goede behartiging harer belangen.

Waar vaak berekend wordt hoeveel aan het Europeesch in vergelijking met het inlandsche onderwijs ten koste wordt gelegd, wijst de schrijver er op dat al die Europeesche scholen, afdeeling B daaronder begrepen, ook voor Inlanders toegankelijk zijn, terwijl Europeanen niet op de Inl. artsenschool toegelaten worden, dat 22 pCt. der leerlingen van de lagere Europeesche scholen inlanders zijn, dus ook 22 pCt. van de kosten niet ten bate der Europeesche bevolking komt, dat de instandhouding der Europeesche lagere scholen noodig is om aan personeel voor den staatsdienst te komen. En de onlangs opgerichte rechtsschool zal weder aan tientallen Europeesche klerken en griffiers het brood uit den mond nemen. Ook duizenden Chineezen worden uit hun broodwinning gestooten, zooals geschiedt door hun uitsluiting van den Gouvs. pandhuisdienst. In het laatste verslag wordt echter officiëel geconstateerd dat men op de contrôle belangrijk zou kunnen bezuinigen als er bij het inlandsch personeel niet zulk een gebrek aan integriteit was.

Het dessa-onderwijs op Java en Madoera was ook het onderwerp van een studie van den oud-resident F. Fokkens in de *Nederlander* van 25 en 27 Sept. en van een tweetal artikelen in de *Nieuwe Courant* van 13 en 14 Oct. j.l. waarin de denkbeelden van eerstgenoemde worden bestreden. Op de Indische begrooting is *f*328,000 uitgetrokken voor uitbreiding en organisatie van het gemeentelijk inlandsch onderwijs. De sedert 1906 genomen proef is met goeden uitslag bekroond, op het einde van 1909 zullen 777 scholen zijn opgericht, in 1910 komt dit cijfer op 1230 en men wil het ge-

leidelijk op 10,000 brengen. Bespreking zou verder onnoodig zijn, ware het niet dat hetgeen de heer F. schreef misschien aanleiding tot oppositie en uitstel zou kunnen geven. De grondgedachte, uitbreiding van het gemeente-onderwijs door de gemeente te betalen, eveneens toejuichend, acht de heer F. dat er te lang getalmd wordt en dat men al die scholen zeer goed in één of twee jaar zal kunnen oprichten. De argumenten, door hem bijgebracht om het mogelijke hiervan aan te toonen, worden door de *N. Ct.* in twijfel getrokken. Het geeft den indruk dat de heer F. eenigszins arbitrair de oprichting der gebouwen overal tegelijk wil provoceeren. Wat in één afdeeling of district kan, kan volgens hem in een ander district ook. Dan ziet hij geen bezwaar in het verkrijgen van het benoodigd onderwijzend personeel; de leerlingen die de 2e klasse scholen hebben doorloopen, wier aantal legio is, kunnen worden worden gebezigd. De *N. Ct.* acht het al mooi als $\frac{1}{3}$ van deze voor die taak geschikt en genegen zijn. Over 1906 verlieten er 897 die scholen en zouden dus slechts een 300-tal in aanmerking komen. Laat het nu 400 zijn, dan blijft zulks tot ver beneden het aantal noodig om 9200 scholen te bezetten.

De overvloed die de heer F. voorspiegelt, bestaat dus niet. Verder zegt hij dat als de geringe subsidie niet toereikend zou blijken om liefhebbers te lokken, de Regeering die toelage behoorde te verhoogen. De *N. Ct.* meent dat daardoor juist dat in gevaar zou komen, wat het mooie en aantrekkelijke van de zaak uitmaakt, namelijk dat de inlandsche gemeente zelve zorgt voor het inlandsche gemeente-onderwijs en dat slechts bij hooge noodzakelijkheid subsidie verleend worde. Die hoofdgedachte moet de Regeering niet laten varen. Ten slotte wil de heer Fokkens op het toezicht bezuinigen en dit aan de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur overlaten, hetgeen verwondering wekt bij de bestaande klacht dat hun steeds allerlei nieuw werk wordt opgedragen. Daarbij heeft hij nog een rekenfout gemaakt en 4 ton bezuiniging voorgespiegeld, die feitelijk *f*40,000 blijken te zijn. De *N. Ct.* hoopt dat de voorstellen van den Minister onveranderd zullen worden aangenomen. Op de critiek van de *N. Ct.* werd door den heer Fokkens in een artikel van pl.m. 14 kolommen in *De Nederlander* No. 4921-'24 geantwoord, waaruit blijkt dat de 4 ton bezuiniging uit anderen hoofde voortspruit. Plaatsgebrek verbiedt ons verder op deze polemiek in te gaan.

Eindelijk valt met betrekking tot het Inlandsch onderwijs nog de aandacht te vestigen op de studie van den heer J. Habbema, afgestaan voor den jaarlijkschen bundel: „Aanteekeningen op de Begrooting van Nederlandsch-Indië" der Vereeniging *Moederland en Koloniën*. Deze deskundige schrijver, niet mededrijvend op den stroom van vage algemeenheden, blijft niet bij woorden of goede bedoelingen staan, doch stelt als eisch dat het gehalte van het onderwijs goed zij. Van de bruikbaarheid der onderwijzers hangt alles af en in dit opzicht vreest hij dat het met de dessascholen beoogde doel niet zal worden bereikt. Uitgaande van het denkbeeld om nu maar eerst zooveel mogelijk van die scholen op te richten en in de verwachting dat wat aan onderwijs en onderwijzers ontbreekt, gaandeweg verholpen zal kunnen worden, bedenkt men niet dat men na eenige jaren opgescheept zal zitten met honderden, misschien duizenden onderwijzers, waarvan gebleken zal zijn dat zij niet voor hun taak berekend waren, terwijl intusschen de resultaten van het onderwijs beneden billijke verwachtingen blijven.

In verband met de behoefte aan lager onderwijs voor zoovelen, ware het veel beter het aantal scholen tweede klasse te vermeerderen.

Telkens verheffen zich stemmen tegen het inlandsch onderwijs, dat het niet praktisch en aanschouwelijk genoeg is en nu is het wel een voldoening voor de deskundigen dat mannen van de praktijk, als de heeren Jasper en Ziesel, van oordeel zijn dat bijv. op de huisvlijtschool te Ngawi slechts leerlingen toegelaten moeten worden, die de gewone school hebben doorloopen. Zij moeten kunnen lezen en schrijven en eene intellectueele voorbereiding hebben ondergaan, die hen geschikt maakt voor het opnemen van vakonderwijs. Alleen dan zijn deugdelijke resultaten te verwachten. Doch ook op zich zelf is het lager onderwijs reeds dienstig om den inlander economisch sterker te maken en zijn materieelen toestand te verbeteren, omdat hij daardoor een minder gemakkelijke prooi van bedriegers en afzetters wordt.

* * *

Houthandel en boschwezen. Eene aankondiging in het *Soerabajasch Handelsblad* van 10 Aug. j.l. van het artikel van den heer Geesink (zie *Ind. Gids* Oct.-afl 1909, bl. 1409) en een artikel van den hoofdredacteur van dit blad, getiteld „De ondergang van den houthandel" (in het nummer van 14 Aug. j.l. 2e blad) geven den heer H. ten Oever aanleiding tot een opstel in het *Soerab. Hbl.* van 10 Sept. j.l. Ook deze schrijver is evenals Dr. Broersma tegen drie koetsiers op één bok, doch hiervan afstappende stelt hij in het bijzonder de volgende vragen aan den heer Geesink: 1°. waarom wordt thans een versnelde invoering van staatsaankap door hem veroordeeld, terwijl hij in de *Ind. Gids* van Mei 1908 juist aandrong op spoedige beëindiging der bestaande onzekerheid; 2°. waaruit blijkt dat door invoering van staatsaankap slechts het Boschwezen en niet de Staat zelf gebaat is; 3°. waarom wordt het voorgesteld alsof at. 10 al. 1 van het reglement het particulier initiatief wilde aanmoedigen, terwijl het in werkelijkheid een monopolie schiep en 4°. waarom stelt de heer G. het voor alsof de heer Ten Oever de belangen der particuliere industrie voorbijzag, terwijl deze in de *Ind. Gids* van Maart j.l. een pleidooi hield voor een overgangssysteem met redelijke schadeloosstelling der vroegere ondernemers (bl. 333).

De conclusies van den heer Broersma waren, dat de thans gevolgde wijze van beheer leidt: 1°. tot vernietiging van den particulieren groothandel in het hout; 2° .tot vernietiging van den export en 3°. tot invoer van vreemd hout.

Om deze stellingen te weerleggen, meent de schrijver dat de groothandel slechts haar bedrijf behoeft te wijzigen, door opkoop van het rondhout dat het Boschwezen in het vervolg bij voorkeur zal vellen, het oprichten van zagerijen en het werken op standaardmaten. Van vermindering van export is niets gebleken en het is bovendien geen verontrustend teeken. Invoer van vreemd hout zal op zich zelf geen nadeel zijn daar deze slechts te verwachten is, bij stijging der houtbehoefte boven de productie. Wij kunnen het betoog van den heer Ten Oever, wiens denkbeelden bovendien bekend zijn uit het aangehaalde artikel in de *Ind. Gids*, niet op den voet volgen. Slechts schijnt ons het „vooroordeel" tegen gezaagd hout voor dwarsliggers niet zoo ongemotiveerd. Zulke houtwerken moeten nu tegen uitgaaf van zaagloon gesneden worden uit grootere balken, welke juist door die meerdere afmetingen een relatief hoogere waarde hebben, al was het alleen maar door het kostbaarder transport van de vellingplaats naar de zagerij. Voor bouwwerken minder, doch voor dwarsliggers geschikt, hout wordt in het bosch wellicht ondoelmatig behandeld, als de bestemming niet vooruit

bekend is. Stel dat de bezaagde dwarsliggers duurder zijn dan de gekapte, dan konden de laatste wel van buiten af geïmporteerd worden en bleef het boschwezen met voorraden zitten. De schrijver zegt ten slotte „het Boschwezen verdient in zijn economische actie vertrouwen", doch destijds bij den houtaanaankap in Japara is men toch ook niet gelukkig geweest en wij herinneren ons hoe lastig het was uit de registers der voorraden een voldoend aantal balken te zoeken, die met de benoodigde afmetingen niet te veel in dikte en geen kwart of halven meter in lengte verschilden, welke afval toch geregulariseerd moest worden.

* * *

De beroemste Indische generaal. Aan de *Nieuwe Courant* van 19 Oct. j.l. wordt het volgende als historisch uit Indië geschreven:

Een Duitsch hoofdofficier, commandant van Duitsche troepen ergens in Azië, maakt een reis door Indië en ziet in de Pad. Bovenlanden een Overzichtskaart van Sumatra, vervaardigd op last der Indische regeering. „Dit is de reclamekaart van onzen beroemden generaal Van Heutsz", zegt hem een bestuursambtenaar, „vroeger was dit middenstuk geheel wit, nu is alles onder ons gezag". „Van Heutsz, Van Heutsz? beroemde Indische generaal?..... Ach so! ja, Sie meinen generaal Van Daalen, die onzen Keizer is tegemoet gegaan!"

* * *

Commissie voor het adatrecht. In Juni 1909 is door het *Kon. Inst. voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I.* te 's Gravenhage ingesteld eene „commissie voor het adatrecht" van 3 à 9 leden. Als zoodanig zijn opgetreden: Dr. C. Snouck Hurgronje, voorz., Mr. J. H. Carpentier Alting, J. C. van Eerde, J. J. Meyer en Mr. C. van Vollenhoven als secr.

In Augustus 1909 is door het *Bataviaasch Genootschap* eene overeenkomstige „commissie van biistand voor het adatrecht" ingesteld, met den heer F. A. Liefrinck als voorzitter, Mr. I. A. Nederburgh, Dr. G. A. J. Hazeu, P. de Roo de la Faille, W. Frijling, Mr. S. L. J. van Schaik als leden en Mr. Dr. W. G. Schumann als secretaris.

De opdracht is: *A.* de gegevens betreffende het adatrecht van N.-I. bijeen te zamelen, die te vinden zijn in de archieven van bestuursambtenaren of elders, of in adatvonnissen dan wel in onder invloed van zendelingen opgestelde adatregelingen; *B.* die gegevens te schiften en, als daartoe aanleiding is, te bewerken.

De commissie doet een dringend beroep op de hulp van allen, die in staat zijn: hetzij om haar in te lichten over het bestaan van belangrijke ongepubliceerde nota's of andere gegevens nopens het adatrecht; hetzij om haar zakelijke mededeelingen nopens het adatrecht te verschaffen; hetzij om haar middelen aan de hand te doen, waardoor zij haar doel — vermeerdering en verbetering van onze kennis van het adatrecht — naderbij zouden kunnen komen.

Alle medewerking bij haar arbeid, van hoe geringen omvang ook, zal zeer welkom zijn. Onkosten zullen desgewenscht worden vergoed. Aldus luidt eene in October 1909 verspreide circulaire.

Reeds eerder ontleende o.a. het *Vaderland* van 10 Sept. j.l. aan de *Java-Bode* het bericht dat de mederedacteur van het Maleische blad *Pantjaran Warta*, Raden Mas Tirto Adhisoerjo, als zoodanig ontslag had verkre-

gen in verband met eene uitnoodiging, welke hem uit Nederland bereikt heeft om de zich aldaar gevormd hebbende Adat-commissie bij te staan met zijn kennis van de op Java bestaande adat. Deze Raden zoude daartoe eerlang naar Nederland vertrekken. De redactie van de *Pantjaran-Warta* blijft in handen van den anderen redacteur, den heer P. Salomonsz.

* * *

De cholera-onlusten te Batavia. Volgens inlichtingen voorkomende in de *Java-Bode* van 27 Sept. had zich reeds op 22 Sept. te Tandjong Priok een geval voorgedaan van verzet tegen een desinfectie-brigade, doch op 25 Sept. had in de wijk Patekoean de eerste moord plaats op een gegageerd fuselier Tirie, een Belg, die men voor een kinderdief uitschold en die ten slotte door een aantal inlanders en Chineezen werd doodgeslagen. Een Europeaan, Bonsiep, employé van de firma Pandel & Stiehaus, die aanmaande om met het ranselen uit te scheiden, ging men zelf te lijf en bekwam bloedende hoofdwonden, waarvoor hij te Tjikini verpleegd moest worden. Kort daarop werd nog een employé van de firma Van Buuren aangerand, doch deze kon ontkomen.

Het ergerlijkste bij deze beweging werd in dato 28 Sept. aan de *Sumatra-Post* geseind, dat n.l. de Maleische bladen, uitgegeven bij Van Dorp & Co. en Albrecht & Co. ophitsende artikelen bevatten tegen de desinfectie-brigades. Vooral de hooger genoemde *Pantjaran Warta* van eerstgenoemde firma zou den doodslag van Europeanen toegejuicht en tot verzet aangemoedigd hebben. De uitgave van dit blad zou gestaakt zijn en de redacteur worden vervolgd.

Blijkens een nader bericht in de *Nieuwe Courant* van 27 Oct. heet de hoofdredacteur van de *Pantjaran Warta* echter G. Francis en werd in het nummer van dit blad van 25 Sept. o.a. gezegd, dat de cholera-brigades *f*2.50 ontvangen voor elken zieke, die ze binnen brengen. Onder hetgeen geciteerd wordt uit de *Pantjaran Warta* leest men o.a.: „Te Tandjong Priok werd een Chinees, een tandendokter, terwijl hij nog zijn gereedschappen droeg, bespoten. Hij is daaraan gestorven. Het publiek vraagt of in Indië misschien een nieuwe bepaling bestaat, die machtiging verleent om menschen te dooden? Te Tandjong Priok is men bezig een nieuwen rijweg te maken!"

Dit laatste vereischt volgens de *N. Ct.* eenige toelichting. Zoodra in Indië iets broeit, zoodra er iets is, waarover de bevolking zich angstig maakt, duikt telkens en telkens het oude praatje op dat het gouvernement menschenhoofden of lichamen noodig heeft om als fundament te gebruiken voor een of ander groot werk. Dit praatje deed ook nu weer de ronde te Batavia en daarop doelt de perfide waarschuwing zooeven aangehaald. „Vuilaardiger en schandelijker kan het niet", zegt terecht de *N. Ct.* Wij hopen met haar dat door de regeering met alle kracht zal worden opgetreden tegen deze individuen, die in zulke ernstige tijden de bevolking niet alleen met leugens tot verzet prikkelen, maar als hun boos opzet ware gelukt en de bestrijding der ziekte onmogelijk was gemaakt een geheele stad, ja een geheel land aan het gevaar van cholerabesmetting zouden hebben blootgesteld.

Nu blijkt uit berichten in de *Java-Bode* dat in kampong Djagal Tanah Njonja, de hulp van een cholera-brigade werd gevraagd en dat op aanwijzing van een Indo, die „ini tjoelik" (dat zijn de kinderdieven) riep, deze werd aangevallen, waarbij de aanvoerder Hafkemeyer en een oppasser werden gekwetst. Men scheen hier met een hinderlaag te doen te hebben,

want in die buurt waren geen choleragevallen. En dat men het op eerstgenoemde gemunt had, blijkt uit het feit dat hij na het hospitaal te zijn uitgetreden waar hij verbonden was, opnieuw werd aangevallen en gekwetst.

„De aard der onlusten is erger dan vermoed werd", zegt het blad, „dat men, geschokt in zijn godsdienstige of andere gevoelens, zich verzet tegen desinfectie, enz. en daarbij iemand verwondt of doodt, laat zich begrijpen, maar wanneer men iemand ergens heen l o k t met het doel hem te vermoorden, en als dit mislukt hem nog eens opwacht als hij uit het hospitaal komt, om opnieuw hem aan te vallen, dan wijst dit op diep gewortelde haat en w r o k. Zulk een wrok ontstaat niet zonder reden; daarom dringen wij nogmaals aan op een nauwgezet onderzoek, om die reden te weten te komen".

Men spreekt van het ruw optreden van de met het desinfecteeren belaste opzichters en van bezwaren der families tegen de behandeling van lijken. In de *Nieuwe Courant* van 23 Oct. j.l. werd ook gevraagd naar de reden van het misnoegen, waar toch geheel in het belang der bevolking zelve wordt gehandeld en dan rijst de tweede vraag: of bij de toepassing der maatregelen wel voldoende rekening is gehouden met de zeden en godsdienstige gebruiken der bevolking en waar het niet mogelijk bleek deze gebruiken te eerbiedigen zonder aan de eischen van eene rigoureuse bestrijding te kort te doen, of dáár de hulp der priesters en geestelijken is ingeroepen om dit der bevolking aan het verstand te brengen? Een derde vraag is of de bevolking wel dadelijk contant is schadeloos gesteld voor verbrande of door desinfectie bedorven goederen. Een en ander blijkt volgens het *Bat. Hbl.* van 28 Sept. juist te zijn gezien. In dat blad van 1 Oct. werd een brief opgenomen van den inlandschen arts Wirohardjo, waarin wordt uiteengezet hoe men het best en in verband met de Mohammedaansche godsdienstinstellingen zulk een brigade kan handhaven. Dat deze het noodig vindt zulks aan te geven is volgens de *N. Ct.* van 4 Nov. eene aanwijzing dat door die brigades wel eens in strijd daarmede is gehandeld. Dit zij een les voor het vervolg.

* * *

Nieuw-Guinea-expeditie. De Maatschappij „tot bevordering van het Natuurkundig onderzoek der Nederl. koloniën" gaf op 9 Oct. j.l. haar 59ste Bulletin uit, waarin de samenstelling wordt medegedeeld van de expeditie van Mr. H. A. Lorentz, wier vertrek van Soerabaja in onze Oct.-afl., bl. 1396, werd vermeld. Behalve den leider, bestaat het personeel uit den heer J. W. van Nouhuys, gezaghebber der Gouvs. Marine, den heer L. I. A. M. von Römer, Officier van Gez. der Marine, Raden Jaarman Soemintral Zeerban, een inl. arts en een mantri en helper van den Botanischen Tuin. De dekkingsbrigade groot 43 man met 20 dwangarbeiders staat onder bevel van den Eersten Luitenant der Infanterie D. Habbema, die laatstelijk deel heeft uitgemaakt van de Bĕm-Brĕm-expeditie op Borneo en dus volkomen op de hoogte is van het transport op rivieren met stroomversnellingen, verder goed bekend met Dajaks. De helft van deze brigade gaat als reserve naar Merauké. Evenals de vorige maal stelt de Indische regeering een bivakschip, de Arend, beschikbaar. Voor koelies heeft men ditmaal hoofdzakelijk Dajaks aangeworven. De Arend zou gesleept worden door het G. S. S. „Valk", gezaghebber J. H. Hondius van Herwerden; de expeditie is voor 6 à 8 maanden uitgerust.

Om den voorarbeid te verrichten voor de Duitsch-Nederlandsche grensregeling, waarvan in de Oct.afl. op bl. 1395 sprake was, is volgens de

Java-Bode van 6 Sept. bij wijze van tijdelijken maatregel een detachement van 96 man ter beschikking gesteld van den Assistent-Resident van Noord-Nieuw-Guinea, onder den Kapitein der infanterie Sachse, den 1sten luitenant Scheffer en den Officier van gezondheid P. M. Bading. Als basis wordt de mond van de Tami-rivier gekozen op pl.m. 800 K.M. van Manokwari, met welke plaats de gemeenschap zal worden onderhouden door H. M. „Edi" en zoo noodig door de „Pelikaan". Dit detachement zou 4 Sept. van Soerabaja vertrekken.

Dan is er nog sprake van een derde exploratie-detachement, dat in het bijzonder zal worden belast met het onderzoek der Mamberamo-rivier (zie *Ind. Gids* 1909 I, bl. 361). Men zou van daar uit trachten den top van het Sneeuwgebergte te bereiken en op die wijze den arbeid der expeditie-Lorentz trachten aan te vullen. Volgens een in het *Algemeen Handelsblad* van 26 Oct. overgenomen bericht uit het *Bat. Hbl.* zou de kapitein der opnæme Franssen Herderschee aan het hoofd dezer expeditie komen.

Eindelijk wordt volgens de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 12 Oct. j.l. in Duitsche bladen gesproken van een voorgenomen expeditie van den hoogleeraar Leonhard Schultze te Jena naar de binnenlanden van Nieuw-Guinea, doch hiermede is zeker het Duitsche gedeelte van het eiland bedoeld. In hetzelfde blad wordt melding gemaakt van een brief van den reiziger Neuhauss, die in afl. 5 van deel 41 van het *Zeitschr. für Ethnologie* is afgedrukt en waarin deze verhaalt van een verblijf van Dec. 1908 tot half Maart 1909 op den Sattelberg bij Finschhafen om de daar wonende Kaibevolking te bestudeeren. Met den zendeling Keysser deed hij moeilijke maar loonende voetreizen in de buurt, tot 70 K.M. bewesten Finschhafen, zonder dekking onder echte menschen-eters. Het is een beminnelijk slag maar men moet er mede weten om te gaan. Deze reiziger is sterk voor het kiezen van een vast punt en het daarom heen doen van groote en kleinere onderzoekingen. Dat is volgens hem de eenige weg om land en volk nauwkeurig te leeren kennen. „Alle Hurrah-Expeditionen sind fortgeworfenes Geld".

De exploratie-brigade, in Zuid Nieuw-Guinea, ging blijkens het verslag over Mei voort met de verkenning van het gebied tusschen de Digoel- en Fly-rivier en van den benedenloop van eerstgenoemde. Het bivak werd daarna verplaatst naar een hooger punt dier rivier. In het verslag over Juni wordt melding gemaakt van de verkenning van de Boven-Digoel en haar groote zijrivieren. Het tweede centrale bivak is gelegen op 6° 5' 31" Z.B. en 140° 18' 20" O.L. Voor landbivak werd daar bijzonder geschikt geacht een pl.m. 12 M. hoog heuvelplateau op den linkeroever met steile afstortingen van roode en witte klei aan de rivierzijde. Hier werd luitenant Nijweide met een brigade marechaussee en dwangarbeiders benevens voor drie weken vivres achtergelaten, terwijl de Assistent-Resident en kapitein Weber naar het eerste Zwaluw-bivak terugkeerden, om van daar op 17 Juni de verkenning te beginnen van de grootste linkerzijrivier, de Oewimmerah (ten onrechte Idaha), waar men een punt op 5° 29' 18" Z.B. en 140° 43' 45" O.L. bereikte. Op dezen tocht had men verschillende aanrakingen met de bevolking, die zich niet vijandig toonde. Blijkens een op 4 Nov. j.l. door de *N. Ct.* ontvangen telegram werd door de Digoel-expeditie op 420 K.M. benoorden Merauké een ongeveer 15000 voet hooge top van het Sneeuwgebergte ontdekt en aan deze den naam van Prinses Juliana gegeven.

Nog wordt vermeld het in Duitsch Nieuw-Guinea aan de Markham-rivier door inboorlingen vermoorden van W. K. Dammköhler, volgens de *N. R. Ct.*

van 4 Nov. j.l. vermoedelijk dezelfde, die indirect aanleiding was tot onze vestiging te Merauké (zie *Ind. Gids* 1902 I bl. 211 e. v.).

* * *

Particuliere dok- en reparatie-inrichtingen in N.-I. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 en 17 Oct. worden een tweetal artikelen aan dit onderwerp gewijd, naar aanleiding van het gerucht dat men een groot droogdok met reparatiewerf te Makasser wil oprichten, waarbij de Kon. Paketvaart-Mij. betrokken zou zijn. Er wordt een historisch overzicht gegeven van hetgeen op dit gebied alzoo in Indië is geschied. In 1847-'49 werd een drijvend dok van djatihout van 65 M. lengte en 1150 ton lichtvermogen te Soerabaja aangemaakt. In 1854-'56 werd een dergelijk dok van 73 M. en 1350 ton te Rembang op eene particuliere werf gebouwd en bij Onrust gestationneerd. Vooral van dit laatste werd veel door particuliere schepen gebruik gemaakt. Dat de regeeringshulp aan particulieren zich toen, bij gemis aan voldoende particuliere nijverheid, ver uitstrekte, bewijst de „fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid" te Soerabaja waar van 1851-'54 van het verrichte werk 28 pCt. voor rekening van particulieren was. In 1858 bouwde Cores de Vries het eerste particuliere dok aan de Kali Mas, voor schepen van hoogstens 7 voet diepgang. In 1860 stichtte hij met behulp van vele Nederlandsche reederijen eene onderneming om een drijvend dok te exploiteeren, dat in Schotland vervaardigd en te Grissee ineen gezet, bij het opnemen van het eerste schip in 1863 zonk en nimmer is gelicht. In 1873 werd de Nederlandsch-Indische Droogdokmaatschappij te Amsterdam opgericht, waarin de concessie van den heer A. G. Bosch werd overgedragen. Het grootste der beide dokken, welke die maatschappij liet bouwen, ontworpen door den adviseur der maatschappij, Dr. B. J. Tideman, werd in Februari 1877 op het eiland Amsterdam ineen gezet, doch het zonk op 22 Aug. van dat jaar, zonder gebruikt te zijn en kon niet worden gelicht. Het tweede dok kwam in 1874 als zeilschip getuigd in Indië, doch vereischte bij aankomst belangrijke reparaties. Eerst in het laatst van 1881 was de reparatiewerf op het eiland Amsterdam op bescheiden schaal in werking, doch in 1883 leed deze zoo door de Krakatau-ramp dat de maatschappij liquideerde. De bezittingen werden ingebracht bij een nieuwe vennootschap, wier bedrijf echter verliep, toen de maatschappij Tandjong Priok werd opgericht. Men bracht nu het dok van het eiland Amsterdam naar Soerabaja over, waar het bij het oppompen op de reede in zinkenden staat raakte en wegzonk. Deze maatschappij liquideerde in 1896. Nog valt te vermelden een in Aug. 1887 gedane particuliere poging, toen het in 1854-'56 gebouwde z.g. 1200-tonsdok voor den dienst afgekeurd en verkocht werd en door de koopers ter reede van Soerabaja verankerd werd voor het daarin opnemen van particuliere schepen. In 1895 sloeg het van zijn ankers en zonk in het Oostervaarwater. In het geheel liggen derhalve vier particuliere dokken in Indië gezonken.

Dan worden nog twee afgewezen aanvragen vermeld. Een in 1876 van een particulier te Soerabja voor een stoomsleephelling en een vast droogdok aan den Madoerawal tegenover Soerabaja en één in 1883 van een Europeesch koopman te Makasser voor de exploitatie van droge dokken aldaar.

Het tweede artikel is hoofdzakelijk gewijd aan de geschiedenis der Droogdokmaatschappij Tandjong Priok, die wij als meer bekend hier kortheidshalve voorbijgaan. De slotsom is dat de op onze O. I. bezittingen varende maatschappijen in de laatste jaren wel zeer gelukkig zijn geweest ten aanzien van ongevallen, doch dat de behoefte aan een dok van grooter licht-

vermogen dan 4000 ton zich toch kan doen gevoelen. Het denkbeeld van Minister Fock om aan de behoefte der handelsvloot een voor de rijksschepen te maken groot dok dienstbaar te maken, werd eene gelukkige oplossing geacht, doch schijnt los gelaten. Daarbij komt dat het zwaartepunt van handel en scheepvaart zich nu ook meer oostelijk doet gelden en daarom is het te hopen dat aan een dergelijke onderneming te Makasser door de Regeering de steun zal worden verleend, die zij oirbaar zal achten.

* * *

Een werkkring in Indië. In verband met de in den laatsten tijd herhaaldelijk vernomen klachten over de moeilijkheid om uit Nederland geschikte werkkrachten te bekomen, heeft het bestuur der Vereeniging *Oost en West* zich tot de regeering om subsidie gewend ten einde een „Bureau van Informatie" voor betrekkingen in Indië te stichten. Zij heeft zich daartoe de medewerking verzekerd van belangstellende personen, doch zonder den steun der Regeering kan zij niet behoorlijk voldoen aan hetgeen ten deze van haar verwacht mag worden, een steun, daarin bestaande dat haar het verwerven van de gelegenheid worde vergemakkelijkt om de gegevens te verzamelen, welke zij behoeft om een ieder behoorlijk in te lichten omtrent den weg, welke hij heeft in te slaan voor plaatsing in eenige betrekking in Indië, of omtrent de daarvoor gevorderde studie of opleiding. Verder wil de Vereeniging ter verspreiding van populaire kennis omtrent Ned. Oost- en West-Indië monographieën in het licht geven. Het blijkt dat de Minister voor het beoogde doel een bedrag van *f*3000 op de begrooting voor 1910 heeft uitgetrokken en dat de betrokken afdeelingschefs bij het Departement van Koloniën zijn aangeschreven om de vereischte inlichtingen te verschaffen. Het bedoelde bureau is nu gevormd en op 18 Oct. j.l. door den voorzitter, den heer R. C. Bakhuizen van den Brink, geïnstalleerd in de Heulstraat 17 te 's Hage.

* * *

De Junghuhn-herdenking. Op 26 Oct. j.l. werd in het gebouw Diligentia te 's Hage des middags ten 3 ure eene bijeenkomst geopend, ter herdenking van den 100sten geboortedag van Franz Wilhelm Junghuhn, waarbij Prof. Niermeyer de feestrede hield. Hij begon met de eerste bladzijde te lezen van het eerste boek dat van Junghuhn het licht zag, en waarin deze zijn indruk van de Duitsche omgeving en natuur, waarin hij leefde weergaf en ontleende toen bijzonderheden betreffende zijn jeugd aan een voor eenige weken verschenen werk van den Berlijnschen hoogleeraar Max C. P. Schmidt, getiteld: „Franz Junghuhn, biografische Beiträge zur 100. Wiederkehr seines Geburtstages". Als student deed Junghuhn de dolste dingen, doch toen reeds trad zijn lust tot botaniseeren op den voorgrond. Al in zijn studietijd in Halle verzamelde hij, vooral in den Beneden-Harz de paddestoelen, die het onderwerp van zijn eerste studie vormen. Medicijnen studeerde hij alleen omdat zijn vader het zoo wilde. De botanie had zijn hart. In April 1831 moest hij als „compagnie-chirurgus" in het gemobiliseerde leger dienen en werd te Laubach op den Hundsrück ingekwartierd. In Dec. van dat jaar werd hij echter gevangen genomen en te Ehrenbreitstein opgesloten wegens een te Berlijn gehouden duel, dat hem tot 10 jaar gevangenistraf deed veroordeelen. In aangrijpende regels geeft hij in zijn dagboek de vreeselijke marteling weer, waaraan dit gevangenisleven zijn geest onderwierp. Hij weet te ontvluchten en komt ten slotte in Neder-

land terecht, waar hij na het afleggen van een examen tot officier van gezondheid 3e klasse voor den Indischen dienst werd benoemd. Van den hospitaaldienst werd hij al spoedig bevrijd door den toenmaligen Chef van den Geneeskundigen dienst, Dr. Fritze, die hem als natuuronderzoeker op zijn inspectie-reizen mede nam, terwijl het lid in den Raad van Indië Merkus hem bij eene zending naar Sumatra, met het onderzoek der Bataklanden belastte. Daarna volgen zijn uitgestrekte reizen over Java eerst in opdracht, later als lid van de Natuurkundige Commissie. Dertien jaren hield hij dit vol, doch vertrok in 1848 naar Europa, waar hij zeven jaar bleef en o.a. zijn groote werk over Java voltooide. In 1855 op Java teruggekeerd, werd hij benoemd tot ambtenaar voor natuurkundige onderzoekingen en later belast met de leiding der kinacultuur. Aan deze cultuur heeft hij zich daarna geheel gewijd; de vele onaangenaamheden, die hij zich daarmede op den hals haalde, hebben zijn laatste levensdagen vergald. Op Lembang stierf hij 24 April 1864 en thans wijst een naald, omringd door kinatuinen, het graf aan van den man, aan wiens groote kennis en onvermoeiden arbeid het groote werk te danken is, dat terecht door velen de grondslag is genoemd der physographie van Java.

Na de rede werden lichtbeelden vertoond van photo's door Junghuhn genomen, waaronder een van Junghuhn met zijn gezin, terwijl de spreker ook speciaal het woord richtte tot de weduwe, Mevrouw Junghuhn—Koch. Hij achtte het een voorrecht haar op hoogen leeftijd nog in het volle bezit van haar vermogens aldaar aanwezig te zien, om haar hulde te kunnen brengen. Aan haar is Nederland dank verschuldigd en hij schetst hoe zij den vorscher in het stille Lembang den vrede heeft bereid van den huiselijken haard en hem een zoon heeft geschonken, wiens aanvallige natuur zijn laatste levensjaren verhelderd heeft. „Niet iedere vrouw zou de groote fijngevoeligheid hebben bezeten, vereischt om een Junghuhn gelukkig te maken. De vrouwen der geesteshelden hebben een moeilijke taak en dubbel hij hen, wier jonge jaren door zware rampen zijn verbitterd". Onder luid applaus wenschte spr. er haar van harte geluk mede dat zij dezen dag in het bijzijn der twee zonen van haar zoon heeft mogen beleven.

De Commissie, die zich onder het eere-voorzitterschap van den oud-Gouverneur-Generaal Jhr. C. H. A. van der Wyck en met prof. J. F. Niermeyer als voorzitter, heeft geconstitueerd, beoogt vooreerst de uitgave van een gedenkboek, doch daarnaast is er een groot plan voor een Junghuhnfonds, waarin het wetenschappelijk onderzoek van onzen Archipel in zijn geest kracht zal putten tot voortzetting. Hiervoor kwam tot dusver ƒ10,000 bijeen en de spreker wekte op om dit in ruimer kring bekend te maken en te steunen.

* * *

Opium-verkoop op Java. In het V. V. op de Ind. begrooting voor 1910 staat bij onderafd. 27 de opmerking: „dat in 1908 de opbrengst der regie de raming met 2½ ton overtrof, niettegenstaande de voorgenomen invoering ter Westkust van Borneo uitgesteld werd en de inkomsten in Bali en Z.-O. Borneo beneden de raming bleven. Het blijkt dus dat vooral Java in de stijging heeft bijgedragen. Hierop werd de aandacht gevestigd, aangezien zich de meening schijnt verspreid te hebben, dat sedert de invoering der regie het gebruik op Java is afgenomen. Dit moge aanvankelijk in verschillende gewesten het geval zijn geweest, na 1904, toen de regie over geheel Java werd uitgebreid, valt geene afneming, doch stijging te constateeren. De heer E. B. K. komt in het *Alg. Han-*

delsblad van 22 Oct. tegen deze redeneering op en toont aan dat uit de nuchtere cijfers al dadelijk blijkt dat premisse en conclusie niet deugen. De opbrengst der regie op Java en Madoera was voor 1907 en 1908 in ronde cijfers resp. *f*15,789,000 en *f*15,741,000; het debiet van regie-opium van 1905-06 achtereenvolgend 763, 745, 771 en 767 duizend thails. Het bleef dus vrijwel gelijk. Per hoofd is het gebruik gedaald. Om de werking der regie te beoordeelen moet men elk gewest afzonderlijk beschouwen en dit wordt nu voor een paar gewesten gedaan en ook hier blijkt dat men *niet* kan zeggen, dat in plaats van een afnemend een stijgend gebruik per hoofd plaats heeft. De uitkomsten der regie zijn niet onbevredigend: ondanks het feit dat de bevolking in aantal toeneemt, en in vergelijking met de laatste jaren vóór 1904, zich vrij wat weelde-uitgaven kan veroorloven, welke zij zich toen moest ontzeggen, is het verbruik vrij wel stationnair gebleven. De slotsom is dat evenals voor de drankbestrijding in Nederland ingrijpende verbodsbepalingen niet zullen helpen, wèl de invloed van geestelijken, onthoudingsvereenigingen, het Leger des Heils, de socialistische leiders, enz., enz. en dat het ook op Java zoo zal gaan. Men handhave de regie, bestrijde steeds krachtiger den smokkelhandel, maar wachte overigens — de heer E. B. K. gelooft: met vertrouwen — den verderen loop der zaak af, vooral, worde niet ongedudigd!

Zooals bekend, is Mr. van Deventer van een ander gevoelen (zie vorige afl. bl. 1553 e. v.) en in een artikel in *Land en Volk* van 25 October haalt hij andere gewesten aan, waar het debiet wel is toegenomen, zooals Kedoe, waar de toestand bepaald verontrustend is (sedert de invoering der regie toeneming met dertig procent). De vermindering, die in sommige gewesten verkregen is, zal moeten toegeschreven worden aan oorzaken *buiten* de regie, want lagen die in het stelsel opgesloten, men zou in zoovele andere gewesten niet het tegendeel waarnemen. Deze schrijver acht op grond daarvan onbetwistbaar andere maatregelen noodig. Dit artikel lag gereed toen het zoo evengenoemde van (dr.) E. B. K(ielstra) verscheen. Naar aanleiding van diens geruststellende verzekeringen, merkt de heer v. D. op, dat omtrent den loop der bevolkingscijfers gedurende het tijdvak 1904-1908 niets vast staat. De uitkomsten der laatste vijfjarige opneming (31 Dec. 1905) hebben eene veel minder sterke vermeerdering aangetoond dan vorige opnemingen. Zelfs werd in sommige gewesten achteruitgang waargenomen. Opmerkelijk genoeg behoorden daartoe Semarang en Kedoe, waar het opiumdebiet zich in stijgende lijn bewoog. Van eenig verband tusschen debiet en bevolkingsaanwas blijkt dus voorshands niets met zekerheid. Mocht het wel bestaan, dan zou men een nieuw bewijs hebben voor het ontoereikende van het bestaande stelsel. Immers dit zou dan niet verhinderen dat uit het opkomend geslacht telkens nieuwe opiumschuivers worden gevormd.

Werkte het stelsel goed dan behoorde de daling aan te houden. Van 1894 tot 1903 is, zooals Dr. Kielstra in *Onze Eeuw* aantoonde dit het geval geweest, deze *daling* was toen ruim 30 pCt., van 1904 tot 1908 heeft men echter *styging* met ruim 4 pCt. Met deze cijfers voor oogen wordt gevraagd of de politiek der laatste vijf jaren geen wijziging behoeft en de verdere loop der zaak „met vertrouwen" kan worden afgewacht?

* * *

Nederlandsch-Indië geen kroonkolonie. In de *Locomotief* van 11 Sept. j.l. wordt er in verband met een vroegere polemiek met het *Bat. Nieuwsblad*

nog eens de aandacht op gevestigd dat Nederlandsch-Indië in een artikel van een zekeren H. in de *Java-Bode* van 30 Aug. j.l. ten onrechte, in vergelijking met Engelsche toestanden, een kroonkolonie wordt genoemd. Uitgaande van eene definitie van Mr. Kleintjes die een kolonie noemt: „ieder min of meer verwijderd van eenig rijk afhankelijk gebied hetwelk door een eigen min of meer ondergeschikte regeering wordt bestuurd", voegt H. daar willekeurig aan toe dat die meerdere of mindere ondergeschiktheid er van zou afhangen of men naar Engelsche wijze te doen heeft met een „self-governing" of een „Crown-colony". Die Engelsche opvattingen, waarbij de verhouding van Kroon en natie eene geheel andere is dan bij ons, zijn hier niet toepasselijk. De hoogste titularis in Ned.-Indië is geen onderkoning, doch heeft slechts de betrekking van „gouverneur-generaal". Het opper*bestuur* is opgedragen aan den Koning, het *beleid* der regeering in de koloniën wordt echter vastgesteld door de Wet. Deze quaestie is van eenig belang nu: „in den laatsten tijd in Nederland gespeeld wordt met de verhouding tusschen de Kroon en onze kolonie". Op 2 Sept. seinde de Haagsche correspondent aan de *Loc.*: „Naar verluidt is een *persoonlijke wensch* van H. M. de Koningin de aanleiding geweest dat minister Idenburg de landvoogdijschap over Indië aanvaard heeft, evenals zulks ook het geval is geweest toen hij in Mei 1908 weder Minister van Koloniën werd".

Door zulke uilatingen legt men de verantwoordelijkheid voor den *uitslag* van het optreden van een nieuwen gouverneur-generaal op de schouders der Koningin, die zulk een communiqué niet in het openbaar kan weerspreken. Om die reden acht de *Loc.* eene zoodanige rechtvaardiging van eene zelfbenoeming een hoogst *unfaire* daad tegenover de Koningin. Het blad ziet er in een middel om à priori, met het oog op een mogelijk échec, de zelf-benoeming te dekken. Hoewel wij niet kunnen gelooven dat de nieuwe landvoogd met zulke denkbeelden bezield was, is het toch niet kwaad op het inconstitutioneele van dergelijke mededeelingen te wijzen.

* * *

Politiehonden. In een artikel in het 3e blad van de *Locomotief* van 11 Sept. j.l. verwijst de heer B. K. Noorman, politieopziener te Semarang, naar het uit het Maleisch vertaalde stuk over het opsporen en arresteeren van dieven, dat in de *Indische Gids* 1906 II, bl. 1368, werd opgenomen en wel meer bepaald naar het gedeelte „over de spionnen, die de politie helpen bij het onderzoek". Thans mogen daarvoor gelden worden opgebracht op de verantwoordingen, doch dit geeft zeer weinig en spionnen zullen alleen goede diensten bewijzen als zij vast beloond worden. Dan moeten zij opgeleid worden voor hun taak en dit moet door uit Nederland afkomstige vakkundigen geschieden. De schrijver meent dat de inlandsche detectives eenmaal moeten worden wat de Khoji's (zoeker, vervolger) in Britsch-Indië zijn. Daar treft men geheele families aan waarbij dit beroep van vader op zoon overgaat en die het tot specialiteiten in hun vak hebben gebracht. Aan het in dienst stellen van spionnen moet de invoering der dactyloscopie gepaard gaan. Dan wijst de schrijver er op dat men in de koetsiers der huurrijtuigen, koelies en prostituées reeds een uitgebreid net van spionnen bezit, wier diensten te weinig worden gewaardeerd en benut. Ook de opiumkitten als terrein van onderzoek bezitten als zoodanig hooge waarde.

Ten slotte wordt gewezen op het nut van politiehonden, welke ook preventief diensten kunnen bewijzen. Daar waar thans de ronden worden gedaan door twee samenloopende agenten, kan dit dan door één agent met een hond geschieden. Zonder verder hierover in bijzonderheden te treden,

zij nog vermeld dat de heer Noorman eene berekening aan zijn studie toevoegt, waaruit blijkt dat men nog voor iets minder uitgaven dan thans met die honden beter zal kunnen werken.

* * *

Wegenbelasting en recht. In de *Locomotief* van 17 Sept. j.l. No. 215 wordt medegedeeld dat bij St. 1909 No. 410 de ordonnantie tot regeling der heeren diensten in de residentie Semarang (St. 190 No. 524) is aangevuld met de bepaling dat deze niet mogen worden gevorderd tot herstel van de aan groote post- en binnenwegen door ondernemingen van landbouw of nijverheid toegebrachte schade, te bovengaande die welke door het algemeene verkeer wordt veroorzaakt. Van af 1 Jan. 1910 zal de Gewestelijke Raad moeten zien, waaruit dien extra-arbeid te bekostigen. Ten einde een besluit uit te lokken over de principieele vraag, door wie in billijkheid die meerdere lasten moeten worden gedragen, heeft de Commissie voor Wetgeving uit dien Raad een nota opgemaakt, aan het historisch gedeelte waarvan de *Loc.* het een en ander ontleent en die verder in de nummers van 18 en 20 Sept. nader wordt besproken. Het zou ons te ver voeren dit hier te resumeeren, doch uit de geschiedenis van de intrekking van St. 1905 No. 104 (zie *Ind. Gids* 1906 II bl. 1929) bleek dat het hier liep over de vraag of de heffing eene belasting of een vergoeding voor toegebrachte schade was. In het eerste geval werd de Kon. machtiging vereischt en moest de belasting scherp omschreven zijn, terwijl schade slechts het gevolg kon zijn van onrechtmatige daden, waartoe het gebruik van wegen niet te rekenen is. Bij miss. van den Gouvs. Secretaris van 18 Jan. 1909 No. 156 wordt aan de Gewestelijke Raden overgelaten in deze materie voorzieningen te treffen. In afwachting daarvan neemt de Regeering de benoodigde meerdere kosten tijdelijk voor haar rekening, zijnde voor Semarang dit jaar geraamd op *f* 9000.

In de Sept.-afl. van het *Ind. Tijdschr. v. Nijv. en Ldb.* bespreekt Mr. H. 's Jacob dezelfde quaestie en wel een concept-wegenbelasting door den Gouvs. commissaris voor de decentralisatie aan de Gewestelijke Raden om advies aangeboden. Die ordonnantie gaat van het beginsel uit dat het gebruik door de ondernemingen van de wegen gemaakt een bijzondere dienst is door de gemeenschap aan deze bewezen en dat het billijk is dat deze wordt betaald, waarvoor het bezwaar heeft te wijken, dat de vergoeding niet nauwkeurig te berekenen is, doch dat wordt ondervangen door deze matig te stellen.

Daartoe zouden de ondernemingen jaarlijks door eene commissie worden aangeslagen; praktisch zal dit wel neer moeten komen op een aanslag van een zeker bedrag per tonkilometer. De schrijver toont nu het ongerijmde aan van den maatstaf of eenig vervoer tot het bijzonder of tot het algemeen verkeer gebracht zal moeten worden en hij wraakt het beginsel om in deze van bijzondere diensten te gewagen. De rechtsgrond tot het dragen van onderhoudskosten is noodwendig voor alle gevallen één en dezelfde en kan onmogelijk veranderen met de personen, te wier behoeve van de wegen gebruik wordt gemaakt. Indien over een weg een druk vervoer bestaat, is hij productief en levert hij in den vorm van belastingen middelen tot onderhoud op en in het algemeen is dan niet aan te nemen, dat er grond aanwezig is om die middelen elders te zoeken. De schrijver is van oordeel dat in deze anomalie, zich de minder gelukkige opzet der decentralisatie wreekt, waarbij voor toenemende lasten, slechts een vaste bijdrage uit 's lands kas wordt afgestaan. De staatshuishouding behoudt bij

die regeling het volle accres der middelen en laat aan de gedecentraliseerde huishoudingen slechts het volle accres der lasten.

De schrijver zoekt de oplossing in een meer normale verdeeling der lasten en lusten tusschen de staats- en gewestelijke huishoudingen, doch verliest uit het oog dat de eerste feitelijk de middelen mist om aan de klimmende eischen, die de toenemende particuliere industrie in het leven roept te voldoen. Een logische oplossing zou dan zijn, gewestelijke of plaatselijke belastingen op die industrie te leggen om die gewestelijke lasten te helpen dragen, die vooraf door het opperbestuur zijn goedgekeurd.

In de *Loc.* van 25 Sept. wordt niet medegegaan met het denkbeeld dat de vergoeding van schade slechts op grond van een onrechtmatige daad geëischt mocht worden; er is slechts sprake van periodiek abnormaal gebruik. Dat nu de Regeering zelf de Gewestelijke raden eene heffing van retributie der particuliere ondernemingen aan de hand doet, wordt door dat blad beschouwd als een middel om ingeval van geschil tusschen haar en het opperbestuur, dit laatste uit te schakelen en haar zin door te drijven. Daar art. 16 van St. 1905 No. 137 de bevoegdheid geeft het vorderen van zulk een retributie aan de Raden op te dringen, acht de *Loc.* dat hier *misbruik* van de decentralisatie wordt gemaakt; zooiets kan bij de invoering daarvan niet bedoeld zijn. Door van retributie af te zien, maar algemeene gewestelijke belastingen te heffen, ware, zooals boven gezegd is, naar onze meening de zaak te regelen.

* * *

Het jachtrecht binnen de houtvesterijen. In een ingezonden stuk in de *Locomotief* van 22 Sept. j.l. beklaagt zich iemand, die inlandsche zwijnenjagers in dienst heeft, dat drie van zijn lieden op een bloot vermoeden van geschoten te hebben door een opziener van het boschwezen en een boschwachter werden aangehouden, terwijl hun geweren en passen werden in beslag genomen. Het gebeurde op 17 Nov. 1908. De drie lieden werden voor de rol te Pati opgeroepen, dit geschiedde reeds vier malen, telkens moesten zij het traject van 45 paal te voet afleggen, omdat zij te arm zijn om van de tram gebruik te maken. Onderwijl zijn zij hun broodwinning kwijt en verroesten de geweren, terwijl de zaak nog niet is berecht. Als een en ander juist is, zou een dergelijke trage rechtsbedeeling dringend herziening vereischen.

* * *

Een dessahyena en een consul. In hetzelfde nummer van de *Locomotief* is onder dit opschrift een geschiedenis opgenomen, die doet zien aan welke afzetterijen de inlanders vaak bloot staan en hoeveel last men van vreemdelingen in de dessa heeft. Er is sprake van een man geboortig van Formosa, die daardoor Japansch onderdaan is en zich in de dessa Kandangan van de contrôle-afdeeling Paree in Kediri heeft gevestigd, om als opkooper van inlandsche producten, voorschotgever op te veld staand gewas, enz. zich te verrijken. Door pressie en onereuse contracten zou hij de lieden afzetten en zelfs door valsche datjins bedriegen. Ook verkoopt hij zaad dat niet opkomt, huurt velden onder de waarde, enz. enz. Het merkwaardigste is dat toen de Assistent-Wedono zooveel mogelijk trachtte zijn kwade praktijken tegen te werken, door den persoon in quaestie en eenige rasgenooten een persoon van Batavia werd ontboden, die de Japansche consul zou zijn of diens secretaris. Deze liet den Assistent-Wedono roepen, trachtte

hem te intimideeren en gaf hem een geducht standje, waarbij de Formosaan als tolk fungeerde. Er zijn slechts twee mogelijkheden. Of het was werkelijk de consul en dan dient de Regeering hem duidelijk te maken, dat zulk een optreden niet geduld kan worden, of het was een comedie en dan behoort die persoon gestraft te worden en zoude er misschien ook aanleiding kunnen bestaan den Formosaan als ongewenscht sujet de kolonie uit te zetten.

* * *

Het Nederlandsch in Indië. Onder het opschrift „Arm Nederlandsch!" geeft de heer D. van Spiegel in de afl. van 1 Oct. j.l. van het *Middelbaar Onderwijs* eenige staaltjes van ergerlijk slecht Hollandsch door leerlingen der H. B. S. bij vertalingen geleverd en hij schrijft dit voor een deel toe aan de geheel verkeerde manier, waarop het onderwijs in de Nederlandsche taal gegeven wordt. Men verliest daarbij uit het oog dat voor de meeste jongelieden op de Middelbare school het Nederlandsch een aangeleerde en geen aangeboren taal is en dat de leeraars dikwijls niet verstaan worden. De leeraren voor Nederlandsch gaan z.i. veel te hoog, laten te weinig schriftelijke oefeningen maken en hebben helaas! een heillooze verwarring in de jeugdige breinen gesticht met de theorie: „schrijven, zooals men spreekt". Hij heeft niets tegen dien regel, maar tegen de toepassing; want de leerlingen maken daarvan: „schrijf maar raak!"

Wat de spelling betreft zegt hij o.a.: „Dan houde men zich òf aan de vereenvoudigde òf aan de niet-vereenvoudigde, maar vermijde de regelloosheid of liever bestrijde die zooveel mogelijk; want regelloosheid in de spelling leidt bij de onzelfstandige en onnadenkende jeugd tot regelloosheid in den stijl".

Wij zouden voor Indië wenschen dat van dat beginsel „schrijven zooals men spreekt" voorloopig maar geheel afgezien werd, daar de groote massa blijkbaar juist niet behoorlijk spreekt en dus nog veel minder goed schrijft en de spelling van De Vries en Te Winkel voor deze toch zeker nog goed genoeg is en in elk geval een vasten regel en heilzame tucht geeft.

* * *

De suikerindustrie in de Tweede Kamer vormt het onderwerp van een opstel van Mr. J. W. Ramaer in *De Indische Mercuur* van 26 Oct. j.l. n. a. v. het Voorloopig Verslag op de Ind. begrooting voor 1910. Door het toezenden van een overdruk wil de schrijver blijkbaar in het bijzonder de aandacht op zijne beschouwingen vestigen, die van het standpunt uitgaan, dat er wel een streven is om veel voor de grondverhuurders en koelies te doen, maar weinig voor de industrie. De ondernemer wordt gewantrouwd en meestal als een soort beul voorgesteld, die er op uit is den Inlandschen werkman te benadeelen en te bedriegen, tegen wien de arbeider beschermd moet worden. De praktijk leert intusschen, zegt Mr. R., dat op Java althans de Inlander de meest machtige is en dit langzamerhand ook wel degelijk gevoelt. Op het congres te Bandoeng zeide een ondernemer: „Er bestaan twee soorten van Inlanders: de ethische Inlander, waar ze het in Den Haag altijd over hebben, maar die komt bij mij niet werken, en dan de gewone Inlander; die komt wel bij mij werken, en doet precies wat hij wil. Aan den onmondigen Inlander geloof ik niet; bij mij komen alleen bijzonder mondigen".

Bij de bespreking van den wensch naar inkorting van den termijn van vooruitbetaling van grondhuur, acht de schrijver dien in nauw verband

met de vooropgezette meening, dat de door de fabrikanten betaalde grondhuren te laag zijn. Waar gevraagd werd of der Regeering niets kan doen om deze op te voeren, wordt dit in het algemeen zeker niet aanbevelenswaardig geacht. Bij opvoering dreigt het gevaar dat de fabrieken geen winst meer maken en het bedrijf geheel staken. Bij een grens, die het evenwicht voorstelt met hetgeen een normaal landbouwer in een goed jaar zelf uit den grond zou halen, zouden de fabrikanten zich vermoedelijk nederleggen, maar die grens is moeilijk te bepalen en de schrijver vreest dat de voorstanders van de ethische richting nog meer zouden eischen, terwijl men den gemakzuchtigen inlander zeker niet arbeidzamer zal maken. Reeds nu worden bij sommige nieuwe fabrieken zeer hooge grondhuren betaald.

* * *

Ani-ani of sikkel. De heer O. P. Hondius te Malang zendt ons een overdruk uit de Aug.-afl. van het *Tijdschr. v. N. en Ldb. in N.-I.* behelzende eene slotbepaling over het onderwerp, destijds in de *Indische Gids* van 1907 II bl. 1448 en 1587 besproken. Door nog andere Europeesche gegevens omtrent het werken met de sikkel te verzamelen, komt hij tot het besluit dat de verhouding in snelheid van oogsten der padi met sikkel of ani-ani als 5 : 1 is, en hij vraagt voor het laatst of het niet op den weg van het N.-I. Gouvernement ligt om in den oogsttijd hieromtrent vergelijkende proeven te laten doen. Met de sikkel kan men hooge of lage stoppels laten staan. In het laatste geval hebben de thuis gebrachte stengels waarde als grondstof voor papier, terwijl het idee dat grazend vee de achtergebleven stengels eet, op onnauwkeurige waarneming berust. Wat godsdienstige of gemoedsbezwaren tegen het gebruik van de sikkel betreft heeft de oudhoofdambtenaar Van der Kaa reeds in 1871 opgemerkt naar aanleiding der invoering van de verbeterde plantwijze-Holle, dat het godsdienstig gevoel bij den inlander niet zeer ontwikkeld is en dat het wel zal wijken voor den prikkel van het eigenbelang.

Ten slotte wordt hier een primitief werktuig besproken, in Z. O. Borneo in gebruik, waarop de controleurs J. G. W. Lux de aandacht van den schrijver vestigde, de t a d j a k genaamd. Het is een ijzeren halve maan, doch met den scherpen kant aan de buitenzijde en voorzien van een houten of bamboezen steel. Dit werktuig is evenwel te bot om er mede te snijden en dient slechts voor het ontdoen van den bovengrond van onkruid en stoppels. Het oogsten geschiedt op Borneo evenals op Java met het snijmesje.

* * *

Nederlandsche koloniale ethica. De *Saturday Review* van 23 Oct. j.l. (bl. 493) bevat een artikel getiteld „Dutch Colonial Ethics", dat wegens de beschouwingen, die het bevat over vroegere en huidige gouverneur-generaals en de resultaten van hun bestuur, nog al wat ergernis heeft verwekt en o.a. het *Alg. Handelsblad* aanleiding gaf in twee hoofdartikelen in de avondbladen van 27 en 28 Oct. eenige punten er van te bespreken en te weerleggen, onder het opschrift „Van Heutsz-Idenburg". Aangetoond wordt o.a. dat het geen betoog behoeft dat de Ministerraad slechts noode tot de benoeming van laatstgenoemde kwam, omdat hij de beste waarborg leverde dat al wat thans in Indië onderhanden is, in dezelfde richting zou worden voortgezet. „En wie den heer Idenburg eenigszins van nabij kent, weet wel dat deze niet tot de „eerzuchtige candidaten" voor den Buitenzorgschen troon be-

hoorde, dat hij de nieuwe betrekking zeker niet heeft *gezocht*, maar zij hem veeleer is *opgedrongen*, — dat hij haar ten slotte heeft aanvaard uit *plichtbesef* en (men kent zijne godsdienstige overtuiging) in het vertrouwen dat Hoogere Macht hem zou sterken bij de vervulling van de zware taak die hem wacht".

Het *Hbl.* is ten slotte bevreesd dat dit artikel in een buitenlandsch blad den indruk zal versterken, die steeds maar weer gewekt moet worden, dat Nederland zijn koloniën slecht en wreedaardig bestuurt. Wij moeten erkennen dat dit ons bij de lezing niet zoo bepaald is opgevallen, doch wel een waarschuwing tegen zoogenaamde ethische politiek als dekmantel van zelfzuchtige drijfveeren. Om dit te karakteriseeren laten wij hier het slot in het oorspronkelijke volgen:

„Will the new Governor-General of the Dutch East Indies prove more than a manager attached to a telegraph-wire, who hides his responsability behind the orders he receives from Plein and Binnenhof at the Hague? Departing on a well-defined mission, will he prove the right man to give a practical turn to the theory of colonial ethics so loudly talked about? „Dal miracolo se conosce il santa", and if, as Minister for the Colonies, Mr. Idenburg has shown himself a handy debater, securing the passage of the colonial budgets with great capacity for accomodation to the currents and undercurrents of party-politics, Governor-General Idenburg will find a much harder task awaiting him. Atjeh is not the only instance of the way things are mismanaged; and Holland, to keep pace with the times as a colonial Power, has urgent need of an able energetic hand tot control the inheritance of Jan Pietersz. Coen. Above all of clean hands in the Colonies and at home; no vice-presidents or members of the Governor-General's Council who, by dabbling in mining stock, invite reminders of article 9 jct. article 3 of the Regeeringsreglement, no successors of Mr. Idenburg as Minister of the Colonies who, like one of his predecessors, incur suspicion of subordinating the public weal to private gain by too close relations with the market of colonial produce. May the economy which inevitably will be part of the new Governor-General's programme benefit in the first place the natives who pray for deliverance from Dutch „ethical" policy, forcing them to provide not their own neglected wants but for ruinous extravagance, calculated to fill the pockets of shareholders in all sorts of ventures that spring like mushrooms in the rank soil of Dutch colonial methods: Holland's colonial future is far from safe with such colonial ethics".

Ons dunkt dat juist de lezing van zulke waarschuwingen tegen schijnethica verheffend moet werken op een landvoogd, die door alle partijen beschouwd wordt als zedelijke beginselen toegedaan, welke daar boven verheven zijn, die zichzelf bewust is van „clean hands".

* * *

Het Atjeh-verslag van den heer Liefrinck werd door den schrijver der Brieven uit Atjeh in het *Alg. Handelsblad* van 19 Oct. besproken alsof het reeds verschenen was. Na eerst den medewerker van het *Vaderland*, die het huidige beleid afkeurt, op menig punt te hebben wederlegd, deelt hij mede, dat hetgeen in zijne correspondenties over den gang van zaken successievelijk werd medegedeeld, geheel wordt bevestigd door het verslag dat het Lid van den Raad van Ned.-Indië, de heer Liefrinck naar aanleiding van zijn bezoek aan Atjeh, heeft uitgebracht. Met uitzondering van de Gajoeen Alaslanden heeft deze geheel Atjeh bezocht, op nagenoeg alle vestigingen korter of langer tijd vertoefd, militaire en civiele journalen nagegaan, rechts-

zittingen bijgewoond, gevangenissen bezocht, enz. Het verslag moet beginnen met een woord van groote waardeering van de personen, die de heer Liefrinck in Atjeh heeft leeren kennen en die onder krachtig voorgaan van den Gouverneur met de meeste toewijding en inspanning van alle krachten streven naar de bereiking van het doel: de bevrediging van Atjeh en het vestigen aldaar van normale toestanden.

De heerendiensten met een maximum van 24 dagen 's jaars worden niet bezwarend geacht, doch de arbeidsduur behoort slechts 8 uur daags te zijn. Waar de heerendiensten nog in den geheelen Archipel gehandhaafd blijven, is er geen reden de Atjehers in deze te bevoorrechten, hoewel de heer Liefrinck in beginsel voor algeheele afschaffing is. Van de belastingen, die 2 pCt. van de inkomsten bedragen, wordt gezegd, dat zij met groote gematigdheid worden toegepast. De groote tegenzin wordt niet veroorzaakt door het bedrag maar door wantrouwen in onze bedoelingen. Met betrekking tot de rechtsbedeeling heet het een heugelijk verschijnsel, dat in streken waar sedert lang een rustige toestand is ingetreden, als in Groot-Atjeh, opvallend weinig aanslagen tegen personen en eigendommen gepleegd worden. De gevangenissen waren overal behoorlijk in orde, de preventieve hechtenis duurde hoogstens een paar maanden; inlandsche hoofden werden niet onder de gevangenen aangetroffen.

Van het bestuur zegt de heer Liefrinck: „De algemeene indruk in het geheele land was een bepaald gunstige, Groot-Atjeh is volkomen rustig" Op de Noordkust concentreert het verzet zich nog in de landschappen Pidië, Peusangan en Keureutoi; door krachtig en beleidvol optreden was men echter in het laatste jaar *veel vooruitgegaan*. Op de Oostkust was de toestand even gunstig als in Groot-Atjeh; een rijke petroleum-industrie en meerdere landelijke ondernemingen bevorderen er in ruime mate het economisch leven: een aantal Atjehers verdienen er een ruim loon. Op de Westkust waren Tjalang en Tapa Toean mede geheel rustig, alleen Meulaboeh blijft zorg baren, wegens den invloed der geestelijken.

Van waarde is de aanteekening dat onze troepen met gematigdheid en met strikte eerbiediging van den eigendom te werk gaan. Overigens is de militaire actie hinderlijk voor de goedgezinde bevolking, maar toch moet zij met kracht worden voortgezet. Daardoor is veel nadeel aan de verzetspartij toegebracht, hare voornaamste teungkoe's vielen in den strijd. Aanbevolen wordt de kwaadwilligen die zich onderwerpen met welwillendheid te bejegenen. Van de Atjehsche hoofden bleek duidelijk de gezindheid om met het Europeesche bestuur samen te werken.

Als algemeene gedragslijn wordt in de eerste plaats het brengen van rust en nog eens rust aanbevolen. Wij moeten ons niet aan de bevolking opdringen, maar een welwillende afwachtende houding aannemen, ten opzichte van hun gevoelens, die zich wel langzaam, maar toch voortgaand beteren. Onder onze leiding moet men de bevolking zelfstandig haar bedrijven laten uitoefenen; geen ingrijpen, doch slechts steun en voorlichting. Dwang moet vermeden, doch eigen demonstratievelden en hulp bij de bevloeiing worden aanbevolen. Er dient gestreefd te worden naar grooter stabiliteit onder de besturende ambtenaren en officieren, waartoe ruimer belooning en bevordering bij keuze kunnen medewerken.

Si Anoe meent dat dit rapport van geheel neutrale zijde eene afdoende beantwoording is van de vraag of het tegenwoordig in Atjeh „te mooi" gaat.

De *Nieuwe Courant* van 26 Oct. deelt mede dat het bedoelde rapport nog niet is gepubliceerd, hetgeen het blad ten onrechte uit die correpondentie in het *Hbl.* had afgeleid. Sedert heeft de Minister van Koloniën ook in

de op 3 Nov. j.l. ingezonden Memorie v. Antwoord een groot deel van dit verslag geciteerd.

In het *Vaderland* van 23 Oct. verdedigt de Indische medewerker van dat blad zijn critiek tegenover Si Anoe van het *Hbl.* Volgens hem was er onder het groot aantal teungkoes, dat onder onze slagen viel, slechts één van beteekenis (T. Imeum Si Adeué) en nog steeds beheerscht die teungkoe-partij het Atjehsche volk en wil den oorlog. Verder wordt de onpartijdigheid van Si Anoe in twijfel getrokken, omdat hij zoo vroeg op de hoogte was van het rapport, en aan den heer Liefrinck onvoldoende kennis van de Atjehsche toestanden toegeschreven. De schrijver verwijt het tegenwoordige bestuur niet dat het niet verder is gekomen, doch wel dat het d o e t v o o r k o m e n alsof dit inderdaad het geval is.

* * *

Landschapskassen. Het *Alg. Handelsblad* van 26 Oct. j.l. ontleent aan de Java-bladen, dat er een leidraad is vastgesteld voor het beheer der landschapskassen (zie onze Aug.-afl. bl. 1064), waarin o.a. het beginsel is gesteld dat deze moeten bijdragen tot de algemeene bestuurskosten. Ingeval de inkomsten eene volledige toepassing daarvan niet toelaten, kan voorloopig met restitutie van een fractie der kosten worden volstaan. Dan worden de uitgaven omschreven, die uit de landschapskassen gedaan mogen worden en de wensch te kennen gegeven, dat er streng gewaakt moet worden tegen uitgaven, die daaruit niet gekweten mogen worden, zooals bouw van woningen voor ambtenaren, communicatie-vaartuigen voor deze, enz. De contrôle berust bij het gewestelijk bestuur; een opdracht daarvan aan de inspecteurs van financiën schijnt nog in overweging te zijn.

* * *

Wreedheden in den Belgischen Congo. Werd vroeger (*Ind. Gids* 1909 I bl. 248) medegedeeld dat de wreedheden in de Congo meer en meer uit de wereld geraken, verdwenen schijnen zij nog niet. Althans in de *Nieuwe Courant* van 28 en 29 Oct. j.l. wordt gesproken van een aanklacht door een Duitsch beambte, Dr. W. T. Dörpinghaus, vroeger hoofdagent van de „Société anonyme pour le Commerce du Haut Congo", bij de rechtbank te Coquilhatville ingediend tegen verscheidene beambten dier maatschappij wegens misdrijven in het tijdperk April 1907—Mei 1909 in het district Oesira begaan, als: wederrechtelijke vrijheidsberooving, moord op mannen, vrouwen en kinderen, marteling van inlanders, verbranden van dorpen en gebruik van gewapende posten om de inboorlingen tot den caoutchouc-oogst te dwingen. De maatschappij stelt de aanklacht voor als een soort wraak, omdat men dezen beambte geweigerd zou hebben van zijn contract ontslagen te worden, onder uitbetaling van zijn salaris tot zijn terugkeer te Antwerpen. Hij beweerde n.l. de door de beambten begane wreedheden niet langer te kunnen aanzien. De directeur, zijn chef, zag daarin eene bedreiging en raadde hem aan zijn klacht bij de rechtbank in te dienen, hetwelk nu geschiedde. Op een vraag van den afgevaardigde Vandervelde heeft de Belgische Minister van Koloniën, Renkin, medegedeeld dat zijn tijdelijke vervanger reeds een onderzoek had ingeleid en dat hij te Coquilhatville op spoedige behandeling had aangedrongen. Er schijnt een kern van waarheid te zijn in de beschuldigingen. Aan de *Köln. Zeit.* schreef Dr. Dörpinghaus dat hij slechts tot de aanklacht is overgegaan, nadat de maatschappij hem met eene vervolging wegens beleediging had gedreigd, en dat hij zoo laat

met de klacht komt, vindt zijn oorzaak daarin dat hij zich eerst van den steun van den Duitschen consul te Boma wilde verzekeren.

* * *

De moord op prins Ito. Volgens een telegram uit Tokio van 26 Oct. j.l. was de 70-jarige Japansche Staatsman Ito bij aankomst te Charbin door een Koreaan doodgeschoten. Met hem is de schepper van het moderne Japan heengegaan. In 1840 geboren, ging hij, zooals de *N. Rott. Courant* van 27 Oct. j.l. uitvoerig verhaalt, op 17-jarigen leeftijd naar Europa, in gezelschap van vier anderen van zijn leeftijd waaronder Inoeje, de latere gezant te Berlijn, aangelokt door den wensch om het geheimzinnige Westen te bestudeeren, toen het bezoek van het Amerikaansche eskader onder Perry de aanleiding werd om Japan voor de Westersche beschaving open te stellen. In alle stilte vertrokken, daar op het verlaten van Japan de doodstraf stond, keerde hij later, toen het Sjogoenaat gevallen was, met succes terug en bleek zijn reis het gelukkige begin van een merkwaardige loopbaan, die bekroond zou worden met de verheffing tot de prinselijke waardigheid in 1907. Zijn laatste levensjaren waren gewijd aan het bevestigen der Japansche macht in Korea. De moord kan voor Japan een voorwendsel zijn om strenger op te treden tegen de onafhankelijkheidspartij in dat land. In verband hiermede vestigt de *N. Crt.* de aandacht op hetgeen de Zoon van prins Ito, die te Genua vertoeft, aan een journalist gezegd heeft. Deze was overtuigd dat de moord op zijn vader een politiek doel had, daar er in Korea een partij bestaat, die zich tegen het Japansche bestuur verzet en er liever een Engelsche of Amerikaansche regeering zou zien. Deze partij is tot aanslagen in staat.

* * *

Voor alles verstandsontwikkeling voor den Javaan? vraagt Noto Soeroto in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Oct. j.l. en hij komt tot het besluit, dat de Javaan in het algemeen zijn eigen spreekwijze te veel uit het oog verliest; dat „arti" (d. i. geestelijk vermogen) en „arto" (geld = stoffelijk vermogen) als de twee factoren van hooger levensgeluk onmisbaar zijn, dat grootere economische kracht van de maatschappij als vanzelf de geestelijke ontwikkeling van alle standen moet vergemakkelijken en bevorderen. Men hoede zich voor eenzijdigheid en vrage zich af of het voor den economischen groei der Inlandsche maatschappij in dezen tijd gewenscht is, dat schier uitsluitend naar meer ontwikkeling van het intellect gestreefd wordt. Er kan niet genoeg gewezen worden op het gebrek aan een zeer noodigen middenstand. De ontwikkeling in die richting te sturen is moeilijk omdat de overtuiging, dat het slechts op ontwikkeling aankomt, verband houdt met de historische karaktervorming van het Javaansche volk, vrucht der Voor-Indische cultuur waar de militaire, regeerende en geleerde kasten in hoog aanzien stonden. Het streven naar materieel welzijn van het volk moge echter de drijvende kracht geven om die taak met tact en geduld te volvoeren. Er komen nog andere overwegingen bij, ten gunste der aangegeven richting. De Javaan heeft altijd zeer tegen den Europaan opgezien en de waarde van verstandsontwikkeling overschat en nu ontstaat het gevaar dat de uit de lagere kringen van stand en beschaving voortgekomen Javaan, eenmaal gelaafd aan die bron van Westersche beschaving en ontwikkeling, zijn nationale cultuur zal gaan minachten, dat zijn overprikkeld zelfgevoel zich zal uitleven in daden van overmoed, waardoor toenadering der standen tot elkaar en samenwerking onmogelijk zullen worden, welke overmoed zich zou kunnen keeren tot de Nederlanders zelve. De klove tusschen de twee standen, vooral met betrekking tot de „hormat", voor het

Westersch oog zoo onoverbrugbaar, is niet zóó groot, doch wordt juist grooter door ingrijpen „in naam der Europeesche beschaving." De manieren van den rijkgeworden kleinen man zijn „mriaji" (gentlemanlike) vergeleken bij de betweterij en arrogantie van den man met een vernisje Europeesche beschaving („mogol", half gaar, half beschaafd). Daarom moet voor alles aangestuurd worden op het scheppen van een kapitaalkrachtigen middenstand, waardoor opneming in het wereldverkeer mogelijk wordt en wanneer dit plaats heeft, geeft het Javaansche volk als natie de grootste blijken van werkelijke levensvatbaarheid.

* * *

Reorganisatie van den burgerlijken geneeskundigen dienst. Als bijlage **152** der *Handelingen van de S. G.* 1909/10 is het wetsontwerp verschenen tot wijziging der Ind. begrooting voor 1910, in verband met deze reorganisatie, waarbij het in de *Ind. Gids* 1909 I blz. 312 en 457 besproken rapport als grondslag heeft gediend. De voorgestelde regeling beoogt: 1°. Scheiding van den burgerlijken en den militairen geneeskundigen dienst. 2°. Aanstelling van 3 inspecteurs en 5 adjunctinspecteurs voor de drie afdeelingen, waarin Java en Madoera verdeeld zullen worden om een beter geregeld staatstoezicht uit te oefenen. 3°. Vervulling van een tweeledige taak en wel de zorg voor de openbare gezondheid en de behandeling van zieken, namelijk van hen die om de een of andere reden aanspraak hebben op vrije geneeskundige behandeling en geneeskundige hulp aan inlandsche behoeftigen. 4°. Het voor dit doel in ruime mate gebruik maken van inlandsche geneeskundigen, waarbij maatregelen zijn te nemen om het vereischte aantal te verkrijgen en voor 's lands dienst te behouden. (Hoofdzakelijk wordt hier eene verbetering der geldelijke vooruitzichten genoemd; van eene reorganisatie der Inl. Artsenschool wordt in dit wetsontwerp niet gerept). In de 5de plaats wordt als beginsel aangenomen dat de behandeling van zieken onder de Inlandsche bevolking in hoofdzaak van poliklinischen aard zal zijn, omdat zich tegen eene andere handelwijze onoverkomelijke bezwaren over stellen. Men heeft thans op Java en Madoera 94 gouvs. ziekeninrichtingen, welk aantal vertwintigvoudigd zoude moeten worden om in redelijke verhouding tot de sterkte der bevolking te staan. Behalve wegens de financieele gevolgen, zoude aan eene dergelijke uitbreiding niet gedacht kunnen worden, wegens het ontbreken van de daarvoor onontbeerlijke inlandsche geneeskundigen. Belangrijk is ook de afschaffing van de reglementeering der prostituées, ten gevolge waarvan de daarvoor noodige ziekeninrichtingen niet meer bekostigd worden uit onderafd. 72 W. „maatregelen tegen syphilis", doch als gewone ziekeninrichtingen behouden zullen blijven. Een betere regeling van de sterkte en het tractement van het personeel daarbij is noodig, alsook het scheppen eener gelegenheid tot opleiding van zoodanig personeel. De „doekoen mata" hebben in de praktijk niet voldaan en zullen benut worden als helpers bij in te stellen oogheelkundige klinieken. Aan de onderstand genietende vroedvrouwen zal eene vaste bezoldiging worden toegekend, waarvoor zij als verpleegster aan die ziekeninrichtingen worden verbonden. Alles te zamen wordt voor 1910 eene meerdere uitgaaf van *f* 190,496 gevorderd, waarvan *f* 60,600 voor de verbetering van het tractement der 147 inlandsche geneeskundigen. De Minister zegt er evenwel niet bij hoeveel van deze geneeskundigen later nog wel boven dat aantal noodig zullen zijn.

Een en ander lezende vergeleken wij in gedachten al die 8 inspecteurs, die voor uitoefening der praktische geneeskunde verloren gaan, met de vroegere inspecteurs van den waterstaat, die toen ook wel eens het vijfde wiel aan den wagen vormden en als nuchter rekenaar wordt de vraag gesteld, waar het heen moet met de financiën als alle inlandsche behoeftigen, geleidelijk met

de vele naar onze begrippen behoeftige inlanders gelijk gesteld, van staatswege vrije geneeskundige behandeling zullen krijgen.

* * *

Minister J. H. de Waal Malefijt wordt door de heeren M. van Geuns en H. van Kol besproken in de *Hollandsche Revue* van 25 Oct. jl. en door Mr. C. Th. van Deventer in de *Gids* van October. Behalve een paar portretten geeft het eerste opstel uitvoerige bijzonderheden uit zijn levensgeschiedenis en een indruk verkregen bij een bezoek, toen bleek dat Z.E. over verschillende Indische vraagstukken een gevestigde opinie had. De schrijver vreest echter voor de moeilijkheden, die hem bereid zullen worden door het afdalen der Kamerleden in allerlei detailzaken en de lijvige en steeds van ambtelijk standpunt opgestelde Indische rapporten. Zij moeten met een critisch oog worden bekeken, en wie helpt den Minister hieraan? Ten slotte wordt gewaarschuwd tegen mogelijke wrijving tusschen Minister en Gouverneur-Generaal. Men kan slechts hopen dat de eerste, naast zijn goede intenties daarbij zelfkennis zal bezitten. Het is mogelijk dat de verheven taak, waarvoor hij geplaatst is, krachten in hem wakker roept, die de outsider niet vermoedt en die hem voor struikelen zullen behoeden, doch de schrijver vreest...

De heer Van Kol heeft zorgvuldig uit de Handelingen nagegaan wat de heer de Waal Malefijt tot dusver op koloniaal gebied heeft gepresteerd, ter toelichting van het oordeel samengevat in deze woorden: „Te bescheiden van aard om strijdlustig te zijn, mist hij de slagvaardigheid in het debat, waarbij hij slechts de argumenten herhaalt, die hij reeds te berde bracht als vrucht van studie bij lamplicht. Vroeger de spreekbuis vaak van anderen, zal hij niet licht met vaste overtuiging eigen inzicht doordrijven; aan den invloed zijner omgeving zal hij zich moeilijk onttrekken, en aldus meer aambeeld dan hamer zijn. Krachtige politiek is van hem niet te wachten; nooit sprongen er vonken uit den gloed zijner overtuiging; tot een groote gedachte, een energieke daad, bleek hij nog nimmer in staat". Doch „Time shall show", maar vooralsnog kan de heer Van Kol de vrees niet onderdrukken: „dat een te zware taak werd gelegd op te zwakke schouders. Moge die vrees worden verijdeld!"

In het *Gids*-artikel, getiteld „Verandering?" wordt o. a. gezegd dat voor een zoo scherp afkeurend oordeel, als vele persorganen zich over deze persoonswisseling veroorloofden, geen voldoende grond bestond. In geen geval gaat het aan den heer De Waal Malefijt te verwijten, dat hij zich in de gegeven omstandigheden de keuze liet welgevallen. Niet zijn schuld is het dat er onder de antirevolutionnairen in Nederland zoo weinigen zijn die van Insulinde iets meer weten dan dat het een uitgestrekt maar tot dusver nog maar matig vruchtbaar zendingsterrein is.

De critiek heeft zich thans hoofdzakelijk bezig te houden met déze vraag, of de benoeming van den heer Idenburg tot Gouverneur-Generaal verantwoord mag heeten. De verklaring tevens verdediging zal wel zijn dat aan niemand beter dan aan hem de hooge waardigheid kon worden toevertrouwd, doch dit aangenomen, mag tevens gevraagd worden of een ander wel beter in staat was de portefeuille van Koloniën te torsen. En indien hierop een ontkennend antwoord passen mocht, had dan niet, vraagt Mr. v. D. „— afgescheiden van vele andere overwegingen — het zwaarste den doorslag moeten geven?" Want het is niet te ontkennen dat naar ons staatsrecht de Minister van Koloniën aan het hoofd staat van het bestuur over Indië en niet de Gouverneur-Generaal. Het eenige voorbehoedmiddel tegen de al te nadeelige gevolgen van den autocratischen bestuursvorm in Indië, is het toezicht van het parlement op

den Minister van Koloniën, als alleen verantwoordelijk voor wat in Indië geschiedt. Maar hoe zal het gaan als deze alleen formeel en niet metterdaad de eerste persoon is.

In het verdere gedeelte van het artikel wordt geschetst wat de schrijver van den nieuwen landvoogd meent te mogen verwachten en aan het slot hoopt hij op beider medewerking om Indië den rentepost van de zoogenaamd aan Indië geleende gelden kwijt te schelden, doch als de rechterzijde hier niet toe te brengen zal zijn, vreest hij dat ook deze Insulinde niet zal kunnen brengen wat haar toekomt.

* * *

Het Blinden-Instituut te Bandoeng. Uit het 8ste jaarverslag, dat wij mochten ontvangen, uitgebracht door Dr. C. H. A. Westhoff in de Alg. vergadering van 25 Juli 1909 der Vereeniging tot verbetering van het lot der Blinden in Ned.-Oost-Indië, blijkt dat de bloei van dit Instituut en van de werkinrichting voor blinde Inlanders steeds toenemende is. Het aantal verpleegden in de Europeesche afdeeling bedraagt 21. Naast de vroegere vakken van onderwijs is men begonnen om ook het pianostemmen in te voeren, waarin een 6-tal jongens onderricht krijgen, een vak dat in Indië beter dan in Holland rendeert. Met de borstelmakerij heeft men veel succes, werden in 1907 voor *f* 750 aan borstels gemaakt, in 1909 was die waarde tot *f* 5000 geklommen en het aantal soorten van 4 tot 17, waarbij vaste afnemers veel bestellingen doen. Niet minder gunstig zijn de resultaten bij de inlandsche afdeeling. Met de touwslagerij, die nog maar ruim een jaar bestaat, gaat het heel goed. Er wordt veel touw van rameh gemaakt, dat met Manillatouw kan wedijveren, hoofdzakelijk door Chineezen, vroeger 4 nu 10 personen. De opbrengst van touwslagerij en mattenmakerij was aanmerkelijk hooger dan te voren, te zamen brachten de voorwerpen bijna *f* 4000 op. De gemaakte artikelen worden gemakkelijker geplaatst. Elke maand gaan inlandsche blinden met geleiders naar verschillende deelen van Java om de artikelen te verkoopen.

Het aantal inlandsche verpleegden schommelde tusschen 140 en 150. Onder deze blinden bevinden zich zeven, voor wie kostgeld wordt betaald, en wel voor elk hoogstens drie gulden per maand. Alle anderen genieten vrije verpleging en onderricht in de handwerken, benevens werkkleeren.

* * *

Rietbranden. Terwijl in den vorigen jaargang (*Ind. Gids* 1908 II blz. 979) vermeld is dat men in Besoeki en Kediri in geslaagd is de rietbranden zeer te beperken, vindt men in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Oct. melding gemaakt van een particulieren brief van een ambtenaar uit den Oosthoek, waarvan de *Java-Bode* inzage kreeg, en waarin vermeld stond dat dit kwaad in Probolinggo onrustbarend moet toenemen. De meeste rietbranden zouden te beschouwen zijn als persoonlijke wraaknemingen, niet op den administrateur der fabriek, doch op de mindere employé's „die niet van de vrouwen kunnen afblijven" of zich op de een of andere wijze ruw tegenover de bevolking gedragen. De inlander durft niet op tegen een „toean" en wreekt zich door brand in het riet te steken.

Intusschen wordt door de *N. R. Ct.* van 1 Nov. medegedeeld dat in verband met het bovenbedoelde bericht in de *Java-Bode* van 25 Sept. aan dat blad van zeer bevoegde zijde wordt medegedeeld dat de toestand in Probolinggo in dit opzicht op verre na zoo ongunstig niet is. Vergeleken met 1908, dat reeds als een betrekkelijk gunstig jaar bekend stond, is het totaal aantal rietbranden in de afdeeling Probolinggo ongeveer tot de helft verminderd en is ook het

verbrande oppervlak aanmerkelijk kleiner. Van een verborgen houden van den toestand kan geen sprake zijn, aangezien de rietbranden maandelijks door de administrateurs der fabrieken aan het suikersyndicaat en door het bestuur aan de residenten worden gerapporteerd.

Met betrekking tot de strenge maatregelen in Besoeki en Kediri genomen, herinnert de *Nieuwe Courant* van 3 Nov. j.l. er aan dat zij destijds er reeds voor waarschuwde dat deze eindelijk tot verzet zouden moeten leiden. Volgens de Indische bladen heeft zich het geval voorgedaan dat bij de dessa Wonokerto, district Pradjekan, een rietbrand uitbrak en de opgezetenen der dessa Taäl, district Wonosari pertinent weigerden den brand te helpen blusschen, onder voorgeven dat zij, ressorteerende onder Bondowoso, niets hadden uit te staan met den brand in het regentschap Panaroekan. De regent van Bonowoso rapporteerde dat hun wel degelijk aangezegd was dat de grensscheiding geenerlei aanleiding is om hulp te onthouden en het dorpshoofd en de leden van het dessabestuur van Taäl zijn deswege met arrest gestraft. Het kwam den Resident evenwel gewenscht voor de opgezetenen van Taäl niet voor den politierechter te brengen, maar met eene ernstige vermaning te volstaan. Nu bij de behandeling der Indische begrooting ook de beteugeling der rietbranden zal worden besproken, meent de *N. Ct.* de aandacht op dit geval te moeten vestigen.

* * *

Vezelcongres te Soerabaja. Wij ontvingen van het Nederlandsch-Indisch Landbouw-Syndicaat een keurig geïllustreerd prospectus in Nederlandschen en Engelschen tekst van een: „Congres en Tentoonstelling ten dienste van de cultuur en de bereiding van Vezelstoffen", te houden op 3—8 Juli 1911 te Soerabaja. Met een en ander wordt beoogd de vezelcultuur in de tropen van direct nut te zijn, de planters voor te lichten omtrent die cultuur, door wrijving van gedachten bestaande meeningsverschillen uit den weg te ruimen, te geraken tot gelijkvormigheid in werkwijze en product en te komen tot een juist inzicht in de waarde van verschillende vezelstoffen voor het groot bedrijf en voor volkscultuur. De katoen-cultuur wordt van het congres, doch niet van de tentoonstelling, buitengesloten, aangezien Soerabaja weinig gunstig ligt voor eene vruchtbare bespreking en deze cultuur in N.-I. slechts in enkele streken loonend is. Ook aan rameh is slechts eene kleine plaatsruimte toegestaan, wegens de ontmoedigende ervaringen alom met die cultuur opgedaan. De klappervezel blijft eveneens buiten bespreking. De eerste dag is bestemd aan een algemeen overzicht; op den tweeden zal de agave-cultuur, speciaal de sisalhennep ter sprake komen; op den derden de manilla-hennep en de jute. De vierde dag zal gewijd zijn aan kapok en ananas-vezel en op den vijfden zal de beproeving plaats hebben van ingezonden werktuigen, terwijl de zesde dag bestemd is voor het trekken van conclusies. De tentoonstelling zal twee groepen omvatten, namelijk I vezelstoffen en planten die deze leveren; II werktuigen voor de bereiding er van. Het prospectus is onderteekend door Mr. A. Paets tot Gansoyen als voorzitter van het N.-I. Landb.-Synd. en D. J. R. Putman Cramer als secretaris, terwijl het Comité voor het congres tot Ereevoorzitter heeft gekozen den Directeur van Landbouw en tot voorzitter den heer T. Ottolander. De heeren Mr. W. Birnie en Putman Cramer treden op als secretarissen. Vertegenwoordiger in Europa is Prof. Dr. G. van Iterson te Delft.

* * *

Nederlandsch-Zendelinggenootschap. Wij ontvingen van den Director-Secretaris een verslag van de op 4 Nov. jl. gehouden Buitengewone Vergadering van

Bestuurders van dit genootschap. Plaatsgebrek belet ons dit stuk in extenso op te nemen, doch men vindt het o. a. afgedrukt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 November. De secretaris, Ds. Joh. Rauws, geeft een overzicht van het zendingswerk en van de verplichtingen, die het genootschap heeft tegenover de in zijn dienst zijnde zendelingen; de arbeid op Java en Savoe is in den laatsten tijd niet uitgebreid, doch de uitbreiding der Posso-zending was dringend noodzakelijk, terwijl ook de Deli-zending in financieele moeilijkheden verkeert. De heer G. H. Voorhoeve, thesaurier, toont aan dat voor 1909 noodig is *f* 137,000, terwijl tot einde October slechts is ingekomen *f* 69,000, zoodat nog noodig is *f* 58,000, hoofdzakelijk voor de vaste tractementen. Aangetoond wordt dat de vaste inkomsten uit legaten, enz. van *f* 38,000 tot *f* 45,000 's jaars zijn toegenomen, maar de onvaste zijn aan groote schommelingen onderhevig. Deze spreker meent dat inzonderheid op het platteland de vaste inkomsten heel wat kunnen stijgen en vergelijkt het bedrag voor de zending in Indië afgezonderd met de waarde van ons rundvee, onzen paardenstapel en de varkens. Hij wil eene nationale collecte organiseeren. De heer Gunning toont de oorzaken van het tekort aan en hoe er in de laatste jaren gestreefd wordt naar eene betere verhouding van inkomsten en uitgaven, terwijl de helft der legaten als reserve wordt opgelegd. De moeilijkheden zijn niet het gevolg van verminderde belangstelling. Tot op 31 Oct. werd dit jaar *f* 9000 meer dan in het overeenkomstige tijdvak 1908 en *f* 5000 meer dan het gemiddelde der laatste vijf jaren ontvangen. Men was teleurgesteld door het nog niet tot stand komen der conversie van de gouvernementsscholen in de Minahassa en de daarmede gepaarde subsidie-regeling. Onder den indruk der tegenwoordige moeilijkheden is besloten aan de zendelingen te melden dat zij hunne uitgaven met 20 % zullen moeten verminderen. Misschien zal dit er toe leiden dat de gemeenten er door worden aangespoord meer dan vroeger uit eigen middelen in hun geestelijke behoeften te voorzien. In de toekomst is het te verwachten dat de behoeften tot *f* 100,000 à *f* 110,000 per jaar zullen dalen. Om aan de *f* 40,000 te komen die dit jaar ten slotte zullen ontbreken, wordt voor de verschillende provinciën naar het aantal daar gevestigde Protestanten eene verdeeling gemaakt, welke het gewenschte bedrag zou opleveren en een concept-circulaire ter tafel gebracht om deze krachtig op te wekken zich niet aan de ernstige verplichting tot dekking van het tekort te onttrekken.

* * *

Een recht op de kolen te Tandjong Priok. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 Nov. j.l. komt terug op het in haar no. van 29 Dec. 1908 besproken voorstel van den Directeur B. O. W. om een port-trust in te stellen (zie *Ind. Gids* 1909 I bl. 239). Uit de tweede Nota v. Wijziging op de Indische begrooting voor 1910 blijkt dat de Minister thans voorstelt bij het lossen en laden van steenkolen in de haven van Priok een recht te heffen van 30 cent per ton. Dit recht op de k o l e n treedt in de plaats van het steigergeld, dat tot nu toe van de s c h e p e n geheven wordt, die aan den kolensteiger liggen en dat tot basis heeft de afmeting der schepen. De Minister deelt mede (Begr. stuk 452 bl. 93 2e kol.) dat de kosten op bunkerkolen in de haven van Tandjong Priok vallende, thans op pl. m. *f* 1.15 per ton zijn te stellen, terwijl zij bij heffing van het nieuwe recht ongeveer *f* 1.55 per ton bedragen, welke som nog steeds aanzienlijk lager is dan de kosten van ongeveer *f* 2.60, waarmede in de haven van Singapore een ton steenkolen wordt belast, zoodat vrees voor een zich verplaatsen van den steenkoolhandel naar die plaats niet behoeft te bestaan. De N. R. Ct. wijst er op, hoe blijkens de opgaven van Mr. N. P. van den Berg en den heer J. A. de Gelder in 1883 de kosten van

een ton kolen ter reede Batavia gelost tot *f* 3.36 opliepen. Het bedrag van *f* 1.55 is dus waarlijk niet hoog en waar het blad herhaaldelijk heeft gepleit voor eene goede inrichting en voor een goed onderhoud der Indische havens, dienen handel en scheepvaart naar vermogen in de hooge kosten daarvan bij te dragen. In deze richting kan zonder gevaar voor opdrijving nog veel gedaan worden, in de eerste plaats door van de goederen- en productenbeweging over de havens eene aan haren omvang geëvenredigde bijdrage in de kosten der haven-exploitatie te vorderen.

* * *

Een onderzeeboot voor Indië, waarvan de toelichting door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* destijds wat vaag werd geacht (zie onze vorige afl. bl. 1551), zal nu, zooals dat blad van 6 Nov. j.l. opmerkt, blijkens de M. v. A. niet van het Nederlandsche type zijn (met 120 à 130 ton waterverplaatsing), doch een veel grootere (pl. m. 350 ton) in hoofdzaak overeenkomende met het type door de Staatscommissie voor Indië noodig geacht. Hoewel deze grootere boot natuurlijk meer zal kosten (± 1¼ millioen) acht het blad deze keuze toch zeer goed. De strijdwaarde der Indische zeemacht zal, als zij over een voldoend aantal dergelijke vaartuigen beschikt, daarmede aanzienlijk zijn verhoogd, want de mogelijkheid om flinke onderzeebooten met een groote werkingssfeer op verschillende ook ver van elkaar verwijderde, punten in den archipel te kunnen bezigen, geeft aan de verdediging een kracht, die door niemand zal worden onderschat.

Het wordt mogelijk geacht de te bouwen boot geheel gereed naar Indië over te voeren. De *N. R. Ct.* hoopt dat dit dan zal geschieden onder leiding van zeeofficieren met marinepersoneel en niet zooals een paar zeilschoeners voor de hydrographie en de torpedoboot Cerberus, door eene particuliere bemanning.

* * *

De Javaan in ons koloniale leger. Terwijl in het *Ind. Mil. Tijdschrift* van Aug. j.l. bl. 863 e. v. de denkbeelden van den oud-luit.-kolonel van het I. L., den heer F. C. Hering, ontwikkeld in de Juni-afl. van de *Ind. Gids* aan eene scherpe critiek worden onderworpen en zijn stelsel een desorganisatie wordt genoemd van het grootste deel van het bestaande leger, oordeelt H. in de *Locomotief* van 30 Sept. en 1 Oct. blijkbaar welwillender daarover, in verband met de steeds toenemende bezwaren, verbonden aan de werving van Europanen. In het eerste opstel, getiteld: „Kromo in het Indische leger" wordt er opgewezen hoe overste Hering vierkant positie neemt tegen de meer en meer veldwinnende meening, dat gestreefd moet worden naar gemengde compagnieën. Het is echter voornamelijk door het steeds grooter wordende te kort aan blanke strijdkrachten, dat de voorstanders dezer laatste kracht erlangen voor hun betoog. Hierbij wordt gewezen op de verdienstelijke artikelen van nu wijlen den majoor D. J. Ruitenbach in de Maart- en April-afl. der *Ind. Gids* van 1907. Men heeft moeten afzien van Indo-bataljons, wegens gebrek aan ambitie; een proef met Surinamers of gedrilde Chineesche paupers zal evenmin in voldoende mate in de behoefte voorzien. Daarbij komt de tegenwerking, die de werving in Nederland ontmoet en het schelden aldaar op den Indischen militair. Dat men zich in het vervolg zou moeten bepalen tot Europeesch kader, zooals kapitein V. J. van Marle in de *Ind. Gids* van Dec. 1907 voorstond, wordt evenwel voorbarig en een allerzonderlingst denkbeeld geoordeeld.

In het tweede artikel, getiteld „Java Weerbaar", worden de denkbeelden van overste Hering uiteengezet, niet om zich als leek te wagen aan eene beoordeeling van het plan, doch om het voorgestelde met juistheid te kunnen beoordeelen. Als de ziel van het stelsel wordt beschouwd, het in de toekomst

in alle lagen der Javaansche maatschappij door te dringen besef, dat Java weerbaar moet zijn om sterk te staan tegen de expansiezucht van andere mogendheden. Doch het met verwarmend optimisme geleverde betoog, dat hierop gewerkt moet worden, acht H. het minst geslaagde. Op zulke utopistische basis kunnen geen reorganisatieplannen worden gebouwd. Terecht heeft R. M. Noto Soeroto bij eene bespreking van die denkbeelden in de *N. R. Ct.* fijntjes doen uitkomen dat.... „de tijd nog verre is dat de Javaan, *als volk*, begrijpen zal dat de Nederlandsche heerschappij hem ten zegen is geworden". Is de zaak uitvoerbaar en heeft zij waarde voor de koloniale defensie, dan eischt het nationaal belang dat worde doorgetast en niet gewacht op een stadium van rijpheid in de verre toekomst.

De schrijvers van de opstellen getiteld „Legerbelangen", schenken in de *Locomotief* van 12 Oct. ook aandacht aan bovenbedoelde artikelen en voegen er aan toe dat *het* eerste middel om de werving op peil te brengen de verbetering is der gages. Hand aan hand met soldijverhooging moet de invoering gaan van het *capitulanten-stelsel*, dat is het beginsel om een zeker aantal burgerbetrekkingen voor gewezen militairen open te houden en ook groote particuliere maatschappijen hiertoe te verplichten. Al naar gelang de militairen met een bepaald paspoort den dienst verlaten, moeten zij het recht verkrijgen binnen het jaar in zulk een betrekking geplaatst te worden.

* * *

Koloniale werving en koloniale reserve. In verband met het bovenstaande is het van belang er op te wijzen dat blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Oct. jl. bij Kon. besluit is bepaald dat de koloniale werving, behoudens de medewerking van het departement van oorlog, meer bepaaldelijk voor zooveel betreft den overgang en de detacheering van mindere militairen (vrijwilligers, militie- en landweerplichtigen), zal worden bestuurd door het departement van koloniën. Tevens is vastgesteld eene regeling betreffende de koloniale reserve. De taak van dit corps omvat: *a.* de koloniale werving in Nederland; *b.* de verpleging en oefening van wegens ziekte of langdurig verblijf tijdelijk uit de kolonie teruggekeerde militairen en *c.* de eerste opleiding van voor den kolonialen militairen dienst voor de infanterie nieuw aangenomenen, die den wensch daartoe te kennen hebben gegeven of voor dadelijke uitzending physiek nog niet geschikt zijn bevonden.

* * *

De Koningin Wilhelmina-school te Batavia, waarvan laatstelijk sprake was in onze Oct.-afl. bl. 1392, telt blijkens de programmas enz. van het 9de schooljaar meer leerlingen dan vroeger (zie *Ind. Gids* 1908 II bl. 1671). De afdeeling A, omvattende Hoogere Burgerschool, Handelscursus en Handelsschool, telde in 1907 151 leerlingen, in 1908 166 en bij den aanvang van het schooljaar 1909/10 189 leerlingen, onder welke getallen respectievelijk begrepen zijn 36, 43 en 51 meisjes. Bovendien waren er in 1907 3 leerlingen in de 1e klasse van den zeevaartkundigen cursus, in 1908 3 in de eerste en 2 in de tweede klasse van dien cursus en in het begin van het schooljaar 1909/10 waren die aantallen in de drie klassen 5, 3 en 4. In de afdeeling B, omvattende de cursussen voor Werktuigkundigen, Bouwkundigen en Mijnbouwkundigen, was het aantal leerlingen in elk daarvan in 1907 resp. 104, 124 en 11, in 1908 127, 143 en 9 en bij den aanvang van 1909/10 resp. 140, 173 en 7, te zamen 320 tegen 239 in 1907 en 279 in 1908.

In een afzonderlijke bijlage zijn de namen gegeven der leerlingen, die slaagden voor het examen van opzichter B. O. W. Voor de jaren 1902 tot en met 1909

vindt men respectievelijk 5, 8, 12, 5, 12, 10, 13 en 11 personen. Uit deze cijfers valt niet op te maken, dat de resultaten ongunstig zijn, want het aantal dat in 1907, 1908 en 1909 het diploma van eindexamen in de bouwkundige vakken verwierf bedraagt resp. 19, 15 en 17 en daarvan is voor eenigen nog opgegeven welke andere betrekking zij verwierven. Intusschen heeft de heer De Visser de zaak in de Kamerzitting van 11 November jl. ter sprake gebracht en gezegd dat wegens onvoldoende leerkrachten het vorig jaar 450 lesuren verzuimd werden. Als leeraren tellen wij naast den Directeur in de Afd. A 21 leeraren, en in de Afd. B 22 personen, die de verschillende lessen geven. In de Indische begrooting vindt men de kosten voor 1910 geraamd op *f* 299,495, hetgeen bij de uitbreiding, die het aantal leerlingen onderging met dat aantal gelijken tred schijnt te houden. Bij rond 500 leerlingen zijn de bruto kosten thans *f* 600 per hoofd, terwijl in 1903 de uitgaven waren *f* 198,055 voor 320 leerlingen, dus bijna even veel per hoofd. (zie *Ind. Gids* 1908 I bl. 788).

* * *

Particuliere landerijen op Java. De *Nieuwe Courant* van 10 Nov. komt nog eens terug op de schade, die de Staat zal lijden bij eventueele onteigening van de particuliere landerijen, als de waarde er van vooraf is opgedreven door den spoorwegaanleg Tjikampek—Cheribon (zie *Ind. Gids* 1909 I bl. 691). Wel heeft de Minister gezegd, dat op die waardevermeerdering de aandacht der Regeering gevestigd is, maar vermoedelijk zal wel gevraagd worden wat het resultaat van die aandacht is, waarbij een paar tientallen millioenen gemoeid zijn. Om te laten zien welken invloed spoorweg-aanleg heeft, wordt verwezen naar een nota van den hoofdingenieur Wijnmalen, voorkomende in het overzicht van de uitkomsten der gewestelijke onderzoekingen van de Mindere Welvaart Commissie, waaruit o. a. blijkt, dat ter hoofdplaats Bandoeng de grond nu meer dan tienmaal zooveel waard is als voor den aanleg der spoorlijnen in de Preanger. Een globale taxatie leerde, dat de 18 millioen voor den spoorweg Buitenzorg—Tjitjalengka uitgegeven alleen aan hoogere waarde der erven ter hoofplaats Bandoeng teruggevonden wordt.

Ook met betrekking tot het land Nanggoeng wordt het antwoord van den Minister onvoldoende geacht. Deze had nog geen officiëele gegevens omtrent de overdracht daarvan ontvangen. Met andere woorden, hij wist daaromtrent niets. Om aan deze onwetendheid tegemoet te komen, drukt de *N. Ct.* uit het prospectus voor eene inschrijving van aandeelen voor de „Nirmala (Java) Plantations and Lands Company, Limited", kapitaal 180,000 pond sterling, de namen en adressen af der directeuren, bankiers, makelaars, enz., die met de zaak te maken hebben en waar de officiëele bevestiging dus kan worden gevraagd.

In hetzelfde blad van 11 Nov. wordt medegedeeld, dat de *Financial News* eene correspondentie uit Amsterdam over deze maatschappij bevat, waarin herinnerd wordt aan de geschiedenis der landerijen in West-Java, aan het voorstel tot terugkoop en de verwerping daarvan. Nu zal de verkrijging van de landerijen door de genoemde maatschappij het des te moeilijker maken om de zaak op afdoende wijze ter hand te nemen. „Het behoeft", zegt de correspondent, „nauwelijks gezegd te worden, dat de rechten der maatschappij volkomen vaststaan en dat de aandeelhouders geen reden hoegenaamd hebben voor eenig wantrouwen".

* * *

Suriname niet hopeloos. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Nov. schrijft de heer E. J. W. Juta, gep. W. I. Hoofdambtenaar, dat een 30jarig

verblijf in Suriname, als zeeofficier, planter en in verschillende ambtelijke betrekkingen, aanleiding is dat hem vele vragen gedaan worden omtrent die kolonie, welke den indruk geven alsof Suriname het meest verlorene en ongezonde land ter wereld is, waar niets gelukken wil. Die opvatting acht hij onjuist, ja lasterlijk. Wel mogen in deze door velerlei natuurschatten rijke, vruchtbare, gezond en gunstig gelegen en ons door de Demerarysche planters zoozeer benijde kolonie, veel geld verloren en ondernemingen mislukt zijn. Doch dit schrijft hij toe aan: 1°. het haast volslagen absenteïsme der Nederlandsche eigenaars, 2°. het te kleine kapitaal, waarmede de ondernemingen worden opgezet, 3°. het dikwerf ontbreken van gepaste zuinigheid en van streng toezicht en 4°. aan het niet met den tijd medegaan, wat betreft vorming van het personeel, inrichting der installaties en bewerking der producten. In de 5de plaats, en dit geldt hoofdzakelijk de ondernemingen tot ontginning van delfstoffen, dat deze herhaaldelijk op zwendel bleken te berusten of dat het den personen met de leiding belast ontbrak aan kennis, doorzettingsvermogen en plichtbesef. Hebben de geleden verliezen Suriname weinig sympathie, althans in Nederland, op de geldmarkt bezorgd, er bestaat allerminst reden aan de toekomst der kolonie te wanhopen. De toepassing der inkappingsproef op de cacaocultuur heeft zeer gunstige resultaten opgeleverd; de ziekte der bacoven kan bezworen worden, daar de Congo-varieteit er niet aan onderhevig blijkt. Bovendien mag niet vergeten worden dat deze cultuur reeds ontzaggelijke indirecte voordeelen voor de kolonie heeft opgeleverd. Vooral dient voor geschikte leiding der zaken te worden gezorgd. De onlangs opgerichte Surinaamsche Bosch-Exploitatie Maatschappij, die in alle opzichten aan de te stellen eischen voldoet, kan niet anders dan met levendige belangstelling worden begroet. Moge deze onderneming spoedig door andere soortgelijke worden gevolgd, bijv. voor de exploitatie van rubber, waarvan Suriname een deel van het eigenlijk vaderland uitmaakt en in welk bedrijf het koloniaal bestuur met een eigen exploitatie een schitterend voorbeeld geeft.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Agama en *Adi-Agama*, Oud Balische wetboeken op last van den resident van Bali en Lombok in het Hoog-Balisch vertaald door Goesti Poetoe Djilantik en Ida Bagoes Oka. Batavia, Landsdrukkerij 1909 (met Balische en met Latijnsche letters).

Er is een Balische rechtsregel, die aldus luidt: „Adigama alah dening Agama; Agama alah dening Dewagama; Dewagama alah dening Oebaja; Oebaja alah dening Satma; Satma alah dening Widi".

Men wil daarmede volgens een mij vroeger door een Brahmaan gegeven verklaring zeggen: het wetboek Adigama doet onder voor het wetboek Agama, dit voor het wetboek Dewagama, dat op zijn beurt ondergeschikt is aan de schriftelijke vorstenedicten [1]), die weder ondergeschikt zijn aan de vorstelijke bevelen, die op hun beurt beheerscht worden door de godenuitspraken [2]).

Ziehier dus drie der Balische wetboeken naar hunne onderlinge waarde gerangschikt, maar tevens, zie ze gekenmerkt als te zijn boeken, in eere zijnde lontargeschriften van eerbiedwaardige herkomst, maar—— niet de codificatie van het thans levende volksrecht. Wil men dat kennen, men beschouwe tegen den achtergrond der verbruinde palmbladeren veeleer de vorstelijke besluiten, zooals zij bij monde van of namens den vorst werden verklaard en gewijzigd, men leze de piagems of vorstelijke schenkingsbrieven, de reglementen der dorpsgemeenschappen en der waterschappen, men luistere naar de uitleggers der godenuitspraken, zooals die tot de menschheid komen in teekenen en bij de nachtelijke feesten [3]), men vrage naar hetgeen tot de oplossing van bepaalde geschillen of in verband met voorgekomen adatmisdrijven billijk en nuttig wordt geoordeeld, men hoore naar de beraadslagingen van wijze mannen in het land.

Hoe is het nu gesteld met onze kennis van de drie genoemde wetboeken, die — het blijkt reeds uit den aangehaalden adatregel, het blijkt ook uit een vonnis uit Kloengkoeng, gepubliceerd achter Van Eck's Beknopte handleiding bij de beoefening van de Balineesche taal (blz. 90—91), waarin ze alle drie worden genoemd — thans nog dienst doen bij de overweging van wat recht is in het Balische land?

---

1) Oebaja is belofte, afspraak, maar ook vergunning, bepaling van een vorst en dus hier te verstaan als vorstenedict: paswara of tithiswara (voor het volk), radjamudra (voor de aanzienlijken), padmamudra (voor de priesters). Zie Liefrinck in Tijdschr. *Bat. Gen.*, deel XLII afl. 1.

2) Adi-Agama blz. 88 verklaart echter Widi met pekahjoenan ida anake agoeng d. i. het vorstelijk bevel.

3) Zie b. v. Nieuwenkamp, Bali en Lombok II, blz. 93.

De *Adigama*, zegt van der Tuuk in zijn Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek, is een oud-Javaansch wetboek, waarvan geen enkel goed exemplaar te krijgen is, maar dat toch in het Boelelengsche kracht van wet heeft. Intusschen blijkt uit de door Dr. Brandes vervaardigde beschrijving van de in v. d. Tuuk's nalatenschap aangetroffen handschriften, dat deze er zeven exemplaren van bezat en één daarvan heeft afgeschreven (Beschrijving I blz. VI en 1 e .v.). Friedrich (Voorloopig Verslag van het eiland Bali, 1849, blz. 23) vermeldt alleen den naam en van de inlanders kan men hooren, dat het ,,pitoeroen saking Radjaniti", waaruit men de veronderstelling zou kunnen maken, dat het op de een of andere wijze verband houdt met de Toetoer Kamandaka.

Deze veronderstelling is echter onjuist, zooals uit de thans verschenen Balische uitgave van dit wetboek blijkt. Wat daarin omtrent de herkomst van de Adigama wordt medegedeeld is echter al even verwarring stichtend. Immers werd het volgens den aanhef opgesteld in het Çaka-jaar 1323 (A. D. 1401), toen er in het Javaansche rijk Madjapahit een vorst heerschte, die Batara Boedha aanbad, terwijl in het slot nog melding wordt gemaakt van Papatih Toehan Kanaka en tevens wordt aangeteekend, dat dit wetboek, geheeten Koetaramanawa, geldend was in de rijken Dehe en Madjapahit, geregeerd door Sang Praboe Dangdang Gendis.

Nu was Toehan Kanaka Papatih van 1335-1352 Çaka (A. D. 1413-1431) en Dangdang Gendis de vorst van Dehe, die door Ken Angrok van Toemapel (Singasari) werd verslagen in 1144 Çaka (A. D. 1222), waarom Dr. Brandes het vermoeden heeft uitgesproken, dat het wetboek eerst vrij lang na zijn dood ontstond of den ons bekenden vorm kreeg (Pararaton blz. 169). Des te waarschijnlijker wordt dit, omdat het genoemde jaartal 1323 Çaka vóór Toehan Kanaka valt en bovendien omdat de Adigama volgens zijn eigen tekst wordt verward met de Koetaramanawa. Dat Adi-Agama en Agama echter ook gelijke elementen bevatten, blijkt reeds bij den eersten oogopslag (zie b.v. Agama blz. 3 en Adi-Agama blz. 24).

De Baliërs zeggen van het wetboek *Agama*, dat het ,,pitoeroen saking Widimanawa", en bij onderlinge vergelijking blijkt nu, dat het thans uitgegeven wetboek Agama hetzelfde is als het wetboek, dat zonder den titel in 1885 met een vertaling en aanteekeningen, op een gedeelte na is uitgegeven door Mr. Dr. J. C. G. Jonker, Een oud-Javaansch wetboek vergeleken met Indische rechtbronnen, waarvan een der handschriften dan ook tot opschrift het woord Agama droeg (Jonker t.a.p. blz. 4). Waarmede men niet bedoelt te zeggen, dat daarom de uitgaaf van dit met Balische en met Latijnsche letters gedrukte boekje wel achterwege had kunnen blijven. En den resident van Bali en Lombok èn den vertalers Goesti Poetoe Djilantik en Ida Bagoes Oka komt een woord van dank toe voor het doen verschijnen van deze Balische uitgaaf van de Agama, waarvan de inhoud voor velen wordt toegankelijk gemaakt, die òf Dr. Jonkers vertaling niet kunnen raadplegen òf niet in staat zijn van een der lontar-exemplaren van dit wetboek kennis te nemen. Intusschen zou volgens van der Tuuk het door Dr. Jonker vertaalde wetboek de Koetaramanawa en dit dan ook identiek aan de Agama (Vergel. Beschrijving Dr. Brandes I blz. IX i. v. Agama) zijn (Beschrijving Dr. Brandes II blz. 98) wat de oplossing geeft van de vraag welke de verhouding is tusschen Agama en Koetaramanawa (Jonker t.a.p. bl. 5) doch waaromtrent eerst met zekerheid blijken zal als ook het op Bali reeds onderhanden genomen lontargeschrift Koetaramanawa in Balische vertaling voor ons ligt.

In hoeverre de vertaling dezer wetboeken ondernomen is om de wetenschap

te dienen dan wel om voor de praktijk de Balische rechtspraak van nut te zijn, blijkt uit deze boekjes niet. Heeft men op Bali overwogen, dat eene vertaling uit het Kawi in het Hoog-Balisch de moeite wel loonde, omdat deze wetboeken door de inheemsche rechters veel worden geraadpleegd of omdat het wenschelijk is dat zij in het belang van eene uniforme rechtspraak zooveel mogelijk algemeen bekend dienen te zijn, dan verwijst men allen, die het aangaat naar den Balischen rechtsregel aan het hoofd van deze aankondiging, die met evenveel woorden den groei van het Balische adatrecht erkent.

Het gevaar dat er op Bali recht zou worden gesproken naar een verouderd voorschrift, naar een oud-modisch wetboek, volgens versteend recht, wordt voorkomen, wanneer de Balische rechters nimmer vergeten: Agama alah dening Oebaja, Oebaja alah dening Satma. Met of zonder raadpleging van dit wetboek blijft voor hen steeds de eisch bestaan van onderzoek naar het levende volksrecht.

Een voorbeeld moge dit toelichten.

Er staat geschreven Agama blz. 35: Wenten kaoela (rowang) loeh, mowani, jan ipoen padem jwadin ngrorod, sapadroewejanipoen wenang kaämbil antoek goestinipoen, tan wenang kaämbil antoek djanmna lian. Dr. Jonker vertaalt Art. 128: *Indien een slaaf of eene slavin sterft* (Agama: of vlucht), *dan neme de meester hunne goederen*, welke die ook zijn; niemand dan hij is daartoe gerechtigd.

Stel hier tegenover de mededeeling van Liefrinck nopens de slavernij onder het Balische vorstenbestuur op Lombok (*Tijdschr. Bat. Gen.* dl. XLII afl. 6, overdruk blz. 10): Alle sepangans [1]) zonder onderscheid, kunnen eigendomsrechten uitoefenen; onder het vorstenbestuur moeten er zelfs geweest zijn die welgestelder waren dan hunne meesters, en anderen, die op hunne beurt zelven weer sepangangs hadden. *Hunne goederen vererven op hunne nakomelingen nagenoeg volgens dezelfde regelen als bij kaoela's* (vrije onderdanen) *gebruikelijk is.*

Welk een humane praktijk van eene harde leer! En zoo mogen dus de hier aangekondigde boekjes worden begroet als een welkome bijdrage tot onze kennis van de Balische en oud-Javaansche wetboeken, belangrijk vooral, omdat de bladzijden 76-100 Agama (Latijnsche letter) en de Adigama nog niet voor velen toegankelijk waren gemaakt en nog op vertaling in het Nederlandsch wachten, aan den anderen kant schijnt eene waarschuwing aan de voorzitters en leden van de raden van Kerta's op Bali en Lombok niet overbodig. Niet uit deze artikelenreeksen is het volksrecht te lezen; in dit boekje is niet het huidige Balische volk aan het woord, maar hoofdzakelijk de verkondigers van het Kutara Çastra, Bhrgu, in deze Agama genoemd Bagawan Brejoe of Beregoe en van het Çastra Manawa, Ida Maharadja Manoe.

Dat de Balische vertalers van de Agama goed werk geleverd hebben, blijkt ook zonder dat men het door hen gevolgde Kawi-handschrift kent; immers legt men Dr. Jonkers Nederlandsche en deze Balische vertaling van de Agama naast elkander, dan vindt men in hoofdzaak geheel gelijkluidende voorschriften in dezelfde volgorde en dezelfde straffen op de overtredingen gesteld.

Op enkele afwijkingen zij hier de aandacht gevestigd, waarbij de leemte

---

[1]) D. i. lijfeigenen van inheemsche (Balische of Sasaksche) afkomst (Zie *Ind. Stbl.* 1901 No. 287), die echter door het wetboek Agama met slaven (rowang) worden vereenzelvigd (blz. 48).

zich doet gevoelen, dat de verschillende voorschriften van de Agama niet evenals die in Dr. Jonkers vertaling van opvolgende nummers zijn voorzien, hetgeen de aanhaling zou vergemakkelijken.

In art. 32 las Dr. Jonker aan het slot: kang apihalang çabda iku wong amangiketaken su*kan*ing wanke arane, en hij wist daarmede dus geen raad. De Balische Agama luidt begrijpelijker: djanmané asapoenika mawasta ,,angiket soe*koe*ning wangke'' (de voeten van een lijk).

Art. 35 J (onker) stelt de boete op diefstal van een buffel of een koe op 20.000; A (gama) blz. 13 op 10.000.

Art. 37 J wil subsidiair nachtelijken diefstal met geweld met 80,000 gestraft zien, A. blz. 14 met 40,000; art. 38 J noemt 50,000, A. blz. 14 wellicht juister 5000. Zoo blijkt ook andampul (art. 46 J.) niet te slaan op het wegnemen door insluiping maar op diefstal van te velde staand rijstgewas (A blz. 16).

Volgens A. blz. 17 heeft het niet vertaalde art. 52 J betrekking op het heimelijk oogsten van een onrechtmatig bezeten sawah, hetgeen met den dood wordt bedreigd en heet het misdrijf van art. 53 J. niet ,,katiban wuluwulu'', maar ,,Katiban oeloe''. In art. 79 J. is voor spijs te lezen: proviand voor de reis (A blz. 24) en in art. 107 J. ten vierde: hij geve voor hem te verdenken. (A. blz. 31).

Het slot van art. 121 J. luidt in het oud-Javaansch: sipat saking çastra mula ning mula, en in de Balische vertaling blz. 34: kawijaktijan moela sastra saking koenadresta (d.i. volgens het in vroeger tijden gegeven voorbeeld).

Art. 125 J. luidt: de patuku susu keere *niet* terug, A blz. 35 zegt schijnbaar juister: miwah panoembas pasakapan *taler wenang* toelakang.

Art. 126 J. ontbreekt hier in de Agama, doch in de plaats daarvan is op blz. 37 een uitvoerige beschrijving ingeslopen nopens de wijze, waarop iemand tot slavernij kan vervallen, hetgeen hier echter overbodig is, omdat er in hoofdzaak hetzelfde staat als op blz. 48 A. (Art. 169 J.).

Het slot van art. 166 J. luidt in A blz. 47: zoodanig is het gesteld in onstuimige tijden met krijgsgevangenen.

Art. 170 J. spreekt van het dooden van een wong wadon tan padosa, A. blz. 48 van een *rowang* (slaaf) loeh tan padosah, hetgeen in verband met de schadevergoeding van 4000 juister schijnt.

Waar in J. art. 173 vertaald wordt: op een betooverden grond, zegt A blz. 49: ring tanah natar sanggah, in den (huis)tempel; de in dit artikel niet ingevulde woorden zijn volgens A: in de rivier.

Uit A blz. 51 blijkt, dat iemand, die een ander beschuldigt, dat hij het op het leven van zijn evenmensch toelegt of dat hij een dief is, ,,andoewi latek'', en iemand, die een ander valschelijk van overspel met eene gehuwde vrouw beticht ,,andoewi santen'' genoemd wordt.

Art. 188 J.: op een veld of land, luidt in A blz. 53: op een veld of in een rivier.

De aanhef van art. 191 J.: Indien men bij het aangaan van een huwelijk geen opgave van belasting (?) aan het dorpshoofd geeft, moet volgens A blz. 55 luiden: Indien men bij het aangaan van een huwelijk niet openlijk daarvan in de desa doet blijken

A. blz. 56 is uitvoeriger dan J. art. 195 en schrijft voor, dat indien bij een kinderloos huwelijk de vrouw eerst sterft, de man 2 (derde) deelen (van de geheele nalatenschap) behoudt; overlijdt de man eerst, dan behoudt de vrouw 1 (derde) deel; sterven beiden, dan is hun geheele bezit voor den vorst.

Art. 198 J. luidt volgens A. blz. 57: Indien iemand de weduwe van zijn broeder als echtgenoote heeft of haar het hof maakt, zal hij door de vorst met 8000 beboet worden.

Voor „meisje" in art. 206 J. leest A. blz. 58: „kleinkind", en voor het geheel onbegrijpelijke „de erfgenamen" (?) in het slot van art. 209 J.: den eigenaar (A. blz. 59). Uit A. blz. 60 volgt, dat de met een vraagteeken voorziene zin in art. 213 J.: wijl hij het meisje versmaadt, worde gelezen: en door het meisje versmaad.

In A. blz. 60 ontbreekt het slot van art. 215 J.: were-wereh, enz., daarentegen zegt A. blz. 61 voor het slot van art. 218 J.: was er eenig voordeel aan verbonden, dan moet hij dat driemaal vergoeden. Indien een Brahmaan eene Soedra beschimpt of wanneer personen van denzelfden stand elkaar beschimpen, eischt J. artt. 220 en 221 boeten van 250 A. blz. 62 slechts 225.

In art. 228 J. leest A. blz. 63: Indien een Soedra op de plaats (het rijpaard) van een Brahmaan gaat zitten, moet de Vorst hem op zijn zitvlak laten slaan en dit zal ook zijn straf zijn, indien hij een wind laat in tegenwoordigheid van een Brahmaan. Spuwt een Soedra naar een Brahmaan of bespat hij hem met urine of vuiligheid of komt hij opgewonden plotseling bij hem, dan moeten hem door den vorst de boven- en onderlip worden afgesneden.

Zoo geeft ook A. blz. 64 bovenaan nog eene aanvulling op art. 229 J. en voegt A. blz. 65 bij art. 234 J.: Indien kippen of eenden, die vrij losloopen, overreden worden, bedraagt de boete 500.

Blz. 67 A. spreekt niet van kostbare edelsteeenen als J. art. 242, doch zegt: Indien iemand een verboden vrouw van stand of een vrouw van hooge afkomst wegvoert om haar te verkoopen, moet hij door den vorst gedood worden. In art. 244 J. wordt ingevoegd: het paleis van den vorst vernielt, enz., dan wordt hij beboet met 105.000.

A. blz. 71 noemt ook als reden voor eene vrouw om een anderen echtgenoot te nemen: wanneer haar man leproos is.

In stede van het onbegrijpelijke art. 258 J. geeft A. blz. 71 de volgende verdeeling van de nalatenschap van een Brahmaan tusschen zijne kinderen. Indien een Brahmaan met vier vrouwen van verschillenden stand trouwt: 1e. met eene Brahmaansche vrouw, 2de met eene Ksatria-vrouw, 3de met eene Wesia-vrouw en 4de met een rijke Soedra-vrouw, bij ieder hunner één kind hebbende, dat wordt zijne nalatenschap, die bijvoorbeeld 100,000 bedraagt, na zijn overlijden in 4 deelen verdeeld. Over die verdeeling wordt hier gehandeld.

Het kind van de Brahmaansche vrouw krijgt 40,000; dat van de Ksatria-vrouw krijgt 30,000; dat van de Wesia-vrouw krijgt 20,000; dat van de Soedra-vrouw krijgt 10,000.

Heeft een Brahmaan een kind van een Soedra-bijwijf, dan krijgt het een elfde deel en niet een deel, gelijk aan dat van het kind eener Brahmaansche-, Ksatria-, Wesia- of Soedra-vrouw. Zijn staan niet gelijk. Zoo is de regel in het geheele land.

Ook in artt. 259, 263 en 274 J. vermeldt A. kleine wijzigingen.

Ten slotte nog een woord over de *Dewagama*, door Friedrich t.a.p. blz. 24 het Agama der Deva's, d.i. der Ksatria's, genoemd en door de Baliërs nader aangeduid als „pitoeroen saking Awanatya" (zie ook Wdbk. v. d. Tuuk, i.v. Awanatya).

In de Beschrijving van Dr. Brandes (II blz. 90) wordt van het wetboek Kretopati, waarvan vijf exemplaren in van der Tuuk's nalatenschap voorkomen, gezegd, dat het ook Dewagama schijnt te heeten. Ook bestaat er eene

uit 35 artikelen samengestelde „Hollandsche vertaling van het Kawi-wetboek Dewadanda" door A. H. E. Blokzeijl in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk, 1872 dl. XVIII blz. 295 e.v., waarvan Brandes zegt, dat zij in vele opzichten beantwoordt aan verschillende gedeelten van het oude wetboek van dien naam, maar dat zij vrij vaag is (Tijdschrift Ind. T. L. en Vk. dl. XXXII blz. 103).

Wanneer ook van dit wetboek en van andere, die op Bali nog bij de rechtspraak worden gebruikt, Balische vertalingen verschijnen, kan dit niet anders dan met toejuiching worden begroet.

J. C. van Eerde.

De Utrechtsche Zendingsvereeniging, door Dr. J. J. P. Valenton Jr. Uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der Vereeniging. (Gedrukt bij J. van Boekhoven te Utrecht).

De schrijver van dit boek, voorzitter van het hoofdbestuur schreef het op verzoek van zijn medeleden, doch stelt zich geheel persoonlijk voor den inhoud aansprakelijk. Hij bepaalde zich tot de uitwendige geschiedenis en slechts zelden trachtte hij een blik te geven in het meer intieme leven der Vereeniging. Eenige beteekenis ontleent zijn werk, naar den schrijver hoopt, hieraan dat het naast vele andere portretten, die van, op ééne uitzondering na, alle zendelingen der U. Z. V. geeft, gedurende de halve eeuw van haar bestaan. Dan bevat het nog aardige afbeeldingen van gebouwen, kerken en landschappen en eindelijk drie groote duidelijke kaarten van Nieuw-Guinea, Halmahera en Boeroe, waarop al de zendingsstations der Vereeniging zijn aangeduid.

Voor den niet ingewijden lezer geeft het niettemin den indruk, dat er bij de oprichting nog al wat moeilijkheden zijn geweest met andere genootschappen, want bij alle achting en liefde voor de oprichters der kort tevoren gestichte Rotterdamsche Zendingsvereeniging wordt vermeld, dat er in de bepalingen van deze te veel was, waarmede de oprichters der U. Z. V. zich niet konden vereenigen en reeds in het eerste jaar trad een der oprichters uit het bestuur, omdat de betrekking van directeur van het toen krank genoemde Nederlandsch Zendinggenootschap niet met die van bestuurslid dezer vereeniging vereenigbaar bleek, enz. Het lag niet op den weg van een feestgave-schrijver om de schaduwzijde te veel in het licht te stellen, doch dat men ook in den arbeid menigmaal teleurgesteld was, blijkt op menige bladzijde. Toch lag dit behoudens een enkele uitzondering, niet aan den goeden wil en de toewijding der personen. De beschrijving van hetgeen door velen verricht is, van de omgeving waarin zij te arbeiden hadden en het weinige succes dat hun ten deel viel is sympathiek ,als bewijs hoeveel zulke mannen voor hun medemenschen over hebben. Ons bestek gedoogt niet hierover in bijzonderheden te treden. Slechts zij vermeld dat de stof in vier deelen is gesplitst:

I. Stichters en Stichting.
II. Opleiding van kweekelingen, zendingshuis.
III. Zendingsvelden.
IV. De tegenwoordige toestand; besluit.

De opleiding van kweekelingen, die eerst in Utrecht zelfstandig geschiedde, is sedert 1905 vereenigd met die van het Nederlandsch Zendelingsgenootschap door het voor gezamenlijke rekening stichten van de

„Nederlandsche Zendingsschool" te Rotterdam en een verdere toenadering van beide lichamen schijnt gekenschetst door de benoeming van Ds. J. W. Gunning tot director-secretaris ,ook van de U. Z. V.

De Vereeniging heeft gewerkt op Bali, Boeroe en Zuid-Celebes, waar de arbeid gestaakt is en het langst en nu nog op Halmahera en Nieuw-Guinea. Voornamelijk drie overwegingen hebben tot de keuze dier arbeidsvelden geleid. Men wilde toonen in geen enkel opzicht in den weg der reeds bestaande zendingscorporaties te treden; dan lag er iets aantrekkelijks in om bij de laagst staande stammen te beginnen en eindelijk meende men op de gekozen terreinen minder geestelijken tegenstand te zullen ondervinden dan onder Mohammedanen en meer ontwikkelde heidenen of op die, welke reeds lang onder Europeeschen, maar dan in den regel on-, om niet te zeggen: anti-christelijken, invloed hadden gestaan. Daarbij kwam nog dat op Nieuw-Guinea sinds 1855 de zoogenaamde „Gossznersche mannen" C. W. Ottow en J. C. Geissler werkten en na het overlijden van eerstgenoemde C. Jaesrich, op de kustplaats Doreh en het er tegenover gelegen Mansinam, die dringend steun behoefden. De drie kweekelingen, Van Hasselt, Otterspoor en Klaassen werden in 1862 daarheen gezonden.

Wat de resultaten betreft, de moord op den zendeling de Vroom was in 1881 het sein om op Bali den onvruchtbaren arbeid te staken. Op Halmahera worden twee perioden onderscheiden, vóór en na 1898. De eerste was vooral gekenmerkt door den arbeid van den zendeling-werkman H. van Dijken en zijne echtgenoote, die het Christendom wilde prediken door den arbeid, cacaotuinen aanlegde om de kosten van den zendingsarbeid te helpen dekken en in Galela een eigen standplaats, Duma, stichtte, waar hij telkens opnieuw onvruchtbare pogingen aanwendde om door zijn Christenjongens den omtrek te evangeliseeren. Na zijn dood en eerst sedert 1898, toen M. J. van Baarda, in derde huwelijk Dijken's schoonzoon en A. Hueting de leiding hadden, kwam er op Halmahera eene verandering. In het district Tobelo ontstond eene beweging, veroorzaakt door het optreden van een profeet, die op de gewone wijze de bevolking onder meer ook bevrijding van het gehate Ternataansche juk toezeide. Op uiterst tactvolle wijze wist Hueting aan deze beweging niet alleen haar gevaarlijk karakter te ontnemen, maar ze in, èn voor het Nederlandsche gouvernement èn voor de verbreiding van het Christendom, gunstige ,banen te leiden. Waren er te voren twee zendelingen met een inlandschen helper, nu elf jaar later heeft men er 9 posten ,waarvan één door overlijden vacant en ongeveer 57 inlandsche helpers.

Op Nieuw-Guinea werd sinds 1866 geregeld voortgearbeid maar zonder dat tot voor twee jaren, ook maar iets dat naar vooruitgang zweemde, geconstateerd kon worden. Veeleer het tegendeel. Te Mansinam, in allen deele het hoofdstation was er in 1906 een gemeente van ruim honderd leden. Op Doreh was de toestand ongeveer hetzelfde, alleen het aantal Christenen nog aanmerkelijk kleiner. Het oprichten van Christen-toko's mislukte. Thans is vooral de hoop gevestigd op een nieuwen zendeling D. B. Starrenburg, die zich als kweekeling tot dit arbeidsveld aangetrokken gevoelde en die met den jongen Van Hasselt op reizen van uit Doreh en Roon ondernomen, wezenlijk succes schijnt te hebben.

Merkwaardig dat de wensch om Christen te worden op Roon steeds grooter afmetingen kreeg tijdens het verblijf aldaar van een Ambonschen goeroe. Die beweging is blijven voortgaan; de korwars en andere voorwerpen van den heidensche eeredienst worden den zendeling geheel vrijwillig gebracht om te worden vernietigd en ook van naburige eilanden

komt men vragen om onderwijs door zendelingen of anders door inlandsche helpers.

Zoo schijnt dan de arbeid althans in deze beide streken niet geheel vruchteloos en is het voor deze ijverige werkers, nu F. J. F. van Hasselt, J. A. van Balen en D. B. Starrenburg op Nieuw-Guinea, en M. J. van Baarda, A. Hueting, G. J. Ellen, H. Lasschuit, A. van Essen, G. Maan, J. Metz, J. Fortgens en J. A. F. Schut op Halmahera, te hopen dat zij beloond zullen worden door het zien van vruchten van hun beschavingswerk.

L'Ile de Java sous la domination française. Essai sur la politique coloniale de la Monarchie et de l'Empire dans la Malaisie Archipélagique, par Octave J. A. Collet. Bruxelles Libr. Falk Fils, Éditeur. 1910.

De heer Collet, die zich reeds gunstig deed kennen als schrijver over plant- en mijnbouwkundige tevens economische onderwerpen, rakende de tropen, ontpopt zich in deze verhandeling over de koloniale staatkunde van de Fransche monarchie en het Keizerrijk in den Maleischen Archipel, als geschiedschrijver en wel als een, die de, zich zelven gestelde, taak met ernst en nauwgezetheid opvat.

Op de keuze van den hoofdtitel ware misschien aanmerking te maken; daarop afgaande zou toch te verwachten zijn een overzicht van het tijdperk der Fransche heerschappij over Java van 1810—1811, of wil men den tijd van het bestaan van het Koninkrijk Holland daaronder rekenen, van 1806—1811. De schrijver geeft echter veel meer; de eerste 150 bladzijden zijn toch gewijd aan de verschillende pogingen tot vestiging in den Maleischen Archipel van Fransche zijde beproefd, terwijl in de volgende 50 een zeer beknopt overzicht wordt gegeven van het ontstaan, den bloeitijd en het verval der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en de daarop gevolgde en daaruit voortgevloeide bedroevende en verwarde toestanden op Java vooral, in het laatst der 18de en het begin der 19e eeuw, waarbij dan op den invloed van Fransche zijde in het bijzonder de nadruk wordt gelegd. In het derde en het vierde boek, te zamen 320 bladzijden, worden behandeld het tijdperk van Daendels en de verovering van Java door de Engelschen. Deze beide boeken vormen zeer zeker het hoofddeel van des schrijvers werk; het bestuur van Daendels wordt in bijzonderheden en de krijgsverrichtingen van 1811 worden zelfs uitvoerig geschetst. Daendels is voor den heer Collet de groote man, de groote hervormer, de eenige man ook, die in staat zou geweest zijn Java voor Frankrijk te behouden. Met talent en een niet verholen bewondering voor Daendels worden diens uitstekende eigenschappen als bestuurder en als generaal in het licht gesteld. Zonder te zwarte kleuren te gebruiken, wordt de benarde toestand waarin zich de kolonie tijdens Daendels' optreden bevond, geschilderd; zijne bestuursmaatregelen en die voor de verbetering van het leger worden volkomen juist geschetst. Het blijkt dat de heer Collet wel zoo wat alles gelezen heeft, wat er over Daendels' tijdperk geschreven is; verwonderen moet het daarom dat zijn oordeel over Daendels zoo in alle opzichten onverdeeld gunstig is. Door het onderwerp van de toeëigening en den verkoop van Buitenzorg in het geheel niet aan te roeren, en de, bij toeval verijdelde, maar door D. bedoelde uit den wegruiming van de beide Javaansche prinsen Noto

Koesoema en Noto Diningrat te verzwijgen, worden twee hoofdbezwaren tegen Daendels als bestuurder en als mensch eenvoudig dood gezwegen. Schrijver's oordeel over D. is in deze woorden samengevat: „les circonstances anormales dans lesquelles il se trouvait placé excusent ses actes, les expliquent souvent, les justifient toujours".

De heer Collet kan van meening zijn, dat het vermelden van de enkele vlekken, die een overigens groot bestuurder aankleven, voor de historie eigenlijk van geen belang is; die opvatting is te deelen; maar dan moeten evenmin van anderen, van tegenstanders van zoo'n bestuurder, uitsluitend de slechte eigenschappen genoemd worden; van Engelhard wordt niets dan slechts gezegd, zonder tevens aan diens uitnemende bestuursqualiteiten te herinneren [1]). Overigens echter waar het er niet om gaat, de grootheid van Daendels te doen uitkomen, is de schrijver volkomen billijk en objectief. Hij toont geheel doorgedrongen te zijn in het, door hem uitvoerig behandelde, tijdperk; ook echter in dat van de Oost-Indische Compagnie; dit kan alleen verkregen zijn door veel lezen, door zich geheel in de literatuur over de kolonie in te werken; wellicht ook, dat 's schrijvers langdurig verblijf in de tropen, in de Hollandsche koloniën ook, hem bijzonder ontvankelijk heeft gemaakt voor het verkrijgen van een juist inzicht en het vormen van een onbevangen oordeel.

Daar de heer Collet, behalve van de vele Hollandsche bronnen, die hij doorwerkte, ook gebruik maakte van tal van Fransche, die door Hollandsche schrijvers niet, althans niet in die mate, geraadpleegd werden, wordt op sommige gebeurtenissen wel een ander licht geworpen dan waarmede wij gewoon zijn die te bezien. Ook de raadpleging van het Oud-archief te Batavia vooral is den schrijver zeer te stade gekomen. De aanrakingen met Ile de France en Mauritius, de bedoelingen van den Gouverneur Decaen, de zending van den admiraal Linois en van de Gosson worden veel uitvoeriger en, bedriegen wij ons niet, meer juist beschreven, dan tot nu toe door de Hollandsche schrijvers geschiedde. De „briefwisseling met Ile de France", ettelijke resoluties en brieven in het Bataviaasch Oud-archief: de „Papiers du Général Decaen" in de „Bibliothèque de la ville de Caen"; de „Correspondance de Napeleon Ier" doen vele feiten in de „Opkomst" vermeld anders beoordeelen.

In een noot op blz. 170 zegt de schrijver: „Il faut se hâter de dire ici que M. van Deventer, n'avait pas les archives de Batavia à sa disposition et que les archives coloniales de La Haye sont forcément incomplètes quant à ce qui concerne les événements aux Indes, beaucoup de correspondances ayant été perdues. Certains faits absolument établis changent complètement de portée s'ils sont vérifiés à Batavia". Herhaaldelijk blijkt uit des schrijvers verhaal van de gebeurtenissen in het laatst der 18de en het begin der 19de eeuw vooral, hoe noodzakelijk het is ook de Bataviasche archieven te raadplegen.

Het is opmerkelijk dat een Belgisch schrijver hier de aandacht op komt vestigen. Alleen mag worden aangeteekend, dat de onvolledigheid van het Haagsche archief zeker wel over het tijdvak, 't welk de Fransche tijd kan genoemd worden, juist het tijdvak door den heer Collet behandeld, het sterkst zal zijn; het is toch bekend, dat in dien tijd, door de overmacht ter zee van de Engelschen ontelbaar vele schepen hunne bestemming niet hebben bereikt en daarmede vele brieven en stukken verloren zijn geraakt.

---

[1]) Het erkende beleid, waarmede Engelhard de onlusten in Cheribon bedwong, wordt als listige diplomatie geteekend (Zie blz. 315, la cauteleuse diplomatie).

Voor het, buiten den Franschen tijd liggende, gedeelte van de historie zal de onvolledigheid van het Haagsche archief niet zoo groot zijn [2]).

Terugkomende op het werk van den heer Collet moge nog vermeld worden, dat zijn Livre I, — behandelende de pogingen, van Fransche zijde beproefd, tot vestiging in den Maleischen Archipel, — in drie zeer belangrijke hoofdstukken, een mooi overzicht geeft van de onderhandelingen van Henri IV met Lijntjens en Isaäc le Maire; van de Fransche overzeesche politiek; van de betrekkingen tusschen de Fransche regeerders en de Staten-Generaal der Nederlanden in het eerste deel der 17de eeuw; van de vele tochten door Franschen in den archipel ondernomen, waaronder die van d'Estaing tegen de Engelsche bezittingen op Sumatra's Westkust in 1760; omtrent welke laatste, vele niet bekende bijzonderheden, geput uit het Bataviaasch archief, worden medegedeeld.

Op enkele, naar 't ons voorkomt, belangrijke punten willen wij nog de aandacht vestigen.

Ook uit Fransche bronnen komt telkens aan het licht, dat Frankrijk voor z'n eerste zeetochten onvermijdelijk behoefte had aan Hollandsche zeevaarders en matrozen; dat die Hollandsche zeelieden, wanneer de Indische bestuurders van hun aanwezig zijn kennis kregen, werden opgeëischt en meestal overgeleverd is bekend.

François Caron, eertijds Directeur-Generaal te Batavia, later overgegaan in dienst van den Koning van Frankrijk en hoofd van de Fransche vestiging in Bantam, van Fransche zijde verdacht van verraad, wordt door Collet, op grond van Hollandsche gegevens in het archief te Batavia aanwezig, daarvan volkomen vrijgepleit.

Niet of weinig bekend zal 't zijn, dat Daendels in zijn vurig verlangen, het leger te versterken zelfs pogingen heeft aangewend om manschappen uit de Spaansche bezittingen te betrekken en dat door hem aan den Keizerlijken consul te Manilla geschreven werd, dat die hulptroepen zelfs Katholieke priesters konden meebrengen, welke desnoods proselieten mochten maken.

Dat, zooals uit de „Archives nationales" te Parijs blijkt, Koning Lodewijk aan zijn keizerlijken broeder, in Mei 1810, het bezit van Java heeft aangeboden, omdat hij zelf geen kans zag het te behouden, zal, bedriegen wij ons niet, van weinige bekendheid zijn.

In den loop van zijn verhaal van de onderwerping van Bantam in 1680 door Isaäc de Saint Martin zegt de schrijver — een studie van Dr. F. de Haan over dien verdienstelijken officier aanhalende, geplaatst in het Tijdschrift van het Batav. Genootschap — „C'est encore une de ces publications dans lesquelles les Hollandais excellent et dans lesquelles sont publiées les études qu'offrent aux chercheurs le champ si vaste d'investigations sur les Indes Néerlandaises".

Tegenover dat gunstige oordeel over de Hollandsche publicaties moge gesteld worden het getuigenis, dat de heer Collet door deze belangrijke studie getoond heeft, te verstaan, wat de Franschen noemen l'art de faire un livre; zijn boek laat zich toch alleraangenaamst lezen; voor wie eenig belang stelt in de historie is zijn verhaal gestadig boeiend. Maar wat bovenal

---

[2]) Van verreweg de meeste te Batavia binnenkomende bescheiden, werden gedurende de 17de en 18e eeuw afschriften naar Nederland gezonden, ook van de te Batavia aangehouden „Daghregisters", waarvan echter, zooals bekend is, ettelijke niet in Nederland, andere weer wel in Nederland doch *niet* te Batavia aanwezig zijn.

de lezing zoo aangenaam maakt, dat is het besef, met Collet, op vasten historischen bodem te staan. Zondert men een paar legendarische verhalen omtrent Daendels uit, waarvan de bron ook niet genoemd wordt, maar die niettemin zeer goed waar kunnen zijn, dan kan gezegd worden dat Collet geen mededeeling doet of ze is gedocûmenteerd, en dat zijn oordeel en zijne beschouwingen doorgaand onbevangen zijn.

November 1909. H. B.

Bamboe in Nederlandsch-Indië, door J. A. Loebèr Jr, met vele illustraties naar teekeningen van den schrijver. Bulletin No. 43 van het Koloniaal Museum te Haarlem. Oct. 1909. Uitgave van het Museum, druk van J. H. de Bussy te Amsterdam.

Aanvankelijk was het de bedoeling van den schrijver uitsluitend de versierde bamboe te behandelen, doch op aandringen van Dr. Greshoff werd het gebruik van bamboe in het algemeen tot onderwerp gekozen. Nu ontvangt men in een beknopt bestek van 81 bladzijden met figuren tusschen den tekst en 30 afzonderlijke platen achteraan een volledig overzicht van alles wat op bamboe betrekking heeft, verdeeld in de volgende hoofdstukken.

I. Bamboe als plant; gebruik en bewerking.
II. Woning en omgeving.
III. Huisraad, kleeding en sieraad.
IV. Middelen van bestaan.
V. Jacht en oorlog.
VI. Spelen, genotmiddelen, en gebruik bij verschillende gebeurtenissen.
VII. „Schriften" en muziekinstrumenten.
VIII. Vermelding van bamboe in verhalen en raadsels.
IX. Het bamboe-vlechtwerk.
X. Versiering der bamboe-kokers.
XI. Besluit.

Dat er tot dusver niet veel aandacht aan dit onderwerp geschonken is, blijkt o.a. uit de *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, waar het artikel „bamboe" slechts één kolom inneemt, tegen bijv. „rotan" 3¼ kolom. Ook de botanische beschrijving is nog onvolledig, terwijl het evenzoo staat met de beschrijving van het bamboe-gebruik en de bamboe-bewerking in Ned.-Indië. Het materiaal ligt in verschillende werken verspreid en de schrijver heeft daar een vlijtig gebruik van gemaakt. Inzonderheid is het reisverhaal: „Volksbeschrijving van Midden-Sumatra" hierbij een belangrijke bron geweest, doch blijkens de noten heeft hij tal van andere werken en catalogi geraadpleegd en zoo een zeer doelmatig beknopt en leesbaar overzicht gemaakt. Op ingenieursgebied treft ons het verwijt dat niemand lust gehad schijnt te hebben aan de Javaansche hangbrug een studie te wijden. Hierop is één uitzondering. In de aflevering 1893-1894 van het *Tijdschrift van het Kon. Inst. v. Ingenieurs Afd. Ned.-Indië* zal de schrijver op plaat I en in de bijlagen der notulen bl. V eene teekening en beschrijving, naar het rapport van den toenmaligen opzichter thans architect K. A. Berkhemer, aantreffen van de bamboezen brug, die destijds over de Tjitandoei bij Indihiang, op de grens der Preanger en Cheribon lag, en met postwagens bereden kon worden. Onze verwachting, dat die beschrijving door die van andere typen gevolgd zou zijn, is intusschen niet verwezenlijkt. Wel

waren er destijds eenige modellen in het museum van het Bataviaasch Genootschap.

De afgebeelde figuren zijn bijzonder mooi weergegeven, zuiver en strak van lijn en met zeer merkwaardige versieringen, waarin plant- en diermotieven te herkennen zijn, terwijl rechtlijnige samenstellingen bij verschillende volken en in den loop van den tijd geleidelijk wijziging ondergaan.

Op deze wijze behandeld is het geschrift zooals de schrijver zelf zegt „niet alleen een warm pleidooi geworden voor het groote en veelzijdige nut van het bamboe, het bevat ook materiaal om een vergeten doch zeer belangrijk tijdperk uit de Indonesische beschavingsgeschiedenis naar waarde aan het licht te brengen". En dan is het merkwaardig dat, waar in Europa de steen-, brons- en ijzerperiode als trappen van menschenontwikkeling gelden, voor Indië de eerste periode van weinig beteekenis schijnt, doch eene ruime plaats in de geschiedenis aan een bamboe-periode zal moeten worden ingeruimd. Waar in Europa alle steenen voorwerpen spoedig door bronzen en ijzeren zijn verdrongen, zijn daarentegen in Indië de wapens en gereedschappen van bamboe tot op den huidigen dag voor een groot deel nog in gebruik gebleven. Heeft het bamboe eenerzijds ten goede op de vorming van het inlandsche leven ingewerkt, anderzijds heeft het ook kwaad gedaan, door bijv. de pottebakkersindustrie voor een deel onnoodig te maken, waardoor deze op een lager peil is gebleven, dan zelfs die van het voor historisch Europa.

Schoolatlas van Nederlandsch Oost-Indië, door W. van Gelder, oud-Inspecteur van het Inl. onderwijs, Tiende, herziene en vermeerderde druk. Te Groningen bij J. B. Wolters. 1907.

De snelheid waarmede de nieuwe drukken van dezen, het laatst in de *Indische Gids* van 1907 (II bl. 1110) besproken atlas elkander opvolgen is een bewijs, hoezeer hij door het publiek wordt gewaardeerd. Dit is geen wonder als men let op de nauwgezette manier, waarop telkens rekening wordt gehouden met de zoo veelvuldig voorkomende wijzigingen in de politieke indeeling en de zorg, die steeds opnieuw aan de uitvoering wordt besteed. Ditmaal is het formaat iets grooter, het papier beter, de kleurendruk nog fraaier dan te voren. Belangrijke veranderingen zijn o.a. de vergrooting en verbetering van het kaartje op het titelblad, het aangeven van de zeeën, die minder dan 200 M. diep zijn op de overzichtskaart, het bijwerken van Nieuw-Guinea en vooral het bijvoegen van een geheel nieuwe kaart van Celebes, van een karton van Medan en omstreken en het verbeteren naar latere gegevens van vele oeverlijnen.

Dat de kaart ons wezenlijk helpt om niet heel bekende plaatsen te vinden, moge blijken door de vermelding van het eilandje Talissei, benoorden Menado, zoowel op kaart No. 9 als op No. 10, welk plaatsje, blijkens onze vorige afl. bl. 1559 op de terugreis door onze oorlogsschepen zou worden aangedaan en dat wij toen niet thuis konden brengen.

Op de kaart van Sumatra zijn thans alle van ons gezag onafhankelijke streken verdwenen en bij de aangrenzende gewesten ingelijfd.

Nadere aanbeveling van dit verdienstelijk werk schijnt overbodig.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

JAPANSCHE VERVOERMIDDELEN.

Volgens een „Reis-herinnering" in het „Onder de Streep" van het *Alg. Handelsblad* van 29 Oct. j.l., geschreven door J(an) F(eith), meldt de *Ost-Asiat. Lloyd* dat in Tokio de riksja's bezig zijn te verdwijnen en door stationneerende auto's en andere moderne vervoermiddelen zullen worden vervangen. Dit geeft den schrijver aanleiding de korte geschiedenis van dit bij uitstek Japansche vervoermiddel te vertellen.

Zoo heel oud is dat voertuigje niet. Men wil dat ten tijde dat Yedo tot hoofdstad verheven werd en in tegenstelling met de „groote residentiestad" (Kyo of Kyoto) de „oostelijke hoofdstad" (To Kyo) werd genoemd, in het jaar dus, dat Keizer Moetsoehito daarheen trok, om er in het huwelijk te treden met de dochter van den hof-adelijken Ichicho Tadaka, geheeten Haroeko, hetgeen beteekent „Lentekind", en het jonge Keizerpaar zich tegelijk met zijn hof te Tokio metterwoon vestigde..... dat ook van toen de geboorte dagteekent van dit wagentje. Dat was in 1874; vijf-en-dertig jaar geleden dus.

Het was in die dagen der sociale hervorming van Japan, dat Goble, de Amerikaansche schoenmaker-zendeling, die vroeger matroos was geweest op Perry's vloot, het kleine twee-radige wagentje, met de ééne, van een rugsteun voorziene zitplaats uitvond, dat men in Japan „Jinrikisha" of mankrachtwagen doopte, aldus: *jin* = man; *riki* = kracht en *sha* = wagen.

Vroeger had men gekend de *palankijn*, de *norimon* en de *kango* of *kago*.

In 1626 beschreef onze Japan bezoekende landgenoot en gezant Koenraad Kramer een dier pralende optochten, die in het vroegere Japan om hun schoonheid zoo geliefd waren; de voorname Shogoen Iyemitsoe had zich verzoend met Keizer Cominoo en bracht hem nu het eerste officiëele staatsbezoek in Kyoto. Het hooge gevolg werd daar toen in palankijnen gedragen, één-en-twintig witte, elk met een hofdame van den Keizer, begeleid telkens door twee dienaren met kostbare zonneschermen, vier-en-twintig bruine palankijnen met hoog-adellijke dames, zeven-en-twintig roode, waarin de voornaamste heeren van den hofadel gezeten waren.

Tegen het einde van de zeventiende eeuw was de norimon ook het vervoermiddel voor reizigers over grootere afstandon. Onze dokter Kämpfer telde tusschen Osaka en Yedo zes-en-vijftig poststations, waar men de groote norimons, of de kleine draagstoelen, die kango's heetten, met de dragers daarbij, tegen vastgestelde prijzen kon huren.

De groote draagstoel was aanvankelijk een verfijnd luxe-voorwerp; doch weer later zag men eenvoudige norimons verschijnen, waarin lieden, die over bescheidener beurzen beschikten, plaats konden nemen. En ook de kango kwam meer algemeen in gebruik. Zoo werden de norimons door minstens vier mannen gedragen, terwijl de kango of kago door twee getorst werd. Tot dan, na eeuwen conservatisme op het gebied van vervoermiddelen, eindelijk het rollend materieel, in den vorm van den jinrikisha, zijn intrede deed in Japan, en van daar zijn ietwat potsierlijke, doch praktische populariteit uitstrekte over tal van kustplaatsen in China, Eng.-Indië en ook enkele plaatsen in onzen Oost.

NIEUWE KAARTEN.

Door de Topographische Inrichting te Batavia werd een reiskaart van de Residentie Batavia op de schaal 1 : 250.000 in het licht gegeven, die thans ook de voormalige residentie Krawang omvat, doch overigens eene verbeterde editie schijnt te zijn van een in Januari 1899 uitgegeven kaart, waarvan de overeenkomstige afzonderlijk uitgegeven toelichting toevallig nog in ons bezit was. Men ziet bij vergelijking dat deze thans in 18 rubrieken is verdeeld en vroeger in 19, omdat — zeer voorzichtig — de „batterijen" niet meer vermeld zijn. Een leek zou zeggen, dat de vijand de globale ligging daarvan toch wel zal weten en vragen of het dan niet even noodzakelijk was de ligging der buskruitmagazijnen onvermeld te laten. Behoudens enkele veranderingen in spelling en benaming vindt men hier dezelfde 257 particuliere landerijen opgegeven waarvan de grenzen en de nummering op de kaart konden worden aangegeven, alsmede de 25, die binnen stad en voorsteden vallen, nu vermeerderd met de landen in het Krawangsche, nl. De Pamanoekan- en Tjiasĕmlanden, de Tegalwaroelanden en Tandjoengpoera. De kaart is keurig uitgevoerd, de bergen bruin getint, de zee en de rivieren blauw, de rijwegen, karrewegen en paardenpaden dubbel, enkel en dun roodgestreept, terwijl de spoorwegen met zwarte lijnen zijn aangeduid; de lijn Tjikampek in de richting Cheribon waardoor de waarde der particuliere landerijen zoo stijgen zal is er reeds als in aanleg op aangewezen. Voor dagelijksche raadpleging op het kantoor of in huis zal deze kaart van ongeveer 52 bij 75 cM. binnenslijns zeker veel aftrek vinden.

Bijzonder belangrijk komt de nieuwe kaart van Celebes voor, die als pendant van de kaarten van Sumatra en Borneo (zie onze vorige afl. bl. 1572) de nieuwste gegevens omtrent dit eiland op de schaal 1 : 1,250,000 bevat, met een bijkaartje op de schaal 1 : 2,500,000 van de Sangi- en Talaud-eilanden en twee cartons van het hoofdeiland op de schaal 1 : 5,000,000. Het eene bevat de politieke indeeling met de telegraaf-, telephoon- en stoomvaartlijnen; het andere de dichtheid der bevolking in verschillende tinten.

Aan de legende wordt het volgende ontleend.

Administratief is het eiland thans in twee gewesten verdeeld.

Het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden bestaat uit de volgende 8 afdeelingen en 28 onderafdeelingen.

I. Makasser, met de onderafdeelingen 1 Makasser, 2 Pangkadjene, 3 Maros, 4 West Goa. 5 Takalar.
II. Bonthain: 6 Bonthain, 7 Djeneponto, 8 Boeloekomba, 9 Sindjai en 10 Saleiĕr.
III. Loewoe: 11 Palopo, 12 Rantepao, 13 Makalĕ, 14 Malili en 15 Kolaka.
IV. Boni: 16 Boni, 17 Wadja, 18 Sopeng, 19 Boni ri Atang en 20 Barroe.
V. Pare Pare: 21 Pare Pare, 22 Pinrang en 23 Eurekang.
VI. Mandar: 24 Madjene en 25 Mamoedjoe.
VII. Oostkust van Celebes: 26 Banggai, 27 Boengkoe en Mori, 28 Kandari.
VIII. Boeton.

De Residentie Menado omvat de volgende 7 afdeelingen en 10 onderafdeelingen:

I. Menado.
II. Tondane.
III. Amoerang.
IV. Bolaäng-Mongondou.
V. Gorontalo: 1 Gorontalo, 2 Boalemo, 3 Kwandang, 4 Bwool.

VI. Midden Celebes: 5. Westkust van Midden-Celebes, 6 Paloe, 7 Poso en 8 Parigi.

VII. Sangi- en Talaud-eilanden: 9 Sangi-eilanden en 10 Talaud-eilanden.

Verder wordt aangeteekend dat de Dewakang, Postiljon en Groote Paternoster-eilanden en enkele kleine eilanden ten Z. O. van Saleiër buiten de kaart vallen.

Met betrekking tot den handel heeft men van de verdeeling daarvan in 1908 in den vorm van uit- en invoer naar en van plaatsen buiten Nederlandsch-Indië het volgende overzicht:

Tolkantoren.	Waarde der goederen in guldens.		Geheven Rechten in guldens.	
	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.
Gouv. Celebes O. h.				
Makasser	10,453,032	6,909,881	113,508	422,975
Bonthain	16,808	1,093	63	1,208
Balangnipa	1,075	1,535	—	920
Saleiër	35,135	—	116	647
Pangkadjene	—	—	—	—
Maros	—	—	—	—
Takalar	—	—	—	—
Aloe	—	—	—	—
Djeneponto	—	—	—	—
Boeloekomba	—	—	—	—
Kadjang	—	—	—	—
Pare Pare	539	10,014	12	1,672
Palima	68,535	165,754	10	11,288
Palopo	92,485	2,380	1,715	997
Kandari	600	—	500	38
Boeton (Baoe Baoe)	161,132	1,738	1,102	117
Madjene	12,302	58,398	32	4,377
Malili	119,790	—	2,160	—
Loewoek	7,168	—	—	—
Boenta	30,561	8,965	—	836
Kolonědale	—	235	—	27
Res. Menado.				
Menado	2,354,118	1,800,630	5,299	166,416
Amoerang	265,220	30,543	959	8,913
Ratatotok	547,128	31,552	—	984
Kwandang	207,955	195	756	5
Liroeng	71,163	2,150	16	123
Taroena	1,405,985	210,887	1	9,677
Oeloe (Siaoe)	614,877	61,953	149	2,395
Bolaäng (Mongondou)	145,873	3,230	455	1,045
Bolaäng Oeki	—	—	—	—
Bolaäng Itang	58,676	114	116	20
Kotaboenan	70,296	3,025	318	61
Leok (Bwool)	110,480	8,800	243	1,264
Gorontalo	2,002,922	1,019,600	19,262	69,583
Todjo (Taliboi)	97,309	1,110	1,635	738
Poso	141,667	42,697	2,097	9,176
Parigi	—	—	1,048	102
Paleleh	446,102	112,084	230	6,019
Soemalata	56,154	2,488	1,120	506
Poigar	5,833	—	125	—
Oena Oena	—	—	2	922
Kampong Baroe (Toli Toli)	24,623	20,985	138	2,514
Donggala	353,376	212,934	875	17,247
Totaal	19,978,939	10,724,950	154,362	742,812

De oppervlakte van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden bedraagt volgens de kaart 2226,5 vierk.-geogr. mijlen, het zielental bij benadering 2482 duizend en per □ G.M. 1115. Voor *Menado* heeft men op 1203 vierk. G.M. 687 duizend zielen of 571 per □ G.M.

Berekend in guldens was de waarde van uit- en invoer als volgt:

	Uitvoer.		Invoer.	
	1905.	1908.	1905.	1908.
Gouvernement	9.650,506	10,940,382	4,167,658	6,473,840
Celebes en Onderhoorigh.	169,825 [1]	58,800 [1]	17,068 [1]	686,133 [1]
	9,820,331	10,999,182	4,184,726	7,159,973
Residentie	5,687,613	8,006,430	3,528,996	3,457,957
Menado.	752,308 [1]	973,327 [1]	12,000 [1]	107,020 [1]
	6,439,921	8,979,757	3,540,996	3,564,977
Totaal	16,260,252	19,978,939	7,725,722	10,724,950

Deze waarden van den uit- en invoer is alleen naar en van plaatsen buiten Nederlandsch-Indië. De bedragen van in- en uitvoer op de plaatsen, die tengevolge van wijziging in de administratieve indeeling na 1905 aan de gewesten zijn toegevoegd of daarvan afgescheiden, zijn betrekkelijk zoo gering dat zij buiten beschouwing kunnen blijven.

Hoe onze kennis van den vorm van dit eiland in den laatsten tijd vooruit is gegaan blijkt het beste als men de kaart van 1854 uit den Atlas van Bn. Melvill van Carnbee en zelfs die van dertig jaar later uit den atlas van Stemfoort en Ten Siethoff er naast legt. De groote, in het oog vallende, meeren op het Z.O. schiereiland ontbreken daar nog geheel, de hals waarmede het Noordelijk Schiereiland aan het midden bevestigd is, wordt steeds smaller, het schiereiland Balesan of Balaissan op de Westkust blijkt door slechts een smalle strook met het hoofdeiland verbonden, de Straat tusschen Peling en het Oostelijk Schiereiland is breeder, enz. enz.

Zonder in nadere details te treden is er echter één vraag. Zou het geen aanbeveling verdienen wat meer namen in de herinnering te bewaren, door onze oude zeevaarders aan kapen en baaien gegeven? Zoo moet men tot Veth teruggaan om de Castricum-baai te vinden, vermeld door Reinwardt op blz. 535, zoo noemt Valentijn het Schiereiland Baleisan den Duivelshoek, en leest men elders van de Noordkaap, en van de Doodkistenkaap voor kaap Kandi. Doch zulke opmerkingen zijn altijd te maken. De eindindruk blijft dat men hier, zoo wat samenstelling als technische uitvoering betreft, te doen heeft met een fraai stuk werk, dat der Topographische Inrichting te Batavia eer aandoet.

[1] Gemunt en ongemunt goud en zilver.

Het leven te Tananarivo.

Het doel van onderstaande schets is niet eene nauwkeurige, trouwe afschildering van het leven, dat de Europeaan in Madagascar's hoofdstad pleegt te leiden, doch wel een overzicht, dat als punt van vergelijking belang kan inboezemen zoowel aan personen, die geroepen kunnen worden om op Madagascar te gaan wonen, als aan hen, die zich gaarne rekenschap willen geven van hetgeen ginder voorvalt.

Het spreekt van zelf, dat hier slechts algemeene gegevens verstrekt zullen worden, want de wijze van leven wijzigt zich natuurlijk naar de individuen en naar de positie die zij innemen, het beroep dat zij uitoefenen, kortom naar hun maatschappelijken toestand.

Voor alles dient vermeld wat het tegenwoordige Tananarivo is, dat reeds zoo zeer verschilt van de hoofdplaats der Hova'sche vorsten en vorstinnen.

De stad verheft zich op een soort van rotsigen bergkam in den vorm van een Y met twee ongelijke armen. Het merkwaardigste gedeelte is dat, hetwelk bekroond wordt door de Rova met de oude verblijven der eerste vorsten en de meer nieuwerwetsche paleizen, zooals dat „van den eersten minister". Daar verheft zich ook het Hova'sche rechtsgebouw, in den vorm van een Griekschen tempel; in de buurt kan men ook een antieke stadspoort vinden met den grooten steen er bij, die zoo noodig diende om er den doorgang van te sluiten.

Dan volgen de gebouwen van den Generalen Staf, den Geograpischen Dienst, de Algemeene Secretarie, het Lycée waar de leerlingen op hun gemak in de lokalen zitten. Protestantsche kerken verheffen hun klokketorens in den omtrek van het plein Andohalo, tegenwoordig „square Laborde" genaamd, als herinnering aan dien vernuftigen en stoutmoedigen Franschman, die een zeldzaam initiatief heeft ten toon gespreid en de voorlooper is geweest van het Fransche ingrijpen. Zijn borstbeeld prijkt op een voetstuk aan den ingang van den beschaduwden en bloemrijken tuin, waar de muziek zich op bepaalde dagen doet hooren.

Een weinig lager noordwaarts afdalend, schijnt de van twee torens voorziene katholieke kathedraal, verscholen achter een boschje filoa-boomen [1]), zich als het ware te verbergen; zij kostte het leven aan den pater Jesuiet, die er de bouwmeester van was. Er naast zijn

[1]) De *Filoa* komt volgens andere berichten alleen aan de zeekust voor, waar hij sterk vertegenwoordigd is op zandbanken. Het moet een boom wezen met roodachtig hout en vrij veel wit spint; de hoedanigheid is goed en het wordt veel voor timmerwerk, inzonderheid planken, gebruikt.

eenige eenvoudige woningen, die tot verblijf dienen voor de geestelijken met hun eerwaarden bisschop. Nog iets lager aan den voet van de kostschool der broeders van de Christelijke Leer, wordt de terrasvormig aangelegde weg begrensd door in den grond geplante kanonnen; het zijn de Malgassische stukken eener weinig gevaarlijke batterij, die deze tegenstanders der Franschen, tijdens de verovering, hier op een overigens goed gekozen plek hadden opgesteld; zij bestrijken hier den omtrek over een groote uitgestrektheid alsmede de toegangen naar de stad van uit het westen.

Wanneer men de straat, die de hoofdader van dit stadsgedeelte vormt, afdaalt, kan men de mairie passeeren, waar de voornaamste bureaux van gemeente en provincie gevestigd zijn, om te komen op de helling, die vóór den schouwburg zeer steil begint te worden. Deze straat loopt uit op het kruispunt van vijf wegen, waarboven de toren van een protestantsche kerk, sierlijk met groen omlijst, uitsteekt. Een van deze wegen daalt af naar het westelijk gelegen meer (Anosy), een andere gaat naar de markt en het stadsdeel Taravohitra (gelegen op den rechtschen uitlooper van den heuvel). Een straat, met een scherpe wending tegen de hoogte op, gaat naar diezelfde wijk, terwijl de hellende weg van den schouwburg zich door de „rue de l'Amiral Pierre" voortzet naar de laaggelegen wijken en naar het moderne middelpunt voert, de „place Colbert", waar men een gedenkteeken vindt van de hand van den beeldhouwer Barrias. Zijwaarts van dat plein in de richting van het meer staan langs een breede laan een reeks gouvernementsgebouwen, het postkantoor en een nieuwerwetsch mode-magazijn, terwijl aan het einde daarvan het Residentie-huis ligt, de woning van den Gouverneur-Generaal, een bouwwerk, zonder sprekend karakter, met er naast lage bijgebouwen, bureaux enz. en zelfs een bibliotheek, alles afdalend langs den tuin van den Gouverneur-Generaal, die zich tot aan het meer Anosy uitstrekt. Langs de zijden van de „place Colbert" zijn twee gebouwen door koepels bekroond, het eene is de societeit, het andere het hoofdbureau van het „Comptoir d'Escompte", dat bovendien langs de zeekust nog verschillende bijkantoren bezit.

Voorbij het plein voert de „boulevard Grandidier" naar het graf van den eersten minister, een zonderling terrasvormig gebouw, zonder beteekenis uit een oogpunt van kunst, waarvan men eenige overeenkomstige typen elders op het eiland aantreft. Achter de tuinen van het plein verheffen zich meerdere beplante terrassen, waar de eucalyptus de overhand heeft en buiten de hellende wegen, die toegang geven tot de lager gelegen markt, heeft men een groote trap aangebracht die aan de overzijde een tegenhanger vindt in een andere trap, welke tegen de helling van Taravohitra op voert.

Op de genoemde wijze is men nu den laagsten arm van de Y afgedaald

en aangekomen bij de vork; daar vindt men de militaire intendance en vooral de „Zoma" of markt. Het is bij den uitgang van die vork, dat men weldra het spoorwegstation zal bouwen. De andere hoogere en meer belangrijke tak van de Y vormt de stadswijk van Faravohitra, waar de scholen, het Gerechtshof en de Alg. Rekenkamer zich bevinden. Deze tak is zuidwaarts door een hoogen rug verbonden aan de wijk van de Rova, waarvan in het begin dezer vluchtige beschrijving van Madagascar's hoofdstad gesproken is. Er behooren nog eenige lagere stadswijken genoemd te worden, een soort voorsteden, zooals Soanarina, waar de kazernes liggen [1]).

Het meer Anosy dient ongelukkig tot afwatering van een geheel stadskwartier, hetgeen zeer jammer en gevaarlijk is voor de volksgezondheid. Het ligt naast de renbaan van Mahamasina, of „place Richelieu" aan de oostzijde van den voet der Rova en benoorden een hoogte waarop het fort Voyron ligt, welke laatste heuvel de vorsten getracht hadden te doen verdwijnen door den grond laagsgewijze te verkoopen, zonder er trouwens in te slagen.

Nog vindt men bij den ingang der stad de gemeentetuin, een soort botanische tuin, het hospitaal dat op een heuvel ligt, het fort Duchesne op een hoogte, alsmede het observatorium, gesticht door de Jesuïeten, dat tijdens den oorlog vernield werd en later door Pater Colin weder opgebouwd is. Men kan er astronomische en meteorologische waarnemingen doen en, hoewel het nog slechts van gebrekkige instrumenten voorzien is, heeft het reeds groote diensten bewezen. Er ontbreekt slechts eene betere uitrusting aan om zijn arbeid verder uit te strekken door middel van observatieposten, waarmede het telegraphisch en telephonisch ware te verbinden.

Op een klein uur gaans van de stad (N. Oostelijk) is een vrij groote uitgestrektheid grond bestemd voor den landbouw, een vooralsnog vrij beperkt stel proefvelden; dit is de proeftuin van Nanisana. Deze geeft reeds een groot aantal stekken; men kweekt er kasplanten, men neemt er proeven met cultures en bestudeert er de plantenziekten. Bovendien heeft men zich er krachtig op de zijdeteelt toegelegd; men heeft er een modelzijderupskweekerij opgericht naast een aanplant van moerbezieboomen, alsook een laboratorium, waar specialiteiten de ziekten der zijdewormen bestudeeren en zich moeite geven om er geneesmiddelen tegen te vinden. In het kort, men stelt alles in het werk om op Madagascar dezen belangwekkenden tak van landbouw in te voeren, waarvan men hopen mag, dat hij zich moge ontwikkelen tot groot voordeel van de belanghebbenden en ook van de kolonie zelf.

Aldus is dan in hoofdtrekken de lijst geschilderd, waarbinnen zich, zooals men zou kunnen zeggen, de tooneelen van het dagelijksch

---

[1]) Namelijk ± 2½ K.M. zuidelijk van het meer, ten Z.W. van den Rova-heuvel.

leven der Europeanen in het algemeen, der Franschen in het bijzonder in de Malgassische hoofdstad afspelen.

De klimaatsomstandigheden hebben natuurlijk invloed op het leven dat men er leidt en dit verschilt naar de seizoenen. Zoo vermijdt men tijdens de grootste hitte de beweging op het midden van den dag en gaat men niet gaarne uit als de hemel zijn sluizen opent en het onweder rommelt en losbarst, want de donderbuien zijn er dikwijls vreeselijk en de electrische vonk schittert en slaat er in. Naar het schijnt worden op Madagascar daardoor meer dan ergens ter wereld slachtoffers gemaakt. Men sluit zich dan in zijn woning op en uit nood staat het leven als het ware een weinig stil; maar dit zijn slechts toevallige gebeurlijkheden, die de voorstelling niet moeten verduisteren, welke men zich van het leven te Tananarivo kan maken.

Laat ons eerst het vraagstuk der huisvesting beschouwen, want men vindt in Tananarivo, soms meer of minder gemakkelijk „een steen om zijn hoofd neer te leggen", bij wijze van spreken natuurlijk, maar al bekomt men niet altijd: „bon souper, bon gîte, etc.", men slaagt er ten slotte toch in om een onderdak te vinden en te leven, zelfs dikwijls niet al te slecht.

Personen, die „en garçon" leven, hebben de keus tusschen een eigen huishouden, op voorwaarde dat zij in het algemeen niet al te moeielijk zijn op het stuk van woning, dan wel wat men het gemengd bestaan zou kunnen noemen en eindelijk het verblijf in een hotel. In het eerste geval zullen zij voornamelijk te doen hebben met Malgassische eigenaars; hun gebouwen, veelal van klei opgetrokken, zijn er verre van af een modern comfort aan te bieden, daar ontbreekt veel aan, daar de openingen slecht sluiten en schoorsteenen ontbreken (hoewel toe te geven is dat deze laatste niet strikt onontbeerlijk zijn). Zij zullen dan het huis moeten meubileeren, hetgeen inderdaad met betrekkelijk weinig kosten kan geschieden, want er zijn meubelmakers en men kan bepaalde meubelstukken goedkoop op de markt krijgen. Dan zullen zij een of liever meer dan een bediende moeten zoeken, want elk heeft zijn eigen werk. In elk geval is de kok de voornaamste; men kan er dan ook zeer bedrevene krijgen, zelfs die de kunst verstaan „de faire danser l'anse du panier".

Indien men een en ander vermijden wil en zijn dienstpersoneel verminderen, kan men het gemengde stelsel volgen, dat is, men laat zijn maal uit een hotel of restaurant komen, want Tananarivo bood in de laatste maanden aan den reiziger de keuze tusschen twee voorname logementen en wij willen er bijvoegen, dat men het er goed had tegen matige prijzen, hoewel het oudste de hoogste prijzen rekende, wellicht om zijn rechten van eerstaanwezende aan te toonen.

Deze hotels zijn tegelijk koffiehuizen en men verzamelt zich er wel op het bitter-uur, tenzij men naar de Societeit gaat, die op den

hoek van de „place Colbet" ligt. Het spreekt van zelf, dat dit meer afwisseling geeft dan „en pension" te gaan, maar sommigen zullen den tocht vermijden, daar hun zaken ze aan huis binden, dan wel omdat de afstand van de woning tot het restaurant te groot is. De derde oplossing is het eenvoudig geheel in een hotel blijven, maar dit gebeurt, kan er bijgevoegd worden, slechts bij uitzondering.

Wat de prijzen betreft, is deze laatste manier van leven, die alle huishoudelijke beslommeringen opheft, tevens de duurste, en het eigen huishouden, als men zijn zaken goed regelt en er de hand aan houdt, nog de minst kostbare, maar het vordert eenige geringe moeiten, welke de meeste alleenloopende mannen wenschen te ontgaan.

Wat hier van vrijgezellen gezegd wordt, is niet toepasselijk op gezinnen. Deze laatste zullen er volstrekt belang bij hebben een eigen huishouding in te richten; zij zullen tegen verschillende prijzen woningen kunnen huren. Nog al duur voor hetgeen men ten slotte voor het geld krijgt; maar men kan desnoods de schade een weinig inhalen op de voeding, want de markt (Zoma) is van alles overvloedig voorzien. Men kan er alle waren krijgen en zelfs brandstof, zonder te spreken van het gewone vaatwerk, sommige meubelstukken, en verschillende kramerijen, want men vindt er van alles. In elk geval is er geen gebrek aan groenten en vruchten, die met het seizoen afwisselen en goedkoop zijn, evenals vleesch en gevogelte (kippen heeft men voor enkele stuivers, ganzen, eenden en kalkoenen kosten niet veel meer dan een franc). Men kan er ook eieren, melk, boter en kaas bekomen; de kruidenierswaren, die ingevoerd worden, zijn er daarentegen vrij hoog in prijs. Men drinkt natuurlijk Fransche en Algiersche wijnen, die er goedkoop zijn; de rum komt van Réunion, evenals meestal de suiker.

Wat kleeding betreft, vindt men gemaakt goed in de magazijnen en kan men zich ook naar maat bij de kleedermakers voorzien. Dan zijn er naaisters en modistes om de vrouwelijke behaagzucht voldoening te geven. In het kort, kan men Tananarivo een weinig vergelijken met de kleine Fransche provinciesteden, want men kan er zich niet onopgemerkt bewegen en de praatjes gaan daar evenals elders hun gang; maar met deze bemoeien wij ons niet...

Het is daarentegen wellicht van belang na te gaan hoe men onder den hemel van Imerina (Emyrne) zijn dagen doorbrengt; die hemel is zeer veranderlijk, soms zeer schoon, doorschijnend en helder, op andere oogenblikken somber en dreigend, lichtend onder de stralen van den ochtend, in vuurgloed onder de schitterende flitsen van de ondergaande zon. In de herinnering blijven inderdaad die sterke en afwisselende kleuren achter, die prachtige effecten, welke de schrijver niet moede wordt te bewonderen, en waarvan hij het effect niet waagt te beschrijven; want Madagascar is uit een schildersoogpunt een land van kleuren, dat een diepen indruk achterlaat.

In het algemeen staat men te Tananarivo vroeg op en begint het leven er zeer tijdig na de nachtelijke stilte, waarin de eenzaamheid der wegen slechts wordt afgebroken door het heen en weer geloop van gevangenen, die in opdracht hebben om zekere metalen tonnen weg te dragen, waarvan het beter is de aanraking te vermijden (al is 't dan niet voor de zaak zelf, zooals een grappenmaker zeide, doch voor de geur). Het is nog nauwelijks dag en de zonneschijf is nog niet boven de naburige heuvelen verrezen, of er heerscht reeds een zekere bedrijvigheid in de stad, vooral in den omtrek van de markt, in de voorsteden en nog meer bij de toegangen tot de stad. Men ziet dan op de wegen lange rijen mannen, vrouwen en kinderen, die allerlei koopwaren dragen, meestal in evenwicht op hun hoofd of aan de uiteinden van een bamboe, die in evenwicht op den schouder rust. Anderen geleiden een of ander landelijk voertuig of drijven een beladen dier voor zich uit. In het kort, men heeft hier een altijd schilderachtig tooneel, dat steeds nieuw is en waarbij de toeschouwer het betreurt er geen kiekje van te kunnen nemen, omdat er nog geen voldoende licht is..

In de straten schijnen de gaanden en komenden gehuld in hun witte „lamba" als verschijningen van onzekeren vorm, maar op deze breedte komt de dag spoedig aan en de gamma's van den rozigen morgenstond volgen elkander snel op, haasten zich voort en smelten samen, weldra is het 't volle daglicht met zijn rauw, dikwijls brutaal schijnsel.

De winkeliers hebben de luiken van hun magazijnen weggenomen; de leveranciers haasten zich bestellingen af te leveren, andere aan te nemen; de huishoudsters in morgentoilet beginnen zich te vertoonen; het dienstpersoneel is reeds buiten of in huis aan zijn dagelijksch werk; de ambtenaren gaan vroeg naar hunne bureaux; men komt er niet tegen 10 of 11 uur aanzetten als in het Moederland! Erkend moet echter worden, dat in een zeker seizoen op het midden van den dag in de stad een soort van stilte, van bedwelming zal heerschen; dat is het uur van de siesta; doch zelfs in Frankrijk komt dit voor.

De ochtend gaat voorbij, ieder heeft zijn zaken. De een begeeft zich naar zijn bureau, de ander naar zijn magazijn hetzij te voet, in een riksja of in een filanzana (draagstoel), want Tananarivo is nog niet in het bezit van een dienst van huurrijtuigen en nog veel minder van trams of autobussen; doch de mechanische electrische tractie zal er te eeniger tijd wel komen. Op het oogenblik houdt men zich bezig met de verbetering der wegen, het aanvoeren van drinkwater en de verlichting en daarna zal men beraadslagen. Zoo maakt men dan, bij gebrek aan openbare voertuigen, gebruik van de praktische riksja's, van de doelmatige filanzana's, die bovendien weinig kostbaar zijn en de standplaatsen van fiacres of taxameters zijn hier vervangen door die van zulke voertuigjes of draagstoelen. Een aantal personen hebben aldus hun „équipage" of „équipe", rij- of koelietuig.

Het uur van het tweede ontbijt heeft geslagen en ieder heeft meer of minder eer aan den maaltijd bewezen; velen blijven daarna thuis; men keert tot zich zelf in, men rust, men dommelt in het warme seizoen; daarna herneemt het leven zijn loop. De zaken houden op, de bureaux worden gesloten, en het oogenblik is daar om te wandelen of visites te maken, of weer een hartsterking te nemen op dat uur, als het nog zoel is en de zon op het punt staat aan den horizon te verdwijnen en men haar gevaarlijke stralen niet meer te duchten heeft. Dan wordt de stad met een nieuw leven bezield, het wordt een druk heen en weer gaan, de verkeerswegen vullen zich, men zal er een enkele maal een aangespannen voertuig, zelfs een automobiel zien... Vóór dat de avond valt, hebben de liefhebbers van het tennissen zich vereenigd. Op de dagen dat er muziek gemaakt wordt, snelt de menigte naar het square Laborde of naar het square Colbert, doch dit is meer het geval 's avonds na het eten en dan nog vertoonen de Europeanen er zich slechts nu en dan.

Het is nacht geworden, in de salons wordt gebabbeld, in de Societeit speelt men evenals in de koffiehuizen; het wordt tijd voor het souper, dat vroeger of later wordt gebruikt. Men ontvangt betrekkelijk weinig, doch men gaat soms bij elkaar den avond doorbrengen. Men speelt dan of maakt muziek.

Gedurende eenigen tijd in een bepaald seizoen gaven tooneelgezelschappen voorstellingen, maar de subsidie is ingetrokken en de troepen zijn niet meer komen opdagen; men is nu beperkt tot den Malgassischen schouwburg, wellicht tot de cinomatograaf, als de een of ander stoutmoedige impresario zulks na het vertrek van den schrijver heeft aangedurfd.

Op Zon- en feestdagen organiseert men partijtjes, pic-nic's, gardenparty's; men gaat naar de omstreken, naar den tuin van Nanisana, naar een of ander oud Malgassisch landgoed, soms naar Ambohinanga, het oude lustoord van de Hova'sche vorsten en ook de begraafplaats van enkelen hunner.

Alles bijeengenomen, vloeit het leven er voort als in menig hoekje van Frankrijk. Wereldschheid heerscht er als elders, ook geestelijk leven, want men leest er niet alleen de boeken, tijdschriften en couranten uit het Moederland, maar ook die, welke ter plaatse verschijnen. De pers wordt er namelijk vertegenwoordigd door dagbladen, in het Fransch en mede in het Malgassisch, waaronder zelfs een geillustreerd en ook boeken worden plaatselijk uitgegeven.

Het is dus niet het leven in de wildernis, zooals sommige menschen schijnen te meenen, dat daar in Tananarivo geleid wordt en het snobisme, de dwaze bewondering van alles wat maar nieuw en in de mode is, deed er reeds zijn intrede.

(Naar E. Gallois in de *Revue de Madagascar*).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

J. A. Loeber Jr.: Bamboe in Nederlandsch-Indië. Met vele illustraties naar teekeningen van den schrijver. (Geïllustreerde beschrijvingen van Indische kunstnijverheid, No. II). Amsterdam. J. H. de Bussy. 1909. 8°. [Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem. No. 53. October 1909].

Max L. P. Schmidt: Franz Junghuhn. Biographische Beiträge zur 100. Wiederkehr seines Geburtstages gesammelt und bearbeitet von —. Mit 6 Abbildungen. Leipzig, Verlag der Dürrschen Buchhandlung. 1909. 8°.

Opiumfabriek: Verslag over 1908. Batavia, H. M. van Dorp & Co. 1909. 8°. Met platen. [Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië.]

Verslag van den Sumatra-staatsspoorweg en van de Ombilinmijnen over 19.. Batavia, Landsdrukkerij. 1909. 8°. Met graphische voorstellingen.

F. Fokkens: Les grandes cultures dans l'île de Java par —, Résident de Madura. Illustré de 30 Photographies. Avec une préface de M. le Prof. Dr. M. Treub, Directeur du Département de l'Agriculture et du Jardin botaniques aux Indes Orientales Néerlandaises. Leyde, E. J. Brill. 1909. gr. in - 4°.

Departement van den Landbouw in Suriname. Verslag over het jaar 1908. September 1909. [Paramaribo]. 8°. Met platen.

Fragmenten (Eenige) uit toestanden in Nederland en Insulinde, beschouwd uit een Christelijk economisch standpunt en voorgelegd aan het Nederlandsche volk, door Sociologus. 's Gravenhage, M. van der Beek. 1909. 8°.

Prof. Dr. Cl. Schilling: Tropenhygiene. Mit 123 Abbildungen, 2 Karten 10 zum Teil farbigen Tafeln. Leipzig, G. Thieme. 1909. gr. 8°.

L. Jones and **Fr. I. Scard:** The manufacture of cane sugar. With 244 illustrations and diagrams. London, E. Stanford. 1909. 8°.

[Dr. H. Zaalberg:] La caisse d'épargne postale aux Indes-Néerlandaises. Notice, rédigée par le Directeur de la caisse d'épargne postale aux Indes-Néerlandaises pour l'exposition internationale de Bruxelles en 1910. Batavia, Javasche Boekhandel & Drukkerij. 1909. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 37 (1909). Afl. 3.*
Landrente - hermetingen in de Preanger, door A. F. Velders. - Ontwerp-instructie voor inlandsche ambtenaren (contrôle-mantris, demangs etc.) die veelvuldig aanraking hebben met de inlandsche bevolking, door W. Keuchenius. — Hal pilihan kapala dessa dan reorganisatie policie, door S.S. Soerja adi Ningrat. — De veetentoonstelling te Sedatie, door W. de Keizer. — Over wetenschappelijk grondonderzoek in verband met de nieuwe Landrenteregeling voor Java en Madoera, door E. C. Jul. Mohr. — Hippologische verhandelingen. VI, door A. M. Vermast.

Vragen van den Dag. *24e jaarg. 1909. No. 11.*
De staatsrechtelijke verhouding tusschen Kerk en Staat in Nederland en Nederlandsch-Indië (slot). — Het eiland Nias en zijn bewoners, naar Th. C. Rappard.

Op de Hoogte. *6e. jaarg. 1909. Nov. afl.*
Een Javaansche schilder-teekenaar [Mas Pirngadi], door J. E. Jasper (met afb.)

Vereeniging Moederland en Koloniën. *9e jaar 1909. No. III.*
Aanteekeningen op de Begrooting van Nederl.-Indië voor het dienstjaar 1910 (Algemeene opmerkingen, door D. M. — Justitie, door Mr. F. C. Hekmeijer. — Financiën, door L. A. Martens. — Inlandsch onderwijs, door J. Habbema. — Eeredienst, door Ds. A. S. Carpentier Alting. — Landbouw, door A. E. J. Bruinsma. — Burgerlijke Openbare Werken, door J. E. de Meyier. — De Leger-begrooting, door G. Nypels. — Marine, door J. P. van Rossum.)

Internationales Archiv für Ethnographie. *Band 19 (1909). Heft III.*
In Memoriam, Michaël Jan de Goeje (mit Porträt), von Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje. — Der Gebrauch von Pfeil und Bogen auf den grossen Sunda-Inseln, von Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis. — Eine Metalltrommel aus Java, von Dr. G. A. J. Hazeu. — Bibliogr. Uebersicht, von Dr. G. J. Dozy.

De Gids. *63e jaarg. 1 Nov. 1909.*
Verandering? door Mr. C. Th. van Deventer [Handelt over de bestuurswisseling aan Koloniën en te Buitenzorg].

De Amsterdammer. Weekblad voor Nederland. *No. 1687. 24 Oct. 1909.*
De verdediging van Indië, door Toewan.
Id. No. 1690. Java verdedigd door Javanen immoreel? door Noto Soeroto.

Buiten. Geïllustreerd Weekblad. *3e jaarg. 1909. No. 42.*
Bataviasche vruchten. V. De pisang (met afbeeldingen).

Oedyånå Para Prajitnå. Tijdschrift voor den vooruitstrevenden Javaan. *1e Jaarg. No. 2. Oct. 1909.*
Raden Saleh, vermaard schilder. (Geboren te Semarang, gestorven te Buitenzorg, 23 April 1880), door J. Bintang [= J. F. L. de Balbian Verster] (met afbeeldingen).

Wereldkroniek. *16e Jaarg. 1909. No. 30—31.*
Een tocht door Atjeh met de tram (met afbeeldingen).

Weekblad voor Indië. *6e jaarg. 1909—10. No. 22.*
Mr. A. J. Andrée Wiltens [procureur-generaal bij het Hooggerechtshof van Ned.-Indië] (met portret), door K. V. — Instantanées van het Bandoengsch (Landbouw) congres (met afb.), door R. B. — Oranjefeesten te Merauke (met afb.)
Id. No. 23. Een Nederlandsch-Indisch tooneel (met afb.) door L. H. Chrispijn. (zie ook No. 24). — Een bezoek aan het sultanaat Sëmbawa (met afb.). — Krokodillen-sprookjes, door C.
Id. No. 24. De heer C. J. Bollee (met portret), door R. B. — Van Midden-Java, door Later. — Een uitstapje naar den Tangkoeban Prahoe (met afb.). — Tjoko (met afb.).
Id. No. 25. D. C. J. Kool (met portret). — J. van Koesveld (met portret). — De tramlijn Tjikampek-Tjilamaja (met afb.).
Id. No. 26. Autoriteiten tegenover „het Gezag", door R. B. — De ramp te Loemadjang (met kaartje en afb.), door L. — Het Gardoehuisje, door A. Herrmann.

Eigen Haard. *35e jaarg. 1909. No. 46.*
De zendingstentoonstelling [van voorwerpen uit Nieuw-Guinea, Halmaheira en Boeroe]. — Moeilijke dagen. Indisch-militaire schets, door I. Swiers.

Jong Indië. Een Algemeen Weekblad. *2e jaarg. 1909—10. No. 12.*
Minister van Koloniën en Gouverneur-Generaal (vervolg; zie ook No. 13).
Id. No. 14. De zetel der Indische regeering, door Th. (Zie ook No. 16).
Id. No. 15. De benoeming van den heer Idenburg tot Gouverneur-Generaal, door Th. — Een kijkje ter Westkust van Sumatra, door K. (Zie ook No. 16).

Het Koloniaal Weekblad. *9e jaarg. 1909. No. 42.*
Arbeidskrachten in de kolonie Suriname, door Mr. D. van Blom. (Vertaling uit de Revue Économique Internationale van Juli 1909). (Zie ook No. 43).
Id. No. 44. Indische kinderen in Nederland, door R. Soetan Casajangan Sr. (Zie ook No. 45).

Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Ned. letterkunde te Leiden. *Bijlage tot de Handelingen van 1908—1909.* A. C. Vreede, door Dr. A. E. J. Holwerda. — B. F. Matthes, door Dr. J. C. G. Jonker.

Neerlandia. Orgaan van het Alg. Ned. Verbond. *October 1909.*
Wat Curaçao noodig heeft (Slot) door R. A. Oosterhoudt.

Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona. *Deel II. Afl. 2. Aug. 1909.*
Het weiden van vee in de bosschen en het halen van gras en ander voedsel daaruit ten behoeve van de veevoeding hier op Java, door S. P. Ham. — Machinale uitsleep van hout, door H. J. Kerbert (met platen). — De machinale uitsleep van hout in de houtvesterij Tjabak, door A. te Wechel. — Bouwkundige opzieners bij het boschwezen, door A. J. van Deventer. — Het boschwezen in de Straits en de Federated Malay States (vervolg). door H. J. Kerbert. Enz.

De Indische Mercuur. *32e jaarg. 1909. No. 42.*
Cocacultuur in Peru, door v. I. — Jute-markt in Britsch-Indië. — Sesamoogst 1909—10 in Britsch-Indië. — Wereldproductie en verbruik van cacao. — De Aroe-baai. — Eenige bijzonderheden omtrent aardnoten. — Ontwikkeling van de kultuur en verbruik van tabak in de V. S. van N. Amerika. Invoer op- en uitvoer van Java in 1909.
Id. No. 43. De suiker-industrie in Ned.-Indië in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, door Mr. J. W. Ramaer. — Het drogen van hout in de tropen. — De theorie der kleur van natuurlijke aardoliën, door Prof. P. van der Wielen. — Off. prijsopgave van Sumatra- en Borneo tabak, oogsten 1908 en 1907. — Hevea wortelschimmel. — Petroleum-industrie in de Ver. Staten in 1908. — Soekaboemische Landbouwvereeniging.
Id. No. 44. De kultuur van den oliepalm, door F. K. van Iterson. — Kiemproeven met Hevea-zaden, door E. J. F. de Visch Eybergen. Een nieuwe plaag voor de koffie. — De beteekenis van het Departement van Landbouw in Ned. Oost-Indië. — De Junghuhn-herdenking.
Id. No. 45. De ziekten en parasieten van den cacaoboom, door Dr. H. M. Quanjer. — Consumptie van suiker in Frankrijk vóór en na de verlaging van den suikeraccijns, door H. C. Prinsen Geerligs. — De handelstoestand in het Verre Oosten.

Cultuurgids. *Tweede gedeelte. 11e jaarg. 1909. No. 8.* Het melksap van Fiscus elastica, door Dr. A. J. Ultée. — Onderzoekingen over de Phytophtora der Vorstenlandsche tabak. II. Voedsterplanten, door Dr. J. A. Lodewijks Jr. — Rapport naar aanleiding van een dienstreis in Mei 1906 ondernomen naar de verschillende cacao-ondernemingen gelegen in de residentiën Semarang en Pekalongan, door Dr. Dan. de Lange Jr.
Id. Eerste gedeelte No. 16. Contractueel of geheel vrije arbeid? door R. E. Kerkhoven. — Opstellen over Java-thee, door Dr. J. Bosscha (vervolg; zie ook No. 17). — Over het toppen van Hevea's in verband met „Djamoer Oepas", door Th. A. de Neve. — Eene nieuwe bestrijding van de Oeret-plaag, door H. — Over eene proef met Ceara-rubber, door F. B.
Id. No. 17. Het een en ander over Indische vezelstoffen, door J. E. Jasper. — Opstellen over copra, door M.

Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië. *17e jaarg. 1909. Afl. 9.*
Aangroeien van melasse-suiker in een nieuw kooksel op de onderneming Kalimati, door J. J. Hazewinkel. — Samenstelling en uiterlijk voorkomen van eenige ruwe rietsuikers van verschillende herkomst, door H. C. Prinsen Geerligs. — De onderlinge contrôle in het jaar 1908, door J. J. Hazewinkel.
Id. Bijblad. Afl. 34. Staatsexamen voor machinist. — Over rietwas en de mogelijkheid zijner technische gewinning, door W. C. Dickhoff.
Id. No. 35. De rechtsverhouding tusschen den werkgever en den inlandschen werkman op Java, door Mr. A. Paets tot Gansoyen.
Id. No. 36. Vroege of late aanaarding?, door W. Strüben. — Proeven met groene bemesting.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landb. in Ned.-Indië. *Deel 79. Oct. 1909.*
Circulaire der Vereeniging voor Luchtvaart. — Leprabestrijding. — Lucifersfabricatie. — De groote paarloester. — Desinfecteeren van woonkamers. — Het gebruik van gesponnen glas. — Het plotseling verdwijnen van pijn. —

Gal- of blaassteenen. — Waarom groeien wortelkiemen benedenwaarts en waarom stengelkiemen naar boven? — Het gebruik van asbest. — Het schoonhouden van den aanplant bij de cultuur van Para-rubber. — Een verwaarloosde Britsch-Indische vezelplant (de Sida). — Productenmarkt en wisselkoersen over Sept. 1909.

Indisch Militair Tijdschrift. *40e jaarg. 1909. No. 9.*
De verrassing van Ana Galoeng [Atjeh] op 29 Juni 1896 (met plaat), door A. Kruisheer. (Zie ook No. 10). — Militaire tucht, door J. F. den Ouden. — Eenige beschouwingen over de strategie der Duitschers in hun oorlog tegen de Herero's, door H. Kerremans. — Het nieuwe schietvoorschrift en de voordracht van den kapitein L. — Het oorlogsmaterieel der firma Ehrhardt, door S. Schilderman. — Pionier- of Genieofficieren? door Merens. — De brisant G. K. T. Ehrhardt van Essen en het ontwerp eenheidsprojectiel-Gooszen, met naschrift van A. J. Gooszen. — Rijkunst, rijsport enz., door H. C. Cramwinckel. — Enz.
Id. No. 10. Schermen, door van Houten. — Militaire telegraphie, door S. C. Sporry. — Eenige aanteekeningen betreffende de instructie, bekend gemaakt bij de algemeene order voor het Indische leger, dd. 26 Juni 1909, No. 72. — Een belangrijke kwestie [over huwen van officieren], door Infanterist. — Borneo. Een goed gelukte overvalling, door Troupier. — Vuuroverwicht? — Over den aanval op en de verdediging van veldstellingen, door D. — Het voorschrift betreffende de revolver, door E. K. A. de Neve.

Marineblad. *24e jaarg. 1909—10. Afl. 5.*
Torpedoboothaven te Soerabaja, door R. H. A.

Geneeskundig Tijdschr. voor Ned.-Indië. *Deel XLIX, 1909. Afl. 5.*
Invoer van het uitsluitend gebruik van animale vaccine op Java en Madoera. — Eenige statistische en andere gegevens, ontleend aan de civiel geneeskundige jaarverslagen en aan de rapporten omtrent besmettelijke ziekten in Ned.-Indië over het jaar 1907 (vervolg). — Bijdrage tot de kennis omtrent het voorkomen van anchylostomum duodenale in Ned.-Indië, door Dr. J. J. Kunst. — Parthenogenese der makrogameten van de Tropicaparasiet, door H. M. Neeb (met plaat). — Myzomia Rossii als overbrengster der Malaria, door Dr. W. T. de Vogel. — Katjang-hidjoe en beri-beri, door Fr. H. Wuller. — Proeven met arsenicum en arsenicumpraeparaten tegen surra en piroplasmose bij groote huisdieren, door C. S. Jeronimus. — Over eene op cholera gelijkende ziekte in Deli, door Dr. J. J. van Loghem. — Protest. Genees- en verloskundige hulp in Ned.-Indië, door de ontbonden commissie tot voorbereiding eener reorganisatie van den burgerl. geneesk. dienst.

De Macedoniër. *Zendingstijdschrift. Nov. 1909.*
Java. „Goedi Detama" en hare beteekenis voor de Christelijke zending op Java (slot), door D. Bakker. — Soemba. Animisme en spiritisme, door D. K. Wielinga.

De Katholieke Missiën. *35e jaarg. 1909-10 Afl. 1.*
Buitenzorg en zijne omgeving, door Mgr. M. J. D. Claessens (met afb.) — Een bezoek aan den stam der Mangatriek (Nieuw-Guinea), door Pr. Cappers.

De Rijnsche Zending. *Nov. 1909*
In Memoriam. Zendeling Lett (met portret). — De zending op Nias (vervolg).
Globus. Illustrierte Zeitschrift. *Band XCVI (1909). No. 17.*
Mittelaltlicher Feudalismus in Inner-Sumatra, von Max Moszkowski (mit Illustrationen).

Revue du Monde Muselman. *Vol. VIII, 1909. Nos. 7—8.*
Amulettes chez les peuples islamisés de l'Extrême-Orient, par A. Cabaton. — La politique indigène des Indes Néerlandaises, par A. Cabaton et T. J. Bezemer.

Petermanns Mitteilungen. *55. Band. 1909. Heft XI.*
Franz Wilhelm Junghuhn. 26. Oktober 1809 bis 24. April 1864. Von Prof. Dr. A. Wichmann, Utrecht (mit Bildnis).

Den Haag, 23 Nov. 1909. W. C. Muller.

REGISTER op den XXXIsten Jaargang (1909).

A.

Rubriek.		Deel.	Bladz.
r.	Aanbesteding. Openbare — in Indië. (*N.R.Ct.*)	2	968
w.i.	Aardbevingen. Over —.	1	408
r.	Aardrijkskunde. De — v. d. O.-I. Archipel. Rede v. Pr. J. F. Niermeyer.	1	106
r.	Aardschuiving bij Tjiboeboehan in Cheribon. (*N.R.Ct.*)	1	381
r.	Abdoel Hamid II. De onttrooning van Sultan —. (*N.R.Ct.*)	1	816
r.	Abendanon (E. C.). Wetensch. reis v. — n. Centr. Celebes (*T. A. G.*)	1	364
kl.	Abendanon (Mr. J. H.). De Ned.-Ind. Rechtspraak.	1	398, 840
r.	Abrahamsohn (H.) Geen uitbr. v. Tandj. Pr. (*T. N. en L. in N.-I.*)	1	100
kl.	Adatrecht. Miskenning v. h. —, d. Mr. C. van Vollenhoven	2	1567
r.	—— Commissie voor het	2	1656
*	Adat-overschattingen, door Mr. F. C. Hekmeyer.	2	1297
r.	Adel. Anak boemi in de *Loc.* over den Javaanschen —.	2	1557
r.	Adiningrat (Raden Mas Adipati Ario); 40-jarig jubileum (*Loc*).	2	1242
r.	Adviseur en Resident (*N.R.Ct.*).	1	383
*	Adviseur. De taak van den — art. 7 Regl. R. O. d. Mr. F. C. Hekmeyer	1	433
r.	Aërologie in Ned. Oost-Indië (*N.R.Ct.*).	1	107
kl.	Afrika-vraagstuk (Het), door Dr. C. M. Kan	1	256
kl.	Agama en Adi-Agama, d. J. C. van Eerde	2	1682
r.	Alcohol. Het — monopolie in Indo-China. (*La Quinz. Col.*)	2	1401
r.	Alcoholisme ond. Inlanders op Java d. Walbeehm (*De Ban.*)	1	686
r.	Algiers. Inboorlingen-politiek in —, d. Rouire. (*Rev. d. 2 M.*)	2	978
*	Ambtenaren. Gebrek aan —, door Ch. Borel.	2	902
r.	—— Slapheid der Regeering tegenover haar —. (*Loc.*)	2	1085
r.	Ambtenaar-Kamerlid. Nieuwe bepalingen (*Loc., Jav. Ct.*)	2	1394
r.	Amorie van der Hoeven (J. des) ov. pens.verzek.-geëmpl. (*Jong-I.*)	1	801
r.	Ani-ani of sikkel. (*T. N. en L. in N.-I.*)	2	1668
r.	Antillen. De — en de Ver. Staten (*Hbl., Chic. Sund. Times*)	1	815
r.	—— De flora der Ned. —. (*N.R.Ct.*)	1	527
r.	Antithese. Een — voor Indië. (*N.R.Ct.*)	2	1543
r.	Anton (Prof. Dr. G. K.) stelt onze bestuurspol. als voorbeeld. (*Kol. Rundschau*)	1	360
r.	—— over koloniale spoorwegpolitiek (*D. Wirthsch. Z.*)	2	965
r.	Arabic. Aanst. toeristenbezoek per st. —. (*N.R.Ct.*)	2	1233
r.	Arabië. De toestand in Hedjaz. (*N.R.Ct.*)	1	108
v.	Arbeid. De opl. der inboorl. v. Duitsch O.-Afr. tot den —, door Pater Acker	1	208
*	Arbeidscontract. Regeling van het — op Java, door Mr. R. Tj. Mees.	1	577

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Aroe-baai. Oceaanhaven in de — afgeraden. (*Hbl.*)	2	1411
r.	Artillerie- of torpedo-vloot, door K. Eland. (*Vad.*)	2	1412
r.	Asahan. De Sultan van —. (*Bat. Nbl., N. Ct.*, enz.)	1	531
v.	—— Overeenkomst met den Sultan van —. (*S. O. K.*)	2	1526
r.	Atjeh-berichten (*N. Ct., Vad., J.-B.*), (*L. en V.*)	1	103, 247, 384, 547, 687.
r.	—— Bevordering der pepercultuur in —. (*N.R.Ct.*)	1	383
r.	—— Telegraphische verbindingen in —. (*N.R.Ct.*)	1	390
r.	—— Idi, als haven gesloten, art. J. T. Cremer. (*Jubil. No. Vad.*)	1	689
r.	—— Een tragische gebeurtenis in —. (*Hbl.*)	1	651
r.	—— Aansluiting van — tram en Delispoor, d. A. Kruisheer (*Java-Bode*)	2	1086
r.	—— Lichtpunten in —. (*N. Ct.*)	2	1092
r.	—— De haven van Idi nog niet heropend. (*Hbl.*)	2	1228
r.	—— zaken. (*N. Ct., Hbl.*)	2	1254
r.	—— De toestand in — nog steeds ongunstig beoord. in het *Vad.*	2	1555
r.	—— Verslag uitgebr. d. h. Lid i. d. Raad v. J. Liefrinck (*Hbl.*)	2	1669
r.	Australië. Directe stoomvaart Java- —. (*Loc.*)	1	230
r.	—— Adres voor emigranten naar —. (*Vad.*)	1	231
r.	—— en Ned.-Indië; rapport van den heer B. Streefland (*Loc.*)	2	1083

B.

r.	Bacoven-cultuur in Suriname; moeilijkheden. (*Hbl., N.R.Ct.*)	1	232
r.	—— Het eerste bananenschip in Amsterdam. (*Hbl.*)	2	969
kl.	Bagdad-spoorweg. Klein-Azië en de —, d. J. H. Cohen Stuart	1	556
r.	Bakhuizen van den Brink (C. R.). O, die bestuursambten.! (*K. W.*)	1	362
v.	Balanipa (Celebes). Verkl. en akte v .erk. en bev.	2	1075
kl.	Bamboe in Ned.-Indië d. J. A. Loebèr	2	1692
r.	Banier (De), Christelijk weekblad voor N.-I.	1	387
r.	Banka. Arbeidstoest. op —; interv. Res. Coenen (*Bat. Nbl.*)	1	229
kl.	Banzai! Het gele gevaar door Parabellum.	1	119
r.	Baron-zaak (De) nog steeds niet berecht. (*Loc.*)	2	1245
w.i.	Batavia. Nieuwe kaart 1 : 250.000	2	1695
r.	Bekaar (J. J.) over de gebreken der Ind. Statistiek. (*Vr. v. d. D.*)	2	1238
r.	Belasting. Inl. — regelingen (*N. Ct., J.-B., Hbl.*)	1	98
r.	Belastingen Opcenten op lands —. (*N.R.Ct., Bat. Nbl.*)	2	1090
r.	Bengalen. Het fiasco v. h. onderwijsst. in — d. P. A. de Lange	2	967
*	Benkoelen. Het inl. best. in — d. H. E. K. Ezerman	2	1585
r.	Beri-beri. Een prachtwerk over —. (*Hbl.*)	1	678
r.	Berkhout (Dr. A. H.) gepromoveerd in Duitschland.	2	975
r.	Beri-beri zonder rijst-infectie (*J. of the Am. Med. Ass.*) ...	1	811
r.	Berg (Prof. Mr. L. W. C. van den). De zending en de jongste bew. o. d. Inl. en Ch. (*Org. Z. Ver.*)	2	959
r.	—— De Ned.-Ind. inboorlingen politiek. (*Gids*)	2	1407
r.	—— als kampioen v. Westersch wetb.-recht bestr. d. Mr. Winckel	2	1546
r.	Bergh (Jhr. Mr. A. I. van den) als landraadv. te Bandoeng. (*Loc.*)	1	107
v.	Bestuurs-academie. Officieel verslag over de N.-I. —.	2	1206
r.	Bestuursambtenaren. O die —!, door R. C. Bakh. v. d. Br. (*K. W.*)	1	362
r.	—— Aanvallen op het corps —. (*Tijdschr. B. B.*)	1	675

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz
r.	Bestuursbemoeienis. Te veel — in Salatiga. (*N. Ct.*)	2	957, 1100
r.	Bestuurspolitiek. Onze inlandsche — als voorbeeld. (*Kol. Rundschau*)	1	360
r.	Bestuurswisseling.	2	1255
w.i.	Betz (W. A.) over karakter en physische degeneratie. (*T. Gen.*)	2	1569
r.	Bevervoorde (W. F. Engelbert v.) contra controleur J. H. Nieuwenhuys (*T. B. B.*)	1	676
r.	Bevolkingscijfers. Onnauwk. —. (*T. Kon. Aardr. Gen.*)	2	966
r.	Bevolkingstekort in Oost-Java, door S. A. Reitsma. (*T. N. en L. N.-I.*)	2	1239
kl.	Bezemer (T. J.) Onze Oost, (volksgeschr. *M. t. N. v. h. A.*)	1	259
*	Bibliographie (Maandelijksche), door W. C. Muller ..... 281, 428, 572, 717, 861; 2 1004, 1148, 1291, 1436, 1581, 1705.	1	136
v.	Bima (Celebes en O.). Contract met —.	1	510
v.	Binoewang (Celebes en O.) Contract met —.	1	217, 520
*	Birma. Rijstcultuur en Landrente in —, d. J. H. Nieuwenhuys	1	1
v.	—— Een kroonpretendent van —. (*R. d. 2 M.*)	1	504
r.	—— De economische toestand van —. (*Handelsber.*)	1	821
r.	Blanken in de tropen (*J. of the Amer. Med. Ass.*)	1	810
r.	Blinden-instituut. Het — te Bandoeng (jaarversl.)	2	1675
r.	Blom (Prof. D. van) over het arbeidersvraagstuk in Suriname. (*Rev. Ec. Int.*)	2	1248
v.	Boeddha. De asch van Gautama —.	2	1379
r.	Boedi-Oetomo. De theosophie en —. (*Bat. Nbl.*)	1	534
r.	—— een politieke vereeniging (Voordr. *Ver. v. Ambt.*)	1	544
*	Boëka, zie P. C. C. Hansen Jr.		
r.	Boeton (Celebes). Het Sultanaat van — door Dr. E. C. Kielstra. (*O. E.*)	1	105
v.	—— Contract met —.	1	516
kl.	Boissevain (Ch.). Tropisch Nederland, d. H. B.	2	980
r.	Bombay-Burmah Trading Corporation Ldt. (*Bull. Soc. Belge*)	1	240
*	Borel (Ch.). Gebrek aan ambtenaren.	2	902
r.	Borel (H.) over het Mandarijn-Chineesch. (*J.-B.*)	2	1411
r.	Borneo. Eene bestuursvestiging in het Boven-Kajangeb. (*Vad.*)	1	815
*	—— Eenige mededeelingen door W. G. Elenbaas	2	913
r.	—— Eene excursie in het Boven-Kapoeasgeb. (*Vad.*)	2	978
r.	—— Koppensnellen op —. (*Hbl., Soer. Hbl.*)	2	1538
w.i.	—— Nieuwe kaart, schaal 1 : 2,000,000	2	1572
r.	Boroboedoer. De herstellingsarbeid aan den —. (*Loc.*)	2	1394
*	Boschbouw. Staats land- en — in Indië d. S. Ritzema v. Eck	1	465, 649
r.	Boschpolitiek. Grond- en — op Java, d. S. P. Ham (*T. B. B.*)	1	236
r.	Bosschen. Eexploitatie van — op de Buitenbezittingen. (*N.R.Ct.* en *Soer. Hbl.*)	1	367
*	—— Explor. en Exploit. v. wildhout — o. d. Buitenbez. door H. J. Kerbert	1	740
r.	—— Over het nut van — d. den Regent v. Serang. (*T. B. B.*)	2	1087
r.	Boschwezen. De leiding van het — in N.-I., door A. E. J. Bruinsma. (*Cultura*)	2	1089
r.	—— Het beheer van het — in N.-I. door P. Geesink. (*T. N. L. in N.-I.*)	2	1409
r.	—— Staatsexploitatie en houthandel d. S. Ritsema v. Eck. (*Id.*)	2	1563

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Boschwezen. Houthandel en —. (*Soer. Hbl.*)	2	1655
kl.	Bouwkalender. Indische — v. 1909 d. W. M. Jordaan	1	555
r.	Boycott. De Chineesche — v. d. Handelsver. Amst. (*Loc.*)	1	366
v.	Britsch-Indië. Het Oosten op den weg naar vooruitgang door H. Compton.	1	204
r.	—— De hervormingen in —. (*Hbl., N.R.Ct., India*)	1	248
r.	—— Een inlander in het bestuur van —. (*N.R.Ct., India*)	1	677
v.	—— Het standpunt der Mohammedanen in —.	2	1073
r.	—— Moord op Sir Curzon Wyllie en Dr. C. Lalkalka.	2	1109
w.i.	Britsch-Indiërs. Immigratie van — in de Eng. Kroonkol.	1	848
*	Britsch-Indische (De) hervormingsvoostellen in het Hoogerhuis.	1	193
v.	Brunhuber (Dr. R.) over den oecon. toestand v. Malakka	1	355
*	Buchell (A. van) 's Indische aanteekeningen d. S. Kalff	1	271, 416
r.	Buitenbezittingen. Een bureau van advies voor de —. (*N. R. Ct., Jav.-B.*)	1	224, 531
r.	—— Inspecteur voor het verkeerswezen op de — . (*N.R.Ct.*)	1	252
r.	—— De organisatie der —, d. G. Nypels. (*L. en V.*)	2	1407
r.	Buitenzorg. De gemeenteraad te —. (*Bzrgsch Wkb.*)	1	667
*	Burghardt (W. K. A.). Wat in stede van opium?	1	482
*	—— Een voorbeeld gesteld.	2	929, 1415

C.

r.	Cacao-quaestie. De West-Afrikaansche —. (*N.R.Ct.*)	1	673
r.	Caoutchouc. Rotterdam als — markt d. Hevea. (*N.R.Ct.*)	1	528
w.i.	Caoutchouc-planters. De Vereeniging van —.	1	413 (528)
r.	Casajangan (R. Soetan) over opl. van inl. onderwijzers. (*N. Ct.*)	2	1403
r.	Casttatië. Gedwongen — van vee in Karanganjer. (*N. Ct.*)	1	225
r.	Celebes. De vorm van het eiland — bespr. door Prof. J. F. Niermeyer. (*T. K. Aardr. Gen.*)	2	1234
w.i.	—— Nieuwe kaart van —. 1:1,250,000	2	1695
r.	Ceram. De bevrediging van —. (*Vad.*)	1	551
kl.	Ceylon. Hoe Nederland — verloor, d. G. Nypels	1	113
r.	—— The Dutch Burgher Union te —. (*N. Ct.*)	2	973
r.	Cheribon. De spoorweg — Tjikampek. (*N. Ct.*)	1	691
r.	China. Het toekomstige —. (*N. Ct., Hbl., N.R.Ct.* enz.)	1	94
r.	—— De val van Yoean-Tsji-Kai. (*N.R.Ct., Hbl.*)	1	246
*	Het muntwezen van — in vroeger en later tijd	1	486, 775
r.	—— Westersch Vandalisme in —. (*N. Ct., Hbl.*)	2	956
r.	—— Jong- — naar Nangking. (*N. Ct.*)	2	1409
v.	—— De opvoeding van den keizer van —. (*N. Ct.*)	2	1517
r.	—— Onder Nederland of —? Beweging o. d. Chin. (*J.-B.*)	2	1534
r.	—— De Britten in het Yangtse-gebied. (*N.R.Ct.*)	2	1542
r.	—— De dood van Tsjang-tsji-toeng. (*N.R.Ct.*)	2	1562
r.	Chinees. De — in het leger. (*Ind. Mil. T.*)	1	819
r.	Chineesch. Het Mandarijn- —, d. H. Borel. (*N. Ct., J.-B.*)	2	1411
r.	Chineesche (De) boycott der Handelsver. Amsterdam. (*Loc.*)	1	366
r.	—— (De) missie van Ong Tay Tjeng. (*N.R.Ct., Bat. Nbl.*)	2	953
r.	—— (Een) bankinstelling (*N.R.Ct., J.-B.*)	2	954
r.	—— (Een groote) school te Medan. (*N.R.Ct.*)	2	955
r.	—— (Europeesch-) scholen. (*N. Ct.*)	2	1104
r.	—— emigranten. (*N. Ct.*)	2	1403

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Chineesche geheime genootschappen. (*Loc.*)	1	391
r.	Chineezen. Periodieken voor — en Inl., (*Vad., Loc.*, enz.)	1	96
r.	—— Onderwijs aan —; regeeringsinzichten. (*J.-B.*)	1	381
r.	—— Naturalisatie van —. (*N.R.Ct.*)	1	684
r.	—— in de plaats van Inlanders. (*N. Ct., J.-B.*)	1	802
r.	—— in Amerika, de New-Yorksche koffermoord. (*Hbl.*)	2	1101
r.	—— De — quaestie te Batavia. (*J.-B., Hbl., Loc.*)	2	1109
r.	—— De geest onder de — in N.-I. (*N. Ct., Kol. Wkb.*)	2	1229
r.	—— De rechtspositie der —; Chineesche wet. (*N. Ct.* en *Pr.-B.*)	2	1237
kl.	—— buiten China, door L. H. W. van Sandick.	2	1263
r.	—— protesteeren tegen de politierol. (*N. Ct.*)	2	1535
r.	Cholera-onlusten te Batavia. (*J.-B., N. Ct.*)	2	1657
r.	Christelijk. Een — inlandsch ambtenaar. (*De Banier*).	1	391
kl.	Cohen Stuart (J. H.). Klein-Azië en de Bagdadspoorweg.	1	556
r.	Colijn (H.) adviseur voor de Buitenbezittingen. (*J.-B.*)	1	224
kl.	Collet (Oct. J. A.). l'Ile de Java sous la dom. française	2	1689
r.	Compton (Herbert). Indian life in town and country.	1	204
r.	Clearinghouse. Een — te Batavia. (*Hbl.*)	1	675
r.	Congo. De eerste koloniale begrooting van de —. (*N.R.Ct.*)	1	248
r.	—— Wreedheden in de Belgische —. (*N. Ct.*)	2	1671
r.	Congres. Het Javanen — te Djokja Oct. 1908. (*Loc.*)	1	101
r.	Controleur. De werkkring van den — op Java door A. J. H. Eyken.	2	963
r.	Contractbreuk bespr. in de Ind. corresp. v. d. *N.R.Ct.*	2	1100
r.	Coöperatie in de dessa. (*N. Ct.*)	2	1108
r.	Copra. De gouvs. — fabriek te Karang-anjer. (*R. Ct.*)	1	374
w.i.	Coprah. De naam —.	1	850
r.	Corantijn. Een — expeditie. (*N. Ct., Onze West*)	2	1253
r.	Credietwezen. Regeling v. h. credietverband. (*N.R.Ct.*)	1	109
r.	—— Het inlandsch —. (*Soer. Hbl., N. Ct.*)	1	250
r.	Curaçao. De toestand in —. (*Vad.*)	1	538
r.	—— De hoedenindustrie op —. (*N.R.Ct.*)	1	692
r.	—— en de 30 pCt. addit. rechten. (*Hbl.*)	2	954, 1252
r.	—— De toekomst van —. (*N. Ct.*)	2	1393
r.	Curaçao'sche (De) mijnwet. (*Hbl.*)	1	545
r.	Curzon Wyllie (Sir W.) te Londen vermoord. (*Hbl.*)	2	1109
r.	Cuypers (Ed.). De architect — in Indië voor de Brusselsche Tentoonstelling. (*Loc.*)	2	1096

D.

kl.	Daendels (Herm. Will.) Docum. omtr. —, d. Dr. L. W. G. de Roo	2	1115
r.	Decentralisatie zonder zelfbestuur. (*N.R.Ct.*)	1	694
r.	—— Voordeelen van —. (*Loc.*)	2	1415
r.	Degeneratie. Vermeende — van Indo-Europeanen. (*Loc.*)	2	1399
r.	Deli (S. O. K.) Huldef. v. Prinses Juliana. (*Sum. P., N.R.Ct.*)	2	1113
v.	—— Contract met het Inl. Zelfbestuur van —.	2	1384
r.	Demak. Veertigjarig jubileum v. d. Regent van —. (*Loc.*)	2	1242
r.	Departement van Landbouw (Het). (*Loc.*)	1	252
r.	Dessabestuur (Het) op Java. (*N.R.Ct.*)	1	821
r.	Dessascholen en dessaloemboengs. (*Soer. Hbl.*)	2	1401
r.	Deventer (Mr. C. Th.) Amerika in Azië. (*Gids*).	1	378
r.	—— over de Ind. begrooting voor 1910 en het opium. (*L. en V.*)	2	1552, 1663

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Dewall (A. F. von) te Batavia overleden. (*Jav.-R.*)	2	1246
r.	Dewall (H. A. von) Bat.-Mal. taalstudiën. (*Tijdschr. T. L. en Vk.*)	2	1413
*	Dingemans (L. F.). De partic. suikerindustrie in de Gouvs. landen op Java	1	587
*	—— De Filipinos onder het Spaansche en het teg. Amer. gouvt.	2	885
r.	Djamaloedin bin Mohammed Rasad over een gouvs. landbouwhuis.	2	970
r.	Djambi. Het sluiten van — v. de partic. mijnind. (*Bijl. Hand.*)	1	682
r.	—— Dr. E. B. Kielstra en Kapt. Veldt over de onderwerping van —. (*O. E.*; *Ind. Mil. T.*)	2	1250
r.	Djati. Exploit. van teakhout in Siam. (*Bull. Soc. Belg. d'E. C.*)	1	84
*	Djatibosschen. De exploitatie der — op Java, door H. ten Oever.	1	326
r.	Djatiroto. Emigratie naar —. (*N. Ct.*)	1	692
r.	—— De suikeronderneming — (*I. M.*); gebrek aan volk. (*J.-B.*)	2	1099
r.	Djokja. Ook een vorstelijke moeder (Wed. van Ham. Boew. V.) (*Soer. Hbl.*, *N. Ct.*)	2	955
r.	Djokjakarta. Veiligheid en belasting in —. (*Loc.*)	2	974
r.	Dok. Partic. — en rep.-inrichtingen in N.-I. (*N.R.Ct.*)	2	1660
r.	Dokter-djawa. School voor inl. artsen te Weltevreden. (*J.-B.*, *N.R.Ct.*)	1	690
v.	Dompo (Celebes en O.) Contract met —.	1	515
r.	Doornik (J. E.), een vergeten Nederl. (*T. K. Aardr. Gen.*)	2	1235
*	Douane-tarief. Eene wijzig. v. h. — onder de O.-I. in 1837, op aandrang van Engeland, door P. H. van der Kemp.	1	141
*	Drainage-theorie (De) door J. E. de Meyier.	2	1360
r.	Drankgebruik onder de inlandsche bevolking. (*Soer. Hbl.*)	1	370
r.	Droogdokmaatschappij. Jaarversl. der — Tandjong Priok. (*N.R.Ct.*)	2	962
v.	Duitsch Oost-Afrika. De opl. der inboorl. van — tot den arbeid.	1	208
r.	Dunnewold (J.). De Ass.-Resident — vermoord. (*Vad.*)	2	1563
kl.	Duparc (Mr. J.). Verzamel. v. N.I. rechtspraak en lit. 1898-1907.	2	1125

E.

kl.	Eerde (J. C. v.) aank. v. Agama en Adi-Agama	2	1682
kl.	Ehlers (Otto, E.). In den zadel door Indo-China.	1	117
r.	Elbert. De — Soenda-expeditie. (*N.R.Ct.*, *J.-B.*)	1	824
*	Elenbaas (W. G.). West-Borneo; eenige mededeelingen aang. bevolking en bestuur	2	913
r.	Elout (Mr. C. K.). Wijlen — als Min. v. Koloniën door P. H. van der Kemp. (*Bijdr. T. L. en V.*)	1	389
r.	Emmahaven. Verondieping van de —. (*N.R.Ct.*)	1	827
r.	Emigratie. De — koloniën in de Lampongs. (*Bat. Nbl.*)	2	1414
r.	Emmerik (A. van). De stichting van den heer — in Midden-Celebes, (*Loc.*)	1	824
v.	Engelsch-Siameesch (Het) verdrag.	2	1081
r.	Enthoven (Kol. J. J. K.) besproken in de *Holl. Revue*.	2	1103
r.	Ethics. Dutch Colonial —. (*Sat. Rev.*)	2	1668
r.	Ethnographische musea in Duitschland. (*N.R.Ct.*)	1	390
v.	—— De — verzameling der Kon. Mil. Acad. d. C. Spat.	2	1519

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Eyken (A. J. H.). De werkkring van den Controleur op Java. ...	2	963
r.	— Lotsverbetering van de Inl. bestuursambtenaren.	2	1243
*	Ezerman (H. E. K.) Inl. bestuur in Benkoelen.	2	1585

F.

v.	Fallot (E.). Fankrijks kolon. financiën. (*Rev. Ec. Int.*)	II	934
*	Feuilleton. Een Eenzame, door F.	1	565
*	—— Eerste indrukken, door F.	2	1139
*	—— Een kinderziel, door F.	2	1574
*	Filipinos. De — onder het Sp. en het tegenw. Amerik. gouvt. door L. F. Dingemans.	2	885
r.	Finacieele zelfstandigheid. Het V. V. o. Indië's —. (*Hand.*)	1	553
r.	Flora. De — der Nederl. Antillen. (*N.R.Ct.*)	1	527
r.	Flores. Oud ivoor op —. (*N.R.Ct.*)	1	537
r.	—— Ethnographica van — en omstr. (*N.R.Ct.*)	2	1405
r.	—— Een overval op —. (*N. Ct.*)	2	1406
*	Fokkens (F.). Het afst. v. h. excedent hoofdgeld a. d. Gew. Raden	1	21
r.	—— als Resident aangevallen en verdedigd. (*Loc.*)	1	545
r.	—— in zake landrente weerlegd d. Kopt. J. C. Lamster. ...	1	546
r.	—— over het dessa-onderwijs. (*de Nederlanden*).	2	1653
v.	Frankrijk's koloniale financiën door E. Fallot. (*Rev. Ec. Int.*)	2	934
r.	Fransch. De afschaffing van het — op de scholen. (*Het M. O.*)	1	80
v.	Fransche (Het) Ministerie v. Koloniën verhuist.	2	1518

G.

*	Gade-contract (Het) op West-Java d. Mr. A. A. Galistin.	1	25
*	Galistin (Mr. A. A.). Het gade-contract op West-Java.	1	25
r.	Geesink (P.). Het beheer van het boschwezen in N.-I. (*T. Nijt. en Lb. N.-I.*)	2	1409
kl.	Gelder (W. v.) Schoolatlas v. Ned.-Indië, 10e dr.	2	1693
r.	Gemeenten. De grondpolitiek der Ind. —. (*N.R.Ct.*)	1	86
r.	—— De vereeniging „Vooruitgang" te Buitenzorg	1	97, 667
r.	—— Opcenten op lands belastingen v. de —. (*Bat. Nbl.*)	2	1090
r.	—— in Suriname. (*N.R.Ct.*)	2	1091
r.	Gemeenteraad. Cnflict v. d. Reg. en den — v. Bat. (*Loc.*)	2	1241
*	Geneeskundige dienst. Reorg. v. d. Burg. — door Dr. J. F. H. Kohlbrugge.	1	312
*	—— Id. door Dr. J. Haga.	1	457
r.	—— Reorganisatie — voorstel.	2	1673
r.	Generaal. De beroemste Indische —. (*R. Ct.*)	2	1656
w.i.	Getah-pertja. De — aanplantingen te Tjipetir.	1	120
w.i.	Getijstudies. Japansche —.	1	122
r.	Gevangenis-arbeid. De *Loc.* over winst op —.	1	99
r.	Gids. De Indische — als gevaarlijk gesignaleerd. (*L. en V.*)	2	1233
r.	Giro-verkeer door tusschenkomst v. d. Jav. Bank in Indië. (*Versl.*)	2	1254
r.	Goudrijkdom van Suriname. (*Hbl.*)	1	99
r.	Gouvernementsmarine. Het pers. der —. (*N.R.Ct.*)	2	1536
r.	Gouverneur-Generaalschap (Het) driehonderd jaar bestaande. (*N.R.Ct.*)	2	1408
r.	Greve (W. R. de) over bladziekte als oorz. v. d. achteruitgang der koffiecultuur.	2	1232

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Grond- en boschpolitiek op Java. (*N.R.Ct.*)	1	693
r.	Grondverhuur een zegen of een vloek? door Dr. J. F. H. Kohlbrugge. (*Vr. d. T.*)	1	811
r.	—— voor suikerondernemingen. (*T. B. B.*)	2	1410
r.	Groneman (Dr. J.) over Pamor-smeedkunst. (*Loc.*)	1	251
r.	—— De herst.-arbeid a. d. Boroboedoer. (*Loc.*)	2	1394

H.

*	Habbema (J.). Hirado en Desjima.	2	1448, 1625
r.	—— over het inlandsch onderwijs. (bund. *M. en K.*)	2	1654
r.	Hadji-politiek. De — Ind. regeering d. Prof. Dr. Snouck Hurgronje.	1 690, 2	963
*	Haga (J.). Reorganisatie v. d. Geneesk. Dienst in N.-I.	1	457
kl.	Hale (A.). The adventures of John Smith in Malaya.	1	696
r.	Ham (S. P.). Grond- en boschpolitiek op Java. (*T. B. B.*)	1	236
*	Hansen (P. C. C.) Jr. (Boeka). Voortgezette opleiding van Inl.	2	909
*	—— Indië weerbaar.	2	1441
r.	Havens. Onvoldoende diepte der Indische —. (*N.R.Ct.*)	2	1233
r.	Hasselman (C. J.). Rede over kol. Staatkunde. (*Ind. Gen.*)	1	668
r.	Hedjaz. De toestand in — en Arabië. (*N.R.Ct.*)	1	108
r.	Heerendiensten. De — op Java. (*Loc.*)	2	1390
*	Hekmeyer (Mr. F. C.). Het koloniaal verband i. d. wetgeving van Ned. en N.-I.	I	161
*	—— De taak v. d. Adviseurs bed. bij art. 7 Rechterl. Org.	1	433
*	—— Adat-overschattingen.	2	1297
*	—— Goed recht voor den Inlander.	2	1477, 1595
*	Hering (F. C.). Java's weervermogen tegen een buitenl. vijand	1	723
r.	Hierneiss (Mr. C. F. H.), voordr. over de Ind. ink.-bel. (*I. M.*)	1	539
r.	Hinloopen Labberton (D. van). Voordracht o. d. theosophie en Boedi Oetomo.	1	534
*	Hirado en Desjima, door J. Habbema.	2	1448, 1625
r.	Historisch bureau. Een — gevraagd. (*Hbl.*)	1	223
r.	Hondius (O. P.) o. Ani-ani, sikkel en tadjak. (*T. N. en L. i. N.-I.*)	2	1668
r.	Hoofdenscholen. Vermeerder. v. —. (*N.R.Ct., Soer. Hbl.*)	1	372
*	Hoofdgeld. Het afstaan der exc. — a. d. Gewest. Raden, door F. Fokkens.	1	21
r.	Hoogere burgerschool. Afschaffing v. een vr. taal op de —. (*Het M. O.*)	1	80
w.i.	Horloge. Het — als kompas.	2	1424
r.	Houtschaarschte. Maatregelen in verb. met —. (*Hbl.*)	1	369
r.	Hubrecht Prof. A. A. W.) over exploratie v. Nieuw-Guinea. (*Gids, N.R.Ct.*)	1	375
r.	Hudson Henry). De Halve Maan, het scheepje van — in 1609. (*N.R.Ct.*)	1	244
r.	Hyena. Een dessa — en een consul. (*Loc.*)	2	1666

I.

r.	Idenburg (A. W. F.) Minister — en het volksrecht. (*N.R.Ct.*)	1	85
r.	—— geïnterviewd d. den red. v. h. *Soer. Hbl.* v. Geuns. (*Hbl.*)	1	829
r.	—— benoemd tot Gouverneur-Generaal	2	1255
r.	Idi. Artikel v. d. heer J. T. Cremer in het *Vad.* (*Jubil. No.*)	1	689
r.	—— De haven v. — nog niet heropend. (*Hbl.*)	2	1228

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Inboorlingen-politiek in Alg. d. Rouire. (*R. d. 2 M.*)	2	978
r.	—— De Ned.-Ind. — d. Mr. L. W. C. v. d. Berg. (*Gids*) ...	2	1407
r.	Indië heeft flinke jonge Nederlanders noodig. (*Hbl.*)	1	244
*	—— weerbaar, door Boeka.	2	1441
*	Indische anomalieën, door Mr. R. Tj. Mees.	2	865
r.	—— De — Vereeniging van studeerenden in Nederland.	2	953
r.	—— jongelui naar Nederland. Request Ind. afd. A. N. V.	2	1398
v.	Indo-China. Circul. v. Gouv.-Gen. Klobukowski	1	63
v.	—— Hoofdtrekken van de bestuurs-organisatie van —.	1	67
kl.	—— In den zadel door —, v. Otto E. Ehlers.	1	117
*	—— Het muntvraagstuk in —.	1	343
r.	—— Het alcohol-monopolie in —. (*La Quinz. Col.*)	2	1401
r.	Indo-Europeanen. Vermeende degener. v. — (*Loc.*) ...	2	1399
r.	Inkomstenbelasting. Art. 17 der Ordonn. o. d. Ind. —, door Mr. C. T. H. Hierneiss.	1	539
r.	Inlander. De — en het Alg. Ned. Verb. door J. E. Tehupeiory.	1	92
r.	Inlanders. Periodieken voor Chin. en —. (*Vad., Loc.* enz.)	1	96
r.	—— Bezoldiging van — met Eur. diploma's. (*N.R.Ct.*)	1	241
r.	—— Chineezen in de plaats van —. (*N. Ct., J.-B.*)	1	802
r.	—— in het particuliere. (*Loc.*)	1	809
r.	—— Onderwijs in strafrecht voor —, door Prof. Carpentier Alting. (*T. v. Strafr.*)	1	810
r.	—— R. M. Noto Soeroto over ridderorden aan —. (*N. Ct.*) ...	1	830
*	—— Voortgezette opleiding van —, d. Boeka	2	909
r.	Inlandsch onderwijs. (*Hbl.*)	1	379
r.	—— bestuursambtenaar. Tegenzin in het ambt van —. (*N. Ct., B. Nbl.*)	2	1252
*	Inlandsche artsen. Reorg. v. d. S. t. o. v. — d. W. K. Tehupeiory	2	922
r.	—— Dr. H. F. Roll over de school t. o. v. — artsen.	2	1536
r.	—— bevolking. Indolentie der —. (*Loc.*)	2	1391
r.	—— Coöperatieve handelsver. (Een) te Wonosobo (*B. Nbl.*) ...	2	1247
r.	—— bestuursambtenaren. Lotsverb. der — d. A. J. H. Eyken	2	1243
r.	—— hoofden. Circ. Resid. G. J. Oudemans aan de —. (*J.-Indië*)	2	977
r.	—— pers. R. M. Noto Soeroto over de —. (*N.R.Ct.*)	2	1112
r.	—— rechtspraak. Vereenvoudiging der —. (*N.R.Ct.*)	1	536
r.	—— (Holl.) scholen. (*N. Ct., Soerab. Hbl.*)	2	1248
r.	—— vereenigingen. (*Loc.* en *J.-B.*)	1	535
r.	Islam. Aanpassing van den — aan nieuwe toestanden. (*Hbl.*)	1	536
r.	Islamisme en beschaving door Fasli Nedsjib Bei (*Köln. Z., N.R.Ct.*)	2	972
*	Islamietische (Een) handelsvereeniging te Bzrg., door W. K. A. Burghardt.	2	929
r.	Ivoor. Oud- op Flores. (*N.R.Ct.*)	1	537

J.

r.	Jaarmarkt-tentoonstelling. De 4de — te Soerabaja.	2	1250
r.	Jachtrecht. Het — binnen de houtvesterijen. (*Loc.*)	2	1666
kl.	Jaeger (W.). Indische herinneringen.	1	117
r.	Japan. De Vereenigde Staten en —. (*N.R.Ct.*)	1	109
w.i.	—— De industrieele beteekenis van —.	1	263

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Japan. Het Californ. gevaar; bew. in Amerika teg. —. (*N. Ct.*)	1	370
r.	—— Voorbeelden van geestelijk bankroet in —. (*Hbl.*)	1	532
w.i.	—— De petroleum-industrie in —.	1	700
r.	—— Corruptie in —. (*Hbl.*)	1	822
kl.	—— Histoire des rel. du Japon avec l'Europe au XVIe et XVIIe siècle.	1	833
*	—— Hirado en Desjima, door J. Habbema.	2	1448, 1625
r.	—— De moord op prins Ito.	2	1672
w.i.	Japansche getijstudiën.	1	122
w.i.	—— kopermijnen.	2	1421
r.	—— inmenging in dessa-zaken. (*Loc.*)	2	1666
r.	—— vervoermiddelen. (*Hbl.*)	2	1694
r.	Java. De politie op —. (*N.R.Ct.*)	1	371
*	—— 's weervermogen tegen een buitenlandschen vijand, door F. C. Hering.	1	723
r.	—— De defensie van — met behulp v. Javanen, door R. M. Noto Soeroto. (*N.R.Ct.*)	2	1094
kl.	—— „Tot welzijn van —", causerieën van J. Verhoeven.	2	1256
w.i.	—— en Madoera, Kaart, bladindeeling 1 : 1,000,000. (*Top. B.*)	2	1571
kl.	—— l'Ile de — sous la domin. française p. Oct. J. A. Collet	2	1689
r.	Javaan. De — als emigrant. (*Loc.*)	1	227
r.	—— De ontwikkeling van den —. (*Loc.*)	2	1415
r.	—— voor alles verstandsontwikkeling van den —? R. M. Noto Soeroto. (*N.R.Ct.*)	2	1672
r.	—— De — in ons koloniale leger. (*Loc.*)	2	1678
kl.	Javaansch militair. Soeradji, lotgev. v. e. —, door L. F. v. Gent.	1	254
r.	Javanen-Bond. Het Congres te Djokja in Oct. 1908. (*Loc.*)	1	101
r.	Javasche Bank. Het octrooi der —. (*J.-B., Loc.*)	1	235
kl.	Jonge (Jhr. Mr. J. K. J. de). 13de deel van — 's opkomst van het Ned. Gezag.	2	1115
r.	Journalistieke bescheidenheid. (*Wkb. de Amst.*)	2	1111
*	Juist-snelle aanslag (De). Broch. v. J. J. Riel.	1	772
r.	Juliana. De — boom te Koeta-Radja. (*Hbl.*)	2	1093
r.	—— Oostersche hulde aan Prinses —. (*Sum. P., N.R.Ct.*)	2	1113
r.	Junghuhn. Een — gedenkboek. (*N.R.Ct.*)	2	970
r.	—— De — herdenking; feestrede Prof. Niermeyer.	2	1661
r.	Jurisprudentie. Surinaamsche —. (*Offic. uitg.*)	1	668

K.

r.	Kabelfabriek. Een Hollandsche —. (*T. v. Nijv.*)	1	104
r.	Kabelverbindingen. Uitbreiding v. d. — in N.-I. (*N.R.Ct., J.-B.*)	1	825
r.	Kajan. Eene bestuursvestiging in het Boven — gebied. (*Vad.*)	1	815
r.	—— Eene excursie naar het Boven — geb. (*Vad.*)	2	978
*	Kalff (S.). A. van Buchell's Ind. aanteekeningen.	1	271, 416
*	—— Ind. baanbrekers in de 17de eeuw. (Lemaire).	2	1281
r.	Kaliwoengoe (Semarang). Brand te —. (*Loc.*)	2	1535
r.	Kalisat-Banjoewangie. Aardst. op de lijn —. (*N. Soer. Ct.*)	2	1390, 1426
r.	Kamil (Raden)over het Nederlandsch v. Javanen. (*Loc.*)	1	807
w.i.	Karakter. Het — van den Inlander, d. Dr. W. A. Betz.	2	1569
r.	Karang-anjer (Kedoe). Gisting in —. (*N. Ct.*)	1	224

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Karanganjer Eene inlandsche meisjesschool te —. (*N. Ct.*)	1	526
r.	Karang Antoe (Bantam). Een visscherijbank te —. (*N. Ct.*)	1	820
r.	Karoen-rivier. De bevloeiing uit de — in Perzië. (*N. Ct.*)	1	363
r.	—— De — bevloeiing bij Ahwaz nog niet verzekerd.	2	1561
*	Kemp (P. H. van der). Eene wijziging v. o. O-I. douanetarief in 1837 o. aandr. v. Engeland	1	141
r.	—— Studie over Mr. C. K. Elout als Min. (*Bijdr. T. L. en V.*)	1	389
r.	Kepahiang (Benkoelen). Toestanden te —. (*T. P. en T.*) ...	1	230
r.	Kerbela. Het heiligdom der Sji'iten te —. (*Ill.*)	1	803
*	Kerbert (H. J.). Explor. en Exploit. v. wildhoutbosschen o. d. Buiten-Bezittingen.	1	740
r.	Kern (Prof. Dr. H.) over het Nederlandsch in Ned.-Indië	2	961
kl.	Khimono (De) door Creusesol.	1	117
r.	Kielstra (Dr. E. B.) over het Sultanaat van Boeton. (*O. E.*) ...	1	105
r.	—— over de opiumpolitiek. (*O. E.* en *Ind. Gen.*)	1	685
r.	—— over de onderwerping van Djambi. (*O. E.*)	2	1250
r.	—— contra Mr. C. Th. v. Deventer o. d. opiumpolitiek.	2	1553, 1662
r.	Kinine-verkoop van gouvernementswege. (*N.R.Ct., J.-B.*)	2	1543
v.	Klobukowski. Circulaire b. z. optr. als G.-G. v. Indo-China.	1	63
r.	Knottenbelt (H. J.) over de bacovenc. in Suriname. (*N.R.Ct.*)	1	232
v.	Koealoe (S. O. K.) overeenkomst met den Sultan van —.	2	1529
r.	Koeliewervingsordonnantie. Een nieuwe —. (*Loc*)	1	680
r.	Koffie. De valorisatie der — in Sao Paolo. (*N.R.Cl*)	1	228, 846
r.	—— Invoer van — op Java. (*N.R.Ct.*)	1	231
r.	—— Geknoei met Sumatra —. (*Loc.*)	2	1084
w.i.	Koffiecultuur. Oorzaak van de achteruitgang der —, door Van Prehn.	1	261
r.	—— De — in N.-I. als bron v. inkomsten, door Dr. K. W. v. Gorkom. (*I. M.*)	2	971, 1232
v.	Kohlbrugge (Dr. J. H. F.). Hoe komen wij aan Inl. officieren?	1	62
*	—— Het rapport o. d. Reorg. v. d. Gen. Dienst in Ned.-Indië	1	312
*	—— Naschrift op een woord van protest v. Dr. J. J. Kunst. ...	1	341
r.	—— Grondverhuur een zegen of een vloek? (*Vr. d. T., N.R.Ct.*) 1 811;	2	965
r.	—— over Nederlanders in de tropen. (*Tijdsp.*)	1	828
kl.	Kokospalm. Bijdr. t. d. kennis v. d. —, prijsvr. Kol. Mus. door H. B.	1	841
r.	Koloniale politiek. De heer E. Moresco over de ontwikkel. onzer —. (*Bull. d. Col. Comp.*)	1	550
r.	—— staatkunde door C. J. Hasselman. (*Ind. Gen.*)	1	668
r.	—— reserve. Dierenbeulen onder de —. (*Vad., Geld.*)	2	1410
r.	—— beloften, door Mr. C. Th. v. D. (*L. en V.*)	2	1552
r.	—— Nederlandsche — ethica. (*Hbl., Sat. Rev.*)		
r.	Koloniaal Bestuur. De verantwoordel. voor het —. (*N.R.Ct.*)	2	1542
r.	—— Museum. Prijsvr. over den Kokospalm.	1	841
kl.	—— —— Verslag 1908.	2	1417
r.	Koloniën. De kennis omtrent onze —. (*N. Ct.*)	2	1103
r.	—— De stembus en de —. (*N. Ct.*)	2	1113
r.	Kolonisatie in Suriname. (*N. Ct., Surin.*)	2	1249
r.	Koningin. Een gesch. der Chin. aan H. M. de —. (*Soer. Hbl.*)	2	1564
v.	—— Een populair portret van H. M. de —.	2	1649
r.	Koningin Wilhelmina-school. Minder gunstige resultaten. (*N. Ct., Bat. Nbl.*)	2	1392, 1679

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Koorts. De gele — in Suriname. (*Hbl.*)	1	373
r.	Koppensnellen op Borneo. (*Soer. Hbl.*)	2	1538
w.i.	Kopra-bereiding. (Zie ook o. Coprah).	2	1424
r.	Kostuum voor Inlandsche vorsten. (*N. Ct.*)	2	1098
*	Kreemer (J.). Aant. o. h. Menangkabausche familiebezit.	1	704
r.	Kroonkolonie. Nederlandsch-Indië geen —. (*Loc.*)	2	1663
r.	Kruseman (C. A.), hoofdred. *Java-Bode* overleden. (*Loc.*)	1	679
*	Kunst (Dr. J. J.). Een woord v. protest tegen Dr. Kohlbrugge.	1	339
r.	Kunstkring. Plannen van de N.-I. —. (versl. 7e jaar).	1	386
r.	Kunstnijverheid. Indische —. (*Het Huis O. en N.*)	2	1095

L.

v.	Laiwoeng (Celebes). Contract met —.	1	219, 520
r.	Lampongs. De emigratiekoloniën in de —. (*Bat. Nbl.*)	2	968, 1414
*	Land- en Boschbouw (Staats) in Indië, door S. Ritsema v. Eck	1	465, 649
r.	Landbouw. Kleine — en coöperatie. (*Loc.*)	1	364
r.	—— Ned.-Ind. — syndicaat en de *Cultuurgids*.	1	665
r.	—— Plantkunde en —. Grief tegen het Dept. v. Ldb. (*Cultura*)	1	803
r.	—— De heer H. J. Lovink benoemd tot Dir. van —. (*N. Ct., Hbl., N.R.Ct.*)	2	1549
v.	Langkat (S. O. K.) Overeenk. met den Sultan van —.	2	1520
r.	Landbouwcrediet. De vader van het Ind. —. (*N. Ct.*)	1	821
r.	Landbouwhuis. Een gouvs. —, door Djamaloedin b. Moh. Rasad. (*Kol. Wkb.*)	2	970
r.	Lange (P. A. de). Het fiasco v. h. onderwijsstelsel in Bengalen.	2	967
*	Landrente. Over de nieuwe — ordonnantie, door J. H. Nieuwenhuys	1	285
r.	—— echo's door Kapt. J. C. Lamster. (*J.-B.*)	1	546
*	—— De — beschouwingen van contr. Nieuwenhuys besproken door F. P. Sollewijn Gelpke	2	1153
*	—— Wederwoord op de critiek v. S. G. door J. H. Nieuwenhuys	2	1351
r.	Landschapskassen. Het best. van het geld der —. (*J.-B.*)	1	98
v.	—— De praktijk der —. 1... 358;	2	1064
r.	—— Nieuwe regeling betr. de —. (*Hbl.*)	2	1671
r.	Lectuur. „Tiang landi" over „nuttige —" voor den Inl. (*Loc.*)	2	1402
r.	Leger. Nieuwe richting en tucht in het —. (*Ind. Mil. T.*)	1	96
*	—— Java's weerverm. tegen een B. V., d. F. C. Hering	1	723
r.	—— De Chinees in het —. (*Ind. Mil. T.*)	1	819
*	—— De approviandeering van het Ind. —. 1816-1840, door W. C. Nieuwenhuyzen.	2	1317, 1493
r.	—— belangen. De Atjehtaktiek funest in de toekomst. (*Loc.*)	2	1557
r.	—— De Javaan in ons koloniale —. (*Loc.*)	2	1678
*	Lemaire (Isaäc en Jacob) door S. Kalff.	2	1281, 1426
r.	Lepra. Over — in Ned.-Indië, voordr. oud-kol. J. Haga. (*N. G.*)	1	533
r.	—— Dr. J. D. Kayser en C. Ouwehand over — bestrijding. *T. N. en L. N.-I.*)	2	1560
r.	—— Bestrijding met nartine. (*Loc.*)	2	1560
r.	—— Oprichting gesticht voor — lijders, uit het huldeblijk.	2	1561
w.i.	Leprozen (De) van Molokai. (*Contemp. Review*)	1	701
r.	Lett (A.). De zendeling — vermoord. (*N.R.Ct.*)	2	1400
r.	Levensduur. Gr. — blijkb. uit Versl. N.-I. maatsch. L. L.	2	1404

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Ligtvoet (K. J. A.). Dood van den Ingenieur —.	1	253
r.	Liefrinck (F. A.). Atjeh-verslag. (*Hbl.*)	2	1669
r.	Loemadjang (Probol). Overstrooming te —.	2	1535
v.	Loewoe (Celebes). Verklaring en Akte v. erk. en bev.	2	1079
r.	Lovink (H. J.). De heer — benoemd tot Directeur van Landbouw. (*N. Ct., Hbl., N.R.Ct.*)	2	1549

M.

r.	M's. De zeven —. (*Bat. Nbl., Loc.*)	1	535
r.	Maan. De halve —; het scheepje van H. Hudson 1609. (*N.R.Ct.*)	1	244
r.	Macleod (N.) over de vlootplannen. (*Tijdsp.*)	1	88
*	—— Uit de Gesch. der O. I. Comp. III. Het proces van Valckenier	1	126
*	—— Id. IV De reforme v. h. Zeewezen. 1 851;	2	995
*	Madagascar. Het leven te Tananarivo.	2	1698
v.	Madjene (Celebes). Verklaring.	2	1077
r.	Madoera-stoomtram. 10de Jaarversl. v. d. —.	2	949
*	Madras. De provincie — en haar bestuur, door J. H. Nieuwenhuys	2	1009
v.	Malakka. De oecon. toestand op — d. Dr. Brunhuber.	1	355
r.	—— Overdracht van Kelantan, enz. aan Engeland. (*N. Ct., Hbl.*)	1	526
r.	—— en Sumatra. Parallel tusschen —. (*Toc.*)	2	1388
r.	Malaria en Marine. (*N.R.Ct.*)	1	549
r.	—— -expeditie naar Grogol. (*Loc.*)	2	1391
kl.	—— (Die), broch. van Si-Omong.	2	1566
kl.	Maleische taal. Handl. d. J. W. v. d. Valk. (J. H.)	1	112
r.	—— Batav. — taalstudiën d. H. A. v. Dewall. (*N. Ct.*)	2	1413
r.	Mambèramo-rivier (De) op N.Guinea. (*T. K. Aardr. Gen.*)	1	361
v.	Mamoedjoe (Celebes). Contract met —.	1	76, 520
*	Manangkabau. Maleisch familiebezit, d. J. Kreemer	1	705
kl.	—— Het rechtsleven bij de Minangkabausche Maleiers, door G. D. Willinck.	2	989
r.	Marine. Nieuwe torpedojagers voor de —. (*N. Ct.*)	1	91
r.	—— berichten uit Oost-Indië. (*N.R.Ct.*)	1	245
r.	—— Artillerie- of torpedo-vloot, d. K. Eland. (*Vad.*)	2	1412
r.	—— Samenst. en sterkte der scheepsm. in N.-I. (*N.R.Ct.*)	2	1551
r.	—— Een onderzeeboot voor Indië. (*N.R.Ct.*)	2	1551
r.	Matriarchaat, ook elders dan op Sumatra. (*N. Ct.*)	1	822
*	Mauritius. Ontwoud. en regenval op —. (*met kaartje*)	1	751
w.i.	—— Immigratie van Britsch-Indiërs in —.	1	577
r.	Medan. Een groote Chin. school te —. (*N.R.Ct.*)	2	955
*	Mees (Mr. R. Tj.). Regeling van het arbeidscontr. op Java	1	577
*	—— Indische anomalieën.	2	865
r.	Meisjesschool. Een Inl. — te Karanganjer. (*N. Ct.*)	1	526
r.	Mekkagangers, Bedoeïenen en de Hedjaz-spoorw. (*N.R.Ct., Hbl., Ban.*)	1	525
r.	Menado-Courant (De) onder red. v. A. L. Wawo-Runtu.	2	1227
r.	Mentawei-eilanden. De zendeling Lett op de — vermoord. (*N.R.Ct.*, enz.)	2	1400
*	Meyer (J. J.). Siam, beschreven d. een Siameeschen Prins	1	40
r.	—— over studiebeurzen aan Indologen. (*Kon. Wkb.*)	1	110

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
*	Meyier (J. E. de). Ontwoud. en regenval op Mauritius.	1	751
*	—— De drainage-theorie.	2	1360
*	—— De Minahassa en Noord-Celebes.	2	1052, 1195
r.	Mijnbouw. De Indische — in de Troonrede. (*N. Ct.*)	2	1558
v.	Mijnontginning. Bezwaren aan — in N.-I. verbonden.	2	1645
r.	Mindanao. Menschenoffers op —. (*N.R.Ct.*)	1	374
*	Minahassa. De — en Noord-Celebes, d. J. E. d. M.	2	1052, 1195
r.	—— De Oranjefeesten in de —. (*Men. Ct.*)	2	1405
r.	Moeder. Ook een vorstel. — (Djokja). (*Soer. Hbl., N. Ct.*)	2	955
r.	Mohammedaansche propaganda en zend., d. G. K. Simon	2	1231
v.	Mohammedanen. Het standpunt der — in Br.-Indië.	2	1073
w.i.	Molokai. De leprozen van —.	1	701
r.	Moresco (E.) over de ontwikk. der kol. pol. (*Bull. de Col. Comp.*)	1	550
*	Morley (Lord) in het Hoogerhuis over de Br.-Ind. herv. voorst.	1	193
r.	Multatuli en het sentiment in onze kolon. politiek, d. M. v. Geuns. (*O. E.*)	1	684
r.	Museum van Land- en Volkenkunde in Rotterdam.	2	975
r.	—— Een drijvend — te Soerabaja. (*Soer. Hbl., N. Ct.*)	2	1247
*	Muntvraagstuk. Regeling van het — in de Philippijnen.	1	52
*	—— Id. in Indo-China.	1	343
*	—— Id. in China.	1	486, 775

N.

kl.	Nagaoka (H.), Histoire des relat. du Japon avec l'Europe. J. H.	1	833
r.	Nanggoeng. Het land — aan een Eng. Mij. verkocht. (*N.R.Ct., I. M., N. Ct.*)	2	1539
r.	Nederlanders in de tropen, d. Dr. Kohlbrugge. (*Tijdsp.*)	1	828
r.	Nederlandsch. Het — voor Javanen. (*Loc.*)	1	807
r.	—— Het — in Nederl.-Indië, d. Prof. Kern.	2	961
r.	—— Wetsontw. betr. het — onderdaansch. (*N.R.Ct.*)	1	804
w.i.	—— Indische Spoorweg Mij. Eenige cijfers betr. de —.	2	1267
r.	—— spreken van Inl. ambtenaren. (*Loc., K. Wkb.*)	2	1102
r.	—— Het — in Indië. (*M. O.*)	2	1667
r.	Neytzell de Wilde (Mr. A.) over het Inlandsch onderwijs. (*Loc.*)	2	1533
r.	Niermeyer (Prof. J. F.). Openingsrede te Utrecht.	1	106
r.	—— over onnauwk. bevolkingscijfers in N.-I.	2	966
r.	—— De vorm van het eil. Celebes. (*Tijdschr. Kon. A. Gen.*)	2	1234
*	Nieuwenhuys (J. H.). Rijstcultuur en landrente in Birma.	1	1
*	—— over de nieuwe landr.-ordonn. (St. 1907 No. 277)	1	285
*	—— De provincie Madras en haar Bestuur.	2	1009
*	—— Antwoord op de critiek v. d. hr. F. Sollewijn Gelphe	2	1351
*	Nieuwenhuyzen (W. G.). De approviand. v. h. Ind. leger 1816-'40	2	1317, 1493
w.i.	Nieuw-Guinea. Onderzoekingen op Britsch- —. (*Geo. J.*)	1	264
r.	—— De heer Rouffaer over de opn. d. Mambèramo-Rivier. (*T. Kon. A. G.*)	1	361
r.	—— Artikel Prof. Hubrecht over explor. van —. (*Gids. N.R.Ct.*)	1	375, 689
r.	—— Een Eng. expeditie naar Nederl. —. (*Geo. J.*)	1	377, 2 973
r.	—— Kolonisatie van Indo-Europ. op —. (*Soer. Hbl., N.R.Ct.*)	1	528
r.	—— Goud op —. (*Deutsche Rundsch f. Geogr.*)	1	549
r.	—— Emigratie van Javanen naar —. (*Hand. S. G.*)	1	671
r.	—— Nog iets over — d. Prof. A. A. W. Hubrecht. (*Gids*)	1	689
v.	—— Het beheer over Britsch- —.	1	786

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Nieuw-Guinea. Kinderspelen in Britsch- —.	2	1099
r.	—— De onderzoekingsreiziger Pratt op —. (*Loc.*)	2	1224
r.	—— Expedities naar —. (*Loc., J.-B., Vad., N. Ct.*)	2	1395
r.	—— Engelschen en Duitschers op —. (*N.R.Ct.*)	2	1561
r.	—— Expedities. (*Hbl., N.R.Ct.* enz.)	2	1659
r.	Noesa Kembangan. De bannelingen op —. (*N. Ct.*)	2	1236
kl.	Notaris-ambt. Het regl. op het —, d. P. Vellema, 2e dr.	2	1565
r.	Noto Soeroto (Raden Mas) over Vorstenl. toestanden. (*N. Ct.*)	1	830
r.	—— over ridderorden aan Inlanders. (*N. Ct.*)	1	830
r.	—— Voor alles verstandsontw. v. d. Javaan? (*N.R.Ct.*)	2	1672
kl.	Nypels (G.). Hoe Nedeland Ceylon verloor.	1	113
r.	—— De organisatie der Buitenbez. (*L. en V.*)	2	1407

O,

r.	Oelakan (afd. Priaman). Overval v. e. patrouille bij —. (*Hbl.*)	2	960
*	Oever (H. ten). De exploitatie der djatibosschen op Java.	1	326
r.	—— over houthandel en boschwezen. (*Soer. Hbl.*)	2	1655
v.	Officieren. Hoe komen wij aan Inlandsche —, door J. F. H. Kohlbrugge.	1	62
r.	—— Indische — aan de H. Krijgsschool. (*N. Ct.*)	1	242
r.	—— De Inlandsche —. (*Loc.*)	1	365
r.	—— De wettel. regel. der pos. v. d. Ind. — afgestemd. (*Hand.*)	1	527
r.	Ombilinkolen en waterpijpketels b. d. Marine. (*N.R.Ct.*)	2	1562
r.	Onderdaanschap. Wetsv. betr. het Ned. —. (*N.R.Ct.*)	1	804
r.	Ondernemingen. Kosten van besch. van —. (*N. Cl.*)	2	1236
r.	Onderwijs. Het dessa —. (*J.-B., N. Ct.*) 1 93;	2	1253
r.	—— De plannen met het Inlandsch —. (*Loc.*)	1	242
r.	—— Stelsellooze proefn. met het dessa —. (*Loc.*)	1	667
r.	—— Het Middelb. — in N.-I. d. H. D. Tj. Willink. (*Het M.O.*)	1	799
r.	—— in Strafrecht a. Inlanders d. Prof. Carp. Alting. (*T. Str.r.*)	1	810
r.	—— Twijfel gewekt aan de — koers. (*Tel.*)	2	1238
r.	—— Het Inl. — stelsel bespr. d. Mr. A. Neytzell de Wilde. (*Loc.*)	2	1533
r.	—— De goede weg bij het Inlandsch —. (*De Banier*)	2	1650
r.	Onderwijzers. Opleiding van Inl. —. (*N. Ct.*)	2	1403
	Onderzeeboot. Een — voor Indië. (*N.R.Ct.*)	2	1551, 1678
*	Ontwouding en regenval op Mauritius (met kaartje)	1	751
kl.	Oost (Onze). Iets over den inlander en zijn zieleleven, door T. J. Bezemer.	1	259
r.	Oosten West. Een feestnummer v. h. *Kol. Wkbl.* van —, 5 Mei	1	827
r.	Opak. Overbrugging van de Kali — in Djokja. (*Loc.*)	1	824
w.i.	Openbare werken. De — Ned.-Indië in 1907.	2	1129
r.	Opium. De internat. — conferentie te Shanghai. (*N. Ct.*)	1	84, 551
r.	—— Het — in de Eerste Kamer (*V. V.* en *Hand.*)	1	234
*	—— Wat in stede van —? d. W. K. A. Burghardt.	1	482
r.	—— Beperking van — gebruik, d. Walbeehm (*Ban.*)	1	540
r.	—— op Java, d. Dr. E. B. Kielstra (*O. E.*), rapp. Str. (*N. Ct.*)	1	685
r.	—— op Java. (*Hbl., N. Ct.*)	2	957
r.	—— Onze — politiek in de buitenl. pers. (*Hbl.*)	2	1106
r.	—— aanhaling. (*Loc.*)	2	1398
r.	—— Toenemend verbruik in Suriname. (*N.R.Ct.*)	2	1398
r.	—— bestrijding. (*N. Ct.*)	2	1554
r.	—— Arak meer gevr. in China bij — verbod. (*Hd. Ber.*)	2	1555

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Opiumverkoop op Java. (*Hbl., L. en V.*)	2	1662
r.	Opvoedscholen en voogdijraden voor Indië. (*Loc.*)	2	1107
kl.	Ossenbruggen (Mr. F. D. E. van). Handl. strafrecht, d. F. C. H.	1	393
kl.	—— De regeling van het desabeh. en v. h. credietverband.	2	1127
r.	Oudemans (G. J.). Circ. aan de Inl. hoofden in Cheribon.	2	977
r.	Overhaasting bij de behandeling van wetsontw. No. 226. (*Hand.*)	1	832

P.

v.	Palembang. Reizen en houtk. in —. ,. J. C. Claasen. (*Tect.*)	1	662
r.	—— Het vervalgen van een roover in —. (*Nbl. v. P., Hbl.*)	1	802
r.	—— Welvarende toestand van —, Maurits Wagenvoort. (*N. Ct.*)	2	1250
r.	Pamor-smeedkunst. Dr. J. Groneman over —. (*Loc.*)	1	251
w.i.	Panama-kanaal. De stand van zaken bij het —.	2	1136
r.	Pandhuisknoeierijen (*N.R.Ct.* enz.)	2	1559
r.	Pandhuizen in Djokja. (*Loc.*)	1	683
r.	—— O. over Zondagsvenduties bij Gouvs. —. (*N. Ct.*)	2	1251
r.	Pan-Islamisme in onze Oost. (*N.R.Ct., Hbl.*)	1	677
r.	Papierfabriek. Een — te Soerabaja. (*Soer. Hbl., N.R.Ct.*)	2	1114
v.	Papua Territory. Het beheer over het Britsche —.	1	786
r.	Particuliere Landerijen. Terugbrenging der — tot het Staatsd. (*Hbl.*)	1	87
r.	—— De onteigening der —. (*Loc.*)	1	522
r.	—— Waardevermeerdering der —. (*N. Ct.*)	2	1680
r.	Pelalawan (S. O. K). Contract met het zelfbest. van —.	2	1381
v.	Pembaoengan (Celebes). Verklaring.	2	1077
r.	Penard (F. P. en A.). Onderscheiding aan de Gebrs. — in Surin.	2	1247
r.	Pensioenen. Betere verzekering van de Ind. —. (*N.R.Ct.*)	1	111
r.	Pensioenverzekering voor geëmpl. v. ondern. (*N. Ct., Jong.-I.*)	1	800
r.	Perzië. De bevloeiing uit de Karoen-R. in —. (*N. Ct.*) 1 363;	2	1561
r.	—— De omwenteling in —. (*Hbl., N. Ct.*)	2	1227
w.i.	Petroleum-industrie. De — in Japan.	1	700
*	Philippijnen. De regeling van het muntvraagstuk op de —.	1	52
r.	—— De regeling van het boschwezen op de —. (*Hbl.*)	1	369
r.	—— Menschenoffers op Mindanao. (*N.R.Ct.*)	1	374
r.	—— Het Engelsche op de —; Amerika in Azië, door Mr. C. Th. v. Deventer. (*Gids*)	1	378
*	—— De — o. h. Spaansch en het tegenw. Amerik. gouvt. door L. F. Dingemans	2	885
w.i.	—— De klappercultuur op de —.	2	1423
r.	Pisang. De — in Europa. (*Hbl.*)	1	823
r.	Poeloe Toedjoeh. De — in de Chineesche Zee. (*N.R.Ct.*)	1	530
r.	Politie. De — op Java. (*N.R.Ct.*)	1	371
r.	—— B. K. Noorman over — honden. (*Loc.*)	2	1664
r.	Politiek. Het — leven in N.-I.. (corr. *N.R.Ct.*)	2	979
r.	Politierechtspraak. De —. (corr. *N.R.Ct.*)	2	1230
*	Poortman (C.). De Zending in N.I.	2	1031
r.	Portugeesche cacao in slav. ber. op San Thomee (*N.R.Ct.*)	1	673
r.	Postspaarbank. De Ind. — in 1907. (*Verslag*)	1	81
r.	—— Een ambulante — dienst. (*Ind. T. P. T.*) 1 664,	2	962, 1235
w.i.	Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in N.-I. in '07	1	559
r.	Post- en Telegraafdienst. Een uniform voor ambtenaren v. d. —. (*Ind. T. P. T.*)	2	1411

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Pratas-eilanden (De). (*N.R.Ct.*)	1	552
r.	Pratt (A. E.). Interview v. d. *Loc.* m. d. ontd.-reiziger —.	2	1224
*	Priester. De — -adv. bij de Inl. r.b., d. Mr. F. C. Hekmeyer	1	433
r.	Prins. De — naar de Oost; herinn. a. h. bezoek in 1837 v. Pr. Hendrik. (*N.R.Ct.*)	1	363
*	Prinses. Onze — Juliana.	1	721
	Q.		
r.	Qaurantaine-stations in Ned.-Indië. (*N.R.Ct.*)	1	670
	R.		
r.	Ramaer (Mr. J. W.) over de suikerind. in de 2e K. (*I.-M.*)	2	1667
r.	Read W. H.), oud-Cons.-Gen. der Ned. te Sing. (*N.R.Ct.*) 1 380;	2	252
r.	Reboisatie van Java. (*N.R.Ct*)	2	1550
r.	Recht. Minister Idenburg en het volks- —. (*N.R.Ct.*)	1	85
kl.	—— Alg. leerst. van straf —, d. Mr. v. Ossenbruggen.	1	393
*	—— Goed — voor den Inlander, door Mr. F. C. Hekmeyer.	2	1477, 1595
r.	—— De kampioen voor Westersche wetboeken —, door Mr. Winckel. (*N.R.Ct.*)	2	1546
r.	Rechtschool. De Inl. —. (*J.-B., N.R.Ct.*)	2	1229
r.	Rechterlijke integriteit. Het geval Jhr. Mr. A. I. v. d. Bergh. (*Loc.*)	1	107
r.	—— ambtenaren. Het request der —. (*Loc., Soer. Hbl.*)	1	226
r.	—— Optreden van een — ambtenaar in Deli. (*Sum. P., Loc.*)	1	249
r.	—— Wantrouwen in de — macht. (*Loc.*)	1	385
r.	—— macht. Langzame ber. Baron-zaak. (*N. v. d. D. in N.-I.*)	1	388
r.	Rechtspraak. De inheemsche — in Indië, door Prof. C. v. Vollenhoven. (*I. G.*)	1	82
kl.	—— De N.-I. —, d. Mr. J. H. Abendanon; d. F. C. H.	1	398, 840
r.	—— Veiligheid en — op Java, d. A. H. J. G. Walbeehm. (*Ban.*)	2	1103
kl.	—— Verzam. v. N.-I. — en lit. door Mr. J. Duparc.	2	1230
r.	—— De politie —. (*N.R.Ct.*)	2	1230
w.i.	Regenval op Java; publ. der Mind. Welv. C., d. J. E. de M.	1	390
r.	Regentschappen. Vermindering van het aantal — op Java. (*N. Ct.*)	1	226
r.	Regenten. Een — vereeniging. (*Loc., B. Nbl.*)	1	251
r.	Reitsma (S. A.). Bevolkingstekort in O.-J. (*T. v. N. en L. in N.-I.*)	2	1239
r.	Rekening. Het slot der — over 1905. (*Hand.*)	1	101
v.	Renan (Ernest). Een oordeel van — over schoolgeleerdheid.	2	1071
r.	Resident. Adviseur en —; het hoogh. der positie. (*N.R.Ct.*)	1	383
*	Riel (J. J.). De juist-snelle aanslag.	1	772
w.i.	Rietsuiker. Kostprijs van —.	2	1275
r.	Rietbranden. (*N.R. Ct., J.-B.*)	2	1675
r.	Rijkens R. H.) over gemis van landbouwkundigen b. h. Departem. v. Landbouw. (*Cultura*)	1	803
r.	Rinriksja. Afl. van het woord —.	2	1694
*	Ritsema van Eck (S.). Staatsland- en bouschbouw in N.-I.	1	465, 649
r.	Roll (H. F.). Dokter — over de S. t. o. v. Inl. artsen	2	1536
r.	Roodhuyzen (H. G.) over taalstudie en inboorl.-politiek. (*Hbl.*)	1	670
r.	Roosevelt. De ex-president — naar Afrika. (*N.R.Ct.*)	1	530
r.	Rubber, de cultuur der naaste toekomst. (*Loc.*)	1	529

S.

r.	Sabang. Het kolenstation —. (*Bijl. Hand.*)	1	683
r.	Salatiga. Het Alg. Proefstation te — in 1907 (*jaarversl.*)	1	237
r.	Samoa-eilanden. Beleidvol optreden op de —. (*Vad.*)	1	682
kl.	SANDICK (L. H. W. VAN). Chineezen buiten China.	2	1263
v.	Sanggar (Celebes). Contract met —.	1	513
r.	Sao Paolo. De leening van —. (*N.R.Ct.*)	1	228
w.i.	—— De valorisatie-koffie van —.	1	846
r.	Saramacca. De — spoorwegquaestie. (*N.R.Ct.*)	1	538
r.	Sarong en kabai op de mailbooten. (*Hbl.*)	1	806
r.	Scheepsmacht. Samenst. en st. der — in Ned.-I. (*N.R.Ct.*)	2	1551
r.	Scheepvaartstatistiek. De *N.R.Ct.* over leemten in de Indische —.	1	690
w.i.	SCHERL (AUG.) een nieuw stelsel van snelbanen.	2	1277
kl.	SCHMALHAUSEN (H. E. B.) over Java en de Javanen, d. N.	2	986
r.	SCHMELTZ (Dr. J. D. E.) overlijdt.	2	969
r.	Scholen. Gemeentelijke — v. Inl. (*Loc.*)	1	86
r.	—— Opleidings — in een koel klimaat. (*Loc.*)	2	1397
v.	Schoolfanatisme. Oordeel van Ern. Renan.	2	1071
r,..	SELENKA. De — expeditie in 1908, bericht v. C. M. Dozy. (*B. Nbl.*)	1	541
r.	Semarang en het wereldverkeer der naaste toekomst. (*Loc.*)	2	1086
r.	Sentiment. Multatuli en het — in onze kol. politiek, door M. v. Geuns. (*O. E.*)	1	684
v.	Serdang (S. O. K.). Overeenkomst met den Sultan van —.	2	1523
r.	Sêwoe-gebergte. Het — op Java een Karstformatie. (*N. Ct.*)	2	1246
v.	Siak Sri Indrapoera (S. O. K.). Contract met het Zelfbestuur van —.	2	1207
*	Siam beschr. door een Siam. Prins; d. J. J. Meyer	1	40
r.	—— Exploit. van teakhout in —. (*Bull. Soc. R. d'E. C.*)	1	84
r.	—— Engeland en —; afst. van grondgeb.. (*N. Ct., Hbl.*)	1	526
v.	—— Het Engelsch — eesch verdrag.	2	1081
r.	Siambo. Oprichting der tambak-Mij. —. (*N. Ct.*)	2	1108
r.	SIEBURCH (E.) De gep. Ass.-Res. — vader v. h. Inl. Landb.crediet	1	821
r.	Sino-Australisch (Het) Continent, d. Dr. Verbeek vernietigd	1	392, 824
r.	Sji'ieten. Kerbela, het heiligdom der —. (*l'Illustr.*)	1	803
r.	SIMON (G. K.) oud-zendel. Rh. M. over den Islam.	2	1231
r.	Slangenvellen. Handel in —. (*N.R.Ct.*)	2	1106
r.	Slapheid der Regeering tegenover haar ambtenaren. (*Loc.*)	2	1085
kl.	SMITH (JOHN). The Adventures of — in Malaya by A.Hale.	1	696
r.	Snel recht! (*N. v. d. D. N.-I.*)	1	388
w.i.	Snelspoorwegen. De — der toekomst.	2	1277
r.	SNOUCK HURGRONJE (Prof. Dr. C.) over Jong-Turkije. (*Gids*).	1	238
v.	—— De hadji-politiek der Ind. Reg. (*Ind. Ver.* en *O. E.*) 1 690;	2	963
r.	Soembangan. Het — gebruik. (*N. Ct.*)	2	1107
r.	Soerabaja. De haventoestanden te —. (*N.R.Ct.*) ... 1 671;	2	1096
r.	—— Een torpedo-haven bij het Marine-Etablissem. (*N.R.Ct.*)	1	673, 831
w.i	—— Een vezelcongres te —.	1	702
r.	—— De jaarmarkt te —. (*N. Ct.*)	2	971
kl.	SOERADJI, lotgevallen v. e. Jav. militair d. L. F. v. Gent.	1	254
r.	Soerakarta. De landhuur in —. (*Loc.*)	1	523

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz
r.	Soeroto (R. M. Noto). Open brief v. Luit. J. C. A. Bannink aan —. (*N.R.Ct.*)	2	1095
r.	—— over de Inl. pers. (*N.R.Ct.*)	2	1112
*	Sollewijn Gelpke (F. P.). De landrente-besch. v. d. heer J. H. Nieuwenhuys nader besproken.	2	1153
r.	Solosche gebruiken. Maur. Wagenv. over veroud. —. (*N. Ct.*)	1	691
v.	Spat (C.) over de Ethnogr. verz. der K. M. Ac.	2	1519
kl.	Spoor- en tramweg kaart v. Java en Madoera. (*Top. Inr.*)	1	694
r.	Spoorweg Cheribon-Tjikampek. (*N. Ct.*)	1	691
r.	Spoorwegen ter Oostkust v. Sumatra d. A. Kruisheer. (*J.-B.*)	2	1086
r.	Spoorwegpolitiek. Koloniale —, door Dr. G. K. Anton. (*D. Wirthsch. Z.*)	2	965
r.	Spoor- en tramwegpersoneel. Vereeniging van — en *Orgaan id.*	2	1240
w.i.	Spoorwegmaatschappij. Eenige cijfers betr. de „Ned.-Ind. —".	2	1267
w.i.	Staatsspoorwegen. Verslag der — in N.-I. over 1907.	2	1419
r.	Statistiek. De gebreken der Indische —, door J. J. Bekaar. (*Vr. v. d. D.*).	2	1238
r.	Steel (Flora Annie) over de Hindoe-beweging in Br-Indië	2	1111
w.i.	Steenkolen. Wereldproductie van —.	1	558
r.	Stembus. De — en de Koloniën. (*N. Ct.*)	2	1113
r.	Steur (van der) 's liefdewerk. (*N. Ct.*)	2	1105
r.	Stibbe (Mr. A.) een protest t. een art. van Mr. Winckel. (*N.R.Ct.*)	2	1547
r.	Stigter (D.). Critiek op de broch. van — over de Jav. Bank.	1	235
r.	Stoomvaart. Directe — van Oostenrijk op Indië. (*N. Ct.*)	2	1559
r.	—— Directe — v. Java n. Australië. (*Loc.*)	1	230
r.	Stoomtram. De Madoera —; 12e jaarverslag.	2	949
r.	Streefland (B.). Rapport over den handel met Austr. (*Loc.*)	2	1083
r.	Studiebeurzen v. Indologen. (*Kol. Wkb.*) d. J. J. Meyer	1	110
w.i.	Suez. Het — kanaal in 1908.	1	261
r.	—— De verbreeding van het — kanaal d. Holl. aann. (*Hbl.*)	2	1552
r.	Suiker. De Anti — accijnsbond. (*De Suiker*).	2	950
r.	—— De riet — industrie in versch. land. d. Pr. Geerligs (*I. M.*)	2	972
r.	—— Java — op de Nederl. Markt. (*De Suiker*, 2e afl.)	2	1227
w.i.	—— Kostprijs van riet —.	2	1275
r.	Suikercultuur. Grondverhuur een zegen of een vloek? door Dr. J. H. F. Kohlbrugge.	1 811; 2	965
r.	Suikerfabriek. Een reusachtige — in de afd. Poerw. (*I. M.*)	1	1017
r.	—— Idem te Djatiroto. (*N. Ct., I. M.*)	1 692; 2	1099
r.	Suikerfabrieken, welke opgek. riet verw. (*Hbl., J.-B.*)	1	85
r.	Suikerfabrikanten. Het syndicaat van —. (*Loc.*)	1	666
r.	—— niet onverschillig voor de inl. bevolking. (*N. Ct.*)	2	966
*	Suikerindustrie. De Partic. — in de gouvs. landen op Java door L. F. Dingemans.	1	587
r.	—— De — in de 2e Kamer, d. Mr. J. W. Ramaer. (*I. M.*)	2	1667
r.	Suikerproductie. De — op Java door W. C. Dieckhoff. (*Org. v. d. Jav. S. Ind.*)	1	237
r.	Sumatra's Westkust; overval eener patrouille. (*Hbl.*)	2	960
r.	—— Geknoei met — koffie. (*Loc.*)	2	1084
r.	—— Aardbeving op 3-4 Juni in Korintji. (*J.-B.*)	2	1108
r.	—— Dwars door — in drie dagen. (*Sum. Post*)	2	1250

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
r.	Sumatra's Oostkust. Toel. op de overeenk. met verschil. vorsten.	2	1531
r.	Suriname. De goudrijkdom van —. (*Hbl.*)	1	99
r.	—— De bacovencultuur in —. (*Hbl., N.R.Ct., Vad.*)	1	232
r.	—— De gele koorts in —. (*Hbl.*)	1	373
r.	—— Kalmer tijden in —. (*Hbl.*)	1	544
r.	—— Aanmatiging van boschnegers. (*N. Ct.*)	1	552
r.	—— Officiëele uitgave omtr. Surin. Jurisprudentie	1	668
r.	—— De begrooting van — voor 1910. (*Hbl.*)	1	680
r.	—— De troepenmacht in. (*Hbl.*)	1	681
r.	—— Immigratie in — op groote schaal. (*N.R.Ct.*)	1	820
r.	—— Gemeenten in —. (*N.R.Ct.*)	2	1091
r.	—— Het bestuur en de boschnegers in —. (*Onze West, N. Ct.*)	2	1092
r.	—— Het arbeidersvraagstuk in —, door prof. D. v. Blom. (*Rev. Ec. Int.*)	2	1248
r.	—— Kolonisatie op gr. schaal, denkb. Mr. Fock. (*N. Ct., Sur.*)	2	1249
r.	—— Voorgenomen Corantijn-expeditie. (*N. Ct., O. W.*)	2	1253, 1407
r.	—— Welvaart in —. (*Hbl.*)	2	1396
r.	—— niet hopeloos, volgens E. J. W. Juta. (*N.R.Ct.*)	2	1680
r.	Swadesji-beweging. De — in Br.-Indië, door Dr. Hendr. Muller. (*N. Ct.*)	1	543

T.

r.	Tabaksassistenten. Een bond van —. (*Sum.-P., Loc.*)	1	249
w.i.	Talen. Het vermogen om — te leeren.	1	559
*	Tananarivo. Het leven te — d. E. Gallois.	2	1698
r.	Tandjong Priok. Geen uitbreiding van — noodig, door H. Abrahamsohn. (*T. N. en L. in N.-I.*)	1	542
r.	—— Een port-trust v. —. (*T. N. en L. in N.-I.*)	1	239
r.	—— Uitbreidingswerken te —. (*Bat. Nbl.*)	1	542
r.	—— Jaarverslag der Droogdok-Mij. —.	2	962
r.	—— Een recht op de kolen te —. (*N.R.Ct.*)	2	1677
v.	Tappalang (Celebes). Contract met —.	1	71, 520
v.	Tebingtinggi-Palembang.	2	1516
kl.	Techniek. De wonderen der —; uitg. Dalmeyer.	1	116
r.	Tehupeiory (J. E.), lezing over den Inlander en het Alg. Ned. V.	1	92
r.	—— overlijdt. (*N. Ct.*)	1	243
*	Tehupeiory (W. K.) Reorg. v. d. S. t. o. Inl. arts. te Weltevreden.	2	922
r.	Telegraafkabel Soerabaja-Semarang-Batavia. (*Ind. T. P. en T.*)	1	665
r.	Thee-cultuur der inl. bevolking, bespr. door Dr. J. Bosscha. (*Loc., N. Ct.*)	1	826
r.	Theosophie. De — en Boedi-Oetomo, voordr. D. v. H. Labberton. (*Bat. Nbl.*)	1	534
r.	Thomann. De heer — als ethnogr. verzamelaar. (*N.R.Ct.*)	2	1406
r.	Tidore. Het Sultanaat van —. (*N.R.Ct.*)	1	818
r.	Tjeenk Willink (Dr. H. D.) over het Midd. Onderwijs in N.-I. (*Het M. O.*)	1	799
v.	Tjinrana (Celebes). Verklaring.	2	1077
kl.	Topographischen dienst. Jaarverslag 1908 van den —.	2	982
r.	Torpedohaven voor Soerabaja. (*N.R.Ct.*)	1	831
w.i.	Tromp de Haas (Dr. W. H.) Gov.t Gutta Percha plantations.	1	120
r.	Tropen. Blanken in de —. (*Journ. of the Amer. Med. Ass.*)	1	810, (828)

Rubriek.	REGISTER 1909.	Deel.	Bladz.
kl.	Tropisch Nederland, door Ch. Boissevain, aank. H. B.	2	980
r.	Tuiten (M.). Een gevaarlijk levensteeken d. de propag. v. d. zend.	2	964
r.	Turkije. Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje over Jong- —. (*Gids*)	1	238
r.	—— Consulaat-generaal van — te Batavia. (*N.R.Ct.*)	2	957

U.

r.	Uitspraak in de zaak Darma. (*Loc.*)	1	385
r.	Uitvoer van oudheden uit Ned.-Indië. (*N.R.Ct., Bat. Nbl.*)	2	975
r.	Uitvoering van Openbare Werken in N.-I. (*N.R.Ct.*)	1	382

V.

*	Valckenier. Het proces tegen —, d. N. Mac Leod.	1	126
kl.	Valk (J. W. v. d.). Handl. v. zelfonderricht i, d. Mal. taal; J. H.	1	112
w.i.	Valorisatie-koffie. De — van Sao Paolo.	1	846
kl.	Vellema (P.) Het Regl. o. h. Notarisambt, 2e dr. d. F. C. H.		
r.	Venezuela. Nederland en —. (*N. Ct.*)	2	1098
*	Vennootschappen. Bericht omtrent het niet meer opnemen van —.	1	140
r.	Verbeek (Dr. R. D. M.). Hon. causa Dr. in de Techn. Wet. (*Ing.*)	1	392
v.	Verbeek (Reinier D.) over mijnontginn. in N.-I.	2	1647
r.	Verberingsgestichten. (*N.R.Ct.*)	2	1541
r.	Vereenigde Staten. Overeenkomst van de — met Japan. (*N.R.Ct*).	1	109
*	Vereeniging. De — Sarikat dagang Islamieh	2	932
r.	—— Indische — en.	2	952
r.	—— van spoor- en tramwegpersoneel. (*Orgaan id.*)	2	1240
r.	Verantwoordelijkheid. De — voor het kol. best. (*Vad.*)	2	1542
kl.	Verhoeven (J.). Tot welzijn van Java; causerieën	2	1256
r	Verlofsbepalingen. De nieuwe —. (*Jav.-B., Hbz.*)	2	1235
r.	Verloskundig vraagstuk (Het) in N.-I. door Dr. H. B. v. Buuren.	2	1548
r.	Verloven. Buitenl. — na 6 jaar dienst. (*N.R.Ct.*)	1	829
r.	Verspyck (Gen. Jhr. G. M.) overlijdt. (*Hbl.*)	1	828
w.i.	Vezeleongres te Soerabaja. 1 702;	2	1676
r.	Visscherij-bank. De — te Karang-Antoe. (*N. Ct.*)	1	820
r.	Vlagvertoon v. h. Ned. Eskader in O.-Azië. (*Soer. Hbl., N. Ct., N.R.Ct.*)	2	1404, 1558
r.	Vlootplannen. De — verder beoordeeld. (*Hbl., Tijdsp., Vr. d. T.*)	1	87
r.	Voetbal. Indisch —. (*N.R.Ct.*)	1	253
w.i.	Vogelnestgrotten in de Palembangsche Bovenlanden. ...	2	993
r	Volksrecht. Minister Idenburg en het —. (*N.R.Ct.*)	1	85
r.	Vollenhoven (Prof. C. van). De inheemsche rechtspr. — in Indië. (*Ind. Genootschap*).	1	82
kl.	—— Miskenningen van het adatrecht.	2	1567
r.	Voogdijraden. Opvoedscholen en — v. Indië. (*Loc.*)	2	1107
r.	Vooruitgang. De Vereeniging „—" te Buitenzorg. (*Circ.*) ...	1	97
r.	Vorstenlandsche toestanden door R. M. Noto Soeroto. (*N.R.Ct*).	1	830
r.	Vreemdenlegioen. Het Fransche —. (*N. Ct.*)	1	553

W.

r. WAAL MALEFIJT (J. H. DE). Minister van Koloniën. 2 1255, 1674
r. Wageningen. Broch. der Vereen. „Studiebelangen" te —. 2 963
r. Wajangbeber. De — d. R. A. Kern. (*T. T. L. en V.*) ... 2 1413
r. WALBEEHM (A. H. J. G.) over het opium. (*Ban.*) 1 540
r. —— over het alcoholisme onder Inl. op Java. (*Ban.*) 1 686
r. —— over veiligheid en rechtspraak op Java. (*Ban.*) 2 1103
r. —— over den goeden weg b. h. inl. onderwijs. (*Ban.*) 2 1650
* Weerbaar. Indië —, door Boeka. 2 1441
r. Weeskamers in Indië. (*N. Ct.*) 1 388
r. Wees- en boedelkamers. De — in 1907. (*Versl.*) 1 79
r. —— De — in N.-I. d. B. (*Soer. Hbl.*) 1 818
r. Wegenbelasting en recht. (*Loc.* en *T. N. en L. in N.-I.*) 2 1665
w.i. Werken. De openbare — in N.-I. in 1907. (*Versl.*) 2 1129
r. Werkkring. Een — in Indië. (*O. en W.*) 2 1661
r. Werving. Kolon. — en kolon. reserve. (*N.R.Ct.*) 2 1679
* Wetgevingen. Het Kol. verb. in de — v. Ned. en de Kol. door F. C. Hekmeyer. 1 161
r. WINCKEL (Mr. W. A. P. F. L.) over een kampioen voor West. Wetb. recht. (*N.R.Ct.*) 2 1546
kl. WILLINCK (Mr. G. D.). Het rechtsleven bij de Minangk. Maleiers, door Mr. F. C. H. 2 989
r. Witte kleeding voor Inl. ambtenaren. (*Loc.*) 1 533
kl. Wonderen. De — der techniek, uitg. Dalmeyer. 1 116
r. Woningen. Indische ambtenaars —. (*Het Huis O. en N.*) ... 1 385

Z.

r. Zelfstandigheid, door W. Kloos in het jub. No. v. h. *Vad.* 1 689
* Zeewezen. De reforme van het — in de 18de eeuw, N. Mac. Leod 1 851; 2 995
v. Zending. R.-Kath. — in Duitsch Oost-Afrika. 1 211
r. —— De medische — bespr. te Djokja. (*N. Ct.*) 1 241
r. —— De — en de jongste bew. o. d. Inl. en Chineezen, door Mr. L. W. C. v. d. Berg. 2 959
r. —— Een gevaarlijk levensteeken te Pangharepan. 2 964
* —— De — in N.-I. door C. Poortman. 2 1031
r. —— Mohamm. propaganda en de —, d. G. K. Simon 2 1231
kl. —— Hedendaagsche — in Onze Oost. Hand. Ned. Stud. Z. Bond 2 1416
kl. —— De Utrechtsche — vereeniging d. Dr. J. J. P. Valenton... 2 1687
r. Ziekeninrichting der Handelsvereeniging Amsterdam in Kediri. (*N. Ct.*) 1 380
r. Zout. De aanmaak van — in Grobogan. (*Loc.*) 1 807
r. Zoutbriketstelsel. Uitbreiding van het —. (*N.R.Ct.*) ... 1 806
r. Zoutmonopolie en vervoerwezen in N.-I. (*N.R.Ct.*) 2 1549
kl. Zuid-Afrikaansche republieken. De vredesonderh. der — met de Br. Regeering. 1 842